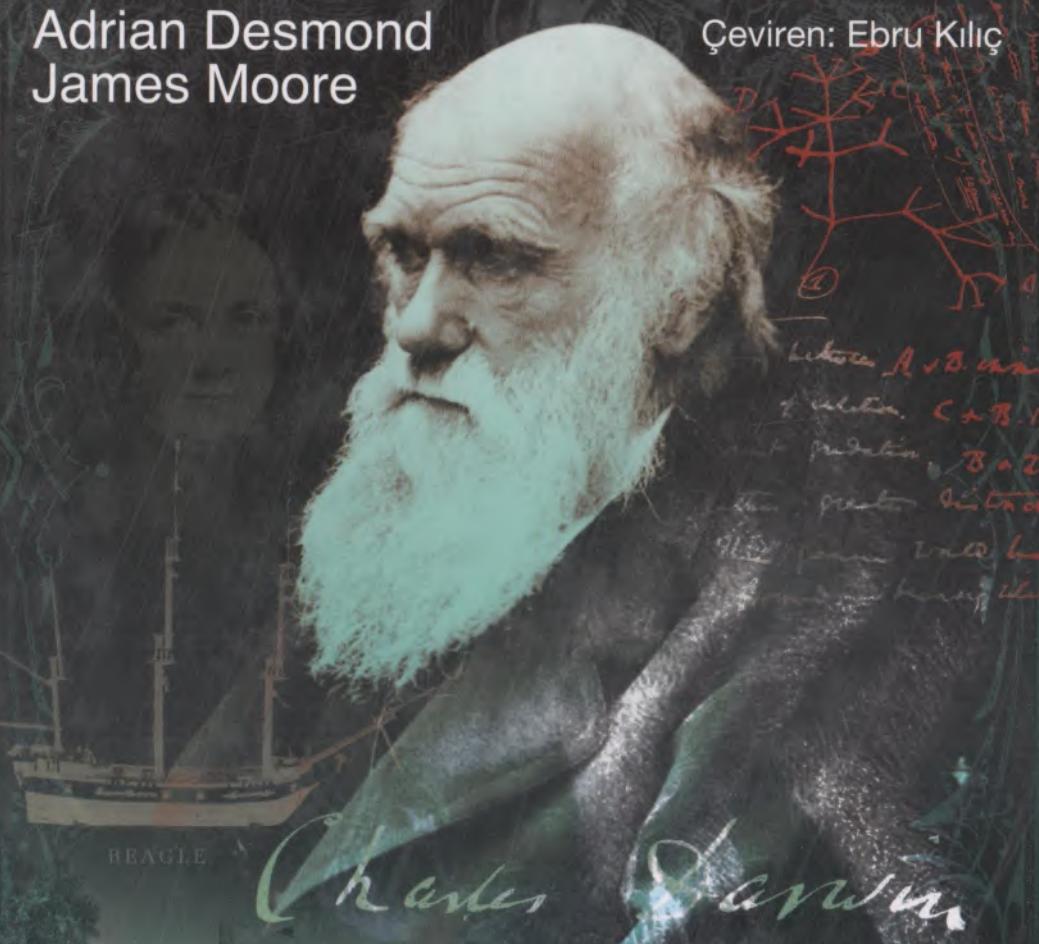

CHARLES DARWIN

Adrian Desmond
James Moore

I think
Çeviren: Ebru Kılıç

TÜRKİYE BANKASI

Kültür Yayıncılığı

2.
BASIM

CHARLES DARWIN

Adrian Desmond - James Moore

Orijinal Etken İnceleme

TÜRKİYE BANKASI

Kültür Yayınları

BİYOGRAFİ

Adrian Desmond & James Moore
DARWIN

ÖZGÜN ADI
DARWIN

ÇEVİREN
EBRU KILIÇ

COPYRIGHT © ADRIAN DESMOND VE JAMES MOORE, 1991
ÖNSÖZ © ADRIAN JAMES VE JAMES MOORE, 2009

© TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI, 2010
Sertifika No: 29619

EDİTÖR
LEVENT CİNEMRE

GÖRSEL YÖNETMEN
BİRÖL BAYRAM

REDAKSİYON
MURAT GÜLSAÇAN

DÜZELTİ/DİZİN
TÜLİN ER

GRAFİK TASARIM UYGULAMA
TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI

I. BASIM: EYLÜL 2011, İSTANBUL
II. BASIM: KASIM 2017, İSTANBUL

ISBN 978-605-360-365-8

BASKI
UMUT KAĞITÇILIK SANAYİ VE TİCARET LTD. ŞTİ.
KERESTECİLER SİTESİ FATİH CADDESİ YÜKSEK SOKAK NO: 111 MERTER
GÜNGÖREN İSTANBUL
Tel: (0212) 637 04 11 Faks: (0212) 637 37 03
Sertifika No: 22826

CİLT
DERYA MÜCELLİT SANAYİ VE TİCARET LTD. ŞTİ.
Tel: (0212) 501 02 72 Faks: (0212) 480 09 14

Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır.
Tanıtım amacıyla, kaynak göstermek şartıyla yapılacak kısa alıntılar dışında gerek metin,
gerek görsel malzeme yayinevinden izin alınmadan hiçbir yolla çoğaltılamaz,
yayımlanamaz ve dağıtılmaz.

TÜRKİYE İŞ BANKASI KÜLTÜR YAYINLARI
İSTİKLAL CADDESİ, MEŞELİK SOKAK NO: 2/4 BEYOĞLU 34433 İSTANBUL
Tel. (0212) 252 39 91
Faks (0212) 252 39 95
www.iskultur.com.tr

Adrian Desmond - James Moore

Darwin

Çeviren: Ebru Kılıç

Yazarlar

Adrian Desmond Londra ve Harvard üniversitelerinde eğitim görmüş, omurgalı paleontolojisi ve bilim tarihi konusunda yüksek lisans çalışmaları yapmış, Victoria dönemi evrim düşüncesi üzerine çalışmasıyla doktora derecesi almıştır. *Darwin'i tamamlayıcı nitelikte bir kitap yazmış*; Darwin'in "buldoğu"nu konu alan *Huxley* (1997) bu biyografi, *New York Times* tarafından yılın en iyi kitaplarından biri seçilmiştir. Diğer kitapları arasında *Archetypes and Ancestors* (1982) ve Amerika'da Bilim Tarihi Cemiyeti tarafından Pfizer Ödülü'ne layık görülen *The Politics of Evolution* yer almaktadır. Desmond, 1993'te Doğa Bilimleri Tarihi Cemiyeti tarafından Kurucular Madalyası'na layık görülmüştür. Şu sıralar Angela Darwin'le birlikte *The T. H. Huxley Family Correspondence* adlı dört ciltlik kitabın yayınalanması çalışmalarını sürdürmektedir. Kendisi aynı zamanda University College London'un Biyoloji Bölümü'nde Fahri Araştırma Üyesidir.

James Moore bilim, ilahiyat ve tarih alanında derece sahibidir ve doktorasını Manchester Üniversitesi'nde tamamlamıştır. Darwin'in hayatını ve dönemini otuz yıldır incelemektedir. *The Post-Darwinian Controversies*'de (1979) Protestan kesimlerin evrime cevaplarını ayrıntılı bir biçimde ortaya koymuş, *Darwin Legend* (1994) adlı kitabıyla Darwin'in ölümünden sonraki şöhretini incelemiştir. *Religion in Victorian Britain* (1988) adlı kaynak niteliğinde bir kitabı ve *History, Humanity and Evolution* başlığı altında bir dizi denemeyi yayına hazırlamıştır. Bugün Open University'de Bilim ve Teknoloji Tarihi Okutmanı olan Moore, 1992-93'te Harvard Üniversitesi'nde Landon Clay Konuk Bilim Tarihi Doçenti, 1998'de McMaster Üniversitesi'nde Konuk Messeccar Bilim Tarihi Profesörü ve 1997-99'da Cambridge Üniversitesi'nde Bilim Tarihi ve Felsefesi öğretim üyesi olarak görev yapmıştır. Halihazırda Alfred Russel Wallace'ın biyografisi üzerinde çalışmaktadır.

Desmond ve Moore'un *Darwin'i* Britanya'da 1991 James Tait Black Anma Ödülü'nü, 1993'te İtalya'da Comisso büyük ödülünü, 1993'te Amerika'da Bilim Tarihi Cemiyeti'nin Watson Davis Ödülü'nü almıştır. 1997'de Britanya Bilim Tarihi Cemiyeti, geniş bir kitleye bilim tarihi aktaran en iyi kitaplara verilen ilk Dingle Ödülü'nü bu kitabı vermiştir.

İÇİNDEKİLER

Yazarlar	IV
Çizimler ve Fotoğraflar	IX
Teşekkür	XII
Şeytan'ın Papazı mı?	XVII
2009'da <i>Darwin</i>	XXIII

1809-1831

1. Bölüm Düşmekte Olan Bir Hıristiyan'ı Tutmak	3
2. Bölüm Kuzey Atına	23
3. Bölüm Deniz Matları ve Fitneci Bilim	35
4. Bölüm Anglikan Şartları	51
5. Bölüm Cennet ve Ceza	71
6. Bölüm Henslow'la Birlikte Yürüyen Adam	87
7. Bölüm Herkes Kendi Adına Karar Verecek	99

1831-1836

8. Bölüm Nihayet Çıktım	119
9. Bölüm Bir Haz Karmaşası	137
10. Bölüm Başka Bir Dünyanın Dertli Ruhları	159
11. Bölüm Sarsılmış Temeller	179
12. Bölüm Sömürge Hayatı	197
13. Bölüm Doğa Tapınakları	221

1836-1842

14. Bölüm Kuyruğuna Hayran Bir Tavuskuşu	235
15. Bölüm Reform Geçiren Doğa	255
16. Bölüm Engelleri Aşmak	275
17. Bölüm Zihinsel İsyancılık	289
18. Bölüm Evlilik ve Malthusçu Saygınlık	309
19. Bölüm Ürkütücü Savaş	339

1842-1851

20. Bölüm Dünyanın Öbür Ucu	365
21. Bölüm Cinayet	379
22. Bölüm Şekil Bozuk Küçük Canavarlar	411
23. Bölüm Şeytan'ın Değneği	427
24. Bölüm Su Doktorum	441
25. Bölüm İnsafsızca Gelen Açı Kaybımız	455

1851-1860

26. Bölüm Sermaye Sahibi Bir Beyefendi	473
27. Bölüm Çırkin Gerçekler	491
28. Bölüm Savaş Gemileri ve Grog Dükkanları	505
29. Bölüm Benim Gibi Berbat Zavallılar	523
30. Bölüm Düşük ve Uçarı Bir Doğa	535
31. Bölüm Bir Şempanze Bu İşe Ne Derdi?	549
32. Bölüm Açığa Çıkmak	569

1860-1871

33. Bölüm Takdirden Çok Tenkit	589
34. Bölüm Kuyruksuz Maymun Soyundan	607
35. Bölüm Canlı Canlı Mezarda	631
36. Bölüm Zümrüt Güzelliği	651
37. Bölüm Cinsellik, Siyaset ve X Kulübü	667
38. Bölüm Parçalayan Spekülasyonlar	687

1871-1882

39. Bölüm Bekle, Bekle, Bekle	715
40. Bölüm Berbat Bir Bağnaz	737
41. Bölüm Asla Bir Ateist Değilim	755
42. Bölüm Aşağıda Solucanların Arasında	775
43. Bölüm Son Deney	791
44. Bölüm Abbey'de Bir Agnostik	805
Kısaltmalar	821
Notlar	823
Bibliyografya	879
Dizin	907

Çizimler ve Fotoğraflar

- 1 Robert Darwin, Charles'ın babası. (Wellcome Tıp Tarihi Enstitüsü Kütüphanesi, Londra)
- 2 Charles'ın büyüğü Mount. (*Order of the Proceedings at the Darwin Celebration held at Cambridge, 22-24 Haziran 1909. Cambridge University Press, 1909*)
- 3 Charles ve kız kardeşi Catherine. (James Moore)
- 4 Charles'in Üniteryen okulu. (James Moore)
- 5 Edinburg Üniversitesi. (*University College London* Kütüphanesi)
- 6 Darwin'ın Edinburg'daki akıl hocası Robert E. Grant. (Doğa Tarihi Müzesi'nin izniyle, Londra)
- 7 Plinian Cemiyeti'nin sansürlenen tutanakları. (Edinburg Üniversitesi Kütüphanesi)
- 8 Christ's College, Cambridge. (Cambridgeshire Koleksiyonu, Merkez Kütüphane, Cambridge)
- 9 William Darwin Fox. (Darwin Arşivi, Cambridge Üniversitesi Kütüphanesi'nin izniyle)
- 10 Robert Taylor, "Şeytan'ın Papazı." (*National Portrait Gallery, Londra*)
- 11 Darwin'ın yüzen evi *Beagle*. (James Moore)
- 12 Botanikçi John Stevens Henslow. (Üniversite arşivleri, Cambridge Üniversitesi Kütüphanesi'nin izniyle)
- 13 Tierra del Fugolu vahşiler. (Üniversite Arkeoloji ve Antropoloji Müzesi, Cambridge)
- 14 Concepción'da yıkılan katedral. (*R. FitzRoy, Narrative of the Surveying Voyages of His Majesty's Ships 'Adventure' and 'Beagle'. Cilt 2, Proceedings of the Second Expedition, 1831-1836. Colburn, 1839*).

- 15 Emma Wedgwood 1839'da (James Moore)
- 16 "Macaw Cottage."(Greater London Record Office and History Library)
- 17 Euston İstasyonu'na yürüyen askerler. (Illustrated London News Picture Gallery)
- 18 Charles ve oğlu William, 1842. (*University College London* Kütüphanesi)
- 19 Darwin'in eski çalışma odası. (Darwin Arşivi, Cambridge Üniversitesi Kütüphanesi'nin izniyle)
- 20 Annie Darwin. (Darwin Arşivi, Cambridge Üniversitesi Kütüphanesi'nin izniyle)
- 21 Charles'in ağıbeyi Erasmus. (James Moore)
- 22 Emma, yaklaşık 50 yaşında. ((Darwin Arşivi, Cambridge Üniversitesi Kütüphanesi'nin izniyle)
- 23 Peder John Brodie Innes, Darwin'in rahibi. (*Kirsteen Mitcalfe, Milton Brodie, Forres*, İskoçya)
- 24 Darwin 1854'te. (*National Portrait Gallery*, Londra)
- 25 Joseph Hooker. (*National Portrait Gallery*, Londra)
- 26 Alfred Russel Wallace. (James Moore)
- 27 Ilkley kaplıcaları hidropati oteli. (Ilkley kütüphanesi, Ilkley, Batı Yorkshire)
- 28 Richard Owen. (Adrian Desmond)
- 29 Bir goril kafatası, Richard Owen'in yaptığı resim. (*Transactions of the Zoological Society* [Londra], 3 [1849], pl. 62)
- 30 Owen, 1857'de Huxley'nin Madencilik Okulu'nda ders verirken. (Adrian Desmond)
- 31 T. H. Huxley, goril hakkında konferans verirken. (Wellcome Tıp Tarihi Enstitüsü Kütüphanesi, Londra)
- 32 Papa Darwin, T. H. Huxley'nin bir eskizi. (Charles Darwin Müzesi, Down Konağı, İngiltere Kraliyet Cerrahlar Koleji'nin izniyle)
- 33 Yorgun aile babası, 1860'larda. (University College London Kütüphanesi)
- 34 Aile evlerinde, 1863 civarı. (Darwin Arşivi, Cambridge Üniversitesi Kütüphanesi'nin izniyle)
- 35 1860'larda Down Konağı'nın arka cepheden görünümü. (Darwin Arşivi, Cambridge Üniversitesi Kütüphanesi'nin izniyle)

Çizimler

- 36 Down Konağı personeli. (Darwin Arşivi, Cambridge Üniversitesi Kütüphanesi'nin izniyle)
- 37 Darwin kadınlığın nabzını tutuyor. (Darwin Arşivi, Cambridge Üniversitesi Kütüphanesi'nin izniyle)
- 38 Charles Lyell, ölümünden hemen önce. (Adrian Desmond)
- 39 Darwin Down Konağı'nın verandasında, 1880 civarı. (Darwin Arşivi, Cambridge Üniversitesi Kütüphanesi'nin izniyle)
- 40 John Lubbock. (Adrian Desmond)
- 41 Westminster Abbey'de cenaze töreni sahnesi. (James Moore)
- 42 Aziz görünümünde bir Darwin ikonu. (Wellcome Tıp Tarihi Enstitüsü Kütüphanesi, Londra)

Teşekkür

Hyatlarının yoğun temposu içinde, işlerimizi son teslim tarihlerine yetiştirmemize yardımcı olan dostlarımıza ve meslektaşlarımıza minnettarız: Fred Brukhardt, Nellie Flexner, Elisabeth Leedham-Green, David Kohn, Mike Petty, Jim ve Anne Secord ve Steven Shaping'e bölümlerin taslaklarını okudukları için; Alison Winter'a özetleri dinlediği için; John Thackray, Jim Secord ve David Stanbury'ye bilgi sağladıkları için; Fiona Erskine, Marsha Richmond ve Godfrey Waller'a elyazması malzeme sağladıkları için (merhum Dov Ospovat'a, Darwin'in 1856'da Huxley, Hooker ve Wollaston'la yaptığı toplantıda tuttuğu notları çözüp yazıya döktüğü için); Richard Milner'a Darwin ve Wallace hakkında yayılanmamış çalışmasını paylaştığı için; Stephen Pocock, Anne Secord ve Cambridge Üniversitesi Kütüphanesi'ndeki Darwin mektupları proje ekibine Darwin'in ciltler tutan yazışmalarının ileri aşamalardaki taslaklarını sundukları için; Peter Gautrey ve Simon Schaffer'a elyazısı çözümlerine ve bir çeviriye yardımcı oldukları için; Jane Clark, Tony Coulson, Kirsteen Mitcalfe, Solene Morris ve Mike Petty'ye çizimleri sağladıkları için; Peder George Evans'a bizi Shrewsbury ve High Street Üniteryen Kilisesi'nde gezirdiği için teşekkür ederiz.

Şahsi borçlar hiçbir zaman gereğince ödenemez. John ve Ellen Greene desteklerini hiç esirgemeden, çok çeşitli biçimlerde sundular; taslakla ilgili ayrıntılı yorumları aşkla verilmiş bir emekti. Ralph Colp, Jr., Darwin'in özel hayatına ilişkin ayrıntılara dair derin kavrayışıyla sürekli bir esin kaynağıydı; Darwin'in sağlık günlüğünü içtenlikle paylaştığı, yazdığımız bölümleri okuyup bunları Atlantik ötesinden telefonla bizimle tartıştığı için ona teşekkür ederiz. Nick Furbank ve Dick Aulie de yazdığımız sayfaları titizlikle okuyup bize uzmanca tavsiyelerde bulundular.

Gordon Moore ve Robert Tollemache, her şey batmış gibi görünürken projenin yarı yarıya suyun üstünde kalmasını sağladılar. Aynı şekilde Simon Schaffer, Anita Herle, Alison Winter, Iwan Morus ve Nigel Leask de tam zamanında desteklerini sundular. Gill Knott ve Marcus, Ilkley'ye ve başka yerlere kaçabilmemizi sağladılar, White Hart'taki Chris ile Barrie Vincent da bize evin yakınlarında rahat bir kucak açtılar. Jessica Drader ve Harry Flexner Desmond artık babalarını daha fazla görebilecekler. Sabırları ve sevgilerinden dolayı en fazla onlara teşekkür ederiz.

Darwin'in mektupları ve elyazmalarından seçilmiş bölümleri yayinallyamıza büyük bir incelikle izin veren George Pember Darwin'e teşekkür etmek istiyoruz. Darwin Arşivi ve başka koleksiyonlardaki yayınlanmamış malzemeden alıntı yapmamıza izin veren Cambridge Üniversitesi Kütüphanesi'ne de borçluyuz. Yayınladıkları muhteşem Correspondence of Charles Darwin'le çok zengin bir kaynak sunan Cambridge University Press'e de minnettarlığımızı sunuyoruz.

Elyazması malzemeyi incelememize, bazı durumlarda da alıntılamamıza izin verdikleri için aşağıdaki kurumlar ve bireylere de teşekkür etmek istiyoruz: Amerikan Felsefe Cemiyeti Kütüphanesi; Leonard Jenyns'in yazışmaları için Avon Bölge Kütüphanesi, Bath Merkez Kütüphanesi; Richard Owen'la ilgili belgeler için British Museum (Doğa Tarihi); British Library Elyazmaları Bölümü; İngiltere Kraliyet Cerrahlar Koleji'nin izniyle Charles Darwin Müzesi, Down Konağı; Darwin-Fox mektupları için, Cambridge Christ's College Kütüphanesi; Hereford ve Worcester Beldeleri Kayıt Bürosu; Londra, Dr. Williams Kütüphanesi; Edinburg Üniversitesi Kütüphanesi; Jena, Friedrich-Schiller Üniversitesi, Ernst-Haeckel binası; Londra, Genel Kayıt Bürosu; Harvard Üniversitesi Kütüphanesi, Üniversite Arşivleri; Huxley'le ilgili, Ramsay'le ilgili belgeler ve College arşivleri için Londra İmparatorluk Bilim ve Teknoloji Koleji; Leonard Jenyns'le ilgili belgeler için Cambridgeshire, Bottisham, Bottisham Hall, R.G. Jenyns; Wedgwood Müzesi mütevelli heyetinin izniyle, Wedgwood-Mosley koleksiyonu için Keele Üniversitesi Kütüphanesi, Barlaston, Stoke-on-Trent, Staffordshire; Downe kilise bürgesiyle ilgili belgeler için Kent Bölgesi Arşiv Bürosu; Londra, Kew and Quality Court, Kamu Kayıtları Bürosu; Kraliyet Botanik Bahçeleri, Kew; Tyndall'la ilgili belgeler için, Kraliyet Enstitüsü, Londra; Brougham'la ilgili belgeler için University College Londra Kütüphanesi ve Yararlı Bilginin Yayılması

Cemiyeti [Society for the Diffusion of Useful Knowledge] yazışmaları;
Vancouver British Columbia Üniversitesi Kütüphanesi; Wellcome Enstitüsü
Tıp Tarihi Kütüphanesi, Londra; Londra Kütüphanesi Zooloji Cemiyeti.

Şeytan'ın Papazı, doğanın sakar, müsrif, budalaca
denecek kadar aşağı, korkunç derecede zalim
işleri hakkında ne biçim bir kitap yazardı ama!

Charles Darwin, 1856, *Türlerin Kökeni*'ne
başlamak üzere olduğu sıralarda

Şeytan'ın Papazı mı?

Sene 1839. İngiltere anarşide doğru tepetaklak yuvarlanıyor, tüm ülkede huzursuzluk hâkim, isyanlar alıp yürümüş. Ucuz basın köprüsü, havada yangın bombaları uçuşuyor. Sokaklarda devrim için hayatı kırıyor. Koyu evrimciler –hayatın aşından güç alarak karşı konulamaz bir biçimde yukarıya doğru ilerlediğini düşünen hayalciler– eski durağan toplumun dayanaklarını; rahiplerle özgü ayrıcalıkları, ücret sömürüsünü, işlekleri kınıyor. Birçok sosyalist evliliği, kapitalizmi, yağ bağlamış, yozlaşmış Kilise'yi topa tutuyor. Radikal Hıristiyanlar; Kilise'yi devletle aynı yatağa girmiş “zina yapan bir fahiş” olarak gören, ilahiler okuyan şu muhalif dindarlar da onlara katılıyor.

Bilimin bile tasfiye edilmesi gerekiyor: Kaba ateistlere göre, mevcut her şey maddi atomlardan ibaret, tipki “sosyal atomlar” –insanlar– gibi onlar da kendi kendilerine örgütleniyor. Ruhlar birer kuruntu, çalışan insanları boyun eğdirmeye yönelik, orta sınıfın başvurduğu zalim aldatmacanın bir parçası. Hayatın bilimi biyoloji, din adamları tarafından perişan edilmiş, orta malı yapılmış, Yaratılışçı bir kaleye çevrilmiş bir halde yerlerde yatıyor. Britanya çöküşün eşliğinde yalpalayıp duruyor; ya da ayrıcalıklarını korumak için safları sıklaştıran orta sınıfa böyle görünüyor.

Tam bu sırada, nasıl olur da otuz yaşlarında hırslı bir beyefendi gizli bir defteri açıp pervasız bir sürükleme içinde, kafası olmayan hermafrodit yumuşakçaların insanoğlunun atası olduğunu ileri sürebilirdi? Dahası o beyefendi, taşranın önde gelenlerinden birinin oğluydu, Cambridge’te eğitim görmüş, bir zamanlar rahipliğe yönelik biriydi. Bütün ailesi “ateşli ve uçarı” radikal holiganlardan nefret ederdi.

O beyefendi Charles Darwin'dı: cüzdanı kabarık, vakur bir Whig,* beş yılını *HMS Beagle* gemisinde aristokrat kaptanın sofra arkadaşı olarak geçirmiş, özel olarak finanse edilmiş bir dünya gezğini. Kendisini bekleyen bir serveti vardı, ümit verici bir jeolog olarak şöhret yapmıştır. “İğrenç denecek kadar kasvetli” Londra’dan kaçmak, ayaktakımının yergilerine maruz kalan din adamı arkadaşları gibi kırsal kesimde bir taşra papaz evinde yaşamak gibi dinmeyen bir arzusu da vardı.

Yumuşakçalardan gelen din adamları! Böyle lanetli inançlara da nereden varmıştı?

Üstelik işin en kötü kısmı bu da değildi. Darwin ürkütücü bir materializme sarılmıştı. Daha aylar önce, gizli defterlerinden birinde insan zihninin, ahlakının, hatta Tanrı inancının beynin yaratıları olduğu sonucuna varmıştı: “İlahi varlık sevgisi, örgütlenmenin bir etkisidir; seni gidi materyalist seni!” diye de paylaşımdı kendini. Bu fikrin açılımları üzerine çalıştığından migren ağrıları tutuyor, zulme uğrama korkusuyla hasta yatağında kıvrım kıvrım kıvrıyordu. İhanet değil miydi bu? Eski toplumsal düzenin son bilimsel kalelerini tehdit etmiyor muydu? Bu tıhrik edici inançlar, çoktan kapılara dayanmış hoyrat kalabalıkların işine yarayacak mükemmel silahlar değil miydi? Reform geçirmemiş Yaratılışçı evren düşüncesinin “Bütün dokusu sarsılıp alaşağı olacak,” kehanetinde bulunmuştu.

Acılar içinde, sonunda Londra’nın “pisliği, gürültüsü, kötülükleri ve sefaletinden” kaçip kırsal kesimdeki Kent’tे bir din adamının hayatını sürmeye gitti. Bir sığınak arıyor, o çok “saygideğer ve mutlu adama,” taşra papazına gipta ediyordu. Eski bir papaz evinde hayat pastoral ve yalıtılmış olabilirdi, ama onun çalışma hayatının üçte biri, iki büklüm bir halde sarsılarak, kusarak, kendini buzlu sulara daldırarak geçti. Yirmi yıl boyunca evrim kuramının üstüne yattı, kendi kendini “Şeytan’ın Papazı” diyerek kınayıp ahlak geliştiren maymunlar ve “maymun-insanlar” hakkındaki en derin görüşlerini nadiren tartışı. 1859’da bile, *Türlerin Kökeni*’ni yayılaması için dürtülmesi gerekti, o zaman bile kitabın insanın kökenlerine neredeyse hiç düşünmeden çıkışmasına göz yumdu.

---

* 1680-1850 yılları arasında İngiltere Parlamentosu’nda rakibi Tory partisine karşı siyasi mücadele içinde bulunan parti. Whigler anayasal meşruiyet taraftarı ve mutlak iktidarı karşı, liberal bir gruptu. Toryler ise gelenekselci ve muhafazakârdılar; kralı ve kiliseyi destekliyorlardı –e.n.

***

Darwin'in hayatının gizemi, hiçbir zaman tam anlamıyla kavranamamıştır. Gerçekten de daha önce kaleme alınan biyografiler ilginç derecede kansız vakalar olmuştur.¹ Pek yeni bir temel atmamışlar, onun yaşadığı dönemin can alıcı meseleleri ve olaylarına hiç deEGINMEMİŞLERDİR.

Bizim *Darwin*'ımız farklı olmaya soyunuyor; tuhaf sorular sormayı, ilgi alanlarını ve saikleri araştırmayı, bilimsel uzmanı döneminin bir ürünü olarak resmetmeyi; reform geçiren bir toplumda uşuz bucaksız konularla uğraşan bir adamı çizmeyi amaçlıyor.

Darwin, kapandığı kapılar ardından çıkip da ruhunu bir dostuna açlığında anlamlı bir ifade kullanmıştı. Bunun “bir cinayeti itiraf etmeye benzediğini” söylemişti. Victoria döneminin başlarında Britanya'da evrimin toplumsal bir suç olduğu fikrini hiçbir söz bundan daha iyi yakalayamazdı. Anglikanlar evrimi yalan, iğrenç, Fransız, ateistçe, materyalist ve ahlaksızlık diye niteleyip kınıyordu. Tehlikeli bir bilgiydi, baştan çıraklıydı. *Darwin* yıllarca bunun farkında olmuştu, bu yüzden de derin düşüncelerini gizli defterlerde saklı tutmuştu. Dışarıdan elini eteğini çekmişti, partilerden kaçınıyor, buluşma tekliflerini geri çeviriyyordu; bahçe yoluna giren ziyaretçileri gizlice görebilmek için çalışma odasının penceresine bir ayna bile takmıştı. Günler geçtikçe, haftalar geçtikçe midesi giderek başına bela oluyordu; kırsal kesimde inzivaya çekilmesinden sonra yıllar boyunca, emniyetli bir ev, yakın bir akrabanın evi olmadığı sürece başka bir yerde uyumayı reddetti. Endişeli bir adamdı.

Peki o halde, böyle zengin bir Whig beyefendisi bu açmazı nasıl kırıldı da evrimi kabul edilebilir kıldı? Evrimi nasıl oldu da orta sınıf değerleri destekleyen bir fikir olarak sundu? Antitezleri hiç çözmiş müdü?
Başarisız rahip adayı ve taşra papazlığının temel direği, doğanın reformcusu ve reform görmemiş din adamlarının dostu, “maymun-insanlar” hakkında yazılar kaleme alan düzgün yurttaş. *Darwin*'ın bilimsel konumunu, toplumsal yükümlülüklerini, muhalefet etme mirasını, siyasi bağlamı anladığınızda çelişkiler kendi kendilerine çözülmeye başlar.

Bu yeni *Darwin* tablosunu çizerken, sahanak halinde yağan yeni malzemelerden yararlandık. *Darwin* bir istifciydi; çok az şeyi ortadan kaldırırırdı. Defterler, eski elyazmaları, yırtık sayfalar, notlar düşülmüş baskılar, mektuplar, hepsi de istiflenmişti. Bu kaynaklar yavaş yavaş

yeni bir çözümleyiciler kuşağı tarafından açıldı.² Fakat damlalar halinde akan basılı malzemeler, ancak son birkaç yıl içinde bir sel halini aldı.

Sadece 1985'ten beri, sersemletici miktarda eser yayınlandı, içlerinde en iyisi kılık kırk yaran bir titizlikle hazırlanmış olan *Correspondence of Charles Darwin*'dır [Charles Darwin'in Yazışmaları] – (1991'e gelindiğinde yedinci cildine ulaşmıştır). Sansürlenmiş, makaslanmış, orasından burasından birbirine tutturulmuş *Victorian Life and Letters* [Victoria Dönemi Hayatı ve Mektupları] ise tozlu örümcek ağlarıyla kaplıdır. Bu kitap, bir asır önce Darwin'in ölümsüzlüğünü güvence altına alarak bir amaca hizmet etmiştir. Ama bugünkü ihtiyaçlar farklı. Darwin'in kişiliğini, iş zekâsını, aile hayatını ve bilimini öğrenmek istiyoruz. Kuramlarının ve stratejilerinin, reform geçirmekte olan bir Whig toplumunun derinlerine nasıl gömülü olduğunu anlamak istiyoruz.

Yaygın deyişle “Darwin Endüstrisi”ne ikinci bir enjeksiyon, 1987'de 750 sayfalık *Charles Darwin's Notebooks*'un [Charles Darwin'in Defterleri] yayınlanması oldu. Uluslararası bir ekibin Darwin'in okunaksız ve şifreli elyazısının kolay kolay çözülemeyen ormanlarında yaptığı zahmetli bir araştırmaya hayal bile edilemeyecek hazineler gün ışığına çıktı. Bugün Darwin'in evrimci görüşlerinin günden güne, parça parça gelişimi hakkında, tarihte başka bilimsel kuramlar hakkında bildiğimizden çok daha fazlasını biliyoruz. Ama zaten bilmemiz de gerekiyor; başka hiçbir kuramın bu kadar dağıtıçı bir etkisi olmamıştır.

Bunların yanı sıra, Darwin'e yazıldığı ve Darwin'in yazdığı bilinen on dört bin mektubu içeren *Calendar* (1985) da var. Biyografi yazarı bir anda, yazışmalarda beş kat bir artışla karşı karşıya kalmıştır. Hasatsa muazzam derecede zengin olmuştur. Kitap, Darwin'in dostluklarını nasıl koruduğu, nasıl kesip attığı, nasıl yüze gülüp kandırdığı, nasıl kaçamaklı bir dil kullandığı, galiplere nasıl yol açtığı, nasıl himaye dağıttığı ve lezzetli bilim kıritintilerine nasıl göz kırtığı hakkında derinlikli fikirler verir. Yeni bir dünyanın kapılarını açar, bize onun sosyal çevresini, komşularını, konuklarını, geniş ailesini ve meslektaşlarını gösterir.³

Yine son birkaç yıl içinde, tarihçiler de Darwin'in sebatla ağır ağır ilerlediği, bugün biyolojinin temel damarı olan doğal seçilime giden yolu kavrayışımızda bir devrim yaratmıştır. Bu yol çıkmaz sokaklarla delik deşik olmuştur, yarılm hakikatlerle doludur. Tipki bir fareyi ağızında tutup sallayan teriyer gibi, Darwin'in nasıl ısrarcı davranışına tanık oluruz; evrim mekanizmasına her yönden saldırır, her yeni açıyı dener.

Nüfus, yoksulluk yasaları ve yardımseverlikle ilgili okumalarını izleyerek, onun kilit fikirlerinin siyasi kökenlerinin izlerini sürebiliriz.⁴ Fakat yalnızca kitap okumalarıyla yetinemeyiz. Onu, Whig hükümetinin işlikler yaptığı, yoksulların da bunları yakıp yıktığı bir çağda faal bir Whig çevrenin parçası olarak görmemiz de gerekir. Darwin'in işlik kültürüne karşı tavrını kavradığınızda, bilimi de daha derin bir siyasi anlam kazanır.

Şimdiye dek, daha geniş çaplı bu bağlam büyük ölçüde göz ardı edildi. Metin analizcileri ve vücut bulmamış fikirlerle (entelektüel haleflerle) uğraşan tarihçiler galebe çaldı. Sosyal tarihçiler Darwin portresini tamamlamakta, onu içinde yaşadığı döneme yeniden yerleştirmekte hep başarısız oldu.⁵ Sonuçta da Darwin'in evrimini mümkün kıلان o geniş çaplı dünyayı gözden yitirdik.

Yeni bir biyografinin, bilim tarihinde son dönemde yaşanan altüst oluşu, bilim tarihinin bilginin kültürel koşullanmasına yaptığı yeni vurguyu dikkate alması gerekiyor. Darwin'in bir kâhin, zamanı aşan bir dâhi olarak resmedildiği günler geride kaldı artık. Bizimkisi cüretkâr derecede sosyal bir portre. Victoria dönemi İngilteresi'ndeki toplumsal olaylar ve kurumlarla ilgilendik, reform yasalarını, yoksulluk yasasına karşı çıkan isyanları, bilim cemiyetlerini, sanayideki yenilikleri, radikal tıbbı, Kilise tartışmalarını ve bunlardan hiç de geri kalmayacak bir biçimde, reform geçirmekte olan doğabilimciler arasında geçerlilik kazanan Yaratılış'a ilişkin yeni görüşleri ve müze bekçilerinin eski uygulamalarını dikkate aldık. Darwin'i sokaklarda, hayvanat bahçesinde maymunlarla otururken, cin salonlarında güvercinler hakkında bilgi toplarken, aykırı sofra arkadaşlarıyla suç ortaklığını yaparken, bir eşrafın hayatını sürerken, fabrikalara yatırım yaparken, din hakkında kaygılanıp ölümle karşı karşıya kalmışken izledik. Bu ışıkta görüldüğünde, Darwin'in korkuları ve kusurları gayet anlaşılır bir hal alıyor, evrimci başarıları da bir anlam kazanıyor.⁶

Darwin, Victoria döneminde yaşamış hiçbir seçkin ismin kalmadığı kadar, ironi ve muğlaklık perdesi altında kalmıştır. Din adamlarıyla avlanmış, radikal tazilarla koşmuştur; soylu yükümlülükler üstlenmiş pederane tavırlı bir insan, aynı zamanda duyarlı bir muhallesi çocuğudur; ücretli-çalışma ve rekabetten kaçınmış, kanlı bir varoluş mücadeleisinin yolunu açmıştır; midesine “elektrikli zincirler” bağlayan, su kürü uygulanan son moda kaplıcalarda haftalarca kalan şarlatanlık tiryakisi sıkı bir bilimadamıdır; doğa tarihine ihtimalleri ve şansı sokmuştur ama

dakik bir rutine bağlı, günleri “iki bezelye tanesi” kadar birbirine benzeyen bir adamdır.

Peki ya Darwin’ın yaşadığı çağ'a özgü önyargıları? Siyahların aşağı olduğunu düşünüyordu ama kölelik onu hasta ediyordu; kadınları ikinci sınıf buluyordu ama hürmete layık eşine tümüyle bağımlıydı. Cinsiyet, ırk ve imparatorlukla ilgili düşünceleri, geç Victoria dönemi değer ve inanç sistemini ne kadar yansıtıyordu? *İnsanın Türeyişi*'nde [Descent of Man] (1871), dünyayı kendi devrinin görünümünde yeniden mi kuruyordu? Toplumun, tipki doğa gibi, uygun olmayan üyelerini ayıklayarak mı ilerlediğini düşünüyordu? Genellikle “Sosyal Darwinciliğin” dışarıdan gelen, saf Darwinci külliyyata olaydan sonra eklenen, Darwin'in imajını lekeleyen çirkin bir ek olduğu düşünülür. Fakat Darwin'in defterleri rekabet, serbest ticaret, emperyalizm, ırkçı temizlik ve cinsel eşitsizliğin daha en başında denkleme katıldığını göstermektedir; “Darwincilik” her zaman insan toplumunu açıklamayı amaçlamıştır.

Victoria döneminin ciddi insanlarına özgü gözlemciliğiyle Ruskin'in kabaca belirttiği üzere, “bazı maymunların parlak renkli arka yarısına derin ve şefkatlı bir ilgi duyan” bu adamlı ilgili gözlemler neydi peki? Evet, alay konusuydu. Karikatüristlere Tanrı'nın bir lütfuydu, tabii ki. Fakat bilimi, geç Victoria dönemi liberalizminin temel direklerinden biri haline geldi. Westminster Abbey'deki cenazesinde Gladstone hükümetini temsilten bir kont ve iki dükün tabutunu taşıdıklarını başka nasıl açıklanabilir ki? Ya da *The Times*'ın, “Abbey'in bu cenazeye, bu cenazenin Abbey'e olduğundan daha fazla ihtiyacı vardı,” şeklindeki yorumu?

Çatık kaşlı, tehditkâr bir sima: herkes bu görüntüyü bilir, yirminci yüzyılın totemlerinden biridir. Darwin bazlarına göre yeni bir biyolojinin kurucusuydu, kendisine sövüp sayan bir Galli'ye göreyse yalnızca, “suratı killi yaşı bir maymundu.” Fakat herkese göre, ezici bir nezaketi vardı. Leslie Stephen, “sadeliğinde ve dostça davranışlarında neredeyse acıcası bir şeyle olduğunu” düşünmüştü.⁷ Darwin muhtemelen tarihin en iyi tanıtan bilimadamıdır. Shropshire'in küçük eşrafından gelen, eski dünyaya ait bu nazik doğabilimci, gezegen üstünde kendimizi görme biçimimizi bütün modern düşünürlerden –Freud ve Marx'tan bile– fazla değiştirmiştir.

Tarihin dönüm noktalarından birinde yaşamış sıkıntılı bir adamın daha zengin bir portresini çizmenin vakti geldi.

2009'da *Darwin*

Darwin'in bulduğu T.H. Huxley, "Din karşıtlığı olarak yola başlayıp batıl inanç haline gelmek yeni hakikatlerin geleneksel kaderidir," buyurmuştu. Darwin'in tezi henüz bu son aziz mertebeyle ulaşmamış olsa da başta kesinlikle tartışma yaratmış, hem güçlü yuhalamalar hem güçlü alkışlarla karşılaşmıştı. Bugün kitabı tezinin yerleşik hale geldiğine inanmak zor. Bu kitap toplumsal bakımdan muhafazakâr, saygınlığına halel gelmemiş, itibarını her şeyin üstünde tutan bir münzevinin, insanı maymunla ilişkilendiren altüst edici bir evrim imgesini nasıl kucaklamış olabileceğini göstermek için kıskırtıcı bir dille kaleme alınmıştı. Daha doğrusu Darwin'in ortalığı alevlendirecek olan inançlarına ayak uydurma yönteminin, teorisinin yayınlanması nasıl geciktirdiğini göstermek üzere yazılmıştı. Darwin, kararlı bir tavırla ve biraz da rahatsızlık çekerek 20 yıl boyunca teorisinin üstünde oturmuştu. Doğal seçiliyi 1838'de geliştirmiş, fakat ancak 1858'de açıklamıştı. *Türlerin Kökeni* de bir yıl sonra yayınlanmıştır.

Bizim Darwin analizimiz bazı çevrelerde firtına kopardı: İkonlar tahrif edilmeye, "dâhiler" çözülmeye gelmez. Darwin'in başarısını tarih-selleştirmek, yaratılışçılığa karşı savaşan evrim taburunun cephaneliğini patlatmak olmuyor muydu? (İroniktir, düşünceli yaratılışçılar kitabı begendiler; fakat sonradan Darwin'de sunulan türden bir analizin Isa'yı ve İncili'ni de tarihsel bir olumsallık haline getirebileceğini keşfettiler.) "Olgular" Darwin'e haykârmamış, onu evrimi kabul etmeye zorlamamış mıydı? Peki ya, evrimin "doğru" olduğu besbelliyse teorisini neden gizli tutmuştu? Bazıları "İhanet!" diye haykırdılar; "dâhi"yi devrinin adamı haline getirmekle Darwin'i –ve Darwincileri– sırtlarından bıçaklamıştı.

Darwin bir o kadar da kendi devrinin kitabıydı, nasıl öyle olmazdı ki? Britanya'da Thatcherciliğin, Amerika'da Reagancı ekonominin yıkıcı bireycilikleri ve herkese bedava kapitalizmleriyle damgalarını vurdukları o felaket kabilinden on yılın sonuna yorgun argın varmamız, bizi Victoria dönemi değerlerinin, Darwin'in en uygun olanın ayakta kaldığı biyolojisine nasıl harmanlandığını göstermeye davet ediyordu. (Bu yüzden de Thatcherciliğin etkisine yenice girmiş Doğu Avrupa ülkeleri kitabın çevrilmesini istemişler ancak basım maliyetlerini karşılayamayacaklarını anlamışlardı.) Gelgelelim Rusça korsan baskılar, St. Petersburg'da minibüslerin arkasında satıldı. Marx'ın gözlemlediği gibi, Darwin doğada “işbölmüyle, rekabetiyle, yeni piyasaların açılmasıyla, ‘icatlarıyla’ ve Malthusçu ‘varoluş mücadelesiyle’ kendi toplumunu görmüşse” bizim görevimiz bu toplumun en başta Darwin'in teorilerine *nasıl* girdiğini keşfetmekti.

Darwin ilgilerin birleşmesiyle yaratıldı. Desmond Victoria dönemi sokak bilimiyle ilgileniyordu; ucuz basının Anglikan toplumunun nefret edilen dayanaklarını gayri meşru kılmak için nasıl tanrısız, saptırıcı bir evrim kavrayışı yumurtladığını görme noktasına gelmişti. Moore ise aynı toplumun üst tabakasıyla ilgileniyordu; o da Darwin'in kibar Cambridge'te öğrenciyken arkadaşı olan taşra rahiplerine giptayla baktığını görmüştü. Darwin din adamlarıyla alay edecek en son kişi olmalıydı; gelin görün ki evrimle ilgili gizli defterlerinde kendisini bu alaylara kaptırmıştı. Bu iki perspektifi bir araya getirince paradoksal bir soru ortaya çıktı: Bu doğru düzgün beyefendi *nasıl olmuştu* da “Şeytanın Papazı” diye damgalanmasına neden olacağından korktuğu alçakça görüşlere varmış mı? Böylece bu soruyu Darwin'de ortaya koymak üzere 1989'da bir araya geldik. (Moore güçleri birleştirmemizin onun fikri olduğuna yemin ediyor, ama Desmond kendi fikri olduğunu biliyor.) Kitabın yazımı 18 ay sürdü.

Ama bu o zamandı. Bugün Darwin, parmağını sertçe iki yana sallayan Anglikan toplumu akademisyenleri tarafından gayet iyi biliniyor; Darwin'in yirmi yıllık ketumluğunun resmedilmesi ise birçok ucuz biyografisinin başlıca dayanağı. Darwin'in piyasaya çıkışmasından beri yayınlanan orijinal Darwin araştırmalarının sayısı giderek azaldı. Ayrıntılar hakkında daha fazla şey biliyoruz: Jeolog olarak Darwin; Darwin'in Beagle yıllarındaki koleksiyonculuğu sülükayaklı araştırmaları, sağlığı, ailesi. Fakat 1970'ler ve 1980'lerde “Darwin Endüstrisi”ni kuran metin yo-

ruincuları altmışlarına geliyorlar (60'lar kuşağıının başına hiç gelmemesi gereken bir şey bu). Birçoğu gitti. Yalnızca *Correspondence of Charles Darwin* kahramanca kuşaklardır devam ediyor; heybetli bir abide gibi. 2009'da 16. cilde ulaştı. Darwin'le ilgilenen akademisyenler endüstri sonrası dönemi yaşıyormuş, bu bir birleştirme zamanıymış gibi görünüyor; tarihçiler yeni bir tuval açıp Victoria toplumunda Victoria döneminin bilimiini daha büyük bir tablo halinde çiziyor.

Bizim 1991'de anlattığımız hikâye, gerekli bütün kısımları kapsiyormuş gibi görünse de içimizde en azından bir tek kuşku bıraktı. Biraz büyük bir kuşku. Darwin'in yirmi yıl boyunca evrim teorisinin üstüne oturması gerektiyse, kabulu hakkında o kadar kaygılandıysa en başta neden geliştirmişi ki? Dünyanın her yerinde onun gördüğü şeyleri başkaları da görmüştü: Gemilerde görevli doğabilimciler Galapagos'a benzer takımadalarda adadan adaya farklılık gösteren kara salyangozları bulduğunu görmüşlerdi, ama "Evrim!" diye düşünmemişlerdi. Zoologlar ve botanikçiler 1830'larda radikal altüst oluşlar geçirmişlerdi, ama bilimlerini kökten yeniden kurmamışlardı. Darwin'i bu kadar farklı kılan neydi? Gerçekten de kaybedecek çok fazla şeyi olan saygın bir beyefendiyi, çok fazla şey kaybetme riskine girdiği bu projeye itmiş olan şey ne olabilirdi? Bu riskin altına girmeyi değerli kılacak çok güçlü bir etki, çok derin bir dürtü olmalıydı. Evrimci speküasyonlarından önce gelen, onların dayanağı olan bir şey olmaliydi.

Olayların bundan sonra nasıl geliştiğinin akıcı bir biçimde yeniden kurulması şöyle olabilirdi: Moore bu sorunu ileri bakarak, aile meselelerine eğilerek, Desmond ise geriye, evrimci sonuçlara bakarak çözmeye çalıştı. Önce Desmond'invardığı sonucu aktaralım: Darwin'in ağaça benzer evrim kavrayışı, içinde bulunduğu dönemin evrimci diye anılan insanları arasında bile benzersizdi. Darwin her bir hayat biçimini aynı ırktan gelen kardeşleriyle akraba kılmış, hepsini de ortak bir atadan getirmiştir. Büyükbabalar ve büyük büyübabalar ve daha milyonlarca kez geride kalan eski atalar anahtardı (geriye dönüp bakıldığından çok belirgin görünüyor). İnsanın şeceresi metaforu, teorisi üzerine ayrıntılı bir biçimde düşündüğü evrim defterlerinde temel önemdedir. "Ortak soy" evrimin büyük Darwinci niteliğidir: Trilyonlarca ortak soy, insan ailelerinden ve ırklarından, diğer primatlara, bütün hayvanlar ve bitkilere; hepsi de jeolojik geçmişin loşlığında tek bir organizmanın ataları olduğuna işaret eder.

Moore'un üstüne düşen kısım, Darwin ailesinin her şeyin önüne geçen tek ahlaki kararlılığına, üç kuşak boyunca eylemlerinin arkasında olan itici güçe bakmaktı: İnsanın kardeşliğine duyulan inanca yaşılanan kölelik karşıtı harekete. Meşhur Wedgwood madalyonunda, bir köle resminin üstünde sorulduğu gibi: "Ben insan ve kardeş değil miyim?" Darwin'in annesi bir Wedgwood'du, büyükannesi de (ve karısı da). Wedgwood akrabaları Kitabı Mukaddes'in Tanrı "bütün insan ırklarını tek bir kandan yaratmıştır," diyen çizgisini benimsiyordu, Darwin'e annelik yapan ablaları da. Hepsi de kölelikten tiksinıyor, insana ya da hayvana karşı zalimlikten nefret ediyorlardı; Cambridge Üniversitesi'nde Kilise'ye hazırlanan Darwin'in önünde de benzer ahlaki örnekler olmuştu. Darwin, siyah köleler ile beyaz köle sahiplerinin birçok kölelik savunucusunun iddia ettiği gibi ayrı türler olmadığına, kardeş olduğuna –ortak bir soyla akraba olduğuna– tutkuyla inanarak olgunlaşmıştı.

Yeni binyılın başında, "ortak soyun" bu kölelik karşıtı dayanağının anlamını açıklamak üzere bir araya geldik. *Darwin's Sacred Cause* (2009) adlı kitabımızın teması buydu. "Kutsal dava", Darwin'in karma ırklı Jamaikalı bir doğabilimciye açıkladığına göre siyahların özgür olmasıydı. Kitap tek kelimeyle *Darwin*'in "öncesidir" (korkunç Hollywood ağızıyla). Darwin'in *neden* doğal olarak ırkları kan üzerinden akraba olarak gördüğünü, ortak atayı *neden* –ırklar ve türler arasında yalnızca bir derece farkı olduğundan– mücadele eden, eziyet gören bütün hayatı yaydığını göstermektedir. Her seyden de önce antropolojinin kölelik yanlısı bilimsel bir ırkçılığa kaymasına rağmen, onun yerleşik dini öğretilere ters düşen evrimci inancına neden sıkı sıkıya sarıldığını göstermektedir.

Bu yüzden de *Darwin* ve *Darwin's Sacred Cause*, *Star Wars* gibi tersine doğru bir sırayla yayınlanmış ikiz kitaplardır. Charles Darwin her zaman karmaşık biriydi; taşra rahibi olma hevesini gerçekleştirememiş, "Şeytan'ın Papazı" yakıştırmasına layık olma riskine giren paradosyal bir beyefendiyydi. Onu anlamak için, kültürünün içine girip üstünüüzü başınızı kirletmeniz gereklidir. *Darwin*'de yaptığımız bu olmuştı. O yüzden bu kitap, 1992'de karton kapaklı olarak ilk yayınlandığı haliyle, doku-nulmadan, sivilceleri ve başka her şeyiyle yeniden basılmıştır.

1809 - 1831

1. Bölüm

Düşmekte Olan Bir Hıristiyan'ı Tutmak

Charles Darwin'in büyükbabası Erasmus'un ince, yırtıcı nükteleri, her işe burunlarını sokan Tanrılarla karşı da bir tiksintisi vardı. Ağzı bozukluk ve mizah, onun o tostoparlak bedeninde sarılıp sarmalanmıştı, herkes de bundan nasibini alırdu. Erasmus Darwin, kaz kafalı bir kralın rosatosunu yapabileceği gibi, bir dostun inancını yasladığı koltuk değneğine tekmeyi basabilirdi de. Erasmus, Charles'in öbür büyükbabası, çömlekçiliğin babası Josiah Wedgwood'un Üniteryen inançları için "Düşmekte olan bir Hıristiyan'ı tutmaya yarayan kuştüyü bir yatak," diyordu.¹

Josiah o kadar fazla doğaüstü ivir zivirini atmıştı ki üstünden, Hıristiyanlık tepelerini gözden yitirmiştir. Biraz daha düşse, ateistçe bir gümlemeyle yere çarpacaktı. Onunkisi çırlıçıplak kalmış bir Hıristiyanlığı: İsa'nın kutsallığıyla birlikte Teslis de bir kenara bırakılmıştı.

Kuştüyü yatak Josiah'nın düşüşünü kesmişti; ama Erasmus için böyle yumuşak bir iniş söz konusu olamazdı. Onun gibi "iğrenç sefiller" çoktan gümbürtüyle yere çarpmıştı.² İnsanlar "bilimin sütünü yudumlayabiliyorken" Hıristiyanlığa ne gerek vardı ki? Doğa'nın rahipleri her şeyi, hasta Yaratılış'ı bile açıklamamış mıydı?

İlkel mağaralarda ilk gün ışınlarının emzirdiği
Organik Hayat dalgaların altında başladı...
Böylece annesizbabasız kendiliğinden doğan,
Canlanmış toprağın ilk zerreleri ayağa kalktı.³

Erasmus, Aydınlanma'yla gün ışığına boğulmuş yıllarda yaşamış olanların birçoğu gibi, düşünelerinde hislerine yenilmeyip aklına ağırlık veren bu özgür düşünür, böyle konuşuyordu işte. Doğa'nın Tapınağı'nda tapınıyordu o; ona göre İlahi Kudret Akıl'dı, İllerleme de onun Peygam-

beri'ydi. İki büyükbaşa birçok konuda anlaşıyorlardı ama din konusunda yolları ayrıliyordu; torunlarına bir özgür düşünce ve radikal Hıristiyanlık karışımını miras bırakacaklardı.

Charles Darwin 1879'da, yaşı Erasmus'un hayatıyla ilgili bir taslak üzerinde son rötuşları yaparken, kendisine bırakılan bu iki yönlü miras hakkında düşüncelere dalmıştı. Daha yenice yetmiş yaşına girmiştir ve "ölülerle" hasbihale çoktan başlamış gibi hissediyordu kendini. Hayatının muhasebesini çıkarmasının vakti gelmişti. Erasmus'un sahip olduklarıın ne kadarını miras almıştı, ne kadarını miras bırakacaktı? Josiah'nın da kânını taşıyordu, ayrıca karısı Emma bir Wedgwood'du. Kişisel özellikler ailelerde devam ediyorsa çocukların nasıl bir gelecek bekliyordu?⁴ Hangi büyükbabaya benzeyeceklerdi?

Dr. Erasmus Darwin, gölgesi sonraki nesillerin üstüne düşecek olan dev gibi, parlak zekâlı bir tatlı hayat düşkünydü. Çiçek bozuğu, sakat ve tombul Erasmus, kadınların cazibesine ölümçül derecede kapılmış ünlü bir doktordu. İki karısından on iki çocuğunun yanı sıra, bir mürebbiyeden iki çocuğu daha olmuştu. Hastalık hastalarına seks reçete eder, lezzetli erotik dizeler kaleme alırdı. En yakın arkadaşı Josiah Wedgwood'la birlikte on sekizinci yüzyılda İngiltere'de sanayi devrimini teşvik eden isimlerden olmuştu. İngiltere'nin büyük mucitleri Matthew Boulton ve James Watt hakkında şiirler yazmış, kendisi de mekanik harikaların hayalini kurmuş ve evrime derinden bir bağlılık duymuştu.⁵

Charles onda kendinden bir şeyler göründü. Erasmus, hayatın doğal yükselişini ve bütün yaratıkların akraba olduğunu kabul etmişti; "köleliği hor görüyor," "yardımseverliği takdir ediyor" ve "daha alt seviyedeki hayvanlara insanlık bahsedilmesinde ısrar ediyor." Uzak bir ilahi varlığı inanıyordu: "Muktedir bir kuvvet, hep büyük, hep iyi." "Bana Yaratılış'ı öğret / Bana o engin Bilinmeyen'e nasıl tapılacağını öğret" diye dua ediyordu. Fakat "geleneklere karşıydı," bu yüzden de "fena halde çamura maruz kalıyordu." 1802'de, İncil'den kuşkulandığı yönünde saldırıyla uğramasının üstünden çok geçmeden hayata gözlerini yummuş; hakkında, ölüm döşeğinde İsa'yı çağırduğu şeklinde bir hikâye bile uyduруlmıştı. Charles iğneleyici ifadelerle, "İşte bu yüzyılın başında, bu ülkede Hıristiyan hissiyatın durumu buydu," diyerek satırlarını noktaladı; "en azından bugün böyle bir şeyin baskın çıkmayacağını umut edebiliriz."

Biyografiyi taslak halinde kızı Henrietta'ya gönderdi. Henrietta uzunca bir süredir etrafında pervane oluyordu; ailenin itibarı konusunda telaşlı, becerikli bir eleştirmendi; evin editörüydü, onun cansız, donuk satırlarını rötuşlayabildi. Annesinin bekçisiydi adeta; sekiz yıldır evliydi ama hâlâ Emma'nın huzuru ve rahatlığına karılık ediyordu. İkişi çoğu konuda iyi anlaşırı, ayrıca Henrietta'nın burnu bela kokusunu iyi alırı. Taslakları şöyle bir kokladı. Üniteryenlik "kuştüyü yatak," yaşı Josiah ve annesi de "düşmekte olan Hıristiyanlar"dı ha? Emma, Wedgwood inancı yüzünden böyle mi resmedilecekti yani? Peki, bırakalım Erasmus'un dine küfrünü, sefahat düşkünlüğünün reklam edilmesine ne demeliydi? Yüz yıl önce buna izin verilebilirdi belki ama artık bir Darwin'e yakışmıyordu. Onun zaaflarına dejinilmesi tam bir aptallıktı; aileye pahaliya patlayabilirdi. Taslakların cıalanması değil, kesilip atılması gerekiyordu.

Henrietta, parlak kırmızı kalemlle işe koyuldu. Seksle ilgili kısımlar kesildi. Gayrimeşru ilişkilerden çok fazla bahsediliyordu, "şarap, kadınlar ve sıcaklık"tan da öyle. Erasmus'tan yapılan, içinde "lanetli" lafinin geçtiği bir alıntı tümüyle kesilip atıldı; "engin Bilinmeyen"le ilgili satırlar da berbat derecede agnostikti. Erasmus'un geleneklere karşı çıkışlarıyla ilgili paragraf olduğu gibi atıldı. Hıristiyanlık hakkında olumsuz fikirler yansitiyordu, *Türlerin Kökeni*'nin "iftiraya uğramış" yazarı tarafından kaleme alındığı da besbelliydi. Ölüm döşegi hikâyesinin de gitmesi gerekiyordu. Henrietta, babasının kesmesi ve çıkarması gereken yerleri kalemiyle işaretleyerek sayfanın altına dek indi.

Taslakları geri verdi, babası da değişiklikleri yapmaya razı oldu. Biyografi artık aile tarihinden fazlasını içeriyordu; kalıtımı dair somut kanıtlar taşıyordu. Ortaya konanlar ve silinenler ailenin iki tarafı adına da konuşuyordu. Ne de olsa Henrietta annesine ve yaşı Josiah'ya benziyordu. Yüz yıllık Üniteryen dindarlığı Wedgwoodların zihninde iz bırakmıştır.⁶ Sansürücü başına buyruk davranıştı. Dünya, Charles'in kaderini şekillendirmiş olan, aileden gelen kuvvetleri okumak için bir yüzyıl daha bekleyebildi.

Bu kuvvetler, demir ve buhar çağında üretilmişti. On sekizinci yüzyılın ortasında İngiltere'nin Midlands bölgesinde, Coalbrookdale'den gelen patlamalar ve Boulton motorlarının hırıltıları, hormurtuları yankılanırdı. Yeni paralar kazanılıyor, yeni aileler yükseliyordu. Bu kabiliyetli sanayiciler ilerlemeci bir doğaya, zekânın demokrasisine ve teknolojik kurtulu-

şa inanıyordu. Marjinal adamlardı ama kendi kazançları peşinde koşuyorlardı; *türedi* tüccarlardı, eskinin kendini beğenmiş eşraflik hiyerarşisinin dışında duruyorlardı.

Charles'in anne tarafından büyüğbabası, Stoke-on-Trent yakınlarında Burslem'de kendi çömlekçilik işini kurmuş olan Josiah Wedgwood, bunlara tipik bir örnekti. Josiah, 1760'lardan itibaren, Birmingham'in elit sanayici çevresi "Lunar Cemiyeti"ndeki teknokratlar arasında yer almıştı; cemiyete bu isim verilmişti, çünkü üyeleri "Lunatikler" ay ışığının olduğu, sendeleye yalpalaya evlerine dönerken önlerini görebilecekleri akşamlarda topluyorlardı. Birmingham yeni sanayi kültürünün merkeziydi. Lunar mekanikçileri yeni bir teknoloji, bir kimya sanayii, bir fabrika zihniyeti başlatmışlardır. Boulton ve Watt buhar makinesi imal ediyor, Soho'daki işliklerinde bin kişiyi istihdam ediyorlardı. Burada "bütün dünyanın sahip olmayı arzuladığı şeyi; ENERJİ"yi satıyorlardı. Lunar Cemiyeti'nin diğer za-naatkârları saatler ile hassas ölçüm aletleri konusunda uzmanlaşmışlardı. Wedgwood, Soho modeline dayanarak fabrika modelini mükemmelleştir-miştir. Seramik işliklerinde, işgütünü sistematik bir biçimde tasnif etmiş ve bir işbölümü oturtmuş, "İnsanlardan, hataya düşmeyecek *makineler* yarat-mıştı." Fabrikasının ismi "Etruria" (seramiklerinin üzerindeki Etrusk bo-yama tekniklerine atfen), "gözde Asklepios"u, grubun doktoru, Charles'in baba tarafından büyüğbabası Erasmus Darwin tarafından konmuştu.

Erasmus bir şair, mucit bir doktordu, "hayvan makinesi"ni tamir etmekle uğraşan bir mekanikçiydi. İyi gelir getiren işini, Birmingham'in 24 kilometre kuzeýinde kalan Lichfield kasabasında sürdürdü. Lichfield'in diğer edebiyatçı evladı Dr. Johnson yören halkını, "İngiltere'nin en akı ba-şında, dürüst halkı; zenginliklerine kıyasla en soylu olanı," diyerek savu-nuyordu. Fakat aynı şeyi Erasmus için söyleyemiyordu; birbirlerinden belirgin bir biçimde tiksiniyorlardı; kekeme Darwin de Dr. Johnson'ın ince alaylarını ve "ciğerlerinden gelen gür sesi" kolayca savuşturuveriyordu. Erasmus'un sıradışı bir teşhis becerisi vardı, ağırbaşlı Lichfield çevresinin çok dışında da aranıyordu. Devrilmeden hız yapabilecek bir at arabası ta-sarlamıştı, yeni Midlands elitine hizmet verebilmek için yılda 16.000 ki-lometre seyahat ediyordu. Çok yetenekli bir "Lunatik"ti; "Buhar Maki-nesi Enfeksiyonu"ndan mustarip bir doktor, bir gözü sanayide olan bir şairdi. Wedgwood'un işliklerinde pigmentleri öğütmek için yatay bir rüz-gâr değiirmeni tasarlamıştı; hatta "Tanrı'nın Duası, Amentü ve On Emir'i

Halk Dilinde söyleyebilen” konuşan bir makine yapmıştı, Boulton da bunun için 1000 sterlin ödemeye söz vermişti.⁷

“Mekanik şöhrete sahip” bu adamlar, kabul gören dini öğretiye fazla bir şey besliyor da değildi hani. Çoğu kendi kendilerine kiliseye muhalif olmuştu, siyasi ve eğitsel fırsatların Anglikan Kilisesi mensuplarına tahsis edildiği bir dünyanın dışlanmışlarıydılar. Gelişmekte olan sanayi şehirlerinde serpiler bir karşı şapel kültürüne mensuplardı. Erasmus'un özgür düşüncesi bir kenara bırakılacak olursa, entelektüel avangardları, Josiah gibi Üniteryen'di.⁸ Joseph Priestley 1780'de Yeni Toplantı Evi'nde vaizlik yapmak üzere Birmingham'a geldiğinde, Lunar Cemiyeti devrin bu onde gelen Üniteryen filozof, kimyager ve teologunda güçlü bir müttefik edinmişti.

Priestley, gazları ve havayı inceliyordu; muhtemelen oksijeni keşfetmişti (ve amonyağı, karbonmonoksiti, sülfürdioksiti... liste böyle uzayıp gitdiyor). Priestley'nin araştırmaları Erasmus'un ilgisini çekiyordu; kısa süre sonra doktor, akciğer hastalıklarını iyileştirmek için insanlara balona benzer torbalardan “günde 6 galon saf oksijen” çektirmeye başladı. Wedgwood, Priestley'yi bir dâhi olarak görüyordu. Josiah vaize laboratuvar donanımı sağladı, deneylerini sübvanse etti ve sanayi alanında yaptığı deneblerle deneylerini takip etti. Priestley'nin çalışmaları killer ve renklerle ilgili ipuçları sunuyordu, Josiah da bunları çömek fabrikasının ürünlerini geliştirmek için kullanıyordu. Wedgwood firması, baz rölyef büstünün basıldığı bir madalyonla vaize şeref payesi bile verdi.⁹

Priestley'nin teolojisi muhtemelen daha etkili olmuştu, çünkü üç kuşak boyunca birbirleriyle aile içi evlilikler yapan Darwinler ve Wedgwoodların zihniyetini şekillendirmiştir. Priestley, Hıristiyanlığı eski zamanlarda saflığına kavuşturmayı, onu hem bu hayatta hem sonrakinde evrensel bir mutluluk dini haline getirmeyi istiyordu. Anglikanlar bunu, Tanrı'nın mevki ve rituellere bilmeksızın herkese tarafsız olarak mutluluk bahsetmesini, tehlikeli buluyorlardı. Lanetliydi de. Priestley'ye göre, ölümsüz ruhlar, ancak kimyadaki gayri maddi “gazlar” kadar mevcuttular. Mucizeler, Teslis ve Diriliş gibi gizemler de onun Hıristiyanlığının bir parçası değildi. Tanrı'nın iyiliği tam anlamıyla maddi bir dünyada, doğa yasalarının hükmettiği, her şeyin fiziksel bir nedeninin bulunduğu bir dünyada ifadesini buluyordu. Bilinmeyen fiziksel bir yasaya göre, İsa'ya olduğu gibi, insan eti sonraki hayatta diriliyordu.

Yeni sanayi elitinin özgüvenini yansıtan, kuvvetli, umutlu bir inançtı bu. Kendi kendini düzeltken bir makinede olduğu gibi, hız ve acı insanlar üzerinde, onları geliştirmek için neredeyse mekanik bir biçimde işliyordu. Hıristiyan ilkelere uyanlar bu hayatı mutlulukla yaşayacaklardı. Sonraki hayatta geride kalan kusurlu kısımlar onarılacak, herkes mükemmel bir varoluşa kavuşturulacaktı. Wedgwood, Priestley'nin çömezi olmayı sürdürdü ve Üniteryen bir vaizi Etruria'daki okulda eğitim vermek üzere görevlendirdi. Erasmus'un küçük oğlu Robert (Charles'in babası) burada eğitim görmüştü, Erasmus'un "Wedgwoodcuklar" dediği Jos Jr. ile Susanah (Charles'in annesi) da öyle.

Bütün Üniteryenler bir ruhun varlığını reddedecek kadar gitmeyordular. Öte yandan, Erasmus gibi özgür düşünürler çok daha ileri gidiyor, İncil'in yanı sıra İsa'yı da bir kenara bırakıyor; "bu gezegeni güneşin etrafında döndürmek için bir ilahi kudrete gerek olmadığını" ileri sürüyorlardı.¹⁰ Ama hepsi de 1789'daki Fransız Devrimi'nden önceki o uzun on sekizinci yüzyıl yazında iyimser bir eşitlikçiliği paylaşıyordu.

Erasmus'un eşi cin içerdeydi ve ayyaşlıktan ölünce, onu beş çocukla bıraktı. Bunu izleyen on yıllık çapkınlık devrinin ardından Erasmus kırk dokuz yaşına geldiğinde, kendisini şişman, topal ve âşık bir halde buldu; yıkıcı kalemini bu aşka adamıştı:

Ah kim o kımıltısız, şu ışılıtlı kaşları uzaktan seçilen,
Sarkılmış tatlı dudakları, şehvetli mavi gözleri?

Evli, güzel bir hastaya yazılmıştı bu; geleneklere aykırı biriydi o da, bir kontun gayrimeşru kızıydı. Dul Erasmus, bu hanımın zengin kocası 1780'de öldüğünde onunla evlendi, onun Derby'nin dışında bulunan köşküne taşınıp işlerini de buraya kaydırıldı. Sekiz çocukların bir araya topladılar; çocuklar zenginliğin süsleri içinde yaşıyordu. (Erasmus her birine günde 10 gine veriyordu; çiftlikte çalışan birinin dört aylık ücretine eşitti bu.) Büyüyemekte olan çocuklara Erasmus'un gayrimeşru iki çocuğu ile hanımının müteveffa kocasının çocuğu da dahildi. Böyle bir hovardalık, son moda çapkınlığın en iyi aileleri etkilediğinin bir işaretiydi. Fakat kibar toplum, zinalar ve ev idaresi sayesinde bir arada duruyormuş gibi görünüyordu, Dr. Johnson da akı başında hanımlara, çapkınlık yapan eşlerini görmezden gelmeleri tavsiyesinde bulunuyordu.¹¹ Priestley'nin hız ve acı ilkesiy-

le kastettiği şey bu değildi, ama günah ve seks birbirinden ayrıliyordu, Erasmus da ilkinin suçluluğunu iyileştirmek için ikincisini salık veriyordu.

1783'te Erasmus'un oğlu Robert, Edinburg Üniversitesi'ne gitmek için evden ayrıldığında, sonradan gelecek yedi bebeğin ilkisi için yer açılmış oldu. Başlarda Robert'in tipla ilgilenmeye pek gönlü yoktu, Edinburg'un da bazı melankolik çağrımları vardı. Ağabeyi Charles, beş yıl önce orada öğren-ciyiken, bir çocuğun beyninin teşrihi sırasında parmağından enfeksiyon kapsamış, hezeyan nöbetleri içinde kaskatı kesilerek ölüp gitmişti. Ama bu ölümün ardından Erasmus tipla ilgili umutlarını Robert'a aktarmıştı. Doktor'a itaat etmek zorunluydu.

Erasmus tepede oturmuş da dizginleri çektiyor değildi. Robert, Leiden Üniversitesi'ne geçmiş, tıp doktoru unvanını orada sadece iki yılda, kısmen Erasmus tarafından yazılan ya da onun çalışmalarına dayanan bir tezle almıştı. Erasmus yirmi yaşındaki oğlunu eski, hoş pazar kasabası Shrewsbury'de işe yerleştirmiştir. İdeal bir yerdi burası; Shropshire'in önde gelen ailelerinin "balolar, akşam yemekleri" ve "istiridye ziyafetleri" için geldiği bir sayfiye kasabasıydı. Birmingham'a ve Etruria'ya bir günlük mesafedeydi, ama Robert'in bağımsız olmasını sağlayacak kadar da baba ocağından uzaktı. Erasmus'un ilişkileri Robert'a düzenli bir hasta akıtı sağladı, Lunatikler de felsefi bir eğilim kazandıracağını umarak onu Londra'nın elit bilim kulübü olan Kraliyet Cemiyeti'ne yerleştirdi. Robert'ta yalnızca babasının parası yoktu; onun açık gözlüğünü ve cana yakınlığını da almıştı, ayrıca hastaların güvenini kazanmada olağanüstü becerikliydi. İşler canlıydı, Darwin adı da bir deniz feneri gibiydi.¹²

Fransız Devrimi sonrasında yaşanan histerik günler, bu fenerin ışığını sönme tehlikesiyle yüz yüze getirdi. Erasmus, "Fransızların krallar birliğine karşı kazandığı başarıyla" neşelenen, hatta "bir kazın da bir krallığı bir budalanın sultanattan gelme hisleriyle yönettiği kadar yönetebileceğini" düşünen bir demokrattı. Britanya'da görülmemiş bir baskı dönemini başlamıştı: Radikal Kilise muhaliflerine "İlahi Kudret'in *hatalarına* (wrongs), İnsan'ın *haklarına* (rights) inandıkları" için saldırılıyordu. Lunatiklerin cumhuriyetçiliğiyle alay ediliyor, eşitlikçi dinleri kınanıyordu. Erasmus, Kraliyet'in son Başşair'i olmak için nabız yokluyordu ama artık şansı var mıydı ki? Lord Chamberlain, Amerikan ve Fransız devrimlerini destekleyen bu isme, "mutlu Özgürlük salgınınyan" bu aşk ve makine şairine bir kraliyet ödülü sunmaktan garip bir rahatsızlık duyuyormuş gibi görünüyordu.

Priestley, "Birminghamlı vahşilerin kutsal şeylere saygısız ellerine" düşüğünde, Erasmus Fransa'daki yeni özgürlükler hakkında dizeler döktürüyor, tıbbi-evrim kitabı *Zoonomia*'nın son satırlarını yazıyordu. Priestley'nin şapeli ve evi, "Filozoflara, Kilise'ye ve Kral'a sonsuza dek hayır!" diye haykıran bir güruh tarafından yakılıp yıkıldı. 1791 isyanları Lunar Cemiyeti'nin de sonunu getirdi. Priestley'ye Etruria'ya sığınması teklif edildi, ama o sonunda Amerika'ya kaçtı. Darwin'in erotik botaniği, hisleri okşayan çöplük diye nitelenip kınandı; "ateizmi" terör yaratan, ahlaksızlığı sebep olan türden bir felsefe olarak nitelenip ayaklar altına alındı. Halkın bu tepkisi, Erasmus'un devrinde moda olan özgürlükçülüğe de sonunda bir nokta koydu. Yeni kuşak Darwin-Wedgwoodlara damgasını vuracak olan bir saygınlık ve evangelik bir dürüstlük dönemi başlattı.

Wedgwood'un sağlığı artık bozulmuştu. İkinci oğlu Tom –meraklı bir kimya (ve afyon) deneycisi– bir buhran geçirmiştir. Wedgwood, İngiltere ile Fransa'nın 1793'te savaşa girmesiyle birlikte, işinden el çekip vasiyetini yazdı. Fabrikayı artık bir eşrafın kızı olan Bessy Allen'la evli büyük oğlu II. Jos'un ellerine teslim etti.¹³

Darwinlerde evlilik, başka her şey gibi yaşı Erasmus tarafından idare ediliyordu. Robert için, Lunar Cemiyeti çevresinden şu Etrüsk güzeli ni, Josiah'nın kızı Susannah'yı seçmişti. Susannah çocukluğundan beri Darwinlerin evine gelir giderdi, Erasmus'a da müzik dersleri vermişti. Akıllılığı ve becerikliliğiyle babasının gözdesiydi. Josiah ile Erasmus, Robert'ın maddi durumu elverdiğinde onunla evlenmesi konusunda anlaşmıştı. Ni-hayet Nisan 1796'da, Josiah'nın ölümünden bir yıl sonra evlendiler. Robert artık kendini kabul ettirmiştir, Susannah'nın 25.000 sterlinlik mirası da aile servetine kabul edilebilir bir katkiydi.¹⁴

Robert, Shrewsbury sınırlarına yakın bir yerde, Severn kıyısında dimdik yükselen, yaklaşık 30 metre yüksekliğinde bir terasta bir arazi satın alıp kırmızı tuğladan sade fakat heybetli bir ev yaptırdı: The Mount. İki büyük katı süsleyen beş cumbası, geniş alt kanatlarıyla bu yapı, genç doktorun endamını vurguluyordu. Robert Darwin her bakımdan varlıklı bir adamdı: iki metreden biraz kısa bir boyu ve giderek genişleyen bir çevresi vardı. İlk çocukları kızdı: Marianne. Onu iki kız daha izledi: 1800'de Caroline; Erasmus'un huzurlu bir biçimde ölmesinden iki yıl sonra, 1803'te de Susan doğdu. Sonra ilk oğulları dünyaya geldi. Susannah onu 29 Aralık 1804'te, Robert'in zengin bir aracı olan ağabeyinin banka borçlarından do-

layı kendini Derwent Nehri'ne atmasının tam beşinci yıldönümünde doğrdu.¹⁵ Bebeğe onun ve merhum büyüğünün adı verildi: Erasmus.

İkinci kuşak Wedgwoodlar, Darwinler gibi gözleri yüksekte olan orta sınıf mensuplarıydı. Jos, Dorset Şerifi olmuştu; ortalıkta, dört beyaz atın çektiği kadife perdeli bir arabanın içinde “kraliyet mensubu” gibi dolanıyordu. Savaş ekonomisinde çömlek işi çökmüştü: Jos firmanın sorumluluğunu almak üzere Staffordshire'a geri taşındı, mutsuz bir imalatçı olarak kırsal kesimde ikinci bir ev arayışı içindeydi, hafta sonları iş hayatının öğreticisi dişlilerinden uzaklaşıp kaçamak yapabileceği bir yer olsun istiyordu. Robert Darwin ona Shrewsbury'ye 48 kilometre, Etruria'ya atlabilen bir saat uzakta bulunan, Staffordshire'a bağlı Maer Köyü yakınlarında yaklaşık 400 hektarlık bir çiftlik satın alması için 30.000 sterlin borç verdi. Arazinin içinde, av hayvanlarıyla dolu ormanlarla çevrelenmiş, göle bakan bir tepenin üzerinde (Capability Brown tarafından tasarılanmış) geniş bahçeler içine inşa edilmiş, Elizabeth döneminden kalma kocaman bir ev vardı. 1807'de Jos ile Bessy altı çocuklarıyla birlikte burada yaşamağa başladı. 2 Mayıs 1808'de, Bessy 44 yaşındayken son bebekleri Emma dünyaya geldi. Jos'un sosyal yükselişi okul seçimine de yansıyordu. En büyük iki oğlunu Eton'a gönderdi.¹⁶

Susannah Darwin, Doktor'un eşi olarak uzun zamandır onun sekreteri ve kabul görevlisi gibi çalışmanın sıkıntısını çekiyordu. Doktor hastalarına karşı canayakın olabiliirdi, ama evde o “yüksek cızırılı sesi”ne hiç de uygun düşmeyen bir huysuzluk içinde oluyordu. En ufak şeyler bile tepeşini attırıyordu, kimi zaman Susannah onun bu asabiliğinin darbelerine maruz kalmıştı. Zor geçen ikinci hamileliğinden beri “eski hayatı ve keyfi” kaybolup gitmiş, çabucak yaşılmıştı. Mount'ta bir gün Jos'a, “BENİM DİŞIMDA HERKES GENÇ GÖRÜNÜYOR,” diye iç geçirerek yakılmıştı.¹⁷

12 Şubat 1809'da 44 yaşındayken yeni bir bebek dünyaya getirdi. Adını ailedeki tipçılara atfen –babası Robert ile ölmüş amcası Charles'a– parlak bir kariyeri olması umuduyla Charles Robert Darwin koydular. Artık heybetli Mount'a yerleşmiş, saygın orta sınıf mensuplarıydılar, bebeği 17 Kasım'da yeni St. Chad Anglikan Kilisesi'nde vaftiz ettirdiler. Doktor için cazip bir seçenekti bu, hem de hesaplıydı. Ülke hâlâ Fransa'yla savaş halindeydi, yeraltı örgütlerinin komplolar peşinde olduğundan şüpheleniliyordu; ailenin liberal bayrağını dalgalandırmayanın hiç sırası değil-

di. İhtiyar Erasmus, Fransa yanlısı şairlerinden dolayı, hükümetin esin kaynağı olduğu propagandalarla teşhir edilmişti. Darwin adı yıkıcı ateistlikle ilişkilendirilir olmuştu.¹⁸ Dr. Robert da kapalı kapılar ardına saklanmış bir özgür düşünürdü; bu yüzden de muhafazakârlığın hâkim olduğu bu yıllarda adımlarını dikkatli atmaları gerekiyordu.

Fakat Susannah sessizce mirasına sahip çıkıyordu. Pazar günleri çocukların Üniteryen şapeline götürüyordu. High Street'in arka tarafındaki şapel, Shrewsbury'de Kilise muhaliflerine ait ilk toplantı evinin, bir asır önce Anglikan bir gürüh tarafından yağmalanan binanın yerinde bulunuyordu. George Case, Susannah ile şehrin Üniteryen liderleri tarafından burada vaaz vermeye davet edilmişti, gelirini artırmak için de Claremont Hill'deki evinde bir gündüz okulu açmıştı.¹⁹

Charles'in eğitimi evde; ergenliğinin ilk yıllarındaki ablası Caroline'ın, onun sorumluluğunu üstlenmesiyle başladı. Charles, Caroline'in sevgisini kazanmak için Susannah'nın son çocuğu, kendisinden on beş ay küçük olan Catherine'le yarışındı. Charles gürültücü ve yaramazdı, çocuğuna dair hatırladığı şeylerden biri, cezalandırılmak için kapatıldığı bir odanın camlarını kırmaya çalışmasıydı. Dikkat çekme çabasıydı; takdir edilmeyi isterdi, genellikle de bu yüzden suçu hissettirilirdi. Caroline ise deneyimsiz ve zaman zaman da zalimdi; Charles onun karşısına çıkmaktan korkar hale gelmişti, "Acaba beni şimdi neyle suçlayacak?" diye düşündü.

Yalnız bırakılmak, Caroline'in gayretkeş rejiminde özgürleşmek anlamına geliyordu. Öbür kardeşleri ondan çok büyük olduğu için Charles, Mount çevresinde kendi kendine eğlenmeyi öğrenmişti. Doktor'un şahane bir kütüphanesi, son dönemlerde moda olan doğa tarihine de kabiliyeti vardı. Sabahları kullanılan odanın hemen dışında bulunan sera, evin içinde egzotik bir ormandı. Annesi, "güzellikleri, cinsleri ve ıysallıklarıyla ünlü" kaliteli güvercinler yetiştiriyordu, bahçeleri de meyve ağaçları ve nadir bulunan çalılarla doluydu. Kuzeydeki terasın altında, ağaçlarla dolu dik bir yokuştan inildiğinde nehre geliniyordu. Charles burada saatlerce oturup balık tutuyordu. Yem olarak kurtçuk kullanıyor; şişlenmenin ıstırabından kurtulsunlar diye, kız kardeşlerinin öğrettiği gibi onları önce tuzlu suda öldürüyordu.

Biriktirmeye meraklıydı, istifçiydi; deniz kabukları, mektup imzaları, kuş yumurtaları, mineraller... Bunlar onun takdir kazanmak için topladığı hazineleriydi. Takdir edilmeye çok açtı; hatta insanların onu övdüğünü ha-

yal etmeye başlamıştı, sonra da bundan büyük bir suçluluk duyuyordu. Ama zaten suçluydu. Dikkat çekmek için hırsızlık yapıyordu: Geceleri Doktor'un şeftalilerini ve eriklerini çalıyor, sonra meyveleri saklıyor, böylece ertesi gün hazineyi "bulup" yerini haber veriyordu. Ya da yağmaladıklarını bazen rüşvet olarak dağıtıyordu. Kendinden büyük çocuklara, ne kadar hızlı koştuguna ilk hayret eden kişi olmaları karşılığında elma vermeyi öneriyordu. Masum yaramazlıklar, ama ablalarla dolu bir evde kendini fark ettirmesini sağlıyordu. "İncelikli yalanlar icat etmek" spot ışığını üzerine çekmek için düzenli olarak başvurduğu bir yöntem olup çıkmıştı.²⁰

Susannah, onu 1817'deki sekizinci doğum gününden kısa bir süre sonra, Case'in okuluna gönderdi. Her sabah Mount'tan çıkış Welsh Köprüsü'nden geçiyor, daracık rüzgârlı sokaklardan yürüyüp St. Chad Kilisesi'nin avlusuna bakan üç katlı papaz evine gidiyordu. Çocukların birçoğu ondan büyütü. Çekingen ve biraz ufak tefek olan Charles, öğleden sonrası, onların ritüel halini almış güreş müsabakalarına katılmıyor, Barker Caddesi'ndeki köpekleri atlatarak koşar adım eve yollanıyordu. Okulda yine "heyecan verici bir ilgi görmenin ve şaşırtmanın saf hazzını yaşamak" için her şeyi yapacak halde oluyordu, zarif "yalanları, bir trajedi gibi ona zevk veriyordu." Doğa tarihi hakkında dedikodular anlatıyor, tuhaf kuşlar bulduğunu bildiriyor, çiçeklerin rengini değiştirebiliyor olmakla övünüyor. Bir keresinde, gerçeği anlatmaktan ne kadar hoşlandığını göstermeye yönelik özenli ayrıntılarla bezenmiş bir hikâye uydurdu. Bir çocuğun dünyayı değiştürme biçimiydi bu.²¹

Susannah'nın temmuz ayında ölüp gitmesinin yarattığı şokun, aile üzerinde travmatik bir etkisi oldu. Bu olay Charles'i, değerlendirmesi zor olsa da, kesinlikle derinden etkiledi. Susannah bir tümör yüzünden korkunç acılar çekmişti, o kadar ki son günlerinde yalnızca bakımına yardımcı olan Marianne ile Caroline'in kendisini görmesine izin verilmişti. Ayın 15'inde acıları son bulduğunda, Charles ve diğer çocukları da çağırıldı. Doktor onlara yatağın üzerinde uzanan, siyah kadife bir elbise giydirilmiş cedesi gösterdi. Caroline Charles'ı teselli etti, birlikte ağladılar. Fakat ayın 20'sindeki cenazenin ardından, çocukların duyguları susturuldu. Büyük olanlar, annelerinin adını bile ağızlarınaalamiyordu.

Charles Case'in okuluna geri döndüğünde, acısı tuhaf biçimlerde kendini gösterdi. Annesinin defnedilmesinden bir ay sonra, sınıfın penceresinden bir atın kilise avlusundaki açık bir mezara götürülüşünü mihlanmış

bir vaziyette izledi. Eyer boştu, kenarında bir adamın botları ve karabınası asılıydı. Annesinin defnedilmesinden bu kadar kısa bir süre sonra, bu olayın etkisi onu ezip geçti. Askeri kortej toplanmıştı, tabut aşağıya indirilirken rahip de dua okuyordu. Sonra 15. Hafif Süvari Birliği'nden, alaya özgü kıyafetler kuşanmış bir süvari öne çıkıp tüfeğini havaya kaldırdı. Atış sesleri Severn Vadisi'nde yankılanırken sekiz yaşındaki çocuğun bedeninde bastırılmış duygular kabardı. Hayatının sonraki yıllarda annesini ya da annesinin ölümünü pek iyi hatırlayamayacak olsa da –gerçekten de bu dönemde ilgili mutlu ya da mutsuz hiçbir özel anısı yoktu– bu sahneyi hiç unutmadı. Ölmüş askeri hep hatırladı.²²

Mount, yeniyetme hanımların anaerkil yönetimine girmiştir; Marianne evi çekip çeviriyor, Caroline Catherine'e bakıyor, Susan da babasının yardımıcılığını yapıyordu. Bu üçlü hiç de hafife alınacak cinsten değildi. Kız kardeşler moral bir güçtü, Susannah'nın dindarlığını onlar miras almıştı. Charles ile ağabeyi Erasmus onların disiplinine tabiydi, yine de okula kaçabileceklerini biliyorlardı. Doktor hasta ziyaretlerinden dönüp geldiğinde, kimse kaçacak yer bulamazdı. Onun o heybetli duruşu, muazzam bir kütle çekim alanı gibi hayatın onun etrafında dönmesini sağlıyordu. Sersemletici bir deneyimdi bu, onun yanında kimse kendini rahat hissedemiyordu. Doktor hastaları arasında nezaketiyle tanınırdı, tavsiyeleri de her zaman güvenilir olurdu. Fakat Susannah'nın ölümü sonrasında, bu özelilikleri evde görünürüklerini yitirmiştir. Şefkatı yine sevgi uyandırabilirdi, fakat kabalığı çocukların korkutuyordu. Doktor titizleniyordu, inat ediyyordu, müthiş hafızasıyla, “neredeyse doğaüstüymüş gibi görünen” zihin okuma kabiliyetiyle onları ezip geçiyordu. Onları sırayla karşısına alıp soruya çekiyor, her biriyle itiraz kabul etmez konuşmalar yapıyordu; toplantıları En Yüce'nin huzuruna çıkmaları gibi bir şeydi; babalarının tiz sesi dışında. O ses, bu aşırı beslenmiş irikiyimin yalnızca bir ölümlü olduğunu hatırlatıyordu.²³

Evdeki gerilim ziyaretçilerin de dikkatini çekiyordu. Maer'in “kaygısız özgürlük ve dizginsizliğinden” sonra genç Wedgwoodlar Mount'u klostrofobik buluyorlardı. Herkes, Doktor'un “düzenlilik ve doğruluk” standartlarına uymak zorundaydı. Doktor düzensizlikleriyle tepesini attıran erkeklerle daha sert davranıştı, ama kızlar da sıkıntı çekiyordu. Yirmilerindeki Elizabeth ile Charlotte, Darwin kız kardeşlerin en iyi arkadaşlarıydı. Bessy Wedgwood, zamanında masalara vuran babasının yarattı-

ğı “korku buhranı” içinde yaşadığından, kızlarını, erkekleri, “keyiflerine uyum gösterilmesi gereken tehlikeli yaratıklar” olarak görecekleri şekilde yetiştirmiştir. Bu yönegenin Mount için geçerlilik taşıdığı kesindi. Doktor uzaklardayken kızlar gülüp oynuyorlardı, ama anı bir değişimden kendilerini beklediğini de her zaman biliyorlardı. Elizabeth bir ziyaretleri hakkında, kasvetli bir tonla, “Pazar günü bir buçukta yemek yedik, sonra giyindik, sonra üç saat boyunca oturup akşamın inişiyle birlikte dalgaında gelmesini bekledik,” diye not düşmüştü; “akşam biraz gergin ve berbat geçti.”²⁴

Darwinlerin korkutulmuş erkek çocukları ise yakın bir ittifak kurmuştu. Eylül 1818'de Charles, Shrewsbury Okulu'nda yatılı öğrenci olan on üç yaşındaki Eras'a katıldı. Burası nehrin karşı yakasında, şato harabelerinin karşısında bulunan küçük bir özel okuldı. Binalar yüzBILLER öncesinden, ta VI. Edward zamanından kalmayıp, tesisler de bu duruma uygundu: yatakhaneler karanlık ve rutubetli, banyolar dondurucu derecede soğuktu. Kardeşler, evdeki rahatlığın sadece bir koşu uzakta olduğunu bilerek bütün zorluklara katlanıyorlardı. Yine de Doktor'la ve onlara annelik eden ablalarıyla karşı karşıya kaldıklarında, rahip Samuel Butler'in yönetimini tercih etmeleri işten değildi.

Butler yirmi yıldır okulun müdürüydü. Yörede statüsü, Dr. Darwin'in statüsüne rakipti; okulu ülke çapında bir mükemmellik merkezi olarak tanınmaya başlamıştı. Zorluklarla kazanılmış bir şöhretti bu; çünkü esrafın şımarık oğullarını dizginlemek kolay değildi; sarhoş yakaladığı bir öğrenci ona bıçak çekmişti; bir diğeri dolu bir tabanca taşıyordu; koca bir çete de domuzlarını öldürdükleri yöre çiftçilerine korku salmıştı. Peder Butler kırbacını şaklatıyor ya da uygun görürse, çocukların anlaşmazlıklarını kendi aralarında yumruklaşarak şerefli bir biçimde çözümlerine izin veriyordu.²⁵ Anglikan toplumunun öncelikle disiplinli genç adamlara ihtiyacı olduğu düşüncesiyle sıkı çalışma alışkanlıklarını geliştirmeye çalışıyordu.

Klasikler, müfredatın çekirdeğini oluşturuyordu. Okuma, yazma ve ölü dilleri parçalarına ayırma becerisi bir beyefendilik işaretiydi. Bir beyefendi, kadim kültürler hakkında ne kadar fazla şey bilirse kendi kültürüne o kadar iyi hâkim olabilirdi. Teoride böyledi. Pratiğe gelince, Charles nefret ediyordu. Latince ve Yunanca uykusunu getiriyordu. Shrewsbury'deki eğitim, ezberle öğrenip ders anlatmaya dayalıydı; dizeler yazmak da ya-

ratıcı üretimi oluşturuyordu. Charles'ın dersleri genel olarak “titizlikle hazzırlandırılıyor, doğru bir biçimde ifade ediliyor,” fakat durum elden düşme okul çocuğu numaraları sayesinde böylesydi. O ve arkadaşları, bir şiir yazma ihtimali karşısında hazırlıklı olabilmek için “büyük bir eski dizerler koleksiyonu” derlemişlerdi. Doğru, hatırlayabildiğinde Horace'ın bazı dizelerinden hoşlanıyordu, ama Horace'ın başka dizeleri gibi çoğu bir hafıta içinde aklından uçup gidiyordu. Byron'ın şiirleri ve Shakespeare'in tarihsel oyunları daha hatırlanmaya değerdi. Okulun kalın duvarları içine yerleştirilmiş bir pencere pervazına yaslanarak bunları vakti geldiğinde hatırlıyordu.²⁶

Sınıf arkadaşlarının hatırladığı kadarıyla Charles “hem davranışlarıyla hem akıyla yaşıdan büyük gösteriyordu.” Mount, onda ağırbaşılık izi bırakmıştı. İnsanları memnun etmeye can atıyordu, ama acıdan kaçınma telaşındaydı ve hayal kırıklıklarını ketumluğa maskeliyordu. Kabul görme hevesiyle öfkесini içine atıyor (her zaman yapması gerektiği gibi), zayıf ve çalışkan ağabeyinin yolunu tutuyordu. İki de spordan hoşlanmıyordu. Eras kitaplara gömülp bitkilerle oyalanırken, Charles da koleksiyonlar derleyip “uzun, yalnız yürüyüşlere” çıkyordu. Peder C. C. Clarke'in *Wonders of the World* adlı kitabıyla canlanmış olan Charles, çok uzak yerlere yapılacak seyahatlerin hayalini kuruyor, tropik adalar ve Güney Amerika manzaralarıyla dolu gündüz düşlerine kapılıyordu. Aptallaştıran yetişkinlerden kaçip burayasgiıyordu.²⁷

Onlarındaki Charles ona annelik yapan ablaları için başa çıkılması zor bir ufkaklıtı. Temmuz 1819'da onu üç haftalıkına Galler sahiline götürürüklerinde, huysuzluk ederek surat asıp durdu; “bir süvari askeri gibi küfrediyor,” başını alıp gidiyordu; sahilde tek başına yürüyor, deniz kuşlarını seyrediyor, başka bir dünyaya dahiyordu. Yeni böcekler; bitki özlərini emen büyük benekli böceklerle harika güveler onu çok heyecanlandıryordu. Yeni bir koleksiyon yapmaya başladı, ama sonra ablalarından biri bu amaç için “böcek öldürmenin doğru olmadığı”nı buyurdu; ölü olanlarla yetinmesi gerekiyordu. Bir yıl sonra, hanım refakatçilerinden kurtulmuş bir halde, Eras'la birlikte Galler'in içlerine doğru kısa bir mesafe at sürdü. On iki yaşına geldiğinde o ve Eras, Wedgwood kuzenleri Frank ve Hensleigh'le birlikte Bangor'a dek onca yolu dörtnala gittiler. Gal dağlarında at sürüdüler; tam bir ıssızlık içinde kasvetli manzaralar sergileyen en gebeli zirveleri astılar.

Artık o kadar içine kapanık olmadığından, ilgi duyduğu şeyleri paylaşmaya başlamıştı. Okulda, “arkadaşlarını memnun etmekten” hoşlanır olmuştu. Çocukların kurduğu bahçe için bitkiler getiriyor ve annesinin bitkileri çiçeklerine göre nasıl isimlendirdiğini anlatmaya çalışıyordu. Büyük çocukların, Eras'ın arkadaşlarının ağızının içine bakıyordu; biri, uzun boylu John Price “her anlamda” onu küçümsüyordu. Darwin bir gün tanıyor tanımayacağını görmek için “Büyük Price”a bir deniz kabuğu gösterdi. Price hiç düşünmeden “köpek salyangozu” diye cevabı yapıştırıverdi, Charles gözleri hayretten fal taşı gibi açık öylece bakakaldı.²⁸ Bütün orta sınıf oturma odalarında ilginç eşyalar dolabının bulunduğu bir dönemde bu isimleri öğrenmek temel önemdeydi, Charles'ın eğitimi de oyun sahada başlamıştı.

Charles ergenlik çağına girdiğinde, iki erkek kardeş arasındaki yaş farkı da kapandı. Erasmus her zaman olduğu gibi başı çekiyor, Charles'ı hızla peşinden sürüklüyor. Klasik müfredattan sıkılmış olan Erasmus, kim-yaya karşı patlayıcı bir ilgi geliştirmiştir; 1822'de de Charles'ı asistanlığına atadı. Doktor'un zararlı gazlarıyla birlikte onları evden kovması sonrasında, bahçedeki sundurmada bir “laboratuvar” donatıldı.

Sanayi çağında, meraklı beyefendilere uygun pahalı bir hobiydi bu. Öğlenlar muhtemelen bunu, tuğla kimyasından anlayan, deneylerin reçetelerini saklayan pratik Wedgwoodlardan kapmışlardır. Eras ile Charles aylıklar için bir fon oluşturup bunu aile kesesinden doldurmaya başladılar (“ineğin sağılması gereklidir,” diyorlardı). Bu uğurda yaklaşık elli sterlin harcandı (bir uşağın bir yıllık ücretini aşan bir rakamdı bu).²⁹ Cam imal eden birinden deney tüpleri satın aldılar, Londra'dan vanalar getirttiler; bankoları maden eritme kapları, imbikler, buharlaştırma kapları ve ocaklarla donattılar. Ama birlikte olmanın tadını çıkaramayacak kadar az zamanları vardı. Eras on yedi yaşındaydı, okuldan ayrıliyordu, aile geleneğini izleyip tıpçı olmaya niyetlenmişti. Onlar deneylere başladıklarında, Doktor da eğitim seçeneklerini değerlendirmeye başlamıştı.

Eras, kendisinin de yapmış olduğu gibi, liberal, bilime dayalı bir eğitim almak için İskoçya'ya, muhtemelen Edinburg Üniversitesi'ne gidebilirdi. Ya da Londra'nın en iyi hastanelerinden birinde ona pahalı bir çıraklık satın alabilirdi; 500 sterlin bu meslekte parlak bir mevki satın almaya yeterdi.

Eras iki İngiliz üniversitesinden birine, Oxford'a ya da Cambridge' e de gidebilirdi. Böyle olursa, Anglikan inancının Otuz Dokuz Şart'ına* bağlanmayı dert etmezdi; Darwinler etmezlerdi; iki kuşaktır süren zenginlik onları Anglikan saygınlığına büründürmüştü. Bunlar kilise üniversiteleriydi, mensuplarının da doktrinel çizgiyi izlemesi gerekiyordu. Eras burada göze çarpan bir eğitimden çok, doğru dürüst bir eğitim alacak, Shrewsbury Okulu'nda olduğu gibi klasiklerle sağlam bir temel oluşturarak işe başlayacaktı. Müfredat, doktoru aydın hastalarla aynı sosyal seviyede tutmak üzere tasarlanmıştı. Burada geleceğin eşrafı, doktorları ve din adamları birleştirilecekti; barbar sınıflara karşı safları birlestirecek ve "bir İngiliz beyefendisinin doğuştan gelen değerli hakkını" koruyacaklardı. Oxford ile Cambridge, mevki ve zenginliği mesleki onurla birleştirerek doktor bir beyefendinin "ahlakını, tavırlarını, evet, bütün formasyonunu" kılıbı döküyordu.³⁰

Cambridge seçildi ve Eras, Ekim 1822'de Christ's College'a gitti.** Ardından babası "müsrif oğlundan" önemli dönemlik faturaların ilişirildiği notlar almaya başladı: temizlenecek borçlar, şarap tüccarına ödenecek 13 gine, "Ödediği takdirde Doktor'a minnettar olurum," gibi notlar. Charles'in aldığı mektuplarsa kimyasal parçacıklarla dopdolu ydu. Görüntüler ve kokular özlüydü, Eras mineraloji profesörü John Stevens Henslow'un gastronomik sarmısk kokusu çıkarmak için arseniği bir üfleme borusuya nasıl yakıp kül ettiğini anlatmıştı. Profesör "gülme gazıyla iyice sarhoş olan" öğrencilerle (Wedgwoodların dostu Coleridge bu deneyi ilk kez yirmi yıl önce yapmıştı) izlenimlerini paylaşmıştı. "Biri gazi içerken sanki uçaçakmış gibi hissettiğini söyledi, zıplamaya başladı, parmaklarını şıkkattı, gülmekle çığlık atmak arası bir ses çıkardı."

Eras, "Burada gördüğüm bütün muhteşem şeylerden sonra laboratuvar gözüme çok önemsiz görünecek," diye itiraf ediyordu. Oğlanların yakacak, daha doğrusu paslandıracak parası vardı, gümüşlerini de altı penilikleri eriterek elde ediyorlardı. Tam bir düşkünlük gösteriyorlardı, iki-

* *Dinin Otuz Dokuz Şartı*, 1563 yılında oluşturulmuş ve İngiliz Reformu sırasında yaşanan çekişmeler dolayısıyla, İngiltere Kilisesi tarafından yeni geliştirilen Anglikan kurallarını ifade eden kurallar bütünüdür—e.n.

** *Kolej (college)*: Kimi üniversitelerde, üniversitenin bir parçası olarak yüksek öğrenim veren eğitim kurumu. Örneğin Cambridge Üniversitesi'ne bağlı Christ's College. Ya da bir mesleğin düzenleyici kurumu; Cerrahlar Koleji gibi—e.n.

sinin de cebi delinmişti. Charles 1823'teki yaz tatillerinde Christ's College'da Eras'ı ziyaret etmeye, caka satarak yürüyen "soyluları ve benzerlerini" hayretle izlemeyi tasarlıyordu. Sefahate dalıp eğlenceleri yüzünden iflas bayrağını çekmiş olan Eras ona, "beraberinde epeyce para getirmesini" söylemişti: "Çünkü o zamana kadar, arabadan aç biilaç indiğinde sana et suyunu çorba alacak pırınç bir penim bile kalmamış olacak." Sömestr devam ederken, Charles klasiklerin yerine Parkes'in *Chemical Catechism*'ini ya da Brande'in *Manual of Chemistry*'sini geçirmek için telaşla eve koşuyordu. Kaçınılmaz olarak, okulda kokular saçan sundurmalarıyla ilgili laflar alıp yürüdü ve ona "Gaz" lakabı takıldı. Peder Butler da kokuyu almıştı. Oğlanların önünde, kulağa berbat gelen "boş gezenin boş kalfası" sözleriyle Charles'ı utandırdı. Karakteri şekle sokan şey kimya değil klasiklerdi.³¹

Geçici bir hevesti bu, ama "Gaz" Darwin sundurmada tek başına geçirdiği saatlerden keyif alıyordu, kendi kendine yürüttüğü bu kimyasal eğitimi her zaman hoş hatırlalarla andı. On beş yaşına geldiğinde, Shropshire eşrafından birinin ogluna daha uygun düşecek bir uğraş benimsedi. Bir tüfek taşıyacak kadar büyümüşü, avlanmak tutkusunu olmuştu. Kuşlara ateş açmak "en kutsal davayı," bildircin da böceklerle nazaran daha yenebilir olduğu için kız kardeşleri yersiz itirazlarda bulunmuyorlardı. Silahını omuzlayıp açık havada taban teperken kendini güçlü hissediyordu. Gaz yapmak, ilk çulluguńu katletmenin yanında solda sıfır kalıyordu; gerçi hissettiği yalnızca fiziksel bir heyecan olmuştu. Öyle şiddetli bir sarsıntı geçirmişti ki, silahını yeniden zar zor doldurmuştu.

Avlanmak için izin almak gerekiyordu, ama Doktor'un yöre eşrafıyla arası iyiydi, Charles da arayıp tarama sıkıntısı çekmiyordu. En iyi av, yumuşak tabiatlı Wedgwoodların avları partiye çevirdiği Maer'deydi; av partilerinde Mount'un otokratik havasına paydos veriliyordu. Jos Dayı da onlara katılıyor, kuzenleri III. Jos, Harry, Frank ve Hensleigh de her zaman yanlarında oluyordu. Hepsi de yirmili yaşlarındaydı; Hensleigh Eras'la aynı yaştáydı, onunla birlikte Cambridge'te eğitim görüyordu. Ailenin akademisyeniydi, Jos Dayı'ya, tükenip gitmiş bir afyon tiryakisi olup 34 yaşında vaktinden evvel göçen kardeşi Tom'u hatırlatıyordu. Charles da kimaya düşkün olan Tom'un izinden gidiyordu. Jos Dayı, Hensleigh ile Charles'a aynı ölçüde düşkündü. Uzun boylu, zayıf Charles cazibesizdi, ama ümit vaat ediyordu ve kızları için de sağlam bir refakatçiydi.³²

Wedgwoodların dört kızı uysal tabiatlı insanlardı. Gözlük takıyorlar ve çift çifter dolaşıyorlardı. Büyüklerden Charlotte'un müناسip olduğu düşünülüyordu, ama Elizabeth biraz bodurcaydı, omurgasında da ciddi bir eğrilik vardı. Diğerleri, Fanny ile Emma çocukluklarından beri ayrılmaz bir ikili olmuşlardı; ailinin evcilleri, "kumruçuklar" diye bilinirlerdi. Fanny kısa boylu, açık tenli ve düzenliydi; Emma ise tam tersiydi. Gür kahverengi saçları, gri gözleri ve geniş bir alnı vardı; bir oğlan çocuğu gibi dağınık ve düzensiz olduğu kadar çekiciydi de. "Küçük Bayan şlap şlop" derlerdi ona. İkili yurtdışında eğitim görmüş ve Londra'da bir okulda bir yıl geçirmişlerdi; evde de ablaları derslerinin sorumluluğunu üstlenmişti. Emma, pazar günleri eğitim veren köy okulunda Elizabeth'e yardımcı oluyordu, hatta eğitime yardımcı olması amacıyla basit ahlak meselleri bile kaleme almıştı. Okul, Maer Hall'un çamaşırhanesinde kuruluyordu; burada kızlar altmış çocuğu, okuma, yazma ve din konusunda alacakları tek örgün eğitimi veriyorlardı.

Din, Wedgwoodlar için önemli bir meseleydi, ama 1790'lardan itibaren aile daha konformist olmuştu. Zenginlik içinde şimdilik işleri güvenceye alınmış ikinci ve üçüncü kuşaktan birçok Üniteryen gibi, Anglikan saygınlığını benimsiyorlardı. Jos taşra papazlarının patronuydu, yegenini kilise papazı olarak görev alması için hizaya sokuyordu. Emma'nın güvenli tarafta kalması ve Anglikan olduğunun tasdik edilmesi akla yatıyordu. Annesinin de saygınlıktan yana olduğu, en azından kızının seçeneklerini korumaktan yana olduğu kesindi. "Kilise'nin ayinlerine uymak en iyisi," diyordu annesi, "çünkü bunları es geçmemiz halinde günaha giriip girmeyeceğimizden hiç emin olamayız."

Böylece Emma, gereği gibi Maer'deki St. Peter Kilisesi'nde tasdiklen-di. Ayin 17 Eylül 1824'te gerçekleşti. Av sezonu açılmıştı, on beş gün sonra da Charles ayını tebrik etmek için Susan ve Catherine'le birlikte Maer'e gitti. Avın dışında, *Windsor'un Şen Dulları* doğaçlama bir aile gösterisine konu oldu. Shakespeare'den zevk alan Charles için yerinde bir tercihi bu, kızlar için de öyle. "Günahkâr vakitler" geçirdikleri yazılmıştı: "1 Ekim cumhuriyet, 2 Ekim cumhuriyet, 4 Ekim cumhuriyet... 6 Ekim sakin bir akşam!"³³ İnsan, Falstaff'ı kimin oynadığını merak ediyor.

Shrewsbury'de böyle cumhuriyet yapılmıyordu. Doktor giderek daha tenkitçi olup çıkmış, Charles da baş belası olmaya başlamıştı. Dr. Butler'in

okulunda parlak bir öğrenci değildi, bütün aile de bunu biliyordu. Bir Darwin olarak fazla sıradan görünüyordu, hatta kifayetsiz bile denebilirdi. Kendi kendilerini harap eden amcaları Tom ile Erasmus'un hayaletleri Mount'un tepesinde dolanıyordu. Eras uzaklardayken, Charles iyice tüfek düşkünlüğü olup çıkmıştı. Charles'in aklını başına getirmeye kararlı olan Doktor, oğlanların deneylerinden biri gibi tepki verdi. Okul yılının sonuna doğru patladı: "Avlanmaktan, tazılardan, fare yakalamaktan başka bir şey düşündüğün yok, hem kentin hem bütün aile için yüz karası olup çıraksın!"³⁴

Doktor'un güçlü bir müşili, Charles'ı bu av sevdasından kurtaracak bir ilacı vardı. Charles'ı Haziran 1825'te, vaktinden iki yıl evvel okuldan aldı. Ona bir meslek, bir yön verecekti; tıbbın sertliği işe yarayacaktı. Charles, mesleki saygınlık kazanma yolunda ağabeyinin ve babasının izinden gidecekti.

2. Bölüm

Kuzey Atina

Eşraftan birinin itimadına ve iyi bir aile ismine sahip olmaktan başka bir vasfi olmayan, tıp kariyeri yapmayı düşünen on altı yaşındaki genç adam, 1825 yazını hasta ve yoksul Shropshireliler üzerinde tatbikat yaparak geçirdi. Bazen Doktor'a eşlik ediyor, ilaçları temin ediyordu. Babasının onayını almak hoşuna gitmiş, çıraklıği da sevmiştir. Birkaç hafıta içinde kendisinin de on-on iki hastası oldu; “genelde Shrewsbury'nin kadınları ve çocukları.” O semptomları kaydediyor,babası da reçeteleri yazıyordu. Doktor her şeyi dikkate alarak baktığında, oğlunun hasta yataklarının başında sergilediği tavırların farklı ihtimallere açıldığını görüyordu.¹

Christ's College'da eğitimini sürdüreren Eras'tan gelen haberlerse o kadar iç açıcı değildi. Charles ağabeyine pis işler verildiğini dinliyordu; cesetleri teşrihe hazırlamak ve teşrih sonrasında da uzuvları yıkamak gibi. Eras kan görmeye ve anatomi amfisinin berbat kokusuna tahammül etmeye alışmıştı, ama kadavralarla ilgili yaptığı bayağı işlerden bahsettiğinde bile Charles'ın midesinin bulandığını hissediyordu: “Ben de bayılmıyorum, ama özellikle kahvaltıdan önce senin midene çok iyi gelirdi.”

Erasmus, “Cambridge'e gelmezsen binlerce kez yazıklar olsun sana,” diye düşünüyordu. Ama nafileydi. Doktor, Charles için Edinburg Üniversitesi'nde, “Kuzey Atina”da karar kılmıştı. Bu bir aile geleneği idi artık. Charles, büyüğübabaşı ve babasının ardından burada tıp öğrenimi görmüş üçüncü kuşak Darwin olacaktı. Edinburglu akademisyenlerle aile bağları çok eskilere dayanıyordu. Hatta, “muazzam bir et kitlesi ve son derece hoş bir insan olan” doğa felsefesi profesörü John Leslie, bir kere Maer'de Wedgwoodların oğullarına ders vermişti.² Sonuçta Charles evden, en iyi entelektüel masalara oturmasını sağlayacak mektuplarla ayrılacaktı.

Sonra, tıbbi değerlendirmeler de önemliydi. Edinburg dünyadan uzak İngiliz üniversitelerine göre daha iyi bir donanıma sahipti, personeli daha iyiydi, daha iyi hastane imkânları sunuyordu. Oxford ve Cambridge’te olduğundan daha iyi eğitim görmüş doktorlar çıkarmakla kalmıyor, bu iki üniversiteden çok çok daha fazlasını çıkarıyordu.³ Edinburg uzun zamanlıdır, Otuz Dokuz Şart yüzünden Oxford ile Cambridge’e alınmayan zengin Kilise karşıtlarının sığınağı olmuştu. Bu kesim burada, botanik, kimya ve doğa tarihi de dahil olmak üzere geniş bir tıbbi ve bilimsel konular yelpazesinde eğitim görüyordu. Öğrenciler, özellikle okul duvarları dışında, üniversite çevresinde toplanmış giderek büyüyen okullarda kita Avrupası’ndan gelen en son düşüncelere de açılıyorlardı. Mezunların birçoğu son yıllarını tamamladıktan sonra Paris’e gitmekte, Fransa’da en son kavrayışlarla dolup geri dönüyordu. Charles’ın da göreceği gibi, bu okullar Edinburglu öğrencileri genel kabul gören kalıplara en aykırı, en yenilikçi, en iyi yeni bilimler hakkında bilgilendiriyordu.

Talihe bakın ki Erasmus da okul dışındaki hastane eğitimini Edinburg’da tamamlayabilecekti, böylece Charles’a eşlik etmesi, kardeşinin omuzlarına koruyucu bir hırka atması için planlar yapılmaya başlandı. Eras temmuzda Cambridge’ten eve geldiğinde, iki kardeş planlar yapmaya koyuldu. Anatomile uğraşacaklar, fosil toplayacaklar, kimyasal eğlencelerine devam edeceklerdi. Erasmus’un beklemeye tahammülü yoktu. “Birlikteliğimiz çok hoş olacak, olabildiğince samimi olacağız; korkarım sen ancak bir ‘Üniversiteli’ mertebesine geldiğinde seni pataklamaktan vazgeçmeye düştünceğim.”

Charles ile Eras ekim sonunda Edinburg’a geldiler. Kenti ikiye bölen koyağa bakan Princes Street’teki Star Hotel’e yerleşip pansiyon aramaya başladılar. Bütün pansiyonlar sıkış tepiş bir vaziyette üniversitenin etrafında bulunduğuandan seçenek azlığı çekmiyorlardı. Ama odaların çoğu karanlık, rutubetli “küçük deliklerdi.” İstisnayı buldular. Lothian Street 11 numaranın ev sahibesi Mrs. Mackay öğrenciler konusunda uzmanlaşmıştı. “Fazlaıyla medeni ve nazik, hoş, temiz, yaşlı biriydi.” (Bir doktorlar ve doğabilimciler kuşağı, Edinburg misafirperverliğini ilk kez Mrs. Mackay’le tatmıştı.) Uygun bir yedi burası, üniversite caddenin sonunda, birkaç dakikalık yürüme mesafesinde bulunuyordu. Mrs. Mackay gençlere haftada 26 şiline dördüncü katta, ışıklı ve havadar iki yatak odası ile bir oturma odası verdi. Yerleştiler ve araştırmalarına başladılar.

Hayranlıktan başları dönmiş bir halde kentin her yerini dolaştılar. Ko-
yak hayret vericiydi; kent, sarp bir kayalığın üstüne tünemiş gibi görünü-
yordu: "Gerçekten de Bridge Street şimdiye dek gördüğüm en sıradışı şey,"
diye yazmıştı Charles evdekilere, "kenarından ilk kez baktığımızda, göz-
lerimize inanamadık, hoş bir nehir yerine bir insan seli gördük." Her şeyi
yutuyorlardı: Göge yükselen gotik binalarıyla Eski Kent, iş merkezi, öğ-
rencilerle kaynayan koşuturmacalı üniversite bölgesi. "Auld Reekie" (Eski
Çöplük) aşırı kalabalık, ucuz ve adı apartmanlarıyla, adı suçların başına
alıp yürümuş olmasıyla tam da adına uygun bir yerdi. Sonra, daha çok
tüccarlar ve profesyonellerin gözdesi olan Yeni Şehir vardi. Kardeşler, kal-
dırıım taşları döşenmiş geniş caddeleri arşınıyor, bir aşağı bir yukarı uçar-
casına gelip gidiyor, heybetli taş binaları hayranlıkla seyrediyordu. Par-
lamento binasında, toplanan Tory vekilleri görmüşlerdi, "kısa süre son-
ra kökü kazınacak olan bu ırk" daha meşgul ve çalışkan Whiglere kuş tüy-
lerini gösteriyorlardı.⁴ Dr. Darwin'in tepeden tırnağa birer Whig olan
oğulları siyasi hesap hatalarının bu hoş örnegini takdirle karşılamışlardı.

İskoç yemeklerinin de denenmesi gerekiyordu: Kızarmış istiride, gü-
veçte ringa, yulaf ezmesi doldurulmuş morina kafası. Taze sebzelerle dolu
daracık dükkânlarıyla yeni pazarda alışveriş etmek de vardi. Sonra da ge-
celeri Theater-Royal'de Weber'in *Der Freischütz*'ünü ya da başka bir hoş
dansı izlemeye gidiliyordu.

Pazar günleri kiliseleri deniyorlardı. Edinburg, İskoçya'nın dini başken-
tiydi; kurumla kaplı kilise kuleleri, tepelerle dolu manzaranın orasına bu-
rasına dağılmıştı. Bu kocaman yapılar yerleşik dönemin belkemiğiymi, ha-
şın vaizleri soylu hamiler ve Kraliyet tarafından atanıyordu. İskoçya Ki-
liesi'ydi bu: zengin, dogmatik ve kendine güvenli. Kilise'nin yasama ku-
rumu Genel Kurul, Edinburg'da büyük bir debdebe içinde toplanıyordu.
Ülkenin ahlaki sağlığını tartışmak üzere toplanan siyah çüppeli delegele-
ri görmeye herkes geliyordu. Fakat gençlerin ilk pazar ayını onlar için bi-
raz sürpriz oldu: İki saatlik "ruhu biçen bir söylev" yerine, yirmi dakika-
lik ılımlı bir ayının ardından tathlikla saliverildiler.

Kent kozmopolitti. İnsan şurada bir Alman doktorun, burada bir Fran-
sız soylusunun yanından geçiyordu. Amerikalı John James Audubon,* çı-

---

* ABD'li ornitolog, doğa bilimci, avcı ve ressam (1785-1851). 1 metreye 60 santim boyutlarındaki kitabında kendi ortamlarında çizilmiş eşine rastlanmadık ölçüde canlı kuş resimlerinden oluşan kitabıyla ün kazandı-e.n.

kardığı *Birds of America* adlı yayına abone toplayabilmek için dağ adamı kılığında kente gelmişti. Gül yüzlü kadınlar domuz arabaları sürüyor, başlarının üzerindeki sepelerden deri şeritler sarkıyordu; sakallı erkekleri kaba saba ve dağınıktı. Edinburg harika manzaraların ve ürkütücü bilimlerin kentiydi: komün hayatı deneyen sosyalistlerin, müşterilerin kafalarını gözleyen frenoloji* düşkünü dükkân sahiplerinin, dünyanın kökenini tartışan profesörlerin ve hayatın yaratılışını yalanlamaya çalışan anatomistlerin kentiydi. Ziyaretçilerin tek yapabildiği, bu metropol karşısında hayranlığa kapılmak, şehrin “çılginlık düzeyine ulaşmış kendini beğenmişliğinin” keyfini sürmekti.⁵

Erasmus Darwin'in torunlarının kurabileceği birçok sosyal ilişki vardı. Babalarının dostlarını ziyaret ettiler, profesörlerle aynı soframalara oturdular. Charles, Susan'ı “Şenlikler” hakkında habersiz bırakmadı:

Biz de epeyce sefahate daldık. Cumartesi günü akşam yemeğini Dr. Hawleyerde yedik, çok hoş bir parti oldu, sonra da tiyatroya gittik (...) Dr. Hawley babamın sorularıyla ilgili bazı bilgiler verdi, bunları ona kısaca yazacağım. Gelecek cumaya yaşı Dr. Duncan'a (seksen yaşında ama hâlâ fizik kuramı yardımcı profesörü) gidiyoruz, tam bir aptallık numunesi olan sonuncusundan daha hoş bir parti olmasını umuyorum (...) Hayrete düşürecek kadar aylak olup çıktım, aslına bakarsan aynı anda iki roman birden okuyorum. Şöyledir iyice bir azarlanmanın bana epeyce yararı dokunurdu, seninkilerin en ağırlarından birini göndereceğini umuyorum.

Bu partilere gitmenin diplomatik bir yönü vardı. Duncanlar Darwinci-leri uzun zamandır tanııyordu. Charles'in adaşı olan amcası –teşrif kazası sonrasında ölmüş olan– Duncan ailesinin kabristanında yatıyordu. Yaşlı doktor, sınıfındaki son Charles'a haliyle babacan davranışıyordu.⁶

Seçkin Whiglerin kapıları da çocuklara açılıyordu. Herhalde artık çocukluktan çıkmışlardı: Charles'in, Doktor'un kendisine *hâlâ* çocuk dediğine dair alaycı bir hiddetle sarf ettiği sözler, onun karakterinin değişmekte olduğunu gösteriyordu. Akrabaları, kısa süre sonra yeni Londra Üniversitesi'nde kolej müdürü olacak olan, Whiglerin önde gelen ismi, jeolog ve eğitimci Leonard Horner'a sunması için ona bir takdim mektubu

* Kafatasının biçimine bakıp kişilik tahlili yapmak-e.n.

vermişlerdi. Horner, Charles'ı Edinburg'daki Kraliyet Cemiyeti'ne götürdü, burada Audubon'un "göksel varlığı" Sir Walter Scott'ı gördüler, gerçi onun iflas etmesi şokunun üstüne gerçekleştiği için üzücü bir tanıma oldu. Yine de büyülü konuştı ve Charles "bu sahneyi büyük bir hayranlık ve huşu içinde izledi."⁷

Charles, hayatı boyunca zengin bir Whig dünyası içinde şimdilikmişti. Şimdi liberal Edinburg'a giriyyordu. Siyasi duruşunu bulması gerekmemişti hiç. Bütün aile Whiglerin, seçme ve seçilme hakkının genişletilmesini, açık rekabetin yaygınlaşmasını, dini serbestliği (Kilise karşıtları, Yahudiler ve Katoliklerin de devlet makamlarında görev alabilmesini), köleliğin lağvedilmesini savunan manifestosuna bağlı olmuştu. 1825'te, geride kalan elli yılın büyük bölümünde olduğu gibi Kiliseci ve Kralci Toryler iktidardaydı; Darwinler-Wedgwoodlar gibi Whigler, muhaliflerinin iktidarı yozlaşmış biçimde ellerinde tutmasından tiksiniyordu. Fakat ailenen tamamen Whig yanlısı tavrı, Charles'in bazı yaramazlıklar yapmasına engel değildi. Susan'a, Torylerin kepaze ucuz dergilerinden *John Bull*'u aldığıni söylemekten tatlı bir haz duymuştu. Katıksız bir siyasi gidişlamayıp bu: Derginin yabancı düşmanı insafsız aşırılığı, "skandal çıkar-korkut" formatı onu eğlendiriyordu. Eras daha da ileri gitmişti. O *John Bull* almıştı; "diğerine göre on kat daha küfürlü olduğu için" *The Age*'e geçmişti. Charles'a da hinzirca, "Onaylıyor musun?" diye sormuştur.

Kızlar onaylamıyorlardı. Charles'in kendisine annelik eden ablalarına karşı iyi huylu isyanı bir şeydi, onlara *John Bull* nüshaları göndermemesi başka bir şey. Torylerin ucuz gazeteciliği, Darwin-Wedgwoodlar için dokunulmazlığı olan kölelik konusunda epeyce kemiğe dayanmış görünyordu. Catherine bu ucuz dergide köleleri mutlu ve hoşnut tutmak için onlarla yapılması gerektiğini okuyunca dehşete düşmüştü. Susan, Charles'in neden reformcu bir gazete okumadığını merak etmişti: "The Morning Chronicle'i okuduğunu duymak beni daha memnun ederdi," diye paylaşmıştı onu.⁸

Sonra bir de öğrencilik hayatı vardı. Öğrencilerin hayatı ağır bir çalışmayla büyük bir keyfin o bildik karışımıydı ve yaşı kuşaklar her zaman olduğu gibi kaygılıydı. Dindar İskoç zihniyetine göre öğrenciler korkunçtu. Sarhoşluk ve ağız dalaşı yaygındı. Korku hikâyeleri saçan öğretmenlerin de hiç faydası olmuyordu; cesetlerin üzerine uzun saatler boyunca eğilmenin bu genç ruhları barlara ve genelevlere sürüklediği yolunda kıl-

yametsi uyarılarda bulunuyorlardı. Tiyatro bile zan altındaydı: Bazıları tiyatronun, anatominin uyandırıldığı tutkuları kesinlikle artırdığını düşündürüyordu. Birçoklarına göre tıp okullarının, çalıntı etlerle uğraşmak ve genç dimağları yozlaştmakta cesetlerin konduğu mahzenlerden aşağı kalır yanı yoktu. Eti ve kemiği kesenlerin yerleşik ruha inancını kaybettigi doğru değil miydi? Bazı hocalar da pek iyi örnek olamıyordu. Londra'da yerel cin salonlarında notlarını dikte eden ya da öğrencileri siyasi propagandaya zehirleyen hocalara rastlamak işten değildi. Londra yeterince kötüydü; orada öğrenciler yeni üniversitede isyan çıkarmak üzereydi. Ama Erasmus, İskoç öğrencilerin daha kötü olduğuna inanıyordu.⁹

Elbette ki işler, basının yazdığı kadar kötü değildi. Gazeteler halkın isyaniyla büyülüyordu; sarhoş öğrencilerin gürültülü eğlencelere dalmasında para vardı. İstekli okurlar şok edilmeyi istiyordu. Doğru; gülme gazıyla çakırkeyif olmaları üzerine Darwinlerin kimya deneyleri bir oyuna dönüşmüştü, Suriye enfiyesi çlgınlığına da yakayı kaptırmışlardı. Ama kumarlar pek yeni değildi; sıcak su ve şekerle karıştırılmış içkileri (grog) soğuğu pek uzak tutamıyordu, tiyatroya gitmekse eve gönderilen mektupların temel konusu olabilecek kadar masumdu.

Aslina bakılırsa oğlanlar başta çalışkanı. Erasmus Edinburg'a erken gitmek istemişti, böylece "ikimiz de inekler gibi okuruz," diyordu. Yerleşmelerinden sonra yaptıkları da bu oldu. Doymak bilmez kitap kurtlarıydı ikisi de; birinci dönemde, kütüphaneden herkesin aldığından daha fazla kitap almışlardı. Diğer metinleri de Charles satın almıştı. Para hiç sorun değildi; Doktor hesabı kapatmaya hazırıldı, Charles da eve her zaman, babasından on sterlin isteyen destek notları gönderebiliyordu.¹⁰ Her halükârda, işler sarpa saracak olursa, bir botanik kitabı satın almak için böceklerini elden çıkarabilirdi, Erasmus'un yapacak olduğu gibi.

Tıp okulu, Charles'in başladığı yıl 900 öğrenci almıştı, bunların dörtte biri İngiltere'den geliyordu. Okul hâlâ Britanya'da en iyi tıp eğitimi sunuyordu, gerçi kiş ortasındaki baharı andıran Aydınlanma döneminin beri okulun gerileme içinde olduğu da kimsenin gözünden kaçmıyordu. Çoğu kişi bunun sebebini biliyordu: Profesörlerin ücçe ikisini üniversite değil Tory belediye meclisi, genellikle, partiye sadık isimler listesinden, İskoç Kilisesi'nin de onayını alarak atıyordu. Bu siyasi etki tartışmalara yol açarken, en iyi hocaların iş başına gelmesi de pek söz konusu olmuyordu.

Bazı profesörler kursülerini miras alıyor, onlara aile yadigarı muamelesi yapıyordu. Huysuz anatomi profesörü III. Alexander Monro, Charles'ı hayrete düşürmüştü. Büyükbabasının ve babasının oturduğu koltukta oturuyordu, durum ortadaydı. Öğrencilerden biri onun tavrını “tutkusuz kayıtsızlık” olarak tanımlamıştı, dersleri de sonraları isyanlara dönüsür oldu. Teşrih amfisinden yeni çıkışlı anatomi hocalarının birçoğu gibi o da kanlı ve pis olurdu. Charles öfkeyle, “Ondan ve derslerinden o kadar nefret ediyorum ki, haklarında edebimle konuşamam,” diyordu. “Kişiliğiyle, hareketleriyle o kadar pis bir insan ki.”¹¹

Monro'nun insanın uykusunu getiren konuşmaları öğrencilerin birçoğunu, Robert Knox'un yolun karşı tarafında verdiği ve kita Avrupası'na özgü pırıltılar saçtığı dersleri dinlemeye itiyordu. Züppece bir havası olan Knox, Surgeon's Square'deki rakip özel okullardan birinde ders veriyordu. Öğrenciler yalnızca onun derslerini dinlemeye gelmiyordu. Süslü, tek gözlü, altın yelekli Knox'un kentin din adamları ve ileri gelenlerine vahşice saldırması dinleyicilerine kuşkusuz zevk veriyordu. Dinle ilgili amansız hicivleri, onu İskoç Kilisesi'nin baş belası haline getirmiştir. Fakat öğrenciler mest oluyorlardı. Knox'un ince alayları, Monro'nun derslerinin daha fazla angarya gibi görünmesine yol açıyor, Knox'un öğrenci sayısı durmadan artıyordu. 1826 ile 1828 arasında –bu tarihte, Burke ile Hare'nin cinayet kurbanlarını bilmenden teşrih için kabul etmesi üzerine yakalanmıştı– diğer özel hocaların ders verdiği toplam öğrenci sayısından çok daha fazla öğrenci ders vermişti.¹²

Erasmus, Surgeons' Square'in öbür tarafında ders vermekte olan, Knox'un başrakibi John Lizars'ın derslerine kaydolmuştu. Lizars “çekiciydi” ve kesinlikle daha saygıdeğerdi. Charles bir özel hocaya kaydolmuştu. Cerrahının insanın midesini altüst ettiğini düşünüyordu, sebebi de barizdi. Knox 1826'da Audubon'la tanıştırılmıştı; Knox'un “üzerinde bir cüppə vardı, parmakları da kanlar içindeydi.” Sonra Audubon, Knox'un teşrih amfisinde gezdirilmişti. Tarif edilemeyecek bir dehşet anıydı. Kesilmiş uzuvlar, yarılıp açılmış insan gövdeleri onu nefese bırakmıştı. “Görüntüler son derece nahoştu, olabileceğini düşündüğünden de şok ediciydi. Bu ceset evinden ayrılip caddelerin sağlıklı havasını tekrar soluduğuma memnun oldum.” Charles da aynı şeyleri hissediyordu.¹³ Monro yüzünden insan anatomisinden soğumuştu, ömrü boyunca da böyle kalaraktı. Sonuçta teşrih tekniklerini hiçbir zaman doğru dürüst öğrenemedi, daha sonraları pişman olacağı bir şeydi bu.

Hoşlanmadığı tek kişi Monroe değildi. Charles Ocak 1826'da Carolina'ya, "Duncan'ın ilaçlar hakkında uzun, aptalca bir ders verdiginden" de yakınımıştı. Dr. Andrew Duncan *secundus* (iki), babası gibi bir profesördü ve Charles'a kalırsa, "o kadar bilgiliydi ki, bilgeligidenden aklına yer kalmamıştı." Ders, "aptallığını ifade edecek herhangi bir kelimeye tercüme edilebilir gibi değildi." Haksız bir eleştiriyydi bu belki de; çünkü çok gezip görmüş, Fransız düşüncesinin en iyi yönlerini hatmetmiş olan Duncan "çok yönlü bir deha" olarak tanınıyordu. (Peru'ya özgü bir ağaç kabuğundan, kininin akrabası olan kınakınayı ayırtıran da o olmuştı.) Sorun genç Charles'taydı. Tıp öğreniminin ağırlığına, sıkıcılığına hazır değildi henüz. Dondurucu sabahlarda sebat edip Duncan'ın tıbbi bitkilerle ilgili tanımlarını dinliyordu; hatta yarımkuronluk deney parasını ödemmiş olduğu için, sınıfın ön tarafına kurulan açık büfeye dizilmiş "bitkileri tadıp kokluyordu." Fakat sonunda "koca bir saat, daha kahvaltısını bile yapmamışken, soğukta, rıventin özellikleri"ni dinleyerek harcamak için yataktan kalkmaya kendini razı edemez oldu.¹⁴

Klinik çalışmaları Charles'in gözünün açılmasını hızlandırdı. Kolejin yakınlarında Kraliyet Hastanesi civarında dolaştı, ama gördükleri canını sıktı. Babasının kan korkusunu paylaşıyordu, ama onun tersine tiksintisini aşmak için sebat etmemişi hiç. Ameliyat amfislerine yaptığı iki ziyaret midesiğini kaldırılmış, insan kanı karşısında duyduğu ölümcul korkuyu güçlendirmiştir. Burada kesim kanlı ve hızlı oluyordu; anestezinin keşfi öncesinde cerrahlığın kahramanlık günlerinde, eli kolu bağlanmış, çığlıklar atan hastanın travmasını azaltmanın sırrı hızlı olmaktı. Kirli eller kirli testereleri tutar, çabucak yarıp keserdi; kan talaş dolu kovalara akardı. Öğrencilerin hepsi de gergin, büğülü ortamda etrafa toplanır; bir şeyler görmeye uğraşırdı. Bir çocuğa yapılan son derece kötü bir ameliyat sırasında Charles, sonunda izleyemeyecek hale gelip odadan kaçarcasına çıkmıştı, bir daha ameliyat amfisine girmemeye kararlıydı.¹⁵ O görüntüler hayatı boyunca aklından çıkmayacaktı.

Charles'in "sıkıcı" yaftasından yakayı sıyıran tek ders, Profesör Thomas Hope'un kimya dersleriyydi. Ama zaten Tommy Hope'un "kimyasal draması" utanmazca bir eğlenceydi. "Büyük bir başarı"yla gerçekleştilirdi, sonuçta da dersleri için üniversitenin en kalabalık sınıfı toplanıldı. (Charles o yılki 503 öğrenciden biriydi.) Yalnızca aldığı ders ücretle-riyle yaşayan Hope, bütün araştırmalarını bırakmış, kimyasal eğlencele-

rini mükemmelleştirmiştir; herkesin görebileceği büyük aygıtlar kullanıyordu. Arka kapıdan süzülerek girmeleri gerekse bile hanımların da katılabileceği popüler bir ders açmıştır. Bu yüzden de kentte herkesin dili ne sakız olmuştu. "Doktor peçeler ve tüller takılmış dinleyicilerinin karşısında tam anlamıyla kendinden geçiyor," diye alay etmiş bir köşe yazarı. "Dilerim deneylerinden biri onu havaya uçurur. Böylece hanım öğrencilerinin her biri bir parçasını alabilir." Charles ise farklı düşünüyordu. Hope'la yemek yiyor, eve şu satırları yazıyordu: "Onu da derslerini de çok seviyorum."¹⁶ Öyle görünüyor ki bir kimya meraklısı olan "Gaz" Darwin, diğer bütün çocukların gibi, hasta yatağının zalim gerçekliğinden kopmanın tadını çıkarıyordu. Edinburg'da geçirdiği ilk yılın tek kurtarıcı lütfuydu bu neredeyse.

Elbette aklını çelen, oyalayıcı eğlenceler de vardı. Eras'la birlikte sahilde yürüyor, mürekkepbalığı, denizfaresi ve deniz sümüklöbeckleri topluyordu. Eşraftan birinin, hazinelarını gösterme ihtiyacındaki oğlu olarak başka eğlenceler de buluyordu.

Kız kardeşlerine haber vermiştı: "Bir siyah kuş doldurmayı öğreneceğim." Söz konusu siyah, sıradışı Katolik "Eşraf" ve gezgin Charles Waterton'ın Güney Amerika'dan, Guyana'dan getirdiği, özgür bırakılmış siyah köle John Edmonstone'du. Ülkenin en iyi hayvan doldurucularından biri olan Eşraf, John'a ("Edmonstone" adını efendisinden almıştı) bu işi öğretmişti. John, Lothian Street 37 numaraya yerleşmiş ve Edinburg müzesinde bir dükkân açmıştı, burada becerilerini öğrencilere aktarıyordu. Dersler ucuzu; Charles "iki aylığına her gün bir saatlik ders için bir gine aldığı" bildirmiştir. Hocası "çok hoş ve zekiydi, sık sık onun yanında oturuyordu."¹⁷ Eksantrik Waterton'la birlikte seyahat etmiş olan John, Tropikler'de geçirdiği günlerin hikâyesine kulak verecek istekli bir dinleyici bulmuştu. Charles, hayvan doldurma işinin inceliklerini öğrenmişti. Dahası bir kölenin hayatını, Güney Amerika'daki yağmur ormanlarının bol luk ve bereketini ilk elden dinlemiştir.

Her gün bu şekilde kaçtığı güneşten kavrulmuş yerlerle, Edinburg'un dondurucu gerçekliği arasında dünyalar kadar fark vardı. Hava buz gibiydi, Charles da keyifsiz. Ormanlarla ilgili romantik konuşmalara bayılıyordu; Duncan'ın kasvetli dersleri için yataktan kalkmaya ise bozuluyordu. Susan, martta şu satırları yazarak onu neşelendirmeye çalışmıştır: "İşte bu yüzden, gelecek ay kendini bilgeliğe ada, bak daha mutlu olacaksın."

Fakat Charles tipta hiçbir bilgelik göremiyordu. Evdeki neşeli ortamla ilgili kızların dedikodularından ya da Shrewsbury'nin bahar balolarındaki flört hikâyelerinden edinmesine, tıbbın bir faydası dokunmuyordu muhtemelen.

Her zamanki gibi sonrası için kaygılanan Caroline farklı bir mesaj vermemeyi denedi. "Öldükten sonra cennete gitmesi için" ne hissetmesi ve yapması gerektiğini ögrensin diye Kitabı Mukaddes okumasını nasihat etti. Daha sıkı bir taahhüt bekleyerek, "Sanırım henüz kutsal ayine katılmaya kendini hazır hissetmiyorsun," diye yazdı. Charles'tan yalvaran bir cevap geldi: "Kitabı Mukaddes'in en çok hangi kısmını seviyorsun? Ben İncilleri* seviyorum. Genelde hangisi en iyisi olarak biliniyor, biliyor musun?" Yuhanna İncili'nde anlaştılar ve Caroline ahlayıp vahladı: "Daha gençken, meşguliyetlerim varken, keyfim yerindeyken daha dindar olduğuma sık sık pişman oluyorum, ama böyle olmayı alışkanlık haline getirmek zor."

Charles, hayat hakkında var olacağına hep kesin gözüyle baktığı düşüncelere daliyordu. Annesinin ölümünden sonra Susan ile Caroline'in ona gösterdiği bağlılığı takdir etmeye başlamıştı. Düşüncelerini kelimele dökmeye çalışırken, onlardan gelen mektuplar duygusal bir karşılığın kıvılcımını çakıyordu. Caroline'a içini açmıştı: "Ben çocukken gösterdiğiniz bütün iyiliğe, benim için katlandığınız bütün sıkıntırlara karşılık, size ne kadar da nankörce davrandım diye düşünüyorum. Hatta kör nankörlüğümé hayret etmekten kendimi alamıyorum."

Charles'in tip okuluna isteksizliği, Doktor'un gözünden kaçmamıştı. Doktor, mart ayında, alacağı dersleri belirleyip seçme konusundaki davranış tavrı yüzünden Charles'i fırçalamış, açıkça, "Şu anki sefih tavrı bir son vermezsen çalışmanın nihayetinde hiçbir yararı olmayacak," demişti.¹⁸ Ayrıca onu derslere son verip eve erkenden dönmemesi konusunda da uyarmıştı.

Charles nihayet dönem sonunda Edinburg'dan kaçtı. O yaz çok çok daha hoş geçti, Shrewsbury Okulu'ndan bir arkadaşıyla Gal tepelerinde uzun ve çetin yürüyüşler yaptı. Peder Gilbert White'in klasikleşmiş kita-

---

* Kitabı Mukaddes'in Yeni Ahit kısmının Matta, Markos, Luka ve Yuhanna adlı ilk dört bölümünün her birine verilen ad. —e.n.

bı *Natural History of Selborne* da ona, kuşlara hareketli hedefler muamelesi yapmaktan fazlasını öğretti; kuşların alışkanlıklarını ve yaşam ortamlarını gözlemlemeye başladı, gözlemlerini cep günlüğüne karalıyordu. Çocukluğunda Gal sahillerinde yaptığı avare gezintilerin büyüsünü yeniden yaşıyor, kendi kendine, "Neden her beyefendi kuşbilimci olmuyor?" diye merak ediyordu. Tam anlayımla böyle sakin meşguliyetlere dümen kırmış değildi. Av mevsimi 1 Eylül'de açıldığında Maer'in kuş nüfusunu azaltma konusunda epey bir çaba sarf etti, gündüzünde de kuşların davranışlarıyla ilgili not almayı bırakıp ceset sayılarıyla ilgili notlara geçti: ilk haf-tada 55 av kuşu, üç yaban tavşanı, bir tavşan vurmuştu.¹⁹

Edinburg'a tek başına dönmek onu sevindirmiyordu. İlk yıl Erasmus ve Charles birlikte araştırmış ve çalışmışlardı. Okurken, derslere girerken, Edinburg'un gece hayatının sefahatine dalarken ayrılmaz bir ikiliyidiler. Ama Erasmus orada geçireceği yılı tamamlamış, şimdi Londra'da bir anatomi okuluna kaydolmuştu; Charles'ı kendi başına bırakıyordu.

Charles, babasının baskısı üzerine okumayı sürdürdü. Büyükbabasının, hayatın ve sağlığın yasalarıyla ilgili başyapıtı *Zoonomia*'yı karıştırmaya başladı. Doktor bu kitaba düşkündü; kalıtsal hastalıklarla ilgili derinlikli fikirlerinden dolayı kitabı takdir ederdi; gerçi bu koca cilt, çok daha fazlasını içeriyor, zihin ile bedenin bağlantısıyla, hayatın daimi dönüşümüyle de ilgileniyordu.²⁰ Charles kitabı yakınlık duyarak okudu, hayranlıkla dolmuştu; emin değildi, ama herhalde büyüğünü yazdığı için böyle hissetmişti. Gelgelelim kitap tıbbı bakışını değiştirdi.

3. Bölüm

Deniz Matları ve Fitneci Bilim

Charles, Kasım 1826'da Edinburg'a geri döndü. Evden uzak ve yalnız, geleceğinden emin olamaz bir halde olayların akışında sürüklenmeye başladı. Babasının ona rahat etmesini sağlayacak kadar miras bırakacağı yolundaki emareler, tipta başarılı olmak için geride ne kadar kararlılığı kalmışsa silip süpürmüştü. Profesörler bunların hepsini daha önce de görmüştü. Hali vakti yerinde öğrencilerini mirasa konduklarında kaybetmeleri, meslek sahibi beyefendiler çağında daimi bir sorundu.¹

Büyünün bozulduğu görülmüyordu. O yıl kütüphaneye uğrama zahmetine bile girmeden. İlgisini açıkça tavsiyip gitmişti. Kararlılığı pek az, zamanı da bol olduğundan kendini öğrenci derneklerine attı; burada, en olmayacağı yerde heyecan buldu.

Geleceğin avukatları ve doktorları, bu canlı ve hareketli derneklerde güncel konuları tartışarak zekâlarını biliyorlardı. Toplantılar dostluklar kurulmasını sağlıyordu, tartışmalar da genellikle gürültülü geçiyordu. Plinius Cemiyeti'nin toplantıları heyecanlı olabiliyordu, bazı konular cezai kovuşturmayı gerektirebilecek sınıra gelip dayanıyordu. Plinius 1823'te, Kraliyet tarafından atanmış, çekingen, karışık saçlı, doğa tarihi profesörü Robert Jameson tarafından kurulmuştu.² Her salı, on altılıklardan tutun uzun zaman önce mezun olmuşlara varincaya dek envai çeşit tip konuşmaları dinlemek için bodrum kattaki odalardan birine doluşuyordu. Darwin 1826'da derneğe katıldığında, radikal öğrenciler buraya sızmış bulunuyordu; ateşli, özgür düşünen demokratlardı, bilimin doğaüstü güçlere değil fiziksel nedenlere dayanması gerektiğini savunuyorlardı. Dinen kabul gören doktrinleri destekleyenler bu gruba karşı çıkyordu, Darwin gibi birçok dinleyiciye göre, sonuçta patlak veren tartışmalar temel derslerde bulunmayan heyecanı sağlıyordu.

Darwin'i Plinius Cemiyeti'ne öneren, militan William Browne olmuştu (cemiyetin beş başkanından biriydi, Plinius çok demokratik bir oluşumdu). Browne 1826'da mezun olmuş, 21 yaşında, parlak zekâlı bir demagogdu, deliliğe ilgi duyuyordu. Radikal bilimle ve din adamı karşıtı siyasetle derinden ilgileniyordu. Ruhlara ve azizlere ayıracak vakti yoktu. Onun gibi radikaller, Kilise'nin hâkimiyetindeki bir toplumda reform gerçekleştirmeye niyetindeydi. İskoçya ve İngiltere kiliseleri hayatın her yönünü yönetiyorlardı; siyasi koltukları tekellerinde tutuyor, hastaneleri, üniversiteleri, yargı mevkilerini düzenliyor, doğum, evlilik ve ölümle ilgili ayinleri belirliyor, sivil özgürlükleri kısıtlıyor, diğer dini grupları bastırıyordu. Yozlaşmış iktidarları yüzünden radikal demokratlar onlardan nefret ediyordu, Browne da "papazlık sanatını" hor görüyordu. Dahası papazlık sanatını benzersiz bir hicvetme şekli vardı. Kilise'nin onca asırdır takdis ettiği bu sofuların aslında deli olduklarını kanıtlamak için Montrose Akıl Hastanesi sakinlerini incelemiştir. Beyinlerinde aşırı gelişmiş bir "hürmet" organı vardı. Aydınlanılmış 19. yüzyıl, bu insanları deli diye kilit altına almalıydı.³

Darwin tam cemiyete katılma dilekçesi verdiği gün, 21 Kasım 1826'da, Browne'ın Charles Bell'in dindarca kaleme alınmış eseri *Anatomy and Physiology of Expression*'ı (kendinden menkul "anatomistlerin komutanı" tarafından yazılan bu kitabı sonraki yıllarda Darwin de hedef alacaktı) çürütmeye niyetinde olduğunu duyurduğunu işitmıştı. Bell, Yaradanın insan yüzünü, insanın benzersiz ahlaki doğasını yansıtan benzersiz duygularını ifade etmesini mümkün kılacak kaslarla donattığını ileri sürüyordu. Browne, bu tür bir anatomik şovinizmi küçük göründüğünü, insanlar ile hayvanlar arasında hiçbir temel farklılık görmediğinden kesin bir ret cevabı yayınlamıştı.

Darwin, ertesi hafta kendi yaşıtı bir öğrenci olan William Greg'le birlikte derneğe seçildi. Greg de kabul gören doktrinlere Browne kadar karşıydı. Derhal, "daha aşağı hayvanların, insan zihninin bütün melekelerine ve isteklerine sahip olduğunu" kanıtlayan bir konuşma yapma tekliinde bulundu. Manchesterlı pamuk kralı bir dejermen sahibinin oğlu olan Greg, Üniteryen bir okulda eğitim görmüştü. Burada doğayı tümüyle fiziksel güçler açısından görmeyi öğrenmişti. (Üniteryenlerin Anglikan okullarında öğretilen türden ortodoks Yaratılışçı bilimle hiçbir ilişkisi yoktu; türler mucizevi bir biçimde yaratılmamışlardı, insan da doğanın dışında

durmuyordu.) Üstatları insan zihninin fiziksel yasalara tabi olduğunu bile iddia etmişti, ahlakin doğanın değil Tanrı'nın lütfu olduğunu düşünen Anglikanların nefret ettiği bir fikirdi bu. Greg onun hayvan ve insan zihni hakkında yazdığı makaleyi okumuştu.⁴ Wedgwood Üniteryenliğini miras almış Darwin bunu duymuş, muhtemelen de hiç şaşırmamıştı. Bu toplantıların kurallara aykırı olmasının verdiği heyecan muazzamdı. Yerleşik kilise doktrinleri yalancı çıkarlıyor, muhalif bilimler baş tacı ediliyordu. Bu durum, on yedi yaşındaki hassas yeniyetmeyi de etkilemiş olsa gerek. Hiç vakit geçirmeden etkin bir katılım göstermeye başladı. 5 Aralık'ta, Browne'in Bell'in kitabını parça parça ettiği gün, Darwin Konsey'e seçildi.

Darwin'in yeni bulduğu arkadaşlar yalnızca siyasetle ilgilenmiyorlardı. Browne ile Greg, öğrencileri kendi görüşlerini kabul etmeye ikna çabaındaki sıkı frenologlardi. Frenoloji, daha fazla siyasi güç sahibi olmak için bastırın Edinburglu tüccarlar arasında moda olmuş, yerleşik düzen karşıtı bir bilimdi. Savunucuları, düşüncenin her melekesinin –Sevgi, Ahlak, Saygı ya da diğerleri– beyinde kendi organına yerleşik olduğunu, bu organların her birinin büyülüğünün basın şekline yansadığını ileri sürüyordu. Frenolojiyi popüler kıلان şey de buydu. Bunun için bir sanat ya da bir gizem öğrenmeye yoktu. Herkes bir insanın kafasındaki çıkışılırlara bakıp yeteneklerini görebildi. Eskilerin kibriyle karşı karya kalan yeni zenginler kendini geliştirmeye fikrini cazip buluyordu; insanın gerçek yeteneklerini bilmesinin, himayecilikle, ahbab-çavuş ilişkileri ağıyla baş etmeye yarayan bir tarafı vardı.⁵

Elbette ki bu toplantılar yalnızca entelektüel din karşısından, öğrenci radikallığından ibaret değildi; bir coşuyorlar, bir duruluyorlardı; guguk kuşunun alışkanlıklarından hayvanların sınıflandırılmasına geçiyorlardı; içgüdülerden dalıp deniziyenlerden çıkışılırlardı. Konuşmaların çoğu, yöredeki görülecek şeylerle; balinalarla, yosunların üremesiyle, nadir bulunan bitkilerle ilgiliydi. Bu da dinleyicilerin geniş çaplı bir katılım göstermesini sağlıyordu. Genç Darwin guguk kuşları ve sınıflandırmaya ilgili kendi bilgi parçacıklarını eklemek için ayağa kalkıyor, her şeyden de önemlisi cemiyette büyük bir lütuf bulmuş gibi görünüyordu.

Plinius Cemiyeti'nden arkadaşlarıyla Firth of Forth sahillerini arayıp taramaya çıkıyor, okyanus tabanını tarayan tarak ağı gemilere eşlik ediyor. Bazen daha da büyük risklere giriyorlardı: Fifeshire sahiline gidiyorlar, burada fırtınaya yakalanırlarsa Inchkeith fenerine sığınıyor ya da

nehrin ağızındaki koyda bulunan May Adası'na doğru yol alıyorlardı.⁶ Fakat Darwin her zaman sahile vurmuş deniz yaratıkları, özellikle de sünger ya da saplı, tüylü deniz kalemleri ya da akrabalarını arıyordu.

Diğerleri de onun bu hevesini paylaşıyorlardı. Çalışkan John Coldstream, Darwin'den iki yaş büyüğü; yöredeki mercanlara, süngerlere, deniz kalemlerine en az onun kadar düşkündü; bunları toplayıp paylaşıyordu. Coldstream, Plinius Cemiyeti'ne kuruluşu sırasında katılmıştı, Darwin'in cemiyete üye seçilmesini öneren başkanlardan biriydi. Fakat Browne ile Greg'den farklıydı. Yakınlardaki Leith'ten gelen bir genç olarak Coldstream son derece evanjelik olmuştu; Kitabı Mukaddes'e samimiyetle inanan, dini yaymaya çalışan biriydi. Britanya'nın, Browne'in dinsiz siyasetiyle değil, Hıristiyan ahlakının canlandırılmasıyla kurtarılması gerektiğini ileri sürüyordu. Coldstream, yöredeki Kitabı Mukaddes Cemiyeti için yazılar kaleme alıyordu, hatta Edinburg'da bulundukları sırada Darwin onun "çok ciddi, resmi, son derece dindar ve çok iyi bir kalpli bir insan" olduğunu düşünmüştü.⁷

Darwin'in Edinburg'daki bütün akıl hocaları arasında biri öne çıkyor: uzun boylu, kara mizaha yatkın, sünger uzmanı Robert Edmond Grant. Grant Charles'la yakınaştı ve bu dönemde yaptıklarıyla onu başka herkesten fazla etkiledi.

Grant kentin yerlilerindendi, kibarlar arasında revaçta olan Argyle Square'de doğmuştu. Darwin'den on altı yaş büyüğü, on iki yıllık itibarı olan bir doktordu. Fakat deniz hayatını incelemek uğruna tıp pratiğinden vazgeçmişti; babasının ölümünden sonra kendisine kalan mirasla geçiniyor du (gerçi parası bitmek üzereydi). Plinius'un sadık üyelerinden biriydi o da; üzgün, alaycı ve büyüleyici bir kişilikti. Artık ihtişalı Frankofiller yoktu, bilim ve toplumun radikal bir biçimde altüst edilmesi fikrine bu kadar gönülden bağlı insanlar da. Onlarındaki belirleyici bir tanıma olmuştu. Darwin, fikirlerinden ve prensiplerinden vazgeçmeyen, uzlaşmaz bir evrimci nin kanatları altına giriyyordu.

Grant için hiçbir şey kutsal değildi. Özgür bir düşünür olarak, doğanın hâkimiyetinin altında manevi bir güç göremiyordu. Hayatın evrimi ve kökeni, hepsi de doğa yasalarına uyan fiziksel ve kimyasal kuvvetlerden kaynaklanıyordu. Her ikisi de evrimci olan Fransız kahramanları, kötükül Jean-Baptiste Lamarck ve Etienne Geoffroy St. Hilaire gibi o da kuvvetli bir hayal gücüne dayanan yeni bir hayale ihtiyaçı olduğuna inanıyor-

du. Fakat evrim Kilise ve bilimsel otoriteler tarafından nerdeyse tümüyle kınanıyordu. Ahlaken yoz ve yıkıcı bulunup paylanıyordu. İnsanlar kendilerini hayvan olarak görecek olurlarsa ona göre davranışlardı. Tanrı, soylu rahipler üzerinden iş gören, baş-paternalist: O'nun iyiliği Kilise'si üzerinden topluma akiyordu. Doğa ve kültür *kendiliğinden* evriliyorlarsa, din adamları mucizevi bir biçimde yaratılmış türleri O'nun yukarıdan işleyen Gücü'nün emaresi olarak gösteremeyecekse Kilise'nin meşruiyeti baltalanırıldı. Burada, nadiren dile getiriliyor olsa bile katı bir mantık vardı. İnsanların doğa ve toplumun hiç yardım almadan evrim geçirdiğini kabul ettiği gün Kilise çöker, toplumun ahlaki dokusu paramparça olur, medeni insan barbarlık günlerine geri dönerdi.

Az sayıdaki evrimciler, başlarını öne eğiyorlardı. Genellikle devrimci Fransızlardan etkilenmişler, toplumu açmak isteyen radikal demokratlar olmuşlardı. Onlara göre değişimin gücü, hem doğada hem siyasette, aşağıdan geliyordu. (Demokratik idealleri de buna uygundu; iktidar halktan geliyordu, zengin ataerkil yöneticiler tarafından aşağıya aktarılmıyordu.) Grant'in Fransa'daki yaşı Lamarck'a hayranlığı sınır tanımıyordu. Lamarck hâlâ hayattaydı, seksenini devirmiş bir kördü, Paris'te yaşıyordu. Bir zamanlar istisnai bir biyologdu (bu terimi de o ortaya atmıştı); çağdaşlarından birinin deyişiyle biyolojinin Kepler'iydi. Paris'teki Doğa Tarihi Müzesi'nde "böcek ve solucan" profesörüyken, alt düzeydeki omurgasızların incelenmesinde bir devrim yaratmıştı. British Museum'daki deniz kabuğu koleksiyonu bile Lamarck'ın ilkelerine göre düzenlenmişti. Fakat Lamarck'ın biliminin, hysterik tepkilerle karşılaşan başka bir yönü daha vardı: evrim. Bazıları evrime tiksindirici diyordu. Müzedeki deniz kabuklarını düzenlemekle görevli Eton mezunu ihtiyar müzeci, evrimci fikirleri yüzünden Fransız'a kin kusuyordu. "Lamarck ve müritlerinin kustuğu iğrenç çöplüğe" hırslanıyor, "düşüncesizce, nerdeyse küfre kaçarcasına, Kadir-i Mutlak'a bir ahmaklık dönemi dayatan" doğabilimcileri kınıyordu.⁸

Bu yüzden de Tanrısız evrimden bahsetmek muhafazakâr Britanya'da aforoz edilmişti. On sekizinci yüzyılın özgürlükleri gitmiş, Fransız Devrimi'ne gösterilen tepkinin ayakları altında ezilmişti. Napoleon savaşları sonrasında Torylerin yönetiminde geçen uzun yıllar boyunca, kılık kırk yaran bir uzmanlaşma ve betimleme işleri bir âlim için daha güvenli bir meşgaledi. Kendiliğinden evrilen bir doğa hakkında kâfirce boşboğazlıkların zamanı geçmişti.

Fakat Grant at gözlüğü takmış bir vatansever değildi, diz çöküp alnı- ni yere değdirecek biri hiç değildi. Meslek hayatına sessiz bir uyuşmazlık hâkim olmuştu. Genel kabul gören düzene karşı gösterdiği şövalyece tutum, zaman zaman kendi kendine karşı yıkıcı olmanın eşigine dayanıyordu. Yalnızca bilimsel görüşleri ve taklitten nefret eden radikalliğyle değil, hayat tarzıyla da (dedikodulara bakılırsa eşcinseldi ama kimse emin değildi bundan) sürekli birilerinin bamteline dokunuyordu.

Milliyetçiliğin bağınazlık derecesinde hâkim olduğu bir çağda Grant, Avrupa hakkında derinden bilgilenmiş bir adamdı. Çok gezmişti, Paris'te de gayet iyi tanınırıdı. Lamarck gibi Grant da süngerler üzerine çalışmış, bu kadar az anlaşılmış olmalarından büyülenmişti. Bu ilkel deniz hayvanlarının basitliğinin, dokularını daha kolayca anlamamızı sağlayacağına, böylece insan da dahil daha üst düzey, karmaşık hayvanların içinden çıkmaz hale gelmiş bazı sorunlarını çözmemizi kolaylaştıracağına inanıyordu. Grant, Oxford ve Cambridge'din adamlarının bilgeliğine, nesli tükenmiş hayvan ve bitkilerin fosil kayıtlarının iletme içeren bir dizi ilahi Yaratılış'ın kanıtı olduğu yolundaki görüşlere karşı çıkyordu. Ona göre, insanların ve maymunların evrimi çevre ve iklimle ilgili sebeplere bağlanabilirdi. Grant'ın Yaratılış'ı böyle saygısızca incelemesi, onu güvenli sınıflandırma mesgalelerinin dışına, sınırın öteki tarafına atıyordu..

İşte Darwin'in yürüyüş arkadaşı bu adamdı. Çok da iyi bir yürüyüş arkadaşıydı. Grant Alp Dağları'nı yedi kez yaya aşmış; Fransa, Almanya, İtalya ve İsviçre'deki üniversiteleri ziyaret etmişti. Sahil boyunca şemsiyeleri ellerinde, derin sohbetlere dalarak yürüyorlardı; meraklı Darwin sorulması gereken sorular hakkında bilgileniyordu. Grant muhteşem bir hikâyeciydi, sohbetleri daha sonra egzotik süngerlere, Macaristan'ın küçük köylerinden birinde hayatın nasıl aktığına ya da Theatre-Royal'deki sopranonun nasıl olduğuna geliyordu. Edinburg'u geride bırakırlarken, "son derece güzel bir biçimde arkasına dağ gibi kocaman bulutları almış, bir amfitiyatro gibi ağır ağır yükselen"⁹ şehre dönüp bakıyorlardı. Sonra demir bir dalgakırının, Hollanda gemileri ve ringa avlayan balıkçılara dolu yeni bir limanın bulunduğu Leith'e doğru yollarına devam ediyorlardı. Geri dönen istiridye yüklü tekneleri karşılıyorlardı. Grant, istiridye kabuklarının üzerinde yaşayan tuhaf, etli bir yaratığa karşı derin bir ilgi duyuyor, bu canlıyı evrimin süngerlerle polipler arasındaki duraklarından biri olarak yorumluyordu. Darwin, gemilerin mürettebatıyla dost-

luk kurmuş, onlara denizde eşlik etmeye başlamıştı; yakalanan balıkları taranıp çıkarıldıklarında inceliyordu.

Darwin 1827'nin kiş ve bahar ayları boyunca, Grant'ı iyiden iyiye tanıyacaktı. Başta onu gergin ve soğuk bulmuştı; pek de şaşırtıcı değildi bu; çünkü Grant her zaman resmi giyinir, smokini ve dik yakasıyla dolaşırdı. Fakat bu dış görünüşün altında, iyi kalpli, şevkli ve komikti; hiçbir şekilde kutsallık bırakmayan kamçılıyıcı bir zekâsı vardı. Kutsal metinlerde bile. Darwin'in de kuşkusuz aralarında bulunduğu bir öğrencilər silsilesi onun İlahi Kudretlarındaki şakalarını suçlulukla dinlemiştir. Grant'ın sert kabuğu altında, mikroskopik hayatı karşı daha da büyük bir heves gizliydi. Başlarını buna kıymetli poliplerine karşı beslediği "yakıcı istek" demeyi tercih ediyordu, o da, başka birçok şeye olduğu gibi bu konuya da kendini gözden çıkarın bir enerjiyle saldıryordu. Grant'ın öğrencilere anlattığına göre,

...yağmurun karla karışık yağdığı bir şubat günü, sekiz-on saatini aç, soğuktan donmuş bir halde Firth of Forth sıgliklarını bata çıka arşınlayarak geçirmiştir. "Yiyecek içecek bir şeyim yoktu, sırlıtlamı islanmıştır, ellerim donmaya yüz tutmuştur, iliklerime kadar buz kesmiştim; ama beyler, ödülüüm de büyük oldu: Şu güzel minik yaratıklardan, bu Dorislerden (deniz sümüklüböcekleri) üçünün sahibi olma mutluluğuna eriştim." Sonra zar zor görülebilen keseye benzer üç hayvancığın bulunduğu küçük şiese yi kaldırılmıştı.¹⁰

Bu fedakârlık bazı öğrencileri belli ki hiç etkilememiştir, ama Darwin bunlardan biri değildi. Grant'ın deniz sümüklüböcekleri ve benzerlerine duyduğu ateşli ilgi onu da pençesine almıştı. Birlikte geçirdikleri aylarda Grant'tan öğrendikleri, on yıl sonra evrime yaklaşırken benimsyeceği ilk yaklaşımı şekillendirecekti.

Grant, Edinburg'a 16 kilometre uzakta Prestonpans'ta kayalık bir sahilde bir ev tutmuştu. Soğuk kiş aylarını burada, dalgaların oluşturduğu havuzcuklar içinde karaya vurmuş süngerler ve deniz kalemleri arayarak geçirmiştir. Kuzey Denizi'nin soğuk, dalgalı kesiminde yer alıyor olsa da körfez en zengin deniz ortamlarından birine sahipti, Grant da yüzlerce sünger, deniz matı, deniz kalemi ve şije mantarı mercanını yakalayıp canlı tutmayı başarabilmişti. Hepsini yumurtadan büyütülmüş, hafalar boyunca bu minnacık narin organizmalar üzerine kafa patlatmış-

ti; deniz matlarının ve deniz kalemlerinin her biri minnacık dokunaçlı poliplerden oluşan kolonilerdi. Sonuçta Grant, 1826 ve 1827 yıllarında Darwin'in orada bulunduğu dönemde, Edinburg'da yayınlanmakta olan dergilerde çoğunlukla süngerler, yumurtalar ve larvalar üzerine yirmi makalelik bir dizi yayınlamıştı. Bu makaleler Grant'ın Avrupa çapında ün kazanmasını sağlamıştı. Bu konularda dünya liderliğini ellerde bulunduran Fransızlar bile, Grant'ın süngerler hakkındaki makalelerinin önemini kabul etmiş, bir âlicenaplık gösterisi olarak bu makaleleri çevirmişlerdi. Darwin'in gayriresmi hocası, artık deniz omurgasızları hakkında dünya çapında tanınmış bir otoriteydi.

Grant neye bakılacağına işaret etmiş, Darwin de Mart ve Nisan 1827'de yumuşakçaların ve deniz matlarının larvaları ile deniz kalemleri hakkında gözlemlerde bulunup bir defter dolusu not almıştı. Büyülenmişti. Bu yaratıklar çok ilkellerdi; hatta süngerlerin hayvan mı yoksa bitki mi olduğu hakkında hararetli tartışmalar olmuştu. Darwin'in de yardımıyla Grant, süngerlerin hayvan krallığının köklerine çok yakın bir noktada durduklarını gösteriyor, bütün hayatın ortak temellerine dair ipuçlarını ellerinde tuttuklarına inanıyordu. Dokunaçlarını dalgalandıran bir polipler kolonisinden oluşan, yosun benzeri bir hayvan olan deniz matı *Flustra*larındaki konuşmalarında, bu hayvanların mikroskopik yapısını anlamayı kolaylaştırın, büyütülmüş kocaman çizimlerle örnekler veriyordu.¹¹ Buların hepsini su gibi içen Darwin de kendi başına orijinal gözlemlerde bulunmaya başladı ve bu gözlemlerin ilki başka bir öğrenci derneğinde, Werner Doğa Tarihi Cemiyeti'nde duyuruldu.

Werner uzun zamandır yerleşiklik kazanmış bir cemiyetti, on beş içinde bir Profesör Jameson'ın üniversite müzesindeki odasında toplantıyordu. Yeni gelenler için ortam epeyce sadeydi: Yalnızca iki masa, bir şömine ve üstüne oturulacak sıralar bulunuyordu; hiçbir süs, hiçbir sıcaklık, masanın üzerinde duran doldurulmuş bir kılıçbalığı ya da benzer bir hayvandan başka hiçbir şey yoktu. Fakat kalabalık toplantılar odayı derhal canlandıryordu: İskoç Kilisesi vaizleri Nuh Tufanı'ni tartışıyorlardı, acemiler deniz sümüklüböceklerini ve ahtapotlarını getiriyorlardı, eski öğrencilerse Avustralya'daki yeni yerleşimlerden gönderilen keseli hayvanlar hakkında bildiriler sunuyorlardı. 1825'ten beri on beş konuşma yapmış bir konsey üyesi olan Grant burada canlı süngerler sergilemiş ve yapılarını açıklamıştı. Birçok sünger ve polip larvasının yüzeylerindeki silleri kullanarak yüzebildi-

ğini göstermişti. Grant 1826 yılı sonlarında Darwin’ı de toplantılaraya getirmeye başladı (cemiyete yalnız mezunlar üye olabiliyordu, öğrenciler toplantılara konuk olarak katılıyorlardı). Darwin, lüle lüle siyah saçlarıyla Audubon’un cemiyette, şahin benzeri tembel bir av kuşunun çizimini gösterip kendisinin geliştirdiği dâhiyane bir tekniği; ölü kuşları, resimlerini yapmak için tele dizme tekniğini anlatışını yaşılandığında da hatırlayacaktı. Grant, Darwin’ın de borusunu öttürmüştü; 24 Mart 1827’de, Darwin’ın istiridye kabuklarının içinde bulunan, biber tanesine benzeyen, balıkçıların deniz yosunu sporu olduğunu sandığı cisimciklerin sırrını ortaya çıkardığını açıklamıştı. Bunlar bir tırpana sülüğünün yumurtalarıydı. Grant, bu parazitle ilgili bir değerlendirmeyi yayinallymış ve gayretli genç dostu Mr. Charles Darwin’ı bu keşfinden ötürü kutlamıştı.¹²

Darwin artık Grant’ın izinden yürüyordu. O da denizi tarayan tekneleştirilen getirdiği başka bir *Flustra* türüne ait larvaların üzerinde dalgalanmakta olan, kılı benzer siller görmüştü. Başka kimsenin bunları fark edip etmediğini anlamak için Paris’teki otoritelerin incelemelerini gözden geçiridi. Fransızmayı akıcı konuşan ve bilginlerin dostu olan Grant, onu Lamarck ve meslektaşlarının kaleme aldığı yazıların derinlerine inmesi için itekledi. Fransızca Darwin için bir sıkıntısıydı. Susan onun bu dili öğrenmeye devam etmesi için bastırıyordu. “Umarım *Barones ve Konteslerin* aptalca mektuplarından daha ilginç bir şeyler okuyorsundur ve Fransızmayı eskiinden daha çok seviyorsundur,” diyerek onun başının etini yiyordu. Ama aslında bu bir görevdi, yine de en azından Fransız cici bicilerine o kadar dalmışken Lamarck bir kenara bırakılamazdı. Lamarck’ın *System of Invertebrate Animals*’ı da Darwin’ın elinde bulunuyordu; sınıflandırma tabolarını çevirmenin daha kolay olduğunu anlamıştı. Hayır, Fransızlar silleri tespit etmemişlerdi. Darwin, yaptığı bu gözlemin Grant’ın bütün deniz hayvanlarının larvalarının serbestçe yüzebildiği yolundaki inancını doğrulamaya katkıda bulunduğu gördü.¹³

Üç gün sonra, 27 Mart’taki olaylı bir toplantı sonrasında, Plinius Cemiyeti’nde söylediğinin de bu oldu. Ayağa kalkıp mütevazı keşiflerini, deniz matının larvalarının yüzebildiğini, eski istiridye kabuklarının içindeki siyah lekelerin sülük yumurtası olduğunu açıkladı. Bu bir topluluğa yaptığı ilk sunumdu, numunelerini cemiyetcə göstermesi yolundaki talebi de gururla karşıladı. Grant tuhaf, amorf deniz matları hakkındaki yetkin konuşmasıyla onun bulgularını tamamladı.

Gelgelelim bundan sonra olup bitenler, polipler hakkındaki bütün bu masum konuşmaları gölgeleyecekti. Browne, amansız radikalliğyle madden ve zihin üzerine öyle alevlendirici bir tirat attı ki uzun sürecek bir tartışmanın kırılcısını çaktı. Zihnin ve bilincin bedenden ayrı manevi oluşumlar olmadığını savunarak öğrencileri kışkırttı; zihin ve bilinç beynin etkinliğinin birer yan ürünüydü yalnızca.¹⁴ Böyle bir kavrayış, İskoç Kilisesi elitlerini hop oturup hop kaldıracak cinsten ürkütücü sorular doğuruyordu: Hayat doğaüstü bir lütuf değilse, zihin manevi bir oluşum değilse ruha ne olacaktı peki? Ruh olmazsa, sonraki hayat olmazsa, ceza ya da ödül olmazsa ahlaksızlığa karşı ne caydırıcı olacaktı? Mazlum kitleleri şikayetlerinin giderilmesi için isyan etmekten ne alıkoyacaktı? Darwin'in yeni arkadaşlarının hepsi de bu kavgaya katıldı.

Biri o kadar öfkelenmişti ki Browne'in savını tutanaklardan çıkardı. Bu artık her kimse, Browne'in makalesi hakkında önceki hafta yapılan duruyru da bulup üstüne bir çizgi çekmişti. Din karşılığı ve sansür: Genç öğrenciler heyecanlıydı. Bu Darwin'in militanca özgür düşünceyle ve onun başlattığı fırtınayla ilk karşılaşmasıydı.

Tepki tipikti. Ülke çapında, muhafazakârlar bu tür Tanrısız bir felsefe karşısında dehşete kapılmışlardı. Yaşı ilerlemiş olan Coleridge, bu felsefeyi sapık diye niteleyerek kınamıştı. Dini yetkeyi baltaladığını, siyasi ayaklanmaları teşvik ettiğini düşünüyordu. Sadık bir yayın organı olan *Quarterly Review* bu felsefenin yasalarla bastırılmasını istemişti: Bu tür sefil görüşler “toplumun refahını bozabilir... ahlaki yükümlülüğün en iyi ve kutsal yaptırımlarını kırabılır ve insan kalbinin en kötü ihtaralarının serbestçe hükm sürmesine yol açabilirdi.” Demokratik olmayan, Kilise ve devletin düzeni sağlamaya çalıştığı bir çağda verilen tepki keskin oldu. Ama şaşırtıcı da değildi: 1820'de gerçekleştirilen, kabineye suikast düzenleyip demokrasi ilan etmeye yönelik Cato Street komplosu otoritelerin hafızasında tazeliğini koruyordu.

İhtiyatlı hocalar, genç tomurcukların bu tür zehirli fikirlerle kavrulup gitmesinden korkuyordu. İlerde Rugby Okulu'un müdürü olacak Thomas Arnold bunda doğruluk payı olduğunu düşünüyordu; tıp öğrencilerinin yozlaşıp “kişiliklerinde en büyük utanmazlıklarını barındıran maddiyatçı ateistlere” dönüştüğüne inanıyordu.¹⁵ İşte genç Darwin de buradaydı, bu tür insanlarla kaynaşıyordu. Günün en hassas konularına değinen tartışmaları izliyordu.

***

Darwin'in minik polipleri varlıklarının ötesinde bir önem taşıyordu. Grant'ın evrimle ilgili araştırmalarında, merkezi önemde bir konuyu oluşturmuyorlardı. Grant, hayvanların Yaratıcı bir biçimde "tasarlandığını," her birinin yaşam ortamı bakımından benzersiz ve mükemmel olduğu yolundaki bildik açıklamayı reddediyordu. Bu açıklama, bir kuşun kanadının, bir insanın elinin, bir ayının pençesinin aynı kemiklere sahip olduğunu açıklayamıyordu. Grant farklı hayvanlardaki aynı organların benzer olduğunu inanıyordu: örneğin balıkların, kurbağaların, kümelerin hayvanlarının karaciğerleri aynı parçalardan oluşuyordu ve ortak bir plana uygundu. Hepsinin temelinde bir plan vardı.

Omurgasızların bir "plan birliği" gösterdiği kavrayışı, 1820'lerin başında Paris'te büyükraigbet görüyordu. Fakat Grant, Paris Müzesi'nde profesör olan arkadaşı Geoffroy gibi bunu aşırı uçlara çekip götürüyordu. İnsanlardan poliplere dek *bütün* hayvanların benzer organlara sahip olduğunu, canlılar birbiriyle karşılaşıldığında, benzer organların yalnızca karmaşıklıkları bakımından farklılık gösterdiğini savunuyordu. Bu hemen gözle görülemiyordu; denizanalarının sinir sistemi yokmuş gibi görünüyordu, süngerlerin de kalbi. Werner Cemiyeti'nin bir toplantılarında, yumuşaklınlarda pankreası tespit ettiğini duyurup bulgusunu kanıtlamak için bir yüzeye iğnelemiş olduğu bir *Doris*'i sergilerken işte bu yüzden heyecana kapılmıştı.¹⁶ Memelilere ait bir organın deniz sümüklüböceklerindeki bir benzerini bulmuştı.

Vardığı nokta şuydu: Bütün hayvanlar yapısal olarak birbiriyle ilişkili olduğuna göre, bir zincir oluşturabilirlerdi. En altta yer alan varlıkların temel önemde kılan şey de buydu. Bunların dokuları, insandakilerin daha basit versiyonlarıydı. Bu canlılar insan organlarını açıklamak, insan organlarının ilkel kökenlerini ve ilk işlevlerini ortaya koymak için kullanılabilirdi.

Grant, daha büyük tartışmalara kapı aralayacak şekilde, bu zincirde hayvanlarla insanlar arasında gerçek bir kan bağı görüyordu. Darwin'le birlikte yürürlерken Lamarck'ın bunu destekleyen açıklamalarını sayıp döküyordu. Darwin başta şaşırımıştı; ne de olsa baskın görüş her türün doğrudan yaratıldığıydı. Fakat Grant'ın kısırtıcı düşünceleri gayet iyi biliniyordu. Grant konuşmalarında sünger, daha üst düzeydeki hayvanların "atası" olarak sunuyordu. Bu konuda yalnız da değildi; Edinburg Müzesi'nde speküasyonların dizginleri serbest bırakılmıştı. O sıkıcı Jameson

bile, 1826'da daha üst düzey hayvanların “daha basit kurtçuklar” dan nasıl “evrilerek” olduğunu açıkladığı için “Bay Lamarck” a övgüler düzen isimsiz bir makale kaleme almıştı. (Bu, “evrilme” teriminin modern anlamda ilk kullanımıydı.) Grant ilkin dünya soğurken, değişen koşulların hayatı daha yüksek, daha sıcakkanlı biçimlere doğru yönelttiği varsayımda bulunuyordu. İlerici bir sıra izleyen fosiller bunun kanıtı olarak göz önünde duruyordu. Grant yürürlерken bunları açıklıyor, Darwin de “sessiz bir hayret”le onu dinliyor. ¹⁷

Grant muhtemelen “yaşlı Erasmus’ın *Zoonomia*’sına duydugu sevgi”den de bahsetmişti. Doktora tezinde kitaptan alıntılar yapmış, kitabı “zihnini ‘organik hayatın bazı yasaları’na” açtığını kabul etmiştir. İşte şimdi de Erasmus’ın torunuyla birlikte yürüyordu; bu fırsat kesinlikle kaçamamıştı. Charles da *Zoonomia*’dan aynı ölçüde hoşlandığından, sohbetleri, kitabı yazarının çok hoşuna gitmiş olan bir konuya, doğanın o “daimi dönüşümleri”ne varmış olsa gerek. ¹⁸

Grant bir noktada Lamarck’ı geride bırakmıştır: En basit alglere ve poliplere dek bitki ve hayvan krallıklarını incelemiş, bu iki dünyanın birbirleriyle ilişkili olduğunu kabul etmiştir; evrimde ortak bir başlangıç noktaları vardı. Grant, bu ilkel bitki ve hayvanların benzer yumurtalarının monadlara benzendiğine, yani temel hayat parçacıkları olduğuna inanıyordu. Onlar da hayatın temel yapıtaşları hakkında bir görünüm sunuyorlardı. Bu bölünmez tözler, cansız maddeden de kendiliğinden ortaya çıkabilecegi için, hayatın temel yasalarının anahtarını ellerinde tutuyorlardı. İki krallığın birbirine yaklaştığı bu nokta, felsefeye eğilimli doğabilimci için en verimli zemini oluşturuyordu.

Darwin bilmeden de olsa, doğanın en derindeki sırlarını ortaya çıkarmak üzere tasarlanmış bir araştırmaya dahil olmuştu. Biyolojinin en temel sorunlarından biriyle ilgili olarak kendisine Lamarckçı bir çözüm sunulmuştu. Darwin, sonraları, Grant’ın kendisini soktuğu yola geri döncekti; şimdilik, bu yolun tuttuğu yönü takdir ettiği yönünde bir işaret vermiyordu. Fakat hocaları ona doğabilimcilerin, “organik dünyanın kökeni ve ilerlemesinin üzerinde asılı duran perdeyi” kaldırma girişiminde bulunabileceğini göstermişti. ¹⁹ Sorun şuydu ki bu perdeyi yırtanlar, Knox ve Grant gibi adamlar son derece sert bir biçimde Hıristiyanlık karşıtlıdılar. Darwin transmutasyonun yasak olmadığını biliyorduysa da saygılıktan çok uzak olduğunu görebiliyor olmalıydı.

***

İskoçya'da diğer kesimler, siyaset ile bilimi karşı konulamaz bir biçimde birbirine bağlayarak bu noktayı güçlendiriyorlardı. Bir kereste tüccarı olan Patrick Matthew, miras alınmış ayıralıkların, doğanın rekabetle gelişme yasasına karşı olduğunu duyurmuştu. Takatini kaybetmiş bir aristokrasi, evrime karşı çıktı. Matthew toplum değişmezse doğanın "intikamını alacağı," Britanya ırkını elden ayaktan düşüreceği, onu tarihin kıyılara iteceği uyarısında bulunuyordu. İnsanların vasiplarına göre yönetim kademelerine getirildiği bir rejimde ticari mücadele, yalnızca bu siyasi liderler arasında ortaya çıkabilirdi; dejenere aristokratların evrilmekte olan bir dünyada işi yoktu.²⁰ Bu, dizginlerinden boşalmış kapitalizme uygun bir mantıkçı ve Darwin de bilimini bunun en uç mantıksal noktasına götürecekti.

Fakat 1827'de sapkınlıktı bu. Evanjelikler, evrimcilerin "kargaşa çıkarılan kötü adamlar" olduğunu iddia ettiklerinde böyle düşünüyorlardı. Bu yanlış felsefe, onları hiddetli demokratlara ve kiliseden nefret eden insanlara dönüştürmüştü. Akıl yerine aşağı maddeye güveniyorlardı. Ruha karşı dizginleyici bir inanç beslemekleri için ahlaki palamarları çözülüyor, öteki dünya yerine bu dünyada siyasi ıslah peşine düşüyorlardı. Masmı genç hayatlar da radikal dalganın peşi sıra sürüklenecek mahvolma riskine giriyorlardı.

Ne kadar harap oldukları Coldstream örneğinde görülmüyordu. Plinius Cemiyeti'nde akıl ve madde üzerine yapılan tartışmalar onu bir krize sürüklemiştir. Rahatsız edici şüpheler, 1826-27 döneminde elden ayaktan düşmesine yol açmıştır. Coldstream, 27 Mart toplantısından kısa bir süre sonra mezun oldu, hastane deneyimi kazanmak için Paris'e gitti, ama ne redeyse gider gitmez zihinsel bir çöküş yaşadı. Doktoru, genç adamın "ayıpsız bir hayat" sürmüş olsa da "hayati bir mesele olan dinle ilgili olarak az çok kararlılıkta olduğunu, bazı materyalist görüşlerden doğan kuşkulardan yana sıkıntı çektiğini" rapor etmiştir.²¹

Oysa Darwin din karşısındaki bütün bu konuşmaları terkisine almıştı. Belki de özgür düşünen erkeklerin ve Üniteryenlerin soyundan geldiği için bunları modası geçmiş addediyordu. Fakat aldığı bir ders vardı: Bu alternatif bilim, hırsları kabartıyordu. Ayrıca, bu bilimi suiistimal edenin tahrifçiler; Kilise'nin otoritesini baltalamaya, iktidarı tüccarlara geçirmeye niyetli yoldan çıkışmışlar olduğunu da görmüştü.

Darwin'in Plinius Cemiyeti'nden arkadaşları zamanlarının büyük bir bölümünü Robert Jameson'ın yönettiği müzede geçiriyorlardı. Muhtemelen Darwin'e de Jameson'ın doğa tarihi dersine katılması tavsiyesinde bulunmuşlardı, o da öyle yaptı. Jameson "Neptuncü" bir jeolog olarak ün yapmıştır: Kaya katmanlarının evrensel bir denizden çökelmiş olduğunu öğretiyordu. Darwin daha önce Profesör Hope'tan karşılık bir görüş dinlemiştir. Hope öğrencilere granitlerin akkor halindeki eriyik bir kütleden kristalleştiğini öğretiyordu. Kayaların sertleşmiş kabuklar mı yoksa çamursu çökeltiler mi olduğu sorusu, uzun zamandır cevap bekleyen bir soruydu. Aslında çok uzun zamandır cevap bekliyordu; başka yerlerdeyse miadını doldurmuştur. Fakat Hope ile Jameson, Edinburg'da sahneye konan bu oyunu, ödedikleri ücretlerle teşvik edici olan öğrencilerin hatırlarına uzatmıştır. Jameson, "Hepimizin aynı biçimde düşünüyor olması talihsizlik olurdu," diyecek durumu kabul etmiştir. "Dr. Hope kasten bana karşı çıkıyor, ben de Dr. Hope'a karşı çıkıyorum, böylece aramızda konuyu ilginçleştirmiş oluyoruz."

Darwin için bu yeterli değildi belli ki. Hope'u seviyor, tarzını beğeniyor ve onun tarafını tutuyordu; jeolojiyi soğumakta olan kayaların kimyası şeklinde görüyordu. Kimyayla eğlence olarak uğraşan Charles, jeolojinin bu biçimini ve onun, büyubbabası Erasmus'un "yeryüzü makinesi" dediği şeyi yönlendirme tarzını takdir ediyordu.²² Jameson ise onu sıkıyordu. Bazılarının ölümsüz bir akademisyen olarak gördüğü, Kraliyet tarafından atanmış bu profesör, iki esneme arasında bir kenara bırakılıyordu.

Fakat Jameson'in dersi de son derece popülerdi ve Darwin ondan da bir şeyler öğrenmiştir. Dersleri, yoklama yapan bir üstat havasını taşıyan Jameson'a rağmen popülerdi. Dinleyicilerin dinlemeye geldiği şey *jeolojiydi*. Konu belirsizdi; kent esnafı işe yarar buluyordu, ders de popülerdi, Darwin'in döneminde öğrencilerden tutun gümüş işi yapan kuyumculara ve araştırmacılar varincaya dek 200 kişi bu derse katılmıştı. Jameson'in dersi, öğrenci profili kadar büyük bir çeşitlilik gösteriyordu. Öğrenciler için olduğu kadar, kuyumcular ve çiftçiler için de bir şeyler sunuyordu: mineraloji ve meteoroloji, jeoloji ve doğa tarihi. Dikkatli bakılacak olursa, belki biraz daha fazlasını da veriyordu; Jameson'in Lamarckçi makalesi dikkate alınırsa, insan Charles'in "Hayvan Türlerinin Kökeni" konulu kapanış dersinden nereelere vardığını merak ediyor.

Jameson uygulamalı dersler için haftada üç kez öğrencileriyle müzede toplanıyordu. Burada sergilenen şeyleri, özellikle de mineralleri tanıtıyor-

du; Darwin de bunları yılmak bilmeden inceliyor, ders kitabına notlar kırıyor, numuneleri kendi “dolabı”ndakilerle karşılaştırıyordu. İskoç Yaşlı Kızıl Kumtaşı’ndan Downs Tebeşiri’ne kaya tabakalarının sıralanmasını, bunları bir kitabın sayfaları gibi nasıl okuyacağını da öğrenmişti.²³

Saha gezileri de çok popülerdi, çünkü öğrencilerin çoğu araştırmacı ve inşaat mühendisi olmak için yetiştiriliyordu. Jameson onlara kayaları doğal hallerinde gösteriyordu; Darwin onu kentin dışındaki Salisbury kayalıklarında, rakiplerini alaya alırken dinlemiştir. Jameson'a göre bu geziler, dersin önemli bir parçasıydı. Dinleyicilerinin çoğu Doğu Hindistan Şirketi çalışanlarıydı: çiçeği burnunda askeri cerrahlar ve mühendisler. Ordu Kurulu onun dersini tavsiye etmişti, çünkü sömürge'lere gidecek olan askerlere flora ve fauna kayıtlarının nasıl tutulacağı öğretiliyordu. İmparatorluğun doktorlarını seyahatlerine hazırlamak için tasarlanmış bir dersti bu.²⁴

Jameson'ın dersine katılmadan sağladığı yararlar da vardı. Öğrencilere muhteşem müzeye serbestçe girme izni veriliyordu. Darwin burada inceleyerek, kuş doldurarak, notlar alarak anlatılamaz saatler geçirdi. Müze “kentin gururu, ülkenin övünme kaynağıydı.” Burayı Jameson kurmuştu, 1820'de sergileri gepgeniş yeni binalara taşımıştı. Eski öğrencilerin sömürge'lardan gönderdiği egzotik türlerle koleksiyon hızla büyümüş, paketler özel izinle gümrüksüz olarak gelmeye başladığında daha da genişlemiştir. O zamanlar Majesteleri'nin araştırma gemileri de doğa hazinelarının yarısını buraya boşaltıyordu (geri kalan kısmı British Museum'a gidiyordu). Darwin'in zamanında Edinburg Müzesi, türünün Avrupa'daki dördüncü büyük müzesiydi. Fakat Jameson'ın çok fazla koruması altındaydı; Jameson burayı despot bir tavırla yönetiyordu. Kafataslarını frenologlardan saklıyor, kayaların rakiplerinin eline geçmesini engelliyordu; bu yüzden Darwin'in bir arkadaşı ona “mutlak diktatör” lakabını takmıştır.²⁵ Yine de Darwin'in kendini zengin bir ortamda bulduğu ve bundan iyi yararlandığı reddedilemez.

Teşrih yapan, hayvan dolduran, notlar alan, gözlemler yapan, taraf tutan, keşiflerde bulunan ve tartışmalarla büyülenen Darwin görüntüsü, onun Edinburg'daki ikinci yılının hiç de verimsiz bir yıl olmadığını gösteriyor. Entelektüel eğitimi başlamıştı. Britanya'nın omurgasızlar konusunda en iyi zoologu ona, daha büyük sorular sorarken ince ayrıntılar üzerinde çalışmayı öğretmişti. Darwin kaya gibi sert tartışmalar kadar kayaları da

gözlemleyen bir jeoloji gözlemcisi olup çıkmıştı. Tıp dersleri bile, onun şekillenmesine beklenmedik biçimde katkıda bulunmuştu. Ne kadar başarısız olsa da Duncan'ın dersleri İsviçreli botanikçi Augustin de Candolle'un "doğal sınıflandırma sistemi"ni teşvik etmişti.²⁶ Darwin böylece Candolle'la tanışmış oldu; İsviçreli botanikçinin rekabet eden türler arasındaki "savaş"a yaptığı vurgunun, sonraki yıllarda işe yaradığı görülecekti. Darwin şimdi bile bitkiler ile hayvanların neden sınıflandırılmış oldukları gibi sınıflandırıldıklarını anlamakta zorluk çekiyordu.

Yine de çok daha yakıcı meseleler onu bir girdap gibi içine çekiyordu: akıl ve madde, huzur kaçırın Lamarckçılık, sansür ve otorite. Bunlar tutkuları alevlendiren meselelerdi ve bilimin doğru gözlemler yapmaktan çok daha fazlası olduğunu gözler önüne seriyorlardı. Bilim karmaşık bir siyasi müzakere parçasıydı.

Elbette ki Darwin gençti, bunların büyük bir bölümü aklından uçup gitmişti. Dahası nefret ettiği tıp üzerine eğitim almak için buradaydı. Mesleki olarak nerede duracağını bulmaya bir gidiş olsun yaklaşmış değildi. Aklında bir meslek yoktu, o kadar. Av mevsimini düşündükçe sila hasreti artıyordu. Wedgwoodlarda kalan Caroline'a, avlak bekçisinin hâlâ "Mae'er'in en büyük beyi" olup olmadığını sormuş, "kaç kuş öldürdüüğünü öğrenmek istemişti." Elizabeth Wedgwood, "O ve Erasmus evden gelen mektuplardan bu kadar hoşlanmalarıyla insana bir hayli sıkıntı veriyorlar," itirafında bulunmuştu. Darwin'in tıp ıstırabı iyice belirginleşmişti, Nisan 1827'de hiçbir derece almadan tıbbi ilelebet terk etti.

Kesin bir ayrılık olmuştu bu. Arkadaşlarının çoğu artık kendi yollarına koyulmuştu. Grant yeni "tanısız kolejde," Londra Üniversitesi'nde zooloji kursunu kabul etmişti. Browne devrimci Paris'e doğru yola çıkmıştı. Coldstream buhranı atlatmış, sonunda "inanmakta neşe ve huzur" bulmuş, Edinburg Tıp Misyonu Cemiyeti'ni kurmuştu. Greg ise babasının değirmenlerinden birinin denetimini üstlenmeye çağrılmıştı.²⁷

Mesleki kaslarını esneten bu reformcu çocuklar Darwin'e, entelektüel fikir ayrılığının ne demek olduğunu göstermişti. Doğal ve doğaüstü açıklamalar, kapitalizm ve ayrıcalıklar arasındaki gerilim hiçbir yerde Edinburg'daki bu tartışmalarda olduğu kadar belirgin değildi. İnsanı maddi bir varlık, doğayı da seküler, rekabetçi bir piyasa olarak yeniden tanımlama mücadeleşi, İskoç Kilisesi'nin eski otoritesine karşı bir hamleydi. Darwin bir anlığına bilimin sosyal yönünü görmüştü. Hatta belki de kurulmakta olan yeni dünyayı.

4. Bölüm

Anglikan Şartları

Charles doğruda eve, Shrewsbury'ye dönmedi. Havada bahar vardı; tatlı özgürlüğü koklayarak Edinburg'dan yola çıkıp keşfe koyuldu. İşköçya civarını gezdi, sonra Belfast ve Dublin'e geçti. Mayıs 1827'de Londra'daki kız kardeşi Caroline'ı görmeye gitti. Bu, onun başkenti ilk görüşydü. Kuzeni Harry Wedgwood, Temple'da çalışan bu temiz yüzlü ve kil onu karşıladı; Harry masum ziyaretçisine bitkin, bezgin kent sakini rolünü oynadı. Bu "berbat, dumanlı vahşi ortam" hakkında çekinceleri ne olursa olsun Charles halinden memnundu.¹ O ve Harry, Dr. Henry Holland'ın verdiği "aile" yemeğinde Darwinler ve Wedgwoodları temsil ettiler; rağbet gören bir sosyete doktoru ve uzaktan akrabaları olan ev sahipleri, balinalar için soğukkanlı diyerek Charles'ı, bıçağından yemek yi yerek de herkesi şok etti.

Charles kentte Paris'e kısa süreli bir seyahat planladı, bu Manş'ı aştiği ilk (ve tek) seyahati olacaktı. Doktor meseleyi Jos Wedgwood'a çitlattı: "Aklından bir cümbüş yapmayı geçiriyor, şöyle ki, eğer izin verirsen size katılarak denizi aşmayı, Fransa'da kalmayı, ardından geri dönmeyi düşünüyor." Jos Dayı sekiz aydır Jessie Teyze'yle –Madame de Sismandi- birlikte olan küçük kızları Fanny ile Emma'yı getirmek için Cenevre'ye gitmeye hazırlanıyordu. Caroline ona eşlik edecekti ("ne hoş bir yol arkadaşlığı"); Charles onun yanında güvenle seyahat edebilirdi. İzin verildi ve Charles yağmurlu deniz yolculuğunu tamamlayabildi. "Çok iyi hissetmese de" gemide, kızarmış biftekten oluşan, insana güç kuvvet veren akşam yemeğini iştahla gövdeye indirmeyi başardı. Paris'te ekip ikiye böldü, Charles kendi başının çaresine bakacaktı. Browne ile Coldstream Paris'teydi; muhtemelen ona *arrondissement*'ları ve bilimsel köşetaşlarını –Doğa Tarihi Müzesi ve Jardin des Plantes'ı– göstermişlerdir. Her neyse, birkaç hafta sonra Jos Dayı ile kızlar da ona katıldılar; Emma hoş gö-

rünüyordu, ama “biraz bronzlaşmıştı,” Fanny ise önceye nazaran “güzelliğe yalnızca bir adım daha yaklaşmıştı.”² Seyahat kısa süre içinde sona erdi, temmuz ayında hepsi de sağ salim İngiltere’ye dönmüştü.

Charles önceki yaz kaldığı yerden devam etmeye koyuldu; Shropshire eşrafıyla oturup kalkıyor, sonbaharda yapılacak avı planlıyordu. Birkaç arkadaşı uzak yerlere dağılmıştı, ama o zamanlar esraftan insanların birbirlerini ziyaret etmek için 15-18 kilometre at sürmesi işten sayıl-mazdı. Bunların birçoğu eski aile dostlarıydı; Shrewsbury’den eşkin yürüyüle ancak bir sabahı alacak mesafedeki Woodhouse’da oturan Owen’lar gibi. Eskiden Royal Dragoons’da görevli olan William Mostyn Owen “eski ekolden geçimsiz ve despotik bir toprak ağasıydı,” ama kızları vardı. Sarah ve Fanny Owen çocukluklarında Mount’ta birlikte şarkı söyleme dersleri aldıkları günlerden beri Darwin kız kardeşlere yakın olmuşlardı. Woodhouse’da daha kibar bir spor yapma imkânı vardı. Charles Edinburg’da bulunduğu sıralarda kızların çok “hoş olduğunu” duymuştu; “çok eğlenceliydiler, bol bol da uçuyorlardı.” Catherine, “Çok beğeniliyorlar, balolarda birçok kavalyeleri oluyor,” diyerek onu yemlemişti: “Ama Fanny Sarah’ya göre daha fazla tercih edilir... öyle eğlenceli ve hoş bir tarafı var ki.” Fakat kızların ikisinin de gözü Fransa’dan başka bir şeyi görmüyordu, eh, Paris’ten yeni dönmüş olan Charles’ın da anlatacak hikâyeleri vardı.³

Av mevsimi 1 Eylül’de açıldı. Owen’ın av kaynayan, ormanlık, muhteşem bir arazisi vardı; Charles’ın gözü de avlanmaktan başka bir şey görmüyordu. Sonraki birkaç ay içinde Woodhouse’u o kadar çok ziyaret etti ki kızlar onu da “avlanabilir” olarak görmeye başladı; evlenme çağında ve cana yakındı, tam bir avdı. Bazen kim kimin peşinden koşuyor söylemek zor oluyordu. 23 yaşındaki Sarah Charles’tan beş yaşı büyük olduğundan biraz dezavantajlıydı. Erken gelişmiş kız kardeşiyle kıyaslanması da acısını çekiyordu. 20 yaşına yeni girmiş olan Fanny ise doğal bir cazibe merkeziydi; kara gözlü, ufak tefekti ve eğlenceli bir ruhu vardı. Babasının hatırlarına resim derslerine katlanıyordu, ama oğlanlarla bilardo oynamayı, av için at sürmeyi tercih ediyordu. Ata binmek onun deli kanını coşturuyordu, Charles da bunun farkına varmıştı. Onu terkisine alıyor, birlikte ormanın içlerine doğru dörtnala at sürüyorlardı. O, avlanmanın tadını çıkarırken, Fanny kenarda durup beklemeye, yabansı, şifreli dilinde ifade ettiği üzere Charles’ın “arabacısı”nın “hizmetçisi” olmaya yanaş-

miyordu. O da avlanmak istiyor, Charles da onun nişan alınmasına yardımcı oluyordu. Geri tepme sert oluyordu, Fanny'nin incecik omzu, açıp göstergeliği üzere mosmor olmuştu. Ama Fanny ürküp kaçmıyor, geleceğin, büyük oyunun hayalini kuruyordu.

Bütün bunlar tam bir flörttü tabii, belki daha da fazlasıydı. Bu kuzguni saçılı güzellikin önce yüz verip sonra sırt çevirdiği, hayal kırıklığına uğrattığı Charles ona meftun olmuştu. Fakat insanın gözünü korkutan, Owen'dan kızını istemeden önce kendisini bir hale yola koyması gerektiğini de biliyordu. Maer'e, her zamanki av sahasına dönerken belirsiz geleceğini düşündü. Geldiğinde Sir James Mackintosh'un orada misafir olduğunu gördü. Jos Dayi'nın kayınbiraderi olan bu saygın Whig vekili, Canning'in kabinesine girememenin onda açtığı yaraları sarıyor ve kaleme almakta olduğu *History of England* adlı kitap üzerine yoğun bir biçimde çalışıyordu. Burada Charles'in tadını çıkaracağı bir başarı hikâyesi vardı: Edinburg'daki tıp çalışmalarını güçbela bitirdikten sonra kariyerini değiştirmiş, seçkin bir konuma gelmiş bir adamın hikâyesi. Sir James artık Britanya'daki siyasi yorumcuların duayenyidi ve ekonomi konusunda da uzmandı. Darwin'le konuşup durdu; tarihten, ahlak felsefesinden, kamu işlerinden. Bu tanışma ikisi üzerinde de kalıcı etkiler bıraktı. Darwin bu kadar ünlü birinin onunla iş konularında sohbet etmesine hayran kalmıştı. Sir James de daha sonraları "Bu genç adamda ilgimi çeken bir şeyler var," itirafında bulunmuştur.⁴ Nadir bir iltifattı bu; çünkü Charles dışında Maer Hall'un hoş bulduğu tek erkek sakini, kızlarından birine kanı kaynamış olan Hensleigh Wedgwood'u.

İş meslek sahibi olmaya geldiğinde Darwin'in artık pek seçenekleri yoktu. O, kirlarda kayısızca dolaşırken, hayatı ayrıntılı olarak planlıyordu. Edinburg deneyimi ve oğlunun tiptan hoşlanmaması konusunda hayal kırıklığına uğrayan Doktor, her zamanki sertliğiyle kuralları koymuştu. Artık boş para harcamak da yoktu, boş zaman harcamak da: Charles babasının mirasına konacığını düşünüyorsa, bir kere daha düşünse iyi ederdi. Aile kesesinin emniyetine yaslanmadan önce, bir meslekte kendi kendinin hesabını verebilmesi gerekiyordu. Tek sorun şuydu: Tıbbı değilse, hangi mesleği seçecekti? Doğru, Darwinlerden avukatlar ve askerler de çıkmıştı, ama Charles onların saflarına katılmak için gerekli özgüvenden yoksundu. Gelgelelim, ikinci çocukların avare olmasını engelleyecek bir emniyet ağı mevcuttu: İngiltere Kilisesi.

Tasdik edilmiş bir özgür düşünür olan Dr. Darwin akılda başında, anlayışlı bir insandı. Tek yapması gereken etrafına bakmak, ziyaret ettiği papaz evlerini hatırlamak, evde ağırlamış olduğu köy papazlarını düşünmekti. Açık hava sporlarına eğilimli amaçsız bir oğlun bu işe rahatça uyabileceğini düşünmek için, insanın inanan biri olması gerekmiyordu. Kilise ahmaklar ve ağırkanlıların sığınağı, mirasyedilerin son çaresi olmamış mıydı? Hangi çağrı, işitme duyusu yok denecek kadar az olanlar için bu kadar güçlü olabilirdi? Hem başka hangi meslekte başarısızlık riski bu kadar az, ödüller bu kadar boldu?⁵

Semirmiş, halinden memnun ve yozlaşmış Anglikan Kilisesi, aldığı vergiler ve bağışlarla bir asırdır olduğu gibi rahat bir hayat sürüyordu. Cazip papaz evleri, en yüksek teklife bulunan kişilere düzenli olarak açık artırmaya satılıyordu. Rahat bir papaz evi, kiralayacak ya da sürecek birkaç hektarlık arazi, yörenen her yıl zorla toplanan yüzlerce sterlin değerinde malın duracağı bağışlanmış bir ahır; kırsal kesimde rahat bir "hayat," Dr. Darwin'in kesesine sahip bir beyefendi tarafından kolayca satın alınıp oğlu için tutulabilirdi. Genç bir adamın herhangi bir inanca yazılması için yeterli bir teşvikti bu. Charles gereği gibi eğitim görüp papazlığa atandığında, hemen işe girecekti. Hayatı düzene girmiş olacaktı. Gayet iyi bildiği eşrafın arasında, sosyal itibarın, düzenli bir gelirin, nihayetinde iyi bir mirasın tadını çıkaracaktı.⁶ O sıralarda geleceğini tehlikeye atmaktı olan avlanmaya da arkadaşlarıyla gezip tozmaya da devam edebildi.

Ayrıca ailede daha önce bunu yapmış olanlar da vardı. Doktorun hem dayısı hem üvey kardeşi Nottinghamshire rektörleriyydi, birkaç yıl önce de Jos Dayı kendi yeğenini Maer papazı olarak atamıştı.⁷ Şimdi bile, Darwin'in kuzenlerinden biri, William Darwin Fox, Cambridge'te Christ's College'da Kilise için hazırlanıyordu. Bu durum meseleyi çözüyordu. Charles aile geleneklerinden birini değilse, öbürünü takip edecekti. Oğlunu, ona örnek olacak Fox'la birlikte okula gönderirsin. Üç yıl boyunca bir beyefendi gibi eğitim görsün, lisans derecesini alsin, sonra eğer isterse papaz olarak atanmaya hazırlanmak için teoloji dersleri alarak bir yıl daha geçirsin. Papaz olarak çıraklık ederken baş göz edilebilir, ardından Shrewsbury'ye çok da uzak olmayan maaşlı bir papazlık mevkiine yerleştirilirdi, başıboş bir ikinci oğul için biçilmiş kaftandı bu.

Kulağa tam bir oldubitti gibi geliyordu, ama Charles bunu bir kere daha gözden geçirmeyi istiyordu. Bir köy papazı olmak ona tepeden tırnağa uya-

caktı, üstelik yalnızca eğlenceli yönleri bakımından değil. Grant'ın izinden yürümek için istediği zamanı kazandıracaktı; köy papazlığında kendini yaratılmış en küçük mensuplarına adayabilirdi. Yalnız küçük bir mesele vardı: Söylemeye hiç gerek yok ama o da inancıydı. Aslında neye inanlığı konusunda incedenince inceye kaygılanması yol açan bir şüphesi vardı. Nihayetinde Edinburg onu genel kabul gören düşünme biçimine aykırı fikirlerin, akla gelebilecek her biçimine açmıştı. Ama Charles kız kardeşlerinden dini ciddiye almayı öğrenmişti. Babası ise, dindarlığıyla tanınıyor olmaya da her şeye hem düşünsel hem ahlaki bakımından doğruluk, dürüstlük telkin ederdi; herkesin "tam bir doğru adam örneği olarak" saygı gösterdiği Jos Dayı da öyle. Yine de ilahiyat kitaplarına bir göz atmak inancını kurtarmasına yardımcı olacaktı. Bu yüzden de Charles avlanma ile flört etme arasında, Piskopos Pearson'in o eski *Exposition of the Creed* adlı kitabı ile epeyce ağır birkaç cildi hatmetti.

Bu kitaplardan birini Anglikanlığın yükselmekte olan savunucularından rahip John Bird Sumner kaleme almıştı. Sumner'in *Evidences of Christianity* başlıklı kitabı yayınlananlı yalnızca üç yıl olmuştu; bu kitapta yürüttüğü mantık çok etkileyiciydi. Charles kitaba elinde kalemlle dalıp Sumner'ı adım adım izledi. Bu satırlar, inancın o zamana dek rastladığı en iyi savunusuydu. Bir tek uzun argümandan oluşuyordu; mantık parçalıyor, kanıtları yiğip ortaya koyuyor, olasılıkları tartıp bütün şüphecilerin apatal gibi görünmesine yol açıyordu. Sumner, şüphecilerin inançsızlıklarını becerikli bir biçimde bir ikileme indirmiş, sonra da bu ikilemi, iki boynuzundan tutup ters çevirmiştir: Eğer Hıristiyanlık doğru değilse o halde "ya İsa var olmamıştı ya da aslında yaşamıştı ama Tanrı'nın oğlu değildi, dolayısıyla bir sahtekârdı." Var olmadığı varsayımlı "apaçık ki saçma" diye not düşmüştü Charles; dolayısıyla şüphecilerin İsa'nın "kendi kendini kandırığına" inanması gerekiyordu. Fakat İnciller bunu son derece "olasılık dışı" kılıyordu. İnciller mucizeleriyle inançsızları ikna eden bir adamı gözler önüne seriyordu; Charles, "Böyle olayların olabileceğini inkâr etmeye hiç hakkımız yok," diye not almıştı. İsa'nın dini de "hem bu dünyadaki hem öteki dünyadaki mutluluk fikirlerimizle harika bir uyuşma içindeydi." Böylece şüphecilik baltalanmış, Hıristiyanlık kanıtlanmış oluyordu. Darwin, "Kanıtlar ve olasılıklar dizisini açıklamanın İsa'nın kutsallığından başka bir yolu yok," sonucuna varmıştır.⁸

Charles, Sumner'da ve diğer kitaplarda itiraz edilecek –inanlığını söylemeyeceği– hiçbir şey bulamamıştı, böylece ekim ayında da Christ's Col-

lege’ə “yatılı,” tamamen ücretli bir lisans öğrencisi olarak kabul edildi. Hal böyleyken üniversiteye o dönem, Cambridge’ın Aziz Michael döneminde* gitmedi. Vicdanını yoklamıştı, önce iyice bir hafızlaması gerekiyordu.

Cambridge Edinburg’dan bir hayli uzaktı. Entelektüel olarak Shrewsbury Okulu’na çok daha yakındı. Peder Butler’ın genç dimağlara soktuğu klasik öğrenim, Anglikanların bu büyük ilahiyat fakültesinde mecburiydi; gelgelelim bu öğretimin büyük bölümü Charles’ın kafasından uçup gitmişti, bırakın bir fiili gramer bakımından incelemeyi, Yunan alfabesini bile çoktan unutmuştu. Doktor para verip özel bir hoca tutmuş, Charles da çok geçmeden istek kipiyle uğraşmaya, fiil kökleriyle boğuşmaya başlamıştı. Ağır bir iştı bu, hem de sıkıcıydı. Yine iki kere Woodhouse’a kaçmıştı, ama peşinden sezdirmeden gidilecek yalnızca av hayvanları vardı, Owen’ın kızları tatil için Brighton’a gitmişlerdi. Charles kendini yine kitapların başına sürükledi. Noel geldiğinde Homeros’tan ve Yeni Ahit’ten bazı parçalar çeviriyordu. Erasmus da Noel için Londra’dan gelmişti, o da derslerini gözden geçiriyordu. Great Windmill Street Anatomı Okulu’nda geçirdiği ayların ardından Cambridge’te tıp eğitimi konusunda yeterliliğe girmeye hazırıldı. Böylece yeni yılın, 1828’in başlarında iki kardeş bir kere daha birlikte yola koyuldular.⁹ Eras, Cambridge’te tıp dalında lisans eğitimi sınavına girecek, sınav sonunda da kendini Avrupa’da büyük bir turla ödüllendirecekti. Ama Charles’ın ödülünü almadan, bir köy papazı olmadan önce dört yıl daha eğitim görmesi gerekiyordu.

Cambridge’ın kuleleri düz bataklık arazi üzerinde dikitler gibi yükseliyordu; bunlar feodal ayrıcalıkların altı yüzyıl içinde oluşturduğu kabuklardı. Burası aşağı ülkeydi, Tanrı’nın ülkesi. On dört köy papazlığı, on yedi kolej, on altı bin kişilik yerleşik bir nüfus, hepsi de Cam Nehri kıyısında iki büyük kilometrekarelük bir alandan daha dar bir araziye sıkışmıştı. Toprak, sahipleri gibi zengindi; nehir, toprağı kolejlerin arasından aşağı sürüklüyor, burada kanalizasyonlar nehre boşalıyor, daha sonra bu açık kanalizasyon kuzeYE doğru akıp Ely Katedrali’ni geçerek denize dökülüyordu. Burası ticari bir atardamardı ve Cambridge’te kara içinde suyoluyla gidilebilecek en uzak noktaydı. Mavnalar yirmi tonluk kargolarını –kömür ve mısır, zeytinyağı ve tereyağı– sövüp saymalar arasında çekiyor, yük-

---

* Bazı İngiliz ve İrlanda üniversitelerinin akademik takviminin ilk dönemi. –e.n.

lerini kolejlerin “geri”inden Mill Havuzu’na dek, çökeltiler ve leş koku-ları arasında yukarı doğru sürüklüyordu; burada boşaltma kuyruğu ge-nellikle gürültülü bir biçimde kutsal bölgelerin aşağısına dek uzanıyordu. Kolej mensupları bu şamataya itiraz ediyorlardı, onların savurduğu lanet-ler de gürültü patırtıyı artırmaktan başka bir işe yaramıyordu. Yaklaşık sekiz yüz metre ötede şehir merkezinde pazaryeri bulunuyordu. Havuz-dan ve civardaki çiftliklerden gelen yük arabalarıyla beslenen pazar, her tür tedarik malzemesini sunuyordu. Fiyatlar yükseltti, yöreyi bir bal pe-teği gibi ören daracık sokaklara sıkış tepiş dizilmiş dükkânlar ve pansion-larda olduğu gibi. Burada yerleşik iki bin kolej mensubunun, ortak zen-ginliklerine uygun düşecek bir zevki vardı. Edinburg’daki cüppelilerin ter-sine, burada şehrde onlar hükmediyordu.

Hepsi de Anglikan’dı tabii. Otuz Dokuz Şart’ı benimsemiş ve İngilte-re Kilisesi’ne göre Hıristiyanlığı bu topraklardaki hukukun bir parçası ola-rak kabul etmişlerdi; Cambridge ve çevresi Hıristiyanlardan oluşan bir top-lum değilse bile, Hıristiyan bir toplum olarak addediliyordu. İnanç ve ah-lak, sülün eti ve kaliteli porto şarabı gibi birlikte gidiyordu. Bu dokuyu Tanrı’nın kendisi, şahsi amilleri olan din adamları sayesinde bir arada tutuyordu. Neredeyse bütün kolej müdürleri ve profesörler ile öğretim üye-lerinin çoğu rahiplik için kilise tarafından takdis edilmişti. Darwin gibi li-sans öğrencilerinin hemen hemen yarısının geleceği Kilise’de yatıyordu. Bir-çokları, ona denk düşecek kamusal sorumluluklarla birlikte rahat bir ha-yatın yolunu gözleyebilecek durumdaydı. Kolejler Cambridgeshire’daki köy papazlıklarının üçte birini himayesi altında bulunduruyordu; ülkedeki sulh hâkimlerinin neredeyse yarısı taşra papazıydı. Tarımsal kesimde rahatsız-liklar yükselir, yoksul çiftlik işçileri adil ücret mücadelesi verirken, üniver-site, hukuk ve düzenin mihenk taşı olarak ayakta duruyordu.¹⁰

Üniversitenin şehirdeki etkisi çok daha büyüktü. Belediye başkanı uni-versitenin son derece geniş kapsamlı olup kızgınlık yaratan ayrıcalıklarını ayakta tutmakla yükümlüydü. Esnaf, piyasayı takip edip ekmek fiyat-larını sabitleyen üniversiteliler maliyeciler tarafından ziyaret edilebiliyordu. Meyhanecilerin, arazi sahiplerinin, lisans öğrencilerinin kullandığı tesis-lerin sahiplerinin üniversite rektör yardımcısından izni vardı; bu izinler üniversite disiplin görevlilerinin herhangi bir düzensizlik bildirmesi halin-de geri alınabiliyordu. Disiplin görevlileri ile “buldokları,” onları koru-yan irikiyım kolej görevlileri, üniversitenin polis kuvvetlerini oluşturuyor-

du. Görevleri yerel jandarmanınkiyle aynıydı. "Kamusal ahlakı" –cinsel adabı– ayakta tutuyor, eski öğrencilerin şehir içindeki davranışlarının üç yıl boyunca kurallara uygun olmasını sağlıyorlardı. Disiplin görevlilerinin yetkileri, her yönde şehrın bir buçuk kilometre ötesine kadar uzanıyor, şüpheli görünen evlere girme, kuralları ihlal ettiği düşünülen birini tevkif etme hakkını da içeriyyordu.¹¹

Bu kurallar karmaşık ve arkaiktı, genellikle de görmezden gelinirdi. Bir elin parmaklarını geçmeyecek sayıda insan bunları okumuştu, ciddiye alanların sayısı daha da azdı. Durum kuralların seçici bir biçimde uygulanmasına son derece müsaitti, disiplin görevlileri de öğrencilere örnek olma durumunda değildi. Darwin, Eras'tan kurallara göre doğru tarafta durmayı sağlayacak bir dizi basit ipucu öğrenmişti: Kolejin dışarı çıkma yasağına uy, yumruk yumruğa kavga ya da düellodan kaçın, halk içinde ayık ol, asla kızlarla birlikte görme, her zaman kep ve cüppe giy.

Hiçbir şey bir lisans öğrencisinin başına cüppe giymemek kadar belaya sokamazdı. Pratikte bu Charles'in yaramazlık konusu yapmaya hazır olduğu bir kabuldü. İnsan başka neden tanınmayacak bir halde görünmek ister ki? Kep ve cüppe kim olduğunuzu söylüyordu. Cüppeliler şehirliler arasında hemen tespit edilebiliyordu, bir cüppeliye üç şehirli düşüyordu çünkü. Cüppenin kalitesi, süsleri, kep, üniversite hiyerarşisindeki yerini söylüyordu. Bir ilahiyat doktoru, bir medeni hukuk profesöründen farklı görünürdü; mezun olmuş biri bir lisans öğrencisinden ayırt edilirdi. Bir lisans öğrencisinin sosyal sınıfı bile giyim kuşamından belli olurdu.¹²

Fakat her öğrenci tanınabiliyor olsa da disiplin görevlileri şehir içinde sürü halinde dolaşan yüksek lisans öğrencileriyle aynı kıyafetleri giyerdı: upuzun, dümdüz siyah cüppeler, kare kesim manşetler. Bu kamuflajın avantajları vardı, Erasmus bu konuda kardeşini uyarmıştı; disiplin görevlisi olmayı polis görevlisi olmaktan çok casusluk yapmaya yaklaştırıyordu. Meçhul olmak kanunu uygulayanların ayrıcalığıydı. Casuslar gibi disiplin görevlilerinin sayısı da azdı; yalnızca bir kideymi disiplin görevlisi, bir alt düzey disiplin görevlisi, birkaç da disiplin görevlisi yardımcısı vardı. Gerçekten etkili olabilmek için fazladan kulaklıra ve gözlere ihtiyaç duyuyorlardı; bu yüzden de öğrencilerden ve personelden gelen ihbarlara dayanıyorlardı. Bilgilendirildiklerinde derhal harekete geçiyorlardı. Kuralları ihlal edenler tutuklanıyor ve başkanlığını rektör yardımcısının yaptığı üniversite mahkemesinde yargılanıp cezaya çarptırılıyordu.

Rektör yardımcısının otokratik yetkileri vardı. Hemen her zaman üst düzey bir din adamı, bazen de Kral'ın atadığı bir vaiz rektör yardımcısı olurdu. Rektör yardımcısı şehirlilerin de cüppelilerin de tek yargıcıydı. Adalet özlüydü: Şehirliler para cezasına çarptırılabilir, hapse atılabilir ya da "sohbetten kesilebilir"di, yani kolej mensuplarıyla ilişki kurmaları yasaklanırdı, bu da genellikle ekonomik bakımından mahvolmak anlamına gelirdi. Fakat bir kolej mensubu için hapse atılmaya en yakın ceza, kısa süreliğine kolej dışına çıkmayanın yasaklanmasıydı. Kolej mensupları daha ağır cezalarla bile serbest kalırdı: Birkaç dönem boyunca şehrde inmeleri yasaklanırdı ya da en kötüü üniversiteden atılırlardı.¹³

Yine de Cambridge'in üzerinde asılı duran kasvetli baskı havası, zaman zaman öfkeli patlamalarla delinirdi. Darwinler şehrde, son olayın yarattığı yankıların henüz hissedildiği bir sırada varmışlardı. 5 Kasım'da Barut Komplosu'nun –Guy Fawkes'un 1605'te parlamentoyu havaya uçurmak için düzenlediği efsanevi girişim– başarısızlığını kutlama bahanesiyle bir kalabalık sokaklara dökülmüş, havai fişekler fırlatarak polisi ve disiplin görevlilerini havaya uçurmaya çalışmıştı. Cüppeliler başta işin başını çekiyordu, ama daha sonra yöre halkı çoğunuğa geçti. Disiplin görevlileri şiddetle ortama dalıp sorun çıkarılanları tutukladı. Birkaç öğrenci cezalandırıldı, ama yedi şehirli, rektör yardımcısının karşısına çıkarılmış bir ay ile bir yıl arasında değişen hapis cezalarına çarptırıldı.

Suçlular St. Andrew's Street'teki şehir zindanına atılmıştı, Darwin'in iki dakikalık mesafede bulunan Christ's College'a bildirimde bulunduğu gün de orada tutuluyorlardı. Zindanın hemen yanında, üniversitenin kendi hapishanesi vardı, yaygın deyişle Spinning House (Eğirme Evi). Kolej mensupları arasında buranın adı daha da kötüye çıkmıştı. Darwin'in iştip de hayrete kapıldığına göre, burası esasen "disiplin görevlilerinin tutukladığı iffetsiz kadınların tutulması" için kullanılıyordu ve iki buçuk metre ye iki metrelik sefil odalarda on kişi birden kalmıştı. Bilindiği kadarıyla şehir tellalı gelip "hazza düşkün bu hanımları kamçısıyla discipline sokuyor," her biri için bir şilinlik bir ücret alıyordu. Bu ücret, kadınların hem yargıçı hem jürisi olan rektör yardımcısı tarafından ödeniyordu. Rektör yardımcısı Spinning House'da gerektiği sıklıkta mahkeme kuruyor, mahkemedede yalnızca disiplin görevlileri kanıt sunuyordu. Mahkûmiyet kararı çıkması kaçınılmazdı; cezalar birkaç ayı bulabiliyordu; en kötüleri de kuralları ikinci kere ihlal edenlere veriliyordu, Castle Hill'deki bölge zindanında vakit geçirmek de bu cezalara dahildi.¹⁴

***

Charles yeni dönemin –Perhiz dönemi^{*}– başında Christ's College'ı tam anlamıyla dolu buldu. Bu yüzden de St. Andrews Street'ten Cam Nehri'ne ve Castle Hill'e doğru çıkan anacadde olan Sidney Street'te tütüncü Bacon'ın üst katındaki bir pansiyona yerleşti. Burada her şeyin en yoğun olduğu yerde bulunuyordu; pazaryeri bir blok ötedeydi, Kutsal Teslis Kilisesi yan kapıyordu, kolejise yolun tam karşısındaydı. Eras onu yörenin girdisi çıktıtı ve âdetleri hakkında iyice bilgilendirmiştir.¹⁵ Otoriteler despottu, tamam, ama iyi bir çevresi olduğu sürece korkmasına pek gerek yoktu. Charles şehri dolanmak için kep ve cüppe giydiği ilk gün, sosyal bakımından seçeneklerinin ne olduğunu görebilmisti.

Her köşerasında, her barda, genç beylerin lisans derecesi için çalışma meselesine yaklaşımlarının örneklerini görmüştü. Kitapçılardan bile iki farklı yaklaşımı karikatürize eden bayağı bir rehber satıyordu: "Sefihler"in yönemiyle, "okurların" yöntemi. Sefih adam, derslere girmeyen, kolej şapeline kaytaran (bu yüzden para cezasına maruz kalan), gece yarısı ziyaletler veren, puro içen, arabaya binen, küfeli oluncaya kadar kafayı çekip cebindeki son meteliği bile kumara yatırıp "Şehvetli aşiretlerin" yurdı olan (Christ's College'ın bir buçuk kilometre kadar arkasında kalan, genç hanımlarıyla dikkat çeken, nehir kenarında bir mahalle) Barnwell'deki "acayıp" tecrübelerini anlatan bir adamdı. Ayıkken yalnızca açık hava sporlarını ciddiye alır, sarhoş olduğu bir gece "Barnwell sittası" kapar, disiplin görevlileri tarafından yakalanır, "uzaklaştırma" (yasaklanma) cezasıyla tehdit edilirdi. Ancak ve ancak son döneme geldiğinde derecesini almak için okuması gerektiğini anlar, bunu da sınav için "inekleyerek" güçbela atlatmayı başarırdı.

"Okuyan adam"sa bir titizlik örneğiydi. Derslere girer, kolej şapeline gitmeyi hiç ihmali etmez, partilerden sakınır, gece dışarı çıkma yasağına uyar, günde 12 saat okur, nadiren içki ya da sigara içer, hiç kumar oynamaz, akademik dereceler almaya can atar ve bütün ödülleri toplardı. En akıllı öğrenci olmasa da kolej hocası, sonra öğretim üyesi, hatta üniversitenin onde gelenlerinden biri olurdu ve bütün bunları da "çalışmakta aşırı derecede sebat ederek" başarırdı.¹⁶

---

* Perhiz Dönemi (Lent): Batı Hıristiyanlığında Paskalya ile biten büyük perhiz dönemi. Bazı İngiliz üniversitelerinin akademik takviminde bahar dönemine bu isim veriliirdi. -e.n.

Charles etrafta dolaşırken sefih adamların cüzdanlarının kabarık olduğunu, üst sınıfından geldiklerini görüyordu. Eğlenceye hafiften yatkındı, ama buna meylediyor olsa bile pahalı bir hayatı kesesi el vermezdi. Memnuniyetle okuyan adamlarla kaynaşabilirdi. Ayrıca babasından tembihliydi, doğru dürüst davranışacaktı. Sonra şu olgunluk yemini vardı. Yemin töreni senato binasının soğuk mermer zemini üzerinde gerçekleştiriliyor, birinci sınıf öğrencileri gruplar halinde yemin ediyorlardı. Charles, Ocak 1828'de bir sabah burada yürüyüp kıdemli disiplin görevlisinin önünde sıraya girdi; bütün kurallara ve âdetlere uyacağına, üniversitede sarsılmaz bir bağlılık göstereceğini, onu her koşulda savunacağını kıdemli disiplin görevlisinin ardından temiz Kilise Latinceyle tekrarladı: “*Ita me Deus adjuvet et sancta dei Evangelia*” – “...bu yüzden Tanrıım ve onun kutsal İncilleri bana yardım edin.”¹⁷

Kıdemli disiplin görevlisi Peder Adam Sedgwick'ti, Charles ileriki yıllarda onu daha iyi tanıyacaktı. Sedgwick bulunduğu noktaya çetin yolları aşarak gelmişti; Yorkshireli yoksul bir vaizin oğluydu, Trinity College'a vaiz yardımcı olarak girmiş, rahip olarak görevde atanmış, kolejde öğretim üyesi olabilmek için evlenmekten vazgeçmiş, otuz üç yaşında Woodward jeoloji profesörü olmuştu; on yıl sonra, şimdi de kumar ve fuhuş kontrolüyle sorumlu ekiple kampus polisinin başkanıydı. Hayatı, okuyan bir adamın neler başarabileceğini gösteriyordu. Fakat Sedgwick, diğer rahip profesörler gibi sebatla ağır ağır ilerleyen biri değildi. Kendini kabul ettiirmiş bir akademisyendi; Londra Jeoloji Cemiyeti'nin başkan yardımcılarından biriydi; kendini tutkuyla, en eski ve az bilinen katmanlı kayaları incelemeye adamıştı. O sıralarda kuzey İngiltere'de bulunan magnezyumlu kireçtaşını tanımlıyordu; daha doğrusu disiplin görevlisi olarak sorumluluklarıbastırıyor olmasa öyle olacaktı. Bu görevler de jeolojik saha araştırmalarında olduğu gibi aynı incelikli gözü gerektiriyor, ayrıntılar konusunda aynı dikkati istiyordu. Charles o kişى üniversitede yerleşirken Sedgwick de Yorkshire vadileri yerine Cambridge caddelerinde dolanarak toplumun en alt katmanları konusundaki becerilerini jilet gibi kesinleştiriyordu. Haftalar birbiri ardına geçip giderken “başını kaşıyacak vakti zor buluyordu.”¹⁸

Sedgwick, Cambridge'in yeraltı dünyasına sızmıştı: yüzeyin hemen altında katman katman gevşeklik vardı, bunu akla getiren çıktılar da hemen her yerde bulunuyordu. Herkesin erkek olduğu kolej cemaatinde bun-

ları kim gözden kaçırabilirdi ki? Eski mezunlar da genç delikanlılar da nedeni haz alacaklarını biliyorlardı. Jeolojiyle ilgili disiplin görevlisinin işi araziyi ayrıntılı bir biçimde incelemek, haritasını çıkarmak ve kendi damgasını vurmaktı. Kişisel deneyimlerinden günaha sapmanın çok yaygın olduğunu biliyordu. (“Piçlere” babalık etmek, mahkemeye gelen davaların da gösterdiği üzere öğrenciler arasında çok yaygındı.) Sedgwick'in amacı sebebi ortadan kaldırmak, şu cehennemlik dışileri göndermektı. Bu Tanrı'nın belası kızlar East Anglia ve Lincolnshire'dan kente akıylardı; sonu gelmez bir Janeler, Sarahlar, Elizalar, Mary Annler nehri. Gençlerdi, genellikle erkenlik çağındaydilar; işçilerin kızları, kız kardeşleriydiler ya da mutsuz yetimler. Hepsi de açtı, özellikle de hamile olanlarla anne olanlar. Cambridge'te zengin artıklar çıktı: Temizlenecek masalar, yıkanacak çamaşırlar, harcamaya hevesli genç beyler vardı. Baştan çıkmanın cazibesi dayanılmazdı, gerçi bir genç kız “Cennet Bahçesi”ni geçtikten sonra, Barnwell'deki gaz işleri kadar uzakta olan “Hizmetçi Şose”inde yaşamaya zorlanabilirdi.

Tabii cesaret edebilirse. Peder Sedgwick tetikte beklerken ortalıkta dolanan hiçbir kadın emniyyette değildi. Sedgwick pazaryerinde, Cam Nehri kıyısında, Darwin'in kolejinin hemen arkasından başlayan Barnwell patikasında kızları yakalamaya ve “piyasa yaptıklarına” dair mahkemedede yemin etmeye hazırıldı. Sadece o ocak ayında on beş kızı Spinning House'a göndermişti, hem de yedisini bir günde. Dönemin başlangıcında böyle bir şey çok daha gerekli oluyordu. Charles gibi masum çaylakların korunması gerekiyordu, yoksa mahvolurlardı, onlarla birlikte toplumun ahlaki yapısı da bozulurdu. Manevrası işe yarımiş gibi görünüyordu. Yılın geri kalan kısmında, Sedgwick'in gayet dolu olan takvimi haftada ikiden daha az sayıda tutuklamayla kesintiye uğradı.¹⁹

Charles anlatabilirdi. Sarah Owen'a evden ayrıldığından beri bir kızı bakmadığını yazmıştı. “Ne demek istiyorsun?” diye kuşkulu bir tavırla sormuştu Sarah; “doktorların, disiplin görevlilerinin, dekanların, vesaire vesairenin hiçbirinin karıları ya da kızları yok mu? Yoksa Cambridge'in avları onlar tarafından görülemeyecek kadar tehlikeli mi addediliyor? Merakımı dindir yalvarırım.” Sarah Cambridge'teki av kurallarına aşina olmadığından meseleyi kaçırılmıştı. Burada avlanabilecek olanların mevsimi hiçbir zaman gelmiyordu; avcılarsa her zaman çok tehlikeliydi. Ama Charles'in da zaten pek korunmaya ihtiyacı yoktu; düşünceleri her zaman Fanny'yle ilgiliydi. Fanny kaybolup gidiyormuş gibi görünüyordu.

Fanny, Sarah'dan Charles'ın “tip doktoru değil de ilahiyat doktoru olacağını” duydugunda şok olmuştu. “Bana sırrını hiç açmadın,” diyerek onu Brighton'dan protesto etmişti. Charles onun mektubundaki soğukluğu hissedebiliyordu. Deniz kenarındaki balolar, geceleri düzenlenen partiler, avlanabilirler bolluğu içinde sonbahardaki randevularını unutabilirdi. Fanny evlilik çağına girmesiyle kurumlanıyor olsa da, romantizm sürebi-leceği kadar sürmüştü: “Hizmetçi bir yıl daha yaşlandı,” diye hatırlatmıştı ona, sonra da emretmişti: “Yak bunu!” Charles kalbinde bir ağırlıkla cevap yazmıştı, öyle sanıyordu ki yakılacak mektup kendisininki olacaktı. Fanny bir süre oynadı, sonra eksik bir özür sundu. Dedikodu yapan sevgili yaşlılar onların bu yazışmaları karşısında şaşkınlığa kapılabilirlerdi, neler dediklerini duyamıyor muydu? “Ah hanımfendi, inanır misiniz, ‘*Fanny Owen üniversitede genç bir beyle yazıştıyormuş.*’” Böyle bir lakır-dınin düşüncesi bile, “*kızışmış hayal gücümü* o kadar etkiliyor ki *olgun bir değerlendirmeden* sonra, en iyisinin, *sessiz kalmak* ve eğer Arabacı bu *nankörlüğümé hiddetlenirse* her şeyi ormanda bir kez daha buluştugumuzda anlatmak olduğunu düşünüyorum.”

Kışın ortasında, Paskalya tatiline daha iki ay varken soğuk bir rahatlatmaydı bu. O kara gözlere bir kere daha bakamadan her şey olabilirdi. Yine de ümitleri canlandı. Charles sıcak bir cevap kaleme aldı. Ama Fanny yine cilve yapıp dönem bitene dek onun “coşkuyla kaleme alınmış uzun satırları”nın üstüne yattı. Sonra da kıvılcımlar saçan o haberlerle dolu mektuplarından biri daha geldi, papazevindeki partilerden ve o sıralarda görülen ağır ceza duruşmalarındaki* ilginç şeylerden bahsediyordu. Arada da ayartıcı bir tavırla kaş göz ediyordu: “Daha *bilardo* oynamayı öğrenmedim... *İstediğim kadar çok ata binemiyorum...* Yalvarırmı söyle, eve ne zaman gelmeyi düşünüyorsun?” “Sevgili arabacısı”nın “sadık hizmetçisine” Woodhouse'da uzun bir ziyarette bulunacağını tahmin ediyordu. Fakat, “Tanrı aşkına yak bunu,” diye yine ısrar etmişti, notunun bu kez “*genç adamlardan* birinin eline geçmesi” halinde yaratacağı heyecanı hayal ediyordu.

Bahar geldiğinde, mektubun cevabı da geldi. Woodhouse çiçekler için-deydi, ağır ceza duruşmaları başlamıştı, kız kardeşler alışveriş yapıp ora-

---

* O tarihlerde İngiltere ve Galler'de ağır ceza davaları periyodik olarak kurulan ve bölgeleri dolaşan mahkemelerde görülmüyordu. –ç.n.

da burada dolaşmak için Wrexham Fuarı'nı ziyaret etmeyi düşünüyordu; Fanny tam anlamıyla iyileştiğinde tabii. Çünkü Fanny üst kattaki odalara çıkarılmıştı –şifreli gizli notlarında buradan “Cennet Mahal” diye bahsederdi– ve günlerdir hasta yatıyordu. Charles tatili Cambridge’te geçirecekti. “Av mevsimi olmasa” bile “oralara yolu düşecek olursa” Fuar'da onlara eşlik edebilirdi.²⁰ Fakat hayır, bu imkânsızdı. Fanny yıkıldı.

Bacon'ın dükkânının üst katında geçen o ilk dönem, sosyal bir girdaptı. Cambridge bütün katılığına rağmen canlandırıcı olabiliyordu. Aylar boyunca birbirine yakın mekânlara kapalı kalan genç adamlar hızla dostluklar kuruyor, yeni ufuklara birlikte açılıyorlardı. 1828 yılının Paskalya dönemi geldiğinde Charles'in öncelikleri de değişmiş bulunuyordu. Fanny bütün o kur yapmalara rağmen rütbece tenzil edilmiş olduğu kadar unutulmamıştı. Fakat bu tümüyle onun hatası da değildi.

Üniversitede rutin hayat, zorunlu dersler ve her gün yapılan şapel ziaretiyle birlikte insanı yeterince yutuyordu zaten. Fakat Cambridge'i benzersiz kıلان, okul dışında süren sonu gelmez faaliyetlerdi. Her yerde Charles gibi çaylaklar ortak ilgi alanları keşfedor, bunların içine dalmak için bir araya geliyorlardı. Diğer hevesleri kontrol altına alındığından, et ve içkinin insanı hoş tutacak bir aşırılıkta olmasını bekliyorlardı. Yemek kulupleri yaygınlaşıyor, gençlerin memnuniyetine hizmet ediyordu; gerçi ihtiyaç duyulan hoymatlık unsuru yalnızca bir şىşeydi. Açık hava sporlarında da benzer bir ayrım vardı: Okuyan adamlara yönelik popüler boş zaman faaliyetleri ile sefih adamlara hitap eden pervasız baştan çıkarıcılar. Avlanma, engelli ve arabalı at yarışları şehrin dışında, bunların yasaklanmadığı bir uzaklıkta yapıliyordu. Fakat kriket büyük rağbet görüyordu ve Cam Nehri üzerinde kürek çekmek de Üniversite Kano Kulübü'nün kuruluşlarıyla birlikte resmen onay almıştı. (Böylece cüppelilerle mavnacılars arasındaki kaba suavaşları epeyce artmıştı.) Etrafta bu kadar başıboş para dolanırken, bahislere de her yerde rastlanıyordu; her şey iddia konusuydu, topa vuracak kriket oyuncularından boşaltılan şiselere dek. Ciddi kumarbazlar düzenli olarak buluşup sabahın ilk saatlerine dek “Van John” (Blackjack) oynuyorlar ya da Newmarket'taki atlar konusunda kendilerini heyecanın kollarına bırakıyorlardı.

Boş vakitler yalnızca oyunlara ayrılmıyordu. En sıcak konuların dumanaaltı odalarda tartışıldığı sohbet kuluplerine herkes katılıyordu. Gözü yükseklerde olan avukatlarla siyasetçilerin gözdesi Birleşik Münazara Cemi-

yeti (Union Debating Society) her yıl bir altın lira veren herkese kapılarını açıyordu. Cemiyet, her salı akşamı, Darwin'in pansionundan bir taş atımı uzakta, Petty Cury'deki "Red Lion Inn'in arka tarafındaki basık, havasız, işiksiz, mağaradan farkı olmayan, meyhaneye benzer salonda" toplanıyordu. Diğer kulüpler daha hoş bir tartışma ortamı sunuyordu. İçlerinde en özel, en parlak diye isim yapmış olanı "Havariler"di; kulübün on iki üyesi arasında Alfred Tennyson da bulunuyordu. (Erasmus 1823'te kısa bir süre boyunca bu kulübe üye olmuştu.) Cumartesi akşamları zinadan işbölmüne, insanoğlunun "tek bir soydan mı geldiği" şeklindeki o anlam yüklü soruya dek her şeyi tartıyorlardı. Hiçbir müfredat bu tür konulara sarılma cesaretini göstermiyordu; Havariler, romantik aydınlanmanın misyonerleri, reform görmemiş Cambridge sistemini tümüyle yerden yere vuruyorlardı. Tennyson lisans öğrencisiyken döktürdüğü keskin mısralarda, Cambridge'e

... salonların, kadim kolejlerin,
eski kralların, kraliçelerin heykelleriyle dolu kapıların,
bahçelerin, binlerce ciltle dolu kütüphanelerin,
mumlarla aydınlatılmış şapellerin,
zengin oymalarla süslü kafeslerin,
doktorların senin, disiplin görevlilerin, dekanların

diye seslenerek ikiyüzlülük ve hilekârlık suçlamasında bulunmuş; Hıristiyanlığın ezbere indirgenmesini, yeni kuşakların ahlaki ve entelektüel ihtiyaçlarının karşılanması sert bir dille eleştirmiştir.²¹

Havariler dine karşı ciddi bir yaklaşım içinde olmayı tekellerine almış değillerdi. Karşıtlarının deyişiyle "Sims," Darwin gibi öğrencilerin başını sürekli ağrıtan dindar bir klikti. Kutsal Teslis Kilisesi'nin evanjelik vaizi Peder Charles Simeon'un izinden gidiyorlardı; Simeon, son elli yılın büyük bir bölümünü üniversiteyi, kayıp ruhları kurtarmanın, üniversite geleneklerine aykırı olmadığına ikna etmeye ayirmıştı. Simeon kalabalık topluluklara nutuklar atıyordu; toplantılar, Darwin'in yatak odasından duylabilecek bir uzaklıkta gerçekleştiriyordu. O yıldı meraklı çaylaklardan biri, "Davranışları son derece saçma," diye anlatmıştı. "Korkunç şeylerden bahsederken gözüklerini sallıyor, teselli verirken de sıritip tebessüm ediyor." Simeon'a takipçilerini kazandıran şey, belagat sahibi olmaktan

çok tatlı dilli olmasiydı, cuma akşamları Sims'i, King's College'daki oda-sında "bir saray mensubunun nazik tavırlarıyla gülümseyip selam vere-rek" ağırlıyordu. Çay ikram ediliyor, genç rahip adayları üstatlarının diz-lerinin dibine yerleşiyorlardı. Birçoğu, varlıklı Simeon ile arkadaşlarının evangelik mesajlarını yaymanın aracı olarak satın aldığı hayatı benzer bir hayat sürecekti.²²

Charles Kilise'ye yönelmişti, ama ruhu hakkında bir kaygısı yoktu; Sims onu aralarına almayı başaramamıştı. Edebiyat grubuna, kriket ya da kü-rek kardeşliğine de uymamıştı. O bahar –Paskalya dönemi– Shrewsbury'den eski dostu Jonathan Cameron'la birlikte Shakespeare okudu, başka bir okul arkadaşı olan Charles Whitley'le birlikte Fitzwilliam Müzesi'ne gir-di; Whitley ona ince işlenmiş oymaları gösterdi. Ton sağırlığı olsa da, bir müzik zevki edindi; Whitley'nin kuze ni John Herbert'le birlikte King's College'in şapeline gitmiş, burada okunan ilahiler aklını başından almış-tı.²³ Fakat tek tutkusu, ciddi olarak ilgilendiği tek spor böcek peşinde koş-maktı. Fanny'nin peşinde koşmak bile ikinci sırada geliyordu.

İyi bir arkadaş çevresi vardı, çünkü böcek çılglılığı bütün ülkeyi sar-mıştı. Sanayileşmenin çirkin bir biçimde yayılmasıyla birlikte doğayla il-gilleri kesilmiş olan kent sakinleri, odalarını kayıp bir Arkadya'nın kalın-tılarıyla dolduruyorlardı. Kutsal kitapları, Suffolk rektörü William Kirby ile Hull'dan işadamı William Spence'in son derece güzel bir biçimde kale-me aldığı dört ciltlik bir el kitabı olan, *An Introduction to Entomology*'ydi. Çılglılık pastoral Cambridge'e de yayılmış, hatta orada başlamıştı. Ya-kinlardaki bataklıklar ender bulunan türlerle doluydu, kolejler de Tanrı'nın yarattıklarının sonsuz çeşitliliğine kıymet vermeyi öğrenen çömez din adam-larıyla kaynıyordu.²⁴ Eğer bir böcek sonsuzluğu mevcutsa bu pırıltılı kın-kanatlılardaydı. Birbiri ardından bulunan türlerin yeni olduğu anlaşıldı-ça, birçok öğrenci böcek sevdasına kapılmıştı. Böcek peşinde koşmak en az diğerleri kadar bir açık hava sporuydu, bu alanda rekabetin başını çe-kenlerden biri de William Darwin Fox'tu.

Kuzen Fox, ailinin Derbyshire kolundan geliyordu; daha açık bir de-yiyle Charles'in büyük amcasının torunuuydu. Yatılı öğrencilerin birçoğu gibi kırsal kesimden bir beyefendiydi; çok sevdiği av sahaları ve vahşi ha-yatla çvrelenmiş Derby yakınlarındaki Osmaston Hall'da büyümüşü. Cam-bridge'te geçirdiği üç yılın ardından, kırsal kesimde bir papazlık için iyi bir donanım kazanmış bulunuyordu. (Christ's College'a Erasmus'la bir-

likte girmişi ve onunla aynı yaşıyordı.) Bataklıkların ustası olup çıkışmıştı, yerel flora ve faunayla ilgili bütün otoriteleri tanımiş, böceklerle ağ kurma sanatında mükemmelliğe ulaşmıştı. Charles'ın daha tanışıkları gün keşfettiği üzere, Fox doğa tarihi konusunda bir bilgi deposuydu. Fox peşinden uslu uslu koştururan köpeği "küçük Fan"le birlikte yürürken Charles'in ona hermen kanı kaynadı. Burada sayabileceğи biri vardı; saygıya lalık Grant'la Erasmus bir kişide birleşmişti; Fox onun için hem bir ahbab hem de bir örnekti. Kısa süre sonra Charles da kendine bir köpek edindi, Sappho adını taktığı miniminnacık bir dişi köpekti bu; şehirde peşinden geliyor, geceleri de yatağında uyuyordu.²⁵

Kuzenler ve köpekleri Paskalya dönemi boyunca birbirlerinden ayrılmadılar. Böcek arayarak Cam Nehri civarında dolaştılar, İsa Hendeği'nin dibine daldılar, Midsummer Common'ın altını üstüne getirdiler. Bazen Fox'un arkadaşı Alfred Way de onlara katılıyordu. Charles, Fox'un ağızından çıkan her kelimeye atlıyordu. Şimdi o da parlama şansı bulmuştu. Edinburg'da omurgasızların anatomisinin en gizli saklı yönlerini fethederek zaten iyi bir başlangıç yapmıştı. Dikkatle dinleyip onların bildiklerini öğrenecek olursa Fox ile arkadaşlarının önüne geçebilirdi, Charles buna emindi. Böcek avlamak, Cambridge'te kriket ya da kürek çekmek kadar rekabetçi bir spor haline gelmişti, ama arada bir tek fark vardı. Bu bir takım sporu değildi. Titiz bir gözlemci öğrenci takdirnamesini kazanabilirdi. Babası için büyük bir hayal kırıklığı olan Charles bu fikri kafaya takmıştı.

Ödül avı için hiçbir masraftan kaçınılmıyordu. Bir süpürme ağı satın almış, atlayıp zıplayan küçük böcekleri nasıl tuzağa düşürecekini öğrenmişti. Karton demetleri her biri yerli yerine iğnelenmiş böceklerle dolmuştu. Ayrıca yöre halkından birini mavnaların alt kısmındaki döküntüleri toplaması için tutmuştu; bataklıklardaki sazlar mavnalarla birlikte süpürülüp geliyordu; o da avını bulmak için bu döküntüleri ayıklıyordu. Basit bir kasaplık değildi bu, çünkü bazı böcekler kendilerini hiç beklenmedik şekillerde savunuyordu. Bir gün ölü bir ağaçtan bir kabuk kopardığında, ender bulunan iki böcek türü yakaladı, her birini bir elinde tutuyordu. Sonra birden üçüncü bir böcek gördü, o da yeni bir türdü, kaybedemeyeceği kadar iyi bir avdı. Eğitimli bir yumurta toplayıcısının yaptığı şeyi yaptı. Sağ elindeki böceği ağızına koydu. Fakat maalesef bu bir bombardıman böceğiydi; Charles'in boğazından zararlı bir kaynar sıvı

fışkırtarak derhal isminin hakkını verdi; Charles bir anlığına sersemledi. Böceği tükürdü, yerde kaybetti, o kargaşa da diğerlerini de düşürdü.²⁶

Charles, Woodhouse ve Maer'deki yıllık av partilerinden avın iniş-çışlarına karşı hazırlıklıydı. Gerçekten de takip, böceklerin sergilenmek üzere çerçevelenmesi, böcek kardeşliği içinde ritüel halini almış hava atmalar, tipki avcılıkta olduğu gibi idi; onun biraz daha küçük çaplıydı. Fakat işin başka, teknik bir yönü daha vardı. Böceklerin tanımlanması gerekiyordu, bu da yapılarının ve alışkanlıklarının incelenmesi anlamına geliyordu. Rehber kitaplara –Stephens'in *Illustrations of British Entomology*'si, Samouelle'in *Entomologist's Useful Compendium*'u ve Kirby ile Spence'in güvenilir kitaplarına– danışmak, verilen tanımları karşılaştırmak gerekiyordu. Charles, Edinburg'da olduğu gibi sınıflandırma sorunlarıyla karşılaştı ve yüzünü yine omurgasızlar konusunda dünyanın en önde gelen ismine, Lamarck'a döndü. Fox'a gururla haber verdiği üzere koleksiyonundaki en “değerli böceği” tanımlamıştı: Kırmızı antenleri bulunan, gövdesi sert, siyah bir böcekti; kitaplara göre adı *Melasis flabellicornis*'ti. Giderek artan bir heyecanla “Samouelle ve Lamarck'taki tanım ve alışkanlıklarla mükemmel bir şekilde uyuştuğunu” bildirdi.²⁷ Almanya'ya özgü bir tür yakalamiştir. İngiltere'de çok nadirdi, o zamana dek yalnızca iki kez görülmüş, Cambridge civarında hiç görülmemiş olan bu böcekle nihayet kazanma şansını yakalamıştı.

Charles'in başı böceklerin ismini bulma konusunda sıkıştığında, yarımına başvurabileceği uzmanlar vardı. Böcek avcılığının akademik yönü kitapların ötesine geçmişti. Diğer cüppeliler cuma akşamları sizacak kadar içerken ya da Peder Simeon'la birlikte çaylarını yudumlarken, Fox Darwin'i kırmızı porto şarabı eşliğinde doğa tarihiyle ilgili samimi tartışmalar yapmak üzere Peder John Stevens Henslow'un evine götürüyordu. Daha otuz iki yaşında olan Henslow, Erasmus'un mineraloji hocası olmuştu, Charles onun bilimin her alanında gösterdiği yetkinlikle ünlü olduğunu biliyordu. Henslow botanik profesörü olarak geçirdiği üçüncü yılında akşam toplantılarını, çiçeği burnunda doğabilimcilerin faal olduğu bir arı kovanına, Charles gibi asıl ilgi alanları klasik müfredatın dışında yatan genç rahip adaylarının buluştuğu bir kulübe dönüştürmüştü. Arada başka rahip profesörler de onlara katılıyordu; Sedgwick ya da çok yetenekli yeni mineraloji profesörü William Whewell gibi ağır toplar da onlarla birlikte oluyordu.²⁸ George Peacock gibi klasik hocaların, Henslow'un kayınbirade-

ri Leonard Jenyns gibi taşra rahiplerinin de lisans öğrencileriyle kaynaşmak için uğradığı oluyordu.

O gürültülü, din karşıtı fikirlerle parçalanmış Plinius Cemiyeti gibi değildi burası, ama yine de üniversite hocalarının “çok çeşitli ve parlak güçlerle her tür konuda karşıt fikirler ürettiğini” işitmek insana bir ürperti veriyordu.²⁹ Charles’ın sorularını cevaplayabilirlerdi, Jenyns gibi bazıları da böcek toplamakla uğraşıyordu. Dönem sonu geldiğinde Darwin, doğa tarihine hiç olmadığı kadar ateşli bir ilgi duyuyordu. Yaşayabileceği yeri bulduğuna inanıyordu. Doktor haklı çıkmıştı, olması gereken yer Kilise’ydi.

5. Bölüm

Cennet ve Ceza

Yaz tatili için Cambridge’ten eve döndüğünde sefaya daldi, “böcekler hakkında konuşacak kimsesi olmadığı için milim milim can veriyor-du.” “Keşke Fox burada olsaydı,” diye söylenerek ortalıkta dolanıyordu. Böcekler de onu terk etmişti, hatta koleksiyonculuğu bile durulmuştu. Fox ve Way’ın yakaladıklarıyla ilgili gönderdikleri uzun listeler, içine bir “kış-kançlık sizisi” salmıştı. Bu hissin, kız arkadaşı Fanny ve onun diğer aşık-ları hakkında kaygılandığında duyduğu ürpertiden pek bir farkı yoktu. Fanny’nin başka biriyle olduğu korkusuyla içi içini kemiriyordu. Öğren-mekten başka çaresi yoktu. Kim bilir belki de Paskalya’daki yokluğunu affetmişti? Affetmemiş de olabilirdi; yine de Charles Owen’ın ormanın-da bazı böcekler toplayabilirdi. Erasmus yokken, ablaları tepesinde vir-virliyorken, Shrewsbury’de aylaklı etmek dışında ne yapsa daha iyiydi. Böylece Haziran 1828 sonuna doğru kendini Shrewsbury’nin dışına attı. Evet, Fanny onu bekliyordu; “itaatkâr hizmetçi” hâlâ oradaydı, “sevgili arabacısı”nı gördüğüne memnun olmuştu. Değişen bir şey yoktu.

Daha doğrusu değişen hemen hemen hiçbir şey yoktu; bir yaş daha al-mışlardı; hem de hızla büyüyorlardı. Charles’ın boyu uzamıştı, yaklaşık 1,80’di, pek kilolu denemezdı ama biraz “irikiyimdi.” Üstünde onda yeni duran bir “üniversiteli” ağırlığı vardı; ama yine o “sakin, numarasız ve sevimli” kendisiydi. Bir nebze olsun daha yakışıklı değildi, ama Fanny onun hoş olduğunu düşünmüştü, aslına bakarsanız Charles ona yasak bir he-yecan vermişti. Tam bir genç kadındı artık, reşit olmuştu, dolup taşıyordu. Charles onun “Shropshire’ın en hoş, en etine dolgun, en büyüleyici kişiliği” olduğunu düşünüyordu ve bu düşüncesi de kendini gösteriyordu zaten. Onu yine avlanmaya götürdü, böcek avına. Çilek mevsimiymişti, Wo-odhouse da çilek tarlalarıyla doluydu. Tam bir av sahasıydı; elleri ve diz-leri üzerine kapaklıyor, çok geçmeden “yan yana” boylu boyunca uzan-mış, hayvanlar gibi, o lezzetli meyveden “otluyor” oluyorlardı.¹

Fazla gelecek kadar iyiydi handiyse her şey. Charles'in da kendini çekip alması gerekti. Galler sahilindeki Barmouth'ta Cambridge'ten arkadaşlarıyla randevusu vardı. Burada özel hocalarla birlikte üç ay boyunca okumayı tasarlıyorlardı. Okuma partileri eğlenceli toplantılar oluyordu; lisans öğrencilerinin istediği gibi giyinmesi, dışında geç saatे kadar kalması, disiplin görevlilerinden korku duymadan içlerini dökebilmesi için bir bahaneydi. Charles'in konusu matematikti, ama her iki dünyayı da birleştirmek istiyor ve bunu "Entomo-Matematiksel bir keşif gezisi" olarak görüyordu; gerçi "Tanrı'nın inayetiyle 'bilimin' (kınkanatlılar) zavallı kaçımdan matematiği atmayacağını umuyorum," diyordu. Matematiğinin kötü olduğuna dair üstü örtülü bir kabuldü bu. İki dönemdir ders alıyordu, ama hâlâ cebirde bocalıyordu. İki bilinmeyenli denklemler onu aşıyordu, irrasyonel sayıarda da hiçbir mantık göremiyordu.² Zamanını arayı kapatmak için kullanması gerekiyordu.

Gelgelelim kınkanatlılar galip çıktı. Temmuz sonuna gelindiğinde, matematik dışında bütün sınavlarını vermişti. Bitirme sınavı için derslerini gözden geçirip suyun üstünde kalma mücadelesi verirken Fox'a itirafta bulundu: "Dipteki çamura fena battım, durumda bir değişiklik olmaksızın burada kalacağım." İşin aslı, Cardigan Körfezi kıyılarında onu yoldan çikaracak çok fazla şey vardı. İstese bile zihnini cebirsel soyutlamalara yoğunlaştıramıyordu. Günlerinin çoğu nehrin ağızındaki koyda tekneye binerek, tepelerde yürüyerek ya da yakınlardaki gollerde sinek oltasıyla balık avlayarak geçiyordu. Değişmez ahbabları ümitvar iki papaz adayıydı; Shrewsbury'deki eski okul müdürüün oğlu Thomas Butler ile onu King's College'in kilisesine götürüren müziksever arkadaşı John Herbert. İkisi de ondan büyütü, ama Charles ilk kez lider oluyordu, o da bu deneyimin tadını çıkardı. On üç kilometre ötedeki Cader Idris'in tepesine varmak için yaklaşık 1000 metreye tırmandılar. O sarp bir kayalığın üstüne tüneyip gelip geçen kuşları soğukkanlılıkla yere indirirken, diğerleri de aşağıda bekleyip yere düşen cesetleri topladılar, dolduracaklardı. Herbert'in yanında böcek öldürmek için alkol bulunuyordu. Darwin de söylememeyecek kadar çok sayıda böcek ve kelebeği ağına düşürdü, arkadaşlarına bu işin inceliklerini gösterdi.³ Doğayla uğraşırken kendini daha rahat, daha dizginler elinde hissediyordu.

"İş" böcek avlamaktı, gerçi Fox onu daha kirk fırın ekmek yemesi gerektiği hissiyle baş başa bırakmıştı. Kuzenler üç haftada bir mektuplaşış-

yorlardı. Darwin yakaladıklarıyla övünüyor, “krizalitler”in nasıl muhafaza edileceğine dair bilgiler istiyor ve acilen cevap yazması için ısrar ediyyordu. Yarı özür diler bir tonla da, “Bilimle bu kadar ilgilenmeye başlamam da çok saçma,” diye yazıyordu. Fox, onu okuma partisi bittikten sonra Osmaston'a ilk ziyaretini gerçekleştirmeye davet etti. Geri çevrilemeyecek kadar güzel bir teklifti bu; Darwin Galler'den erkenden, ağustos ayının sonunda, tam avlanma mevsiminde ayrıldı. Matematiğe bu kadar zaman ayırmış olmak yeterdi.

Aslında Fox'u görmeye can atıyordu; Maer'de bir haftada “çok hor görülebilir” yetmiş beş av hayvanının kellesini aldıktan sonra eylülün geri kalanını onunla birlikte geçirdi. Osmaston Konağı, “canlı ve ölü” yaratıklarla dolu, mükemmel bir hayvanat bahçesiydi. Darwin havasını bulmuştu. Herbert ile Butler'a kuzeni için bazı böcekler avlamaları talimatı verdi ve kuzenine de doldurulmuş kuşların birkaçını vaat etti. Bu, minnet duygusuyla alevlenen bir rekabetti, yakalananlar gösterişli bir biçimde hediyeye ediliyordu. Ama o sıralarda Fox bir cömertlik abidesi olmayı sürdürdüyordu ve Darwin gerçekten de ona yeterince teşekkür edemiyordu. “Eskiiden bir milin üzerindeki tekerlek misali, etraflarında döndüğüm iki yemim vardı: Maer ve Woodhouse,” diye ona şevk veriyordu: “Şimdi bir üçüncüsü olduğu için çok şanslıyım.”⁴

Bu yerlerden biri henüz ziyaret edilmemişti, Cambridge'e dönmeden önce uğrayacağı son liman olacaktı. Çilek yataklarının ve üst kattakilerin bulunduğu, kızların “Cennet Mahal” diye dalga geçtiği Woodhouse'a ulaşmak için sabırsızlanıyordu. Fox'a içini açmıştı: “İyi bir Müslüman gibi hakkında her zaman düşündüğüm bir cenneti; duyusal zevkler ve şehvetli hurilerle dolu. Yalnız burada ‘kara gözlü huriler’ sîrf Muhammed'in kafasında değiller, gerçekten kanlı canlılar,” diye de eklemiştir. Hayal gücü bütün yaz boyunca coşup durdu. Owen'in ormanına döndüğünde “Fanny”yi hiç olmadığı kadar “çekici” buldu. Yine ormanda at sürdüler, bilardo oynadılar ve gülüp eğlendiler. Dolu dolu yaşanan bir haftaydı. Ayıldıktan sonra Fanny “Cennet Mahal, cumartesi gece, 12.30” tarihli bir mektup karaladı. Mektubunu imalarla süslemiştir, her zamanki o işveli edasıyla, “Artık birlikte ata binecek ya da ona bilardo dersi verecek kimse si” olmadığından yakınıyordu. “Bütün o hafif vuruşları unutacağım,” diye mirıldanıyordu. Ama hatırları tazeliğini koruyordu. Charles'in ona verdiği hediyeler sayesinde: o kitaplar, “çok acayıp” bulduğu çatalkuyruk-

lu kelebek. Memnuniyet verici düşüncelerden yana Charles'ın da eli boş değildi. Cambridge'e geri dönerken o da kendi hatırlasını taşıyordu. Owen'in hediyesiydi bu, yeni alışkanlığı için bir enfiye kutusu.⁵ Aşk manzarası güzel görünüyordu.

Artık evi Christ's College'dı. Eski kolejlerden biri degildi burası, yalnızca üç asırdır ayaktaydı; en büyük kolejlerden biri de sayılmazdı, yalnızca yüz kusur meskün üyesi vardı. Tümüyle orta halli bir kolejdi: Daha sakinceydi, "at yarışlarına" bir parça yakayı kaptırmıştı; zira yatılılar arasında soyluların sayısı bir hayli yüksekti, bu da kolejî para harcayan adamlara uygun bir yer haline getiriyordu. Dini atmosfere kendinden memnunluk ve rahatlık hâkimdi; geleneklere ayak uyduruluyordu. Şair John Milton burada öğrenim görmüştü; mutaassiplikten uzak, açık fikirli ilahiyatçılar Ralph Cudworth ile Henry More, buradan çıkışmışlardı (ilki üstat, ikinci tilmiz). Kolejin taştan, zarif ön cephesinde, güney tarafında, G merdivenileyiçerilen ilk katta, öğrencilerin anlaşılması kolay, tutkusuz nesirleriyle tanındığı; okumaları gereken *The Evidences of Christianity* ile *The Principles of Moral and Political Philosophy* adlı kitapların yazarı Peder William Paley'nin geleneksel olarak oturduğu odalar bulunuyordu.⁶ 1828'de, Azizler Günü'nde, Paley'nin odalarından birine yeni bir sakının gelmesiyle birlikte kapıdaki levha "C. Darwin" olarak değiştirildi.

Charles üç hafta geç kalmıştı, yerleşmekle de fazla vakit kaybetmedi. 20 sterlinlik, yepyeni, çift namlulu tüfeği ile –babası ve kız kardeşlerinin verdiği bir ayrılık hediyesiydi bu– onlarca kutu böceği yerleştirdi. Shropshire'ın kulağı kesik koleksiyoncularından Peder Frederick Hope, Charles evden ayrılmadan önce hepsini incelemiş ve bunun yillardır gördüğü en zengin parti olduğunu söylemişti. Charles bunu kuzenine anlatmaya can atıyordu; sonunda buluştuklarında hep ganimetlerinden konuşlardır. Bu, Fox'un lisans bitirme sınavından önceki son dönemiidi; çalışmayı ağırdan almış, şimdi de işler çok çalışmak ya da sınıfta kalmak meselesi olup çıkmıştı. İlkisi her gün birlikte kahvaltı ediyorlardı, haftalar geçip giderken Darwin kuzeninin ümitsizliğe kapıldığına tanık oldu. Noel arifesinde Fox'u odasında ümitsizce otururken buldu; rüzgâr pencelerde uğulduyor, kuzeni lisans derecesi konusunda "korku ve keder duyuyordu." Tatillerde kolejde kalıp çalışması gerekecekti, fakat her zamankinden cömert bir tavırla, Charles'a Doktor için egzotik bir hediye verdi; üstüne vurulunca fare gibi ciyaklayan Ölümün Kafası adlı şahin güvesi.

Charles ona “hoşçakal” demeyi unuttu. Shrewsbury’ye döndüğünde, kuzenine, onun o kederli haline “kalbinin derininden” üzüldüğünü belirten bir özür notu gönderdi. Sonra yeni yılda bir haftalığına Fanny’nin köşküne gitti. Bu sefer gerçek bir avvardı ve Owen’ın oğullarından biri tüfek kapsülüyle gözünden yaralandı. Charles daha önce kan gördüğünde “bunun yarısı kadar bile korkmamıştı,” bu eski karabasını cerrahi değil, bir kaza olsa bile. Öpüşme ve avlanma gezisinden eve döndüğünde, alevlenmiş dudaklarında kaygı verici bir lezyon vardı. O kadar berbat bir acı veriyordu ki, rahatlamak için “küçük dozlar” halinde arsenik almaya başlamıştı. O ay, “bütün arkadaşları tamamen ayrılmadan” önce Edinburg’u bir kez daha ziyaret etmeye planlamıştı. Fakat sinirsel buhranını artık atlatmış olan Coldstream her gün onun gelmesini bekler, onu “*Plinius Cemiyeti*’nin, şu deli doktor William Browne yönetiminde çok güçlenip çiçek açtığı” haberleriyle gaza getirirken, Darwin haftalar boyunca hasta yattı.⁷ Seyahat de planı da uçup gitti. 20’inci doğum gündünden kısa bir süre sonra, nihayet ağızı iyileştiğinde, Cambridge’e dönüş yolunun ilk duraqı olacak Londra’ya doğru yola çıktı.

Erasmus, Avrupa turunu tamamlayıp “evlerin sıkıcı boşluğu”na daha yeni dönmüştü; Charles da Münih, Milano ve Viyana hakkında her şeyi dinlemek istiyordu. Dahası takıntılı bir adam olduğundan, kırkanatlılar dünyasının üst düzey isimleriyle tanışmak istiyordu. Bundan daha iyi bir yer daha olamazdı. Böcekler Londra’da çok rağbet görüyordu, uzmanları da kısa süre önce kucaklaşmış, Linneaus Cemiyeti’nin kısıtlamalarını kırarak gayriresmi bir entomoloji kulübü kurmuşlardı. Darwin’ın Shropshire’dan dostu Peder Hope, “Entomologların en cömerti,” onun da bu külübe girmesini sağlamıştı. O hafta şehirde olan Hope, bütün koleksiyoncuları tanııyordu. Darwin onunla bir gün geçirdi ve 160 tane yeni tür yakalı olarak yanından ayrıldı. Neredeyse kelimenin tam anlamıyla ağır toplar arasında yer alan başka bir isim Deniz Kuvvetleri’nden James Stephens’ti; kendisinin *Illustrations of British Entomology* adlı kitabının çok yararlı olduğu görülmüştü. “Ülkenin en iyi Britanya kökenli böcek koleksiyonu” ondaydı; evinin kapısı da kendisi gibi bağımlıları ağırlamaya açıktı. Darwin onda, “çok hoş mizaçlı, neşeli, ufak tefek bir adam” gördü. Dedikodulara kulak misafiri olup Stephens ile Hope’un, Cambridge’ın en büyük böcek koleksiyoncusu Peder Jenyns’i “bencil ve dar kafalı” olmakla yerdigini duydı (kırkanatlı peşindeki adamlar için bu bir onurdu). Uzman-

lar Darwin'e güveniyor, koleksiyonunu zenginleştiriyor, o da sosyal konumunun yükseldiğini hissediyordu. Numunelerini şaaalı bir biçimde tutmak üzere, 15 sterline çekmeceli bir dolap sipariş etti, Stephens'in yaptığı gibi. Tatilde Shropshire'da yakaladığı "Diaporis Anea"sının (yuvarlak, geniş kafalı bir kınkanatlı, *Diaperis*) "yalnızca Stephens ve Hope'ta" bulunuyor olmasına hava atıyordu.

Charles, Erasmus'un rehberliğinde yelken açıp Londra'nın bilimsel köşelerini dolaştı: "Kraliyet Enstitüsü, Linneaus Cemiyeti, zooloji bahçeleri ve doğabilimcilerin toplu halde bulunduğu başka birçok yer." Böyle geçirdiği beş gün, o zamana dek aldığı en yüksek dozlu "Bilim" olmuştu. Eras, hayvanların sosyalleştiği bayağı yerleri de biliyordu; "her gün saat birde bir pipo ve bir kadeh groga yumulan bir mandrilin bulunduğu" Cross's Hayvanat Bahçesi gibi. Darwin, İngiliz bayrağının renklerine boyanmış bu devasa maymunu daha önce görmüştü. Lamarck gibi, maymunun uzak bir akrabası olabileceğini düşünüp elini sıkmaya çalışan bir adamın kolunu neredeyse koparacağına da şahit olmuştu. Lamarck'ın insanın atalarına dair kavrayışı Darwin kardeşler için epeyce tanıdıktı, ama adamın yaptığı da bönlükte ifrada kaçmak oluyordu. Kardeşler saygılı bir biçimde akıllı uslu davranışları orlardı; Charles Londra Üniversitesi'nde ilk derslerini vermekle olan, Lamarckçı eski gezinti arkadaşı Robert Grant'ı ziyaret etmemi de tasarladı. Sonra doğruca Christ's College'a, daha kutsal konulara donecekti. Holborn'da George and Blue Boar'dan Cambridge arabasına bindi.

Koleje geri dönmüştü, hava kötüydü; "yağmur, sulusepken, ayaz, bir öyle bir böleydi," Charles'in halet-i ruhiyesi de öyle. Woodhouse ile Londra'nın ardından tam bir hayal kırıklığı olmuştu; okul öyle boş, kasvetli ve keder vericiydi ki. Fox bitirme sınavında, geçer notla gücbela başarılı olmuş ve üniversiteden ayrılmıştı. Osmaston yakınlarında bir papazlık düşünüyordu, fakat o kadar başarısızdı ki bir piskopos nüfuzunu kullanıyor du. Charles kuzeni için derinden üzülüyordu, ama kendisi için daha fazla üzülüyordu.⁸ Belirsizlik içindeydi ve kuzenini de çok özlüyordu.

Yine yönünü kaybediyordu, tipki Edinburg'da olduğu gibi. Ağabeyini aile servetiyle gezip tozarken görmek de amaçsızlığını daha beter etkilemişti. Fox da ortalarda yoktu ki onu yola getirsin, kutsal emirlerin yoluna çağırınsın. Sorunun ilk emaresi önceki yaz okuma partisi sırasında ortaya çıkmıştı. Serbestçe akan bir sohbet sırasında Darwin Herbert'e gerçekten "Kut-

sal Ruh'un onu derinden etkilemesi sonucu mu Kilise'ye girdiğini" sormuştu. Rahip çüppesi giyecekleri törende piskopos bu soruyu sordduğunda ne cevap verecekti? "Hayır," diye cevaplamaştı Herbert onu, etkilendiğini söyleyemezdi. "Ben de," diye atılmıştı, "bu yüzden de rahip olamam." Birçokları gibi kuşkuları vardı, ama o sıralarda Galler'deydi, kayıt dışı konusuyordu. Hükmü ciddi olmaktan çok fevriydi. Herbert'i inançsızlığı yüzünden taciz edip ona İngiliz Deizminin kurucusu Cherburyli Herbert'e atfen "Cherbury" adını takarak bu samimi itiraflarına gülüp geçti.⁹

1829'un Perhiz dönemi geldiğinde, Darwin'in gerçek şüpheleri vardı. Kutsal Ruh'tan etkilenmemiş olabilirdi ama çalışmalarından da etkilenmemiştir. Derecesini almasına bir yıl kalmıştı kalmasına, ama hocası "Little Go" denen bu sınava bile giremeyecek kadar hazırlıksız olduğu uyarısında bulunmuştu. Başı belaya giriyordu ve o da değişiklik yapamayacak kadar çaresiz görünüyordu. Mesleklerinde ilerleyenlere, özellikle de Fox'a hayret ediyordu; kuzeninin görünürde papaz olarak hâlâ bir yetki bölgesi yoktu ama en azından görevde getirilme sınavı için ilahiyat kitapları hatmediyordu. Charles konuya ilgili tavsiyeler vermesi için ona yalvarıyordu, cesaretlendirilmeye ihtiyacı vardı. "Vaktinden önce bana vaaz vereceksin diye korkmana gerek yok," sözleriyle ona ricada bulunuyordu. Darwinlerin Shrewsbury Okulu'ndan arkadaşı "Büyük Price," Cambridge'te ders veriyordu ve çuppe giyme sınavına hazırlık için "çok sıkı okuyordu." Charles ona öyle bir yaptı ki, bu durum Price'a "kahramanlığa tapınma" olarak göründü. Bir gün şehrin güneyindeki Cherry Hinton taşocaklarına doğru yürürlerken Price durdu, birtakım sıradan bitkileri gösterip tanımlamaya girişti. Darwin hayretler içinde kalmıştı. "Price, Price!" diye bağırdı, "Senin gibi bir doğabilimci olmak için neler vermezdim!"¹⁰

Bu hislere rağmen bir tür "bilimsel to huma kaçma" havası kendini göstermeye başlamıştı. Böceklere karşı beslediği heyecan bile sönüyordu. "Birlikte entomoloji yapacak birine ihtiyaç duyanın kederi içindeydi," böcek yakalamaları için yöreden tuttuğu iki adam da onu hayal kırıklığına uğratıyordu. Aslına bakarsanız içlerinden biri ilk yakaladıklarını, muhtemelen daha fazla para ödeyen tanık koleksiyonculardan birine, geleceğin botanik profesörü Charles ("böcek") Babington'a sunuyordu. Charles onu suçüstü yakaladı ve kavgaya tutuştı, odasına bir daha gelirse "Tanrı'nın belası alçağı" merdivenden atmakla tehdit etti.

Öyle görünüyordu ki, Fox'un desteği de azalıyordu. Charles çileden çıkiyordu. Mektuplarına cevap alamadan haftalar geçti. Nihayet 1 Nisan Pazar günü, "Seni gidi aylak sefil," diye patladı, "Neden bana bir beyefendi gibi davranmıyorsun? Seni ne kadar sık düşündüğümü, yokluğunda ne kadar sıkıldığımı bilsen, eminim epeyce önce haberini alırdım." Charles mektubu bir sürü şikayet ve manipülasyonla doldurmuştu. Cambridge "biraz aptaldı;" dudakları iyileşiyordu; Whitley dışında birlikte yürüyecek "pek kimse" yoktu; Charles, "Whitley senin yerini almaya başladı," diyerek de kuzenini dürtmüştü. Köpeğin bile gitmesi gerekmisti. Birlikte böcek peşinde koştukları günlerin son canlı hatırlası olan Sappho da başkasına verilmişti.¹¹

Kendi kendine endişelenip kendi kendine acıyan Darwin'in canı çok sıklındı. Belki de Erasmus bunun ilk işaretlerini Londra'da birlikte vakit geçirirlerken görmüştü. Belki de Charles'ı yolun yarısında insanı tutuveren can sıkıntısının tehlikelerine karşı uyardı: yüzeysel arkadaşlıklara sürüklenecek, yasaları çiğnemek, kariyerini mahvetmek ve Doktor'u öfkelendirmek. Charles, ne söylese yanlış anlıyordu; Eras'la da bozuştı. Artık Fox'un yazışabilecekmiş gibi göründüğü kadar bile, "yaralı ağabeyi"ne yazacak cesareti toplayacak halde değildi. Boğucu bir dönemi.

Yalnızdı, ama tek başına değildi. Gülüp eğleniyor, üzüntülerini bir içki arkadaşları kalabalığıyla yıkayıp atıyordu. Bu böyle ilk "sefahat âlemi" de değildi. Herbert ile Whitley "bazi neşeli partiler veriyorlardı;" bu tür âlemlerde 60 kişi kadar oluyorlardı. Tütün içiyor, makara yapıyor ve kumar oynuyorlardı, epeyce de cilalanıyorlardı. Böyle gecelerin sabahları Darwin, Gibbon'ın *Roma İmparatorluğu'nun Gerileyiş ve Çöküş Tarihi*'ni okuyarak ayılıyordu, ehli keyif bir papaz adayı için mükemmel bir ilaçtı. Bir alışkanlık halini aldı bu. Arada ata da biniyordu. Bir gece doğu tarafında gökyüzü aydınlandı, Darwin de üç kişiyle birlikte durumu araştırmak için yola koyuldu. Pırıltının on yedi kilometre ötede olduğu anlaşıldı, o ve diğerleri, "at sırtında şeytanın ta kendisi gibi" oraya gidip geri döndüler. Saat sabahın ikisiydi ve dışarı çıkma yasağını ihlal edip kolejden içeri süzüldüklerinde de ortalık zifiri karanlık olmuştu. Bildiği kadarıyla uzaklaşılma cezasına ramak kalmıştı.¹²

Diğerleri İlahi Kudret'i değilse de polisi daha açıktan açığa davet ediyordu. Olaylar dönem sonunda Darwin'in kolejinden birkaç yüz metre uzakta cereyan eden çırkin bir sokak arbedesiyle zirveye tırmandı. Patır-

tiyi duyup odasından fırlayamadıysa da kısa süre sonra ilk elden haberleri aldı.

Disiplin görevlileri Peder Alexander Wale ile Henry Melville'e karşı aylardır hoşnutsuzluk tırmanıyordu. Sedgwick'in halefi olan Wale işine dört elle sarılıyordu, Spinning House'u dolduran tutuklamaları gerçekleştirmek de onun göreviydi ve bu da havayı elektriklendiriyordu. 9 Nisan sabahı fırtına koptu. Öğrenciler disiplin görevlilerinin lisans öğrencilerini sınavlar için sıraya dizdiği Senato binasının koridorlarında toplanmıştı. Öğrenciler "Melville için kükre," "Wale için kükre" diye bağırlıyor, arkasından kükrüyordular. Melville koridorları boşalttı, yağmurun altında ıslık çalıp yuhalayan kalabalığı dağıtmak için Wale'le birlikte dışarı çıktı. Öğrenciler Wale'i fark ettiklerinde asıl taciz başlıdı: Bazıları "Boğ onu!" diye bağırırken, diğerleri "Kokmuş balık!" diye haykırıyorlardı. Disiplin görevlileri Senato binasının içine çekildiler ve 15 dakika sonra dışarı çıktıklarında da karşlarında çok iyi silahlanan bir çete buldular. Trinity Street'ten yıldırım hızıyla inip Wale'in kolejinin, St. John's'un emniyetine sığındılar. Çete onların peşine düştü; hakaretler ederek haykırıyor, üzerlerine şalgamlar, hayvan pisliği ve ölü fareler fırlatıyorlardı. Kolejin kapısında öğrenciler içeri girmeye çalıştı, ama disiplin görevlileri elliinden kaçtı. İsyancılar iki buçuk saat kadar sürdü.

Öğrencilerin tarafında yer alan Darwin, ertesi gün Fox'a bir mektup yazarak bu sahnelerden övgüyle bahsetti. (Wale, Fox'un arkadaşıydı, Charles bu yüzden onu ihtiyatlı bir tavırla ezmış ama öğrencilere duyduğu yakınlığı gizlememişti.) Büyük disiplin görevlisinin "en muhteşem bir şekilde ıslıklandığı" ve "çamura bulandığını" haber vermişti. Wale'in cinleri o kadar tepesine çıkmıştı ki uşağı bile "bir saat boyunca yanına varma-ya cesaret edememişti." Darwin, intikam bulutlarının kendisi gibi Wale'in aşağılanmasına çanak tutanların üzerine de çökmekte olduğunu pek fark etmemiştir. Wale ile Melville kalabalığın içinde aşina oldukları yüzler görmüşler, suçlular disiplin görevlisinin karşısına çıkarılmışlardır; Darwin o satırları yazmakta olduğu sırada, disiplin görevlisi de onlar hakkındaki son hükmünü kesiyordu. Cüppesiz olmak ve hakaret içeren sözlerle haykırmak suçundan dört kişi uzaklaştırıldı, bir kişi para cezası aldı ve Senato önünde ihtar edildi.¹³

Darwin ve diğer herkes, verilen hükümleri ertesi gün öğrenmişlerdi. Yu-
muşaklık olarak gördükleri şeye fena halde bozulan disiplin görevlileri ile

disiplin görevlisi yardımcıları toplu halde istifa ettiler. İstifa mektuplarını basıp kolejlere dağıttılar. Üniversite ibret olsun diye birkaç kişiyi cezalandırmıştı, ama öğrenciler zafer kazanmışlar ve nefret ettikleri disiplin görevlilerinden kurtulmuşlardı. Darwin'e gelince; yasaları çiğnemenin sonuçları üzerine düşünmenin sarsıntısını yaşıyordu. Başka olaylar da onu bir sıçrama noktasına getirmiştir. Fox'u yazmamak diye haftalar boyu taciz ettikten sonra, ondan gelen bir notu açmış, Fox'un kız kardeşinin ölüm döşeğinde olduğunu öğrenmiş, utanıp üzülmüştü. Fox destekleyici bir mektup yazsın diye, bunca zaman bencilce adamçağızın başını ağırtmıştı. Onunla bütün ilişkisini akılçι bir biçimde yeniden değerlendirmeye koyuldu.

Aynı cumartesi günü, 11 Nisan'da, başka bir ahlak dersi veriliyordu; bu kez ders Cambridge'teki herkesiydi: Genç bir adam Castle Hill'de ölümüne götürülüyordu. Burada, şehir zindanında, idam cezası gerektiren suçlardan mahkûm olanlar –1829'da yaklaşık 200 suç idamla cezalandırıldı– Shire Hall'da, pazaryerindeki kasapların ahırlarının üstünde mahkeme çıkmayı bekliyordu. Suçluların infazı cemaate ibret olsun diye Castle Hill'de gerçekleştiriliyordu. Nasıl ki öbür dünyada cehennem ateşi nihai caydırıcıydı, bu dünyada da idam cezası aynı işi görüyordu. Cambridge'te yasa karşısında duyulan korku ile Tanrı karşısında duyulan korku aynı bütünü parçalarıydı.

Fox'tan gelen haberlerle Darwin'in tüyleri ürperirken bir ilmek sıklılıyordu. İnfaz gayet iyi duyurulmuştu. Evanjelik bir din adamı yazdığı açık bir mektupla bütün ahaliyi olaya katılmaya, "talihsiz bir suçlu için, ona nedamet ve inanç, dolayısıyla af lütfedilmesi için" dua etmeye çağrırmıştı. William Osborne, şehrin birkaç kilometre batısında "yol kesip soygun yapmak" suçundan darağacında asıldı.¹⁴

Charles o günlerde harçlığının tamamını eritmişti, hocaların parası daha ödenmemişti. Yine de Paskalya tatilinin ilk yarısı için Londra'ya gitmek üzere Whitley ile birlikte kendini dışarı attı ve muhitemelen de Eras'la barıştı. Koleje döndüğünde Shrewsbury'den, Catherine'den gelen buruk bir not buldu. Fox'un kız kardeşi ölmüştü, Charles kuzenine eğri büğrü bir mektup gönderdi. Yakınlık göstermek tümüyle yararsız olacağından, Fox'un "iyi ilkeleri ve dinini" çok kıymetli saymış ve baştan savma, formalite icaibi bir dille ona İncil'in "saf ve kutsal huzuru"nu işaret etmişti. Resmi ve soğuk bir havası vardı, kendini açıdan uzaklaştırıyordu. Fox ruh hali dü-

zelip de Mayıs ayında cevaben kaleme aldığı satırlarda onu Osmaston'a davet etti ve Charles ona gelecek aylarda izleyeceği yol planını gönderdi. Israrla, gelecek eylünden önce birbirlerini göremeyeceklerini söylüyordu.

Son dönemde cereyan eden, sağılıkla ilgili olaylara rağmen başıboş hayatı devam ediyordu:

Öyle mükemmel ve mutlak bir aylaklık içindeyim ki insanın bütün melekelerini uyuşturmaya yeter; sabahları ata binmek ve yürüyüş yapmak, akşamları içrençlik boyutuna varıncaya kadar kumar oynamak hayatımın seçkin ve öğretici rutinini oluşturuyor. Tanrı yardımcı olsun...

Fox'a, "Bu konuda ne kadar az şey söylenirse, o kadar iyi," diyordu. "Burada olsan ne büyük tavsiyeler alırdım." Fox'un azarlarına kulak verecek hali de yoktu aslında, "ata binmek ve entomoloji yapmakla" meşguldü. İlahiyat hakkında "vaaz dinlemek" yapmak istediği en son şeydi; bir taşra rahiipliği aklının ucundan bile geçmiyordu.¹⁵ Gelecek kendi başının çaresine bakacaktı.

Mayıs ayında Profesör Henslow'un o yılki ilk "kamuya açık botanik gezintileri" düzenlendi, gezide öğrenciler bitki topladı. Peder Jenyns, Cambridge Felsefe Cemiyeti'nde kuş tüylerinin ilahi tasarımları hakkında konuştu. Ayın 19'unda, salı günü iki lisans öğrencisi tanınmış havacı Green'le birlikte bir balonun içinde havaya yükseldiler. Kalkış 06.30'da Barnwell'deki bir bahçeden yapılmacaktı; öğrenciler onlara tezahürat yapmak üzere toplanmışlardı, balon altmış dört kilometre batıya, Northamptonshire'daki Ashby Şatosu'na doğru yol aldı. Darwin ise bu esnada böceklerle hava saldırılırı düzenliyordu. Baharın sonlarına doğru ağa düşürme yarışı kızıştı. Yine onun için gölü ve bataklığı arayıp tarasınlar diye yöre halkından insanlar tutmuştu; su böcekleri konusunda gösterdiği başarı da takdire şayandı. Balonla havalandmanın arifesinde Fox'a, "Sanırım Jenyns'i yendim," diyerek hava atıyordu.¹⁶

Şen şakrak, hoş geçen bir dönemi; sükünet kısa bir süre sonra değişmez Anglikan düzenini hedef alan bir isyanla darmadağın olacaktı. Pas kalya dönemi de tipki Perhiz dönemi gibi suç teşkil eden sarsıntılarla son bulacaktı. Darwin yine işlerin en şiddetli olduğu noktadaydı, toplumun intikam alışını seyrediyordu. Ama bu kez öğrenilen ders daha bir hatırlı kalır cinsten olacaktı.

Ayın 21’inde perşembe günü, emektar radikaller Richard Carlile ile Peder Robert Taylor Cambridge’e vardılar. Adları kötüye çıkışmış özgür düşüncülerdi bunlar; şöhretleri bir adım önlerinden yürürdü: Ayaktakımı arasında Hıristiyanlık karşıtı duyguları körikleyen dinden döndürücüler olarak tanınıyorlardı. Carlile bir ayakkabı tamircisinin oğluyu ve çıraklıktan yetişme eski bir tenekeciydi. Ateşli bir cumhuriyetçi gazeteci olarak isim yapmıştı. 1819’daki Peterloo katliamı sonrasında, dine küfreden fitneci yayın yapmaktan altı yıl hapis cezası almıştı. (Masum sivil göstericiler süvariler tarafından kılıçtan geçirilmişti.) Serbest bırakıldılarından beri Carlile’İN yoldaşı olan Taylor ise dine saygısızlık gerekçesiyle bir yıl hapis yatmıştı. Dine saygısızlık toplumsal bir suçtu, çünkü Hıristiyanlık ülke hukukunun bir parçasıydı. Carlile ile Taylor “okuma-yazma bilmeyen” işçilerin inancını sarsarak (başsavcının da teyit ettiği üzere) onların “sefalet ve talihsizliğin baskısına tahammül etme” yetisini azalttıiyorlardı. Bu demagoglar, seküler işçi sınıflarının sözcüleri, saygın toplumun, en azından din adamlarının yönetimindeki Cambridge’İN felaketiydi.

Şehirde liderliği Taylor üstlenmişti. O da kilise için tıbbi bırakılmış biriydi; üniversitede iyi biliyordu, St. John’s’da üç yıl öğrenim görmüştü. Hatta Peder Simeon ona ilk papazlık koltuğunu kazandırmıştı. Fakat Taylor rahip cüppesini giymesinden beş yıl sonra Hıristiyanlıktan vazgeçmişti; evangelik coşkusunu da eksantrik bir din adamı karşılığı halini almıştı. Bir Hıristiyan Kanıtlar Cemiyeti kurmuş; Londra barlarında nutuk atmaya başlamıştı. Barok cüppeler içinde Anglikan ayin kitaplarını hicvediyor, yerleşik düzenin ve onun pagan itikadının barbarlıklarına çatıyordu. Yasa onu tutukladı; Taylor zindana kapatıldı ve hücrende karşılaşmalı mitolojiye dayanarak Hıristiyanlığa yırtıcı bir saldırıda bulunan *The Diegesis* adlı kitabı yazdı.¹⁷

Kitabı matbaadan yeni çıkışmış, yedeğine Carlile’I da katmış olan Taylor “kâfir misyonerlik turuyla” başına daha fazla bela açmak ister gibiydi. O perşembe günü, kolejlerin civarında gezinip muhalefetin boyutlarını değerlendirdiler, akşamleyin Kutsal Teslis Kilisesi’nde Peder Simeon’un verdiği cehennemi bir vaazla kendilerini canlandırdılar (“insanlık ahlaklı açısından düşünülebilecek en kötü şeylelerden biri” diyerek alayla du dak bükyorlardı). Ertesi sabah pazaryerinin hemen dışında, Rose Crescent’té bir matbaanın hemen üstündeki bir pansiyonda, “Kâfir Karargâhı”nı kurdular. Burası düşman toprakların kalbindeydi. Senato

binasından bir taş atımı ötedeydi, Christ's College'la da arasında iki blok vardı. Burası Darwin'in bildiği, gravür zevkini edinmiş olduğu dükkanı.¹⁸ Kuşkulananmayan ev sahibi William Smith, müşterilerine 15 günlüğüne bir oda kiraladı.

Bunu dört gün süren ahlaki bir kargaşa izledi. Cuma öğleden sonrası, Taylor ile Carlile önde gelen bütün ilahiyat doktorlarına, bütün kolejlerin müdürlerine ve Peder Simeon'a matbu bir meydan okuma göndermişti.

ÖNERGE

Carey Street Lincoln's Inn'den Peder Robert Taylor ve Londra, Fleet Street'ten Mr. Richard Carlile kâfir misyonerler olarak (ilgili kişiyi) selamlar ve büyük bir saygı ve ciddiyetle, kendisini Hıristiyan dininin vasıfları konusunda tartışmaya davet eder. Kendileri kanıtlama konusunda yetkin olduklarına duydukları güvenle, Nasırîlî olduğu iddia edilen Hz. İsa diye birinin hiç var olmadığını, Hıristiyanlık dininin iddia edildiği gibi bir kökeni olmadığını, insanlığa bir yararı da olmadığını, kadim Pagan dininden çıkışmış bir dinden başka bir şey olmadığını savunarak meydan okumaktadırlar. Peder Robert Taylor'in bu konudaki araştırmaları, kendisinin yeni yayınlanmış olduğu THE DIEGESIS başlıklı çalışmasında vücut bulmuştur; kitapta argümanlarının izlediği yol da bulunabilir.

Aynı zamanda Taylor ile Carlile, Hıristiyanlık dininin vasıflarına meydan okuyan bir tartışma açılmışken vaazların devam etmesinin dürüstlüğüne de sorgulamaktadırlar.

Burada “yasayla yerleşik kılınan” inanca hesaplı bir saldırısı, feodal Cambridge'i yerle bir edip toplumsal dokuyu parçalamaya yönelik çirkin bir komplot vardı. Hakaretlerinde daha da ileriye giden misyonerler, ekledikleri bir notla görgü kurallarıyla da alay etmişlerdi: “İstenen herhangi bir saatte sohbet için evdeyiz, Rose Crescent, 7.”¹⁹

Din adamları cuma günü geç saatlerde kutsal bir toplantıya girip intikamlarını tasarlamaya başladı. Bu arada dinden çıkışmışlar, pervasız ilerlemelerini şehir civarında da sürdürdü. Cüppesiyle kepini kusursuz bir biçimde taşıyan Taylor, kutsal mekânlarda yürüüp eski dostlarını selamladı, özgür düşünürler aradı ve bildiriler dağıttı. Kolej mensupları onun meydan okumasına çığ cevaplarla karşılık verebilirlerdi. Darwin'in de yaptığı gibi; Rahip Somner ve benzerlerinden Anglikan inançlarının savunuşunu öğrenmişlerdi, ama hiçbirini Cambridge'te eğitim görmüş eski bir hü-

kümlüden, akademik bir kâfirden şahsen gelen bir meydan okumaya karşı karşıya kalmamıştı. O güzel akşam, kolejler ürkütücü derecede sessizdi.²⁰ Hava ısınmaya başlamıştı.

Cumartesi günü karşı tepki geldi, gerçi Carlile ile Taylor'ın beklediği türden bir tepki değildi bu. Sabah gazetesinde çıkacağına söz verilen, misonyonlarını duyuran bir makale yayınlanmamıştı. Arkasından yeni disiplin görevlilerinden biri, ev sahipleri Mr. Smith'i sorgulamaya geldi. Kısa süre sonra bir diğeri geldi ve pansion işletme iznini görmek istedti. Smith izin belgesi vermeyi reddetti ve Rektör'e başvurup gerekçeyi öğrenmek için "hürmetkârca" yalvardı. Pansionlarla ilgili düzenlemeleri çiğnememişti. Hatta izni, bir gün önce, her yıl yenilendiği günde teslim edilmişti. Hiç cevap alamadı. Onun yerine o öğleden sonra Rektör ve disiplin görevlileri tarafından iznini resmen fesheden bir duyuru yayınlandı. Duyuru kolejlerin kantinlerine asıldı; Darwin ile arkadaşlarına hitap eden, yasayı işlemez hale getirmemelerini söyleyen bir uyarıydı bu. Rose Crescent 7 numaradaki pansion artık yasaklı bölgeydi.²¹

Bu "bayağı garez" karşısında öfkeye kapılan Taylor ile Carlile bir karşı darbe indirdiler. Onlar da kendi duyurularını pazar günü yayınladılar. Duyuru Senato binasının yanındaki üniversite kütüphanesinin kapısına herkesin görebileceği şekilde asıldı. Latince ve Yunanca kaleme alınmış bu duyuru, meydan okumayı üniversitenin geneline yayıyordu: "Masumu cezalandıran," "zayıfı ezen," "bastıran" ve "zulmeden" bir üniversitedi bu. Evli ve altı çocuklu Smith, din adamlarının tuttuğu kalemin bir çizgiyle geçim kaynağının yarısından olmuştu. Ertesi gün herkes onun haksız bir akibete uğradığından, dinden çıkışlıkların da aceleci bir meydan okuma bulunduğundan bahsediyordu. Smith'in affedilme ricası bile sağır kulaklara çarpmıştı.

Peki ama kimi suçlamak gerekiyordu? Yetkili makamlar herkes tarafından seviliyor değildi, fakat Taylor da bu rezaletten sorumlu tutulabildi; bir "genç adamlar çetesi" talihsiz ev sahibinin intikamını almaya hazırlandı. Dönük bir din adamı, akademik kıyafetler ardına gizlenip esnafı gerçek kimliği hakkında aldattığı için Cam Nehri'ne sokulmayı hak ediyordu. Bu onursuzca bir davranış, beyefendilikten çıkmak demekti. Yalnızca disiplin görevlileri kimliklerini gizlerdi.

Taylor ile Carlile salı günü, yetkileri olmaksızın zorla asayışi sağlamaya çalışan bu kişilerden haberdar olduklarında, Smith'ten özür dilediler,

pansiyon işletme izninin yenilenmesi için Rektör'ü bir kez daha dürttü-ler ve şehrinden usulca sıvıştılar. Elleri heften boş değildi. “Dinden çıktıklarını kendi aralarında açıkça dile getirmekte biraz cesur olan, elliye yakın kolej mensubu” bulunduğunu ortaya çıkarmışlardı; hatta belki bir iki havari bile bulmuşlardı. Fakat bu boyun eğmezler, yalnızca bir avuç öğrencinin Cambridge eğitiminin prangalarını kırabileceğini ve açıktan aşağı inançsız olacağını biliyorlardı. “Sabretmeleri gereken acılı bir çatışma” olacaktı.²²

Bu öğrencilerden biri de Darwin'dı. Darwin sonraki yıllarda Taylor'ı “Şeytan'ın Papazı” olarak hatırlayacak, kendisine de aynı şekilde sövüle-bileceğinden; saygın toplumdan dışlanmış biri, masumların korkulu rü-yası, kılık değiştirmiş bir kâfir olarak tanımlanabileceğinden korkacaktı. Fakat şimdilik güvendeydi ve davranışlarını düzeltmeye hazırıldı.

6. Bölüm

Henslow'la Birlikte Yürüyen Adam

İngiltere Kilisesi bundan çok daha ciddi bir saldırısı altındaydı. Darwin Cambridge'te bulunduğu sırada parlamento, kilise karşıtı Hıristiyanlar ile Katoliklerin kamu görevlerine gelmesine yüzyıllardır ilk kez izin veren bir yasayı kabul etmişti. Anglikanların üstünlüğü darbe almıştı; aristokratik kayırmacılık silinip gidiyor, kocaman liberal bir dalga eski ayrıcalık duvarlarını yıkmak üzere kabarıyordu. Cambridge'te bile Darwin'in sefahat âlemleri sırasında çatıklar oluşmuştu. Şehirliler ile cüppeliler yeni özgürlüklerle karşı savaşıyorlardı, fakat Haziran 1829'da, kıyasıyla bir seçimin ardından 21 yaşındaki William Cavendish –daha sonra Devonshire Dükü olacaktı– üniversitede Whig vekili olarak geri döndü. Bu arada, Darwin'in kardeş üniversiteler arasında her yıl düzenlenen kürek yarışlarının ilkini seyretmek üzere davet edildiği Oxford'da din adamları Katolik özgürleşmesini destekleyen bir hain olduğu gerekçesiyle Tory üyeleri Robert Peel'i kapı dışarı etmişlerdi. Oxford kürek yarışını kolayca kazandı, bu belki de reformun çetin bir mücadele olacağının bir işaretiydi.¹

Charles yazı geçirmek için Shrewsbury'ye döndüğünde akı başına geldi. Üniversitenin ahlaksızlık ve toplumsal sapkınlığa karşı baskı uygulamaya başlamasıyla Charles da uyarı çanlarını duymuştu. Masumlara acı çekтирildiğini görmüştü. Açıkgöz böcek koleksiyoncularına bile, aylak hayatlarının dayandığı temellerin sallanmakta olduğu hatırlatılmıştı. Peder Taylor, varsıl adacıkları üzerinde yaşamakta olan orta sınıfı, sefil yoksullar okyanusu tarafından yutulma tehlikesiyle karşı karşıya olduklarını hatırlatmıştı. Ateistlik, cumhuriyetçilik ve devrim işçi sınıfının sert girdaplarında birbirine sarmalanıyor, yerleşik dönemin kalkanlarını eritiyor, ayrıcalıklarını tehdit ediyordu. Siyasi bir itikat olarak özgür düşünce, din adamlarının omuriliğinin iki kat ürpermesine yol açıyordu. Bu arbededen uzakta Charles'in her şeyi bir kez daha tartıp gözden geçirmeye fırsatı oldu, istediğiinden fazla hem de.

Kendini yataklara düşmüş bir halde bulmuştu. Haziran ortasında Peter Hope'la birlikte Kuzey Galler'de entomolojiye dalmıştı; o sırada duşakları yeniden iltihaplanmış, Doktor ve kız kardeşleri onu iyileştirsin diye "acı ve üzüntü" içinde evin yolunu tutmuştu. Hope onu neşelendirmek için şaşırtıcı taklaböceklerinden göndermişti: "parlak kırmızı" Elaterler. Ama ağızı kıpkırmızı ve acı içindeyken bu ona kötü bir şaka gibi görünmüştü. Charles bunları kendisinin yakaladığı degersiz böceklerle kıyaslayıp Fox'un omzuna yaslanıp ağlamıştı. Mount'ta gezinirken kendini "berbat derece aptal" hissediyordu, ona sürekli hayatındaki görevler hatırlatıyordu. Hocasının ayrılırken verdiği tavsiye de daha iyi hissetmesini sağlamamıştı: derecesini alabilmek için gelecek yıl gireceği ön sınav – "Little Go" – her zamankinden zor olacaktı.

İyileşmesi on beş gün sürdü, Charles yeni bir adam olarak ayağa kalktı. Bu haftalar "son derece aylak ve gezgin bir şekilde geçirdiği hayatın" son günleri olacaktı, "evde olabildiğince az kalmaya, Woodhouse'da olabildiğince fazla bulunmaya özen göstererek" bu zamanın tadını olabildiğince çıkarmaya niyetliydi. Dönem başlığında her şey değişecekti. "Little Go için okumam gerek," diye karara varmıştı, çünkü "bütün aylak adamlar ve entomologlar için kıyamet kopacak"tı.²

Böylece Charles yaz boyunca Shropshire ile Staffordshire civarında eşkin eşkin atını sürdürdü, arada bir haftalığına da Barmouth'a beyhude bir böcek avına gitti. Shrewsbury'de yeni doğmuş yeğenlerine, kız kardeşi Marianne ile Henry Parker'ın küçük oğullarına vaftiz babalığı yaptı. Maer'de böceklerin izini sürdürdü ve ormantavuğu vurdu. Shrewsbury ile Maer günleri arasında da sık sık Woodhouse'a, toprak ağası Owen'in ormanındaki vahşi hayatı görmeye gitti. "Güzel Fanny"den gelen mektuplar incemişti, ama hâlâ ona hayrandı. En azından yazıları, başka yollardan iletişim kurabiliyorlardı. Av mevsimi başlamadan hemen önce onu bir kere daha gördü, bu ziyaretinden sonra da alelacele Fox'u görmeye gitti.³

Kuzenlerin son kez el sıkışmasının üstünden aylar geçmişti. Charles, Fox'un Cambridge'teki işlerini toplamış, eşyalarını geri göndermiş, onun için düzinelere böcek yakalamış ve genel olarak birçok iyiliğine karşılık vermişti. Eski hatalar unutulmuştu; gelecek ikisini de kendisine çağrırlıyordu. Fakat Kilise için hazırlanan Fox, açıçası genel olarak "ilimde" geri kalmıştı. Adını basılı olarak gördüğünde –Stephens'in *Illustrations of British Entomology*'nin bir bölümünde yakaladığı bir böcekle ilgili olarak

bahsi geçmişti – hevesi kamçılanan Charles okula dönmeye can atıyordu. Artık kimse onu geçemeyecekti, Cambridge'teki Jenyns bile. Fox'u nedamet getiren biri gibi dizleri üstüne çöktürmüştü; "Entomolojide senin vasisflarını almaya kararlıyım," diye şakalar yapıyordu. Büyük bir böcek vurunu yaptılar, Darwin kuzenine muhteşem "Fungiverous" türünü öğretti.⁴ Rollerî deðişmiðti. Artık ipler Charles'in elindeydi.

Bu yalnızca kısa bir ziyaret olmuştu, ama Charles Fox'u kısa bir süre sonra Cambridge'e bekliyordu, "yne sıkı fiki" olacaklardı. Erasmus'u görmek için acilen Shrewsbury'ye dönmesi gerekiyordu. Ağabeyi tıbbî bıraðıyordu. Doktor onun "hassas bedeni"nin "baþarılı bile olsa, bedeni ve zihninin ciddi biçimde gerilmesini gerektirecek" bir mesleþe dayanamayacaðı kanısına varmiþti, bu yüzden de onu emekliye ayıriyordu. Eras, doðal olarak, yirmi beþ yaþında emekliye ayrılmaktan "çok hoşnuttu." Londra'ya yerleþmeyi tasarliyordu, Charles'i geceleri ağırlamak için "odalarında havalı minderler" bulunduracaktı. Bu tümüyle tatmin edici görünüyordu, kardeþler ekim baþındaki Birmingham Müzik Festivali'nde Guiseppe de Begnis ile büyülüyici genç soprano Maria Malibran'ın birkaç konserine ve opera performansına bilet alarak bu gelişmeyi kutladılar. Charles, Wedgwood kuzenlerinin yanına yerleþip "tamamen onlarla birlikte yaþadı." Dedikleri gibiydi, "çok muhteþem" bir kültürel deneyimdi. Arýalar arasında, şehirdeki bir meraklıdan on beþ şilin değerinde böcek almayı başardı. Sonunda Cambridge'e döndü; dönem baþı okula dönmüş olmanın telaþesi içindeydi.⁵

Aziz Michael dönemi insanın dikkatini daðıtacak birçok şeyle doluydu, ama Charles kararlılığını korudu. Derslere katılıp Little Go için klasik metinler ödüñç aldı. Kuru, alçaltıcı bir iþti bu. Erasmus onu kısa bir süreliğine ziyaret etti ve güzel sanatlar alanındaki eğitimlerine Fitzwilliam Müzesi'nde devam ettiler. Charles araya birkaç günlük bir av bile sıkıştırdı. Fakat sonuncusunda atı "iki kez o kadar berbat bir şekilde yuvarlandı ki neredeyse ciğerleri sökülp fırlayacakmış gibi oldu," o da ava bir son verdi. Bunun dışında her şeyde dimdik ilerliyordu: Eski âlemci arkadaşlarından ayrılıp daha üst sınıftan birilerini aramaya başladı. Fox okuldan ayrıldı ayrılan din adamı doğabilimcilerle, onların güler yüzlü akıl hocası Peder Henslow'a yüz vermez olmuþtu. Henslow'un baharda verdiği botanik derslerine kaydolduysa da onu profesörle tanıştıran Fox'a bundan bahsetmek dışında fazla bir şey yapmamıştı. Ama artık her şey fark-

liydi. Profesör Henslow'un cuma akşamı verdiği partilerin demirbaşlarından biri olup olmuştu ve yeni bir grupta birlikte hareket ediyordu.

Bu gruptakilerden biri, böcek kardeşi içinde adı çıkışmış Peder Jenyns'ti. Cambridge yakınlarında Bottisham'ın eşrafından bir vaiz-hâkimin oğlu olan, Eton'da eğitim görmüş Jenyns eski düzende yetişmişti. Babası onu, aile mülklerinin yakınındaki Swaffham Bulbeck'e yerleştirmiştir. Jenyns burada vaizlik yaparken, babasının tersine dünyevi işlerle "hiçbir ilgisi- nin olmamasına karar vermişti." Bunun yerine boş vakitlerini çocukken oluşturduğu böcek güruhunu genişletmeye ayırmıştı. Otuz yaşındaki bu bekâr adam utangaç ve sertti, bu haline uygun bir de bilimsel havası vardı: tavrı metodolojikti, oglular hakkında titizdi ve son derece ortodokstu. Kahramanı Peder Gilbert White gibi "doğabilimci günlüğü" tutuyor, sık sık "mide bulantısı ile gelen şiddetli baş ağrıları" çekiyordu, bu da sosyal profilini daha bir düşürüyordu. Arkadaşları "zooloji profesörlüğü"ne adaylığını koyması için bastırıyorlardı, ama hiçbir faydası olmuyordu. Fakat bir cuma akşamı Darwin bir darbe düzenlemeyi başardı. Asık suratlı genç tutucuya, Christ's College'a gelip böceklerini incelemeye ikna etti. Jenyns koleksiyonu hakkında pek bir şey söylememiştir olsa da hayranından "bayağı çok sayıda böcek" allığına minnettar olmuştu. Darwin, belki de adam "suratsız ve alaycı çehresi"nin düşündürdüğü kadar kötü değildir diye düşünmüştü.⁶

O dönem Fox hiç ziyaretine gelmedi, Fanny de hiç yazmadı. Charles onların ihmalkârlığına metanetle göğüs gerdi. Kendi ayakları üstünde durmaya başlamıştı. Faal böcek koleksiyoncuları onun için her şeyden önce geliyordu, büyük ağabeylerdi. Noel'de üç hafta boyunca Eras'in şişme ya tağında yattı ve canı ne isterse onu yaptı. Londra'nın beklediğinden eğlenceli olacağı anlaşılmıştı, bu sakin olacağı anlamına geliyordu. Samuel Richardson'ın bomba kitabı *Clarissa'yı* hızla okudu, yedi ciltlik mahvolmuş bir flörtün hikâyесini neredeyse bitiriyordu. Akşam yemeklerinde hâlâ ona hayran olan Sir James Mackintosh'la daha ağır meseleleri değerlendirdi. Mackintosh, Charles'ın Edinburg'da tanıdığı frenolojiye saldırıyordu. Mackintosh, eğitim beynin melekelerini –aşk, nefret, mantık vs.– değiştirebiliyorsa bu melekelerin doğuştan gelmediğini, bu yüzden de kafa şeklinin bunları yansıtamayacağını açıklamıştı. Charles'ın bunu kabul etmesi gerekmisti. Kafatasındaki çıktınlara duyduğu zayıf inanç "parçalanıp gitmişti." Daha sağlam bir bilime, entomolojiye geri dönmüştü. Hope,

Noel sonrası şehirdeydi, onunla konuşabilirdi; Stephens da üniversiteli arkadaşına hocalık yapmak için birkaç akşamını ayırmıştı. Darwin genç bir mimarla, sıkı birkaç böcek yakalamiş yeni bir koleksiyoncu olan George Waterhouse'la tanıştırılmıştı. Waterhouse ona “en şahane böceklerden” bir kutu verme inceligiğini göstermişti.⁷ Yaptığı unutulmayacaktı.

Darwin, yeni yıl günü, dönemin başlamasına on beş gün kala Cambridge'e döndüğünde, Jenyns'e iadeiziyarette bulundu. Swaffham Bulbeck'e at sürdü; vaizi rahat, sarınıp sarmalanmış ve sık görünmeye çalışır bir halde buldu. Darwin ona “bir sürü muhteşem böcek” verdi, karşılığında Jenyns'in de bataklıklardan alınmış numunelerin bir eşini vereceğini umuyordu. Ama tek aldığı bir-iki iyi böcekle “iki-üç tane de daha sıradan böcek” oldu. Jenyns, Waterhouse kadar cömert değildi, bunun acısı da unutmadı. Darwin kötü niyetli bir edayla kendisinin su böceklerinin Jenyns'in “zayıf akıl”ını hayrete düşürdüğünü, onu sönükle bırakmak için çok daha sıkı çalışmaya kararlı olduğunu not almıştı; hele bir Little Go'yu geçsin daha çok çalışacaktı.

O sıralarda ikinci sınıf öğrencilerinin “hepsi de korku ve kaygıdan berbat durumdaydı,” ateşten gömleği giymelerine yalnızca iki ay kalmıştı. Nelerden sınava çekileceklerini neredeyse bir yıldır biliyorlardı: kendilerine verilen Latince ve Yunanca metinleri çevirip yorumlayacaklar; İnciller ve Elçilerinin İşleri'nin bazı bölümleriyle ilgili soruları ve Paley'nin *Evidences of Christianity*'inden gelen soruları cevaplayacakları. Sınavı bir gün içinde verip kurtulmaları gerekiyordu: Sabahleyin üç saat klasiklerle, öğleden sonra üç saat de Yeni Ahit ve Paley'le uğraşacaklardı. Little Go'nun artık bu kadar sıkı olmasına neden olan şey buydu. Adaylar sözlü olarak sınava tabi tutulacaklar, her biri sırayla söyleye çağrılabaktı. Baskı altında, herkesin gözü önünde gerçekleşen açık bir performans olacaktı, yalan dolana yer yoktu. “Birinci sınıf” not alan öğrenciler tam kredi alacaklardı; “ikinci sınıf” not alanların ertesi yıl yeniden denemesi gerekecekti.⁸

Charles bir gayret kadim dillere yüklendi, yalnızca sınavı geçmeyi istiyordu. İştahını asıl kabartan Paley olmuştu. Paley'nin *Evidences'i*, Sumner'in Shrewsbury'deyken okuduğu kitabı gibiydi, yalnızca ondan daha iyiydi. 1805'te zengin bir rektör, bir dekan, Cambridge İlahiyat Doktoru'ya ölen Paley genel kabul gören fikirlere aykırılık konusunda şüphelerden azade biri değildi, ama en azından kitabı doğru inançlar ve davranışlar konusunda bir köşetaşı olmayı sürdürdüyordu.⁹ Bütün yüce gönüll-

lü İngilizler onun önermelerini kabul ediyor; Cambridge'in bütün rahip adayları onunvardığı sonuçlar üzerine ant içiyorlardı. Kitabın soğuk, açık mantık yürütmesi Hıristiyanlığı kanıtlıyor, genç adamları din savunucusu haline getiriyor, Anglikan düzenini destekliyordu.

Paley'nin "mantığı" Charles'in o kadar hoşuna gitmişti ki ezbere öğrendi. Çıkarımların keskin zarafeti onu büyülemiştir: Tanrı'nın var olduğu kabul edilirse kendisini gözler önüne sereceği açıktı, peki bunu mucizelerden başka nasıl yapacaktı? Bu kadar çok tarihsel kanıt varken, bu mucizeler deneyimlere ters düştükleri gerekçesiyle bir kenara bırakılamazlardı. İlk dönemlerdeki Hıristiyanların Isa'nın mucizelerini reddetmek yerine zulme uğramış olmaları, Yeni Ahit'in Diriliş'le ilgili anlatısını ikna edici kılıyordu. Başka hiçbir mucize bu kadar çarpıcı bir biçimde doğrulanmamıştı. Dolayısıyla Hıristiyanlığın vahyi hem doğrudydu hem de benzer siz: Gerçekte de "Yahudi bir köylü" Tanrı'ya giden yolu göstermişti.

Peki, bu neyi değiştirmiştir? Charles *Evidences*'ı bitirdiği sıralarda pratikte buna verilen siyasi cevap unutulamaz cinstendi. Paley'ye göre Hıristiyanlığın vahyi "gelecekteki bir ödüllendirme, cezalandırma durumu"nun varlığını tesis ediyordu. Öte dünyada bir karşılık bulunması, şimdiki hayatı insanların davranışlarını düzenlemek açısından ziyadesiyle yararlıdı. İlelebet işkence tehdidi olmazsa, insanlar görevlerini yapmak için bir "saik isteyecekler," "kurallar içinde otorite isteyeceklerdi." Öte yandan onlara gelecekte ödüllendirileceklerini vaat ettiğinizde çekikleri zorluklara ve alçaltıcı "konumlarına" tahammül edeceklerdi. *Evidences*, "Bu tek gerçek, şeylerin tabiatını değiştiriyor," diyordu. "Kargaşa düzgünleştiriyor, ahlaki dünyayı doğal dünyaya tek parça haline sokuyor."¹⁰

Bu argümanla büyülenmiş olan Charles'a göre, Paley'nin dünyası kendi dünyasıydı. Cambridge *Evidences*'a uyuyordu, aynı ilkelerle işliyordu. Otoritenin Tanrı tarafından ihsan edildiği, hayatındaki konumların tahsis edildiği, mükemmellığın cömertçe ödüllendirilmesinde olduğu gibi yanlış davranışlara karşılık cezaların yüce bir şiddetle verildiği bir mikrokozmstu. Burada "Hıristiyanlığın hakikati" olgulara dayanıyordu ve o da bunlar hakkında sınava çekilmek üzereydi. Charles'in yargı günü, sınav odasına girdiği 24 Mart 1830 Pazar günü oldu. İstikbali mevzubahis olduğundan "darmadağın olmuş" gibi hissediyor, "tembellik günlerinin" suçluluk yaratılan hatırlarıyla işkence çekiyordu. Engizisyon görevlileri katıldı, "çok sayıda soru" sordular, ama ertesi gün sonuçlar açıklandığında

rahat bir soluk aldı: "Little Go'yu geçtim!!!... Geçtim, geçtim, geçtim!.." Başarısının zafer sevinci içinde, entomolojiye dönmek için sabırsızlanıyordu. "Tanrı böcekleri ve Mr. Jenyns'i korusun!"¹¹

Fanny hayatından silinip gidiyordu. Artık bundan emindi. Bir dönemlik suskunluğun ardından, Paley'yi hatmettiği sırada nihayet ondan bir not gelmişti, ama insanı delirtecek kadar belirsiz bir dille kaleme alınmıştı. Hiçbir gerekçe yoktu, hiçbir özür yoktu, hiçbir cesaretlendirme yoktu, yalnızca sıkıcı bir suratsızlık vardı. "Bu Noel'de neden eve gelmedin?" diye hesap sormuştı Fanny. "Sanırım *bazı sevgili küçük böcekler...* seni uzak tuttu." Alayları sürüyordu. Öyle sanıyordu ki, "gelmeye teşvik edilmesi" için kendisinin de tuhaf bir tür, bir "*Scrofulum mortuorum*" (tabii ki bir hastalık anlamına geliyordu) yakalaması gerekiyordu. Kendi hobisine, resme, bir mektup bile yazamayacak kadar düşkün birinden gelen bu sözler çizmeyi aşıyordu. Ama Fanny, Charles onu gerçekten görmeye can attığını düşünmesin diye muammalı bir dil de kullanmıştı. Tatiller "sıkıntılı günler" yarattı diye yakınımsıtı, onu borç içinde bırakmıştı. "Mali bakımdan çok acınacak durumdayım, *mülküm üzerindeki ipoteklerin de haddi hesabı yok.*" Alacaklılar bastırıldılarından, ufukta borçları yüzünden hapse düşmek görünyordu. "Şu para ne kadar da korkunç, iğrenç bir şey, adından nefret ediyorum, sen de *etmiyor musun?*" diye samimiyetsiz bir dille bitiriyordu; "*kaba ruhlara uygun, Böcek avcılarına, Boya fırçası kulancılarına değil!*"

Mesajı çözmek gayet kolaydı. Charles "para" yerine "aşk" koyarak satır aralarını okuyabiliyordu. Aptal kız kalbini fazlaca açmıştı. Başkaları da onun sevgisine talipti: aşıklar ("alacaklılar") etrafını sarılmıştı, ufukta evlilik ("borçlar yüzünden hapse düşmek") görünyordu. "Hizmetçi" ile "arabacı" degillerdi artık, ormandaki buluşmaları sona ermişti. Noel'de eve gitmediği de çok iyi olmuştu. "Sevgili küçük böcekler"i sevmek uğarı bir hanımı sevmekten daha güvenliydi. En azından onları iğneyle sabitlemek daha kolaydı. Sınavını da vermiş olduğu için üzüntüsünü asıl işini yaparak boğmaya çalıştı. Bir yıl önce sipariş ettiği yeni dolap en sonunda gelmişti, numuneleri sergilemek için ince çekmeceleri olan "sevimli küçük bir şeydi." Sabredemeyecekti, Paskalya'yı okulda, etiketleme, çerçevelerle ve kataloglama işleriyle uğraşarak geçirdi. Fox'a, "Cambridge'ten ayrılmam için bir tek teşvik edici sebep bile yok," diye iç geçirerek yakınımsıtı.¹²

Kalmasının bir başka sebebi de, ona kanı kaynamış olan Henslow'du. Belki Darwin her cuma akşamı onun ağızından çıkanlara "yapıştığı için," belki de sürekli onu sorguya çektiği için ona kanı kaynamamıştı. Her nedense artık, Henslow ondan etkilenmiş, onu yanına almıştı. Dönem sonu geldiğinde derin sohbetlere dalmış bir halde sokaklarda birlikte yürüken görülebiliyorlardı. Darwin geç de olsa "iyi huylu ve hoş" profesörle ne kadar fazla ortak yönü olduğunu keşfetdiyordu.¹³

Henslow serbest meslekle uğraşan hali vakti yerinde bir ailennin oğluydu. Darwin gibi o da kimyayla uğraşarak, doğal nesneler toplayarak büyümüştü. Babası bir kilise kariyerine sıcak baktığından onu Cambridge'e yollamıştı. Ama bilim yolunu kesmiştir. Öğrencilik yıllarında matematikte mükemmel oldu, hazırlanması zorunlu deniz kabuğu ve böcek koleksiyonlarını toplarken kimya ve mineraloji çalışmıştır. Daha sonra jeoloji hocası Sedgwick'e yardım etmiş, lisans öğrencilerinin doğa tarihine ilgisini kamçılamak için Cambridge Felsefe Derneği'ni kurmuştur. Daha yirmi altı yaşındayken mineraloji profesörü olmuş, bir yıl sonra da Jenyns'in kız kardeşiyle evlenmiştir. Ancak bundan sonra, 100 sterlinlik yıllık gelirini artırmak için rahip olarak atanmış, üniversitenin Botanik Bahçesi'ne çok kısa bir mesafede bulunan Little St. Mary Kilisesi'nin papazlığını kabul etmiştir.

Artık Botanik Bahçesi'nde eğitim veriyor, yolları öğrencisiyle birlikte arşınıyordu. Kraliyet tarafından atanmış yeni Botanik profesörünün ariçalıkları bunlardı. Bu görev kolayca ona verilmişti ve öğretmenlikten kazandığı geliri ikiye katlamıştı. Selefî bu mevkii altmış üç yıl boyunca elinde tutmuş, otuz yıl boyunca ders vermemiş, üniversitede kalmayı bile kesmiştir. Bahçeyi ihmâl etmiş, müzeyi de tam anlamıyla darmadağın bir halde bırakmıştır. Henslow'la birlikte bunların hepsi değişiyordu. Bakımsızlıktan harap olmuş bahçeyi canlandırmak, şehir dışında mükemmel bir yer haline getirmek ve düzgün bir bitki bahçesi kurmak için hazırlanan planlar uygulanmaya başlamıştı. Her Paskalya dönemi, pratik çalışmalar eşliğinde burada dersler veriliyordu. Öğrencilere bitki numuneleri veriliyor, öğrenciler bunları "kendi başlarına parçalarına ayıryordu."¹⁴ Bitki toplama gezilerinde –artık bahar aylarının yörenye özgü ayınlarından biri haline gelmişti bu geziler– kırlarda dolaşıyorlar, olabildiğince fazla tür toplamaya çalışıyorlardı.

Charles din adamı bir öğretim görevlisinin sürdüğü mutlu hayatı ilk kez Henslow'la birlikte yaptığı bu yürüyüşlerde gördü. Hocasının çok-

yönlülüğü onu “çarpmıştı,” típkı Grant’la birlikte Edinburg yakınlarında sahilde yaptıkları gezintilerde olduğu gibi. Profesör bataklıklardaki patikalardan ilerlerken, başka yeteneklerini de gözler önüne serdi. Botanik çalışmaları, uğraştığı tek ayın değildi, disiplini sağlamakla ilgili görevleri de vardı.

Bahar aylarında genç adamların hayal gücü kolayca dağılıyordu. Çiçekler büyüleyiciydi, ama başka güzellikler de el ediyordu; şehrin etrafındaki dar sokaklarda genç adamların avare avare dolaşan gözlerini üstüne çeken çok gonca bulunuyordu. Botanikle uğraşan disiplin görevlisinin taradığı yaşam alanları buralardı. Henslow bir önceki dönemde beri dışileri köklerinden söküp Spinning House'a yeniden dikmekle uğraşıyordu. Bitkilerin peşinden çılginca koştuğu nisan ve Mayıs aylarında fazlasıyla tetikte oluyordu, yalnızca Paskalya tatilinde sekiz kızı tutuklamıştı. İdeal bir kanun uygulayıcı, bir ilkeler adamydı, “güçlü ve kararlı bir iradeyle” harekete geçiyordu ama garez gibi “bayağı duyguların” üstünde kalan, her zaman “nazik ve yapmacıksız” bir insandı. Ya da öğretim üyelerinin taktiği lakapla “Henslow’la yürüyen adam” böyle diyordu. “Onu ne kadar çok görürsem o kadar çok seviyorum,” diye düşünüyordu Darwin. “Bir sonraki yaza onunla birlikte ilahiyat okumak gibi bir düşüncem var.”¹⁵

Fakat şimdilik bitkiler aklını başından alıyordu. Botanikle uğraşmanın, böcek peşinden koşmak kadar eğlenceli, hatta daha öğretici olduğu anlaşılmıştı. Kendini Henslow'un gezilerine atıyordu, kısa süre içinde de sıradan bahçecilik öğrencilerinden daha üstün olduğunu kanıtladı. Mayıs ortasında hepsi, yakalama ağları ve kutularını da alıp bir arabaya dolmuş mügelerin yetitiği Gamlingay fundalıklarına doğru yirmi beş kilometrelik bir yolculuğa koyuldular. Darwin oraya varır varmaz kendini aştı. Karakurbağalarının üreme mevsimi olduğunu biliyordu; bu keskin, kesintili titrek sesler nadir bulunan bir türe işaret ediyordu. Birkaç tane yakalayıp elden ele geçirdi, öyle ki Henslow Mr. Darwin'in “kurbağa turtası yapmaya mı” niyetli olduğunu sormaktan kendini alamadı. Günün ilerleyen saatlerinde Darwin başka bir sürprizle çıkışageldi, yörede daha önce görülmemiş anemon çiçekleriyle.

Doğabilimciler, bir hafta sonra Cam Nehri'nin aşağısına doğru seyretiliyorlardı; mavnaları Bottisham'a, bataklıklara doğru gidiyordu. Bataklıklara çıktııklarında takım dağılıp etrafta dolaşmaya başladı. Bazıları emni-

yetsiz arazide, çatalkuyruklu kelebeklerin peşine düştü, Henslow'u çok eğlendirdi bu. Darwin ise her yerde bitki aradı. Çamurlu bir hendeğin karşısında Henslow'un çok istenenler listesinde yer alan, böcek yiyan keseli bir bitki tespit etti. Gösteriş yapmak için atlama sıriğini kullanarak bitkiye ulaşmaya çalıştı (birlikte böcek peşinde koştuğu eski arkadaşlarından biri ona bu numarayı öğretmiş). Kuvvetli bir hamlede bulunarak yukarı doğru fırladı, ama kendini yeterince güçlü itmemiştir. Sırık hendeğe dikine saplandı, Darwin de tepesine yapışmış sallanıyordu. Utana sıkila çamurun içine doğru kaydı, numuneye doğru yürüdü ve alıp Henslow'a getirdi. Ekibin o gece yakınlardaki bir手上 yediği akşam yemeğinde, o dönemin şerefine kadeh kaldırılan olayı Darwin'in cesaretiydi. Her yıl düzenlenen bitki toplama gezileri zaferle sonuçlanmış, 300'e yakın tür toplanmıştır.¹⁶

Henslow'un botanik dersleri haftada beş gün yapılmıyordu. Derslere Peder Whewell ve Peder Peacock da dahil yetmiş sekiz adam katlıyordu. Açıktı ki Darwin "gözde öğrenciydi." Pratik derslerine erkenden geliyor, öğrencilerin kendi başlarına çalıştığı, kenarda duran masanın üstündeki bitki sepetlerini ve kesim aletlerini düzenliyordu. Profesörü de sürekli soru yağmuruna tutuyordu. Henslow, "Şu D.'nin sorduğu sorulara bak," diye şaşırıyor, yaptığı rehberliğin meyvelerini vereceğini biliyordu.¹⁷

Darwin'in erkenden gelişmesi çok işine yarıyordu. Eskiden Edinburg'da bitkiye benzer ilkel hayvanlara, daha doğrusu bunların yumurtalarının kendiliğinden hareket etmesine duyduğu ilgi de öyle. Henslow'la birlikte artık, polenleri mercek altına alıyordu. Bir gün mikroskopla alkol içindeki itir polenlerini incelerken kenarda "uç şeffaf koninin" belirdiğini gördü. Patlayıverdiler ve "büyük bir şiddetle" sıvının içine "sayılamayacak kadar çok granül" fışkırttılar. Yalnızca ilkel yumurtalar değil içlerindeki madde de kendi kendini harekete geçirme gücüne sahipmiş gibi görünyordu. Henslow'a gösterdi ama hayli farklı bir açıklama dinledi. Henslow'a göre minnacık granüller gerçekten de poleni oluşturan atomlardı; belki de hayatı oluşturan asıl malzemeydi, fakat kendilerine içkin hayatı bir güce sahip değildiler. Hayat maddeye dışarıdan veriliyordu; bir lütfu ve nihayetinde gücünü Tanrı'dan alıyordu. "Tahminler yürütmeye yatkın" doğabilimciler ne derse desin, kendi kendilerini harekete geçiren hayat atomları yoktu.¹⁸ Oysa Darwin Grant'tan bunun tam aksını, maddenin kendi kendisine hareket ettiğini duymuştu; durup düşünmeye başladı. Keşiflerini açıklamadan önce uygun zamanı beklemeyi öğreniyordu.

***

O yaz, sıklığı dişlerinin arasından söylediği gibi “güzel evi”nde olmasının bekleniyordu. Doktoru sekiz aydır görmediğinden hesabını vermesi gerekiyordu, dört gözle bunu beklediği de söylenenemezdi hani. Fox'u da görmemişti, bu yüzden neden Mount'a gelmesini istemesindi ki? Shrewsbury, Osmaston'a bir-iki fayton yolculuğu mesafedeydi, gelmek en fazla bir günde alındı. Son derece uygun olacaktı, ayrıca hesap verme vaktinin hızını da kesebildi. Hem Charles minnacık su kenarı böceklerinden, yeni dolabında sayıları 208'i bulmuş olan Bembidiidaelerden oluşan koleksiyonunu göstererek hava da atabilirdi; Britanya'daki türlerin üçte ikisi elindeydi. Çarpık bir sıritışla, “Çabuk yaz,” diye Fox'a talimat verdi; “Shrewsbury planına da kesinlikle hayır demeyeceksin, yoksa seni asla affetmem.”

Fox kabul etti ve Charles da cesaret buldu. Eşyalarını toplarken, “Ne kadar erken gelersen o kadar iyi olur,” diye cevap gönderdi. Fox Mount'a geldi, ama bulușmaları berbat oldu. Kendilerine hiç zaman ayıramadılar, ne huzur, ne sükünet bulabildiler. Charles o yılın olaylarını, Little Go'yu, doğa tarihini, Henslow'u ve ilahiyatı Doktor'a aktardı, fakat verdiği heyecanlı raporun bile evi sakinleştirmeye pek faydası olmadı. Herkes gerindindi. Onun için endişeleniyorlardı, Doktor da iyi değildi. İşler nihayetinde, Charles'in kaçip gitmeye özlem duymasına yol açan bir “patırı ve kargaşa” halini aldı. Fox geri döndüğünde, Charles da Kuzey Galler'de “entomolojiyle uğraşan” Hope ve bazı arkadaşlarına katılmaya gitti.

O yaza dudakları da eşlik etti. Ağustosun üç haftasını tepelerde, güzel günlerde böcek avlayarak, yağmurlu günlerde alabalık avlayarak, genellikle de “Hopelerin bencilliği ve aptallığından tiksinerek” geçirdi. Din adamları geri döndüklerinde Hope düzgün bir dolaba sahip olmuş bulunuyordu, ama Hope sahada çalışmaya yatkın bir doğabilimci değildi. Darwin üstünlüğünün giderek artmakta olduğunu hissediyordu. Profesör Henslow'u örnek aldığından, Hope ya da Jenyns'ten, hatta Fox'tan bile farklı, başka tür bir rahip olma yolundaydı. Doğa tarihine bağlılığı tam ve eksiksiz olacaktı. Rahiplik mertebesinin onu bağlaması gerekmiyordu; bir taşra rahibinin bol bol vakti de olabilirdi. Bu ihtimalden yine keyiflenmeye başladı. Barmouth'tan Fox'a yapmış rahip olarak atanma töreni için ne okuduğunu sordu. Sonra bir Wedgwood'un vaiz olduğu Maer'e doğru yola

çıktı; av mevsimine bir silah atışıyla ve bu yıl bir kez olsun “içinde *kilise cemaatine* dair en ufak bir korku bile olmaksızın” başlamaya can atıyordu.¹⁹

Av zayıftı, ama durumu böcek öldürerek ve kendinden on iki yaş büyük kuzeni Charlotte’la bakışarak telafi etti. Eve 10 Eylül’de, keyfi gayet yerinde döndü, ama Fanny’den gelen bir mektup onu korkutup şaşırtacaktı. Mektup Fanny’nin “babasının arzusu” üzerine kaleme alınmıştı. Sert toprak ağası “aslında onu her zaman olduğu gibi av kuşlarından bazilarını öldürmek” üzere görmeyi tercih ederdi, ama şimdi erkek erkeğe konuşturmak için bir hafta içinde Woodhouse’a bekliyordu. Charles yaklaşık bir tahminde bulundu, atını sürerken de kendini en kötüsüne hazırladı. Hiç kuşku yok ki bu yalnızca bir formaliteydi. Owen’ın yumuşak karnı ve Charles’la ilgili beklenileri düşünülürse, ilk öğreneceklerden biri olacaktı. Fanny nişanlanıyordu. Talibi yörenin Tory vekilinin kardeşi olan din adamı John Hill’di. Hill, bir önceki kıstan, Charles’ın şüpheleriyle baş başa Cambridge’e kapandığı o kıstan beri Brighton’da Fanny’yle beraberdi. Herkes ona “The Hill” (Tepe) diyordu.

Charles üç hafta sonra kolejeye geri dönmüştü. Oraya varmak için komaman yeni atının $-1,65$ metre – üstünde hırçınlıkla birbiri ardına tepeler aşmıştı; “zavallı hayvan o kadar yorulmuştu ki, artık topuklarının üstünde mi yoksa başının üstünde mi duruyor bilemiyordu.” Charles, “Ona kesinlikle âşığım,” diye mırıldanıyordu. “Böcekler, av kuşları, ne olursa olsun başka şeyler bana hiçbir şey ifade etmiyor.” Fanny bile. Charles Shrewsbury’den ayrılmadan önce Fanny ona bir mektup karalamış, onun, kendi kaleminden çıkışmış bir portresini de göndermişti. “Ormanı gelecek sefer varlığıyla şerefleştirdiğinde gerçekten, sahiden” daha iyi bir portresini yapmaya söz vermişti. Şimdi bu duygulara oynamanın tipik bir örneği değil miydi? Fakat Fanny kendisinin de kabul ettiği gibi, “‘bir hanımefendi gibi’ yazmayı” hiçbir zaman öğrenemeyecekti.²⁰ Hayır, Fanny Owen artık tarih olmuştu. Atlar daha güvenilirdi.

7. Bölüm

Herkes Kendi Adına Karar Verecek

Ülkede siyasi olaylar hızla ilerliyordu. Paris bir kez daha devrime doğru yuvarlanırken, İngiltere şaşkınlıktan donakalmıştı. Temmuz 1830'da gerici Fransız kralı X. Charles hükümeti lağvetmişti. Cumhuriyetçi işçiler ve öğrenciler barikatlara çıkmışlar, borsa çökmüş, Notre Dame'in tepesinde üç renkli bayrak dalgalanmaya başlamıştı. Askerler isyan daydı; Louvre'a saldırılmış, Tuilieres yağmalanmış, cumhuriyet ilan edilmişti. Bir hafta sonra Kral İngiltere'ye kaçtı, ülkeye ulaştığı sırada Darwin Galler'de böcek avındaydı. Fransa'da "Yurttaş Kral" Louis Philippe tahta çıktıktan, orta sınıfların durumu artık sallantıdaydı.

Rahipler de güçlerini yitirmişlerdi, Katoliklik artık Fransa'nın devlet dini değildi. Tory hükümeti, tahtından indirilmiş Fransa kralının ülkeye sigınmasına izin verirken, Whig reformcular parlamentoda reforma gidilmemesi, demokrasinin yaygınlaştırılmaması halinde İngiltere'de de bir "Temmuz Devrimi" yaşanacağı uyarısıyla siyasi sermaye ediniyorlardı. Sonbaharda, Charles koleje geri döndüğü sıralarda, sert bir siyaset izleyen Tory Başbakanı Wellington Dükü topuklarını yere vurdu ve borsa sallandı. Radikal sokaklarda isyanlarını kukremeye başladı; adil bir biçimde ücretlendirilmeyi, sendikalara güç verilmesini, oy kullanma hakkının yaygınlaşmasını ve zengin İngiliz rahiplerin mahvedilmesini talep ediyorlardı. Cumhuriyetçi ateistler Rotunda'da, Thames Nehri'nin güney kıyısında Richard Carlile'in kısa süre önce yeniden açtığı virane binada toplanıyorlardı.

Carlile buraya, kendisi gibi din karşıtı misyoner Robert Taylor'ı yerleştirmiştir, dininden dönmiş rahip Taylor, Rotunda'nın oditoryumunda haftada birkaç kez sahneye çıkıyordu. Gösterişli dini kıyafetler giyerek din karşıtı melodramlar sahneliyor, esnaf kesimden dinleyicilerine yüksekten uçan vaazlar veriyordu. "Şeytan!" hakkında verdiği iki pazar hutbesinde "Tanrı ve Şeytan... ikisi bir ve aynı varlıktır... Cehennem ve Ce-

hennem ateşi... aslında Yüce Tanrı'nın isimleri ve sıfatlarından başka bir şey değildir," diye korkunç bir çıkışta bulunmuştu. Taylor'a bu yüzden "Şeytan'ın Papazı adı takılmıştı; bu etiket Darwin'in aklından ömrü boyunca çıkmayacaktı. Taylor'ın vaazları da ucuz kâğıda basılmış *Şeytan'ın Kürsüsü* adlı itibarsız bir broşür halinde binlerce okur buluyordu. Kasım ayında Wellington hükümeti çöktüğünde, Taylor kürsüsünde yerlesik düzene dil uzatıyor; tepesinde, çatıda üç renkli bir bayrak hafif bir esintiyile dalgalandıyordu.¹

Anglikan rahipler bu insanları tedirginlikle izliyorlardı. Siyasi belirsizlik giderek artarken, birçokları Toryleri Kilise ile Taç'ın en iyi savunucuları olarak görmeyi sürdürdü. Bir zamanlar reformcu eğilimleri ile dikkat çeken Cambridge'te öğretim üyeleri kararlı bir biçimde sağa kayıyorlardı. Kendilerini açıkça ortaya koyan Whiglerin attıkları adımlara dikkat etmeleri gerekiyordu, final sınavları için hummalı bir hazırlığa girenlerin bile.

Bu sıralarda Darwin ciddi bir biçimde okumayı sürdürdü, ateşten gömlegini giymesine yalnızca iki ay kalmıştı, "çaresiz hissediyordu." Böceklerden vazgeçmişti, yalnız cuma akşamlarını Henslow'un partileri için boş bırakıyordu. Hiçbir şey bu partileri kaçırmasına engel olamazdı, bazen Henslowlarla birlikte akşam yemeğine oturmak için eve erken geliyordu. Mrs. Henslow ona "şeytani tuhaftı" diyerek çatıyordu (Charles onun ilk kez hamile kaldığını bilmiyordu). O Henslow'u seviyordu. Henslow, "O zamana kadar karşılaştığı en mükemmel insandı." Hızla yakınılaşmışlardı, yürüyüş arkadaşı artık özel hocası olmuştu. Henslow'un konuları matematik ve teolojiydi, bu da Darwin'e gayet iyi geliyordu. Birlikte geçirdikleri ders saatlerini "günün en hoş saati" olarak anıp tadını çıkarıyordu.²

Henslow'un "bazı ilginç dini düşüncelere" sahip olduğu söyleniyordu, ama Darwin hiçbir kanıt görememişti. Tam tersine, Paley'nin *Principles of Moral and Political Philosophy'si* hakkındaki tartışmaları, Henslow'un dini dogmalara bağlılığını şüpheye yer bırakmayacak şekilde ortaya koymuş olsa gerekti. Sınav için bu kitabın hakkından gelmesi gerekiyordu, *Evidences'in* tersine –bundan da sorular çıkacaktır– *Principles Cambridge* için artık yanılmaz bir rehber değil, bir engel konumundaydı. Eski ve modası geçmiş –1785'te basılmış– bu kitap yıpranmış bir akademik mobilyaydı, toz bağlamış gelenekçiler için evladiyelik bir parça, başkaları içinse harap bir çöplüktü. Liberal Havariler ve evangelik Sims kitabı be-

genmiyor; Sedgwick ve Whewell gibi öğretim görevlileri de zararlı buluyor, maneviyattan uzak ve tehlikeli olduğunu söylüyordu.³

Din konusunda çok da ciddi sayılamayacak Darwin bile, Henslow'la birlikte siyasi eğitimine başladığında bunu fark etmiş olsa gerek. Paley'nin fikirleri, Hıristiyanlığın makul adamların inancı olduğu ve dünyayı makul adamların yönettiği geçip gitmiş bir devrin fikirleriydı. O zamanlar Kilise, koltuğunda rahattı, hiçbir zaman gerçekleştirmeyeceğini bildiği değişiklikler üzerine düşünmekte serbestti. Paley demokrasi argümanlarını görmüş, ama bunlara karşı çıkmıştı; parlamentonun ulusu temsil etmeyi başaramadığını teslim etmiş ama yarattığı büyük eşitsizlikleri desteklemişti; adaletin yönetimindeki kusurları görmüş ama zalim bir ceza yasasını savunmuştu. Paley doğru ile yanlış ilişkin kavrayışını tümüyle doğallık akıl yürütmesi üzerine dayandırılmıştı ve her zaman, bütün insanların bunun üzerinde hemfikir olmasının sağlanabileceğinden emindi.

Darwin, Paley'nin egemen ya da devlet için doğaüstü bir onay görmeyeğini keşfetti. Onun yönetimi, basitçe "amaca uygunluk"tan geçiyordu. İnsanın ancak "kamuya ters düşmeksızın direniş gösterilemediği ya da değiştirilemediği" sürece hükümete itaat etmek gibi bir görevi vardı. Paley, şikayetlerin çok büyük, bunların tazmin edilmesi çağrısının çok güçlü olması, toplumun maruz kalacağı tehlike ve zararın bunların gerisinde kalması halinde direnişin haklı olabileceğini söylüyor, samimi tavrıyla buna izin veriyordu. Ve sakin bir tavırla, peki buna kim karar verecek, diye soruyordu. "Cevabımız: 'Herkes kendi adına karar verecek.'"

1830'da bunlar cüretkâr sözlerdi. Bu Paley'nin tek siyasi sapkınlığı değildi. Darwin Paley'nin Yerleşik Kilise'de kutsal bir şey görmediğini de öğrenmiş bulunuyordu. Kitabının ürkütücü bir bölümünde, Yerleşik Kilise'nin "Hıristiyanlığın bir parçası olmadığını," yalnızca inancı kitlelere işleme nin bir yolu olduğunu buyurmuştu. Yerleşik Kilise'nin otoritesi "yararında" yatıyordu, "dinin şartlarına riayet" konusunda da aynı şey geçerliydi. İngiltere Kilisesi'nin Otuz Dokuz Şart'ı bir dışlama bölgesi oluşturuyor, düşman kesimleri kilise görevlerinden uzak tutuyordu. Bu şartları kabul etmek "düzen ve sükünetin" korunmasını sağlayabilirdi, fakat istikrarın hâkim olduğu 1785 yılında bu şartlar gereksiz bir fazlalık gibi görünuyordu, Paley de bunların lağvedilmesi gerektiğini düşünüyordu. Otuz Dokuz Şart'ı kabul etmenin, "icerdikleri her önermeye gerçekten inanç duymayı" gerektirdiği gibi bir düşüncesi de yoktu.⁴

Henslow burada bir çizgi çekiyordu: Paley'nin doktrin açısından gevşekliğinden hiçbir şey almayacaktı. Henslow reforma ısnıyor olabilirdi, Cambridge vekili Lord Palmerston'la birlikte kısa süre önce taraf değiştirmiştir, Palmerston Earl Grey'in yeni kurduğu Whig hükümetine katılmıştı. Fakat ciddi bir tavırla Darwin'e açlığına göre Otuz Dokuz Şart'ı o kadar önemsiyordu ki, "tek bir kelimenin değiştirilmesi halinde bile büyük bir keder duyacaktı."⁵ Yerleşik düzenin güçlü kalması gerekiyordu, bunun tek sebebi de tehlikeli bir dönemden geçiliyor olması değildi. Kilise karşıtı Hıristiyanlar eşitlik ve dini özgürlük için yaygara koparılarken, alelacele girişilen reformlar Kilise'nin yerleşikliğini kaybetmesine sebep olabilirdi; Paley'nin cidden hoşuna gitmeyecek bir gelişme olurdu bu. Daha da kötüsü, Paley'nin görüşleri seküler radikalerein ekmeklerine yağ sürüyordu; bu kesimler isyani, artık başvurulacak en basit çare olarak görüyordular. Otoritelere itaat edilip edilmeyeceğine, "Herkesin kendi adına karar vermesi gereklidir," diye haykırıyorlardı.

Darwin özel derslere girip otoriteye saygı duymayı öğrenirken, bütün İngiltere'de işitilen bir haykırtı bu. Kitlesel sivil itaatsizlik kampanyaları gayet açık bir cevap veriyordu. Ücretlerin gerilemesi ve açlık, tarım işçileri arasında isyana, hayal kırıklığına sebep oluyordu. Home Counties'den Midlands'e ve East Anglia'ya büyük bir öfke dalgası yürüyordu. Toprak sahipleri ve rahipler bir dizi taleple tehdit ediliyor; tınazları yakılıyor, ahılları yağmalanıyor, ot biçme makineleri parçalanıyor. İsyan kasım ayı ortalarında Cambridgeshire'a ulaştı.

Darwin'in Paley'yi hatmettiği sıralarda, şehrin dışında kuzeye doğru uzanan köylerde kundaklamalar başladı. Kundakçılar 2 Aralık'ta üç kilometre batıda bulunan Coton'a ulaşmışlar, güneydeki ve doğudaki köylerde ücretlerle ilgili isyanlar patlak vermişti. Birçoğu din adamı olan hâkimler, 3 Aralık Cuma günü şehirde toplandılar ve kolejleri savunmak için planlar hazırladılar. Cherry Hinton, Bottisham ve başka köylerden işçilerin, taleplerinin karşılanması halinde, pazarın kurulacağı gün Cambridge'e yürümeyi planladığı yönünde söylentiler dolaşıyordu. Şehre "her tanıma uyacak kötü karakterlerle dolu" Barnwell üzerinden girecekler ve pazar meydanını ele geçireceklerdi. Hâkimler bunun "genel bir halk isyancısı" başlatacağından, olaylara ancak bir güç gösterisiyle son verilebilceğinden korkuyordu. Geçici olarak görevlendirilecek bir güvenlik gücü kurulması çağrısında bulundular; 800 tüccar, taşra rahibi, din adamı öğ-

retim üyesi ve öğrenci yemin ederek göreve başlamak üzere belediye binasına aktı.⁶

Hafta sonu şiddet olayları yaşanmadan geçti, kolejler saldırıldan kurtuldu. Gözdağı işe yaramıştı. Fakat o dönemde, Cambridge statükoyu savunma konusunda talimliydi. Darwin o sıralarda bunu hiç olmadığı kadar iyi anlamış bulunuyordu, ama küçük bir olay her şeyi kafasına çaktı. Çalışmaktan bitap düşüğü bir gün, bataklıklara gidip vahşi hayatlar arasınlar diye Herbert'in aklını celmiştii. O gece yorgunluktan ölecek halde geri dönmüş, Darwin'in odalarında yemek yiyp oturma odası koltuklarında uykuya dalmışlardı. Herbert gece üçte uyandı ve paniğe kapıldı. Dışarı çıkma yasağını ihlal etmişti, katı kuralların eğilip bükülemeyeceğini bildiğinden, başına en kötüsünün gelmesinden korkuyordu. Haklı çıktı. St. John's Dekanı sertti. İşte, Herbert'in durumu ortadaydı; yarı düzine öğrencisi olan çalışkan bir hocaydı, daha önce kuralları hiç ihlal etmemiştir, yine de dönemin geri kalanı boyunca kolejden dışarı çıkması yasaklandı. Herbert'in arkadaşları "tam bir galeyan içindeydi," Darwin'in, Dekan'ın "böň adaleti ve zorbalığı" karşısındaki gazabı da "sınır tanımiyordu."⁷

Darwin Noel tatilleri sırasında kolejde kaldı, inekliyordu; "hiçbir şeyle eğlenmeyecek kadar meşguldü," Fox'un ziyaretiyle bile. Kuzeninin iki yıl önce nasıl bir ıstırab çektiğini anlamıştı artık. Final sınavı, üç gün süren yazılı sınavlar, Ocak 1831'in üçüncü haftası yapılacaktı. Sınav vakti geldiğinde, Darwin Senato Binası'nın soğuk mermere zemini üzerinde bir kez daha yürüyüp kendisine ayrılan sıraya oturdu. Bütün bir sabah Homeros'la ter döktü, öğleden sonra da Virgilius'la. Fakat vasat bir performans gösterdi. Ertesi gün kahvaltı sonrası Paley'nin *Evidences of Christianity*'inden gelen bir düzine soruya uğraştı, öğleden sonra da *Moral and Political Philosophy* ile Locke'un *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*'inden (*Essay Concerning Human Understanding*) gelen soruları başından def etti. İşte burada parlamıştı. Ertesi günden korkuyordu; matematik sınavı vardı. Öklid kanıtlarının içinden iyi çıktı, aritmetığının ve cebirinin berbatlığını telafi etmişti. Statik, dinamik ve astronomi hakkındaki fizik sorularının da hiç olmazsa idare eder olduğu anlaşıldı.

Hafta sonu gelip de sonuçlar asıldığında, hem büyük bir şaşkınlığa kapıldı, hem de gurur duydu. 178 kişilik geçenler listesinde 10'uncu sırada yer alıyordu. En sonunda lisans derecesini almıştı! Ama hem yorgun, hem

de anlatılamayacak kadar sıkıntılıydı. "Lisans derecesi almak insanı neden bu kadar üzüyor, bilmiyorum," diye Fox'a sızlanmıştı.⁸

Yine de bir kutlama düzenlendi, gerçi kendini sürükleyerek katılmak zorunda kalmıştı. Talihe bakın ki arkadaşları da yardıma hazır durumdaydı. Herbert ile Whitley lisans derecelerini zaten almışlardı; Shrewsbury'den Cameron ise sınava daha yeni girip çıkmıştı. Bunlar, Darwin ve dört kişi daha, "tuhaf etler" yemek amacıyla kendilerini "Glüton Kulübü" olarak ilan etmiş bulunuyorlardı. Glütonlar gurme değildi, obur da değildi. Her hafta içlerinden birinin odasında düzenledikleri yemekli toplantılarda, zorunlu olarak kolej personeli tarafından pişirilen, ender bulunan bir hayvan eti yiyorlardı: "İnsanların damak zevkinin daha önce hiç tanışmamış olduğu" bir kuş ya da içlerinden birinin bulduğu bir hayvan. Fakat egzotik yiyeceklerle duyulan bu kolektif istah pek uzun sürmedi: Bir gece "ihtiyar bir alaca baykuş" yemeye kalktıklarında maceraları da felakete uğradı. Darwin başkanlığındaki Glütonlar artık daha geleneksel yemeklere başvuruyor, üstüne de Van John ve porto şarabıyla cila çekiyorlardı.⁹ Darwin rahatlamaya başlamıştı.

Sade bir grupları vardı, çoğu da eski arkadaştı. Glütonların beşi, rahip olarak atanmak üzere çalıyordu; Sidney Sussex College'da hocalık yapan, matematik madalyalarına sahip James Heaviside da bunlar arasındaydı. Geleceğin rahiplerinin hepsi de bu çapta değildi. Henry Matthew bir istisnaydı. Bir rektörün oğlu olan Matthew, daha önce Oxford'dan atılmış, Trinity College'da ancak bir yıl barınabilmiş, sonra Sidney Sussex'e yatay geçiş yapmış, burada da Heaviside'in öğrencisi olmuştu. Heaviside onu Darwin'le tanıştırmıştı. Matthew bir züppeydi; bir çapkın ve bir deha. O yıl Birleşik Münazara Cemiyeti'nin başkanlığına seçilmişti, ama saygınlığı kücümşüyordu, gereğini yapmayı reddetti. Örnek bir sefih adam olarak, disiplin görevlileri onu yakalayamadan kendi kendini ortadan kaldırımıya yazgılıydı.

Darwin bütün bunları gayet yakından görmüştü. İşin aslı, Sidney Sussex Christ's College'ın yan kapısıydı. Charles da sık sık Matthew'un odasına uğrardı. Matthew'un hiç takılmadan edebi alıntılar yapması karşısında hayrete düşer, hatta belki o da özgürlükçüyü oynama hevesine kapılırdı. Matthew'un bilime laf olmasını ya da Musa'nın "dünyevi kozmogoni konusunda bir böcek koleksiyoncusundan daha iyi bir otorite" olduğunu inanmasını takmıyordu. Cin içmesi bile hoş görülebilirdi ya da

bazen paylaşılabilirdi. Hayır hayır, bu adamda son derece çekici bir şey vardı. Darwin kendisinin de girdabın derinliklerine doğru çekildiğini hissediyordu.

Sonra gerçek ortaya çıktı. Matthew evliydi, işin beteri bununla da kalmıyordu. Evli olduğu kadın bir fahişeydi ve Matthew da başka bir kadını seviyordu. Ayrıca evlilik dışı bir çocuğu vardı ve bütün bunlar olduğunda daha yirmi üç yaşındaydı. Başı büyük beladaydı; ortadan kaybolmuştu, ama kimse nerede olduğunu bilmiyordu. Sonra bir gün, Darwin'in snavından on beş gün sonra, Matthew'dan bir mektup geldi. Londra'da döküntü bir tavan arasında kahiyor, yazdığı aşk şiirlerini dergilere satarak iki yakasını bir araya getirmeye çalışıyordu. Kadınları, yazdıklarını mektuplarla başına bela olmuştu, Matthew da evlilik dışı çocuğu hakkında sorgulanmak üzere mahkemeye çağrılmıştı: "Veledi zinama gelince, cebimde mahkeme masraflarını, ödenmemiş borçları karşılamak için yalnızca bir altın liram var, bir çeyreklik istiyorum." Belli ki bir sonraki durağı zindan olacaktı. Darwin acıdı ve onu daha fazla cezalandırılmaktan kurtarmak için "cömert bir havale gönderdi."¹⁰

Darwin, konaklamayla ilgili zorunluluklar yüzünden hazırlanan ayına dek Cambridge'te kaldı. Kendini bir taşra rahipliğine hazırlamaya başlamasının vakti gelmişti. Fox, rahip atanma sınavını en sonunda geçmişti ve Nottingham yakınlarında bir rahiplik görevi almıştı. Darwin kendisinin de "eziyet çekeceği vakitleri" düşünerek ona sınırlarının ne âlemdede olduğunu, hangi ilahiyat kitabını, ne kadar yakından okuduğunu sormuştı. Böcek avlama mevsiminin başlamasıyla birlikte diğer alanlara da açıldı. Jenyns ders kitaplarına uygun bir rahip-doğabilimciydi, Darwin de onun yüzündeki kasvetli çizgilerde dostluk işaretlerini okumayı öğrenmişti. Zaman zaman at sürüp Swaffham Bulbeck'e gidiyordu, birlikte bataklıklarla dalıyorlar ya da toprak ağası Jenyns'in Bottisham Hall yakınlarındaki ormanlık arazisini yağıtmıyor, dolapları için böcek avlıyordu. Din adamlarına özgü bu eğlenceye o kadar dalmışlardı ki sanki rahip atama töreni hiç gelmeyecek gibiydi.¹¹

Fakat Darwin zihninde, Henslow rehberliğinde yeni alanlara açılıyordu. Henslow'la sürekli görüşüyorlardı; botanik derslerinde, cuma akşamları yapılan toplantılarda, saha gezilerinde. Geleceğine biraz daha odaklanmıştı. Darwin'in ne olabileceğine dair bir hayali vardı. Henslow, başka herkesten çok olmaya özlem duyduğu insandı; din adamı bir doğabi-

limci ya da profesör. Doktor'un bile onaylayabileceği türden biriydi. Aslında yarı yarıya birlikte yaşıyor gibiydiler, bu da Henslow'un hayat tarzının ona gayet iyi uydugunu gösteriyordu. Darwin, "Onu daha fazla sevebilir miyim, sayabilir miyim, bilmiyorum," diye çaresizce itiraf etti. ¹² Başka kim, onun meslek hayatını bu kadar cana yakın birinden daha iyi yönlendirebilirdi ki? Henslow onu rahip atama törenine hazırlayacak, Kilise'ye girmesine eşlik edecekti. Tavsiyeleri vazgeçilmez olacaktı.

Çızdığı örnek de öyle. Rahip olarak atanmak Henslow'un acele etmeden yaptığı bir iş olmuştu, ancak evlenip ilk kursusunu aldıktan sonra uğraştığı bir işti. Henslow o vakte kadar okuyarak ve seyahat ederek ufkuunu genişletmiş, karşısına çıkan fırsatlardan en iyi biçimde yararlanmaya çalışmıştı. Charles bu ideal üzerine düşünüyordu ve Henslow'un izinden gitmeye başlamıştı. Sınavını atlattığı ve yalnızca mezuniyet törenine katılması gerekişinden, burnunu kitaplara başını da bulutlara gömüp bir taşra rahibi olmaya giden yolda vaktini nasıl değerlendirebileceğini düşünmeye başladı.

Çok okumak hayatı önemdeydi, daha büyük bir dünyaya açılmasını sağlayan pasaporttu. Paley'nin çalışmalarından her zaman etkilenmişti. Şimdi de başdiyakozun ünlü üçlemesinin son kitabı, bütün sisteminin köse taşı niteliğindeki *Natural Theology*'yi eline almıştı. Kitapta iyilik ve neşeyle dolup taşan hayat güzel bir biçimde canlandırılmıştı; Paley "haz dolu varoluşla" kaynayan "mutlu bir dünya" diye şevkle konuşmuştu. "Bir bahar öğleden sonrası ya da yaz akşamı, gözlerimi nereye çevirsem, bir mutlu varlıklar kalabalığı bakışlarına doluşur." Hayat bir yaz günü, papaz evinin çimenleri üzerinde, ortalıkta kaynaşan arılarla, Tanrı'nın iyiliğine tanıklık eden böceklerle birlikte geçirilen çay saatiydi. *İyiymiş hayat, mutluydu*, çünkü bütün varlıklar çevreleriyle uyum içindeydi. İnsanlar da dahil hayvanlar, ilahi atölyeden çıkışmış karmaşık mekanizmlardı, dünyadaki yerlerine de zarif bir biçimde uyuyorlardı. Tasarlandıkları çok belli idi, bu yüzden de bir Tasarımcı olması gerekiyordu. Paley'ye göre Tanrı'nın varlığına dair bu kadar mantıklı bir kanıt, insanların vahiy işaretleri aramalarını ve yurttaşlık vazifelerini yerine getirmelerini sağlayacaktı.

Darwin'e göre bu, dünyayı görmeyen farklı bir biçimiydi. Edinburgh'da bununla dalga geçildiğini bile duymuştu. Büyükbabasının hayatı ilgili teorisine de uymuyordu. Paley'ye göre ölü atomların kendilerine

ıçkin bir zekâsı, içkin bir canlılıklarını yoktu, Erasmus ile Dr. Grant'ın öğretilmiş olduğunun tersine, hayvan maddesi de bu nitelikleri taşımıyordu. Fakat bu durumda Erasmus'un teorisi “ateizme denk düşüyordu,” çünkü canlı bedenleri planlayıp inşa eden “zeki, tasarlayıcı bir zihni” bir kenara bırakıyordu.¹³ Oysa Tanrı dünyayı tek başına yaratıyor, onu hayatı donatıyor, her şeyin düzgün bir biçimde akmasını sağlıyordu.

Darwin buna onay vererek başını sallıyordu. Paley ile büyüğbabası kökten farklı görüşlere sahiplerdi, típkı Henslow ile Grant gibi. Paley yaşlı Erasmus'un bilimini Cambridgelı bir beyefendinin gözünde haklı çıkaracak bir kanıt göremiyordu. Peki ne tür “kanıtlar,” “olgular” ve “doğa yasaları” kabul edilebilirdi ve bunlar nasıl tesis edilecekti? Darwin bu konuyu, Uranüs'ün kâşifi Sir William Herschel'in oğlu, bilimin duayeni, astronom ve fizikçi Sir John Herschel'in kaleme aldığı yeni, sıkı bir kitaptan hatmetmeye başladı. O yıl Sir John'un yılıydı: Whigler tarafından şövalye ilan edilmişti ve kendisinin *Preliminary Discourse on the Study of Natural Philosophy* diye tumturaklı bir başlık attığı kitabı baskından yeni çıkmıştı. Kitap Darwin'i ateşledi. Darwin, bilimsel açıklamanın sınırsız bir ölçüye sahip olduğunu, bilimin her dalının hızla ilerlediğini fark etmişti. Darwin'in altını çizdiği bir paragrafta, Herschel'in görüşü tekrarlanıyordu: “O halde, geçmiş kuşakların edindiği bilgilerin üstüne çıkan güçlü zihinlerin gayretinden beklemeyeceğimiz, yolunu gözlemeyebileceğimiz ne olabilir ki?” Tek sınır gökyüzüydü. Darwin gözlerini kapadı, bilime karşı “içini yakan bir heves” duyuyordu.¹⁴

Henslow'un canıgonülden onayladığı başka bir kitap daha ödünç aldı. Darwin, Alexander von Humboldt'un *Personal Narrative*'ini daha önce bir kere eline almış, aldığı gibi de bırakmıştı. Yüzyıl başında Güney Amerika'ya yapılmış bir seyahatin anlatıldığı 3754 sayfalık yedi ciltlik bir kitabı okumak cesaret istiyordu. Bu sefer cesaretini topladı. Henslow, “pek bilinmeyen bölgeleri incelemek, yeni türler bularak bilimi zenginleştirmek” için dünyayı dolaşmaya heveslendiğini, ama bunu gerçekleştiremediğini Darwin'e açmıştı. Yıllarca Afrika'ya gitme özlemiyle yaşamış, bu ihtimal gözden kaybolduğunda “bunalıp keyifsizliğe gömülmüştü.” Şimdi böyle bir şey söz konusu bile değildi, mezuniyet sonrasında jeoloji çalışmaları yaptığı Wight Adası ile Man Adası'nda geçirdiği günlerin hatırlarına razı olmuştu.¹⁵ Fakat Darwin'i durduracak bir şey yoktu. Belki de gözde öğrencisi araştırma yapacak uygun bir ada bulabilirdi. Hâlâ genç ve özgü-

dü, ilerde bu şansı kaçırduğuna pişman olabilirdi. İlahiyat kitaplarını da yanında götürürebildi.

Darwin'in ihtiyaç duyduğu teşvik buydu. Hâlâ Herschel'in etkisi altında, Humboldt'u yalayıp yuttu ve bütün parçalar yerli yerine oturmaya başladı. Tropik manzaralar uzun zamandır onu büyülüyordu; Edinburg'da özgür bırakılmış o köleyle yaptığı bütün o sohbetler, Fitzwilliam Müzesi'nde gördüğü, gezginlere ait ince baskın işleri. Humboldt'un engebeli volkanik ovaları zengin bir bitki örtüsüyle kaplı Kanarya Adaları'ndaki Tenerife'ye dair anıtlıkları büyüleyiciydi. Neden oraya gitmesindi ki? Henslow'u da götürürdü; Kanarya Adaları onun için Afrika'dan sonraki en iyi seçenek olurdu, aslında adalar Afrika sahilinin hemen açığında uzanıyordu. Botanik hazineleri bir yana, Tanrı'nın dünyasına nasıl bir pence re açardı kim bilir? Darwin, Henslow'un gezilerinden birinde ağını attı. Ekibin iştahını kabartmak için onlara Humboldt'tan uzun pasajlar okudu. Tenerife'nin "kumlu, göz kamaştırıcı ovalarında," "kasvetli, sessiz ormanlarında" bulacakları yeni türleri bir düşünseydi ya. "Büyük Ejder ağacını" göreceklер, volkanik zirvelere tırmanacaklar ve...

Aldiği cevap karışık oldu. Yalnızca Henslow ile üç kişi daha ilgilendi. Ama bu Charles için yeterliydi. Paskalya'da babasının fikrini sormak için Shrewsbury'ye koştu. Gezi bir yıl daha bekleyecek ve yalnızca bir ay sürecekti. Ucuz olmayacağı, ama zaten Cambridge de ucuz değildi. Doktor borçlarını ödemesi için Charles'a 200 sterlinlik bir banknot verirken bunun gayet iyi farkındaydı, onunla birlikte seyahat masraflarını fatura etmesine de izin vermişti. Her şey gitmesini söyler gibiydi.¹⁶

Darwin'i hiçbir şey durduramazdı. Fanny'den gelen sıritik bir not bile. "Sana bu kadar dert olduğum için kendimden utanıyorum," diye yazmış, Shrewsbury'den, ressamların kullandığı boyalarla "küçük fırçalardan yarı düzine" alıp Woodhouse'a getirmesini rica etmişti, "damak zevkine uygun, insanın ağını sulandıran bir kitap" getirmeyi de unutmamalıydı. Charles razı oldu ve Woodhouse'u uçarcasına ziyaret etti. Fanny'nin istediği bir portreyse, bir portre alacaktı, ama onun başka acil işleri vardı. Erasmus Londra'da onu bekliyordu.

Charles, 15 Nisan'a denk düşen hafta sonunda geldiğinde, başkentte gerilim yüksekti. Earl Grey, parlamentodaki koltuklarının Londra ile sənayi şəhirləri arasındaki dağılımını yeniden düzenlemeyi, orta sınıfın oy hakkını artırmayı amaçlayan büyük Reform Yasası'nı altı hafta önce sun-

muştu. Whigler geniş tabanlı reform hareketini dizginleyip yönetmek için ellerinden geleni yapıyorlardı. Carlile 200 sterlin para cezasına çarptırılmıştı ve isyan eden tarım işçilerini destekleyen yazılarından ötürü ayaklanma kışkırtıcısı, iftiracı suçlamasıyla hüküm giydiği iki yıllık hapis cezasını çekiyordu. *The Times* bu hikâyeyle doluydu; Taylor da ancak önceki pazartesi günü yakalanabilmiş, Paskalya'da verdiği iki vaazda dine küfrettiği gerekçesiyle soruya çekilmişti. Zanaatkârların isyanının merkezi olan Rotunda bitkin düşmüştü. Ama Reform Yasası'nın da başı aynı ölçüde beladaymış gibi görünüyordu. Yasa maddeleri, Torylerin muhalefetini üzerine çekmişti. Sonuç belirsiz olduğundan, Toryler tam bir hizyeyan halindeydiler.

Yasanın ikinci okuması sırasında, Darwin ile Wedgwoodlardan destekçiler koltuklarında hop oturup hop kalkıyorlardı. Hatta Sir James Macintosh'un kızı Fanny (Hensleigh Wedgwood'la daha yeni nişanlanmıştı) sonuçları ilk elden almak için Avam Kamarası'na gitmişti. Yasa kıllarıyla geçti, ama Tory şahinler komisyon aşamasında bu durumu bozacaklardı. Herkes, yasanın ve Grey'in başbakanlığının ya birlikte çıkacağını ya da birlikte düşeceğini biliyordu. Bu yüzden de Grey kararını Kral'a bıraktı. Zor bir tercihti: Kral ya parlamentoyu lağvedip bir genel seçimün önünü açacak, böylece seçimde yasayı geçirecek sayıda reformcunun parlamentoya girmesini sağlayacaktı ya da hükümetin istifasını kabul edecek, yasayı gözden çıkaracak ve bir devrimle karşı karşıya kalacaktı.¹⁷

Çetin, heyecan verici bir ikilemdi; Londra sabırsızlık içindeydi. Değişim dalgası yükselmişti, genel bir seçim Toryleri ezip geçecekti. Duman ve is tabakasının altında insanlar nefeslerini tutmuş bekliyorlardı.

Charles Erasmus'ta kaldı ve son haberlerle beslendi. Erasmus bir büyük şehir adamıydı, şahsen değilse bile düşüncesinde, Paris'ten ya da başka bir Avrupa şehrinden çok uzakta değildi. Siyasiydi, kulağı delikti, ama bütün bunlara rağmen kardeşini, içinde bulundukları anın ağırlığıyla etkilemeyi başaramadı. Charles *düşüncelerinde* Kanarya Adaları'ndaydı, hummalı Londra'ya yaptığı bu ziyareti de "çok yorucu" bulmuştı. Alışılmamış bir duyarlılıkla, "Sanırım Erasmus için de aynı şey geçerli," gözleminde bulunmuştu. "Doğa tarihinin insanları bencilleştirdiğini düşünmeye başladım." İçi dışı geziyle doluydu, "aklı Tropikler'de geziyordu," "o kadar büyük bir heves duyuyordu ki yerinde zor duruyordu." Sefer düzenleyen gemi şirketleriyle görüşmesi, bilet fiyatlarını karşılaştırması, bir komisyoncuya danış-

ması gerekiyordu. Eras kendi bildikleriyle yararlı olmuştu, öğrenilmesi gereken dilin İtalyanca değil, İspanyolca olduğu tavsiyesinde bulunmuştu. Mola verip bir “antik müzik” konserine gitmişlerdi, ama Charles asıl Regent’s Park’taki Zooloji Bahçeleri’ni sevmiştir. Paleyçi bir üslupla, “Hayvanların mutlu, insanların neşeli göründüğü sıcak bir gün her şey daha bir keyifli,” diye döktürmüştü. Bütün bunlar ona Tropikler’i hatırlatıyordu.

Ertesi hafta, ayrılmaya hazırlandığı sırada, kriz, görmezden gelinemeyecek bir hal almıştı. IV. William büyük azaplar çekerek parlamentoyu lağvetmeye karar vermişti. Ayın 22’sine denk gelen cuma günü, Kral başkentten Westminster’da doğru giderken sokaklar neşeli kalabalıklarla dolup taşıyordu. Kral’ın niyetini duyuran toplar atılıyor, insanlar haykırışlarıyla kararı onaylıyorlardı. O gece kent “her yerde yanın ışıklarla” aydınlandı, ülke çapında reform partileri düzenlendi. Charles koleje döndüğünde, ülke de uçurumun eşiğinden dönmüştü. Charles’ın salı günü yapılacak mezuniyet töreninde Otuz Dokuz Şart’ı kabul etmesine epey vakit vardı.¹⁸

Cambridge de seçim hummasına yakalanmıştı. Bir seçimin yapılmadan bu kadar kısa süre önce duyurulduğunu bilen yoktu, parlamentonun lağvından on beş gün sonra seçim yapılacaktı. Üniversite iki vekille temsil ediliyordu, şehirden temsilci yoktu. Kolejli Toryler, Wellington’ın Maliye Bakanı ile Robert Peel’in kardeşini aday göstermişlerdi. Onların karşısınd�다 genç Cavendish ile Dışişleri Bakanı Palmerston yer alıyordu. Öğretim üyeleri de işe girdi; Sedgwick, Whewell ve Peacock Whigleri destekliyordu. Öğrenciler de işe koyuldu. Duygular kabarmıştı. Rektör yardımcısı, Torylerin seçim arifesinde Red Lion Inn’de düzenleyeceği bir toplantıyı yasaklamış, katılan öğrenciler hakkında üniversitenin disiplin kurallarını ihlal ettikleri gerekçesiyle “işlemler başlatılacağı” uyarısında bulunmuştı. Darwin de “şehirde dolaşıp dedikodu yapıyor,” Whigler lehine birkaç kelime sarf etmekten memnuniyet duyuyordu. (Yatılı öğrenci olduğundan fiilen oy kullanma hakkı yoktu.) Ama onun kanını kaynatın başka şeyler vardı. Tenerife planlarını Henslow’la tartışmaya can atıyor, “Henslow Lord Palmerston’un sağ kolu olduğu, bu yüzden yürüyüslere ayıracak vakti olmadığı” için homurdanıyordu. Bu yüzden de başka arkadaşlarını “Kanarya Adaları planları”yla bombardımana tuttu. Tory adaylarının ikisinin de seçimi kazanmasının ardından Charles, “Çoğu Kanarya Adaları’nda olmamı dilemiştir, tropikal manzaralardan bahsederek başlarına öyle bir musallat oldum ki,” diye kıkıldamıştı.

O sıralarda en azından zihinde, demir almaya takılmıştı. "Mr. Darwin'in yeteneklerinin mi yoksa samimiyetinin mi takdire değer olduğu"na karar veremeyen arkadaşı Herbert ona "muhteşem bir hediye... bir mikroskop" vermişti. Darwin, Fox'a yüz vermemiş, uzun zamandır yapması gereken bir ziyareti görünürde mali sebeplerden, ama aslında Henslow'un dersleri ve "gezi planı" yüzünden ertelemiştir. Geziyle ilgili olarak "bir kaplan gibi" çalışmaya başlamıştı, özellikle de İspanyolca ve jeoloji çalışıyordu. "Jeolojiyi ne kadar ilginç buluyorsam, İspanyolca da bana o kadar aptalca geliyor," diye açıklamıştı. Henslow, Darwin'in bir ada gezintisinde jeolojik becerilere ihtiyaç duyacağını biliyordu. Charles, Henslow'un kendisini bu konuda "çok çalıştıracağın" söz verdiği söylüyordu.¹⁹ Fakat Henslow'un düşündüğü daha basit bir çözüm vardı: Onu jeoloji profesörü Adam Sedgwick'le tanıştırmak.

Charles ile Sedgwick daha önce tanışmışlardı. Sedgwick gösterişli kıyafetler içinde Charles'in olgunluk yeminini yönetmişti. Henslow'un cuma akşamları verdiği partilerde de ara sıra karşılaşırlardı. Sedgwick bir lisans öğrencisi olarak Darwin'in sicilini de biliyordu. Bir zamanlar içkiciliğyle, açık hava sporlarına düşkünlüğüyle "aylak bir adam" olmaya yazgılı olan Darwin, artık gayet iyi istiflenmiş bir dolabı olan, seyahat etme arzusyla yanıp tutuşan acemi bir doğabilimciydi. Henslow, Sedgwick'e böyle söylemişti. Darwin'in ihtiyacı olan şey jeoloji eğitimiydı, hem de hızlı bir eğitim. Böyle bir eğitim onun doğa tarihine ilgisini koruyacak ve onu Tenerife'ye yapacağı geziye hazırlayacaktı. Darwin'in yaşlarındayken Henslow'un ondan aldığı eğitime nasıl karşılık verdığını hatırlayan Sedgwick kabul etti. Aslına bakılırsa Wight Adası'nda birlikte yaptıkları araştırma gezisinin ikisini de harekete geçiren büyük bir etkisi olmuştu. O sıralarda Sedgwick'in yine böyle bir ilaca ihtiyacı vardı. Genel seçimlerden bitap düşmüş bir halde, stratigrafi çalışmalarında yeni bir aşamaya geçmek üzereydi. Genç bir adamın şevki ona iyi gelecekti. Darwin derslerine katılabilecek ve yazın yapacağı jeoloji gezisinde de ona eşlik edecekti.

Henslow, disiplin görevlisi ve din adamı arkadaşının, en kıymetli öğrencisini en iyi biçimde gözeteceğini bilerek Sedgwick'le Darwin'i resmen tanıştırdı. Sedgwick gerçekten de Henslow'un en eski ve en yakın arkadaşlarından biriydi; din, siyaset, ahlak konusunda aynı zihniyettedirler. Genç bir adamı araziye çıkaracak, hakikat yollarında onu güdüp ona rehberlik edecek daha iyi bir hoca bulunamazdı.

O bahar Sedgwick'ten aldığı dersler Darwin'i ateşledi. Sedgwick'in dersleri, Edinburg'da Jameson'ın verdiği, onun nefretini kazanmış derslerle karşılaşırılamayacak kadar iyiydi. Sedgwick ona Humboldt, Herschel ve Paley'yi hatırlatıyordu; hepsi onda toplanmıştı. Hepsi de Tanrı'nın dünyasına yeni pencereler açmışlar, yaratılışın azametini gözler önüne sermişlerdi. Darwin hayret içindeydi: "Sedgwick'in ne kadar muazzam bir eli var, Zaman Bankası'ndan büyük çekler çekiyor!" Mekâna gelince, profesör, yerkürenin daha ne kadar büyük bir kısmının keşfedilmeyi beklediğini ortaya koyuyordu. Darwin, "Dünyamızın yapısı hakkında bildiklerimizin, ihtiyar bir horozun köşesini tırtıkladığı yüz dönümlük bir tarla hakkında bildiklerinden pek farklı olmaması beni çarpiyor," diye düşünüyordu.

Cehaletinden gözü yılmayan Darwin, her zaman olduğu gibi çevresini memnun etmeye ve başı çekmeye can atıyordu. Sedgwick, yöredeki bir tebeşir tepesinden akan, ince sürgünler üzerinde hassas bir kabuk gibi kireçtaşı bırakın bir su kaynağından bahsettiğinde, Darwin atını sürüp o kaynağı buldu ve koca bir çalıya sürükleยip geldi. Sonra çalıya düzgün bir görünüm verdi, beyaza bürünmuş olağanüstü bir bahar daliydi; o kadar zarifti ki Sedgwick bunu sınıfta sergiledi; ardından diğer öğrenciler de Darwin'i izlediler ve kısa süre içinde beyaz kabuklu dallar üniversitenin her yerinde odaları süslemeye başladı.²⁰

O yaz, daha ciddi saha çalışmalarına sahne olacaktı. Darwin hazırlanda Cambridge'ten ayrılip Londra'ya gitti ve burada ilk jeoloji aygılığını aldı; eğimli kaya tabakalarının açısını ölçmeye yarayan bir klinometreydi bu. Eve geldiğinde derhal kullanmaya başladı: yatak odasındaki "bütün masaları, akla gelebilecek her yönde" toplayıyor, sonra "bir jeologun yapacağı gibi" açlarını ölçüyordu. Shropshire'in haritasını çıkarmayı denemek üzere kırlara bile açıldı. Çılgınca tahminler yürütüyor, kendini, tırtıkladığı köşeyi tarlanın tamamı sayan "ihtiyar horoz" gibi hissediyordu. Gençliğin getirdiği aşırılıktı bu, ama o sıralarda hipotezler ucuzdu, onunkiler de "o kadar güclüydü ki," "sanırım bir günlüğüne bile olsa uygulanmaya konsalar, dünyanın sonu gelirdi," diye anlatıyordu Henslow'a.

Aklı da Tenerife hayalleriyle, Daedalus misali uçup gitdiyordu. Henslow'un "Kanarya Adaları ateşi" sönmeye yüz tutmuştu. Henslow, eşinin sağ salım doğum yapması sonrasında kendini yeni sorumluluklar üstlenmiş bir halde bulmuştu. Darwin Fox'a, yol arkadaşı olması "en muhte-

mel insanın,” ilk şevke gelenlerin sonucusu, Henslow'un kuşağından bir kolej hocası, Marmaduke Ramsay olduğunu söylemişti. Darwin, Ramsay'ı planları hakkında bilgilendirmeyi sürdürüyor, bu arada da “Humboldt'u tekrar tekrar okuyordu.” “Büyük Ejder ağacı” onu büyülüyordu, volkanik tepeler, tropikal ormanlar da öyle.²¹ Hayalleri, dünyayı sarsan speküasyonlar eşliğinde 4 Ağustos'a dek sürüp gitti, ama o gün birden askıya alındı. Sedgwick iki tekerlekli arabasıyla, tepeden tırnağa aletler ve tırmanma gereçleriyle donanmış bir halde, Kuzey Galler'e çıkmaya hazır, Mount'ta boy göstermişti.

Profesöre göre bu uzun zamandır gerçekleştirilmeyi bekleyen bir geziydi. Galler jeolojik açıdan çok önemli bir bölge haline geliyordu. Sedgwick, Kuzey İngiltere'deki en eski kayaları birbirinden ayırma konusunda zorluklarla karşılaşmıştı. Kayıp katmanlar varmış gibi görünüyordu, bazı sayfalar kitaptan yırtılmış gibiydi. Sedgwick bunlara eşdeğer katmanların en gebeli Gal dağlarında bulunabileceğini tahmin ediyordu. Yaşılı Kızıl Kumtaşının altında kalan, içinde fosiller bulunan o eski kayaları bulabilirse, jeoloji kitabının giriş sayfalarını da yerli yerine koyabilecek, hayatın tarihinin en başından okunmasını sağlayabilecekti. Bu topraklar, haritasını çıkarmakta Henslow'un ona birkaç yıl önce yardım etmiş olabileceği topraklardı, şimdi kim Henslow'un gözde öğrencisinden daha fazla yardımcı olabilirdi ki?

Sedgwick o hafta Cambridge'ten kırlara açılıp çekicini vura vura ilerlemiş, yolda karşısına çıkan uygun kayaları çente çente Galler işgaline hazırlanmıştı. Shrewsbury'ye geldiğinde yorgun ve sinirliydi, ertesi gün de Darwin'le birlikte kuzeye, tehditkâr bir göğün altında, Clwyd Vadisi'ne doğru yola koyuldular. Yolda bir fırtına patlak verdi, sırlısklam oldular. Sedgwick, Şeytan'ın olgusal araştırmalara her fırsatта burnunu sokacağıının bilinciyle, “Tam Hava Prensi'nin istediği gibi, az kalsın boğuluyordum,” diyerek, çekikleri sefaleti alaya almıştı.²²

Darwin, Sedgwick'in yerinde verdiği derslerde gerçek jeolojiyi öğrendi, kitapların asla aktaramayacağı beceriler kazandı. Klinometre yararlı olmuş, Sedgwick Darwin'in yaptığı ölçümllerin doğruluğunu kontrol etmişti. Darwin bir haftadan kısa bir süre içinde numuneleri nasıl tanımlayacağını, kaya tabakalarını nasıl yorumlayacağını, gözlemlerinden nasıl genellemelere ulaşacağını öğrendi. Jeoloji pratiği konusunda aldığı en iyi hızlı kurstu, Darwin de hiçbir numarayı kaçırıyor, bir taraftan yağ ya-

karken, diğer yandan entelektüel kaslarını geliştiriyordu. Sedgwick onu kendi başına kaya örnekleri toplamaya, tabakalanmayı kontrol etmeye gönderdi. Tekrar buluşuklarında, Darwin Clwyd Vadisi'nde Yaşlı Kızıl Kumtaşı'na hiç rastlamadığını bildirdi. Bu durum ulusal jeoloji haritasına ters düşüyordu; Sedgwick'in bu bulgunun açılımları hakkındaki tartışması sonrasında kendisiyle "büyük bir gurur duydu."

Tepelerden ayrılip sahile doğru yola çıkmadan önce, Darwin jeoloji sevdasına düşmüş bulunuyordu. İkili, Elwy Nehri kıyısında, St. Asaph üzerindeki kireçtaşı mağaralarda, çamura gömülü memeli kemikleri buldu; kemikler yağmurlardan sonra kolayca çıkarılıyordu. Toprak sahibinin koleksiyonunda, bu mağaralardan çıkarılmış bir gergedan dışı bulunuyordu. Kayıp faunaya dair şaşırtıcı bir kanitti bu, gergedanların Galler kırlarında dolaştığı devirlerden kalma bir kanıt. Bunun Darwin üzerinde büyük bir etkisi oldu. Britanya'da bu tür keşifler yapılabiliyorsa kim bilir dışında onu neler bekliyordu?²³

Kuzey Galler sahilinde Bangor'a vardılar, burada 19 kilometre içerde kalan Capel Curig'e doğru dik bir tırmanışa geçtiler, fosil arayışları boş çıktı. Darwin yolda ilk kez, Peder Sedgwick'in ağızından küfürlü sözler çıktığını isitti. Lafını sakınmayan bu Yorkshireli, bir gece önce konakladıkları handaki "lanet olası" garsonun, altı penilik bahşişi oda hizmetçisine vermediğinden emindi. Arabayı geri döndürüp yola koyuldu, kararlıydı, adalet yerini bulacaktı. Darwin ona karşı çıkıp garsonu hangi gerekçeye dayanarak hırsızlıkla suçlayacağını sordu. Sedgwick'in hiçbir gerekçesi yoktu, garsonun "kötü görünümlü biri" olması dışında. Darwin'in, insan karakteri hakkındaki yargılari konusunda eski disiplin görevlisine duyduğu inanç sarsılmıştı. Temkinli bir tavırla –yüksek bir otoriteyi sorguluyordu çünkü– bunun bir insanı adı bir suça zan altında bırakmak için yeterli bir gerekçe olmadığını söyledi. Bu fikir yavaş yavaş yerine ulaştı ve Sedgwick sonunda homurdanıp söylenerek yine yön değiştirdi.

Darwin Capel Curig'de, kendinden hiç olmadığı kadar emin, Sedgwick'ten ayrılip tek başına yola çıktı. Bir haritası, bir pusulası ve kendisiyle ilgili düşünceleri vardı. Yeni kazandığı jeoloji becerileriyle bütün ihtiyacı olanlar da bunlardı. Sedgwick'e kendi başına neler yapabileceğini gösterecekti. Yolu güneybatıya doğru dönüyor, "tuhaf ve vahşi bazı yerlerden" geçiyordu. 48 kilometre ötedeyse Barmouth uzanıyordu. Tuttuğu yöne doğru gitmeyip larsa daha önce geçilmiş yollara girmekten kaçınarak tepelerden geçen düz

bir yolu izledi. Yolunun üzerindeki kaya tabakalarını tanımladı, özgürlüğünün tadını çıkardı ve gönlünce geçirdiği bir on beş günü, sonunda Glütoncu eski arkadaşlarına kavuşarak tamamladı.

Sırada av kuşları bulunuyordu. Jeoloji bile onu Jos Dayılardaki hakimini vurmaktan alıkoyamazdı. Av mevsiminin başlamasına birkaç gün kala, Barmouth'tan ayrılmaya hazırlanırken bir haber geldi: Ramsay ölmüştü. Haber bir anda içine işledi, işlediğinde de altı aydır ince yaptığı planlar tuzla buz olma noktasına geldi. Yol arkadaşı gitmişti, "Kanarya planı" suya düşmüştü. Ramsay çok gençti, daha kırk yaşında bile değildi. Darwin "onun artık olmadığına" inanamıyor, kendi kendini çımdıklıyordu; Shrewsbury'ye döndü. Gezi artık onun eline bakıyordu; tabii tek başına girişmeye çüret ederse.

Shrewsbury'ye 29 Ağustos Pazartesi akşamı geldiğinde, kendisini bekleyen "Londra" damgalı şişkin bir zarf buldu. Seyahat yorgunu, düşünmeden yaptığı hareketlerle zarfı açtı ve Henslow'la Peacock'un mektuplarını gördü.²⁴ Bu kez kötü haber değildi; çok çok daha ötesindeydi. Sersemlemiş bir halde, nefesi kesilerek okudu. Dünyayı dolaşacağı bir seyahate çıkması öneriliyordu.

1831 - 1836

8. Bölüm

Nihayet Çıktım

Saat geç olmuş, vücudu yorgun düşmüştü ama Charles bu teklife atlardı. Henslow açık konuşmuştu: "Aradıkları adam sensin." Amiraller iki yıl sürecek Güney Amerika sahilleri araştırmasında Kaptan Robert FitzRoy'a eşlik edecek birini arıyorlardı. Daha yirmi altı yaşında olan FitzRoy genç bir yol arkadaşı istiyordu; komuta etmenin yalnızlığını hafifletecek iyi yetişmiş bir "centilmen," kaptanın sofrasını paylaşacak biri. Doğabilimci olursa daha da iyidi, çünkü görülmemiş fırsatlarla karşılaşacaklardı. Gemi, "bilimsel amaçlı" araçlarla donatılmıştı, Henslow, "hevesi ve ruhu olan" bir adamın harikalar yaratabileceğini söyleerek onu şevke getirmeye çalışıyordu. Charles "*tamamina ermiş* bir doğabilimci" olmayabilirdi, ama "bir sürü kitabı" görmesinin faydası olurdu, açık tercihleri oydu.

Öyleydi de. Bilimsel olarak iyi vasıflara sahipti, sosyal vasıflarıysa mükemmelidi. Şansa bakın ki Jameson'ın Edinburg'da verdiği dersler, sömürgelelere gidecek gezginlerin işine yarayacak şekilde hazırlanmıştı. Charles mineralleri tanımlamayı, kaya katmanlarını ayırmayı öğrenmiş, Sedgwick de bu konuya ilgisini ateşlemiştir. Grant, denizlerde aşağı düzeydeki hayat hakkında Britanya'da alabileceği en iyi eğitimi vermiştı. Darwin, Lamarck'in sistematığını ve son çıkan böcek tanımlama rehberlerini iyice öğrenmişti. Deneyim bakımından eksiklerini, şevkiyle kapatıyordu. Vurabiliyor, deri yüzebiliyor, doldurabiliyordu; Henslow da botanik konusunda bir temel kazandırarak aldığı bu eğitimin üzerine kaymak sürmüştü. Henslow onun "toplama, gözleme ve not alma konusunda güçlü vasıflara sahip olduğunu" söylüyordu, önemli olan da zaten buydu.

Hayatında bir kez karşısına çıkabilecek bir fırsatı bu; Kilise bekleyebildi. Peacock'un mektubuna bakılırsa, "bu görev kesinlikle onu bekliyor" ve Peacock seyahatten sorumlu Amirallik hidrografi (sahil haritacısı), arkadaşı Kaptan Francis Beaufort adına konuşuyordu. Kanarya

Adaları planı her halükârda tehlikedeydi, belki de her zaman biraz balon olmuştu. Bu seyahatse gerecti, buradaydı, şimdidi. Gemi bir ay içinde denize açılacaktı.¹ Charles kız kardeşlerine teklifi kabul edeceğini çitlattı. Tek yapması gereken babasını ikna etmekti. Kendisini zorla yatağa sürukledi, olacaklara dair öngörülerini midesini bulandırıyordu.

Ertesi sabah, 30 Ağustos 1831'de kız kardeşleri Doktor'u bilgilendirdi. Doktor insafsız bir patlamayla reddetti; ne Henslow'un ne Peacock'un onay vermiş olması kilini kırıdatacılırdı. Bu mesele, oğlunun amaçsızca kendini eğlendirmekle meşgul olduğunu gösteren yeni bir kanıttı. Seyahat yararsız, tehlikeli bir ayartıcı olacaktı. Denizcilerin yanında geçireceği yer-siz yurtsuz yıllar Charles'ta bir iz bırakacak, onu bozup Kilise'ye uygun olmaktan çıkaracaktı. Mesleki bakımdan şansını da bir kez daha mahvedecekti. Hem neden seyahate yalnızca birkaç hafta kalmışken bir doğabilimci aranıyordu? Gemide, seyahatte ya da FitzRoy'da bir sorun olmamayıdı. Hayır, bu plan tamamıyla bir düşünsüzlik eseri gibi görünüyordu; Susan, Caroline ve Catherine de aynı fikirdeydi.

Amirallik (Deniz Kuvvetleri Bakanlığı) faturayı üstleniyor olsaydı, Charles Doktor'un görüşlerini duymazdan gelebilirdi. Ama babasına itaatsizlik ettiği düşüncesi kendisini "rahatsız" hissetmesine yol açıyordu. İçinde bir üzüntüyle teklifi geri çevirdi, sonra da hayal kırıklığının acısını av kuşlarından çıkarmak üzere ağustosun son günü Maer'e gitti. Yanında Doktor'dan Jos Dayı'ya yazılmış mühürlü bir mektup vardı; Jos Dayı da "bağırsaklarından gelen kahverengimsi sarı dışkı" yüzünden rahatsızdı. Mektupta Jos Dayı'ya durumu için "terebentin hapi" salık veriliyor, sonra Charles'ın durumundan laf açlıyordu. Doktor önerilen şu "keşif seyahati"nin bir kandırmaca olduğunu söylüyor ama, "Benden farklı düşünüyorsan, senin tavsiyelerine uymasını isterim," diye ekliyordu. Bu beklenmedik bir gelişmeydi, Charles'ın ümitleri canlandı. Jos Dayı'nın seyahati desteklediği anlaşıldı, eşi Bessy Teyze ve kuzenleri de onunla hemfikirdi. Hepsi de halini anlıyordu, özellikle de Hensleigh: Gitmesi gerekiyordu.

Babası şimdi kulak verecekti; Jos'un yargılara, onun sanayici hislerine hep güvenmişti. Sinirleri gerilmiş Charles o gece oturup dayısıyla birlikte bir cevap mektubu kaleme aldı. Bu satırlar Doktor'un herkesten daha rahatsız hissetmesine yol açabilirdi, ama ikinci bir görüş isteyen o olmuştu. Bir dünya seyahati çok tehlikeli ve pahalı olmasının ötesinde, Charles için dünyanın en iyi şeyi olacaktı. Jos böyle bir seyahatin Charles'in

karakterini şekillendireceğini, onu pekâlâ bir mesleğe hazırlayabileceğini savunuyordu; ne de olsa, "Doğa Tarihi bir din adamına çok uygun düşüyordu." Ya da Charles'ın bir rahip adayından çok, "merakları artmış bir adam" olduğu düşünülürse bu seyahat "insanları ve şeyleri" görmesi için altın değerinde bir fırsat olacaktı. Tek başına bu bile, seyahati çıkmaya değer kılıyordu. Seyahate çıkmak için geride kalmış tek aday olsa da olmasa da Amirallik ona gayet iyi bakacaktı; Jos, "ama buna sen ve Charles karar vermelisiniz," diyerek mektubunu noktalıyordu.

Charles kendi adına "tek bir iyilik" için yalvardı; "kararlı bir cevap, evet ya da hayır." Sonra da uykusuz bir gece geçirdi. Bir o yana bir bu yana dönüp durdu, aklı "sallanıp duran bir sarkaç" gibiydi; hoşgörülü dayısıyla ürkütücü babası arasında gidip geliyordu. Keşke onu Henslow'un gördüğü gibi görebiliyor olsalardı. Ertesi gün, 1 Eylül Perşembe günü, mektup sabah erkenden acele postayla Shrewsbury'ye gönderildi, Charles da ava gitti. O daha ilk kuşunu vurmadan, Jos Dayı'dan bir haber geldi: Bu mesele çok çok önemliydi, Mount'a kendilerinin gitmesi gerekiyordu. Ama buna gerek yoktu. Birkaç saat sonra Mount'a vardıklarında mektuplarının işe yaradığını gördüler. Doktor yelkenleri suya indirmiştir. Profesörlerin görüşlerinin yapamadığını bir çömlekçinin görüşleri yapmış, Doktor etkilenmişti; Charles artık Amirallik'e ve FitzRoy'a emanet edilecekti. Doktor cömert bir tavırla, "Charles gücüm dahilinde her tür yardımı alacak," diye şakıyordu.²

Çılgın bir koşturtnaca başladı. Sevinçten kendinden geçmiş olan Charles, ayrılmış yerin çoktan dolmuş olabileceği endişesiyle Kaptan Beaufort'a bir kabul mektubu karaladı. Sonra bir çantaya birkaç parça giysi doldurdu, birkaç saat uyuyup sabah üçte Cambridge'e giden arabaya atladi. Kırıldan geçen son 80 kilometreyi aşmak için at arabaları tutup gece yarısı Henslow'a ulaştı. Charles'in aceleyle boy göstermesinin şaşkınlığını üstünden atmaya çalışan botanikçi, onu kısaca bilgilendirdi. Doğrusu, bu teklifin götürüldüğü ilk kişi o değildi. İhtiyarlar-agı haftalardır vizildiyordu: Jenyns rahiplik görevlerini gerekçe göstererek teklifi geri çevirmiştir. Henslow da gitme fikriyle flört etmişti, ama eş o kadar "üzgün görünümüştü" ki vazgeçmişti. Sonra ikisi de, ne evli ne de rahipliğe atanmış olan Darwin'i aday göstermişlerdi.

Charles tam "iyi talihi"nin tadını çıkarmaya başlamıştı ki, FitzRoy'dan nazik bir mektup aldı. Maalesef Peacock teklifi yanlış sunmuş-

tu. Kaptan bu yer için önceden bir arkadaşına söz vermişti, fakat bu durum değişirse ilk hak sahibi Charles olacaktı. FitzRoy kimse için uygunsuz bir durum yaratmamış olmayı umuyordu.

Charles yıkıldı. "Şahane, zorlu bir hafta" geçirmiş, duygusal bir kargaşa yaşamıştı, ama belli ki hepsi boşunaydı. O gece yine rahatsız uyudu, pazartesi sabahı da kalkar kalkmaz Londra'ya gitti. Teklifin yenilenebilceğini dikkate alarak planlar yapması gerekiyordu ve FitzRoy'a da söz vermiş olduğu bir randevusu vardı. Fakat artık seyahatten yana ümitli değildi. Samimi olmak gerekirse, o ve Henslow "seyahatten ümidi *tümüyle* kesmişti."³

Londra'da bayram havası esiyordu, "denizci kral" IV. William'ın taç giyme töreninin üstünden üç gün geçmişti, ama Charles'ın yüzünden düşen bin parçaydı. Caddelerde dirsek darbeleriyle kendine yol açıp Whitehall'daki Amirallik binasına ulaştı, sonunda Beaufort'un bürosunda FitzRoy'la buluştu. FitzRoy zayıf ve esmerdi, ince yüz hatları, soylulara özgü bir kibri vardı. Baba tarafından üçüncü Grafton Dükü'nün torunuuydu, anne tarafından da birinci Londonderry Markisi'nin; doğrudan II. Charles'ın soyundan geliyordu. Kesin ve açık bir dille, hemen sadede geldi. Arkadaş teklifi biraz önce geri çevirmiştir, daha beş dakika bile olmamıştı. Darwin hâlâ seyahatle ilgileniyor muydu?

İlgileniyor muydu? Charles yumruk yemiş gibi hissediyordu, fırtınanın ortasında kalmış bir rüzgârgülü gibiydi ama başını sallamayı becerdi. Pe-kâlâ, çok iyiydi. FitzRoy devam etti: Seyahat iki değil, yaklaşık üç yıl sürecekti; mutlaka dünyanın etrafını dolaşacaklar diye bir şey yoktu. Kamarası sıkışık olacaktı, akşam yemekleri de sade ve "şarapsız," masraflar-sa –toplamı 500 sterlini buluyordu– Amirallik tarafından üstlenilmeyecekti. Deniz tutması beklenebilirdi, Darwin istediği zaman İngiltere'ye dönmekte ya da "sağlıklı, güvenli, güzel bir ülkede" kalmakta serbest olacaktı. Fakat gemide kalırsa haftalar ya da aylar boyunca Kaptan'la aynı ortamda kapalı kalacaklardı, bu yüzden iyi anlaşmaları zorunluydu.

Bu konumun hangi gerekçeyle açıldığı giderek açıklık kazanıyordu: FitzRoy komuta gücünü zayıflatacağı için astlarıyla çok haşır neşir olamazdı, ama toplumdan tamamen kaçınmak da riskliydi. Yalnızlık ve yalıtılmışlık denizde korkunç derecede pahaliya patlayabilirdi. *Beagle*'nın eski kaptanı Pringles Stokes, Güney Amerika sahillerinde kendini vurmuştu. Fitz-

Roy da kendi kalıtsal birikiminden korkuyordu; 1822'de amcası Castle-reagh Vikontu, İçişleri Bakanlığını yaptığı sırada bir bunalım nöbeti geçi-rip boğazını kesmişti. FitzRoy bu yüzden bir sofra arkadaşı bulmaya ka-rar vermişti. Hali tavrı düzgün, zarif bir beyefendi olduğu sürece bir Whig bile idare ederdi. Genel seçimde Ipswich'ten Toryler adına adaylığını ko-yup başarısız olmuş FitzRoy, Darwinlerin siyasi görüşleriyle ilgili her şeyi biliyordu. (Muhtemelen, eğilip büklümeye bir Tory olarak, günahkâr Eras-mus Darwin'in torununu da merak ediyordu.) "Gemiye, sevemeyeceği bi-rini almak gibi bir korkusu" vardı. Açıkcası birbirlerini daha iyi tanıma-ları gerekiyordu, Charles'a da "henüz tam anlamıyla" karara varmama-sı tavsiyesinde bulundu.⁴

Charles yakınlarda kaldı. Erasmus şehir dışında olduğundan Spring Gar-dens'da, Amirallik binasının yakınlarında bir pansiyona yerleştı, taç giyme töreni için de bir gineye bir koltuk tuttu. Debdebe ve şasa onu eğlen-dirmiştir, ama baskın altında tutulan kalabalıklar, onu, taç giyme törenle-rinin kısa süre sonra maziye karışacağı kanaatine getirmiştir. Charles, haf-tanın geri kalanında FitzRoy'un emrine amade oldu. Birlikte yemek ye-diler, FitzRoy'un iki tekerlekli arabasıyla ortalıkta dolanıp "bir şeyler si-parış ettiler." Kaptanın müsrifliğinden "çok bilimsel" olsa da etkilenmiş-ti. Kaptan kitaplara, barometrelere su gibi para akıyordu, ateşli silahla-ra da en az 400 sterlin dökmüştü. Charles, kendisinin de "pusulası olan 5 sterlinlik bir teleskopa" ve birkaç silaha ihtiyacı olacağını düşünmüş-tü. Vahşi hayat için 50 sterlinlik bir tüfek, "yerlileri sessiz tutmak için" de "bir-iki iyi tabanca" satın aldı. Whitley'ye "Şu lanet yamyamlarla epey-ceavaşacağız," diye hava atmıştı. "Yamyam Adaları'nın Kralı'nı öldürmek bayağı büyük bir şey olsa gerek."

Her şey "tam bir eğlenceydi," Charles taç giymiş olan kendisiymiş gibi hissediyordu. "Bir Kral gibi mutluydu" ve "Kaptan FitzRoy'a güveni" sı-nır tanımiyordu. Ona "ilk görüşte" kanı kaynamış, neredeyse istemeden güven duymaya başlamıştı. FitzRoy onun "iyi kaptan ideali" olup çıkmış-tı, iyiliği de Charles'ta sanki bu seyahati yapmak kaderinde varmış hissi uyandırmıştı; gerçi kız kardeşlerinden aklı tam anlamıyla yatıncaya dek laf üretmekten kaçınmalarını istemişti. FitzRoy da gördüklerini ve duy-duklarını beğenmiş gibi görünmüyordu. Darwin hakkındaki korkuları te-melsiz çıkmıştı; nihayetinde davranışları ve yetiştirilme tarzı, parti ve ai-leyi aşıyordu.⁵

Halledilmesi gereken birkaç şey kalmıştı. Beaufort, Darwin'e yapacağı koleksiyonları bir "kamu kurumu"na gitmeleri kaydıyla elden çıkarmakta serbest olacağını söylemişti. FitzRoy da "canı istediginde, istedigi yerde" gemiyi terk edebileceğini bir kere daha söylemişti. Darwin'in yolculuğun sonunu getirebilecek cesarete sahip olduğundan kuşkuluyordu. FitzRoy fizyonomi bağımlısıydı, insanların karakterlerini yüzlerinden okurdu, Darwin'in burnu da bir "enerji ve kararlılık eksikliğini" haber veriyordu. Ama şimdilik bu konuda bir eksiklik yoktu. Darwin ateşlenmemiştir, seyahatin bir dünya turu olacağını umuyordu. Dünyanın etrafını dolaşmak istiyordu, bu konuda Beaufort'un başının etini yemiş, ama başarısız olmuştu. Sonunda FitzRoy, Tory dostlarının kulağına bir şeyle fısıldamaya söz verdi. Darwin'e, "geminin eve istediği yoldan dönmesi emrini verebilecek" yüksek mevkilerdeki insanlarla "ilgisi olduğunu" söyledi; "hele ki bu Whig yönetimi sonsuza dek sürmeyecek olursa." Charles bu hikâyeyi evdekilere aktarırken, "Çok geçmeden Tory olacağım!" diye esprî yapmıştır. Dünya turunun "kesinlik kazanmasına" ramak kalmıştı.⁶

Darwin geminin boyutlarını görmüş olsaydı, şevki de dizginlenmiş olabilirdi. FitzRoy sofra arkadaşının, kendisine tahsis edilecek "santimetrekareler" hakkında hiçbir fikri olmadığını biliyordu. Ayın 11'ine denk gelen pazar günü Darwin'i gemiyi görmek için Devonport'a götürdü; uzun yoldan. Londra'dan buharlı bir gemiyle ayrıldılar, Thames Nehri'nden aşağı inip Kent sahillerinden dönerek Manş Denizi'ne girdiler, Spithead'i geçip Plymouth Körfezi'nin emniyetli sularına vardılar. Üç gün süren bu yolculuk, FitzRoy'a Darwin'in denize dayanıklılığını ölçme şansı vermiştir.

FitzRoy Darwin'i Amirallik'in verdiği görev hakkında da bilgilendirdi. Güney Amerika araştırması beş yıl önce başlamıştı. Kıtâ ticarete açtı, marmul mallar için kocaman bir pazar ve bir hammadde deposuydu. Zengin Britanyalılar ve bankacıları, doğmakta olan ulusal hükümetlere milyonlarca sterlin yatırılmışlardı; şirketler kıtanın kaynaklarını sömürmek için sermayelerinin tümünü buraya aktarmışlardır. Bazı tahminlerin yanlış yargılara dayandığı anlaşılmıştı, şimdi bile gelecek belirsizdi. Kraliyet Donanması'nın işe karışmasının sebebi de buydu. Tüccarların İspanya ve Amerika Birleşik Devletleri'nden rakiplerini alt edebilmeleri için gemilerinin Güney Amerika limanlarına kolayca girebilmesi gerekiyordu. Adalar ve sahil şartlarının haritası çıkarılmalı, limanlar ve kanalların derinlik ölçümleri yapılmalıdır. Daha bir yıl önce tamamlanan ilk araştırmada çok şey başarılı olmuştu; FitzRoy da Stokes'un intiharının ardından birinci kaptanlı-

ğı ele alarak araştırmacıın son aşamalarını yönetmişti. Fakat haritaların kontrol edilip genişletilmesi, dalga ve hava durumunun eklenmesi gerekiyordu. FitzRoy, Beaufort'un geliştirdiği ölçüye kullanarak yerküre etrafındaki rüzgâr kuvvetlerini tespit edecek ilk kişi olacaktı. Patagonia ile Falkland Adaları'nın bazı kısımlarının da araştırılması gerekiyordu, kıtanın güney ucundaki Tierra del Fuego'da (Ateş Toprakları) bulunan issız kanallar labirentinin de.⁷ FitzRoy'un işi de bu olacaktı.

Fakat bu işe biraz tuhaf bir biçimde rast gelmişti, Charles nasıl olduğunu duymuştu. Bir önceki yaz Tierra del Fuego'da, adamlarının bir bölümü kıyıda kamp yaparlarken "bazi Fuegolular yaklaşmış, yerlilere özgü o el çabukluğu marifetyle" teknelerini çalıvermişlerdi. Gemisi yerlileri izlemiştir ve suçluların aileleri "rehine olarak gemiye getirilmiştir." Çoğu kaçmış, birkaçı serbest bırakılmış, biri de çıkan arbedede öldürülmüştü ("daha sonra incelenmek" üzere gereği gibi iskeleti çıkarılmıştı.) Nihayetinde FitzRoy hiçbir de uygun bir biçimde kıyıya çıkarılamayacak olan iki erkek, bir oğlan ve bir kızı alıkoymuştu. Böylece evanjelik bir deneye kalkışmaya karar vermişti: Yerlileri medenileştirecek, onlara "İngilizceyi, Hıristiyanlığın açık gerçeklerini ve sıradan aletlerin kullanımını öğretecek," sonra da onları misyoner olarak Tierra del Fuego'ya gönderecekti. Dört yerli onunla birlikte İngiltere'ye döndüler. Biri çiçek aşısından öldü. Geri kalanlar -27 yaşındaki York Minster, 15 yaşındaki Jemmy Button ve 10 yaşındaki Fuegia Basket- o yılı Kilise Misyoner Cemiyeti'nin dostlarıyla birlikte geçirdiler. Hazıranda hâlâ onları ülkelerine geri gönderecek bir gemi bulamamış olan FitzRoy, Tierra del Fuego'ya doğru kendi cebinden açılma noktasına gelmişti ki Amirallik'te "iyi bir amca" devreye girip onu *Beagle*'ın komutasına getirdi. O yaz, Saray'a takdim edilebilecek kadar medenileşmiş olan Fuegolular, eğitilmiş bir misyoner olan gözetmenleri Richard Matthews'la birlikte gemiye biniyorlardı.⁸ İlahi takdir diye buna denirdi. Araştırma tamamlanacaktı, çünkü yerliler din değiştirmişlerdi; Tanrı yerli Güney Amerika'yı İngilizlerin ellerine veriyordu.

Charles, Kaptan'a hayret ediyordu. Davranışları kusursuzdu, beraberinde getirdiği "küçük deniz yarsubayı" Musters'a karşı bile; Musters'in Charles'in Derbyshire'daki amcası Sir Francis Darwin'i tanıdığı anlaşılmıştı. Salı günü posta teknesi geldiğinde, Charles ile Kaptan mükemmel bir biçimde anlaşıyordu. Charles'ın buna hiç kuşkusunu yoktu, ama kendisine duyduğu "şiddetli hayranlığın" uzun sürmeyeceğini de biliyordu. Sonra gemiyi gördü.

Beagle on topu olan iki direkli bir gemiydi, on bir yaşındaydı ve çürüyordu. Donanma tersanesinde üç direkli bir barka olarak tümüyle yeniden inşa edilmektedir. FitzRoy bu işi şahsen izliyor ve kendi cüzdanından ödemesi gerekse de hiçbir harcamadan kaçınılmıyor. Geminin tavan pencereleri olan yeni bir üst güvertesi, güçlendirilmiş bakırдан bir teknnesi ve hepsi de son teknolojiye uygun bir donanımı vardı: özel olarak tasarlanmış bir dümen, herkese açık bir mutfak, ileri teknolojiyle yapılmış bir paratoner ve pusulaları şaşırtmaması için demir yerine pirinçten topolar. Charles “kararlı ve faal genç bir ekip” diye nitelediği subaylarla tanışır tanışmaz gemiyi gezmeye başladı. Ürkmesine sebep olan şey *Beagle*'ın boyutlarıydı; yalnızca 27,5 metre uzunluğundaydı, geminin ortasında genişliğiye sadece 7,5 metreydi. Yalnızca iki kamarası vardı, onlar da küçüktü. Dümen dolabının hemen arkasındaki pupa kabini 3 metreye 3,3 metre ve 1,8 metreydi, içeriye girdiğinde Charles'in eğilmesi gerekiyordu. İçerde üç küçük sandalyesi olan kocaman bir harita masası vardı, mizana direği masanın ortasından geçiyordu. Kaptanın kamarası güverte altında dümen dolabının arkasındaydı ve Charles'in kamarasından da küçüktü. Her yerde lüks maun mobilyalar vardı, ama bu bir teselli değildi. Kapalı bir ortamdı, evet, ama Charles hiç *bu kadar* kapalı olduğunu düşünmemiştir. Keyfi kaçtı.

Çok geçmeden yine canlandı. Cuma günü Londra'ya doğru hareket etmelerinden önce, kamaralarına isimleri belirten tabelalar takıldı. Şükürler olsun ki onun ismini taşıyan tabela daha büyük olan pupa kamarasına asıldı (gerci FitzRoy'un kamarasını ve oradaki kargaşayı da yönetmesi gerekecekti). İleride iskele tarafındaki köşe onun olacaktı, harita masasının birkaç metrekaresi ile geminin kış tarafında, birkaç yüz cildin bulunduğu kütüphanenin tam karşısında bulunan, çekmecelerle dolu duvar da ona aitti. Kamara arkadaşı en sevdiği subay, 19 yaşındaki Araştırmacı Asistanı John Lort Stokes olacaktı. Burada çalışacaklardı, herkes kendi yerinde oturacaktı, üçüncü sandalye ise 14 yaşındaki bir deniz yarsubayına, babası ilk geziye komuta etmiş olan Philip King'e ayrılacaktı. Uyuma düzenlemeleri tuhaf, fakat yeterliydi. Stokes'un yatağı kapının dışındaki bir odacığın içindeydi, King'inki ise güverte altında. Charles hamağını harita masasının üstüne asacaktı, yüzü tavan penceresinin 50-60 santim altında kalacaktı.

FitzRoy Charles'in pupa kamarasında kendini “evinde” gibi hissetmesi için elinden geleni yaptı.⁹ Charles, Devonport'tan içi son derece rahat-

lamış bir halde, *Beagle*'yı sıkış tepiş bir ortamdan çok samimi bir ortam gibi görmeye çalışarak ayrıldı.

Denize açılmaları birkaç hafta ertelenmişti, FitzRoy yeni düzenlemeler konusunda huysuzlanıyordu, ama Charles'in acele etmesi gerekiyordu. Artık planları "sabit ve kesin"di. En azından herkese anlatabilir, herkese veda edebilirdi. Aceleyle Plymouth'tan Londra'ya gitti –hayret verici bir biçimde "24 saat içinde 400 kilometre yapmıştı"– oradan da gece arabasıyla Cambridge'e geçti; burada birkaç gün boyunca Henslow'un başını sıyırdı. Henslow, parti parti göndereceği koleksiyonlarını saklamayı kabul etti ve ona bir ayrılık hediyesi verdi: Humboldt'un *Personal Narrative*'i. Ayrıca Charles'a, Lyell'in daha yeni basılmış olan *Principles of Geology*'sini [*Jeolojinin Temel İlkeleri*] de yanına alması tavsiyesinde bulundu; "hiçbir şekilde" bütün görüşlerini kabul etmesi gerekmiyordu. Sonra Charles yeniden yollara düştü; gece yarısı Shrewsbury'ye doğru yola çıķıp ayın 22'sinde, perşembe günü erken saatlerde eve vardı.¹⁰

Ailesi son üç haftadır her arzusunu yerine getirmeye hazır ve nazır olmuştu; eşyalarını toplamış, giysilerini valizlere yerleştirmiş, banka çekleri vermişlerdi. Onlara, sevgili "hayır"çılara tek tek teşekkür edip sevgisini göstermek için bu son şansıydı. Mount genellikle gözüne bir hapishane gibi görünümüştü, ama artık farklı bir yön kazanıyordu. Onun evi, babasının inşa ettirdiği bu büyük taş yığınıydı, FitzRoy'un fındık kabuğu gibi sallanan barkası değil. Emniyet, bir aile ve dört sağlam duvar demekti: fırınlı dünya karşısında bir sığınak. Ama hepsinden vazgeçiyordu, bunlarla birlikte "hayattaki şanslarının yarısından da." Yıllarca ayrı kalacaklardı; belki de babasını ve kız kardeşlerini bir daha hiç göremeyecekti. Ona her zaman olduğundan çok daha fazla şey ifade ediyorlardı, o da bunu onlara hissetti. Doktor seyahate artık "çok daha fazla razıydı," onun iyi dilekleri de ayrılığı kolaylaştırdı.

Hafta sonunda Charles Woodhouse'a gitti. Gider gitmez de Fanny'nin nişanının bozulduğu haberleri sinirlerini gerdi. Peder Hill onu aldatmıştı, Fanny de aptalca âşık olmasının, kendi deyişyle bir hayvan gibi "*canlı canlı* tuzağa düşürülmesinin ağır kefaretini ödemek" için uzaklara gitmişti. Charles kendisi için mi yoksa onun için mi üzüleceğini pek bilemiyordu. Sarah'nın hatıra olarak verdiği bir iğneyi takip ayrılrıken, toprak ağacı ve bütün aile kedere gömülmüşü. Maer'de ise hava daha parlaktı. At sürdü, FitzRoy'un Patagonya turbalıkları ve yamyamlarla, "iğrenç iklim" hakkındaki hikâ-

yelerini tekrar tekrar anlattı. Charlotte'un denizde geçirdiği üç yılın bedeli "taşra rahipliği ve rahip eviyle" ödeyeceği konusunda kaygıları vardı, ama bunun dışında bütün aile Dr. Darwin'i ikna ettikleri için kendileşire övünüyor, Charles'ı da cesaretinden ötürü tebrik ediyordu.¹¹

Charles birkaç günlüğüne Mount'a döndü, sonra 2 Ekim Pazar günü ayrıldı. Babasına ve kız kardeşlerine son kez sarılmaya dayanamayacaktı, fakat şimdi tereddüt etmesi hepsine ihanet etmek olacaktı. Kararlılık göstermesi gerekiyordu. Şevkini, hırsını kanıtlaması gerekiyordu. Gözyaşlarını geri itti, yüzünü Londra'ya, Plymouth'a ve dünyaya çevirdi.

Londra'ya döndüğünde, FitzRoy'un "karaya çıkacak diğer arkadaşı"yla, manzara ressamı Augustus Earle'le bir araya geldi. Earle de kendi imkânlarıyla seyahat ediyordu; Kaptan, *Beagle*'nın durduğu yerlerin resimli bir kaydını tutması için onu gemiye almıştı. Earle çoktan kıvamını bulmuştu; Kraliyet Akademisi'nde eğitim görmüş, sonra dünyayı dolaşmıştı; Avrupa'yı, Kuzey Amerika'yı, Brezilya'yı ve Avustralya'yı gezip resim yapmıştı. Darwin onu biraz "eksantrik" bulmuştu.

Başkentte hayatı siyaset hâkimdi. Genel seçimde çoğunluk oylarını artırarak iktidara gelen Whigler, reform hareketi üzerindeki hâkimiyetlerini güçlendirmişlerdi. İsyancılar tarım işçileri asılmış ya da başka yerlere gönderilmişti. Carlile, hakkındaki hükmü aleyhine beyhude bir temyiz çabası içindeydi, Taylor ise takatten kesilmiş bir halde Horsemonger-lane zindanında yatıyordu. Kırılmış bir adamdı Taylor, İçişleri Bakanı onun *The Times*'ta yayınlanan protesto mektuplarını görmezden gelmişti. Yeni bir Reform Yasası manşetlere çıkmıştı. Yasa on gün önceki üçüncü okumada kabul edilmiş, Lordlar Kamarası'na gönderilmişti.

Darwin, Whitehall'un hemen yakınındaki pansiyonunda eşyalarını toplamaya başladığında yaklaşık bir kilometre ötede Lordlar Kamarası'ndaki tartışma da kızışıyordu. Herkes en kötüsünden korkuyordu. Gerçekten de ertesi cumartesi, 8 Ekim'de Lordlar yasayı bir kenara attılar ve ülke patladı. Altın yükseldi, borsa düştü. Reform yanlısı gazeteler yasanın ölümünü, siyah çerçeveli baskılarla duyurdu. Büyük kentlerde isyanlar ve kundaklamalar patlak verdi. Dükler kaba kuvvette maruz kalıyor, köşklerine saldırıyordu; Tory piskoposlar yasanın aleyhine oy kullandıkları için alaya alınıyordu. Cambridge'te Henslow, Tory zannedilip "camlarının yerle bir edilmesi"nden korkuyordu. Ayın 19'unda Kral parlamentoyu askıya alarak ülkeyi sakinleştirmeye çalıştı, fakat yeni bir yasa hazırlanması

çağrısında bulunarak başkente yürüyüş düzenleyen 70.000 göstericiyi hiçbir şey durduracak gibi değildi.¹²

Darwin gerilimi hissediyordu. "Gitmek düşüncesiyle her gün biraz daha geriliyordu." Henslow'un takdim mektupları uzmanları dolaşıp tavsiyelerini alıyordu. En iyi deri ve deniz kabuğu sergisi, hayvanat bahçesinin West End müzesindeydi, Piccadilly'den kısa bir yürüme mesafesindeydi burası. O sıralar hayvanat bahçesinin büyümeye zamanıydı; Regent's Park kapısında giriş ücretleri yükseltmişti, böylece müze küratörlerine numunelere harcamak üzere yıllık 1000 sterlin kalıyordu. İhtiyaçları yoktu aslında; Darwin'inki gibi donanma araştırma gezilerinden egzotik cesetler akıyordu. Sonuçta, Lord Berkeley'nin Bruton Street'teki belediye dairesine yerleşmiş olan müze çoktan dolmuştu. Darwin burada bir kleptomanın duyduğu hazzı bulmuştu, her yer leşle doluydu; 600 memeli, 4000 kuş, 1000 sürüngen ve balık, 30.000 böcek karşılamıştı onu. Ve bütün bunlara Kaptan King'in *Beagle*'la Patagonya'da yaptığı daha önceki araştırmadan gelen numuneler de hâlâ ekleniyordu.

Darwin burada, uzmanlık alanları korumak, doldurmak ve saklamak olan hayvan doldurma ustalarıyla tanıştı. Herkes ona ipuçları veriyordu: Avustralya'dan gelen rengârenk papağanları sergileyen Benjamin Leadbeater, derileri terebentin emdirilmiş kutularda saklamayı öğretti. Hayvanat bahçesini yürüten başlıca isimler arasında yer alan, onun gibi avcı olup balık koleksiyonu yapan William Yarrell, kese, alüminyum folyo ve vernik kullanarak kavanozları kapatmayı gösterdi. Kaptan King "arsenik sabunu ve koruyucu tozlar"ın nasıl kullanılacağını açıkladı. Fakat deniz omurgasızları konusunda Robert Grant onun için hâlâ başlıca otoriteydi. Grant, Darwin'e salamura yapmakla ilgili bir dizi ipucu verdi: yengeçler ve benzerlerinin karınlarının kesilmesi, solungaçlarının çıkarılması gerekiyordu; hassas bitkimsi hayvanları "yavaş yavaş tatlı su" ekleyerek, deniz anemonlarını "iç kısımlarına kaynar su dökerek" öldürmek gerekiyordu. "Helezonik kabuklar" kimyasal koruyucuların "bütün kısımlarına ulaşması" için kırılıp açılmalıdır. Yengeçler dışındaki canlılarda, eşit oranlarda bir su ve şarap karışımı da işe yarardı, iç kısımları düzgünce çıkardı.¹³ British Museum'da şehrin onde gelen botanikçi Robert Brown onu bilgilendirdi. Brown istisnai denecek kadar utangaçtı, ama parlak bir mikroskop uzmanıydı (hücrenin çekirdeğini ve Brown'u hareketi tanımlamıştı). Darwin'e alınacak en iyi mikroskopun hangisi olduğu konusunda tavsiyeler vermiş, Darwin de ona Patagonya'dan orkide getirmeye söz vermişti.

Darwin bir doğabilimcinin sahip olabileceği en iyi tavsiyelerle donanmıştı, Henslow'un dediği gibi "toplamaya, gözlemeye ve not almaya" tam anlamıyla hazırıldı. Yolunda ilerliyordu; yani ilerliyor olması gerekiyordu.

Geminin denize açılmasının bir kere daha ertelendiği haberi geldi. *Beagle*, 4 Kasım'dan önce denize açılmaya hazır olmayacaktı. Charles o zamana kadar bütün eşyalarını toplamıştı, ama bu fazladan zaman yapılması gerekli bütün toplanma işleri için işine yarayacaktı. Ayakkabılar ve terlikler, pantolonlar ve çizmeler, üstüne "DARWIN" işlenmiş yarımdüzenine gömlek, Sarah Owen'in verdiği iğne; şahsi eşyaları hızla birikti. Bilimsel donanımı ise sandıklara yerleştirildiğinde korkutucu boyutlara ulaşmıştır: kimyasal ve koruyucularla dolu numune kavanozları, tepsilere yerleştirilmiş kesim aletleri, kutulanmış ölçüm aletleri –mikroskop, klinometre, teleskop, pusula, yağmur sayacı, barometre– demir zincirli tarama ağı, tüfekler için yedek parçalar, jeoloji çekici ve tabii ki Humboldt, Lyell ve diğer kitapları. FitzRoy'a "Olabildiğimce ekonomik oldum," güvencesi vermişti, ama "en kötüsü" olur da kendisine ayrılan yeri aşarsa, "iki büyük valiz" geride bırakılmak üzere işaretlenmişti.

Bütün sandıklar güneybatıdan esen bir rüzgârda buharlı bir gemiyle gönderildi, Charles da onları karadan takip etti, 24 Ekim Pazartesi günü Plymouth'a vardı.¹⁴ *Beagle* 10 gün içinde denize bırakılacaktı.

Bitap düşmüştü. Ağustostan beri bir yerde bir hafta bile kalmamış, evinde on günden bile fazla yatmadı. 2400 kilometre yol yapmış, babasının parasını tutumsuzca harcmış, donanmanın ağır toplarıyla bir araya gelmiş, hayatının tepetaklak olduğunu hissetmişti. Fakat artık vakit yaklaşmıştı; tehlikeye atılmak, eski dünyayı arkada bırakmak, "nihayet çıkmak" üzereydi. Ne büyük rahatlaklıktı, bir an önce olup bitmesini istiyordu.

FitzRoy onu, kendisi ve Stokes'la birlikte rihtim civarındaki pansiyonlardan birine yerleştirdi, böylece *Beagle* entelijansiyası kaynaşabilecekti. Subayların çöplüğü olan Silah Odası'nda yenen gürültülü bir akşam yemeği sonrasında Darwin buna memnun oldu. Adamlar "biraz kabaydı, sohbetleri küfürlerle ve denizci argosuyla o kadar doluydu ki İbranice kadar anlaşılmazdı." Aralarında geminin resmi doğabilimcisi cerrah Robert McCormick de bulunuyordu. McCormick otuz bir yaşındaydı, hastane eğitimi görmüştü, geçimsiz biriydi, üç gemi yolculuğunun sonucu buydu. Cerrahlık, Kral'ın donanmasında aşağı bir mertebedeydi ve Kaptan'ın sof-

rasına da yalnızca beyefendiler oturabilirdi. (Darwin'in gemiye alınmasının sebebi de buydu.) Darwin, bir "budala" olmasına, bilimsel uğraşlarından çok *Beagle*'ın boyanmasıyla ilgilenmesine rağmen McCormick'le dostça geçindi.¹⁵ Darwin için bilimden ya da her nasilsa trigonometriden kaçış yoktu. Yine hafızlamaya başladı, laf dönüp dolaşıp denizciliğe geldiğinde, bulunduğu konumu korumaya çalıştı. Stokes ile FitzRoy rihtimde dolaşıp aletlerini denerken yerlerine onu bırakıyorlardı.

Rüzgârlar devam etti, denize açılmaları bir kere daha ertelendi. Guy Fawkes günü olan 5 Kasım Cumartesi, denizde geçirdikleri ilk tam gün olacaktı. Fakat ülke çapında geleneksel Guylar yerine piskoposların sutretleri yakılırken, Charles odasında düşünceli düşünceli oturup okuma ya çalıştı. "Berbat, üzüntü verici," bir boşluktu bu. Pazar günü Musters'la birlikte rihtimdaki şapele gitti, hafta içinde bir konsere bilet aldı ve bir ya da iki jeoloji gezisine çıktı. Hiçbiri de keyfini yerine getirmedi.

Ertesi hafta sonu Fuegolu dört misyoner geldi, medeniyetin süsleriyle bezenmişlerdi. İyi niyetli kilise müdafimleri onları "giyeceklere, aletlere, çanak çömlege, kitaplara," görevleri için gerekli her şeye boğmuştu. Yükleri bir şekilde *Beagle*'ın minicik ambarına yerleştirildi; denizciler kırılıp dökülmelere homurdanıyor, eksiksiz yemek takımları gönderen kibarları yuhalıyorlardı. Misyonerlerin büyük bir ahlaki amacı vardı, ama seyahatlerinin bedelini birçok bakımından başka insanlar ödüyordu. Darwin ise yolculuk masraflarını kendi cebinden karşılamıştı. Temel önemde olmayan her şeyi atıp kurtulmuş olsa da her şeyin buraya nasıl sığacağını hâlâ merak ediyordu. Klostrofobi gelip vurdu, onu "sürekli bir korku"ya saldı. "Mutlak mekân isteği, hiçbir şeyin erişemeyeceği bir kötülüğtür," diye öfkeli bakışlar saçıyordu.¹⁶

Denize açıklama günü ertelenip duruyordu. Şimdi de aralık ayı başına ertelenmişti. Günler boyunca yapayalnız, sadece alınacak kalemlerle ve odasını yeniden düzenlemekle uğraşıp dururken içine bir keder çöktü. Deniz tutmasından kaygılanıyordu, ölümle ilgili düşünceler ona işkence ediyordu. Ramsay'ın ölümü uğursuzca yakasına yapışmıştı. Sonra ayın 21'inde bir denizci güverteden kayıp denize düştü ve öldü. Böyle bir şey limanda olabiliyorsa üç yıl ya da FitzRoy'un o aralar ihtimal verdiği gibi dört yıl boyunca denizde hayatı kalma şansı ne olacaktı, kim bilir? Sonra kalbinin daha hızlı çarptığını fark etti, göğüs de ağrımıya başladı. Kalp hastalığı mıydı bu? Korkularını susturdu, cerrah McCormick'e hiçbir şey söyle-

lemedi ve eve yazdığı mektuplarda cesur bir hava takındı.¹⁷ Babası anlayacak olursa gitmesini engellerdi, Jos Dayısı devreye girse de girmese de. Ne olursa olsun Charles gitmeye kararlıydı.

Çektiği bütün bu “usandırıcı endişeler” boyunca ailesini ve dostlarını düşünmüştü. Sevdığı herkesi terk ediyordu, sonunu getirebilirse eğer seyahatin bu kaybı telafi edip etmeyeceğini merak ediyordu. İnsanlardan mektuplar geliyordu, ama sevgi sözleriyle dolu satırlar kendisini daha da yalnız hissetmesine yol açıyordu. Henslow mürettebatın “edepsiz ya da kaba saba” davranışlarını hoş görmekte ilgili bir nutuk çekmişti. Başından savdüğü ve bir yıldır hiç görümediği Fox ise cana yakındı, ona bir gün “şöminenin başında” birbirlerine hikâyeler anlatacaklarını hatırlatıyordu. Whitley ise Cambridge’teki oda arkadaşlığının ve “sade, zarif Glüton kulübü”nün hatırlarını canlandırmıştı. Her hafta yaptıkları o yemekli toplantılar, FitzRoy’un ayın 28’inde verdiği tantanalı “gemi kaynaşma” ziynetinden çok daha iyiydi. “Ama... bunları düşünmenin bir faydası yok,” diye cevaplamaşı Charles hayflanarak. “Artık hepsi bitti (...) Beni unutmayın (...) Özellikle de görürseniz ihtarı Matthew'a hatırlatın (...) Tanrı sizi korusun.”

Kimse onu Fanny kadar etkilememiştir, Fanny artık içini döküyordu. Çok zalm bir ironiydi bu. Gece birbirlerinin yanından geçip giden gemiler gibi, hayatları ters yönlere doğru gidiyordu. Eylülde Charles Devonport’ta FitzRoy’la birlikte *Beagle*'yı teftiş ederken, Fanny Exeter'da, yalnızca 80 kilometre ötede “kefaretini” tamamlıyordu. Aslında bir gün ikisi de Plymouth’ta bulunmuşlar, ama hiç karşılaşmamışlardı. Fanny daha sonra onun planlarını duymuş ve ona hatıra olarak “böcük” bir cüzdan gönderdi, ama o Woodhouse'a döndüğünde Charles oradan ayrılmış bulunuyordu. Onu özlemek Charles'a “buruk bir keyif” veriyordu. Sızlanan bir dile cevap yazdı, umarım beni unutmazsun diyordu. Fanny'nin cevabı, göründüğü kadarıyla yine samimiyydi. Sevgi dolu geçmişlerinin hasretini çekiyor, onu bir kez daha görmeye can atıyor, döndüğünde, “beni Orman'da bıraktığın gibi, yalnızca yaşlanmış ve *uslanmış* bulacaksın,” diyor. “Hizmetçi ve Arabacı olduğumuz zamanlarda birlikte geçirdiğimiz o mutlu saatler unutulmayacak,” diye yemin ediyor, kıskırtıcı bir dile ekliyor: “Keşke hiç son bulmasalardı!!!”

Fanny'nin son mektubu 3 Aralık Cumartesi günü geldi, Sarah'nın düğünü hevesli bir dile anlatan zekice bir kapanıştı. Fakat denize açıl-

malarına iki gün kalmışken, Charles yalnızca “seyahati düşünmeye,” yalnızca “seyahat hakkında konuşmaya” kararlıydı.¹⁸ Erasmus da zihnini yoğunlaştırmasına yardımcı olmak için daha yeni gelmiş bulunuyordu.

Erasmus'a gösterecek çok fazla şey vardı: *Beagle* pırıl pırıl parlıyordu, dünyanın dört bir yanındaki adaların meridyenlerini kesin olarak ölçmeye yaranan 24 kronometresiyle iyice gemiye benzer bir hal almıştı; FitzRoy'un gönülden yaptığı hazırlıklar; son olarak da maun kaplı şu minyatür odacık, yani evi. Eras'ın gözlerinden bakıldığından her şey iyi görünyordu, o cumartesi gece Charles gemide ilk kez kalma cesareti gösterdi. Hamağına girerken “çok aptalca bir zorluk” yaşadı, harita masasının üzerinde dengesini sağlamışken önce ayağını atmaya çalıştı; ama hamağa önce oturarak girme numarasında ustalaşınca her şey yolunda gitti. Hatta küçük bir fırtına sırasında uyumayı bile başardı, belki deniz tutmasını da atlatmayı başarabilirdi. Erasmus akşam yemeğinde herkese *iyi yolculuklar* dileyip kardeşine veda etti. FitzRoy sabahleyin ayrılmaya hazırıldı.

Gün ortasında, son dakika hazırlıklarıyla dalga geçercesine güneyden bir rüzgâr esti. Bütün bir hafta boyunca da devam etti. Ayın 10'u sabahı, Erasmus güvertede herkese veda ederken nihayet hava açıldı, FitzRoy da yelkenlerin kaldırılmasını emretti. Ortalıkta birden heyecanlı bir hava esti: “Filika serdümelerinde düdükler çalınıyor, serenlere adamlar tırmanıyor, adamlar düdük seslerine uyarak palamarların başında çalışıyorlar” ve bunların hepsi nefes kesici “bir hız ve kesinlikle” gerçekleşiyordu. Saat dokuzda *Beagle* demir alıp boğaza kadar ilerledi, Erasmus burada kardeşçe bağırlışlar arasında karaya çıkarıldı.¹⁹ Sonra minik barka boğaza, oradan da açık denize doğru suları yararak ilerledi.

Charles'ın istirabı hemen başladı. Mide bulantısı onu tirabzanlara mıhlamıştı, Charles kahvaltısını dalgaların içine kustu. Gün boyunca hiçbir şey yatışmadı. Akşam güneybatıdan şiddetli bir rüzgâr esti, *Beagle* dağ gibi dalgaların altında “kıç atmaya” başladı. Charles'ın en beter kâbusu buydu. Charles, bütün gece nöbetleri boyunca kamarasında şiddetle sallanıp durur, çaresizce kusarken, dışında gecenin karanlığında uğuldayan rüzgâr, “denizin homurtusu, subayların boğuk haykırışları, adamların bağırıtları” zirveye tırmandı. Bu kargaşanın içinde FitzRoy yol arkadaşını hatırladı. Dümen dolabının arkasından sendeleyerek içeri girdi, hamağını düzeltip Charles'ı rahatlattı. Ertesi sabah Kaptan yenilgiyi kabul etti. Gemi-

yi Plymouth'a geri çevirdi, doğudan esecek uygun bir rüzgârı beklemeye karar verdi.

Demir attıkları yerde bekleyişleri devam etti de etti. Gemi "homurdananlar ve söylenenlerle doluydu," Charles da "en beterleri kadar kötüleşmişti." Ayın 21'ine denk gelen çarşamba günü güneş, deniz ve rüzgâr mükemmel oldu. FitzRoy taze bir başlangıç yaptı, ama çok geçmeden gemiyi karağa oturttu. Deniz çekilmişti, *Beagle* ancak herkesin güvertede ileri geri koşturup geminin sallanmasını sağlamasıyla kurtuldu. Öğleden sonra Manş Denizi'ne ulaştılar, Charles bir bulantı nöbetinin ardından deliksiz bir uykuya çekti. Sabahleyin cep pusulasını kontrol ettiğinde, inanılmaz bir biçimde ibrenin İngiltere'yi gösterdiğini gördü. Lizard'ı 17 kilometre geride bıraklıklar sıradı güneybatıdan bir rüzgâr esmişti. Kaptan gemiyi geri çevirmişti, Plymouth Körfezi'ne doğru yol alıyorlardı.²⁰

Charles, yolda olmak, ilk ve son kez, yolda olmak dışında bir şey istemekten vazgeçmiş haldeydi. Noel'de üzüttü. O pazar kiliseye gitti, Cambridge'ten eski bir arkadaşının verdiği vaazı dinledi. Aynı gün saat dörtte Silah Odası'nda yemek yedi ve FitzRoy'un sofrasına oturduğu için Tanrı'ya şükretti. Subaylar sefih adamlar gibi davranışları ordu, ama halleri, tavırları "çaylakların çaylağı"ndan da beterdi. Denizcilerinki gibi çaylakların da keyifleri doğruba şişenin içinden çıktı, ama burada Glütonların hoş ahbaplığından bir nebze eser yoktu. Gece olduğunda güvertede ayık kimse kalmamıştı, Charles bile ayık değildi. Ertesi gününse denize açılmak için biçilmiş kaftan olduğunu söylemeye gerek bile yok; "mürettebatın ne redeyse tamamının sarhoş olması ve ortalarda görünmemesi" dışında tabii. Gemiye "bir anarşî hali" hâkim olmuştu; denizciler ağır zincirlerle güverte altınahapsedilmişlerdi; sırayla atıp tutuyor, hüngür hüngür ağlıyorlardı. Kaptan düzeni acımasızca sağlamıştı; akşam olduğunda, karada bulunan yoldan çıkışmışlar da geri dönüp cezalarını çektiler. Herkes yatışip beklemeye başladı.

27 Aralık günü *Beagle*'daki 73 kişi, doğudan esen hafif bir esintiyle yıkılmış billur gibi bir gökyüzüne uyandılar. FitzRoy emri verdi ve gemi canlandı; subaylar emirler veriyor, denizciler güvertede koşturuyor, direklere tırmanıyor, yelkenleri hazırlıyorlardı. Fazlalıklar ayakaltında değildi; misyonerler aşağıda, kendilerine ayrılmış bölmedeydi, Charles da kamarasında eve son dakika mektuplarını yazıyordu. Saat 11'de gemi demir alırken, Charles da donanma komiserinin yanında verilen veda yemeğin-

de FitzRoy ile Teğmen Bartholomew Sulivan'a katıldı. *Beagle* Barnpool'daki sığınaktan çıkışın körfeze doğru orsa ederken, sofradakiler de zarif bir biçimde yemeklerini yiyecek onlara paralel ilerliyorlardı. Charles ile FitzRoy körfezin dışında *Beagle*'a geçtiler, birden bütün yelkenler açıldı ve barka yavaşça denize açıldı. Charles günlüğüne, "Koyun pirzolası ve şampanyanın, İngiltere'den ayrılrken yaşadığım hissizliğin mazereti olabileceğini umuyorum," diye karalamıştı.

9. Bölüm

Bir Haz Karmaşası

Charles'in yine midesi bulanıyordu, hem de berbat bulanıyordu. Denizde açılmalarının ikinci günü, FitzRoy Noel'de işlenen suçların cezalarını dağıttığı sırada başlamıştı. İçlerinden dört adam küstahlık, itaatsızlık ve görevi ihmal suçlarından 134 adet kirbaç cezasına çarptırılmıştı. Kirbaç ıslıklar çalar, suçlular haykırırken Charles da bir köşeye sinmişti. Bu zalim adalet midesini kaldırmıştı; yoksa midesini kaldırın geminin sürekli baş kíc vurup sallanması mıydı?

Kısa süre sonra anlayacaktı, çünkü mide bulantısı devam etti. Hayal edebilecegi her şeyin "çok çok ötesine" geçti. On gün boyunca kuru "bisküviler ve üzümler" dışında hiçbir şey midesinde durmadı, bunlar da onu ayaklandırdığında sagıyla karıştırılmış sıcak baharatlı şarap içiyordu. Ayakta durmaya çalıştığında neredeyse yorgunluktan bayılacak gibi oluyordu; yalnızca "yatay bir konum almak" onu rahatlatıyordu. Küçük *Beagle* Biscay Körfezi'nin fırtınalı denizlerinde fındık kabuğu gibi sallanıp dururken, o da pupa kamarasındaki tavan penceresinin altında "karantik ve kasvetli düşüncelerle" işkence çekerek sallanıp duruyordu. Humboldt'un "tropik manzaralarla ilgili ışılıtlı hikâyelerini" yeniden okumak keyfini biraz olsun yerine getirmiştir. Gece orada bir sağa bir sola sallanırken, ayın ve yıldızların "yeni ortaya çıkan yörüngelerde (...) küçük devinimler yaptığı" izlemek "epey eğlenceliydi." Yoksa kusmalar ve pişmanlıklar dışında bir şey yoktu. Yeni yıl kararlardan çok şikayetler yılı olmuştu. Yolculuk bir hataydı. Keşke Doktor'un sözünü dinlemiştir.¹

FitzRoy Madeira'dan doğruca geçti, ama mide bulantısı yüzünden kamarasında yatkınca olan Darwin karanın görünümünü kaçırdı. Tenerife'ye vardıklarında hava sakinleşmiş, dalgalar da durulmuştu. Herkes karağa çıkmaya can atıyordu, Darwin'ın de diğerlerinden geri kalır yanı yoktu. Kendini daha iyi hissetmeye başladı; adanın volkanik zirvesi bulutların üzerinden göründüğünde de ürperdi. "Başka bir dünya" gibi görünü-

yordu, hayal ettiğinden “iki kat daha yüksekti.” İşte bu, deniz tutması yüzünden çektiği ıstırabı telafi etmişti. *Beagle* 6 Ocak 1832’de güneşten kavrulmuş Santa Cruz Limanı’na girerken Charles, onca zamandır “hırsızının nesnesi” olan dağdan gözlerini ayırmakta güçlük çekiyordu. Fakat demir attıklarında yanlarına bir tekne yanaşıp acil emirler iletti. Bir subay bağırrarak, İngiltere’de kolera salgını patlak verdiği için *Beagle*’in on iki gün boyunca karantinaya alınacağını haber verdi. “Şahsi iletişim kurulmayacak,” kimse karaya çıkamayacaktı.

Bütün gözler Kaptan'a döndü. Bekleyeceğimiymi? Cevap hemen geldi. FitzRoy “Flok yukarı” diye bağırdı, *Beagle* ağır ağır çökmemekte olan aksamin içine doğru yol almaya başladı. Darwin yıkılmıştı. Karantina emirleri bir “ölüm emri” gibi gelmişti. Bu tropik cennete bir kere daha geleceğine dair ufukta “en ufak bir ihtimal” bile görünmüyordu. Sahilden açıldıktan birkaç kilometre sonra gemi sakinledi, Darwin de gecede teselli aradı. “Gece üzüntümüzü yumuşatmak için elinden geleni yapıyor,” diye içini açmıştı günlüğüne: “Hava durgun, tatlı bir sıcaklığı var; duyulabilen sesler yalnızca geminin arkasına vuran dalgalarla direklere rasgele vuran yelkenlerin sesleri... Hava çok açık, çok ulvi görünüyor, sayılamayacak kadar çok yıldız o kadar parlak ışıldıyor ki ışıkları küçük aylar gibi dalgaların üstüne düşüyor.”²

İki gün sonra Tenerife gözden kayboldu. Darwin, “Bir dosttan ayrılmak gibi,” diyerek iç geçiriyordu. *Beagle* tatlı bir rüzgârla güneşe doğru açıldı, gün içinde hava daha da ısındı. Darwin sessizce kamarasında yatıyor, Lyell'in *Principles of Geology*'sinin ilk cildini okuyordu. Ya da kaba kumaştan yaptığı bir plankton ağlığını denermek için güverteye çıktı. Pupa güvertesinden aşağı sallandırdığı ağ, arkalarından sürüklerek geliyordu. Hasat muazzamdı, “biçimleri ve zengin renkleriyle son derece zarif” bir sürü minik yaratık yakalamıştı. Büylesini daha önce hiç görmemişti, Grant'layken bile. Okyanusun enginliğinde “bu kadar çok güzellik” vardı da neden takdir edecek kimse yoktu? “Böyle küçük bir amaç için yaratılmış” gibi görünüyordu.

Hava mükemmel, rüzgârlar hafif hafif esiyor, masmavi gökyüzünden pofuduk bulutlar geçiyor, güneş çarpıcı bir manzarayla batıyordu. Afrika sahillerinin 720 km açığındaki Cape Verde adalarındaki St. Jago, karaya çıktıktarı ilk durak olacaktı. Sefil bir yerdi, öyle okumuştu; tropiklerin o özlem duyduğu “kalıcı güzellik etkisi”ni vermiyordu.

Kalın bir sis tabakasının örttüğu St. Jago, *Beagle* yaklaşık altı kilometre açığına gelinceye dek net olarak seçilemedi. Ada şöhretini doğruluyor-du; issız volkanik tepelerden oluşan bir kabartıydı. Yine de *Beagle*'nın ayın 16'sında Porto Praya'ya demirlemesi sonrasında, sırı sağlam bir yere basıyor olmak duygusu Darwin'i rahatlattı. FitzRoy'la birlikte adaların Portekizli valisi ve Amerikan konsolosuyla görüşmeye gitti. Sonra nihayet hatalı gerçekleşti; tropik bitki örtüsünü ilk kez gördü. Derin bir vadide Humboldt'un betimlemelerini hatırlatan bir manzaraya rast geldi; meyve ve palmiye ağaçlarının iç içe geçerek oluşturduğu bereketli bir yumaktı bu. Hayretten donakaldı, görme yetisi bağışlanmış bir kör gibi hissetti kendini: "Zihni bulanmıştı," karşısında gördüğü manzarayı "anlayamıyordu." St. Jago'nun hakkı teslim edildi ve Darwin karada geçireceği haftaların tadını çıkarmaya başladı.³

FitzRoy bir gözlemevi kurup ölçümlerini yapmaya başlarken, Darwin de her yere koşturuyordu; Musters ve McCormick'le birlikte engebeli arazide uzun yürüyüşlere çıkarıyor, Rowlett ve Bynoe (germinin muhasebecisi ve cerrah yardımcısı) ile midilli üzerinde iç kısımları keşfe gidiyor ya da kendi başına keşif gezileri yapıyordu. Barmouth'taki okuma partilerinden birine benziyordu, ama çok çok daha heyecan vericiydi. Vahşi kediler öününen zıplayarak geçiyor, süslü yalıçapıkınları etrafta dolaşıyor, "meşhur bao-bap ağaçları"na rastlıyordu: Çevresi 36 ayak uzunluğunda kocaman bir ağaçtı, ama üstü "Kensington bahçeleri"ndeki bir ağaçta olduğu kadar çok yazıyla kaplıydı. Darwin, elbette ki silah da taşıyordu. Tercümanı cinayete hayli kayıtsız bir tavırla, "Siyah adamlar için çok iyi," diyerek başını sallıyordu. Fakat Darwin "Zenci ya da Mulatto çocuklar kadar zeki" birini daha görmemişti; "hemen anlıyorlardı" ve "kapsülü silahlar karşısında şaşkınlığa kapılıyorlardı." "Her şeyi çok canlı bir dikkatle inceliyor, izin verirseniz ceplerinizdeki her şeyi boşaltıyorlar. Gümüş kalem katum hakkında epey fikir yürütüldü."

Darwin havasını bulmuştu. Edinburg'da yaptığı yürüyüşlerde "dalgaların bıraktığı su havuzlarına sık sık göz atar, küçük mercanlara bakıp bunların daha gelişmiş olanlarını gözlerinin önüne getirmeye çalışırı." İşte şimdi burada, sahilden parlak renkli süngerler ve zarif tropik mercanlar topluyordu. Onu en fazla büyüleyen de volkanik araziydi. "Kapkara, yanmış kayalarla" dolu güneşin kavurduğu düzliklerde yalnız başına yürümek insanı kendinden geçiriyordu, hayal gücü doğanın ilkel güçlerine is-

yan ediyordu. Çoraklık ve yalnızlık bütün ölümcül düşünceleri aklına üşüştürüyordu: Yeryüzünün muazzam gücüyle yüz yüze geliyordu.

Tuhaf bir şey fark etmişti: deniz seviyesinin yaklaşık dokuz metre üstünde, kayaların arasından geçen yatay beyaz bir şerit. Sıkışmış deniz kabukları ve mercanlardan oluşan, gözün alabildiğine uzanıp gidiyordu. Besbelli ki bütün bu bölge, bir zamanlar suyun altındaydı, fakat neden şimdiden değişti? Büyülenmiş olan Darwin bu zor sorunun üstesinden gelmeye karar verdi.

Sedgwick, Kuzey Galler'de onu Cambridge tarzı jeolojiyle tanıştırmıştı; şiddetli kabuk hareketlerinin, bükülmüş katmanların, dağ sıralarının bilimiyle. Fakat deniz kabuklarından oluşan bu şerit nasıl olmuştu da okyanusun bu kadar üstünde bir yüksekliğe gelebilmişti? Henslow dikkat etmesini söylemiş olsa da Lyell'in *Principles of Geology*'si bu noktada imdadına yetişebilirdi. Lyell sürekli ve yavaş yavaş değişen bir dünya tablosu çizmiş, geçmiş şimdiden olduğundan daha şiddetli olmamıştı; bu yüzden de antik dünyayı açıklamak için bütün bilmemiz gereken bugünkü iklimler, volkanik faaliyetler ve yer hareketleriyydi. Yerkabuğunun hareketleri birbirini dengeliyordu: Kara bir bölgede yükselirken bir diğerinde alçalıyordu, hayır Sedgwick'in düşündüğü gibi kıyametsi bir biçimde değil, tedricen oluyordu bu.

Lyell haklı mıydı? Darwin Cambridge'ten binlerce kilometre uzakta bu konuyu düşünüyordu kendi kendine. Denizin inmiş olması imkânsızdı, St. Jago'nun volkanik ömründe Atlantik'in daha alçak olduğu günler hayal bile edilemezdi. Peki ada yavaş yavaş mı, yoksa birden mi yükselmişti? İstiridye şeridini bir kez daha inceledi. Gerçekten de sapasağlamdı, bir afezin izlerini göstermiyordu. Deniz seviyesinin üstünde kalan yüksekliği, uzunluğu boyunca değişiklik gösteriyor, bu da yer yer ikinci bir çökme olduğunu düşündürüyordu. St. Jago en azından Lyell'in iddiasını kanıtlamış gibi görünyordu. Darwin dünyanın tedrici olarak değiştigini düşünmeye başladı.⁴

Defterleri dolup taşarken Darwin de jeolojiye ciddi bir katkıda bulunabileceğini idrak etti. Göreceği ülkelere dayanarak, bu konuda kendi kitabını yazmayı bile düşündü. Düşünceleri ancak zaman zaman "İngiltere'ye ve siyasetine" kayıyordu; tropik manzaralar görme vaadi, denizci lerin bile "reform"dan bahsetmeyi kesmesine yol açmıştı. FitzRoy 8 Şubat'ta demir aldı. Darwin Güney Amerika'nın bitki örtüsünden başka pek

bir şey düşünemiyordu. Çok daha verimli bir bitki örtüsüyle karşılaşmayı ummuştu, gerçi St. Jago'ya dair ilk izlenimlerinin “hiç silinmeyeceğini” biliyordu.⁵

Beagle Ekvator'a doğru yola çıktığında, Darwin kendisinden “bulanlı ve rahatsız” diye bahsediyordu. Çoğu günler mide bulantısı neşesini kaçırıyor, uzanmış yatıyor olmaktan nefret ediyordu. Kamarasında bir o yana bir bu yana sallanıp dururken ölü hayvanlar ona bakıyor, “etiketlenmeyi ve bilimsel olarak tanımlanmayı” bekliyordu. İçerisi “rutubetli ve basıktı,” ama yine de yapış yapış olmuş kolunu bacagini havalandırmak için bile ayağa kalkamıyordu. Şükürler olsun ki bazı geceler serin oluyordu, ama gündüzleri işler “erimiş sıcak tereyağın içinde közlenmeye” benziyordu.

FitzRoy taze yiyecek edinmek için St. Paul Kayalıkları'nda durdu, burası sümsük kuşları ve deniz kırlangıçlarının yuvalarıyla kaplı bir “denizaltı dağı zirvesi”ydi. Darwin kıyım yapmak üzere Stokes ve Birinci Teğmen John Wickham'la birlikte kıyıya kürek çekti. Daha önce hiçbir yürüttülarıyla karşılaşmamış olan martılar, neredeyse ehlileştirilmiş gibi görünyordu. Adamlar şapkalarını yumurtalarla doldurdu, sonra da “okul çocukları” gibi kuşlara saldırmaya başladılar, kafataslarını taşlarla eziyorlardı. Darwin'in jeoloji çekici oldukça işe yaradı; adamlardan biri çekici o kadar şiddetli indirdi ki kayalardan parçalar koptu. Onlar kuş cesetlerini toplarken, gemideki denizciler de köpekbalıklarıyla yarışarcasına otayla hani balığı ve başka balıklar yakalıyordu. Muhteşem bir bolluk oldu; *Beagle*'nın 16 Şubat'ta “çizgiyi aşması”ni kutlamak için ihtiyaç duyukları her şey artık ellerindeydi.

Ekvator, islim salmak için gereken mazeretti. Disiplin askıya alındı ve kutlamalar o gece başladı. Neptün Baba gibi giyinmiş olan FitzRoy çaylakların her birini başkasına topladı; ecinniler gibi dans eden, boyalara bulanmış yarı çıplak denizciler kabul törenini gerçekleştirmek için burada bekliyordu. Otuz iki kişi Ekvator'u hiç aşmamıştı, Darwin de tören için çağrılacak ilk isimdi. FitzRoy'a şöyle bir baktı ve gemi ahalisinin aklını kaçırdığına hükmederek ön taraftaki lombar ağzına doğru koşmaya başladı. Gelgelelim ecinniler onu yakalayıp gözlerini bağladılar, bir kalaşın üstüne çıkardılar ve sonra da suyla doldurulmuş bir yelkenin içine fırlattılar. Sürükleye sürükleye sudan çıktıktan sonra da “yüzünü ve ağızını zift ve boyaya buladılar; zifte boyanın bir bölümünü sertleştirilmiş

demir bir kasnak parçasıyla kazıdıktan sonra” onu yine tepetaklak suya daldırdılar. Yeterince tatsız olsa da bu hafif muameleyidi; diğerleri daha kötüsüne maruz kaldı. Sonunda bütün gemi “duş aldı;” “her tarafa su saçılıyordu... Hiç kimse, Kaptan bile sırlısklamı ıslanmaktan yakayı kurtaрамadı.”⁶

17 Şubat da böylece, maskaralık ve kargaşayla geçti. Darwin gözlerini açtığında güney yarıküredeydi; gökyüzüne hayret etti. Güverteye çıktığında güneşin kuzeyde olduğunu gördü, geceleyin de Güney Haçı’yla Magellan Bulutu’nu gördü. Hafif ekvator rüzgârlarının da yardımıyla midesi biraz daha sakinleşmişti. Fakat sıcaklık eziciydi, uyumak da büyük bir sıkıntıydı. Sonunda harita masasına yerleştirdi, sallanan hamağından kurtulmasını sağlayacak bir yere; ama o durumda bile ısrınmış zihni aşırı çalışıyordu. Gelecek yıllar bütün riskleriyle gözünü korkutuyordu. Yeni bir dünya ona el ediyordu, ama kalbi evde kalmıştı. Keşke şimdi sevdikleriyle, dostlarıyla çevrelenmiş bir halde geri dönüp bu yolculuğa bakıyor olsaydı! Bu özlem tekrar tekrar çöküp durdu üstüne, özellikle de “yumuşak ve tatlı” tropikal gecelerde.⁷

Bir alize *Beagle*'yı yakalayıp hızla Brezilya'ya doğru uçurdu. *Beagle* rüzgârı başa alıp Bahia'ya (Salvador) doğru yola koyuldu; All Saints Körfezi’nde kocaman bir gemiler ormanın ortasına demir attı ve Darwin ilk kez 28 Şubat’ta kıtaya ayak bastı. Kokuşmuş iskeleleri ve daracık sokaklarıyla eski şehir ona, Auld Reekie’de geçirdiği öğrencilik günlerini hatırlatıyordu. Ama burada azametli evler “yemyeşil bir ormanla çevrelenmişti,” beyaza boyanmış kiliseler ve heybetli revaklar yesilliklere karşı pırıltılar saçıyordu. Yağmur mevsimiymiidi, ormanı görmek için bundan daha iyi bir zaman olamazdı.

Sonunda dileği gerçekleştirmiştir. Humboldt'un kelimelerle çizdiği tabollar hayat bulmuştu, fakat Humboldt'un “muhtesem betimlemeleri” bile her şeyin hakkını veriyor değildi. Darwin “bitki örtüsünün yeşilliği... otların zarafeti, asalak bitkilerin yeniliği ve çiçeklerin güzelliği” karşısında hayette kapılmış bir vaziyette saatlerce dolanıyordu. Zihni, “bir haz kargaası” içindeydi. Gölgesi bir kuytuda durup hayatın vizıldamasını, vıranklamasını ve titreşmesini dinliyordu. Etrafta iştecek insanların bulunmadığı geçmiş çağlarda olduğu gibi, şimdi de orman “çok paradoksal bir ses ve sessizlik karışımıyla” yankılanıyordu; tıpkı akşam ilahisinin okunduğu bir kilise gibi, şükran ilahileri “evrensel bir sükünetin” içinde eriyip gidiyordu.

“Kendinden geçmeleri, kendinden geçmelere” ekleyerek toplamaya başladı: “bir çiçekçiyi çıldırtacak” kadar çok çiçek ve sayılamayacak kadar çok böcek topladı. Hiç böyle bir “keyifle mest olduğunu” bilmiyordu. Kocaman güzel bir kertenkele vurmasının ardından, “Düşünün, böyle bir haza görev densin!” demişti. Bunu babasına anlatması gerekiyordu, şevkle başarısını anlatıp “evdeki herkese ve Owenlara sevgisini gönderdi.”⁸

Şehirde karnaval mevsimiymişti, Teğmen Wickham ve Teğmen Sullivan’la birlikte bayram yerine dönmüş caddelere çıkışma cesareti gösterdi, ama “suya dolu balmumu toplardan” oluşan bir barajla, “kocaman teneke fışkıyelerle” karşılaşır karşılaşmaz aceleyle geri çekildiler. Fakat burada kutlayacak pek bir şey yoktu. Ters bir dille, tüccarların depolarında “bütün işlerin siyah insanlar” tarafından yapıldığını yazmıştı. Siyahlar o kadar ucuza geliyordular ki sermaye yatırımı yok denecek kadar azdı; yalnızca bir tek “tekerlekli araba” görülmüştü. Her şeyi siyahlar taşıyordu. “Ağır yüklerinin altında sendelerken, kaba saba bir şarkıyla zamanı yenip kendilerini neşelendiriyorlardı.”

Siyahların çektiği eziyet hassas bir noktaydı, FitzRoy zencilerin kaderini haklı çıkardığından, gemide bölünme yaratması olası bir konuydu. FitzRoy bir gün köleliğin hoş görülemez olmadığını, çünkü Brezilyalıların genelde kölelerine iyi davranışını söyledi. FitzRoy çok gezip görmüştü, Darwin öyle değildi, ama Whig kalbinde doğruyla yanlış birbirinden ayırabiliyordu. Kölelik bütün ailesinin karşı çıktığı tek kurumdu. Kötüdü, Darwin tek çözümün köleleri özgür bırakmak olduğunu öne sürdü. FitzRoy kaynayıp köprürdü: Mürettebat sınırlı mızacından ötürü Kaptan'a “Kayanar Kahve” derdi, Darwin de haşlandı. FitzRoy bir köle sahibinin uşaklarına mutsuz olup olmadıklarını, serbest bırakılmayı isteyip istemediklerini sorduğunu duymuştı. “Hayır,” cevabını vermişlerdi; bu isteğe saygı duymak gerekmeyecekti. Darwin, bir kölenin efendisinin huzurunda vereceği cevabın değerinin ne olacağını sormuştur. FitzRoy bunun üstüne patlamış, artık bir arada yaşayamayacaklarını söylemişti; ne de olsa sözleri sorgulanmıştı. Sonra da kamaradan çıkışip gitmişti.

İşte bu kadardı. Darwin'in, kamaradan atılmışken denize düşüp ölmekten korktuğunu düşünmek çok kolaydı. Haber yayıldı, Silah Odası subaylarıyla oturmaya davet edildiğine memnun oldu, subaylar onu FitzRoy'un patlamaları hakkında bilgilendirdi. Kaptan'ın birkaç saat sonra bir özür gönderip gemide kalmasını isteyeceği kesindi. “Gerçek bir savaş” gemi-

si olan *Samarang*'ın kaptanı Paget, iadeiziyaret için *Beagle*'da bulunuyordu, Darwin de onlarla yemek yemeye davet edildi. İşte şimdi tatlı intikam vakışıydı. Paget de dünyayı FitzRoy kadar gezip görmüştü. Kölelik hakkında çok şey biliyordu, bir konuk olarak sözleri de reddedilemezdi. Hatırlayabildiği bütün kıyımları akşam yemeğinde sofraya döktü. O da iyi muamele gören bir kölenin sözlerini aktardı: "Babamı ve iki kız kardeşim bir kere daha görmeyi isterdim," demişti. Darwin daha sonra hiddetli bir dille, "İngiltere'deki cilalı vahşilerin, Tanrı'nın gözünde bile kardeşleri olarak görmediği siyahların istirabı bu," diye yazmıştı.⁹

FitzRoy limanın haritasını tamamladıktan sonra, 18 Mart'ta denize açıldı. *Beagle* Brezilya sahili boyunca güneye doğru indi, kayalık Abrolhos adalarının yakınında iskandil salıp taze kümes hayvanı yüklemek için durdu. Sonra "insanın aklını karıştıran bir esintide" Rio de Janeiro'ya doğru yola koyuldular, yol boyunca da 1 Nisan şakaları yapıldı. Gece yarısı Sullivan, "Darwin, hayatında hiç *Grampus* gördün mü?" diye haykıracak pupa kamarasına dalmıştı. Darwin yunusu bir kez olsun görebilmek için hamağından fırlayıp çıkmış, sonra "bütün izleyicilerin kahkaha tufanıyla karşılaşırmıştı."

İşler düzeliyordu. Kasırganın yarattığı ilk su sütunuunu gördü, ilk köpekbalığını yakaladı ve evden gelecek ilk postayı bekledi heyecanla. Posta çantası 5 Nisan'da *Beagle* Rio Limanı'ndan içeri girerken geldi; sırı araştırmacı amaçlı *Beagle* savaş gemilerinin önünde salisilik bir kesinlikle bütün yelkenlerini kaldırıp indiriyordu. Darwin gösteriye yardım etmekten vazgeçmiş, aşağıya koşup mektuplarını okumaya dalmıştı. "Kuleleri ve katedralleriyle süslü" Sugar Loaf Dağı'nın koruması altındaki Rio'nun manzarası bile ikinci sırayı almıştı.

Dedikodular eziciydi. Öyle görünüyor ki herkes evleniyordu: Hensleigh Fanny Mackintosh'la, kız kardeşi Charlotte ise bütün ailenen sevdigi bir taşra rahibiyle. Charlotte tipki kendi Charles Langton'ı gibi, Charles'in da eşile birlikte "taşra rahipliği mintikası"na yerleştiğini ve "iyi, faal bir din adamı" olduğunu görmeye can atıyordu. "Dünyanın en mutlu hayatı," sözleriyle şevke getiriyordu onu.

Başka bir evlilik daha haber verilmişti; Fanny Owen'in evliliği. İlk başta şaşır kalan Charles, okudukça yıkıldı. Fanny yeni yılda, son mektubun üstünden daha bir ay bile geçmeden nişanlanmıştı. Biddulph adında,

zengin, sefih adamlara benzer bir karakter (ve tabii gözü yükseklerde olan bir siyasetçi) Hill olayı sonrası sıkıntısına acayıp Fanny'nin etrafında per-vane olmuş, sonunda da evlilik teklifinde bulunmuştu. "Gizli bir at gezintisi sırasında" –hizmetçi ve arabacının gölgeleri gibi– gelmişti bu teklif, dü-gün de mart ayındaydı. Kız kardeşi Catherine, döndüğünde Fanny "anaç, yaşılı, evli bir kadın olacak," diye yazmıştı, yüzüne vurarak. Charles göz-yaşlarına boğulmuş, dağılmıştı. Meseleye felsefi yaklaşmaya çalışıyordu, ama içinde "hassasiyetten eriyor," kendi kendine "canım Fanny'm" diye ağlıyordu. Ah, ne hoş bir taşra rahibi karısı olurdu! "Talihe bakın ki, bu hızla taşra rahipliği konusunda hiç şansım yok," diyordu.¹⁰

Yıpranmış bir halde, doğruca kitanın iç kesimlerine daldı. Rio'dan ge-len, eski püskü çantalar sırtlanmış bir grup Britanyalı maceracıyla bir ekip oluşturup 160 kilometre kuzeye, içlerinden birinin arazisinin bulunduğu yere doğru yola koyuldular. Yolculuk eziyetli, yolda kaldıkları yerler pis, yemekler de yavandı. Charles kavurucu sıcakta hastalandı, ama "yorgun ve baygıñ" bir durumda hastalığını bastırıldı. Manzara rahatsızlığını tela-fi ediyordu: yerden 3,5 metre yükseğe çıkan konik karınca yuvaları, tuz göllerinin içinde dolanan balıkçılık, atların kaniyla beslenen vampir ya-rasalar, bir orkide ve lahana palmiyeleri bolluğu.

Araziye vardıklarında siyahların "sefalet derecesinde aşırı çalıstırılması"nın "korkunç ve rezil" örneklerinden birini daha gördü. Yol arkadaşı olan arazi sahibi, çiftliği yöneten kâhyayla kavga edip adamın en sevdiği mulatto çocuğunu bir müzayedede satma tehdidine bulundu. Tartışma tırmalı, arazi sahibi otuz köle ailesinin kadınlarını ve çocukların, Rio'da kocalarından ayrı satma amacıyla bir araya topladı öfkey-le. Alçakça bir durumu bu. Başka zamanlarda o kadar cana yakın olan bir adam, nasıl olur da alçalmanın derinlerine bu derece inebildi? Charles, "Köleliğin hoş görülebilir bir kötülük olduğunu ileri sürenlerin argü-manları ne kadar da zayıf!" diyordu.

Arazi, balta girmemiş bir cangıldan kesilip açılmıştı, Charles da buğlu sükûnetin içinde avare avare dolaşmaya başladı. Yine büyülenmişti, ha-yır, derinden sarsılmıştı. Tüfeği ve defteriyle tek başına, kendisini bekle-yen bir Fanny, onunla ormanı paylaşacak zülüfleri siyah bir güzellik ol-madığını biliyordu. Yosunlarla kaplı bir kütüğün üstüne oturdu; manza-ra ona Fanny'yi hatırlatıyordu, hisleri coştı. Kalemi çiziktirmeye başla-di: "Büklümler büklümlere dolanmış, bukleler gibi – güzel pul kanath –

sessizlik – şükürler olsun.” Ulvi bir adanmışlık hissediyordu, aşkin yeri ni doğa almıştı. Ruhunun karşılık verdigini hissediyor, Doğa'nın Tanrı sini düşüneyordu.¹¹

Bu ziyaret yalnızca birkaç gün sürdü, Charles daha sonra sahilin yakındaki “kızgın kumlarla kaplı bir düzlükten” Rio'ya geri dönmek üzere yola koyuldu. *Beagle*, meridyeni ölçmek üzere Bahia'ya dönüyordu ama o Rio'da kalıp geminin dönüşünü beklemeye karar verdi. Eşyalarını topladı, 25 Nisan'da Botafago Körfezi'ne doğru kürek çekmeye başladı, burası numune toplamayı südüreBILEceği iyi bir üstü. Sahile çıktıığı sırada koca bir dalgaya tekneye çarpıp Charles'i “tepetaklak etti.” Kendini doğrulttuğunda korkuya bütün kâğıtları, “kitapları, aletleri ve tüfek kutuları”nın dalganın üstünde yüzdüğünü gördü. Her şeyi yakaladı ama hasar alınmıştı bir kere, koca bir günü yörende kiraladığı bir kulübede eşyalarını kurtup onararak geçirdi.

Kulübeyi geminin ressamı Augustus Earle'le paylaşıyordu; Earle romatizmadan rahatsızızdı, ama “o güzel yerin” ve medenileşmiş vahşilerden birinin, “her geçen gün, boyu dışında her yöne doğru genişleyen Miss Fuegia Basket'ın” resmini yapmakla meşguldü. Burası pastoral bir yerdı, fakat şehre yürüme mesafesindeydi; şehirde Botanik Bahçesi'ne gidebilir, Corcovado Dağı'na çıkan kemerli suyolunu bulabilirdi. 610 metre yüksekliğindeki bu “kambura” iki kez tırmandı; manzaranın tadını çıkarmış, “ne korkunç bir sevgililer kucağı” olacağını düşünmek onu titretmişti.¹²

Haftalar geçti, *Beagle*'dan hiç haber yoktu. Fakat Charles çalışmaya gömülmüşti, bir gün tuzak kurup avlanıyor, ertesi gün saklayıp koruma işleriyle uğraşıyor, akşamlarını da yazışmaya ayırıyordu. En uzun mektubu Henslow'a yazdı. Charles haberlerle dolup taşıyordu: Lyell'in ilgisini çekebilecek jeolojik olgular, deniz yumuşakçalarıyla ilgili haberler, anında renk değiştiren ahtapotlar, körfezde yaptığı son geziler. Ormanlık iç bölgeler tam bir “altın madeniyyidi.” Burada ilk yeni-dünya maymununu görmüştü; ölüydü. Portekizli bir rahiple birlikte avlanırken sakallı hayvanı devasa bir ağaca kuyruğuyla sarılmış sallanır bir halde görmüştü. Bir gün önce vurulmuş olan maymun ağacın kesilmesiyle birlikte bulunduğu yerden kurtarıldı. Darwin, kurbağaların viraklamalarını, papağanların çığlıklarını dinliyor; ateşböcekleri, gökkuşağı renginde sinekkuşları görüyor, kertenkelelerin yırtıcı karınca saflarından kaçtıguna tanık oluyordu.

Ama onu en fazla heyecanlandıran şey, hep aşağı seviyedeki hayatlar olmuştu. Bazen, bardaktan boşanırcasına yağan yağmurun altında, ağaçların altındaki canlılıkların içinde dolanıp curlyumekte olan kütüklerin altın- dan “rengârenk” yassisolucanlar çıkarırıdı. Burası bir böcek cennetiyydi. Yalnızca 23 Haziran’da altmış sekiz tür yakaladı. Bu böceklerden minicik olanların çoğu Avrupa’da hiç görülmemişti; Henslow'a, “entomologlara tetikte olmalarını, tanımlama yapmak için kalemlerini hazırlamalarını söylemesi” çağrısında bulundu. “Örümceklere de abayı yakmıştır,” hatta başkalarının ağları üzerinde yaşayan, tehdit edildiğinde ölü taklidi yapıp düşen küçük bir örümcek türü bile bulmuştı. Bir de hiç unutmayacağı sevimsiz bir asalak: Yırtıcı bir eşekarısıydı bu, tırtılları sokup sonra bunları larvalarına yiyecek olsun diye kilde oyulmuş yuvasına dolduruyordu.

Fox ise jeolojinin heyecanı verici olduğunu, bu heyecanın “kumarın verdiği hazza” benzediğini duyacaktı; insan bir yöreye varmadan evvel orada belli tür kayaları bulma şansı konusunda bahse girebilirdi. Glütoncu Herbert'e de, “Akşam yemeğinde tuzlu biftek ve küflü bisküvi yiyebilirim,” diye yazmıştı; “gör bak, insan nasıl düşüyor!” Shrewsbury ahalisi, Charlotte'un da Fanny'nin de everildiğine bakılırsa geleceğin Charles'a nasıl göründüğüne dair bir işaret almıştı. “Maer de Woodhouse da kapanmış olabilir,” diye iç geçiriyordu, ama kendisini “bir palmiye ormanı ortasında çok sessiz bir taşra rahipliği mıntıkası”nda resmediyor- du. En azından doğa tarihi her zaman onunla olacaktı. “Hayatının geri kalanı boyunca ona iş ve eğlence” çıkaracaktı, “başka bir amaç edine- mesem bile,” diyordu.¹³

Beagle sonunda sıkıntı verici haberlerle döndü. Mürettebattan üç kişi ölmüşti. Bir çulluk avi partisi sonrasında hastalanmışlar, şiddetli bir hummaya yakalanıp bir hafta içinde ölmüşlerdi. En son giden, Silah Odası'ndaki ilk arkadaşı “zavallı küçük Musters” olmuştu. Charles eve yazdığı saatlarda, Musters'in ölmeden daha birkaç gün önce annesinin ölüm haberini aldığı söylenmiş, tatsız bir kelime oyunuyla bitirmiştir: “Çulluk avında kaç kişi öldü, ne kadar da hızlı düşüyorlar.”

Birini daha bu kadar beklenmedik bir biçimde kaybetmişlerdi. Geminin cerrah-doğabilimcisi Robert McCormick'in, denizden anlamayan zengin bir kara sakininin gölgesinde yaşamaktan sıktı sıyrılmıştı; görevinden istifa eden McCormick eve gönderilmişti. Sosyal tercihler yüzünden geri planda kalmıştı: Darwin'in karaya çıkışına izin veriliyordu; Darwin ca-

nının istediğini istediği gibi topluyordu; ve Darwin Kaptan'la yalnızca sofrasını paylaşmıyordu. Beyefendilere özgü duruşu, onu sömürge toplumunun kaymak tabakasıyla bir araya getiriyordu. Kendisinin de kabul ettiği gibi idi durum: "Gemide amiraller, askeri ataşeler ve başka büyük adamlardan davet alan tek kişi benim." Büyükelçilerin yerel jeolojiye merak saldığı bir dönemde bu önemli bir şeydi. Her zaman Darwin seçiliyordu. McCormick'in kendi koleksiyonu paramparça olmuştu. Konumundan rahatsızlık duyan McCormick Kaptan'ı da sinirlendiriyor, FitzRoy onu arkası dönük görmekten memnuniyet duyuyordu. Gemiden ayrılması Darwin'e de uymuştu, artık gezinin resmi doğabilimci oydu.

Darwin yeni bir topla donanmış "güzel" *Beagle*'a bindi yeniden. "Bir korsan gemisine" ya da "toplu halde bin vahşiye" saldırımıya hazırlıksız diye şaka yapıyordu. Eşyalarını "kendi kösesine" istiflerken, kendini Kraliyet Donanması'nın bir parçası gibi hissettiği bile oluyordu. "Ön tarafta şarkı söyleyen adamlar, başımın üstünde gidip gelen gözcü ve mobilyalardan gelen gıcırtılar," hepsi de güvende hissetmesini sağlayan seslerdi.

1 Temmuz Pazar günü, *Warspite* adlı savaş gemisinde bir dini törene katıldı, 650 kişi birden "Tanrı Kralı korusun!" nidasıyla şapkalarını havaya fırlattığında heyecana kapıldı. Farkına varmıştı: "Yabancılar arasında, insanın kendi ulusunun gücünü ve kuvvetini görmesi, ülkesindeyken hissetmediği bir sevinç duygusuna yol açıyor." Brezilyalıların arasındayken tabii... Halleri tavırları kötü olan bu köle sahiplerinden iğreniyordu. Adamlar "son derece cahil, korkak ve kayıtsızdı," yaşlı kadınlarسا "aldatmacalar, şehvet ve gurur" doluydu. Keşişler en az onlar kadar kötü, hatta onlardan beterdi. Hepsi de kölelere zulmederek kendilerini alçaltıyordu, Darwin cesaretleri yüzünden köleleri övüyordu. Kölelerin "kendi haklarını iddia edebileceği ve hatalarının acısını çıkarmayı unutacağı" günlerin geleceği öngörüsünde bulunuyordu.¹⁴

Beagle ayın 5'inde demir aldı; kış aylarında fırtınalı sahil boyunca günde, kitanın tehlikelerle dolu burun kısmına doğru ilerledi. Herkes bekleniyile titriyordu; "barbar bölgelere" uygun düşmesi için sakal bırakmışlardı, subaylar bile iyiden iyiye ataerkil bir görünüm almaya başlamıştı. Sıcaklık on beş gün kadar önce 10 dereceye düştü, gökyüzü grilemişti, kasırgalar güverteyi süpürüyordu. Darwin'in yine midesi bulanmaya başlamıştı, hamağı yorucuydu. Milton'in *Kayıp Cennet'i* (*Paradise Lost*) biraz rahatlamasını sağlıyordu. Kitabın, cep kitabı boyutlarındaki bir ba-

sımını her yere götürüyordu; devasa bir mücadeleyle parçalanmış tarih- öncesi bir dünya hayatı ona ilham veriyordu. Gemi Plate Nehri'ne yakla- şırken doğa ve sanat bir antlaşmaya varmıştı. Şimşekler zalmice bir ha- vai fişek gösterisi gibi geceyi aydınlatıyordu. *Beagle* aydınlanmıştı, seren direklerinin tepeleri sanki fosforla boyanmışlar gibi, St. Elmo'nun ateşiy- le parlıyordu. Okyanus da mikroorganizmalarla o kadar aydınlanmıştı ki “penguenlerin arkalarında bırakıkları izler görülebiliyordu.” Deniz bun- dan “daha sıradışı bir manzara sunamazdı.”¹⁵

Ayın 26'sında Montevideo'da Plate Nehri'ne demir attılar. Charles ev- den haber almayı bekliyordu, ama onu bekleyen bir mektup yoktu. Oysa güncel siyasi haberler hoş karşılanacaktı. Güvertede haftalardır bol bol tahmin yürütülmüşti, herkes Reform Yasası'nın akibetini merak ediyor- du. Bir devrim muhtemel miydi, yoksa çoktan olmuş muydu? Sonra ya- sanın nihayet geçtiği haberi geldi. Herbert, Tory liderlerin baskısı altında nasıl yön değiştirdiklerini, yasanın gücbela geçmesini nasıl mümkün kıl- diklarını neşeyle anlatmıştı. Reform konusunda oyunbozanlık yapan Tory- ler, ölmekte olan bir tür gibi görünüyorlardı: “Sanırım Tory bir mürette- batla birliktesin; birinin salamurasını yapiver, eve döndüğünde Antikacı- lar Kabinesi için senin mantarların ve kinkanatlardan daha değerli ola- caktır... Kuyruklu ya da uzun kulaklı birini yakalayabilirse, iki kat daha kıymetli bir numune olacaktır.” Büyük Tory FitzRoy, geriye kalan tek me- selenin “bir Kral mı olacağı yoksa cumhuriyet mi kurulacağı” meselesi ol- duğunu söyleyerek homurdanıyordu.

Kendi siyasi isyanlarına gömülmüş olduklarından, Charles bu mesele- leri düşünmeye başlayamamıştı. Montevideo'da sağı solu belli olmayan bir askeri hükümet vardı, nehrin yukarıındaki Buenos Aires de sürekli bir devrim halindeydi. Britanya birlikleri, yirmi beş yıl önce buralardan ayrılarak iki başkentin de istikrarsızlığa gömülmesine katkıda bulunmuş- lardı. Geride acı bir miras bıraktılar, Kraliyet Donanması hâlâ Plate Nehri'nde devriye geziyor, İngiliz tüccarların çıkarlarını koruyordu. Ba- zilarına göre *Beagle* bir işgalciydi. FitzRoy Buenos Aires'e doğru açılırken, limandaki bir muhafiz gemisinden açılan ateş tıslayarak başlarının üstün- den geçti. Küplere binen Kaptan bunun bir karantina uyarısı olduğu yö- nündeki resmi açıklamayı kabul etmeye yanaşmadı. Borda edip *Beagle*'ı çevirdi, çürümekte olan gemi teknesinin yanından geçerken de muhafiz gemisine, gelecek sefere karşılama törenine karşılık vereceği bildirildi.

Geminin geri döndüğü Montevideo'da onları daha fazla sıkıntı bekliyor- du. Polis müdürü, yerel siyah askerler arasında patlak veren bir isyanın bas- tırılmasına yardımcı olmalarını istedi. Britanyalı yüre sakinleri tehlikededi, bu yüzden FitzRoy gemideki adamların elli ikisini, tepeden tırnağa si- lahlanmış bir halde, takviye birlikler gelinceye dek kaleyi işgal etmeye gönderdi. Darwin belinde tabancalar ve bir hançer, "pis şehre" kadar onlara eşlik etti. Siyah isyancılar cephanede deposunu ele geçirmişler, sokaklara baş- larında adamlarla birlikte toplar yerleştirmişler, mahkûmları serbest bırakıp silahlandırmışlardı. *Beagle*'nın döküntü taburu kaleyi olaysız bir şekilde aldı, müzakereler sürerken "avluda biftek ızgara yapıldı." Fakat bir baş ağrısıyla yıkılan Darwin olayların gelişimini izlemek için gemiye çekilmiş- ti. Yerlerini silahlı yurttaşlar aldıında, geminin diğer elemanları da onu iz- ledi. Birkaç gün içinde şehir merkezinde çatışmalar başladı, Darwin "des- potluğun böyle kontrolsüz bir anarşiden daha iyi olup olmadığını" merak ediyordu. "Bu tür bir işin heyecanından büyük bir haz duyduğunu" kabul ediyordu, ama "bu biz filozofların uzlaşabileceği bir şey değil," diyordu.¹⁶

Darwin 19 Ağustos'ta ilk numune kutusunu Henslow'a gönderdi; Hens- low bunları onun geleceği zamana dek saklayacaktı. Aynı gün *Beagle* Pa- tagonya sahillerinde bir aşağı bir yukarı gidip gelerek harita çıkarma se- yirlerinin ilkine başladı. Güneye geçiş zordu ama telfisi vardı. Bahia Blanca'nın dışında Darwin, yüzeye yakın bir yerde çenesi killi kurtçuk sürü- lerine rastladı. At nalına benzer ağızlarındaki çengelli tırnaklarıyla milyon- larca şeffaf kurtçuk vardı, hepsi de yumurta doluydu. Bunların ne oldu- guna dair hiçbir fikri yoktu, ama yumurtaları inceleyebilecegi düşüncesiyle ağını kullanarak çok sayıda kurtçuk yakaladı. Grant'ın tutuşturduğu ilk aşkına, denizlerin en küçük larvalarına geri dönmüştü. Son derece ka- liteli mikroskopunu kullanarak yumurtaları açtı; incelik isteyen bir iştı bu, çok küçüklerdi, beş milimetreden büyük degillerdi.¹⁷ Fakat onları ayı- mayı başardı; "moleküllerin" dışarı akmasını sağladı, bunların hayatın temel parçacıkları olup olmadığı kuşkusunu hâlâ taşıyordu.

Tomarlarca zooloji notu aldı, düşünceleri polipli yaratıklarla doluydu. Körlemesine bir toplama yapmıyordu; Edinburg'daki ilgilerinin peşinden gidiyordu. *Flustra* gibi kabuklu deniz matlarında üremeyi sistematik ola- rak incelemiştir. Bahia Blanca'daki çamurun içinden *Virgularia* adlı bir deniz kalemi çıkarmış, sapın içindeki granüler hareketlilik hakkında sayfa- larca not almıştı. Yavaş yavaş sürükleşen tüye benzer bu yaratık, hepsi

de birlikte hareket eden, beslenmekte olan binlerce polipten oluşuyordu, ama hepsi için tek bir rahim vardı; bu durum Darwin'in bireyselliğin anlamını sorgulamasına yol açmıştı.¹⁸

Bahia Blanca ücra bir yerleşimdi. Hükümet tarafından "bir ön cephe kalesi" olarak kurulmuş olan bu şehir, çorak bir engebeli tepeler ve düzlıklar enginliğinde yer alıyordu; yerli Kızılderililere göre burası "Şeytan'ın Ülkesi"ydi. Toprak İspanyollar tarafından ele geçirilmiş olsa da onlarındı. Sık sık çatışmalar yaşanıyor, yarı yerli yarı İspanyol bir birlik bölgede devriye geziyordu; Darwin'in hayatı gördüğü "en vahşi resmedilmeye değer grubtu" bu. Yarı kızarmış bir etin kemiklerini geveleyen Kızılderili esirler daha çok "vahşi hayvanlara" benziyordu. Sınır bölgelerdeki savaşa ve barbarlıklara dair kiyim hikâyeleri dinlemiştir. "Kızılderililer bütün esirlerine işkence eder, İspanyollarsa esirlerini vurur." Görüsmek için gelen beyaz bayraklı şefler bile yargısız infaz edilip vuruluyordu. Düzlıklar acımasızca temizleniyordu, Darwin de kendini katillerle kardeşlik ederken bulmuştı.

Tüfek taşımaları ve yanlarında yerel dolarlardan bulundurmaları kosuluyla İngilizler genellikle güvendeydi. Darwin'de ikisinden de bolca vardı ve *gaucholar* da medeniydi. Onu ata binmeye götürüyorlar, kementle riyle tez-ayaklı "devekuşlarının" (rhea) nasıl yakalanacağını gösteriyorlardı. Sonra ateşin başında kızarmış armadillo ve "devekuşu" yumurtası ile yapılmış hamur parçaları ikram ediyorlardı. "Armadillolar kabukları olmadan pişiriliyor; lezzetleri ve görünümü ördeğe benziyor," mükemmel bir ziyafet oluyordu. Hiçbir Glütön'un daha önce yemediği tuhaf bir etti. Darwin eylül ayını, İngiltere'de nasıl geçirecek idiyse öyle geçiridi, avlandı. Geyiklere sık rastlıyordu; üç tane geyik öldürdü, bir aguti de –çikolata renkli, 10 kilo ağırlığında bir kemirgen– hayatında tattığı "en lezzetli eti sundu."¹⁹

Güney Amerika'da iyi fosiller bulup bulamayacağına dair bir korkusu vardı. Fransız koleksiyoncu Alcide d'Orbigny'nin altı aydır orada çalıştığını, Paris Müzesi için erik numunesi topladığını öğrenip durumdan nefret etti. Sıkıcı bir durumdu bu; Darwin buraya gelmek için kendi cebinden para ödemişti, oysa Fransız hükümeti kendi adamlarını finanse ediyor, altı yıldır onların pampaları serbestçe dolaşmalarına izin veriyordu. Fransızların bilime karşı ciddi tavırları hakkında ciltler dolusu şey anla-

---

* Güney Amerika pampalarında yaşayan atlı çobanlar –e.n.

tiyordu bu durum. Darwin Henslow'a, "Fransızlar bütün iyi şeylerin kremasını alacak diye bencilce korkuyorum," diyordu.

Korkularının hiçbir temeli yoktu. 22 Eylül'de *Beagle*'dan 16 kilometre uzakta Punta Alta'da körfezi inceliyordu. Alçaklılardaki sarp kayalıkları incelerken nesli tükenmiş devasa bir memelinin fosilleşmiş kemiklerine rastladı. Heyecan içinde kuvars ve çakılların içinden hayvanın dışlerini ve baldır kemигini çıkarıp atlarına yükledi. Kaptan az ve öz sözlüydü, yürüme kalası üzerinden taşınmakta olan "bariz çöpten ibaret kargoya" gülmeyerek yol arkadaşına takıldı. Ambarda Fuegoluların bütün o gürültüçülükleriyle birlikte hoş bir sohbet oldu, Darwin caymayacaktı.

Ertesi gün aynı yere geri dönüp "yumuşak bir kayanın içine gömülü" koca bir kafatası buldu. "Çıkarmam yaklaşık üç saatimi aldı," diyordu; güverteye yüklemeyi başardığında hava kararmıştı. Ertesi günün en güzel saatleri "ödüllerin paketlenmesi"yle geçti. Memeli fosillerine dair bildikleri azdı, bu tür devasa yaratıklar hakkında çok daha azını biliyordu. Yapıldığı en iyi tahmine göre "gergedanla akrabaydır" (gergedan bugün Afrika ve Asya'da yaşamaktadır). Ayın 25'inde daha fazla kemik buldu. Birçoğu yüzüne bakılacak gibi değildi, kocamanlardı ve dağılmışlardı, sahildeki diğer kemiklerse dalgalarla yuvarlanmıştı. Fakat hepsi de değerliydi. İngiltere'nin tamamında Güney Amerika'ya ait bir tek devasa fosil vardı; Cerrahlar Koleji'nin kısa bir süre önce aldığı o fosil de bir yer tembel hayvanına aitti.

8 Ekim'de geri döndü, bir çene kemiği bulup çıkardı. Dişlerden biri karakteristikti ve çene kemiğinin bir megateryuma, tembel hayvanın yerde yaşayan devasa akrabasına ait olduğunu ortaya koyuyordu. Yanında on beş santimlik sekizgen kemik levhalar bulunuyordu, Darwin bütün bu bulgularını zihinde kaynaştırdığında ortaya "tufan öncesine ait" inek büyüğünde, zırhlı bir tembel hayvan çıktı. Kemiklerin buraya nasıl ulaştığını, onları gömen çakılların nasıl olduğunu merak ediyordu. Belki de son derece şiddetli bir sel pampaları silip geçmiş, kemikleri ve çakılları önüne katmıştı? Lyell bunu onaylamıyor olabilirdi, ama zaten Henslow onu Lyell'in aşırı tedriciliği konusunda uyarmıştı. Hiç dert değildi, mühim olan bunların bulunmuş olmasıydı. Eve, "Şansım harika bir biçimde yaver gitti," diye yazmıştı. Memelilerin bazıları devasa boyutlarda ve "birçoğu gerçekten yeniydi." Henslow, Charles'in elinde en az altı hayvana ait parçalar bulunduğu duymuştu; yer tembel hayvanı, devasa arma-

dillo kabukları, devasa bir kemirgenin dişleri; gine domuzu akrabaları. Hepsinde Cambridge'e göndermek üzere sandıklamıştı, tam olarak neler bulduğunu "çok merak ediyordu."²⁰

Ayın 19'unda *Beagle* yeniden kuzeye, Montevideo'ya yöneldi. Charles'a *Kayıp Cennet*'teki "Kaos ve Anarşi bölgelerini" anımsatan aydınlık denizleri yarıp geçtiler. Sefil görünümlü Plate Nehri'ne yaklaşırlarken Milton yine çok yerinde bir tercih gibi görünmüyordu, çünkü etrafta devrimler kaynarken FitzRoy o Şeytan kalesine, "ateş ülkesi"ne, Tierra del Fuego'ya karşı şiddetli bir saldırı başlatmaya hazırlanıyordu. Üç Fuegolu ve bir İngiliz'i orada karaya çıkarmak gibi ilahi bir temsilcilik görevi vardı ve bu da artık *Beagle*'ın ilk önceliğiydi. Gemi beklemekte olan misyonerleri alıp güneşe düzenlenecek saldırısı için güçlendirilmek üzere Montevideo'ya girdi. Darwin gelen en son mektupları okurken, kendini de bu gelişmelere hazırlıyordu.²¹

Kuzen Fox, siyasi dedikodular aktarıyordu: Krallık sapasağlamdı, gerçi "bazı günler kesinlikle Devrim'in eşiğinde oluyoruz," diyordu. Yine de reform sonrası Avam Kamarası seçilecek olduğundan, duygular "gerçekten de son derece yüksektен akiyordu." Charles'in kız kardeşleri ise aileden haberler vermişlerdi. Hensleigh'in kayınpederi Sir James Mackintosh ölmüştü. Charles için daha üzücü olanı Fanny Owen'dan bahsetmeleriydi; tantanlı düğünü, "Denbighshire'ı Mr. Biddulph'un (Whiglerden adaylığını koymuştu) tuvalleriyle" donatıyor olduğunu, "hizmetçi ruhu"nun mağlup olduğunu anlatmışlardır. Charles'in duymak istedikleri bunlar değildi. Ama en azından ailesi, eve parti parti göndermeyeceğini günü sevmiştir; herkesin büyük beklentileri vardı. Susan, Doktor'un sesini yankılayarak nihayetinde "sakin bir taşra kilisesi mıntıkasına" yerleşme düşüncesini heyecanla karşısıldığını söylemiştir. Catherine konuşmaya dahil olmuş, bir gelin adayına, Charlotte ile Emma'nın kız kardeşleri Fanny Wedgwood'a işaret ederek onu yemlemiştir. "Hoş, küçük, çok değerli bir eş" ve "bir din adamı için mükemmel bir tercih" olacaktı.

"Evinde bir laboratuvarla" Londra'ya yerleşmiş olan Erasmus ise, bu plana kezzap döküyordu. Charles'in hâlâ "çöldeki o küçük, korkunç taşra kilisesinin hayalini kuruyor" olduğunu duymak tüylerini ürpertmiştir. Kardçının şchirde "British Museum ya da başka bir akademik yerin yakınılarına" yerleşmesini istiyordu. Erasmus, "Benim tek şansım, Yerleşik Kilise'nin lağvedilmesi; bazı yerlerde bu yönde söz verilmesi talep edilme-

ye başlıyor.” Radikallerin yerleşik düzenin çözülmesini talep ederek pis-koposlara eziyet ettiği bir ortamda, bir kilise kariyerinden bahsetmek boş olabilirdi.

Eras’ın mektubu siyasetle ilgili biktirici eleştirilerle, seçim gevezelikle-riyle, kilise vergilerinin lağvedilmesi, gazete vergilerinin kaldırılması (başta radikal basını engellemek için konmuştu), Ulusal Siyasi Birlik’in Kral şerefine kadeh kaldırmayı reddettiği haberleriyle devam ediyordu. Ama Eras kardeşinin dinleyip dinlemediğine dair merakтайdı: “Sana siyasetle ilgili bütün bu haberleri yazıyorum, ama sanırım bunlara ilgi göstereme-yecek kadar İngiltere’den uzaksın. Siyaset seyahat etmiyor.”²²

Charles ne düşüneceğini bilmiyordu. Ev hep aklındaydı, özellikle de “sakin, tatlı” günlerde, ama eski dünyası çatırıyordu gibi görünüyor-du. Reform gibi kolera da ülkeyi kırıp geçirmiş, Shrewsbury’ye bile ulaş-mışdı. Cambridge’teki dostları öğretim üyesi oluyor, profesör oluyor, taş-ra kiliselerine atanıyordu. Ama o çok uzaktaydı. “Zavallı sevgili ihtiyar İngiltere,” diye iç geçiriyordu Fox’a. “Umarım gezintilerim beni sakin bir hayata uyumsuz hale getirmez, ilerde bir gün senin gibi, taşrada bir din adamı olabilecek vasıflara erişecek kadar şanslı olurum... Ama Kaptan bu tür hayallere, yemyeşil kırların, hoş küçük eşlerin vs. hayallerine kapılır-sam, kesinlikle kaçıp gideceğimi söylüyor (...) Bu yüzden de kumlu düz-lükler ve büyük megateryumlara razı olmayı sürdürmeliyim.”

Öyle yaptı, ama yalnızca bir süreliğine. Güneydeki bölgeleri araştıra-cak olduklarından, devam etmeleri için sabırsızlanıyordu. “İğrenç” Plate Nehri içine sıkıntı veriyordu. Babasına ve kız kardeşlerine, “Çok geçme-den Cam Nehri’nde kömür taşıyan bir mavnada yaşayacağım,” diye figan ediyordu. Şükürler olsun ki, kısa bir süre önce “beyefendiye benzer, çok hoş biri,” Robert Hamond deniz yarsubayı olarak *Beagle*’a katılmıştı. Birlikte vakit geçirebileceği biriydi; o ve Darwin karadaki son gezintilerini plan-lamışlardı. Gemi Buenos Aires’tे demir atmıştı, bu sefer rahatsız edilme-mışlardı. Beyler şehrə akmiş, kaldırım taşları döşenmiş çamurlu caddeler-de at sürüp senyoraları süzmüşlerdi. “Bu meleklerin süzülüşünü izlerken,” “aptal İngiliz kadınlar yüzünden” ümitsizlige kapılmışlardı. Arkalarından bakıp “sırtlarının çekiciliğiyle” beslendiklerinde bile Darwin, “Nasıl da güzel olsalar gerek,” diye düşünmekten kendini alamamıştı.²³

Buenos Aires’tे alışveriş de yapmış; puro, makas, defter, kalemler almış; bir diş hekimine uğramış, bir tiyatro oyunu izlemiştir. Ama yine de bura-

dan gitmeyi istiyordu. Bir günlük bir erteleme güneyin kısa sürecek yazında bir gün daha az geçirecekleri anlamına geliyordu; burada rüzgârlar kışın hırçınlaşıyordu. 4 Kasım Pazar günü “kiliselerin birkaçını” ziyaret etti. “Putperestlikti” belki, ama “Protestan ayinlerine kıyasla Katolik ayinleri sırasında ortama hükmediyormuş gibi görünen şevke” saygı göstermesi gerekiyordu. Her şeyden etkileyici olan, ibadet sırasında gözle görülür olan o “rütbeler arasındaki eşitlik”ti. Buenos Aires’ten ayrılmadan önce, o ve Hamond Tanrı’yla kendi barışlarını yapmaya çalıştı. Musters’ın akrabası olan Hamond, kendilerini ne gibi tehlikelerin beklediğini Darwin kadar iyi biliyordu, donanma vaizinden kendilerine Kutsal Komünyon vermesini istediler. Vaiz, özel bir ayin düzenlemeyi reddedip samimilerse gemideki diğer arkadaşlarıyla birlikte gelmeleri gerektiğini söyledi.²⁴ Darwin ile Hamond *Beagle*’a yeniden binip FitzRoy’un denizciliğine ve başka zarafet biçimlerine geri döndüler.

Montevideo’da postadan bir hediye çıktı: Lyell’in *Principles*’ının ikinci cildi. Birinci ciltle ikincisi arasında ilginç bir farklılık vardı. Birinci ciltte geçmişte yer şekillerinde yavaş yavaş meydana gelen değişimlerin derinlerine inilirken, ikinci ciltte hayvanlarla bitkilerin bu değişimlere ayak uydurmak için değişip değişmediği soruluyordu. Ayak uydurmaları için onların da yavaş yavaş dönüşmesini sağlayan doğal bir mekanizma mı vardı? Bu soru, kısaca hayır diye cevaplanmıştı. Darwin’e bir kitap uzunluğunda bir Lamarck çürütmesi ulaşmıştı. Lyell’in, her hayvan ya da bitki türünün doğum yerine, “yaratılış merkezi”ne uyarlandığı yönündeki görüşü üzerine düşündü. Herhangi bir değişiklik, çevreyle ilgili herhangi bir baskıcı, türü dönüştürmeyecek, sonunu getirecekti. (Megateryum mezarlıklarını görmüş olan Darwin bunu takdir edebiliyordu.) Türler sürekli belirip kayboluyordu; eskiler doğal olarak ölüp giderken, yeniler gizemli bir biçimde doğuyordu.

Canlı, parlak bir dille kaleme alınmış bir kitaptı, bir avukatın kaleminden çıkmıştı; hayatın evrildiği ve bir aile şeceresi gibi sunulabileceği fikrine karşı akıllica argümanları derleyip toplamıştı. Bütün hayvanların atasının izleri tek bir gövdeye dek sürülebilir miydi? Ailede bir şempanzenin, “insanın özellikleri ve onuruna” heves eden bir maymunun bulunması fikrinden korkan Lyell, buna hayır cevabını veriyordu. Hatta daha da ileri gidiyor, yeryüzündeki hayatın tarihinin tümüyle yanlış anlaşılığını savunuyordu. Garip bir şekilde fosil dizisinin kadim zamanlardan bu yana

insana doğru genel bir ilerleme eğilimi göstermediğini iddia ediyordu.²⁵ Lyell, ilerleme olmazsa dönüşüm (transmutasyon) de olmayacağıını biliyordu. Fakat Lyell en azından, türlerin nasıl ölüp nasıl yeniden doğduğu sorusunu, soyularla ilişkilendirerek sormuştur; Darwin'in o zamana kadar karşılaşmadığı bir şeydi bu. Düşüncelerini besleyen bir gıdaydı.

Darwin, Montevideo'da Lyell'in yeni kitabını koklaya koklaya okumaktan fazlasını yaptı. Tiyatroda, "Başkan'ın yeniden görevde gelmesini kutlamak için düzenlenen bir baloya" katıldı, ertesi gece Rossini'nin *Cenerentola*'sını izlemek için yine tiyatrodaydı. Çok da sıkı çalıştı; ayın 24'ünde, denize açılmalardan iki gün önce, iki koca sandık dolusu fosil kemiği, bir küçük sandık dolusu deri, böcek ve balık salamurası Henslow'a gönderildi. Yorgunluktan pupa kamarasına yiğilip kalan Darwin, daha ne kadar dayanabileceğini merak ediyordu. "Bir yıl neredeyse bitti, Güney Amerika'nın doğu sahillerini terk etmeden, ikincisi de bitmiş olacak. Ancak ondan sonra yolculuğumuzun gerçekten başlayacağı söylenebilir."²⁶ Tierra del Fuego'ya ulaşmak, oradan da dünyayı dolaşmak için müthiş sabırsızlanıyordu.

10. Bölüm

Başka Bir Dünyanın Dertli Ruhları

Vahşilerle karşılaşmayı bekliyordu. Seyahatin ilgi çekici olaylarından biri de onlar olacaktı: vahşi ilkeller, başka bir devrin insanları, FitzRoy'un misyonunun nesneleri. Fakat ilk karşılaşmanın yarattığı sersemlik hâlâ üzerindeydi.

Montevideo'dan ayrılmalarının üstünden üç hafta geçmişti ki onları gördü. *Beagle* kasırgalara cesaretle göğüs gerip Tierra del Fuego'nun güney ucunun yakınlarındaki Cape of Good Success'e açıldığında havada "İngiltere kışlarının kuvvetlendirici *hissi*" vardı. Ama işte oradaydilar, "denizin üzerine asılı vahşi bir tepenin üstüne tünemişlerdi; çırılçıplaklırdı." Olmamış, "ehlileştirilmemiş" Fuegular boğuk haykırışlarla ellerini kollarını sallıyor, omuzlarına atmış oldukları daracık hayvan derilerinin altında "kirli bakır" tenlerini gösteriyorlardı.

En çığın hayallerinde bile, gemideki üç yerli misyonerin, York Minister, Jemmy Button ve Fuegia Basket'in bir zamanlar böyle olduğunu düşünmemişi. 18 Aralık 1832'de FitzRoy ve silahlı bir muhafizla birlikte kürek çekerek yerlileri görmek için karaya çıktı. Genç adamlar hemen hemen onun boyunda, güçlü kuvvetliydi; uzun siyah saçları, boyalı yüzleri ve şaşkın bir ifadeleri vardı. Başta ürkek bir halleri vardı, tüfeklerden korkmuşlardı, hızlı hızlı konuşuyor, el kol hareketleri yapıyordu. Sonra, kendilerine kırmızı bir bez parçasının hediye edilmesi üzerine ısnıp subaylarla komik bir gösteriye giriştiler; birbirlerine "kaçamak kaçamak yüz ekşitiyor," neşeye birbirlerinin sırtlarına vuruyor, sahilde dans ediyorlardı. O zamana kadar gördüğü "istisnasız en acayıp ve ilginç manzara"yla karşı karşıya kalan Darwin, çabucak sonuçlar çıkarmaya başladı. Bu "sefil görünümlü varlıkların," okları ve yaylarından başka doğru düzgün bir kıyafeti, doğru düzgün bir dili, doğru düzgün bir evi yoktu. "Vahşi insanla medeni insan arasında ne büyük bir fark var. Vahşi bir hayvanla ehli-

leştilmiş bir hayvan arasındaki farktan daha büyük bir fark... İnanıyorum ki bütün dünya aranıp taransaydı, daha düşük mertebede bir insan daha bulunamazdı.”¹

Acaba bunlar insan mıydı? Kıyafetleri Edinburg’da izlediği *Der Freischütz* operasındaki “sahnedeki şeytanları” hatırlatıyordu. Jestleri “başka bir dünyyanın dertli ruhları” gibi görünmelerine yol açıyordu. Neredeyse onlara “hemcins yaratık” statüsünü çok görmüştü. “Vahşi bir insan sefil bir hayvandır,” diye sallamıştı başını vakarla. Peki, misyoner gözetmenleri Richard Matthews’la birlikte karaya çıkmış olan York ile Jemmy neydi, farklı kabilelerden geliyor olsalar bile? İngiltere’de geçirdikleri bir yıl insanla akrabalıklarını göstermiyor, insanın muazzam “gelisme gücüne” işaret etmiyor muydu? İngiltere kişileri için hassasiyetle giyinmiş olan York ile Jemmy sahilde ayrı bir yerde duruyor, vahşi insanların alay ediyorlardı. Fuegoluların en yaşlısı York’un yanına gelip de sakal bıraklığı için uzun bir nutuk attığında, York’un “gözleri gülmekten yaşırdı.” Kuşkusuz insan doğasının esnekliğine dair bir kanitti bu.

Herkes gemiye döndüğünde, genç Matthews hiç vakit geçirmeden, vahşilerin “beklediğinden kötü olmadığı” yorumunda bulundu. Yıllar boyunca aralarında kalmak üzere bırakılacak birinden gelen tam bir itidal göstergesiymişti bu. Peki, bu toy delikanlı kıyaslama yapacak çapta mıydı? Darwin Cambridge’ı hatırladı; Sedgwick ile Henslow’un düzenlediği akşam toplantılarını, ağır toplarla paylaştığı yükseklerdeki sofraları. O ulvi ahlakçılar da mı böyle bir malzemeden gelmişti? Shakespeare ile Newton da mı? Bölgeyi araştırdıkça içini kasvet basıyordu. Dağlara tırmanıp “her yeri kaplayan şiddet emarelerinin” ortasında Alpler’e özgü bitkiler ve böcekler topluyordu. “Çürümekte olan devrilmiş ağaçlar” tropik ormanı hatırlatıyordu, ama burada “bu sessiz yalnızlığın ortasında, hayatın değil de ölümün baskın ruh olduğunu” hissediyordu. Dünyanın sonunda düzenlenen ilginç bir Noel ayınıydı: İnsanın sert bir bakış açısı kazanmasına neden oluyordu. Günler sonra *Beagle* Cape Horn’daki gemi mezarlığının etrafını dolaşıp batıda York Minster’ın ülkesine doğru yola koyulduğunda, doğa berbat bir karşı hamle yaptı, “gökte kara bulutlar dolanıyor,” dolu taneleri denizin yüzeyini kamçılıyordu.

24 Aralık’ta FitzRoy biraz daha güneyde olup Antarktika’ya doğru bakan Hermit Adası’ndaki Wigwam Koyu’na girdi. Bütün işler askıya alındı, denizciler çekecekleri ziyafet için av kuşlarını vururken tepeler silah ses-

leriyle yankılanıyordu. "Şenlik günü" grog* piyasaya çıkarken, Darwin de Sulivan ve Hamond ile birlikte adanın en büyük dağına tırmanmak için yola koyuldu. Kolay bir tırmanış olmuş, yolda şamataya şamata eklemişlerdi: "Yankı yapsın diye bağırmışlar, Sulivan kendini eğlendirmek için uçurumdan aşağı koca kayalar yuvarlamış" ve Darwin de günlüğüne kara落地klarına göre "tezcanlılıkla kayaları çekiç darbeleriyle parçalamıştı." Duyduklarına göre Fuegolular onları seyretmişti. "Bizim karanlığın güçleri olduğumuzu düşünmüş olmalılar," diye gülmüştü Darwin, "korkularından dışarı çıkamamışlar."²

Gelecek haftalar boyunca attığı son kahkaha olacaktı bu. Hava kötüleşti. Yeni yıl arifesinde sakin bir havada denize açılmanın bir hata olduğu anlaşıldı. Rüzgâr güneybatıdan büyük bir şiddetle esiyor, *Beagle*'ın da fersah fersah ışkence çekerek kitanın girintili çıkışlı alt kısmını aşması gerekiyordu. Darwin'e göre bu durumun cehennemden farkı yoktu. Sıcaklık dört dereceyi bulmuş, güverte tepeden tırnağa sular altında kalmışken sürekli tırabzana tutunup öğürüyor, "keyfinin, sinirlerinin, midesinin daha fazla dayanamayacağını" biliyordu. 12 Ocak 1833 Cumartesi günü rüzgâr ürkütücü bir fırtınaya dönüştü. Serpintilerden göz gözü görmeyordu, Kaptan geminin harita üzerinde bulunduğu konumu kaybetmişti. İtiraf ettiği üzere, hava koşullarının hiç bu kadar berbat olduğunu görmemişti.

Pazar günü öğleden sonra fırtına zirveye tırmanmıştı. Üç devasa dalga *Beagle*'ın üstüne çöktü. "İlkini karşılayıp hasar görmeden üzerinde yükseldi, ama yolu kesilmişti; ikincisi yolunu tamamen kapatıp onu rüzgâra doğru fırlattı; üçüncü büyük dalgaya onu tam bordadan yakalayıp öyle bir ters çevirdi ki küpeştenin tamamı elli-altmış santim kadar suyun altında kaldı." Cankurtaran filikası gevşedi, iplerinin kesilmesi gerekti; pupa kamarasına ve güverte altına sular doldu. Her şeye bir kaos hâkimdi. Sonra gemi yavaşça "bir varil gibi" doğruldu ve lombar kapaklarının "açılımıyla" birlikte sular dışarı boşaltıldı. Böyle bir dalga daha gelse, barka, sınıfının hakkını verip "tabut" olurdu. Fakat en kötüsünü atlatmışlardı; *FitzRoy*, *False Cape Horn*'un ardına sığındı ve Darwin de burada hasarı kontrol etti. "Kurutma kâğıtları ve bitkileri" tuzlu su yüzünden mahvolmuştu. Rüzgârlardan dehşete düşmüş bir halde, "Tanrı *Beagle*'ı onlardan ırak tutsun," diye dua etti.³

* Rom ve suyun karıştırılmasıyla elde edilen bir içki –ç.n.

Fakat bu Tanrı'nın yolculuğuuydu; korunacağı varsayılabildi. Kaptan misyon istasyonunu Jemmy'nin halkın arasında kurmaya karar vermişti, York da "kendi özgür tercihiyle" burada yaşamayı kabul etmişti. (Darwin böyle diyordu. York'un "evlenmeye niyetlendiği Fuegia"ya gösterdiği, "epey eğlenceye sebep olan özen" FitzRoy'un dikkatini çekmişti. Aralarında Darwin'in de bulunduğu büyük bir grup gemiden ayrıldı ve küçük kayıklara doluşup bir filo halinde Beagle Kanalı'nı (geçen yolculukta keşfedilmişti burası) geçip Ponsonby Körfezi'ne, oradan da Jemmy'nin Woollya Koyu'ndaki evine doğru yola koyuldu. 23 Ocak'ta sahilé çıktılar ve "şarap kadehlerini, tereyağı toplarını, çay temsilerini, çorba kâseelerini, maun kaplı kutuları, beyaz ince çarşafları," Darwin'e göre "ahmaklık suçlamasını" hak eden "envai çeşit benzer şeyi" indirdiler. Çok sayıda Fuegolunun anlamaz bakışları altında kulübeler inşa edildi, bahçeler ekildi. Dindarca bir kararlılık gösteren Matthews gemi arkadaşlarına veda etti; Kaptan'ın ekip daha batıya doğru ilerlemeden önce kendisini son bir kez daha ziyaret edeceğini biliyordu.

Manzara seyre değerdi. Tierra del Fuego'nun belkemiğini oluşturan granitten bir dağ sırasını izleyerek Beagle Kanalı boyunca ilerlediler. Darwin, dağların üzerindeki yatay ağaç sırasını, sahilde "denizin ulaştığı en yüksek seviyeyi" belirten işareteye benzetti, "daimi kar yağışından bir manto" gördüğünde de çok sevindi. Dik yamaçlar doğruca kanala doğru iniyor, burada kocaman "zümrüt mavisi" buzullar dalgaları buzdağlarıyla besliyor du. Buzullardan biri neredeyse, denizin ortasında yapayalnız kalmalarına yol açacaktı: Yaklaşık bir kilometre ötede kıyıda akşam yemeği yerlerken "gümbürdeyen bir çatırdama" duymuşlardı, buzulun yüzeyinden koskoca bir buz kitlesi ayırmıştı. Bu parçalanma ve düşüşün etkisiyle "muazzam dalgalar" küçük filolarının üstüne doğru gelmeye başladı. Darwin hemen harekete geçti. O ve diğerleri kayıkları aldılar, hepsini emniyetli bir yere topladıklarında ilk dalgı da kıyıya çarpmıştı. FitzRoy o kadar etkilendi ki, ertesi gün bir su kütlesine "Darwin Kanalı" adını verdi. Fakat Darwin gözü karalığından çok korkusuyla hareket etmişti. Kayıklar olmazsa, "talihimiz ne büyük tehlikelere gömülür... düşman vahşilerin ortasında erzaktan yoksun kalırız," diye düşünmüştü.⁴

Bazı Fuegolular gerçekten de düşmanca davranışlar gösteriyordu. "Vahşi hayvanlarındaki andırıcı" bir cesaretle, ekibin gece kurduğu kampı tehdit ettiler, silahlı muhafizler görevlendirildi. Charles nöbet tutarken, bu

toplaklıarda tehlikeye bu kadar açık olması tüylerini ürpertiyyordu. "Gecenin sessizliği yalnızca adamların ağır soluklarıyla ve gece kuşlarının çığlıklarıyla kesintiye uğruyor; uzaklarda bir köpeğin ara sıra havlaması Fuegoluların çadırların yakınında, ölümcül bir saldırısı hazırlığı içinde sinsi sinsi dolanıyor olabileceğini düşündürüyor." Herkes yamyamların ortasında olduklarına inanıyordu. Jemmy'ye yamyamlık hakkında bir şeyler sorduklarında beklenen cevabı vermiş; şaka yolu, "Kışları bazen kadınları yerler," demişti. Kimse onun otoritesini sorgulamamış, ekip "yerleşimde" onları nelerin beklediğine dair korkuya kapılmıştı. Dokuz gün sonra Kanal'ı izleyerek geri döndüklerinde, Matthews ile diğerlerinin zorbalık ve sistematik yağmadan biraz daha fazlasına maruz kaldıklarına tanık oldular. Sahip oldukları her şey, ayrım gözetmeksızın Fuegolular arasında paylaşılmıştı. Darwin bunun, işbirlikçi vahşiliğe dair yeni bir kanıt olduğunu düşünmüştü: "Kabilenin bütün sakinlerinin tam anlamıyla eşit olması, uzun yıllar boyunca uygarlaşmalarını engelleyecektir." "Bir şef" çıkış da "güçüne dayanarak" kendisi için malvarlığı toplamadığı sürece "içinde bulundukları koşulların iyileşmesi yönünde bütün umutları bir kenara bırakmak gerekiyordu."

Kargaşa bakan Matthews yenilgiyi kabul edip gemi arkadaşlarına katıldı; York'u, ona emanet ettiği on bir yaşındaki Fuegia'yı ve kederli Jemmy'yi kendi halklarının insafına terk etti. Darwin, York'un "bir İngiliz gibi" yaşamaya çalışacağına inanıyordu ama hiçbiri mutlu olmayıacaktı. "Medeni alışkanlıkların gayrimedeni alışkanlıklardan çok çok daha üstün olduğunu görecek kadar akıllılar." Tek umutları, Darwin'in ekilmesine yardım ettiği bahçelerde yatıyordu. Toprağı işlemek onlara disiplini öğretecek, beslenme biçimlerini iyileştirecekti. Nihayetinde onların refahlarıyla çizdikleri örnek birçok "vahşi sakinin" alışkanlıklarını değiştirebilir, bütün bir Fuego sahili İngiliz denizcileri hoş karşılar hale gelebilirdi.⁵

Darwin'in granit ve arduvaz numunelerini de yüklenen *Beagle* Falkland Adaları'na ya da Buenos Aires'te kullanılan adıyla Malvinalar'a doğru yola çıktı. Darwin yillardır adalarda yerleşimler kuran Arjantinli kolonicilerin misafiri olmayı bekliyordu. Fakat 1 Mart'ta gemi, takımadaların en doğu ucunda yer alan Port Louis'de demirlediğinde bir İngiliz bayrağının dalgalandığını gördü. Britanya savaş gemileri ocak ayında, Arjantin gemilerini zorla dışarı atarak adaları Kraliyet topraklarına katmışlardı. Darwin'in

duyduğuna göre Güney Amerika'nın tamamı Britanya'nın bu eylemi üzerine "galeyana gelmişti." "Buenos Aires'teki berbat laflara bakanlar, bu büyük cumhuriyetin İngiltere'ye karşı savaş ilan edeceğini sanır!" Gülünç görünüyordu bu, üstelik adalarda yaşayan tek İngiliz'in Dickson adlı bir dükkân sahibi olması, onun da bayrağın koruyucusu olması, durumu daha bir gülünç yapıyordu. Fakat Darwin adaların doğu-batı ticareti açısından stratejik önemini anlamıştı; FitzRoy'un açıkladığı üzere hassas ve doğru bir harita çıkarmaya niyetlenmesinin sebebi de buydu.⁶

Ölçümler devam ederken Darwin de kırları dolaştı; "kayaları parçalıyor, çulluk avlıyor, Doğu Falkland'da bulabildiği pek az sayıda canlı yaratığı topluyordu." Ipissiz bir yerdi burası, hava "soğuk ve uğultuluydu" ama bütün bunların tefafisi olarak "en ilkel görünümülü" kumtaşlarına rastladı. Sedgwick'in buna benzer, içlerinde fosil bulunan en eski kayalarla uğraşlığını biliyordu. Gerçekten de Galler'deki kayalar gibi bunların da içlerinde dallıbacaklılar ve midyeler bulunuyordu. Jeoloji çekicinin bir darbesiyle Falkland Adaları'nın "bütün görünümü" değişti. İşte burada dünyanın iki ucundan antik faunaları karşılaşmak için güzel bir fırsat yatıyordu. Ve bunlar yalnızca fosil faunaları da değildi; Darwin canlı hayvanların ve bitkilerin yayılmasına daha büyük bir ilgi duyuyordu. Açık denizde küçük bir adada hiç bu kadar uzun zaman geçirmemişti, "türlerin farklılıklarını ve oranlı sayılarını" gözlemek ve bunları yaşadıkları ortamla ilişkilendirmek üzere bir not defteri tutmaya başlamıştı.⁷

Durmadan ilk aşkına, küçük deniz yaratıklarına dönüp duruyordu; onların parçalanmış yumurtalarından fışkıran granüller çok ilgisini çekiyordu; Darwin hayatın nihai atomlarına baktığı kanısına kapılıyordu. Falkland Adaları'nda "o belirsiz aileden," kabuklu yosunlardan biraz topladı: ilkel, taşlı, dallanan kümelerdi bunlar. O kadar ilkellerdi ki, aslında hangi canlı âlemine ait oldukları bile tartışılmayı: Grant bunların bitki, Lamarck ise hayvan olduğunu söylüyordu. Darwin teşrih çalışmalarını sürdürüyor, hangisinin haklı olduğunu belirlemeye çalışıyordu. Yumurtaları da inceledi; Henslow gibi o da bunların hareketsiz olduğunu, dışsal bir "yaratıcı güç" tarafından harekete geçirildiklerini düşünüyordu.⁸ Nihayetinde bu kabuklanmaların tuhaf ilkel bitkiler olduğu sonucuna vardı.

Bu arada FitzRoy yine kesesini boşaltmıştı. Maceraperest bir kürk satıcısından bir uskuna satın almış, onu onarmak için de bir gemi enkazı-

nın parçalarını almıştı. Bunu Amiralligin onayı olmadan yapmıştı, ama böylece harita hazırlama çalışmalarını iki koldan yürütebilecekti. İki gemi nisan ayı başında denize açıldı, kuzeye, Patagonya sahilini izleyerek Bahia Blanca'ya 305 km uzaktaki Rio Negro'nun ağzına doğru yol alacaklardı. Darwin aylardır burada karaya çıkışının yolunu gözlüyordu; "iç kesimler hiç bilinmiyordu." "Göklerin bir lütfu" gibi görünen havada, denizin üstünde kayarcasına giderlerken özlemle vadileri izledi. "Bir jeologa El Dorado gibi" görünüyorlardı. Fakat Kaptan'ın planları değişip duruyordu; son dakikada çıkan rüzgâr, "o her şeye kadir, zorba efendi" yüzünden seyahat ertelendi. *Beagle* kardeş gemiyi kuyruğuna aldı ve bütün yolu geri dönüp iğrenç Plate Nehri'ne vardı, burada Montevideo'da demirlediler. Darwin beş aylık birikmiş postaları alırken, geçen sürede "birkaç devrim dışında" burada pek fazla bir şey olmadığını not etti. Delikler açan kurtçuklardan korunması için uskunaya yeni bir bakır tekne taktılması gerekiyordu. Bu iş nehrin ağzındaki koydan 96 kilometre uzakta bulunan Maldonado'da yapılyordu ve birkaç ay sürecekti. FitzRoy işin ilerlemesini kontrol etmeye giderken, Darwin de ona eşlik edip burada kendine kalacak bir yer buldu. Kasaba çoraktı, dışındaki dağlık kesimlerse atlar, sığırlar ve haydutlarla doluydu. İspanyolcası kötüydü, ama ona iç kesimleri gösterecek bir-iki rehber bulmayı başardı, 9 Mayıs'ta da "tabancalar ve süvari kılıçları"yla tehdit edici bir görünüm içinde, "cesurca" dört-nala yola koyuldular.⁹

Kaktüsler ve taşlı yükseltilerle dolu "sonu gelmez yeşil tepeler"de günlerce at sürdüller. *Rhea* sürüleri onu çarpmıştı; bir tepenin zirvesini aşan otuz kuşun etkileyici görünümü hakkında yorumlar yapmıştı. Gaucholar^a bakılırsa, dişiler birlikte yuva kuruyorlardı. Dişilerin birçoğu aynı yere yatıyor (Darwin bizzat bir kuluçkada yirmi yedi yumurta saymıştı), bir erkek de kuluçkaya yatıp yumurtaları koruyordu. Darwin geceleri, büyükli gauchoların "bellerinde hançer," "topuklarında tıngırdayan mahmuzlar" ayakta dikilerek içki içip puro tüttürdüğü "icki dükkânları"nda kahiyordu. Bazı akşamalar bir ev tadı aldığı da oluyordu. Uruguay'ın sĩgır yetiştiriciliğiyle uğraşılan taşra bölgelerinin misafirperverliği hiç reddedilmeyordu, zengin toprak sahipleri bile çamurlu zeminler üzerinde uyusalar da bol bol yiyecek ikram ediyorlardı, o da ev sahiplerine borcunu onlara cihazlar vererek ödüyordu. Cep pusulası, yön gösterme "güçleri" sayesinde büyük hayranlık kazanmıştı; Darwin ayrıca onları, dişleriyle kib-

rit çakarak şaşırtıyordu. Bu maskaralıklardan sonra adamlar puolarını yakıyor, "gitar eşliğinde biraz doğaçlama şarkı söyleniyor," hoş bir gün böylece nihayete eriyordu.

Darwin iki hafta sonra, 320 kilometre yol yaparak Maldonado'ya geri döndü. Bütün bölge sular altında kalmıştı, araziler bataklığa dönmüş, nehirler taşmıştı. Hiç kimse bu şiddette bir elektrik fırtınası görmemişti. Yıldırımların gücü kasabanın dışındaki kum tepelerinde gözle görülebiliyor du. Yıldırımlar kum taneciklerini cama çevirmişti, bazıları kumun yaklaşık bir metre içine gömülmüştü. Bu düz, camsı tüplerden örnekler topladı. Vahşi hayata gelince, kasabada havaya bir metelik fırlatmanın harikalar yaratacağını gördü; bütün çocukların ellerinde sürüsünden koparılmış bir yaratıkla kapısında bitiyordu. Hayvan lesleri toplandı; fareler, sıçanlar, yılanlar. Bunların derilerini yüzmek son derece zahmetli, mide bulandırıcı bir iştı; özellikle de geyik derisi yüzmek; "son derece güçlü, rahatsız edici bir koku çıkıyordu."¹⁰

Civardaki "hemen her kuşu" topladı; toplam seksen tür toplamıştı; her hafta bir düzine yeni kuş öldürdü: baykuşlar, guguk kuşları, sinekkapınlar, alaycıkular, örümcekkuşları, balık avlamak için suyu gagalarının alt kısmıyla tarayan tuhaf makas kuşları. Bunların midelerini kesip açıyor, içerdeki yarı hazırlıksız malzemeyi çıkarıyor; alışkanlıklarını, şakima biçimlerini, yuva kurdukları yerleri not alıyordu. Bir tek kişinin altından kal kamayacağı kadar ağır bir iştı bu, 16 yaşında bir denizcinin yardımıyla işler kolaylaştı. Syms Covington *Beagle*'nın ayak işlerine ve tuhaf işlerine bakıyordu, hiçbir iş de Bay Darwin'inki kadar tuhaf değildi. Hiç vakit geçirmeden kuşları vurmayı ve derilerini yüzmemi öğrendi. Bu düzenleme FitzRoy'un onayını almıştı; ama uskuna hemen hemen tamamlanmış, *Beagle* da denize açılmaya hazır olduğundan Darwin bunun kalıcı bir düzenleme haline gelmesini istiyordu. Tam zamanlı çalışan bir uşağı olması, yakaladığı hayvan sayısını artırmasını sağlayacaktı. Covington'in ücretini kendi cebinden ödemeyi önerdi. FitzRoy kabul etti ve çocuğun yılda 30 sterlin gibi ucuz bir ücret karşılığında Darwin için çalışmasına izin verdi.¹¹

Darwin ve kaptan iyi anlaşıyorlardı. Daha doğrusu en azından FitzRoy "Filozof"u –Darwin'in takma adıydı bu– "kendisini evinde ve mutlu hissetmesini, herkesle arkadaş olmasını sağlayan gerekli niteliklerin" doğru karışımına sahip "çok üstün bir genç" olarak görüyordu.

Darwin, sofra arkadaşının söylediğinin kadar hoşnut hissetmiyordu kendini her zaman. Temmuz başında Montevideo'nun dışına demirlediklerinde, "burnu aşmaya" ve İngiltere'ye dönmeden önce dünyayı dolaşmaya can atıyordu. Böyle zamanlarda yalnızca yengeç larvaları ve "eski kemikler" onun kendini Atlantik'in öte yakasına doğrumasına engel oluyordu.

Evden gelen mektuplar hâlâ onu baştan çıkarıyordu. Haberler bayatlamış, en azından üç aylık oluyordu, ama dört bir taraflı Torylerle sarılmış bir reformcu için hiç de azımsanacak bir destek değildi bu. Aralık ayındaki genel seçimlerde Jos Dayı, yeni bir kasaba olan Stoke-on-Trent'te Whiglerden adaylığını koymuş ve çoğulluk oylarını kazanmıştı. Maalesef "liberal düşüncenin yürüyüş"ü bir suç haline getirdi, bütün aile cesareti kaybetmeye başlamıştı. Radikaller Avam Kamarası'na doluşuyor, yerleşik düzenin çözülmesi ve demokrasi yönündeki taleplerini haykırıyorlardı. Jos bunlara dayanamıyordu. Susan, radikallerin "çok sertleştiğini ve ahlaksızlaştığını, o kadar ki babalarının her geçen gün biraz daha Toryleştiğini" haber vermişti. Charles siyasi dedikodularla eğleniyor, "övündüğümüz özgürlükçülüğümüz üzerindeki o canavarca lekenin, Sömürge Köleciliği"nin sona erdirilmesini bekliyor, "Yaşasın dürüst Whigler!" diye alkış tutuyordu. "Şükürler olsun ki merhametsiz Toryler şimdilik koşularını tamamladı."¹²

Postadan başka sürprizler de çıkmıştı. Yeni evli Wedgwoodların bebekleri oluyordu; en son doğan, Hensleigh ile Fanny'nin bebeği besbelli ki bir skandalı önlemiştir. Londra'da yaşayan Erasmus, kuzeninin eşiley biraz sık görüşüyordu. Açık bir sırı bu, bütün aile biliyordu. Darwin'in kardeşi Catherine, Fanny'nin "Hensleigh'le olduğu kadar Erasmus'la da evliymiş gibi göründüğünü," "babalarının durmadan, gazetedede haklarında küçük bir paragraf çıkacağı kehanetinde bulunduğu" yazmıştır. Ama bebek, Ras'ın "Fanny'nin evindeki eğlencesini" en azından geçici olarak noktalamış, bütün aile onursuzlukla uğraşmaktan kurtulmuştur.

Fakat bütün mektupların asıl hikâyesi, Fanny Wedgwood'un ölmüdü. Charles'a eş olarak uygun görülen kuzen, geçen ağustos ayında ölmüştü. Charles'in kız kardeşleri ve kuzeni Charlotte bu üzücü hikâyeyi baştan sona anlatmışlardır. Her şey bir hafta içinde olup bitmişti: Fanny önce ateşlenmiş, "kusmaya, acı çekmeye" başlamıştı, birkaç günü rahat geçirdikten sonra birden fenalaşmış, birkaç saat içinde de ölüp gitmiştir. Daha 26 yaşındaydı. Maer'de görülmemiş bir melankoli yaşıyordu. Ma-

er'de sadece iki tane kuzeni kalmıştı: Kambur, yalnızca 1,45 boyunda, kız kurusu olup çıkışmış en büyükleri Elizabeth ile içlerinde Fanny'ye en yakın olup onun kaybını en şiddetli biçimde yaşayan en küçükleri Emma. Fanny'den hiçbir zaman çok hoşlanmamıştı; kısa boylu ve silikti; ama kız kardeşleri onun ideal bir taşra rahibi eş olacağını söylüyorlardı. Herkes, evliliğin ve Kilise'nin artık aklından çıkip gideceğinden korkuyordu.¹³

Plate Nehri'nde bir aşağı bir yukarı inip çıkan Charles, Fanny'nin ölümü hakkında tek kelime etmedi. Kız kardeşlerine yazdığı mektuplarda, kitaplar, çizmeler, mercekler, ölçüm aletleri ve yerlileri şaşırtmaya yarayacak kibritler isteyerek taştan bir duvar gibi davrandı. Çok çalışıyor olmasınayla övündü, doğa tarihinin sonraki yıllarda “gözde uğraşı” olarak kalacağını da ekledi: “İnsanın genel bilgi hazinesini genişletmek için *az da olsa* yapabileceğini yapması, hayatı her halükârdır peşinden gidilebilecek saygıdeğer bir amaç,” diyordu. Kız kardeşlerinin onun geleceğiyle ilgili mutlu “gündüz düşlerine” denk düşecek “hoş bir hayal”den yoksun değildi. Ona ve evine bakacak “küçük tatlı bir hanım”ın özlemini çekiyordu. Fakat dadılık yaparak onu huzursuz eden kız kardeşlerine açmamıştı bunu. Yalnızca “gezip dolaşmaya bu kadar çok zaman harcamanın” gerçekten de “ciddi bir kötülük” olduğunu itiraf ettiği kuzeni Fox onun gerçek hislerini anlamıştı: “Ne olup çıkacağımı düşünüyorum sık sık; isteklerim kesinlikle beni taşrada bir din adamı yapacak.”

Geriye yazması gereken bir tek mektup kalmıştı: Henslow'a yazacağı mektup. Charles koleksiyonlarının sağ salim ulaşıp ulaşmadığına dair herhangi bir haber almadığından, bu mektubu yazmayı en sona bırakmıştı. İçinde bir ürpertiyle Henslow'a bir sonraki sevkiyatı gönderdi: Dört varil hayvan lesi, hayvan derisi, salamuralanmış balık, hap kutularına konmuş kinkanatlilar ve kayalar; yaz aylarındaki hasadının yarısıydı bu. Henslow ayrıca yolculuğun bundan sonraki güzergâhi hakkında da bilgilendirilmişti. Charles “kitanın bu aptal, çirkin tarafından” ayrılip Şili’de Valparaíso’ya varmaya can atıyordu, orada “muhteşem And Dağları’nı tekrar tekrar aşacaktı.” Tierra del Fuego’yu bir geçtiler mi artık “her günleri bayram olacaktı.” “Nazik mercanların, ilk esintili havanın, Tropikler’in mavi göğünün düşüncesi bile onu hazdan coşturuyordu.” Henslow'un ilk mektubu için de aynı şey geçerliydi, tabii eğer gelebilirse.

FitzRoy uskunasına *Adventure* adını verdi ve 24 Temmuz akşamı kardeş gemiler nihayet güneye, Rio Negro’ya doğru denize açıldılar. “Bütün

gökyüzü şimşeklerle parlıyordu; denize açılmamak gerektiğini düşündürecek kadar ürkütücü görünen bir geceydi ama vakit, en beter dakikaları bile kaybedilmeyecek kadar değerliydi.”¹⁴

Ters rüzgârlarda sıkıcı bir geçişin ardından nehrin ağzına vardılar. Darwin, atına binip nehrin yukarıındaki Patagones kasabasına gitti, buradan iç kesimlere geçmeyi, *Beagle*'la Bahia Blanca'da buluşmayı tasarlıyordu. Yine “Şeytan'ın Ülkesi” ndeydi, her yer tuz gölleriyile, kumtaşlarıyla ve çapulculuk eden Kızılderililerle doluydu. Jeolojik olarak ilginç olduğu kadar siyasi açıdan da tehlikeli bir yerdi burası. Güvenilir bir rehbere 20 sterlin ödedi, Britanyalı bir tüccar ve bir grup gauchoya birlikte General Juan Manuel de Rosas'ı görmek için yola koyuldu; General'in ordusu “Kızılderilileri ortadan kaldırması” talimatıyla Buenos Aires'ten gönderilmişti. Kuzyeye geçebilmeleri için ondan izin almaları gerekiyordu.

13 Ağustos'ta Rosas'ın Rio Colarado'daki kampına vardılar. “Kötüçül haydutlara benzeyen ordu” ve 600 Kızılderiliden oluşan müttefik kuvvetleri, Darwin'in o zamana dek gördüğü en sıra dışı ırk karmasıydı. Fakat içlerinde en çarpıcı karakter General'di. Belinde süslü püslü şah, altında “saçaklı pantolonu,” sırtında pançosu tam bir gauchoydu. “Zorba yönetimiyle” olduğu kadar biniciliğiyle de bir efsaneydi. Çiftliklerinde 300.000 sığır beslediğinden, kuşatıp kıyma uğratmak hakkında her şeyi biliyordu. Darwin kana bulanmış bir eli sıktı. Rosas vakurdu, görüşmeleri “tek bir tebessüm edilmeden” devam etti. Darwin'e bir pasaport verdi, hatta “Naturalista”yı pampalardan rahatça geçirsler diye hükümetin atlarını da onun hizmetine koştı.

Bu dümdüz, çayırlık ovalar Kızılderililerin, karıncayıyenlerin ve armadilloların vatanıydı. Ve daha ender bulunan başka bir yaratığın, Darwin öyle duymuştu. Gaucholar sık sık “Avestruz Petise” denilen bir kuştan bahsediyordu, Bu da bir rheaydı, ama yaygın türden daha küçük ve daha koyu renkliydi; bacakları tüylü, yumurtaları da mavi benekliydi.¹⁵ Bir-iki kişi kuşu görmüştü, ama yuvaları bulunmuştu ve herkes daha güneyde daha fazla bulunduğuunu doğruluyordu.

Darwin de bir gaUCHO olup çıkıyordu. EYERSİZ ATA BINMЕK ONA GAYET UYGUNDU. GECELERİ BİR ATEŞİN BAŞINA ÇÖMELİP ROSTO AV ETİ İYİEREK NOTLAR ALIP DINLENİYORDU. “MATMI İÇİP PUROMU TÜTTÜRÜYORUM, SONRA DA GÖĞÜN ALTINDA YATIП KUŞTUYÜNDEN BİR YATAKTAYMışÇASINA RAHAT BİR UYKU ÇEKİYORUM.” İYİ SILAHLANMIŞTI, ATLARI YENİ, YOL ARKADAŞLARI DA ACIMASIZDı; DÜŞMANLARDAN

korkmasına pek gerek yoktu. Hatta General Rosas'ın “imha savaşı”nın büyük yararlarını takdir etmeye başlamıştı. Toprak sahipleri için bu tam bir patlama anlamına geliyordu. “650-750 km uzunluğunda güzel bir kırısal bölgeyi siğır üretimine açacak.”

Bahia Blanca'ya geri döndüklerinde, Darwin birkaç gününü *Beagle*'ı bekleyerek geçirdi. Sonra, beş sterlinden daha azı “güzel, güçlü, genç bir at” alıp Punta Alta'daki vadilere geri döndü. Talihi hâlâ yaver gidiyordu. Bu sefer “neredeyse tastamam bir iskeleti” kayalık mezardan çıkardı; at büyülüğünde tuhaf bir memeliydi bu, muazzam büyülükte bir pelvisi, karıncayıyenlerinkine benzer küçük, uzun bir yüzü vardı. Gerçek bir ödüldü bu, çünkü hep onu ilk bulduğu yerde olmuş, hiç yerinden oynatılmamıştı (sahilde parçalanmış halde değildi). Defterinin sayfalarını bir-biri ardına bunun açılımları hakkındaki düşünceleriyle doldurdu. Bir önceki katmanda bulduğu deniz kabuklarından önce yaşamıştı; her şey çökeltilerin tedricen biriktiğine, sonra katmanın yükseldiğine işaret ediyordu. Peki bütün bu megateryumlar kaç yaşındaydı? Ülke onların zamanında neye benzıyordu? Kendini boğa büyülüğünde tembel hayvanların ta-savvur edilemez düzliklerde dolandığı arkaik bir dünyada hayal etti.

Burası korunmuştu, sessizlik “neredeyse ulviydi,” ama bir yanlışma yaşıyor değildi. Kar beyazı güherçileyle kaplı tuz göllerinin yakıcı güneşin altında kavrulduğu cehennem topraklarındaydı hâlâ. Hoş bir medeniyet yaldızının altında gaucholar birer kasaptı. Kaleyeye döndüğünde, General'in savaşıyla ilgili son haberleri aldı. “Barbarlara karşı” yürütüldüğü için herkes bunun “çok adil bir savaş” olduğunu inanıyordu. Hiçbir taktik daha aşırı olamazdı. İnsanlar esir alınıyor, hayvan muamelesi görüyordu; “Hıristiyan hayvanat bahçesine kapatılıyorlar,” diye dişlerinin arasından söyleniyordu Darwin. “Yirmi yaşıdan büyük Kızılderili kadınların soğukkanlılıkla öldürülüğü” anlatılmıştı ona. Eğer çirkinlerse daha gençler de öldürülüyordu. İncelikli bir biçimde, “Bu biraz insanlıktı görünyor,” diye yakındığında, askerlerden biri, “O kadar çok doğuruyollar ki,” demişti. Oysa Tanrı'nın nüfus artışının kontrol altına alınması için niyet ettiği yol soykırımı değildi. Darwin, “Bu devirde, Hıristiyan, medeni bir ülkede bu tür kıyımların gerçekleştirildiğine kim inanır ki?” diyor-du. Kasaplığın ekonomiye yararı dokunuyor olabilirdi, ama insanları yozlaşdıracaktı. “Ülke bakır renkli Kızılderililer yerine beyaz gauchoların eline düşecek. Gaucholar medeniyet bakımından biraz daha üstün, ama her tür ahlaki erdem bakımından bir o kadar aşağı.”¹⁶

Beagle geldiğinde, Covington Punta Alta'da bulunan kemikleri getirirken, Darwin de Buenos Aires'e doğru karadan 650 km'lik bir yolculuk için gerekli düzenlemeleri yapmaya koyuldu, burada gemiyle yeniden buluşacaklardı. 8 Eylül'de rehberiyle birlikte yola koyuldu, Rosas'ın fethedilmiş topraklarda bıraktığı istihkâm edilmiş "karakolları" izleyerek kuzeye doğru yol alıyorlardı. Bu kahrolası düzlüklerin yazıya dökülmemiş kanunu "öl ya da öldür"dü. Yakalanabilecek şeyler dışında –Rhealar, gevikler, armadillolar– "yiyecek bir şey" yoktu, akbabalar da uğursuzca tepelerinde dolanıyordu. Darwin, bir gaúcho gibi günlerce etten başka bir şey yemeden yaşadı; ama bunu sevdi, hatta "ülkenin en beğenilen yemeklerinden biri olan" puma fetüsünü de sevdi. Yine de iki hafta sonra Buenos Aires'e ulaştıklarında, İngiliz bir tacirin ailesinin yanında kaldığı, bir fincan çay yudumlayıp yuvada olmanın "bütün rahatını" sürdüğü için de minnet duyacaktı.

Beagle Plate Nehri'ndeki araştırmadan geri dönmüştü. Darwin Covington'ı avlanıp kuşların derilerini yüzmeye gönderdi; kendisi de şeker, enfiye, puro, barut ve saçma istiflemeye yetecek kadar bir süre Buenos Aires'te kaldı. Sonra biraz daha kemik bulmak için, ülkenin yukarı kısımlarına doğru bir 240 kilometre daha yol aldı. Rio Parana kıyılarında yalnızca "muazzam büyüklükte bir kesici diş"le birkaç tane de devasa "Mastodon" kemiği buldu. Fakat bunlar o kadar "çürümuş, o kadar yumuşaktı" ki ellerinde tuzla buz oldu, o da basıp "darmadağın olmuş" Santa Fé kasabasına gitti, burada ekimin ilk haftası hastalanıp yataklara düştü. İki gün yorgan döşek yaması, yolculuğunu kısa kesmesi gerektiği kanaatine varmasına yetti. Hummaya yakalanıp da bir hafta içinde ölüp giden Musters'i hatırlamıştı. Ölüm döşekleri arasında bir tercih yapması gerekiyorsa, Darwin Buenos Aires'tekini tercih ederdi; kendisini Parana'ya sürükledi ve fındık kabuğunu andıran tek direkli bir yelkenlide kendisine bir yer ayırttı. Nehrin aşağı kesimlerine doğru yapılan bu yolculuk, rüzgârlar ve doymak bilmez sıvrisinekler yüzünden işkenceden farksız geçti. Darwin elden ayaktan kesilip yataklara düştü, minicik kamarasında oturmaya bile takati kalmadığından lanetler okuyordu. Ateşi dindiğinde, gemi yolculuğuna doymuş olduğundan, başkente kadar yolu geri kalanını bir kanoda kürek çekerek geçirdi.

Yerel bir devrim patlak vermişti. Buenos Aires'te İspanyol ordusunu, General Rosas'a sadık "adam boğazlayan bir grup öfkeli" isyancı tara-

fından ablukaya alınmış halde buldu. Darwin ordular arasında mekik dokudu ve nihayetinde General'in daha önceki "medeniliği"nden bahsetmesi üzerine, şehre yaya olarak girme izni alabildi. "Bataklık kumu" yüzünden "neredeyse kendi hayatını ve onun tabancasını kaybedecek olan" Covington'ı gizlice şehrə sokması için bir adama rüşvet verdi. Birlikte on gün boyunca şehirde dolaşıp durdular, bir yandan eşyalarının nakli için gerekli düzenlemeleri yapmaya, bir yandan da "kanunsuz askerleri" atlatmaya çalışıiyorlardı. "Buenos Aires'te bir tek gerçek beyefendi vardı," o da onların yardımına koşan "İngiliz Büyükelçisi"ydi." Montevideo'da bulunan FitzRoy, denize açılmaya hazırlandığı yolunda bir haber göndermişti. Darwin ile Covington 2 Kasım'da mültecilerle dolu bir posta gemisine sıkıştılar ve eski model asker tüfeklerinin yayılım ateşine altında Montevideo'ya doğru kaçış yoluna düştüler. Güvertede hasta kadınlar ve çocukların arasında yolunu bulmaya çalışırken, diktatörlüğün "katıksız ahlaksızlığı" Darwin'in aklına takılıp duruyordu. Devrimcilerin "Kilkenny Kedileri gibi, geride kuyruklarından başka bir şeyleri kalmayıncaya kadar savaşmalarını" diliyordu.¹⁷

Darwin Montevideo'da *Beagle*'ın güvertesine koştu; "Tropikler'in mavi göğünü, muzlarını düşünüyor," gitmeye can atıyordu. Ama hayır. FitzRoy harita çkarma çalışmaları yüzünden gecikmişti. Kardeş geminin de burundan geçiş için hazırlanması gerekiyordu. Darwin zamanını en iyi şekilde değerlendirdi. Okuyup cevaplaması gereken mektuplar vardı; en sonuncusu aylar önce gelmişti. Haberlerin hepsi iç gıcıklayıçı ve vah vah dedirtecek cinstendi. Hensleigh'in eşiyle ilişkisini hâlâ süren Erasmus "gazetelere malzeme olmalarını" önlemek için Emma Wedgwood'la başgöz edilmeye çalışıyordu. "Beter derecede bencil" bir canavar müsveddesiyile eziyetli bir evlilik süren Fanny Biddulph, "hoş ve cilveli bir tavırla" "eski arabacısı"nı soruyordu. Kız kardeşleri de -düşünün artık- "kendi başınlığın keyfini sürdürdügüne dair haberleri her okuduklarında korkuya kapılıyorlardı."

Darwin iki kutuyu ve bir sandığı, "yaklaşık 200 kuş ve hayvan derisi," bir fare koleksiyonu, bir kutu böcek, bir kavanoz balık, bir kutu taş ve "bir tutam tohumla" doldurdu; tohumlar için Henslow'a, "Botanik konusundaki tembelliğim için en boynu büyük özürlerimin bir ifadesi olarak gönderiyorum," diye yazmıştı. Fosilleşmiş kemikler ve kayalar Plymouth'a ayrıca büyük bir kutuya gönderilmişti. Yine her şeyi kalbin-

de bir ağırlıkla göndermişti. Hâlâ bir mektup gelmemiştir. Bütün bildiği, kutuların Davy Jones'un dolabında olduğunu. Ya da öyle değilse eğer, Sedgwick ve diğerleri kutuları karşısına almış kahkahalarla gülüyordu; malıydılar; hiçbir fikri yoktu. Koleksiyonlarının alkış almasını bekliyor, çaresizlik içinde “doğru yolda olup olmadığını” anlamaya çalışıyordu.¹⁸

O zamana dek fosiller onun için her şey demek olmuştu, kadim hayatı çağırmanın romantizmi. Hiçbir şey sarp kayalıklar karşısında duyduğu heyecana yaklaşamıyordu: “Avlanmanın ilk günlerindeki heyecan, geçmiş zamanın hikâyelerini neredeyse canlı bir dille anlatan güzel bir grup fosilleşmiş kemik bulmanın heyecanıyla kıyaslanamaz,” diyordu. Rio Uruguay yakınındaki Mercedes'e doğru yaklaşık 650 km'lik bir yolculuk yapmayı tasarlıyordu, hastalanmasının ertesinde, buradaki bazı ilginç kaya oluşumlarını inceleyememişti. Punta Alta'dan beri “at sırtında” yaptığı bütün yolculuklar gibi bunun da bir tek amacı vardı: Tembel hayvanların içine gömülü olduğu çökeltileri incelemek, megateryumların dünyasını ve nasıl son bulduğunu anlamak. Megateryumların yaşadığı güzel topraklara varıncaya dek o çiftlikten bu çiftliğe at sürüp durdu. 22 Kasım'da Mr. Keen'e (muhtemelen bir İngiliz'di) ait bir çiftlikte kaldı. Ev sahibi, bahçesinde “devasa kemikler” bulunan bir çiftlik biliyordu, dört gün sonra birlikte oraya doğru yola koyuldular. Darwin 71 santimetre uzunlığında ve tuhaf kıvrık bir dişleri olan mükemmel bir kafatasını 18 peniye kattı.¹⁹ Yaklaşık 200 km'lik Montevideo'ya dönüş yolunda, ağır olmasına rağmen bu kelepir ödüllü bir zafer havası içinde taşıdı.

Darwin Montevideo'da eşyalarını toplayıp buradan “ebediyen ayrılmak için hazırlıklarını tamamladı.” Duygusuz bir elvedaydı bu. Plate'teki insanlar onu sıkıntıya sokmuşlardı, onların arasında fazlaca uzun bir süre kalmıştı. Hırsızlık vakaları boldu, cinayetlere göz yumuluyordu ve adalet de bir lütfütu. “**Bütün memurlara rüşvet vermek gerekiyordu**” ve “mükemmel bir beyefendiye de rastlanmıyordu.” Bu yokluk can sıkıcıydı, o kadar ki *Beagle*'ın demir almaya hazırlandığı günlerde, 5 Aralık'ta FitzRoy'un maiyetine katılmak Darwin'in içini rahatlattı. Ressam Earle'ün sağlığı o kadar bozulmuştu ki, gemiden ayrılmak zorunda kalmıştı; Kapitan onu Earle'ün yerini alan Conrad Martens'le tanıştırdı. FitzRoy ikisini tanıştırırken kendine özgü tavrıyla imali bir dille, “Çıktıbilime duyduğum inanca dayanarak söylüyorum, eminim ondan hoşlanacaksın,” demişti. Gemiye 12 aylık erzak yüklenmiş, *Adventure* da Mr. Wickham'ın

komutasına verilmişti, “artık İngiltere yoluna (en kısa yoldan olmasa da) koyulmuşlardı.”²⁰ Darwin günleri sayıyordu.

FitzRoy ertesi sabah saat dörtte demir aldı, kardeş gemiler 17 gün boyunca Patagonya sahilinden aşağıya doğru indiler. 23 Aralık’ta Noel sebebiyle Cape Horn’ın yaklaşık 1000 km kuzeyindeki Port Desire’da demir atılar. Darwin “büyük bir şans” eseri lama benzeri bir guanako vurdu; derisiyle birlikte 75 kilo çeken guanakodan hepsine mükemmel bir Noel ziyafeti çıktı. Martens daha iyi bir atış yapmış, küçük bir rhea vurmuştu; Darwin ancak bu kuş pişirilip yendikten sonra birden utanç içinde, gauchoların ender bulunan “küçük rhea”yla ilgili hikâyelerini hatırladı. Kuşu daha ilk kez görmüş ve hiç bilmeden gövdeye indirmiştir! Şükürler olsun ki kuşun “başı, boynu, bacakları, bir kanadı” ve büyük tüyleri kurtarılmıştı; bunlar gereği gibi koruma altına alınıp ambara yerleştirildi.

Buranın “sessizliği ve yalıtılmışlığı” ona kelimelere dökülemeyecek bir havası veriyordu. Meçhul düzlüklerde kilometrelerce yürüyüp yeni kuşlar bulmuştı. Kıyıdaki kayalıkarda da deniz seviyesinin hemen üzerinde, kıtanın uzunluğu boyunca görülen, toprağın son yükselişini gösteren “aynı büyük istiridye yatağına” rastlamıştı. Ama kazıp çıkarılacak bir fosil yoktu. Kendini çoktan bir “fosil dirilticisi,” Burke ve Hare gibilerden daha saygın biri gibi görmeye başlamıştı. *Beagle* Ocak 1834’te 180 kilometre güneydeki Port St. Julian’a demir attığında, arayışlarına yeniden başladı. Burası çorak bir ülkeydi, tatlı su kaynaklarında yoksundu, bulunan tek büyük memeli –guanako– de tuz göllerinden su içiyordu. Yine limanın kıyısındaki kayalıkarda “büyük bir hayvanın” omurga parçaları ve bütün bir arka bacak buldu: “Bir Mastodon olduğunu hayal ediyorum,” diyor, “Bu çok ilginç,” diye düşünüyordu: Bu büyük hayvanların daha aşağıda, soğuk enlemlerde görüldüğü açıktı, belli ki bu birkaçı da “bunların kadim düzлüklerdeki kardeşleriydi.”²¹ Eski soru yine ortaya çıktı: Mastodonun dünyası neye benzıyordu, çiğnemekte olduğu topraklar kadar susuz ve rüzgârlar altında kalmış bir ülke miydi?

Batıdan kuvvetle esen rüzgârlara karşı yol alan *Beagle*, 26 Ocak’ta Magellan Boğazı’na girdi ve St. Gregory’s Körfezi’ne doğru ilerledi; burada yarı medeni 1,80’lik Patagonyalı “dev”ler kabilesinin mensupları gemiye bindi. Bu insanlardan etkilenmiş olan Darwin, yüzlerinin kırmızıya boyalı olmasına, omuzlarına atmış oldukları guanako postlarına ve saçlarını dalga dalga açık bırakmış olmalarına rağmen, “Birer beyefendiye çok ben-

ziyorlar,” ve “çatal bıçak kullanabiliyor, kaşıktan da yararlanabiliyorlar,” diye not almıştı. Bu Kızılderililer uzun süredir kürk tüccarlarıyla ticaret yaptıklarından çat pat İngilizce ve İspanyolca konuşabiliyorlardı. “Mükemmel birer pratik doğabilimciydiler,” ve Darwin de onların “gözlemlerine büyük bir inanç duyuyordu.” Kuzey eyaletlerinde doğmuş bir yarı Kızılderiliyi “küçük” rhea hakkında sorguya çekmiş ve bu kuşun bu kadar güneyde bulunan *tek* rhea olduğunu öğrenmişti. İki tür, Rio Negro civarında toplanmıştı; normalde bildik rhea kuzeyde, “küçüğü” ise güneyde bulunuyordu. Bu bilgi, onun farklı bir bölgede yaşayan yeni bir türle karşı karşıya olduğunu doğruluyordu.

Medeni vahşiler, insanın ne kadar gelişebilir olduğunu gösteriyordu. Kırmızıya boyanmış, sofrada doğru düzgün tavırlar sergileyen Kızılderililer, vahşi ırklarla incelikli İngilizler arasındaki derin uçurumun kapatılabileceğini gösteriyordu. Peki ama bu süreklilik gösteren bir etki miydi, bu ehlileşmiş Kızılderililer yeniden vahşileşecek miydi? Bu sorunun cevabı daha güneyde yatıyordu. Darwin Jemmy'nin, York'un ve Fuegia'nın akibetini merak ediyordu.

Gemi Tierra'ya doğru yoluna devam etti, fakat hava “insanın derisini delecek kadar soğuk” rüzgârlı ve yağmurlu olduğu için Port Famine'e demirledi. On altıncı yüzyılda yüzlerce İspanyol sömürgeci burada açlık çekmiş, *Beagle*'ın kaptanı Stokes, 1826'da hayatına burada son vermişti. Darwin 6 Şubat'ta yaklaşık 860 metre yüksekliğindeki Tarn Dağı'na tırnamak üzere elinde pusula gemiden ayrıldı. Daha önce olduğu gibi, haleti-ruhiyesi topraklara uymuştu. “Derin koyaklarda, ölümü andıran issızlık manzarası bütün tarifleri aşıyor,” diyordu korkudan tüyleri ürpererek. “Çürümekte olan koca ağaç kütükleri”vardı her tarafta, “her şeyden su damlıyordu.” “Mantarlar bile serpilip gelişemiyor.” Zirveye vardığında “kayaların içinde deniz kabukları” buldu ve “gerçek bir Tierra del Fuego manzarası”yla karşılaştı: “yer yer kar tabakasıyla lekelenmiş düzensiz dağ sıraları; derin sarımsı-yeşil vadiler; denizin her yöne akmakta olan kolları.” Uzakta, 145 kilometre ötede, güneyin en yüksek zirvesi, muhteşem Sarmiento Dağı hiç kalkmayan kar örtüsüne bürünmüş yükseliyordu.

FitzRoy gemisi su kanalları labirentine sürdürdü, suyun üstüne zıplayan ispermeçet balinalarının yanından geçtiler. Kaptan kuzeydoğu bölgesindeki araştırmasını tamamladı, 24 Şubat'ta da burnun hemen üstündeki Wollaston Adası'nın alt tarafına demir attılar.²² Burası Fuegoların ül-

kesiydi, on gün boyunca herkes ada sakinleriyle kaynaştı. Bu “dertli ruhlarla” ilk çarpıcı karşılaşmasında olduğu gibi Darwin sersemlemişti; ısrarcı zor sorular soruyordu.

Bu sefil insanları ne yapacaktı? “Yaratılıştan beri” burada bu halde mi yaşamışlardı? Eğer öyle değilse “kuzeydeki güzel bölgeleri” –Tropikler’i– neden bırakmış da “dünyanın en elverişsiz ülkelerinden birine” gitmişlerdi? Neden çıplak kalmışlardı? “Bedeninden yağmur damlaları damlayan,” “tamamen çıplak” hamile bir kadın görmüştü. Neden taranmıyorlardı, neden “kırmızı derileri kirli ve yağlı, saçları karman çorman, sesleri uyumsuz, hareketleri şiddet dolu ve onurdan yoksundu?” Lyell, *Principles of Geology* adlı kitabında, Lamarck’ın insanın atasını şempanzeye götürmesinin “insanın kendi türünün yüksek şeceresine duyduğu inancı” tuzla buz edeceği yolundaki endişelerini dile getirmiştir. Peki ama burada, hayvanlardan daha iyi durumda olmayan yerliler arasında şecere ne kadar yükseltti? “Islak zeminde, hayvanlar gibi büzüşerek” üstlerini örtmeden uyanan insanların onuru neredeydi? Peki ya “geçim yolları” için daimi bir savaşın içine kışılıp kalmış insanların onuru neredeydi? Bu “kırılmamış vahşileri” iğrenç buluyordu, “maymunlardan daha eğlenceliydiler,” ama bu metruk ülkedeki varlıklar onu o kadar eğlendirmiyordu. Çaresiz bir me raka kapılmıştı. Bir açıklama bulması gerekiyordu. “Bu insanlar ne zaman gelmişlerdi?”²³

İlgisini bundan daha fazla çeken, onu bundan daha fazla şaşırtan bir şey yoktu: “İnsan, bu insanların aynı dünyaya bırakılmış hemcins yaratıklar olduğuna kendini inandırmakta zorluk çekiyor.” Hayvanlar gibi, onlar da daha yüksek zevklerden mahrumdu:

Bir eve sahip olma duygusunu bileyenler; ailedeki şefkat duygusunu ise o kadar bile bilmezler... Hayal gücünün resmedeceği, aklın kıyaslayacağı, muhakeme gücünün karar vereceği bir şey yok ki. Kayalardan kabuklu hayvan çıkarmak için aklın en düşük melekesi olan kurnazlığa bile gerek yok. Onların becerileri, tipki hayvanların içgüdüler gibi deneyimlerle gelişmiyor; çıkardıkları en dâhiyane iş kano, ne kadar zavallıca, onun da son 300 yıldır hiç geliştirilmediğini biliyoruz.

Darwin medenileşmiş Jemmy ile arkadaşlarını hatırlayarak, “Temelde aynı yaratıklar olsak da,” “bu varlıkların zihinleri, eğitimli bir insan zihnine pek az benziyor olsa gerek,” sonucuna varmıştır.

Bunların hepsi de Lyell'in suratına çarpılmış gibi görünüyordu; maymunların, vahşilerin ve filozofların aynı evrim treninde birbirine bağlı olduğundan bahsetme curetinde bulunan Lyell'in. Lyell'in "alınları çok çirkin derecede dar olan maymunlardan" vahşilere, onlardan da içkilerini yudumlayan Anglo-Saksonlara geçen düz bir zihinsel ölçüği yoktu. İnsanlar çeşitlilik gösteriyor olabilirlerdi, ama "olağan standarttan ancak küçük bir sapma gösteriyorlardı." O konuşan, hayatında hiç vahşi görmemiş bir adamdı; rahat masa başı felsefesiymişti bu. Darwin en alçalmış dumruzdaki yerlilerle karşılaşıyordu, Fuegolu bir vahşiyle Sir Isaac Newton benzeri birinin "melekeleri arasında" yer alan farklı bir dünyayı –bir gelişmiş dünyasını– tanımak zorunda kalıyordu.

Fakat bütün kusurlarına rağmen Fuegolular ölüp gitmiyordu, dolayısıyla, "hayatlarını sürdürmeye değer bulacak kadar mutluluktan (ne şekilde olursa olsun) pay alıyor olmalıyıldılar." Aslına bakılırsa zavallı akılları ve tavırları, degersiz ortamlarına uyuyormuş gibi görünüyordu. Doğa, "alışkanlıklarını her şeye kadir kılarak" tuhaf bir biçimde "Fuegoluyu ülkesinin iklimine ve ürünlerine uygun hale getirmiştir."²⁴ Soru şuydu: Jemmy'nin sofrada sergilediği tavırlar vahşilerin başarılı bir biçimde saadece birkaç yıl içinde medenileştirileceği anlamına mı geliyordu? Eski alışkanlıklar bu kadar kolay kırılabilir miydi?

Darwin bunları düşünüp dururken *Beagle* 90 km kuzeye doğru yol alıp Jemmy'ye son bir kez veda etmek için Ponsonby Körfezi'ne girdi. Önlerinde muhteşem dağlar uzanıyordu. Karlarla kaplı, sabahın gülkurusu ışığıyla süslenmiş "kırılmış, keskin zirveler," "akıl için bir ziyafet" sunuyordu. FitzRoy Filozof'un yirmi beşinci doğum günü şerefine dağların en yükseğine Darwin Dağı adını verdi. Misyonerlerin bir yıl önce bırakıldığı Wolloya Koyu'na demir attılar. Kulübeler terk edilmiş, bahçeler ezilmiş, baksızlıklıktan otlarla kaplanmıştı. Uzaktan kanolar yaklaştı, içlerindekilerden bir-ikisi gergince yüzlerini ovuşturuyordu. Biri tanık göründü; Jemmy'ydi bu. Darwin hiç bu kadar "büsbütün ve acı verici" bir değişime tanık olmamıştı. "Ona bakmak insana acı veriyordu; zayıf, solgundu; üzerinde beline sarılı bir battaniye parçasından başka giysi kalmamıştı; saçları omuzlarına sarkmıştı; kendinden o kadar utanıyordu ki kano yanlarına yaklaştığında gemiye sırtını döndü." Sonra başını kaldırıp baktı ve "şapkasına dokunan bir denizci" gibi elini kaldırıldı. Acinası bir selamdı. FitzRoy ezilmişti. Güvertede onu sarıp sarmalamışlar, Kaptan'nın sofra-

sında akşam yemeğine katılması için alelacele üstüne bir şeyler giydirmişlerdi. Çatal bıçağı düzgün kullanıyordu, sonra “her zaman konuştuğu kadar İngilizce”yle Darwin ile FitzRoy'a arkadaşlarının kötüüğünü anlattı. York Minster, Fuegia'yla birlikte onu kendi memleketine gelmeye ikna etmişti. Orada bir gece, o uyurken ikisi neyi var neyi yok alıp kaçmışlar, onu FitzRoy'un ilk bulduğu gibi çırılıçıplak bir halde bırakmışlardı.

Dışarıda bir kanonun içinde “genç, bir Fuegoluya göre güzel bir Kızıl-derili kadın” çaresizce bağıryordu. Hamileydi, Jemmy'nin karısı olduğunu söylüyordu; ancak Jemmy'nin güvertede yeniden belirmesi onu rahatlattı. Ertesi gün kahvaltinin ardından Jemmy onlara veda etti. Hayır, “İngiltere’ye dönmek için ufacık bir istek bile duymuyordu.” “Mutluydu ve halinden hoşnuttu,” öyle diyordu; “bol bol meyve,” “bol bol kuş,” “kar yağdığını vakitler on guanako,” “çok fazla balık” vardı. Bolluk bereketinden onlara da hediyeler verdi; Kaptan'a bir çift “güzel susamuru derisi” ile oklar verdi, “Bay Darwin”e de onun için olduğunu açıkça belirttiği “iki mızrak ucu.” Kendisi yapmıştır. Jemmy güverteleyken gemi harekete geçti, karısı yine gözyaşlarına boğuldu. Jemmy hemen kanoya atlayıp onun gözyaşlarını kuruttu.

Darwin, “herkesin zavallı Jemmy’yle son kez el sıkışmaktan üzüntü duyduğunu” not düşmüştü. “Umuyorum ve pek kuşku duymuyorum ki ülkesinden hiç ayrılmamışcasına mutlu olacak; bu da benim önceden düşünüklerimi çok aşıyor.” Jemmy'nin alışkanlıklar kökleşmişti, bu artık besbelli bir hal almıştı. Sayılamayacak kadar çok nesildir halkı bu vahşiliğe uyum sağlamıştı; hiçbir medenileşme etkisi, bu derinlere kök salmış güdüleri silemezdi. İnsanlar arasındaki farklılıklar Lyell'in sandığından daha köklüdü.

“Gemi, Ponsonby Körfezi’nden çıkışın Doğu Falkland Adası’na doğru yola koyulurken,” Jemmy, atalarının bu “ateş ülkesinde” asırlardır yaptığı üzere “bir elveda ateşi yaktı.”²⁵

11. Bölüm

Sarsılmış Temeller

*B*eagle Doğu Falkland'daki Port Louis'ye 10 Mart 1834'te mükemmel bir zamanlamayla vardı. Burada bir ayaklanması olmuştu. Gaucholar ile Kıızılderililer Britanyalıları boğazlamıştı, öldürülenler arasında Britanya bayrağının koruyucusu da vardı. "Soğukkanlı cinayetler, hırsızlıklar, yağmalar, eziyetler;" kıymıların sonu gelmek bilmiyordu. Donanma bir teğmenin komutası altında silahlı dört denizci göndermişti, bunlar da isyancıları kırsal kesime sürmüştür; hapsedilmiş isyancılar mahkemeye çıkmayı bekliyordu. Fakat "baş katil" Antonio Rivero hâlâ ortalarda yoktu. Berkeley Körfezi'nde bir adacıkta saklanıyordu; intikam almaya yemin etmişti; artık vali olarak görev yapan teğmense FitzRoy'dan onu getirmesini rica etmişti. Böylece *Beagle*'ın denizcileri "zorba"yı yakalamışlar, onu geminin ambarına kapatıp zincire vurmaştı.

Darwin bütün bu olup bitenleri horgörüyle izliyordu. Doğu Falkland'da, bu küçük berbat uyumsuzluk merkezinde kimse övgüye layık değildi. Elbette ki Buenos Aires hükümeti, olup bitenlere "haklı bir isyan" diyecek, "yoksul tebaanın İngiltere'nin zorbalığı altında ezildiğinden" bahsedecekti. İngiltere açısından bakıldığında, donanmanın degersiz polislik görevinin Kraliyet açısından hiçbir önemi yoktu. "Burada, kendi işine yaramayan şeylerin başkası tarafından alınmasına engel olan birinin tavriyla bir adayı aldık ve onu bir İngiliz bayrağının korumasına bıraktık; bayrağın koruyucusu tabii ki öldürüldü, şimdi dört denizciyle birlikte, hiçbir yetkisi olmayan, kendisine hiçbir talimat verilmemiş bir teğmen gönderdik. Katillerin hepsi tutuklandı. Artık ada sakinlerinin sayısı kadar tutuklu var." "Bir gün dünyanın en çalkantılı denizinde çok önemli bir mola merkezi haline gelmesi gereken bir adaya karşı" benimsenmiş ne kadar da dar görüşlü bir tutumdu bu. Gerçekten de İngiltere'nin genişlemekte olan ticareti, yarıń ağız sömürgeciliğinin daha aşağılık görünmesine yol açıyordu.

“Eski İspanya’dan ne kadar da farklı.” Amiralligin *conquistadore’ları* örneğin alması, Doğu Falkland’ı bir kaleye çevirmesi gerekiyordu.¹

Teğmeni bırakan gemi, postayı da bırakmıştı. Charles, siyaseti unutmuş, dedikoduların tadını çıkarıyordu. Fanny hâlâ onu soruyordu, kuze ni Charlotte ise mutlu mesut bir taşra kilise bölgesinde yaşıyordu. Erasmus en sevdiği şeylerle çevrelenmişti: Hensleigh’ın eşi ve bebeği ile Emma Wedgwood. Taşra papazlığı bahsi kapanmış değildi, ama Charles, “dö neğini söylediğinin sessiz din adamı hayatının” geri getirilemez bir biçimde kaybolduğu yolunda Caroline’ın duyduğu korkuyu paylaşmıyordu.

Sonunda Henslow’un el yazısını taşıyan bir mektup da gördü. En iyi haberler de bundan çıktı. Koleksiyonları sağ salim yerine ulaşıyordu. Bitkiler memnuniyetle karşılanmıştı, megateryum fosilleri de inanılmaz bir takdir kazanmıştı; daha önce hiç görülmemiş özellikleri ortaya koyuyorlardı. Charles kendine özgü bir mahcubiyetle Fox’a kendisinin “yalnızca, Aslanların yiyeceğini bulan bir Çakal” olduğunu söylemişti, ama Aslanlar onaylarını haykırıyordu. Gönderdiği megateryumlar, *British Association for the Advancement of Science*’in [Britanya Bilimin İllerlemesi Cemiyeti] Cambridge’te düzenlenen toplantılarında Britanya biliminin kaymak tabakasına gösterilmişti. Böcek topladığı günlerden arkadaşı Frederick Hope, “İşmin muhtemelen ölümsüzleşecek,” diyordu, “Darwin” adı herkesin dilindeydi. Henslow, daha fazla kemik göndermesi çağrısında bulunuyordu; “gözüne çar pabilecek Megateryum kafataslarının her bir parçasını ve bütün fosilleri.” Yolculuğa sadık kal; gemiyi bırakma diyor. “Sanırım her zaman cesa retini toplamayı sağlayacak bir şey bulacaksın.”²

Darwin fazlasıyla neşeliydi. Son iki yılda hiçbir şey onu bu kadar canlandırmamıştı. Bu kez vaktinin boş gitmediğini, bütün o at sürmelerin, çekici sallamaların ve hazırladığı sandıkların yaptığı işe deðdigini biliyor du. Kendisiyle gurur duyuyordu. Sahada çalışan bir doğabilimci olarak kendi kendisini kanıtlamış, saygı duyduğu insanların onayını kazanmış ti. Sonraki üç hafta boyunca içine şeytan girmişcesine çalışmayı sürdürdü. Hava korkutucuydu, ama hiç önemi yoktu. Adanın her tarafında kalyaları çönlattı –bazıları “Kiliseler kadar büyütü”– ahmak penguenlerle uğraştı ve “ilginç küçük mercan parçaları” topladı. Bir avuç dolusu tohum da biriktirmiştir; hocasına yazdığı uzun, heyecanlı bir mektubun içine bir minnet ifadesi olarak bunları atıverecekti.

Artık kendisini rasgele bir koleksiyoncu, “aslanların yiyeceğini bulan biri” olarak görmüyordu. Kendi başına bir kuramçı olmuştu; eski kemik-

leri çiğneyip onları kendi başına açıklayabilen felsefeye eğilimli bir aslan. Henslow'un megateryumlarını temizlemekle ilgili sözleri onu korkutmuştur. Darwin kendisinin fosillere onları tanımlamak için verdiği rakamların silineceğinden, fosillerin içlerine gömüldükleri kayalarla ilişkilendirilmelerinin imkânsız hale geleceğinden korkuyordu. Megateryumların dünyasını anlamak için hem kayalara hem fosillere ihtiyaç vardı.

Kaya matrisleri çok fazla şey anlatıyordu. Fosilleşmiş bazı tembel hayvanlar, modern döneme ait deniz kabukları ve aguti kalıntılarıyla birlikte gömülüdü. Bu durum kemiklerin, sandığı kadar eski olmadığını akla getiriyordu. Deniz kabukları ve agutilerin, megateryumların gerileme döneminde yaşamış olduğu açıktı, bu da bu toprakların bir afetle mahvolduğu yolundaki görüşün geçerliliğini imkânsız kılıyordu. Bu dev tembel hayvanlar doğal olarak tükenmiş olmalydı. Darwin'in kıtaya ilişkin olarak çizdiği büyük manzara değişiyordu: Geri planda Güney Amerika sahilleri, yavaş yavaş, aşamalar halinde, geride steplere benzer düzlıklar bırakarak Atlantik'ten yükseliyordu. Ön plandaysa "kadim düzlıklar"e hâkim olan megateryum ve mastodonlar, felaket ve tufanların Darwin'in dünyasından daha fazla görülmemiş bir dünyada yaşıyorlardı.³

Henslow'a "yolculuğa bağlı kalacağı" güvencesi verdi, "beyaz saçlı yaşlı bir grup beyefendi olarak geri dönecek olsalar bile" gemiden ayrılmacaktı. Darwin Falklandlar'dan tíkla buraya geldiği gibi kasvetli bir hava içinde ayrıldı. 6 Nisan Pazar günü, *Beagle* denize açılmaya hazırlanırken Berkeley Körfezi sahilinde boğulmuş bir İngiliz denizci bulundu. FitzRoy ertesi gün cesedi gömdü. Öğleden sonra demir alıp batıya doğru orsa ettiler. Rivero hâlâ ambarda zincirliydi, askeri mahkemeye çıkacak, hakkında kesilen hükmü infaz edilecekti. Gemi Güney Patagonya'daki Rio Santa Cruz'a doğru yol alıyordu, Kaptan burada, nehri besleyen, henüz incelenmemiş kaynakları başında kendisinin olduğu bir ekiple araştırmayı tasarlıyordu. Bu "harika plan" başarılı olursa, Darwin, dünyanın en büyük dağ zincirini, And Dağları'nı ilk kez görmüş olacaktı.⁴

Beagle, ayın 13'ünde Santa Cruz Nehri'nin ağzına ulaştı, üç gün sonra da keşif gezisi başladı. Ekipte 18 denizci ile deniz piyadesinin eşliğinde FitzRoy, Darwin, Stokes, Bynoe (cerrah) ve Silah Odası'ndan birkaç adam bulunuyordu. Üç filika alıp birbirine bağladılar; ekiplere ayrılan adamlar bir buçuk saatlik vardiyalarla çalışarak bunları nehrin yukarısına sürüklüyorlardı. Ağır bir ihti, filikaları genelde saniyede 3,5 metre hızla akan

suya karşı çekiyorlardı; herkes sırayla çalışıyordu, hem subaylar, hem küçük subaylar. Çekmedikleri zamanlarda Darwin, Stokes ya da Bynoe ile birlikte keşfe çıktı; tüfekleri hazırda, Kızıldırılılere ve pumalara karşı her zaman tetikte toprak setlerin üzerinde yürüyorlardı. İzlerden anlaşıldığı kadariyla pumalar da Kızıldırılılere de çok uzakta değillerdi.⁵

Yılan gibi kıvrılarak akan nehrin kıyısından ilerleyerek her gün 25-30 km yapıyordular, on beş gün içinde Santa Cruz Nehri'nin ağzındaki koyun 160 km batısına ulaşmışlardı. Guanako peşinde koşmakla akbaba avlamak arasında kalan zamanlarda Darwin jeolojiyi çözmeye çalışıyordu. On ila on beş kilometre genişlikteki nehir vadisi, 100 metreyi aşın duvarlarla çevrelenmişti. Bunlar, her iki tarafta da "mükemmel yataylıkta düzüklere" çıktı. Buradaki deniz kabukları ve çakıllar bu platoların bir zamanlar sular altında olduğunu gösteriyordu. Darwin, bunlardan birini FitzRoy'la incelediği sırada, varsayımini tartışacak cesareti buldu: Bu teras ve ashında bütün And Dağları okyanusun tabanından yavaş yavaş yükselti.

FitzRoy bunun son dönemde gelişmiş, tedrici değişimi öngören Lyellci düşünme biçimine uygun düşüğünü biliyordu. FitzRoy yerkabuğunun oluşumunun kutsal kitaplardaki yorumıyla yetiştirmiştir; denizin birkaç bin yıl önce Nuh Tufanı sırasında yükseldiğini, Güney Amerika kıtasını sular altında bıraktığını, geri çekilirken arasında teraslar ve vadiler bıraktığını, bunların o zaman da şimdikine çok benzer göründüğünü öğrenmiştir. Fakat bu "kutsal kitap jeoloji" sini çok da ciddiye almış değildi. Darwin de o neşeli tarziyla onu bu düşüncelerden kurtarıyordu. Kaptan etrafına bakınırken kafasını sallıyor, bu yükselmiş düzülklerin "40 gün süren bir tufandan hiçbir zaman etkilenmiş olamayaçağını" onaylıyordu.⁶

Biraz daha ilerlediklerinde düzülklerin bir lav sahasıyla kaplandığını, nehrin hızla akan volkanik bir dereye karıştığını gördüler. Önlerinde yoğun bir bulut tabakası uzanıyordu, Darwin ile Stokes manzarayı daha iyi görebilmek için ayın 29'unda kayalıklara tırmandılar. Nehrin yaklaşık 300 metre yukarısında keşiflerini haykırdılar: "Bulutların yarattığı bugulu örtünün" ardından And Dağları'nın karlı zirvelerini görmüşlerdi. Ayaklarına kara sular inmiş olmasına, bitap düşmüş olmalarına rağmen erzakları tükeninceye dek birkaç gün daha yola devam ettiler. Dağların 45 km uzağındaydılar, manzaraya hayran kalmışlardı, dönmemeleri gerekiyordu. Darwin ne olursa olsun, And Dağları'na bir yıl içinde öbür taraftan ula-

şacağını biliyordu. Nehrin aşağısına doğru yol alırlarken “zirve noktaları dan birinde durup aşağıdaki düzüklere bakıyor olmaktan” başka bir şey düşünemiyordu.

Beagle 12 Mayıs’ta Güney Amerika’nın doğu sahillerinden son kez denize açıldı. Sulusepken ve dolu yağmurunun altında kalan gemi, kabarmış denizlerin içinde yol alıyordu; *FitzRoy* geminin rotasını Macellan Boğazı’na çevirmiştir. Sıcaklık düşüyordu; her zamanki gibi “hasta ve keyif-siz bir halde” uzandığı hamağından kafasını kaldırın Darwin, tavan penceresinin yaklaşık iki buçuk santimlik bir buz tabakasıyla kaplanması izliyordu. Macellan Boğazı’nı geçiklerinde Falklandlar’dan gelen *Adventure* da onlara katıldı. Postayı getirmiştir, iki gemi Port Famine’e açılan meşhur kanaldan uçarcasına geçip gittiler; günler daha da kısalmıştı, sıcaklık yirmi derece daha düşmüştü ve kar yağıyordu. Noel’den önce postalanmış bir kutuyu şimdi almak ne kadar da tuhaftı, yine de bu durum dün-yanın dibinde de olsalar hazırlı ayını şenlikli bir mevsime çevirmiştir. Darwin paketi bir çocuğun sevinciyle açtı. “Uğultularla yanan bir şömine yoktu,” üst güverte karlarla kaplıydı ama evi hatırlatan her şey onu neşelendiriyordu.

Mektuplar ve hediyeler boldu. Kız kardeşleri her zamanki gibi fıkır fıkırı, günlüğünü çok beğeniyorlardı, ama onun “iyice yerleşik bir düzene” geçmesine de özlem duyuyorlardı, bu seyahatinin yanında kesilmesi anlamına gelse bile. Fanny arsızca onların sözlerini tekrarlıyordu, gönderdiği notla hep bir ağızdan sürdürülen seferberliğin bir parçası olmuştu. Onu ve “küçük taşra papazlığındaki küçük hanımını!!” ziyaret edeceği günleri bekliyordu. Altı aylık kızıyla gözden düşmüş, gözü korkutulmuş Fanny, Doktor’un gözetimi altındaydı ve belli ki Darwin kardeşler de onu kendi davalarına koşmuşlardı. Kendisini kılıbıkmış gibi hisseden Charles, bu meseleyi aklından 10.000 km öteye koydu; Fanny’nin evlilik tecrübe, bu müsesseseyi, uyarlarının Kilise’yi güçlendirdiği kadar desteklemiyordu.

Hediyeler çok daha vurucuydu: bir cüzdan, kalem kutusu için bir zincir, yürüyüş botları ve birkaç da kitap. Kitapları inceledi, geminin kütüphanesine yeni şeyler eklenmesi onu her zaman memnun ederdi. Kaçamaklarından endişelenen Caroline, *Scriptural Revelations Concerning a Future State* adlı bir kitap göndermişti; “Eskiden sık sık aynı tür edebiyat- tan hoşlandığımızı fark ederdik,” diye de bir not düşmüştü. Kız kardeşlerinin hepsi de broşür boyutunda birkaç kısım halinde yayınlanmış *Poor*

Laws and Paupers Illustrated'i tavsiye ediyorlardı. Yazarı "Londralı büyük bir aslan," son derece bağımsız bir hanımfendi olan Harriet Martineau'ydu. Martineau, Whiglerin sevgilisiydi, kadın başına çalışan bir reklam ajansıydı; sabun köpüğü kısa romanlarıyla reformları halk kitlelerine indirip açıklıyordu. "Erasmus onu tanıyor ve ona çok büyük bir hayranlık duyuyor; herkes onun küçük kitaplarını okuyor, boş bir vaktin olursa eğer sen de okuyabilirsin, sonra da değerli odanda yer kaplamaların diye denize atarsın."⁸

Gerçekten de ironikti; burada, buradaki her şey yüzünden Port Famine (Açlık Limanı) olarak adlandırılan ıssız bir yerleşimde, adamlara açıktan kaçınmanın çaresi olarak cinsel ilişkiden kaçınmayı savunan broşürler dağıtıyordu. Aslında kitaplar iyi gidiyordu. Herkes, Martineau'nun "siyasi-ekonomik hikâyelerinden;" fakirlilik, tutkular, ertelenmiş evlilikler ve çiftleri yoksulluktan, yoksullar evinden kurtaran kahramanlara özgү basireti sade bir biçimde ördüğünden bahsediyordu. Londra'da olduğu gibi gemide de bu kitaplar Walter Scott'in romanları gibi yutarcasına okunuyordu.

Britanya'da ise bu kitaplar, yeni Yoksullar Yasası'nın yolunun açılması konusunda, hükümetin bütün o propagandasından çok daha fazlasını yapıyordu. Bakanlar bunu biliyorlardı; Başbakan Henry Brougham, aslında bu kitapları, beğenilmeyen yasanın yolunu açmak, işini kolaylaştırmakla görevlendirmiştir; Martineau kaynak malzemesi olarak gizli komisyon raporlarıyla besleniyordu. İyi örnekler sergilemeye çalışan vaazları, Doğu Hindistan Şirketi için çalışan bir ekonomist olan Peder Thomas Malthus'un sözlerini yayıyordu. Malthus'un teorisinin özü kasvetliydi: Nüfus gıda kaynaklarından daha hızlı arttığı için, sonuçta mücadeleler ve kıtlık yaşanması kaçınılmazdı. Kamu yardım kuruluşları –eskinin yoksulluk yardımı– sorunu daha da ağırlaştırmaktan başka bir işe yaramıyordu. Yardımlar yoksulları rahata sürüklüyor, onları doğurmaya teşvik ediyordu. Daha fazla boğaz, daha fazla yoksul, daha fazla sosyal yardım talebi ortaya çıkıyordu; bir kısırdoğuya bu.⁹

O sıralarda sosyal yardımlar kontrolden çıktı ve nüfus patlamaktaydı; 1831'de yapılan nüfus sayımı, inanılmazdı ama Britanya'da 24 milyon kişinin yaşadığı gösteriyordu. 30 yıl içinde nüfus ikiye katlanmıştı. Kötü geçen kiş mevsimlerinde on kişiden biri yardımlarla yaşıyordu; vergi ödeyen orta sınıflar için artık bu kadarı yeterdi; Martineau'nun de-

yişile “devletin bu kangrenini” kesip atmak için kahramanca bir cerrahlığa ihtiyaç vardı. Neden çalışmaktan kaçınanları destekleyeceklerdi ki? “Yoksul kızlarla yoksul oğlanların evlenmesini,” daha fazla sefil çocuğun dünyaya gelmesini neden finanse edeceklerdi?

Darwin'in gemi arkadaşları bu kitapçıları okurken yasalaşmakta olan, Yoksullar Yasası'nda değişiklik yapan yasa tasarısı ağır önlemler getiriyordu. En yoksullar, yani gıda ya da para bulabilmek için iğrenç işliklere girmek zorunda kalacak kadar hasta ve yaşlı olanlar dışındakilere yardım yapılmasına son veriyordu. Hapishane rejimi ise hapse düşmeyi caydıracak şekilde tasarlanmıştı; örneğin doğumları önlemek için kadınlar koçalarından ayrı tutulacaktı. Pek az kişinin yardım başvurusunda bulunması bekleniyordu; büyük bir tasarrufa gidileceği kesindi. Martineau bunun yoksullara yarıı dokunacağini savunuyordu; onları kendi ayakları üzerinde durabilen hale getirecekti. Fakat Whigler aslında yoksulları iş için rekabet etmeye zorlayarak işgücü maliyetlerini düşürüyor, kârı artırıyorlardı. Peder Malthus'a kulak vermekle “devrimden bu yana gelmiş geçmiş bütün hükümetlerin yapmış olduğundan çok daha fazlasını yapıyor olacaklardır.” Bir bilgin böyle diyordu. Yeni Yoksullar Yasası onları ölümsüzleştirecekti.¹⁰

Beagle'ın uyuşuk denizcilerinin Martineau'dan ne anladıkları tartışılabilirdi. Charles'in kız kardeşleri, Yoksullar Yasası'nı çok ilgi çekici bir konu olarak görüyorlardı; Doktor yöredeki Torylerle yasanın olumlu yönlerini tartışıyordu. Fakat Charles çok uzaklardaydı ve kendi fikirlerini kendine sakladı; gerçi hiç kimse onun bilimi üzerinde Malthus'un yarattığından daha büyük bir etki yaratamayacaktı.

Charles başka bir dünyadaydı; FitzRoy Sarmiento Dağı'nın altında kalan Port Famine'den ayrıılıp Cockburn Kanalı'na girerken, o “karlarla kaplı, engebeli, sarp kayalıklar, mavi buzullar ve gökkuşakları arasında” hayretler içinde kaybolmuştu. Kocaman, dimdik uçurumların altında, küçüğük bir koyda terk edilmiş bir kulübe görmüştü; insanın bir zamanlar bu vahşi ortamda dolanmış olduğunu akla getiriyordu. Kasvetli bir havayla “Hayal gücü insanların daha az yetkeye sahipmiş gibi göründüğü bir manzarayı resmetmeye zorlanıyor,” diye not düşmüştü. Aslı güçler baskınçıyordu. Bu issızlık ortasında “doğanın daha büyük güçleri, kontrol etmemi ‘Hâkim olan biziz’ dercesine hor görüyordu.” Burada insan “her şezin Tanrısımış gibi görünmüyordu.”¹¹

***

Zifiri karanlıkta on dört saat boyunca daireler çizerek tehlikeli bir biçimde yol alan *Beagle*, 10 Haziran'da Cockburn Kanalı'ndan çıktı. Sonunda batı sahiline ulaşmışlardı. *Beagle*, "yelkenlerinin her milimini açarak" beraberindeki *Adventure*'la Pasifik'e çıkışma mücadelesi vermişti. Uğuldayan köpüklü dalgaların dövdüğü girintili çıkıntıları granit kıyılar, karada yaşayan insanların "tehlike ve gemi kazası" kâbusları görmesine yeterdi. Homurdanan kuzey rüzgârları öfkeli dalgaları kamçılayarak bu hissi biraz daha yoğunlaştırıyordu. Çalmakta olan ölüm canlıları yalnızca bunlar değildi. FitzRoy dümenle mücadele ederken, geminin en yaşlı subayı güverte altında ölüm kalım savaşı veriyordu. 38 yaşındaki muhasebeci Rowlett, St. Jago'da yaptıkları yürüyüşten beri Darwin'in arkadaşı olmuştu; ayın 27'sinde onun "bir hastalıklar karmaşası" na yenik düşüğünü seyrettiler Ertesi gün gemi, Burun'un 1600 km yukarısındaki Chiloé Adası'na doğru yaklaşırken, kış güvertesinde düzenlenen, FitzRoy'un yönettiği cenaze töreninin ardından Rowlett'in bedeni denizin derinliklerine gönderildi. Fırtınaları sağ salim atlatmış Darwin'e göre, "suların eski bir gemi arkadaşının cesedi üzerine vurduğunda çıkardığı sesler, insanda dehşet ve ağırbaşılık uyandırıyordu."

Chiloé sırlısklamdı. Darwin ortalıkta dolaşırken, "Yalnızca ikiyaşamlı bir hayvan bu iklime dayanabilir," diye yakınımıştı. Brezilya'dan bu yana gördüğü en güzel tropikal manzara; volkanik faaliyetlerin sürdüğüne, toprağın son yükselişine dair kanıtlar onu cesaretlendirmişti. Kuşlar da ilginçti; Tierra del Fuego'da gördükleriyle karşılaşılmaya davet çıkaracak cinstendi. Ama hepsinden de ilginci duyduğu bir hikâye olmuştu. Bir balina gemisinin cerrahi ona, Sandwich Adası yerlilerine zarar veren bitlerin İngilizlere geçtiğinde birkaç gün içinde ölüp gittiğini anlatmıştı. Ne kadar ilginçti: Bütün bunlar insan ırkları konusunda ne söylüyordu peki? Bunun açılımları üzerinde çalışıp notlar almaya başladı; "İnsan tek bir türden doğuyor," onun aksiyomu buydu; bunu bütün insan tiplerinin "çeşitler" olduğu aksiyomu izliyordu. İnsanların asalakları da mı birbirleriyle böyle yakın bir ilişki içindeydi? Eğer kanıtlayabilirse bu, siyahları ayrı bir tür olarak gören kölelik savunucularına indireceği bir darbe olacaktı. Londra'daki uzmanlarla birlikte izleyeceği bir çizgi vardı burada.

Burada yağmurlarla geçirdikleri iki haftanın ardından *Beagle* yoluna devam etti; Pasifik Okyanusu dışında hiçbir şeyle karşılaşmadan 1080 km

boyunca sahilden yukarı doğru çıktı. FitzRoy, fırtınalı ayları Şili'nin merkezinde geçirmeyi tasarlıyordu, bu sırada iki kardeş gemi onarımından geçecekti. 23 Temmuz'da kalabalık bir liman olan Valparaiso'ya demir attılar; şehrin arkasında dik tepeler yükseliyor, kuzeyde "And Dağları göze çarpıyordu." İklim "hayli güzeldi," "gökyüzü o kadar açık ve maviydi, hava o kadar kuru ve güneş o kadar parlaktı ki bütün doğa hayatla doluyormuş" gibi görünüyordu.¹²

Darwin şehrə indi, burası insanın "tiraş olup düzgün giymek zorunda olduğu bir tür Londra ya da Paris'ti." Şimdi tüccarlıkla uğraşan, Shrewsbury Okulu'ndan eski sınıf arkadaşı Richard Corfield'in yanına yerleştı. Corfield'in şehir dışında, kırlara yakın güzel bir evi vardı. Darwin manzarayı incelemek için dışarıda dolaştı. Tepeler çok güzel çiçeklerle ve bordur, kokulu çalışmaları doluydu. Yaklaşık 400 metre yukarıda, modern dönenme ait deniz kabuklusu yataklarına rastladı, ama tuhaftır, çok az kuş, böcek ya da memeli vardı. Herhalde "bu ülke denizden yükseldiğinden beri kuş, böcek ya da memeli yaratılmamıştı."

Uzakta And Dağları, daha doğrusu zirveler seçiliyordu, buralara kışın tırmanmak daha emniyetli olurdu. Dağları daha yakından görebilmek için dönüşümlü olarak kullanmak üzere küçük bir grup at aldı ve 14 Ağustos'ta yola koyuldu. Manzara, Tierra del Fuego'nun manzarasını andırıyordu. Hiç kuşku yok ki bu düzlükler de bir zamanlar denizin tabanındaydı; uzaktaki tepeler kıyı şeridini belirtiyordu. Daha da yukarıda, 1320 metre yüksekte, aşağıdaki vadisi, "yamalar halinde görünen Cennet'i" izledi. Bu yükseklükte lav kayaları "eriyip kıvrım kıvrım olmuş, olabilecek her şekilde bozulmuştu." Çok uzunca bir zaman önce de olmamıştı bu. Volkanlar lavları kusmuşlar, depremler onları sarsmış ve parçalamıştı. İnsan burada zayıf ve önemsiz bir varlıktı. Darwin parçalanıp aşağıya inecekmiş gibi görünen kocaman dikitlerin yanından aceleyle geçti. "Bu dağları zorla yukarı çıkaran harika güç karşısında hayrete kapılmamak imkânsızdı," hele "koca koca kütelerin bunlardan kopması, ayrılması ve düzleşmesinin sayılamayacak kadar çok asırda gerçekleşmiş olması karşısında hayrete kapılmamak daha da imkânsızdı."¹³

Darwin ayın 27'sinde Santiago'ya ulaştı, burada bir hafta boyunca gündüzleri doğabilimle uğraşıp akşamları tüccarlarla sofralar kurdu. Corfield de oradaydı, "doğanın güzelliklerini senyoralarda takdir ediyordu." İkili Valparaiso'ya dönüş yolculuğu için bir araya geldi. Yol üzerindeki

zengin bir çiftlikte Darwin, tatlı senyoraları yolculuk hikâyeleriyle memnun etti. Ama Buenos Aires'teki kilise ayinleri gezintisini anlattığında, ortamda soğuk bir hava esti. Hanımlar Katolik olduklarından,

bir Kilise'ye bakınmak için girmiş olduğumu duyduklarında çekici gözlerini dindarca bir korkuya bana çevirip neden Hıristiyan olmadığını sordular. "Çünkü bizim dinimiz kesindir." Onları bir tür Hıristiyan olduğumu söyleyerek teskin etmeye çalıştım; duymadılar bile. "Sizin pederiniz, rahipleriniz evlenmiyor mu?" Özellikle bir piskoposun karısı olmasını saçma bulup şaşakaldılar. Böyle bir canavarlık karşısında eğlensinler mi korksunlar mı bilemediler.

Bütün bunlar ona evi hatırlatmaya yetmişti; kız kardeşlerini, taşra pazılıklarını, taşra papazlarının eşlerini. Hiçbir zaman "Katolik bir Hıristiyan" olamayacaktı, peki ya kendi kilisesine ne diyordu?

Bilmiyordu. "Kendi haline çekilmenin, yeşil kırların ve beyaz iç etekliklerin" hayalini zihinde son kez canlandırmasının üstünden aylar geçmişti. Yolculuk yavaş ilerliyordu, o da kendisini "nasıl kurtaracağını göremeyen ya da bunun üzerinde durmayan mahvolmuş bir adam" gibi hissediyordu. Tek bildiği jeolojiye karşı "hiç eksilmeyen bir ilgi duyduğuydu." Elbette ki bu bir bakıma dindarcayıdı, ona dünya hakkında, "Astronominin evren hakkında verdiği aynı büyük fikirleri" veriyordu. Peder Sedgwick ona jeolojiyi olabildiğince öğretmişti, ama artık "yüce kar kitleleriyle" çevrelenmiş bir halde, kalbinden geçenlerin doğru olduğunu hissediyordu.

Nefes kesici bir manzaranın içinden geçerek yollarına devam ettiler, Valparaiso'ya daha vardi. Darwin Amerikalılara ait bir altın madeninde, solgun genç adamların 90 kilo ağırlığındaki taşları yaklaşık 150 metre yükseklikteki merdivenlerden taşımalarına tanık oldu. "Yalnızca fasulye ve ekmek yemelerine izin veriliyordu," mülk sahibi konukları yörende yapılmış şarabı yudumlarken bu açıklamayı getirmiştir. Darwin birkaç saat sonra hastalandı, birkaç günlüğüne dinlenmek onu iyileştirmiş gibi görünse de eyere oturduğunda midesi yine ayaklandı, iştahı kaçtı, ateşlendi. O bozuk şarap yüzündendi, buna emindi. Ayın 21'ine gelindiğinde at sırtında durmakta epey zorlanıyordu. Sık sık mola verir olmuşlardı, gerçi hiçbir şey onun düzüklerin kenarında uzanan yataklardan fosilleşmiş sülükkayaklıları çentmesini engelleyemiyordu; bunlar, düzüklerin kökeninin denizlere uzandığı yolunda olumlu bir kanıttı. Bir hafta daha

eziyet çekti, nihayetinde Valparaiso'ya geldiler, ayaklarını sürüyen birenkazdan farkı yoktu. Doğruca yatağın yolunu tuttu, bir hafta boyunca da yataktan çıkmadı.¹⁴

Cerrah Bynoe, ona *Beagle*'dan ilaçlar ve sarsıcı haberler getirdi: FitzRoy bir sinir krizi geçirmişti. Kaptan çabucak kırılan mükemmeliyetçi biriydi, takıntılı bir biçimde sürdürdüğü harita çıkarma işi aklını karıştırmıştı. *Adventure*'ı onarmak çok pahalıya mal olmuş, Amirallik'teki Lordlar gemiyi satın aldığı için FitzRoy'u fırçalamışlardı. Büyük bir baskın altına giren Kaptan gemiyi satmış, sonra da kendini kapatmıştı. Önce ölçümlerini kontrol etmek için şu "baş belası ülkeye," Tierra del Fuego'ya dönmeye karar vermişti; bu durumda Darwin'le birlikte mürettebatın topluluca onu terk etmesi riskine girmiş olacaktı. Sonra bunalmış, akıl sağlığını dan kuşku eder bir halde komuta görevinden istifa etmişti. Amcasının akıbetine uğramaktan korkmuş, Stokes'un intiharını hatırlamıştı. Gemiyi artık Wickham yönetiyordu; Wickham'a batı sahillerindeki araştırmayı tamamlaması, sonra doğruba İngiltere'ye dönmesi talimatı verilmişti.

Haberler Charles'in başını döndürdü. Dünya turu ortadan kalkmıştı, Pasifik'i görmeyecekti, Hint Okyanusu'nu görmeyecekti; zihni yeniden "salınan bir sarkaç" haline gelmişti; zaman zaman kederlenip evi özlüyor, kaybedilmiş bir dünyanın içinde uyandırıldığı keder duygusu, ailesine erkenden kavuşacak olması ihtimaliyle aydınlanıyordu. Sersemlemiş bir halde o geceyi istirap içinde geçirdi; çalışmayı yanında bırakıp geri mi dönseydi? Hayır, "göklere inşa ettiği jeoloji kaleleri" her şeyden önce geliyordu. İngiltere'deki taşra rahipleri ve iç eteklikleri için bütün bunları feda etmeyecekti. Tek başına Şili'ye ve Peru'ya gitmeye, And Dağları'nı aşıp Buenos Aires'e inmeye, oradan da eve dönmeye karar verdi. En az 15 ay çekerdi.

FitzRoy da en az onun kadar şiddetli bir sarsıntı geçirdiyordu. Subaylardan gelen zorlamalar üzerine yön değiştirmiş, istifasını geri çekmiş, nihayetinde Pasifik'i aşacaklarını ilan etmişti. Geri dönüş yoktu, Filozof ayağa kalkar kalkmaz yelkenleri açacaklardı. Bu haber Corfieldlerin evine ulaştı, Darwin'in ihtiyacı olan ilaç gelmişti. Darwin, "Nasıl bir devrim bu... beş dakika içinde... bütün duygularımı etkiledi," diye aileye sevinçle açılmıştı. *Beagle* birkaç ay boyunca sahil şeridine kalacaktı, sonra "Pasifik'i aşıp Sydney'den eve doğru yol almak," onun için serin bir esinti olacaktı. Dünya yine önünde uzanıyordu.

Heyecanlanmış bir halde, 7 Kasım'da Henslow'a, doğa tarihindeki "babası" ve "disiplin görevlisi"ne keşiflerini ayrıntılı olarak aktardığı uzun bir mektubu bitirdi. Henslow'un bilimsel oğlu artık Patagonya jeolojisini anlamış bulunuyordu. Lamarck'ın mercan sınıflandırmasını sorgulayabilecek kadar bilgiliydi; And Dağları'nın oluşumu onda soru işaretleri uyandırılmış, dörder sayfalık bloklar halinde 600 sayfa not almış, iki kutu daha numune göndermişti. Daha iyilerini gönderecekti; çünkü üç gün sonra Chonos Takımadaları'na doğru yola çıkacaklar, orada "her şeyi bir Volkan'ın ışığında seyredeceklerdi." Gelecek o kadar parlak görünyordu ki "yolculuğun hangi kısmının en cazip şeyleri sunduğunu" bilemiyordu.¹⁵

Chiloé Adası, Chonos Takımadaları'na açılan geçit kapısıydı. *Beagle*, güneye doğru güzel bir yolculuğun ardından ayın 21'inde San Carlos Limani'na vardi. FitzRoy *Beagle*'ı alıp araştırma yapmaya gitti, Sullivan'a da geminin filikalarının komutasını teslim edip güneydeki üç noktaya kadar Chiloé Adası'nın doğu sahillerinin haritasının çıkarılması talimatını verdi. Tabii ki Darwin bu 160 km'lik yolculukta Sullivan'a katıldı. İki günü dışında geçirdiler, ardından üzerinde dalga dalga dumanlar tüten üç tane büyük volkan gördüler. On gün sonra da Darwin ilk kez, taşlaşmış bir ağaca rastladı; sarı kumtaşının içine gömülmüş, gövdesi "Darwin'in gövdesinden daha kalın olan," damarları şeffaf kuvars güzel bir fosildi.

Beagle'la buluştuktan sonra Chiloé'nin ağır hava koşullarıyla yıpranmış güney sahilleri boyunca ilerlediler, sonra da Chonos Takımadaları'na doğru yola çıktılar. Noel günü sıkıcıydı; rüzgâr şiddetliydi, sırlıtlam olmuş ıssız adalar herkese Burun'u hatırlatıyordu. Ortalık o kadar da ıssız değildi; ayın 28'inde bir kara parçası üzerinde gömleğini çılgınca sallayan bir denizci gördüler; bir tekne gönderildi, içinde Darwin de vardi. Amerikalı beş kazazedeyle karşılaştılar. Darwin, "İnsan yüzlerinde hiç böyle büyük bir kaygı görmemiştim," diye not almıştı. Sefil durumdaki bu insanlar, Massachusetts'ten gelen bir balina teknesini "hangi yönü tutacaklarını, nerede olduklarını bilmeksizin" terk etmişlerdi. Tekneleri parçalanmıştı, bir yılı aşkın bir süredir de susamuru eti, midye ve umutla yaşıyorlardı. Bütün bu süre zarfında yalnızca bir kez gemi görmüşlerdi; tekne onları almaya gelirken "neredeyse suya atlayacaklardı."¹⁶

FitzRoy adaları araştırap takımadaların kuzey ucundaki Low's Limanı'nda araştırmasını noktaladı. Mürettebat bir hafta boyunca av eti, istiridye ve patates istifledi. FitzRoy yabani insanlardan sonra yabani pa-

tateslerin de yolculuğun kayda değer yönlerinden biri olduğunu düşünüyordu, Darwin de Henslow için patates tohumu topladı. Ayrıca tuzak kurup “tek bir küçük fare” yakalamıştı. Yerlilerin söylediğine göre bu fare bazı adalarda yaygındı, ama bazlarında bulunmuyordu. Bu durum Darwin’ı yayılmanın neden bu kadar şansa bağlı bir olay olduğunu merak etmeye yöneltmişti. Darwin ayrıca sahilde düzinelere sedefli helezonik kabuk toplamıştı, bunların hepsi de oyuklarla doluydu, mini minnacık asalaklar kabukları delik deşik etmişti. Mikroskopla bakıldığında bu asalaklar delikler açan sülükayaklılar gibi görünüyorlardı, toplu iğne başından daha büyük değildilerdi. Hiç kuşku yok ki bunlar dünyanın en küçük, en tuhaf deniz hayvanlarıydı. Darwin incelemek için yüzlercesini yanına aldı.

Beagle 15 Ocak 1835’té Chiloé’ye geri döndü, San Carlos'a demir attı, burada üç hafta boyunca dinleneceklerdi. Ayın 19’unda gece yarısı sularında, nöbetçilerden biri ufukta giderek büyümekte olan büyük bir yıldız benzer bir şey gördüğünü bildirdi. Sabaha karşı üçte Darwin ve subaylar güverteye çıkış sırayla dürbünle bakıyorlardı. 100-110 km ötede volkanik Osorno Dağı seyre değer bir gösteri sahneliyordu. “Kocaman göz kamaştırıcı bir ışık halesiydi,” kayalar patlıyor, lavlar dağın yamaçlarından aşağı akıyordu, bu eriyik kütle o kadar parıldıyordu ki gökyüzü aydınlanıyor, deniz bu görünümü yansıtıyordu. Sonra volkan söndü, küçük bir patlama daha oldu, sabah olduğunda Darwin, “Volkan eski dumuna dönmüş gibi görünüyor,” diye not almıştı.¹⁷

FitzRoy ölçümlerinin sonuçlarını kontrol ederken, Darwin de bir rehber tutup bir haftayı deniz yarsubayı King'le birlikte Chiloé Adası'nı arşınlayarak geçirdi. Hava güzeldi, böcekler boldu. Yerleşimler korularla çevrilenmişti, her yer elma ağaçlarıyla doluydu; yol kenarlarında, kasa-balarda o kadar çok elma ağacı görmüştü ki. Yolculuklarının sonunda, volkanları bir kez daha görmek için bir tepeye tırmandılar ve burada, deniz seviyesinin yaklaşık 115 metre yukarısında yeni bir deniz kabuklusu yatağıyla karşılaşmışlardır.¹⁸ Kıtanın batı sahili de tipki doğu sahili gibi, aynı dur-kalk tarzıyla yakın bir dönemde okyanustan yükselmişti.

Beagle 5 Şubat'ta nihayet kuzeye doğru yola koyuldu, Darwin de notlarını yazmak için sıkış tepiş kamarasına yerleshti. Megateryumlar ve akıbetleriyle ilgili karmaşık soruya geri döndü. Lyell, türlerin yavaş yavaş doğduğu ve öldüğü konusunda haklıydı. Notlarına böyle karalampıtı. Ölüm-

lerin ardından peş peşe gelen doğumlar, "Doğa'nın Yazarı"nın tesis ettiği uyumu korumak üzere türleri çoğaltarak "yerküreyi yeniden doldurmuş olsa gerekti."

Port St. Julian'da bulduğu "Mastodon"u hatırladı. Onu bir sel ya da afet öldürmüştür olamazdı, en azından kayalar bu yönde bir kanıt bulunmadığını gösteriyordu. Dahası fosil, sel suyuyla açılmış bir derenin içinde; yuvarlı platonun çakıllık arazisinin üstünü kaplamış olan benzer verimli bir toprağın içine gömülüydü. Bu durum bu hayvanın, bu deniz kabuklarından sonra yaşadığı anlamına gelebilirdi ancak. Okyanusta bugün de benzer bir deniz kabuğu bolluğu yaşadığına göre, iklim o zamandan bu yana çok değişmiş olamazdı, bitki örtüsü de öyle. Bu çakıllık araziler çalılıktan başka bir şeyin yaşamamasına izin vermeyecek kadar zayıftı. Darwin nesillerin tükenmesine getirilen iki yaygın açıklamayı bir kaleme sılip atmıştı. Bu açıklamalardan biri feci bir tufan yaşadığı, diğeri ise iklim değişikliği olduğunu savundu. Darwin hâlâ Lyell'in Yaratıcı'sına inanıyordu, fakat onun iklim teorisinden uzaklaşmış, kendisininkini dallandırıp budaklandırmaya başlamıştı.¹⁹

Lyell, "birbirini izleyen ölümlerin," "doğanın izlediği olağan yolun bir parçası" olduğunu söylüyordu. Peki, koca bir türün tek bir bireymış gibi ölüp gitmesine ne yol açmış olabilirdi? Neden bütün megateryumlar ortadan kaybolup gitmişti?

Darwin yeni bir cevap bulabilmek için diğer ilgi alanına atladı: Canlı maddedeki hayat gücü. Fakat buna yeni bir açıdan yaklaşıyordu; anahatı sıradan elmalar olacaktı. Daha da açık söylemek gerekirse, Chiloé'de her yerde gördüğü elma ağaçları olacaktı. O bu satırları yazarken, *Beagle* sahilde 240 kilometre yukarıda, "bir elma ağaçları ormanının ortasına tümüyle gizlenmiş" virane bir yerleşim olan Valdivia Limanı'na demir atıyordu. Karaya çıktıklarında yaptığı gözlemlerde, Valdivia sokaklarının "bir koruluktaki patikalardan ibaret olduğunu" not almıştı. "Bu meyveyi hiç böyle bir bolluk halinde görmemiştim," diyordu. Ama artık ağaçları bu kadar verimli kılan şeyin ne olduğunu da anlamıştı:

Şehir sakinleri, bir meyve bahçesi ortaya çıkarmanın hayret verici derecede kesitme bir yolunu biliyor. Hemen hemen her dalın alt kısmında küçük, konik, kahverengi kırışık noktalar oluşuyor; bunlar her zaman köklenmeye hazır oluyor, kazara bir ağaçca çamur sıçradığında görülebileceği gibi.

Ağaçlardan kesilen dallar hemen kök salıydı, şehir sakinleri de bundan yararlanıyordu. Bütün meyve bahçeleri tek bir ağaçtan türemişti. Kesilen dallar bu iklimde o kadar sınırsızca büyülüordu ki on sekiz aya kalmadan, kesilmiş dallardan büyüyen ağaçlardan yeni dallar kesilebiliyordu. Bu durum Darwin'ı kesilmiş bir dalın aslında ne olduğu üzerine düşünmeye yöneltti. Bir ağaçtan kesilmiş bütün dallar, o ebeveynin birer parçası mıydı? Bunlar bir tek bireyin kesilmiş parçaları mıydı? Eğer böyleyse onun عمر süresini de paylaşıyor olmaları gerekiyordu. Darwin'ın sözleriyle "Bu binlerce ağaç tek bir tomurcuğun içerdiği عمر süresine tabiydi."²⁰ Bu kesilmiş dallar, kesimle muazzam biçimde çoğaltılan, ama yine de sınırlı olan, ya da o böyle olduğuna inanıyordu, tek bir hayat gücüne bağlıydı. Bu da harcadığında sonraki neslin tamamı eşzamanlı olarak ölecekti. Darwin böylece devasa bir adım atmış, türler arasında bir benzerlik bulduğunu ileri sürmüştü. Belki bütün megateryumlar tek bir hayat gücünü paylaşıyordu; belki de cinsel yolla üreyen hayvanlar da bir ilk türden "kesilmiş dallara" benziyordu. Yer tembel hayvanlarının tamamının ortadan kalkmış olmasının sebebi bu olabilir miydi?

Valdivia'da etrafi kokladı, heyecan arıyordu. Kaptan gemide bir parti düzenledi. Bir tekne dolusu utangaç senyorita bu partide katılmıştı ve sonunda "kötü hava koşulları yüzünden geceyi gemide geçirmek zorunda kaldılar." Darwin şakacı bir tavırla bunun herkes için "sıkıcı bir bela" olduğunu söylemişti. Aksi takdirde bu saatleri tembellikle, ormanda dolaşarak geçirecekti.

20 Şubat'ta sabah on sularında yer sarsıldığından o yerinde yatıyordu. Deprem zihnini ağır çekim bir girdabın içine sürüklendi. Daha önce de bir sarsıntı hissetmişti. Hastalığı sonrası Corfieldlerde nekahat devresini geçirdiği sırada. Fakat o hiç böyle bir şey değildi. Bu deprem birden başlamış, şiddetlenmişti; ebediyen sürecekmiş gibi görünyordu. Darwin ayağa kalkmaya çalışmış, fakat midesi bulanmış, kendisinden geçmiş bir halde dizlerinin üstüne çöküp kalmıştı. Hayatın tek değişmez sabit güvencesi, sağlam toprak, bir saniye içinde ortadan kalkmıştı. "Dünya, katı olan her şeyin simgesi, bir sıvinin üstündeki kabuk gibi titremiştir." Böyle söyleyordu, nefese kalmış bir halde. Deprem yalnızca iki dakika sürmüştü, fakat bir sonsuzluğu sarıp sarmalamıştı; Darwin bütün palamarlarını yitirmiştir, haftalarca felsefi olarak sersemlemiş bir halde dolaştı. Şehre koştı ve orada ahşap evlerin yamulmuş görüntüsüyle, "bütün şehir sa-

kinlerinin yüzüne işlemiş olan korkuya” karşılaştı. “Bir depremi hissetmek kadar görmüş olmak da” tuhaf bir deneyimdi, 320 km kuzeydeki büyük şehirde, Concepción’daki yıkımı düşünmek onu korkutuyordu.²¹

Beagle denize açıldı ve sahilden yukarıya doğru devam etti. Sığlıklar tehlikeliydi, gemi Concepción Limanı’na varmadan önce iki demirini kaybetti; yola çıktııklarından beri kaybettikleri altıncı ve yedinci demirdi bular. Tahribat sarsıcıydı. “Koca sahil, sanki binlerce büyük gemi parçalanmış gibi, kereste ve eşyalarla dolu,” diye not almıştı. Büyük kaya dilimleri sahile düşmüştü ve şehir antik bir harabe gibi görünüyordu. Evler ve okullar enkaz yığınlarına dönüşmüştü, büyük katedral yarı tahrip olmuş vaziyetteydi; bir metreyi aşan kalınlıktaki duvarları harap olmuş temeller üzerinde sallanıyordu. Duyduğu kadarıyla deprem, “Şili’de o zamana dek yaşanmış en kötü depremdi.” Önceden hiçbir emare vermemiş, şiddetle vurmuştu. Peş peşe gelen sarsıntılar “uzaklarda kopan bir fırtınanın kine benzer gürültülerle, gökyüzünü yoğun bir toz bulutuyla karartarak” şehrde darbe indirmiştir. Her yerde yangınlar patlak vermiştir. İnsanlar çığlıklar atarak evlerini terk etmişlerdi. Sonra 6-7 metre yüksekliğinde koçaman dalgalar karaya vurmuş, bir uskunayı şehrin içine taşımıştı. Onlarca kişi boğulmuş ya da ezilmiştir. Şimdi, iki hafta sonra bile sayılılmayacak kadar çok kişi enkazın altında gömülü yatıyordu. Yağmacılar sokaklarda fink atıyor, “dini, soygunculuklarına bulaştırıyordu. Yerin her küçük sarsıntısında bir elliye göre göğüslerini dövüp ‘merhamet’ diye haykırırken, diğer elliye göre enkazdan bir şeyler aşırmayı sürdürülerdi.”

Yağma akıl almadır boyutlardaydı, Darwin’ın düşünceleri eve yöneldi. Ya “o heybetli dükkanlar ve evlerle dolu caddeleriyle, büyük imalathaneleriley, güzel özel ve kamu binalarıyla” İngiltere’yi bir deprem vurmuş ol了半天? “İnsan hayatı açısından ne kadar korkunç bir yıkım olurdu.” “Ülke iflas eder, bütün gazeteler, hesaplar ve kayıtlar kaybolurdu... Hükümet vergileri toplayamazdı.” Korkutucu bir ihtimaldi bu. Başka hiçbir devri me benzemeyen bir devrim, sevdigi her şeyin şiddetle altüst olması anlamına geliyordu. Daha da kötüsü, bir depremin ne zaman vuracağı kimse tahmin edemezdi. “Bunun ne kadar yakın bir zamanda olacağını kim söyleyebilir ki?”

Duygusal olarak içi çekilmiş olan Darwin serinkanlılıkla düşünmeye başlamıştı. Gelgit seviyesinin üzerinde taze midye yatakları buldu, bütün midyeler ölüydü; kara yükseltmiş, hem de bir metreden fazla! Onca za-

mandır, kıtanın denizden yükselenmiş olduğu dışında neyi tartışıp durmuştu ki? Şimdi de savunduğu şeyi *yâşamıştı* işte. Lyell aynı şeyi Napoli Körfezi'nde göstermişti, burada da denizin altında kalmış bir Roma tapınağı bir depremle suyun altından yukarı çıkmıştı. Bu durum dağların bir tek devasa bir yükselmeye yukarı fırlamadığını gösteren son kanıtı. Lyell haklıydı: Dağlar zar zor fark edilecek şekilde yükseliyordu, çok uzun bir süre içinde gerçekleşen binlerce küçük yükselmenin ürünleri idi. Zaman, tahayül edilemeyecek zaman, her şeyin anahtarıydı; bu dikkate alındığında her şey başarılabilirdi, her sonuca varılabilirdi. Darwin artık anlıyordu. Depremin merkezini tespit edip nedenini yeni başlamakta olan volkanik faaliyete bağladı. Sıcak kaynaklar, gaz baloncukları, denize akan rengi bozulmuş su, “yerin erimiş akışkan bir kaya kütlesinin üzerindeki bir kabuktur ibaret olduğunu” kuşkuya yer vermeyecek şekilde doğruluyordu.

Depremler ve volkanlar Doğa'nın muazzam kuvvetini, itici gücünü ortaya koyuyordu. Peki ya insan, çelimsiz insan; insanın bu tablodaki yeri neydi? İnsanın savunmasızlığını; kızgın bir ocağın üzerindeki yerkabuğu denilen “çok ince bir buz tabakası” üzerinde kaydığını düşünmek acı ve rıcı ve aşağılayıcıydı. Fakat bunu kabul etmek zorundaydı.²²

12. Bölüm

Sömürge Hayatı

İngiltere'ye döndüklerinde beyaz saçlı beyefendiler olmayacaklardı. *Beeagle* yeni demirler almak için Valparaiso'ya doğru yol alırken, FitzRoy on sekiz ay içinde evde olacaklarını duyurdu. Sonunda Darwin yolculuğun “kesin olarak sona erdiğini” görebilecekti.

12 Mart 1835'te Corfield'in villasına yeniden taşındı. İki yıldır hayatı kurdugu And Dağları gezisine hazırlanacaktı. Gemi harita çıkarma işini tamamlarken, o da dağları aşacaktı. Fakat “atının eyerlerini, üzengileri, tabancaları, mahmuzları” hazırlarken bile evi düşünüyor, Shrewsbury'ye en kısa zamanda hangi arabayla ulaşabileceğini tasarlıyordu. Beklentilerle dolu yeni mektuplar gönderdi. Henslow'a gönderdiği, “And Dağları'nın her iki tarafının da son dönemde yükseltmiş olduğunu” kanıtlayan bir raporun son satırlarında, “Ah, Cambridge'te yine sessiz sakin yaşamak istedim,” diye iç geçti. Fox ile yeni evlendiği eşi, çok daha istekli bir not almışlardı. “Sen ha, evli bir din adamı! Yüce Meryem, ne kadar da tuhaf geliyor kulaklarına.” Darwin eve döndüğünde, hatırlardan başka paylaşacak bir şeyleri olacak mıydı? İngiltere'de kendisini nasıl bir geleceğin beklediğini artık göremiyordu. “Sonunda kendimle ne yapacağım? –Quien sabe? –” Kim bilir? “Ama geleceği düşünmek hiç de denizcilere yakışmayan bir düşünme biçimi.”¹

Kış yaklaşıyordu, dağ yolculığına çabucak çıkış gerekiyordu. Santiago'ya ulaştı, oradan da ayın 18'inde 10 katır, bir kısırak, iki rehberle birlikte uzun bir tırmanışa geçti, “kar yağışına tutulma ihtimaline karşı beraberlerinde bolca yiyecek de bulunuyordu.” Şili Başkanı'ndan alınmış güçlü bir geçiş izniyle birlikte sınırdaki gümrükten geçtiler, Darwin ayın 21'inde kitayı ikiye bölen zirve noktasına tünemiş bulunuyordu. 4290 metre yüksekte rüzgâr çok şiddetli ve çok soğuktu, başı ve göğüsü ağrıyordu. Sonra arkasına baktı.

Göz alıcı açıklıktaki hava, çok yoğun bir mavilikteki gökyüzü, depderin vadiler, yabanı, kırılmış biçimler, asırlar geçerken birikmiş enkaz yığınları, sessiz kar dağlarıyla zıtlık içindeki parlak renkli kayalar, hepsi de hiç tahayyül etmediğim bir manzara oluşturuyor... Yalnız başıma olduğuma memnundum, bir fırtınayı seyreder ya da bir orkestradan Mesih İlahisi'ni dinler gibiydim.

Duygularla dolup taşıyordu, "başka bir dünyadaydı." Ama burada bile, ne bir bitkinin ne de bir kuşun bulunduğu bu ıssız çorak topraklarda bile kayaların arasında fosilleşmiş deniz kabukluları buldu.

Bu And Dağları'ndaki iki ana dağ sırasının ilkiydi. Ekip 7260 metre yükseklikte karlarla kaplı Tupungato Dağı'na tepeden bakarak anayoldan ilerledi. Zahmetli bir yürüyüşle "buzsu" bulutlarının arasından geçip Portillo'ya ulaştılar, ikinci dağ sırasında bulunan dar bir yarıktı burası. Buradan iniş kısa ve dik oldu. O gece can acıticı soğuktan korunmak için, parçalanıp dağılmış kayaların altında kamp kurdukları bulutlar aralandı: Görüntü "hayli büyüleyiciydi." Dağlar dolunayın ışığıyla yıkandı, incecik yıldızlar kuru durgun havayı deliyordu. Statik elektrik bu aydınlanmayı tamamlıyordu. "Köpeklerin sırtındaki her kıl çatırıyor," Darwin'in flanel yeleği üstüne sürtülünce parıldıyordu, "sanki fosforla yıkamış gibi." Önlerinde pampalar uzanıyordu, onları bu kadar yüksek bir noktadan görmeye özlem duymuştu. Ama sabah olduğunda manzara hayal kırıklığı yaratıyordu; düz, belirgin hatların olmadığı bir manzaraydı bu, doğmakta olan güneşin altında "gümüş damarlar" gibi akan nehirlerle kesintiye uğrıyordu.²

Ayın 28'inde daha çok çaklıplatolar astıktan sonra bir çekirge sürüsüyle mücadele edip Mendoza'ya ulaştılar. Çekirgelerin yaklaşıırken çikardığı gürültü, güçlü bir rüzgârin bir geminin donanımları arasından esip geçerken çikardığı sese benziyordu. Devasa Vincucha böcekleri, onlara musallat olmuştu; gece yarısı uyanıp onları hissetmek "korkunç derecede iğrendiriciydi," "iki büçük santim uzunluğundaki bu siyah ve yumuşak böcekler, kanınızla dolup taşmış bir halde bedeninizin üzerinde sürünyordu." "Metruk ve aptal" şehirde bir gün kadar dinlendikten sonra kuzeydoğuya dönüp Uspallata Geçidi'nden And Dağları'nı yeniden geçtiler. Darwin 2310 metre yüksekte fosilleşmiş, çok çarpıcı bir koruluğa rastladı: "İtiraf ediyorum, ilk gördüğümde o kadar büyük bir şaşkınlığa uğradım ki bu yöndeki en açık kanıtlara bile inanamayacak durum-

daydım.” Taşlaşmış bir ormandı burası, fosilleşmiş elli tane ağaç gövdesi, kumtaşından bir yükseltinin içinde bulunuyordu. “Kar beyazı sütunlar tipki Lut'un karısı gibi” mükemmel bir biçimde kristalleşmişti. Ağaç kabuklarının izleri bile görünür haldeydi, ağaçların büyümeye halkaları bile sayılabiliyordu. Kumtaşı çökeltileri bütün hikâyeyi anlatıyordu. Bu güzel ağaç grubunun dalları bir zamanlar Atlantik kıyılarında salınmıştı, simdi 1100 kilometre geriye çekilmiş bu okyanus, o zamanlar And Dağları'nın tabanına yaklaşmış durumdaydı.³ Toprak çökmüş, verimli tropik orman boğulmuş, binlerce metre kalınlığındaki kum ve çamura gömülümüştü. Bu çökeltiler sıkışıp kaya olmuş, ağaçları kristalleştirmiş, üzerinden lavlar geçmişti. Sonra yavaşça karşı konulamaz bir biçimde kita denizden yükselmeye başlamıştı, sonunda bu ürkütücü koru, dondurucu dağların yükseklerine çıktı.

Darwin, artık kelimenin tam anlamıyla “gökyüzüne jeoloji kaleleri” kuyuyordu. Seyrelmiş atmosferde, kuleler gibi yükselen sarp kayalıkların, sıvı ucu koyakların ortasında, And Dağları'nı açıklayacak bir teori oluşturuyordu. Dağların granit çekirdeği bir kuzey-güney hattı doğrultusunda parça parça kusulup çıkmış, “üstteki katman son derece olağandışı bir biçimde tersine çevrilmişti.” Ağaçların gömüldüğü bu kumtaşları, bozulmuş bir turtanın kabuğu gibi yukarı fırlamıştı. Çok güçlü kuvvetler –yavaş yavaş gelişen ilksel şiddetle birlikte, insanlara böyle görünümuş olsa gerekti– üstteki kayaları eğip parçalamış, ağaçları bir açıyla yerleştirmiştir. Görüntü Darwin'in nefesini kesmişti: “Dünyanın hiçbir yerinde, yerkürenin kabuğunun kırılmasına dair bundan daha olağanüstü bir sahne daha görebileceğimi zannetmiyorum.”⁴

Gece “zar zor uyudu,” yerkürenin salınımlarını, yükselen kıtları dùşünüyordu. Katır katarı 4 Nisan'da en tehlikeli geçitlerden birini aşarken Darwin'in neredeyse içi geçmişti, ayağının en ufak kayması bile tepetaklak uçuruma düşmesi, *Las Animas'a* –ruhlara– karışması anlamına gelecekti; uçurumlardan birine bu ruhlardan birinin adı verilmişti. İllerde onları Uspallata'nın kar fırtınaları bekliyordu, ama Darwin parlak talihinin ve ilham veren manzaranın tadını çıkarmayı sürdürdü, “hoş bir koca dağlar kaosu, derin koyaklarla bölünmüştü.” Ekip Rio Aconcagua Vadisi boyunca inmeyi sürdürdü, ayın 10'unda Santiago'ya vardılar. Darwin bir hafta sonra “yarım katır yükü” numuneyle Valparaiso'ya dönmüştü.

Numuneleri iki sandık halinde paketledi, bunlar eve dönmeden önce göndereceği son paket olacaktı. Henslow'a da gezisinin bir değerlendirmesini yazdı. Bu mektup son derece önemliydi. Keşifleri "saçma ve inanılmaz" görünüyordu, yine de bunları nefesi kesilerek kaleme almıştı; jeolojile ilgili kalın fırça darbeleri savuruyor, fosilleşmiş deniz kabukluları ile ağaçların kitanın yakın zamanda parça parça yükseldiğine tanıklık ettiğini gösteren tablolar çiziyordu. Acemi bir doğabilimci için cüretkâr bir girişimdi bu. Fakat Darwin itibar görmeye can atıyordu, nesnel ve tarafsız olduğunun düşünülmesini istiyor, daha önceden oluşturulmuş "hiçbir bağlantının, yargısı üzerinde eğip büükü bir etkisi olmadığına yemin ediyordu."

Babasını ve kız kardeşlerini etkilemeye de aynı derecede hevesliydi. Bulgularının, kabul edilirlerse "dünyanın oluşumu kuramı açısından önemli olacağını söyleyerek övünüyor." Doktor'dan başka tür bir kredi de istiyordu. Altı ay içinde ikinci kez "100 sterlinlik bir çek almıştı" ve bu aşırılığının kınanacığını sanıyordu. "Para denilen şu korkunç hayalet," "karantik ve kasvetli" bir konuydu. Meteliğe kurşun atıyordu. Bir dolu varsayımdan oluşan mazeretler sıraladı ama sonra baştan çıkmaya açık olduğunu da itiraf etti. Jeolojik saha gezileri dayanılmaz oldukları kadar pahalıydı da. Yalnızca And Dağları'nı geçmek, 60 sterline mal olmuştu ve kuşkusuz "başka harcamaları da olacaktı."⁵

Fazladan istediği para elbette ki bir sonraki gezisi içindi. *Beagle* kuzey, Peru'nun başkenti Lima'ya doğru ilerlerken, Darwin onları karadan takip etti; 27 Nisan'da dört at, iki katır ve bir rehberle yola koyuldu. Coquimbo'ya giden yolu tuttular, sıcaktan kavrulmuş vadilerden, çorak dağlardan geçtiler. Bu dağlar, yeni bir gelecek arayan insanlarla doluydu, bakkır ve altın arıyorlardı. İnanılmaz servetler kazanılıyor, çarçur ediliyordu. Buraya teknisyen olarak gelen İngiliz işçiler bile "birkaç bin sterlin" kazanmış, kendi maden ocaklarını satın almışlardı. Darwin kazı yerlerini ziyaret edip bir kez daha burada gerçekleşen ürkütücü işe tanık oldu.

Beagle Coquimbo'da, uzun sürecek eve dönüş yolculuğu için tamirden geçiyordu. Darwin kırsal kesimde yaptığı gezinin ardından giysilerini yıkadı, pupa kamarasından *Kayıp Cennet*'i aldı ve 1 Haziran'da da 320 km kuzeydeki Copiapó'ya doğru yola koyuldu, burada gemiye yeniden binecekti. Gezinin bu ayağı hem insanlar hem hayvanlar için bir denemeydi. Su ve ateş az bulunuyordu, bitkiler de çok azdı. Guasco Vadisi'nde bir-

kaç günlük bir mola verdiler, ama buradan Copiapó'ya kadar kesintisiz bir çöl uzanıyordu. Yine de çekici vurmanın keyfi düşünüldüğünde, bu doğruca “şehitlige giden yol” olacaktı.

Jeoloji çalışmaları için eziyet çekiyor, onu seviyordu. Sanki acı çekme esğini sınamak istermiş gibi, son bir pahalı tehlikeye girdi. Ayın 23’ünde Copiapó'ya vardığında, soğuk And Dağları’nda geçireceği bir hafta için bir rehber ve sekiz tane de katır kiraladı. Burada kitanın yükselmesiyle ilgili düşüncelerini bir kez daha gözden geçirdi. Kızılderililere ait harabelerden, geçmişte iklimin daha ılıman olabileceği sonucunu çıkarmıştı. Dağlar “çok ehlileşmiş” görünüyordu, ama gece rüzgârları şiddetliydi. Suyu donduruyor, giysilerin üzerinden insanın içine işliyordu. “Çok acı çektim, o kadar ki uyuyamadım. Sabah kalktığmda gövdem çok hissizleşmiş ve uyuşmuştı.”⁶ Gemiyi görmek onu bu kez rahatlatmıştı.

Yenilenmiş *Beagle* 6 Temmuz'da demir aldı, sahilden kuzeye doğru uzun bir yolculuk yapacaktı. Bir hafta sonra Iquique'ye vardılar, ama şehir altüst olmuştu, Peru siyasetinin “anarşî”sini yansıtıyordu, kiliseler yağmalanmıştı, yabancılar töhmet altındaydı. Öfkeli şehir sakinleri bazı İngilizleri yakalamışlar, onlara işkence etmişlerdi; yetkili makamlar bir tür düzen tesis etmeden önce gerçekleşmişti bu. 1120 km kuzeydeki Lima'da karşılaşacakları şeyleri önceden tatmışlardı sanki. Gemi ayın 19'unda Lima Limanı'na demir attığında, mürettebat da bilgilendirildi: Dört silahlı grup iktidar mücadelesi veriyordu, devlet başkanı “emirlerine itaat etmeyen kim olursa vuruyor, öldürüyor.” Hatta bir ayın sırasında “ölümün kafasını” taşıyan kara bir bayrak açtığı, “bütün mülklerin devletin kullanımına verilmesi gereği” yönünde bir karar çıkardığı biliniyordu. Burada yabancılara yönelik saldırırlara açıkça göz yumuluyordu. Britanya Konsolosu da dahil üç kişi, firari askerlerin saldırısına uğramış, “iç çamaşırlarına varıncaya dek” soyulmuş, neleri var neleri yoksa alınmıştı. Bu “sıcak bir vatanseverlik” eylemiydi. Soyguncular “Peru bayrağı sallıyorlar, ‘Yaşasın vatan!', ‘Bana ceketini ver!', ‘Özgürlük, özgürlük!', ‘Pantolonunu çıkar!' gibi haykırışlar birbirine karışıyordu.”

Genç bir İngiliz beyefendinin adımlarını dikkatli atması gerekiyordu. Darwin şehrə sağ salım girdi, ama şehir sınırları dışına çıkamayacaktı. Burada “dikkat çekici derecede karma bir nüfus” bulunduğu, “pislik yığınları” ve “sefil bir çürümüşlük” ortasında çok sayıda kilisenin yükseldiğini not almıştı. Silinmeye olan bir heybet vardı, ama başını döndüren

tek bir şey olmuştu. "Gözlerini *tapada*'lardan –zarif hanımlardan– alamamıştı." Hanımların giysileri ve tavırları onun içindeki denizciyi açığa çıkarmıştı. Kendini "çok hoş bir grup denizkızının" arasına düşmüş gibi hissediyordu.

Esnek kumaş, bedene yapışıp hanımları küçük adımlar atarak yürümek zorunda bırakıyor, onlar da adımlarını, bembeyaz ipek çoraplarını ve çok güzel ayaklarını göstererek çok büyük bir zarafetle atıyorlar. Siyah ipek bir peçe takıyorlar; peçe belin hemen arkasına tutturuluyor, başlarının üzerinden atılıyor, yüzün önünde ellerle tutuluyor. Böylece yalnızca bir göz kapatılmamış oluyor. Ama o bir göz o kadar siyah, o kadar parlak, öyle bir ifade gücüne sahip ki çok kuvvetli bir etkisi var.

Bu baş döndürücü yaratıklar "Lima'daki bütün kiliseler ve binalardan daha fazla bakmaya değerdi."⁷

Temmuz ve ağustos aylarında ülke bir krizden diğerine sürüklenip durdu; limandan şehrə uzanan anayol geçilemez hale gelmişti, "at sırtında soyguncu çeteleriyle doluydu." *Beagle* Darwin'in tek sağnağıydı. Zaman ağırlığını hissettiriyordu, FitzRoy inceleyecek birtakım eski haritalar ve belgeler bulmuştu, denize açılma emaresi göstermiyordu. Yine "acı verici" bir erteleme söz konusuydu, Kaptan dünyanın etrafını dolaşmak için en kısa zamanda yola çıkacaklarına söz vermiş olsa da.

Pupa kamarasına kapanmış olan Darwin, bu boş zamandan yararlanmaya çalıştı, notlar alıyordu. Sıcak günleri jeolojik yapıtını inşa etmeyi sürdürerek geçirdi. Kıta yükseliyor idiyse muhtemelen Pasifik'in tabanı da batıyordu. Bu durum, Lyell'in, yerkabuğunun salındığını öngören teorisine uygun düşüyor, Darwin de kendisini Lyell'in "hevesli bir çomezi" olarak görüyordu, fakat bu uygunluğu nasıl kanıtlayacaktı? Tahminlerine göre, kanıtlar Pasifik'in üzerine noktalar gibi serpiştirilmiş, palmiyelerle saçaklı mercan adalarında yatıyordu. Bu adalar batıyorlar mıydı? FitzRoy'a Amirallik tarafından verilen görev, kısmen bu adaların çevresinde iskandil salıp mercan halkalarının gerçekten de sönmüş volkanların zirvelerinde bulunup bulunmadığını tespit etmekti. Gezginler mercan poliplerinin sıcaklığı, ışığa ve kumsallara ihtiyaç duyduğunu biliyorlardı; birçoğu da mercanların yükselmekte olan volkanların kenarlarında kabuklar oluşturduğu varsayımda bulunuyordu. Lyell bile bu varsayımda bulunmuştu. Peki ya Lyell bu konuda yanılıyorduysa? Darwin üstadını daha önce de

sorgulamıştı, her iyi çömezin yaptığı gibi, şimdi de kuramın tamamının tepetaklak durduğundan kuşkuluyordu. Öyle görünüyordu ki, mercan resiflerinin *kaybolmakta olan* dağların zirvelerini çevrelemiş olması daha muhtemeldi. Toprak batarken mercanlar birikiyor, inişi telafi etmek için yükseliyor, bu arada resif kendisini optimum bir derinlikte tutuyordu.⁸ Daha bir mercan adası bile görmemişti, ama denizlerle ilgilenen Lordlara verecek bir cevabı vardı. Geriye bir mercan adası bulup bunu doğrulamaktan başka bir şey kalmıyordu.

Mektuplar postalandı. Henslow Şili jeolojisini dinledi, Darwin'in ailesiyse, onun eve vardığının ilk haftasında gerçekleştirmeyi düşündüğü buluşmaları. Darwin, "Aslında dönmemizin ardından uzunca bir süre boyunca yapmam gereken çok fazla şey olacak," diye onları uyarmıştı. Günah çıkarıcısı Fox daha da fazlasını dinledi. Fox, sevgili küçük eşinden ve yoldaki bebeğinden bahseden, evliliği öven bir mektup kaleme almış, Charles'a mektup yazması ricasında bulunmuştu; düşünceleri hakkında samimi birkaç satır. Yazdıkları Charles'in bameline dokunmuştu. Charles, pazevindeki şöminenin karşısına kurulmuş mutlu çifti, kokuşmuş bir limanda sıkışık bir kamaraya kapanıp kalmış olan kendisiyle karşılaşmış, kalbini açmıştı:

Bu yolculuk korkunç derecede uzun. Geri dönmeyi büyük bir içtenlikle arzuluyorum, fakat geleceğe bakmaka zorlanıyorum, benden ne olacak bilmiyorum. Senin durumun insanda gipta uyandırmayan ötesine geçiyor. Ben böyle mutlu hayaller kurma curetinde bile bulunmuyorum. O görevde uygun bir kişi için bir din adamının hayatı, saygılılığı olan, mutluluk getiren her şeyle dolu bir hayat. Eğer bir doğabilimciye ve "Elmas Böceği"ne sahipse, ulu Meryem; ne diyeceğimi bileyim. Şömine başından bahsederek beni baştan çıkarıyorsun, halbuki bu hiçbir zaman düşünmem gereken bir sahne.

Din adamı, doğabilimcilerin hayatlarına ve eşlerine gipta ediyordu. Bir "İngiliz hanımı," "meleksi ve iyi" biriydi, neredeyse "unutmuş olduğu bir tip." Buradaki kadınlar kasketler ve iç eteklikleri giyiyorlardı, pek azının güzel bir yüzü vardı, bundan fazlasını da söylemeye gerek yoktu. Ama *Beagle* tek başına Pasifik'i geçmeye hazırlanırken, Darwin şehirde gördüğü güzelliği unutmaya çalışıyordu. Duygusal ihtiyaçlarını ilk aşkı jeoloji karşılayacaktı.

Şömine başlarını ve hanım arkadaşları düşünmek her halükârda aptal-caydı. Nihayet dünyanın etrafını dolaşmak üzere yola çıkacaklardı; Pasi-fik'i aşip Avustralya'ya varacaklar, oradan mercan adalarını gezerek Hint Okyanusu'nu geçip Güney Afrika'ya ulaşacaklardı. Bir sonraki durakla-rını, "yolculüğün başka kısımlarından çok daha fazla ilgisini çeken Ga-lapagos Adaları'nı" göreceği günleri iple çekiyordu.⁹

Gemi nihayet Güney Amerika'dan ayrılmaya hazırlanırken, Darwin ne-redeyse nostaljik bir ruh haline girmiştir. Burada üç buçuk yıl içinde çok fazla şey görmüştü: depremler, volkanik patlamalar, devasa fosiller, vah-şiler. And Dağları'na ve mezarlardaki gemi arkadaşlarına veda etti. Ama her zaman yeni yüzler olacaktı, bunların hepsi de insan yüzleri değildi. Baş kasarasında görevli denizci J. Davis, gemiye bir koati, Güney Amerika'ya özgü, rakunla akraba ve uzun, esnek burnu olan bir hayvan getirmiştir; yol-culuğun geri kalan kısmında o da mürettebat dahil olacaktı.¹⁰

Lima'dan ayrılan bir hafta olmuş, *Beagle* 960 km uzaklaşmış, Galapa-gos Adaları'na yaklaşmıştı. En yakın ada olan Chatham'ı ilk kez gördük-lerinde, takvim 15 Eylül'ü gösteriyordu. FitzRoy seyir defterine, "Kara, kap-kara, kasvetli bir görünümü olan kırılmış lav yığınlarının üzerine çıktı; bütün şeytanların burada bulunmasına uygun bir liman oluşturuyorlardı," diye kayıt düşmüştü. "Biz o kayadan bu kayaya atlarken, sayılamayacak kadar çok yengeç ve çırın iguana her yöne kaçışmaya başladı." Darvin de aynı ölçüde şaşırımıştı; siyah cürufların üzerinde yürümek zordu, bun-lar kızındı. Tepelerindeki güneşin altında "bir ocak gibi parıldıyorlardı" ve girintili kıçılılı elverişsizlikleri, neredeyse hiç hayat belirtisi gösterme-yen bodur ağaçlarla iyice meydana çıkıyordu. Her büyük lav kıvrımı "san-ki en firtinalı zamanlarında taşlaşmış gibi görünüyordu," hava boğucu, koku çirkindi ve bunların hepsi de "cehennemden farkı olmayan bölgelerin ge-lişmiş yöreleri hakkında hayal edebileceğimiz şeylere benzıyordu."

Bu "kızgın adalar, koca bir sürüngenler ailesinin cenneti" idi. Koyda kaplumbağalar süzülüyor, nefes almak için kafalarını yukarı çıkarıyorlar-di; karanın iç kısımlarındaki devasa kaplumbağalar, su dolu çukurların başında toplanıyorlardı. Kara kumlara yerleştirilmiş bir termometre 58 dereceyi gösteriyordu. Bu ısı "iğrenç, hantal kertenkele" gruplarının kı-yadaki kayalar üzerinde uyuması için mükemmel bir sıcaklığıtı. İçlerinden biri onlara "karanlığın habis ruhları" ismini taktı, gerçekten de tuhaf, de-

niz yosunları yiyen yaratıkları. Fakat müzelerdeki deniz iguanaları yanlış etiketlendiği, Güney Amerika'dan geldikleri belirtildiği için, Darwin gördüğü iguanaların Galapagos'a özgü oldukları fark etmemiştir.

Kuşlar insanları tanımıyorlardı, herhangi bir yırtıcıyı da tanımıyorlardı ve "evcil" görünüyorlardı. Darwin bir şahine yaklaştı ve onu tüfeğinin namlusuyla dürtükledi. Burada nasıl avlanacaktı ki? Kıyım içrenç derecede kolay olacaktı. Her biri 35 kilo çeken 18 tane dev kaplumbağa, taze et olarak güverteye taşındı. Alaycıkular, Şili türlerine benziyorlardı; canlı, meraklı, hareketliydiler ve hızla kaçıyorlardı; kurutulması için bırakılmış etleri yuvalarına taşıyorlardı, ama şakımları farklıydı.¹¹ Çiçekler çirkindi, başka her şey gibi. Kuşların Güney Amerika'ya özgü bir yönü varsa, bu çiçeklerin de vardı.

Volkanlarla karşılaşmayı bekliyordu, hayal kırıklığına da uğramadı. Atılık koniler, genelde altmış tanesi birden, on metre yukarıya yükseliyor, buraya bir sanayi çöplüğü ya da "Wolverhampton yakınlarındaki demir ocaklarının görünümünü veriyordu." Antik bacaların bazıları bitkilerle kaplanmıştı; diğerleri çırılçıplak, saf, lav akıntılarıydı; katılmışlardı, üstlerinde yaşam gelişmemiştir. Bütün bu ilkel manzarayı ortalıkta dolaşan kaplumbağalar tamamlıyordu; kaplumbağaların çevresi yaklaşık iki metre reydi ve dikenli armutlar geviyorlardı. Darwin, Avrupa'da olduğu gibi burada da bir çökelti tabakasıyla karşılaşmayı bekliyordu. Ama hayır, burası yeni bir dünyaydı, yalnızca bu dünyanın topraklarındaki eriyik kökenlerini yansıtıyordu; o kadar yabancıydı ki Darwin "pekâlâ başka bir gezegende bulunuyor da olabilirdi."

Bu tuhaftığı böcek sürülerinin bulunmaması tamamlıyordu. Darwin'in aklına gelen ilk şey, okyanusta çok açıkarda bulunan bu adaların, "göçmen koloniler almaktan etkin bir biçimde yalıtılmış olduğunu" dedi. Bu nın sonucunda, kuşların çoğu tohum yiyan ispinoz kuşlarıydı, bunlar alçak kesimlerde yetişen çalılıklara uyarlanmış ve demire benzer lavların içinden tohum çıkarmak gibi işlere uygun kısa gagalara sahip –şakrak kuşunun gagası gibi– kuşlardı.¹²

Galapagoslar bir gulagtı,* ayın 23'ünde Charles Adası'na geçiklerinde, mürettebat Ekvador'dan sürülmüş 200 sürgünün kurduğu bir yerleşime ayak bastı. Burası İngiliz bir vali vekili tarafından yönetiliyordu. Ada

---

* Özellikle siyasi suçluları cezalandırmak için kullanılan Sovyet çalışma kampları –e.n.

sakinleri en iyi yeri seçmişlerdi. Burada, kıyının altı buçuk kilometre içe-risinde, 330 metre yukarıda güneyden esen alizeler ortalığı serinletiyor, muz bahçeleri de “bahar zamanı İngiltere’nin olduğu kadar yeşil” görünüyor-du. Fakat bu yine de taze su kaynaklarından yoksun olmak, gelip geçen balina tekneleri dışında dış dünyadan uzak olmak gibi talihsizliklerin göl-gelediği, riskli bir “Robinson Crusoe hayatıydı.” Başlıca et kaplumbağa etiydi, bunlar altı kişinin zor taşıdığı devasa sürüngenlerdi. Fakat artık o kadar da bol bulunmuyorlardı. Bir keresinde bir fırkateynin müretteba-tı 200 kaplumbağayı kıyıya kadar sürükleyebilmişti; ama artık bu kadar bile yakalanamıyordu. Kaplumbağa mevcudu hızla tükeniyordu; valinin hesaplarına göre, bir yirmi yıl daha dayanamayacaklardı.

Mahkûmlar her adanın kendine özgü bir kaplumbağası olduğuna, kap-
lumbağaların kısmen kabuklarının şekli itibarıyla farklılık gösterdiği ina-
niyorlardı. Vali bile, kaplumbağalara bakarak hangi adaya ait oldukları-
nı söyleyebileceğile övünüyordu. Darwin’ın bunu gösteren numuneler top-
laması kolaydı: Charles Adası’nda bile her yer içi boş, sırtı çukur kaplum-
bağa kabuklarıyla doluydu; bunlar bir alçaklık örneği olarak, çiçek sak-
sı niyetine kullanılıyordu. Fakat Charles buna hiç dikkat etmedi ve hiç
kaplumbağa toplamadı. Bu sürüngenlerin dışarıdan geldiğini düşünüyör-
du. Korsanların bu kaplumbağaları Hint Okyanusu’nda bulunan, anava-
tanları olan adalardan yiyecek kaynağı olarak getirdiği varsayımda bul-
nuyordu. Oysa tersine, buradaki alaycıkışların Chatham’dakilerden fark-
lı olduğunu *fark etmişti*. O andan itibaren de alaycıkışlarını ayrı tutup
onları adalara göre etiketledi.¹³

Ayın 28’inde takımadaların en büyüğü olan Albermarle’ a demir attı-
lar. Darwin’ı burada çok daha fazla kömürleşmiş uzun bacalarla kaplı bir
manzara karşıladı. Lav konilerinden ıslıklar çıkararak buharlar tütüyor-
du. Darwin issızlığın iç kesimlerine doğru yürüyüse çıktı, bir tatlı su kay-
nağı arıyordu. Bu “kıraç ve kısır” fundalıklarda devasa tırtıklı kertenke-
leler, 7 kilo çeken kara iguanaları, çabuk ve hantal bir yürüyüşle yuvala-
rına doğru kaçıyorlardı. Sarı ve kırmızı iguanaların “çırkin” olduğunu, yal-
nızca tencereye yakışacağını düşünmüştü; bir gün “kırk tane birden top-
landı” (bu benzersiz kertenkelelerle ilgili olarak FitzRoy’dan gelen en tat-
minkâr yorum, “Hiç de fena bir yemek değil,” olmuştu).¹⁴ Su artık tayı-
na bağlanmıştı, Darwin kavurucu güneşin altında, yalnızca bir galon ya-
da ona yakın miktarda suyun bulunduğu çukurlar bulabiliyordu. Bu su

çukurları bütün ispinozları çekiyor, böylece ispinozları karşılaştırmak ko-
laylaşıyordu. Fakat kavurucu sıcakta bu kuşlardan birini yakalama zah-
metine girmeden. Birbirine benzemeyen alaycıkusların tersine, ispinozlar her
adada aynıydı.

Kuzeye, James Adası'na doğru yol aldılar. Burada Darwin'in ekibi Kor-
sanlar Koyu'nda açıkta geceleyip eski korsanlar gibi kendi yağlarında kı-
zarttıkları kaplumbağalarla beslendi. Darwin iki gününü alaycıkus (bun-
lar da yine farklı görünüyordu) toplayıp vurmakla, yukarıya, kraterlerin
eğreltiotu kaplı kenarlarına tırmanmakla geçirdi. Yamaçların yukarısın-
da yağmur suyuyla dolu daimi havuzlara doğru, epeyce kullanılmış yol-
lardan geçerek tırmanan bir metre uzunluğunda kaplumbağalar görüle-
biliyordu. Darwin bu kaplumbağalardan birine bindi; kaplumbağa sürü-
cüsüne rağmen su içmeye devam etti. Maalesef, Darwin'in buradaki bi-
nek hayvanları Chatham'daki kaplumbağalar, yani bundan önce görmüş
olduğu yegâne kaplumbağalar gibiydi; bu da onu kaplumbağalar arasın-
daki farklılığın aslında abartıldığına ikna etmeye yetti.

Bu lav çıkışlarının üstünde, su çok aranılan bir şeydi. Darwin insa-
nı terleten, susuzluktan kavuran günleri toplamakla geçirdi; sıcaklık ge-
nelde gölgede 34 derece oluyor, Darwin'in dili damağına yapışıyordu. Ya-
kından geçen Amerikalı bir balina avı teknesi, ekibe üç varil su vermiş
olmasaydı "büyük sıkıntı çekerlerdi."¹⁵ Amerikalıların bu iyilikleri yol-
culuğun alışıldık yönlerinden biri haline gelmişti; Yankee'lerin "içten tav-
rı" İngilizlerin açık denizlerdeki çekingin tavriyle tam bir tezat oluşt-
ruyordu.

Bütün adalarda ispinozlar, alçak kesimlerdeki çalılıklarda bol bulunu-
yordu, ama Darwin bunları birbirinden ayırmakta güçlük çekiyordu. Kuş-
ların tüyleri hemen hemen birbirine benzıyordu. Numunelerine bakılırsa
"yaşlı erkek kuşlar" siyahı, dişilerse kahverengi. FitzRoy, Covington ve
diğerleri de kendi koleksiyonlarını yapıyorlardı, bazıları siyah dişiler de
yakalamlıslardı, bu da Darwin'in kafasını biraz daha karıştırmıştı. Kuşla-
rin alışkanlıklarını da ayırt edilebilecek gibi değildi, çünkü "büyük düen-
siz sürüler halinde, birlikte besleniyorlardı." Burada geçirdikleri günlerin
sonunda, ellerini havaya kaldırıp "açıklanamaz bir kargaşa"yla karşı kar-
şıya olduğunu kabul etti.

Üç adada toplam altı tür ispinoz vurmuştu ve bu adaların ikisinden al-
dığı numuneler birbirine karışmıştı. Yine de çektiği zorluklar, onda bu kuş-

ların “çok ilginç” olduğu hissi uyandırmıştı. Son günlerinde ona típki kaplumbağalar gibi, birçok ağacın da adalara göre farklılıklar gösterdiği, bir adadaki ağaçların diğerindekilere benzemediği anlatılmıştı. Fakat o sırada toplama faslı bitmiş bulunuyordu; numunelerini düzensiz bir biçimde etiketlemiştir; adalara göre bir etiketleme çabasına girmeye de zahmet etmemiştir. Önemli değilmiş gibi görünümüştü. Alaycıkuslar istisnaydı; dört adadan aldığı alaycıkus numunelerini ayrı ayrı yerbere koymuştu.

Darwin ayrıca bir çalikuşu, birkaç “*Icterus*” (bunlar sariasma kuşu/karatavuk familyasındandı) ve birkaç da güçlü gagalı “*Koca Gagalar*” yakalamıştı. Çiçek açmış her bitkiyi Henslow için toplamıştı, típki alaycikuşlar gibi “floranın da Amerika’ya özgü olup olmadığını,” Lyell’in deyişiyle, “ayrı mı yoksa anakaradaki Yaratılış merkezine mi özgü olduğunu” merak ediyordu.¹⁶

FitzRoy Chatham Adası’nda domuz, sebze ve otuz kaplumbağa daha istifledi; bunlar Pasifik’i geçme yolculuğunda onlara yetecekти. Darwin ile uşağı Covington ise birer bebek dev kaplumbağaya gemiye bindiler; ama bunları beslenmek için değil, beslemek için almışlardı.

Ayın 20’sinde, Galapagos’ta geçirdikleri beş haftanın ardından denize açıldılar, bunun için şükran doluydular. Darwin, tropikal adaların “insanlar ya da büyük hayvanlar için bu kadar yararsız olduğunu hayal etmekte zorlanıyordu.”¹⁷ Çok düşmanca bir havaları vardı, denizden çok kısa süre önce yükselmişlerdi. Kuşlar, sürüngenler, bitkiler ilginç görünüyordu, ama insanın gözlerini üstlerine mihayacak kadar da ilginç değildilerdi.

Gelgelelim denize açıldıklarında, topladığı hayvan leslerini, ya da en azından alaycikuşları daha yakından incelemeye başladı. Chatham ve Al bemarle’ın kuşları, birbirine benzer görünüyor, ama diğer iki adadan aldığıları farklıydı. Dolayısıyla elinde iki ya da üç tür bulunuyordu. *Beagle* Tahiti’ye doğru yaklaşırken bu notu almıştı. “Her tür bulunduğu ada da sabit. Bu, kaplumbağalar hakkında dile getirilen olguya paralellik gösteriyor.” Fakat o hâlâ bunların önemsiz farklılıklar olduğunu varsayıyordu. Pasifik’i geçerlerken yol boyunca kaplumbağa yiip durdu; aşçının, onların çok fazla şey anlatan kabuklarını denize fırlatmasına da seyirci kaldı.¹⁸

Kasvetli Güney Amerika sularından çıktılarında, Tahiti’ye doğru yolculukları güneşli ve hızlı geçti. “Engin deniz” sıkıcı olabilirdi, ama Darwin’e göre “ulviliğe” yaklaşıyordu, alize rüzgârları da *Beagle*’ın yalnızca

üç hafta içinde 5700 km kat ederek Polinezya'ya ulaşmasını sağladı. 9 Kasım'da deniz kırlangıçları ve martılar Aşağı Adalar'ın ilkine vardıklarını muştuladı, gerçi Darwin bundan hiç etkilenmedi. "İlginc değil," diyordu, hindistancevizi ağaçlarıyla süslü, "uzun, parlak, bembeyaz bir kumsal yalnızca." Muson yağmurları ve sıcaklık sila hasretini daha bir ağırlaştırıyordu. Ayın 15'inde gördükleri Tahiti, Güney Denizleri'nin mücevheri bile uzaktan hiç de davetkâr görünümüyordu. Ama Darwin, tropik yeşillikleri ve kanolarında kürek çeken Tahitililerin "gülen neşeli yüzlerini" görüdüğünde canlandı.

Onları bir misyoner karşıladı; Darwin yeşilliklerden duyduğu büyük hızla neredeyse hiç vakit geçirmeden yaya olarak yola koyuldu. Ada "Tropik bitkilerle dolu çok güzel bir bahçeydi," muzlar, hindistancevizleri, her yere yayılmış ekmekağaçları, ıslah edilmiş yerelmaları, ananaslarla doluydu. Lezzetli guavalar bile asalak bitkiler gibi her yerde yetişiyordu. İnsanlar onu evlerine davet ettiler; dostça yüz ifadeleri, "medeniyette ilerlediklerini gösteren bir zekâları" vardı. Kıyafetleri de gelişmişti; gömlekler ve pamuklu kumaştan renkli peştamallar giyiyorlardı. Erkeklerin vücutunda hâlâ dövmeler vardı, ama bunlar "zarif ve hoş bir etki bırakıyordu." Kadınlar kulakların arkasına kamelyalar takıyor, başlarını kazıtmaya götürüyordular; yalnızca küçük bir saç halkası kalmıştı. Darwin bunun nedenini kimsenin bilmediğini özlü bir biçimde yazmıştı: "Moda böyle, Paris'te olduğu kadar Tahiti'de de yeterli bir cevap bu."

Bir rehberle birlikte, sarp volkanik zirvelere tırmanacağı iki günlük bir yolculuğa çıktı. Burada koyaklar ve uçurumlar arasında duygusal bir kayboluş yaşadı. Henslow için, yaban muzlarının arasına yayılmış eğreltiotlarından topladı; buradan görünen deniz manzarası onu mest etti; sahile çarpan dalgalar adayı çevreleyen mercan resifini işaret ediyordu. Rehberi, yaprakların içinde muz dilimleri, balık ve biftek kızarttı; ama harareti bir duanın ardından yemeye koyuldu. Darwin, "Bir Hristiyan'ın yapması gerektiği gibi dua etti," diye yazmıştı defterine, "yerinde bir saygıyla, gülünç olma ya da gösteriş yapıyor olma kaygısı duymaksızın."

Misyonlar iyi iş çıkarmışlardı, ama zaten epeyce de vakitleri olmuştu. Bu adalar uzunca bir zamandır ziyaret ediliyordu; Kaptan Cook'u hatırlayan, hâlâ hayatı olan Tahitililer vardı, Bligh'in *Bounty* adlı kitabında geçen isyana dair hikâyeler anlatıyorlardı. Bir misyon ait bir basımevi neredeyse yirmi yıl boyunca çalışmış, yaşıtlardan biri kırk yılını Kitabı Mu-

kaddes'i tercüme etmeye harcamıştı.¹⁹ Ayrıca adalar temizdi, alkol yasaktı ve burada sarhoşluğa rastlanmıyordu.

Darwin bu adamların "ulvi ve saygın duruşundan etkilenmişti," başarıları elle tutulabilirmiş gibi görünüyordu. Bu onu biraz şaşırtmıştı, okuduğu kitaplar çok daha bulanık tablolar çiziyordu; zorba bir rejim altında yaşayan ezilmiş yerlilerden bahsediyorlardı. Misyonerlerin karakterlerine o kadar saldırılıyordu ki, genellikle kendini onlar lehine konuşmak zorundaymış gibi hissetmişti. Misyonerlerin kızları bile kaba saldırılara maruz kalmıştı, halbuki "görünümleri ve tavırları uygun bir eğitim gördüklerini gösteriyordu." Tahitililer arasındaki "birçok neşeli, mutlu yüz" onların kilisenin ökçeleri altında ezilmiş, ahlaksızlaşmış bir ırk olduğunu söyleyen iftiracıları yalancı çıkarıyordu. Yirmi yıl öncesinde kanlı savaşlar, ahlaksızlık, yeni doğmuş bebeklerin öldürülmesi, "insan kurban etme ve putperest bir dini yönetimin" kural olduğu dikkate alındığında, "ahlak ve dinin mevcut durumu" büyük ölçüde misyonerlerden kaynaklanıyordu. "Tahitili kadınların erdemleri" hâlâ sorgulanmaya açık olsa da, Hristiyanlık çok şey başarmıştı. Keşke bu tür misyonlar daha vahşi kıyılarla ulaşıp oraları da gemi kazalarına uğramış denizciler için güvenli yerler haline getirseydi.

Darwin, gemi kazalarını düşünerek, "hoş bir biçimde dallanıp budakanan mercanlardan" toplamak üzere resife doğru kürek çekti; bu "minicik mimarların" adanın etrafında böyle devasa halkalar inşa edebilmiş olmasına hayret ediyordu. FitzRoy'un çalışması tamamlanmıştı (Kaptan denizlerde polislik yapmış, Aşağı Adalar'da iki yıl önce yağmalanmış bir gemi için 3000 dolar tazminat almaya çalışmıştı), Tahiti Kraliçesi Pomare 25 Kasım'da gemide ağırlandı. "Bayraklarla donatılmış" *Beagle* Kraliçe şerefine patlatılan havai fişeklerle aydınlandı. Kraliçe "tuhafta, kocaman bir kadındı, hiçbir güzelliği, zarafeti yoktu, tavırları incelikten yoksundu," Darwin'in gözlemlediği kadarıyla. Majesteleri'nin "taht sahiplerine özgür bir tek yönü vardı, o da yüz ifadesinin tümüyle değişmez olmasıydı." Ertesi akşam para alındıktan sonra, *Beagle* hafif bir rüzgârda Yeni Zelanda yoluna koyuldu.

Yolculuk üç hafta sürdü, derin masmavi denizden, ucsuz bucaksız bir enginlikten başka bir şey yoktu; ama "ileriye doğru allığımız her fersahta, İngiltere'ye bir fersah daha yaklaşıyoruz,"²⁰ diye yazmıştı. Darwin zamanını yazarak geçirdi. Mercanlarla ilgili teorisini tamamladı. Güney

Amerika'nın yükselişini Pasifik'in çökmesiyle dengelemiştir. Mercan adaları, gömülmekte olan okyanus tabanının kaybolmakta olan zirvelerini işaret ediyordu.

Yeni Zelanda'nın kuzey ucunu 19 Aralık'ta gördüler, iki gün sonra da Adalar Körfezi'ne doğru yol alıyorlardı. Darwin, "düzgün, beyaz badanlı evlerin serpiştirilmiş olduğu," bunların arasında yerlilerin "daha küçük ve önemsiz" kulübelerinin göründüğü yeşilliklerle dolu tepelere bakıyordu. Kulübeler yirmi yıllık misyoner yerleşiminin bir parçasıydı, hepisi de kapılarının etrafındaki güllerle İngiltere'yi hatırlatıyordu.

Tepeler ayrı bir âlemdi: Eğreltiotlarıyla kaplıydılar, aşılamazmış gibi görünüyorlardı; bir zamanlar savaşlar sırasında Maorilerin savunduğu, etrafi kazıklarla çevrili siperlerle doluydular. Darwin yerliler karşısında çarpılmıştı, korkutucu insanlar gibi görünüyorlardı: "Dünyanın hiçbir yerinde savaşı daha fazla seven bir yerli ırkı daha bulunamaz," diyordu. Ama misyonlar sağ olsun, İngilizler artık güvendeydi; bu emniyetli durumun bir başka sebebi de etlerinin tuzlu olması, en azından "Maori eti kadar tatlı olmamasıydı." Yamyamlık bu bölgeden silinip gitmişti, Covington'in anlattığına göre de "kafalar çok aransa da" artık alınıp satılmıyordu. Darwin yine de bu durumu horgörüyle karşılıyordu. Bu insanlar, onun "medeniyet" cetvelinde Fuegoluların pek üstüne çıkamıyordu. Ayrıcalıklı tüneğinden aşağıya doğru bakarken, bir kabile şefine "korkunç ve kızgın yüz ifadesi" nedeniyle, bir diğerine de "berbat bir korkağ kaçırtacak tüpler ürperten bir canı" olduğu için burun kıvırıyordu. Aldatıcı görünüm, ciddi bir aldatmacayı gözden gizliyor, boyalı yüzler temeldeki doğalarını ortaya çıkarıyordu. "Koca Yeni Zelanda'da yaşı Tahiti şefinin yüzüne ve tavırlarına sahip bir kişi olsun var mıydı acaba?"²¹

Ama bu bir yana, İngiliz habisler daha da berbattı. Misyonerler onu Yeni Güney Galler'den gelmiş kaçak mahkûmların baskın olduğu, "sarhoşluk ile her tür kötülüğe" adamış bir yerleşime, Kororarika'ya götürdüler. Misyonerler bu adaletsizlik yuvasında bir şapel inşa etmişlerdi ama öyle tehditler almışlardı ki, "Kabile şeflerinden yalnızca İngilizlere karşı koruma istemişlerdi."

Bu "değerli adamlar" elliinden geleni yapmışlardı, Tahiti ile Yeni Zelanda'da geçirdikleri haftalar FitzRoy ile Darwin'i misyonların bir başarı olduğuna ikna etti. Her ikisine göre de Hıristiyanlık medenileştirici bir girişim olmuştu, en fazla da misyonerlerin soyluluğuna alkış tutuyorlar-

di. İmparatorluğun bu ileri karakollarında bir beyaz adamlar sınıfı, kıyları Britanya denizcileri için güvenli kılıyor, iyi tavırlar vadederek iyi yönetimi teşvik ediyordu. Gemilerin demir attığı her yerde, üzerine yerleşim kurulan bütün topraklarda bu kişilerin siyasi hamiliğine ihtiyaç vardı.

FitzRoy ile Darwin, putperest güruhlara Hıristiyan gözlüklerle bakıyorlardı. İkisi de esnek olmayan bir medeniyet “cetveli” kullanıyordu; ilerleme Avrupa idealine göre ölçülüyordu. Ama yerli kabilelere bakmanın tek yolu bu değildi. Memleketterindeki “ahlaksız” sosyalistlerden hiç de aşağı kalır yanrı olmayan bazı gezginler, yabancı kültürlerle daha sempatik bakıyor, hiç uygun düşmeyen halklara Hıristiyanlığı yerleştirdikleri için misyonları kınıyorlardı. Darwin ile FitzRoy'un hedef tahtasında kısmen ressam Augustus Earle yer alıyordu. Earle, 1833'te gemiden gönderildiğinde, geride *Narrative of a Nine Months' Residence in New Zealand* adlı kitabının bir kopyasını bırakmıştı. Yolculuktan önce yazılmış olan bu kitabın yerli misyonlara yönelik saldırdı Darwin ile FitzRoy'u kızdırmıştı. Darwin artık “soğuklukla suçlanan misyonerlerin Earle'e, onun apaçık ahlaksızlığının makul kılabileceğinden çok daha büyük medenilikle... davranışlarından” kuşku duymuyordu.²²

Darwin, yürüyüşleri sırasında yerlilere ait ağlıkların önünden geçer, “sanrı bir sihirbazın değneğinden çıkışmış gibi oraya yerleştirilmiş bir İngiliz çiftlik evini, evin bakımlı çimlerini” görmekten her zaman memnuniyet duyardı. Bu misyon evleri, gayet bakımlı çiçek, meyve ve sebze bahçeleriyile, harman dövülen ambarlarla ve demir ocaklarıyla çevrelenmişti ve “bunların ortasında da İngilizlere ait çiftliklerin bahçelerinde rahatça yatarken görülebilecek domuz ve kümes hayvanlarından oluşan mutlu bir topluluk bulunurdu.” Maori hizmetçilerin “temiz, düzenli ve sağlıklı bir görünümü vardı, İngiltere'deki hizmetçiler gibi.” Darwin çiftlikler arasında gidip geliyor, çay yudumluyor, evini hatırlıyordu. “Daha hoş ya da daha neşeli başka grup görmedim; bunun yamyamlık, cinayet ve her tür canice suçun hâkim olduğu toprakların merkezinde var olduğunu düşünün bir de.” Darwin dindar kız kardeşi Caroline'a, “muhtemelen dünya üstündeki en kötücül vahşilerin” kabileleriyle çevrelenmiş beyaz insanların misyonerler sayesinde “İngiltere'de olduğu kadar emniyetli bir biçimde yürüyebildiğini” anlatıyordu.

Tahiti misyonları zihni geliştirmeye çalışırken, Yeni Zelanda'dakiler çiftçilik pratiğini öğretmişlerdi. Gerçek bunun Maoriler üzerindeki “ahla-

ki etkisi” Tahiti’dekine benzer olmuştu. Misyonerlerin sunduğu örneğin “bir sihirbazın değneği olduğu” gayet açıktı. Memleketteki vahşi radikal-ler bu tür girişimleri nasıl olur da kınayabilir, yerlilerin kendi başlarına bırakılmasını nasıl talep edebilirlerdi ki? Daha fazla misyona, daha fazla sömürgeleşmeye ihtiyaç vardı. Noel günü kafasında bunları tartıyordu, sırıf “Putperest”in din değiştirmesinin bile beraberinde ödülünü getireceği kanısındaydı: “Hıristiyan inancı o kadar mükemmel ki inananların dışarıya karşı davranışlarının, bu inancın doktrinleri sayesinde ciddi bir biçimde geliştiği söyleniyor.”

Bir Noel bağısı düzenlendi. O hafta gördükleri misafirperverlige minnettar olan, bu ileri karakolu genişletmeye can atan FitzRoy, Darwin ve gemideki diğer subaylar, daha fazla kilisenin inşa edilmesi için 15 sterlin destekte bulunmuşlardı. Sonra 30 Aralık’ta misyonerlere veda edip Avustralya’ya doğru yola koyuldular.²³

Yolculukları 13 gün sürdü, Yeni Zelanda yerlilerinin ağılları ve pisliklerinin ardından Sidney Körfezi’nin, hassas gözler için güzel bir manzara vardı: Büyük ticaret gemileri, liman depoları, içleri tıka basa dolu dükkanlar ve, “Yün, yün... ülkenin bir ucundan diğerine duyulan çığlık.” Geniş caddeler delice bir kalabalıkla doluydu, “iki tekerlekli arabalar, faytonlar, özel üniformalı ıskakların sürügü at arabaları” her yerde görülmüyordu. Bir tek beyefendiden bile yoksun olan Güney Amerika’nın ardından, Sidney’in zenginliği ve gösterisi karşısında Darwin’ın elinden hayette kapılmaktan başka bir şey gelmiyordu. “Bu cenneti Mammon Tapınıcıları için” inşa etmeye servetler akitilmişti.

“Antik Roma bütün emperyal heybeti içinde, böyle bir koloniden utanç duyamazdı.” Nakliyat ve inşaatçılıktan kazanılan servetlerle güzel evler inşa edilmişti. Arazi fiyatları yükseliyordu, yaklaşık yarı hektar 8000 sterlinden başlıyordu, en iyi arazinin değeri bunun iki katıydı. Bir zamanlar bir arabanın üzerinde kirbaçlanmış bir mahkûmun artık yıllık 12.000 ila 15.000 sterlinlik bir geliri vardı; bir başkası, “Botany Bay’nin Rothschild’i” yarı milyon sterlinlik adamdı. Charles eve yazdığı mektupta neden “100 sterlinlik bir çek” daha istedigini anlatırken, öfkeyle bir kelime oyunu yapıp her şeyin “kötüçül bir pahalılıkta” olduğunu söylemişti. 23.000 kişilik nüfus astronomik bir artış gösteriyordu; “Londra ya da Birmingham yakınlarında bile böyle hızlı bir büyümeye söz konusu değil,” diyordu. Kısacası onu Sidney’e hazırlayan hiçbir şey ol-

mamıştı. Sidney “dünyanın 100 harikası arasında üst sıralarda yer alıyordu” ve Charles bu durumu, “anavatanın devasa gücüne” bağlıyordu. “Burası Britanya ulusunun gücünü ortaya koyan en muhteşem ifadelerden biri: Burada yıllar Güney Amerika'daki yüzyıllardan katbekat daha etkili olmuş. Hissettiğim ilk şey, bir İngiliz olarak doğduğum için kendi kendimi kutlamak oldu.”²⁴

Güneşli bir cumartesi günü, 16 Ocak 1836'da bir rehberle birlikte yola koyuldu, iç kısımlara doğru 160 kilometre yol aldılar. Şoselenmiş yollar- dan geçtiler, kürek cezasının sağladığı yararlardan biriydi bu; Darwin sarılı grili haphane kıyafetleri içinde, sığın altında harıl harıl çalışan pran- galı mahkûmların yanından da geçti. Sonra ale barlarını fark etti; ilk 25 km içinde 17 tane bulunuyordu. Hükümetin gelirlerinin yarısının alkol üzerindeki vergiden geldiğine hiç şaşmamak gerekiyordu. (Zindanların dolu olmasına, “Baküs’ün sunağına kendilerini bu kadar serbestçe adamın olağan ücretini ödeyemeyecek durumda olan hanımlar ve beyle- ri” kapatmak için Sidney caddelerinde polislerin belirmesine de şaşma- mak gerekiyordu.) 55 km yol aldıkları halde hâlâ güçlü evleri ve çitler- le çevrili otlakları görüyordu. Seyrek yapraklarla çevrili sakızağacı sa- yesinde “ormanlar ışıklı ve gölgelerizdi.” Yazın ortasıydı, her yer kuru ve çoraktı. Ekinlerin durumu nazik görünüyordu, Darwin neden her sefer- inde başarısız olduğunu anlayabiliyordu.

“Hoş bir mizah duygusuna sahip bir grup Aborjin”i durdurdu, bir şili- lin karşılığında ona bir mızrak fırlatma gösterisi yaptılar. Neşeleri Dar- win'in, onların gerçekten de “her zaman sunulduğu gibi son derece alçak varlıklar olup olmadığından kuşku duymasına yol açmıştı.”²⁵ Medenile- şen bir dünyada onları nasıl bir kader bekliyordu? Beyaz adamin kamçı darbeleri, kızamığı ve likörüyle yıkıma uğratıldıklarını; çocukların ha- yatının, hemen yiyecek bulunmasına Avrupa'da olduğundan çok daha faz- la bağlı olduğunu biliyordu. Mavi dağlarda yürüken, yün arabalarının ve bodur okalıptüs ormanlarının yanından geçerken, zihinde bu mese- leyi tartıyordu. Körfezin görünümü muhtesemi. Yaklaşık 1100 metre yük- seklikte bile 15 yataklı hanlara rastladı. Sedgwick'le birlikte Kuzey Gal- ler'de yaptığı gezilerde konaklılığı hanlara çok benziyorlardı.

Kocaman, birçok zorluğa göğüs germiş koyun yetiştirme merkezlerin- den birini ziyaret etti. Bir ustabaşı tarafından yönetilen bu yer mahkûm- ların emeğiyle dönüyordu. “Kırk ahlaksız adam” köle gibi çalışıiyorlar-

dı; ama köleler gibi “şefkat beklemeleri” söz konusu değildi. Bir sabah yola düştü, merkezin tazilariyla birlikte kanguru avına gitti. Ama yalnızca bir potoroo (bir fare kanguru) yakaladı, gerçi bu sayede bir keseliyi ilk kez yakından inceleme fırsatı buldu. Büyük kanguruların ortalarda görünmemesi, bu yerleşimlerin vahşi hayat üzerinde ne kadar yıkıcı bir etkisi olduğunu gösteriyordu. Ve Aborjinler üzerinde. Zihni durmadan neşeli siyahlara dönüp duruyordu. Üzüntü verici bir nakarattı bu; “Beyaz Adam’ın Aborjin çocukları varlıklarından yoksun bırakıp ülkeyi sahiplenmeye yazgılımiş gibi görünmesi,” üzücü bir nakarattı.

Güneşli kıyılara uzanıp buradaki keseli hayvanlarla normal plasentalı hayvanlar arasındaki keskin ayırma kafa yoruyordu. Anatomik bakımından o kadar farklıydılar ki “inanmayan biri ‘kesinlikle iki Yaratıcı bir den çalışmış olsa gerek’ iddiasında bulunabilirdi.” Her ikisi de mükemmel, fakat benzersiz bir eser ortaya çıkarmışlardı. Nehrin kıyısında o akşam gördüğü şeyse Tanrılar panteonuna bir üçüncü Yaratıcı’nın eklenmesini gerektirecek cinstendi. Merkezin yönetici onu platipus avına götürdü. Suyun kıyısında oynayan bu perdeli ayaklı, ördek gagalı “olağanüstü” hayvanların birkaçını görebildi. “Yönetici aslında bir tanesini öldürdü,” diyordu Darwin. “Bu kadar harika bir hayvanın ölümünde hazır bulunmanın tam bir bayram olduğunu düşündüm.” Darwin gevsemiş cesedi almış, gagasını incelemiş, doldurulmuş numunelerde olduğunun aksine yumuşak ve duyarlı olmasına şaşmıştı. Daha da tuhafı, birçok kolonici platipusun bir sürüngen gibi sert yumurtalar bıraktığına, bir yuvarın içinde kuluçkaya yattığına inanıyordu; gerçi Londra ve Paris’tे bu tartışma hâlâ devam ediyordu. (Eski öğretmeni Robert Grant ile Parisli Geoffroy St. Hilaire kolonicilerin tarafını tutuyordu.)

Birçok Yaratıcı’nın bulunması mefhumu elbette ki akıl almadır cinstendi, yalnızca ilkel Maorilere ya da Aborjinlere uygun düşüyordu. Doğa bunu çabucak kanıtlıyordu zaten. Bir karınca aslanını izledi; kocaman çeneli, larvalı bir böcekti bu; konik bir kum yığınının tabanına gömülmüş bir vaziyette yaşıyordu. Avını yakalamak için kumları kaldırıyor, tedbirsiz karıncaların açılmış çenesine düşmesine yol açan bir kum kayması yaratıyordu. Avrupa’daki karınca aslanları da aynısını yapıyordu. Peki şimdi, “İnanmayan biri buna ne diyecekti? İki farklı işçi bu kadar güzel, bu kadar basit, ama bu kadar suni bir gizli planla iş görmüş olabilir miydi?”²⁶ Hayır, bu, yerküre üzerinde tek bir Yaratıcı elin çalışmış olduğuna dair en

anlamlı kanıtı. Darwin, Paley'nin klasik davasını savunuyor, bir tek mükemmel tasarımdan bir tek mükemmel Tasarımçı'ya varıyordu.

20 Ocak'ta, 49 dereceye varan sıcaklıkta, fırından esiyormuş gibi gelen rüzgârlarla çektiğleri eziyetin ardından, Macquarie Nehri'nin kıyısında askeri bir istasyon olan Bathurst'e vardılar. Burası da koyun memleketiydi, nehir vadisi iyi otlaklarla doluydu; gerçi yaz sícağında toprağın kurumuş olduğunu, nehrin kurumakta olan göllerden biraz halice olduğunu gördü. Her tarafta çalılık yangınları patlak veriyordu; ertesi gün "alevler içindeki geniş kır yollarından" geçtiler.

Döndüğünde *Beagle*'ın eski komutanı Kaptan King'i ziyaret etti, onu en son geminin denize açıldığı gün Plymouth'ta görmüştü. King'in babaşı, koloninin valiliğini yapmış, kaptan da burada doğmuştu. Darwin onu, Sidney'in 48 kilometre uzağındaki 1600 hektarlık çiftliğinde ziyaret etti; King, Güney Amerika'ya yaptığı yolculuğu kaleme alıyordu. Genç deniz yarsubayı King de buradaydı; *Beagle*'dan ayrılmış, babasının ve onu on yıldır görmemiş olan annesinin yanına gelmişti. Kaptan'ın koleksiyonları çok genişti, Darwin bunları Londra'daki Zooloji Cemiyeti'nde, King'den korumaya ilgili püf noktaları öğrenirken görmüştü. Deniz yuvaşıkçalarına, kabuklulara ikisi de ilgi duyuyordu; çiftliğin etrafında dolaşıp "Tierra del Fuego'nun Doğa Tarihi" üzerine sohbet ederek hoş bir gün geçirmişlerdi.²⁷

Burada geçirdikleri günlerin sonuna yaklaştıklarında, Darwin Sidney toplumundan artık usanmaya başlamıştı. İlk zamanlarda, zenginlik bu toplumun yanlışlarına karşı gözlerini köreltmıştı. Sidney toplumu ikiye bölünmüş durumdaydı: Zengin özgürlükçüler, özgür yerleşimcilerle rekabet halindeydi. Özgür yerleşimcilerin, onların işlerine burunlarını soktuklarını düşünüyorlardı. Kim, başka herkesin, küçük bir dolandırıcı ile küçük bir cani arasında bir şey olduğundan emin olduğu sokaklarda yürümek isterdi ki? İklim muhteşemdi, ama entelektüel olarak insanı harekete geçiren pek bir şey yoktu. Büyükbabası Erasmus 45 yıl önce Sydney'nin büyümeye övgüler düberken, belagatlı misralar döktürmüştü;

Burada geleceğin Newtonları gökleri araştıracak.

Burada geleceğin Priestleyleri ve geleceğin Wedgewoodları yükselecek.

Darwin boş raflarla dolu küçük kitapçılara baktığında bunun nasıl olacağını hiç göremiyordu. Mahkûmların onları bekliyor olması ihtimali can sıkıcıydı. Kadın hizmetçiler en kötüsüydü. Aşağılık yüz ifadeleri aynı dercede aşağılık fikirleri gizliyordu. Suçluların ahlakını değiştirmek için hiçbir girişimde bulunulmamıştı ve genç bir suçlunun ona söylediğine üzere “şehvet dışında bir haz” tanımlayorlardı. Bunda da tatmine ulaşmuyorlardı. Mahkûmlar bundan daha iyisini bilmiyorlardı. Onu gerçekten sarsan şey, üst mevkilerden birçok kimse de aynı açık ahlaksızlık içinde yaşadığını görmek oldu. Burası kölelerin yaptığı ahlaksız bir ekonomiydi, çok büyük kârlar üretiliyordu. “Beni ağır bir zorunluluk dışında hiçbir şey buraya göç etmeye zorlayamaz,” sonucuna vardı.

Yenice Tazmania olarak adlandırılmış Hobart’ta toplum biraz daha hoştu. Hava için bu kadarı bile söylenenemezdi. *Beagle* 5 Şubat’ta adını hak eden Fırtına Körfezi’ne demirledi, şehir Darwin’ın Londra’daki gördüğü panorama tablolarına yaklaşamıyordu. Birkaç tane büyük ev vardı, gerçi çiftliklerin bazıları cezbediciydi. Kibar İngiliz toplumu her zaman rahatlatıcı olmuştu ve burada en azından zengin mahkûmlarca bozulmamıştı.

Her zaman olduğu gibi en güzel evler ona kapılarını açtılar. Genel Vali İtalyan müziği, güzel bir dekor, çok zarif, *saygın* uşaklar eşliğinde (elbette ki hepsi de mahkûmdur) son derece sık bir akşam yemeği verdi. Baş araştırmacı George Frankland ise bundan çok daha iyisini sundu: Antik kireçtaşlı ocaklarına bir gezi. Darwin bu gezide Falkland Adaları ve Galler’de topladığından çok daha fazla dallıbacaklı topladı. Yirmi yedinci doğum gününü pullu sürüngenler ve yılanlar yakalayarak geçirdi. Birçok yassısolucan buldu; 119’un üstünde de böcek türü. (Aralarında ineklerin ayak izlerinden bulup çıkardığı bokböcekleri de vardı. Bu tuhaf bir olaydı, çünkü süt veren sığırlar buraya yalnızca otuz yıl önce getirilmişti, böcekler nasıl olmuştu da bu kadar çabuk uyum sağlayabilmişti ki?) Franklandların evindeki akşam yemeği, evden ayrıldığından bu yana yediği en hoş akşam yemeği olmuştu.²⁸ Frankland’ın buradaki dokuzuncu yılıydı, artık sel gibi akan göçmenler için yeni arazilerin haritasını çırarma işiyle uğraşıyordu; fakat bu sömürgeci genişlemenin çok meşum bir tarafı da vardı. Araziler zorla temizleniyordu, Darwin Tazmania’da hiç Aborjin görmemişti. Soykırım hemen hemen tamamlanmış bulunuyordu. Son 210 Aborjin bir adaya gönderilmişti. Beyazların göçünün yerli ırklar için ölüm çanı anlamına geldiği yolundaki en anlamlı kanıtı bu.

Yine de eğer bir başka yere göç edecek olursa orası burası olacaktı. Fakat şimdi kalbi evinde atıyordu. İngiltere'ye doğru yola çıkan her ticaret gemisi onda havlu atma yönünde tehlikeli bir eğilim yaratıyordu; "yolculuk sadece kronometrik ölçümlere indirilmişti." Bu ayları, hayat sayfasından zorla çalınmış çok büyük bir varoluş olarak görüyordu. Yalnızca Hint Okyanusu'ndaki mercan adalarının düşüncesi yola devam etmesini sağlıyordu. Sila hasretiyle yanıp tutuşan kahramanlarla bu kadar dolu bir gemi daha olmamıştı. Fox'a, "Bir daha bir savaş gemisinde bile 'Gönüllü Filozof' (alışıldık sıfatım) olmamaya çok dikkat edeceğim," demişti.²⁹

Okyanusun her dalgasından nefret etse de deniz ona hâlâ egzotik nümuneler sunuyordu. Karadaki sömürge hayatının ilginç yönleri, kıyı kesimlerindeki sömürge hayatının ilginç yönleriyle karşılaşıldığında hiçbir şey ifade etmiyordu. Mercan resiflerindeki hayvanlar onu büyülemişti, sahilde yürüyüp deniz bitkileri topladı, kırılmış kabuklu yosun birikintileri buldu; bunlar da Chiloé'deki elma ağaçları gibi filiz vermişlerdi. Demek ki yukarı bitkiler de aşağı bitkiler de kesimle çoğalabiliyorlardı. Aynı şey dallanmakta olan mercanlar, resifler oluşturan taşısı hayvanlar için de geçerliydi. Onlar da kırılmış dallardan büyütüyebiliyorlardı. *Beagle* 6 Mart'ta Avustralya'nın güney sahillerindeki King George Körfezi'ne demir attığında, Darwin kabuklu bitki ve mercanlarla ilgili notlarına gömülmüş bulunuyordu. Bu ilkel hayat biçimlerini daha sıkı bir biçimde birbirine bağlıyordu; onları bitkiler ile hayvanların buluştuğu sıfır noktasına yakın bir yere yerleştirmiştir.

Karanın görünmesine gelince; hiçbir yerde, burada geçirdiği sekiz gün kadar sıkıcı ve hiç de ilginç olmayan bir zaman dilimi daha geçirmemişti. King George Körfezi bakımsız bir yerdı, on yıllık bir ömrü bile yoktu. Yeni kurulmuş olan Swan Nehri yerleşiminin (bugünkü Perth) gölgesinde kalmış, bozulmuş, olası bir sürgün sömürgesiydi. FitzRoy bile neşesiz, darmadağın evlerin görünümü karşısında dümeni kırıp yola devam etmeye meyletmemişti. Ama görev duygusu ağır basmıştı. Darwin, Aborjinlerin düzenlediği bir dans gösterisine katılmıştı. Beyaza boyanmış "Cockatoo adamları" tarafından gerçekleştirilmişti bu dans gösterisi. Dışarıdan bakan birine göre, asker yürüyüşünü çok andırıyordu bu dans, ayaklar yere çok fazla vuruluyordu; dansçıların hepsi de çırkin bir uyum içinde hareket ettiğinden, çok kaba, barbar bir sahne olarak değerlendirilebilirdi bu

görüntü, ama bu iyi huylu Aborjinleri sevmekten kendini alamıyordu. O kadar rahatlardı, keyifleri o kadar yerindeydi ki.

Burada geçirdiği son birkaç günde titizlikle midye ve balık topladı, ora-ya özgü Avusturya kökenli bir tarlafaresi yakaladı ve canlılıklar ile granit çıktınlar hakkında notlar aldı. Fakat hayal kırıklığını hiçbir biçimde gizleyemiyordu. Toprak kumlu ve zayıftı, bitkiler adiydi, manzaralar hiç ilginç değildi, kangurular da azdı, söyleyecek hiç iyi bir şey yoktu. Bu kadar davetkâr olmayan bir ülkede bir daha yürümeyi hiç istemediği dışında söyleyecek bir şeyi yoktu.

Beagle fırtınalı bir havada yola çıkıp karaya oturdu, tam da duruma uygun bir sonu bu. Gemi yeniden yüzdürülürken, Darwin bu sömürgeye büyük bir keder ve ağıtla el salladı. "Elveda Avustralya, sen ayağa kalınan bir bebeksin; kuşku yok, bir gün güneyde büyük bir prenses hüküm sürecek; sevilemeyecek kadar büyük ve hırslısan, ama saygı duyulacak kadar da büyük değilsin; sahillerini üzüntü ya da pişmanlık duymaksızın terk ediyorum."³⁰

13. Bölüm

Doğa Tapınakları

Gemi 1 Nisan 1836'da Hint Okyanusu'ndaki Keeling, yani Cocos Adaları'na ulaştı. Burası ekvatorun altında kalan, Java'dan 1125 kilometre uzakta mercan cennetleriyydi. Bunlar gerçek mercan adalarıydı; Darwin'in gördüğü ilk mercan adaları. Dağın tepesi denizin altına batmış, geride zümrüt bir lagünü çevreleyen mercan resifini bırakmıştı; lagün güneş ışınlarının denizin tabanında yansıyabileceği kadar sığdı.

Gemiden hindistancevizi ağaçlarıyla süslü, pırıltılı, kumlu sahiller dışında hiçbir şey görünmüyordu. Ama kıyıya vardıklarında, Darwin burada tam tekmil bir hindistancevizi ekonomisi bulunduğuunu keşfetti. Adalarla Britanyalı tüccarlar ve özgür bırakılmış Malay köleler yerleşmişti. Geçimlerini yalnızca bir tek ihracat kalemi, hindistancevizi yağı yoluyla sağlıyorlardı. Aslında her şey geçimini hindistancevizinden sağlıyordu. Domuzlar ve kümes hayvanları bunlarla besleniyordu. Hatta "kocaman bir kara yengeci" bile hindistanceviziyle besleniyordu ki bu Darwin'in şimdije kadar "hiç duymamış olduğu ilginç bir uyarlanma ve içgüdü hikâyesiydi."

Darwin, mercan resifini bu dünyanın en harika nesnelerinden biri olarak görüyordu. Beline kadar suyun içine dalmış bir şekilde günler geçiridi, beyin mercanları ve dallanan mercanlar hakkında, resifin içine girip çıkan balıklar hakkında notlar aldı. Onların tonlarına ve lekelerine, pırıltılı renk cümbüşlerine duyduğu hayranlıkla mest olmuştu. Mikroskopun altında bu canlı mercanlar daha da büyük bir sorun yaratıyordu. Ne kadar bakarsa baksın ayrı bir polip hayvanı göremiyordu. "Yüzeyin tamamına yayılmış" "etsi bir madde" kitlesinden oluşmuş gibi görünüyorlardı.¹ Dahası mercanın taşsı çerçevesi, kabuklu alglerde olduğu gibi büyümüş görünüyordu. Artık en aşağı hayvanlar ve bitkilerin genetik olarak bu ilkel düzeyde birbiriyile buluştuğuna ikna olmuştu. Dönüp dolaşıp La-

marççı hocası Robert Grant'ın on yıl önce verdiği noktaya gelmişti: Bitki ve hayvan âlemlerinin ortak bir başlangıç noktası vardı.

Akşamlarını, palmiyelerin altına uzanıp sınıflandırmaya ilgili bu derinlikleri düşünüp keşfeyi yengeçlerini izleyerek geçiriyordu. Kimse "böyle bir gölgelikte oturup serinletici, hoş hindistancevizi meyvesini içmenin ne kadar hoş bir şey olduğunu bilmiyordu." Bir şeye daha ikna olmuştu. Bir mercan adasını inceledikten sonra resiflerle ilgili kuramının doğruluğundan artık emindi.

Deniz Lordları FitzRoy'a, "mercan oluşumlarının hangi derinlikte oluşmaya başladığının keşfedilmesi için dehanın icat edebileceği" her yolu kullanma talimatı vermişti. FitzRoy da resiflerin kökenine dair ipuçları arıyordu. Bir buçuk kilometre ötede iskandil saldı, ama burada bile deniz tabanı düşmüştü. Çizgi 2310 metreyi gösteriyordu ama iskandil hâlâ tabana değmiş değildi. Resifin okyanustaki bir dağın zirvesine oturduğu açıktı. "Çevredeki mercan duvarı" dağ battıkça yükselmiş, geride yalnızca Darwin'in kuramının da tahmin ettiği üzere canlı yeşil lagün kalmıştı.²

Beagle tedarik malzemeleri yüklendi: Adadaki kuyudan temiz su çekildi; hindistancevizi, balık ve tükenmekte olan Galapagos kaplumbağaları stoğunu tamamlamak için kaplumbağa alındı. Gemi Mauritius'a doğru yola çıkmaya hazırıldı. Sila hasreti çeken kahramanlar bir kez daha yelken açtılar, yolculuğun son bulmasına sadece altı ay kaldığını biliyorlardı. Limanları çabucak arkada bırakmaya meyleden Darwin defterine, "Geçide bıraktığımızı görmeden, hiçbir ülkenin bizim için cazibesi yok," diye not almıştı.

Yine açık denizdelerdi, Darwin üç haftasını jeoloji notlarını yeniden kaleme almakla geçirdi; akıcılık sağlamaya çalışıyor, bunda da tam anlamıyla başarılı olamıyordu. Sorunu kız kardeşleriyle tartışmak bile onu söz dizimiyle ilgili bir kargaşa sürüklüyorordu. "İnsanın fikirlerini kâğıt üzerinde ifade etmesinin zorluğunu şimdi şimdi keşfetmeye başlıyorum. Yalnızca tanımlamalardanoluştugu sürece bunu yapmak son derece kolay; fakat mantık yürütme işin içine girdiğinde, uygun bir bağlantı kurabilmek; bir açıklık, ıslımlı bir akıcılık sağlayabilmek bana göre, daha önce de söylediğim gibi, hakkında hiçbir fikrimin olmadığı bir zorlukmuş." "Boş verin," diyordu, "jeoloji çalışmalarım konusunda keyfime diyecek yok." Bu noktada kesilmiş gibi hissediyor, ailesinin ona güven vermesini bekliyordu. Yeni Zelanda'da ya da Avustralya'dayken ona hiç mektup gelmemiş-

ti. Aslında on üç aydır hiç mektup almamıştı, son gönderdiği jeoloji haberlerinin nasıl sindirildiğini merak ediyordu. "Henslow'un ciddi bir surat ifadesi takınıp notlarımın olumlu yönleriyle ilgili karara varacağı zamanı hiç de az denemeyecek bir heyecanla bekliyorum. Başını onaylamaz bir tavırla sallarsa o zaman benim için en iyisinin bilimi bırakmak olduğunu bileceğim, çünkü bilim beni bırakmış olacak."

Hâlâ deniz tutması yolunda bir şehitti. Deniz tutması onun tamamen ayağa kalkmasına hiç izin vermiyordu, gerçi FitzRoy onun "karayı göründüğünde ayağa kalktığını" not almıştı. Bu kez de ufukta Mauritius dağlarının görünmesi işe yaradı. Uzaktan bakıldığından adanın "muhteşem, mükemmel derecede zarif bir havası" vardı, yakınlaştıkça "güzel manzara" ve bulutlarla kaplı zirveler hoş geldin duygusunu güçlendirdi.

Darwin 30 Nisan'da Fransızca konuşulan Port Louis şehrini dolaştı, buradaki opera binasını ve bir hayli dolu kitapçıları begendi. Dört yılı aşkın bir süredir seyahat ettiğinden, "vaktini bu kadar aylakça ve dağınıkça geçirmesi harikaydı." Ada egzotik bir yerdi, "ışılıtlı, büyüleyici manzaralarla doluydu," âşık olmak için mükemmel bir yerdi. "Aşk mektupları yazmak için ne fırsat ama," diye düşünüyordu; "Ah keşke benim de bu esinle yazılmış bir mektup göndereceğim tatlı bir Virginiam olsaydı." Darwin adanın çok ıraklı sokaklarında dolaştı; bir Avrupalılar karışımı, "soylu görünümülü" Hintliler ve Madagaskarlı siyahlar vardı burada. Büyük şeker ihracatları asfalt yollar yapılmasını sağlamıştı; Darwin de güzel adanın etrafında kolayca seyahat edebildi. Aslında yollara ihtiyaç duyuyor değildi; gezisini kısmen evini ve kalın derili hayvanını Darwin'in emrine amade eden bir araştırmacıya ait bir filin sırtında yapmıştı.³

Hint Okyanusu'ndaki uzun seyahat devam ediyordu: 31 Mayıs'ta bir rüzgârla, Afrika'nın ucunda bulunan Ümit Burnu'ndaki Simon Körfezi'ne ulaştılar. Ertesi gün Darwin iki tekerlekli bir araba tuttu ve 35 km'lik yolu kat ederek Cape Town'a ulaştı. Çolden geçti, bir düzine öküzün çektiği sigır arabalarının yanından geçti, güzel evlerin ve plantasyonların yanından geçti ve sonra Masa Dağı'yla karşılaştı. Cape Town doğuya giden işlek yol üzerindeki büyük handı. Pansiyonları her milletten tüccarlar ve denizcilerle doluydu. Şehir İngilizleşiyordu. Herkes İngilizce konuşuyordu, bu durum Hollandalıları şaşkınlığa düşürüyordu. Darwin o sıralarda bir imparatorluk hissi almaya başlamıştı: Dünyanın her tarafına tohum gibi atılmış, sonu gelmeyen sömürgeler: yerküre üzerinde "küçük

İngiltere embriyoları kuluçka makinesindeydi.” Burada da başka yerlerde olduğu gibi yerli halklar geri çekiliyordu. Birkaç zenci, hatta daha da az sayıda Hotanto gördü; “ülkenin kötü muameleye maruz kalmış asıl yerlileriydi bunlar.” Bazıları hizmetçilik yapıyordu. Aslında kusursuz bir biçimde giyinip –beyaz eldivenleri ve başka her şeyi olan– kusursuz bir biçimde davranan Hotanto bir uşağı bile olmuş, ona şehrin dışındaki köylerde rehberlik etmişti.

Burada geçirdiği ikinci haftada bilim camiasıyla tanıtı. Ordu cerrahları onu jeoloji gezintilerine çıkardı, astronomlarsa güney göklerinde yolunu nasıl bulacağını gösterdi. Herkesten çok tanışmayı istediği bir astronom vardı. Kitabını okuyup devirdiği Sir John Herschel’di bu. Herschel iki yıldır buradaydı, takımıyıldızların haritasını çıkarıyordu, Cape Town’ın dokuz kilometre dışında, köknarlar ve meşe ağaçlarının ortasında “rahat bir kır evi” satın almıştı. Darwin, “Onun eksantrik ve sevimli tavırlarıyla ilgili o kadar fazla şey duymuştum ki bu büyük adamı çok merak ediyorum,” diyor.

Çok da fazla beklemesi gerekmedi. FitzRoy, 3 Haziran’dı Herschel’i davet etti. Sir John, “son derece iyi tabiatlı biriydi,” onları akşam yemeğine çağırıldı, bu da Darwin’ın onun tavırlarının “biraz berbat” olduğunu doğrulamasını sağladı. Misafirler “güzel Cape soğanlarıyla dolu hoş bir bahçede gezdirildi.” Köknarlarla dolu bahçeleri gezdiler, Masa Dağı uzakta görünyordu. Bu arada volkanik patlamalar ve kitaların alçalması hakkında sohbet ettiler. Darwin yerkabuğundaki bu kırılmaları, Herschel’inde kendisi kadar sevdigini keşfetti. Yeraltındaki hareketlerin mekanığı Sir John’un ilgisini çekiyordu. Lyell’e bunlar hakkında açıklamalar yapan bir mektup yazmıştı zaten. *Principles of Geology* onun da ilgisini ateşlemiştir. Herhalde Herschel ve Darwin, Lyell’in yavaş yavaş gelişmekte olan yer şekilleri hakkındaki teorisine dair çok daha fazla şey söylemişlerdi. Herschel mektubunda Lyell’i ağını, “gizemlerin gizemi”nin, yeryüzünde peş peşe yeni türlerin oluşmasının üzerine atamamakla eleştirmiştir. Yer şekilleri yavaş yavaş değişiyorsa, bugündünden hiç de farklı olmayan güçlerle şekilendiriliyorsa, hayat da aynı şekilde anlaşılamaz mıydı? Türlerin doğuşu da bu kadar doğal olamaz mıydı? Sir John böyle düşünüyordu. Bu nazik konuda birbirlerine yakın düşünüyor olsalar da olmasalar da Darwin bu buluşmayı “uzunca bir süre boyunca keyfini çıkarma şansına eriştiği en unutulmaz olay” olarak niteliyordu.⁴

Evden gelen haberler onun bilimsel kararlılığını güçlendirdi. Catherine'ın yazdığı bir mektup nihayetinde onu Cape'te yakaladı. Mektup adının İngiltere'de doğabilimcilerin dilinde dolaştığını haber veriyordu. Henslow Charles'tan habersiz, onun Güney Amerika jeolojisi hakkında yazdığı teknik mektuplardan on tanesini düzenlemiş ve özel dağıtım için bir broşür haline getirip *bastırmıştı*. Altı aydır herkes bunlardan büyük zevk alıyordu. Doktor o kadar memnundu ki yarım düzine nüshayı dağıtmış; Foxların, Owenların, Wedgewoodların ve yerel eşrafın, oğlunun keşiflerini okumasını sağlamıştı. Henslow aileye Charles hakkında övgüler düzmüş, hepsinin de onunla muazzam derecede gururlanmasını sağlamıştı. Charles bunları duyduğuna çok memnundu; fakat karaladığı saatların basılmış halini düşünmek tüylerini ürpertiyordu. Henslow'a da eve yazdığı gibi çalakalem mektuplar yazmıştı. Acaba basılmış halleri neye benziyordu? "Ama İspanyolların dediği gibi, 'no hay remedio,' yapılacak bir şey yok!"⁴

FitzRoy'un daha evangelik kaygıları vardı. Misyonerlere yönelik saldırular, Cape Town'da da başka yerlerde olduğu kadar yaygındı. Pasifik misyonlarının başarısını görmüş olan FitzRoy tümüyle onlardan yana çıkyordu. Nihayetinde Tierra del Fuegolu vahşileri medenileştirmek, onun için bu seyahatin başlıca çıkış noktası olmuştu. Cape Town'da FitzRoy'dan *South African Christian Recorder* için bir makale yazması rica edilmişti. 18 Haziran'da Güney Atlantik'te kuzeye doğru yol alırlarken, Kaptan gazete için "Tahiti'nin ahlaki durumu" başlıklı açık bir mektup kaleme aldı. Araya Darwin'in günlüğünden misyonerlerin tavırları, yerlilerin ölçülüluğu ve ahlaklıyla ilgili parçalar da sıkıştırılmıştı. Başlıca dikkat çekici noktalardan biri, Darwin'in dağlardaki rehberini, onun muz pişirmesini, yemeden önce dizlerinin üstüne çöküp tıpkı bir Hıristiyan'ın yapacağı gibi sayıyla dua etmesini anlatmasıydı. Darwin'in o sıralarda yazdığı üzere, "Bir Tahitilinin yalnızca bir misyonerin gözleri onun üzerine dikilmişken dua edeceğini söyleyen o seyyahlar, bu kanittan yararlanabilirdi."⁵ Makale denizde bitirildi, yanlarından geçen bir gemiyle yayınlanması için geri gönderildi.

Eve varmalarına sadece dört ay kalmıştı, artık değerlendirmeler yapıp düşünme vaktiydi. Darwin Atlantik'te koleksiyon kataloglarını hazırladı. Numunelerin rakamlarının, yerlerinin ve tanımlarının listesini çıkardı. Birkaç hafta içinde on iki katalog hazırlamıştı. Her biri bir sınıf içindi: "eti-

lalkoldeki balıklar,” “hayvanlar (yani memeliler),” “etilalkoldeki sürüngenler,” “ornitoloji,” “etilalkoldeki böcekler” vs. diye devam ediyordu liste. Değerli derilerin ve salamuralanmış numunelerin uzmanları tarafından uygun bir biçimde isimlendirilip tanımlanması gerektiği konusunda kararlıydı. Böcekler konusunda otorite sahibi olan William Kirby, ona araştırmacı gemileriyle memlekete gönderdiği zooloji hazinelarının, isimler olmazsa degersiz olacağı uyarısında bulunmuştu. “Bizim çekmecelerimiz ya da dolaplarımızda küfleneceklerine, kendi çölleri ya da ormanlarında çürümeye de bırakılabilirler pekâlâ,” demişti.⁶ Darwin’ın kargosu bu akibe ugramayacaktı. Kataloglar, ganimetini İngiltere’de devralan uzmanlara yardımcı olacaktı.

Galapagos’ta bulduğu, üçü birbirinden farklı, her biri ayrı bir adaya ait alaycıkusların listesini çıkartırken bunun açılımları üzerine düşünmeye başladı.

İspanyolların herhangi bir kaplumbağanın hangi adadan getirilmiş olabileceğini anınsa söyleyebiliyor olduklarını... hatırlayınca. Bu kuşların yerleşik olduğu, her biri diğerinden görünebilen, ancak sınırlı sayıda hayvana sahip, yapıları bakımından çok az bir farklılık gösteren, ama doğada aynı yeri işgal eden adaları gördüğümde, bu kuşların yalnızca bir türün farklı çeşitleri olduğundan kuşkulananmam gerekiyordu. Bu sözlerin en küçük bir temeli bile varsa takımadaların zoolojisi incelenmeye değer olacaktır; çünkü bu tür oglular türlerin istikrarını baltalar.⁷

Eğer korsanlar adalara göre farklılık gösteren kaplumbağaları dışarıdan getirdilerse muhtemelen orijinal alaycıkus kolonileri de Şili’den gelip adalara dağılmış, her adaya uyum sağlar hale gelmişti. Fakat bunlar yalnızca “çeşitlerdi,” doğabilimciler tek bir türde çeşitlemelerin doğal bir biçimde ortaya çıkabileceğini kabul ediyorlardı. Hatta bir türün “Yaratılış merkezi” dışına yayılabilmesi için küçük bir esneklik gerekiydi. Böyle bir esneklik transmutasyona varamıyordu; ama Darwin’ı bir türün ne kadar zorlanabileceğini merak etmeye yöneltmişti. Herschel’in sözleriyle “gizemlerin gizemi” gizli saklı olamazdı.

Herkesin aklında eve ulaşmak vardı. 29 Haziran’dı Oğlak Dönencesi’ni geçtiler; Darwin defterine “altıncı ve son kez” diye not düşmüştü. Dokuz gün sonra, o yasaklı kaya parçası, St. Helena okyanusun ortasında koca bir şato gibi belirdi. Hapishaneye benzetmek belki de daha uy-

gun düşecekti, çünkü adanın lav derelerinden oluşmuş duvarları, kalenin savunmalarını ve istihkâm yerleştirmelerini tamamlayıormuş gibi görünyordu.

Koca ada kasvetliydi; gökyüzü karanlık ve yağmur bulutlarıyla doluydu. Sürgüne gönderilmiş Napoleon burada 1821'de ölmüştü; Darwin onun mezarından bir taş atımı uzakta beş gece boyunca konaklıdı. 9 Temmuz'da yağmur pencerelerini döverken Henslow'a yazdığı mektupta, yaşlı Boney'nin hayaleti bu korkutucu yere dadandıysa eğer "ortalıkta dolanması" için mükemmel bir gece olacağını söylemişti gülerek. "Bu kadar büyük bir ruhun" –Avrupa'nın fatihinin– bu ıssız kayanın üstünde, bir yol kenarındaki kulübelerin yakınında gömülü olmasında hayli ters bir şeyler vardı.⁸

Onu çevreleyen İngiliz bitkileri duruma daha da büyük bir terslik katıyordu. Bütün ada dışarıdan gelen türlerle kaplıydı; Darwin'in aldığı notlara göre katırtırnakları, İskoç köknarları, böğürtlen çalıları bu kayalık kalede başıboş yetişmiş, yerli türleri silip süpürmüştü. Darwin bütün adayı yaya dolaştı, gemiden ayrı olduğuna, bu İngiliz işgalciler hakkında notlar alıyor olduğuna memnundu. 660 metre yükseklikteki kabuklu fosilleri de gözden kaçırmamıştı. Standart jeoloji metinleri, bu fosilleri adanın kısa süre önce yükseldiğine kanıt gösteriyordu. Fakat Darwin bunların *kara kabuklusu* olduğunu, artık nesli tükenmiş bir türe ait olduğunu teşhis edebilecek kadar uzmandı.

Yolculuklarına devam ettiler, eve biraz daha yaklaşmışlardı. Beş günlük bir yolculüğün ardından Güney Atlantik'in ortasındaki Ascension Adası'na vardılar. Buradaki tek yerleşim deniz piyadelerinin kışlalarıydı. Donanma bu adayı sıkı yönetilen bir gemi gibi koruyordu; bütün yollar köşe taşlarıyla işaretlenmişti ve su pompaları doğal kaynaklardan su çekiyordu. Suya ihtiyaç vardı. Eski bir fıkarda dendiği gibi, burası bir kaya değil, okyanusun ortasındaki bir "cüruf"tu; Darwin de bu fıkranın bamteilini, kırmızı volkanik konileri incelemeye can atıyordu. Engebeli adada dolaşıp bütün o "çıplak cirkinliği" içinde doğayı seyretti. Burada ilksel şiddetin izleri bulunuyordu: katılmış lav dereleri, süngertaşı ve kül katmanları, yüzeye saçılmış "volkan bombaları," patlayan kraterlerden fırlayıp olmuş akkor füzeler.

23 Temmuz'da denize açıldılarında, *Beagle*'nın kuzeye doğru yol alıyar olması gerekiyordu; fakat geminin pusulası batı-güneybatı gösteriyordu. FitzRoy, insanı öfkelendirip çıldırtan bu mükemmel yetişçi, boylam

ölçümlerini kontrol etmek için Brezilya'da Bahia'ya doğru dümen kırmıştı. Darwin, ilımlı ve görmezden gelen bir tavırla, mürettebatın rahatsızlığını ve şaşkınlığını not alıp kabuklarını kataloglamaya devam etti. Kız kardeşleri "hayatı boyunca yetecek kadar seyahat edip etmediğini" merak edi-yordu, "sanırım buna genel olarak evet ve evet denebilir," diyorlardı. Bu noktaya dek yaşadığı hayal kırıklığı kesinlikle belirdi, onlara da büy-le demişti. "Böyle zikzaklar çizerek ilerlemek çok acı verici; duygularıma son noktayı koydu. Denizden tiksiniyorum, denizden nefret ediyorum."⁹

Bahia'ya deniz yolculuğu yalnızca bir haftaydı ama bu dış gıcırdatarak geçen yedi gün anlamına geliyordu. "Yenilik ve şaşkınlık" kaybolup git-miştir; bir kere daha Brezilya'nın vahşi yeşilliklerine daldıklarında Darwin karalar bağladı. Ağustos ayı başlarında beş gün boyunca parmaklarıyla oynadı, günlüğüne yazdı ve ormanı yağmaladı; mango ve muz yiyp ağus-tosböceklerinin sizlanmalarını dinledi, tropikal kelebeklerin rasgele uçuş-larını son kez izledi. Ormanın görüntüsü, "kocaman, vahşi, düzensiz, yem-yeşil bir serayı andıran hali" her zaman aklında kalacaktı. Son bir kez daha yürüdü, bu tabloyu zihnine kazımaya çalıştı. Bu tabloyu oluşturan "bin-lerce güzelliğin" her biri kaybolup gidecekti, fakat tıpkı çocukluğunda din-LEDİĞİ masallar gibi "başka bir dünyanın güzelliklerini anlatan" bir his bı-rakacakları geride.

6 Ağustos'ta yeniden İngiltere'ye doğru yola koyuldular ve Darwin de yüzlerce böceği kataloglama işine daldi. Fakat hava kapadı, bu yüzden de kıyı şeridinin daha üst kısmındaki Pernambuco'ya yanaşmak zorunda kal-dılar. Darwin geminin dışında olduğu için gergin, mangrov bataklıkları-nı ve resifleri inceleyerek vakit geçirdi. Ayın 17'sinde demir aldılar, gemi hızla, tropik bir fırtınanın içine daldı. Nihayet İngiltere yoluna koyulmuş-lardı, hiçbir "usandırıcı eziyet" bu ihtimal karşısında keyfini kaçıramaz-dı. Hamağında sallanyor, yine Shropshire'a hangi arabayla gideceği ta-sarlıyor, kız kardeşlerinin yüzlerinde göreceği bakışları hayal ediyordu.

21 Ağustos'ta Ekvator'u geçtiler, eylül ayı başında St. Jago'da kötükür ticaretlerini sürdürden köle tüccarlarının yanına palamarlarını bağlayarak ambarlarını doldurdular. 9 Eylül'de gemi Yengeç Dönencesi'ni aşarak ku-zeydeki iliman bölgelere doğru yol almaya başladı. İlaş subayları Azur-lar'daki Terceira Adası'nda biraz daha erzak tedariki yaptılar. Variller gü-verteerde yuvarlanırken, Darwin de konsoloston bir at ödünç alıp dörtna-la, faal bir yanardağı görmeye gitti; Galler'i andıran bir manzaranın iç-in-

den, köylülerin arasından, İngiliz karatavuklarının yanından geçti. Yine daha aşina olduğu kuzey topraklarındaydı, gerçi memleketinde üstünden buharlar tüten delikler yoktu, "bir buhar makinesinin kazanındaki çatlaklar değilse eğer." *Beagle*, adaların daha büyüğü olan St. Michael Adası'na doğru yol aldı; birçoğu İngiltere'ye gidecek olan, portakal dolu yüzlerce gemiyle aynı rıhtıma demir attı. Postadan çıkan bir şey yoktu yine, 25 Eylül'de tekrar denize açıldılar, "Tanrı'ya şükürler olsun bu kez doğruca eve giden bir yol izleyeceklerdi."

Bir hafta sonra Land's End'i göreceklerdi. O sıralarda kafasında bir tek düşüncə dolaşıyordu: "Shropshire ne kadar güzel görünüyor olacak!" Coşkuyla kendinden geçmiş, yemyeşil tropikleri unutmuştu. Sonunda, "İngiltere'nin manzarası on kat daha güzel!" diye haykırdı. "Sınırsız düzükle-riniz, içine girilemez ormanlarınıza gelince, kim bunları İngiltere'nin ye-sıl kırları ve meşe ormanlarıyla karşılaşabilir ki? Gülümseyen Tropik-ler, amma da 'kiymetli bir saçmalık!' Kim bir hanımın yüzünün her za-man gülmesini takdirle karşılar ki? İngiltere sizin yavan güzelliklerinizden biri değildir; ağlayabilir, kaşlarını çatabilir, gülümseyebilir, hem de hep-sini sırayla yapar."

Denizde geçirilen beş yılın ardından bu Homeros kahramanlarının du-yuları iyice şahlanmıştı. Hayatta kalmayı başarmışlardı; denizci Davis'in koatisi bile. Bu gibi zamanlarda herkes "olağandışı bir aptallık ve aşırı-ya kaçan bir harekette bulunmak" ister. Darwin "denize bozukluklar fır-lattıklarında ya da neşelerini kutlamak için pipolarını sterlin banknotla-riyla yaktıklarında" "savaş adamlarının" haklı olduğunu söylüyordu.¹⁰

Denizde geçirdiği son hafta değişken, dalgalı olmuştu; mavi deniz canavarları peşine düşmüştü. Uzandığı yerden, gezinerek geçirdiği beş yılın acılarını ve hazırlarını düşünüyordu. Başkalarına da böyle tehlikeli bir se-yahate çıkmaları tavsiyesinde bulunabilir miydi? Evet, ama zooloji ya da jeoloji gibi bir eğilimleri varsa eğer; aksi takdirde çekilen acılar duyulan hazzi bastıracaktı, önemsiz rahatsızlıklar devasa boyutlara ulaşacaktı; "bir oda isteği, kapanma isteği, dinlenme isteği, sürekli bir telaş içinde olmanın yoruculuğu, küçük lükslerin mahremiyeti, medeniyetin rahatlığı," hep-sinden de beteri kesintisiz devam eden deniz tutması. Bu durumda bile sey-yahalar sırıf bir amatörün ilgisinden fazlasına sahip olmaliydi. Gözlemlerinin hasadını toplamalı ve kullanmalıyıdalar: "Alınan bir meyve olma-li," sonucuna varmıştı.

Darwin kendi kendine düşünüyordu. Onun için ekip biçme yılları geride kalmıştı. Eksiksız bir kayıt tutmuştu; 770 sayfa uzunluğundaki günlüğü, yayınlanabileceğî düşünülerek yazılmış, parti parti eve gönderilmişti. Erasmus günlüğünden çok hoşlanmıştı, Hensleigh de; ikisi de “Yayınlandığında çok ilginç bir seyahat kitabı olacak,” diyorlardı. Kız kardeşleri “günüğını yüksek sesle okumuşlardı,” babaları, “karşılaştığı tehlikelerin tüylerini ürperttiği zamanlar dışında gününü son derece beğenmiş”ti. Susan’ın dediği gibi, “Yazım hataları düzeltildiğinde, mükemmel olacaktır.”¹¹

Daha da fazlası vardı: Ezoterik jeoloji (1383 büyük sayfa) ve zooloji notları (368 sayfa); yeni türler koltuğunun altındaydı; küçük rheanın yarısı yenmiş leşi, bebek bir Galapagos kaplumbağası da kamarasındaydı –hâlâ hayatı ve beş santim daha uzun–; sandıklar dolusu kemik ve kuş, kaya ve mercan da evde onu bekliyordu. Hasat muazzam olmuştu. Ana kataloglarındaki listeye göre alkolde bekletilen 1529 tür bulunuyordu; 3907 adet de etiketlenmiş deri, kemik ve başka kurutulmuş numuneler vardı.¹²

Bunlar meyve verecek miydi? Kuşkusuz asıl işin şimdî başlamasını bekliyordu; “İngiltere’de beni bekleyen iş yiğinına korku ve tatmin karışımı komik bir duyguya bakıyorum.” Numunelerinin incelenmesini gözetmek amacıyla Londra’dâ yaşaması gerektiğini biliyordu, bu yüzden planlar yapmaya başladı. “Amirallikteki ilk Lordum” dediği Henslow’â ona Jeoloji Cemiyeti’nden bir burs ayarlaması ricasında bulundu; Eras’tan da beyefendilerin devam ettiği bazı kulüplere üyelik ayarlamasını istedi.¹³ Dostları çoktan adını Entomoloji Cemiyeti’ne yazdırılmışlardı; burada tropik böcekleriyle şaha kalkabilecekti.

Derilerin, kemiklerin ve “yalıtılmış olguların kısa süre içinde ilginçliğini yitireceğini” biliyordu. Bunlarla çok daha fazlası yapılmalıydı. Kirby’ye, eski kuşaktan birine göre, isimlendirmek yapılması gereken tek şeydi. Ama Darwin daha fazlasını yapmak istiyordu; onun soruları vardı, milyonlarca sorusu vardı: Eski megateryumlar dünyası neye benzıyordu? Megateryumlar neden ölüp gitmiş? Hayvanlar ve kuşlar açık denizlerdeki adalarda nasıl oluyor da koloniler kuruyordu? Çoktan büyük jeoloji kuramları geliştirmiş bulunuyordu; kıtaların yükselmesi, mercan resiflerinin oluşmasıyla ilgili kuramlar. “Fikirlerini sınırlara götürmeye başlamış,” görüşlerini Güney Amerika’dan yerküreye yaymaya girişmişti. Fikirleri dikkate alındığında, “tüm dünyanın aslında basit bir jeolojisi ol-

duğunun” görüleceği kehanetinde bulunuyordu.¹⁴ Ömrü boyunca sürecek bir alışkanlık başlatmıştı; küçük kökenlerden yola çıkıp büyük sonuçlara ulaşıyordu; mikroskopik mercanlardan hareket ederek büyük resiflere, yerkabuğunun hareketlerinden And Dağları’na varıyordu. Dünya Darwin’ın taktiği Lyellci gözlüklerden küçük değişimlerin birikimiymiş gibi görünüyordu. Her şey doğal, tedrici ve yavaştı.

Artık “aslanların tedarikçisi” değildi, malzemesini kendisi yiyp yutacaktı. Sedgwick bir önceki kasım ayında Jeoloji Derneği’nde Darwin’ın verdiği sonuçlara dair bir özet sunmuştu. Güney Amerika jeolojisine dair pek az şey biliniyordu ve onun “pampaların yükselmesinin tedrici ya da birbirini izleyen sarsıntılarla gerçekleşmiş olması gerektiği” yönündeki görüşü büyük bir heyecan yaratmıştı. Cumartesi günleri yayınlanan *Athenaeum*’da çıkan bir haber, Doktor’un Charles’ın “yaptıkları”ndan son derece büyük bir keyif duymasını sağlamıştı. Lyell de kendisinden geçmiş gibi görünüyordu: Sedgwick’e “Darwin’ın dönüşünü nasıl da iple çektim!” diye açılmıştı; “Umarım Cambridge’te onu tekeline almak gibi bir niyetin yoktur.” Sedgwick de “Darwin için dünyadaki en iyi şeyin bu keşif gezisine çıkmak olduğunu” fark etmişti; “aylak bir adam olma riski vardı: ama artık karakteri yerli yerine oturacak, Tanrı hayatını korursa, Avrupalı doğabilimciler arasında büyük bir isim olacak.”¹⁵ Darwin’ın Sedgwick’in inancını haklı çıkarması, Lyell’in beklenmelerini karşılaşması gerekiyordu. Eve salamuralanmış numunelerden çok daha ısrarcı sorularla dönüyordu ve bunları cevaplamak ona kalmıştı.

En büyük soru insanlıkla ilgiliydi. “Gerçek bir barbardan,” “en vahşi, en aşağı haliyle bir insandan” daha rahatsız edici bir görüntü düşünemiyordu. Darwin hamağında aylaklı ederken, “İnsanın zihni yüzyıllarca geriye gidiyor, sonra da atalarımız bunlar gibi olabilir mi diye soruyor,” diyordu kendi kendine. İnsanlık cetvelindeki her ölçüyü görmüştü; “işaretleri ve yüz ifadelerini evcilleştirilmiş hayvanlar kadar bile anlaşılır bulmadığımız kaba Fuegoludan” Maorilere, Tahitililere, pampa Kızılderillerine, onları ortadan kaldırın gaucholara her ölçüyü. Hepsinin Britanya bayrağının altında yürüyen sömürgecilerin gölgesinde kahiyordu.

Avrupa merkezli birimlerle ayarlanmış bir “cetveldi” bu; en tepedekiler en aşağıdakileri yargılıyordu. Darwin insanları çalışma isteklerine, kendilerini iyileştirme isteklerine, yerleşmelerle dost olma, Hıristiyan ahlakını benimseme isteklerine göre sıraya dizmişti. Yüksek ve aşağı ırklar ara-

sında giderek açılan ve dibi yokmuş gibi görünen bir çatlak vardı. "Vahsiyle medeni insan arasındaki farkı tarif etmenin ya da resmetmenin mümkün olabileceğine inanmıyorum. Bu evcilleştirilmiş ve vahşi hayvan arasındaki farklılıktır." Jemmy'nin de gösterdiği üzere vahşilerin içgüdüleri güçlüydü. Tierra del Fuegolular sefil varoluşlarına gayet iyi uyarlanmışlardı. Darwin'in, şeri yudumlayan toplumuna uyum sağladığı gibi. Fakat bu nasıl olabilirdi? Nasıl olur da aynı Yaratıcı, insanı hem bu kadar ilkel, hem de bu kadar sofistike yaratmış olabilirdi?

Geride bu sorular kalmıştı, bir de manen hissettikleri. And Dağları'na tırmanmış, volkanik çatlakların üzerinde durmuş, buzulların kopup denize düştüğünü görmüş, mercan resifleri arasında ağır ağır, zorluklarla yürümüş; ama her şey olup bittikten sonra, bunların hiçbiri "ulvilikte ilkel ormanları" aşamamıştı. Sürünge asmalarla dolu cangıllarda, doğanın tanrısunun çeşitli ürünleriyle dolu tapınaklarda kendinden geçmiş bir halde oturmuştu. Dini duygularla dolup taşımıştı. "Bu issızlıklar karşısında hiç kimse, insanda bedeninin taşıdığı nefesten fazlası olduğunu hissetmeden duramaz." Şimdi özlemini çektiği şey de buydu, yeni bir tapınakta tapınmak.

Papazevi Doğa'yla dolup taşıyordu; işgal edilmişti, örtülümüştü. Kız kardeşleri de bu kadarını tahmin ediyordu: "Babamla birlikte genellikle şöminenin başına oturup neler yapacağını düşünüyoruz. Kilise'ye girmenin yalnızca küçük umutlara bağlı olduğundan korkuyorum."¹⁶ Gerçekten de Darwin başka bir yerde tapınıyordu. Hassas kabuğun altındaki muazzam gücü hissetmişti; Concepción'da katedral çöktüğünde; kıtaları yükseltip alçaltan temel kuvvetlerde, insanın saçma çabalarını "önemsiz" kılan kuvvetlerde o muazzam gücü hissetti. Burada gerçekten de insanda huşu uyandıran, hatta esrarlı bir şey vardı: Hayatın temellerinin ta kendisi. Cambridge'teki profesörleri Doğa'nın Tanrısına adanmış olmayı en yükseklere yerleştirmişlerdi. Darwin onların da ötesine geçecekti: Doğa'yı Doğa uğruna inceleyecek, güçlerini açıklayacak, bilgeliğini anlayacak, yollarını haklı çıkaracaktı.

Fırtınalı 2 Ekim gecesi, Falmouth görüş mesafesine girdiğinde, Darwin'in kafasında bütün bir meslek hayatına yetecek kadar soru vardı.

1836 - 1842

14. Bölüm

Kuyruğuna Hayran Bir Tavus Kuşu

Charles Falmouth'tan Shrewsbury'ye koştu, herkesi görmek için yanıp tutuşuyordu, patlamak üzereydi; akı "bunca hazdan bir hayli karışmıştı." Yolculuk tam hızla iki gün çıktı; terleyen atlar dörtnala koşarak West Country'deki ormanların, meyve bahçelerinin yanından geçti; her şey hatırladığından "çok daha güzel ve neşeliydi." "Arabadaki aptallar çayırların her zamankinden biraz daha yeşil olduğunu düşünüyormuş gibi görünmüyordu," diyordu kendi kendine; ama tropik ormanları, çalılıklarla dolu pampaları, heybetli Cordilleraları görmüş biri olarak "koskoca dünyanın İngiltere'nin zengin toprakları kadar mutluluk veren bir görünüm barındırmadığını" biliyordu. Nihayet 4 Ekim 1836 Salı gecesi geç saatlerde Mount'a ulaştı. Vakit o kadar geçti ki aile yatmıştı. Beş yıl iki gündür uzaklarda olmasına rağmen, odasına yorgun argın, sessizce, onları uyandırmadan süzüldü.

Onun geldiğini kahvaltıya indiğinde anladılar. Şaşkınlık kendinden geçmeyi beraberinde getirdi, "zavallı Charles" onca yıl sonra babasını ve kız kardeşlerini gördüğünde "öyle büyük bir şefkat ve hızla doldu ki." Birbirlerine sarılıp öpüştüler, uşaklar Efendi Charles'in dönüşünü kutlarken sarhoş oldular. Kızlar onun süzülmüş olmasından kaygılıydı, 8 kilo kaybetmişti; ama hiç önemli değildi, eve dönmüştü. Sonu gelmeyecek yolculuk nihayete ermişti. Caroline Charles'in "denize duyduğu nefretin" Biscay Körfezi'ndeki berbat dalgalar yüzünden "her zamanki yoğunluğuyla devam ettiğine" için için sevinmişti. Fakat o bile seyahatin amacına ulaşmış olduğunu teslim ediyordu, "çünkü Charles mutlu olmuş, ömrünün geri kalan kısmında peşinden gideceği ilginç şeylerle karşılaşmıştı."

Charles bir hezeyan halinde, "yarı ölü yarı diri bir vaziyette" akrabalarını mektup yağmuruna tutmaya başladı, sayfalardan tebessümler yükseliyordu. Jos Dayısı'na, "O kadar mutluyum ki, ne yazdığını pek far-

kında değilim,” diyordu. Daha karaya alışmamıştı ki, Owen ona tüfeğiyile birlikte gelmesi davetinde bulundu; “bak bakalım, *seyahatlerin seni geliştirmiş mi*; biraz atış talimi yapmak yine kara sakini haline gelmenin belki de en iyi yoludur,” diyordu.¹

Fakat o aynı Efendi Charles mıydı? Aradan geçen beş yıl ve koca bir dünya, onu eski şaşkınlık, yönsüz ve güvensiz benliğinden ayırmıştı. Üstünde yeni bir özgüven, yeni bir içtenlik vardı; hasmane ortamlarda akıyla ayakta kalmış, savaşlar ve vahşilerle karşılaşmış, And Dağları’nda yürümüştü. Hayatta kalmış olduğuna memnundu. Kendi başının çaresine bakar hale gelmişti, kendisini düşünüyordu, otoriteye meydan okuyacak kadar özgüvenliydi. Çizgisini çekmiş, değerini kanıtlamıştı, başardığı şeyle gurur duyuyordu. Bu onu ailesinin ilgi odağı haline getirmiştir, o da bu durumdan memnundu. Hayatında ilk kez sevdiklerinin kayıtsız şartsız onayı kazanmıştır. Aynı insan olduğu artık söylenemezdı: Kendi reformunu geçirmiştir.

Peki nereye dönmüştü? Ülkenin durumu nasıldı? “Bütün İngiltere’nin değişmiş göründüğünü” kabul eden ilk o oldu. Reformlar kapsamlı olmuş, yeni kent ve sanayi merkezlerinin gücünü pekiştirmiştir. Mizah yazarlarından birinin sözlerine bakılırsa Whigler o kadar çok şeyi değiştirmişlerdi ki “açıkçası yalnızca dünyadaki her şeyi değiştirmeyi amaçlamakla kalmamış, dalgaları değiştirmeye, kütleçekimi ilkesini askıya almayı ve güneş sistemini altüst etmeye niyetlenmişlerdi.”²

Dokunulmamış çok az şey kalmıştı. Reform Yasası dört yıldır yürürlükteydi. Tory belediyeler ancak bir önceki yıl demokratikleşmişler ve Whig kilise karşıtlarının işgaline uğramışlardı; bunlar bazı şehirlerde Üniteryen belediye başkanları seçiyorlardı. İşler kesinlikle değişmiştir. İktidar demir yumruklu Wellington Dükü’nün sıkâyet ettiği üzere dürust Tory Anglikanlardan Whig imalatçılara, dükkân sahiplerine ve ateistlere doğru el değiştirmiştir.

Kabarmış yoksullar ordusunun son derece tiksindirici bulduğu Yeni Yoksullar Yasası da yürürlüğe girmiştir. Darwin yeni bir enerji bulmuş, Malthus bir dünyaya geri dönmüştü; nihayet Malthus’un sözleri ciddiye alınmıştır: Eskiden olduğu gibi evin dışındaki lere yardım etmek ortadan kaldırılmış, yoksullar rekabet etmeye ya da ışıklarla karşı karşıya kalmaya mecbur olmuştı. ışıklar yükseliyordu; “talihsizleri yoksul oldukları için cezalandıran” kötücül bir yasanın işaretini olarak gidişata meydan okuyan

kundakçılara rağmen hem de. Yoksullar Yasası, yoksulları göç etmeye; daha düşük ücretler için çalışmaya; daha kaba, bayağı, işlenmemiş gıdalılarla yaşamaya zorlamak için tasarlanmış “Malthusçu bir yasa” olarak nitelenip kınanıyordu. İlk isyanlar Mayıs 1835’té güneydeki bölgelerde patlak verdi; Yoksullar Yasası komisyoncuları topa tutulmuş, yargıçlar İsyancı Yasası’nı okumuşlardı. O kişi direniş şiddetli olmuştu; işlikler kundaklanmış ve polisle şiddetli çatışmalara girilmişti.³

Whiglerin bu yeniden yapılanma süreci, orta sınıf Malthusçu değerlerin ileri sürülmemesiydi. Darwin Malthus’un yeni bir anlam kazandığını görmüştü. Malthus’un adı herkesin dilindeydi; ya şeytan ya Mesih olarak anılıyordu. Nüfusla, ilerlemeyle, yoksullukla ilgili doktrini artık akademik değildi. Yoksullar Yasası politikasının çekirdeğini bu doktrin oluşturmuştu; alevlendirici nutukların, halk muhalefetinin ve hükümet propaganda-sının malzemesini yani.

Darwin aslında aldatıcı bir sükünetle karşılaşmıştı, fırtına öncesi sessizliği bu. Durum içten içe kaynıyordu; yaz aylarındaki demiryolu patlaması ve ganimet hasadı ortamı biraz yumuşatmıştı. Hal böyleyken dahi, hükümet Londra’da ya da kuzyedeki sanayi bölgelerinde yeni Yoksullar Yasası’nı yürürlüğe sokmaya cesaret edememişti. Bir ekonomik durgunluk baş göstermiş, kitlesel bir işsizlik bekleniyordu.

Darwin *Beagle*’dan çıkar çıkmaz Whig kimliğine tekrar geri dönmüştü. Geminin sıkı Torysi FitzRoy’la dalga geçmişti; ama artık onu aynı ölçüde yumuşak bir tonla “karşılaştığımızda siyasetim sağlam bir biçimde oturmuş ve bilgece temeller üzerine yerleşmiş olacak,” diye bilgilendirmişti. Devlet gemisi onun partisinin komutasında olduğundan, artık serinkanlı ve katı olma sırası ondaydı. FitzRoy ise öngörülebilir bir biçimde davranış makamında her şeyi yapmıştı. Hemen evlenerek Darwin’ı şaşırtmıştı. Beş yıl boyunca hatununu gizli tutmuştu, her gün aynı sofrayı paylaştığı arkadaşından bile.

Darwin kendini eve kapatmış bir halde duramıyordu. Görmeye özlem duyduğu kişi Henslow’du, “neşe ve kafa karışıklığından hâlâ sersem” ona çalakalem bir not gönderdi: “Birçok konuda tavsiyenizi istiyorum. Gerçekten de başım bulutlarda.” *Beagle*’ın getirdiği, birçoğu hâlâ gemide bulunan, titiz bir biçimde numaralandırılmış ve listelenmiş, uzmanları bekleyen numunelerle ne yapacağına dair hiçbir fikri yoktu. Tanımlanmalarını istiyordu, ama hangi uzmanlarla görüşecekti? Karada geçirdiği on gü-

nün ardından 15 Ekim'de yine Cambridge'in sivri kulelerine geri dönmüş, Henslow'un başının etini yiyordu. Burada en azından bitkileri alacak biri vardı. Profesör Sedgwick de onunla görüştü, birlikte kahvaltı yaptılar; jeoloji hakkında konuşup Cambridge'teki son siyasi gelişmelerden bahsettiler. Darwin Londra'daki en iyi doğabilimcilerle tanışmasını sağlayacak takdim mektupları aldı; bir de işten başlarını kaşıyacak vakitleri olmadığına dair uyarılar. Bakıp görmekten başka yapacağı bir şey yoktu.⁴

Ayın 20'sinde Cambridge'in sessizliğinden çıkış telaş içindeki Londra'ya daldı; yeni Regent Street'in hemen yakınındaki Great Malborough Street'te Erasmus'la birlikte kalmıştı. Londra: Büyüklüğüyle insanın gözü nü korkutan "modern Babil," o kadar büyütü ki "bir yaya bir günde bütün şehri yürüyerek aşamazdı." İki milyonluk muazzam nüfus şehri ziyaret edenleri korkutuyordu; kendilerini "kasvet içinde sessizce yuvarlanan büyük insan dalgalarıyla çevrelenmiş halde" buluyorlardı. Değişim geçen bir şehir vardı karşısında. Euston İstasyonu inşa ediliyordu, Londra Köprüsü'nün inşası bitmişti; ama geceleri, şehir "büyülü bir biçimde milyonlarca gaz lambasıyla aydınlatıldığında" seyre değer bir manzara ortaya çıkıyordu. Her cadde ışıklıydı; ışıklar o kadar parlaklıktı ki yüksekteki Hampstead Heath'ten bakıldığından şehir donuk bir halde titreşen bir yıldız kümesine dönüşüveriyordu. Yol işleri sürekli bir sıkayıet kaynağıydı: kanalizasyonlar döşeniyor, ana havagazı boruları yerleştiriliyordu. Tahribatın bir bölümü istenmeden meydana gelmişti; Avam Kamarası'nın yanıp kül olmuş iskeletinin üzüntü verici bir manzarası vardı; ama işlerin çoğu pahalı bir yenilenme yaşadığı anlamına geliyordu.⁵ En zengin bilimsel kurumlar olan British Museum ve Kraliyet Cerrahlar Kurumu için de geçerliydi bu; bir yapı iskelesi zırhının arasında etkileyici, yepeni bir revak göze çarpıyordu.

Darwin o kurum senin bu kurum benim dolaşarak günler geçirdi; Zooloji ve Jeoloji cemiyetlerine, Linneaus Cemiyeti'ne, British Museum'a gitti; hepsi de kardeşinin evine kısa bir yürüyüş mesafesindeydi. Kendisini tanıtmıyor, insanlarla yemeğe çıkışın Güney Amerika hikâyelerini anlatıyor, uzmanları koleksiyonlarıyla etkilemeye çalışıyordu. Çalışlıydi ve meşhurdu; jeologlar basılmış mektuplarını okumuşlar, birçokları da megateryum fosillerini görmüşlerdi. Herkes tropikleri görmüş bu gezinle tanışmak, vahşilere, yağmur ormanlarına ve dev yer tembel hayvanlarına dair hikâyelerini dinlemek istiyordu. Cambridge'te eğitim görmüş, eşraftan gelen ta-

nidak doğabilimcilerden Charles Bunbury bildik bir tavırla onu köşeye sıkıştırmaya çalıştı. "Darwin evrenselli bir koleksiyoncu gibi görünüyor," diyordu Bunbury şevkle, "bütün koca perukluları şaşırtacak" yeni türler keşfetdiyordu. İşte Darwin karşısındaydı, karaya ayak basmasının üstünden bir ay geçmişti ve "bilimin duayenleri arasında çok heyecan verici bir zihin dağınıklığıyla dolanıyordu." Başta, numunelerini verdiğinde karışık sonuçlar almıştı. Jeologlar Güney Amerika'dan getirdiği kayaların üstüne atlampı; ama Henslow'un da tahmin ettiği gibi, "zoologlar tanımlanmamış birkaç yaratığı biraz baş belası gibi görüyordu."⁶

Bu hiç de şaşırtıcı değildi; çünkü dünyanın dört bir köşesinden yağan midyeler ve derilere gark olmuşlardı. Zooloji Cemiyeti, göçmenlerden ve askeri araştırmacılarından egzotik türler aldığından şimdi bu yağmurun altında boğuluyordu. Cemiyetin West End'de yeni bir müzesi vardı, ama giğışata zar zor ayak uydurabiliyordu. Darwin'in fark ettiği üzere sömürgelerden o kadar fazla katkıda bulunan olmuştu ki koleksiyonlar onları tanımlayacak yetkin doğabilimcilerin sayısını aşıyordu.

Eski müze uzun zamandır zoologlar arasında çekişme konusu olmuştu. Zooloji yetkilileri bu sorunu çözmek için büyük cerrah John Hunter'ın Leicester Meydanı'ndaki müzesini almışlardı. Burası kocaman bir müzeydi, eski binanın iki katı büyülükteydi, "odaları ve galerileri gayet iyi düzenlenmiş, tepeden aydınlatılmıştı." Darwin buraya geldiğinde, teçhizata 1200 sterlin harcanmış bulunuyordu, böylece müze yaklaşık 150 metrelik bir sergileme alanı kazanmıştı. Fakat zaten sıkış tepiş durumdaydı. Duvarlar sonu gelmeyen cam kapaklı kutularla dolmuştu. Sömürgecilerden gönderilen bir memeli, kuş, sürüngen ve balık cümbüşüyle doluydu müze; 6720 tür vardı; Darwin bunun "Krallık'ta halka açık" en büyük sergi olduğunu söylüyordu. Aslında o kadar fazla tür vardı ki daha yarısı bile adlandırılmasız, etiketlenmemişti. Asistanların salamura edilmiş balık ve sürüngenleri geçici olarak muhafaza edildikleri kavanozlardan çıkardığı görülebiliyordu hâlâ. Müze "hemen hemen doluyken ve bini aşkın tür henüz yerleştirilmemişken" nasıl bir umudu olabilirdi ki?⁷ Daha fazlasını almaya neden isteksiz olduklarıını görebiliyordu.

Başka bir şey de belirdindi: Atmosfer gergindi. Zooloji Cemiyeti siyasi rüzgârların darbesini almıştı, karışıklık çıkarmaya meyilli demokratlar –bunların başını Darwin'in artık University College'da ders veren eski hocası Robert Grant çekiyordu– yeni bir zooloji çağının başlatmaya çalışıyordu.

lardı. Aristokratların zengin sofraları için av yetiştirmeye tutkusunu onlara göre değildi (hayvanat bahçesinin baştaki amaçlarından biri buydu zaten). Cemiyetin ücretli uzmanlar tarafından yönetilmesini istiyorlardı. Eğlence olsun diye bu işe uğraşan zengin amatörlerin (taşra rahipleri, meraklı amatörler ve soyollar) başı çektiği eski zoolojiden yaka silkmişlerdi. Yeni müze girişikleri seferberliğin bir sonucuydu; ciddi, emperyal amaçlar açısından yararlı zoolojiye hizmet eden bir abideydi. Reformcular yeni müzenin, Regent's Park'taki Zooloji Bahçeleri'nde gezip dolaşan aristokratlardan uzlaşa, West End'e yerleştirilmesi için kavga vermişlerdi. Reform için verilen bu kavgalar, Darwin'in de fark ettiği üzere geride acı duygular bırakmıştır. "Zoologlar karşısında sabırıma taşıdı artık," diye kahkahalarla güldü, "aşırı çalıştırıldıkları için değil, kötücül kavgacı ruhları yüzünden. Geçen akşam Zooloji Cemiyeti'ne gittim, konuşmacılar bir beyefendinin tavrından başka her şeyi hatırlatan bir tavırla birbirlerine hırlıyorlardı."

Darwin, Grant'ı tartmaya başlamıştı: Eski öğretmeninin siyaseti Edinburgh günlerinden bu yana daha sert bir hal almıştı. Reformlarla geçen çalkantılı 1830'lardaki birçok radikal gibi Grant da bir demokrat, Kilise'yi eleştiren, Cambridge'ten nefret eden biriydi; ayrıcalıklara her zaman saldırdırırdı. Yoldaşlarından biri şöyle demişti: "Nerede cömertlik ve liberallığı savunan, iyi, onurlu bir dava güdülüyorsa orada Profesör Grant'ın adı karşınıza çıkar." Fakat bu onurlu davalar her zaman Darwin'in davaları olmuyordu. Darwin'in dostları Cambridgeli din adamlarıydı. Kendine ait bir servete sahip bir Whig beyefendisi olarak Darwin, zenginlerin asırlardır yaptığı gibi kendi zevklerinin peşinden koşma özgürlüğüne sahip olmaktan, evini bir laboratuvara çevirmekten memnuniyet duyuyordu. Bilimle maaşlı uğraşacak ya da hayvanat bahçesinin aristokrat ekabirlerinin üyelere hesap vermesini sağlamaya çalışacak tiynette biri değildi. Gelgelelim davranış standartlarıyla ilgileniyordu ve ailesinin "sert ve azgin" radikaller karşısında duyduğu horgörüyü paylaşıyordu.⁸

Eziyet çeken yalnızca zoologlar değildi. Başka kurumlar da geleneksel liderliklerini hedef alan meydan okumalarla karşı karşıya kalıyorlardı. British Museum bile kargaşa içindeydi. Müze 1836'da, unvan sahibi mütevelli heyetini kapı dışarı edip müzeyi Fransız çizgisinde bir araştırma kurumuna dönüştürmek isteyen radikallerin önyak olduğu hırpalayıcı bir parlamento soruşturmasına konu olmuştu. Grant yine burada da müzenin Canterbury Piskoposu'na bağlı, işlerinin ehli olmaktan uzak aristokrat

yöneticilerini kalaylamıştı. Bütün bunlar Darwin'in koleksiyonlarını British Museum'a emanet etmekten korkmasına yol açmıştı. "Bütün bu duydularım karşısında bu kurumun şimdiki haline bile saygı duyamıyorum," diyordu. Olup bitenler Dr. Grant'a karşı da tedbirli davranışmasına yol açmıştı. Giderek daha dikenli bir sekülerlik yanlısı haline gelen Grant, "Hıristiyanlığın kutsal gerçeklerini dine küfredercesine alaya aldığı" bilinen "sürüngen basını" desteklediği için Toryler tarafından eleştiriliyordu.⁹ Bilimle ilgilenen beyefendilere, yerleşik düzeni ayakta tutan sütunlara göre asıl mesele onun ucuz basınyla içli dışlı olmasıydı.

Bütün bu koşturmaca, numunelerine yer bulma çabası, ürkütücü siyasi tiratları dinlemek Charles'ı bitap düşürmüştü. Caroline'a, "Çok yorgunum," diye iç geçiriyordu, "sevgili ihtiyar Henslow'la birlikte yaşamaaya özlem duyuyorum." Cambridge, dumanlı sisler ve is kadar, çekişmelerden de uzak bir sığınaktı. Koleksiyonunu Cambridge'e taşıyip oradan parça parça dışarıya göndermenin en iyisi olduğunu düşünüyordu. Babasının onu desteklemesi, ona arka çekmayı südüreceğine söz vermesi bunu yapabileceğii, Kilise'yi ve kariyer yapmayı aklından çıkarıp işini yapabileceği anlamına geliyordu. Doktor uygun bir biçimde ona bir harçlık bağlayıp yılda 400 sterlin getiren hisse senetleri verdi. Maddi açıdan rahat olduğundan, para tuzağı olan akademik ihtiyaçların yükünden uzak bağımsız bir hayat tarzı izleyebildi. 400 sterlin bir beyefendinin geçimini sağlamaya, uşağıının ücretini karşılamaya –Covington işine devam ediyoruve daha fazlasına yeter de artardı bile. Aslında ihtiyaç duyduğu yardımı satın alabilecek maddi güçe sahipti. Henslow'a, "Fosilleşmiş kabuklularla ilgili olarak soruyorum. Sowerby iyi bir adam mıdır? Anladığım kadarıyla yardımı satın alınabilir," diye yazmıştı.¹⁰ Darwin yıllar içinde böyle birkaç uzmanı işe alacaktı, çizer ve kabuklu hayvan tüccarı George Sowerby de bunlar arasındaydı. Kendi kendini finanse eden, işini yan sözleşmelerle götüren bir doğabilimci olarak yerleşiklik kazanabilirdi.

Ama nerede? Hayat seçeneklerini çizdi: Ya Londra'nın sıkıntıları içinde "bilimin duayenleriyle" birlikte olacaktı ya da din adamı doğabilimcilerle birlikte sessiz sakin Cambridge'te yaşayacaktı. Şehrin entelektüel olarak kavrayıp kucaklayan atmosferi içinde yaşayan Lyell ve Eras'ı taklit edip onların gelişmiş, özgür düşünceli, siyasi, heyecan verici entelektüel çevrelerine mi taşınmalıydı? Ülkenin en taze balıkları, en taze haberleri, en son gösterileri, en geniş bilimsel yetenek havuzu buradaydı. Eras hâlâ

kelimenin tam anlamıyla ehli keyif hayatının tadını çıkarıyordu, günleri entelektüel akşam yemeklerinde geçiyordu. Lyell mükemmel bir örnekti; çizgisini çekerek şöhrete kavuşmuş, kendi kendini finanse eden bir uzmandı. Yoksa Henslow gibi, ona düşünebileceği sessizliği sunacak pastoral kır-lara mı çekilmeliydi? İki arada bir derede kalmıştı, ama bu ihtimal her ne kadar betini benzini soldursa da değerli numunelerinin dağıtımını gözetmek üzere durmanların içine yerleşmesi gerektiği açıktı.

Londra'da Eras ona arkadaşlık ediyordu. Yani en azından bazı zamanlarda; çünkü ağabeyi edebiyatın dışı aslanı Harriet Martineau'nun etkisi altına girmiştir. O günlerde akşamları eve "Miss Martineau'yu gezdirmekten" yorgun argın bir halde dönüyordu. Martineau Londra'nın edebiyat çevrelerinde, Whig reformlarının tümünü haklı çıkarmaya soyunmuş başlıca isimdi. Peder Malthus'la bile tanıştırılmıştı.¹¹ Bu zihinlerin bir buluşması olabilirdi, fakat ikisi de daha fazlasını beklememişlerdi. Martineau'nun kulaklıkları ve Malthus'un yarık damağı yüzünden, birbirlerine bir şeyler aktarmaları şaşırtıcı olurdu, ama aralarındaki engelleri aşmışlar ve mükemmel bir bağlantı kurmuşlardı. Martineau Malthus'un her kelimesini kulaklığını takmadan duymuştu, bunlar yüceltici kelimelerdi; Malthus onun Yoksullar Yasası'yla ilgili hikâyelerini görüşlerinin bir özeti olarak görüp takdir etmişti.

Ama Martineau çok tehlikeli bir muhalefetle karşı karşıya kalmıştı. Tory ataerkiller, "yoksullara yardım edilmesine, onların tedarik edilmesine karşı çıkan bir Malthusçu" olduğu gereklisiyle ona saldırmışlardı. Diğer taraftaysa Eras'tan daha radikal doktorlar, tehlikelerle dolu işlikleri protesto etmek için birleşiyorlardı. Grant ile 1836'daki radikal arkadaşları yine karşımızdaydı; Yoksullar Yasası kormisyoncularını baltalamak, Malthus'un istatistiklerini çürütmek üzere Londra merkezli militan baskı grubu British Medical Association'ı [Britanya Tıp Cemiyeti] kuruyorlardı.¹²

Fakat Martineau yüksek Whig cemaati içinde, Darwin'in cemaatinde rahat ediyordu, burada Malthusçu hisleri yüzünden hoş karşılanıyordu. Gündelik hayatı ailenin bir üyesi haline gelmişti. Eras ona vurgunu, ama Charles böyle tehdit edici derecede iddialı bir hanımın akibetini merak ediyordu. "Bizi bu kadar hayran olunası bir yengeden koruyacak tek şey, onun Eras'ı çok çalıştırıyor olması." Eras, Martineau'nun 'zenci kölesi'nden daha iyi durumda olamayacağını anlamaya başladı. Zavallı Erasmus'u böyle

felsefi, enerjik bir hanımın zenci kölesi olarak bir düşünün... Martineau çoktan onu ele geçirip aylaklılığını işe doldurdu.” Martineau rüzgâr hızıyla gerçekleştirdiği bir Amerika gezisinden yeni dönmüştü ve Charles’ın duyduğu kadarıyla evli kadınların mülkiyet haklarıyla ilgili fikirlerle dolup taşıyordu. “Bir gün evlilikle ilgili mefhumlarını ona açıklayacak; haklar da mutlak bir eşitlik Martineau’nun doktrininin bir bölümünü oluşturuyor. Pratikte eşitlik olup olmayacağı konusunda büyük kuşkularım var. Zavallı ‘zencimiz’ için dua etmeliyiz.”

“Zenci” köleleştirilmedi, Martineau da bir Darwin olmadı. Fakat aileyi Malthus’la ilişkilendiren başka bağlantılar vardı. Hensleigh Wedgwood'un kayınpederi ekonomist Sir James Macintosh, Malthus'un sadık doslu olmuştu (Haileybury'deki Doğu Hindistan Koleji'nde de onunla birlikte ders vermişti); Malthus'un kızı Emily de Fanny ve Hensleigh'in düğününde nedimelik yapmıştı.¹³ Darwin, yakın ve kişisel ilişkilerle örülmüş Malthusçu bir çevreye sarılıp sarmalanmaya başlıyordu.

Darwin'in Güney Amerika'dan gönderdiği haberlerle kanı kaynamış olan Lyell tilmiziyle buluşmayı iple çekiyordu. Darwin de bekleneler içindi. Nihayet 29 Ekim Cumartesi günü buluştular, Darwin Lyell'e akşam yemeğine gitti. Lyell'in suskunluğunun arasında için için şevkle kaynadığını gördü, aklı karışmış bir halde onu izledi; Lyell, Darwin'in depremle ilgili hikâyelerini dinlerken koltuğuna gömülmüş, neredeyse yere yapışacak gibi olmuştu. Kentteki en maceracı jeologdu; *Principles of Geology*'nin ardından en ünlü jeolog olmuştu. Kelimelerle ilişkisi bir avukatın kelimelerle ilişkisinden farksızdı; yabancı dillere çok hâkimdi; nazikti ve yüksek çevrelerde rahatça hareket edebiliyordu. Ayrıca siyaseten bilinci bir insandı, Whig lordların dostuydu, reformların nabzını tutuyordu. Sonra Mrs. Lyellvardı, Leonard Horner'in kızıydı kendisi: Bir tablo kadar güzeldi ve bir sabır örneğiyydi. Darwin onların iyiliği karşısında dehşete düşmüştü; “kalben ve ruhen” her an yardıma hazır olmalarını takdir ediyordu. Lyell uzmanlardan gelen, hepsi de “çok iyi niyetli bir tavırla” verilmiş tavsiyelerle arkasına yaslanıyordu. Darwin ona doğru çekildiğini hissediyordu, onun Londra'da kalması yönündeki tavsiyelerini dinleyip projelerini canlandırmaya çalıştı. Enerjisini cemiyet yönetimlerine de harcamaması gerekiyordu (saygın Jeoloji Cemiyeti'nin başkanı olarak vakit kaybeden Lyell ona, “Sana bu tavsiyede bulduğumu kimseye söyleme,” diye tembihlemişti).¹⁴

O ekim akşamı Lyell, dünyayı dolaşmış bu gezginle tanışmaları için başkalarını da davet etmişti. Darwin’ı gözleri pırıltılı, uzun boylu, çarpıcı bir kişilikle, Richard Owen’la tanıtırdı. Owen devrin adamıydı, Lincoln’s Inn Fields’teki Kraliyet Cerrahlar Koleji’nin yeni Hunter profesörüydu. Biraz mahcup, hatta tuhaf görünüyordu; fakat Lincoln’s Inn’ın diğer ucundaki en iyi dostu hâkim William Broderip’in desteğini kazanmıştı. İlklerine kadar Tory olan bu ikisi, “tatmin edici olmayan” Grant’ın Zooloji Cemiyeti’ndeki bir mevkiden alınması yönünde kısa süre önce oy kullanmışlardı; Darwin’ın de o akşam yemeğinde bu gümbürtüyü dinlediğine hiç kuşku yoktu.¹⁵ Owen artık hayvanat bahçesinde galip konumundaydı, dizginleri elinde tutan anatomiciyydi, Zooloji Bahçeleri’nde ölen ne varsa bir engel ya da aksilikle karşılaşmaksızın kesip biçebiliyordu. Onun kadar çok yönlü, onun kadar verimli biri daha yoktu; daha şimdiden hayvanat bahçesindeki kadavralar hakkında bir dizi yazısı koltuğunun altına sıkıştırılmıştı. Broderip ise Lincoln’s Inn’deki odalarında kabuklularla dolu bir dizi etkileyici dolap bulunduruyordu. Akşam yemeğinde, Darwin’ın egzotik hasadına ilişkin betimlemeleri karşısında Owen’ın ağızının suyu akmiş olsa gerek ki bunları incelemeyi önermişti.

Lyell sofra arkadaşları konusunda doğru tercihler yapmıştı. Owen, Darwin’ın fosillere ve omurgasızlara duyduğu ilgiyi paylaşıyordu. Cerrahlar Koleji’nin en üst katında yaşıyor, damların üstünden dışarıya bakıyordu. Darwin sonradan onu ziyaret ettiğinde, yeni kütüphanenin ve 30 metrelik müzenin bitmek üzere olduğunu gördü; işçiler etrafta koşuşturuyor, boyaya son rötuşları yapıyordular. Bu yeniden yapılanma, kısmen koleje yönelik siyasi saldırılardan zorlamasıyla gerçekleşmişti; saldırular parlamento'nun, ulusal hazineleri saklayan bir kurum olarak kolejin rolüyle ilgili soruşturmalar başlatmasına neden olmuştu. Bu kervanda her zaman olduğu gibi Grant da bulunuyordu; sokak kursuslarından kolejdeki yolsuzlukları kınıyordu.¹⁶ Ağırbaşlı, ahlaklı Owen’ın, sağduyusu bozulmuş raki bi karşısındaki şüpheleri, birazın çok ötesindeydi.

Owen yükseliyordu, şehrin onde gelen karşılaştırmacı anatomicisi olarak “büyük Grant”ı alt etmeye hazırıldı.¹⁷ Kolejde Darwin, Owen’ın etkileyici olduğunu gördü; Owen, Grant’ın evrim teorisine şiddetle karşı çıktı ve Almanya’daki son bilimsel gelişmelerle ilgili olarak da tecrübeliydi. (Owen, Almanların hayatı ve gelişmeyi düzenleyen güçlerle ilgili fikirlerini sentezlemekle meşguldü, ilk konferans dizisini hazırlıyordu;

bunlar Darwin'in, hayatın yasalarına ilişkin araştırmasını tetikleyecek fiziklerdi).¹⁸ Fakat Darwin o sıralarda, pampalarda bulduğu çok değerli kalıntılarla bir yer bulma kaygısı içindeydi. Owen alkolde korunmuş hayvanların bir kısmını almıştı. Darwin de onu fosilleşmiş kemiklere göz kulak olmaya ikna etmişti.

Tam da bu sırada Grant ona yardım etmeye gönüllü oldu. Grant, hasadı incelemeyi öneren birkaç kişiden biriydi, gerçekten reddedilen birkaç kişiden de biri oldu. Bundan on yıl önce Edinburg'da genç Darwin'i Lamarck'ın görüşleriyle ve mercan resifleriyle ilgili incelemelerle tanıttırmıştı. Şimdi de deniz gezgininin tropik atıklarını incelemeyi öneriyordu. Fakat Darwin, yetkin ve rakip bir mercan uzmanı olmuştu ve kendi planları vardı. Poliplerin üremesiyle ve tabii ki resif oluşumuyla ilgileniyordu. Grant'tan yardım almak yerine Erasmus'u bağlayıp onu mercan duvarlarıyla ilgili Almanca makaleler çevirmeye işine koştı. İroniktir, işin sonuna gelindiğinde mercanlar üzerine bir monografi ortaya çıktı.¹⁹ Görünüşe bakılırsa, Darwin ile Grant'in birbirleriyle bir alakası da kalmamıştı.

Darwin numunelerinin hızla betimlenmesini istemiş olabilir; fakat bunun, adı kötüye çıkışmış bir muhalif, Henslow'un Cambridge'ine "manastırlara özgü cehaleti yüzünden" zehir kusan biri tarafından yapılmasını istememişti. Sakin bir saygılığa duyduğu zorlayıcı bir ihtiyaç hâkimdi Darwin'in hayatına. "Kaba tavırlara ve beyefendilere ters düşen davranışlara yakın düşen her şeye saldırıma" eğilimi yıllar önce Henslow'un bile onu azarlamasına yol açmıştı. Darwin bağırgan radikalikten nefret ediyordu, Grant da artık çizmeyi aşmış bulunuyordu.

Diğerleri ise çok yavaştı. Kim numunelerinin üstüne "ölü bir el" koyuyormuş gibi görünüyorrsa Darwin onu gözden uzaklaştırıyordu. British Museum'un botanikçisi utangaç Robert Brown'la konuştuğunda açık noktalar belirginlik kazandı. Brown, "biraz meşum bir tavırla bitkilerimle ne yapmaya niyetli olduğumu sordu. Sohbet sırasında, orada bulunan Mr. Broderip ona, 'Kaptan King'in keşif gezisinin üstünden ne kadar uzun zaman geçtiğini unuttunuz galiba,' dedi. O da, 'Gerçekten de elimde bir iş var, Kaptan King'in tanımlanmamış bitkileri onları hatırlamamı bekliyor,' dedi."²⁰ Brown altı yıldır bir Galapagos bitki yiğininin üstünde oturuyordu. Bu da Darwin'i, bitkilerini onun ellerine teslim etmeye teşvik edecek bir şey değildi.

Ekim sonuna gelindiğinde *FitzRoy Beagle*'ı Woolwich'e yanaştırıp rıhtımda on toplu başka mavnaların yanına bağladı. Burada Thames Nehri'nin Londra yakınlarındaki kısmında, son kronometrik okumalarını yaptı ve gemi demir aldı. Darwin sandıklarını almaya geldiğinde, rıhtım denizcilerle, İngiliz askerleriyle, iaşe subaylarıyla ve tedarikçilerle doluydu. Bütün numunelerinin Covington tarafından paketlenmiş olduğunu görmek biraz gururunu kırdı. "Nasıl başlayacağını hiç bilemiyordu." Galapagos bitkileriyle dolu bir kutuyu arabayla Henslow'a gönderdi; bunu dört sandık dolusu kaya, kuş derisi, böcek ve alkol dolu şişe izledi. Her şey gruplara ayrılmıştı, ama Darwin zorlayıcı bir mücadele yaşanacağını öngörüyor. "Bütün bildiğim, bu zavallı omuzların alışık olduğundan çok daha sıkı çalışması gerektiği," diyordu.²¹

Bütün bu süre zarfında, hâlâ sabırla onu görmeyi bekleyen Wedgwoodları ihmal etmemiştir. Nihayet 12 Kasım'da Maer'e ulaştı ve sonu gelmez bir akraba ziyaretleri sarmalına maruz kaldı. Kızlar incelmiş halinin daha iyi olduğunu düşünüyordu, sinsice bir dalkavukluğun ötesine geçebilmiş degillerdi: "Görünüşünü iyileştirmiş, çehresi o kadar hoş ki sadeliğinin hiçbir önemi kalmıyor." Darwin, ateşin başında onları devasa fosillere ve vahşi, kadın yiyen Tierra del Fuegolulara dair hikâyeleriyle eğlendiriyordu.

Hâlâ seyahatlerine dair bir kitap yayinallyamayı düşünüyordu. Bütün aile bu fikri heyecanla karşılamıştı. Fanny ve Hensleigh beş yıl boyunca tuttuğu günlüğü okuyup sevmişlerdi, özellikle de Tahiti ve Yeni Zelanda'yla ilgili bölümleri. Onlara göre bu "yayınlanmış seyahatlerden 99, 100 kat daha iyidi." Uzaktan kuzenleri olan, kendini önemli biri olarak gören sosyete doktoru Dr. Henry Holland bu fikre katılmıyordu; fakat bu yalnızca Hensleigh'in doktorun akli melekelerini donuk bulmasına yol açtı. Emma Wedgwood da "kuzen Henry'nin neyin eğlenceli ya da ilginç olacağının konusunda bir hükmeye varabileceğine" inanmıyordu. Emma, günkü yayınlanırsa harika bir kitap olacağını düşünüyordu ve Charles'ı eğlendirmeye hazır, alışveriş madik besinleri, pampalardan geçişle ilgili rakip anlatıları hatmediyordu. *FitzRoy*, kendisinin ve King'in keşif gezilerinin üç ciltlik bir anlatı halinde yayınlanmasını, her birinin kendisi, King ve "Filozof" tarafından kaleme alınmasını istiyordu; bu niyetle yayıncı Colburn'le bir anlaşma yapmıştır. Evdeki herkes havaya girmiştir, Charles, ayın 16'sında Mount'a döndüğünde kız kardeşlerini seyahat kitaplarına gömülümsü, ipuçları toplar bir halde buldu.²²

Darwin 2 Aralık'ta Londra'ya döndü, değerli numunelerini alacak insanlar aramaya başladı. Strand'deki King's College'in yeni zooloji profesörü Thomas Bell öne çıkan bir isimdi, sürüngenlere ilgi duyuyordu. Deniz yosunu yiyan iguanalar, Oxfordlu jeolog Peder William Buckland'i büyülemiştir. Zoologlar ellerindeki kozları da açıyorlardı; uzmanlarsa Darwin'in "haklarında hiçbir şey bilmemiği koca hayvan familyalarını" inceleyorlardı. Bunların çoğu, onun yetkinliğini aşan bir uzman dokunuşunu gerektiriyordu. O kadar ki Linneaus Cemiyeti'nin kütüphanesindeki bir botanikçi yüzünün kızarmasına neden olmuştu:

Şaşırıcı derecede uzun bir ismi olan bir bitkinin güzel görünümünden bahsedip bana yaşam ortamını sordduğunda kendimi çok aptal hissettim. Bir başkası, nereden geldiğini bilmemiğim bir saparna hakkında hiçbir şey bilmememe hayli şaşırıldı. Sonunda olanca masumiyetimle topladığım bitkiler hakkında Ay'daki Adam'dan daha fazla bir şey bilmemiğini kabul etmek zorunda kaldım.

Botanik bilgisinden hiç emin olmayan Darwin, uzmanların topladığı hasada nasıl bir tepki vereceğinden kaygılanıyordu. "Galapagos'tan gelen bitkilerle ilgili hayal kırıklığı yaşıdadın mı söyle bana," diye Henslow'a bastırıyordu, "bazı korkularım var."²³

Fakat asıl ganimetleri, Owen'in Cerrahlar Koleji'nde açtığı fosilleşmiş memeliler oluşturuyordu. Müzede hâlâ dekoratörler vardı; Hensleigh müzeye uğradığında, Darwin'in Mr. Keen'in çiftliğinin yakınlarından 18 peniye satın aldığı devasa iskeleti "işçilerle dolu bir odada" görüp korkuya kapılmıştı. Bu Owen'in teşhis ettiği ilk iskeletti ve verdiği sonuç şaşırıcı olmuştu. İskelet, Owen'in *Toxodon* dediği devasa bir kemirgene, kobay olarak kullanılan bir kemirgenin hipopotam boyutlarındaki bir akrabasına aitti. Punta Alta'da bulunan, muazzam büyüklükte bir kalça kemiği ve sıvri uçlu hortumu olan iskeletse at büyüklüğünde bir karıncayıyene aitti. Charles Caroline'a fosillerin "büyük hazineler olduğunun anlaşıldığını" söyleyerek hava atıyordu.²⁴ Gergedan büyüklüğünde kemirgenler! "Kim bilir o günlerde ne muhteşem kediler vardı!"

Bu seyre değer fosiller onun yüksek bilirme giriş biletiydi. Cerrahlar Koleji, Jeoloji Cemiyeti'ne ve British Museum'a kalıplar göndermişti; Oxford gibi Cambridge de bunlardan bazılarını almıştı; Oxford'da Buckland –yani Sir Ammon Knight– bunları, kendisinin kaleme aldığı *Geology and Mi-*

neralogy'nin yeni basımında yayınlamayı istiyordu. Sonunda Darwin'in pampalarda bulduğu devlerden haberi olmayan bilgin kalmamıştı.

Sosyal girdapsa varlığını sürdürüyordu. Darwin, Erasmus'un güzeli Harriet Martineau'yu davet etmeyi vazife olarak görüyordu. "Çok hoş biri," diye kabul ediyordu, "ve vaktin sınırlı olduğu dikkate alınırsa çok sayıda konuda konuşmayı başarabiliyor." Martineau, Birleşik Devletler gezişi hakkında *Society in America*'yı yazıyordu, o da burada yeni sosyal ve doğal dünyaları kurulma aşamasındayken görmüştü. Amerika demokrasi, kadın hakları, köleliğin dehşeti gibi konularla dolup taşıyordu. Doğanın manzarayı "kör ve sağır" muhteşem bir kuvvetle şekillendirdiği Niagara Şelaleleri'nde, "dünyanın oluşum sürecine" hayret etmişti. Yeryüzü "atölyesinin" "ihtişamı ve güzelliğine" o da tanık olmuştu ve bu onlar için mükemmel bir sohbet konusu oluşturmuştu.²⁵

Charles, "Onun ne kadar çirkin olduğunu görmek beni hayrete düşürüyor," diye teslim ediyordu, "kendi projeleri, kendi düşünceleri ve becerileriyle dolup taşıyor." Yarattığı edebi tehdit, erkeksi gururla karşılaşıyordu: "Erasmus onun kadın gibi görülmemesi gerektiğini teslim ederek bütün bunları yataştırıyor." Martineau, âşığının kardeşini daha az ve öz bir biçimde ele alıyordu: "Basit, çocuksu, acı verici, etkili," diyordu Charles Darwin için.

Charles kendi aşklarını düşünüyordu. Dört yıldır mutsuz bir evlilik içinde olan ve Galler'de bir şatoya tıkkılmış, üçüncü bebeğini bekleyen Fanny Biddulph'a çiçek gönderdi; Fanny buna diyecek bir şey bulamamıştı.²⁶

Burada geçirdiği iki ayın sonunda "pis, iğrenç Londra'ya" küfretmeye başlamıştı. Kişi şehirde karşılayamayacaktı. Londra, Paris'ten sıkılmış olan son moda takipçileri için "dünyanın asıl başkenti" olabilirdi. Ama Charles sisten ve dumandan boğuluyordu. Bacalardan karanlık bulutlar iniyordu, "neredeyse çığ büyülüğünde kurum tabaklarıyla, yumuşak bir karalık ince ince yağıyordu; insan güneşin ölümü için yas tutulduğunu düşünebilir." Her ocakta kömür yakılıyordu. Kömür, "yeryüzünün bağırsaklarından sökülp alınmış cehennem yakıtı" caddelerin donmuş bir sisle kaplanmasına yol açıyordu. "Yalnızca solgun bir gün ışığını kabul ediyor ve her şeyin üstüne hazin bir bikkinlik örtüyor. Londra'da insan her nefeste can sıkıntısı soluyor; havada var bu; her nefese giriyor... insanın başı ağırlaşıp ağrıyor, midesi çalışmakta güçlük çekiyor, temiz hava olmadığı için nefes almak zorlaşıyor." Kaldırımlara çamur sıçramıştı, cehenn-

nem kokuları saçan Thames Nehri'nden ağır sapsarı bir sis tabakası yükseliyordu: Nefret ediyordu bundan. Çakıl kaplı yollarda toynakların ve demir kenarlıklı at arabalarının takırtıları kulakları sağır ediyordu. Bir süreligine burada yaşaması gerektiğini biliyordu, hele ki Lyell'in tavsiye ettiği gibi topladığı derileri ve kemikleri etrafta pazarlayacaksa.²⁷ Fakat önce Cambridge'te birkaç ay geçirmeye özlem duyuyordu, temiz hava solumaya, Henslowlarla birlikte yaşamaya; ya da bunu umuyordu.

Bu yüzden de 13 Aralık'ta Cambridge'e gitti. Henslowlarla dolu bir evde üç gün geçirmeyi başardıktan sonra, Fitzwilliam Street'te "tek başına kalacağı bir pansiyon" buldu. Cambridge, Londra'nın tam tersi bir sessizlik ve temizlikteydi. Değişen fazla bir şey olmamıştı. Reformlar bile Cambridge'in Anglikan kabuğuna nüfuz edememişti (Kilise içindeki, Otuz Dokuz Şart'ı kabul etmeyen muhalifleri kabul etmeye yönelik yasa tasarısı geçmememişti). Bunca zamandır görmediği hocaları üzerine düşüncelere dala libiliyordu. İyi kalpli Henslow giderek şişmanlaşmıştı, şimdi beş çocuğu vardı. Hâlâ *Beagle*'da bulunduğu sıralarda, Darwin'den son çocuklarının vaftiz babası olmasını istemişlerdi; Darwin Henslow'a karşı yakın bir akrabasına duyduğu hisleri besliyordu. Sedgwick ayrı bir meseleydi. Darwin, Cambridge Felsefe Cemiyeti'nde Maldonado'daki kum tepelerinde bulduğu, yıldırımların kumları siyah, parlak bütünlər halinde birleştirmesiyle oluşmuş cam tüpler hakkında bir konuşma yapmıştı. Bu oluşumları "konuşan devler" Whewell ve Sedgwick'le bir çay toplantılarında tartışırmıştı; öyle görünüyordu ki bir şeyler Sedgwick'in hissiyatında tuhaf bir yansımaya yol açmıştı. Charles Caroline'a hiçbir açıklama yapmadan, "Bazen gerçekten delireceğini düşünüyorum," demişti; ihtiyar bekâr "fazlaıyla yokmuş gibi ve tuhaf" görünüyordu, ama "ondan daha yüksek bir zihin yoktu hiçbir yerde."²⁸

Cambridge değişmemiş olabilirdi, ama Darwin değişmişti. Eski yol yordamına gömülp gitmesine ihtimal bile yoktu; Herbert'la birlikte maziyi yâd ederek tuhaf, neşeli bir akşam geçirmiş olmasına, Christ's College'ın oturma salonunda ara sıra düzenlenen bahsi kaybetmiş olmasına rağmen hem de. Artık kendisini, devşirdiği hasada, bilimsel şöhretini Lyelllerin ve Henslowların gözünde parlatmaya adamıştı. Numunelerini ayıırken grip yüzünden hapşırıklara boğulduğu soğuk kış günleri bitmişti. Her akşam, Şili sahillerinin, aslında bütün Güney Amerika kara kütlesinin yavaş yavaş yükseldiğini kanıtlamaya yönelik ilk makalesini yazmak için odasına

çekiliyordu. Karanın iç kesimlerinde deniz seviyesinden giderek yukarılarda bulunan deniz kabukluları savunusunu pekiştiriyordu.

Lyell makaleyi beğenmiş; fakat dağların yükselmesiyle kıtaların batmanın telafi edildiğini söyleyen oydu zaten. Darwin, Lyell'in jeoloji teşebbüsuné ortak oluyordu, kendisini bu teşebbüsun işleyişine zevkle atıyordu. Öncelikle jeolojisi yaratıcıydı, speküasyonlara açtı ve biraz yorucu bir İngilizceyle kaleme alınmıştı (bu da Sedgwick'in ona bu satırları daha keskin bir dille yazması ricasında bulunmasına yol açmıştı). Darwin'in Lyellci bir denge duygusu vardı; And Dağları'nın yükselmesinin başlangıcını Pasifik'in alçalması olarak görmüştü. Lyell'in dağların yükselmesine depremlerin yol açtığı yönündeki görüşünü genişletmiş –meselenin alta kalan yönünde– mercan resiflerinin kaybolmakta olan dağların son kalıntıları olduğuna işaret etmişti. Bu açıklama, Lyell'in resiflerle ilgili açıklamasının “kafa üstü çakmasına” neden olmuştu. Fakat Lyell hâlâ ısrarcıydı: “Mercan adaları, sular altında kalmakta olan adaların başlarını suyun üzerinde tutmak için harcadığı son çabalardır,” diye mırıldanıp duruyor, zarafetle yoldan çekiliyordu. Darwin'i Güney Amerika'da buldukları hakkında yazmaya teşvik ediyor, “pampaların bir yüzyılda bir santim kadar yükselmesi fikri” ona neşe veriyordu. “Hakkında yazacak harika bir alanın var!”²⁹

Owen da çarpılmıştı, Darwin ona Cambridge'ten bir sandık daha fosilleşmiş kemik göndermişti. Yeni yılda bunları takip etmiş ve yeni bir koşturmaca başlamıştı: Lyell'le akşam yemekleri yiyor, makalesini tartıyor ve Cerrahlar Koleji'ndeki fosil sandıklarını açıyordu.

Hayatının gerçekten en önemli günüuse 4 Ocak 1837 oldu. O akşam, Şili sahillerinin deniz tabanının yükselmesiyle oluştuğunu savunan makalesini Jeoloji Cemiyeti'nde okudu. Bu onun parladığı andı, dostları ve ailesi etrafında toplanmıştı. Toplantıda Hensleigh ve tabii ki Lyell de bulunuyordu. Jeologların çoğu en sıkıcı konuyu bile canlandıramayacak parlak hatiplerdi. Fakat Darwin bir çömezdi ve gergindi. Lyell'in, Cemiyet Başkanı'nın karşısında durup her iki yana dizilmiş sıralara yerleşmiş, arkalarındaki duvarlarda devasa haritalar ve dağ kesiti grafikleri bulunan uzman jeoglara hitaben kalbi ağzında çarpa çarpa makalesini okudu. Maşanın üstünde, istiridye fosilleri ile pampalarda bulunduğu, dünyanın öbür ucundan toplanmış numuneler duruyordu. Lyell konuşmayı beğenip kabul etti; fakat, “Sana inanacaklarını düşünüp de koltuklarını kabartma, benim gibi kel olup çıkana dek inanmayacaklar,” uyarısında bulundu. Dar-

win'in önce saçlarını kaybetmesi gerekmeyecekti. Aslına bakılırsa sıradagli ve mercan resifleri o kadar hoş bir kabul gördü ki, "Kendisini kuyruğuna hayran bir tavus kuşu gibi" hissetti.

Darwin hırslıydı, Jeoloji Cemiyeti de onun forumu olacaktı. *Beagle*'ın karaya çıkışmasından kısa süre sonra cemiyet üyeliğine seçilen Darwin, burada kentli nezih insanlar arasında, birbirleriyle hırgür eden zooloji tayfası arasında olduğundan daha rahattı. (Zooloji Cemiyeti'ne üye oluncaya dek iki yıl geçecekti.) Toplumsal kimliğinde bir "çekiççi" tunisi vardı. Babası onun yüksekklere çıkamayacağı kaygısı taşıyordu hâlâ; ama burada sıkı çalışmayla bir şeyle olabildi. Devir bilimin patlama devriydi. İnatçı eski katmanlar, yaratılmış ilk biçimleri ortaya koyan kayalar fethediliyordu; Kambriyen, Silüryen ve Devonyen yemek sofralarında telaffuz edilen kelimeler olup çıkıyordu. Jeoloji sönüük, uzak bir geçmişin görülmesciğini sağlayacak gözetleme delikleri açıyordu; fosil hanedanlarının akibeti kadar, kıtaların gelişî ve gidişinin de gözlenmesini sağlıyordu. Lyell'in *Principles of Geology* adlı kitabı binlerce kişi tarafından okunuyordu: "Hırslı genç adamların hepsi de jeoloji çalışıyor; parlamento üyeleri ve din adamları bunlar arasından çıkarıyor" – ruhbanlar bile "tufana" indirilen bu "ölümcul darbeye" almışlardı.³⁰ Jeoloji büyuen bir sanayiydi, Darwin de kapitanlar arasına katılmak üzereydi.

Darwin'in karaların yükselmesi ve çökmesiyle ilgili görüşlerinin daha örtülü başka anımları da vardı; kara sakinleri, imha olma ve yeni nüfusların oluşmasıyla, Yaratılış'ın kendisiyle ilgili ağır sorular ortaya atıyordı. Darwin bu kilit soruya ilgili olarak hâlâ Lyell'den uzaklaşmak isteydi. Hepsi de sürü halinde beslenen (ya da o böyle olduğunu düşünüyordu) Galapagos ispinozları Lyell'in hatalı olduğunu, koşulların neyin nerede yaratıldığını katkı bir biçimde belirlemediğini düşündürüyordu.³¹ Peki, bu değişkenler neyle açıklanabilirdi? Başka bir çözüm olması gerekiyordu.

4 Ocak için başka bir sözü daha vardı. Hayvanat Bahçesi'nin Leicester Meydanı'ndaki merkez binasında Zooloji Cemiyeti'ne 80 memeli ve 450 kuş sundu. Zoologların müzesini tanıyan Darwin, akıllılık ederek söylemeye, sunduğu bütün hayvanların istiflenip tanımlanması gerektiği şartını ekledi. Aslında müzedeki adamlar işin hakkını veriyordu. Darwin günlerce Eras'in Regent's Street'teki evinden fırlayıp çıkmış, onlarla görüşme-

ye gitmişti. Eski bir böcek hayranı ve mimar olup sonunda müzenin yeni küratörü olarak zooloji alanında ücretli bir mevki edinme hedefine ulaşmış olan George Waterhouse'la ahbab olmuştu. Waterhouse, Darwin'in hayvanlarıyla uğraşma işini üstlendiğinde, müzedeki 870 memeliyi kata-loglama işiyle meşguldü.

Darwin'in değilse de başkalarının ilgisini çeken şey kuşlardı. Galapagos Adası ispinozları Darwin'in kafasını karıştırmıştı; bu kuşların gagalarının birbirinden farklı olmasının öneminden habersiz olan Darwin, ayrim gözetmeksızın birlikte beslendiklerine inanıyordu. Bu sonuca varmıştı ama kuşların türleri ya da yerlerini tanımlama konusunda hâlâ sıkıntı çekiyordu; hâlâ koleksiyonunda ispinozlar, "koca gagalar," "Icteruslar" (karatavuk akrabaları) bulunduğuunu düşünüyordu. Birbiriyle yakından ilişkili tek bir grubun, farklı yaşam ortamlarında özelleşip uyarlanmış olduğu yönünde bir düşüncesi yoktu. Kuşlar onları Zooloji Cemiyeti'ne bağışladığında o kadar da önemli görünmüyordu, ayın 4'ünde biraz kötü bir biçimde etiketlenmiş haldeydiler.³²

Bunları teslim ettiği uzman, kuşbilimci, ressam ve hayvan ölüsü doldurma ustası John Gould'du; Gould, kuşlar hakkında kaleme aldığı sayıca bol kitaplarıyla kendine bir isim yapmaya başlamıştı. Cemiyete gönderilen derisi yüzülmüş numuneleri tanımlayan verimli bir yazdı. Çit kuşlarını, tukanları, Avustralya, Himalaya, Afrika ve Avrupa kökenli birçok kuşu incelemiştir. Darwin'in tersine rahat yerinde bir beyefendi değildi; bir bahçivânın oğluydu, mezun olduktan sonra 1828'de cemiyette ücreti düşük "hayvan muhafazacısı" mevkiinde iş bulmuştu. Beş yıl sonra doldurulmuş kuşların "baş gözetmeni" mevkiine getirilmiş, önemli bir unvana sahip olmuştu; ama maaşı hâlâ yılda 100 sterlindi. Sonuçta açığını kapatmak için bir dizi resimli kitap bastırıp satması gerekiyordu. Darwin'in o Ocak ayında fark ettiği üzere, yayınlattığı kitap sayısı çok fazlaydı: *Birds of Europe* adlı kitabının beşinci ve son cildi hazırlık aşamasındaydı, *Birds of Australia* adlı kitabının ilk cildi ise yayınlanmak üzereydi. (Aslında bunlar o kadar kazanç getiren kitaplar olmuştu ki kitaplarına yoğunlaşabilmek için hayvanat bahçesindeki görevinde yarı maaşla çalışmaya başlamıştı.) Darwin kendisinin bulduğu hayvan ölülerini bıraktığında, Gould da Yeni Güney Galler yerleşimlerinde vurulmuş egzotik papağanları tanımlamayı sürdürdüyordu.³³ Darwin'in çit kuşlarını, ispinozlarını ve karatavuklarını birbirinden ayırbilecek biri varsa o da Gould'du.

Ücretli işine ara veren Gould, Darwin'in Galapagos'tan getirdiği kuşların o kadar da birbirinden farklı olmadığını çabucak anladı. Aslında tam tersi bir durum söz konusuydu: Gagalar aldatıcıydı ve kuşlar birbirlerine hayret verici derecede yakındı. "Koca gagalar," karatavuklar hepsi de gerçek ispinozlardı. Ayın 10'undaki bir sonraki toplantıda –sadece altı gün sonra– Gould kuşları "çok acayıp bir dizi yer ispinozu, on iki tür içeren tümüyle yeni bir grup" diyerek birbirine bağlamıştı.³⁴ Gagalarındaki farklılığı rağmen birbirlerine sıkıca bağlıyıldılar, ancak Darwin bunun önemini daha sonra kavrayacaktı. Darwin'in kuş ve memelileri sergiye kondu, günlük gazetelerin muhabirleri Gould'un haberlerini duymuştu. Gazeteler haberi yayınladılar, böylece Catherine bile Charles'in ispinozları hakkında *Morning Herald*'dan bilgilenebildi.

Bu arada ortaya çıkanlar jeologları şaşırtıyordu. Fosiller üzerinde çalışan Owen, Darwin'in yeni gönderdiklerinden bir dev yer tembel hayvanı ile oküz büyüklüğünde zırhlı bir *Glptodon* çıkarmıştı. Daha da fazlası vardı: Ocak 1834'te St. Julian Limanı'ndan alınan bacak ve boyun kemiklerinin, omurgadaki arterlerden hareketle "devasa bir lamanın parçaları" olduğu da açıklık kazanmıştı. Böylece Darwin en azından tabloyu çizebilir hale gelmişti: bugün lamaya benzer guanakoların hâkim olduğu, rüzgârların yaladığı, susuz düzliklerde bir zamanlar muazzam büyülükté lamalar koşturuyordu. Lyell bunun ne anlama geldiğini fark etmişti. Tipki Avustralya'daki vombatlar ve kanguruların devasa öncülerinin bulunmuş olması gibi, Patagonia'nın kadim düzliklerinde de lamaların, kiperbaraların, tembel hayvanların ve armadilloların devasa ataları yaşamıştı. Lyell burada bir "ardışım yasasının" geçerli olduğunu düşünüyordu: Kıtaların her birinde memeliler yerlerini kendi benzerlerine bırakmışlardı.³⁵

Lyell 17 Şubat'ta Jeoloji Cemiyeti'nde yaptığı başkanlık konuşmasında, Darwin'in "iskelet bahçesi"ni sahneye çıkarttı. Vardığı sonuçlara Owen'in bulgularından yola çıkararak ulaşmıştır: Fosilleşmiş faunalar, yerlerini almış canlılarla yakından ilişkiliydi. Lyell'in ricası üzerine, Darwin gidip konuşmayı dinlemiştir. Owen'in verdiği sonuçları biliyordu; ama bu konuşma, bulduğu fosillerin gerçek önemini ilk kez dile getirmiştir. Nesli tükenmiş megateryumlar ve gliptodonlar ile modern tembel hayvanlar ve armadillolar arasındaki yakın ilişkiyi hissetmiştir.³⁶ Darwin bunu hiç beklemiyordu; seyahat sırasında Güney Amerika'ya özgü türler değil, Avrupa ve Afrika'ya özgü mastodonlar ve gergedanlar bulduğunu sanmıştı. Bu sonuç onu keskin bir biçimde kendine getirmiş, kilit soruyu sormasına ne-

den olmuştu: Herhangi bir yerde, şimdiki ve geçmiş hayat neden bu kadar yakından ilişkilidir?

Yıldızı yükseliyordu; Jeoloji Cemiyeti'nin aynı toplantısında Darwin cemiyet konseyine seçildi. Lyell için önemli olan şeyler yalnızca fosiller değildi; bir müttefike de değer veriyordu ve Darwin'ı "jeologlar cemiyetime parlak bir ilave" diye değerlendirdi. Lyell'in Cemiyeti bir uzmanlar birligiyydi. Hepsi de uzmanlaşmış beyefendilerdi, çoğu servet ya da Oxford ve Cambridge'te kürsü sahibiydi. Birbirlerine atıfta bulunan (ve birbirlerine hürmət gösteren) bir seçkinler topluluğu oluşturuyorlardı. Ücretli sınıfın sahneye çıkması öncesindeki devrin hüner sahibi son akademisyenleriyydi bunlar. Zengin meslek sahipleriydi hepsi de; başlarında dizginlerini tutacak bir patron yoktu, yalnızca bilimsel dürüstlük, toplumsal istikrar ve dini sorumluluğa karşı bir görev bilincine sahiplerdi. Jeoloji Cemiyeti şehrin en harekete geçirici ve kıskanılan cemiyetiyydi. Bilim, yeryüzününoluştuğu devirlere ve Yaratılış Günleri'ne dokunuyordu; moda buydu, zorlu ve tehlikeliydi, böyle olduğu için de "halkın yakın takibi" altın-daydı. Darwin bu noktada Lyell'in beklenelerini karşılıyordu. Kendi başına ayakta durabileceğini göstermişti: Lyell küçük bir tartışmanın ardından, "Şu sıkıcı Dr. Mitchell'in, Darwin onun Güney Amerika hakkında ki küstah ve alakasız sorularını cevapladığında olduğu kadar başarılı bir biçimde susturulduğunu ya da bir kova soğuk suyun sırtından aşağı eli çabuk bir biçimde boşaltıldığını gerçekten de görmemiştim," diye sırtmıştı.³⁷ Darwin artık konu hakkındaki yerleşik uzmandı.

Bütün bunlar, Darwin'ı Güney Amerika jeolojisile ilgili bir kitap üzerinde "dişiley tirnağıyla" çalışmaya başlaması için cesaretlendirmiştir. Seyahatinden iki yıl önce dönen Fransız rakibi Alcide d'Orbigny kıtâ hakkında çok sayıda ciltte toplanacak bir anlatı kaleme almaya başlamıştı; fakat Darwin ve Lyell d'Orbigny'nin dağların oluşumu hakkında sarf ettiği kataklizmik açıklama hakkında yürütücü nitelikte sözler sarf ediyorlardı. Rakip, Lyellci bir anlatı ortaya koymayan tam vaktiydi. Darwin'ın kamu hayatındaki kariyerinin haritası çiziliyordu. Bir taşra kilisesinde rahiilik, "ıssızlığın ortasında bir taşra papazı olmak" gözden silinip gidiyordu. Onunkisi çakıllar ve betonun, araba takırtıları ve öksürten sisin korkunç ıssızlığı olacaktı. Londra'ya karşı hislerini sertleştiriyordu. "Cambridge'te bulduğum tek kötülük çok hoş olması," diyordu. Aynısını başkent için söyleyemezdi. "Ama kaderime epeyce raziyim."³⁸

15. Bölüm

Reform Geçiren Doğa

Doga tarihi konusunda hiçbir yerin “bu tiksindirici isli şehir” kadar iyi olmaması bir ironiydi; çünkü hiç kimse burada gerçek bir doğa göremiyordu. Fakat Darwin’ın koleksiyonlarına göz kulak olmak için burada bulunması gerekiyordu.

Lyell ona, Charles Babbage’ın West End’deki cumartesi akşamı toplantılarından birine katılması için şehrə tam zamanında gelmesini söylemişti; burada “Londra’nın okumuş yazmış insanların en iyileriyle,” daha da önemlisi “birbirinden güzel” birçok hanımla tanışacaktı.¹ Baharin en canlı, en güzel günleri idi; böylece Darwin 6 Mart 1837’de Cambridge’ten çıkış Eras’ın yanına taşındı.

Babbage’ın partilerinde “Dünyayı görebiliyordunuz.” Ayrıca bilimin nasıl bir yola girdiğini de hissedebiliyordunuz: Dedikoduları topluyordunuz, doğaçlama değerlendirmeleri dinliyordunuz. Bunlar gösterişli toplantıları, “edebiyat ve bilim çevrelerinden kibarların yanı sıra modayı yakından takip eden hanımlar da parlak bir katılım gösteriyorlardı.” Bankacılar, siyasetçiler ve sanayiciler, hali vakti yerinde âlimlerle kaynaşıyordu: Lyell, Owen, Broderip, “Silürye Kralı” Roderick Murchison ve simdi de Darwin. Çok yönlü bir insan olan Babbage bir matematikçi, sanyi savunucusu, işbölmünden yana bir insan ve epeyce pahalıya mal olan “Farklılık Makinesi”nin, yani hesap makinesinin yapımcısıydı. Bir reformcuydu (ve başarısız olmuş bir Whig parlementer adayıydı), bu yüzden de çok fazla siyasi şaka yapıyordu. Çalkantılı günler bunu gerektiriyordu. Belediyeler artık demokratikleşiyor ve Kilise de reform geçiriyordu. Darwin daha şehrə geldiğinde, Kilise vergi toplama hakkını kaybedecekmiş gibi görünüyor, din adamları doğum, evlenme ve ölüm ayinleri üzerindeki tekellerini kaybetmişti. Kilise karşıtlarının Anglikan taşra rahiplerince evlendirilmesi (ya da Üniteryenlerin yalan yere yemin ederek Teslis ög-

retisini kabul etmeleri) gerekmiyordu artık. Sıkı Toryler bunları 1640'ta İngiltere'deki İç Savaş'tan bu yana gelmiş geçmiş en kötü reformlar olarak niteliyordu; o dönemde de parlamento piskoposlukları lağvetmeye çalışmıştı. Elbette ki bu durum en güzel fíkrالara konu olmuþtu. Her şeye gücü yeten Babbage bir keresinde şóyle çıkışmıştı: "Devrim gerçekleştiðinde ne olmayı amaçlıyorsun?" Bu soruya da, "Kilise dışından Winchester Piskoposu," cevabını vermiþti.²

Babbage bu devre ayak uydururken, küstahça *Ninth Bridgewater Treatise* adını verdiği kitabını kaleme almıştı, kitap hâlâ okunup düzenlenme aşamasındaydı. Başlık Babbage'ın hedefini ortaya koyuyordu. Resmen tavsiye edilmiş olan sekiz adet "Bridgewater" kitabıyla dalga geçiliyordu. Bu uzun dizi, dinsizce sürdürülen bir hayatın kefareti olarak müteveffa Bridgewater Dükü tarafından finanse edilmiş, Canterbury Piskoposu'nun gözetiminde yayınlanmıştı. Bridgewater risalelerinde sonu gelmez bir biçimde Tanrı'nın bilge ve iyi olduğu çıkarımına doğanın kendisinden hareket ederek varıldığı teması işleniyordu. İlahi tasarım arayışında altına bakılmamış bir taş bile kalmamıştı; gerçi bu, sinikler ve laikler için modası geçmiş bir teşebbüstü. O zamana dek çok sayıda kitap yayınlanmış, dünyadan bezmiş Londralılar –özgür düşünceli Erasmus örneğin– bu konuya "biraz doymuşlardı." Eleştirmenler, soytarı kılıklı Buckland'ın bile Bridgewater kitabında –*Geology and Mineralogy*– "bu kadar yıpranmış ve bitmiş bir konuya" katkıda bulunabileceğinden kuşkuluydular. Babbage ise tersine bunu yapabilirdi. Gayiresmi dokuzuncu kitapta Babbage, Lyell'e kahkahalarla gülmüştü: "Şeytan'ın da hakkını alması gerekiyor."³

Tabii ki gerekmiyordu. Kitap Tanrı'yı ilahi bir programcı olarak sunuyordu ve Babbage bunu kanıtlamak için elle çevrilen hesap makinesini kullanmıştı. Tanrı'yı seyyar bir mucize satıcısı olarak gösteren muhafazakâr bakış açısını kırmak için yola koyulmuştu. Tanrı kaprislerle hareket eden feudal bir kral değil, ileriyi gören ilahi bir kanun koyucuydu. Buckland'ın tabiriyle "Yaratıcı Müdahale" mefhumunun modası geçmişti; artık önemsiz bir yumuşakça veya fosilleşmiş kedigille karşılaşıldığı her seferinde, vakaya *mabsus* bir mucizeye gerek yoktu. Bu tür saçmalıklar akılçılı bilimi ve sağlam dini baltalamış; Tanrı'ya "atfedilen her şeye yeten en büyük gücü," öngörüyü inkâr etmişlerdi. Babbage'ın akıllı makinesinde, ne kadar uzun bir dizile işlem yapılyor olursa olsun herhangi bir rakam dizisinin araya girmesi programlanabiliyordu. Benzer şekilde, Tan-

rı da yeni hayvan ve bitki kümelerinin tarih boyunca saatlere özgü bir dakkılıkla belirmesini sağlamıştı; doğrudan onları yaratmak yerine, onları yaratan kanunları yaratmıştı. Babbage'ın Tanrısı, “çok daha yüksek bir güç ve bilgi düzeyi” sergilemişti.⁴

Bir dizi jeolog Babbage'ın yazdıklarrı üzerine düşünüyordu. Lyell elindeki kitabı, ancak ocak ayında Darwin'in Güney Amerika hakkındaki makalesi geldiğinde bir kenara bırakmıştı. Babbage'ın durduğu nokta, işin ehli tarafından gayet iyi biliniyordu. Lyell onun “felsefi speküasyonlarının” göz kamaştırıcı olduğunu düşünüyordu. Kendisinin görüşlerini güçlendiren speküasyonlardı bunlar.

Bazı insanların, mucizeleri Evren'in ve kanunlarının sıradan işleyişindeki olasılıklarla daha uyumlu hale getiren akıl yürütümleri beğenmeyeceğine hiç kuşku yok; ama sen onları memnun etmek için yazmıyorsun... Sanırım Yaradan'ın niteliklerine ilişkin tahminlerin onlارından daha üstün.

Darwin'in tipçi kuzeni Henry Holland da bu görüşteydi; Babbage'ın “orijinalliği ve dehası” onu çarpmıştı. Kitap bahar sonlarında çıktığında, Babbage “Bilim'i savunmak ve Din'i desteklemek üzere kaleme alınmış bir çalışma” olarak özetlediği kitabın bir kopyasını Prensес Victoria'ya sundu.⁵

Ninth Bridgewater insanları konuşturdu. Daha yayınlanmadan önce, Darwin kitap hakkında her şeyi biliyordu, muhtemelen Babbage'ın kendisinden dinlemiştir (Babbage'ın biraz soğuk bir “hesap makinesi” olduğunu söylüyordu). “Yasalara uygun” bir yaklaşımın üstün geldiğini fark etmişti. Reform geçirmiş doğa, titizlikle yasalaşmış değişimin, akıcı bir planın ürünüydü. Peygamberlerin haklı olduğu anlaşılmıştı: Radikal Whigler gerçekten de gökyüzünü ve yeryüzüne değiştirmeye niyetliydi.

Darwin'in diğer kahramanları, Cape'te tanıtı̄ığı John Herschel de dahil, benzer bir noktayı vurguluyorlardı. Herschel açıkça soruna, kendi tabiriyle “gizemlerin gizemine” atıfta bulunmuştur: Nesli tükenen türlerin yerini yenilerinin almasına sebep olan şey neydi? Bu mucizevi bir şey miydi? Bundan kuşkuluydu. Onun bakış açısından göre, asırlar boyunca yeryüzüne şekillendiren doğal sebeplerin yeryüzünde hayatın gelişini ve gidişini de açıklaması gerekiyordu. Tanrı, sahsen, doğaüstü yollardan işe karışarak bir müdahalede bulunmuyordu. Evrenin yaratılışı sırasında kanunlar koymuştu ve bu kanunlar jeolojik tarih içinde işlemīler, türleri yarat-

mışlardı. Türlerin doğuşu tuhaf olsa gerekti; fakat bir çocuğun doğmasına- dan daha mucizevi değildi.⁶

Herschel, bir hayvanın aslında bir başkasına dönüştüğünü düşünmüyordu, insanı maymun soyundan gelen bir yaratık olarak da hayal etmiyordu, bu tiksindirici bir düşünceydi. Aslına bakılırsa hayal ettiği fiili bir süreç yoktu. Fakat iyi bir doğabilimcinin er ya da geç bu gizemi çözeceği tahmininde bulunuyordu.

Hâlâ Cape’te yaşıyor olsa da Herschel nüfuz sahibiydi, Britanya’daki bilimin filen başını çekiyordu. (Babbage 1830’da onu Kralliyet Cemiyeti’nin başkanlığına aday göstermiş fakat bu mevkii King’in oğlu almıştı.) “Gizemlerin gizemi” hakkında Lyell’e yazdığı mektup elden ele dolaşmıştı; Lyell bu mektubu herkese göstermişti. Darwin bu mektubun Babbage üzerindeki etkisini görebiliyordu; Babbage mektubun bir bölümünü *Ninth Bridgewater*’da kullanmıştı. Nihai gizeme getirilen açıklamayı arama yönünde bir katkıydı bu. Araştırmacının keskin olması gerekiyordu. Herschel onun sözlerine şu dizelerle bir önsöz yazmıştı:

Bu arayışa atılacak olan bilmemelidir
 Korku ya da başarısızlık nedir
 Korkak ruhlar ya da inançsız kalpler için
 Arayış nafiledir

Bazlarına bu, kutsal kâse arayı gibi görünüyordu. Fakat Darwin'e doğanın da "reform geçirmeye" ve yeniden değerlendirilmeye ihtiyacı olduğunu, onun da kanunun üstünlüğüne tabi kılınması gerektiğini öğretmişti.⁷

Darwin, türlerin ortaya çıkışıyla ilgili bir arayışın derin ve zorlu sulara çıkacağını da biliyordu. *Beagle*'nın çıktığından çok daha tehlikeli bir keşif yolculuğu olacaktı bu ve kim bu yolculuğa çıkmaya cesaret ederse etsin "bir dizi önyargıyı" uyandıracaktı.

Herschel'in mektubu çok uzundu ve yeni bir tarihsel duyarlılığın bilimlere ne kadar yayıldığını gösteriyordu. Dilin kökeni ya da kayaların kökeni, ikisinin de tedrici bir gelişme olarak görülmesi gerekiyordu.

Yuvarlak çakıllar jeolog için neyse, kelimeler de antropolog için odur –içlerinde zekice yorumları mümkün kılacak silinmez kayıtlar taşıyan, geçmiş asırlara ait tahrif olmuş kalıntılar– ve 2000 yılın Yunanistan ve İtalya'nın dillerinde, 1000 yılın Almanya, Fransa ve İspanya'nın dillerinde ne kadar değişiklik yarattığını gördüğümüzde Çince,

İbranice, Madagaskar'dan Delaware ve Malesass dillerinin Almanca, İtalyanca ve birbirleriyle ortak bir noktaya sahip olmak için ne kadar uzun bir zaman geçmiş olması gerektiğini sorarız doğal olarak. Zaman! Zaman! Zaman! Kutsal Kitap Kronolojisi'ne karşı çıkmamız gerekmiyor; ama onu, adil bir araştırmada hakikat olduğu ortaya çıkacak şeye uygun olarak yorumlamamız gerekiyor; çünkü iki hakikat olamaz. Ve buna gerçekten de yer vardır: Çünkü Atalar'ın hayatları 5000 ya da 50.000 yıla çıkarılabilirceği gibi, Yaratılış günleri de binlerce milyon yıla çıkarılabilir.

Darwin bu paragrafları gayet iyi biliyordu. Bunu Caroline'a okumuş, Herschel'in "ilk insanın bu dünyada harika bir biçimde görünmesinden bu yana" geçen asırlarla ilgili görüşünü açıklamıştı. Bu süre hiçbir yerde 6000 yıla yaklaşmıyordu: "Sir John, dillerin tek bir dilden çok birbirinden farklı hale gelmiş olmasını açıklamak için çok çok daha fazla sayıda yıl geçmişi gereğini düşünüyör."⁸

Peki ya hayvanlar da Lyell'in çakılları ve Herschel'in kelimeleri gibi "geçmiş çağların kalıntılarısa," "zekice yorumları mümkün kılacak" canlı kayıtlarsa ne olacaktı? Ya onlar da en az çakıllar ve kelimeler kadar doğalsa ve "tek bir atadan" türemişlerse? Yükselmekte olan yaklaşım buydu, Darwin de bunun farkına varmış olsa gerek: Şimdi, geçmişin kapılarını açacak olan şecerelerle ilgili anahtarını elinde tutuyordu. Tarihsel gerçeklige uzanan yoldu bu.

Charles o bahar kardeşinin evine gidip geliyordu. Hiçbir zaman Eras'tan fazla uzaklara gitmemiştir. Mart ortasında taşındığı pansion, Great Marlborough Street 36 numarada, yalnızca birkaç kapı aşağıda bulunuyordu. Eras'in evi bir entelektüel faaliyet kovanıydı. Charles, denizde geçirdiği beş yılın ardından, ağabeyinin arkadaş çevresini hazırlı bulmuş, onlara sarılmıştı; Eras ve Harriet Martineau'yla yediği samimi yemeklerde onların arkadaşlığını zevk almıştı. Burada radikal sohbetler dönüyordu; Kilise karşılığı ve "heterodoksluk normdu."⁹ Bu aile çevresi ona yeniden güven vermişti.

Hensleigh de onlara katılmıştı. Hensleigh bir filologdu, alfabelerin yavaş yavaş değişmesine yol açan "kanunları" arıyordu. Dilin "organik" gelişimini anladıkları, kendi Gotik dillerinden "tureyen her dilin" izini sürdürükleri için Almanları takdir ediyordu. Dillerin de anatomisinin incelenmesi, temellerindeki birliğin gösterilmesi, atalara ait seslerin didiklenme-

si gerekiyordu. Charles'ın zoolojisile kurduğu benzerlik açıktı. Onun fosilleşmiş tembel hayvanları ortaya çıkardığı gibi, Hensleigh de konuşmadağı “fosilleşmiş kalıntıları” dinliyordu. Hensleigh'in işi daha da zordu; tembel hayvanlar hiç bozulmaksızın mezarlarda yatıyorlardı, ama sesler “her gün kullanıldıkları için yıpranmışlardı; kumsaldaki çakıllar misali bütün köşelerini, ayırt edici çizgilerini yitirmişlerdi; ilk biçimlerini gösterecek bir iz kalmamıştı. Fakat burada bile ebeveynliği gösteren izlerden tümüyle yoksun değildi.”¹⁰

Charles, Hensleigh ile Herschel sayesinde tarihsel benzerliği yakalamıştı. Gelişmeyle ilgili bu modern fikirler, din karşıtı başka çalışmalar yapmak; yeni hayatı, yeni türleri açıklamak üzere çekicilikliliyordu. Bu meşeler muhtemelen Eras'ın edebiyat çevresine verdiği yemeklerde tartışılıyordu. Yemeklerde alaycı Eras ciddi Hensleigh'i dengeliyor; Üniteryen, gereklilikçi Martineau kulaklııyla onları dinliyordu. Eras ve Harriet o kadar yakınlardı ki kendini dışlanmış hissedeni Fanny Wedgwood onların tümüyle evlenmiş gibi göründüğünü düşünüyordu. (Doktor bu ilişkisi onaylamıyordu. Eras ile Harriet'in ilişkisi dedikodulara neden oluyordu, Emma Wedgwood da Susan ile Catherine'in bunu nasıl geçiştirdiğini merak ediyyordu.) Hepsi de Alman Kutsal Kitap eleştirileyiyle ve dil araştırmalarıyla ilgileniyordu ve kendilerini Whiglerin Malthusçu ideallerine adamışlardı. Hepsi de Charles'tan fazla okumuşlardı; Charles onların sohbetinden çok hoşlanıyordu. Lyell'in ya da Babbage'in evinde, siyaset, bilim, edebiyat, hepsi de aynı bütünü oluşturuyordu.

Çevreler birbirinden çok da ayrı değildi: Lyell Harriet ile Erasmus'u çağırabiliyor, Martineau Babbage'ın “pirili akşam toplantılarına” balyıyordu. Fakat yakınları yüzünden Charles Eras'ın ilişkilerini tercih ediyordu. “Diğer hepsine değerlerdi, katbekat daha parlak insanlardı,” Thomas Carlyle her zaman yaptığı gibi “yüksek bir güçle” kükrediğinde bile. Charles “ağabeyinin evinde komik bir akşam yemeğini” hatırlıyordu; “başka birkaç kişiyle beraber, konuşmayı çok seven Babbage ve Lyell de yemekteydi. Fakat Carlyle bütün akşam boyunca sessizliğin yarası üzerine uzun ve şiddetli bir tirat atarak herkesi susturmuştu. Yemeğin ardından Babbage en alaycı tavıyla Carlyle'a, bu çok ilginç Sessizlik Konferansı için teşekkür etmişti.”

Evde Doktor, Martineau'nun radikallığından ve bunun oğlanlar üzerindeki etkisinden kaygı duyuyordu. Muhtemel bir gelin olarak yeterin-

ce kötüydü, siyaseti ise çok aşırıya kaçıyordu. Radikallerin Whiglerden ayrılması ve işçilere oy hakkı verilmesi gerekliliği üstüne *Westminster Review*'da bir makale okuyan Doktor, "bu makaleyi kaleme alanın Martineau olmadığını öğrenmeden önce bir hayli coşmuştu, epeyce gazap kusmuştu, onun yazmadığına da hâlâ pek inanmıyordu." Martineau başkanlarını da zehirliyordu. Emma, Fanny Wedgwood'a gülerek, "Zavallı Martineau, Hensleigh ve Erasmus'la birlikte tepeden aşağı yuvarlanılmış gibi görünüyor," diyordu, "Umarım eteğine yapışırsın."¹¹

Martineau'nun bilimsel tavrı, tipik radikal Üniteryen tavrıydı. Doğanın öngörülebilir, önceden belirlenmiş ve değişmez olduğunu düşünüyordu. Doğa, mucizelerin takdirine değil, kanunlar ve düzene tabiydi. Üniteryenler arasında böyle bir "belirlenimcilik" hayatın kendi kendine gelişğini savunan görüşleri cesaretlendiriyordu. Martineau'yla aynı Üniteryen okuluna devam etmiş ve Yoksullar Yasası komisyonu için çalışmış olan Dr. Southwood Smith bu örneklerden biriydi. Smith'in kaleme aldığı *Divine Government* doğayı, organizmaları daha yükseklerde çeken ihtiyaçlarla birlikte yukarıya tırmanma hevesi içinde çiziyordu. Hayvanlar ve insanlar bir bütününe parçalarıydı, aynı ebedi yükselişe tabiydiler, "bir bilgi, mükemmellik ve mutluluk düzeyinden diğerine sürekli ilerliyorlardı." Toplumda kişinin kendisini geliştirmesi –bu noktada Malthuscular yoksulların kendi çabalarıyla kendilerini yukarı çektilerini düşünüyordu– daha geniş ölçekli, kendi kendisine gelişen bir doğanın sonucuydu: "Bütün akıllı varlıklar, varoluşlarının başladığı koşullar ne kadar aşağı olursa olsun, sonsuz bir ilerleme içinde daha yükseklerde çıkmaya, kendi ilerlemelerine katkıda bulunmaya yazgılıdır."¹²

Böyle bir görüş, engellerin kaldırılmasını, dini ve medeni açıdan yetersiz koşulların son bulmasını; herkesin Tanrı vergisi potansiyellerini gerçekleştirmek üzere serbestçe rekabet etmesine, doğa ve Tanrı'nın istediği gibi yükselmesine izin verilmesini gerektiriyordu. Anglikan rahipleri insanları aşağı çekiyordu. Bazı radikal Üniteryenlerin reform ve evrimi el ele bir ilerleme içinde görmesinin sebebi de buydu tabii ki. Kendi kendisine gelişen bir doğa onlar için korkutucu değildi. Martineau'nun merkezde olduğu Eras'ın grubu, Charles'ın kendi belirlenimci kuramları üzerinde çalışmasını mümkün kılıyordu.

Darwin, Malthusçu Whig ideallerini öğreniyordu: Ailesi ve arkadaşları reformları haklı çıkarıyor, orta-sınıf değerlerini akılcılaştırıyor, rekabe-

ti destekliyor, serbest ticareti, fabrikaların genişletilmesini, dini engellerin kaldırılmasını savunuyordu. Kendi toplumsal dünyalarını Tanrı'nın kanunlarıyla uyum içinde mücadele edip ilerleyen doğanın bir parçası olarak görüyorlardı. Eras'in evinde olduğu gibi, Lyell'in evinde de dil, soybilim ve gelişme sıcak tartışma konularıydı. Akşam yemeklerinde fosilleşmiş kemikler geveleniyor, Whiglerin onde gelen isimleri ve tatlı dilli alımlar daha bir gizli saklı noktaları dışılıyorlardı. Hanımların toplantıdan ayrılmaya birlikte sohbet Herschel'in mektubuna ya da "yeni türlerin kökenine, gizemlerin gizemine, insanın yaratılışına" kayıyordu.

Bu tartışmalar gerçekleştiği sıralarda Darwin ilahi yönetim üzerine düşünüyordu. O da "Yaradan'ın kanunlar doğrultusunda yarattığını" kabul etme noktasına gelmişti. Göklere olduğu gibi yeryüzüne de kanunlar hükmediyordu; başka her şey Tanrı açısından küçültüctü. Darwin, "Uyduların, gezegenlerin, güneşlerin, evrenin, bunun dışında koca evren sistemlerinin kanunlarla yönetilmesine izin veriyoruz, ama iş en küçük böceğe gelince, onun bir kerede özel bir eylemle yaratılmış olmasını istiyoruz," diye sızlanıyordu.¹³ Bu saçmayıdı; And Dağları'ndaki rüzgârların düzenli yasalara tabi olması gibi, hayvanların gezegenin yüzeyinde belirmesi ve silinmesi de düzenli yasalara tabiydi. Lyell'in evinde yemek yiyan, Babage'in evinde dans eden Darwin, mucizevi, felaketi andırır kesintilerin giderek bir kenara bırakıldığını görüyordu. Kanunların üstünlüğüne öncelik verilmesi gerekiyordu.

1837'ye gelindiğinde, Anglikan mucize satıcılarına yönelik saldırular mızrakların ucundaydı. Yükselip güçlenmeye olan Kilise karşıtları daha fazla reform istiyor; hastanelerde, mahkemelerde, Oxford ve Cambridge'de iş imkânlarından dışlanmaları karşısında öfke kusuyorlardı. Anglikanların ayrıcalıkları karşısında gümbür gümbür gürülüyör, Yerleşik Kilise'yi devletle yatağa girmek gibi "çirkin bir suçla" itham ediyorlardı. "Fahişe"nin onun okşamalarından kurtarılması gerekiyordu.

Bu sıkı Kilise karşıtları doğayı, Tanrı'nın başlattığı, Kelamı ve İşleriyle herkese duyurduğu kendi kendini düzeltten kanunların bir ürünü olarak görüyorlardı. Dolayısıyla bütün insanlar Tanrı'nın önünde eşitti, hayatı yorumlamak ya da bilimi kontrol altına almak için devletten güç alan rahiplerle ihtiyaç yoktu. Kilise'nin yerleşikliğinin kırılması, ayrıcalıklarının söküldüp alınması gerekiyordu. Whiglerin yönetimi altında dört milyon Kilise karşıtı siyaseten kendilerine yol açarken, doğanın kanunlar-

la açıklanması, Anglikanların doğaüstü açıklamalarına meydan okuma-ya başlamıştı.

Muhafazakâr Anglikanlar, bütün dünyanın doğrudan Tanrı'nın "kudretinin Kelamı" tarafından derhal gerçekleştirilen iradesiyle yönetildiğini, Kilise'nin yeryüzündeki ilahi amil olduğunu düşünüyorlardı. Kilise devrilirse her şey çökerdi. Birinin şakayla karışık söylediğgi gibi, "Din adamlarımızın birçoğu, İngiltere Kilisesi olmasa salatalık ve kereviz yetişmeyeceğini, hardal ve tere çekmeyacağını düşünüyor. Yerleşik Düzen doğanın büyük yasalarıyla bu kadar alaklıysa, bütün farklılığı bu yaratıyor demektir." Karikatürize edilirse, bu durum taşra kilisesi kapısının dışında kılere ihtimal dışı görünüyordu.

Başkaları buna gülmüyordu ama. Doğayı Yaratıcı'nın gülünç kaprislerine uygun olarak dans eden bir manken olarak görüyorlardı. Peder William Kirby'nin çizdiği, meleksi yarı-tanrıların hareket ettirdiği Evren görüntüsü, bir yorumcunun konuyu kesin bir dille kapatmasına yol açmıştır: "Hayır, hayır... Kadir-i Mutlak başlangıçta insanlar, hayvanlar, elementler, hatta etraflarındaki Evren için genel kanunlar koydu. Sonsuz bir bilgelik içinde konulan kanunların gözden geçirilmesi ya da gözetime tabi olması gerekmekz. Ebedi ve değişmezdirler." Darwin gemideyken, Kirby'nin kaleme aldığı, hayvanların içgüdüleriyle ilgili *Bridgewater* kitabını okumuştı, şimdi de karada bunun acı bir eğlenceye neden olduğunu görüyordu. Kirby'nin yaratılışla ilgili kukla tiyatrosunun manzarası herkesin yezinden sıçramasına neden olmuştu: "Mr. Kirby ayarında adamların tenezzül ettiği aptalca ve batıl saçılıklar!"¹⁴

Darwin, Üniteryen ailesi ve dostlarıyla birlikte, bir yol ayrıımında duruyordu. Hayatın yeryüzündeki ilerlemesi üzerine kafa patlatırken, eski mucizevi açıklamalarla ilgili bir şikayet korosunu da iştirmeye devam ediyyordu.

Yozlaşmış Kilise'ye yönelik saldırırlara yeni sorular eşlik ediyordu. Hayvanların koşullara mükemmel bir biçimde uyarlanmasından hareketle Tanrı'nın iyi olduğu karışımında bulunmak mümkün müydü? Darwin Cambridge'teyken, Paley'nin sergilediği mantığı sevmiştir; hayvanların akıllıca tasarlandığından hareket ederek akıllı bir Tasarımcı'nın var olduğu sonucuna varıyordu. Fakat bu durum şüpheli görünmeye başlamıştı. Bazıları, hayvanların yapılarını "ilahi bir haleyle çevreleyen" batıl ilahiyatçıları tekme tokat def ediyordu; "sanki böyle çevrelendiğinde hakikat daha kutsal

olacakmış gibi.” Reform yanlısı zoologlar, hayvanların Tanrı tarafından zorunlu olarak yaşam ortamlarına uyacak şekilde yaratıldığını değil, bir plan birliği içinde birbirleriyle ilişkili olduklarını düşünüyordu: Yarasanın kana dında ve balinanın yüzgeçinde, insan kolundaki kemiklerin aynları vardı.

Darwin, Londra'da eski tasarım argümanlarının parçalanıp dağıldığını görmüştü. Tıp okulları muhalif fikirlerle mücadele ediyordu. Bridgewater kitaplarıyla “Bilgewater”* kitapları diye dalga geçiliyordu. Demagoglar din adamlarını zihinsel ve ahlaki spekulasyonlara karışmamaları konusunda uyarıyorlardı. Zor zamanlardı. İşler öyle bir noktaya ulaşmıştı ki tipla uğraşanların çoğu artık doğadan, tescil edilmiş bir “değişim süreci” olarak bahsediyorlardı.¹⁵

Aslında tipla uğraşanların bir kısmı “transmutasyon” (bir türün mutasyon ya da değişimle başka bir türe dönüşmesi) fikrini kurcalamaya başlamışlardı. Grant, her yıl University College'da fosilleşmiş türlerin “metamorfozuyla” ilgili ders veriyordu. Edinburg'da tıp öğrenimi görmüş, Londra'da yayınlanan radikal bir gazetenin editörü olan James Gully ise Heidelbergli embriyolog Friedrich Tiedemann'ın evrimci bir bakış açısıyla kaleme alınmış denemesi *Karşılaştırmalı Fizyoloji*'yi [Comparative Physiology] tercüme etmişti. Sonraki yıllarda, Darwin'in doktoru olan Gully öfkelii bir eleştirmenin deyişiyile, “varsayımların en göstergelisini, bütün dillerin en yerlerde sürünenini, Doğa'nın kendi kendine yaratılmış, kendi kendine donatılmış, kendi kendini yaratılan güçlerini” destekliyordu.¹⁶

Böylece Darwin'in Londrası yeni bir heyecanla doluyordu. Doğal teoloji krizdeydi, birçokları yeni bir hayat biliminin anka kuşu gibi küllerinden doğmasını bekliyordu. Darwin buraya da kendi damgasını vurabilirdi. O büyük “gizemlerin gizemini” çözme konusundaki ihtiyacı giderebilirdi. Lyell cesurdu, o daha cesur olacaktı. Ağabeyinin dost çevresinde o kadar takdir edilen reformdan yana, gelişmeci tarzda bir bilim ortaya koyacaktı.

Neredeyse fark edilemez bir biçimde o da transmutasyona doğru kaydı. Kolay olmuştu, çünkü büyükbabasının yazıları ve Grant'ın konuşmaları sayesinde bu fikre almıştı; çünkü Londra destekleyici bir ortam sunmuştu; çünkü yola gelmez kuramsal sorumlara karşı bir sevgisi, sabrı ve

---

* Bu söz oyununda “bridge” yerine kullanılan “bilge” saçmalık anlamına gelmektedir. —ç.n.

bunlarla uğraşmaya zamanı vardı. Seyahatinin son ayağından beri türlerin istikrarı üzerine düşünüyordu. Artık uzmanlar, onun fikirlerini bir araya getirmesini sağlayacak zoologik perçinleri sağlayacaktı. Bunların ilki, kuş ressamı John Gould tarafından yerine çakılmıştı.

Cambridge'ten döndükten birkaç gün sonra, hayvanat bahçesinin müzesinde yine Gould'la görüştü ve ispinozlar hakkında ortaya çıkardıklarına dair daha fazla şey öğrendi. Gould, Darwin'in Galapagoslu çit kuşunun bile bir ispinoz olduğunu fark etmişti, bu durumda 13 ispinoz türü bulunuyordu. Darwin'in karışık kuşlarla dolu çantalarında, aslında tek bir ispinoz sürüsü taşınmıştı.

Şaşkıncı bir şeydi bu; ama Darwin çوغunu adalarına göre etiketlemeyi unuttuğundan işin anlam ve önemini kaçırılmıştı. İşin rengini asıl değiştiren şeysse Gould'un diğer kuşlar hakkında yaşadığı sonuçlar olmuştu. Darwin dört alaycıkusu adalarına göre etiketlemiştir ve bunların gerçek varyasyonlar olduğu ortaya çıkarsa bu sonucun "türlerin istikrarını baltalayacağı" tahmininde bulunmuştu. Bu, sürüden ayrılanların, anakaradaki esas sürüden kopanların değişmeye başlayabileceği anlamına gelecekti. Bu kuşların varyasyonlardan da öteye geçtiği anlaşılmıştı; Gould ona üçünün farklı *türler* olduğunu söyledi.¹⁷ Dahası Amerika anakarasında akrabaları vardı; aynı türler degillerdi ama yakın akrabaları vardı.

Darwin zorlu sorusunu bulmuştı: her biri kendi adasında birbirileyle bağlantılı yeni türleri nasıl açıklayacaktı? Adalarca özgü ayrı türlerin bulunduğu yönünde kanıtlar birikiyordu. Thomas Bell devasa kaplumbağaların korsanlar tarafından yiyecek olarak adaya getirilen bir tür değil, Galapagos'a özgü bir tür olduğunu doğrulamıştı. İspinozlar ve alaycıkularla ilgili bulgularla birlikte bu bulgular, Vali'nin haklılığını muhtemel kıliyordu; her adada, o adaya özgü bir kaplumbağa türü bulunuyordu. Fakat artık bu noktayı kanıtlamak için vakit çok geçti: Darwin fırsatı kaçırılmıştı, daha doğrusu iyiyip bitirmiştir. Yalnızca bebek kaplumbağası hayatı kalmıştı ve o da yetişkin kaplumbağaların ayırt edici özelliklerinden yoksundu.¹⁸

Mart ortasına gelindiğinde Darwin adaya ulaşan göçmenlerin bir şekilde değiştigini ve bu değişikliğin de yeni bir türler yelpazesi oluşturduğunu fark etti. Sedgwick'in paylayıcı bir tonla "kâfir doğabilimciler" dediği kafilyeye, Yaratılış'la ilgili yanlış kuramlar benimseyenler kafilesine katıldı. Anglikanlara göre, böyle bir transmutasyon (ya da bugünkü deyişimle evrim) Hıristiyan Britanya'yı damardan tehdit ediyordu. Hayat ken-

di kendini yapmışsa eğer, Tanrı'nın tehlikeli bir ataerkil toplumu bir arada tutan gücüne ne olacaktı? Lyell'e göre bile bu ihtimal şaşırtıcıydı; çünkü Lyell maymun bir atanın insanoğlunu hayvanlaştıracagından, onun "yüksek mülküne" zarar vereceğinden korkuyordu. Darwin dine küfretmekte karşı karşıyaydı.

Peki, neden transmutasyondan yana meylediyordu? Doğru, zoologların bulguları onu şaşırtmıştı; alaycıkuslar ve kaplumbağalar adaların her birine ayrı ayrı yerleşmiş göçmenler olarak *görülebilirdi*. Bugün yaşayan lamalar, Darwin'in açığa çıkardığı Patagonyalı devlerin küçülmüş torunları olarak *görülebilirdi*. Fakat böyle olmaları şart da değildi. Daha önce kimse onlar hakkında böyle düşünmemiştir; bu gibi meselelerde saygılı bir suskuluk içinde olan Gould da böyle düşünmemiştir, Lyell de. Darwin'in Anglikan akıl hocaları Peder Henslow ve Sedgwick ise bu gibi keşifleri, güzel bir biçimde tasaranmış ada ve anakara türlerinin mukadder dağılımına alkış tutmak için kullanmaktan imtina etmezlerdi.

Darwin, entelektüel dünyasının sınırlarına doğru yol alıyordu. Onu bu kadar tehlikeli bir biçimde yaşamaya iten şey neydi? Lyell'in bakış açısından böyle korkunç bir biçimde canavarlaştıran hayvanların fiziksel dönüşümüyle ilgilenmeye neden meylediyordu? Meslektaşları bunu kesinlikle reddediyordu; tek istisna olan Robert Grant'in pervasız adanmışlığını ise yüz verilmeyordu. Onun bu meyli entelektüel cesaret, biraz inatçı bir karakter gerektiriyordu; damgasını vurmak için kararlı bir biçimde bastırmasını, "korkak bir ruh ya da inançsız bir kalp olmadığını" kanıtlamasını gerektiriyordu. Kavrayışlı olmak; kendisinin ahlaki ya da sosyal değerlerinde yerlesik dine ters düşen, uygunsuz bir şey görmemek belli tarzda bir insan olmayı gerektiriyordu. Hatta, bundan bir şey kazanılabileceğini görebilen bir insan olmayı gerektiriyordu.¹⁹

Darwin vahşi insanların kanlı canlı, bütün çiplaklıkları, isyancı kaballikları içinde görmüştü, Lyell görmemişti. Aralarındaki farklılığın büyük bölümünü bu oluşturuyordu. Lyell'e göre maymun atalar, insanın hayvanlaşması, en aşağı düzeye sürüklenmesi, "yüksek mertebesinin" yerle bir olması tehdidi yaratıyordu. Fakat Darwin en aşağı, en kötü düzeye indirgenen insanlarla; vahşi, aptal, cani, ahlaksız insanlarla; hayvandan pek farkı olmayan insanlarla karşılaşmıştı. Asıl tehlike buradaydı; *çoktan* hayvanlaştırılmış ve alçaltılmış insan buradaydı. Darwin için önemli olan, medenileşmiş beyefendileri korumak değil, esasen onların Fuego-

lularla nasıl aynı Yaratıcı'nın elinden çıkmış, "aynı yaratıklar" olabildiğini açıklamaktı.

Jemmy Button ve dostlarını hatırladı. Saray'a takdim edilmelerinden iki yıl sonra, çıplak, pis bir varoluşa geri dönmüşler; bundan da gözle görülebilir derecede memnun olmuşlardı. Jemmy, vahşilere özgü alışkanlıkların kırılmasının ne denli zor olduğunu göstermişti. Fuegolu vahşiler, sofistike karakterler Avrupa şehirlerine ne kadar iyi uyum sağlamışsa susuz çorak düzüklere o kadar iyi uyum sağlamış görünüyorlardı. Ama bu nasıl olabiliyordu? Yine iki Yaratıcı birden iş başındaymış gibi idi sanki. Tek bir Tanrı böylesi bir kültürel yarılmayı nasıl yaratmış olabilirdi? Fueguları yarattığı bu acısını doğal ortama bizzat mı kapatmıştı? Gerçekten de Tanrı bu insanların birer vahşi olarak kalmasını amaçlamamış olabilir miydi? Tek bir Tanrı'nın insan ırklarının doğal olarak yayılmasını sağlamak için evrimi kullandığını düşünmek ne kadar iyiydi. Ne kadar güven vericiydi; Darwin'e göre evrim, Lyell'in bakış açısına göre var olan hayvanlaşma tehditlerinin hiçbirini yaratmıyordu; beyefendiler zirvede, hak ettikleri yerlerde oturuyordu. Onlar evrimin başarılarıydı.

Herkesi şaşırtan bir gelişme, ilk fosilleşmiş maymun örneklerinin o bahr bulunuşası oldu. İkisi aynı tarihlerde ortaya çıkarıldı, biri Himalayalar'ın eteklerinde, diğer Fransa'nın güneyinde bulundu. İkisi de son derece eskiydi, uzun süre önce nesli tükenmiş olan memelilerle aynı devirlere aitlerdi; Lyell'in rahatsızlık duyarak kabul ettiği üzere bu durum, Lamarck'a, ihtiyaç duyduğu zamanı kazandırıyordu. (Lamarck kambur bir şempanzenin yavaş yavaş evrim geçirerek ayakları üzerinde dirndik duran bir insana dönüştüğünü iddia etmişti.) Lyell dişlerini gicirdatarak, "Lamarck'in bakış açısına göre, kuyrukların düşmesi ve insana dönüşümün gerçekleşmesi için binlerce yılın geçmesi gerektiği" sonucuna varmıştı.²⁰

Hint maymunu babuna benziyordu; ama Darwin'in zamanında hayatı olan her şeyden daha büyüğü. "Neredeyse mükemmel bir kafa bulunmuş" ve bu durum herkesi şaşırtmıştı; bu keşif 3 Mayıs'ta Jeoloji Cemiyeti'nde açıklanmıştı. Bu toplantı, Darwin'in pampalar hakkında bir sonraki makalesini okuduğu toplantıydı. O da Lyell de kadim maymunun potansiyelinin bilincindeydi. Lyell o gece kız kardeşine bir mektup karaladı, kuyrukların düşmesi hikâyesine gülüyordu; ama Darwin akıl hocasını en fazla korkutan şeyi yaptı: Birkaç aya kalmadan, "harika maymları" evrimin ışığında inceleyecekti.²¹ Darwin'in transmutasyona inandığını ifade ettiği ilk andan itibaren insan atalar kartlarda yer alıyordu.

***

Richard Owen Darwin'e epey bastırıyor, onun canlı maddeyi yöneten yasaları yeniden düşünmesini sağlıyordu.

Cerrahlar Koleji'nin müzesinde Owen ve Darwin fosilleşmiş kafatasları ve hayatın anlamı üzerine konuşuyorlardı. Burası böyle bir sohbet için mükemmel bir yerdi: Kolejdeki tadilat tamamlanmış, inşaatçılar çıkmıştı. Müze, Wellington Dükü, Sir Robert Peel ve 500 konuğun katılımıyla, her zaman olduğu gibi gösterişli bir biçimde şubat ayında yeniden açılmıştı. Ziyaretçiler üç katlı galerileri sergilerle dolup taşan, Dor sütunlarla desteklenen muhteşem yeni müzeye akın ediyorlardı. İrlanda'da bulunmuş, yaklaşık 2,5 metre büyülüğündeki devasa hayvanlardan şempanze iskeletlerine, platipuslardan fosilleşmiş armadillolara kadar her şey sergide bulunuyordu. "Sanki bütün dünya müzenin depolarını zenginleştirmek için yağmalanmış gibiydi."

Owen ve Darwin burada esaslara iniyorlardı. Önemli bir nokta da Owen'in görüşleriyle Darwin'in eski hocası Henslow'un görüşleri arasındaki farklılıktı. Owen Berlinli fizyolog Johannes Müller'in izinden gidiyor, "atıl" maddeyi canlandıran bir *dış* güç bulunduğuna inanıyordu. Tam tersine mikrop embriyonu gibi en basit canlı maddelere içkin, benzersiz bir "düzenleyici enerji" vardı. Bu büyümeyi yönlendiriyor, dokuların plana göre inşa edilmesini sağlıyordu. Bu güç mikropta yoğunlaşmış halde bulunuyordu, fakat gelişmekte olan dokulara yayılırken silinip gitdiyordu; yaşla birlikte büyümeyenin yavaşlaması bu yüzdedi. Bu enerjinin kuvvetiyle, örgütlenme derecesi arasında karşılıklı bir ilişki vardı. Darwin bu "örgütleyici enerji"yi kabul etmişti, ama türlerle ilgili spekulasyonlarında bunu değiştirmeye başlamıştı.²²

Darwin bir gün çay içmek için Owen'a gittiğinde, oturma odasında bulunan bir mikroskopun başında hayatın temellerini tartıştılar. Darwin'in gerçek eğilimleriyle ilgili suskulüğünü koruduğuna hiç kuşku yok; sonuçta hedefi yasak meyveydi. Artık bir türün diğerine dönüşmesinin yolunu bulmak istiyordu. Gelgelelim Owen şempanze atalardan ya da hayatın kendi kendine gelişmesinden bahsetmeyi tiksindirici buluyordu. Hayat gücü sınırlı olduğundan, hiçbir birey türünü belirten örgütlenmenin ötesine geçemezdi. Bir kafadanbacaklı hayatı gücünü "yeni organlar geliştirmesini" ya da bir uskumruya dönüşmesini mümkün kılacak şekilde kendiliğinden artıramazdı.²³ Darwin iki arada bir derede kalmıştı.

Başkaları Owen'dan daha esnekti. Utangaç botanikçi Robert Brown, mikropların *içindeki* granül halindeki maddenin bile “kendi kendine hareket ettiği” görüşündeydi. Mini mini polip yumurtaları açıldığında, atomlar dışarı fırlıyor, “sürü halindeki arılar” gibi etrafa dağılıyorlardı. “Atomların canlı” olarak kabul edilmesi ateşli demokratlar arasında ne redeyse genel kabul göründü. Özgür insanların kendi kaderlerini kontrol ettiği yönündeki inançlarına bilimsel bir temel kazandırıyordu; demokratik taleplerin yükseldiği bir çağda bu çok önemliydi. Mükemmel bir siyasi analoji ortaya koyuyordu; güç, bir mabudun ya da kralın hükümdarlığına bağlı olarak aşağıya hükmetmek yerine aşağıdan gelip “sosyal atollardan,” yani halktan yükselerek yukarıya “hükmediyordu.” Atomların kendi kendilerini örgütlediği kavrayışı demokrat basın yoluyla yanğın gibi yayılıyordu. Brown'ın kaynaşan atomlarına bakan Darwin de buna ikna olmuştu. Owen'in benimsediği konumun ötesine geçiyor, atomların canlı olduğunu kabul ediyordu. Atıl maddenin Tanrı'dan güç aldığı yönünde, Cambridge'te gelenekselleşmiş olan görüş yerine daha seküler bir görüşü benimsiyordu.²⁴ Atomların canlı olduğu görüşü, onun, doğanın kendi kendine geliştiği anlayışına varması temel bir adımdı.

Owen, muhafazakâr bir Anglikan'dı. Sapkınlık ve Hıristiyanlık karşıtı olduğu gerekçesiyle transmutasyonu kınıyordu: Transmutasyonla ilgili görüşler, insanı zalim bir bataklığın içine sürükleyecektir, onun sorumluluğunu ortadan kaldıracaktır; ateist kışkırtıcılar bu işin nereye varacağını gösteriyordu. (Owen sokaklara özgü bu tehditle daha hızlı bir biçimde tanışmıştı, isyanlar sırasında polise destek veren kentli nezih kesimin gönüllü taburu Şerefli Topçu Taburu ile tatbikatlar yapmıştı.) Canavarlaşan insan tek direk layıktı; insanlar süper maymunlar değildilerdi. Hayat gücünün erimini genişleterek insanoğlunun benzersiz statüsünü ortadan kaldırmanın, kalabalıklara asker tüfekleri fırlatmaktan farkı yoktu. Fakat Darwin reformdan yana olan Üniteryen çevresiyle birlikte, doğanın kendi kendine gelişmesi görüşüne bir hayli rahat yaklaşıyordu. Maymunlar onu koruyamıyordu; canavarlaşma tehdidi hiç zarar vermeden başının üstünden geçip gitiyordu. Onu öfkeli direklerin küstahlığı.

Darwin türlerin tükenmesiyle uğraşıyordu hâlâ. Owen'in tersine bireylerin türlere benzediğinden şüpheleniyordu. Bireylerin de türlerin de hayatı gücü tarafından sınırlanmış, sabit bir yaşam süreleri olduğunu düşündüyordu. Denizde bulunduğu sırada bir türün bireylerini, Chiloé'de bol

miktarda bulunan elma ağaçlarından kesilen dallara benzetmişti. Hepsi birlikte ortadan kayboluyorlardı. Dev tembel hayvanların ölümü başka nasıl açıklanabilirdi ki?

Koşulların değişmesiyle açıklanabilir miydi acaba? Darwin *Beagle*'da bulunduğu sırada doldurmaya başladığı, çeşitli konuları derlediği "Kırmızı Defteri"ne bu görüşe karşı çıkan ogluları yazmıştı. Evcil hayvanların bütün koşullarda yaşayabildiğini not almıştı: "Köpekler, kediler, atlar, sığırlar, keçiler, eşekler. Hepsinin de hem vahşisi hem ehlileştirilmiş var. Mükkemel derecede başarılı olduklarına hiç kuşku yok."²⁵ Yerel koşullara uyarlanma, nerede gözleniyordu? Bulduğu fosilleşmiş lamalar da türlerin iklim değişikliği olmaksızın olduğunu gösteriyordu. Bu bulgular yine, lamaların vakitlerinin tükendiği sonucuna işaret ediyordu.

Darwin, hayat ve ölümle ilgili başka sonuçlara da varıyordu. Daha karmaşık olduklarından, hayat güçleri daha dağınık olduğundan tür olarak memelilerin ömrü, basit mikroskopik canlıların ömründen daha kısa olmalıydı. Bu mikroskopik yaratıklar neredeyse ölümsüzlerdi; sıcak ilksel denizlerde olduğu gibi, bugün de varlıklarını sürdürüyorlardı. Oysa tersine, memelilerin nesli birbiri ardına tükenmişti, bu yüzden de kayaların içinde fosiller birbirini izliyordu. Darwin Jeoloji Cemiyeti'nde, pampalar da bulduğu memelilerin onlarla aynı zamanlarda yaşamış kafadanbacaklılardan daha kısa hayatlar süregünü anlatmıştı. *Beagle*'da tuttuğu günküye dayanarak kaleme aldığı, *Journal of Researches* adlı kitabında da bu konuyu tartışırmıştı. Patagonya'yla ilgili değerlendirmesinde okurlarının önune, üstü örtülü bir kemik fırlatmıştı. Bulduğu eski devasa hayvanların neslinin tükenmesine sebep olan şeyin iklim değişikliği olmadığını söylemişti. Dolayısıyla belki de "birey için olduğu gibi, türler için de ömrün dolması, bitmesi söz konusu oluyordu."²⁶

Peki o halde, yeni bir nüfusun oluşması, yeni türlerin doğup açıkları kapatması hakkında ne söylenebilirdi? "Örgütleyici enerji" her türde kısıtlıysa, daha karmaşık biçimler nasıl ortaya çıkabilirdi?

Daha derinlere inen speküasyonlarını, Eras ile akşam toplantılarında bir araya geldiği çevresi dışında muhtemelen herkesten gizli tutmuştu. Darwin, Owen ve Lyell'i dinlemiş, fakat sırrını pek açmamıştı.

Darwin, Great Marlborough Street'teki çalışma odasında, Galapagos bulmacasının parçalarını birleştirmeyi sürdürdü. Alayıcışalar, ispinozlar ve kaplumbağalar dışında Güney Amerikalı kolonicilerden başka

nelerin türediğini öğrenmek için sabırsızlanıyordu. Henslow'a önce Galapagos'tan gelen bitkileri incelemesi ricasında bulunmuştu, onun adaların her birine özgü, birbirine eşdeğer, fakat farklı türleri (yaygın deyişle "adaları temsil eden türleri, aynı göçmenin soyundan gelenleri") belirleyebileceğini umuyordu. *Beagle*'dan inen, kimsenin istemediği balıkları kabul eden asık yüzlü dostu Peder Jenyns'e de baskı yaptı. Fakat o da çok ağırdı, konuyu sıfırdan incelemesi gerekiyordu. Darwin hevesliydi, Jenyns'in önce Galapagos'tan gelen balıklarla işe başlaması için bastırıldı.

Gould'la işbirliği yapmayı sürdürdüyordu; onunla Zooloji Cemiyeti'nde rhealar hakkında sohbet etti. Gould, Darwin'in Port Desire'deki Noel yemeğinden arta kalanların daha yumuşak tüylü ve daha küçük yeni bir rhea türü olduğunu doğruladı. Darwin'in cemiyete sunduğu hediyeleri "ölüm-süzleştirmek" için de bu türün adını *Rhea Darwinii* koydu.²⁷ Bu bulgu üzerine Darwin, Patagonya'da bulunan bu kuşlar üzerine düşünmeye konuldu. Galapagos Adaları yeni türlerin oluşmasında yalıtılmışlığın ne kadar önemli olduğunu gösteriyordu. Fakat bu iki rheanın yaşam alanlarının Rio Negro civarında kesişmesi nasıl açıklanacaktı? Onları birbirinden ayıran bir engel yoktu, o halde nasıl evrilmişlerdi?

Kısa süre sonra, transmutasyonla ilgili ilk şaşırtıcı notlar, Darwin'in kırmızı defterinde belirmeye başladı. Şifreli notlardı bunlar: "İki rheanın tarafsız (örtüsen) bölgeleri üzerine akıl yürüt," diye karalamıştı. Rio Negro'daki büyük ve küçük türler arasında neden geçiş biçimleri bulunuyordu? "Değişimin ilerlemeci olmadığı: Bir tek seferde ortaya çıktıgı" tahmininde bulunmuştı. Bu, belki de bir türün tümüyle gelişmiş olarak diğerinden doğduğu anlamına geliyordu. Bir tür diğerinin yumurtasından mutant olarak doğuyordu. Ceninlerdeki bu tür sapmalar –bunlara "cavavar" ya da "ucube" deniyordu– tıçlılar arasında gayet iyi biliniyordu; Hunter Müzesi'nde bunlardan şiseler dolusu vardı. Owen da rahimden, bilinmeyen bir süreçle deform olmuş bir halde çıkan bu mutantlar hakkında makaleler yazıyordu. Darwin, sebep ne olursa olsun, deform olmuş bu bebeklerin "türlerin ortaya çıkmasıyla bir benzerlik taşıdığını" defterine karalamıştı.²⁸

Aynı şey lamalar açısından da geçerli miydi? Nesli tükenen türler, aynı kurak düzlüklerde hayatlarına devam eden ucubeleri, bugünün küçük guanakolarını ve lamalarını mı doğurmuşlardı? Her ne olduysa, Darwin bu mutasyonların önemli ve ciddi olduğu kanısındaydı.

Diğer meselelerle ilgili olarak kanıtlar çelişkiliydi. Galapagos'ta hayat çeşitlilik göstermeye başlamıştı, çünkü ada yalıtılmıştı; ispinozların gagalarının büyüklüğünde “tam bir tedricilik” gözleniyordu. Oysa rhealar için yalıtılmışlığa gerek olmamıştı; ankarada serbestçe at koşturuyorlardı. Bu durum daha ne kadar çok düşünmesi gerektiğini gösteriyordu.

Zaman, yani zamansızlık bir sorundu; öncelikle *Journal*'ı tamamlaması gerekiyordu. Seyahatnamesini tamamlamak için partilere gitmekten kaçınmaya başladı; çok fazla işi olduğundan yakınıyor, midesinin kötü olduğunu söyleyerek figan ediyordu. Yolunda ilerlemeyi sürdürdü, günluğundeki anlatıları *Beagle*'da tuttuğu jeoloji ve zooloji defterlerinden notlarla tamamlıyor, uzmanlar sürüsünden gelen en son haberlerle süslüyordu. Kuzeni Fox'a her şeyi yazdığını söylemişti: hayvanların alışkanlıklarını, jeolojiyi, yerlileri, “bu karman çormanlığı tamamlayacak” manzarayı.

Her şeyi de yazmıyordu hani; ispinozlardan pek az bahsetmişti. Bunların muhtemelen “farklı adalarda” bulunuyor olabileceği dair kuşulları olduğunu not almıştı yalnızca. Bu kuşların benzer davranışlara sahip olduğuna inanıyordu hâlâ. Bu ve adalardaki benzer topraklar ispinozların evrilip nasıl bu kadar farklı hale gelebildiği konusunda şaşkınlığa kapılmasına neden oluyordu; herhalde onlar da “tek bir darbeyle” ortaya çıkmışlardı.²⁹

Kendini parçalıyor, kitabı bitirmesi gereken tarihe yetiştirmeye çalışıyordu. *Journal* yetmiyormuş gibi, yeni bir projeye uğraşmaya başlamıştı: Uzmanların, *Beagle*'la getirdiği hayvanlarlarındaki raporlarını toplayıp geleceğin gezginleri için *Zoology* adında, birçok ciltten oluşacak bir gözlemci rehberi kaleme almayı düşünüyordu. “Topladıklarının daha güçlü doğabilimcilerin beyinlerinden geçtikten sonra bir eserde toplanması” fikri onu sevindiriyordu. *Zoology*, hükümet (en azından 1000 sterlin olarak tahmin edilen baskı maliyetini karşılamak için) bir bağısta bulunmazsa gerçekleştirilmesi imkânsız iddialı bir proje olarak görünyordu. Büttün zoologlar, Bell, Waterhouse, Owen, Gould, destekleyici bir tavır benimsemişlerdi; fakat iş finansmana gelince müze görevlisi olarak ağırlıkları yoktu.

Bu noktada büyük patronlara ihtiyaç vardı. Darwin, Zooloji Cemiyesi'nin başkanı olan Derby Dükü'yle –Lordlar Kamarası'nda (Whigler lehine ağırlığını koyması için Lordlar Kamarası'na yerleştirilmiştir) tartışmaktan çok hayvanat bahçesiyle ilgilenmeyi tercih eden bir aristokrattı– bir

görüşme ayarladı. Antikalarla ilgilenen Somerset Dükü'ne, Linneaus Cemiyeti'nin başkanına da yanaşındı, Jeoloji Cemiyeti'ndeki Peder Whewell da hükümetin desteğini toplamaya hazırıldı. Darwin başkalarının nasıl sponsor bulduğunu merak ediyordu. Kaptan Franklin'in Kuzeybatı Geçidi'yle ilgili değerlendirmesini yayınlamış, numuneleri hayvanat bahçesinin müzesinde istiflenmiş olan doğabilimci John Richardson'a ricada bulundu.³⁰

Darwin, Maliye Bakanı'na doğru içерden giden yolu bilmiyor olabilirdi ama bilen birini tanıyordu. Henslow, ihtiyar çocuklar ağını harekete geçirilebiledi. Bakan, Cambridge'ten seçilmiş Whig vekili Thomas Spring Rice'ti; Henslow Rice için kampanya yürütmüştü. İki adam 1836'da, Whiglerin büyük girişimi olan Londra Üniversitesi için bir imtiyaz alınması konusunda da elbirliği yapmışlardı. Henslow'un kabinedeki dostları onun Suffolk'ta Hitcham'da yıllık 1000 sterlinle "krallara layık bir hayat" sürmesine önyak olmuşlardı. Kisacası, Henslow gayet iyi tanınıyordu; dokunaçlarını çıkarıverdi. Spring Rice Darwin'i görüşmeye çağırdı, onu soruya çekmek yerine serinkanlılıkla Hazine'nin parasından en iyi şekilde yararlanması tavsiyesinde bulundu! Henslow üstüne düşeni yapmıştır. Darwin, "Beni sen yarattın," diye teslim ediyordu. "Sen olmasaydın, 1000 sterlini alamazdım."³¹ Bilimsel açıdan topladığı puanlar görmezden gelinебilir olsa da bu nakit para, Darwin'in statüsünü, bağlantılarını, potansiyelini zarif bir biçimde anlatıyordu. Sosyal bakımından geri olanlar, kemerleri sıkma derdindeki hükümetten hibe almaktak haddinden fazla zorlanıyordu; ama Darwin'in istediği meblağ kolayca çıkmıştı. Bu para kendi himaye ağını kurmasını, görev ve ücret dağıtabilmesini, beyaz yakalı müze görevlilerindenince eleyp sık dokuyan bir işgücü oluşturmasını sağlayacaktı. *Zoology* kurtarılmıştı.

Bu durum, "bu berbat, dumanlı yere" kapanıp haddinden fazla çalışması gerektiği anlamına geliyordu. Hâlâ değerli kalıntılarını paylaşmakla meşguldü. *Tierra del Fuego*'dan getirdiği yenilebilir mantarlarla And Dağları'nda bulduğu fosilleşmiş ağaçlar, utangaç Robert Brown'a gitti; onun biraz açılmasını sağladılar. "Sanırım taşlaşmış ağaçlarım, Mr. Brown'ın kalbindeki taşları çözdü," diye karalamıştı Darwin. Böcekler, artık çok çok geride kalmış o böcek avlama günlerinin hatırlası olarak Peder Hope'a gitti; Chonos patatesleri de o günlerde görevli olduğu taşıra kilisesiyle bunları fark etmeyecek kadar meşgul olan Henslow'a. Kırların ortasında bir taşra papaz evi: Sırf düşüncesi bile Darwin'e kırkı

ne kadar özlediğini hatırlıyordu. Marlborough Street'teki "hapishanesi"nde karşı evin soluk renkli duvarlarına bakıyor, kendini kapana kışılmış hissediyordu. İçinde sessiz bir çığlık yükseliyordu: "Londra caddelerinden nefret ediyorum."³²

Transmutasyona kafayı iyice takmıştı. Her şey ağır sorulara dönüşüp duruyordu. Bitkiler, okyanusun ortasındaki Keeling Adası gibi yerler bir yana, Galapagos Adaları'na nasıl ulaşmışlardı? Henslow'a, Keeling'den getirdiği numunelerde hangi türlerin bulunduğu, bunların tohumlarının "tuzlu suda yüzmeye dayanıp dayanamayacağını" sordu.

Gould'la işbirliğini sürdürden Darwin, numuneleri uygun biçimde etiketlemediği için iyiden iyiye utanmaya başlamıştı. Geç kalmış bir girişimde bulunarak ispinozların her birinin ayrı bir adaya özgü olduğunu kanıtlamaya girdi. British Museum'da saklanan, FitzRoy'un titizlikle belgelediği derileri inceleyip mürettebatın kendi koleksiyonlarını hazırlamış olan kişilerle görüştü. Uşağı Syms Covington'da bile Galapagos'tan getirilmiş üç ispinoz bulunuyordu, her birinin hangi adada bulunduğu not edilmişti. Aldığı cevaplar hafızasını zorlamasını, kendisinin getirdiği ispinozları nerede bulduğunu hatırlamasını sağladı, gerçi tahmin ya da Tanrı'nın ilhamı yaklaşımı hatalara neden oluyordu. İşler bittiğinde, ispinozların da alaycikuşlar ve kaplumbağalar gibi ayrı adalara özgü olduğuna kanaat getirmiş bulunuyordu. Bu kanaat, kuşları anakaradaki türlerin soyundan gelen farklılaşmış türler olarak görmesini sağladı.

20 Haziran'da IV. William öldüğü için ülke yasa girdi. Bayrakların yarıya çekildiği o günde, Darwin nihayet *Journal'a* son noktayı koydu. Seyahatine ilişkin anlatısını, rekor sürede kaleme almıştı: Başlangıcından bitişine yedi ay. "Sıradan İngilizcede" kendini ifade etmekte çektiği olağanüstü zorluk yüzünden "ne olursa olsun bir kitap yazmış herkese saygı duyacağını" söylüyordu. Ayın 26'sında Shrewsbury'de ailesiyle on gün geçirmek üzere Londra'dan ayrılırken, geleceğe bir yazar olarak bakıyordu. Bir jeolog olaraksa mercan resifleri hakkındaki üçüncü makalesinin nasıl karşılandığını değerlendirdiriyordu. "Ağır topların" alkışları, "bana büyük güven verdi," diyordu. Ona, "elini taşın altına koyma" ve Güney Amerika jeolojisi hakkında bir kitap planlama cesareti vermişlerdi.³³

Elini çok daha ağır başka bir taşın altına da koydu. Kendisini transmutasyonla ilgili çalışmalara verdi.

16. Bölüm

Engelleri Aşmak

Darwin 1837'de Temmuz ayının ortalarında sonu belli olmayan bir işe girişerek transmutasyonla ilgili gizli bir defter açtı (buna B defteri diyor). Kendi kendisiyle konuşmalarının, tartışmalarının yoğun olduğu bir yalnızlık dünyasına giriyyordu. Kahverengi kaplı defter küçüktü, ilk sayfasına da koyu renk harflerle *Zoonomia* diye yazmıştı; büyükbaşıyla aynı yolu adımlamakta olduğunu belirtiyordu. Sonra hummalı bir biçimde yaklaşık 27 sayfa not aldı; makineli tüfek misali soluk soluğa karanmış, telgraftan farkı olmayan notları bunlar; hayatın kanunları üzerine alelacele yazılmış, heyecan verici düşüncelerdi. Transmutasyon bir olguydu, bu karalamalar da hayvanlar ve bitkilerin değişme biçimleriyle ilgili araştırmasının çerçevesini çiziyordu.

Tuhaf ve bariz sorular metnin içine dağılmıştı. "Hayat neden kısaydı" ve eșeyli üreme neden bu kadar önemliydi? Çünkü eşeysel karılma varyasyonlar oluşturuyor ve hızlı bir nesil değişimi bu varyasyonların nüfusa dağılmmasını sağlıyordu. Eşeylilik çeşitliliği beraberinde getiriyordu, bu da türlerin yeni koşullara ayak uydurması için gerekliydi. İklimler değişimse türler buna hızla cevap verebiliyor, otomatik olarak yeni koşullara uyarlanmalar üretebiliyorlardı.¹

Fakat Owen, basit türlerin karmaşıklığını düşündürmeye kararlıydı. Yeni bir canlılıkla gelişemiyorlardı, yeni "örgütleyici enerji" ya da hayat gücü toplayamıyorlardı. Darwin ise hayal kırıklığı içinde, Owen'in, hayat gücünün her türü sınırladığı görüşüne karşı çıkyordu. Bir şeylerin "değişen dünyaya ayak uydurma yarısını değiştirmesi" gerektiğini biliyordu. Her zaman söyleyip durduğu gibi türlerin "kalıcı bir biçimde değişmesi" gerekiyordu. Geçirdikleri değişimleri aktarmaları ve bunların üzerine yapılanmaları gerekiyordu.

Sorunlardan biri aşılabilirdi. Açıkçası, ortaya çıkan farklı varyasyonlar “kendi içlerindeki evlilikler” ya da melezlenmeler yoluyla normal bir biçimde nüfusa karışabiliyordu. Bu, normalde değişikliklerin önünü alıyor, bir türün tek tip görünmesini sağlıyordu. Sınıflandırmaya uğraşanların neden hep türlerin sabit ve değişmez olduğu varsayımda bulundukları böylece açıklanabiliyordu. Bunu aşmanın yolu, varyasyonların yalıtılmamasından geçiyordu. Kendi aralarında döllenenden ispinozlar ya da “yeni bir adada” yepen bir dünyayla karşı karşıya olan sürüden ayrı düşmüş alacıkışlar yeni özelliklerini güçlendireceklerdi.² Galapagos Adaları’nın birinde rastlanan biraz kalın bir gaga, Amerika anakarasındaki sürüye karışmakla kaybolup gitmeyecekti. İspinoz türü kendi içinde çiftleşmeyi sürdürdüükçe, gaga daha da kalınlaşmaya devam edecekti. Adalar hızlı, kalıcı bir sapma görülmemesini daha olası kılıyordu. Bir ülke ne kadar uzun süre anakaradan ayrı kalırsa –tuhaf bir tür olan platipusun bulunduğu Avustralya gibi– üzerindeki memeliler o kadar farklı oluyordu.

Darwin daha sonra Lamarckçi bazı temel ilkelerle flört etti. En basit monadlar –hayatın yapıtaşları– organik olmayan maddeden kendiliğinden doğuyorlarsa asansörü daha yukarı doğru iteceklerdi. Aşağıdan bası kılacaklar, hayatı ileri doğru itecekler; yani Darwin’ın karaladığı üzere “en basit olan, elinde olmadan daha karmaşıklaşacaktı.” Olgunlaşan bireyler gibi, türler de bir asansördeydiler ve zahmetsizce yukarıya çıkıyorlardı. Onlar hareket ettikçe, aşağıdaki yaratıklar yukarı çıkip onların eski yerlerini dolduruyordu. Darwin bu konuda şöyle espriler yapıyor: “Bütün insanlar ölmüş olsayıdı bu durumda maymunlar insan olurdı. İnsanlar da melek.”³ Eski elitler için korkunç anıtlara gelebilecek bir espriydi bu; insanların kökeninde maymunların olduğu yolunda hayvana bir imgeye oynanıyordu. Bu espri ataların onun için hiç korkutucu olmadığını gösteriyordu.

Owen, *Beagle*’ın hasadiyla uğraşmayı sürdürdüyordu. Beş tane devasa, arkaik armadillo ve tembel hayvanı belirlemiş, Darwin’ın Zoology dizisi çerçevesinde kalerme aldığı *Fossil Mammalia* adlı kitabında tanımlamıştı. Bu devasa otçul hayvanlar, bugün Afrika’daki av hayvanları gibi pampalardaki düzüklerde yaşamış olsalar gerekti. Darwin şaşkınlığını Lyell’e “Bu kadar çok sayıda hayvanın, bu kadar yakın bir zamanda, fiziksel [örn: çevresel] değişimin bu kadar az olduğu bir ortamda ölmesi ne kadar olağanüstü bir gizem,” diye açmıştı.

Düşünce yağmuru, defterini türlerin tükenmesi hakkındaki notlarla doldurken de devam etmişti. Owen'in, bir türün karmaşıklığının ömrüyle ters orantılı bir ilişki içinde olduğu yönündeki düşüncesini kafasında evirip çevirip duruyordu. Hayvanların ve bitkilerin soy kütüklerinin tarihini aktarmak üzere "düzensiz olarak dallanan" bir ağaç karalamıştı. Hayat asırlar boyunca boy atan devasa bir yaşılı meşe ağacısı eger, fosilleşmiş memeliler de hayat güçleri çürüyüp gittiği için "ölen gelip geçici tomurcuklardı." Ağacın gövdesi eski ortak atayı, bütün hayvanların doğduğu türü temsil ediyordu. Tek bir gövdenin de tek bir kökeni olması gerekiyordu. Darwin, yeryüzünde hayatın organik olmayan maddeden kendiliğinden başlamasının, uzak, bulanık bir geçmişe gömülüp kalmış bir seferlik bir olay olması gerektiğini fark etmişti. Canlı moleküller her yerde sürekli ortaya çıkıyor olamazdı; aksi takdirde birbirile ilgisi olmayan milyonlarca hayat aғacı ortaya çıkıyor olurdu, bu da görüntünün tamamını "son derece karmaşık" hale getirirdi.⁴ Hayatın doğuşu bir seferlik, Silüriyen öncesi devirlerde gerçekleşmiş bir olaydı.

Bunun açılımları üzerinde çalışırken, aceleyle notlar karalamayı da sürdürüyordu. Eğer her şey, uzak bir geçmişteki tek bir canlı atomlar yani "monadlar" kümesinden gelmişse, o halde bu parçacıkların ömürleri karmaşıkla ilgili olamazdı; aksi takdirde dalların her birinde *her* şey eşzamanlı olarak ölürdü; bütün sınıflar çökerdi; memeliler, kuşlar, sürüngenler, aklınıza ne gelirse. Böyle olmamıştı. Darwin birden ışığı gördü. "Monadın tanımlanabilir bir varoluşu yoktu." Hayat gücü, türlerin geri kalmasını gerektirecek bir sınırlılığa sahip değildi. Owen'in engelini kırmıştı.

Hayat bir kez doğmuştu, sonra tarih boyunca dallanıp budaklanmışlığı, sonu gelmeyen bir büyümeye yaşamıştı; gelip geçici tomurcuklar diğerleri ortaya çıktıktan sonra ölüp gitmişti. Bir yeniden canlandırmaya gerek olmuştu, yaratıcı bir biçimde yeniden enerji vermek gerekmemişti. Soyağacı imgesi üzerine sayfalarca not aldı. Gelip geçici sürgünlerin ölümü, kuşlar ile memeliler ya da böcek familyaları arasında boşluklar oluşmasına neden oluyordu. İki grup birbirinden ne kadar uzaksa ortak atalarına uzanan kökleri o kadar aşağıda oluyor, aralarında o kadar fazla düşmüş ölü dal olması gerekiyordu.⁵ Nesillerin tükenmesinin kaynağı artık yaşlanmak olmadığına göre, Darwin (devasa lamaların yok olmalarıyla ilgili eski görüşlerinin tersine) bunun hızla değişen koşullar sonucu ortaya çıktığına ikna olmuştu. Uyarlanması –bir organizmanın yaşam ortamına uygunluk

göstermesi– yine gündemdeydi: Eğer çevre tedricen değişirse, hayvanlar uyarlanır, bu değişime eşzamanlı cevap verebilmek için transmutasyon geçirmeyi sürdürürler; ayak uyduramazlarsa, türün tükenmesi kaçınılmaz olurdu.

Uyarlanması bir hayvanın nasıl olduğunu tek başına açıklamıyordu. “Kalıtsal bir iz” de vardı. “İz” ilk ortak atanın miras bıraktığı genel bir plandı. Bütün balıklar, sürüngenler, kuşlar ve memeliler bir omurgalı planını paylaşıyordu. Bütün salyangozlar, sümüklüböcekler, mürekkepbalıkları bir yumuşakça planına uyuyordu. Uyarlanması sadece bu yapısal plan üzerinde etkili oluyordu.

Peki, uyarlanması değişimler iklimlerin ritmine nasıl uyuyordu? İklim üreme sürecini değiştiriyor, yavruların uyarlanmış bir halde ortaya çıkışını sağlıyor muydu? Darwin bütün varyasyonların mükemmel bir halde doğduğunu varsayımıştı; fakat o zamanlar hâlâ Paley’nin çizdiği mükemmel dünyada yaşıyordu. Yine de bu Paley’ye, Cambridge’teki akıl hocalarının göz yumabileceği bir başvuru değildi. Bir organizmanın sürekli kendini değiştirmesi, mükemmel olsun olmasın, kendini değiştirmesi fikri çirkin bulunuyordu. Bu, dinamik bir kendi kendine yeterlilik anlamına geliyordu.

Darwin’ın düşünceleri şaşırtıcı bir hal almaya başlamıştı: Hayat iklimin kaprislerine uygun adım ilerlediği için, ilerlemeyi ölçmeyi sağlayacak bir köşe taşı yoktu. Grant’a göre gezegenin soğuması, hayatı yukarıya, daha yüksek, daha sıcakkanlı biçimlere doğru itmişti. Fakat Darwin tek yönlü bir değişime tövbe etmişti; hayat yaşam alanının acayipliklerine uyarlanıyordu. Her yerde boy atıyordu; hayvanlar mitsel bir merdiveni tırmanıyor, en yüksekteki insanlık halkasına uzanıyor değillerdi. İnsanırkları bile kendilerine özgü yaşam alanlarına yatay olarak yayılıyorlardı: Jemmy Button’ın Tierra del Fuegoluları rüzgârların estiği, ıssız vahşiliğe doğru; medeni İngilizlerse fabrika şehirlerine doğru. Darwin şok edici derecede görelilikçi bir bakış açısıyla baş başa kalmıştı. “Bir hayvanın diğерinden daha yukarıda olduğundan bahsetmek saçma,” diye düşünüyordu. “Bizler zihinsel melekeleri en gelişmiş olanları en yüksek olarak kabul ediyoruz. Oysa bir arı kuşkusuz içgüdülerini... bir kriter olarak kullanacaktır,” diyordu.⁶ Arının gözünden insan artık yaratılışın tacını taşımiyordu. Oysa radikal Lamarckçilar bile insanların en başta geldiği bir zinciri savunmayı sürdürüyor, zorba insanların hayatı tepeden bakmasına

izin veriyordu. Darwin'in insan dışındaki varlıklara odaklanması, yerlesik dinsel kurallar bir tarafa, radikal akıldan topyekûn bir uzaklaşma anlamına geliyordu.

Sıcak geçen ağustos ayı boyunca, "kocaman bir mağaradan farkı olmayan bu yerde haşlanmaya" devam etti, din karşısı notlar karalıyordu. Eylül ayında *Journal*'ın taslaklarını düzeltmeye devam ederken, hâlâ bu sorunla uğraşıyor, "ayaklarından zincire vurulmuş kürek mahkûmları kadar" sıkı çalıştığından yakınıyordu.

Taşınmaya ilgili sorunlarla uğraşmaya geçti, türlerin oluşumu sürecinin başlaması için canlıların adalara hangi yollarla taşındığı sorusuna çözümler geliştirmeye başladı. Farelere Chonos Adaları'nın bazlarında rastlandığı, bazlarında rastlanmadığı için bunun tüümyle şansa bağlı bir olgu olduğunu biliyordu. Anahtar dehada yatıyordu: "Baykuşlar. Fareleri canlı canlı taşımış olmasınlar?" diye soruyordu. Evet, kemirgenler böyle açıklanabilirdi. Tohumları açıklamak daha kolaydı; uçmuş, denizle taşınmış olabilirlerdi. Ya da ardıçkuşları ve sutavukları adalara uçup "tohumları midelerinde getirmiş" olabilirlerdi. Bunu incelemek üzere bir not düşü. Denizden geçişte başka ne hayatı kalabilirdi? Bulmak için sınamalar geliştirmeye başladı. "Kara kabuklularıyla tuzlu suda ve kertenkelerle ilgili deneyler yap," diye karalamıştı, ilerde bunu deneyebileceğini düşünüyordu. Herhalde geçiş sırasında ortaya çıkacak aşırı koşullar yüzen tohumları değiştirecekti. "Tohumların tuzlu su çekmesinin onları değiştirip değiştirmedini öğrenmeye çalışmak ilginç bir deney olacaktır."⁷ Belki de baykuşlar, sutavukları ve tohumların sanıldığı kadar uzağa seyahat etmemi gerekmemişti. Sonradan denizin altında kalmış ada dizileri üzerinden atlamış olabilirlerdi. Çokmeyle ilgili teorisi, göçü mümkün kılan sıçrama tahtaları olarak ada zincirlerinden bahsetmesini mümkün kılıyordu.

Mavi denizleri düşünmek onu seyahat günlerine geri götürmüştü. O yıllarda o adadan bu adaya atlarken, evde olabilmek için isteseler sağ kolunu verebilirdi. Şimdi yine denizlerde olmayı hayal ediyordu. Denizde olduğu sıralarda ailesini çok özlemiştir; ama işte burada, Londra'daki hiphanesine tıkkılmış, Shrewsbury kırlarından uzaktaydı. Duyduğu o özlem, yaptığı o planlar, hepsi ne içindi? Döndüğünden beri babasını ve kız kardeşlerini yalnızca dokuz gün görebilmisti!

Kapılar ardına kapanıp gizli defterine sarmalanıp kalmıştı. "Bütün yazı bu çırkin Marlborough Street'te, karşısındaki şu çırkin evden başka bir şey

görmeden geçirmek nasıl bir ömür törpüsü!” *Journal’ın* taslaklarını tamamlayacağı gereğiyle Elizabeth Wedgwood’un konser davetini geri çevirmişti. Taslaklar eline yapışıp kalmıştı; sıkıcı cümleler, inatçı virgüler istirabını artırmaktan başka bir işe yaramıyor, homurdanmasına sebep oluyordu: “Doğru dürüst yazmak ne kadar da zor bir işmiş.” *Zoology* dizisinin de planlanması gerekiyordu ve Darwin zamanının büyük bölümünü yazarlarla, editörlerle ilişki kurmaya harcamıştı. Hazine’nin verdiği burs sayesinde kapak fiyatı düşük tutulacak, kitaplar kamunun yararına sunulabilecekti. Bunu dikkate alan yazarlar, 250 tane resim baskısının bulunduğu 800 sayfalık bir cildi 9 sterline çıkarabileceklerini hesaplamışlardı.

Journal’ın önsözünde kullandığı gürültücü dil, çok geçmeden başına bela oldu. Adabımuşerete titizlenen FitzRoy, kendisinden çalakalem bahsedilmesi bir yana, yardımcılarına karşın “subayların adının bir kere bile anılmamış olmasına hayret etmişti.” Bu Darwin’ın dikkatsizliğiydı; ama FitzRoy’un tüyleri diken diken olmuştu. FitzRoy o kendini beğenmiş havasıyla, “*Sana, senden gönül rızasıyla kopmayacak kadar büyük bir saygı duyduğum,*” diyordu.⁸ Darwin’ın kaleme alacağı cilt ile kendisinin yazdığı cilt “hisler ve sadakat” yüzünden bir arada yayınlanacaktı, “yoksa bir *yarar sağlamak* için değil.” Darwin hemen düzeltmelere girdi, gönülden teşekkürlerini sundu ve herkesin onuru kurtarıldı, ama bu durum hâlâ Kaptan’ın delidolu adımlarına ayak uydurması gerektiğini gösteriyordu.

İşler ve kaygılar giderek ağırlaşıyordu. Yolculuk sırasında şaşılacak zihinsel işler ve el işleri gerçekleştirmiş, bunların belirgin olumsuz etkileri olmamıştı. Fakat şimdi, gizli çalışmasına gömülmüş, jeolojiyle ilgilenen rakiplerini şok edecek notlar derleyip toplarken sağlığı giderek kötüye gitdiyordu. Çifte standartların hüküm sürdüğü, ikili bir hayat yaşıyordu; sorumsuz, din karşıtı addedileceği ya da daha kötü sıfatlara layık görüleceği korkusuyla, türlerle ilgili çalışmasını Eras dışında kimseye açamıyordu. Bu durum midesinin ucunda kendini hissettirmeye başlamıştı. 20 Eylül’de “rahatsızlık yaratan bir kalp çarpıntısı” geçirdi ve doktorları ona *ısrarla* “işi gücü bir kenara bırakması,” kırlara açılması tavsiyesinde bulundu.⁹ İki gün sonra *Journal’ın* taslaklarını tamamladı ve dinlenmek için Shrewsbury yolunu tuttu.

Pek dinlenemedi ama. Maer üzerinden geri döndü; Emma ve ailesi onu gauchoların hayatıyla ilgili soru yağmuruna tuttular. 28 yaşındaki Emma Charles’tan bir yaşı büyütü ve yetenekliydi. Fransızca, İtalyanca ve biraz

da Almanca biliyordu (Charles'tan biraz daha fazla). Güzel piyano çalıyordu (Chopin'den ders almıştı) ve açık hava sporlarına da düşkündü; okçulukta çok iyiydi. Charles'ın açık denizlerde olduğu günlerde, dört-beş evlenme teklifini geri çevirmiştir. Sonra annesi felç geçirip yatalak olmuş, bu durum Emma'nın sürekli evde kalmasını gerektirmiştir. Flört devri sona ermiş gibi görünmüyordu; ağabeyi Jos'un ağustos ayında Charles'in 37 yaşındaki ablası Caroline'la evlenmesine rağmen.

Fakat Emma ailesine hemşire, bakıcı ve teyze olarak hizmet verirken, umudunu koruyordu. Değişiklik olsun diye son çıkan romanları okuyor, bahçe işleriyle uğraşıyordu. Charles artık buralarda geziniyordu; Jos Dağısı da ona kullanılmayan toprakları gösteriyordu; yıllar önce üzerine yığılmış kireç ve cüruf toprağa karışıp geride kum ve kil karışımı, gevşek yapılı bir toprak tabakası bırakmıştır. Jos bunun solucanların işi olduğunu sanıyordu, gerçi bahçeciliğin kıtasal ölçekte çalışan bir genç adam için pek önemli olmadığını da düşünüyordu.¹⁰ Charles aynı fikirde değildi; bu cazibeden yoksun başlangıçtan, mütevazı toprak solucanlarına karşı ömür boyu sürecek bir ilgi doğdu; bu küçükük, adı sanı duyulmamış yaratığın milyonlarcası mercan poliplerinin tropik denizlerde yaptığı işi yapıyordu.

Darwin 21 Ekim'de Londra'ya döndü; fakat hızla çarpan kalbi Shropshire kırlarında kalmıştı. Jeoloji Cemiyeti'nde 1 Kasım'da solucanlar ve rolleri hakkında yaptığı konuşma, gelişmekte olan ilgilerini yansıtıyordu. O aziz kurum, *solucanlardan* çok daha önemli bir konu bekliyordu. Darwin bunun farkındaydı; kendini zincire vurup Güney Amerika jeolojisile ilgili bir kitap tasarlamaya başladı. Şili sahilleri, fosil mezarlari, mercan resifleri hakkında ayrı ayrı kaleme aldığı makaleler yeterli değildi. Bunların hepsi koca bir ciltte bir araya getirmesi gerekiyordu. Bu düşünce ona kasım ayının sisinden daha boğucu geliyordu. Kirlarda inzivaya çekilmenin özlemini çekiyordu. Taşradaki kiliselerine çekilmiş Cambridge dostları Henslow, Fox ve Jenyns'e giptayla bakıyordu. Nihayet kasım ayında, tropik lagünlerden birkaç günde Wight Adası'ndaki kilisesinde Fox'u ziyaret etmeye gitti. Palmiyelerle süslü sahiller ile burası arasındaki tezat çarpıcıydı; o sırada kışın, acı soğukların yaşandığı günlerdi: Manş Denizi çalkantılı; mavi olmaktan çok karaydı. Fakat Darwin, Londra'nın "mide kaldırın kasvetli havasının" dışına çıktığı için mutluydu.¹¹

Darwin'in taşra papazının hayatına dair biraz idealleştirmiş bir görüşü vardı. Jenyns, Swaffham Bullbeck'teki "yalnızlığından acı acı yakınıyordu." Mesele yalnızca yalıtılmış olmak değildi. Darwin, "Henslow, balıklarımdan bahsederken arada ağzından bir homurtu kaçtığını söyledi," diye teskin etmeye çalışmıştı Jenyns'i. Hafif kaçan bir ifadeydi bu. Dostu, salamuralanmış balık yükü altında sendeliyordu. Balıkların yarısı yolculuk sırasında bozulmuş olsa da elinde tanımlaması gereken 137 tür bulunuyordu ve bunların 75'i yeni türlerdi. Zoology dizisinin *Fish (Balıklar)* cildi kısım kısım yayınlanıyordu ve Darwin her sayıya 16 balık sıkıştırabileceğini umuyordu. Fakat Jenyns'in bu kotayı karşılamakla ilgili sıkıntıları vardı. Darwin, o cezbedici tarziyla yüze gülüp kandırmayı öğreniyordu: "İngiliz zoologların itibarı adına ümitsizliğe kapılıp da vazgeçme sakın," diye yalvarıyordu, "bu işi esasen iyiliğin yüzünden, benim için üstlenmiş olsan bile. Sana karşı borçluyum, buna kuşkum yok." Sonra minden fikir değiştirip başka bir darbeyle arkadaşını yere seriyordu: "Sağlık durumun ya da zamana ihtiyaç duyman bu işten tatmin olmanız engelliyorsa bırakmakta bir an bile tereddüt etmemelisin."¹² Darwin istediğini ve beklediğini aldı; Jenyns Galapagos'tan gelen bütün balıkların yeni türler olduğunu doğrulama çabasını sürdürdü.

Fosiller cephesinde işler daha hızlı ilerliyordu. Owen lamaaya *Macrauchenia* adını vermişti; Noel zamanı ve 1838'e girildiği yılbaşı, günü bulama üzerinde çalışmayı sürdürdü. Hız konusundaki şöhretini hak ediyordu, onun kaleme aldığı bölüm Zoology ciltlerinin ilki olacaktı. Sekiz şilinlik bu Fosil Memeliler nüshası, kafatası yaklaşık altmış santim uzunluğundaki kemirgen *Toxodon*'un gerçek boyutlardaki çizimiyle birlikte şubat ayında yayınlandı. Uygun bir zamanda çıkmıştı. Owen, Jeoloji Cemiyeti'nin 16 Ocak'taki yıldönümü toplantılarında, Darwin'in bulduğu dev boyutlardaki fosilleri teşhis etmiş olmasından ötürü, cemiyetin Wollaston Madalyası'ni aldığına "son derece memnun"du.

Darwin ise madalyadan yansıyan zaferin tadını çıkarıyordu. Fakat Owen'in verdiği sonuçlara çok yakından bakıldığından, ele geçen bir şey yoktu; bu sonuçlar beklenilere uzak düşüyordu. *Macrauchenia*'nın bir lama'dan çok içine "bir parça deve eklenmiş" bir tapir olduğu anlaşılıyor. ¹³ Bu biraz uygunsuz kaçıyordu, çünkü Darwin aslında pampalarda bulduğu guanakoların atasının bir lama olmasını istiyordu. Her neyse direk Owen'in makalesini bir kenara bıraktı. Kemiklere bir doğabilimci-

nin gözleriyle bakmaka ısrar ediyordu. Fosilleri bulmuş olduğu yer, sert, kırış bir ortamı ele verdiği için, bunları deveye benzer lamalar olarak gözünde canlandırmayı sürdürdüyordu.

Darwin Lyell'in tavsiyesine uyarak kendi projelerini sürdürmek için Jeoloji Cemiyeti'ndeki iş imkânlarını geri çevirdi. Cemiyet başkanı William Whewell, 1837'de ondan sekreterlik görevini üstlenmesini istemişti; Henslow da "bir bilim takipçisi olarak" bunun onun görevi olduğu görüşündeydi. Fakat Darwin teklifi geri çevirdi, görünürde bunun için sunduğu gerekçe İngiliz jeolojisini bilmemesiydi. Fakat daha da utanç vericiyi, bir tek kelime bile Fransızca telaffuz edemeyen bir sekreter "cemiyet için bir yüz karası olurdu." Yabancı dilde yazılmış makalelerle boğuşurken ne çarmlar devrileceğini bir düşünseverdi! Yazılı İngilizce de en az o kadar esrarlı bir iştı onun için; bu yüzden de taslaklardan özet çıkarma ihtimali hayli zayıftı. Bu mazeretler yeterli olmaz diye bir de şunu eklemişti: "Beni heyecanlandıran şeyler, sonra hemen elimi ayağımı çözüyor, kalp çarpıntısı çekmem sebep oluyor."

1838'e gelindiğinde kararlılığı sarsılmış durumdaydı. Vaktini harcasınlar harcamasınlar, resmi görevlerden kaçınma sıkıntısı çekiyordu. 5 Şubat'ta Entomoloji Cemiyeti'nin başkan yardımcı görevini kabul etti (cemiyet 1833'te böcek tutkunları Waterhouse ve Hope tarafından kurulmuştu). Whewell'in baskısı artık dur durak bilmiyordu. Hâlâ Darwin'i jeologların *kutsal tapınağına* almaya çalışıyordu. Başkanlık konuşmasında Owen'in verdiği sonuçları övüp Darwin'in dünya seyahatini, "jeoloji açısından uzun yıllardır gerçekleşmiş en önemli olaylardan biri" sözleriyle göklere çıkardı. Kürsüden gelen böyle bir yağcılık üzerine Darwin'in havlu atmaktan başka çaresi kalmadı. Cemiyetin sekreteri olmaya mecbur bırakıldı. "Hoşlanmadığım bir mevki olsa da güzellikle reddedemedim," sözleriyle Henslow'a içini açacaktı.¹⁴

Bir mazereti vardı ki hiç dile getiremiyordu. Britanya'nın yıldız jeologları arasında giriyyordu; çoğunu kentli nezih çevrelerden gelen, Anglikan din adamlarının oluşturduğu bu grup ahlaken çirkin, siyaseten apatalca buldukları için evrime lanet okuyan düzgün adamlardı. Hiç de abartılı değildi bu: Cemiyetin eski başkanı Sedgwick Lamarck'ı, Geoffroy'u ve devrimci Fransızları "fizyolojiyle ilgili berbat (ve iğrenç deme cesareti bulduğum) görüşlerinden" ötürü kınıyordu. Telaşlı yaşı Üniversite disiplin görevlisi eğer gerçeği öğrenirse Darwin onunla nasıl omuz omuza

verebilirdi ki? Sedgwick, bilimin çalkantılı bir dönemde ahlaken bir kal-
dırıç sağladığını düşünüyordu. Bilim, insanlara dünya üzerindeki yerle-
rini hatırlatırken, onların gözlerini yukarıya doğru çevirmelerini sağlamalıydı. Jeoloji elitinin “türlerin kendiliğinden ortaya çıkması ve transmu-
tasyonuyla ilgili, beraberinde canavarca sonuçlar getiren” baştan çıkarıcı
doktrinler yaymak yerine ruhani bir liderlik sunması gerekiyordu.¹⁵

Darwin 7 Mart'ta Whewell, Sedgwick ve geri kalanların karşısında *Concepción* depreminin yıkıcılığıyla ilgili en uzun makalesini okudu. Yerka-
buğundaki benzer hareketlerin And Dağları boyunca binlerce kilometre
suren volkanik faaliyetleri ve deprem faaliyetlerini nasıl tetiklediğini, bu-
nun sonucunda And Dağları'nın yavaş yavaş yükselmekte olduğunu açık-
ladı. Lyell, tedricilik ilkelerinin bu biçimde desteklenmesinden memnun
olmuştu, Darwin de “jeolojik kurtuluşu”nu Lyell'in ilkelerinde görüyordu. Yeni sekreter yalnızca kendi makalelerini değil, başkalarının makale-
lerini de okuyordu. Fakat saatlerce pratik yapmasına karşın huzursuzlu-
ğu sürüyor; tek başına kaldığında satırları kendi kendine tekrarlıyordu.
“Başa çok gergindim, çevremede hiçbir şey göremiyordum,” diye hatırlı-
yordu, “bedenim gitmiş de sadece kafam kalmış gibi hissediyordum.”¹⁶

Bu, jeoloji iktidarının koridorlarında kendine yol açmaya çalışan, hırs-
lı genç jeologun insan içinde kızarmış yüzüydü. Fakat kimliği bölünmüştü;
özel hayatında duayenlerin kibrine karşı tükenmek bilmez bir horgörü bes-
liyordu. Evreni insana uydurmak için ekip büktükleri, sonra da Tanrı'nın
tasarısına övgüler düzdükleri için evinde gizlice, onları açıktan açığa alaya
alıyordu. Whewell'i “sağlam” bulan herkese tepeden bakıyordu; çünkü Whe-
well “günlerin uzunluğunun insanın uyku saatlerine uyarlandığını söylüyor!!!
Bütün evren böyle uyarlanmış!!! İnsan, gezegenlere değil de evren insana
uyarlanmışmış!!! Ne küstahlık ama!!” Darwin buydu, Whewell'in sağ ko-
luydu, sizioddi; özel hayatında alay ediyor, insan içinde gülümseriyordu.

Kamusal alandaki mevkii güçlendikçe, not alma işi de daha gizli sak-
lı bir hal almaya başladı. Eras'ın akşam sofralarındaki belirlenimci soh-
betler, Peder Whewell'in insanı merkez alan mucizevi biliminden çok çok
uzaktı. Midesi dayanmasa da Darwin bastırıyordu; haklı olduğu inancıyla
yozlaşmış bilimi temizliyordu; çizgisini çekmeye can atıyordu; ahlaki
gücü, ülkede Kilise karşıtı değerler yönünde büyük bir değişim olmasın-
dan ileri geliyordu. Bir reformun başını çekiyordu; Whigler yeryüzünde
din adamlarının ayrıcalıklarını sıyırip çıkarırken, o da Whewell'in eski Ang-

likan hanedanlığını kırıyor, onun kozmosta insana giydirdiği ayrıcalıkları sıyırip çıkarmıyordu. Küstah bir teoloji Darwin’ı giderek daha fazla hayal kırıklığına uğratıyordu. “İnsanlar genellikle entelektüel insanın doğmasından harika bir olay olarak söz ediyor,” diye burun kıvırıp başka bir putu deviriyordu, “oysa başka duyulara sahip böceklerin ortaya çıkması daha harika.” İnsanların şovenizmi artık midesi bulandırıyordu.

Gelgelelim bilim çevrelerindeki ağabeylerinin saygısını kazanmaya da pek hevesliydi. Sürdüğü ikili hayat, aylar geçtikçe daha sinir bozucu bir hal almış; içinde bir karmaşa başlatmıştı. Peki ya sahte yüzünü görürlerse? Doğa tarihinin muammalarını çözmekten büyük zevk alıyordu; fakat düşünceleri tehlikeli bir hava kazanıyor, kuluçka evresi mazoist bir hal alıyordu. Zihnindeki cehennemi kargaşa, Britanya’nın kentsel kesimlerinde kamusal alanda yaşanan kargaşa ince ve karmaşık bir karşı çıkış noktası oluşturuyordu. (Ülke artık derin bir ekonomik bunalım içindeydi, önünde 19. yüzyılın en karanlık yılları uzanıyordu, kitlesel bir işsizlik, açlık ve isyanlar kapıdaydı.) Darwin’ın tartışmakta olduğu şey Anglicanların gözünde saygınlıktan uzaktı, toplumsal açıdan da yoldan çıkarıcıydı. Artık, asilzade bir Tanrı’nın şahsen ayakta tuttuğu bir dünyayı değil, kendi kendisini yaratın bir dünyayı hayal ediyordu. Derisidikenlilerden İngilizlere kadar her şey, düzenli olarak değişen jeolojik çevreye canlı maddenin kuralı bir biçimde yeniden dağılmasıyla ortaya çıkmıştı.

Giderek güçlenen bir özgüvenle şifreli notlar kaleme alıyordu. Her yere “benim teorim” diye göze çarpan bir damga vuruyordu; teorisinin önemi konusunda da hiç ikircikli değildi. Coşkulu bir tavırla, “Teorim son dönemdeki karşılaşılmalı fosil anatomisi çalışmalarına tat katacak,” diyor- du. “Güdüler, kalitim ve zihinle ilgili çalışmaları” bir devrim yaratacak, “metafizikle ilgili çalışmaları” dönüştürecekti.¹⁷ Dönüştürecekti; ama daha değil. Önce eski dönemin, gerici Kiliseci ve göbeklilerin; radikal Kilise karıştıları topluma yeni, geliştirici, seküler bir sanayi ruhu aşılarken ülke çapında belediyelerden sürülen türde tiplerin yoldan çekilmesi gerekiyordu.

Darwin’ın gizli notları, onun radikal bir Üniteryen gibi görünmesine neden oluyordu. Kilise’ye muhalif daha geniş çaplı bir cemaatin etik duygularını, kölelik karşısındaki bikkinliği, eşitlik taleplerini, ayrıcalık karışlığını ifade ediyordu. Duygusal olarak hayli yüklü bu dönemde, Darwin’ın kölelik karşısında duyduğu tiksinti evrime ilgili gayretlerini renk lendiriyordu. Şöyle karalamıştı:

Hayvanlar – köle yaptıklarımız, eşitimiz olarak düşünmekten hoşlanmadıklarımız. Köle tüccarları da siyah insanı öteki tür yapmayı istemiyor mu? Duyguları olan hayvanlar, taklit eden, korkan, acı çeken, ölüm karşısında üzülen.

Açı ve üzüntü, köleleştirilmiş insanı ve sefil hayvanları birleştiriyordu. Darwin 1838'de bu satırları kaleme aldığı sırada köleliğin kaldırılması yönündeki duygular da eski Whig Başbakan Henry Bougham tarafından körukleniyordu; Bougham, Jamaikalı kölelerin derhal serbest bırakılması için bastırıyordu. Martineau da Amerika gezisinin ardından kölelerin dövülmesi ve öldürülmesiyle, köleliğin kaldırılmasından yana olanların kahramanlığıyla ilgili daha ahlaki hikâyeler kaleme alıyordu; "küçük Harriet-siliklar" metinlerin her tarafına dağılmış olsa da Emma Wedgwood'un heyecan verici bulduğu hikâyelerdi bunlar. Darwin yanlarında yer aldığı kölelik karşıtlarının hislerini yansıtıyordu, etik ağı ezilmiş insanlardan kimsesiz hayvanlara doğru genişletirken de yalnız başına değildi. Quaker^{*} doktor John Epps –Londralı bir frenolog, homoeopatist ve yerleşik dönemin çözülmesinden yana seferberlik yürüten eylemciydi– de onun gibi "bütün yaratıkları yaratılış cetvelinde aynı derecede önemli görme, yoksul Kızıldırılı köleleri kardeşi olarak görme" noktasına gelmişti.¹⁸

Kilise karşıtı bu ruh hali, din dışı satırlar kaleme alan Darwin'e onay veriyordu. Radikal kilise karşıtları, doğadaki aklı ve acıyi açıkça tartışıyordular. Birçoğu bütün yaratılanların bilinçli olduğu ve acı çektiği konusunda sert ve hoşgörüsüzdü. Onların dünyası, Paley'nin pembe gözlüklerinden hayran olunan, "haz duyulan bir varoluşla" dolu "mutlu bir dünya" değildi. John Wesley'nin çizdiği, "bütün yaratılanların doğum sancısı çekip inlediği" kasvetli tasvire daha uygundu. Epps'in St. Paul'u okuma biçimini yansıtıyordu bu. O da sert bir tavırla "hayvanların AKILDAN yararlandığını," akılla birlikte kişiliğe, arzulara ve acılara sahip olduğunu savunuyordu.¹⁹

Fakat Darwin'ın özümsediği bu zihinsel eşitlikçiliğin, itibarsız öğretmenlerle ilgili çağrımları vardı. Bazı Anglikanlar –örneğin yaşı William Kirby– hayvanların bir nebze akıl gösterdiğini kabul etse de Epps gibi demagog-

* Mevcut Hristiyan mezheplerinden memnun olmayanlar tarafından kurulup 17. yüzyıl ortalarında İngiltere'nin kuzeybatısında ortaya çıkan bir mezheptir. Üyeleri Quaker ya da Friends olarak adlandırılır. Mezhebin kurucusu ve en önemli erken dönem lideri olarak George Fox (1624-1691) gösterilir. Ayinleri, dini törenleri, resmi yönetimi reddetmeleri yüzünden Quakerler kilisenin sosyal reformunda etkili olmuşlardır. –e.n.

lar görüşlerini Anglikanlık karşıtı polemiklerle o kadar rasgele bir tarzda karıştırmışlardı ki tehlikeli bir biçimde din karşıtı, mistik bir hava kazanmışlardı. Kirby solucanlara çok fazla akıl bahsetmiş olsa da Darwin onlara çok daha tiksindirici bir şey vermişti; insanın soyağacının köklerindeki pisliğin içinde bir yer. İşte, soluk soluğa şunları karalıyordu:

Tasavvurumuzun çığırınca uçmasını secersek hayvanlarla; acı ve hastalık içinde, ölümle, eziyetle, açılıkla karşı karşıya olan kardeşlerimizle; en ağır işlerdeki kölelerimizle; eğlence arkadaşlarımızla kökenlerimizi tek bir ortak atayla paylaşabilir, hepimiz bir aña gibi örülebiliriz.

Burada tehlikeli nokta, insan zihninin öncelikle solucanlardan doğmuş olmasıydı. Dönüm noktası buydu.²⁰ Darwin, akıl ve ahlaki kendi kendine gelişen güçlere tabi kılarak jeoloji çevrelerinde nezih kesimlerin aziz tuttuğu idealleri tehdit ediyordu: insan onurunu ve sorumluluğunu. İnsan yalnızca daha iyi bir hayvan türüse manevi onuru hakkında; neredeyse kendisi kendisine gelişmişse artık Yaratıcısı olmayan Tanrı'ya karşı ahlaki sorumluluğu hakkında ne söylenecekti? Ahlaki sorumluluk, ebedi cezalar ve ödüllerle birlikte toplumu bir arada tutan dokunun bir parçası olduğundan, o doku da parçalanacaktı.

Lyell, Owen, Sedgwick ya da Whewell inançlarını bilselerdi onlar da bu inançları son derece ahlaktan uzaklaştırıcı bulurlardı. Darwin sırrını keşfetmeleri halinde, jeoloji çevrelerindeki dostları arasında bir patırtı kopmasını bekleyebilirdi. Artık “samimi dost, yakın arkadaş” olmazlardı. Bir hain olarak damgalanabilirdi. Saygınlığı tehlikeye girerdi. Yalnızca bili mi yalancı çıkarılmakla kalmazdı. O da kendisini bu inançlara pervasızca kaptırmakla suçlanırdı.

17. Bölüm

Zihinsel İsyان

Yeni sekreter beyin firtinasına devam ediyordu, “zihinsel isyan” diyor-
du buna. Şubat 1838’e gelindiğinde ikinci bir defteri doldurmaya baş-
lamıştı (kestane rengi “C” defteri).¹

Süs için yetiştirilen türler ile çiftlik hayvanı olarak yetiştirilen türler üz-
erine düşünüyordu. Serin bahar sabahları Regent Street’i arşınlayıp hayvanat
bahçesinin müzesinde köpeklerin şecereleri ile süs güvercini yetiştirmesi
hakkında sohbetler ediyordu. Platipuslar, pitonlar, şişelenmiş yılanlar
ve üzerinden alkol damlayan yarasalarla kıyaslandığında sıkıcı görü-
nen bir konuydu bu. Fakat toprak sahibi nezih kesim, hayvanat bahçesindeki
bütün hayvanlara kıyasla köpekler hakkında daha fazla gizli bilgi sa-
hibiydi. William Yarrell’ın bilgileri yararlanmak için en iyileriydi. Yarrell
bir tüfek ve tazı adamıydı: Daha doğrusu bir gazete toptancısıydı; ama
14 günlük gazetenin bulunduğu bir şehirde kır hayatına duyduğu tutku-
yu yaşayabilecek kadar para kazanıyordu. Evcil türler, melezler, yaban-
çı ülkelerden getirilmiş hayvanlar hakkında bir bilgi deryasıydı; dudakla-
rından dökülenler Darwin’ın notlarına giriyordu. Darwin’e çiftlik hayvan-
larının melezlenmesini; daha yaşılı, yerleşik cinslerin nasıl her zaman me-
lez yavrularda baskın olabildiğini öğretti. Darwin o bahar, Marlborough
Street’teki çalışma odasında yerinde duramadı: Tazilar, av köpekleri ve
atların melezlenmesiyle ilgili notlar kaleme alıyor; Shropshire kırlarında
dörtnala at sürümenin hayalini kuruyordu.

Başından beri, yaban varyasyonlarının hazırca uyarlanmış bir halde or-
taya çıktığını varsayımıştı; fakat yetiştiriciler içini huzursuz etmişti. Peki
ya “asırlar boyunca binlerce varyasyon oluştusuya” ve “yalnızca iyi uyar-
lanmış olanlar korundusuya?” Kulak tırmalayan fakat ilginç bir fikirdi bu.
Bütün yavruların iyi uymuş olması gerekmiyordu; acayıpları, çelimsizle-
ri bir düşünün. Artık iki tipin mümkün olduğu sonucuna varmıştı; “uyar-

lanmalar” ve “canavarlar,” iyi ve kötü; kötü olanlar çırkinlerin doğmasına yol açacaktı. Yetiştiriciler meraklıların istediklerini, tepeli güvercineri, tüysüz köpekleri, kuyruksuz kedileri, deform olmuş domuzları üretmek için “canavarları” seçiyorlardı. Doğanın tohumuna üstün çıktıyorlardı. Darwin Yarrell'a doğrudan, yetiştiriciler doğaya *ters düşmüyor* mu diye sormuştu. “Varyasyonları seçme” biçimleri kesinlikle “gayritabiyydi.”²

İnsanlar yalnızca hayvanları seçmiyor, birbirlerini de seçiyorlardı. İnsanlar eş seçiyorlar, bazı özellikleri daha çok beğeniyorlardı; meydan kavgasının içindeydiler, doğanın işleyişinin bir parçasıydılar. Darwin, *Homo sapiens*'in iklimlere uyarlanmış gruptara ayrılmış tek tür olduğu kanısındaydı. Köle sahiplerini, kendilerini üstün bir tür olarak sundukları için kınıyor; konuya tuhaf olabilecek her açıdan bakarak onların argümanlarını unufak edip parçalıyordu. 1834'te, Chiloé'de bir balina gemisi cerrahının Sandwich Adası yerlerinde yaşayan bitlerin İngilizlere geçtiğinde öldüğünü söylediği gün büyülenmişti ve o günden beri de “insanların aynı kökenden geldiğini” kanıtlamak üzere çeşitli ırklardan parazitler topluyordu.³

Aynı tarihlerde, transmutasyon yoluyla gelişme sürecini ifade etmek üzere yeni bir kelime geliştirdi. “Soy” diyordu, insanın soyu, kedilerin ve ineklerin soyu kadar meşru bir konuydu.

Hava ısınırken, bu soy tablosunda doğanın mükemmelliğini yeniden değerlendirmeye başladı. Koskoca “mükemmellik” teolojisi sekülerlik yanılısı fanatikler tarafından, statükoyu, her şeyin olması gerektiği gibi olduğu kavrayışını bir haklı çıkarma biçimini olarak görülp ayaklar altına alınmıştı. Bu, Cambridge çevrelerinde hâkim kavrayışı, Darwin de bu yaklaşımından hiç kuşku duymuyordu. Fakat mükemmel uyarlanmaların hikâyeyinin tamamı olmadığını görmeye başlamıştı. Doğa, yetiştiricilerin çok beğendiği “canavarları” eliyordu. Doğanın tırpanı nasıl işliyordu, ucubeler nasıl öldürülüyordu? Bir seferinde gerçekten de en uygun olanın belirlenmesi yönünde bir mücadele tasavvur etti. Bir gariplik yüzünden “biraz daha kuvvetli olan” –güçlü bir başlangıç noktasıydı bu– “tesadüfi bir yavru” hayal etti. Sonra çalım satan erkeklerin savaşından, “kavgacı” horozlarından, “galip” erkekleri tercih eden dişilerden bahsetmeyi kesti.⁴ Bu şimdilik biraz kararacak, anlık bir aydınlanmaydı.

Cambridge teolojisinden uzaklaşıyordu: Verdiği örnek mükemmelliğin, tesadüflere bağlı bir şans eseri *olabileceğini* düşündürüyordu. Aslında iklimin tuhaflıklarını dikkate alındığında uyarlanması şansa bağlı olması ge-

rekiyordu. Bir ortamdaki bir çirkinlik, başka bir ortamda Tanrı lütfu olabilirdi. Karalamaları bu noktada büyüleyici bir hal almıştı. "Yavru bir köpek kalın bir kürkle doğarsa, [sıcak iklimlerde] ucubelik olarak görülecektir, ama soğuk ortamlara götürülürse iyi uyarlanması olacaktır." İyi ile kötü, uyarlanması ile deformasyon bile bir zamanlar gördükleri gibi mutlak degillerdi. Değerleri ortamla birlikte değişiyordu. Bu da sönüp giden, hayatı parlak bir başka aydınlanmaydı.

Darwin uyarlanması üretmenin daha iyi, daha hedefe odaklı bir yolunu düşünerek meseleyi altüst etti. Yuvaları sık sık sular altında kalan kara hayvanlarında yüzgeçler nasıl gelişmiş? Darwin Lamarck'ın izinden giderek, bu hayvanların davranışlarını değiştirerek güçlüklerin üstesinden geldiklerini ileri sürüyordu. Ördekler ve susamurlarının ataları sıçanlarla gezinmek, balık avlamak ve yeni kaynakları tüketmekle işe başlamıştı. Kesintisiz olarak tekrarlanan bu alışkanlıklar kök salıyordu; hayvanlar artık içgüdüsel olarak yüzüyor, parmaklar arasındaki deri geriliyor, kaslar güçleniyor, nihayetinde hayvanlar perde ayaklı olup çıkyordu. Bu, Lyell'in hiciv konusu yaptığı, Sedgwick'in lanetler yağırdığı, jeologların çöp yaftasını yaptırdığı, su katılmamış bir Lamarckçılıktı. Darwin artık derinden Lamarckçi olduğu bir dönemden geçiyordu. Kendi kendine sessizce, Fransız'ın "bilimdeki peygamberi ruhunu" övüyor; bunun "mağrur dehaya bahsedilmiş en büyük lütf" olduğunu söylüyordu; bunlar insan içinde tekrarlayamayacağı sözlerdi.⁵

Darwin yetiştircileri soru yağmuruna tutmaya başlamıştı; elbette sorularını tek tek sormuyordu, koca soru *listeleriyle* bebeklerin nasıl ebeveynlerden birine benzediğini, dişilerin "bazı erkekleri tercih edip etmediğini" araştırıyordu. "Alışkanlığın beden üzerindeki etkilerine" ilgi duyduğundan, "insanın biçimini etkileyen meslekler" hakkında da bir şeyle öğrenmek istiyor, örneğin nalbantların pazularının oğullarına geçip geçmediğini araştırıyordu.⁶ Babasının bahçıvanlığını yapan, çiftlik türleri hakkında derya olan Mr. Wynne olsun, sahne arkası zoologları olsun, herkes onun tuhaf sorularından çekiyordu. Darwin, insanlar ve hayvanlardaki tuhaflıkların kalıtımıyla aktarılması konusuna hâkim olabilmek için her yolu deniyordu.

Artık sürekli zooloji müzesine gidip geliyor, kuşlar hakkında Gould'un, çiftlikler hakkında Yarrell'ın başının etini yiyp duruyordu. Fransız bir zi-

yaretçinin, Galapagos kökenli kaplumbağa grubunda birçok farklı türün bulunduğuunu söylediğini işittiği, böylece nihayet şüpheleri doğrulanmıştı. Gould ile Waterhouse *Beagle*'dan inen numuneleri tanımlama işinin ortasındaydalar, bütün operasyonu Darwin yönetiyordu. Fakat Hazine'nin bütçesi sıkıyordu. Darwin Gould'a yalnızca 50 kuşun çizimini yapma kısıtlaması getirdi, bütçeye uyacaklardı; hal böyleyken bile her birinin renklendirilmesi için yalnızca 5 peni verebilecekti. Henslow'la doğabilimcilerin verdiği bir akşam yemeği davetini, *Zoology*'nin koordinasyonu işini üstlendiği için "zincire vurulduğu" gerekçesiyle geri çevirdi.⁷

FitzRoy da özürlerini sunuyordu. Darwin'in *Journal*'ı matbaadan çıkmıştı; ama piyasaya sürülmesi için Kaptan'ın yazdığı cildin tamamlanması bekleniyordu. Fakat FitzRoy'un kitabı gecikmişti: "Fikirler –Ergo– bakımından olduğu gibi alışkanlıklar bakımından da biraz eski modayı: Ağır vasıta," diye bir açıklama getirmiştir. Darwin hayal kırıklığına uğramıştı; ayrıca FitzRoy'un önsöz hakkındaki huysuzluk patlamalarından sonra da biraz korkmuştu. Yine de artık bir kara sakınıydi. Artık Kaptan'ın masasını paylaşmıyordu. Tatlı tatlı gülümseyip ses çekarmaması gerekmiyordu. FitzRoylar mart sonunda onu çaya davet ettiler; Darwin de kız kardeşlerine şöyle dedi: "Kaptan gayet iyi gidiyor; yani her şeye ve herkese sapıkın bir biçimde bakmakta kusursuz bir becerisi olan bir adama göre gayet iyi gidiyor." FitzRoy'un çalışmasının niteliğini merak etmeye başlamıştı. Kaptan King'in kaleme alacağı üçüncü cilt, samimiyetle ifade etmek gerekip, kapağı bile açılmayacak cinstendi: "Hiçbir puding, küçük okul çocuklarına bu kadar ağır gelemez. Süprüntü kalitesinde doğa tarihiyle dolu. Kaptan'ın yazdığı cildin daha iyi olacağındaneminim." Kentteki en iyi bilim cemiyetinin sekreteri kendi yüksek standartlarını dayatıyordu.

Darwin'in jeoloji kitabı artık şekillenmişti. Bahar ayları boyunca hızla yapıp durdu; mercan resiflerini yazarken zihninde mavi lagünlere daldıp çıkyordu. "O kadar çok käğıt harciyordu ki" fikirlerinin tek bir cilde sığması mümkün olmayacaktı. Başta mercan adalarını ve volkanik adaları bir arada tutabileceğini, sonra başka bir cilt daha yazabileceğini düşünmüştü; ama bu iki konu bile kendi başlarına ayrı bir önem kazanır hale gelince ayrılımaları gerekti. Darwin kararlı bir biçimde ilerledi; Atlantik Adaları'nı, Ümit Burnu'nu betimledi; Jeoloji Cemiyeti'nde depremler hakkında konuşmalar yaptı; *Zoology*'yi koordine etmeye, soyların gelişimi –türeme– hakkında yazmaya devam etti.⁸

Türeme meselesinde artık odak noktasında insanoğlu vardı. Şatonun duvarlarına ulaşmıştı. Evrimin, bütün zihinsel tikleri, bütün bedensel duruşları açıkladığına inanıyordu: yalnızca omurga ve dalağı değil, insanların alışkanlıklarını, güdülerini, düşüncelerini, duygularını, vicdanını, ahlaklılığını açıklıyordu. “İnsan’ın – harika İnsan’ın” doğanın kazanına düşmesi gerekiyordu. “İlahi yüzünü göklere çevirmiş insan, bir tanrı değildi; şimdiki biçimimle sonu gelecekti... bir istisna değildi. Hayvanlarla aynı genel güdülerin ve duyguların bazılarını taşıyordu.” Darwin radikalliginin derinlerine indikçe feci sonuçları görüyordu. “Türlerin birbirine geçebileceği kabul edildiğinde... bütün doku parçalanıp dağılıyor.”⁹ Yaratılışçı doku ve temsil ettiği her şey onun hedef tahtasındaydı. Darwin geleceğe bakıyor, eski mucizevi yaratının çöktüğünü görüyor; Sedgwick Anglikan toplumunun sarsılmasını bunun bir sonucu olarak görse de...

Darwin ilk kez bir maymunu gördüğünde bu nakarat güçlendi. 28 Mart’ta, sıcaklığın mevsim normallerinin üstünde olduğu bir günde arabayla hayvanat bahçesine gitmişti; “çok büyük bir talih eseri” hava, gergedanların dışarı çıkarılmasına neden olacak kadar sıcaktı. Kız kardeşlerine, “Böyle bir manzara nadiren görülür, gergedanlar keyifle çifteler atıpsha kalkıyordu,” diye anlatmıştı. Ama onu asıl hayrete düşüren şey Jenny olmuştu; bahçede insanların seyrine açılan ilk orangutan. Jenny bilginler arasında olduğu kadar seçkinler arasında da bir heyecan dalgası yaratmıştı; Cambridge Düşesi’ne de dişilere uygun kıyafetler içinde daha yenice takdim edilmişti. Girişimci Konsey, üç yaşındaki orangutani Kasım 1837’de 105 sterline almış ve onu özel olarak ısıtılmış zürafa barınağına yerleştirmiştir. Burada Broderip hayvanın “ağırbaşlı” fakat “akıllı tavırlarını” gözlemiştir (belki ki onu asık yüzlü bir halde yakalamıştı).¹⁰ Darwin de onu bütün tutkuları içinde görmüş, Susan’ı Jenny’nin soytarılıklarıyla eğlendirmiştir:

bakıcı ona bir elma gösteriyor ama vermiyordu; o da bunun üstüne kendini sırtüstü atıyor, havayı tekmeliyor, bağıriyordu, tam yaramaz çocuklar gibi. Sonra Jenny küskün küskündurmaya başladı, iki-üç öfke nöbetinin ardından bakıcı, “Jenny eğer bağırip çağırmayı keser de iyi bir kız olursan, sana elmayı vereceğim,” dedi. Jenny kesinlikle onun her kelimesini anladı; tíkla bir çocuk gibi davranışsa da ağlamayı kesmek için büyük bir çaba gösterdi, sonunda başarıp elmayı aldı, sonra da elmayı birlikte bir koltuğa sıçrayıp akla hayale gelebilecek en memnun yüz ifadesiyle onu yemeye başladı.

Darwin'in gördüğü ilk maymun onda derin bir iz bırakmıştı; fakat bu hikâye, Jenny'nin insana benzer duygularının ardından derin önemini altını çiziyordu. Jenny'nin anlayışlılığı Darwin'i çarpmıştı; insanın, hedef tathası haline getirdiği küstahlığına fırlatılan yeni bir gülle olmuştu: İnsanoğlunu bulunduğu kaidenin üzerinden yere yıkacak başka bir ağır darbeydi bu. Notlarında şöyle diyordu:

İnsanlar ehlileştirilmiş orangutanı ziyaret etsinler, onun dokunaklı ağlayışını dinlesinler, kendisiyle konuşuldüğunda gösterdiği zekâyi görsünlər; sanki söylenen her kelimeyi anlıyormuş gibi. Tanıdıklarına karşı gösterdiği şefkatı görsünlər. Tutkularını, işyanını, ağırbaşılılığını, üzülünce yaptıklarını görsünlər; sonra ebeveynini haşlayan vahşiye baksınlar; çıplak, hilesiz, gelişmeyen ama geliştirilebilir vahşiye; sonra da üstünlükleriyle gurur duyup şişinsinler bakalım.

Elbette ki bir yamyam ziyafeti görmemişti; ama Tierra del Fuegolar ve Maorilerle karşılaşıldığında orangutan Jenny medenileşmiş hücreinden gayet başarılı çıkmıştı.¹¹

Eve yazdığı satırlarda, "Bu kadar maymun lakkadı yeter, şimdi de Miss Martineau'ya gelelim," diyordu. Hepsi de dedikoduları duymak için kulak kesilmişti; Erasmus ile Harriet'in arasında işler pervasızca ilerliyordu. Charles Harriet'in son zamanlarda "gergedanlar gibi fıkır fıkır" olduğunu haber veriyordu; "Erasmus sabah, öğle, akşam onunla; Harriet'in karakteri kutup bölgelerindeki dağlar kadar sağlam olmasa kesinlikle karaktersız kalır," diyordu. Açıkçası ikilinin yediği içtiği ayrı gitmiyordu (muhitemelen bu durum Doktor'un midesini bulandırıyordu); Harriet bu durumu yüzü kızarmadan kabul ediyordu. "Lyell bir önceki gün oradaydı, masada güzel bir gül duruyordu; Harriet soğukkanlı bir tavırla gülü ona gösterdi ve, 'Bana bunu Erasmus Darwin verdi,' dedi; şükürler olsun ki bu kadar açık, yoksa korkardım."

Bu durum, Charles'ı da evlilik ve gelecek hakkında düşünmeye zorlamıştı. 29 yaşındaydı, kalbi sorunluydu ve hayatın karşısında yapayalnızdı. Cambridge'ten eski dostu Charles Whitley evlendiğinde, "Biz zavallı bekârlar yarımla insanlarız; dünya üzerinde gideceğimiz yere varamadan tırtıllar gibi sürüyoruz," diyordu.

Gelecek hakkında hiçbir şey bilmiyorum; iki ya da üç bölümden ötesini göremedim; çünkü hayatım bu aralar ciftler, bölümler, sayfalarla ölçülüyorum; güneşle pek ilgisi yok.

Bir hanıma, omurgalı hayvanların bu en ilginç numunesine gelince, birini yakalar mı? yım, yakaladığında besleyebilir miyim onu ancak Tanrı biliyor.¹²

Journal kısa süre sonra yayınlanacaktı, *Zoology* de hazırlık aşamasındaydı; numuneler ayıklanmıştı. Öngörlülebilir bir gelecekte, onu Londra'ya getirmiş olan işi tamamlayacaktı. Peki ya sonra ne yapacaktı? Serinkanlı bir değerlendirmeye yapmaya başladı; hayat seçeneklerini sıralıyor, telgraf'a benzer not alma tekniğini evlilik ve para kazanmayla ilgili ihtimallere uyguluyordu. Başka her şey gibi bunların da takıntılı bir düzenlilik içinde analiz edilmesi gerekiyordu. Eski bir mektubun arkasına eksileri, artıları sıraladı.

Bekâr kalmanın avantajları çok fazlaydı: "Seyahat. Avrupa, evet? Amerika?????" Avrupa'yı kalemlle yuvarlak içine almıştı; güzel bir fikirdi bu. Dün yanın etrafını dolaşmıştı, ama kita hakkında hiçbir şey bilmiyordu. "Birleşik Devletler'de yalnızca jeolojik" bir gezi yapmak için neler vermezdi ki! Ya da "seyahat etmezsem, türlerin aktarımı üzerinde çalışır, 'en basit hayatı formlarına' geri dönerim," diyordu. Eras'in yol göstericiliğinde bilimsel keyif çatma günleri yaşardı. "Londra'da, mümkün olan bir yerde küçük bir evde, Regent's Park yakınılarında yaşa – at besle – yazıları seyahate çek."

Evlilik denklemin ters tarafında duruyordu. Bütün bunlar bir kenara bırakılacaktı, seçenekler de sadeydi. "Para için çalışması gerekebilirdi." "Çocuklarla, yoksulluk içinde" bilimini sürdürübilebilir miydi? Kararlı bir sesle "hayır" diyordu. Kafasını sapasağlam tutacak zooloji meşgalesi olmasa, "Londra'da bir mahkûm gibi yaşayabilir miydi?" Elbette ki hayır, bu yüzden de şehir dışında bir yer bakması gerekecekti. Para kazanmanın "Cambridge'te jeoloji ya da zooloji profesörlüğünden daha iyi bir yolu olabilir miydi?" Henslow gibi bir kürsüye sahip olmak ona çok yakışırıdı; bir gelir, hoş bir hayat sürme imkânı sağlardı. Bir transmutasyoncunun, reform geçirmemiş bir Anglikan üniversitesinde kürsü sahibi olmasındaki çelişki onu carpmıyordu. "O halde Cambridge profesörlüğü; en iyisini yap!" diye neşeyle eklemişti.

Peki ya evlenip de kürsü sahibi olamazsa? Bu seçenek en karanlık senaryoyu oluşturuyordu. Sonu yine "yoksulluk" olacaktır; bilimsel bir destegi olmazsa Cambridge'te "sudan çıkışlı balığa" dönerdi; dırdırcı bir kariusı olan perişan bir aylak. Hayır, bu da olmazdı. Bilimini sürdürmesi için

hem bağımsız gelir kaynaklarına hem de şehir dışında bir yere sahip olması gerekiyordu. Lyell sık sık onu paylayıp taşranın zihni körelteceğini söylüyordu; kuşkusuz taşradaki “sisin” onun “volkanik değerlendirmelerini” sondüreceğine inanıyordu. Fakat bu berbat, kirli metropolde Lyell'in hayat tarzı cazibesini yitiriyordu.

Doğrudan gözlemden o kadar zevk alıyorum ki Lyell'in yaptığı gibi, eski trenle yeni bilgiler ekleyip eskileri düzelterek devam edemeyeceğim; Londra'ya bağlı bir adamın nasıl bir çizgi izleyeceğini göremiyorum.

Taşrada daha aşağı hayvanlar üzerinde deney ve gözlem imkânı var; daha fazla yer var.¹³

Takip edecek bir çizgisi vardı, peşinden gideceği tehdit edici yeni bir teoriydi bu; Lyell'in *Principles'*ı gibi güven içinde yeniden gözden geçirmeye devam edeceği bir kitap değil. Bu durumda babası ricasına yanıt verecek olursa evlenecek, taşradaki Peder Henslow, Jenyns ve Fox'un hayatı izleyecek, araştırmalarını südürecekti.

Para etkiliydi; fakat Doktor'un hatırı sayılır yatırımları ve geliri vardı. 20.000 sterlin değerindeki hükümet bonoları, Shropshire'in önde gelen ailelerinin ipoteklerine karşılık kredi olarak verilen sermaye yanında küçük kalıyordu. Bu bonolar iyi bir gelir getirmiştir: 1830'lara gelindiğinde yılda 7000 sterlinlik bir gelir, “Doktor'un fiziksel olarak yorgun olmakla birlikte mali bakımından çevik” durumda olduğunu gösteriyordu. Bu durum Charles'a nisan ayında, “son derece kibar bir insan olan Robert Clive” tarafından akşam yemeğine davet edildiğinde hatırlatıldı (Robert Clive, Shropshireli bir Tory vekiliydi, Powis Dükü'nün oğlu ve imparatorluğun kurucuları arasında yer alan, Hindistan'dan Robert Clive'in torunuuydu). Bu tekliyle ilgili yanıltıcı hiçbir şey yoktu. “Çok medeni bir davranıştı; tabii ki tek amacı babama karşı dostluğunu göstermekti.” Yerdeki Toryleri madden desteklemekte hiç tereddüt etmeyen doktor, düke 50.000 sterlin borç vermişti, şimdi bile ipotek senetlerini yatağının altında saklıyordu.¹⁴ Zenginlik Charles'a aristokrat arkadaşlar satın alabiliyorsa kesinlikle rahat bir gelecek de satın alabilirdi. Hayatını dolu dolu yaşayabilirdi; kendi kendisini finanse eden, bilimle meşgul, evini laboratuvara çevirmiş biri olabilirdi.

Fakat Cambridge hâlâ aklını çeliyordu. 10 Mayıs'ta dört günlüğüne şehir dışına çıkip Henslow'u ziyarete gitti. İlk gece Henslow'un verdiği par-

tide büyük ilgi gördü; ertesi sabah ata binerlerken Jenyns'le balıklar hakkında sohbet etti. Sonra yeniden Henslow'la bitkiler üzerine konuşmaya koyuldu; okyanuslardaki adalarda neden bu kadar fazla benzersiz tür bulduğunu sorgulamaya daldı (gerci o zamana dek, bunların anakaradan göç etmiş hayvanların soyundan geldiğini öğrenmemiştir). Bundan sonra da kendisini kolejdeki yeşillikler üzerinde top oynamaya ve partilere gitmeye gibi ciddi işlere adadı. Aylarca Londra'nın taş sokaklarında araba takırtılarından deliye döndüğünden "bülbüllerin şakımları onu sağır etmişti." Trinity'de yemek yiyp şapilde Haydn'in *Creation*'ıyla kendisinden geçti; Sedgwick'in partisine geçmeden önce "son koro duvarları sallamış gibi görünenyordu."¹⁵ İşte hayat buydu: Kendisini artık Cambridge'e daha fazla yerlesmiş görünüyordu; Yaratılış hakkındaki yerleşik düzen karşıtı notları bir çekmeceye tıkıştırılmıştı. Adımlarına yeni bir bahar havası katan bir ilaçtı bu.

Geri geldiğinde evcilleştirilmiş türler üzerine düşünmeyi sürdürdü. Gösteri güvercinlerinin nasıl yakalanıp tutulduğunu, tüylerinin nasıl kabartıldığını, başlarına nasıl başlık takıldığıni izledi; işler kadınların izlediği gelip geçici moda akımlarına benziyordu. Bu aşamada, bunun "gerçek" doğayla bir ilgisi olmadığını biliyordu; ama süs hayvanları üretme sürecinin tuhaf bir öğreticiliği vardı.

Tazılara ve av kuşlarına ilgisi dikkate alındığında, çiftlik hayatına doğru bu geçiş doğaldı. Tarımsal açıdan İngiltere'nin kalbi olan bir bölgede doğmuştu; bahçıvanlık ve çiftçilik dergilerinin bütün malikânelerde görülebildiği bir yerde. Annesinin güvercinleri vardı; Jos Dayısı kısa tüylü İspanyol merinosunu sürüsüne katmış önde gelen bir koyun yetiştircisiydi. Dayısı John Wedgwood yıldızçıceği yetiştirmiyordu ve ona bitkilerin melezlenmesi hakkında tavsiyelerde bulunuyordu. Toprak sahipleri, ısmarlama evcil türler yetiştirmeye konusunda zengin bir bilgi hazinesine sahipti; soru sorulacak insanlar onlardı; kapalı kapılar arasındaki hayvan doldurma uzmanları değil. Lord Orford'un tazılарının gücünü nasıl artırdığına bir bakaları; "bütün yavrular arasında en güzelini seçiyor, onları melezliyor." Hayvanları yetiştirenler, hayvanların özelliklerini de seçiyordu.

Bu noktayı eksiksiz olarak vurgulayan bir broşür bulmuştı. Broşür, eşrafın en liberal isimlerinden Sir John Sebright tarafından kaleme alınmıştı; Sebright Reform Yasası'nı parlamentoaya sunmuş olan, serbest ticaret-

le meşgul, kemerlerin sıkılması yanlısı bir Whig'di. 70 yaşındaki Sebright, Yarrell'ı tanıyordu. Üç ayrı bölgede toprak sahibiydi ve parlak bir kuş yetiştircisiydi; "herhangi bir tüyü üç yılda, herhangi bir biçimde altı yılda" üretebileceğini söyleyerek övünürdü.¹⁶ Broşürü, belirleyip seçmeyle ilgili kilit önemde bilgiler sunuyordu. Ama daha da ileri giderek Doğa'nın tırpanını ayırt etmeye çalışıyordu:

Sert bir kiş ya da gıda azlığı zayıf ve sağıksız olanı ortadan kaldırarak becerikli bir seçimin bütün iyi etkilerini gösterir. Soğuk ve çorak ülkelerde güçlü özelliklere sahip olanlar dışında hiçbir hayvan olgunluk çağına dek yaşayamaz; zayıf ve sağıksız olanlar zayıflıklarını bulaştıracak kadar yaşayamaz.

Darwin "hastalıklı yavruların" üreyemeden "ölüp gitmesiyle ilgili mükemmel gözlemlerden" ötürü bu paragrafin altını çizmişti. Doğanın karanlık tarafını değerlendirmeye başlıyordu. Sebright gibi deneyimli hayvan yetiştircileri cinsel mücadeleyi vurguluyorlardı. Sebright, dişilerin "en güçlü erkekleri" tercih ettiğinden bahsediyor, "her iki cinsiyetten de en güçlü bireylerin zayıfları kaçırarak hem kendileri hem yavruları için en iyi yiyeceklerden, en uygun koşullardan yararlanacağını" iddia ediyordu.¹⁷ İşte burada Darwin'in tartışmaya başladığı doğal israfın kanıtı yatıyordu.

Ciftçilerin seçilen hayvanları çiftleştirme tarzı, "evcil varyasyonlar üretme sanatını" ortaya koyuyordu. Fakat Darwin yetiştircilerin Doğa'yı taklit ettiği düşüncesinde değildi. Ona göre çiftlik hâlâ gayritabii bir laboratuvardı, koyunların ve köpeklerin gayritabii bir tarihi vardı. Doğa çelimsizleri siliyor, uygun olanları ilerletiyordu; süs hayvanı yetiştirenlerse üremeleri için ucubeleri kurtarıyordu. Orman kanunları, beyefendilerin oyun sahasındaki kurallara benzemiyordu. Doğanın transmutasyon geçirmesi ve bir süs ördeği üretmek asimetrik eylemlerdi. İkincisi "sanatla yaratılan bir canavarlığı."¹⁸

Kuzeni Fox'u, evcil türlerin melezlenmesiyle ilgili soru yağmuruna tutuyordu. "Bu, benim başlıca hobim; sanırım gerçekten de bir gün bu karışık türler ve varyasyonlarla ilgili bir şey yapabileceğim." Daha tehlikevi, nazik meseleler üzerinde çalıştığını ilk kez böyle kabul etmişti.

Başka bir şey değilse de köpekler ve ördekler, ona stratejik bir cephalenlik sağlıyordu; o da beklenen muhalefeti susturmak için her zaman olğuları araştırmakla uğraşıyordu. Bu çiftlik ve ocak başı örneklerini kul-

lanarak hamlelerde bulunuyordu. Susamuru ile karadaki atası arasında “binlerce ara biçim olsa gerek” diye düşüncelere dalıyordu. “Karşı çıkanlar, göster bakalım diyecekler. Ben de evet diyeceğim, siz bana buldogla tazı arasındaki her adımı gösterirseniz gösteririm.”¹⁹

Journal'ın yayınlanması FitzRoy'un yazdığı cildin yayınlanması bekliyordu; ama başka cepheerde hareketlenmeler vardı. Londralı misafirlerre gösterecek bir şeyi vardı, hem Zoology'de (Waterhouse'un *Mammalia*'sının ilk sayısı tükenmişti) hem de Yeni Zelanda'ya kadar uzandığı yolculuğunda yaptığı jeoloji çalışmalarında. Transmutasyon hâlâ mide çukurunu etkiliyordu; ama iyileşmek için uzun yürüyüşler yapmayı öğrenmişti: “Aslında Londra'nın beş kilometre yakınında hoş kırlar olduğunu keşfetmek onu şaşırtmıştı.”

Şehirde partilere gitmeyi Erasmus'un “parlak akşam yemekleriyle” (“her zaman olduğu gibi”) sınırlamıştı. Eras'in “edebi keyif” hayatı hâlâ Hensleighler, Martineau ve Carlyle'in katıldığı somon balıklı yemeklerle devam ediyordu. Harcamaları cimri Charles'in başını döndürüyordu. Bir yemeğin ardından eve, “Ödediğim için üzülmem gerek,” diye yazmıştı. “Önemli not. Valiye [Doktor'a] söyleyin, yalnızca tatlı 8 sterlin 6 peniydi.” O sıralarda Martineau sıradan insanları anlattığı, kahramanın bir cerrah olduğu *Deerbrook* adlı romanının üçüncü cildine yeni başlıyordu. Charles masada onu sıkıştırdı; dilinden, en azından kaleminden böyle akıcı cümleler dökülmesine hayret ediyordu; oysa o gramerden akı bulanmış, virgülerle kafası karışmış bir halde tökezleyip şikayet ediyordu. Martineau'nun “yazdığı tek bir kelimeyi bile bir kez olsun düzeltmek zorunda kalmaması” onu tiksindirmiştir. “Onun tam bir Amazon olmadığını, çok fazla düşünmekten yorgun düşme hissini bildiğini” keşfettiğinde özsayıgısını kurtarabilmiştir. “Söylemeyi unuttum,” diyerek güvercinlerin arasına kasten kedi salarcasına (Doktor'un bunu mutlaka duyacağı bilerek) Susan'a “Miss Martineau bir gün beni ziyarete gelecek, bir yazar olarak kümesimde beni görmek için; yani biraz flört eder gibi olduk,” diye yazmıştır.²⁰

Kü mesteki hayatı giderek yozlaşıyordu. Türleri mutasyona uğratmayı sürdürdüyordu; fakat attığı her kavramsal adım midesindeki burguyu çeviriyyordu. Cambridge'ten yeni döndüğü için, görüşlerinin din adamı dostları arasında histeri uyandıracağını düşünerek diken üstünde oturuyordu. Lamarck'ın çok ötesine geçmişti; devrimci fırtına bulutlarını Manş Deni-

zi'ne gerisingeri gönderen Sedgwick ile Whewell'in o kadar horgördüğü Lamarck'ın. Bir silahsızlandırma taktiği benimsemeye geçti: "İlk astronomların gördüğü zulümden bahset," diye karaladı notlarına. "İlahiyatla ilgilenenlerin bilginin ilerlemesine karşı muhalefeti hakkında iyi pasajlar isterse, Lyell'e bak." Dostu, Engizisyon döneminde Galileo'nun akibetiyile ve astronominin, gelecek kuşakları "özgür kılmak için" dindar cahililik taraftarlığına öldürücü bir darbe indirmesiyle ilgili yazılar kaleme almıştı.²¹ Darwin kendisini de işkence sandalyesinde, gelecek kuşakları özgür bırakmak için eziyet çeker bir halde, dünyanın Whewell'lara Lyell'in sözleriyle bayrak açmış bir halde görüyordu.

O bahar Darwin radikallığının en derinlerine indi; ülke biraz daha bunalma sürükleneırken o yakıcı meseelerle uğraştı. Notları takıntılı bir nitelik kazanmaya başlamıştı. Hayatı en sade haline, canlı unsurlarına, kendi kendilerine örgütlenen atomlara indirgemisti. Böyle alevlendirici bir bilim sokak kışkırtıcıları, gayri demokratik devleti devirmeye çalışan insanlar tarafından destekleniyordu. Din adamları cemiyetinin taş kesilmesine neden oluyordu; kendi kendine yeterlilik, ateizm anlamına geliyordu. Hıristiyanlık o topraklardaki hukukun bir parçası olduğundan, daha aşağı tarikatları kontrol altında tutmak için kullanıldığından onu baltalayan her şey fitneci olarak değerlendiriliyordu. Canlı atomlar kendi kendilerine gelişme gücüne sahiplerse Sedgwick'in Tanrı'sının ilahi etkisi kaybolup gidiyordu. Ve bu etki Kilise üzerinden işlediği için, Tanrı'dan aşağıya, rahiplik üzerinden doğaya inen komuta zinciri çatırdayarak koparılmış olacaktı. Sedgwick bununla birlikte medeniyetin sonunun geleceğine de inanıyordu.²²

Darwin kendisini köşeye sıkıştırmıştı. Eras'in sofralarında ne tür seküler sohbetler dönüyor olursa olsun, Anglikanların esaret sistemine takılmıyordu ya da din adamları arasındaki eşitsizliği diline dolamıyordu. Şahsen hocalarının ayrıcalıklı hayat tarzına gipta ediyordu. Fakat radikalmanın sözlerini tekrarlıyordu: zihin maddesel bir ürünü, canlı atomlar kendi kendilerini örgütülüyordu. Ve bu bir soruna hazır bir çözüm sunuyordu: Evrim ve güdülerin kalıtımı. Bir babanın içgüdüleri ogluna, dişi bir karatavuğun içgüdüleri civcivlerine nasıl geçiyordu? Zihinsel özellikler bir kuşaktan diğerine nasıl geçiyordu? Düşünceler ve duygular için bir tür fiziksel şifreye ihtiyacı vardı, ele alınabilecek maddi bir şeye. Güdüler sınırsız örgütlenmenin bir ürünüyse, beynin bir parçası olarak miras alınacak-

lardı. Ve değişmiş güdüler beynin fizyolojisini değiştiriyorsa, bu değişmiş davranışlar aktarılacaktı.²³ Bu bir çözümü, ama özgür düşünürler ile en aşırılık yanlısı Kilise karşıtlarının benimsediği türde bir zihin-madde özgürlüğünü gerektiriyordu.

Darwin'in defterleri artık, tıbbi haşarlıklarda kullanılan sarsıcı metaforlarla canlanmıştı. Darwin bütün zihinsel faaliyetleri beynin halleriyle bir tutuyordu. "Düşünce" kalıtsaldı; "düşünceyi beynin yapısından başka bir şey olarak tahayyül etmek zor," diye yazmıştı. Alışkanlıklar ve inançlar evrilmemişti; zihinsel makineye ayrılmaz bir biçimde bağlıydılar. Her içgüdüünün, her arzunun burada bulunması gerekiyordu; her biri evrim geçiren bir mirastı, Tanrı'ya duyulan hayranlık bile: "Tanrı sevgisi, örgütlenmenin bir etkisidir. Ah seni gidi Materyalist!" diye fısıldıyordu.²⁴ Bu tür edepsizlikler kabaran sekülerlik saflarının cephaneliği, vergi zengini rahiplerin suratlarına vuruluyorlardı. On yıl önce, sert bir biçimde tenkit edilmiş Pliniusçu frenologlardan da bu tür bir meydan okuma işitmiştii; hâlâ her köşe başında duyabiliyordu.

Bu patlayıcı konuya bir korku ve canlılık karışımıyla yaklaşıyordu. "Materyalizm" olumsuz anlamlar taşıyan bir etiketti. Teknik olarak madde-dan başka bir şeyin var olmadığı (ruhların kesinlikle olmadığı) anlamına geliyordu; yani düşünce beynin bir işleviydi. Ama bu etiket zihnin yasalarını ya da türlerin değişebilirliğini araştıran birini kınamak için ayrılmış gözetmez bir biçimde kullanılıyordu.

Materyalizm Anglikan anatomistleri korkutuyordu; kanalizasyonu anıtan tıbbi yeraltı dünyasında, özellikle de hastalıkların kol gezdiği Londra'da. Londra günahlar şehriydi, "modern Sur"du. Materyalizm en sıkı tıp okullarında öğretiliyordu, zanaatkâr ateistler de ruhsuz, kendi kendini ayakta tutan bir evrene alkış tutuyorlardı.

Devrin materyalisti, University College'in parlak tıp profesörlerinden John Elliotson'dı. Kendisinden menkul bir "Londralı" olan Elliotson, şartlıca bir yorumlama hüneri gösteriyordu. Londra Üniversitesi'ni "barbar" Oxford'dan ve Cambridge'ten üstün tutuyordu. Meslektaşları onu devrin "en güçlü materyalisti" olarak görüyorlardı. Her daim savurduğu kişikirtici görüşü, karaciğerin safra üretmesi gibi, beynin de düşünce çıkarmasınaydı. Bu tam da Darwin'in esprisiydi: "Düşünce, ne kadar aptalca da olsa safraın karaciğerin bir fonksiyonu olması kadar bir organın fonksiyonu olarak görünüyor." Fakat Darwin'in ileri sürdüğü sözlerde, Elli-

otson'ınkilerde bulunmayan bir yön vardı. Herkes kütle çekiminin "maddenin içkin bir özelliği" olduğunu kabul ediyordu; kimse onu manevi bir ilave olarak görmüyordu. Peki "neden düşünce de" aynı biçimde "beynin bir salgısı" olarak görülmüyordu? "Küstahlığımızdan, kendi kendimize hayranlığımızdan."²⁵

Charles bu meseleyi, en güvenli ağız dalaşı arkadaşı Hensleigh üzerinde, kuzeni şehrə geri döndüğünde denemişti. Hensleigh, Hıristiyanca olmadığını düşündüğü gereksiz yeminler etme gereği üzerine hâkimlik görevinden istifa etmesinin ardından Maer'e gitmişti. İlkeleri uğruna büyük bir maddi fedakârlıkta bulunmuştu, zihin ve bedenin ikiliğini tartışırken de benzer tereddütler gösteriyordu. Charles'in beyinle ilgili teorisinin "saçma" olduğunu iddia etmiştı.

Samimi bir sohbet olmuştu. "Hensleigh tanrı sevgisinin ve tanrıyı ya da sonsuzluğu düşünmenin insanların zihniyle hayvanların zihni arasındaki tek fark olduğunu düşünüyor," diye not düşmüştü. Böyle bir şey nasıl olabilirdi? Vahşiler bunun canlı bir kanıtıydı. "Tanrı fikri bir Tierra del Fuegolu'da ya da Avustralyalı'da ne kadar silektir!" Tanrı varlığının bilgisini insanlara yerleştirdiyse bütün insanlar bu bilgiye sahip olacaktı.²⁶ Dini inanç bakımından bir Tierra del Fuegolu-Avrupalı derecelendirmesine gerek yoktu; tabii bu inanç evrilmediyse.

Darwin'in sözleri mahremdi; ama Elliotson'ın sözleri bunları insanla-ra açarsa neler olabileceğini gösteriyordu. Profesörün 1830'ların sonlarında verdiği dersler tipçi Torylerin yuhalamalarıyla karşılaşmıştı. Onun özgür iradeyi ve bir ruhu reddeden, "binlerce hor görüldenden, binlerce sefilden" çekiklerinin gelecekte telafi edileceği yönündeki Hıristiyanca umutları geri alan sinik "Spinozacılığını" çöpe atmışlardı.²⁷

Darwin'in materyalizminin, kötü kokmak ve sövgüye layık olmak bakımından bundan aşağı kalır yanı yoktu. Jeoloji alanındaki meslektaşları toplumsal dokunun bu tür kişkirtici laflarla yırtıldığını düşünüyorlardı. Lyell'in Lamarck'ta nefret ettiği her şey, şu sıkı Torylerin sokak ateistlerinde kücümsemişti her şey buradaydı işte. Bunu ortadan kaldırılmak için şirk koşmayla ilgili yasalar, fitne çıkarmakla ilgili düzenlemeler, bunları soruşturacak mahkemeler vardı. Darwin tacizi görmüştü. Plinius Ceniyeti'nde çıkan arbedeyi, Taylor ile Carlile'in izlerinin Cambridge dışında sürüldüğünü hatırlayabiliyordu. Takip sürüyordu; gözden düşmüş materyalistler Londralı sinekler gibi düşüp gidiyordu. Darwin'in zulüm gör-

me konusunda kara kara düşünmeye daldığına hiç kuşku yok. Gazetelerde çıkan “ilginç duruşma” haberlerine duyduğu ölümcül ilgi bu noktada başlamış olabilirdi; dava haberlerini “gazetenin en ilginç kısmı” olarak görmeye başlamıştı.²⁸

Ağzı kalabalık tipçiler, Kilise karşıtı aşırılık yanlıları, sanayi işçisi ey-lemcilerle ahbab olmak istemiyordu. Bunlar tipçilerin ya da din adamlarının ayrıcalıklarına meydan okumak için sokak kürsülerinin tepesine çıkmışlardı. Hepsinin de başı yetkili makamlarla dertteydi ve bazıları için de hapishane bir-iki adım ötedeydi. Kendini beğenmiş Elliotson o hazırlan yine manşetlere çıkmıştı. Elliotson’ın kadın hastaları, hipnoz transında cinnet geçirdiğinde, doktor University College tarafından kınanmıştı. İstifasını vermesi artık kaçınılmazdı. (Aralık ayı sonunda istifasını verdi.) Sebebi ne olursa olsun, o devrilip gittiğinde birçokları rahat bir nefes aldı.²⁹ İşte materyalizmin yeri *burasıydı*; gözden düşmüş doktorlarla kaba saba, düşük bir hayat arasında gidip gelen bir ölçekte yerini alıyordu. Ve Darwin’ın de tutunmak istediği yer böyle kaygan bir zemin değildi.

Haziran ayında bataklığın daha derinlerine gömülüken hastalığı da şiddetlendi. Midesinin kötüleşmesine ve baş ağrularına kalp çarpıntısı eşlik ediyordu; Darwin bütün bu süre zarfında hayvanları ve maddeleşmiş düşünceyi dönüştürmekle uğraşıyordı. Artık aşırı çalışıyor, kaygılanıyor, günlerce yataktan çıkmıyordu. *Beagle* seyahatinde geliştirdiği jeolojiyi, koşturma içinde tamamlayabilmek için üç yılı vardi ve bu zorlu bir mücadele olacaktı. “Gelecek üç yıl içinde doğru düzgün, sıkı sıkı çalışabilirim umarım... Ama baş ve midenin karşı güçler olduğunu, gün içinde çok düşünmenin, az düşünmekten bir hayli kolay olduğunu anlamış bulunuyorum. Düşüncenin rozbifi sindirmekle ne alakası var? O konuda bir şey söyleyemem.”³⁰

Gelişmekte olan biliminin en az bunlar kadar radikal sosyal açımları vardı. Düşünceler ve eylemler kalıtımla miras aldığı için çalışan erkekleri *ve* kadınları eğitmek temel önemdeydi; böylece çocuklara aktarılan yararlar iki katına çıkacaktı. Evrimle ilgili notlarına, “Bütün sınıfları eğit; kadınları geliştir (çifte etki) bu insanoğlunu mutlaka geliştirecektir,” diye karalamıştı. Kâğıt üzerinde bunlar koyu Lamarckçilerin taleplerine çok benzer görünüyordu (onlar da ebeveynlerin her ikisi de edinilmiş özelliklerini çocuklarına geçirdiği için kadınların gereği gibi eğitim görmesini talep ediyorlardı). Fakat aslında bütün Wedgwood-Darwin ailesi kadınla-

rın sınırlı bir eğitim alması taraftarıydı, Martineau bu konuda daha da ileri gidiyordu.³¹ Yine de bu, Darwin'in çevrenin koşullandırmasıyla ilgili olarak benimseyebileceğim en güçlü duruştu.

Darwin artık bir muhalif gibi konuşuyordu. "İnsan bütün küstahlığıyla kendisini büyük bir eser olarak görür, bir Tanrı'nın araya girmesine degecek bir eser. Onun hayvanlardan yaratılmış olduğunu düşünmenin daha alçakgönüllüce doğru olduğuna inanıyorum." Bunun nasıl gerçekleştiğini anlamak için arkasını çevirmedik taş bırakmıyordu. Yüz ifadelerinin kökenine ilk akınlarını o tarihlerde yaptı. Edinburg'da Darwin'in sınıf arkadaşları tarafından çok hırpalanan Charles Bell, sırtmanın başta köpek dişlerini göstermek üzere tasarlandığını düşünüyordu. Darwin hançerini saptadı: "Kuşkusuz eskiden devasa bir köpek dişine sahip olmakla kazanılmış bir alışkanlık," diyerek bu sözlerle alay ederken, Bell'e yönelik hırpalamayı da görülmemiş bir seviyeye taşıdı. Bu, insanın atasını ele almanın ilginç bir yoluydu ve Darwin buradaki potansiyeli görüyordu. "Kahkahası, değişmiş havlama; gülmüşeme değişmiş kahkaha. Havlama insانlara iyi haberler vermek için. Av keşfi. Hiç kuşkusuz yardım isteğinden doğuyor. Ağlamak ise karmaşık bir sorun."³²

İnsanın gururuna atılmış böyle bir tokat Darwin'in teorilerini, eğer duymuş olsalardı aşırılık yanlılarının suiistimaline açık hale getirecekti. Ucuz matbaalar korsanlığa alışmıştı. Değirmenlerine girecek her tahıl ucuza karıştırılabilir ve her köşe başına çıkabilirdi. Militanlar din adamı karşıtı propagandalarını sağlamaya bağlamak için materyalizmi kullandıklarından, gerçekten de böyle bir tehlike vardı.

Sansürlenmiş çalışmaların mütemadiyen korsan baskısı yapıliyordu, hiçbirinin baskısı da cerrah William Lawrence'ın kitabından fazla yapılmamıştı. Lawrence, bilimsel retoriği ateşli bir parlaklık kazanmış bir cumhuriyetçiydi. Tory yanlısı *Quarterly Review*'da yayınlanan kötücul bir saldırının ardından Cerrahlar Koleji'ndeki görevinden istifa etmeye ve görüşlerini geri almaya zorlanmıştı. *Quarterly* Lawrence'ın insan ve zihne ilişkin materyalist açıklamalarını lanetlemiştir. Mahkeme *Lectures of Man*'in din karşısındaki hükmüne varmış, bu da kitabın telif haklarını ortadan kaldırılmıştı. Bu, ateistlerin kulaklarında çınlayan bir onay işaretti oldu. Altı ucuz matbaa, saldırı niteliğindeki kitabın korsan baskısını yaparak on yıl boyunca kitabı basılmasını sağladı. Son ucuz baskı daha yeni çıkmış, "din adamlarıyla alay ediliyor" diye broşürlerle reklamı yapılmıştı.³³ So-

nuçta Lawrence'ın *başyapıtı* resmi olarak piyasadan çekilmiş olsa da her muhalifin kitaplığında bulunabilirdi.

Darwin'de *Lectures*'ın kaba ciltli bir baskısı bulunuyordu; ucuz karton kapaklar arasına sıkıştırılmış, işçi sınıfına hitap eden bütün kitapçılarda ucuza bulunabilecek bir baskısı. Ondaki kopyanın korsan baskısını ayakkabıcıyken yayıncı olmuş, adı kötüye çıkışmış William Benbow yapmıştı. Benbow ateşli siyasetini, pornografik yayınlar satarak finanse ediyordu.³⁴ Darwin'in kendisini bekleyen kaderi görmek için bu eski püskü cilde bakması (hâlâ kullanıyordu) yeterli oldu. Darwin ateist değildi; kitaplarının adı fanatikler tarafından çalınmasına teveccüh gösterecek de değildi. Lawrence, insanların adının nasıl çamura bulaştırılabileceğine dair iyi bir hatırlatmaydı.

Darwin, edebi çevrenin merkezine doğru ilerlerken, şizoid varoluşu da güçlendi. Lyell'in yardımıyla 21 Haziran'da Charles Dickens'la birlikte Athenaeum Kulübü'ne seçildi ve buranın çok hoş bir yer olduğunu gördü. Her gün burada yemek yiyordu; burada "bir beyefendi, daha doğrusu bir Lord gibi hissettiğini" söylüyordu. Eras'in biraz yadırgamasına yol açan sözlerle, "Çok hoşlanıyorum; çünkü aslında tam anlamıyla nefret edeceğimi düşünmüştüm," diyordu; "insan orada görmek istediği çok fazla insanla karşılaşıyor." İnsanları izlemeye düşkün biri olarak iyi ve muhteşem olanı gözetlemekten zevk alıyordu. Bir beyefendinin bazı yükümlülükleri vardı, Darwin'in bilimi bazı değerlerin altını çiziyordu. Bir öğretmenin dediği gibi, "yalnızca bilginin değil, karakterin de güç anlamına geldiği; karaktersiz bilginin geçici ve çok uçucu bir üstünlüğe sahip olduğu" bir çağdı.³⁵ Bütün kulüpler içinde Athenaeum bilgi ve karakter sahibi olarak duruyordu ve Darwin'in de birini diğerine feda etmeye niyeti yoktu.

Marlborough Street'te yaz ortası tam bir şenlik zamanıydı. Hensleigh, Wedgwoodlar Erasmus'un kapı komşusu olmuşlardı; Catherine Darwin ile kuzen Emma da onlarda kalıyordu. Charles zaman zaman damlıyordu; birlikte "çok hoş, neşeli bir topluluk" oluyorlardı. Bir akşam Thomas ve Jane Carlyle akşam yemeğine geldiler. Emma davudi sesli İskoç'un söylemeklerinin büyük bölümünü kaçırmış olsa da onun "dikkat çekici bir hoşluğu ve dobralığı" olduğunu düşünmüştü. Charles ise Emma'nın dikkat çekici bir hoşluğu olan tavırlarının farkına varıyordu.³⁶

Yine de Londra "duman, sağıksızlık ve sıkı çalışmayla" doluydu, Charles "Darwin ve Wedgwood Cephesi" ndeki toplantı son bulduğunda sağ-

lığıni geri kazanmaya karar verdi. Bir ilaca ihtiyacı vardı, seyahat de bu ilacı sağlayabilirdi. Sonunda hastalık onu şehrin dışına, İngiltere'nin dışına sürüp çıkardı. *Beagle* seyahatinden bu yana ilk çekiçleme tatili için İskoç dağlarına gitti.

23 Haziran'da buharlı bir gemiyle Edinburg'a doğru yola koyuldu; eski deniz kurdu "manzaranın tadını çıkardı": "İki kadın ve bazı çocuklar deniz tuttu, onların halinden ben perişan oldum; ama iyiydim." Edinburg'da bir gün kaldı; 1827'de tıp okulundan ayrılmasından bu yana ilk kez Edinburg'da kalıyordu, "eski günlerdeki düşünceleri anmak için Salisbury kalyıklarında yalnız bir yürüyüşe çıktı."³⁷ Bir uçurumun altında kalmış başka bir devirdi o günler. O değişiyordu, Britanya değişiyordu: İşte oradaydı, günlerden 28 Haziran 1838'di ve o gün, 18'inci doğum gününü bir ay öncesinde bırakmış incecik bir genç kız, Kraliçe Victoria taç giyiyordu.

Bastırıp issız yüksek kesimlere çıktı, Loch Leven'dan geçti; kuzeye, Fort William üzerinden Glen Roy'un ağızına vardı; Londra'dan ayrılmasından bir hafta sonra varmıştı buraya. Burada "güzel havaların, muhteşem günbatılarının, kendi hissettiği kadar mutlu görünen doğanın" tadını çıkardı. Tozlu bir yoldan ilerleyip geniş yeşil bir vadisi astı, yükselen tepelere vardı. Glen Roy kilometrelerece uzayıp gidiyordu; fakat yarı yola gelmeden şu meşhur "paralel yolları" görmeyi başardı; birbirine paralel üç yol vadinin iki yakasında uzayıp gidiyordu. Görmeye geldiği şeyler, en büyük jeolojik muammalar arasında yer alıyordu. Aslında yol değildi. Ortadaki yolda durduğunda, buranın düz olmadığını fark etti. Burası 20 derecelik bir eğimle yana yatmış, yaklaşık 20 metre genişliğinde bir sahanlığıtı. Aynı şey 60 metre aşağıındaki ve 30 metre yukarıındaki teraslar için de geçerliydi. Bu paralel yollar gözün alabildiğine Glen Roy'un etrafından akıp gidiyorlardı; arkasında, 20 kilometre ötedeyse Britanya'nın en yüksek zirvesi Ben Nevis manzarayı tamamlıyordu; muammayı andıran bu oluşuma muhafizlik eden, karlarla kaplı bir gözcüydü.

Gördüğü jeolojik manzaraların hiçbirini – "ilk volkanik ada, ilk yükseliş sahil şeridi ya da Cordillera'dan geçiş bile" – bu kadar ilginç değildi. "Yolların" yıllardır jeologları bu issız yere çektiğini biliyordu. Bunlar üç ayrı seferde suları çekilmiş, her seferinde dağ tarafının içlerine giren bir kıyı şeridi bırakmış antik bir gölün kalıntıları mıydı? Bazıları böyle olduğunu düşünüyor ve bir zamanlar vadide gölün sularını tutmak için baraj yapıldığını sanıyorlardı.

Darwin bu vadiye, yerküre kabuğunun salındığını söyleyen bir teoriyle yaklaştı. Şili'de teraslanmayı görmüştü; orada "yollar" kabuklarla doluydu; oraların eskiden sahil olduğu belliydi. Glen Roy çevresindeki dağlar da denizden basamak basamak yükselmişlerse eski sahiller anlamlı bir işaret olacaktı. Paralel yolların deniz kıyısı olduğunu kanıtlamaksa küresel jeoloji teorisini doğrulayacaktı. Anlamlı işaretler olacak denizminareleri ya da kabukları bulamamış olsa da buraların eskiden sahil olması gerektiği kanısındaydı. Deniz seviyesinde olmuşlardı; bunun ardından kara üç aşamada yükselmişti.

Tatmin olmuş bir biçimde evin yolunu tuttu, defteri kabarmıştı. "Glen Roy'da geçirdiği sekiz güzel gün," işe yaramıştı. "İskoçya seferim parlak cevaplar getirdi," diyordu.³⁸ Kendini dünyanın zirvesine çıkışmış gibi hissediyordu.

18. Bölüm

Evlilik ve Malthusçu Saygınlık

Charles gücüne güç, iyimserliğine iyimserlik katmış bir halde, Temmuz 1838'de Shrewsbury üzerinden eve döndü. Aklında o kadar fazla şey kaynıyordu ki kuramlarının dini açılımları üzerine düşünürken her şeyi eski bir özgür düşünürle, babasıyla tartışmaya karar verdi. Kartlar arasında evlilik de vardı; hiç olmadığı kadar gündemindeydi. Emma Wedgwood'un Great Marlborough Street'te gönlünü çelmesinin üstünden üç hafta geçmişti; seçeneklerini değerlendiriyor, tavsiye almak istiyordu.

Doktor onu bekleyen sorunları önceden görmüştü. Charles bir kapanın içine doğru ilerliyor olabilirdi. Darwinler ve Wedgwoodlar evlilikle birleşmiş, dinle ayrılmışlardı. Yaşı Erasmus, büyükbaşa Josiah'nın Üni-versitelerini “düşmekte olan bir Hıristiyan’ı tutacak kuştüyü bir yatak” diye tefe koyduğundan beri, din iki aile arasında tatsız bir mevzu olmuştu; bu yüzden de Charles kuzeni Emma konusunda ciddiye adımlarına dikkat etse iyi olurdu. Doktor ona dini şüphelerini saklaması tavsiyesinde bulundu, aksi takdirde “son derece büyük bir üzüntüye” yol açacaktı. Babası deneyimlerine dayanarak konuşuyordu. “Hanımların ya da beylerin sağlık durumu bozuluncaya kadar işler iyi gider; ama sonra bazı hanımlar kocalarının kurtuluşuya ilgili şüphelere kapılmaya başlar, böylece onların da aynı şekilde acı çekmesine yol açarlar.”¹ Özellikle de Wedgwood kadınları erkeklerinin öbür dünyadaki akibetyle ilgili korkuya kapılırlardı.

Doktor'un tavsiyeleri bir bakıma kehaneti andırıyordu; çünkü Charles artık kutsal sayılan birçok gerçeğe dair şüphe duyuyordu ve onu kuvvetten düşüren bir hastalık çekiyordu.

Para, değerlendirilmesi gereken başka bir vasıf; evlilikte saadeti aynı ölçüde etkileyen bir noktaydı. Bu noktada da Doktor'a danışılması gerekiyordu ve Charles da evde bulunduğu sıralarda evlilikle ilgili maliyet/ya-

rar analizini iyice incelikli bir hale getirdi, çocuk sahibi olmanın artıları ve eksilerine bir kez daha daldı; seyahate çıkma ile yükümlülükler, gelecekteki güvenlik ile boş zaman kaybı arasındaki dengeyi tarttı. Hesaplamaları biraz kabaca da olsa zengin sınıflara özgüydü. Her gün hayvanların çiftleştirilmesi hakkında notlar aldığından, kendi çiftleşmesine de aynı titizlikle ve aynı faydacı soğuklukla yaklaşması doğal görünüyordu.

Mavi bir kâğıt parçasını “olumlu” ve “olumsuz” diye iki sütuna ayırdı, benmerkezci bir tavırla notlar almaya başladı:

Evlen

Çocuklar (eğer Tanrı izin verirse) – seninle ilgiliymiş gibi hissedecék sürekli bir yoldaş (yaşlılıkta da arkadaş) – sevme ve oynama nesnesi olmak – her halükârda bir köpekten daha iyidir – ev ve evle ilgilenecek biri – müziğin ve bir kadınla hoşbeş etmenin keyfi – bunlar insanın sağlığı için iyi – ama *feci bir zaman kaybı*.

Tanrıım, insanın bütün hayatı kısır bir işçi arı gibi çalışıp durarak başka hiçbir şey olmadan geçirdiğini düşünmek tahammül edilemez – Hayır hayır, böyle olmayaçak – bütün günlerini sisli, pis Londra'da bir evde yalnız başına geçirdiğini düşün – kendini hoş, yumuşacık bir hanımla, şöminenin karşısında kanepede bir düşün, belki kitaplar ve müzik de eşlik edebilir – bu hayali Grt. Marlborough St.'in donuk gerçekliğiyle karşılaşır.

Evlen – Evlen – Evlen (kanıtlanması gerekiyor)

Evlenme

İstediğin yere gitme özgürlüğün olur – içinde yer alacağı top luluğu tercih edebilir ve orada *pekaraz bulunabilirsin* – kulüplerde akıllı adamlarla sohbet edebilirsin – akrabaları ziyaret etmek, her ömensiz işte eğilip büklümek zorunda kalmazsun – çocukların harcamaları ve gerilimleriyle uğraşmazsun – ve belki de kavgalarla – zaman kaybı olmaz – evlenirsen akşamları okuyamazsun – şişmanlar ve tembellişirsin – gerilimlerin ve sorumlulukların olur – kitaplara ve başka şeylere ayıracak daha az paran olur – bir sürü çocuk ekmeğine ortak olmak zorunda kalırsa – (ama çok çalışmamak insanın sağlığı için çok zararlı)

Herhalde eşim Londra'yı semez; bu durumda hüküm tembel ve aylak bir aptal hayatına sürülüp orada çürümek.

Bilanço belirleyici bir biçimde evlilikten yana ağır basmıştı.

Tükenmiş “işçi arı”nın ihtiyacı olan şey, yumuşak başlı, fazla sosyal olmayan, çeyiz sahibi, onun rahatsız olmadan çalışmasını sağlayacak bir eşti. Bir karısı olmazsa hayatının çocukların üzerinden devam etmesi, onun deyişyle “ikinci bir hayat” da söz konusu olmayacağındı. Arıımız fikrini değiştirmeye karar verdi, bu “hiçbir zaman Fransızca öğrenemeyeceğim – ya da Avrupa’yı göremeyeceğim – ya da Amerika’ya gidemeyeceğim – ya da balonla havalandamayacağım” anlamına gelse bile. “Boş ver oğlum – neselen – insan bu yalnız hayatı yaşayamaz, yaşılıkta sersemlemiş bir halde, arkadaşsız, soğuk, aynada çoktan kırışmaya başlamış çocuksuz yüzüne bakarak – Boş ver, şansına güven – Dik dur.” Nihayetinde o kadar da kötü olamazdı, “Bir sürü mutlu köle var.”²

Karısının Emma gibi “bir melek ve para sahibi biri olması” daha da iyi olurdu. Emma Josiah Wedgwood'un torunu, Hensleigh'in kız kardeşi (ve Eras'in eski yavuklusu); o, kabul edilebilir aile yakınlarından oluşan bu küçük çevredeki evlenilebilir tek kızdı. Daha da önemlisi parası çeyiz olarak gelecekti, bu da onu Martineau gibi ekmeğini kendisi kazanan bağımsız bir kadından daha çekici kıliyordu. Emma daha güvenliydi, güvenlik sunuyordu; onun kuzeni olduğundan maliyeti doğru bir biçimde hesaplaşabilirdi. Jos Dayı, bir önceki yıl Charles'in kız kardeşi Catherine'le evlendiğinde oğlu Josiah'ya 5000 sterlinlik bir bono vermiş, yıllık 400 sterlin harçlık bağlamıştı. Birinci derece kuzenler arasında bu kadar çok evlenen varken, Charles, Darwinler ile Wedgwoodları birbirine bağlayan bağa kazançlı bir ilmek daha eklemekle pek de düğüm atmış olmayacağındı.

Evlilikti bu; bir köpek yerine bir hanım. O bariz, “Ne zaman?” sorusuna karşılık babası, “Kısa süre içinde,” cevabını verdi, o da bunu kabul etti. Emma mükemmelidi, zaten bir evcillik örneğiyydi. Bir çocuk bakıcısı, ev sahibesi, koruyucu olabilir; dört duvar arasında özlemini çektiği rahatlığı ve inzivayı sağlayabilirdi. Kendisini “itici denecek kadar” düz bulduğundan, aslında Emma'nın teklifini kabul edip etmeyeceği konusunda kaygıları vardı; ama, “Şansımı denemeye kararlıyım,” diyordu.³

“Shrewsbury'de çok tembel” olduğunu not düşmüştü; bu nafile yere harıl harıl çalışmış olduğu anlamına geliyordu. Zaman geçmiş, soyla ilgili sorunlarına bomba gibi bir çözüm bulamamıştı. Ama çalışıyordu; evin güvenli ortamında deri kaplı iki yeni defter açtı; biri transmutasyon dizisindendi (“D”), diğeri ise transmutasyonun daha geniş kapsamlı sonuç-

larıyla ilgiliydi ("M"). Materyalist bulmacaların parçalarını yerli yerine oturtuyor; ahlaki ve toplumsal davranışların evrimle ilgili temellerini araştırmaya koyuluyordu. "M" defterinin altmış sayfası o "tembellikle geçen" on beş gün içinde doldurulmuştu; defterin girişine yazdığı "Babam diyor ki..." sözleri, izleyen satırlardaki tonu belli ediyordu.

Notları coşkulu bir hal almıştı, hâlâ güdülerin bir kuşaktan diğerine, bir şekilde beyne kodlanmış olarak nasıl geçtiğini açıklamaya çalışıyordu. Delirmiş hastalar, nöbetlerin etkisi, bunaklık, deliliğin tezahürleri, hafızanın oyunları hakkında Doktor'u soru yağmuruna tutuyordu. Hiçbir şey hatırlayamayan, ama çocukken öğrendikleri şarkıları neredeyse içgüdiesel bir biçimde, "kuşların şakimasına benzetilebilecek bir tavırla" söyleyen ihtiyarlar hakkında anekdotlar dinliyordu. İnsan hiç farkında olmadan bir hatırlasının hayatı boyunca uykuda kalması gibi, güdülerin de kuşaktan kuşağa geçen "hatırlar" olduğu düşüncesi, içgüdülerı daha az "hayret edilesi" kılıyordu.⁴ Herhalde bütün güdüler böyledi: Fiziksel olarak beyne yazılmış bilinçdışı bir hatırlı.

Doktor'la yaptığı sohbetleri yenice sona erdirmiş, evlilikle ilgili maliyet hesabının ardından bu yükü üstlenmeye hazır hale gelmiş Darwin, 29 Temmuz'da "gayet keyifli" bir biçimde at sırtında Maer yolunu tuttu. Emma da bunu umuyordu; Charles'in daha fazla görürse kendisini "gerçekten begeneceğini" düşünüyordu. Uzun uzun fısıldaştılar ve yakınlaştılar, daha sonra "kütüphanedeki şöminenin önünde duygusal bir gevezeliğe daldılar." Evlilik hakkında hiçbir şey söylememedi; kısa süre sonra gerçekleşecek, belki de Charles kendisini kaybetmişti, ama ikisi de "yeni bir gevezelinin" özlemini çekiyordu.

Maalesef Charles Emma'yı görür görmez, babasının tavsiyesini bir kenara fırlatıp atmıştı. Kuzenler birbirlerini, birbirlerinden gizli saklı tutamayacak kadar uzun süredir tanıyorlardı. Darwin hâlâ dine aykırı beyin bilimine kafa patlatıyordu. Mount'ta, özgür iradenin kendisinin belirle nimci dünya sisteminde hiçbir yeri olmadığını ifade etmiş; materyalizmini Maer'e beraberinde götürmüştü. Nöral madde demirden kanunlara göre işliyordu, bu durumda düşünce nasıl özgür olabilirdi? Daha da derinlere iniyormuş gibi görünüyor, bu da onu korkutuyordu. Panik psikolojisi hakkında notlar kaleme alırken içine döndü. "Gece uyandım, pek iyi hissetmiyordum ve çok korkmuştum." "Korku hissine, kalp çarpıntısı, ter, kasların terlemesi eşlik ediyor." Sohbetleri sırasında kalbini pek çok bakım-

dan açmış olsa gerekti; Emma'yı sırrına ortak etmeye direnmeyi becermemişi. Maer'de yeni bir mürekkeple, yeni bir anlayışla kaleme aldıkları, Emma'nın verdiği cevapla şaşkınlığa kapıldığını ortaya koyuyordu. Darwin, materyalizmini kamufle etme yolları geliştirmeye başladı. Bunu belirtme, diye tembihliyordu kendi kendisine, yalnızca zihinsel davranışın miras alındığından bahset: "Materyalizme inanmakta ne kadar ileri gittiğini belirtmekten kaçınmak için, yalnızca duygular, güdüler, yeteneklerin çocuğun beyni ebeveyninkine benzettiği için kalıtsal olduğunu söyle,"⁵ diye karalamıştı aceleyle. Kelimelerini gizlemeyi öğreniyordu.

Babasını dinlemiş olsa iyi ederdi. Doktor, sakla demiş; Emma açıklamasına neden olmuştu. Fakat bu muhtemelen kolaydı; çünkü öyle bir özgürlüğü vardı ki Emma bütün özelliklerinden üstün tutuyordu: "Gördüğüm en açık, en şeffaf adam; bütün kelimeleri gerçek düşüncelerini yansıtıyor." Öyle görünüyor ki evrimi de bu yüzden tartışı; ama Emma nihai kökenler hakkında tuhaf sorular sorarak onu yine şaşırtmış olsa gerek. Ne konuşturarsa, Darwin bir kanaat sahibi olmanın zorluğunu anlamış, defterinin başına aklı başına gelmiş bir halde dönmüştü; kendi kendisine şiddetini sınırlaması uyarısında bulunuyordu. İlk kökenlerden uzak durmalı, yalnızca organların ya da hayvanların nasıl *değiştiğini* açıklamalıydı; aksi takdirde "ilk gözün nasıl oluştuğunu göstermek gerekecekti."⁶ Ama bu yapabileceği bir şey değildi.

1 Ağustos'ta şehre geri döndü. Eşikte duruyordu; genel kabul gören Anglikan bilgeliğini alaşağı ederken, kendisini aile hayatının kollarına atmaya hazırıldı. Biliminin doğru olmakla kalmadığı, en az Galileo'nun bilimi kadar yıkıcı olduğu kanısındaydı. "Benimkisi cesur bir teori," diye kabul ediyordu; insanın atalarına dair, felsefe ve etikte devrim yaratacak bir gö-rüşü bu. Kendi kelimeleriyle şöyle ifade ediyordu: "İnsanın kökeni artık kanıtlandı. Metafiziğin serpilip gelişmesi lazım. Babunu anlayan biri metafizik konusunda Locke'tan daha ileri gidecektir." Bu ölümsüzlük imalarının daha dünyevi yankıları vardı. Kendi kendisini giderek önemli bulduğu için notlarına tarih atmaya başlamış; hayatında kilit önemdeki olayları kaydetmek için bir defter açmıştı. Ayrıca dört yaşıdan on bir yaşına kadarki çocukluk hatırlarını kaleme almıştı; 1700 kelimelik bu derleme tuhaf hatırları ve olayları içeriyordu. Derlemesi bir değişiklik yaratmış; öncü araştırmasının tanınmadan, kabul edilmeden geçilmeyeceği konusunda ona yeni bir güven vermişti.⁷

Londra'da geçirdiği birkaç günün ardından, Fransız matematikçi Auguste Comte'un kaleme aldığı *Pozitif Felsefe* adlı kitaba ilişkin bir değerlendirmeden büyülendi; bu değerlendirme sayesinde kendi dünya görüşünün doğru dünya görüşü olduğuna ikna oldu. Athaneum'da koltuğuna gömülmüş oturuyor, Whewell'a indirilen üstü örtülü darbelerden zevk alıyordu, kitabın tonunu "muazzam" sözleriyle övüyordu. Comte'a göre olgunlaşmış bir bilimin başlıca özelliği kanunların üstünlüğüne inanç duymaktı ki Darwin bu inanca sahipti. Diğer bütün yaklaşımlar insanın gelişim sürecinin Tanrı'nın eline ihtiyaç duyan "teolojik ya da kurgusal" aşamasından (Comte ateistti) ya da ortaçağda dünyanın gizli emanasyon ve mistik etkilerle yönetildiğini söyleyen "metafizik" aşamadan kalıntıları. Modern bilime doğru bu tarihsel ilerlemenin evrensel bir çınlaması vardı; hatta Darwin çocukların da benzer aşamalardan geçip geçmediğini merak etmeye başladı; kültürel ilerlemeyi zihinsel olarak özetliyordu.

Comte gerçek bilginin yalnızca "pozitif" olgulardan oluşması gerekligine inanıyordu (bu yüzden de takipçilerine "pozitivist" deniyordu). Darwin, Comte'un "bilimin teolojik hali" mefhumunun "büyük bir fikir" olduğunu karalamıştı. Suiistimale de bir hayli açıktı; Cambridge biliminin yerini alacak kötüleyici yeni bir etiket sunuyordu. Darwin, "Zooloji artık tümüyle teolojik," diyordu. "Gök gürültüsü ve şimşegi doğrudan Tanrı'nın iradesi" olarak gören York Minster gibi vahşilerin, "yaratıcıya dair doğuştan gelen bilginin," "Tanrı'nın en muhteşem kanunlarına" göre evrilmek yerine, "onun ayrıca gerçekleştirdiği bir eylemle içimize yerleştirildiğini söyleyen" mucize satıcısı filozoftan yalnızca biraz daha ilkel olduğunu söylüyordu.

İlahi insan merkezçiliklerin ve animizmlerin modası geçmişti; Comte "oluların izini sürüp kanunlara varmaktan" hoşnuttu. Darwin'in Atheneum'da otururken okuduğu değerlendirme, Comte'u takip ederken çok ileri gitmekten kaçınıyordu, yoksa Comte'un başıboş pozitivizminin sonu ahlak ve din kaynaklarının "zehirlenmesine" varabilirdi. Fakat Darwin çoktan bir adım öne geçmişti; değerlendirme yazarının korktuğu şeyi yapıyordu. "İrademiz bile örgütlenme yasalarından doğabilir," diyordu; "benim görüşlerim bu yöne meylediyor." Birkaç gün sonra makaleyi o kadar büyük bir dikkatle yeniden okudu ki gerilimden başı ağırdı. Dickens'a dalmak baş ağrısını geçirdi. Fakat migrenleri kötüye gidiyordu; bir süre sonra Woolwich rıhtımlarını ziyaret ederek "zihnini gevsetmeye çalıştı."⁸

Başkaları Comte'un pozitivizmine kapılmıştı. Martineau onun kitabıni çevirmeye girişmiş ve kendinden geçmiş bir ruh haliyle şu satırları yazmıştı: "Kendimizi birden evrenin ortasında ... keyfe, kaprise bağlı koşullarda değil de bir bütünüń parçası olarak bizim überimizde de işleyen büyük, genel, değişmez kanunlara tabi olarak yaşıar ve hareket eder halde bulduk." Darwin çoktan benzer uçuslara geçmişti, Pozitivizm yalnızca bunları yoğunlaştırmıştı. "İnsan dünyaya ne kadar muhteşem gözlüklerle bakabilir," diyordu. Kanunların uçsuz bucaksız etkisi iklimleri, yer şekillerini, hayvanlar ve bitkilerdeki değişiklikleri belirliyordu; her şey "belli uyum kanunlarına göre" eşzamanlılık taşıyordu.⁹

Tanrı'nın bütün salyangozları ve sümüklüböcekleri tek tek yarattığını söyleyen aykırı düşünceden "çok çok daha büyük" bir fikirdi bu. Kadir-i Mutlak koca bir yumuşakçalar ailesini şahsen yaratıyordu; "O'nun onurunun ne kadar da altında kalıyor bu!" Darwin ikna edici bir strateji üzerinde çalışıyordu; Babbage'ın her şeye muktedir olmayı Tanrı'ya geri iade etmesinde, Kilise karşıtlarının Yaratıcı'ya bir tutarlılık kazandırmamasında olduğu gibi: Nihayetinde mucizeler Tanrı'nın kendi yaptığı işe burnunu sokmasından başka neydi ki? Kanunlar üstündü; sonradan onarıma gerek yoktu. Üniteryenler bunu biliyordu, Darwin de öyle. Ancak "kasılmış bir tahayyül" Tanrı'nın "organik doğaya yerleştirdiği kanunlara karşı savaş açabileceğini" savunurdu.¹⁰ Özelle Darwin daha geniş kapsamlı Üniteryen harekete dahil oluyor, Kilise karşıtlarının desteğini topluyor; bildik, açık çağrılarla daha geniş çaplı bir izleyici kitlesi-ne ateş açmaya hazırlanıyordu.

Darwin'in özgür iradeyi reddetmesi, onu metafizik uçuruma daha bir yaklaştırmıştı. Artık düşünce ve davranış rutin olarak beynin yapısına indiriyor, beynin parçalarına ayıryordu. İstekler nöral örgütlenmenin bir sonucuysa – "koşullar ve eğitim"den gelen kısıtlamalara tabi olarak gelişiyorsa– bu durumda anti-sosyal davranışlar kalıtsal olarak alınabilirdi. "Gerçekten de babaların hataları bedensel olarak gelip çocukları buluyor." Bu korkutucuydu. Bu davranış ve düşünce örüntülerinin miras alındığını teslim etmek, "insanı yeni bir kaderci" haline getirecekti, "çünkü insan bir ateist olmaya yonelecekti." Ama Darwin bir ateist değildi. Bütün bunların Tanrı'nın doğal kanunlarının sonucu olduğunu kabul ediyordu ve Tanrı'sız bir sonuca varacakmış gibi göründüğünde "İnsanın ciddiyetle 'bizi ayartılmaktan koru' diye dua etmesi gerektiğini" söylüyordu. Öte

yandan bu evrimci belirlenimciliği kabul etmek insanların davranışlarını değiştirebiliirdi, bir baba “çocukları uğruna örgütlenmesini geliştirmeye can atabilirdi.” Erkekler “yalnızca iyi kadınlarla evlenecek, eğitime ayrıntılı bir dikkat sarf edecek, böylece çocukların mutlu olma yoluna sokacaktır,” diyordu.¹¹

Darwin bunları kaleme alırken, eski türde bir kadercinin, Harriet Martineau'nun kitaplarını okuyordu. Martineau genel ahlaki duygunun karşısında duruyor, insanlar arasında “doğru” ile “yanlış”ın manevi donanımlar olmadığını; bunların kültürel olarak koşullandırıldığını öne sürüyordu. Böyle ahlaki bir görelilikçilik radikal Kilise karşıtları arasında yayındı, Darwin de *Beagle*'ın Tierra del Fuego ve Yeni Zelanda seyahatleri sonrasında bu fikri benimsemeye hazırıldı. Harriet'in, ahlaki normların dış etkiler yoluyla olduğu, bütün kötülükler ve erdemlerin sosyal bağlama dayandığı yönündeki önermesini kabul ediyordu.¹² Erdem, kabileler arası bir savaşta insanların katledilmesinde yatar olabilirdi ya da tam tersine insan hayatlarının kurtarılmasında. Erdem, dünya çapında tuhaf ve öngörülemez biçimlerde tezahür ediyordu.

Peki ya Polinezyalı anneler görev bilip çocukların boğarsa ya da Doğulu krallar yüz tane karıları olmadığı için İngiliz krallarına gülerse? Bu ahlaki yelpaze, köpek türlerinin farklı içgüdüler sergilemesinden daha tuhaf değildi. Bütün insanların bir ahlak duygusuna sahip olması (nasıl ifade edilirse edilsin), “insanın tipki geyikler gibi sosyal bir hayvan olmasından” ileri geliyordu. Ahlaki edimler bir geyiğin uyarıcı çığlığı kadar içgüdüseldi; atasal insan sürüsünün bütünleşmesini sağlayan sosyal güdülerden evrilmişlerdi. Toplumsal olarak yararlıydılar, ilişkilerimizi sağlamlaştırımızı sağlıyorlardı. Hıristiyanlığın, “Başkalarına kendine davranışmasını istedigin gibi davran” ve “Komşunu kendini sevdiğin gibi sev” gibi emirleri bile atalarımızın “cinsel, ebeveynlik ve sosyal güdülerinden” doğal olarak evrilmişlerdi.

Darwin bu evrimci reçeteler ile Yeni Ahit'in ahlakının “birbirlerine çok yaklaştığını” düşünüyordu. Her ikisi de benzer davranışlara yol açmıştı. Her ikisi de insanların “gelecekteki sefalet korkusu” yüzünden ahlaklı davranışması talebinde bulunuyordu; evrimci bu hayatı çocukları için, Hıristiyan ise sonraki hayat için kaygılanıyordu. Her ikisi için de Tanrı'nın karşısında vazife, gelecekteki mutluluk için çalışmak anlamına geliyordu.¹³ 1838 yılı sonbaharına gelindiğinde, bütün sosyal ve ahlaki meseleleri Hen-

sleigh, Harriet ve Erasmus'la birlikte tartışış halletmiş; muazzam bir ölüme ulaşmakta olan evrimci formülü üzerinde onlarla çalışmıştı.

Ocağın üstünde o kadar fazla işi vardı ki her şey iyice kaynamaya başlamıştı. Artık *Coral Reefs* (Mercan Resifleri) olarak sınırlandırdığı jeoloji kitabı yavaş yavaş öğretülyordu; Glen Roy'un eskiden denizin bir kolu olduğunu kanıtlamaya çalışıyordu; Zoology nüshaları da zamanının "büyük bölümünü öldürdüyordu." Defterleri enerjisini çekip tüketiyordu, *Journal* da hâlâ basılmamıştı. Lyell ders kitabı *Elements of Geology*'nin (Jeolojinin Unsurları) "lezzetli" yeni basımı için taslakları yağmalamıştı; Darwin de onun, günlüğünden "tahmin edebileceğinden bu kadar fazla yararlanmış olmasına" minnettardı. Fakat FitzRoy'un kaleme aldığı cilde ya da ne zaman yayınlanacağına dair bir emare yoktu. Lyell kendi yazdığı önsözde gecikmeden şikayet etmiş, Darwin ise FitzRoy'un önsözü okurken "biraz karanlık göründüğünü" ve "bir tür homurtu çıkardığını" not almıştı. Lyell'e, "Onun karakterini merak etmekten hiç vazgeçmedim. İyi ve cömert yönleri çok fazla; gelgelelim böyle talihsiz bir asabyetle bozuluyor," diye anlatmıştı. "Beyninin örgütlenmesinde bir şeyin onarılmaya ihtiyacı var," sonucuna varmış, sevdigi bir konuyu üstü örtülü bir biçimde gündeme getirmiştir.

Başka çırkin ifadeler de ilgisini çekiyordu. Hayvanat bahçesindeki baba bunalrı izleyerek saatler geçiriyor, onların kaş hareketlerinin anlamını çözmeye çalışıyordu. "Ters" ifadeler ortaya çıkarmak için fistık tutarak maymunları kızdırıyordu. Buna benzer bir işkence gören yeni orangutan "kendini sırtüstü yere atmış, yaramaz bir çocuk gibi havayı tekmeleyip ağlamıştı." Orangutanın mahcup, hileler düşünen, gülünç ifadesini yakından incelemek için onun kafesine tırmanmıştı. Hayvan yansımmasına surat asıyor, samanları araç olarak kullanıyor, mızıka正在做着, bakıcısının sözünü dinlemeye içinde saklanıyordu.¹⁴ Surat asması ve utanmış yüzü epeyce insancaydı, insanıkine benzer zihinsel durumları yansıtıyordu; bu da hücre arkadaşının bir kez daha, Tierra del Fuegolu vahşile medeni maymun arasında öyle büyük bir uçurum bulunmadığı sonucuna varmasına yol açmıştır.

İnsanın huysuzluk nöbetleri bile evrim geçirmiştir. Ne kadar yükseltilmiş olursa olsun, maymun atalarımız yarar sağlamış olduğu için "intikam, öfke" gibi duygularımız vardı. O halde, "Kötüçül tutkularımız soyumuzun köklerinde!" diye karalamiştı. İyi ve kötü, maymunların özellikleri olduğu ka-

dar ahlaki mutlaklar değildilerdi. Ya da daha grafik bir dille, "Babun biçimindeki şeytan büyükbabamızdır!" Evrim, tutkuları başka hiçbir şeyin yapamayacağı bir biçimde açıklıyordu. Erasmus, Platon'a göre "iyi ile kötü hakkındaki 'zorunlu düşüncelerimiz'in ruhun önceden var olmasından kaynaklandıklarını"nı, çünkü "tecrübelerden çıkartılabilir olmadıklarını" söyleyerek ona takılıyordu; Darwin bu sözlere karşılık, "Ruhun önceden var olmasıyla ilgili olarak maymunları okuyun," diye ekliyordu.¹⁵

6 Eylül'de Glen Roy hakkında kaleme aldığı, Kraliyet Cemiyeti'nde okuyacağı önemli makaleyi tamamladı. Oburca okumaya başladı; nüfusların kanunu andıran ahlaki ve sosyal davranışlarını vurgulayan, insanlarla ilgili istatistiklerin yer aldığı kitapları seçiyordu. Düşüncelerine artık din, ahlak ve soyla ilgili düşünceler hâkimdi. Sabanını yine yapayalnız sürüyor, duygularını ve korkularını biriktiriyordu. O ayın ortasında Lyell'e çekinerek "türler meselesiyle ilgili olarak hayvanların sınıflandırılması, benzerlikleri ve güdüleri" üzerine düşündüğünü açtı; "olgularla defter üstüne defter doldurdum; bu olgular artık alt kanunlar olarak *çıkıkça* gruplanmaya başladı," diyordu.¹⁶ Lyell onun yaptığı araştımanın nasıl bir yön aldığına bilemezdi; ama bu bir işaretti.

Darwin yalıtılmıştı. Lyell'in duruşuna sahip bir müttefike ihtiyacı vardı. Ayrıca hassastı; bir hafta sonra 21 Eylül'de, şiddete maruz kalma korkusunu, infaz edildiğini gördüğü tuhaf bir rüyada açığa çıktı. Hiç kasvetli bir rüya değildi bu; hatırladığı kadarıyla neredeyse düşüncesizce söylemiş bir söyledi. Fakat infaz sahnesi ertesi sabah hatırlayabileceği kadar canlı bir sahneydi. Rüyasında "bir insanın asıldığını ve hayatı döndüğünü; sonra kaçıp gitmediğini, ölümle bir kahraman gibi yüzleştiğiyle ilgili birçok şaka yaptığını" görmüştü. İşte Darwin buydu; bilimsel olarak savunduklarının arkasında duruyor; ama hâlâ Marlborough Street'teki hapishanesinde görüşlerinin dava edilebilir olmadığını ortaya koymayı umuyordu; herhalde Cambridge'te bulunduğu sırada asılan o zavallı şeytanı hatırlıyordu. Sonra anatomiyle uğraştığı günlerden, asılan birinin hayatı dönüremeyeceğini hatırladı. Bu yüzden de rüyanın ortasında işler değişmişti; rüyadaki kişi asılmamış, onun yerine boynu vurulmuştu; kurban zevkle başına kesildiği yerde "boynunun arkasında kalan izi gösteriyordu," bu iz "onun onurlu yaralara sahip olduğunu" kanıtlıyordu.¹⁷ Transmutasyoncu eşkiyanın yerindeydi; onurlu saikleri olduğunu söylüyor, ama ihanetinin bedelini ödüyordu.

***

Mahkûm, okumayı sürdürüyordu; insani istatistiklerle hâlâ ilgileniyordu. O ay sonunda Malthus'un *Essay on the Principle of Population* (Nüfus İlkesi Üzerine Deneme) adlı eserinin altıncı basımını aldı; insanlığın gıda kaynaklarından yoksun kalması, zayıf ve tutumsuzların mevcut kaynaklar için mücadele etmeye dayanamamasıyla ilgili polemik niteliginde bir değerlendirmeydi bu.

Malthus hiç bu kadar gündemde olmamıştı. Bunalım derinlere vurmuştu, görülmemiş bir sıkıntı çekiliyordu, Yoksullar Yasası ve yoksulların isyanı herkesin dilindeydi. İsliklere hâlâ saldırılıyor, memurlar hâlâ taşlanıyordu. Malthus yardımı kınıyordu; isyancılar da Yeni Yoksullar Yasası'nı destekleyen, Malthusçu buldukları her şeyden nefret ediyordu. Muhalif gruplar o sırada Chartism olarak bilinen bir şemsiye örgütün çatısı altında birleşmişlerdi: seçme ve seçilme hakkının genelleştirilmesi, her yıl seçim düzenlenmesi, parlmenterlere maaş bağlanması talebinde bulunan Halk Şartı'nı destekliyorlardı. Bu, taşraya yayılmış kitlesel bir hareketti ve Yeni Yoksullar Yasası da başlıca hedeflerinden biriydi. Hıristiyan Chartistler, "sıkıntı içindeki yoksullara Tanrı tarafından tanınmış bir hakkı, kendi topraklarında şereflice destek bulma hakkını" reddeden bu sistemi kınıyordı. Eylül ayında Psalmistlerle* birlikte, "Topraklarınızda kalın, gerçekten de besleneceksiniz," yazılı pankartlar altında yürümüşlerdi. "Malthuscuların zalim ve iğrenç doktrinlerini" kınayan Chartist nutuklar, imalat yapılan şehirlerde on binlerce kişi tarafından dinleniyor, *The Times* gazetesinde haber oluyordu.¹⁸ İster sevilsin, ister nefret edilsin Malthus görmezden gelinemiyordu.

Darwin bu teoriyi biliyordu. Martineau akşam yemeklerinde konuğu oluyordu, nasıl bilmezdi ki? Yoksulların sosyal yardımlardan yoksun bırakılması işçiler arasında rekabetin artmasına, vergilerin düşmesine yol açmıştı. Rekabet yoğundu, bu da 1830'larda Malthus'u Whig bir serbest tüccarın lütfu haline getiriyordu. Ama Darwin'i o zaten buna hazır olduğu için büyük bir şiddetle çarpan şey Malthus'un istatistikleri olmuştu. Malthus, frenlenmezse insan nüfusunun yalnızca yirmi beş yıl içinde iki katına çıkabileceğini hesaplamıştı. Ama iki katına çıkmamıştı; böyle olmuş olsaydı gezegen aşırı kalabalık olurdu. Kaynaklar için verilen bir mücadele büyümeyi yavaşlatmıştı ve ürkütücü bir ölüm, hastalık, savaş, açlık

---

* Davut Pergamber'e inananlar, Zebur yandaşları. -e.n.

silsilesi nüfusu kontrol altında tutuyordu. Darwin doğanın her yerinde benzer bir mücadele verildiğini görmüş; bunun gerçekten de yaratıcı bir güçe çevrileceğini fark etmişti.

Darwin bir türün istikrarını korumak için yalnızca yeterli sayıda birey doğduğunu *düşünmüştü*. Şimdi, vahşi nüfusların da güçlerinin yetebileceğinin ötesinde üretliğini kabul etmişti. Yoksullar Yasası'nın mimarları gibi, doğa da hiç yardım etmiyordu; bireylerin eli sıkı olması, mücadele etmesi gerekiyordu; tipki Londra'nın çöplüklerinde yaşayan, giderek genişleyen, açılıkla yüz yüze kalmış hurdacı çeteleri gibi. Darwin, Malthus'tan benzersiz bir kavrayış kazanmıştı. Botanikçi Augustin de Candolle gibi diğerleri bitkilerin “birbiriyle savaş içinde olduğunu” yazıyorlardı. Ama Darwin, hiç kimseyin “türlerin savaşını” Malthus kadar güçlü bir dille aktaramadığını söylüyordu.¹⁹ De Candolle o tarihlerde dahi yalnızca bir türün kendine yer açmak için diğeriyle savaştığını kast etmişti; kimse bunun *aynı* türün mensupları arasında verilen bir iç savaş olduğunu söylememişti. Toplumda da doğada da yoksullar ve hayvanlar mücadele ediyor, yalnızca iyi olanlar ayakta kalıyorlardı. Doğanın yüzü artık gülmüyordu; kaybedenlerin cesetleriyle dolu bir gladyatörler arenasının ortasında kaşlarını çatıp tehditkâr bakışlar fırlatıyordu.

Nüfusun bu baskısı, bir türün mensupları arasında “yüz binlerce kamaya benzer” bir güç haline gelmişti; “zayıf olanları söküp çıkartıyor açıkları kapamaya” zorluyordu.²⁰ En iyi biçimde uyarlanmış varyasyonlar ayakta kalıp üruryor, geri kalanların zararı pahasına genişliyor, bütün türü yavaş yavaş değiştiriyordu. İnsanları tembellikleri içinde sarsan aynı “büyük nüfus baskısı” hayatı mükemmelliğinin zirvesinde tutuyordu.

Darwin'in doğasında, pek azı ilerleyebilsin diye birçokları düşüyordu. Ölüm yeni bir anlam kazanmıştı ve etrafta yeterince vardı: İşsizlik ve evsizliğin artmasıyla birlikte, tıp istatistikçileri gecekondu sakinleri arasında “ölümle ilgili kütükler” (ölüm oranlarını) tutmaya başlamışlardı.²¹ Doğanın kütüğü her zaman açtı; Azrail siyahlar giyinmiş bir halde, karamla kalemini daima elinde tutuyordu. İlerleme, ulvi iyilik için söylenen bir ilahi değil, vahşilerin mücadeleşine eşlik eden bir ağıttı. Hem Darwin'in bilimi hem de Yoksullar Yasası toplumu, rekabetçi Malthusçu çizgiler doğrultusunda reformdan geçmişti. Acımasız rekabet kurdu; hayatın ilerlemesini, ücretlerin düşük, kârin yüksek olduğu kapitalist bir toplumu garanti altına alıyordu.

1838'de fabrikalar kapanıp işten çıkarmalar arttığında göç oranları da yükseldi. Kolonilere gönderilen "fazla" işçilerin sayısı katlanarak arttı. Malthus, kitabının merhametsiz denecek kadar açık sözlü birinci basımının yanında çarpıcı bir farklılık gösteren altıncı basımında, böyle bir kaçış onaylamıştı. Bu, William Godwin'in ütopyacı ilerleme hayallerine cepheden bir saldırısı olmuştu. (Aynı zamanda "soylu vahşi" saçmalığına karşı da bir saldırıyordu ve Darwin, Tierra del Fueguların ne kadar alçak olabildiğini tecrübelerinden biliyordu.) Malthus nüfus baskısını, işbirliğine dayalı bir ilerlemenin dam üstünde saksagan olduğunu vurgulamak için kullanmıştı. Fakat Godwin'in tehdidi ve Fransız Devrimi'nin eşitlikçi kötücüllükleri geçip gideli uzun zaman olmuştu, Malthus kitabının altıncı basımında nüfus patlamasının eğitim, bekârlık ve göç ile hafiflemesine izin vermişti. Bununla birlikte, "toplumda ilerlemeci gelişmenin" bedeli hâlâ varoluş için korkunç bir mücadeleye girmekti.²²

Malthus'un takipçileri, 1830'larda, ölümü insanların başka bir yere gönderilmesiyle aşiyorlardı ve yoksulları ülkenin dışına atıyorlardı. Serbest meşgale sahibi başka bir evrimci, Patrick Matthew onlara yolu gösteriyordu. Matthew'un o sıralarda kaleme almakta olduğu *Emigration Fields*, sömürge'lere gönderilen yoksullara yol gösteriyordu. Ekonomik bunalım derinleşikçe çok fazla sayıda insan ülkeyi terk ediyordu; yılda 400.000 kişi Amerika'ya, Avustralya'ya, Cape'e gidiyordu. Radikal parlementerler hükümetin bürokrasisini aşmayı ve Yeni Zelanda'yı da göçe açmayı tasarlıyorlardı. Gerçekten de "dünyanın insansız bölgelerinin tamamının artık İngiliz toprağı olduğu söylenebilirdi." Fazlalıkları göndermek ülke içindeki yoksulluğu azaltacak, ücretleri yükseltecek ve Malthusçu "lanet bir takdis haline gelecekti." Göçmenler ülke dışında yeni piyasalar yaratacaklardı, böylece "yoksullarımız zengin müşterilere dönüsecekti." Bu yarış canlandırılabilirdi; çünkü

yer değişikliği... bitkilerde olduğu gibi hayvanlarda da türleri geliştirme eğilimine sahipmiş gibi görünüyor; göründüğü kadariyla tarım ve ticaret faaliyetleri de sağlık ve artış açısından imalat faaliyetlerinin olduğundan daha yararlıdır. Dolayısıyla İngiliz ırkının artacağına ve dünya üzerine yayılacağına şüphe yoktur ve ırkın kuvveti bile bu kolonileştirme sistemi tarafından teşvik edilecektir.

Darwin'in evrim kuramı gibi, Matthew'un sosyal ve organik evrimi de aynı bütünü, Malthusçu rekabet ve seçilimin hâkim olduğu bir bütünü parçasıydı.²³

Göç, ülke içindeki yoksulluk sorununu çözebilirdi; ama başkaları bu gemiler dolusu reddedilmiş insanın ülke sınırları dışına felaket taşıdığı görüşündeydi. Sıkıntı verici tahminler, bu gemi enkazı dalgasına eşlik ediyyordu. Avrupalı yerleşimciler her zaman “yerli kabilelerin ortadan kaldırılmasının habercisi” olmuşlardı ve bütün “yerli ulusların” bir asır içinde yeryüzünden kaldırılacağı kehanetinde bulunulmuştu. *Beagle* mürettebatı her limanda yıkıma tanık olmuştu: Tazmanyalıların neredeyse tamamı imha edilmişti; Aborjinler Avrupalılarla özgü hastalıklar yüzünden ölüp gidiyordu; General Rosas'ın politikası kasıtlı bir soykırımı. Ama Darwin “yıkıcıların değişip” yeni topraklara uyarlanmaları için sömürge savaşlarının gerekli olduğuna inanıyordu.

Yıkım Darwin'in Malthusçu insanlık görüşünün ayrılmaz bir parçası haline geliyordu:

İki insan ırkı karşılaştığında, tam da iki hayvan türü gibi davranışırlar. Kavga ederler, birbirlerini yerler, birbirlerine hastalık bulaştırırlar vs; ama sonra daha ölümcül bir mücadele başlar; açık bir deyişle en uygun örgütlenmeye ya da güdülere (yani, insan da zihin) sahip olanın günü kurtarma mücadelesi.

“Daha güçlü olanlar, her zaman daha zayıf olanın kökünü kaziyordu” ve İngilizler de hepsini bitiriyordu. Bu emperyal genişleme, yerli ırkların yalıtılmışlığına son vermiş, gelişimlerini başka biçimlerde engellemiştir. Beyazlar Cape'ten çıkış yapılırlarken, siyah kabileler de hep birlikte iç kesimlere doğru sürülüyorlardı; ırklar karışıyor, türleri oluşturan yalıtılmışlık son buluyordu. Darwin, böyle bir şey gerçekleşmemiş olsaydı “10.000 yıl içinde siyahların muhtemelen ayrı bir tür haline geleceği” tahmininde bulunuyordu.²⁴

Göç manşetlere taşınmış olduğundan, Lyell de nüfus fazlası yüzünden hayvanların göç etmek zorunda kaldığı kanısındaydı. Filizlenen türlerin kolonici haline geldiği, yeni toprakları işgal ettiği ve yerlileri yenilgiye uğrattığı konusunda Darwin'e katılıyordu. Fakat Darwin'in nüfus baskısı türleri başka biçimlerde sınıra doğru itiyordu. Baskı, yaratıcı bir güçtü. Gemiler dolusu insanın kolonilere gönderilmesine neden olan aşırı kalaba-

liklaşma, yalnızca rekabet üstünlüğü olan hayvanların hayatı kıldığı anlamına geliyordu.

Darwin'in biyolojik girişimi, Whiglerin ilerlemiş sosyal düşünme biçimine uyuyordu. Onu ikna edici kılan şey de buydu. Sonunda Darwin'in, ultra-Whiglerin rekabetçi, serbest meşgalelerle uğraşan ideallerine uygun bir mekanizması olmuştu. Kuramının temelini oluşturan transmutasyonu hâlâ birçok kişi tiksintiyle karşılıyordu. Fakat Malthusçu üstyapı, duygusal olarak tatmin edici bir tele dokunumuştu; kaybedenlere hiçbir yardım da bulunulmayan açık bir mücadele Whiglerin tarzıydı; Yoksullar Yasasının uygulayıcısı olan hiçbir memur da Darwin'in görüşlerini aşamazdı. Darwin, Malthus'tan tiksinen radikal holiganlardan uzaklaşmıştır. Whiglerin ağır topları gibi –gündende, dokunulmazlık sahibi, *soylu yükümlülüklerin* damgasını vurduğu dünyalarında– Darwin de ailesinin servetine dayanarak yaşıyordu ve açlık çeken bir dünyaya kendi yararı için acı bir rekabeti dayatıyordu. O günden sonra artık daha iyi bir dinleyici sınıfına; yükselmekte olan sanayicilere, serbest meslek sahiplerine ve Kilise karşıtı profesyonellere hitap edebildi.

Paley'nin "mutlu doğası" pastoral iyiliğini yitiriyordu. Hayat bir yaz öğleden sonrası, papaz evinin bahçesi değildi; Londra'nın kötülücadde lerinde aşağıda ve dışarıda kalmışlar arasındaki bir savaştı. Bu çatışma dan sürekli bir uyarlanma doğuyordu. Sürekli bir çekişmeden ilerleme doğuyordu: Bir paradoks gibi görünüyordu, ama devrin bulmacasıydı; "bir güzellik, ama biçimsizlik çağ; bir karanlık, ama parlaklık çağ. *Buhar, demir, duman, bencillik, şüphe ve güvensizlik*, hepsinin de rengi aynı." Darwin önemli sorular soruyordu ve cevaplardan emindi, bunlar daha fazla şüphe uyandırıyor olsa bile. Utanmazca spekulasyonları, girişimci bir top lumen karakteristik bir özelliği, sınırları zorlama gibi görünüyordu. Biri dönemin ruhunu, "Büyü bozuldu; şövalyelik, yardımseverlik, kilise soğukta kaldı," sözleriyle özetlemiştir: "Yeni bir tanrıyı sorguya çekiyoruz; onu kendi tarzımızda yorumluyoruz; sonu iyi de olabilir, kötü de; ilahi bir güç de olabilir, bir şeytan da." Aynı şeyler, Darwin'in yeni evrim teorisinin özünde yatan Malthusçu damar için de söylenebilirdi.

Gözler şatoya çevriliyordu. Bir eleştirmen, "İnsana mikrokozmos den di; fakat henüz onun doğasına dair büyük kanunların bulunduğu gizli oda ları açabileceğimiz büyük bir anahtar yok; hâlâ el yordamıyla kapıyı yok luyoruz," diye yazmıştır.²⁵ Darwin, midesi "hayır" diye haykırır, başı "evet" diye öne eğilirken sessizce kilidin içinde anahtarını çeviriyordu.

Darwin, Victoria döneminin ikilemine yaklaşıyordu; “inançtan yoksundu, ama şüphecilikten korkuyordu.” Yeni Malthusçu evrim teorisi örtülü olarak seküler olabilirdi, ama ateist değildi. Tanrı’nın kanunları bizimki kadar “yüksek bir zihin” yaratmışken, bu nasıl olabilir ki, diye soruyordu. Bu durum bütün sürecin gerisindeki amaca işaret ediyordu. Onu reddetmek, türemenin “daha yüksek hayvanların yaratılmasına” yöneldiğini ya da “nihai bir sona doğru atılmış bir adım olduğumuzu” reddetmek olurdu.²⁶

Bunların hiçbir Üniteryenlikle bağdaşmaz değildi, “sonradan eklenmiş bir” ruhu reddetmesi bile. (Harriet Martineau gibi Üniteryenler de maddeinin manevi bir donanıma sahip olduğu, bunun ayrı bir manevi dünya ihtiyacını engellediği görüşüne sahipti.) Darwin’ın transmutasyonla ilgili görüşlerinin altında, ahlakin kültürel olarak koşullandırılmış olmasından tutun, insanlar ile hayvanlar arasındaki zihinsel sürekli ilişkide dek kanunlar koyan bir Tanrı’ya duyulan amentüsüz akılçılık inanç yatıyordu. Hal böyleyken bile, kaç Üniteryenin aslında maymun bir atayı kabul etmiş olduğunu ya da maddi bir cennet dışında daha yüksek bir hayat biçimine umut bağladığı tartışılır. Gerçekte de Darwin, bu zemin üzerinde yer değiştirirken, dini inançları da sarsılıyordu. Bütün bildiği, bu hayatı çocukları, ebeveynlerinin eylemleri yüzünden cezalandırıldığı ve ödüllendirildiğiyledi. “Melek olduğumuzda” neler olacağı gayri maddiydi, omuz silkiyor du bu soruya.²⁷

Ekim ayında iki yeni defter açtı. “E” defteri transmutasyon dizisinde, “N” de metafizik dizisindeydi. Görüşlerini cilalamasının ve retorik becerisini konuşturmasının zamanı gelmişti. Büyük bir açılış yaptı:

Metafizik çalışmak... bana Mekanik olmadan Astronomi karşısında hayrete düşmek gibi geliyor. Deneyimler akıl sorununun şatoya saldırmadan çözülemeyeceğini gösteriyor. Akıl bedenin bir işlevidir. Tartışabilmek için *sağlam* bir zemin oluşturmak zorundayız.

Bu temel “soy”du; akla açılan akılçılık bir anahtar sunuyordu. İnsan vicdanı belki de kırılması en zor kabuktu ve o da bilincin kökenini köpeklерin ve babunların sürü davranışlarında arıyordu. Tipik insanbiçimci bir tarzda, “sosyal ve cinsel güdülerine” aykırı davranışları ve sürüye zarar veren sapıkın bir köpeğin, eylemi üzerine *düşünebilse* vicdan azabı duyacağı savunuyordu. Böyle akıl yürüten bir köpek bir vicdana da sahip ola-

caktı. Fakat bu varsayımsal “köpek vicdanı, orijinal güdüleri farklı olduğu için insan vicdanıyla aynı olmayacaktı.” Darwin, artık yalnızca sürü güdülerini inceleyerek, “ahlaki duyguların en güzel olanlarını” çıkarabileceğine kani olmuştu.²⁸

Karakter ve vicdan işte böyle oluşmuştu; Kitabı Mukaddes okumakla değil, atamız olan bir maymunun aileyle ilgili duygularından. Vicdan bir insanın kontrolünün dışında yatıyordu. “Bir insan iyi yaptığı için tebrik edilebilir,” ama eylemi koşullandırılmıştır ve “hiç övgüye layık değildir.” Aynı sebepten “kötülük de tıpkı bedensel bir hastalık gibi insanın hatası değildir!!” Kültürel belirlenimcilik Tanrı bilgimize kadar uzanıyordu ve Darwin bu noktada birçok Kilise kontrüktörünün ötesine geçiyordu. “Yaratıcıya dair doğuştan gelen bilgimiz,” “onun en muhtesem kanunları” sonucu evrildi.²⁹ Bu büyük önem taşıyan bir güdüydü, toplumsal yararından ötürü gelişmişti.

Dini dogmalara aykırı tutumuyla ilgili kaygıları tekrar tekrar hastalanmasına sebep oluyordu; utanç ve güzelliğin kökenleri üzerine düşündüğü sıralarda, 25 Ekim’de “havanın muhtesemliğinden” yararlanmak üzere iki günlük bir dinlence için şifalı bir şehir olan Windsor’u ziyarete gitti.

Emma’ya evlenme teklif etmeye hazırlandığı o tarihlerde utanç ve güzellik, tekrar tekrar aklından geçip duran düşüncelerdi. Kasım başlarında acılı bir sürecin ardından Maer’e doğru yola çıkacak kadar iyi hissetti kendini. Ayın 11’ini defterine, “Günlerin günü!!” diye not almıştı. Yapılması gerekeni yapmış, Emma’ya evlenme teklif etmişti. Emma şaşırılmıştı. O zamana kadar hep, “Yıllardır devam ettiğimiz gibi dostça devam edebiliriz,” diye düşünmüştü. Onun bu teklifi kabul etmesi üzerine Jos Dayı sevinç gözyaşlarına boğulmuştu. Hensleigh’in eşi Fanny neler olup bittiğini bir çırpıda anlamıştı; kadınlar bütün gece oturup kaynatmışlardı. Başkaları meseleyi daha doğrudan kavramıştı; el falına bakan Jessie Teyze bunu başından beri biliyordu. Emma da kendi hesap defterini tutuyor, Charles’ın dürüstlüğüne ve açıklığını övüyordu. “Çok tatlı bir huyu var, küçük bazı hoşlukları da var... müşküpesent olmamak ve hayvanlara karşı insanca davranışmak gibi.”³⁰

Charles ertesi gün dörttnala Mount’a gitti, burada Caroline onu “hannımların en tatlısını aldığı” için kutladı. Nişan haberi aile içinde tutuldu, Lyell aileden olmayıp da haberi alan birkaç kişiden biriydi. Emma, Hen-

sleigh ile Josiah'nın kız kardeşiydi; Darwin onun hakkında, "Böylece birçok bağla birbirimize bağlanmış oluyoruz; ayrıca kendi adıma ona çok samimi ve içten bir minnet duyuyorum, benim gibi birini kabul ettiği için," diyordu. Bütün akrabalara mektuplar yazıldı; gerçi akrabaların birinin kafası karışmış, Emma'nın Dr. Darwin'le evlendiğini düşünmüştür, aralarındaki "yaş farkından ötürü" paniğe kapılmıştı.

Doktor ise büyük bir memnuniyet duymuştu; Emma'nın annesi Charles'in sonunda Harriet Martineau'yla evleneceğini söyleyerek sürekli ona takıldığı için memnuniyeti çok büyük olmuştu, onu felç eden bir düşünceydi bu.³¹ Erasmus gece-gündüz Martineau'yu tekeline aldığından, Charles'in hiç şansı olmamıştı. Eras nişan haberini Harriet'i dışarı çıkarmaya hazırlanırken almıştı ve ikili, gezintilerini mutlu çifti yakalayacakları bir ev baskınına çevirmiştir.

Maer'deki bu tatlı günlerin olumsuz bir tarafı da vardı; çünkü Emma hâlâ bazı özel sıkıntılar çekiyordu. Şüphelerini gizleyemeyen Charles, ona yine en rahatsız edici konuyu, dini, açmıştı. Şimdi de Emma kaygılarını engelleyemiyordu:

Seninle birlikteyken bütün melankolik düşünceler aklımdan çıçıp gitmektedir; ama gitliğinden beri üzüntü verici düşünceler yine zorla kafamın içine dolmuştu; en önemli konuda düşüncelerimin büyük ölçüde farklılaşmasından duyduğum korku yüzünden. Aklım bana dürüst ve vicdani şüphelerin günah olamayacağını söylüyor; ama bunun aramızda acı verici bir uçurum olacağının hissediyorum. Bana karşı açık olduğun için sana gönülden teşekkür ederim; bana acı vereceğinden korkup düşüncelerini benden saklamandan korkuyorum. Belki de bu kadar konuşmam aptallık; ama benim canım Charley'im, artık birbirimize aitiz ve elimden sana açık olmaktan başka bir şey gelmiyor. Bana bir iyilik yapar mısın? Eminim yaparsın. Kurtarıcımızın havarilerine yaptığı veda konuşmasını okur musun? Yuhanna'nın 13. bölümünün sonunda başlıyor. Onlara karşı sevgi, sadakat ve bütün güzel duygularla doludur. Yeni Ahit'in en sevdiğim kısmı. Bu benim bir kaprisim, bana büyük bir haz verecek, gerçi nedenini tam olarak söyleyemem.³²

Emma bilmenden Charles'tan, on yıl önce Caroline'ın Edinburg'a yazdığı mektupta okuması tavsiyesinde bulunduğu bölümü okumasını istemiştir. İsa'nın çarmıha gerilmeden önce yaptığı, "yeni bir emrin," "birbirinizi sevin" emrinin yer aldığı dokunaklı veda konuşmasıydı bu.

İsa bu söylevde havarilerine ölümden sonra cennette onlar için “bir yer hazırlayacağım” güvencesi veriyor, sonra da “sizi kendi üzerime alacağım” diyordu. Fakat şüphelenen Thomas, hazırlanmakta olan yere hangi yol dan gidileceğini soruyordu. İsa bu soruya, “Yol benim, hikmet benim, hayatı benim,” diyerek cevap veriyordu. Emma Charles’ın yolu hatırlamasını istiyordu, aksi takdirde onu ebediyen kaybedebilirdi, İsa’nın sözlerini hatırlatıyordu:

“Ben asmayım, siz çubuklarınız. Bende kalan ve benim kendisinde kaldığım kişi çok meyve verir. Bensiz hiçbir şey yapamazsınız.”

Bu veda söylevi sevgi dolu olabilirdi, ama korkutucu tarafı da buydu; Charles bu uyarıyı kaçırılmış olamazdı. Cehennemin varlığından şüphe duuyordu, ruhun varlığından şüphe duyuyordu, aslında İncil her zaman arasına girecekti. Ama Emma’ya sıcak bir cevap verdi, o da Charles’ın kalbindeki kaygıya “biraz daha” girdiğini düşünüp rahatladı.³³

Charley düğün için acele etmek istiyordu; defterindeki tartışmanın açılış cümlesini söyledi Emma’ya: “Unutma, hayat kısa!” Ama Emma elden ayaktan düşmüş anne-babasına bakmaya alışmıştı ve küçük kambur kız kardeşi Elizabeth’ın bu işe ayak uyduramayacağından kaygılanıyordu. Elizabeth de kız kardeşini kaybetme ihtimali karşısında üzgündü. Catherine’ye, “Sevgili Catty tekerleri biraz yavaşlat; Emma’nın, nişanlı olmanın tadını çıkarmasını sağla. Charles’ı baharı, havaların güzelleşmesini beklemeye ikna et!” diye yazmıştı.

Ayın 17’sinde Maer’de, Charley şömine başında daha birçok duygusal “gevezelik” yaptı, Emma ile pratikteki meseleleri tartıştılar; “ev meselesini; banliyö mü, Londra mı” gibi meseleleri konuştular. “En büyük korkum, sessiz, sakin gecelerimizi sıkıcı bulacağın,” sözleriyle uyarıyordu Emma’yi. “Unutmamalısın, genç bir hanımın söylediğimi gibi ‘bütün erkekler hayvandır,’ ben de yalnız bir hayvan olma yolunu seçtim.” Yalnız ve artık zengindi; çünkü Emma’nın babası 5000 sterlin artı yıllık 400 sterlinlik bir çeyiz sözü vermişti; Doktor da Charles için buna 10.000 sterlin eklemiştir; paranın tümüyle yatırımda bulunulacaktı ve Eras ile Josiah III de bu yatırımları yöneteceklerdi. Aile serveti garanti altında olacaktı.³⁴

Çift Doktor’un tavsiyesine uydu ve Charles’ın deyişile o “jeoloji cemiyetini yeni edindiği yazma hevesiyle korkutana dek” Londra’da bir ev

sahibi olmayı tercih etti. Ancak bundan sonra, “emeklilik hayatı ve taşranın hazırlarının cemiyet hayatına tercih edilebilir olup olmadığına karar vereceklerdi.” Charles Kasım ayının sisli caddelerinde dolaşıyor, gördüğü evleri beğenmiyordu. West End listeden çıkmıştı, trafiğin gürültüsü insanı sağır ediyordu (bu gürültü o kadar fazlaydı ki Oxford Caddesi’nde ahşap bloklardan oluşan yol kaplamaları üzerine denemeler başlamak üzereydi). British Museum’un yakınlarındaki Bloomsbury daha sessiz sakin di ve yapraklarla dolu meydanları daha tercih edilir durumdaydı. Emma Charley’ye yürüyüş güzergâhi talimatı da vermişti: “Eğer çok pahalı değilse, Regents Park ya da Covent Garden yakınlarındaki arka sokaklar.” Fakat astronomik kiralara ikisini de şok etmişti. “Ev sahiplerinin hepsi delirmiş. Öyle fiyatlar söylüyorlar ki yılda 150 sterlin yanında hiçbir şey kalır.” (Charley, 15.000 sterlinleri olsa da ihtiyatı elden bırakmıyordu.) O ve Eras, Bloomsbury meydanlarının keseye daha uygun olduğuna karar vermişlerdi.

Bu arada Emma’nın “ihtiyar huysuzu” insanlarla görüşüyor, bekârlık günleri sona ermeden çekebildiği kadar enfiye çekiyordu. Lyelller ve Henry Holland’la akşam yemeği yedi, Eras da onu Thomas Carlyle’a çaya götürdü. (Charles, Carlyle’İN eşi Jane’i “histerik kıkıldaması” yüzünden “pek doğal ya da hanımfendiye benzer” bulmamıştı.) Evli çiftte her yerden davetler gelmeye başlamıştı. Sedgwick onları evine davet etmiş, bu davet Emma’yı gayet etkilemiştir. “Büyük Sedgwick’İN beni evine davet etmesi ne büyük bir onur. *Beni*, bir düşünün! Bu yüzden kendimi daha büyük bir insan gibi hissettim şimdiden; gerçekten Mrs. D.(arwin) olduğumda bâşım ne kadar dik duracak kim bilir?”³⁵

Charles, gündüzleri sokaklarda dolanarak ev arayıp duruktan sonra, geceleri Malthus hakkında düşünüp taşınmaya devam ediyordu. Açılmaları, gerilmiş bir tel gibi çekip çıkarıyordu. O sıralarda her dokunun, her organın “sayılamayacak kadar çok varyasyon ortaya çıkarabileceğini,” doğanın bunların içinden en iyilerini seçeceğini anlamış bulunuyordu. Gideerek, mükemmelliğin boğazlamaya varan bir rekabetten doğmasının ironisini anlıyordu. En mükemmel biçimde uyarlanmış farklılık, “onlarca, binlerce denemeden sağlam olmuş olandı; her bir adım o sırada mevcut koşullara göre mükemmel ya da mükemmelîge çok yakındı.”³⁶ Yok olup giden milyonların arasından tek bir mükemmel varlık çıktıyordu.

Ya da kalitimın izin verdiği mükemmellikte; örneğin erkeklerde göğüs uçları pek de işlevsel uyarlanmalar değildi. Seçilim yalnızca mevcut modeli şekillendirebiliyordu, temel planı; ama o zaman bile hayvanlarda zamanla küçülüp gücünü yitirmiş organlar kalyordu, insanlardaki kuyruksokumu gibi. Darwin, Tanrı'nın bu körelmiş parçacıkları omurgalı planını tamamlamak için yarattığı, "en baştaki fikrini, yani tasarımini enince ayrıntısında, nihai tükenişine kadar uyguladığı" yönündeki yaygın fikri küçümsüyordu. "Amma da saçmalık!!" diye ateş püskürüyordu; "kadırı mutlak bir yaratıcının tasarıları tükeniyormuş... İnsanın felsefesi bu, Yaratıcısını böyle tartıyor!" Bunlar kalitimla miras alınmış miadı dolmuş özelliklerdi, antik kalıntıları, küçülen, yavaş yavaş kaybolup giden kalıntılar. Balinalardaki uzuv kalıntıları onların atalarının karada olduğunu anlatıyordu; kuyruksokumuna da ilginç bir hikâye asılıydı.

İnsan fosillerinin bulunmadığı bir ortamda, temel organlar, "insanın atasına" giden yolu işaret ediyordu. Kuyruksokumu bir maymuna işaret ediyordu. Hem insanın orada durması gerekmiyordu da. Darwin bu akıl yürütmemeyi biraz sümüksü bir sonuca varıncaya dek götürdü. Daha aşağı düzeydeki atalarımızın ipuçları kafatasında yatıyordu; Londralı tıpçilar, kafatasının omurilikte meydana gelmiş bir değişim olduğu değerlendirmesinde bulunuyordu: "Kafa, altı tane metamorfoz geçirmiş (genişlemiş ve birbirine kaynamış) omurgadan oluşur; bütün omurgalı hayvanların atası yalnızca bir omurgası olan, kafası bulunmayan biseksüel bir yumuşakça olmalı," sonucuna varmıştı.³⁷ Kalamar-benzeri, mürekkepbalığınıninki-ne benzer bir belkemiği olan bir hayvandan gelmişistik.

Darwin'in defterlerinde hiçbir şey kutsal değildi, kendi duygularını analiz etmesi, yeni düşünce trenlerini harekete geçirmiştir. Emma'ya kur yaparken, cinsel uyarılmayı, ağızin sulanmasını, öpüşmeyi değerlendirmeye; bunların izlerini hayvan atalarımıza dek sürmeye başlamıştı. Soluk soluğa şu satırları karalıyordu:

27 Kasım: Cinsel arzular salyanın akmasına neden oluyor, evet *kesinlikle*, ilginç bir bağlantı: Nina'yı (köpek) çenesini yalarken gördüm; biri, dişsiz çenelerin hareketini şehvet düşkünu içrenç yaşı bir adam olarak resmetmişti. İnsanın cinsel olarak sevgidini öpme, neredeyse ısrıma eğilimi muhtemelen salyanın akışıyla bağlantılı, dolaşıyla ağızin ve çenenin hareketleri de. Şehvetli kadınların ısrıldıkları anlatılır, damızlık aygırların da.

Yüzün kızaması da cinsellikle ilgili olsa gerekti; çünkü erkekler ve kadınlar etkileşim kurduğunda artıyordu. Herhalde “birinin görüntüsünü” düşünmek “kanın yüzeye çıkmasına neden oluyor, erkeklerin yüzleri, kadınların göğüsleri kızarıyor: erekсион gibi.”³⁸

Hâlâ Malthus'u sindirmeye uğraşıyordu ve bu yavaş akan, sıkıcı bir süreçti. Şimdi, kitabı okumasının üstünden iki ay geçmişen bile, Darwin yeni şeyler keşfetdiyordu. Alışkanlıklara bağlı davranışların içgüdüsel hale geldiği, zihinde ve bedende gerekli değişimlere neden olduğu varsayımda bulunmuştu: Varyasyonlar bu şekilde ortaya çıkıyordu. Şimdiye çarpıcı bir farklılık gösteren bir görüntü ortaya koyuyor, tuhaf varyasyonların *sans eseri* ortadan kaldırılabilceğini ileri sürüyordu.³⁹ Hatta belki içgüdüler bile rasgele ortaya çıkıyor, seçilim yalnızca yararlı olanları koruyordu.

İşte burada bir ödül vardı. Doğa uygun olanları, rasgele varyasyonlardan ayıriyorsa bu durumda hayvan yetiştircilerini, onun düşündüğünden daha fazla taklit ediyor demekti. Süs hayvanı yetiştircileri güvercinlerini ve domuzlarını, istenen özellikler dışındaki özellikleri bertaraf ederek ortaya çıkarıyorlardı. Doğa da belli ki aynı şeyi yapıyordu. Doğa, üstün bir seçiciydi; üstün bir Sir John Sebright'tı, onun daha dikkatli, acımasız ve etkili olannyadı. Darwin, “Doğanın insandan katbekat anlayışlı olduğunu düşünün; ama her yerde hazır ve nazır bir yaratıcı olarak düşünmeyin,” diye konuşuyordu. Kibar orta sınıflar taziləri, doğanın çakalları ayıklama biçimine benzer bir biçimde ayıklıyordu. Yalnız şu vardı: Hayvan yetiştircileri bir ya da iki noktaya dikkat ederken, Doğa milyonlarca varyasyon ortaya çıkarıyor; “yeni kazanılmış her yapının her parçasının tam anlamıyla kullanılmasını ve mükemmelleştirilmesini” sağlıyordu. Aralık ayına gelindiğinde, doğal ve yapay seçilim arasındaki bu benzerliği, teorisinin “en güzel kısmı” olarak kabul ediyordu.⁴⁰ Teorisini oluşturmuştu, süs hayvanlarıyla bir benzerlik de kurmuştu; fakat isyanlarla geçen o yıllarda bunlar gizli defterlerinde saklı kalmıştı; Darwin bunları ancak uzak bir gelecekte yayınlamayı düşünüyordu.

Düşünceleri artık Malthus, evlilik ve ev fiyatları arasında gidip geliyor du. Zoology hâlâ sırtında bir yüktü. Owen'ın annesi yeni ölmüş, bu durum onun *Fossil Mammalia* [Fosil Memeliler] üzerinde çalışmaya ara vermesine yol açmıştı; Darwin de Gould'un Tazmania'ya gitmesinin ardından yarı kalmış *Birds'*le [Kuşlar] uğraşıyordu: “Bütün sabah şahinleri ve baykuşları tanımlamakla uğraşan, sonra koşa koşa dışarı çıkan, şaşkın

bir halde caddeleri bir aşağı bir yukarı dolaşıp ‘Kiralık’ yazısı görmeye çalısan bir adam ne söyleyebilir ki?” Emma onun ne kadar gergin olduğunu görebiliyordu:

Canım Charley, seni şehirden bir kerecik olsun ayrılop dinlenmeye ikna etmek istiyorum. Bir süredir o kadar kötü görünüyorsun ki yataklara düşeceğinden korkuyorum. Bu konuda benimle ilgili duyabileceğin bütün kaygıları aklından çıkarmanı, hiçbir şeyin beni, canım Charles’ım kendini iyi hissetmezken ona yararlı olmak ya da onu rahatlamak kadar mutlu edemeyeceğini bilmeni isterim... Bu yüzden de ben seninle olup sana bakıncaya kadar bir daha hasta olma canım Charley.

Bu bir anlaşmanın başlangıcıydı, Emma canığönülden bir tavırla, elden ayaktan düşmüş bir annenin yerine hazırlıksızlık çeken bir kocayı geçiriyordu. Cesur bir surat takınan bir “tatil kocası” istemiyordu. Emma hasta bakmaya devam etmeyi umuyordu, Charles da buna mecbur olmaktan hoşnuttu.

Emma, ev aramaya yardımcı olmak için 6 Aralık’ta şehre geldi. Hensleighlerde kaldı ve günlerini “tek atlı arabalarda ve omnibuslerde” Charley’le “gününe gün ederek,” Bloomsbury bloklarını dolaşıp tencere tava alarak, tiyatrolara giderek geçirdi. Sonunda hayli “Londralı” hissediyordu.⁴¹

O ay Jeoloji Cemiyeti’nde Darwin’e vaziyeti hatırlatıldı; jeologların evrime karşı içten içe besledikleri nefret ayın 19’unda patlamış, eski hocası Robert Grant’ın görüşlerine nihayet “ölümcul darbe” indirilmişti.⁴²

Darwin kendisini iki arada bir derede sıkışmış buldu. Grant cezalandırılmak üzere tahtaya kaldırılmıştı; çünkü dünyanın en eski memelisinin, Oxford’daki kayalarda bulunan, yalnızca on santim uzunluğundaki çenelelerinden tanınan bir “opossum”un (keselisiçangillerden bir hayvan) aslında bir sürüngen olduğunda ısrar etmişti. Bu, Grant’ın, aşağı biçimlerden yukarı biçimlere doğru çıkan, yukarı doğru ilerlemeyi öngören Lamarckçı evrim görüşüne iyi uyuyordu. Oxford’daki bu kayalar, sürüngenler devrine çökelmişti. Çok eskilerdi; memelilerin o kadar önceki zamanlarda bulunması imkânsızdı. Grant ilk keseli hayvanların çok çok sonraları, memeliler devrinde ortaya çıktığına inanıyordu. Oysa tersine din adamları, rastlantısal bir etkinlik gösteren Yaratıcılarından ötürü, memelileri herhangi bir yere, herhangi bir zamana yerlestirebiliyorlardı. Kadim zaman-

lardan kalma bir opossumu tercih ediyor, Grant'ın görüşünü de sapkınlamarckçılığına bağlıyorlardı.

Grant'ı tuzağa düşürmüştelerdi. Onun nasıl mihlenaceağı hakkında Buckland ile Owen arasında komplot mektupları gidip gelmişti. Tahrik edilen Owen –şimdi artık Londra'nın keseli hayvan uzmanıydı– Darwin'in *Fossil Mammalia* adlı serisinin ikinci sayısını bu işi yapmak için ertelemiştir. Kulislerde bu darbenin nasıl duyurulacağı bile konuşulmuştu ve Buckland her şeyi bilen Lord Brougham'a zarifçe "düellolarına tanık olması" davetinde bulunmuştı.

İroni tamamına ermişti. Darwin sekreter koltuğundan, kibarlar topluluğunun bir araya gelip Grant'ın fosil sapkınlığını gömmesini izlemiştir. Orada oturdu, Sedgwick'in, Buckland'ın ve geri kalanların önünde; çoğu Oxford ve Cambridge'te eğitim görmüştü, birçoğu da Anglikan din adamıydı, hepsi de Lamarckçılıktan nefret ediyordu. Fakat olayların gelişimini izlerken bile, kuluçka makinesinde evrimci planını işliyordu. Doğru, Grant'ın saçmalıklarını geride bırakmıştı. Owen onu, bunun gerçekten bir opossum olduğuna ikna etmişti. Fakat Darwin'in, bu hayvanın atalarının nesli tükenmiş sürüngenler arasında bulunduğuna hiç kuşkusunu yoktu. Owen ile Buckland Grant'ı kırbaçlarken, o defterine gizlice ilkel oposumun "çok çok geride kalmış çaglarda bütün memelilerin babası" olduğunu karalıyordu, bu Yaratılışçı kaideyi sarsacak bir darbeydi.⁴³ Grant hırpalanırken o neler düşünüyordu? Grant'ın capcanlı savunusunu dinlerken kalbi kanamış mıydı? Muhtemelen hayır, çünkü aşırı radikal Grant'a karşı sempatisini kaybetmişti; o akşam "seçkinlerle" birlikte Crown and Anchor'a yemeğe gidip zafer kutlamalarına katıldı.

Bütün bu olanlardan bir şeyler kurtarabilmişti. Olanlar onu Lamarckçı mayın tarlasından biraz uzaklaştırmıştı. Amansızca yukarıya doğru ilerleyen doğa fikrinden çoktan vazgeçmişti: "Benim teorimde ilerleme yönünde mutlak bir eğilim yok," diye karalamıştı. Doğal ortam "ağır ağır ve hissedilmez bir biçimde" değişiyor, hayat da buna uyum sağlıyordu. Koşullar istikrarını koruyabildi, bu durumda türler değişimmezdi. İnsan bile bu durumdan muaf değildi; antik Yunan devrinden beri hiçbir değişim göstermemiştir. Bazı hayvanlar –örneğin parazitler– daha basitleşmişlerdi; bunlar ölseler bile, diğerleri "bozulup" onların yaşam ortamını dolduracaktı.⁴⁴ Bu yüzden de değişmez bir yükselme ve ilerlemenin garanti olmasının radikal bir mitti.

Darwin'in doğaya yeni bakış biçimini, Grant'ın ütopyacı mefhumlarıyla çüretkâr bir karşılık içindeydi. Yoksullar Yasası toplumunun rekabetçi, kapitalist, Malthusçu dinamiklerine inancı koruyordu. O sıralarda Darwin, Brougham'ın heybetli *Dissertation on Subjects of Science* [Bilim Konuları Üzerine Tez] adlı kitabını okuyordu. Eski başbakan ansiklopedik bilgisisiyle tanınıyordu; bazıları buna "ansiklopedik cehalet" diyordu; ama kitap Darwin'in eski fikirlerini biraz daha baltalıyordu. Brougham onu, birçok içgüdünün bilinçli, amaçlı alışkanlıklardan kaynaklanmış olamayacağına ikna etmişti. Asalak bir eşekarısının bir tırtılı hareketsiz hale getirip ona kendi yumurtalarını yerleştirmesine ne demeliydi? Darwin, Brezilya'daki eşekarlarının tam da bunu yaptığına tanık olmuştu. Tırtıllar larvalara yem olabilirdi, ama eşekarısı bunu biliyor olamazdı. Larvalar, ancak eşekarısının ölümünden sonra kuluçkadan çıkıyordu. Hiçbir yetişkin eşekarısı yavrusunu göremiyordu. Dolayısıyla bu içgüdü nasıl olur da bilinçli, amaçlı bir edim olarak doğmuş olabilirdi?⁴⁵ Rasgele ortaya çıkan ve yararlı bulunmuş olmalıydı.

Bunun ciddi sonuçları vardı. Bilinçli alışkanlıklar evrim makinesini çalıstırıymırsa, bu durumda bunların beyinde kodlanmış olup olmamasının bir önemi yoktu. Bilinçli zihnin beyinle aynı şey olduğu argümanından vazgeçebilirdi. Ultra radikalikle ilişkilendirilen zihinsel materyalizmin kuyusunu kazabilirdi; bu da yayılanırsa ona oy kazandırırıdı. Radikal tazılalla koşmak yerine şehirli kibarları avlamaya dönmüştü.

Tabloya şans girdikçe, insanın önceden tasarlanmış ilahi bir düşünce olduğu fikri giderek makullüğünü yitiriyordu. (Tanrı şansa bağlı olayları planlar mıydı?) Darwin varyasyonların rasgele olduğu düşüncesine başvurdukça Babbage'ın programlanmış doğası darbe alıyordu. Rastlantısallık ve öngörülemezlik kural haline geliyordu. Fakat Darwin bu konuda hâlâ sıkıntılıydı ve kanunlara dayalı uyumlu sistemini hiçbir zaman tam olarak bırakmadı. Bazen "şansı" nedensel zincirlerin amaçlanmamış bir kesişmesi olarak görüyordu; sonsuz sayıda düzenlemeye imkân verecek kadar bulanık bir fikirdi bu. Başkalarına, Martineau kadar belirlenimci laflar ediyor, şansı sebebi bilinmeyen bir olay olarak niteliyor ya da varyasyonların hazırlıca yönlendirilmiş olmaması anlamında yorumluyordu.⁴⁶ Gelecekteki kafa karışıklığı yaratıyordu.

Emma'nın 21 Aralık'ta şehirden ayrılmışla birlikte kafa karışıklığının yerini kaos aldı. Düğüne bir ay kaldığından, Charles "E" defterini ka-

patip yaşayacak bir yer bulmaya koyuldu. Upper Gower Street'teki teraslı bir ev gönüllerini çelmişti. Burası ideal denecek kadar sessiz bir semtti; bar ya da dükkân yoktu, ahırdan bozma evlerle dolu daracık sokaklara da rastlanmıyordu. University College yolun aşağısında kaliyordu, ama burada cadde özel bir mülke giriþordu ve bir çitle kapatılmıştı. Ev cicili bicili döşenmişti ve civrındı, ama ucuz olmak gibi bir avantajı vardı. "Gower Street bizim, sarı perdeleriyle, her şeyle," diyerek aynı 29'unda Emma'ya sevinçle haber vermişti.⁴⁷ Kira "olağanüstü" düşüktü; mobilyalar ile çanak çömlek de 550 sterline bağlanmıştı, arka bahçede önceden görmedikleri ölü bir köpek olsa bile.

Darwin ile Covington pazar gününü, yeni yıl arifesini kitapları ve kâyaları paketlemekle geçirdi; 1839'un yılbaşı günü iki araba dolusu eşya Gower Street'e götürüldü. Darwin Emma'ya şöyle yazdı:

Valiz yiþinlarım karşısında hayrete düştüm, Erasmus da öyle; hamallar jeolojik numunelerimin bulunduğu valizlerin ağırlığı karşısında daha bir hayrete kapıldı. Yemek odası, salon, benim odam eşyalarla tıkitıksız olmuş vaziyette. Yukarıdaki hizmetçi odalarından biri ve benim alt kattaki büyülüyici odam hepsini gayet güzel alacak. Benim hiç bu kadar iyi bir evim olmamıştı; senin de aynı derecede beþeneceğine samimiyetle inanıyorum... Benim odam o kadar sessiz ki Marlborough ile arasında dikkat çekici bir fark var, bir o kadar da memnuniyet verici.

Akşam saat altı olduğunda ev tam bir müze gibi görünüyordu.

Charles birden bu evde daha önce bulunduğu hatırladı. Leonard Horner –üniversitedeki eski kolej müdürü– burada yaşamıştı ve Charles *Begle* seyahatine çıkmadan önce buraya gelmişti. Ama Horner'ın zamanından beri dekor amansızca bozulmuştu. Buraya "Macaw Malikânesi" diyorlardı, cicili bicili olmasının sebebi de kısa süre sonra açılık kazandı. Evin 84 yaşındaki sahibi Albay Irvine burada 30 yaşındaki güzel ikinci eşiyle yaşamıştı. Çivit mavisi duvarlar ve gösterişli sarı perdeler kadının zevki hakkında bir şeyle söyleyordu; Charles "karakteri gibi, sanırım zevki de yokmuş," diye kıkırıyordu. Tüyüleri diken diken olan Hensleighler onlara "derhal perdeleri boyacıya göndermeleri" talimatı vermişti.

Yine de West End'deki gürültünün ardından burası mükemmel oldu. Jos Dayi, "buranın şimdiye kadar bulunduğu en sessiz mekân olduğunu" düşünüyordu. Köpek kaldırılmıştı, Darwin 30 metrelük daracık bahçeyi her

gün adımlama alışkanlığı geliştirmiştir, hayatı boyunca devam edecekти bu. Ayrıca onları komşulardan koruyacak sarışalkımlar dikmeyi tasarlıyordu.⁴⁸

Macaw Malikânesi, Grant'ın kolejdeki sınıfından bir taş atımı uzaktaydı; ama o zamanlarda Darwin'le bağları artık bir daha düzelmeyecek şekilde kopmuştu. Darwin bu sokak nutukçusu Lamarckçıyla da, onun metelîge kurşun atan zoolojisiyle de daha fazla bir şey yapmak istemiyordu. Gower Street'in, en güzel şapkاسını takmış Emma'yla yürüyüse çıktıgı Regent's Park'tan yalnızca birkaç yüz metre ötede olması daha önemliydi.

Günleri artık sandıkları tavan arasına toplamakla geçiyordu, "bu yüzden ilerde buraya Müze denecek," diyordu. Bu kadar ağır işlerle uğraşmak kendisini "aptal ve rahat" hissetmesine, "kafasının kalın, bacaklarının da yorgun olduğunu" düşünmesine neden oluyordu. Bu haldeyken akşam yemekleri için arabayla Athenaeum'a gidiyor ya da Eras onu alıp Hensleighler ve Carlylelarla birlikte yemeğe götürüyordu; gerçi sohbetleri kaçınılmaz olarak ev işlerinin zorluğuna gelip bağlanıyordu. Lyell'le de artık kömürün kökenlerinden çok, civardaki en iyi kömür tüccarından bahsediyorlardı.

Wedgwoodların düğün tarihini 24 Ocak'tan 29 Ocak'a aldıklarını duyduğunda Charles biraz rahatladı, ardından aksılığı tuttu. Defterlerini karamaya başlamıştı, aşkı hiç de romantik olmayan çirkin bir tarzda inceliyordu. Ancak klinik bir doğabilimci, "İnsan birini sevdigini söylediğinde kafasından ne geber?" diye sorabilirdi. Sonra ayın 11'inde Shrewsbury'ye ve Maer'e son bir seyahatin ardından, ayın 18'inde Londra'ya geri dönüp son dakika hazırlıklarını yapmaya girdi. Geriye yalnızca onun ve Eras'ın, Baker Street pazarına gidip uşakların Macaw Malikânesi'ni eksiksiz hale getirmeleri için mobilya alma işi kalmıştı.⁴⁹

Beş yıllık yalnızlık sonunda içedönükle hale geldiğini fark etmişti, Emma'dan içtenlikle özür diliyordu:

Bu sabah, hayatı nasıl oldu da mutluluk anlayışımı sessizlik ve epeyce yalnızlık üzerine dayandırır hale geldiğimi düşünüyordum, ama açıklamanın çok basit olduğunu inanıyorum; bunu söyleyorum çünkü yavaş yavaş *hayvan* olmaktan çıkacağımı duymak sana ümit verecektir; beş yıllık seyahatim boyunca (buna son iki yılı da ekleyebilirim), bütün mutluluğum zihnimden geçenlerden kaynaklanıyordu. Sanırım beni insanlaştırıcasın; kısa sürede de teoriler kurmaktan ve sessizlik, yalnızlık içinde olular toplamaktan daha büyük mutluluklar olduğunu öğreteceksin.

“Yumuşacık, hoş karısını kanepede bulmuştu,” daha doğrusu kanepede yatarken başucunda yumuşacık bir hemşire bulmuştu. Daha şimdiden ona “mide felaketlerinin” eksiksiz raporlarını vermeye, “nihayet tam olarak sorumluluğunu” almaya geleceği için sevinmeye başlamıştı. “Tanrı’ya şükürler olsun,” diye şakıyordu, “artık kendi başına karar veren biri olmayacağım.”

Emma hayvanı insanlaştıracak, ona bakacak, kanepenin sorumluluğunu üstlenecekti. Rolü, en başında dar bir biçimde sınırlandırılmıştı; yalnız hayvan, entelektüel bir can yoldaşı istemiyordu. Emma, Lyell'in yazdığı *Elements of Geology*'yi okumaya çalıştı; ama aldığı cevap zahmet etmemesi oldu. Lyell'in uzun zamandır eziyet çeken eşine karşı muamelesi bir örnek oluşturuyordu. Charles bu çiftin ziyaretini şöyle anlatıyordu: “Fazla derinlere inmeden yarı saat kadar jeoloji konuştuk, zavallı Mrs. Lyell bir kenarda oturuyordu, bir sabır abidesi. Kadın cinsine kötü davranış konusunda *pratik* yapmak istiyorum.” Bu da bir şakaydı tabii; ama kadınlar erkeklerle ayrılmış bilim alanında seyirciydiler; Athenaeum'da olduğu gibi burada da istenmiyorlardı. Bu eril meşgaleyi hoşgörüyle karşılamaları gerekiyordu, Emma da tahammül konusunda onun dengi olduğunu gösterecekti.

Charles düğünün bir an önce bitmesi için sabırsızlanıyordu. Asıl düğün günü, 24 Ocak 1839'da Kraliyet Cemiyeti'nin üyesi olarak seçilmekle teselli buldu; buraya üye olmak hâlâ büyük ölçüde, zengin, iyi bağlantıları olan bilimsel elitin harciydi. Ertesi gün Shrewsbury'ye vardi, burada Emma'nın büyük güne dair hayallerini dinledi:

Ayın 29'undaki olayı her zaman hayatımın en mutlu olayı olarak göreceğim. Dünden yada bana huzursuzluk veren bir tek konuoldu ve seninle birlikteken bunu çok az düşüneğime inanıyorum; din hakkında görüşlerimiz her yönden uyuşmasa da bu konuya ilgili *hislerimizde* epeyce yakınlık kurabiliriz.

Darwin ayın 28'inde Maer'e geldi, ertesi gün de St. Peter's Kilisesi'nde rahip olan kuizenleri John Allen Wedgwood tarafından evlendirildiler.

Ayın Anglikan ayını olsa da Üniteryenlerin hassasiyetlerini recide etmemek için özel bir düzenleme yapılmıştı. Emma “yeşilimsi gri, zengin görünümü ipek bir elbise giymiş, başına da kenarları sarı şeritlerle ve çiçeklerle süslü beyaz bir bone” takmıştı. Charles sınırlıydı, düğün sonra-

sında hiç de vakur olmayan bir tavırla Emma'yı akrabaların elinden çekip almış, demiryolu istasyonuna doğru götürmüştü. Emma bonesini değiştirmeye bile vakit bulamamıştı; alelacele ayrılmaları insanların kaşlarını kaldırmasına neden olmuş, kız kardeşi Elizabeth'i de üzmüştü. Çift trende “kalpleri minnetle dolu bir halde sandviçlerini yemiş,” “bir şişe suyla” geleceğe kadeh kaldırmıştı. Yatalak annesinin ayin boyunca uyduguunu, ikisini de “ayrılmadan acısından” kurtardığını bilmek Emma'yı rahatlatmıştı.

Her neyse. Macaw Malikânesi'ne geri dönmüşlerdi. Darwin günlüğünde şunları karalamıştı: “Maer'de evlendim, Londra'ya 30 yaşında döndüm.” Ama asıl takıntısı kendisini düğün günü göstermişti. Gizli “E” defterini özellikle dayısı John Wedgwood'un şalgamlarla ilgili görüşlerini kaydetmek için yeniden açmıştı.⁵⁰

19. Bölüm

Ürkütücü Savaş

Daha en baştan çiftin üzerine kara bir bulut çöktü. Düğünden 48 saat sonra, 31 Ocak 1839'da Charles'in kız kardeşi Caroline ilk bebeğini, altı haftalık Sophie'yi kaybetti. Mutlulukla geçen bir ay bundan daha üzücü bir şekilde son bulamazdı, bu olay birlikte geçirdikleri ilk haftalara gölgelerini düşürdü. Emma "zavallı Caroline'dan haber" almaya can atıyordu; bildiği bebek ölümlerinden pek azı "onunkinden daha büyük bir acıya yol açmıştı." Caroline 38 yaşındaydı, kocası Josiah (Emma'nın ağabeyi) ise 43 yaşında. Çocuk doğuştan zayıftı; "zavallı, çelimsiz, küçük, hassas şey," Charles ile Emma'nın gibi birinci dereceden bir kuzen evliliğinin ilk çocuğuydu.¹ Hayra alamet değildi bu.

Emma, şehir içindeki sıcak "evinde" ve yeni hayatında huzur bulmuştu. Evin, bahçeye bakan arka tarafında yaşıyorlardı. Burası daha sessizdi; o ay yerleşmekle geçmiş; Emma sabahlık, tabak-çanak, maun piyano alışverişiyle uğraşmıştı.

Fakat Charles'in geleceğiyle ilgili korkuları Emma'nın üstüne çullanıp duruyordu. Birkaç ay sonra hamile olduğunu anladığında kaygılarını kâğıda dökecekti. Kendisini Charles'a bir mektupla ifade etmenin daha kolay olduğunu düşünmüştü; "çünkü sana konuştuğumda, söylemek istedigim şeyleri tam olarak söyleyemiyorum." Elbette ki Charles doğayla ilgili "hakikati öğrenmeye çalışmakla" "vicdan sahibi birinin davranışını sergiliyordu;" ama Emma bunun hakikatin tamamı olmayacağı da aynı ölçüde biliyordu. Charles'in bilimsel uğraşları, "başka tür düşünceleri," dini düşünceleri dışında bırakıyordu. Bir de her zamanlarında Eras gibi kötü bir örnek vardı; o "Charles'in önden gitmiş," şüphelere eşlik eden "korku ve dehşetin bir bölümünü" ortadan kaldırmıştı.

Charles şüphecilikle ilgili vicdan azaplarını yitirmiş, bunları "mantık dışı, yani batıl hisler" olarak nitileyip bir kenara bırakmıştı. Emma, Char-

les'in yaptığı özel çalışmaların onu tehlikeli sulara sürüklediğini fark etmişti. "Kanıtlanıncaya dek bir şeye inanmama" alışkanlığı Charles'ı "aynı biçimde kanıtlanamayacak başka şeyleri, gerçek olmaları halinde muhtemelen kavrayışımızın üstünde olacak şeyleri" değerlendirmekten alıkoymuştu. Charles'in, Isa'nın ebedi hayatla ilgili vahyinden vazgeçtiği, kurtuluşunu feda ettiği düşüncesi Emma'ya işkence ediyordu. Emma, çok sevdiği kız kardeşi Fanny'yi kaybettiginden beri "bir daha hiç ayrılmamak üzere, yine onunla olacağım" umuduyla yaşamıştı. Ebedi hayatı değerli kasıyla birlikte yaşamayı da umuyordu; ama Charles'in kuşkuları onları ölüm vakti geldiğinde ayrılmakla tehdit ediyordu. Emma mektubunu, "Son suza dek birbirimize ait olmayacağımızı düşünmek bir kabus olacak," saatlarıyla bitirmiştir.²

Emma'nın Hristiyanlığı, Isa'ya inanarak ebedi hayata ulaşmaya yönelik basit bir evanjelik reçeteydi. Ebedi hayat "kanıtlanamazdı," hatta anlaşılabılır bile olmayıpabilirdi; fakat o kadar ciddi bir meseleydi ki Emma, Charley'yi Isa'nın "bütün dünyanın yararı için olduğu kadar senin yararına da yaptığı şeyi silip atma konusunda dikkatli olması, hatta belki de korkması" konusunda uyarmıştı. Mektup Charles'i gözyaşlarına boğdu, bunu hiç unutmayacaktı.

Emma ve Charles giderek yakınlaşıyorlardı; Emma Charles'ı pazar günleri Strand'deki King's College Kilisesi'ne götürürecekti. (Söylemeye hiç gerek yok, Gower Street'teki tanrısız kolejin bir kilisesi yoktu.) O sıralarda Charles'in hastalığı ilerliyordu, Emma'nın kaygıları da Charles'in kaygılarını ikiye katlıyordu. Emma'nın deyişiyle onları ayıran "mesele," Kitabı Mukaddes'in sorgulanamaz ilahi bir vahiy olup olmadığı değildi. Charles'in zaten bu yönde kuşkuları vardı, Eras'ın çevresine katılmış olmasından da gayet anlaşılır bir durumdu bu. "Mesele" Charles'in ebedi hayatı cehennemde mi yoksa cennette mi geçireceğiydi.³

Yine de halihazırda hayatı yeterince mutluydu. Ev, bütün üst orta sınıf evleri gibi, bir hizmetçiler heyeti tarafından yönetiliyordu. Hizmetçiler insanın sırtını büken gündelik işleri yapıyordu; merdivenlerden ine çika kömür ve su taşıyor, giysileri hazırlıyor, yemekleri servis ediyor, şömineleri temizliyorlardı; belki de Darwin'in söyleyebileceği gibi, kral ve kraliçe termite biraz yardım ediyorlardı. *Beagle* seyahatinden beri Darwin'le birlikte olan Syms Covington, düğün sahiplerinin koşa koşa Londra'ya dönmesinden sonra bir süre daha onlarla kalmış, ardından şubat

ayında 2 sterlinlik altın bir tokalaşmayla yanlarından ayrılmıştı. Birkaç ay sonra kalabalıklarla birlikte Avustralya'ya göç etmiş, yolculuğu sırasında aşçı olarak çalışmış ve Darwin'in takdim mektubunu Kapitan King'e götürmüştü. Darwinlerin yeni uşağı, Jessie Teyze'nin "gelmiş geçmiş en arkadaş canlısı, sorumlu, faal, işbilir uşak" diye övdüğü saygıdeğer Joseph Parslow'du.

Ev işlerinin gözetilmesi gayet açık ki ağır bir işti. Charles dostlarının ve ailesinin tavsiyelerine başvuruyordu; ama pek de başarılı olamıyordu: "Shrewsbury'den gelen aşçı kof çıktı, yemek yapamıyor, bir de ayyaş bir kocası var. Miss Farrer'dan din değiştirmiş bir Yahudi almaya korkuyorum." Emma da hizmetçiler konusunda en az onun kadar titizleniyordu. Yeni aşçı "fazla sevimliydi" ve gitmesi gerekiyordu; hizmetçiye "kaba saba ve dümdüzdü," gerçi onu işten çıkarmak için daha iyi bir bahaneye ihtiyaç vardı.

Ev çok düzgün bir evdi, yol yordama en ince ayrıntısına dek uyuluyordu. Charles adabımışeret konusunda Emma'dan daha titizdi. Emma'nın, hizmetçisinin bonesini çıkarmasına izni vermesi aralarında korkunç bir tartışmaya yol açmıştı. Charles dehşete düşmüştü, Shrewsbury'deki herkes gibi: Hizmetçi, bir hanımın hizmetçisiydi, erkekleri küstahlığı davet eden bir manavın kızı değildi. Parslow'un uzun saçlarına da hoşgörü gösterilmemişti; Doktor yargılara özgü lülelerinin onun gibi düşük birine hiç yakışmadığını söyleyerek onu herkesin önünde alaycı bir tavırla fırçalamıştı.⁴

Darwin sınır tanımadık düşüncenin hazırlarına dalma özgürlüğüne kavuşmuştu. Ocak ayında Kraliyet Cemiyeti'ne Glen Roy hakkında sunduğu makale, yerkürenin yükselişiyle ilgili "dizileri taçlandırmıştı." Fakat *Journal*'ın yayınlanacağına dair hiçbir emare yoktu, Jeoloji Cemiyeti'ndeki Whewell'in da FitzRoy'u sinirlendirmemek için bu durumu açıkça kınamaktan caydırılması gerekiyordu. FitzRoy sabanını sürüyordu; açık söylemek gerekirse, kitabı basılı hale geldiğinde Darwin'in kitabından bin sayfa daha uzun olacaktı.

Darwin artık gizlidenden gizliye, bahçecilik uzmanlarının nasıl çalışıklarını izliyordu. Şans eseri ortaya çıkan tuhaftıklara dayandıkları kesindi. Darwin, bitki yetiştircilerinin "dayanıklı yapıya sahip fidelerin tesadüfen üretildiğinden" bahsettiklerini fark etmiş, "güçlü ile zayıf arasındaki şiddetli savaşım," "tesadüfen dayanıklı fidelerin muhafaza edilmesine" yol

açtığını görmüştü.⁵ Fakat geliştirdiği alışkanlıkların gündümündeki mekanizmanın bitkilerle hiçbir ilgisi yoktu; artık, daha dayanıklı tohumların yalnızca şans eseri yetişeceğinden emindi.

Dumanlı Londra'da kalben bir taşra beyefendisi olmayı sürdürdü; çiftçilere seçim yöntemleri hakkında yazıyor, kapalı kapılar ardından zoologların ve akademik botanikçilerin kaygılarından uzaklaşıyordu. Bir "Sollarlar ve Deneyler" defteri açmış; içini verimli topraklarda papatyaya yetiştirmeye, renkli cam içinde tohum çimlendirmeye, lahanaları çaprazlamayla, köpekleri melezlemeye, ördeklerin iskeletini çıkarmaya ve kan hücrelerini karşılaştırmaya ilgili araştırma ve planlarla doldurmuştu; bunların hepsi de varyasyon muammasıyla ilgili dâhiyane yaklaşımındı. Gerçekten de zamanın standartlarıyla değerlendirildiklerinde bunlar tuhaftı. Hiçbir Cambridge profesörü, şeftali-nektarin aşısının Yaratılış'ın anahatını elinde tutmasını beklemiyordu.

Sorularını bastırdı; her uzmana bir deste verecekti; *Questions about the Breeding of Animals'*ı [Hayvanların Çiftleştirilmesiyle İlgili Sorular] tam da gerekli cevapları çekip çıkarmasını sağlayacak bir çerçeveye oturtmuştu. Bunlar, bahçıvanlarına ve avlak bekçilerine dağıtmak üzere çiftlik sahibi beyefendilere gönderildi; varyasyonları nasıl çiftledirdikleri, "gerekli vasıfları" elde etmek için yavruları nasıl seçtikleri soruluyordu. Fakat bu soru yağmurunun açıkça sağınanak halini aldığı anlaşıldı. Yalnızca üç kişiden cevap geldi; cevaplayanlardan biri bu ağırlığın altına ezilmiş, üzülerek, "Mr. Darwin'in soruları bir insan hayatının sunabileceğinden daha uzun bir deneyim gerektiriyor," diyordu.⁶

Darwin'in Malthusçu gözlükleri rahatça oturmaya başlamıştı; bunlarla bakmak da "huzurlu ormanlarda, gülümseyen kirlardaki organik varlıkların ürkütücü ama sessiz savaşını" ortaya koyuyordu. Daha doğrusu başkentin pis, hastalıkların kırıp geçirdiği caddelerindeki savaşını. Çünkü artık Darwin kırları pek göremiyordu. Kafasında giderek bulanıklaşan doğa imgesi, bunalımın pençesinde kıvranan bir topluma karşı gelişmişti; Londra'nın gecekondularındaki savaş, açlık içindeki yoksulları göç etmeye ya da protesto yürüyüşleri yapmaya zorluyordu.

İsviçreli botanikçi de Candolle'ün akşam yemeğine gelmesi onu eğlendirdi; bu fikri ilk kez geliştirmiş olan adamlı doğanın "savaşını" yüz yüze konuşma fırsatı buldu. Çekişme büyütü, doğa cesetlerin, ölü kemik yığınlarının konduğu bir mahzendi, kaybedenlerle doluydu. Her bir küçük

kazanç için birçoğunun ölmesi gerekiyordu. Küçük avantajların bütün bir köpek nüfusuna yayılması için kaç asır geçmesi gerektiğini bir düşünün: “Yüz yavrudan birinin uzun bacaklarla doğduğunu ve Malthusçu hayat mücadeleinde yalnızca iki tanesinin üreyecek kadar yaşayabildiğini” gözünüzü önüne getirin. Toprak sert ve av hızlıysa, “genellikle uzun bacaklı olan hayatı kalacaktır” ve “on bin yıl içinde uzun bacaklı ırk üstün duruma gelecektir.” Ama bu sonuca ulaşmak için kaç tanesinin yok olup gitmesi gerekiğine bir bakın!

Belli ki bunu Hensleigh’le tartışmaya çalışmıştı. Biliyordu ki kuzeni dille ilgili gelişimci bir yaklaşımı sahipti, kesinlikle buradaki inceliği görecetti. Ama hayatı; görünüşe bakılırsa Hensleigh, “uç santim daha uzağa sıçrayabilen bir kaplanın, soyunun devamını belirleyeceği düşüncesini saçma buluyordu.” Transmutasyon bile şaşırtıcıydı.⁷ Hensleigh, Java ve Sumatra’nın benzer adalar olduğunu; ama her birinin kendine özgü bir ger gedan barındırdığını söyleyerek itiraz ediyordu. Neydi bunun sebebi? Elbette ki Darwin bu cevizi daha önce, Galapagoslar’dı, kırmıştı, ama başkalarının ikna edilmesinin gerekiği açtı.

Aştığı tek kişi kuzeni değildi, Hensleigh’ın rahmetli kayınpederi Sir James Macintosh’u da geride bırakmıştı. Charles acemilik devirlerinde Sir James’i ilk kez Wedgwood malikânesinde görmüştü; ama o zamandan bu yana çok şey değişmişti. Mayısta Emma’yla birlikte Maer’e yaptıkları zi yarette, Macintosh’un *Ethical Philosophy* [Etik Felsefesi] adlı kitabına bir kez daha baktı. Macintosh, ahlaki melekelerin doğuştan geldiğini, doğru ve yanlış bilgisinin içgüdüsel olduğunu düşünüyordu. Bu, Darwin’ın şemasına şahane bir biçimde uyuyordu; ama Darwin bu ahlaki güdülerin nasıl ortaya çıktığını bilmek istiyordu.⁸ Mucizevi bir biçimde cevabı, cevap değildi. Bu güdüler, ataların topluluğunda ilişkilerin pekiştirilmesine yarayan süreçme ve bağ kurma güdülerinden doğmuş olmalıydı.

Hensleigh akşam yemeklerinin gediklisiydi, Emma da bilimsel yemeklere metanetle katlanıyordu. 28 Mart’ta Sedgwick aradığında, Emma bile “onda insanın dikkatini çeken kadar yeni ve tuhaf bir şeyler olduğunu” anlamıştı. Nisan ayına gelindiğinde Emma’nın karmaşık duyguları kendilerini göstermeye başlamıştı. Paskalya pazartesisinin Lyell ve Robert Brown’ın keyfine göre akması sabrının sınırlarını zorlamıştı. Lyell’in fisiltıları “neşeli bir topluluğu donuklaştırmaya” yetecek cinstendi, Brown da o kadar utangaçı ki “sanki kendi içine gömülüp tümüyle kay-

bolmaya hasretmiş gibi duruyordu.” “Fakat bu iki ağır top, yani Avrupa’nın en büyük botanikçi ve en büyük jeologu karşısında gayet iyi bir iş çıkardık ve hiç durmadık.”⁹ Ama o zaman da ağırbaşılılığı ve hanımlılığıyla herkesi şaşırtan Emma olmuştu; ağırlığı elden bırakıp bütün esprileri patlatansa Charles’tı.

Mayıs 1839 sonları *-Beagle*’in dönüşünden iki buçuk yıl sonra- şenlik zamanı oldu. Darwin’ın seyahati anlattığı ilk kitabı *Journal* nihayet satışa çıktı. Yeni yazar hakkında değerlendirmelerin çıktıgı bu günler, tırnaklarını kemirdiği günlerdi. Kaptan Basil Hall’un *Edinburg Review*’da çıkan değerlendirmesi övgü doluydu ve FitzRoy’u, “Peru sahillerinin araştırmasını tamamlamak için şahsi servetinden hatırı sayılır miktarlarda para harcadığı” için alkışlıyordu. Buna rağmen FitzRoy değerlendirmeyi “çok kararsız ve kendi içinde çelişkili” bulmuştu. Darwin’ın yazdığı kitapta herkesi çarpan şey, “cesur genellemeler yapan bir ruha sahip olmasındı.” Cumartesi günleri yayınlanan *Athenaeum*’a göre bu durum, asırlardır kullanılan olgulara karşı azarlayıcı bir havanın benimsendiği anlamına geliyordu. Yazar bozuntusu, Mr. Darwin’ın karaların yavaş yavaş yükselmesi teorisi hakkında, “Denizin And Dağları’nın eteklerini yalaması için neden en azından bir milyon yıl geçmesi gerekiyormuş ki!” diye haykırıyordu.¹⁰ Yayıncıların üç cildi bir araya toplayıp sonu gelmez tekrarlara sebep oldukları gereklisiyle eleştirildiği asıl kararsız değerlendirme *buydu* işte. (Bu eleştiri ciddiye alınmış; üç ciltlik dizinin satışa sunulmasından 10 hafta sonra Darwin’ın *Journal*’ı ayrıca yayınlanmıştı.)

Meslektaşları çok daha zariflerdi, özellikle de Owen: “Yumurta gibi sahiben sağlıklı, iyi besinlerle dolu; hoşuma gidenler gereği gibi sindirilemediyse bunun sebebi aceleye yutulmuş olmalarıdır.” Bir başkasının beğendiği şeyse (Fransızlara taş atıyordu) “kitabın her bölümünde görünür olan iyilik ve cömertlik duygusuydu.” Bunun “etkilemek için değil, bilgi lenmek için seyahat eden, her şeye *iyilikle* bakan sade bir İngiliz beyefendisinin çalışması” olduğunu kast ediyordu. Verimli ormanları adabı muasheret eksikleri bularak dolaşan hassas FitzRoy bile “kendisine kişisel olarak atıfta bulunan, olmasını istemeyeceği bir ifadeyle” karşılaşacağından şüpheliydi, “bu bakımdan tümüyle rahat olmayı bekliyordu.”

Oysa tersine FitzRoy’ün kitabının son kısmına yaptığı ilave, Lyell ile Darwin’ı nöbete sokmuştı. Artık dindar karısıyla birlikte ev kuşu olan FitzRoy, Kitabı Mukaddes’i kelimesi kelimesine yorumlayanlardan biri hali-

ne gelmiş, kendi yazdığı cildi Yaratılış bölümünün bir yorumuyla bitirmiştir. Darwin'ın huzurunda Tufan'ın varlığından şüphe ettiği için pişmanlığını ifade ediyordu. Jeologların ne kadar yanlışmış olduğunu artık açıkça görebiliyordu: Darwin'ın karada bulduğu bütün o kabuklular, And Dağları'nda bulduğu bütün o fosilleşmiş ağaçlar, bütün o çakılı pampalar, bütün fosilleşmiş kemikler bir tek şeyi ortaya koyuyordu: Feci bir sel felaketidir. Bu doğrudan, Darwin'ın bilimine ve Lyell'in *Elements of Geology*'sına indirilmiş bir darbeydi. Lyell, bu sözlerin "bu konuda okuduğu bütün saçmalıkları aştığını" düşünüyordu. Darwin de, "FitzRoy'a çok şey borçlu olsam da onu çok fazla görecek olmak beni gerecek," diye kabul ediyordu. Çok geçimsizdi, karısının tavırları çok buyurgandı; "ama böyle çok güzel ve dindar bir hanımdan da başka türlü beklenemez," diyordu.¹¹

Darwin'in kahramanı Alexander von Humboldt bir övgü şarkısı kaleme almıştı. *Journal*'ı gelmiş geçmiş en kayda değer seyahatnamelerden biri olarak niteliyordu. Darwin buna, "Genç bir yazar bile böyle büyük övgüleri oburca yutamaz," cevabını vermişti. Humboldt övgü dolu sözlerini daha sonra Londra'da aşırıya kaçarak tekrarlamıştı; Darwin üç buçuk saat boyunca onun hiç susmadan konuşmasını dinlemiş, yanından tapınma duygularından çok sakınma duygularıyla ayrılmıştı. Her zaman ilk sıraya yerleşen Almanlar kitabın çevrilmesini istiyorlardı. Lyell'in *Elements*'ini çevirmiş olan, Brunswick maden komiseri Carl Hartmann bu işi üstlenmeyi teklif etmişti. Ama nihayetinde çeviri işi Ernst Dieffenbach'ın omuzlarına yüklenmişti. Dieffenbach, Yeni Zelanda Sömürgeleştirme Şirketi'nde cerrahtı (bu şirket işçi fazlasını bu yeni ülkeye göndermek üzere o yıl kurulmuştu), Berlin'e dönmesinin ardından da çeviri işine başlamıştı.

Övgüler tam vaktinde gelmişti. Darwin hazırlan ayında son büyük defterini kapatmış, *Coral Reefs*'e devam etmeye başlamıştı, şöyle düşünüyordu: "Bir jeoloji teorisinin çerçevesini oluşturmak çok hoş, kolay bir iş, ama katı, kırılmaz olguları toplayıp karşılaştırmakla ilgili olduğu için de bir o kadar zor."¹² Kitabını değerlendirenlerin de kabul ettiği üzere Darwin, detaylarla ilgilenilen bir çağın kuramcısıydı. Varsayımlarda bulunmak lekelenmişti. Tanrı'nın doğada gördüğü elişiğini anlamak vakit alıcıydı, Peder Sedgwick'e göre de Hakikat ancak kuru olguların karşılaştırılmasından doğabildirdi. Bu meşakkatli süreci hızlı bir varsayımla ya da önsel bir tahminle aşmaya çalışmak günahkârcaydı.

Eleştiriler Darwin'in evrim teorisine daha da sert darbeler indirecekti. Bu teorinin çerçevesi de oluşturulmuş, olgular Malthusçu bir yaklaşımla teoriye yayılmıştı. Teori doğru muydu peki? Cambridgelî profesörlerle göre hakikat doğadan çıkış Tanrı'ya uzanıyordu; ahlaklı, muhafazakârdı ve elitler tarafından korunuyordu. Darwin'in spekülasyonları çok farklı ustatlara hitap ediyordu, yükselmekte olan sanayici ve profesyonel orta sınıflara. Peki, açıktan aşağı muhalif olanları, onun teorisini gerçekten devrimci amaçlarla benimsemekten ne alıkoyacaktı?

Yaz aylarına gelindiğinde, sokaklarda kargaşa kaçınılamaz bir hal almıştı. Avam Kamarası'nda Chartist çetelerin silahlandırılması tartışılmıyordu. Londra'daki ilk Chartist toplantısında ilimli Perth delegesi Patrick Matthew, Malthusçu evrimci "orta sınıfın bir hain" olmakla suçlanıp atılmıştı. Reform Yasası'nda kaybedenler tarafında yer alan radikal işçiler işleri ele alıyordu. Erkekler genel bir seçme ve seçilme hakkı tanınması talebini dile getiren, ülke çapında 1,3 milyon kişinin imzalamış olduğu bir dilekçe temmuz ayında parlamentoda reddedilmişti. Darwin ağustos ayında Birmingham'da British Association'in bir hafta süren bir cumhuriyete katıldığından, şehirde neredeyse sıkıyönetimin hüküm sürtüğünü görmüştü. Chartist toplantılar yüzünü şehirlere dönmüştü. Bazıları koyu Lamarckçı olan sosyalistler de Chartistlere katılmış; evliliği, mülkiyeti ve ortaklaşmacı olmayan bir devleti kınayan yarı milyon broşür dağıtmışlardı. Önceki ay isyanlar patlak vermişti; bilimle ilgilenen beyefendiler de toplantılarını her an iptal etmeye hazırlıydılar. Darwin "sabırsız bir sessizlik" içindeki bir şehrde inmişti, "yeşiller giymiş adamlar, kırmızılar giymiş adamlar, polis copları ve süvari kılıçları" huzuru sağlıyordu.¹³

Darwin kaygıları yüzünden hastalanmıştı. Fakat çetelerin iftiraya uğrattığı rahiplere günah çıkartmak zorunda hissediyordu kendini; ya da en azından ortodoks Henslow'a. "Türlerin kökenini ve çeşitlenmesini aydınlatabilecek her tür olgunu topladığını" söyleyecekti. Sokakları dolduran ateistlerin kulaklarına müzik gibi gelirdi bu sözler, ama tabii ki Henslow'un kulaklarına hiç de öyle gelmezdi. Darwin çaresizce eski hocasının onu anlayacağını umuyordu. Eylül ayında Shrewsbury'de geçirdiği on gün boyunca "o kadar takatsız, o kadar rahatsız" hissetmişti ki ortaya çıkmamış, kimseyle görüşmemiştir. Emma altı aylık hamileydi, uzun zamandır da hastaydı; çift giderek etraflarına bir koza örmüş, evlerine çekilmişti.

Eğlenceler huzursuzluk, rahatsızlık yaratıyordu: "Son derece sessiz bir hayat yaşıyoruz. Partileri bıraktık, çünkü hiç kimse bizimle aynı fikirde değil; insan Londra'da sessiz, sakinse buranın süküneti gibisi yok; dumanlı sislerinde, arabaların uzaktan gelen hissiz tıkırıtlarında ulvi bir şeyler var." Gower Street artık bir sığınak haline gelmişti: "Hiçbir şey görmüyoruz, hiçbir şey yapmıyoruz, hiçbir şey duymuyoruz." Eski çevreleri cibizesini yiirmişti, insanlar yavaş yavaş ellerini eteklerini çekiyorlardı. Tümörü olduğundan korkan Harriet, tipçi kardeşine yakın olabilmek için Newcastle'a taşınmıştı; gerçi Eras'la hâlâ yazışıyordu. Eras puslu dünyasıyla baş başa kalmıştı, "homurtularla afyonuna sarılıyordu." Hensleigh yorucu bir insan olup çıkmıştı, Carlyle ondan da sıkıcıydı: "Mistisizmi, kasti anlaşılmazlığı ve yapmacıklığı" Darwin'in bir hayli midesini bulandırıyordu.¹⁴

Günler "iki bezelye tanesi kadar" birbirine benzer bir hal almıştı: Darwin sabah 07.00'de Emma'yı uyur halde bırakarak yataktan kalkıyor, saat 10.00'a kadar *Coral Reefs*'le uğraşıyordu; "Kahvaltimizi yapıyor, koltuklarımıza oturuyoruz ve ben yelkovanın üzücü bir biçimde hızla 11.30'a doğru ilerlemesini izliyorum. Sonra çalışma odama gidiyor, öğlen 14.00'ten yemek vaktine kadar çalışıyorım." Öğle yemeğinin ardından şehre iniyor, 18.00'de akşam yemeği vaktinde de eve dönüyor. "19.30'a kadar felç innmiş bir halde, hafif bir şeyler okuyarak oturuyorum; çay, Almanca dersi, arada biraz müzik, biraz okuma, derken yatma vakti gelince gün de hoş bir biçimde sona ermiş oluyor." Tekdüze bir hayatı; ama "herhangi bir işe girmiş olsam kim bilir ne kadar kötü olurdu," diyerek kendini rahatlatalıyordu.

Emma'nın doğum için eve kapanma vakti yaklaştıkça, o daha hastalıklı bir hal alıyor, her gün migren ağrıları çekiyordu. Noel arifesinde "köftüleştii, bir-iki gün dışında" birkaç ay boyunca da böyle kaldı.¹⁵ Hastalığı kötüleşir, ülke de çöküşe doğru hızla koşarken (Galler'deki Chartist hareket yenice bastırılmış, liderleri idam cezasına çarptırılmıştı), Charles yine Londra'dan kaçmayı düşünmeye başladı. Ailenin üstüne ölümcül bir hava çökmüştü; Emma kendini daha da hasta hissediyordu; fakat dikkatleri üstüne çeken Charles'tı. Charles'in teorilerini kurma çalışmaları, ağır sonuçlar doğacağini haber veriyordu; itibarının zedelenmesinden korkuyordu, kısa süre sonra da bu kaygılarla ailesinden yana kaygılar eklenecekti.

Noel sonrasında Emma'nın kız kardeşi Elizabeth doğuma yardımcı olmaya geldi. Bu tüyler ürpertici iş, başarısının zirvesindeki Charles'ı üzüyordu. "Eve kapanmak ne kadar berbat bir iş: Emma'yı olduğu kadar beni de yere devirdi." Oğulları, Charles'in "küçük prensi" 27 Aralık sabahı 09.30'da dünyaya geldi; "bir güzellik ve zekâ abidesi" diyordu Charles ona. Bebeğe, böyle bir şey hayal bile edilemezken bir *ichthyosaurus*'u gün ışığına çıkaran büyük büyüğbabasına atfen William Erasmus adını verdiler; "böylece doğabilimci, özellikle de jeolog olmak için kalıtsal bir hak kazanmış oluyoruz."¹⁶ Bebek, büyükanneleri ve büyükbabalarının bulunmadığı bir törenle vaftiz edildi, Charles ile Emma dini gösterilere karşı çıktıyorlardı. Buruşuk yüzü ve içgüdüsel hareketleriyle bebek derhal takıntılı bir not alma sürecinin nesnesi haline geldi; babası beşinin kenarına yaslanıp yüzündeki bükülmelere, burulmalara dair notlar alıyordu. Willy Darwin'in bir dürbüne verdiği cevap, orangutan Jenny'nin verdiği cevapla karşılaşılırdı; ilk öfke, korku, hoşnuttuk, mantık işaretleri de kaydedildi.

1840'ta diğer çalışmaları, biraz gürültülü bir biçimde askiya alındı. Darwin, *Birds* sayıları için verilen son tarihleri kaçırdı, *Coral Reefs'i* de bir kenara bıraktı. Hastalığı yüzünden sonunda Dr. Holland'ın yolunu tuttu; ama bir faydası olmadı. "Son kez bütün bir gün boyunca çalışmamın üstünden dokuz hafta geçti," diye yakınıntı Lyell'e şubat ayında. "Ama artık homurdanmayacağım." En ufak bir heyecan bile onu yataklara düşürüyordu; bu yüzden de böyle durumlardan kaçınıyor, sessiz bir yalıtlılık içinde olmayı tercih ediyordu. "Mini mini bir hayvancık olan oğlu" şubat ayının yarısı geçmeden gülmeyi öğrenmişti; ama babası artık gülecek pek fazla bir şey göremiyordu. Darwin, Jeoloji Cemiyeti'nin dört toplantısını arka arkaya kaçırılmıştı; 24 Mart'ta sekreterlik görevinden istifa etmeye çalışmıştı; ama mesele yalnızca bütün yönleriyle konuşulmuştu o kadar. Emma için yıkıcı bir durumdu bu. Charles "sürekli çok sıkıntı verici olan bir bitkinlik" içindeydi. En azından "aslında nasıl olduklarını söylemeyen diğer Darwinler gibi" değildi; "ama hep bana nasıl hissettiğini anlatıyor ve hiç yalnız kalmak istemiyor, ben de onu rahatlatlığı düşünüyorum."¹⁷

Emma ona ve Willy'ye bakıyor, bir yandan da Carlyle'ın Chartism üzerine yazdığı broşürü okuyordu; İskoç peygamber "bu acı hoşnutsuzluk şiddetlenip çığın bir hal aldı," diye köprüyüordu. Botany Bay de polisin

şiddete başvurması da çözüm değildi; ışıklar de toplumu sorunlarından kurtarmanın bir yolu değildi. Parlamento, Kilise ve Aristokrasi sorumluluklarını bir kenara bırakmaya, av yasalarıyla takıntılı bir biçimde uğraşmaya, yüksektен uçan sıkıcı Malthusçu bahaneler bulmaya bir son vermeli; şıkâyetlerle yüzleşmeye başlamalıydı. Emma broşürün “şefkatle, iyi duygularla dolu, ama son derece mantıksız olduğunu” düşünmüştü. Charles da hasta yatağında Carlyle’ı “okuyup kötülemeyi sürdürdüyordu.”

Fanny ile Hensleigh de Gower Street’e, dört kapı aşağıya taşınmışlardı; gelip gitmeleri, yardım etmeleri kolay oluyordu; ama Macaw Malikanesi’nde hayat solgunluğunu koruyordu. Willy’ye onu çiçek hastalığına karşı koruyacak bir aşısı yapıldı; ama geçen aylarda olduğu gibi 3,5 kilo birden kaybeden babasını koruyacak bir şey yoktu. Charles nisan ayında Shrewsbury’ye eve gittiğinde, sorunun ne olduğunu Doktor da teşhis edemedi.¹⁸

Charles Mayıs ayında kendini toparlamaya başladı, Kralliyet Coğrafya Cemiyeti’nde bir koltuk sahibi olmayı kabul edecek kadar güclüydü; ama böyle bile olsa, ardından nekahat devresi için Maer’e ve Shrewsbury’ye çekilipli beş ay kaldı. Evrim hakkında hararetli düşünceler içinde olsa da arılar hakkında birkaç dağınık not almayı başarabildi yalnızca; ağustos ayında da onu yatakla düşüren bir çöküş yaşadı. Uzun, boş, kayıp bir yazdı 1840 yazı.

Charles 14 Kasım’da Londra’ya döndü, ertesi gün Zooloji Cemiyeti’nde yılanların kafataslarını inceliyordu. Salamura edilmiş egzotik hayvanlara bakarken başa çıkmak istememiş gibi görünen bazı sorunlarla karşılaştı. Yarasalar nasıl evrilmiş? Yarasaların evriminde bir orta nokta hayal etmek saçmayı; *yarım kanatlı* bir yarasa! “Bir hayvanın böyle bir yapıyla ne tür alışkanlıklara sahip olacağını tahayyül etmek mümkün değil.” Fakat mangrovlara tırmanan, çamurda kayan, sırtında yelpazeye benzer bir yüzgeci bulunan bir hayvani düşünmek onu neşelendiriyordu: “Yüzen, tırmanan, çamurda yürüyen balıkları öngörebilen biri olmuş midir acaba?”

Diğer sorunuysa evrim için fosilleşmiş kanıtlar göstermekti. Lafi edilecek bir fosil bile yoktu. Ama Charles iyimserdi; elimizdeki fosil kırıntıları bir zamanlar var olmuş olanların “iziydi” yalnızca; daha fazlası ortaya çıkacak, boşluklar dolacaktı. Şimdi bile harika keşifler yapılıyordu; Brezilya’da bulunmuş olan, şempanzeden büyük fosilleşmiş bir may-

mun en harikasıydı. İtibarımıza laf edenler, atamızın bir “maymun insan” olduğunu şimdilik çöpten bir fikir olarak görsün, diye haykırıyordu küstahça.¹⁹

Darwin'in başlıca sorunu dinleyicileriydi. İroniktir ki bunları eski Anglikan dostlarına anlatmaya can atıyordu. Ama özellikle sınıflar arasında düşmanlığın giderek yükselmekte olduğu bir çağda, bunlardan daha soğuk kulaklar düşünülemezdi. Din adamları kuşatma altındaydı, barbarlar kapıya dayanmıştı. “Maymun insanlardan” bahsetmek, ucuz ateistlerin püskürttügü pislikleri hatırlatıyordu. Zoologların hiçbirini takdir eden bir tavır göstermemişi; peki, papaz evlerinin oturma odalarında müttefik bulma şansı neydi? Fakat kuzeni Fox'la kafasına takılanları –Etiyopya kedileri ve tuhaf kuşlar– paylaşarak temkinli tavrını aşmıştı. Fox'a, “Varışyonlar ve Türler” üzerine çalıştığını anlatmış, köpeklerin melezlenmesi ve “evcil kuşlar” hakkında kendisine bilgi kırinkıları vermesi için yalvarmıştı. İskeletler en son meraklıydı, bu yüzden Fox ona “küçük bir sandık” göndermek isterse ölü bir “yarı melez Afrika kedisi” ya da melezlenmiş bir kümes hayvanı leşi “geyik etinin en güzel kısmından ya da en güzel kaplumbağadan daha makbule” gelecekti.²⁰

1841'de kendi “zavallı leşi” de iyileşiyordu. Haftanın birkaç günü içinde bir-iki saat çalışabiliyordu, zamanını Güney Amerika'da aşınmış kaya parçalarının buz kütleleriyle bir yerden diğerine taşınmasıyla ilgili bir makaleye ayıryordu. “Fakat çok sessiz bir hayat sürmeye zorlanıyorum, pek kimseyi göremiyorum, en yakınlarımla bile çok uzun süre konuşamıyorum. Bir ara çaresizlige kapılıp bütün hayatı acınası, yararsız, müzmin bir hasta gibi geçireceğimi düşündüm; ama şimdi kendime dair daha iyi şeyler umuyorum.” Jeoloji Cemiyeti'ni hâlâ atlattıyordu (görevinden nihayet şubat ayında istifa etmişti); ama buzdağlarıyla ilgili makalesini Hensleigh'e okutup yorumlarını alması kolaydı.²¹ İş dağıtmaya başlamıştı, bu başlıca özelliklerinden biri haline gelecekti. Burada vekiller hayli makbuldü.

Emma hasta kocasıyla ilgilenirken “Londra’nın bütün şenliklerinden mahrum kaldığına” memnundu. Hatta ikinci kez hamile kalması, bu kapanmayı daha da kolaylaştırmıştı. Yine kaygı verici bir dönem olmuştu; ama Anne Elizabeth 2 Mart'ta sapasağlam dünyaya geldi; o sıralarda “Doddy” dedikleri Willy'ye rakip hoş, güleç bir bebekti. Charles en başından itibaren ilk kızıyla ilgili notlar almaya başladı. Normal, huzursuz bir bebekti;

ama bir tek dokunuş onu başka hiçbir şeyin yapamayacağı kadar yumuşatıyordu; o da Elizabeth'i bağına basıp öpmekten zevk alıyordu. Bir gün bütün sevgisinin, daha fazlasının geri doneceğini biliyordu. Annie "onlarıın yaşlılığıtaki tesellileri," sonuna kadar bakıcıları olacaktı.²²

Annie'nin babası daha şimdiden hassaslaşmış, çektiği baş ağrıları ve mide bulantılarıyla kendi deyişyle "kötü ve tüyler ürpertici" bir hal almıştı. "Eski sefil benliğine" döndüğü düşüncesiyle telaşlanıp hazırlar ve temmuz aylarında yalnız başına Maer ve Shrewsbury'ye misafir oldu. Günleri "skandal denecek derecede tembel" geçiyordu; mektupları umursamıyor, sebze deneyleriyle uğraşıyordu. Doktorun bahçivanına bezelye melezletiyor, yeni varyasyonlar elde etmeye çalışıyordu; ama pek zevk almıyordu bu işten. Bahçivan Shropshire aksanıyla heceleri uzata uzata "Bezeeelye tohuuumlaarını topladıüm, amaaa hiiç yeeeni bir tüür görmedim içlerindeee, heeepsi aaynı," diye konuşuyordu.²³ Maer'deki gezintileri sırasında arılar ile çiçekler arasındaki ilişkiyi anlama konusunda daha başarılı olmuştu.

O yaz günlerinde, "zihinsel enerjisinin tükenip gittiği" günlerde yapabildiği tek şey buydu. Doktorlar bünyesinin "kendi kendisini toplamasının birkaç yıl alacağını" düşünüyorlardı. Charles üzgündü ve üstüne titremesini istiyordu. *Kalbinin sizisi* çocuklara bakmakla uğraşan Emma'ya ulaştı: "Titty'min yakınlığından yoksun ipissiz ve paramparçayı, seni dayanılmaz derecede özledim." Kaderin bir cilvesi daha vardı onları bekleyen. Birinci dereceden kuzen evlilikleriyle ilgili korkuları, Doktor'un Willy'ye "çok nazenin bir çocuk" teşhisini koymasıyla birlikte gerçeklik kazanmıştı; özel bir diyet uygulamaları gerekiyordu. Şimdi bütün ailenin üzerine bir melankoli havası çökmüştü; baba-oğul, ikisi de dertliydi. "Malthusçu yarışa" ikisi de kaybediyordu, aile içi evliliğin sağıksız ürünleri idi ikişi de. Doktor onun "birkaç yıl içinde" gücünü toplayacağından şüpheliydi: "Bu sonucu, 'yarısı güçülerin kazanacağı' sonucunu hazmetmek bennim için küçük düşürücü oldu, muhtemelen biraz daha bir şeyler yaparım; ama sonra yalnızca diğerlerinin bilimde attığı adımları takdir etmekten memnuniyet duymam gerekecek."

Rahatlık ve sessizliğe; kentin gürültüsünden, içinde bulunduğu dönemin beklenelerinden uzaklaşmaya, kırsal kesimde inzivaya çekilmeye ihtiyacı vardı. Diğerlerinin hepsi gitmişti. FitzRoy şehirden 25 kilometre uzakta bir yere taşınmıştı. Cape'ten dönen Herschel, şerbetçiotu yetiştirilen Kent

bölgesinde, kırsal kesimde bir kürsü sahibi olmuştu. O yaz Charles baba-sını, demiryoluna yaklaşık 32 kilometre uzakta, hayalini kurduğu bir ev almaya ikna etti.²⁴

Temmuz ayında dumanların içine geri döndü ve on üç aylık bir aranın ardından mercan adalarıyla ilgili kitabını eline aldı. Her sabah birkaç saatini kitabı ayırmayı başarabiliyordu, bunun dışında kısa bir yürüyüş yaparak ya da ata binerek gününü tamamlıyordu.

Ağustos ayında ev aramaya başladı, güneydoğuda tebeşir tepelerinin yakınlarını tariyordu. Cambridgeli dostları Fox, Henslow ve Jenyns, onlara yakıştırmalı gibi görünen taşra kiliselerinde yaşıyordu. Henslow “mutluydu, adeta çiçek açıyordu; kilise ahalisine dersler veriyor, havai fişek gösterileri yapıyor, tarım ödülleri koyuyor, bunun dışında kim bilir neler yapıyordu.” Hayat buydu; özel bilim yerine halka ders vermek; Henslow zaten bilimle uğraşmayı tamamen bırakmıştı. Yine de nesli tükenmiş ikiyaşamlıların fosilleşmiş ayak izlerini bulup çıkarıyordu, bu da Darwin’ın kışkançlıktan renginin atmasına sebep oluyordu.

Bunalım döneminde Londra caddelerinde sıkıntı kol geziyordu, Charles da “ihtiyar Cobbett’ın dediği gibi bu koca yağ kistinin bütün pisliği, gürültüsü, kötülüğü ve sefaletinden uzak temiz havada yaşamaya” özlem duyuyordu. William Cobbett’ın neşeli bir havası olan *Rural Rides*’ını [Kır Gezileri] okuyordu; demagogun güney İngiltere’de at sırtında yaptığı seyahatin gönülgünü. İhtiyar Cobbett da Londra’dan nefret ediyordu; ama kitabı insanı pek az rahatlatabildi. “Üç kuruşluk çöp nevinden” gazetesi *Political Register*’dan seçilip alınmış yazıları bunlar; dingin görünümle siyasi münakaşalara karışmıştı. Kent’in güzel görünümlerinin arasında Cobbett din adamlarına, Sir James Mackintosh’a, “TAŞRA RAHİBİ MALTHUS’A” ve hububat satışını düzenleyen kanunlara saldırıyordu.²⁵ Dönemin ruhundan kaçmak mümkün değildi.

Charles bedenen, ziyarete gidebilecek ya da ziyaretçi kabul edebilecek kadar iyi hissetmiyordu; canı da bunları istemiyordu. Kendi rızasıyla “sıkıcı, ihtiyar, ruhsuz bir köpeğe” dönüşmüştü. Owen hâlâ ona çaya gelen, bilimle uğraşan birkaç arkadaşından biriydi; 10 Kasım’da geldiğinde Darwin’ı her zamankinden daha fazla engellenmiş halde buldu, kolu bir kayışa alınmıştı. İkili iyi anlaşıyordu; Jeoloji Cemiyeti’nde kaynatıiyorlardı; Athenaeum’da sohbetlerden sonra şekerleme yaptıkları da oluyordu. Her ikisi de hayvanat bahçesinde sahnenin gerisinde hareket ediyordu; ama

Owen maymunların yüz ifadelerinden çok anatomileriyle ilgileniyordu ve ender bulunan hayvan ölüleriyle yolunu açmıştı. Anglikan elitler onu sevmişler, himayelerine almışlardı; Owen'i daha o yaşta, 37 yaşında bir kraliyet kürsüsü sahibi yapmayı tasarlıyorlardı. Owen, ağustos ayında British Association'da ağırlanmış, fosilleşmiş sürüngenler üzerine bir konuşma yapmış, konuşmasında "dinozor" kavramını ortaya atmıştı. Fakat aynı konuşmada Lamarck'ın hayallerini kınaması daha da büyük bir sevinçle karşılanmıştı. Hayatın "kendi kendisini geliştiren enerjileri" anlayışını kınamıştı, Darwin'in gizli inançları karşısında da korkuya kapılması çok muhtemeldi.²⁶

Dostluklar çok daha azıyla batmıştı. Owen bir maymun atadan bahsedilmesini nefretle karşılıyordu. İlk yetişkin şempanze iskeletini tanımlarken bunu kesinlikle reddetmişti; iskelet koca gözlü, sevimli bebek maymundan çok çatık kaşlı, çeneleri bir köpeğinkini andıran bir hayvana benzıyordu. İnsanın ruhunu çıkar, onu saçsız bir maymun yap, alçalıp batardı. Fakat Owen Zoology'yi övgüye değer bir biçimde çıkarmıştı, çalıştığı Cerrahlar Koleji'nin kapıları da Darwin'e her zaman açtı. Kolej, Güney Amerika'dan gelen kalıntılarla doluyordu, bunların birçoğu Darwin'in getirdiği kalıntılarıydı. Kütüphanenin bir ucunda nesli tükenmiş bir armadilloya ait muazzam bir zırh duruyordu, çalışanlar da bir dev yer tembel hayvanını ayakları üzerine dikme çabası içindeydi. Owenlar bir transmutasyoncu olduğunu bilmeden, Darwin'i buradaki odalarında kahvaltıya almışlardı. Darwin açısından bu ikili hayat, hastalığının da doğruladığı üzere bir iç çalışma meselesiyydi. Sırdaşları, Grant'in üstüne yürüdükleri gibi her an onun üstüne de yürüyebilirlerdi. Owen'la, Jeoloji Cemiyeti'ndeki diğer isimlerle yeniden bir araya gelmeye çalıştı; ama sonunda, "Akşamları sessiz sakin geçirmem gerek, aksi takdirde ertesi gün pestilim olmuş oluyor," diyerek bu girişimlerden vazgeçti.²⁷ Kendisini koruması her şeyin önünde geliyordu.

Fakat duyduğu katıksız heyecan yüzünden de sırrını ortaya döküvermenin eşiğindeydi her zaman. Teorisinin incelikli ve güçlü olduğunu, geleceğe uzanan yol olduğunu biliyordu. Üç yıllık mücadeleisinin üstünü örtüp gizlemesi kolay olmamıştı, bir yalan içinde yaşaması da. Tavsiyelere rağmen Emma'ya şüphelerini yumurtladığı zaman olduğu gibi, bu kez de düşündüklerini Lyell'e anlatmamaya direnemedi. Çok büyük bir istek duyuyordu. Lamarck'tan ne kadar nefret ediyor olursa olsun, Lyell'in sır sak-

layacağına güvenilebiledi. Ocak 1842'de Darwin, muhtemelen temkinli bir tavırla, tam olarak ne anlamına geldiğini belirtmeden, biraz da korkup titreyerek baklayı ağızından çıkardı.

Lyell o sırada Amerika gezisindeydi; Boston'un kişisinden kaçmış, jeolojiyle uğraşmak için güneye doğru gidiyordu. Yeni Dünya'ya doğru denize açılmadan önce Darwin'in Londra'dan ayrıldığını duymuştu. "Benimle aynı uğraşlara sahip, bunların peşinden gitmesini sağlayacak bir bağımsızlığı olan samimi bir ruh bir daha hiçbir zaman bu kadar yakınlarımı uğramayacak," diye kuşkulara kapılmıştı. Amerika'da bulunduğu sırada Darwin'den gelen mektup onu çarpmış olsa gerek. Jeolojik ikizi bir transmutasyoncuydı! Lyell'in hayal kırıklığına uğradığı kesindi; ama bir kitabı boş bir sayfasına Darwin'in "her tür için ayrı bir başlangıç görmeyi reddettiğini" karalamıştı yalnızca.²⁸ Nihayetinde ilgi alanları o kadar da birbirine paralel değildi; en temel konuda fikir ayrılığı yaşıyorlardı. Transmutasyon, Lyell'in *Principles of Geology*'de Lamarckçı saldırılara direnmek üzere kurduğu biyolojik dayanağı yerle yeksan ediyordu. Belki de Darwinlerin taşınması iyi olmuştu.

Charles hâlâ panik duyguları içindeydi. *Coral Reefs*'in taslaklärini tamamlamasının ardından, Emma onu "bir değişiklik kendisini sarsıp doğrultur mu anlasın" diye Shrewsbury'ye gitmeye ikna etmişti. Ama Charles 7 Mart'ta Mount'a ayak basar basmaz kusmaya ve titremeye başladı; o gece Susan o uyuyuncaya kadar başını bekledi. Charles'ın durumu daha iyiye gitmedi.

Bahar ayları boyunca bir ev aradı; ev tren istasyonuna sekiz kilometreden uzak olmasın istiyor; gülerek, "Tasmamın uzunluğu o kadar," diyordu. Çalışmaları nihayet tamamlanmak üzereydi. Mayıs ayında *Coral Reefs* çıktı. Üç yıl yedi ay boyunca onunla yaşamıştı; ama "bir insanın asla okumayacağı" teknik bir kitaptı. (Mali durumlarda da bir değişiklik yaratmamıştı. *Journal* 1337 satmıştı, ama Darwin'in cebine bir kuruş bile girmemişti.) Devasa bir kitap olan *Fish* de tamamlanmıştı. *Zoology*'nin geri kalan kısmı için verilen burs eriyip gidiyor, Charles *Beagle* hasadının geri kalan kısımlarını kendi kesesini açmadan nasıl bastırabileceğini düşünüyordu.²⁹

Charles ile Emma 18 Mayıs'ta iki aylığına şehirden ayrılip Maer'deki yakınlarını ziyarete gittiler; Charles burada arıları izlemeyi sürdürdü, son-

ra 15 Haziran'da Shrewsbury'ye geçtiler. İnzivaya çekilmiş olmaktan yararlanan Charles nihayet evrim teorisini kurşunkalemle yazdığı 35 sayfalık bir taslakta ayrıntılı olarak anlatmayı başardı. Teoriyi vicdan ve ahlakin kökeni üzerine bütün atıflardan temizlemiştir; gelgelelim geride kalan kısım canlılıktan uzaktı. Yine de kâğıt üzerinde iyi görünüyordu, parçalar ilk kez bir araya getirilmişti.

Darwin, çiftçilerin yarış atlarını ya da yük beygirlerini, biftek ya da donyağı üretiminde kullanılacak inekleri ihtiyaca göre nasıl seçici bir tavırla ürettiğini anlatmış; ardından Doğa'yı benzer bir süper seçici olarak tanımlamıştı. Artık bunu kusursuz bir şekilde ortaya koymuş bulunuyordu: Aşırı nüfus artışı ve rekabet bir "doğal seçilime" yol açıyor, galipler "doğanın savaşından" zaferle çıkışıyorlardı. Türemenin mekanizması buydu. Bugünkü her şey bununla ilgiliydi. Fakat hayvanlar istikrarlı bir hızla Lamarckçı bir merdivende, biri diğerinin arasında, biri gelişip diğerine dönüşerek ilerlemiyordu. Hayatın ağaca benzer bir şeceresi vardı; memelileri –örneğin "at, fare, tapir, fil" – geriye dönüp "ortak ebeveyni" bulmaya yönelik bir şecere çalışmasıyla birbirleriyle ilişkilendiriyorduk.

Darwin daha sonra genel olarak "türemeyle" ilgili argümanları derleyip topladı. Eski fosiller çeşitli modern grupların ortak atası haline gelmiştir. Darwin adalarda koloniler oluşmasını ve çeşitlenmeyi açıklamıştı. Sınıflandırma bir beyefendinin şeceresi kadar basit ve doğal bir hale gelmiştir. Çok fazla şey açıklanabilir durumdaydı: Gelişmemiş organlar, bir zamanlar işleyen parçaların kalıntılarıydı; ayrıca kanatlar, eller ve yüzgeçlerin ortak bir mirası yansındığı bir plan birliği vardı.

Artık alt başlıklarını da bulmuştu, biçim de sabit kalacaktı. Ayrıca stratejisini de belirlemiştir: "Artık bir hayvana, típkı bir vahşinin bir gemiye baktığı gibi, tümüyle anlaşılabilirlik ötesi bir şey olarak bakmayacağız." Gezegenler nasıl Tanrı'nın iradesiyle yerli yerinde duruyorsa, vahşi hayvanlar da aynı ölçüde Tanrı'nın keyfi ve kaprislerinin bir ürünüydü. Her şey büyük kanunların sonucuydu; "her şeyi bilen Yaratıcı'nın gücüyle ilgili kavrayışımızı göklere çıkaracak" kanunların. Üniteryenlerin ilahi yönetime ilgili görüşlerinin değiştirilmiş bir biçimiymi bu. Darwin típkı bir Üniteryen gibi (epeyce bir düşündükten sonra) bu teorinin, kabahati "doğa kanunlarının" başına sararak, Tanrı'yı kötülük ve eziyetin sorumluluğundan kurtardığını savunuyordu. Sözlerini bir fanteziyle noktalamıştı:

Sayılamayacak kadar çok gezegen sisteminin Yaratıcısının, şu yeryüzünün kara-larında ve sularında hayatın her günü kaynaşan sürünen asalak ve sümüksü kurtçuk sürülerinin her birini tek tek yaratmış olduğunu düşünmek küçültücüdür. Ne kadar beğenmezsek beğenmeyelim, bir grup hayvanın doğrudan, yumurtalarını başka hayvanların bağırsaklarına ve etine yerleştirmek için yaratılmış olduğuna (asalak eşekarları), bazı organizmaların acımasızlıktan zevk aldığına, her yıl hesaplanamayacak bir yumurta ve polen israfı olduğuna hayret etmeyi bıraktık. Ölümden, açıktan, yağmacılıktan, doğadaki gizli savaştan en iyinin doğrudan çıktılığını, daha yüksek hayvanların yaratıldığını anlayabiliyoruz.

Burada gerçekçilik ve hürmet birleşiyordu; Paley'nin pembe gözlaklı Yaratılışçılığına göre teologik bir ilerlemeydi bu. "Bir ya da birkaç biçimde maddeye üflenen hayata ve güçlerine böylesi bir bakişa sade bir yücelik var."³⁰

Fakat onun yücelik olarak gördüğü şeyi, jeologlar yerlesik dini öğreti-lerin dışına çıkmak, taşra rahipleri de dine küfretmek olarak görüyordu. Durum böyle olmasaydı Darwin kitabını yayılmayı düşünebilirdi. *Jurnal* beğenilmişti, *Coral Reefs* kitabıçılardaydı, *Zoology* hazırlanıyordu, neden bunları evrim hakkında bir kitap izlemesindi? Elinde yeterince malzeme vardı, ama devam etmeye, en azından bu isterik ortamda devam etmeye hiç niyeti yoktu.

Bir düşünün, kitabı kim okuyacaktı? Jeolojisile ilgilenecek nezih bir kesim vardı; ama türler kuramıyla ilgilenecek bir kesim yoktu.

Bilimi en fazla sıradışı hayvan yetiştircisinin ilgisini çekebilirdi. Ama bunların en iyileri de evcil ırkların çoktan sınırlarına gelip dayandığına inanıyorlardı. Ayrıca iyi kalpliler, herkesçe bilinmesi caiz olmayan kitaplardan çok çiftçilik kılavuzları istiyordu. Geniş anlamda düşünüldüğünde hitap edeceği bir kitle *vardı*. Tıpçılar ve muhalif sanayiciler çalışmalarını alkışlayabilirlerdi. Bu yeni zenginlik sahipleri, bilim cemiyetlerinin arka sıralarına giderek daha fazla yerleşiyorlardı: Maden mühendisleri, imparatorluk kurucular, mesleklerini geliştiren doktorlar, Londralı profesörler.³¹ Darwin'in Doğası bir ayrıcalık dayatmıyordu; her şey rekabete açıktı, yetenek ödüllendiriliyordu. Yeni meritokratlar bundan daha fazlasını istemiyordu.

Dahası, Kilise karşılarının amentüsü bilim ve toplumda kanun ve düzen bulunmasıydı. Yasal bir koşum takımı John Bull'un özgürlüklerini ga-

ranti altına alıyor, toplumsal ayaklanmayı önlüyordu. Darwin'e göre de kanunlar insanları oldukları yerlerde, keyfine göre hareket eden ilahi bir kudreti de dünya işlerinden uzakta tutuyordu. Devrimci altüst oluşlar siyasette olduğu kadar jeoloji tarihinde de gayrimeşruyu. Evrim anahatı. Darwin, "Gelişimle ilgili düzenli kanunlar devrim fikrini boşça çıkarıyor," diye not almıştı.³² Chartistler kitlesel bir hareket haline gelirlerken, orta sınıf Malthuscuların ayağa kalkıp doğanın patronlardan yana olduğunu göstermelerinin vakrı gelmişti.

Din açısından bakıldığında, kitabın Southwood Smith'in doğal ilerlemeye, seçme ve seçilmeye özgürlüğü, rekabet özgürlüğü ve Üniteryen reformcuların istediği her şeyi vaat eden *Divine Government*'ının [İlahi Hukumet] yanına konması gerekiyordu. Fakat sosyal ilerlemeden yana olan bu kesimler Anglikanların sahip olduğu gücü kıskanıyor ve ayrıcalıklı kesimleri dışlamaya çalışiyorlardı. Darwin bir Üniteryen gibi düşünüyordu ama hisleri Cambridgeli din adamlarından yanaydı. Henslow, Sedgwick ve Jenyns onun kariyerini ve şöhretini elde etmesine yardımcı olmuşlardı; Charles onların hayat tarzına ve saygınlığına imreniyordu. Doğanın geliştiğinden ve kırın kırana bir rekabetten bahsedeni teorisi onların kentli düşmanlarının ekmeğine yağ sürebildi. Nihayetinde, teorisinin bamtelini insanı bir hayvan yaparak dünyalarını kargaşa sürükleyecek olan lanet olası transmutasyon oluşturuyordu. Nasıl olurdu da böyle bir çalışmayı ortaya dökebilirdi?

Bu en kötü senaryo da değildi. Teorinin ucuz saldırganların eline geçtiğini bir düşünün. Yoksulların sesi olan basın, "zayıflar duvar dibine" etiğinden nefret edebilirdi. Malthus'tan nefret edebilir, yoksul yasalarını tiksintiyle karşılayabilir ve Darwin'in "aşağılık, hayvani ve eli kanlı Whiglerini" kınamayı bilirdi. Bu kaba saba sosyalist adamlara göre doğa ortaklaşmacılıkları hiçbir zaman kınamıyor ya da işlklere göz yummuyordu. Bu adamlar, rekabet ve sömürüyü lanetliyorlardı.³³ Ama kitabı kendi amaçları doğrultusunda *kırıp parçalayabilirlər*. Gerçekten de böyle bir risk vardı.

Ateistler yasadışı bir ucuz gazete kurmuşlardı, uzlaşmaz *Oracle of Reason* bir yaşıdaydı ve hâlâ binlerce satıyordu. Zengin rahipleri yeriyor, dinde çıkmış misyonerleri onlar aleyhine kullanabilecekleri jeolojik bilgi kırtıntılarıyla donatıyordu. Kadrodan biri, işçi sınıfına hitap eden matbaacı William Chilton, aşağıdan yönlendirilen doğayı ve toplumu daha yüksek, parlak, işbirliğinin hâkim olduğu bir geleceğe (porto yudumlayan soy-

lular için anlamsız bir kavramdı bu) doğru götüren devrimci bir Lamarckçılık geliştirmiştir. İnatçı editörler evrimi militan amentülerine oturtuyorlardı. Materyalizme, devrimci sınıf fikirleri yerleştiriliyordu. İnsan sadece örgütlenmiş bir atomlar toplamışıydı. Chilton'ın sloganı şuydu: "Hayat hiçbir şeydir, hiçbir şey hayatı." Chilton, yoksullar ve ezilmişlere hitap ediyordu.³⁴

Oracle'nın sinikleri Paley'nin "mutlu" dünyasına çamur atıyorlardı. Bu, statükoyu haklı çıkarmanın "kötüçül" bir yolu yolu. Chilton'ın doğasının Darwin'i bile sarsabilecek şeytani bir havası vardı. Tasarım neredeydi? Tanrı var olmuş olsaydı "daha az eziyet, daha fazla keyif, daha az ikiyüzlülük, daha fazla samimiyet, daha az tecavüz, yolsuzluk, dindarca ve dindiği kasaplık" tasarlampı olurdu.³⁵ Çığ, kaba ve hesaplı bir aşağılamayıp da bu. Bunun sonucunda da *Oracle* editörleri peş peşe, haberleri gazetelerde uzun uzun yayınlanan davaların ardından dine küfretmekten hapse atıldı.

Onların bakış açısıyla evrim Darwin'inkinden ayrılmış bir dünyaydı. Darwin'in evrimi, yükselmekte olan sanayici profesyonel sınıflara uyuyordu. Onlarındaki ise sosyalist işçiler içindi. Darwin'inki istikrar sağlamaya yönelikti, onlarındaki devrimciydi. Ama yine de ruhların yerini maymun benzeri insanların aldığıını görmek onları sevindirirdi. Hiçbir şey onları Darwin'in kitabının korsan baskısını yapmaktan ve maymun bir ataya oynamaktan alıkoyamazdı. Hiç kimse onların demokratik yağmacılıklarından kaçamıyordu; Lyell, Southwood Smith, Elliotson, Lawrence. Hepsi de onların ekmeğine yağ sürüyor, hepsinin de eserleri intihal ediliyordu. Darwin'in kanunlara dayalı zincirleri, Anglikanların her şeye burnunu sokan Tanrısını daha iyi bağladı.

Elbette ki Darwin kitabı yayinallyamazdı. Materyalizm onu taşa çeviriyyordu, bunun sebebi de görülebiliyordu; materyalizm yüzünden, Kilise-ve-Devlet güçleri tarafından ülkenin Hristiyan kanunlarına, dine küfrede bir kâfir olarak kınanmak vardı. Darwin tehlkeyi, bunun kahrolası sınıfı açılımlarını hissedecik kadar pişmişti. Nasıl muamele göreceğine dair bir yanılısama içinde değildi. Carlile ve Taylor takip edilmişlerdi; Lawrence'ın duruşması korkunç geçmişti; Elliotson, Tory başında çöp muamelesi görmüştü; Grant, gözlerinin önünde aşağılanmıştı. İnsanı ve maymunu aynı ağıñ içine koymakla, ateist düşük hayatla ya da "zinacı" kiliseye lanet okuyan aşırılık yanlısı muhaliflerle özdeşleştirilme riskine

giriıyordu. “Bütün doku” onun yardımcı olmaksızın sökülp çözülmeye hızydı. Eski dünya “sarsılıp çökerken” bu yıkıma yardım etmemiş gibi görülmesi mümkün değildi.

Nihayetinde itibarı için korkuyordu. Oxford ya da Cambridge’te eğitim görmüşler arasında yer alan, sınıf farklarını ortadan kaldırmak isteyen sosyalistlere karşı insanın ruhunu savunmayı önde tutan bir beyefendi için bu kitabın yayınlanması ihanete varıyordu; eski düzene ihanet anlamına geliyordu. Ürkütücü bir belaydi bu. İçinde bulunduğu kriz, sana-yileşmekte olan bir toplum yüzünden daha da derinleşiyor olabilirdi; tam kâbusluk bir meseleydi bu. Genişlemekte olan piyasa ekonomisi için bir bilim formüle ediyor olabilirdi. Fakat o sırada bu mevcut elitleri tehdit ediyordu; değişime karşı direnen, açgözlü kapitalizmin eski düzeni yıkmakta olduğundan kuşkulanan kilise liderlerini tehdit ediyordu.³⁶

Darwin 18 Temmuz’da Londra’ya döndü ve evrimle ilgili müsvedde-lerini temize çekmeye başladı; yazdıklarını yeniden düzenliyor, taslağın üzerine tekrar yazıyordu; o kadar ki taslak zar zor okunur hale gelmişti. Şehir kaynar bir kazana dönmüştü. Ölüm defterleri dolduruluyordu; Malthus'a karşı nefret iltihaplı bir hal almıştı, kuzeyli cesurlar Londralı Yoksullar Yasası komiserlerinin ikinci bir saldırısı düzenlemesine karşı direniyordu; ücret kesintileri ve işsizlik Chartist safları dalgalandırıyordu. Toplum sendeliyordu.

Darwinlerin ev arama çabaları yeni bir aciliyet kazandı, birkaç gün içinde de bir yer buldu; Kent’tे Farnborough yakınlarında küçük bir köy olan Down’da eski bir papaz eviydi burası; Down, “tebeşir tepelerinin üstünde, sessiz sakin, çok köylü bir yerdi.” 22 Temmuz gününü köyü ve köyün civarında damları saz kaplı ahırlarla dolu bölgeyi dolaşarak geçirdiler, geceleyin de yörede bir anda kaldılar. Yine hamile olan Emma, Kuzey Downs karşısında “epey hayal kırıklığına kapılmış,” buranın kasvetli kış günlerinde çok “ıssız” görüneceğini düşünmüştü. Ev “doğu düzgün ve yapmacıksızdı, eski püskü tuğlalardan” yapılmıştı, ama fiyatı uygundu. Köy de “olağanüstü derecede sessizdi ve kır havası taşıyordu,” belalı yerlerden uzaktı; eski dünyanın cazibesini taşıyordu hâlâ, büyük adamlar geçerken yore halkı hâlâ ellerini şapkalarına götürerek selam veriyordu.³⁷ Dahası ucuzdu: Charles fiyatı 2000 sterline indirmiştir.

Ağustos ayı ortasında ülke, Chartistlerin önyak olduğu genel grev yüzünden felç oldu. Yarım milyon işçi sokaklara dökülmüş, ücret kesintile-

rine karşı mücadele ediyor, oy hakkı talep ediyordu; Adalet Bakanı ise bu durumu “gelmiş geçmiş en dehşet verici komplot” sözleriyle kınıyordu. Chartist liderler bütün bunların Halkın Şartı kabul edilene dek sürecekini ilan ettiler. Kabine bir acil durum toplantısı yaptı ve askeri birlikler alarm durumuna geçirildi. Pamuk yetiştirilen birçok şehirde İsyancı Yasası okundu, bazı şehirlerde de askerler göstericileri vurup öldürdüler.

14 Ağustos'tan 16 Ağustos'a kadar üç gün boyunca Muhafiz Taburları ve Kraliyet Atlı Topcuları, Manchester'daki isyanı bastırmak için Londra'nın merkezinden yeni yapılan Euston İstasyonu'na yürüdüler. Alayçı kalabalıklar da birliklerin peşi sıra ilerliyorlardı. Darwin'in sokağından geçerlerken gürültü korkunç boyutlara varmıştı; “Unutmayın, kardeşiniz!” “Gitmeyin, açlıktan ölen hemşerilerinizi katletmeyin!” diye bağırlıyordu. Taburlar Gower Street'e vardığında, göstericiler etraflarını kuşatmış, askerler de süngülerini çekmişlerdi. Darwinler de kuşatılmıştı, her yerde çeteler vardı. Caddeler korkutucuydu; polis varlığını hissettiriyor olsa bile. Durum günbegün kötüleşiyordu. Ayın 16'sına gelindiğinde evlerinden yalnızca birkaç yüz metre uzaktaki istasyon tamamen ablukaya alınmış durumdaydı; askerler yollarını açmak için kalabalıklara tekrar tekrar saldırmışlardı.³⁸

Jeolojinin derebeyleri “iç savaş terörüyle taviz koparmaya çalışıkları” için Chartistleri kınıyordu, “görünüşe bakılırsa isyancıların hiç iyi bir lideri olmadığı” için de şükrediyorlardı. Chartistlerin başındaki liderler tutuklanıyordu. *The Times*'in hukuki gelişmelerle ilgili haberlerini takip eden Darwin, *Oracle* editörü George Holyoake'nin ayın 17'si ve 18'sinde görülen davasıyla birlikte gidişatın nasıl gelişeceğini belki de yakalayıdı. Holyoake'nin dine küfrü, Tanrı'nın varlığını reddetmesinden ve halkın, ekonomik bunalım sırasında taşra rahiplerini destekleyemeyecek kadar yoksul olduğunu düşünmesinden ileri geliyordu. Duruşma halka açık bir platform yaratmış, Holyoake kendini sekiz saat boyunca, ateistlik, sosyalizm ve “başka berbat safsatalar ve saçmalıklar” döktürerek belagatla savunmuştu. Bu kışkırtıcılar şehitlikle saygınlığa kavuşma arayışındaydilar ve o da gereği gibi “o iğrenç suçtan” ötürü hükm giymiş, altı ay hapis cezası almıştı. *The Times* bu ceza sırasında Holyoake'nin “suçunun kötücülüğünü üzerine düşünmeye ve savunma cüretini gösterdiği hiç de din darca olmayan öğretmenlerin kırılganlığını keşfetmeye bol bol vakti olacağını da” eklemiştir.³⁹ Holyoake'nin keşfettiği şey buruk bir acı oldu, o içeri-

deyken kızı zafiyet geçirip öldü. Bu olay onda Hıristiyanlığa karşı yerlesik bir düşmanlık bıraktı.

Wellington Dükü Londra'da bir isyanın patlak vereceğinden o kadar korkmuştı ki bir hafta sonra muhafizlara geri dönmeleri çağrısında bulundu, ayrıca özel polis birimleri teyakkuz durumuna geçirildi. Bilimle uğraşan beyefendiler de siperlerini savunuyorlardı. Zoology'nin hazırlanmasında Darwin'le birlikte çalışan Richard Owen, Şanlı Topçular Taburu ile tatbikatlar yapmış, tabur polisi desteklemeye çağrılmıştı. Günler boyunca yaklaşık on bin gösterici başkentin her yerinde halk tabakasını bir araya topladı. İşçi erkekler ve kadınlar caddeleri doldurdular; bağıriyor, sloganlar atıyorlardı. Bilim kurumları bile saldırıyla direnmeye hazırlanıyordu. En kötüsü bekleniyordu. Kuzeyde birlilikler halka ateş açmaya direniyorlardı. Londra'da İşçileri Bakanı caddelerde muazzam bir polis ve asker gücü bulunduruyordu.

Doğum için eve kapanma vakti neredeyse yaklaşan Emma, eşyaların toplanması işini gözetiyordu. Genel grev artık dördüncü haftaya girmiş, elebaşilar sürgün edilmeye başlamıştı. Darwinler şehir dışına çıktıkları için şükrediyorlardı. Willy, Annie ve Emma 14 Eylül'de şehirden ayrıldı, iki gün sonra da en son eşya yiğini taşınmaya hazırıldı. Charles heyecanla, "Yarını iple çekiyorum," diye yazmıştı, "Down'a derinden bağlanacağımı eminim."⁴⁰

1842 - 1851

20. Bölüm

Dünyanın Öbür Ucu

O gün geldi: 17 Eylül 1842. Charles giyindi, değerli eşyalarını topladı ve Upper Gower Street 12 numaranın kapısını son kez çekip çıktı. Trafik, dört yıl önce buraya taşındığında olduğundan daha berbattı; öğrenciler arka tarafta University College'a akıyordu, 1500 grevcinin yargılanmayı beklediği o günlerde de avukatlar kuzeye giden trenleri yakalamak için Euston İstasyonu'na doğru koşturuyorlardı. Burası artık genişlemekte olan bir aileye ya da kırları seven bir çift uygun bir yer değildi. Bir sırrı olan, genç ve iddialı bir doğabilimciye uygun bir yer hiç geldi. Tatlı hatırları olmuştu, evet; Macaw Malikânesi onun ve Emma'nın ilk evi olmuştu. Ama artık hiç vakit geçirmeden buradan ayrılacaktı.

Caddede 100 ginelik yeni atı ve arabası hazır bekliyordu. Şehir dışına çıkan en kestirme yol, güneye doğru uzanıyordu; Waterloo Köprüsü'nden, cin salonları ve genelevlerin yanından geçip Fil ve Şato'ya çıkıyordu. Uzakta sağda Westminster Sarayı görülmüyordu. Soldaysa Rotunda ile Horse-monger Zindanı vardı; mahkûmların aileleri dışında bekliyorlardı, buraların radikal topraklar olduğunu hatırlatan bir işaretti bu. Biraz daha ilerlediklerinde önemli binalar gözden kayboldu. New Cross Gate'te dumani arkalarında bırakıp kır havasını ciğerlerine doldurdular. Bromley'yi geçip Keston'a doğru yöneldiklerinde trafik de biraz hafifledi. Atları artık daha fazla çaba sarf ediyor, tebeşir kaplı kuzey Downs'da ağır ağır ilerliyordu. Diğer yanlarında çakmaktaşıyla kaplı topraklar uzanıyordu. Milyonlarca yıl önce bu geniş tebeşir tepeleri eriyip bu düz tabanlı vadileri oluşturmuşlardı; yüre halkı buralara "taban" diyordu; "tabanlar" sonbaharda etrafa renk katan ormanlarla birbirinden ayrılmıştı. Keston yakınlarında yol taşlık, dar bir patika halini alıyordu.¹ Şimdi daha da yavaş ilerliyorlardı; son üç kilometre içinde 200 metre yükseğe çıkan bu patika, kanyon ormanlarının arasından Down Köyü'ne uzanıyordu.

Londra'ya iki saat, St. Paul Katedrali'ne yaklaşık 25 kilometre uzakta olan Down mükemmel bir sayfiye yeri idi: Henslow'un Hitcham'daki ya da Fox'un Cheshire'daki yeni taşra rahipliği bölgelerine benzıyordu; Charles'in *Beagle*'ın güvertesinde hayalini kurduğu türden bir taşra rahipliği bölgesiydi, Doktor'un onlarca yıl önce onu yerleştirmeyi tasarladığı gibi bir yer. Bu sahne onun bamteline dokundu. Derinden rahat bir nefes aldı. Burada toplumdan güvenli bir mesafedeydi. İnsanların ne diyebileceği hakkında kaygılanmayacaktı artık, köylüler ona bir beyefendi olduğu için saygı duyacak, onu ne düşünüp ne yazdııyla yargılamayacaklardı. İnsanlarla kendi kuralları çerçevesinde ilişki kuracaktı; istediği zaman, istediği gibi. En yakın tren istasyonu Sydenham yaklaşık 13 kilometre ötedeydi; tepelik yol Down'ı ulaşımaz yapmış, sakinlerini korumuş, geçmişlerini dokunulmaz kılmıştı. Jölenin içinde bir köy; evrimci bir beyefendi için ideal yaşam ortamıydı. Avustralya'daki eski uşağı Covington'a, "Down, Bromley yakınları, Kent," adresini vermişti. "İyice dikkat edilsin," diye de eklemiştir, "bundan sonra bu istikamette olacağım."²

Patika, doğrudan köyün merkezine gidiyordu. Burada mezarlık duvarının karşısında, yakın zamana kadar ağaç kütükleri duruyordu. Mezarlığın girişindeki devasa porsuk ağacı yüzlerce yıllıkti. St. Mary Kilisesi'nin çakmaklarıyla kaplı duvarları 14. yüzyıldan kalmayıdı. Down'daki 444 ruhun sorumluluğu 29 yaşında bir taşra rahibinin, Peder John Willott'ın omuzlarındaydı ama Willott orta karar bir hayat sürüyordu; kiralar ve vergilerden elde ettiği gelir yılda nadiren 100 sterlini buluyordu. Baptistlerin şapeli bir taş atımı uzaktaydı; küçük bir grup oluşturan şapel mensupları otuz yıldır sabırla Anglikan rejiminde yaşıyordu.³

Yöre sakinlerinin çoğu tarım işçisi ya da kiracı çiftiydi. Altı buçuk kilometrekareye yayılmış, elleriyle çalışıyor, her yerde dolaşıyorlardı. Hayat, köy merkezinde akyordu. Köye dağılmış bu kırk hane bütün temel hizmetleri sunuyordu: bir kasap, bir fırın, bir marangoz, bunların yanı sıra bir manav, bir postane, bir de bar vardı. George and Dragon Inn gayet münasip bir biçimde kilisenin karşısında yer alıyordu. Burada bulunmayan bir şeyi, her hafta Londra'ya inen "araba" getirebiliyordu. Sakin, ilişkilerin yakın olduğu bir cemaatti burası; Victoria İngilteresi'ndeki 10.000 köy gibi.

Down'ın büyük adamları da vardı. Yaklaşık 20 kişi, onları seçme hakkına sahip kılacak kadar mülk sahibiydi; ama içlerinden pek azı gerçekten zengindi. Durumları iyi olanlar, köyün eski ailelerinin ismini taşıyan

evlerde yaşıyordu; Petleyer ve Trowmerlar gibi. Down Konağı'nın, "damları saz kaplı kocaman ahırlarıyla" ve kale hendeklerinden geride kalan izlerle "bu çok güzel eski çiftlik evinin" sakinleriye, malikâne topraklarında hüküm süren eski lordların selefleri idi.⁴

Köyün eteklerinde, içine bir konağın inşa edilmekte olduğu 1200 hektarlık bir arazi uzanıyordu. Burası High Elms çiftliği idi; sakinleri de Sir John Lubbock, eşi ve dört çocuğuyu du. Üçüncü kuşaktan bir bankacı olan Lubbock –Sir John William Lubbock, Forster & Co.'dan– paradan çok bilimle ilgiliydi. Astronomi ve matematik alanında yaptığı çalışmalarla Kraliyet Cemiyeti'ne üye seçilmişti. Down sakinlerinin bundan haberi yoktu. Onlara göre önemli olan paraydı; Sir John da para harcayarak onları memnun ediyordu. Konak inşası ve arazi, yöredeki zanaatkârlara, işçilere ve kiracılara onlarca iş kazandırmıştı. Doğal olarak beyin dostları da büyük insanlar olacaktı. Sir John yedi yaşındaki en büyük oğlu John'a iyi haberi vermişti bile: "Mr. Darwin gelip Down'da yaşayacak."⁵

Charles köylülerin meraklı bakışları altında, o geçerken şapkalarına dokunarak verdikleri selamlarla arabasını kiliseye doğru sürdü; Luxted Road'dan aşağıya inip köy havuzunun yanından geçti, yavaşça kırlara doğru çıktı. Sağ tarafta birkaç yüz metre boyunca uzanan tuğladan sade bir bina yolu kucaklıyordu: Down Konağı.⁶ Evleri burası olacaktı.

Bir köy evi olarak hayatı sadeydi; "eskice ve çirkin," ama "genişçe ve ucuzdu." Bir çiftlik evi olarak inşa edilmiş yil kadar önce genişletilen binanın en eski kısmında mutfak, bulaşık odası ve kilerler; ana zemin katında oturma odası, yemek odası ve çalışma odası; yukarıdaki iki katında da Darwin-Wedgwood klanının yarısına yetecek kadar yatak odası bulunuyordu. Down'ın önceki sakini burada üç yıl yaşamış, binayı güzelleştirecek çeşitli değişiklikler yapmıştı. Gerçi bunlar artık görülebilir halde değildi. Evin iki yıl boş durması yapacağını yapmıştı; solgun köhne duvarların yeniden parlatılması gerekiyordu. Fakat bütün mobilyaları "ve taşınacakları" yerleştirildiğinde, şömineler yakıldığında, Willy "kırlarda çamurların içinde" çılgınca koşturup "zevke daldığında" Charles böyle de devam etmenin iyi olacağını düşündü.⁷ Değişiklikler bekleyebilirdi.

Emma artık hamileliğinin son ayına girdiğinden öncelikleri hayatı onun için ve bebek için rahat kılmaktı. Bunlar yapılip bitmişti ki Emma'nın doğum yapma vakti geldi; Charles geleli altı gün olmuştu. Köy doktoru "iki

tarla öteden” alelacele getirildi ve Emma bir kız doğurdu; Mary Eleanor. Bebek küçük ve takatsız olsa da babasının ölüm döşeğinde olduğu haberini alan annesinin kaygılarını yataştırmasını sağladı. Emma hiç olmadığı kadar çabuk toparlandı; Darwin “kır havası sayesinde” diye tahmin ediyordu. Mary dokuz günlükken, bir pazar günü köy kilisesinde vaftiz edildi. Erasmus tören için Down'a geldi. Vaftiz töreni sonrasında bebeğin durumu “gayet iyi” gitti, ama yalnızca bir on beş gün daha yaşayabildi. 19 Ekim'de Charles, Emma ve Peder Willott onu defnetmek için mezarlıkta toplandı. Charles cenaze töreni boyunca bir kenarda durdu; çok korkuyordu. Emma'nın acısı daha beterdi. Bebeğin artık elden ayaktan düşmüş bir ihtiyar olan “anneannesine benzerliğinin, yüzünden olduğu kadar zihinden de geçmiş olmasını” umuyordu.⁸ Bebeğin daha fazla yaşayıp daha fazla acı çekmemesi olmasının ikisini de rahatlattı.

Yeni hayatlarına buruk bir başlangıç yapmışlardı. Kendilerini eve attılar; Willy ile Annie kafalarını dağıtıyordu. Charles, Fox'a neşeyle “iki küçük canımız burada, Londra'da olduğundan daha iyi ve mutlular,” diye neşeyle anlatıyordu. Neden üç küçük canları olmadığını açıklamaktan kaçınmıştı. Fox, eşini geçen bahar doğum sırasında kaybetmişti ve bu kaybı hâlâ kabul edebilmış değildi; yurtdışına yaptığı bir seyahat bile kalbindeki acıyı dindirmemişti. Charles, “Güçlü duygular, bana her zaman, bir insanın doğasının en soylu yanı olarak görünmüştür... Çektiğin acı bu tür duygularla doğmuş olduğun için ödemem gereken bir bedel,” sözleriyle onu teselli ediyordu. “Ama bunları yazarken, kendimi gerçekten senin yerine koyabilmiş değilim; üzüntüne karşı içten bir yakınlık ve saygı duyuyorum,” diye ekliyordu.⁹ Ölümün yetişkin hayatına en yakın dokunuşu, Mary'yi kaybetmesi olmuştu.

Başka çocuklar da Emma ile Charles'in üzüntüsünü dağıtıyordı; gerçi kalp sızısı getirmeden olmuyordu bu. O sonbahar Emma'nın ağabeyi Hensleigh hastalandı ve hastalığı uzun sürdü. Charles ile Emma, Fanny'nin üzerindeki yükü hafifletmek için, çocukların büyük kuzenlerini, dokuz yaşındaki Snow, sekiz yaşındaki Bro ve beş yaşındaki Erny'yi almaya karar verdiler. Biri üç, diğeri iki yaşındaki kendi çocuklarıyla birlikte bir ev dolusu çocukları olmuştu. Kasım ayının başlarında bir gün Emma onları henüz yeniyetme olan bakıcıları Bessy ile birlikte yürüyüse gönderdi. Cudham Koruluğu'na girmek için izin almışlardı, ama Bessy onları yanlış yöne götürdü; dev meşe ağaçlarıyla dolu, arada patikalar-

la kesilen fındık korularının iç içe geçtiği “Büyük Orman”ın içlerine doğru uzanan, fidanların yayılmış olduğu bir vadiye soktu onları. Kıştı, tarlalar donmuştu. Snow ve Willy gruptan ayrı düşüp eve geri döndüler, ayakları çamur içindeydi. Snow gözyaşlarını tutmaya çalışarak Charles Amca'sına diğerlerinin kaybolduğunu anladı. Charles Parslow'la birlikte derhal yola düştü, bir çiftlikten yardım aldı; Erny, Bro ve üç saattir Annie'yi taşımakta olan Bessie'yi üzümüş ve korkmuş, birbirlerine sarılmış bir halde buldular. Adamlar ufkıklıkları topladılar, onları çiftlik evine götürüp canlanmalarını sağlayacak bir şeyler içirdiler, sonra komşuların yardımıyla sağ salim eve getirdiler.¹⁰

Charles ile Emma, Kent'te kırsal kesimin hayat tarzını öğreniyorlardı. Down Londra'ya benzemiyordu, daha çok Maer'e benziyordu. Büyük Orman, Gower Street'ten ne kadar farklıysa, kırsal ekonomi de kentteki para bağlarından o kadar farklıydı. Burada insanlar birbirlerine yakından bağımlıydılar. Eşit olarak değilse bile, tanık insanlar olarak birbirleriyle takas ve pazarlık yapıyordular. İlişkiler her şeyden önemliydi ve bunlar evde başlıyordu. Darwinlerin evi yeni yeni şekilleniyordu; Parslow en güvenilir uşaklarıydı; diğer çalışanların da yöreden bulunması gerekiyordu; aile yol yordam gözetip komşularıyla iyi geçinmezse çalıştıracak insan bulmak zor olabilirdi. Emma için bir aşçı, Charles için de bir arabacı hayatı önemdeydi. Gelen gidenle ilgilenilmesi ve sofranın hazırlanması işlerinde Parslow'a yardım edecek bir uşak lazımdı. Baharda bir bahçivan bulunması gerekiyordu, ayrıca kısa süre sonra bir çocuk bakıcısı daha gerekecekti.

Emma yine hamileydi; Mary'nin ölümünün üzerinden birkaç ay geçmişti. Evde dört yaşın altında üç çocuk bulunması ihtimali olduğundan, genç Bessy'nin bu işlerde uzman birinin yardımına ihtiyacı vardı. Brodie işe alındı; “havuç rengi saçları, porselen mavisi gözleri olan,” çiçekbozugu yüzüyle insanın hafızasına kazınan, İşkoç, sadık bir genç hanım. Yoksul düşmüş yazar William Makepeace Thackeray'in aklını kaçırmış eşine ve çocuklarına bakmak için bir talibini geri çevirerek değerini kanıtlamıştı. Down Konağı, Thackeraylerin Paris'teki evine nazaran bir tatil yeriydi. Doğru, Bessy'nin Brodie'ye karşı “küstahça” davranışması gibi bir sorun vardı, ama sükûnet konusunda titizlenen Emma huzuru korumak için demir yumruğunu kullanıyordu.

Emma evi çekip çevirirken Charles da o kişi yeni mülküne inceleyerek geçirdi. *Beagle*'dayken geliştirdiği jeolojinin, volkanik adalar hakkında-

ki “çok ince ikinci kısmi” üzerine çalışmaya başlamıştı. “Tamamen Kentli bir köylüye dönüşmemek için bilimle uğraşanlarla iletişimi kopmasın” diye her ay Londra’da bir-iki gün geçirmeyi düşünüyordu. Böyle bile olsa bunu düşünmek midesini kaldırıyordu. Oraya gitmek “o kadar pestilimi çıkarıyor ki neredeyse hiçbir şey yapamıyorum.”¹¹ Ama köy hayatı ona iyi geliyordu. Botaniği ihmal ettiği için eleştirilen Henslow gibi, Charles da köy civarında ufak tefek işlerle uğraşmaya başladı.

Down Konağı yukarılardaydı ve açıktaydı, “ıssız bir havası” vardi. Yakından yaşlı, bodur ağaç yığınları –porsuk ağacı, köknar, dut, kestane– konağı korumaktan çok kasvetini artırıyordu. Evin arka tarafında, toprakların geri kalan kısmı uzanıyordu; altı hektarlık bir otlak. Evle “uzakta çirkince bir ufuk çizgisi” arasında yalnızca bir çalılık vardi. İnsanların kullandığı patikalar çok yakınlardaydı. Charles’ı gerçekten koruyan tek şey eski devirlerden kalma topraktı: güneye doğru uzanan, araziyi aşağı Kent’ten ayıran tebeşirden geniş bir yüzey; kuzeyde köy ile Londra Yolu arasında uzanan derin bir vadi; doğuda ve batıda “geçit vermez” vadi tabanları. Fox’a, “Gerçekten de dünyanın bir ucundayız,” diye böbürleniyordu ama bu bile onun için yeterince güvenli değildi.

Rüzgâr sert esiyordu. Güneybatıdan estiğinde, deniz 60 kilometre uzakta olsa da çocukların oturma odasının pencere pervazlarından tuz tadabiliyordu. O kış, evin açıkta kalan kuzey cephesi şiddetli darbeler aldı. Charles yalnızlığa, “sakin bir rutine” ihtiyaç duyuyordu. Olağanın dışında hiçbir şey, beklenmedik bir şey olmamalıydı. “Yemekten sonra birlikte sükünetle vakit geçirebileceğim insanlar dışında ziyaretçi kabul edemiyorum, dışarıya da gidemiyorum,” diyordu.¹² Böyle bir adam için, yapının da doğaya yardımcı olması gerekiyordu; istihkâmlar inşa edilmeliydi.

Charles evi güzelleştirmeye yönelik projelerle doluydu. Doktor ilerde ona bırakacağı mirastan para çıkarmıştı; başlangıç için “sıkı bir 300 sterlin.” Üst kattaki yatak odalarının ne olacağını bir kere daha düşünmek gerekiyordu. Emma’nın kendine ait “gerçekten muhteşem” bir odası olacaktı, yakınları için de birkaç yatak odası bulunması gerekiyordu. Bir ders odası da şarttı; kısa süre sonra burada bir müreibbiyenin çocuklara ders vermesi gerekecekti. Alt kattaki mutfak ve kilerin durumu pek iyi değildi. Oturma odası, üst kattaki büyük yatak odası geniş, fakat özellikle mekânlardı. Günbatımına doğru, Büyük Orman yönündeki bahçeye bakıyorlardı. İkisinin de içlerini ısıtacak ve ısıtacak üç pencereli birer cumbaya

ihtiyacı vardı.¹³ Bütün inşaat işleri bittikten sonra da evin içi tamamen yeniden döşenecekti.

Baharla birlikte duvar ustaları ve marangozlar eve girdiler. Biri iltifat kabilinden, “Çok aldatıcı bir ev almışsınız bayım,” dedi. Charles’ın birlikte çalıştığı mimar, burada işgünün Londra’ya göre çok ucuz olduğu konusunda haklıydı. Evin dışında güvenlikle ilgili düzenlemelere hız kazandırılmıştı. Mutfak bahçesi yeniden tasarlanacaktı, bahçe boyunca uzanan yaklaşık 100 metrelük bir duvar, arazinin kuzey sınırını oluşturacaktı. Zemini güzelleştirmek, ön kapının dışında büyükçe bir tümsek oluşturmak, “mekâni daha rahat hale getirmek” için “toplakla ilgili başka büyük işler” de yapılacaktı. Tümseğin yanına bir meyve bahçesi kurulacaktı. Ötesinde, Luxted Yolu’nun yanında da Charles’ın alması gereken bir arazi parçası bulunuyordu.¹⁴

Luxted Yolu bir sorundu. Yalnızca bir araba yolu olsa da kuzeyden güneşe kolayca geçilmesini mümkün kılıyor, çalışma odasının penceresinden birkaç metre uzaktaki ön kapıya kadar geliyordu. Yoldan geçenler gayet rahat içeriye bakabiliyorlardı. Charles, “Mekânın açıklığı şu haliyle hoş görülemez durumda,” diyordu; Nisan 1843’tे kilise yönetim kurulandan yolun alçaltılması ve bir çevre duvarı inşa edilmesi için izin almaya çalıştı. Yetkililer “olabilecek en medeni biçimde” davrandılar ve inşaat işi derhal başladı. Charles kendisine yardım etmesi için Vinson adında “elinde her iş gelen bir adam” tutmuştu. “Eski bir serseri olduğundan kuşkuluyorum, ama yararlı bir serseri,” diyordu. “Halihazırda 1 sterlinin etkisi ve yeni bir 1 sterlin umuduyla” çıkarılacak toprağın hacmini hesaplamaya koyulmuştu; 150 metreküp toprak çıkarılacaktı. Sonra ağır hazırlık işleri başlamıştı. Çok büyük bir işti bu; 150 metre boyunca yoldan 45 ila 60 santim derinliğinde çakmaktaşlı kil kazılıp çıkarıldı; çakmaktaşları evin en uç noktasından arazinin kuzeydeki en uç noktasına kadar uzanan, yaklaşık 2 metre yüksekliğinde bir duvar örmekte kullanılacaktı. Ama bütün iş yalnızca 110 sterline mal oldu.

Bu projeler aylar boyunca devam etti; ama herkes en kötüsünün yeni bebek dünyaya gelmeden, tam vaktinde sona ereceğini umuyordu. Niha-yetinde duvarlar yükselp de Charles kendini güvende hissettiğinde son rötuşu kondurdu: Ön kapıya yaklaşanların görülebilmesi için çalışma odasının penceresine bir ayna taktırdı.¹⁵

***

Charles'ın tabiriyle “18'e 18'lik devasa çalışma odası” odak noktasıydı. Panjurlu iki büyük pencere bu kornişli odayı, berrak, beyaz kuzey ışığıyla aydınlatıyordu; burası yazmak, teşrih yapmak ve mikroskopla çalışmak için ideal bir ortamdı. Süt beyazı mermerlerle çevrelenmiş şömine, güneşin yokluğunu telafi ediyordu, bir baca gövdesi de kitap ve dosya raflarını birbirinden ayıryordu. Köseye, şömine ile pencere arasına bir koltuk yerleştirildi ve kolayca ulaşılabilen yerlere de masalar kondu. Karşı köşedeki kapı, ön kapidan mutfağa doğru uzanan uzun bir koridora açılıyordu. Yukarıda, çocukların odalarında, evin öbür ucunda uşakların kaldığı odalarda hayat akıp gidiyordu.¹⁶ Charles, dünyayla bağlantısı kesilmiş, ayrı bir adacığı andıran laboratuvarında açıkça düşünebilir ve onu ikiye bölen çelişkiyi hazırlamaya çalışabilirdi. Bu çelişki, zaman içinde dünyüyi yerinden oynatmasını sağlayacak Arşimetçi bir dayanak noktasıydı.

O sıralarda evin dışında süren işlerden başka dünyayı sarsacak bir şey olmuyordu pek. Charles bahar aylarında, türler hakkında kaleme aldığı taslak üzerinde çalışmaya başladı, ama çıkan karışıklıklar yüzünden bu imkânsız bir hal aldı. Down'da ilk yılı gerçekten de darmadağın geçmiş, geçmişteki büyük altüst oluşları anlamaya çalışmakla ancak arada sırada uğraşabilmişti. Glen Roy'da birbirine paralel olarak uzanan tuhaf yollara getirdiği açıklamanın, bunların prehistorik sahiller olduğu açıklamasının sarsıldığı kaygısını taşıyordu. İsviçreli doğabilimci Louis Agassiz, eskiden bir Buz Çağы yaşadığını öne süren yeni fikriyle bir zamanlar bir buzulun Glen Roy'u tıkkadığını, bir baraj oluşturarak burayı bir göl haline getirdiğini ileri sürüyordu; bu durumda bu “yollar” eski göl kıyıları oluyordu. Agassiz'nin buzlu felaketçiliği Darwin'i titretmişti; yerin hafifçe yükselp çökmesi esasti.¹⁷

Volkanlar hakkında kaleme aldıkları yıllarca ortalıkta dolaşmıştı; şimdi konuya yeniden eğildiğinde yapılması gereken ne kadar çok iş kaldığını görmek onu korkuttu. *Beagle*'dayken tuttuğu eski notları karıştırdı, “cehennemlik kayalarıyla” ilgili olarak uzman raporlarına başvurdu. Hatta bir-iki kere Jeoloji Cemiyeti'ni ziyaret etti ve küratore kitap, harita ve “olabildiğince kısa süre içinde tettikine hazır durumda” camsı obsidyen parçaları bulması talimatı verdi. Bütün bu süreç onu deniz tutmasıyla geçirdiği keşif günlerine, Galapagos, St. Helena ve St. Jago'ya ayak bastığı günlere; Ascension'un etrafına dağılmış obsidyen yataklarını, ilk volkan “bomalarını” gördüğü günlere geri götürdü. Bu romantik yerler ona, 150 say-

faklı tumturaklı *Volcanic Islands* [Volkanik Adalar] kitabının jeoloji camiasına ifade ettiğinden çok daha fazla şey ifade ediyordu. Hocası Lyell'e "Umarım kitabı okursun," diyordu çaresizce, "çünkü sen de okumazsan kim okur bilemiyorum!"¹⁸

Jeolog dostları tarafından tanınmaya can atıyordu; onay görmek saygılılığını pekiştiriyor ve onun *Beagle* raporlarını bitirmesi için itici güç oluyordu. O yıldı diğer yazılar daha din dışı kaygılarla işaret ediyordu. Down Konağı'nda hayatın bir gerçeği olan üreme, türemeye tuttuğu ışık yüzünden hâlâ büyüleyici bir konuydu. Darwin, on yıl önce Brezilya denizlerinden topladığı yumurtlayan oksolucanları üzerine kısa bir makale kaleme almıştı. Bunların yumurtalarına ve parçalandıklarında saldıkları granülü maddeye duyduğu ilgi hiç eksilmiyordu. Çift çiçekli tuhaf yılanotları hakkında kaleme aldığı, *Gardener's Chronicle*'a gönderdiği başka bir nota, tek bir bitkideki çiçeklerin "bir dizi halinde düzenlenebileceğini," "böylece stamenlerin uğradığı şekil bozukluklarının, yavaş yavaş küçük taçyapraklarına ve kabuklara geçebileğini" gösteriyordu. Bu "metamorfik değişimi" muhtemelen "bitkinin hayatının ilk dönemlerinde" ortamda meydana gelen bir değişiklik belirliyordu. "Bu teoride hakikatin bir gölgesi var mı?"¹⁹

Mahcup, fakat kışkırtıcı bir tavırla okurların fark ettiğinden çok daha fazlasını saklıyordu. "Metamorfik değişimler," çevreyle ilgili sebepler, bu terimler iki anlama birden geliyordu. Bireysel gelişmeye atıfta bulunuyorlardı, ama evrimciler için bunların daha geniş anımları vardı; iribaşlar metamorfoz geçirip kurbağa oluyordu, ama evrimciler balıkların "metamorfoz geçirip" sürüngene, maymunların "metamorfoz geçirip" insana dönüşmesinden de bahsediyorlardı. Dil bir pencereydi; metamorfoz geçen bitkiler güvenle tartışılabiliriyordu, ama bunlar Charles'in içindeki çelişkiye işaret ediyorlardı. Hiç bilinçli bir biçimde düşünmeden, ortodoks din adamı-doğabilimci kisvesine bürünmüştü; oyalanın, taşrada yaşayan zararsız bir ruhtu; bu durum şüphelerini daha da beter bir hale getiriyordu. Charles sadece bir din adamının evinde yaşıyor değildi; gerçekten de taşra rahibi olan doğabilimcilerin en onde gelenini, Peder Gilbert White'ı taklit etmeye başlamıştı.

White'in *Natural History and Antiquities of Selborne* [Selborne'un Doğa Tarihi ve Eski Eserleri] adlı kitabı, neredeyse Elli yıldır din adamlarına ve taşra ahalisine mevsimlerin ritmini izlemeleri konusunda ilham kaynağı

olmuştu. Onlara doğanın önemsiz fenomenlerini kaydetmeyi, hatta Whate'in yapıp da ün kazandığı gibi bir kır günlüğü tutmayı öğretmemiştir. Charles yeniyetmeliğinde *Natural History*'yi yalayıp yutmuştu; Şubat 1843'te dostu Peder Jenyns tarafından yayınlanan baskısını bir kere daha okudu. Sonra Mayıs ayında, taşra rahiplerinin elinden çıkışmış çok tanınmış iki kitapla yeniden yakınlaştı; biri Paley'nin *Natural Theology*'sı [Doğa Teolojisi], diğeriyse Peder William Kirby ile William Spence'in kaleme aldıkları *An Introduction to Entomology*'ydi [Entomolojiye Bir Giriş]. Ve o ay kendisi ayrı bir günlük açtı.²⁰ Günlüğün başlığını da "The General Aspects" [Genel Vecheler] koydu.

Gözlemleri büyük ölçüde jeolojikti; uzun gezintileri sırasında yapmıştı bu gözlemleri. Çakmaktaşları, patikalar, çiftlikler, hepsini ayrı ayrı tartışıyordu. Ekim ayından nisana kadar devam eden "kaygan kırmızı kil"den, baharın ilk günlerinde açan parlak çiçeklerden, kovan arılarının yaz aylarındaki "hayli olağandışı" vizildamalarından da bahsediyordu; bütün bunlar ilk mevsim döngüsünde Charles'in köy civarını kendisine ait kıldığını, buranın doğa tarihine vakif hale geldiğini, Lubbock'un yeni model eşraftı gibi onun da doğanın "rahibi" olup çıktığını gösteriyordu (köylüler de böyle diyordu). Çok nazik bir alçakgönüllükle, cüppe sahibi birine çok yakışır bir tavırla sıcak günlerde duyulan yoğun vizürtıyla ilgili olarak köylülerin görüşlerinde hata payının yüksek olduğunu not alıyordu. "Buradaki işçiler bunun 'hava arıları'ndan kaynaklandığını söylüyor, bir çiçekte kovan arısından farklı bir yabanarası gören bir adam 'işte bu bir hava arısı' dedi."²¹

Evin her yerinde yenileme işleri sürdüğü ve ortalık gözetilmesi gereken işçilerle dolu olduğundan, Charles boş zamanlarını iyilik saçılıp güzel tavsiyelerde bulunarak geçiriyordu. Hâlâ kendini kötü hissedilen Fox'a, "Topla kendini, çık Galler'de bir dolaş," diye çıkışıyordu. "Muhteşem manzaralarıyla herkesin kalbini de bedenini de iyileştirir." Avustralya'da bulunan Covington sağır olmak üzereydi, Darwin ona bir kulaklık gönderdi. Gerçek bir taşra rahibi gibi, her yeri kanatları altına alıyordu. Kısa süre önce Yeni Zelanda Valisi olarak atanın FitzRoy'la Jeoloji Cemiyeti'nin kendisinden sonraki sekreterinin göçmen oğlu adına görüştü. Zooloji Cemiyeti'nin işten çıkarılmış asistan küratörü George Waterhouse'a -*Beagle*'daki memelileri tanımlamıştı- British Museum'da bir görevde getirilmesini sağlamak için pırıltılı bir referans mektubu verdi. Richard Owen'la

birlikte Waterhouse'un oğlunun vaftiz babalığını yaptı (çocuk Charles Owen Waterhouse olarak vaftiz edildi). Hepsinin en güzelı (gerçi o bunu henüz bilmiyordu), Joseph Hooker adında genç bir gemi cerrahi ve botanikçiden haberdar olması oldu. Kaptan Ross'un Antarktika'yı keşif gezisinde bulunan Hooker, Kew'daki Kraliyet Botanik Bahçeleri'nin yöneticisi Sir William Hooker'in oğluydu. Darwin, Sir William'a, Joseph keşif gezisinden döndüğünde, "Tierra del Fuego ve Güney Patagonya'dan topladığı bitkilerini memnuniyetle onun emrine amade edeceğini" söylemişti.²² Bu cömertliği ödüllendirilecekti.

Temmuz 1843'ün ilk haftasında Emma'nın babasının ölmekte olduğunu haber aldılar. Charles ile yedi aylık hamile olan Emma derhal Maer'e doğru uzun, üzüntülü, kaygılı bir veda yolculuğuna çıktı; önlerinde sadece birkaç gün kalmıştı. 74 yaşındaki Josiah, kendisinin önceki halinin hayaleti haline gelmişti. Bir zamanların tumturaklı sanayicisi ve Whig devlet adamı, şimdi halüsinasyonlar gören, yatalak bir enkazdı; titrek, bunak elliyeyle son hayat ipliklerine tutunuyordu. Araya girerek Charles'in *Beagle*'ın güvertesine uzanan yolu kolayca aşmasını sağlayan saygıdeğer dayısı buydu; "zarif alçakgönüllüğyle o kadar yüce, o kadar saf, o kadar gerçek ve o kadar eğlendiriciyi ki." Eşi Bessy de artık tamamen elden ayaktan düşmüştü; mecali kalmamış zavallı kocası için üzülemiyordu bile. Onun hayatı "ölümden daha üzücü" görünüyordu; Maer'de hiç olmadığı kadar yoğun bir melankoli havası esiyordu. Geride yalnızca, annesi ve babasına hiçbir şeyi esirgemeden bakan, Emma'nın kambur olan ablası Elizabeth kalmıştı. Sonbaharda avlar ve partilerle geçen eski günler bir daha geri gelmeyecekti. Josiah ayın 12'sinde huzur içinde öldü. Kadınlar dini bir teselli arıyorlardı, bu konuda çok samimiydiler; çünkü balarının Tanrı'ya karşı kayıtsızlığı onları kaygılandıryordu. Charles biraz oyalandı, sonra eve dönmeden önce olağan yaz ziyareti için Shrewsbury'nin yolunu tuttu.²³

Eve döndüğünde Waterhouse'dan mektuplar buldu. Waterhouse, İngiliz doğa tarihi yaklaşımının her şeyden önemli yönü olan sınıflandırma hakkında tavsiyeler istiyordu. Alışılılaşmış sınıflandırma doğanın düzenlenmesi, bütün canlıların yerli yerine konulması, her birine hak ettiği sıranın verilmesi, hepsinin sabit bir hiyerarşi içine yerleştirilmesi anlamına geliyordu. Sınıflandırmaya uğraşanlar kaotik bir dünyayı ehlileştiriyorlar, üstüne değişmez bir Yaratıcı biyolojinin inşa edilebileceği bir kaya di-

kiyorlardı. Tanrı'nın Plani'nı ortaya koyuyorlardı. Darwin türler defterini açtıgından beri "doğal sınıflandırma" sorunuyla mücadele etmişti. Pek az kişinin doğru yaklaşımı benimsediği onun için aşikârdı, Waterhouse da bu kişilerin en önemsiziydi. Darwin ona, "Uzun süredir bana öyle geliyor ki seninkilere benzer sorular kurmakta çekilen zorluğın kökeninde, neyi araştırdığımız konusunda cahil olmamız yatıyor," diye yazmıştı. Neden bir sınıflandırma kuruluyordu? Sınıflandırmanın neyi göstermesi tasarlanıyordu?

Waterhouse yoksul ve gücsüzdü, maaşlı küçük bir memurdu. Darwin tavsiye mektubunda onu, "Benden çok üstündür," diye överken, bunu Waterhouse'un zoolojik olgularla ilgili birikiminin daha fazla olduğunu ifade etmek için söylemişti. Waterhouse her şeyden önce bir tanımlayıcıydı. Bunun ötesinde, Darwin onun çemberler oluşturduğunu düşünüyordu. Waterhouse'un doğası bir tekerlekler toplamından oluşuyordu. Bütün gruplar –türler, cinsler, aileler– çemberlere yerleşiyordu. Döngüsel sınıflandırma, doğayı güvenli ve amaçsız bir biçimde döner halde tutuyordu. Waterhouse'un yaklaşımında bir "hayat zinciri" yoktu, yaratıkların birbiri üzerine çizgisel olarak istiflenmesi gibi bir şey yoktu; dolayısıyla zinciri bir asansöre çevirip insana doğru yükseltecek Lamarckçi evrimcilerin yaklaşımına göre daha emniyetliydi.

Darwin Waterhouse'un güvenini kazanmıştı. Şimdi onun fikrini değiştirmeye zamanı gelmişti. Yaşlanmış, ağırbaşlı bir özgür düşünür olan babasını görmesinden bir hafta, sevgili dayısının ölmesinden iki hafta sonra gadarlaşmaya başladığını hissediyordu. Sınıflandırmaya ilgili olarak şunları yazmıştı:

...bunun Yaratıcı'nın örgütlü varlıkları yaratırken izlediği kanunları keşfetmeye yönelik bir girişim olduğu söylenir. Kulağa yüksekmış gibi gelen bomboş laflar. Yaratılış sırasında bir düzen olduğunu ifade etmez bu laflar; bir türle, mesela insanlarla bir proximité, akrabalık da ifade etmezler. Aslında hiçbir şey ifade etmezler. Benim düşünceme göre (yuhalasınlar diye herkese anlatıyorum) sınıflandırma, varlıklarını gerçekteki ilişkilerine, yani akrabalıklarına, yani ortak bir atadan türemelerine göre gruplandırmaktır.

Elini bir meslektaşına vurmuştu; artık açığa çıkmıştı, korkusu yeni bir kabalıkla maskeleniyordu. Gerçek bir şecere bilime inanıyordu, bir soy-

ağacına, bir kan akrabalığına.²⁴ O kadar estetik olmayan, çok daha dağınık ve daha rastlantısal, fosillere dayalı düzgün bir tarihsel yönü olan bir sistem öneriyordu. Kendisini bile şaşırtan bir güçle patlamıştı.

Bunlar son sözleri de olmadı. Birkaç gün sonra Waterhouse'u incecik bilenmiş başka bir mektupla şişledi. Aynı noktaya kuvvetle vuruyordu. “*Neyi amaçladığını açıkça açıklayamadığım sürece bütün doğal sınıflandırma kuralları beyhudedir.*” Gerçek bir şecere ilişkisine varmayan her şeyin bir kriter olarak yararsız olduğunu söyleyerek onu protesto etmişti. Sonra da amentüsünü okumuştu:

Yaşamış olan ya da yaşayan her organizma bir araya getirilseydi, sözgelimi memelileri, kocaman, hayli bölünemez olan bir grup halinde birbirine bağlayan, mükemmel bir dizi oluşturabileceğine inanıyorum (gerçi inancımla seni neden sıklıyorum, basit bir çöp, adı bir varsayımdır olarak görünse gerek); yine sözgelimi memelilerle ilgili bütün düzenlemelerin, ailelerin ve cinslerin, memeliler dizisinin mensupları (*ki bunların nesli tükenmemiştir*) arasındaki ilişkiyi göstermekte son derece yararlı olsa da sadece yapay bir kurallar silsilesi olduğuna inanıyorum.

Charles yerleşik dini dogmalara aykırı konuyu ortaya atmıştı, ama sonra titreyip sarsılmıştı. Gerçekten de bir evrim karşısına “adi bir çöp” gibi görüneğini bile bile, neden Waterhouse'u memeliler ve insanın şecere-syle ilgili olarak dürtüyordu?²⁵ Kendini açmış, sonra da parçalanmış gibi hissetmişti.

“Ama benim bu yolda ilerlememin bir yararı yok,” diye çabucak eklemiş, spotları yine Waterhouse'un üzerine çevirmiş, onu zorlamıştı: “Açık düşünmen için yalvarıyorum...” “Tam olarak ne kast ediyorsun...” “Geleşmeleri duymayı bekliyorum...” Sonra veda sözleri karalamış, bir de not düşmüştü: “*Bu* mektubumu geri göndermek üzere saklar misin? İleriki yıllarda bugün neler düşündüğümü görmeyi isteyebilirim.” Güvenlik temel önemdeydi, Waterhouse da buna uydu. Arna oğlunun vaftiz babasının kendisine yaptığı Tanrıtanımadırca muameleden hoşlanmamıştı. Gözü korkmuş gibi hissediyordu; hayır, tam da çarmıha gerilmiş gibi. “Beni kaziğa çaktın ve biraz kıvrandım diye homurdanıyorsun... Peki, neyi amaçladığımı açıklayacağım.” Waterhouse satırlarını doğanın nasıl “sembolik olarak temsil edilebileceğini” ve manevi yöne sahip insanın nasıl bir “mükemmeliğ standardı” olduğunu tartışarak sürdürdü.²⁶

Yaz ağır ilerliyordu, işçiler yürüme yollarına çakıl döşüyorlardı; "Yüce Meryem para nasıl da su gibi akıp gidiyor," diyordu Charles; Emma doğum için yanlarına gelmiş olan Elizabeth'le birlikte babasının yasını tutuyordu. Eylül güneşli geçti; büyük duvar yükselmişti; Londra'dan ayrılmalarının üstünden geçen bir yıl içinde Charles'in sağlığı düzelmişti. Ayın 25'inde, hemen hemen zavallı Mary'nin doğduğu günde, Henrietta sağ salim dünyaya geldi, bu da Darwin'i epeyce rahatlattı. Ardından ekim ayında, Zoology'nin uzun zamandır beklenen beşinci ve son bölümünü doğdu. Charles bunu Shrewsbury'ye yaptığı bir geziyle kutladı; eskiden sık sık gittiği yerlerde boş boş dolandı, "çok sevgili üç civcivine" ve onlara bakan annelerine, "sevgili Titty" sine "çok âşık" hissetti kendini. Kendi annesine ait bir şeyler de gördü; onun yazdığı mektuplardan ikisini bulmuştu; "Wedgwood ailesinin kalemini çok hatırlatan" bir havayla yazılmış, "çok eski..." "çok nazik, düşünceli mektuplardı."

Waterhouse işi aldı, ama ardından gelen makalesi kendi yoluna gittiğini gösteriyordu. Aslında daha da kötüsünü: Waterhouse, Richard Owen'dan aldığı sufleyle bütün hayvan gruplarının "gözle görülür bir biçimde birbiriyle harmanlanabileceğine" inanan, yerleşik dini dogma karşılarına saldırmıştı. Darwin, gruplar arasında canlı "bağlıtlar" olduğunu kabul eden "en büyük suçlulardan biri" olarak kendisinin de parmakla gösterildiğini düşünmüştü; oysa o yalnızca, arada *bağ oluşturacak atalar* olduğunu söylemişti. Neresinden bakılırsa bakılsın Waterhouse'un memelileri çemberler üzerinde oturuyordu, aralarında hiçbir bağ yoktu ve bu da aralarındaki gerçek ilişkilere dair hiçbir şey açıklamıyordu.

Darwin yazdığı karşı cevapta, "kısırdöngülerin sonsuz bir zarar" verdiğini söyledi. Elbette ki tanımlayıcı yaklaşım önemliydi ve Waterhouse "ara bağların gerçekten var olsalar bile, ne kadar ender olduklarına işaret ederek iyi bir hizmet vermişti." Bu bir biçimde Darwin'in ekmeğine yağ sürmüştü; çünkü ona göre "ara bağların" nesli tükenmişti: Bunlar ortak atalardı, bir soyağacında çatallanmaların başında bulunuyorlardı, canlı hayvanlar arasında rastlanan, ailelerin özelliklerini yarı yarıya paylaşan canlılar değildi. Sınıflandırma şecerebilimle ilgili bir ihti, geometrik bir iş değildi ve yalnızca evrimle açıklanabilirdi. Darwin'in yolunu kapatmış sembolik çemberlerden kurtulması gerekiyordu. Satırlarını, "Seni eleştirirken gösterdiğim küstahlığı takdir ediyorum," diye çalım satarak noktalamıştı; "berbat çemberlerine gelince... Umarım toptan mahvolup giderler."²⁷

21. Bölüm

Cinayet

Darwin bunu “bir cinayete” benzetiyordu. Dört yıllık deniz yolculuğundan yeni dönmüş, yeni dostu botanikçi Joseph Dalton Hooker'a böyle diyordu. Günlerden 11 Ocak 1844'tü ve o da hayatın transmutasyonundan bahsediyordu. *Volcanic Islands* matbaadan yeni çıkmıştı ve Darwin de 1842'de kaleme aldığı taslak üzerine kafa yoruyordu. Genç, neşeli, denizden yeni dönmüş Hooker ümit vaat ediyordu. Darwin de onun yoluna çıkıverdi. Down'daki yüksek duvarının arkasında cesaretini toplayıp berbat sırrını, bütün hayvanların aynı atadan geldiği yolundaki inancını ona açtı.

Hooker bu açıklamaya hazırlıksız yakalandı. “Her şeyden şikâyet eden bir oğlan çocuğuken” Püritenlere özgü o katılıyla yetiştirilmiş; kendisine “alaycıyı ve şüpheciyi” hor görmesi, “olayların her dönem noktasında her şeye hükmeden İlahi Kudret'in elini fark etmesi” öğretilmişti. Glasgow'daki tıp eğitimi muhtemelen onun açısından özgürleştirici olmuştu; gerçi Charles'in ağabeyi Erasmus, Glasgowlı öğrencileri okulun içinde futbol oynarken görüp dehşete kapılmıştı ya, neyse. Hooker'in cerrah yardımcısı olarak donanmada üstlendiği görev bakış açısını daha da genişletmiş olsa gerekti.¹ Ama yine de bir hayli disiplinli, evangelik bir geçmişisi vardı; Darwin erkeklerinde görülen özgür düşünce tarihi Hookerlarda görülmüyordu.

Peki o halde Charles neden sırrını Hooker'a açmıştı? Onu pek tanımıyor, kendisine “Sevgili bayım” diye hitap ediyordu. (Darwin'in “eski zamlara özgü resmiyeti” bir kenara bırakıp daha samimi “Sevgili Hooker” hitabını benimsemesi için bir altı hafta daha geçecekti.) Belki sırrını ona açmasının sebebi, Hooker'in da “tuzunun kuru” olmasına; HMS *Erebus*'ta Kaptan Ross'un komutasında yaptığı “uzun ve şanlı” Antarktika seyahatinden Eylül 1843'te dönmüştü. Belki de sebep, Hooker'in çok

çalışkan olması, adalardaki bitki örtüsünü tanımı, Darwin'in *Beagle*'la getirdiği bitkileri ona verme teklifini zevkle kabul etmiş olmasydı.²

Darwin Hooker'ı çok uzun zaman önce bir-iki kez, çok hızlıca görmüştü. O zamanlar 21 yaşında olan, denize açılmaya hazırlanan Hooker, *Erebus*'un cerrahı (Rio'ya kadar da *Beagle*'in cerrahlığını yapan) Robert McCormick'le Charing Cross'ta yürüyordu. Darwin'e rastlamışlardı; Darwin "canlı ifadesi, çatık kaşları, yumuşak sesi, eski gemi arkadaşını tatlı bir samimiyet ve içtenlikle selamlamasıyla" Hooker'ı etkilemişti.³ Hooker'dan sekiz yaş büyütü, kendi keşif gezisini geride bırakaklı çok olmuştu. İkisinin dünya seyahatleri elbette ki birbirinden farklıydı: Darwin giderleri kendi cebinden karşılayarak kaptana yol arkadaşlığı yapmıştı; Hooker ise maaşlı bir cerrah yardımcısı, genç Victoria'nın donanmasında bir görevli olarak seyahat etmişti. Darwin'in seyahatiyle ilgili olarak gösterebileceği muhteşem bir *Journal*'ı vardı. O bilmiyordu ama Hooker aslinde *Journal*'ın taslaklarını okumuştu. Joseph seyahate hazırladığı sıralarda Lyell'deki kopya, babasına gönderilmişti; Joseph "sabah günün ilk ışıklarıyla birlikte içine gömülebilme" için kitabı yastığının altına koyarak uyuyordu. Taslak onu ümitsizliğe düşürmüştü, "ne kadar uzağa giderse gitsin" Darwin'i izleyemeyecekti. Ama "seyahat etme ve gözleme arzusu" da artmıştı. Hooker hatırlıyordu: "İngiltere'den ayrılmamın arifesinde yola çıkma hediyesi olarak Mr. Lyell tamamlanmış çalışmanın bir kopyasını vermişti; seyahatim sırasında daracık odamın raflarında bundan daha öğretici, daha ilham verici bir kitap daha olmadı."⁴ Bu da –gençliğe özgü hayranlık– Darwin'in güvenini kazanmakta bir rol oynamıştı.

Dünyayı gezmiş, görmüş bu iki genç deniz kurdu, 1843 yılı sonunda birbirlerine doğru çekilmeye başladı. Aslında bu çekim, Darwin'in başının altından çıkmıştı. Hooker'a uzun bir hoş geldin mektubu kaleme alan Darwin, ona Güney Amerika bitki örtüsünün daha geniş açılımları üzerinde düşünme, kıtanın bitki örtüsünü Avrupa bitki örtüsüyle karşılaşırma çağrısında bulunmuştu. Bu ricanın bir "itimat işaretü" gibi görünmesini sağlamıştı, Hooker da "buna değil biri olmadığını" umuyordu. Tazmania'dan Tierra del Fuego'ya güney yarıkürenin tamamında bitki örtüsündeki çarpıcı benzerlikleri gösteren bir makale kaleme almıştı derhal.⁵ Hooker güven veriyordu ve verilere tam anlamıyla hâkimdi. Darwin etkilendi; yazdığı cevap mektubunda itirafını yumurtlamış; onu, her zamanki gibi yelkenleri suya indirten sözlerine sarmalamıştı.

Yedi yıldır, “çok küstahça bir işe uğraşıyordu,” belki de “çok aptalca bir işe.” Galapagos’taki hayattan ve Güney Amerika’daki fosillerden çok etkilendiğinden, türlerle ilgili her şeyi, “tarım ve bahçıvanlık kitapları da” dahil “köri körüne” toplamıştı. Yavaş yavaş, istemeye istemeye bir sonuca varmak zorunda kalmıştı: “Başlarkenki düşünceme bir hayli ters düşerek türlerin değişmez olmadığını (bu bir cinayeti itiraf etmeye benzıyor) neredeyse ikna oldum.” Cinayet olabilirdi, ama kaleme aldığı saatlara göre suçlanması gereken doğaydı. O *köri körüne* toplamıştı; bir suç işlemeye, *kasten* evrim gibi büyük bir sonuçla ortaya çıkmaya niyeti yoktu. Yargıç koltuğuna oturtulmuş genç püriten Hooker’dan hafifletici sebepleri tartması istenmişti. Mektup arkadaşı cinayet değil, çaresizce girişilen bir katliamı itiraf ediyordu. Darwin felsefi endişelerinin gündemindeydi: “Homurdanıp kendi kendine ‘nasıl bir adama yazmak için vakit harciyorum’ diye düşüneksin.”⁶

Neden bir “cinayet”ten, toplumu galeyana getirecek bir eylemden bahsediyordu? Ocak 1844’tे transmutasyon hâlâ isyan ve devrimle, başka bir deyişle ucuz basınla ilişkilendiriliyordu. Darwin kendi kendini suçlarken bile, aşırılık yanlıları Londra sokaklarında ucuz dergilerini pazarlamaya çalışıyordu. *Movement’ın*, George Holyoake –hapisten çıkışmıştı artık – ve *Oracle* evrimcileri tarafından yayınlanan bu ağızı bozuk ateist ucuz derginin o haftaki sayısında Hıristiyanlığa ve Paley’nin doğal teolojisine saldırlımıştı. Doğru, onlarındaki başka bir evrimdi; hayatın kendi kendini iyileştirme gayretinde olduğu bir evrim. Burada Malthusçulara özgü bir “zayıflar duvara çarpsın” mekanizması yoktu. Yine de transmutasyon Anglikan devletine darbe indirmeye niyetli sokak ateistleri tarafından pazarlanıyordu. Koyu Lamarckçilar, Darwin’ın din adamı arkadaşlarını, Foxları, Jenynsleri ve Henslowları aldıkları vergilerden mahrum etmeye çalışıyordu. Devrimciler yağ bağlamış din adamlarının emeğin ürünleriyle takas edilmeye değer bir şeye sahip oldukları kanıtlamaları gerektiğini haykırıyorlardı.⁷ Ocak 1844’te evrimle ilişkilendirilen sapıkınlar bunlardı işte. Lamarckçılığın cinai çağrımlara sahip olmasının sebebi buydu.

Darwin kendini giderek Lamarck’tan uzaklaştırıyordu. “Tanrı beni, Lamarck’ın ‘ilerleme eğilimi’, ‘hayvanların yavaş iradesiyle uyarlanması’ gibi saçmalıklarına kapılmaktan korusun.” Darwin’ın Malthusçu “değişim aracı,” devrimci Fransızlardan gelen şeylere hiç benzemiyordu. Hooker’a sun-

ları söylemişti: "Sanırım türlerin farklı amaçlara zarif bir biçimde uyarlanması giden en basit yolu buldum. (Küstahlık diye işte buna denir!)"

Hooker'a duyduğu inancın yersiz olmamasını umarak itirafını postaladı ve bekledi bekledi bekledi. Aradan iki hafta geçti, tek bir kelime bile haber alamadı; Hooker meşguldü, kurutulmuş çiçeklerini düzenliyor, karağa çıkacağı günü bekliyordu. Sonra, ocak ayı sonunda Darwin, uzun, sakin bir dille kaleme alınmış bir cevap aldı. Hooker her zaman olduğu gibi Güney Amerika bitkileri üzerine uzun uzun yazmıştı. Darwin'ın ilgisinin karşısında göğüs kabarmış, biraz da temkinli bir tavır takınmış gibi görünmüyordu; Darwin'in onun ağızından çıkacak her kelimeyi merakla beklediğinin farkındaydı ve onun umduğu gibi biri çıkmayacağından da endişeliydi. "Beni çok fazla dikkate alıyorsun, çok fazla bir şeyler söylemeye, küçük notlarına biçtiğin hayali niteliği yıkisma neredeyse korkuyorum." Türler hakkında çok fazla bir şey söylemiyordu, ama yaptığı şey cesaretlendiriciydi. Gelecek on yılda yapacağı gibi gidebileceği kadar ile ri gitmiş, tomurcuklanmakta olan dostluklarını korumak için kendini geriye çekmişti. "Türlerin tedrici değişmesi" söz konusu olabilirdi. "Bu değişimin gerçekleşme biçimiyle ilgili olarak neler düşündüğünü duymak beni sevindirir; çünkü bugüne kadar sunulmuş görüşlerin hiçbiri bu konuda beni tatmin edebilmiş değil."

Darwin, bundan daha fazlasını isteyemezdı; inancının haklı ve suçsuz olduğu ispat edilmişti. O tarihten itibaren transmutasyon mektuplarında bir hayalet gibi varlık göstermeye başladı; her zaman oradaydı, ama hiçbir zaman tam anlamıyla görünümüyordu. Hooker, neden kendi beyninin seçildiğini gayet iyi biliyordu. Yola devam işaretini alan Darwin, genç arkadaşına işler vermeye başlayıp onu adalardaki bitki örtüsünü Darwin-ci gözlerle incelemeye zorladı. Darwin Galapagos'taki kuşlar ve kabukluların farklı ama Güney Amerika'daki türlerle bağlantılı olduğunu söylüyordu; aynı şey acaba Galapagos bitkileri için de geçerli miydi? Böylece Hooker buna benzer binlerce sorunun yöneltildiği bir ayna haline geldi, Darwin'in hayatın kanunlarını ortaya karma arayışında seçtiği bir yardımcı oldu.

Günahının böyle etkileyici bir biçimde affedilmesi sonrasında Darwin, rahat bir nefes alarak iki yıl önce türler hakkında çizdiği taslağı bir kez daha gözden geçirdi. Bu taslağa durmadan uğraşmıştı. Şimdi onu tam anlamıylaete kemiğe büründürmeye, daha akıcı kılmaya, anlaşılmaz bir ka-

ralama havasından kurtarmaya karar vermişti. Taslağın ilk formatına sadık kaldı: İlk kısım, hayvan yetiştircilerinin evcil hayvanlarla ilgili olarak yaptıklarına dayanarak geliştirdiği mekanizmayı, varyasyon ve seçiliyi ortaya koyuyordu; ikinci kısimsa genel olarak türemeyle ilgili taslakları içeriyordu. Taslak üzerinde çalışırken hâlâ doğal seçilimin ancak ve ancak aralıklarla işlediğini düşünüyordu. Normalde vahşi ortamlarda, hayvanlar ve bitkilerin çok farklılık göstermediğine inanıyordu. Koşullar istikrarlı olduğu sürece hayvanlar ve bitkiler iyi uyarlanmış kalmayı sürdürürdü; ancak çevre koşulları değiştiğinde üreme sistemi de etkilenmeye başlıyordu. Çevre koşullarındaki değişimin istikrarı bozan bir etkisi vardı: "Varlıkların örgütlenmesi," "evcilleştirme sürecinde olduğu gibi" "esnek bir hal" alıyordu.⁹ Yeni varyasyonlar beliriyor, rekabet ortaya çıkıyor ve seçim en iyiyi ayıklıyordu. Darwin 1844'te seçiliyi, dengeyi yeniden kuran bir tür geribildirim döngüsü olarak görüyordu.

Bahar aylarında taslak genişleyip 189 sayfalık bir deneme haline geldi. Darwin sözlerinin gücünü hissediyor, içlerindeki hakikati görüyordu.¹⁰ Aylar boyunca yoğun bir biçimde çalışmasının ardından, bunu yayinallyamayacağını da biliyordu; sosyal gelişmeler karşısında ihmalkâr davranışmakla, hatta daha kötüsüyle bile suçlanabilirdi.

Transmutasyon hâlâ, mutenalaştırılmış zenginlik adalarını öfkeli bir biçimde gözetleyen militanların kullandığı bir silahı. Darwin, temmuz ayının ilk haftasında, tamamlamış olduğu elyazmasını kopyalaması için yörenin okul müdürüne verdiği sıralarda, feminist Emma Martin de *Conversation on the Being of God* [Tanrı'nın Varlığı Üzerine Sohbet] başlıklı, evrimin bir Yaratıcı'ya ihtiyacı olmadığını savunan ateşli broşürünü yayımlamıştı. Martin daha sonra ülkeyi dolaşmış, pazar yerlerinde ve sosyalist bilim salonlarında konferanslar vermiş, kiliselerde rahatsızlık yaratmaya davet edilmişti. Eski kâfir düzen geçip gidiyor olabilirdi; gerçekten de "Şeytan'ın Papazı Peder Taylor daha geçen ay sürgünde ölmüştü. Ama diğerleri seferi devam ettirmek üzere ortaya çıkıyor, Victoria döneminin yapmacık insanlarını davranışlarıyla sarsıyorlardı. Mrs. Martin örnek gösteriliyordu. Sosyalist dava uğruna Baptist kocasını terk etmişti; zor bir hayatı sürüyor, etrafındaki kilerin verdikleriyle geçiniyor, çocuklarını kendisiyle birlikte her yere sürüklüyor. O şehirden bu şehrə sürülüyor, din adamları ve hâkimlerin tacizine uğruyordu. Ama dostu Holyoake gibi o da bütün dikkatleri üzerine toplayan bir hatipti; "dinin esaretine" darbeler in-

direrek ülkeyi bir baştan bir başa dolaşmış, din adamlarına meydan okuduğunda 3000 kişiyi bulan kalabalıklar toplamıştı.¹¹

Hayır, Darwin'in kitabı yayılmasından intihar anlamına gelecekti. Din adamları giderek daha fazla hedef alınıyordu; Darwin'in dostları arasında ve ailesinde de taşra rahipleri vardı. Ayrıcalıklı sınıfına ihanet etmekte suçlanma riskine girecekti.

Darwin 5 Temmuz'da, evrimle ilgili makalesi gitmişken, karısına zor bir mektup yazdı; bu onun saklayacağı, ancak "ani ölümü" halinde açılabacak bir mektuptu. Belki bünyesi çöker ya da kolera ölümüne sebep olurdu. (Hâlâ salgın hastalıklar baş gösteriyordu. Darwin daha sonraları koleranın semptomlarını gidermek için afyona dayanan bir reçete kopyalayacaktı.) Mektupta "en ciddi son ricası" bulunuyordu; Emma'nın makaleyi onun ölümünden sonra yayınlaması gerekiyordu. Belki Darwin ondan önce ölmeyi ummuştı biraz da. Korkunç bir emanet bırakmıştı; çünkü din konusundaki görüşleri ciddi bir farklılık gösteriyordu. Fakat Darwin yazdıklarından çok emindi. "İnandığım gibi teorim doğruysa, yetkinlikle yargıda bulunabilecek bir tek kişi tarafından bile kabul edilirse, bilim adına hatırları sayılır bir adım atılmış olacaktır."¹² Emma çalışmayı genişletip yayılmasını için iyi bir editöre 400 sterlinle birlikte Darwin'in kitaplarını ve kestiği yazıları verecekti; Darwin Emma'nın ya da ağabeyi Hensleigh'in kitabı destekleyeceklerini umuyordu.

Olası editörlerin bir listesini çıkardı; bazlarının üstünü çizdi, bazlarını da listeye ekledi. Önce Lyell'e sorulmalıydı. Ya da her şeyden iyi anlayan Edward Forbes'a. Forbes bir biyocoğrafyacı ve botanikçiydi; deniz diplerinin taranması konusunda bir öncüydü, denizyıldızları hakkında bir kitap yazmıştı. Hayır, belki de "birçok bakımından en iyisi" Henslow'du; ama Hooker da "çok iyi" bir tercihti. Owen'in adı listeye önce girmiş, sonra da Darwin onun transmutasyon tiksintisini hatırladığı için listeden çıkarılmıştı. Sorun buydu işte. İnsanları ahlaki bir cendereye sokuyordu: Lyell *Principles of Geology*'yi Lamarck'ı çürütmeye adamıştı; Forbes materyalizmden nefret eden bir Anglikan'dı, Henslow bir din adamıydı, Owen doğanın "kendi kendisine gelişmesiyle" ilgili radikal propagandalara savaş açmış bir Tory'ydı.¹³ Owen, bir keresinde bu tür kötülük teorileri silip atmak için karşılaşmalı anatomi çalıştığını iddia etmişti; hiçbir rüşvet onu böyle bir teoriyi *yayınlamaya* ikna edemezdi. Darwin adaylarından imkânsız bir tarafsızlık göstermelerini, toplumsal görevlerini görmezden gelip derinden tiksindirici buldukları bir şey yapmalarını istiyordu.

İyi de bunu niye yapsınlardı ki? Dostluk nereye kadar uzanıyordu? Forbes “iyi yazılmış kötü bir kitabın sonsuza dek akıp duracak bir kaynağı zehirlemeye benzediğini” söylüyordu. Nasıl olur da bu listedekilerden biri Darwin’ın zehirli felsefesini çekici kılmak için bu satırları cilalamayı düşünebilirdi? Sedgwick’ın birkaç ay sonra evrimle ilgili bir kitap için dediği gibi, kitabını “altınlık kaplı, şeytantersi otu ve arsenikten bir hapa” düşünütmeyi kim düşünürdü?¹⁴ Darwin’inki korkunç bir emanetti. Bunu kabul edecek birinin çıkacağına dair kuşkuları vardı.

Hooker’a makaleden bahsetmemişi, ama içeriğini tartışmaya can atıyordu. Zaman zaman Hooker’ın gençliğini, bir beyefendinin yolunu süsleyen servetten yoksun olduğunu unuttuğu oluyordu. Hooker’a Athenaeum Kulübü’ne adını yazdırmasını söyleyip durmuştu; böylece lüks bir ortamda dünyanın bitkilerini tartışabileceklerdi. Ama daha sonra onun bunu çok önceden yaptığını, ama kulübe alınmadığını öğrenmişti. Jeoloji Cemiyeti’nde de buluşamazlardı; altı ginenlik giriş ücreti ve üç ginenlik yıllık üyelik aidatı, genç botanikçiye yıldırıyordu. Makalesini bitirmiş olan Charles “cesareti ve enerjisini toplayıp” güzel bir temmuz günü Emma’yla birlikte Kew Bahçeleri’ne Hooker’ı görmeye gitti. Sonunda düzgün bir biçimde buluşabilmişlerdi. Hooker “gerçekten de çok eğlenceli bir gencti;” Lyell Darwin’den onun hakkında bunları dinleyecekti.¹⁵ Hâlâ bekâr olan Hooker’la Emma arasında kısa süre sonra yemek tarifi alışverişi başladı; Emma onun elmalı şekerlemelerini ve keklerini deniyordu.

Darwin, bu buluşmadan bir hafta sonra *Beagle* seyahatine dayanan üçüncü jeoloji kitabını kaleme almaya başladı. *Geological Observations on South America*’da [Güney Amerika’da Jeolojik Gözlemler] pampalar, platalar, And Dağları anlatılacak, bunların Lyell’in öne sunduğu gibi nasıl tedricen yükseldiği gösterilecekti. D’Orbigny’nin felaketi andıran bir altüst oluşla ilgili saçmalıkları ona göre değildi. Darwin, pampaların, denizin karanın içlerine yürüyüp hayvan leslerini önünde sürüklemesiyle bir facia şeklinde değil de tatlı su içinde tedricen, nazikçe yükseldiğini biliyordu. Eylül ayına gelindiğinde “karaların yükselmesi, Patagonya, Şili ve Peru’nun geniş çakılı terasları ve düzлükleri” hakkında almiş sayfa yazmış bulunuyordu ve bunlar “hayli iyiydi.”¹⁶

Hooker’a her hafta yazdığı uzun mektuplarda, makalesinde değişindiği bazı konuları da aynı derecede cazip bir biçimde ucundan ucundan gösteriyordu. Örneğin, neden bazı yerlerde türler çok sayıdaydı da diğerle-

rinde böyle değildi? Galapagos Adaları'nın da gösterdiği üzere, türlerin adalarda üretilimi kilit önemdeydi. Adalarda kuş ve sürüngen koloniler, yeni ortaya çıkan volkanik çıktılar üzerinde oluşmuş farklı yaşam ortamları arasında çeşitleniyordu. Adaların her birinin kendine özgü bir faunaşı vardı. Başka yerlerde, batmakta olan kıtalar parçalanıp ada oluyor; böyle türler yalıtılmış bir ortama giriyor, bu da yaşam ortamları değişirken yeni uyarlanmaların gelişmesini teşvik ediyordu. Ayrıntılara giremeyecekti ama,

...ilk yaratılışla ya da yeni biçimlerin ortaya çıkmasıyla ilgili olarak yalıtım başlıca unsur olarak görünüyor: Dolayısıyla genellikle daha sonraki jeolojik dönemlerde ayrılan ve adaya dönüşen, sonra yeniden birleşen bir bölgenin, birçok biçim içermesini beklerim.

Hooker istisnaları tartışıyordu: Üzerlerinde pek yerli türlerin bulunduğu Falkland Adaları ve İzlanda'yı. *Bu adalardaki* bitkiler Güney Amerika ve Avrupa'dakilerle aynıydı. Darwin'in söylediğleri kabul edilse bile, uzaktaki adalara ulaşan bir tür nasıl oluyordu da farklı biçimlerde yayılıyordu? "Lamarck'ın saçmalıklarına" ya da ortalarda dolaşan diğer "delice" teorilere mi inanmamız gerekiyordu? Türler değişimlilerdi, ama Hooker "bunu, Lamarck'ın dediği kadar sistematik bir biçimde kendiliklerinden başlattıklarını" sanmıyordu. Darwin, Lamarck'ın "gerçekten çöp" olduğuna, diğerlerinin ondan iyi olmadığını katılıyordu, ama hiçbiri de "konuya evcilleştirme koşullarında varyasyonların gelişmesi açısından" yaklaşmamıştı.¹⁷ Ucunu gösterdiği başka bir ipucuydu bu, keşke Hooker bilseydi.

Eylül sonuna gelindiğinde evrimle ilgili makalesi Down Konağı'na geri gelmişti. Charles, okul müdürünün elinde 231 sayfaya çıkan temizce çekilmiş kopyayı düzeltmek için *South America*'yı bıraktı. Midesini altüst eden bir yazın ardından bir aylık bir nekahat devresine giriyyordu. Emma evde tatil yapmasını sağlayarak onu rahatlattı. Artık evde mükemmel bir düzen kurmuştu; Jessie Teyzesi bir ziyaretinde evin "hoş, son derece temiz ve sessiz" olduğu gözleminde bulunmuştu, Emma da "dünyanın en tatlı, küçük ev sahibesi"ydi. Süsler sade ve ağırlıydı. Emma'nın kendi özel odası haline getirdiği, "çekici bir havası olan oturma odasında" Shrewsbury'den bazı hediyeler bulunuyordu: bir koltuk, bir büfe, bir di-

van ve çok değerli düğün hediyesi: Broadwood marka bir piyano.¹⁸ Emma öğleden sonraları Charles çalışırken burada oturmayı, Willy ile Annie'nin bakıcılarıyla bahçede oynamasını izlemeyi seviyordu. Bir gün Charles oda ya girdi, elinde makalesi vardı. Titreyerek Emma'nın okumasını istedi.

Charles, Emma'nın dini inancını değiştirmeyi hiç ummamıştı. İsteyeceğİ en son şey de eski yaralara tuz basmaktı. Ama ölüğünde elyazmasını Emma'ya emanet edeceğini, yazdıklarımın onu incitmemesini neden sağlamayayım, diye düşünüyordu. Emma'nın görüşleri alışındık ve bildik normlara uygun, güveniydi; bir gün dünyanın neler söyleyeceğinin en nazik işaret olacaktı. Emma kâğıt yiğinlarının arasına oturdu, açık olmayan paragrafları işaretliyor, kenarlara anamlı notlar düşüyor, aynı fikirde olmadığı noktaları gösteriyordu. İnsan gözünün “küçük, fakat her seferinde yararlı sapmaların tedrici seçiliğiyle edinilmiş olabileceği” yolundaki iddiasının yanına “çok büyük bir varsayıf/ E.D.” diye karalamıştı. Darwin bu paragrafi biraz daha yumuşatmıştı; ama göz gibi karmaşık, entegre bir organın yavaş yavaş evrilmesi fikri onu soğuk soğuk terletmişti.¹⁹ Öte yandan, Emma iyi dileklerini esirgese bile, teorisinin yaşamsal öneminden hiç kuşku duymuyordu.

1840'ların ortalarına gelindiğinde transmutasyon, sokaklardan, salaş teşrih salonlarından çıkışmış oturma odalarına girmiştir. Artık yalnızca sosyalist devrimcilere ve cumhuriyetçi doktorlara ait bir alan olmayacağı. Bu büyük değişimden, başka bütün kitaplardan çok bir kitap sorumluydu. Popüler yayınlar çeken Edinburglu yayıncı Robert Chambers Ekim 1844'te *Vestiges of the Natural History of Creation* [Yaratılışın Doğa Tarihinin İzleri] adlı, yazarı meçhul bir kitapla entelektüel kesimi hareketlendirmiştir.

Golf oynayan, çok çalışkan, halktan bir adam olan Chambers, tip okullarında dolaşan ileri anatomi ve evrimle ilgili bilgilerden haberdardı ve bu “alternatif bilimsel ilerleme hayali”ni daha erişilebilir kılmaya kararhydı. Kitap parlak bir dille yazılmış ve pazarlanmıştır; ayrıca son derece izlenimciydi. Doğanın kendi kendisine gelişmesi, daha önce hiç denenmemiş bir tarzda gazeteci yaklaşımıyla ele alınmıştır. Chambers, gezegenlerin bütünlüğesinden ilk hayat belirtisinin kimyasal-elektriksel doğusuna, fosil dizilerinden –başlıklı ‘izler’ buradan geliyordu– insanın ortaya çıkışına, kozmik evrimin tamamını araştırmıştı. Ciddi ve evangelik bir toplum açısından bu ilerlemeyi yalnızca heyecanlı değil, aynı zamanda iç gıcıklayı-

cı bir hale getirmiştir. Bu reformcu bilimdi, eski elitlerin süs kabilinden bilgisi değildi. Bilimadamlarının uzman yaklaşımını ve ataerkil bir dizi değeri kutsayan, doğanın durağan olduğu yönündeki kavrayışı beğenmiyordu. "Sıradan okurlara" ulaşmak istiyordu.²⁰ Bir ilerleme ve hevesler çağında birçok kişinin uğruna yaygara koparttığı şeyi sağlamıştı: Doğanın yukarıya doğru tırmandığının güvencesi.

Oysa tersine Darwin'in hedefi hâlâ elitlerdi: Okumuş insanların mensup olduğu cemiyetlerin yöneticileri, taşra ahalisinin çobanları. Chambers'in "din adamı köpekler" diye yerdigi bu insanlar, Darwin'in en yakın arkadaşları arasında yer alıyordu. Halk yiğinlarını galeyana getirecek bir yıyla Fox, Henslow ve Jenyns gibi rahip doğabilimcileri yabancılataşırmayi aklından hayalinden geçirmezdi. Onunkisi "sorumluluk sahibi" bilgi olacaktı. Yeni bir bilimsel aristokrasinin, yetenek aristokrasisinin ihtiyaçlarına cevap verecekti. Darwin'inki bir "saray darbesi" olacaktı.²¹

Vestiges, caddelere çıktığında sansasyon yarattı. Çok satan bir kitaptı ve derhal yeni baskısı yapıldı. Hooker bile berbat gaflarına rağmen, ucuz bir iş olarak değerli bir kitap olduğunu düşünüyordu. Fakat yazarı "komik bir tip" olmaliydı! Darwin o kadar eğlenmemiştir. Metin mükemmelidi; ama "jeolojisi bana kötü geldi, zoolojisini daha da beter buldum," diyordu. Hooker kitaba, "dokuz günlük harika" adını takmıştı; ama dokuz devam edip gitti, o bunları söyleken kitap üçüncü baskıya girmişi bile. Her yeni basımda kitap yeniden düzenlenmiş, cilalanmış, hatalarından biraz daha arınmış oluyordu; bu durum Tory bir doğabilimciye "kitaptaki bozuklıkların artık o kadar da iğrenç görünmediğini" söylemiştir. Eleştirmenler yazarın "cehalet ve varsayımlarla" işe başlamış olduğuna şükrediyorlardı. Gözden geçirilmiş basımlarla başlamış olsayıdı, "çok daha tehlikeli olabilirdi."²²

Huzursuzluğun hâkim olduğu, bilimin ahlaki bir boyutunun bulunduğu Chartist dönemde, bilim yanlış ellerde tehlikeli olabilirdi. Sonuçta din adamları, eski himayecilikten yararlanan kesimler bu çalışmayı direnişle karşıladı. Verilen birkaç cevap asabiydi; Hooker Darwin'e gülerek anlatmıştır: "Komik bir şey. Liverpoollu bir taşra rahibi 'Vestiges'i okuduktan sonra bütün jeoglardan aksini gösteren kanıtlar istemiş ve biraz soğuk bir üslupla bütün cevapları yayınlamış." Ama hikâyeyin can alıcı noktası bu değildi. Biri hariç jeoglaların hepsi rahibe "kendilerinin çalışmalarına bakmasını söylemişlerdi!" Bu durum zengin uzmanlar arasında trans-

mutasyon karşıtı hissiyatın ne kadar yaygın olduğunu gösteriyordu. Anglikan din adamları Tanrı'nın doğal ve sosyal hiyerarşileri yukarıdan füllen ayakta tuttuğuna inanıyordu. Her şeyi yöneten bu ilahi kudreti yok edin, statükoya verilen bu doğaüstü onayı reddedin, her şeyi eşit konuma getiren evrimi getirin, medeniyet çökerdi. Daha da önemlisi kilisenin aycıcalıkları çökerdi. Dobra dобра konuşmaya alışmış dürüst bir Yorkshireli olan Peder Adam Sedgwick, kıyameti haber verir bir biçimde "bu itikatın kadın mahvoluşa ve kargaşa varacağı" öngörüsünde bulunmuştu.²³ Hiçbir şeyi beğenmeyen işçi sınıfların benimsediği bu itikat, "bütün ahlaki ve toplumsal dokuyu sarsacak" ve "beraberinde uyumsuzluk, ölümcül bir hasar" getirecekti.

Hiçbir şeyi beğenmeyen o sınıflar bu görüşe katılmıyordu. Sedgwick, British Association'da "yeni türlerin önceden var olanların transmutasyona uğraması yoluyla değil, yaratıcı gücün tekrar tekrar faaliyet göstermesiyle" belirdiğini anlatmıştı. Peki o kimdi? Ateistin biri, "Tanrı'nın habercisi," diye bağırmıştı. Bunu nasıl *bilebilirdi*? Kanıtları neredeydi? Ucuz basın öfke kusuyordu. Seküler bir devlet için mücadele eden, acı hislerle dolu işçiler *Vestiges*'in ilahi kudreti hatırlatan yaldızını görmezden geliyor, kitaptaki bilimin, "dini dünyyanın şu an içinde bulunduğu geçiş durumunu" temsil ettiğini, bunun ardından "insanların ateizme doğru süzüleceğini" düşünüyorlardı.²⁴

Darwin bile Sedgwick'in *Vestiges*'le ilgili üstten bakan değerlendirmesinin, "kürsünün dogmatikliğini" gösterdiğini düşünüyor, bu değerlendirmenin "bilimle ilgili olmayan okurlar için popülerlik taşımaktan uzak olduğunu" biliyor. Radikal Quakerlar ve Üniteryenler de Sedgwick'e itiraz ediyorlardı. Feodal vergilerle finanse edilen zengin Anglikan Kilisesi'ni küçük görüyor, yerleşik düzenin beraberinde getirdiği yoz aycıcalıkları kınyorlardı. Bilginin daha özgürlüğe açıcı biçimlerini tercih ediyorlardı. Birçoğu *Vestiges*'i beğenmiş; berbat derecede bozuk olabilirdi ama "çok güzel ve çok ilginç bir kitabı;" Darwin'in fizyolog arkadaşı William Carpenter böyle söyleyordu; kitabın düzenlenmesinde de Chambers'a yardım etmişti. Bazıları kitabı "bağnaz azizleri" boğduğunu görmekten memnundu, bazılarıysa doğa kanunları yoluyla Yaratılış fikrini daha soylu buluyordu. Carpenter gibi Üniteryenler "ortak atamızın büyük büyükbabasının bir şempanze ya da orangutan olabileceğinden" kuşkuluyordu, ama kanunların üstünlüğü konusunda Carpenter çok sertti; Tanrı "gelecek hak-

kındaki mükemmel bilgisiyle” Yaratılış’ta bir kanunu serbest bırakmıştı ve evren o zamandan beri açılıp duruyordu.²⁵

Radikal Quakerlar ve Baptist doktorlar doğanın doğallaştırılması, manen giysilerini çıkarması gerektiğini savunuyorlardı. Birçoklarına göre evrim Tanrı'nın iş görmesinin daha iyi bir yoluydu. Her şeye kadir olan Yaratılış sırasında ahlaki ve fiziksel kanunları koymuş, doğa ve Kitabı Mukaddes yoluyla bunları herkesin öğrenmesini sağlamıştı. Bir rahipler hiyerarşisine, yerleşik bir Kilise'ye gerek yoktu. Tom Paine gibi onlar da kilsenin devletle “zinacı bağlantısına,” aristokrat hükümetle “yatağa girmesine” veryansın ediyor; onu bu “gayrimeşru kucaklamadan” çekip almaya çalışıyorlardı. Sedgwick bu sözlere aynı biçimde, bu cinsel retoriğe uygun düşen bir tarzda cevap vermişti. Evrim ile kendiliğinden oluşan *Vestiges*'de “gayrimeşru bir evlilikle” bir araya geldiğini ve çok çirkin bir canavar yarattığını hıtlamıştı; merhamet, “bu çirkin yaratığın kafasını ezmeyi, sürünmesine bir son vermeyi” gerektiriyordu.²⁶

Sedgwick'in değerlendirmeye yazısı, hayatında kaleme aldığı ilk kitap değerlendirme yazısıydı ve bu da görülmüyordu. “Hiç bitmeyen bir hor görme, küçümseme ve alay, kullanılması gereken silahlardır,” diye hırsla söyleniyordu; ama bu demir yumruklu yaklaşım, nesnesini kısmen yenilgiye uğratıyordu. Darwin, onun bu patlamasını “korkarak, titreyerek” okumuştı. Bu, bir zamanlar Mount'ta bir gece kalan ve Darwin'i Galler'de bir jeoloji gezisine götüren Cambridge disiplin görevlisi Sedgwick'ti. Bu çirkin hadise, *Vestiges*'e duygusuzca bakmayı zorlaştıryordu. Sedgwick'in aşırı duygusallığı, onun kendi davasına zarar vermekten başka bir işe yaramıyordu. “Mr. Vestiges,” ilimli bir dille kaleme alınmış *Explanations: A Sequel to the 'Vestiges'*de [Açıklamalar: İzlerin Bir Devamı] (bu da çok satmıştı) bu sözlere cevap verdiğiinde, Darwin, “olguların olmasa da Mr. Vestiges'in ruhunun Sedgwick'i mutlaka utandıracagını” düşünmüştü. Karışık duygular içindeydi. *Vestiges*'i bir suları bulandırdığı için kınıyor, bir zehri çektiği için hoş karşılıyordu; fikrini çalmış olsa da insanları doğanın gelişimine yerleştirmiştir. Kitap ona bir ders vermişti, o da özel şecerelere ayrıntılı olarak girmekten kaçınmak; domuzların, atların ya da insanların şecereleri, bunlar yalnızca bir hedef tahtası yaratıyordu.²⁷

Kitabın yazarının meçhul olması, heyecan *dalgasını* artırıyordu. Söylentiler alıp yürümüştü. Sedgwick başta kitabı bir kadının kolayca bozulabilecek olan zekâsına yakıştırılmıştı; özel sohbetlerinde de kötükül Byron'ın kızı Ada Lovelace'ı işaret ediyordu. Ama parmaklar her yönü

işaret ediyordu; Darwin'in tercihleri de en azından birkaç kişi tarafından bilindiğinden, bazıları onu işaret etmeye başladı. Fox'a, "Felsefeye işi olmayan, ama büyük laflar eden şu tuhaf kitabı, *Vestiges'i* okudun mu?" diye sormuştur; "Son zamanlarda yayınlanan çalışmaların hepsinden fazla konuşuldu, bazıları da bana atfediyor; bunun göğsümü hem kabartması hem de kabartmaması gerek." Londralı jeologlar çabucak Chambers'ı yazar kabul etmişlerdi; kalın mektuplar hızla uçuşuyor, *Vestiges'in* hataları, onun başka çalışmalarındaki hatalarla karşılaşılıyordu. Mesele, birkaç yıl sonra Darwin için sağlama bağlandı.²⁸ Darwin Londra'da olduğu bir gün bir saatliğine oturmak için Chambers'a uğramıştı; o sıralarda Chambers'ın da üzerinde çalışmakta olduğu Glen Roy hakkında konuşacaklardı. Ne olsa beğenirsiniz, oturmalarının üzerinden çok geçmemişi ki *Vestiges'in* altıncı basımının bir kopyası postayla geldi, bu da Darwin'i yazarın Chambers olduğuna ikna etti.

Bir seferinde ilerde damadı olacak biri Chambers'a "en büyük eserini" neden sahiplenmediğini sormuştur. Chambers "içinde 11 çocuğunun bulunduğu evini gösterip '11 tane sebebim var' diye usulca eklemiştir." 1845'e gelindiğinde Darwin'in üç tane sebebi vardı, dördüncüsü de yoldaydı. Ayrica kaybedebilecegi bir saygınlığı vardı. *Journal* gayet iyi tanınmasını sağlamıştı. Onun dünya başında bilim camiasına *girmesini* sağlamış, seyyahlar arasında da ismini duyurmuştu. Başarısı gözle görülür, elle tutulur cintendi. Dev tembel hayvan *Mylodon darwini*'den tutun gözle seçilemeyecek kadar küçük *Asteromphalus darwini*'ye kadar hayvanlara ve bitkilere onun adı veriliyordu. Dünyayı gezip dolaşanlar Galapagos sularından *Cossyphus darwini* yakalayabiliyor ya da Patagonya kayalıklarından kabuklu *Pecten darwinianus* toplayabiliyorlardı.²⁹ Londralı bilginler arasında da Darwin bir hayli tutuluyordu. 1844'te Jeoloji Cemiyeti'nin başkan yardımcısı olmuştu, makalelerinin yayınlanması isteyen gözü yüksekte jeologların da hedefiydi. Hakkında bir tek kötü laf edilse bunların hepsi tehlikeye girerdi.

Sonra bir de çevresi vardı ki bu tereddütlerini daha da artırıyordu. Taşra rahibi dostları bilimi düz ve dar yolda tutmaya Sedgwick kadar hevesliydiler. Darwin bu muhafazakâr ahlaklı tavrı anlıyordu; saldırganlığın gerisindeki sebebi biliyordu. Bu yüzden de "speküasyon günahı" gibi sözlere kendini kınar bir havada konuşuyordu. Bu birçoklarının kınadığı bir günahı: Hooker doğabilimcilerin kolay bir yol olarak speküasyona sap-

masını kınıyordu, darbelerini de kuvvetle indiriyordu doğrusu.³⁰ Bu yüzden Darwin sırrını Fox ve Jenyns'e açmak için yanıp tutuşa da ketumluğunu koruyordu. İncelikle ileriye doğru ilerledi.

Vestiges'in çıktıgı ay, şakıyan kuşlar arasındaki ölüm oranları ve nüfusun patlamasını önleyen Malthusçu mekanizmalarla ilgili olarak Jenyns'i soru yağmuruna tutuyordu. Doğru insanı bulmuştu. Jenyns tam bir rahip-doğabilimciydi, antikacı bir olgu toplayıcısıydı. Ama Darwin de her zaman destekleyici bir tavır içinde olmuştu. Jenyns'in "önemsiz olgunları" –kuşların bulunduğu bölgeler hakkında olsun, gagaların büyülüğu hakkında olsun– doğanın iç işleyişini kavramaya uzanan gözetleme delikleri gibiydi. Darwin bu önemsiz bilgileri koklamaya, ipuçlarını, tuhaf olanı, fark edilmeyeni, bağıdaşmaz olanı toplamaya bayılıyordu; gülerek "tuhaf ve ilginç önemsiz meseleler bakımından tam bir milyoner oldum," diyordu. Jenyns'in masa başında çalışan taksonomistlerin hor gördüğü türden bilgi kırıntıları yeni bir bilimin malzemesini oluşturuyordu. Darwin uğraştığı şeyin de bu yeni bilim olduğunu, Jenyns'in önemsiz bilgilerini açıklayacak araştırmalar olduğunu ima ediyordu.

Darwin patlayıcı bir konuyu nazikçe ortaya koyuyordu. Jenyns'in kuşların ölüm oranlarıyla ilgili gözlemleri, ahlaken aleyhine bir şey söylemeyecek sonuçlar çıkarabilecegi "büyük bir olgu birikiminin" bir parçasıydı. Niyette dürüstlük kilit önemdeydi:

Doğrudan ters yönde bir kanıdan yola çıkarak yavaş yavaş vardığım genel sonuç, türlerin değişebilir olduğu, birbiriyle bağıntılı türlerin aynı atanın soyundan geldiği yönündedir. Böyle bir sonuca vardığım için kendimi iftiralara, kınamalara ne kadar açtığımı biliyorum, ama en azından, dürüstçe ve bilinçli olarak bu sonuca vardım.

Jenyns, Malthusçu "kontrol mekanizmalarını" hayli açıklanabilir buluyordu. Hayatta kalan yavrular ebeveynlerinin topraklarından çıkarılıp ölüm oranlarının yüksek olduğu alanlara sürülüyordu. Jenyns bu süreci, bir rekabet ve ilerleme sistemi olarak değil, değişmez bir kısıtlama ve denge sistemi olarak görüyordu. Doğanın yaratıcı durgunluğunu destekleyen herhangi bir taşra rahibi gibi, o da hayatın kendi kendisine gelişmesiyle ilgili sözleri kınıyordu. Darwin'in aklından geçen kurnazca sözlerin hepini okumuştı ve onu "vardığı sonuçların kaçınılmaz olduğunu" ima etmekle suçluyordu.³¹

Darwin geri adım attı: “En çılğın hayallerimde bile, türlerin değişmezliği meselesinin iki yönü olduğunu gösterebilir olmak dışında fazla bir beklenmemiyledi: Türler *doğrudan* mı yoksa ara kanunlarla (bireylerin hayatı ve ölümünde olduğu gibi) mı yaratılmıştır?” Darwin meseleyi iki kütüplu hale getiriyordu: Ya doğaüstü bir yaklaşım ya da doğa kanunları benimsenecekti. Darwin doğa kanunlarını en azından organik biçimlerin mutasyonuyla bir tutmuştu (gerci birçok kişi bunu yapmamıştı). Vardığı sonuçları kabul etmek zorunda kaldığını, kutsanmış topraklara adım atarken hassasiyet gösterdiğini tekrarlıyordu. Bütün bunların “saçma denecek kadar küstahça” görünüğünü kabul ediyordu. “Ben kendimi tam bir aptal ve çok da hususi bir aptal olarak görülmeye açacak kadar cesur bir adamım.”³² Niyeti temizdi. Nesnel, tarafsız bir “bilimadamlı” olarak imajı oluşma aşamasındaydı. “Bilimadamlı” hâlâ kulağa hafiften yabançı gelen, yeni bir tabirdi. Eğer “doku çökerse” bu doğanın işi olacaktı, onun değil. Bu şekilde manen rahiip cüppesinden soyunmak, doğanın bu biçimde sekülerleştirilmesi rahatsız edici görünüyorrsa suçlanması gereken doğaydı. Darwin Jenyns’e yenice temize çekilmiş, teorisini tam anlamıyla açıklayan makalesini önerdi. Bu öneri hiçbir zaman kabul edilmedi.

Din adamı dostlarından umudu kesmemiştir; ama en azından daha genç, meslekten doğabilimcilerle diyalogunu sürdürübeldi. Hooker ona yardım etmeye can atıyordu; Darwin’ı kitaplara boguyor, anlaşılması güç olan eserleri ortadan kaldırıyordu. Darwin ona şöyle talimatlar veriyordu:

Bana Kingdon’ın *Decandolle* çevirisini almamamı söylemişsin, sebzeler ve organografi hakkında; *bir ara* bana ödünc verebileceğini mi söylemek istedin? Jussieu ismarlayacağım: Umarım varyasyonla ilgili Fransızca broşürü unutmazsun. *Boston Journal*’da yayınlanan buzdağlarıyla ilgili makaleyi de görmek isterim. Bende Cothouy’un mercan resifleriyle ilgili makalesi var.

Hooker bitkilerin dağılımı hakkında bilgiler döküp duruyordu; kendisi için hiçbir şey istemiyor, onun “için bir olgu toplayıcısı olmaktan duyduğu memnuniyetle” dinleniyordu. Darwin, “biraz kendini beğenmişliğin” kusur olmayacağı kanısındaydı; “Ne istersen söyle, eminim kimse bunları senden daha iyi kullanamaz,” diyordu. Ama bütün bunlar onu, “bilgi çıkarmak için” uysal dostuna sorular yöneltmekten alıkoyamıyordu. Hooker’ın yaptığı yardımın “başka herkesten aldığından daha fazla olduğunu” söylüyor, “gözümde değeri paha biçilemez,” diyordu.³³

Bu yardıma yaslanır hale geldi, Hooker'ı sürekli Down'a davet ediyor-
du; o kadar ki onu neredeyse biktırma noktasına getirmiştir. Nihayet Hoo-
ker "aşağı inmeyi ve yaşam ortamına bakmayı" planladı. 7 Aralık'a denk
gelen hafta sonunda gerçekleştiği ilk ziyaretinde Darwin adalardaki bit-
ki örtüsünden bahsederek onun başının etini yedi, onu insafsızca sağdı –o
buna "pompalamak" diyordu– ve bu durum bir araya gelmelerinin baş-
lıca yönlerinden biri haline geldi. Kahvaltı sonrasında Hooker'ı yirmi da-
kikalığına çalışma odasına götürür, bir soru listesi çıkarırıdı. Hooker ba-
zılarını oracıkta cevaplardı; bazıları üzerine düşünmek gerekiyordu, bazıları
da Kew Bahçeleri'nde araştırma yapmayı gerektirirdi. Cevaplar kâğıt
parçacıkları üzerinde gelirdi; Darwin bunları çalışma odasında, sandalye-
sinin yanındaki duvara astığı, her biri ayrı bir konuya ayrılmış ceplerde
biriktiriyordu.³⁴ O ilk ziyaretten itibaren evin güvenli ortamında, oraya
gelmesi ricalarıyla genç asistanına musallat oldu; onun davetleriniye sağ-
lık gerekçeleriyle geri çeviriyordu.

Darwin'in takıntılı sorgulaması mektuplarda da devam ediyordu. Ta-
rafsız bir konumu benimsemiş olan Hooker, evrim bahsine o kadar alış-
mıştı ki *Vestiges*'in, Lamarck'ın ve diğerlerinin çirkin bir olguyu, örneğin
benzer bitkilerin Tazmanya'da ve dünyanın öbür ucunda Tierra del Fue-
go'da bitmesi olusunu betimleme biçimlerine gülüyordu artık. Fakat Dar-
win'in açıklaması gereken de bu tür anormalliklerdi, bunları hasıraltı et-
meye yanaşmıyordu. Elitlerin fikrinin değiştirilmesi gerekiyorsa bu da *bu*
gerekçelere yaslanarak gerçekleştirilecekti; günahkâr spekulasyonlar ya
da açık saçık gazetecilikle değil. Dağılım ve varyasyonlarla ilgili her şey
toplanyordu. Darwin haberleri, raporları takip ediyor; mektuplar yaz-
ıyor, her zaman "bütün varyasyonların bir sebebi vardır," diyerek binler-
ce taziyi koşturuyordu.

Peki ama neydi bu sebep? Dış koşullara, çevreye mi bağlıydı? Bundan
artık o kadar emin değildi, değişimin iç sebebi olacağı düşüncesine doğ-
ru da çekilmeye başlamıştı. Daha fazla örnek incelemeye ihtiyacı vardı. Ola-
ğandışı olanın kokusunu alıyor, bir tür kleptomani boyutuna varıncaya
dek bilgi kıırıntıları topluyordu. Hooker ona, "kendisinden önce gelenle-
rin boş gözlemlerini bir değere çevirme gücüne sahip olduğunu" söylüyör-
du, öyleydi de.³⁵ İster Enniskillen Dükü'nün tuhaf porsuk ağacı olsun, is-
ter çiftlikteki Dorking tavuğu, ister Galapagos'taki yılanların kuyruğu ya
da rengârenk çiçekler, bütün varyasyonlar titizlikle takip ediliyordu.

Diğer doğabilimcilere de iş yükleniyordu, özellikle de keşif seyahatlerine çıkacak olanlara. Hayvanların ve bitkilerin dağılımı “yaratılışla ilgili yasaların köşetası olduğundan” Darwin’ın somut coğrafi bilgilere ihtiyacı vardı. Biyocoğrafya İngilizlere özgür bir ilgi alanıydı, Darwin’ın biliminin çok İngiliz olmasının sebebi de budur. Onun bilimi Kraliyet Donanması’nın dünyanın harmasını çıkarmakla meşgul olduğu bir dönemde ülkenin denizlerdeki heveslerini yansıtır. Her yıl bir grup ham cerrah astanı Majestelerinin araştırma gemilerinde denize açılıyor, doğabilimci olarak dünyayı dolaşıyor, günlükler tutuyor, “iyice deniz kurdu” haline geliyordu; Hooker-Darwin çevresinden birçoğu gibi. Amirallik’ten Kaptan Beaufort Darwin’e dünyanın herhangi bir yerinde araştırılmasını istediği olguların bir listesini çıkarmasını söylemişti; bu işlerle o ilgilenecekti; er ya da geç bir gemi oralardan geçecekti.³⁶ Gerçekten de o yıl –1845– kabuklular üzerine çalışan genç Harry Goodsir, Hooker’ın eskiden çalıştığı *Erebus* ve *Terror* gemilerinde Kaptan Franklin’le birlikte Kanada’nın kuzeybatısından Pasifik’e açılan bir kanal aramak üzere denize açıldı; yanında Darwin’ın verdiği liste de vardı.

Hooker, altı aya kalmadan Darwin’ın başlıca dayanağı haline gelmişti. Darwin’ın kendisine çok bağlı olduğundan, çok fazla şey beklediğinden, görüşlerinin “fazla gurur okşayıcı” olduğundan kaygılanıyordu. Şubat 1845’tे Hooker’ın Edinburg’da, “o sıralarda zar zor ayakta duran” ihtiyar Profesör Graham’ın yerine botanik dersleri vermeye davet edilmesi, tam bir düşüş oldu. Bir darbeydi bu; Hooker mesleğinde ilerleyecek olabildi; ama Darwin bu yüzden ancak “içtenlikle kederlenebilirdi.” “Bir-birimize yüzlerce kilometre uzak olmanın, böyle ayrılmmanın üzütücü bir yanı var... Şimdi görünen geleceğinden *kendi adıma* ne kadar derin bir üzüntü duyduğuma inanmakta zorluk çekeceksin. Hayatımız boyunca bir-birimizi daha fazla görürüz diye beklemiştim. Bu ağır bir hayal kırıklığı.” Kendi kendisini işleyip öyle bir hale soktu ki o yaz arkadaşını İskoçya’da ziyaret etmekten bile bahsetti. Darwin, ders verme fikrine “hayran kalmıştı;” ama sonra Hooker da onun kalbinin bu gerilimi kaldırılamayacağını düşündü. Darwin’e verilen babacan tavsiye kendisine iyi bakması ve “uslu bir çocuk gibi yürüyüse çıkması” oldu. “Çöküp kalacaksın düşüncesi beni korkutuyor.”³⁷

Bir önceki sonbahar, babasıyla yaptığı uzun “parlak sohbet” sonrasında Darwin araziye yatırım yapması gerekiğine ikna olmuştu. Down’ın

en büyük toprak sahibi Sir John Lubbock da bunun akıllıca bir alışveriş olacağı konusunda hemfikirdi, borsadaki bir çöküse karşı sigorta olacaktı. Sir John'dan öğrendiğine göre köy civarındaki araziler "saçma denecek kadar pahalıydı," bu yüzden de Charles babası ve kız kardeşi Susan'ı örnek aldı; mirasını Lincolnshire'daki verimli çiftlik arazilerine yatırdı. Susan'a ümitli bir beklentiyle "Ne kadar da büyük olacağız, kol kola girip kiracımızı hayrete düşüreceğiz," diye yazmıştı.

Lincolnshire pek az köy eşrafının bulunduğu, taşra rahiplerinin seyrek olduğu, toprak sahiplerinin başka yerlerde oturduğu bir bölgeydi. (Geleceğin Oxford Piskoposu Samuel Wilberforce yöre eşrafına köylülerin eğitimi üstlenmeleri tavsiyesinde bulunmuş, aksi takdirde bu kesimin "yüzeysel bir bilim" öğrenip Tanrı'nın verdiği görevleri unutabileceğini söylemişti.) Charles'in emlakçısı ona sahilden birkaç kilometre uzaktaki Beesby Köyü yakınlarında 129 hektarlık bir arazi bulmuştı. Arazide "çalışkan iyi bir kiracının" oturduğu orta karar bir çiftlik eviyle ek binalar bulunuyordu. Buraya yerleşenin ödemesi gereken yıllık vergi yaklaşık 70 sterlindi, kilise camiasıyla ilgili ödentiler "çok düşüktü;" kilise daha kısa bir süre önce yenilenmişti ve "ödünç alınan para... geri ödeniyordu." Yöreye ilgili mali yükümlülükler bu kadar küçük olacaktı, arazi hükümet binalarından daha iyi bir getiri vaat ediyordu; 12.500 sterlinlik bir harcama, "hicbir kesinti olmaksızın net yüzde 3'lük bir kira" getirecekti.

Mart 1845'te Charles bu meseleyi halletti. Daha doğrusu Doktor halledip araziyi Charles'a verdi; çünkü bu gibi meseleri halletme işini babaları üstleniyordu. Çiftlik ülke çapında bir felaket durumunda yılda 400 sterlin getiren sağlam bir yatırım olabilirdi. Yine de böyle bir şeyin olmasına aylar vardı, henüz öngörlümez bir gelişmeydi bu. Charles şimdilik Fox'a, "Lincolnshire eşrafından oldum!" diye şakımıştı. Geleceği düşünüyordu. Ailesi büyüyordu. Emma hamileydi ve "her zaman olduğu gibi kötüydü," 9 Temmuz'da bir "oğlan bebek" dünyaya geldi. Darwin ona, Henslow'un oğlu George'un "hoş hatırlalarını" anarak George adını verdi. Belki, babası gibi "bir doğabilimci olur," diyordu hevesle.³⁸

Bu arada George'un babası deli gibi çalışıyordu. Darwin *Journal*'ı gözden geçirip yenilemek üzere *South America*'ya ara vermişti. John Murray, Colonial Library için *Journal*'ın daha ucuz bir basımının yapılmasını önermiş, önerisi memnuniyetle karşılanmıştı. Darwin, kitabı 1400 adet satmasına rağmen eski yayıncısından "bir kuruş bile alamamıştı."³⁹ Murray bir

yazara nasıl davranışacağını biliyordu; Darwin'e telif hakları için 100 sterlin vermiş, talep üstüne bu rakamı 50 sterlin daha artırılmıştı.

Darwin bütün yaz kitabı yeniledi, *Beagle* numuneleriyle ilgili en son bilgileri kitaba dahil etti. Galapagos Adaları'nı görmesinin üzerinden 10 yıl geçmişti, hâlâ adaları yeniden kavramlaştırmaya çalışıyordu. O zaman da tek bitki örtüsünü John Gould'un kuşlar hakkında yaptığı çalışma ve kendisinin teorisi ışığında yeniden yorumlamaya bol bol vakit bulmuştu. "Takımadalar kendi içlerinde küçük bir dünya, daha doğrusu Amerika'ya bağlı bir uydu, yoldan çıkışmış birkaç koloniden türemiş," diye açıklıyordu. Burada "o büyük gerçeğin, gizemlerin gizeminin, bu dünyada yeni varlıkların ilk kez ortaya çıkışının biraz yakınlarına gelmiş gibi görünüyoruz."

Fakat ispinozlar hâlâ evrimle ilgili kanıtlarının küçük bir parçasını oluştuyordu. Kabul ediyordu, artık çeşitli tipleri örneklemiş, farklı gaga büyülüklерini göstermişti. "Bireyleri birbiriyle yakından ilişkili küçük bir kuş grubunda, kuşların yapısındaki bu büyülüklük farklılıklarını ve çeşitlilik görüldüğünde, gerçekten de bu takımadalarda en başta bir kuş kılığı yüzünden, bir türün alınıp farklı amaçlar doğrultusunda değiştirildiği hayal edilebilir," diyordu. Bu geniş kapsamlı bir ipucuydu, ispinozların evrimi hakkında söyleyebilecegi de bu kadardı. Adalardaki kaplumbağaların birbirinden farklı olmasına ilgili olarak da kanıtlar bulmuştı. Daha doğrusu bu kanıtı daha eski bir kitaptan çıkarmıştı. Kaptan Porter, 1815'te Birleşik Devletler'e ait *Essex*'le yaptığı seyahati anlatırken Charles ve Hood adalarında bulunan kaplumbağaların sırtlarının çukur olduğundan, James Adası'ndakilerin "daha yuvarlak ve siyah," daha lezzetli olduklarından bahsetmişti. Doğrulayıcı başka bilgiler de vardı. İlk basımın taslaklarını elinde tutan Hooker, şimdi kendisini ikinci basımın botanik danışmanı olarak bulmuştı. Hooker çiçekli bitkilerin de "adaya özgü ürünler" olduğunu doğruluyordu. Darwin, Galapagos bölümünü yazarken neden, diye soruyordu, "bütün bu yeni kuşlar, yeni sürüngenler, yeni kabaklılar, yeni böcekler, yeni çiçekler?" Neden denizden kısa bir süre önce yükselmiş olan bu küçük adalarda, Güney Amerika'daki muadillerinden birazcık farklı bu kadar çok varlık yaratılmıştı?⁴⁰ Retorik bir soruydu bu, o cevabı zaten biliyordu.

Kitabı yenileme işiyle uğraşırken başka bir borcu ödeme fırsatı da buldu. *Coral Reefs de Volcanic Islands* da "yarı yarıya Lyell'in beyninden

çıkmıştı.” Herkese sır tutmaları için yemin ettiren Darwin, *Journal’ın* yeni basımını “jeoloji konusunda” ona olan “borcunun bir nişanesi olarak” Lyell’e ithaf etti. Fakat bu iltifat beraberinde hiç de hoş olmayan bir yük getirdi.

Lyell haziran ayı başında Mrs. Lyell’le birlikte Down’a geldi. (Darwin Hooker’a, “Tıpkı Mrs. Lyell’in kesin bir biçimde Lyell’i durdurduğu gibi, seni çok çalışmaktan alikoysun diye bir karın olmalı,” tavsiyesinde bulunuyordu.) Lyell’in *Travels in North America* [Kuzey Amerika’da Seyahatler] adlı kitabı yayınlanmak üzereydi, o da Birleşik Devletler’e yeni bir gezi yapmayı planlıyordu. Amerika’dan laf açılması, konuyu kölelige getirmiş olsa gerek. Darwin *Travels’*a söyle bir göz attığında korkuya kapıldı. Köleliğin kaldırılmasından yana olanları destekleyen Martineau’nun tersine Lyell, bu kesimin hiçbir yararı olmadığını düşünüyordu. Darwin, “jeolojik bakımdan” dünyayı Lyell’e borçlu olabilirdi, ama bu konuda donakalmıştı. Ağustos ayında, öfkeyle dolup taşıtı, uykusuz geçirdiği bir geceinin ardından bu “tiksindirici, öldürücü mesele” yüzünden patladı. Lyell nasıl olurdu da köle çocukların ebeveynlerinden alınmasına ilişkin böyle “zalim” hikâyeler anlatıp sonra “Beyazların refah içinde olmaması yüzdünden sıkıntı duyduğundan bahsedebilirdi?”

Darwin hislerini, kölelikle ilgili çarpıcı bir suçlamayı *Journal’ın* son sayfalarına, aklına nasıl geldiyse öyle sıkıştırarak döktü:

Köleliğin hükmü sürdüğü bu ülkeye bir daha gitmeyeceğim için Tanrı'ya şükrediyorum. Bugüne kadar ne zaman uzaklardan gelen bir çığlık duysam, Brezilya'da Pernambuco yakınlarındaki bir evin yanından geçerken hissettiğimi içimi yakan bir canlılıkla hatırlıyorum; çok acı verici bir uluma duymuştum, zavallı bir kölenin işkence gördüğünə kuşkum yoktu... Rio de Janeiro yakınlarında, yaşlı bir hanının tam karşısında oturuyordum, kadın kölelerinin parmaklarını ezmek için burgular bulunduruyordu. Genç mulatto hizmetçinin her gün, her saat küfürlere maruz kaldığı, dövüldüğü, en düşük hayvanın bile ruhunu ezecek kadar büyük zulüm'lere uğradığı bir evde kaldım. Altı-yedi yaşlarında bir oğlan çocuğunun, sırf bana fazla temiz olmayan bir bardakla su verdi diye, ben araya giremeden çıplak kafasına at kamçısıyla üç kez darbe yediğini gördüm.

“İnsanın kalbini ağrıtan zulümler” listesi sürüp gidiyordu; bunlar “komşularını kendileri gibi sevdiklerini söyleyen, Tanrı’ya inanan, dünyada

onun iradesinin gerçekleşmesi için dua eden adamlar tarafından gerçekleştirilip mazur gösterilen işlerdi!" "İnsanın tepesi atıyor," diye köprüyüordu. Yalnızca "üst sınıfların" iyi beslenmiş kölelerini görüp de buna "hoş görülebilir bir kötülük" diyenlere lanet okuyordu.⁴¹ Bu son daki ka eklemelerinin Lyell'e bir cevap olmadığını, sadece bir "duygu patlaması" olduğunu öne sürecekti; ama bu kulağa hiç de gerçekmiş gibi gelmiyordu.

Murray yeni basımdan çok hoşlanmış, iyi bir iş çıkarmıştı. Yeni yazarına kur yapmayı sürdürdü, yeni basımdan 12 adet hediye ederek onu yumuştu. Kopyalardan biri eylül ayında Amerika yolunu tutacak olan Lyell'e gönderildi, diğeriyse Edinburg'daki Hooker'a. Graham ölmüştü, Hooker botanik kürsüsünün başkanlığına aday olmuştu; ancak oy toplamayı "berbat bir iş" olarak görüyordu. Darwin ona istemeye istemeye bir referans mektubu yazmıştı, şimdi ona kimin "taptaze karahindibaları" göstereceğini merak ediyordu.⁴² Hooker işi alamadığında epey rahatladı.

Hooker'ın mektupları yine kitap tavsiyeleriyle doluydu. Özellikle önerdiği yazar Hewett Watson'dı; Edinburg'da eğitim görmüş bir frenolog olan Watson 1831'de Graham'ın gözdesiydi. Hooker onu "İngiliz botanikçilerin lideri" olarak görüyordu, bitkilerin dağılımı konusundaki bilgisi rakip tanımıyordu. Watson 1845'te hâlâ, üç yıl önce Azur Adaları'na yaptığı gezinin sonuçlarını yayinallyamakla meşguldü. Çekişme yaratabilecek bir yönü vardı; *Vestiges*'in istimile "İllerlemeci Gelişme" üzerine bir makaleler dizisi kaleme alıyordu. Hooker Watson'ın "felsefi" düşünmeye yatkın bir zihni olduğunu söylüyordu; onun şu ender rastlanan, istatistik eğilime sahip bitki coğrafyacılarından olduğu anlamına geliyordu bu sözler. Asıl hüneri türlerin "demografisiydi:" Bitkilere, bir nüfus sayımı gerçekleştiren bir kayıt memuru gibi yaklaşıyor, bitki nüfuslarının eğilimlerini anlamaya çalışıyordu. Bir radikal olarak Victoria döneminin büyük demografik araştırmalarına yakınlık duyuyordu. Bir radikal olmaktan çok bir ateistti, titiz cinsinden; üstüne üstlük bir de transmutasyoncuydu; kısacası "dinden çıkışmış" diyordu Hooker, Darwin'i son derece meraklandırarak.

Peki o zaman Darwin ne oluyordu? "Bu durumda benden on kat daha fazla korkacaksın," diye cevaplamaşıti Hooker'; onun "türemeyle ilgili dinde çokmış görüşleri" yerleşik dini dogmalara en az Watson'ınkiler kadar aykırıyordu. Hooker hiç etkilenmemiştir; adalardaki bitki örtüsünü inceledik-

çe mutasyonu kabul etmekten uzaklaşıyordu. Mutasyon “etkili bir amil” olabilirdi, ama ancak türlerin “karıştırılmasında” etkili olabilirdi; türlerin hafifçe yalpalamasına neden oluyordu. Ama yine de Hooker’ın, Darwin’ın bu yalpalamayı büyütен “son derece devasa” mekanizmasına, doğal seçilime dair hiçbir fikri yoktu. Darwin bundan ancak iki ay sonra, “bu konuya ilgili (temize çekilmiş) kaba taslağı” yorumlarını almak için ona verecekti. O zaman bile bunun “fazla arsız bir rica” olduğunu düşünmüştü.⁴³ Herhalde öyleydi.

Darwin tekrar tekrar Hooker’ı Down’a davet edip durdu. Hooker, ni-hayet aralık ayında bir hafta sonu, ilk ziyaretinden bir yıl sonra, bir grup ümit vaat eden doğabilimciyle birlikte Down’a geldi. Grup tam tekildi: Hooker botanikle ilgileniyordu, Waterhouse jeolojiyle; Edward Forbes herkesi biyocoğrafyasıyla şaşırtıyordu; o sıralarda British Museum’da, Hindistan’da bulunmuş fosiller üzerine çalışan hoş bir tip olan Hugh Falconer ise paleontolojiyle ilgileniyordu. Darwin evinde böyle bir toplantıının gerçekleşmesine sevinmişti, genç kanları “pompalayabilecekti.” “Sofradı İngiltere’nin yükselmekte olan en parlak dört doğabilimcisi olacak,” diye kıkırdıyordu.⁴⁴

Forbes için bu bir ilkti. Hareketli ve hoş bir insan olan Forbes Darwin’den altı yaş küçüktü, o da bir Edinburg yetişirmesi idi. (Hatta Darwin’ın eski pansiyonunda, Mrs. Mackay’ın müşterisi olmuştu.)⁴⁵ Bir keşif gezisiyle Akdeniz sularına açılmış, burada derin deniz yaratıkları toplamıştı; babasının iflasından sonra Londra’ya dönmüştü, şimdi de Jeoloji Araştırmaları’yla bağlantılıydı. İnsanın nefesini kesecik kadar spekulatif olabiliyor-du, Darwin de onun kayıp kıta hakkında söyleyeceklerini dinlemek istiyordu; İrlanda’dan Portekiz’e uzanan, Atlantik’e çıkış Azur Adaları’ni geçen batmış büyük bir kıta.

Forbes bu fikri, birbiriyle ilişkili bitkilerin dağılımını açıklamak amacıyla benimsiyordu; maymun iştahlı Hooker bile, Darwin’ın ümitlerini boş çıkarırcasına Forbes’un izlediği yola meyledermiş gibi görünüyordu. Aslında Hooker bir ileri bir geri gelip gidip duruyordu, “su kadar kararsızdı;” ama o sıralarda Darwin’ın bitkilerin yayılması konusunda önerdiği yolların –denizle taşınma, rüzgâr vs.– “ölümeye gittiğini” savunuyordu. Hooker türlerin birçok merkezde birden yaratılmış olmasından çok, “bir yaratılış merkezinden” çıkış göç ettiğini savunuyordu. Peki ama hayvanlar ve bitkiler, tohumlar ve yumurtalar nasıl olmuştu da adalara yayılmışlar,

nihayetinde buralarda koloniler oluşturmuşlardı? Kuru topraklar –kitaların uzantıları– onları kucaklayacak kadar uzamiş mıydı? Eğer böyle olduysa bu topraklar nereye gitmişti? Kayıp bir Atlantis fikri Darwin’ı şansızdırdı. “Mevcut türlerin varlığını koruduğu *dönem zarfında*, bu kadar büyük bir yüzey parçasının *okyanusun derinliklerine* batmış olduğu...” ileri sürmek şaşırtıcı derecede “...cesur bir adımdı.” Hayret içinde kalmıştı. Adaların oluşması, okyanustaki çökeltiler, türlerin issiz adalarda yalıtılmış bir halde kalması Darwin’ın evrim teorisinin bir parçası olmuştu hep; ama o bu sürecin daha yavaş ilerlediğini tasavvur etmişti. Bir türün ömrü zarfında koca kitaların battığını ileri sürmek, pervasızlık boyutlarına varan bir atılganlık oluyordu; oysa bitkilerin yayılması açıklanırken denizlerdeki akıntılar ve kuşlar da işe yarayabilirdi. Forbes bu çılginca speküasyonla “itibarını zedeleyecekti.”⁴⁶ Onu Down'a getiren Darwin, bu anlaşmazlıkla doğrudan doğruya yüzelebilircekti.

Hafta sonu bütün önemli meselelerde “hararetli tartışmalarla” parlak bir biçimde geçti. Falconer ile Darwin varsayımlarıyla büyük kıtayı batırmaya çalıştı; iyi huylu Forbes da eteğinde ne varsa en iyilerini ortaya döktü. Türler muhtemelen es geçildi; bütün konuklar transmutasyon karşıtıydı, Forbes’un da diğerlerinden geri kalır yanı yoktu. Fosillerin peş peşe gelmesinin bir hayvanın bir başka hayvana “gerçekten ya da bedensel olarak dönüşümünü” kanıtladığını görmeye yanaşmıyordu.⁴⁷ Balıklar, sürüngenler ve maymunlar kendi kendilerine dönüşemezlerdi; kendi kendilerine gelişme gücünden yoksunlardı. Forbes aşırı bir idealistti: türler ilahi fikirlerin doğmuş haliydi, gerçek bir değişiklik ancak Tanrı'nın zihninde ortaya çıkabilirdi.

Materyalist zihniyete sahip birçok Üniteryen gibi, Darwin de, türlerin yalnızca Yaratıcı'nın zihninde değiştiği, türlerin “yaşayan şekillerde tezahür eden, Tanrı'nın doğurduğu düşünceler olduğu” bu öte dünyacı Platonculuktan nefret ediyordu. Bu zihniyet, fiziksel bir mekanizma bulmaya yönelik bütün görüşmeleri baltalıyordu. Darwin diğer konuklarından da olumlu bir şeyler çıkaramadı. Hooker “türlerin kökeni üzerine bütün speküasyonlardan” uzak duruyordu. “Her türün bir tek kökeni olduğu, türlerin değişmez olduğu yolundaki eski varsayıımı” ortaya atmış, buna yapışmıştı. Darwin hiçbir şey getirmeyen bu saçmalığa biraz karşı koymuştu; “acaba herkesin gözünün önünde çarpışabilir miyiz,” diye merak ediyordu.⁴⁸ Müttefikinin olmaması onda hayal kırıklığı yaratmaya başlamıştı.

Hooker'ın yardımlarını takdir etmiyor değildi. Mesele bunun çok öte-sindeydi. Ondan “başka herkesten allığından” çok daha fazlasını aldığı-nı tekrar tekrar söylüyordu. Sonuçta yeni yılda, 1846'da Kew'da dostuya birlikte kalmak gibi “cesur bir adım” atmayı bile değerlendirdi; cesur bir adımdı, çünkü “beş yıldır yakın akrabalarının evleri ya da oteller di-şında bir yerde” *kelimenin tam anlamıyla* “uyumamıştı.” (Bunu Fox'a daha kuvvetli bir dille söylemişti: Evlendiğinden beri emniyetli bir ev dışında bir yerde uyumamıştı.) Bu onun bağımlılığının giderek artmakta olduğu-nun bir işaretiydi; nihayetinde Kew'a da gitmedi.

Darwin, dostuna baskın yapmayı sürdürdü. Hooker'ın şubat ayında Jeoloji Araştırmaları'na botanikçi olarak atandığını duyduğuna sevindi; Hooker böylece Forbes'a ve müdür Henry de la Beche'in etrafında sadakatle toplanmış olan o “gevşek köpekler grubuna” katılmış olacaktı. Bu yeni gelişme, Hooker'in Down'a iki saat uzaklıkta olan Charing Cross'ta otu-racağı anlamına geliyordu. Peki o zaman Darwin davet ettiğinde Kent'in tebeşir tepelerine bakmak için Down'a gelebilir miydi? Bir at ve bir yatak onu bekliyor olacaktı. British Association'ın toplantısı da yaklaştığından, Darwin merak ediyordu: “Sonra neden buraya gelip burada çalışmıyor-sun?”⁴⁹ Bu cazip yemler, iadeiziyaret tekliflerini reddetmesi, durumu kont-rol etme ihtiyacında olan bir adamdan çok bir münzevi olduğunu göste-riyordu; evde ya da aşina olduğu bir ortamda, kendi sorunlarıyla baş başa olmak istiyordu.

Darwin, taşra rahipliğiyle ilgili meselelerde hâlâ Henslow'un öğrencisiydi, onu örnek olarak kendi köylülerine nasıl bakacağını öğreniyordu. Henslow'un Suffolk'taki işçiler için harikalar yarattığını görmüştü; bah-çivanlık sergileri düzenliyordu, çiftçilere ders veriyordu, papaz evinin av-lusunda havai fişek gösterileri yapıyordu. Bunların yanı sıra bir tasarruf kulübü, bir sosyal yardım Derneği, bir kütüphane ve bir okul kurmuştu. Charles şevk veriyordu: “Bütün o hımbilları nasıl da şaşkınlığa uğratıyo-rsun!” Hele bir de bunların hiçbirinin “civarda uyku halindeki iyi taşra ra-hiplerde gipta uyandırmadığını” düşününce.⁵⁰

Din adamlarının çoğu Henslow'un girişimciliğinden ve zarafetinden yok-sundu. Genç “Mr. Willott” –Darwinler “Rahip” sıfatını kullanmaktan hep kaçınmışlardı– Charles'in güvencini kazanmıştı ve o da taşra kilisesinin yc-niden dekore edilmesi için 5 sterlin katkıda bulunmuştu. Fakat bu zayıf karakterli adam köylüler arasında çıkan anlaşmazlıklarını çözme konusun-

da sıkıntı yaşıyordu. Willott bir gün tavsiye istemek için Down Konağı'na geldi; ama kendisine eşlik eden Hayes papazı tarafından çenesi kapatıldı. Papaz okul müdürüünün dinen “sağlam pabuç olmadığı” yolunda “büyük saçmalıklar” saçarak dedikodu yaptıktan sonra, etrafına bakıp tuhaf bir sesle, “Bunun nereye varacağını hepimiz biliyoruz,” diye ekledi. Ahlaksızlığa varacaktı tabii ki; ama Charles onun “dini inancın sağlam olmamasının, hiç olmamasından daha kötü olduğu” sonucuna varmasına itiraz etti.⁵¹

Peder Willott, mart ayında aniden göçüp gitti; iki yenileme işi, bir pazar okulu ile bir Kömür ve Giysi Kulübü kurulması işleri de yine tecrübesiz başka bir papazın üzerine kaldı; Peder John Innes komşu Farnborough'dan gelmişti. En şaaalı zamanlarında Oxford Yüksek Kilisesi'nden çıkışmış olan Innes Hooker'la yaşıttı; Darwin onunla yıllar önce, Down'a taşınmasından kısa bir süre sonra tanışmıştı. Şimdi “sevgili hamisi” Henslow sağolsun, Darwin Innes'in himbilları eğitmesine, onların kişilik kömür ve giysi ihtiyacını karşılamasına yardımcı olabilirdi.⁵²

Gelişmekte olan Lincolnshireli bir toprak sahibi olarak onun kendi başına yapmaya çalışacağı bir-iki şey de vardı. Beesby çiftliği, típkı Down gibi, kendisinin toplumsal açıdan değerli olduğunu kanıtlaması için yeni bir fırsat sunuyordu. Darwin bir önceki eylül ayında babasını görmeye gitgide, arazisini kontrol etmiş, taşeronlara eski binaları yıkıp yeni bir çiftlik evi inşa etme izni vermişti. Bu doktora bir 1000 sterline daha mal olmuştu, ama modernleştirme gerekliydi; emlakçısı “kiracı saygınlığını korumak için” bunun gerekiğinde ısrar etmişti. Darwin Henslow'un kilise cemaatinin mensuplarına küçük hisseler vererek yardımcı olduğunu duyduğunda, o da aynısını yaptı. Kendi kendine yeterli olmanın, Tierra del Fuego'da olduğu kadar Lincolnshire'da da teşvik edilmesi gerekiyordu; Darwin Tierra del Fuego'da da vahşilerin bahçeler kurmasına yardımcı olmuştu. (Bu, yöredeki yoksulları desteklemek için harcadığı miktarın azalmasını sağlayacaktı.) Beesby yeniden inşa edilirken, Darwin de emlakçısına topraklarında çalışan her işçi için bir kulübe ayarlaması talimatı verdi. Ardından Beesby Okulu'nu desteklemeye başladı; aldığı kiranın 10 sterlini ni her yıl bakım masrafları için harcadı.⁵³

Fakat o tarihlere gelindiğinde, küçük ödeneklerden fazlasına ihtiyaç duyuluyordu. 1845'te ülkede patates hasadı kötü olmuş; patatesler çok tehlikeli bir mantar hastalığından dolayı ölüp gitmişti. Bu, birçok olum-

suz gelişmenin ilkiydi, yoksullar büyük ölçüde ekmek ve patatesle karınlarını doyurduğundan, ardından açlık ve yıkım geldi. En kötü darbeyi İrlanda aldı; ülkenin 19. yüzyılda geçirdiği bu en büyük doğal afeti izleyen beş yıl içinde 700.000 kişi açlıktan ölecek, bir milyon kişi de göç edecekti. Korunaklı durumda olan Darwin başta bu facayı, tahil hastalıkları konusunda bir uzman olan Henslow gibi “acı verici ilginç bir konu” olarak gördü.⁵⁴ İlginç bir sorunu ya da bir süre patatessiz de idare edebolecek olan bir eşraf-doğabilimciye öyle görünüyordu. Ama taşra yoksulları açlıktan ölüyordu.

Açlık ve ölüm, Down Konağı'nın yakınlarına gelmişti. Charles'ın işçileri de alarm durumundaları; birkaç hafta yetecek kadar patatesleri vardı, ama onlar da hastalıklıydı. Un fiyatlarının tahil ithalat gümrükleri yüzünden yükselmesi, işleri daha da kötüleştirdi. 12 şilinlik ücreti olan kâhyasının haftada bir şilinden daha fazlasını harcaması gerekiyordu. Darwin hesaplamıştı: Bu “bizim, ekmeğimiz için 50 ila 100 sterlin daha harcamak zorunda kalmamız kadar beter,” diyordu. “Öyle olsaydı, tahil ithalatıyla ilgili şu berbat kanunlar kim bilir ne kadar kısa zamanda silinip giderdi!” Arazisinden gelen gelir onu ayakta tutuyordu. Kemerleri sıktığından, yılda 1000 sterlinle yaşamayı başarıyorlardı; bu tasarruf ailenin “Yahudiler kadar zengin” hissetmesini sağlamıştı. Fakat kırsal ekonomi çöküp giderken Charles'ın kaygıları da yerli yerinde duruyordu; o da üstüne düşen rolü oynamaya çalıştı. “Kibarların patates almaması” konusunda Henslow'la hemfikirdi; Emma da aşçıya patates pişirmemesini söyledi muhtemelen. Hatta kapıda bir penilik ekmek kuponlarından dağıtmaya başladı, bunlar köyün fırınında geçiyordu. Charles doğabilimci kafasıyla bu problemi çözmeye çalıştı; Şili'den getirdiği patates tohumlarının hastaliktan etkilenmiş stokları yenilemeyeceğini öne sürüyordu; ama bunların da hastalanmış olduğunu anladı.⁵⁵

Facia, Charles'ın serbest ticaretle ilgili ilkelerini doğruluyordu. Disraeli ve tutucu çiftçiler ne derlerse desin, korumalığın lağvedilmesi gerekiyordu. Tahil ithalatından alınan, ekmek fiyatlarının yüksek olmasına neden olan gümrük vergileri haksızdı. Serbest ticaret yanlışı bir Malthusçu olarak ilk evlat hakkından, yani mirasın ailede yaşça en büyük erkeğe geçmesinden de nefret ediyordu; “arazi bakımından zenginlikte görülen farklılıklar azaltmak, daha fazla küçük, serbest toprak sahibi yaratmak için” bunun da kaldırılması gerekiyordu. Böyle bir gelişme daha faz-

la rekabet yaratacak, akıllı, dâhi özelliklerine sahip “en uygun” oğulların öne çıkmasını sağlayacaktı. Emlak vergisinin de kalkması gerekiyordu. “Zalim denecek kadar haksız” bir vergiydi, “yoksul insanların çalışlıklarını toprakların $\frac{1}{4}$ ’ünü satın almasını zorlaştıryor; öfkeden insanın kanını kaynatıyor.”⁵⁶ Darwin bilimin içinde de dışında da rekabetçi bir serbest ticaret yanlısıydı.

Ama hiçbir servet onu bu trajedinin yol açtığı insan kaybından koruyamayacaktı. Mevsim normallerinin dışında fırtınalı geçen hazırlar ayında Emma, Willy ve Annie’yle birlikte Tenby’deki teyzesinin yanına gitti; evde başka yenilikler yapılacaktı. Sonunda bir derslik yapılacak, üst kata da iki yatak odası daha eklenecekti. Yeni yapılacak bir arka kapı sayesinde, mutfak artık yol üstünde olmayacağı; nihayetinde Charles “evi kendimiz için bu kadar lüks hale getirip uşaklarımızın rahat edebileceği şekilde sokmamak bencillik,” diyordu. Charles kendini hasta hissede hissede, afyon hapları ala ala evin içinde yaşanan dramları seyrediyordu; duvarlar yıkılıyor, işçiler kavga ediyordu. Nihayetinde tartışmalardan sıtkı sıyrılan ustabaşı John Lewis işçilerin hepsini kovdu. Açıklık içlerini kemiriyordu, ücret alamıyorlardı; işçilerden biri yarı yarıya yenilenmiş odaların birinde sinir krizi geçirdi. Bu travmadan çok etkilenen Charles olanları Emma’ya soluk soluğa anlatıyordu: “Sinir krizi geçiren adamin karısı, uzaktan bebeğiyle birlikte geldi, çok hastalanmıştı; zavallı adam acı acı ağlıyordu.” Duygusal bir ev için bu kadarı fazlaydı; Darwinler de, “Lewis’i adamı tekrar işe almaya ikna ettiler.”⁵⁷

O ay parlamento nihayet harekete geçti. Açıklık yüzünden, tahıl ithal yasalarının feshedilmesi yönündeki çağrılar artmıştı. İrlanda’daki felaketin ardından Tory başbakan Sir Robert Peel, serbest ticaretten yana bir yön çizdi ve tahıl vergileri kaldırıldı. İroniktir ki, bu durum Darwin’ın keseşini vurdu; çünkü tahıl fiyatları düşüğünden, çiftlik gelirleri ve Beesby’deki kiracısının ödeyebileceği kira miktarı da geriledi. Darwin kirada yüzde 15’lik bir indirim yapmayı kabul etti; emlakçısına bunun “olağanüstü derecede fazla” olduğunu söyleyip homurdanıyordu. Bölgedeki “büyük toprak sahipleri,” Lord Yarborough, parlementer Robert Christopher alındıkları kiralarda ne kadar indirim yapmışlardı, bilmek istiyordu. Darwin birden kendini Tory korumacılarla kıyasladığını fark edip hemen geri adım attı: “Prensipte serbest ticaretten yana olsam da elbette ki iyi bir kiracıyı yerinde tutmak için gerekli olandan fazla bir kesinti yapmak istemiyorum.”

Kiradaki düşüse kendini alıştırdı. Şahin Toryler ve tutucu çiftçiler eski korumacılığa geri dönülmesini istiyor olsa da o “ne olursa olsun ümitsizliğe kapılacak bir sebep göremiyordu.” Kiracısını canlandırmaya, “daha iyi zamanların geleceğini” söyleyerek onu umutlandırmaya çalıştı.⁵⁸

Yine kusmaya başlamıştı; eski hastalığı her zaman olduğu gibi kötüydu. Down'a taşındığından beri midesi bir tek gece bile rahat olmamıştı, günde yalnızca birkaç saat çalışabilecek durumda oluyordu. Dostları onun hastalık hastası olduğunu düşünüyorlardı, çünkü sürekli hastalığını bâhane gösteriyordu. Bir yere gitmeye korkuyordu; özellikle de “ürkütücü” Londra'ya; “Cehennemlik Majesteleri’nin yeraltındaki krallığından dumalar tüten” o “eski Babil’e” gitmeye korkuyordu. Yolculuklar “pestilini çikarıyor” ve hiçbir işe de yaramıyordu. Önceki yıl British Association’ın Cambridge’te yaptığı toplantıdan uzak durmuştu; çünkü “hoşnut olmaktan çok, kendisine eziyet çektireceğini” düşünmüştü. Babasını ziyarete gittiğinde de ev çok doluya sessizce geri dönüyordu.

Ama hasta numarası yapıp işten kaçan biri değildi hiç. Hastalığı gerçekti ve sıkıntı yaratıyordu; ama kimse sebebini bilmiyordu. Denemediği çare kalmamıştı. Babası onu şekersiz bir diyete başlatmıştı, o da tadı acı “Hint siyah birasını” denemişti. Bir aylığına enfiyeden vazgeçmişti, dumru hiç beğenmeyen Hooker ona “enfiyeyi tamamen bırakması” tavsiyesinde bulunmuştu. Darwin şarlatanlığa bile başvurmuştu. Manyetizmayla hipnoz tedavisine kapılan aptallara, genç kızları hipnotize ettiği için Harriet Martineau'ya güliyordu; “rahatsız kadınlarda aldatılma yönünde hastalıklı bir eğilim” olduğunu mirıldanıp duruyordu. Ama aynı ölçüde “şarlatanca” olduğunu bile kendi iç organlarını tabaka halinde piller kullanarak her gün bir saatliğine galvanize ediyordu. Carlyle’ın bakış açısına göre ülkeyi kasıp kavuran bu çılgınlıklar –ipnoz, galvanize etme – “şeytan kanunlarıydı,” insanı maymunun oğlu yapan görüşler kadar da kötüydüler.⁵⁹ Hepsi de aşırılık yanlılarının batağından tütyördü. Darwin bunları denemişti; ama alternatif tıbba pek inancı yoktu ve tedavi olabileceğiinden de kuşkuluydu.

Charles kendi kendisine gömülü bir halde, başkalarının düşüncesine göre kendisinden başkasını düşünmez bir halde sürekli ilgi talep ediyordu. O bahar, her şeyin ortasında –açlık çeken komşular, evde süren tamarat – Emma'nın yaşlı annesi sessiz sedasız göçüp gitti. Wedgwood ailesi parçalanacaktı, Maer satıldı. Elizabeth kendine ait yeni bir eve taşınacaktı. 40

yıllık aile hayatı, altın çağları artık son bulmuştu. Ama Emma çocukluğunun geçtiği eve gitmedi, Charles'ı şimartmak ve korumak için Down'da kaldı. Nihayet haziran ayında çocukların bırakıp da çok sevdiği Jessie Teyzesi'ni görmeye gittiğinde (bu onun için "çok olağandışı" bir şeydi) Charles kendini merhametsizce terk edilmiş hissetti. Onun geri dönmesini iple çekiyor, ziyaretini kısa kesmesi çağrısında bulunuyor, her gün kendini hasta hissettiğinden şikayet ediyordu. Sonra bir öğleden sonra yazlık evde oturmuş firtınaları seyrederken, akı yarı yarıya başına geldi ve kendisine lütfedilmiş şeylerleri söyledi: "Ben havlayıp duran nankör bir ihtiyar köpeğim; ne kadar şanslı bir insan olduğumu düşündüm de; dünyevi koşullar bakımından durumum ne kadar iyi, çok sevgili küçük çocukların var, hepsinden de önemlisi böyle bir karım var." Fedakâr bir eşı vardı; kız kardeşi Elizabeth, Emma'nın dudaklarından bir tek şikayet sözü bile döküldüğünü duymamıştı. Dahası Charles, "Bunu söyleyebilirim ve ölüm döşeğimde de söyleyeceğim," diyordu, "Tanrı seni korusun karıcığım."⁶⁰

Down her zaman olduğundan çok daha fazla bir sığınak olup çıkmıştı. Kırların içinde olması paha biçilemez bir değerdeydi. Hooker Charles'in neden böyle "hiç de pratik olmayan bir bölgeye" daldığını merak ediyor, ama Darwin burayı kasten seçmişti. Down onun için bir inziva mekâni olmuştu, sürekli de daha güvenli bir hale getirilmişti. 1846 yılı başında, Lubbock'tan arazinin arka kısmında yaklaşık yarım hektarlık bir toprak parçası satın almış, buraya çitler çekmiş, evi korusun diye çahılar ve ağaçlar dikmişti. Burada yarım kilometre bir düşünme yolu yaptırmıştı: "Sandwalk." Gün ortasında burada yürüyüş yapardı. Hâlâ alışkanlıklarıyla yaşayan bir yaratıktı. Hayatı artık tümüyle saate bağlanmıştı; tictaklarla ilerleyen bir rutini vardı: kahvaltı – çalışma – posta – çalışma – yürüyüş – öğle yemeği – mektuplar – şekerleme – çalışma – dinlenme – çay – kitaplar – yatak. Hayatın yeknesak bir biçimde akmasını seviyordu ve Down da böyle yaşamamasını sağlıyordu. Herkese, "Hayatımın sona ereceği noktaya sabitlendim," diye anlatıyordu. Emma da yalnızlığı seviyor, "zavallı, yaşlı, şikayetçi kocasıyla" sıkıcı bir hayatı büyük bir tahammülle dayanıyordu.⁶¹

Darwin bütün bir yıl boyunca *South America*'ya devam etti. Hazine'nin verdiği burs bitip tükenmişti, bu yüzden de kitabın artık Darwin ve yazarları tarafından finanse edilmesi gerekiyordu. Darwin de yazarları

da pek bir getiri vaat etmese de bu işe para yatırdı. Ağustos ayına gelindiğinde kitabı üçte ikisi matbaadan çıkmıştı ve Darwin de kısa süre sonra yine “nispeten özgür bir adam olmayı” umuyordu.⁶² Nihayet eylül ayında önsözü kaleme aldı, sonra Emma’yla birlikte Southampton’da British Association’a gitti.

Her zaman olduğu gibi toplantıları sıkıcı buldu. Bu durumda bu hiç de şaşırtıcı değildi; çünkü toplantılarda ağırlıklı olarak Owen’ın balıklar, sürüngenler ve memelilerdeki kemik benzerliklerini konu alan, insanın uykusunu getirecek kadar sıkıcı teknik makalesi üzerinde durulmuştu. Owen, Hooker’ı hayretler içinde bırakan “anatomı üstadı bir kafaydı;” Darwin bile onun bildiği teknik ayrıntılar konusunda kendisinin bir “cahil” olduğunu itiraf ediyordu. Toplantıda tuhaf, ilginç bir konu da ele alındı. Owen yeni bazı memeli fosillerini anlattı, bunlar arasında Darwin’ın tavsiyesi üzerine Kapitan Sulivan tarafından (eskiden *Beagle*’da bulunmuştur) Cerrahlar Koleji’ne gönderilen lama büyülüüğünde toxodonlar da vardı. Darwin yalnızca toplantıda bulunan delegelerden biriydi, elit bir jeolog ve bir beyefendiydi; ama pek Owen’ın kategorisinde görülmeyordu. Konferansları pek ciddiye almıyordu; ama bu gibi ortamlar dostlarla bir araya gelme, yeni yeni ortaya çökmekta olanları gözden geçirme fırsatı sunuyordu. Jenyns’in ince göründüğünü düşünmüştü, şu “dinden çıkmış” Hewett Watson’ı kaçırıldığına lanet okumuştu; Watson orada şahsen bulunmuş, Forbes’u intihalle suçlamıştı. Ama en iyisi, toplantıların yanı sıra düzenlenen keyifli turlardı. Armagh Dekanı’nın da dahil olduğu bir toplulukla Winc hester Katedrali’ne bir pazar gezisi düzenlemişlerdi, “hayatımda bu kadar eğlendiğim bir gün olmadı,” diyordu.⁶³

Ertesi ay Sulivan ile ailesi kalmaya geldiler; “gerçekten de iyi, canlı bir arkadaş,” diyordu Darwin; “doğabilimciler toplantısı”na katılsın diye Hooker’ı ayartmaya çalışıyordu. Eski günlerden çene çaldılar, yani Falkland Adaları’ndan, fosillerden ve FitzRoy’dan bahsettüler. Sulivan Güney Amerika’da değerli bir iş yapmış, eve Patagonya’dan altı sandık fosille dönmüştü. Tesadüfe bakın ki onun Down’da bulunduğu günlerde FitzRoy’dan da bir mektup geldi. FitzRoy da evindeydi, Yeni Zelanda Valiliği’nden atılmıştı. Sulivan, FitzRoy’un düşüşünü “eski Aristokrat” havasına bağlamıştı. “Yine *Beagle*’daki gibiydi, *vahşice öfkeleniyor*, herkese *her şeyi söylüyor*, en aceleci ve olağanüstü şeyleri yapıyordu.” Bir keresinde “o kadar büyük bir şiddete kapılmıştı ki *bir heyetin üyeleri* onlara yaptığı saldırıl-

nın ortasında şapkalarını alıp odasından çıkıp gitmiş, onu köpürür bir halde bırakmışlardı.” O, “aslında yine bir geminin Kaptan’ı olmuştu.”⁶⁴

Darwin Amirallik’ten FitzRoy’un adresini alıp ona bir-iki satır yazdı. Ama daha yazarken, bunun bir devrin sonu olduğunu anlamıştı. *Beagle* çalışması tamamen sona ermişti. Hiçbir şey israf olmuş görünmüyordu; rıhtımların tozu, köklere yapmış toprak bile: bunlar mikroorganizmaları incelemesi için Berlin’de bulunan Christian Ehrenberg’e gönderilmişti. Darwin seyahate ilişkin, pampalar ve toprağın yükselmesinden bahsettiği son kitabını tamamlamak üzereydi; FitzRoy'a bunun “jeolojik ve sıkıcı” olacağı uyarısında bulunmuştu. Satışlarla ilgili olarak da içi hiç rahat değildi. Lyell'e “*Volcanic Islands*'a bak, 18 ayıma mal oldu!!!” diye homurdanıyordu, ama kitabı alıcısı pek az çıkmıştı. Aslında jeologların birbirlerinin yazdığı kitapları okumadıklarını, bir kitap yazmanın tek sebebinin bir “ciddiyet emaresi” ortaya koymak olduğunu düşünmeye başlamıştı. Darwin kendi ciddiyetini ikna edici bir biçimde göstermişti. Şimdi artık tam anlamıyla kabul görmüş bir jeologdu, Kaptan’ın yanında tırمالayıp duran acemi çaylak değildi artık. Başka değişiklikler de olmuştu, FitzRoy'a anlattığı: “*Beagle*’ın güvertesinde ‘sinek avcın’ olduğum eski günlere kıyasla, gücüm ve enerjim bakımından başka bir adamım artık.”

1 Ekim’de *South America*’nın son taslaklarını teslim etti. Kitap neredeyse tamamlanmıştı. Ciltçilerin yapacağı son bir “aptalca numara” vardı; jeolojiyle ilgili bölümlerin renkli olan tek sayfasını ters bağlamışlar, bütün kitaplarda bu sayfanın kesilip yeniden yapıştırılması gerekmisti.⁶⁵ Ama zaten bu da yazarların kaderiydi.

22. Bölüm

Şekli Bozuk Küçük Canavarlar

*B*eagle'la gelen numunelerden geriye tanımlanması gereken tek bir sütlükayaklı türü kalmıştı. Darwin Henslow'a 5 Ekim 1846'da, "Bitirdiğim için ne kadar mutlu hissediyorum, tahmin edemezsin," demişti. Ama bitirmesi epey zaman almıştı: 10 yıl. Henslow kehanetinde o kadar da yanılmamıştı: "Abes olduğunu düşündüğüm sözlerin haklı çıktı; bunları tanımlamakla geçecek yılların, toplamak ve gözlemekle geçen yılları ikiye katlayacağını söylemiştim."

Sülükayaklı yöneldi. Kısa, tanımlayıcı bir makale kaleme almayı umuyordu. Uzun sürmezdi; ev sakindi artık, tamirat işleri bitmişti, çalışma odası yenice boyanmıştı. Nihayetinde tuhaf olsa da tanımlaması gereken tek bir tür vardı: İyimser olarak "birkaç ay," diye tahmin yürütüyordu, en fazla "bir yıl." Sonra nihayet "türler hakkında aldığı notlar birikimini" kalburdan geçirip ayıklamaya başlayacaktı. Bunları yazmak "beş yılımı alacak, sonunda yayınlandıklarında da bütün sağlam doğabilimcilerin kafasında son derece aşağılarda bir yerde duracağımı söyleme çüretinde bulunabilirim; evet gelecek böyle görünüyor," diyordu.¹

Sülükayaklı, 1835'te Güney Şili sahillerinden topladığı şu "şekli bozuk küçük canavardı." Hooker ondan, bunun "hayli yeni ve ilginç" olduğunu işitmiş, meraklanmıştı. Sapma bu canlı için kullanılacak doğru kelimeydi: dünyanın en küçük sülükayaklısıydı ve bir asalak olarak yaşıyordu, *Concholepas* adlı yumuşakçanın helezonik kabuğunu deliyordu. Darwin bu eşsiz yaratığı nasıl sınıflandıracağını tahayül edemiyordu. Ona bir isim vermeye çalışmak bile beynini uyuşturuyor, her zaman olduğu gibi Latinceinden nefret ediyordu: "Bir isim uydurmak tamamen kafamı karıştırıyor," diyordu Hooker'in başına etini iyiyerek. Mikroskop altında bakıldığından sülükayaklı eklemliymiş gibi görünyordu; bu yüzden de *Arthrobalanus* adını tercih ettiler ("Eklemlı Balanus" anlamına geliyordu; *Balanus*

deniz kıyılarında sık rastlanan koni şeklinde bir sülükayaklıydı), gerçi Darwin bundan da tam anlamıyla memnun kalmamıştı.

Darwin "Mr. Arthrobalanus"u kesmeye başladı ve Hooker da Kew'daki işlerinin yoğunluğuna rağmen ona yardımcı oldu (Hooker hâlâ Galapagos'tan gelen bitkileri tanımlamakla meşguldü). Darwin'in mikroskobu için istenen bir şey vardı; Hooker iyi bir optikçiyile de bağlantı kurdu ve 3,6 şilinlik yeni bir mercek çok işe yaradı. Darwin teknğini mükemmelleştirdi: Uzun saatler boyunca teşrih etmenin yorgunluğunu, bileklerinin altına tahta bloklar koyarak azalttıyordu. Hooker dostunu yalnızca teknik tavsiyelerle beslemiyordu: Evde yaptığı kavanozlar dolusu lezzetler de Down'a geliyordu. Darwin Hooker'in gönderdiği bir paket için, "Ölkükirpi dikenleri, cam tüpten daha iyiydi; Chutney sosu da bir harika," diye not göndermişti. Hooker'in her şeyi gönderme ve yardımcı olma konusundaki istekliliği Darwin'i hazdan coşturuyordu: "Gerçekten de tanıldığım en iyi huylu insansın." Hâlâ yakınlaşıyorlardı. Hooker İngiltere'ye dönen sadece üç yıl olmuştu, ama Darwin sanki "kırk yıllık dostlarmış" gibi hissediyordu.²

İlerlemeyle ilgili haberler ilgili taraflara ulaştırıldı. Darwin FitzRoy'a iki haftasını Şili'den getirdiği "topluiğne kafası büyülüğünde minik bir hayvanı teşrih ederek geçirdiğini" anlattı; "Bunun üzerinde bir ay daha harcayabilirim; her gün daha güzel başka bir yapıyla karşılaşıyorum!" diyordu. Büyük jeoloji projelerine –mercan resifleri, paralel yollar, volkanolar, buzdağları– harcadığı onca yılın ardından telkâri bir anatomiğe "gözlerini ve parmaklarını" kullanma fikri onu sevindiriyordu.

Arthrobalanus tuhaf bir yaratıktı; ama ancak normal türlerle karşılaşılması ne derece tuhaf olduğunu gösterebilirdi. Bu yüzden de Darwin başka sülükayaklılar ödünç almaya başladı. Owen'a notlarını gönderip Cerrahlar Koleji'nden benzer numuneler ödünç istedi. İhtiyacı olan tek şey başka türler değildi; farklı gelişme aşamalarını da incelemeye başlamıştı, özellikle de sülükayaklıların yumurtalarıyla ilgileniyordu. Damla damla akan numuneler, kısa süre sonra sel halini aldı. Konkoloji bilginleri –kabuğunu sedefli egzotik deniz salyangozlarından tutun oyuklar açan sülükayaklılara kadar akla gelebilecek her tür deniz kabuğunu konusunda uzmanlaşmış bilginler– ona koleksiyonlarının tamamını sunmayı bile teklif ettiler. Birçok araştırmacı kabuk ticareti yapıyordu. Bunlar yüzyıl ortasında büyük işlerdi. Tuhaf ve orijinal olanlar, kibar orta sınıfların ve koleksi-

yoncuların gösterişli dolaplarını tamamlama çabasına girdiğinde fiyat artışı ile açık artırmalarda yüksek fiyatlara gidiyordu. Deniz kabukluları ayak takımı bile çekiyordu, öyle ki bu kesimler yeni açılmış tren hatlarıyla deniz kenarına iniyordu.³ Sonuçta satıcılar, numunelerinin uzmanlar tarafından sınıflandırıldığını görmeye can atıyordu; çünkü böylelikle değerleri artıyordu. Darwin daha da derinlere daldı; böylece bütün iş çığırından çıkmaya başladı.

Başka sülükkayaklı grupları üzerine düşünmeye başlamıştı. Bu onu kaygılandırmıyordu, çünkü kapsamlı bir çalışma itibarını pekiştirirdi. Sülükkayaklılar hakkında, başvuru kaynağı olabilecek güncel bir çalışmaya büyük ihtiyaç vardı; 1847'de Harvard'ın yeni doğa tarihi profesörü olan Louis Agassiz, British Association'da bunun "bastırın bir ihtiyaç" olduğunu söylemişti. İşler öyle bir haldeydi ki, sülükkayaklılar konusu "tam bir kargaşa" içindeydi. Kısa süre öncesine dek sülükkayaklılar tamamen yanlış anlaşılmıştı; hatta istifler halinde, variller içinde, kutulara kapatılıp hayvanlar âleminin bir bölümünden diğerine aktarılıp durmuşlardı. Aslında sülükkayaklılar, kabukla kaplı oldukları için yumuşakça olarak değerlendiriliyor, midyelerin ve salyangozların akrabası olarak görülmüyordu. Fakat bir ordu cerrahi olan John Thompson 1830'da hareketsiz yetişkinleri değil, serbestçe yüzen larvaları inceleyerek bunların "kılının" altına nüfuz etmişti.⁴ Bunların kabuklulardan kerevides ve yengeçlerin akrabaları olduğu anlaşılmıştı. Hayret verici bir açıklamayı bu. Deniz kenarında bir kayaya yapmış bir sülükkayaklıının, yanında seğirten yengeçlerin kuzeni olduğunu ya da suda sürüklenen o tüsyü iplikçiklerin ayakların değişik bir hali olduğunu kimse hayal etmemiştir. Bir sülükkayaklısırt üstü uzanmış, bacaklarını suda sallayan bir karides gibiydi. Sülükkayaklıları yengeçler ve karideslerin yanına yerleştirmek anatomilerinin baştan aşağı yeniden değerlendirilmesini gerektiriyordu. Alan tamamen açılmıştı.

Charles'in daha geniş kapsamlı bir çalışmaya girişmekten memnuniyet duymasına neden olacak, eve daha yakın bir başka sebep daha vardı. Fransız botanikçi Frédéric Gérard'ın *On Species* [Türler Üzerine] başlıklı kitabı hakkında homurdanıp duran Hooker Darwin'e "birçok türü ayrıntılı bir biçimde betimlememiş birinin türler meselesini incelemeye hiç hakkı olmadığını" söylemişti. Bu söz yerini bulmuştu. Darwin bunu üstüne alınmış, türlerin kökeni üzerine konuşma hakkına yönelikmiş bir saldırısı olarak görmüştü. "Türlerden üstüme düşen payı" tanımlamamışsam ne

fark eder ki, diye cevap vermişti. Bu durumun, “olguların toplanması ve varyasyon konusuyla ilgili speküasyonlar yürütürken uzun zamandır” kendi kendine “teslim ettiği ön kabulü zerrece değiştirmedigini” söylüyordu. Bu çalışma en azından “dokuz yıldır en büyük eğlencesi” olmuştu. Üzüntü verici bir nakarattı bu: Darwin bu tür bir eleştiri beklemiyordu. Aslında Hooker o sözleri Darwin’ı düşünerek söylememişi, yanlış anlaşıldığını fark ettiğinde de utanmıştı. Fakat yine de Darwin’ın “türlerle ilgili teorik değerlendirmelere çok teşne olduğuna da” *inanıyordu*. Hooker, bu spekülatif gayreti baltalayacak bir şey varsa onun da bir tek grupla ilgili yorum bir çalışma olacağı şeklinde mantık yürütüyordu.

Bu çalışma Darwin’ın üstüne hiçbir zaman yaşamadığı bir kararlılık getirmiştir. Büyük meseleler hakkında yalnızca yüzlerce numuneyi inceleyen, can sıkıcı monografiler yazan müze küratörleri konuşabilecekse o da kazanacaktı bu hakkı. Sülükkayaklılar itibarını yerli yerine oturtacaktı. Gérard gibi o da varyasyonlar konusunda tetikte olacaktı.⁵ Bütün sülükkayaklı çeşitlerinin ayrıntılı olarak incelenmesi, onu doğal seçim tartışmasında hükmeci konuma getirebilirdi.

Bu yüzden de sülükkayaklılar evrimle ilgili çalışmasıyla tamamen ilgisiz değildi. Aslında, çalışmasında ilerlerken defterlerinde yürüttüğü tahminlerin en olağanışı kanıtlarıyla karşılaşacaktı.

Konunun daha derinlerine daldı dalmasına, ama cihazları öünü kesiti. Basit merceği, topluğne başı ölçünginde yürüttüğü teşrihlerde ayrıntıları çözemiyordu. Usta bir mikroskopcu olan Carpenter’ın tavsiyesi üzerine iyi bir bileşik mikroskop siparişi verdi. Hal böyleyken bile bunun yorumu bir iş olduğunu, bileklere ve gözlere çok yüklediğini düşünmüştü. Hooker’a, “Üç aydır çalışıyorum ve o zamandan beri yalnızca üç cinsi tamamlayabildim!!!” diye yakınılmıştı.⁶ Dört ay sonra yalnızca iki tane daha bitirebilmişti. Bu iş gerçekten de asırlar sürecekti ve o da bu çabaya deşip dezmeyeceğini merak ediyordu.

1847 yılı sonlarına gelindiğinde, konkologlar^{*} ona epey bastırıyordu. İçlerinde en parlak olanlardan Hugh Cuming, sülükkayaklılar grubunun tamamını incelemesi gerekiğine katılıyordu. Cuming bir kalp krizi sonrası kısmen felç geçirmiş, yatalak olmuş, durumu fazlaca duyulmamıştı; ama 1827’den 1840’ların başlarına kadar kendisi bir tür konkoloji korsanydı. Son derece zengin olduğundan *Discoverer* adında bir uskuna inşa etmiş, ge-

---

* Konkoloji: Yumuşakçalar kabuklarıyla ilgilenen zooloji dalı. –e.n.

miyi dünyanın doğal zenginliklerini taşıyacak şekilde donatmıştı. Yedi denizi dolaşıp adalardan inci, egzotik kuşlar, tropik bitkiler ve çok değerli deniz kabukları toplamıştı. Bazen bir türün en sonörneğini aldığı oluyordu; en azından bir tür o geçip gittikten sonra tükenip gidiyordu. Polinezya'dan, Güney Amerika'dan ve Filipinler'den on binlerce deniz kabuğu göndermişti. Bu ganimetlerin ticaretini yapıyordu; "Cuming'in yumuşakçaları müzayedede salonuna girdiğinde kabuklu biliminde nasıl kırın kırana bir pazar kurulduğu" tahayül bile edilemezdi.⁷ Tam bir mali operatördü. Çıkar gözeften takikleri birçok kişiye apaçık "*kötülük*" olarak görünüyordu; en azından Hooker adam hakkında pek iyi şeyler düşünmüyordu. Darwin onu hep iyi bir insan olarak görmüştü. Cuming'i 1845'ten beri tanıyordu ve onun Galapagos'tan getirdiği deniz kabuklarını incelemişti. (O kadar eksiksiz bir diziydi ki Cuming ona bu konuda yazılmış bütün kitapları unutması tavsiyesinde bulunmuştu.) Şimdi istirahat etmek zorunda olan Cuming "muhteşem koleksiyonunu" –bir deniz kabuğu hazinesi– Darwin'in emrine amade etmiş, ona devam etmesi çağrısında bulunmuştı.

Bir sistem oluşturma konusunda daha akademik çalışmalar yürüten uzmanlar, özellikle de British Museum'daki J. E. Gray de bir monografiye ihtiyaç olduğu görüşündeydi ve kendisinin kamuya açık koleksiyonunu vermeyi önermişti. Darwin buna ikna olmuştu. British Museum Mütevelli Heyeti'ne resmi –ve son derece sıra dışı– bir istekte bulunmuştı. Uzmanların müzenin içinde çalışması bekleniyordu, ama o sülükayaklıların evine gönderilmesini istemişti. Bloomsbury'ye gitmeye hazır değildi, numunelerin Down'a parti parti gönderilmesini istiyordu, çünkü suda bekletilmeleri, temizlenmeleri, teşrih edilmeleri ve tanımlanmaları en az iki günü alıyordu. Mütevelli Heyeti'nin ağzına bir parmak bal çalmak için de çalışmayı bitirdikten sonra hazırladığı numuneleri müzeye vermeyi önermiş, onlar da kabul etmişlerdi.

Uzaklardan numuneler getirtiyordu. Franklin keşif gezisinde kaybolanları aramak için yola çıkmaya hazırlanan, Hooker'in eski kaptanı Sir James Ross bile üzüntü verici seyahatinde Kuzey Kutbu'ndan deniz kabuğu toplamaya ikna edilmiş tatlılıkla. (*Erebus* ve *Terror* Kanada'da buz kütleleri arasına sıkışıp kalmış, bütün mürettebatlarıyla birlikte kayboldular.) İmparatorluk genişlerken –kuzeybatıya bir geçiş aranması Britanya'nın Pasifik'e açılan bu yola ne kadar ihtiyacı olduğunun da bir göstergesiymişti– yeni hayvan türlerinin imparatorluk başkentine akışı hiç ha-

fiflemeden devam etmişti; doğal dünya İngilizlerin ayaklarının altında uzanıyordu. Zooloji ve Jeoloji Cemiyetlerinde iyi bağlantıları ve harcayacak bol bol vakti olan Darwin kapsamlı bir çalışmayı gerçekleştirebileceği, bir alt-sınıfın bütün türlerini isimlendirip tanımlayabileceği mükemmel bir konumda bulunuyordu.

Bunun bile bazı emperyal sonuçları olmuştu. İsimlendirmek sahiplenmek demektir diyordu, böcek uzmanı ihtiyar William Kirby. Bilim bir tür metaforik sahiplenmeydi: Bir hayvan “isimlendirilip tanımlandığında ebediyyen mülk haline getirilmiş oluyor; bu hayvanın tek tek her numunesinin değeri ticari bir bakış açısından yaklaşıldığında bile artmış oluyordu. Tanımlama işiyle uğraşanların çalışmalarını bastırtmaya koşmasının, bu zafer arayışının sebebi buydu işte. Darwin ise burada bir çizgi çekiyordu. Hayvanların isimlendirilmesiyle ilgili yeni prosedürleri incelerken Hugh Strickland'e, bilimsel tutumun “çkar gözetmezliğine” ne olacak peki, diye sormuştur. Darwin bir doğabilimcinin tanımladığı her türe ismini eklemesinin tam bir gösteriş olduğunu düşünüyordu. Bu uygulama, öncelik kazanma yarışında alelacele gerçekleştirilmiş birçok “vaftiz”e sebep olmuştu.⁸ Darwin'in çalışması daha saygınlık uyandıran bir hizada ilerleyecekti.

Eksiksiz olması için bir monografinin fosil sülükkayaklıları da kapsaması gerekiyordu. Darwin işin en başında Bristol Enstitüsü'nün önerdiği bir koleksiyonu geri çevirmiştir. Bu kez enstitüye mektup yazarak kabul ettiğini bildirdi ve Jeoloji Cemiyeti'ni de ihtiyaçları hakkında bilgilendirdi. Peşi bırakılamayan, eziyetli bir işti. Modern türlerin teşrih edilmesi, fosillerin de sökülmesi ya da parçalara ayrılması gerekiyordu. O kadar fazla türe gark olmuştu ki çalışması yorucu bir hal almıştı; alkol kokusu da midesini bulandırıyordu. “Tanrı'ya dua ediyorum, umarım bir konuda bu kadar fazla zaman harcamakta haklıyım,” diyordu Hooker'a.⁹

1844'te, Darwin'in ona kalbini açtığı o günden beri, Hooker'in gidecek önem kazanan bir rolü vardı. Charles'ın günah çıkarıcısıydı, sırdaşıydı, “ceza” gerektiren bir konu olan türler hakkında bir turnusol kâğıdıydı, bitip tükenmek bilmez bir coğrafi bilgi kaynağıydı. Dostlukları çiçek açtı. Darwin, Hooker'in hafta sonu ziyaretlerinden zevk alıyor; uzunca kaldığı çalışma ziyaretlerini daha bir seviyordu.

Hooker artık Down'da “yayla yayla bir hafta” kálıyordu. İşini de yanında getiriyor, yemek masasının üzerine yerleşiyordu; Emma ona kendini evinde hissettiriyordu. Odadan geçip erzak dolabına doğru gidiyor, “bir

armut ya da başka güzel bir şey alıyor, geçip giderken çekici bir gülümsemeyle yanına bırakıyor. Sonra akşamları hep benimle piyano çalıyor, bazen de basit bazı havalarda ona ıslık çalarak eşlik etmemi istiyor!”¹⁰ Açıkçası, aileden biri haline geliyordu.

Hooker Ocak 1847’nin üçüncü haftasını Down’da geçirdi. Burada makalelerini ve fosillerini cilaladı; böylece Jeoloji Araştırmaları için hazırlamakta olduğu, kömür filizleri ile hayattaki akrabalarına dair değerlendirmeyi tamamlamış oldu. Bu konu, iki adamın önüne canla başla ilerlerken tartışacakları birçok mesele koyuyordu. Fakat Darwin’ın sağlığındaki gerileme belirgindi. Hooker’dan su çekmenin bile bir bedeli vardı: Yarım saatlik seansları Darwin’ı “tam anlamıyla istirahat etmeye” zorluyordu; çünkü hep “yorulmasına neden oluyor,” genelde “başının içinde bir uğultu yaratıyor, bazen de “gözlerimde yıldızlar uçuşuyor” diye tarif ettiği şeye yol açıyordu.” “Bu ikinci büyük bir sıkılıkla başında şiddetli bir egzema nöbetinin habercisi oluyor, nöbet sırasında tanınmaz hale geliyordu.”¹¹

Bu kez Hooker –nihayet– evrimle ilgili denemenin bir kopyasıyla birlikte ayrılmıştı. Tanrı biliyor ya, Darwin on dört ay boyunca yeterince ipucu vermişti. Artık vakti gelmişti. Hooker’inki ilk uzman görüşü olacaktı. Darwin endişeliydi, sonunda meseleyi dostuya konuşabilecek, onun fikirlerini didikleyebilecekti. Tabii şehrde inebilirse: Randevu üstüne randevu belirlediler, ama sonunda hep ertelendi; Darwin hasta, takatsız, öfkeliydi. Nihayetinde Hooker telgrafı andıran birtakım notlar karaladı ve bunları Down’a gönderdi.

Peki, 231 sayfalık bu elyazmasından o ne çıkarmıştı? Londralı özgür düşünürlerin hepsi de kaya tabakalarında yeni fosilleşmiş hayvan türleri görülmesinin şu veya bu doğa kanunuyla açıklanabileceğini kabul ediyordu. Fakat bu kanunun ne olduğunu, içlerinden ikisi, bilemedin üçü söyleyebilecek durumdaydı. “Dinden çıkmış” Watson ya da günahkâr Robert Grant (Darwin’ın eski hocası) gibi bazıları radikal transmutasyonculardı. Diğerleri cehalet saçıyordu ve sırf alışlageldik yoldan çıkmamak için “Yaratılış”tan bahsediyorlardı. Ya da Hooker’ınörneğinde olduğu gibi, aksi yönde kanıt olmadığı için: Hooker uzun süre önce “evrimin iyi ve verimli bir konu” olduğunu kabul etmişti; ama kendisine ait “oluşmuş bir düşüncesi” bulunmadığından, “sabit bir konum benimsemek için bir sebep görünçeye dek, değişmezlikten yana” olmayı seçiyordu. Darwin artık ona bir sebep veriyordu ve sancağını hangi direğe çekteğini merak

ediyordu. Hooker söylemeyecekti. Ama Darwin'ın hayatın sürekli Yaratılış'ına karşı attığı tiradın “gereksiz” olduğunu savundu:

Denetleyip yöneten bir ilahi kudrete ilişkin bütün imalar gereksiz; ilk organizmaları yaratan Yaratıcı yönetmeyi sürdürerek durumda da olacaktır, bunu yapıp yapmadığını tartışmak boş lâkırdıdan ibaret.

Bilmek istediği tek şey “Yaratılış”ın mekanizmasıydı. Darwin'ın niyetini yanlış anlamıştı. Darwin gerçekten Yaratıcı öngörü göstermek istiyorsa sonraki türlerde yararlı bir şeye dönüşebilecek olan “*yararsız organların korunmasının*” sebebini göstermeliydi.¹² Tanrı'nın niyetlerini *bu* oraya koyacaktı. Bu doğanın tasarılm yönünü gösterecekti. Ayrıca Darwin'ın stratejisini de tümüyle ortadan kaldırıracaktı.

Sonunda Darwin makalesi hakkında bir fikir almıştı. Serinkanlı bir değerlendirmeydi bu, Sedgwick'in aşırı coşkunluğundan ya da bahtsız *Vestiges*'in payına düşen vahşilikten eser yoktu. Fakat Darwin değişen koşullar karşısında yeni fikirler edinmemiş Anglikan bir din adamıyla karşı karşıya değildi. Hooker, ihtiyaç duyduğu “son derece anlamlı,” coğrafi olarak eksiksiz değerlendirmeleri sağlayarak beklenenlerini karşılamıştı. Hooker geri teslim etmeden önce kendisindeki kopyaya şerhler düşmüştü. Aynı türlerin çok sayıda yaratılış merkezinde yaratıldığı yönündeki kabule karşı çıkan argümanlara “çok iyi” diye not düşmüştü. Türleri “sonsuz sayıda ırka bölən” yapay seçilimle ilgili özetin kenarına “fena değil” diye karalamıştı. Fakat evcil ırkların bir ya da daha fazla vahşi türden nasıl türetildiği “o kadar da açık” değildi.¹³

Darwin genç Hooker'ı tam da bunun için özel olarak eğitmiş, doğanın türleri yaratma biçimile ilgili ayrıntılı tartışmalar yürütebilmesi için. Hooker makalenin genelini kapsayan argümandan etkilenmemiş olabilirdi; çok sonraları önemini bir nebze olsun anlayarak “teorinin önemini tam olarak kavrayamadığını” kabul etmişti.¹⁴

Hooker'ın bir sonraki hamlesi hiç beklenmedik bir hamle olmuştu. Malediye alıp götürdüğü gün bombayı da patlatmıştı: Başka bir seyahate çıkmayı planlıyordu. 1839-43 döneminde “Antarktika'daki bitki toplama” seferi sonrasında hep tropik bölgeleri görmeyi istemişti. Ama kimse onun bu kadar kısa süre sonra gitmesini ummamıştı; kendisi bile kutupların buzlarından palmiyeli kumsallara fırlatıldığında “cam bir haciyatmaz” gibi

çatlayıp kırılabileceğini düşünmüştü. Eve döneli yalnızca dört yıl olmuştu; böyle bir seyahat pek mümkün görünmüyordu. Darwin onu çok iyi tanıyordu artık; çok yakınlaşmıştı ona, çok yaşılanır olmuştu. Birden makaleyle ilgili bütün sohbetleri gölgeleniverdi. Darwin'ın kafası karıştı, ilişkilerinin üzerine bir gölge düştü. Gururu kırılmıştı, haberi alınca homurdanmaya başladı. Hooker'in yardımı olmazsa "kaybolup giderdi." Ya İngiltere'den ansızın ayrılsa diye telaşlı, Hooker'ı makaleyle ilgili olarak yormak için şehrə gitmeye çalışıp durdu; onun "makaleyi tamamen unutacağından" korkuyordu. Şimdi artık hiç durmaksızın kusuyordu. Mart ve nisan ayında haftalar boyunca sürekli hasta oldu; "midesinin kaynamasından" bitap düşmüştü, özür notlarını, "Her zaman sizin, biraz perişan C. Darwin," diye imzalıyordu.¹⁵

Mayıs ayında Hooker ile Darwin'in yaşadıkları ilk çekişme bu durumu ağırlaştırmaktan başka bir işe yaramadı. Konuya ilgili ideolojik meseleler –cinayetler, günah çıkarmalar, yaratılışlar– dikkate alındığında bu alevlenmeye kömürün sebep olması ironiktir. Aylardır kömürün kökeni konusunda fikir ayrılığı içindeydiler; Hooker Jeoloji Araştırmaları için bu konuda bir araştırma yapıyordu. (Britanya, gelişmekte olan sanayiini beslemek için dünyanın kömür üretiminin yarısından fazlasını çıkararak "dünyanın atölyesi" haline geldiğinden, kamunun finanse ettiği Jeoloji Araştırmaları kömür yataklarının haritasının çıkarılmasına özel bir ilgi gösteriyordu.) Darwin eski kömür filizlerinin, mangrovlar gibi ılık sığ denizlerde yetiştigini düşünüyordu. Hooker'a kömürün "denizaltıda çürümuş bir tür bitki" olduğunu söyleyerek takıldı, "bire beş bahse girerim 20 yıl içinde bu genel olarak kabul görüyor olacak," dedi; ruh halini yanlış değerlendirip onu mangrov teorisile dürterek "hadi bakalım," dedi. Hooker'in tepesi attı. Darwin kömür damarlarının filizlerinin denizlere ait olduğunu düşündüğü için "deliydi;" bunlar karaya aitti, buna hiç şüphe yoktu. Türler hakkında istediği kadar çılgınca fikir yüretebilirdi, ama fosilleşmiş bitkiler konusunda uzman Hooker'dı. Bu "vahşice saldırısı" Darwin'i sersemletti. Hooker'in fitilinin kısalığı kendini göstermişti. Patlamakta hızlıydı, barışmakta da eline çabuk. Darwin bunu hak etmiyor da değildi. Birkaç gün sonra, bu uzun atışını Hindistan'daki fosiller konusunda uzman olan Falconer üzerinde denedi; ama o da "böylec berbat bir saçmlığı kafasından çıkarıp atması gerektiğini" düşünmüştü. Ama bu olay Darwin'e, Hooker'in karanlık yönlerine dair bir fikir vermişti. Sonraları "onun ka-

dar sevilesi bir insan olmadığını,” ama “bulutlar hemen dağılsa bile” onun kadar “asabi” biri olmadığını da söyleyecekti.¹⁶

O sıralarda çok sevdigi başka bir teori de darbe alıyordu: Antik çağlarda Glen Roy’dan geçen kumsallarla ilgili teorisı. Louis Agassiz bir buzulun vadide bir baraj oluşturduğu, buzların erimesi sonrasında da burada bir göl ortaya çıktıgı yönündeki teorisine neredeyse herkesi ikna etmişti. Şimdi İskoç jeolog David Milne eldekilere yeni kanıtlar eklemiştir. Glen Roy'a Darwin'in haklı olduğunu düşünerek gitmiş, bir şüpheci olarak geri dönmüştü: Bunlar eski devirlerden kalma göl kıyılarıydı. Fakat Darwin bu yolların deniz kıyısı olduğu fikrine yapışıp kalmıştı; kara kütlelerinin eğilip büküldüğünü *sabit fikir* haline getirdiği için bu fikre de sıkı sıkıya sarılıyordu. Dağların yamacındaki kurumuş deniz kıyıları, karanın yükseldiğini ortaya koyuyordu. Yükselen ve alçalan kıtalarla ilgili bu kanıtı yitirdiğinde, adaların oluşması hakkında geliştirdiği mekanizma da dahil olmak üzere bütün jeolojik yapıtı tehlikeye giriyyordu. Kıtaların batması ve yalıtılmış adalar oluşturulması, türlerin anakarayla bağlantısını kesmesi gerekiyordu; böylece türler farklı biçimlerde uyarlanmaya başlıyorlardı. “Mr. Milne, Glen Roy’la ilgili teorisinin kelimelerle ifade edilemeyecek kadar imkânsız olduğunu söylediğimde, benim domuz kadar dikkafalı olduğumu düşünecek,” diyordu. Özelle, eleştirlilere duyarlıydı. Agassiz'in buz gölü varsayımlıyla ilgili olarak tehlikeli bir bocalama içindeydi. Telaşa kapılmış bir halde, kendi görünüşü destekleyen bir dizi mektup kaleme aldı. Hooker'a, “Son birkaç gündür yeterince kötüyüm, [cüretkâr bir it oğlu it (Mr. Milne) teorime saldırdığı için] Glen Roy hakkında çok fazla düşünen yazmam gerekiğinden feci hastalandım,” diye yakınımıştı.¹⁷

Durumu daha da kötüleştii. Bütün yolculuklar, “midesini kaldırıldığı” gereklisiyle şaşmaz bir tavırla erteleniyordu. Fakat hastalığın teselli ediçi yönleri de vardı. Psikolojik açıdan güvende hissetmesini sağlıyor; ziyaretlerden vazgeçmesini, juri hizmetinden kaçmasını, yemek davetlerini geri çevirmesini mümkün kiliyordu. Ve yemekli kulüplerden kaçınmasını: Nisan ayında Kraliyet Cemiyeti'nin elit Felsefe Kulübü'ne adaylık teklifini geri çevirmiştir. Bunun sebebi sosyete toplantılarının cazip olmaması degli. Lord Northampton'ın, kalem erbabının dans ettiği, elit jeologların kendileriyle övündüğü akşam toplantıları onu şöyle böyle heveslendiriyordu. Şurada Roderick Murchison Silüryen seferlerinin askeri kesinliğinden bahsederek caka satacak, kendini beğenmiş Owen moalar (Yeni Zelanda'ya özgü nesli tükenmiş devekuşları) ve megateryumlarla hava atacaktı; bu-

rada *Beagle*'la getirmiş olduğu kabukları ayıran William Broderip hanımlara Kardinal Wolsey'nin şapkası büyülüüğündeki süngerini gösterecekti.¹⁸ Moda olan bu galalarda, zengin hamiler himaye altına alacakları gençlerle tanışıyorlardı. Hatta Hooker Darwin'e eşlik etmeyi önermişti, elden ayaktan düşmüş biriymiş gibi. Fakat hayır, "midesi yine bir âlemdi." Teşhis konmamış hastalığı ve bulantıları onun çıkış yoluydu. Fakat ne kadar yararlı bir bahane olsa da gerçek olmaktan, takatini kesmekten hiç de uzak değildi; o da kendini bizmut ya da afyonla yataştıryordu. Aile ortamına biraz daha çekilmişti; Emma'nın gösterdiği ilgiyle eğleniyor, himayesi altına aldığı gencin gerçekten gideceğine inanmaya yanaşmıyordu.

Hooker *Flora Antarctica*'sını [Antarktika Florası] ve Jeoloji Araştırmaları için yaptığı, kömür filizleriyle ilgili çalışmasını tamamlamıştı. Kendisini gösteriyordu; Darwin bile Jeoloji Araştırmaları'nın başkanı de la Beche'nin Hooker'in "kömürle ilgili çalışmalarına" övgüler yağdırdığını duymuştu.¹⁹ Hooker ayrıca cilt cilt yayın yapıyordu, sonuçta o nisan ayında Kraliyet Cemiyeti'ne seçildi. Haziran ayında otuz yaşına girecekti, hayatına bir düzen vermesi gerekiyordu. Henslow'un büyük kızı Frances'e duyduğu ilgi bu gerekliliği daha da artırıyordu; bu ilgi, sonraki ay British Association'ın Oxford'daki toplantılarında iyice belirginlik kazanacaktı.

Darwin, Oxford'daki toplantıya evrim hakkındaki makalesiyle katılmayı planlamıştı; Emma evde tek başına kalacak olsa bile, Hooker'in bu makaleye vereceği tepkiyi daha derinden izlemeye kararlıydı. Bu çok büyük bir fedakârlık olacaktı; Emma'nın hesabına değil, kendisi beş yıldır bir yabancının evinde uyumadığı için büyük bir fedakârlıktı. En ciddi kuralını çiğniyordu. Kendisini berbat hissediyordu, ama oradaydı işte; Hooker'a tanıdıklarında kalma ricasında bulunuyordu. Yine de huzurlu olacağı, mahremiyetinin korunacağı bir odası olmasını şart koşuyordu. "Değerli benliği" hakkında "saçma bir yaygara" kopardığını bilerek yalnızca "tek başına olacağı güvenli bir inziva ortamının" işe yarayacağını söyleyordu. Biraz el çabukluğuyla hokkabazlık yaparak Hooker'in amcasının, Magdalen Salonu'nun müdür yardımcısının yanına yerleşti; ama bu da ancak "yemeklerini yalnız başına yiyebileceği ve kendi başına yalnız kalabileceği bir odası olacağı" yönünde güvenceler aldıktan sonra gerçekleşti.²⁰ Yaptığı da bu oldu: Yemeğini odasında yiyp akşam yemekleri için gelen davetleri geri çevirdi; Antarktika'dan getirdiği sülükayaklıları verecek kendisini kanıtlamış olan Kaptan Ross'un teklifini bile geri çevirdi.

Darwin toplantının jeolojiyle ilgili bölümne katıldı, orada da açılı bir biçimde evrimle ilgili spekülasyonların toplantıda hazır bulunan beyefendiler için ne kadar yasak bir konu olduğunu gördü. Gerçi o sırada, gözlerinin önünde daha kolay bir av vardı. Robert Chambers antik devirlerde ait sahiller hakkında bir konuşma yapmak üzere Edinburg'dan gelmişti. Bu Darwin'in konusuydu; bu yüzden de oturmuş, Chambers'in dostları tarafından nasıl saldırıyla uğradığını seyretmiş olsa gerek. Gözlemcilerden birine göre Chambers,

vardığı sonuçları hiç istenmeyecek ölçüde uzatmış, değerlendirmesi üzerine Buckland, De la Beche, Sedgwick, Muchison ve Lyell tarafından kaba bir muameleye maruz bırakılmıştı. Sonuncusu toplantı sonrasında, bana kasten böyle yaptığını; niyetinin Chambers'a *Vestiges* yazarının tarzına uygun akl yürütümlerin bilim insanları arasında hoş karşılanmayıcağıını göstermek olduğunu söyledi.²¹

Yalnızca bilim insanları arasında da değil. Yeni Oxford Piskoposu Samuel Wilberforce pazar günü St. Mary Kilisesi'nde hatalı bilim yapma biçimleriyle ilgili uyarıcı bir vaaz verdi. Vaazı, "yarı bilgilileri," spekülasyonlar yapmanın "budalaca cazibesiyle" baştan olmuş olanları hedef alan parlak bir darbeydi. Başka bir deyişle, oturma odalarına özgü gelişme kavramı yüzünden Chambers'i hedef alıyordu. Akademisyenler bu saldırıyı beğenmişti. Kilise jeologlar, astronomlar ve zoologlarla tıkkım tıkkım doluydu; hepsi de Wilberforce'un taşı gediğe oturtuşunu düşünüyordu. Bilim sessiz sakin, inzivaya çekilmiş, saygın düşünürlerin harcıydı. Wilberforce, demagogların kendi kendisine ayakta duran, "alayçı bir inançsızlık ruhuyla" takdir edebilecekleri bir evren aradığını söylüyordu. Bu tür aldanmış ruhlar "Yaratıcı eylermin hallerini" de bir beyefendinin sorumluluklarını da anlamıyorlardı. Olgular karşısında alçakgönüllü olunması yönündeki bu ikaz, indirilmiş başka bir tokattı. Sırasında tüten tüttüren Chambers bu konuşmanın ilerici düşüncesi boğma yönünde bir girişim olduğunu söyleyerek Wilberforce'u kınamıştı. Jeolog Andrew Ramsay Chambers hakkında, eve "kendini bir şehit gibi hissederek" gitmiş olsa gerek diyordu.²²

Darwin bunu kaçırılmıştı, pazar günü muhtemelen Henslow'un avanesiyle birlikte, Dropmore'daki büyük evde ve kırlarda geçirdiği "cennetten bir gün" olmuştu. Ama haftanın geri kalanında Oxford'daydı; makalesi

elinde, görüşlerini almak için Hooker'ın peşinde koşuyor; meslektaşlarının Chambers'in üstüne gelmesini izliyordu. Durumun ironik bir yönü vardı. Ama bunda şaşılacak bir şey yoktu: Cemiyet din adamları ve beyefendileri bir araya getiren bir topluluktu; bunların yaptığı jeoloji bilimi, yerleşik dönemin temel ilkelerini sağlıyordu. Mesele dışarıdan birini boğazlıyor olmaları değildi. Lyell de Canterbury Piskoposu'nu Jeoloji Cemiyeti'nin akşam yemeklerine davet edebildi. Mesele, bir dergi yayıcısının ortaya koyduğu, kötücül sonuçlara varan darmadağın bir bilimi reddediyor olmalarıydı. Bu darmadağınlık Darwin'in, Lyell'in huzurunda, kendini Chambers'tan uzaklaştırmak için *Vestiges'i* istismar etmesini mümkün kılıyordu. Darwin yazarın "zekâ kılığını" kınıyor, kitabı "edebi bir tuhaftalık" diye bir kenara bırakıyordu.²³

Yine de bütün bunlara rağmen oradaydı, birçok beyefendinin doğaya karşı erdemli bakış açısını zedeleyecek bir makaleyi ileri sürüyordu. Darwin amacının gerçekleşmesine yaklaşmıştı. Hooker'la buluşmuş, onu New College Chapel'e org dinlemeye götürmüştü; bu ulvi müzik omurgasında "aşağı yukarı hareket eden" bir karıncalanma başlatmıştı.²⁴ Hooker'in, makalesindeki kilit bölümler üzerinde başlık başlık ilerlemesini sağladı. Onun adaların doğal yollarla kolonileştirilmesine, tohumlar ile bitkilerin rüzgârlar ve dalgalar yoluyla dağılmasına itirazını ilk elden dinledi. Hooker ona, biri dünyanın bir ucunda diğer bir ucunda bulunan Tazmania ile Tierra del Fuego'dan alınan dağ bitkileri arasındaki benzerlikleri göstererek cevap verdi. Böyle hayret verici bir dağılım nasıl olur da bu tür bir göçle açıklanırı? Gerçekten de bu nasıl oluyordu? Darwin bu konuda çalışmaya kararlıydı, ama o sırada Hooker'in itirazının, Forbes'un batmış kıtalarla ilgili saçmalığını güçlendireceğinden korkuyordu.

Bu toplantıda birden fazla düğüm atılmıştı. Hooker ona Henslow'un damadı olacağı haberini verdi: O ve Frances nişanlanmışlardı. Bu nişan onu Charles'a da daha sıkı bağlayıyordu; Charles etrafında güvenilir bir bilim çevresinin olduğunu görüyordu. O haftalarda Hooker'in ne kadar mutlu olduğunu herkes fark etmişti. Ama Frances bile onun seyahat tutkusunu iyileştiremeyecekti. Charles "üzülsün mü sevinsin mi" bileyen, nişanı Hooker'in seyahate kararlı olmasının karşısına koyup tartıyor; "senin adına memnunum," "kendi adıma üzgün," diyordu.²⁵

Hooker huzursuzdu; çünkü hükümet ona Kew'da, babasının yönetimi altında çalışacağı bir görev vermemiştir, aristokrat bir himaye arama-

ya da pek hevesi yoktu. (Kew hâlâ soylular ve hanımları için bir yürüme parkıydı.) Sir William onun keyfine bakmasını, belki de Ross keşif gezi-siyle ilgili günlüğünü yazmasını istiyordu; hatta John Murray bu günlüğü Darwin'in *Journal'ının* yanı sıra yayinallyamayı önermişti. Fakat Hooker hayır demişti. Yine yola çıkmak için kaçınıp duruyordu. Kaptan Ross'a hangi sefer olursa olsun fark etmeyeceğini söylemişti. Amiralligin Borneo seferi ve Doğu Hindistan Şirketi'nin Goa seferi için başvuruda bulunmuştu. Ama her seferinde para bir engel olarak karşısına dikilmişti. Darwin'in şahsi servetinin onu nasıl Kaptan'ın masasına oturttığını bilerek "Keşke şahsına ait bir servetim olsaydı," diye yakınıyordu. O sıralarda Hooker, "Tropik bölgelere gitmek için ne olursa olsun her tür fedakârlıkta bulunmaya razıydı."²⁶ Henüz haberi yoktu, ama Sikkim Vadisi ve Tibet'i, o egzotik "Lama tapıncı" ülkesini, bir çocukken hayalini kurduğu yüksek zirveleri yürüyerek aşmayı tasarlayan bir ekibe alınmıştı. Bir o kadar aceleyle, Hazine'den Kew Bahçeleri'ne Himalayalar'dan bitki toplaması için bir burs aldı. Her şey bir anda olup bitmiş; iki ayağı bir pabuca girmiştir. Down'ın ihtiyaçları artık unutulmuştu.

Nişanlısının ne düşündüğünü bilmiyoruz. Emma'nın temmuz ayında Elizabeth'i sağ salim doğurmış olmasına rağmen Darwin'in mahzun, kederli bir hali vardı. Yaz ve sonbahar ayları boyunca tekrar tekrar Kew'a gitmeye çalışmış, bu 32 kilometrelik yürüyüşe boyun eğmez bir kararlılıkla yaklaşmıştı: "Türlerle ilgili taslağımın geri kalanının üzerinden geçmem gerekiyor." Ama her seferinde midesi "şiddetli bir biçimde kaynadığı" ya da hastalığı yüzünden takati kesildiği için kendisini yüzüstü kanepede bulmuştı. Hal böyleyken Hooker'ı yalnızca bir kere daha görmüştü; 20 Ağustos'ta kendini nihayet Kew'a arabayla gidecek kadar güçlü hissettiğinde. Darwin ona iyi dileklerde bulunmuştu. Sözleri dokunaklıydı, ama ıstırabını hiç gizlememişti: "Bu soylu bir gezi olacak, ama bitmiş olmasını dilerdim; seni bencilce özleyeceğim, her bakımdan, feci de recede." Tek tesellisi Frances'in, o "güzel mîknatısın" onu geri getirecek olmasydı.²⁷

Charles bu ıstırapla Shrewsbury'ye doğru yola koyulmuştu, babasının durumu endişe yaratıyordu. Burada günlerce kanepede kıvranaarak yattı; "homurdanıyor, uluyordu;" midesi patlarcasına kaynıyordu, kendisi de Bulwer-Lytton'ın trajedi ve felaketlerle dolu epik anlatısı *The Last Days of Pompeii*'ye [Pompei'nin Son Günleri] gömülmüştu. Hooker ka-

sırm başında Down'a gelmeye çalıştı. Charles onun bu girişimini "ölümlü bir insandan aldığım en büyük dostluk kanıtı" olarak nitelemişti; bu abartılı sözleri duygusal durumunu yansıtıyordu.²⁸ Hooker birkaç gün sonra *HMS Sidon* gemisinde, yeni genel vali olarak Hindistan'a giden Lord Dalhousie'yle aynı süiti paylaşıyordu. Darwin sıcak bir vedayla onu kucaklamamıştı.

23. Bölüm

Şeytan'ın Değneği

Charles kendi başına kalmıştı. Ama yalnız değildi; küçük ayakların çamışma odasının dışındaki koridorda bir aşağı bir yukarı koşuturması buna hiç kuşku bırakmıyordu. Yedi yaşındaki Annie sık sık yüzü kıpkırmızı içeri dalmıyordu. Ona, enfiye alışkanlığı kırılsın diye yukarıya taşınmış olan kavanozdan, muzipçe bir tutam enfiye veriyordu. Charles onu bu yüzden daha bir seviyordu. Emma da yine hamileydi, yedinciye. Londra grip salgınının pençesinde olduğundan, hastalıklara karşı artık daha dikkatli olan Charles'in şehirden kaçınmak için yeni bir sebebi olmuştu; Jeoloji Cemiyeti'nin zorunlu toplantıları dışında başka bir şey için şehrde indiği nadirdi. Her halükârda, Emma, bebekler ve sülükayaklılarla; ayrıca kilise bölgesinin yeni rahibi olan, çabucak ahbaplık kurduğu Peder John Innes'la, Down'da istediği kadar yakın bir çevresi vardı. Ama Hooker'i özlüyordu. Birbirlerinden ayrı geçirdikleri aylar uzayıp gidiyordu, bir daha karşılaşıcaya kadar aylar geçecekti; o da tabii Hooker Himalayalar'daki tehlikeli keşif gezisini tamamlayabilirse olacaktı. O zamana kadar Charles'in türlerin kökeni hakkındaki duygularını bastırması gerekiyordu.

Gerçi sülükayaklılar çığ gibi kontrolünden çıkarken türlere geri dönen bileyec gibi de değildi. Sülükayaklılarla ilgili çalışmasını şimdije bitirmiş, doğal seçim konusuna dönmiş olmayı ummuştu. Oysa kendisini iki yıl daha bu kokulu teşrih işine bağlayacaktı. Sülükayaklıların her biri planladığından daha uzun bir zaman alıyor, onun başka bir şey yapmasına pek vakit bırakmıyordu. Fakat bazı davetlere kraliyet çanı iliştirilmiş olduğundan, bunları reddetmesi mümkün olamıyordu. Şubat 1848'de İngiliz bilim çevrelerinin lider ismi Sir John Herschel onunla temas kurdu. Herschel, Birinci Deniz Lordu adına kaleme aldığı mektubunda Darwin'i, denizcilere bilimsel saha çalışması için talimatlar hazırlayan elit bir ekibe katılmaya davet ediyordu. Sir John parmağıyla işaret ettiğinde, bilimadam-

ları atlardı. Bir teşrif işini bitirmeme izin verin, diye cevapladı Darwin onu; bir hafta kadar sürecekti, sonra katılacaktı. Richard Owen'a, "Herschel ve senin gibi adamlar vakitlerini bir işe vakfettiklerinde, onları tabii ki red dedemem,"¹ diyordu.

Amiralliğin el kitabında Darwin her beyefendinin ülke toprakları dışında jeoloji yapabileceğini açıklıyordu. Bu biraz hazırlanmayı, biraz da donanımlı olmayı gerektiriyordu; aslında yalnızca, askeri subayların sahip olması beklenen türde bir meraka ve sistematik alışkanlıklara sahip olmak gerekiydi. Gemide olduklarımda, jeolojik geçmişin şekillendirmiş olan o yavaş "hâlâ etkin sebepleri," çökeltilerin birikmesi, sarp kayalıkların erozyonu, buzdağları, mercan resifleri – bunlar Darwin'in bizatihî ilgilendiği şeylerdi – gözlemek için ideal konumda bulunuyor olacaklardı. Güvertede biriken tozu toplamaları gerekiyordu; kıyıya çıktıklarında da fosiller, volkanlara ve kömür örneklerine odaklanmaları lazımdı. Bunları kaleme almak beş haftasına mal olmuş, bu durum canını sıkmıştı; ama geleceğin Deniz Lordları'nı iyi Lyellciler – hatta iyi Darwinciler – olarak yetiştirmeye değerdi.

Evde, sülükayaklı yiğiniyla birlikte gerilimler de yükseliyordu. Ailesi için üzülüyordu, yıllardır perişan durumdaki midesi canını sıkıyordu. 81 yaşındaki babasının durumu ağırdı; onun "son altı ay içinde bedensel olarak ne kadar değiştigini" görmek Charles'i korkutuyordu. Emma'nın durumu da her zaman belirsizdi. Ölüm kalım meseleleriyydi ve bunları parçalara ayırdığı kokmuş cesetlerin karşısında düşünmek zulümdü. Dışarıdan bakıldığından 12 Şubat'a denk gelen hafta sonu her şey yolunda gitmemiş gibi görünyordu; Lyelller ve Owen, Jeoloji Araştırmaları'nın Jön Türkleri Edward Forbes ve Andrew Ramsay Darwin'in otuz dokuzuncu doğum gününü kutlamak için Down'da kalmışlardı. Ramsay hiç bu kadar eğlenmemiştir. Darwin onu çarpmıştı; "kışkanılacak bir adamdı," "hoş bir evi, hoş bir eşि, hoş bir ailesi, ne çok yükseklerde ne çok aşağılarda bir yeri, orta karar iyi bir serveti vardı ve kendi zamanının efendisiydi."² Ramsay, ev sahibinin içinde sürüp giden fırtınayı pek fark etmemiştir. Ama zaten Darwin de pek belli etmemiştir, yalnızca pazar günü yemek sonrası Lubbockların arazisinin çevresinde yürümek istediklerinde, bir mazeret ileri sürüp katılmamıştı o kadar.

Ramsay'ın de fark ettiği üzere, Darwin'inki ayrıcalıklı bir hayatı; Darwin 1848'in o karanlık günlerinde de bir uçurumun kıyısında duruyordu.

O hafta sonu İtalya'yı kırıp geçirmekte olan isyanın, ülkenin daha yakınılarında patlaması an meselesi idi. Alexis de Tocqueville'in tabiriyle Fransa "bir volkanın üzerinde uyuyordu." Gerçekten de ayın 22'sinde Fransa'da barikatlar kuruldu, protestocular vuruldu, askerler isyana kalktı ve ilimli reformcu Adolphe Thiers başkanlığında geçici bir yönetim kuruldu. Ayın 24'ünde Fransa Kralı tahttan indirildi ve İngiltere'ye sürgüne gönderildi. Londra'da söylentiler alıp yürümüştü. 26 Şubat Cumartesi günü Tory lider Sir Robert Peel'in verdiği partide Darwin'in meslektaşları Lyell, Owen, Buckland ve De La Beche Paris'teki isyani Prusya Büyükelçisi'nden olanca canlılığıyla dinlediler; Büyükelçi'nin personelinden biri devrimci hatlardan kaçip gelmişti. "Paris'te 30.000 komünistin ortak mülkiyeti ve evlenmemeyi savunduğunu, kaybedecek hiçbir şeyi olmayanlardan daha fazla korkulması gerektiğini" dinlemişlerdi.³ Hanımlar çekildikten sonra, devrimle, birkaç akillîca reformla tahtın nasıl kurtarılmış olabileceğiyile ilgili gürültülü bir tartışma yaşanmıştı. Peel Lyell'e, ertesi gün ilan edilecek yeni Cumhuriyetçi hükümetin tedbirlerinin Manş Denizi'nin iki yakasındaki kapitalistleri korkuttuğu için Britanya'da bir mali kriz yaşamasından korktuğunu söylemişti.

Peel'in konukları Jeoloji Cemiyeti'nde ve Athenaeum Kulübü'nde Darwin'le birlikte olan beyefendiler ve din adamlarıydı. Bazıları on beş gün önce Down'da onun misafirperverliğini yaşamıştı. Hepsi de istikrar getirecek reformların uygulanmaya başladığını ve artık herkes için seçme ve seçilme hakkı talebinde bulunan radikal kitlelerin denetim altına alındığını görmek istiyorlardı. Darwin'in dostları da korku içindeydi. Lyell "çete-yönetiminden" uzun zamandır memnun değildi. Bir bankerin oğlu olan Forbes da isyancılara karşı kısa süre önce sopasını kaldırılmıştı. Owen'in Şerefli Topçu Birliği de işçi sınıfının gösterileri sırasında hizmet vermişti.⁴

Paris'te ilk günlerdeki kanlı olayların ardından halkın denetimini ele geçirdiğinde Emma'nın teyzesi devrimin "siyasi olmaktan çok sosyal bir devrim" haline geldiğini söyleyerek rahat bir nefes almıştı. Emma'nın teyzesi hâlâ yeni liderlerin "işçi sınıflarına verdikleri vaatleri gerçekleştirmeyeceğini" merak ediyor, bunu yapamayacak olurlarsa "zincirini çözmüş oldukları canavarın alacağı intikamdan" korkuyordu. Ama Fransız işçiler tavizler kazanırken, hükümetin uyuşmazlık yaratılan bir tavır içinde olması İngiliz sendikalarında hayal kırıklığı yaratıyordu. Fransa'daki "Çalışma Hakkı" gibi bir şey İngiltere'de yoktu ve 1840'lar

boyunca işsizlik oranları hep yüksek olmuştu. Radikal Londra'da "Mar-seillaise" söyleniyor, Parisliler alkışlanıyordu." Manş Denizi'nin öte yakasındaki isyan Chartist liderlere yeni bir heyecan vermiş, onları büyük bir gösteri planlamaya itmişti.

Zenginler arasında panik yayılıyordu. 10 Nisan'da 150.000 Chartist'in Kennington Halk Parkı'nda toplanması beklendiğinden, başkentte telaşlı bir faaliyet hüküm sürüyordu. Chartistler seçme ve seçilme hakkı talebinde bulunan dilekçelerini parlamentoya sunmaya çalışıyordu, kimse neler olacağını bilmiyordu. Kraliçe kendi güvenliği için saraydan ayrılmıştı ve "isyanı kuvvetle bastırmaya yönelik" planlar hazırlanmıştı. Birkaç hafta içinde 85.000 kişi –çoğunluğunu beyefendiler, çalışanları ve uşakları oluşturuyordu– özel kraliyet muhafizi olarak yemin etmiş, 7000 asker seferberlik durumuna geçirilmişti. Merkez Bankası, Downing Street ve Dışişleri Bakanlığı, bütün kamu binaları kum torbalarıyla çevrelenmişti, buralarda çalışan memurlar da özel muhafiz olarak yemin etmişti. Posta Genel Müdürlüğü'ndeki memurlara el bombası dağıtılmıştı, British Museum'daki bazı görevlilerin ellerindeyse eski model asker tüfekleri vardı.⁵ Göstericilerin Paris'te yaptıkları gibi binaları işgal etmesini önlemek için her şey yapılmıştı.

Darwin'in, bilim kurumlarında savunmaya çekilmiş meslektaşları arasında da en az bu kadar belirgin bir gerilim hâkimdi. Ramsay, Charing Cross'ta muhafiz olarak yemin etmiş, Forbes trilobitlerini savunmak için omzuna kısa kalın bir sopa atmış; birlikte Jeoloji Araştırmaları'nda devriye çıkışıyorlardı. Müdür De la Beche bir kucak dolusu bahriye kılıcı getirmiş, bir kuşatmaya hazırlanıyordu. Owen Cerrahlar Koleji'nde nöbettediyi; iri yarı, yapılı haliyle isyancıları karşılamaya hazırıldı; sonrasında da Tory liderin güvende olduğundan emin olmak için Peel'in evine doğru yola çıkacaktı. Westminster Piskoposu Peder Buckland bir kol demiriyle silahlananmış halde Abbey'de nöbet tutuyordu. Darwin, jeoloji konferanslarında bir pterodaktıl (soyu tükenmiş uçan bir sürüngen) gibi oraya buraya çarpıp vurduğu için Buckland'ın insanı eğlendiren bir "budala" olduğunu düşünmüş olabilirdi, ama ahmaklık günleri artık bitmişti; Buckland, Şairler Köşesi'ne gelecek isyancıları sopalamakla tehdit ediyordu. Hımya-sı altına almış olduğu William Broderip (Darwin'in kabuklarını tanımlamıştı) ise hâkimlik yaptığı Thames Polis Mahkemesi'nde Chartistler hakkında hükmü veriyordu.⁶

Bu çılgın hazırlık havası herkeste bir panik yaratmıştı, Darwin'in de kimseden geri kalır yanı yoktu. Okumaları yeni bir veçhe kazanmıştı. Mart ayında Chartist bir gösteri düzenleneceği korkuları bir histeri haline geldiğinde o Thiers'nin *History of the French Revolution* [Fransız Devrimi'nin Tarihi] adlı kitabını okuyordu; "sıkıcı ve zayıf" bulup bir kenara bırakacaktı. Sonra Mary Wollstonecraft'in ateşli kitabı *Vindication of the Rights of Women* [Kadın Haklarının Korunması] ile liberter William Godwin'in Wollstonecraft'la hatırlarını anlattığı *Memoirs*'ını [Hatırlalar] devirdi, gerçi Tocqueville'in *Democracy in America*'sını [Amerika'da Demokrasi] daha çok beğeneyecekti. Bu huzursuz dönemde mide bulantıları da artmıştı; bu durum onun Jeoloji Cemiyeti'nin mart ayındaki konsey toplantısına katılmasını engelledi.⁷ Londra artık silahlanmıştı. Kişkirticilerin talepleri –toprak vergisi, mülk vergisi, zenginlik vergisi– ona sert bir darbe indirebilirdi. Aşırılık yanlılarının söyleyeceği gibi, beli bükülmüş yoksulların sırtından geçirerek yaşayan, sevilmeyen orta sınıfların bir mensubu, işsiz güçsüz bir beyefendi olarak ortada duruyordu. Babası hastaydı, geçindirmek zorunda olduğu genişleyen bir ailesi vardı, olaylar tatsız bir hal alırsa yatırımları da silinip gidebiliirdi.

Bunun yanı sıra kendini gizli tutan bir evrimciydi. Meselenin kalbini bu oluşturuyordu. Anglikan dostları, bazıları transmutasyon ve tanrısız bilimle donanmış olan isyancıları bastırıyorlardı. Owen ve Forbes değişikliğe karşı direniyor, onun ayrıcalıklarını koruyorlardı. Ama sırrını ortaya çıkarmış olsalar onu da kınamayacaklar mıydı? On yıl önce, "Doku çöker!" diye haykırdığında böyle bir isyan çıkabileceğini düşünmemiştir. Her halükarda o zamanlar kendi başına spekülatyonlar yürüten bir ace miydi. Oysa şimdi eşraftan biriydi, bir aile babasıydı, jeoloji elitinin bir mensubuydu. Teorisinin özü orta sınıflardan yana Malthusçu bir yön taşıda, kökleri kapitalist olsa da o Tory şahinler tarafından bir hain olarak damgalanabilirdi.

Etrafındaki dünya parçalanma tehdidi altındayken Down'a kısıtlı kalmış olan Darwin, yorucu teşrih çalışmalarını sürdürüyordu. Kendi kendine, "Bu, bildiğinden şaşmamak," diye söyle尼yordu. Mart ayı sonlarında Yaratılışçı meslektaşları radikalere direnme planları yaparken o da önemli bir aşama kaydetti. Görünüşe bakılırsa numunelerinin birçoğu küçük parazitler yüzünden zarar görmüştü. Bunları hep ayıklayıp atardı, ama bu sefer biraz daha yakından baktı. Sülükayaklılar genellikle hermafroditti

(hayvanların hepsinde hem dişî hem eril cinsel organlar vardı), ama Cuming'in Filipinler'den gönderdiği türler arasında bir istisna vardı. Bu istisnai tür tanımlanmamıştı, Darwin ona *Ibla cumingii* adını vermişti. Erkekler ve dişiler ayrı olmakla kalmıyordu, birbirlerinden o kadar farklıydılar ki neredeyse alakasız görünüyorlardı.

Henslow bu haberi alan ilk kişi olacaktı:

Dişinin sıradan bir görünümü var, erkeğin bedeninin hiçbir kısmı dişininkine benzemiyor ve mikroskopla görülemeyecek kadar küçük; ama işin tuhaf yanı da burada ortaya çıkıyor, erkek, bazen de iki erkek hareketli larvalar olmaktan çıktıktarı anda dişinin torbasında asalak haline geliyorlar; böylece bütün hayatlarını karılarının etine tutunmuş ve yarı gömülmüş olarak geçirip bir daha hiç hareket edemiyorlar.

Burada hayvanlar âleminin başka hiçbir yerinde görülmeyen bir üreme dizgesi vardı. Peki, Darwin bunu nasıl ortaya çıkarmıştı? Henslow'a "erdem güdüsü"ne benzer bir "hakikat güdüsü" hissettiğini; bunun da ona yardımcı olduğunu anlatmıştı.⁸

Perdelenmiş bir meydan okuma gibi görünyordu bu. Anglikan bir Yaratılışçı'nın sülükayaklılar arasındaki asalak çok cinsiyetlilerde ne tür bir erdem bulması beklenebilirdi? Eğer doğrusa bunda Tanrı'yı övecek pek az şey vardı. Doğa İnsan'dan, "Zamanın En Soylu Dölü"nden fazla uzaklara gidememiş olsa gerekti. Baskın bir dişî, eteğine yapmış bağımlı, dejenere bir grup erkeğe göz yumuyor! Darwin eski dostuna "Doğanın bu bir tek cinsi tek cinsiyetli yapmış olması, ama erkekleri dişilerin dışına sabitlemiş olması tuhaf değil mi?" diye sormuştı. Sonra benzer kanıtlarla Lyell'e meydan okumuştu: Kabuklarındaki kapakçıklarda yer alan ceplerin her birinde "küçük kocalarından birinin" bulunduğu bir *Ibla* dişisi göndermişti. Yaklaşık bir santim uzunluğundaki bu dişiler belli ki onların "asalağı olan" küçük eşleriyle yaşıyordu. Erkeklerin büyülüğu, onların büyülüğünün onda biri kadardı ve neredeyse embriyoya benzer bir halde kalıyorlardı. "Düzelmiş, morumsu, kurtçuga benzer" bedenlerinin göğüs segmentleri büyük oranda körelmişti ve aslında yararsızdı. Darwin, "Gerçekten de, doğanın planları ve harikalarının bir sınırı yok," diyerek yön değiştiriyordu.⁹

Bütün bunlar Darwin'in gevşemeye başlamış ilgisini canlandırmıştı; "dünyanın" en ilginç sülükayaklısını bulduğunu duyurdu. Sürprizler devam ediyordu. İkinci bir *Ibla* türünde de –bu seferki hermafrodit– asalak erkek-

ler tespit etti, bunlara “ilave erkekler” diyordu; hermafrodit eşlerdi. 2,5 santimin 1600’de biri büyülüğünde, larvaya benzer küçük keselerdi. Bu daha beklenmedik bir gelişmeydi; erkek organlarının önemini kaybetmiş olduğu bir *hermafrodit* ve ona eşlik eden, embriyo ya benzer, cinsel organları dışında bütün organlarının temel gelişimi eksik kalmış bir eş. Birden, kaldırıp attığı o parazitlerin hepsi içinde bir şüphe uyandırdı. Daha yakından baktı. Bazıları gerçekten de türle ilgisi olmayan asalaklardı. Ama benzer bir türün, *Scalpellum*’un üzerindekiler çok daha küçük erkeklerdi.

Devam edip altı *Scalpellum* türü daha tanımladı, hepsi de farklı derecelerde cinsel farklılaşma gösteriyordu. Bu durum daha önce evrim hakkında geliştirdiği varsayıımı destekleyen muhteşem bir doğrulamaydı. 1838 tarihinde açtığı bir defterde “cinsiyetlerin en aşağı bazı gruplarda ayrılma” tarzı hakkında speküasyonlar geliştirmiştir: “Hermafrodit bir atadan evrilen yumuşakçalarda erkek ve dişilerde karşılıklı olarak diğer eşey organı körelmiştir.”¹⁰ Fakat cinsiyetlerin bu biçimde farklılaşmasını göstermek için hayli eksiksiz bir diziye ihtiyaç vardı. Şimdi elinde bu vardı işte. Sülükayaklılar olaylar dizisini ortaya koyuyordu: Eksiksiz hermafroditlerden, erkek organları küçülmüş, minicik “ilave” erkeklerin bulunduğu hermafroditlere, onlardan da erkek organları tümüyle yok olmuş ve “basit” erkek eşleri olan dişilere geçiliyordu.

Meraklı giderek kabarmış bir halde, Hooker’ın Hindistan’dan gönderdiği ilk mektuba bir cevap yazdı. Ona “türlerle ilgili kuramıyla caka satmak için” *Ibla* erkeklerinden bahsetti; “bu asalakların kendi erkeklik organları küçük olan hermafroditler üzerinde yaşayan ilave erkekler olduklarını artık gösterebileceğim.”

Türlerle ilgili kuramım beni, hermafrodit bir türün hissedilemeyecek derecede küçük aşamalarla iki cinsiyetli bir türе dönüşmesi gerektiğine ikna etmiş olmasaydı, bunu hiçbir zaman anlayamazdım; ama öümüzde duruyor işte, hermafroditteki erkek organları bozulmaya başlıyor ve bağımsız erkekler hazırca oluşuyor. Ama ne demek istedigimi pek açıklayamıyorum, belki de sülükayaklılarına da türler kuramına da şeytanın değneği insın diyeceksin. Ama ne dediğin umurumda değil, türler kuramım hakkında.¹¹

Hooker bu patlama karşısında ayağa kalkmadı. Ona şeytanca dileklerde de bulunmadı; aslında bu kanıtların çarpıcı olduğunu düşünüyordu.

Darwin ikisini de taksonomi çalışmasının değerine ikna ediyordu. Artık ne yapılması gerektiğini görebiliyorlardı: Cinsiyet ve atalar, çalışma ilerlerken belirlenen gizli gündemin en üst sırasında yer alıyordu. Yeni bir “hakkat” oluşuyordu.

Darwin büyülenmiş bir haldeydi. Mini mini erkekler “gerçekten de harikaydı.” “Bir dereceye kadar kalıntı” niteliği taşıyorlardı; Charles “hayvanlar âleminin tamamında bir eşleri daha bulunduğu inanmakta zorlanırım,” diyordu. Hooker'a nefese son haberleri veriyordu: “Ağızları ya da mideleri yok,” larvalar “kendilerini hermafroditin üstüne sabitliyor ve büyüp kocaman bir testis haline geliyor!” “Sperm torbaları olarak” büyüyorlardı. Mutlaka bire bir ilişkiye yoktu; bazı hermafroditlerde yaklaşık on tane ilave erkek bulmuştu. Ağızları olmayan bu mini mini asalaklar hiç yemek yemiyorlardı, ama yerlerini başkaları alsın diye çabucak ölüyordu. Bu yüzden de eş sayısı hızla artıyordu. Hooker Darjeeling'ten yazdığı cevapta, hiç istifini bozmaksızın, on eşin çok olağan olduğunu söylüyordu. “Sülükayaklılardaki ilave erkekler gerçekten de harika,” diyordu, “ama Bhothea ailelerindeki –hamallarını bulduğu ve ‘kadınların hukucken 10 eşe sahip olabileceği, kaba, görgüsüz Himalaya kabilesindeki– ilave erkekler son zamanlarda dikkatimi biraz dağıttı.”¹² Darwinci çatlağı yakalamıştı. Her türden ilkel, Victoria dönemindeki yüksek sınıfların beyefendilerine özgü erdemlerden yoksundu.

Darwin zengin bir maden yatağına benzeyen sülükayaklılarına hayret ederken 10 Nisan'daki Chartist gösteriler de barışçıl bir biçimde son buldu. Mayıs ayında, Hooker'a sülükayaklılardan bahseder, çabaları yüzünden şeytanın değneğinin inmesini beklerken, birden eski bir konu olan kömüré döndü. Kömür; şu eski umacı, üzerinde hiç anlaşmadıkları tek konu. Hooker kömürün kökenini, bu sorunu tümden çözecek kanıtları Hindistan'da arıyordu. İyi, diye cevapladı onu Darwin, “Ben ölmeden önce çözülmeme Down mezarlığında asla huzur içinde yatamam.” Kulağa yumuşak geliyordu bu sözler; ama ölümlülük artık Darwin'in kafasında alttan alta akan kasvetli bir düşünceydi. “Ölümden laf açılmışken,” diye devam etmişti, “altüst olmuş midemin durumu daha beter.” Babasının çöküşünü izlerken hastalığı da insanı telaşlandıracak derecede ilerliyordu.

İrikiyim Doktor artık zorlukla nefes alıyordu ve bir “ölüm hissinden” mustaripti. Charles bir hafta sonra keder içinde Shrewsbury'ye gitti, en kötüsünün başına gelmesinden korkuyordu. Emma evde kaldı, hamiley-

di; ama her gün hem Charles'in hem de babasının sağlığıyla ilgili rapor alıyordu. Doktor'un kendi durumuna ilişkin tahminleri hem iyiye hem kötüye işaret ediyordu: Biraz daha yaşayacağını söyleyordu, ama aniden ölecekti. Charles Mount'ta geçirdiği ilk birkaç gün sadece biraz rahatsızlandı. Emma'nın mektuplarıyla rahatlıyor, onu "duymayı istediği her şeyi" yazmaya teşvik ediyordu. Emma ona gazeteler postalıyordu; gerçi o yalnızca, yeni Frankfurt parlamentosu ve Fransa Ulusal Meclisi'yle ilgili ıgneleyici haberlerle dolu "lanet olası" *Globe*'dan keyif alıyordu. Ama sağlığı yavaş yavaş geriledi ve birkaç gün içinde "midesini beş dakika olsun unutamaz" hale geldi. Emma onun üstüne titremeyi sürdürdü, uzaklardan kucaklanan Charles pişmiş kelle gibi sıritiyyordu.¹³

Doktor konuşmakta zorlanmaya başlamıştı, bacakları da zayıflamıştı; Charles doktorun sağlığının nihayet bozulduğunu fark etmişti. Bu şekilde iki hafta geçirdiler, kaygılarla dolu iki hafta. Onun başını beklerken, Charles de bu gerilim altında çatırdamaya başladı. Bayılacak gibi oluyor, titreme ve kusma nöbetleri geçiriyordu; bu nöbetler sonrasında halsiz kalıyor, eli ayağı tutmuyordu. Eve, "Nöbetim çok ani oldu," diye yazmıştı; "şiddetli darbelerle geldi, gözlerimin önünde kara bulutlar belirdi; sonra biraz keskin bir titreme nöbeti başladı, arkasından biraz kötü bir bulantı." Kendini hassas hissediyor, evde olmaya özlem duyuyordu. "Şehrin sesleri, alçakların konuşmaları, mahremiyet isteği" yüzünden kırlarda inzivaya çekilmeye can atıyordu. Emma'ya, "Sana hasretim," diye ferayat ediyor, sizlanarak devam ediyordu: "Sen olmadığımda, kendimi hasta hissettiğimde yapayalnız hissediyorum." Ondan uzakta, doğduğu yerde bile emniyetten yoksundu; onun şefkat gösteren ellerini özlüyordu. Yeniden ilgi odağı olmak istiyordu: "Annecik, seninle olmayı, senin kanatların altında olmayı özledim; çünkü o zaman güvende hissedeceğim."

Doktor'un 30 Mayıs'taki seksen ikinci doğum gününü kutlamak üzere orada kaldı. Sonra biraz rahatlamaş bir halde Emma'nın şefkatine geri döndü. Down'da hayat akıp gidiyordu, gerçi sülükayaklılarla uğraşma ya gönlü yoktu artık. Doğrusu, sürekli kusarken minicik cesetlerin içlerini boşaltmak hoşuna da gidemezdi. Emma artık yedi aylık hamile olduğundan, kendi bilimsel gebeliği hakkında kaygılanmaya başlamıştı. "Gebe bir dağ hiçbir zaman benim kitabım gibi bir fare doğurmayaacak... Her bir tür için harcadığım zaman tam bir saçmalık." Emma'nın vakti yaklaşıyordu. En ufak bir acıya karşı olağanüstü duyarlı olan Charles doğum

sırasında yeni anestezi maddesinin, kloroformun uygulanmasını planlıyor-
du. Yeniyetmeliğinde midesini bulandıran cerrahi deneyimden beri, acı çek-
me görüntüsünden nefret etmişti. Kloroform Tanrı'nın bir lütfuydu, o da
kloroformu yüceltmekten hiç vazgeçmedi. Charles kendisi için deneme-
ye başlamıştı ki çok geçmeden 1847'de Edinburg'daki profesörlerden Ja-
mes Simpson kloroform çekmekten devrilip gitti; tam da Charles'in 21 yıl
önce böyle bir terorden kaçtığı hastanede ölmüştü. Simpson, Peder Innes'in
doktorluğunu yapmış; ona diş ağrısı için çikletlerine bir damla kloroform
damlatması tavsiyesinde bulunmuş, Londralı bir doktordan da klorofor-
mun doğumda kullanılmasıyla ilgili tavsiyeler almıştı.¹⁴ Darwin'in üçün-
cü oğlu Francis, 16 Ağustos'ta muhtemelen hiç acısız doğdu.

Yaz geçti, Darwin'in bir tek kişiyi bile gördüğü enderdi. Durumu ne-
redeyse her gün daha kötüye gidiyordu. Çalışması yavaşlayıp boş laflar
sarf etme, salyangoz hızıyla kusma aşamasına gelirken, o da dostlarının
ün kazandığını görüyordu: Lyell eylül ayında Kraliçe Victoria tarafından
İskoçya'daki yeni şatosu Balmoral'de şövalye ilan edilmişti. Hooker Hi-
malayalar'da büyük başarılar kazanıyor; yeni güller, manolyalar ve roden-
dronlar keşfediyordu. Hooker nişanlıydı, Forbes da evlenmişti. Darwin,
“Artık eskisi gibi bekâr partileri olmayacak,” diye şaka yapıyordu.¹⁵ Down'daydı, midesinin esiriyydi, yalnızca gerektiğinde Jeoloji Cemiyeti'nin
toplantılarına katılıyordu; gerçi bunlar da onu korkutuyordu. Yemek da-
vetlerini giderek daha sık geri çeviriyordu. Down'da kendi kendine baş-
lattığı sürgün hayatının içine sıkışmış, kitaplar üzerinden hayal ederek ya-
şıyor; onları oglular için karıştırıyor, onlarla egzotik yerlere seyahat edi-
yordu. Ölüm peşinde olduğundan, yüzünü yine dini kitaplara dönmüştü.

Charles ile Emma neredeyse her gün birlikte okuyorlardı. Romanlar,
seyahatnameler, tarih kitapları, biyografiler; miktar fazlaydı. Kitapların
birçoğu postayla Londra Kütüphanesi'nden geliyordu; bazlarını da Erasmus'tan ödünç alıiyorlardı. Charles babası için korkarak doğruca dep-
resyona doğru yol alırken Emma onun okumalarını yönlendirmiş olsa ge-
rek. Emma'ya göre *The Evidences of the Genuineness of the Gospels* [İncillerin Sahihliği Üzerine Kanıtlar]; kutsal tarih alanında Harvard'da pro-
fesörlük yapan müteveffa Andrews Norton'un kaleminden çıkışmış soğuk,
kupkuru bilgilerle dolu bu iki kalın cilt, insana ümit veriyordu. Thomas
Carlyle'İN “Üniteryen Papa” adını taktığı Norton, İncillerin gerçek, do-
kunulmamış ve “asıl yazarlarına atfedilmiş olduğunda” ısrar ediyordu.¹⁶

Emma Charles'a İsa'nın ebedi hayat vaadine inanmak için sebepler sunmak istiyorduysa, bunlar o gerekçelerdi.

Ama "kafasının dalgalanması, depresyon, titreme ve birçok hastalık nöbetinin" başlamasıyla birlikte Charles tekrar heterodoksluğa dalmıştı. Kronik hastalığa yenik düşmüş olan genç din adamı John Sterling'in hayatı okumaya gömülmüştü. Belki de onda kendisinin bir yansımاسını görüyordu: Cambridge, Sussex'in kırsal bölgelerinde bir taşra rahipliği, hastalık, şüphe ve insanın gözünün açılması. Sterling de Londra'da Carlyllerin çevresinde olmuştu, bu dönem Darwin gibi onun da "ahlaken ve en telektüel olarak en enerjik" olduğu yıllar olmuştu. 1840'a gelindiğinde Sterling de "varoluşumuzun ilk ilkeleri ve kanunlarıyla ilgili derin ve sistematik bir bilgiye ulaşmanın mümkün olduğuna duyduğu inanca" yaslanmakтан Darwin kadar umutluydu. Darwin'in daha derinlerdeki korkuları, Sterling'in hayatına da yansımışıti. Sterling eşinin doğum sırasında ölümüne tanık olmuştu, kendisi de Eylül 1844 gibi erken bir tarihte ölmüştü; dostlarına "yeniden karşılaşacağız..." diye güvence vererek, "Hıristiyanlık benim için büyük bir rahatlık ve inayettir, gerçi orijinal belgelerinin hepsi ne inanmakta bir hayli güçlük çektim," diyerek onlardan ayrılmıştı.

Çaresizce hasta olan Darwin de ölmüş rahiple ilgili bu anlatiya gömülmüştü; yalnızca Sterling'in Hıristiyanlığa duygusal bağlılığının devam etmesini eleştiriyyordu. Din adamı kuzeni Fox'a, "Hanımların hemen her konuda yaptığı gibi, aynı inançla *inanamayacağımı* hissediyorum yalnızca," itirafında bulunuyordu.¹⁷ Belki de artık hiç inanamayacaktı.

Başkalarının dini yolculuklarını izliyor, babasının ölümünden korkuyordu. O yaz Coleridge'i de okudu. Emma'nın babası Coleridge'e hayrındı. Coleridge de Cambridge'ten ayrılmıştı; dini ve siyasi radikalikle kısa süren flörtünün ardından, Wedgwoodlar onu himayelerine almışlardı. Sonra Coleridge rotasını bir tür Anglikan muhafazakârlığına çevirmiş; bu yolculuğunu da, Darwin'in okumakta olduğu *The Friend and Aids to Reflection*'da [Tefekkürün Dostu ve Yardımcıları] anlatmıştı. Coleridge'e göre Hıristiyanlık kanıtlanması gereken bir teori değildi, "bir hayatı ve yaşayan bir süreçti." Darwin'in bir türlü yapamadığı inanç sıçramasını gerektiriyordu. Coleridge'e göre dini duygular ruhta doğuştan geliyordu ve kalitsal olarak miras alınan içgüdülerle ilgileri yoktu; ama Darwin'in yerleşik dini dogmalara aykırı notlar aldığı defterleri bunu yalancı çıkarıyordu. Coleridge yanılıyordu.

Peki ya inanmayanlar? Darwin ölmekte olan babasını düşünüyordu, hatta kendisini. Coleridge onlardaki Hıristiyanlık duygusu eksikliğini “iradelerinin köleleştirilmiş” olmasına bağlamıştı. Bırakın bu “şeytanın çocuklarını” diyordu, ilahi cezayı çeksinler. Şüphecilere, “Aranızdan biri bu sıradan hastalıktan, ölüm korkusundan kurtarılp iyileştirilebilir mi?” diye soruyordu.¹⁸ Bu soruyu da Emma'nın en sevdiği İncil olan Yuhanna İncili'nden bir deyişle cevaplıyordu.

Darwin etkilenmemişi, babasının ölümünü izliyor olsa bile. Coleridge'in kitaplarında şifa yoktu. Onun Hıristiyanlığını Paley ile Norton gibilerden –kanıtlara dayanan Hıristiyanlık– fazlaıyla öğrenmişti ve bunların ancak bulanık duygulara dayanarak ayakta kalabileceğini düşünüyordu. Coleridge'in ruh ile beden, akıl ile içgüdü arasında yaptığı ayrimı terk edeli çok oluyordu. Bütün itirazlarına rağmen Coleridge sonunda kulağa bir evanjelik gibi gelmekten kurtulamıyordu. Onun dini cazibesinin istimini hâlâ cehennem ateşi sağlıyordu. Doktor –Erasmus da, muhtemelen Charles da– ebediyen yanmaya adaylardı. Canavarca bir öğretiydi bu.

Doktorun ölümü yaklaşmıştı. Charles 10 Ekim'de Shrewsbury'ye gitti. Orada bir on beş gün kaldı, kendisi de hastaydı. Ayrılma hazırlandığında babasının “dingin ve neşeli” olduğunu gördü, her zaman aziz tutacağı bir hatırlayıdı bu. 13 Kasım Pazartesi günü Emma akrabalarını ziyaretteyken Charles Catherine'den Doktor'un hızla çökmekte olduğunu haber aldı. Birkaç geceyi kötü geçirmiştir, ama acayı atlatmış gibi görünüyordu; acısı dinmişti, yüzü de “o kadar sıkıntılı” görünüyordu; gerçi zar zor konuşuyor ve nefes nefese kalmıyordu. Doktor artık ölüme yazgılıydı. Onu, o devasa ve hareketsiz haliyle, serada otururken görmek, “hayal edilebilecek en güzel ve açıklı manzaralardan biriydi.” Ertesi gün kaçınılmaz not geldi. Doktor sabah 08.30'da, sandalyesinde otururken ölmüştü; Susan “hep yanında olmuştu.”¹⁹ Çektiği onca acının ardından bu huzurlu bir son olmuştu.

Ölümü anlayamayacak kadar küçük olan beş yaşındaki Henrietta –Etty bu haberin babası üzerinde yarattığı etkiden “hayrete düşmüş” ve “duyduğu yakınlıktan ötürü acı acı” ağlamıştı. Charles yıkılmış, Emma da aceleyle eve dönmüştü. Onun “yakınlığı ve şefkatı” paha biçilemez değerdedi. Charles o kadar üzgündü ki cumartesi günü cenazeye katılamadı bile. Duygularıyla Emma'yı yorduğundan kaygılanarak Shrewsbury'ye doğru yola koyuldu. Ama oraya cenaze töreninin başlaması sonrasındavardı, Mo-

unt'ta kız kardeşi Marianne'la birlikte kaldı; Marianne o kadar parçalanmış vaziyetteydi ki o da törene katılamamıştı. "Yalnızca bir tören," diye kabul ediyordu, ama kaçırıldığına da içi yanıyordu. Birkaç hafta sonra babasının vasiyetini uygulama görevini üstlenecek kadar da iyi hissetmeyecekti kendini.²⁰ Yılın geri kalanında ve ertesi yıl epeyce bir süre boyunca, Down'da dünyadan gizlendi.

Belki de Sir John Lubbock'un yeniyetme oğlu John dışında kimseyi görebilecek durumda hissetmiyordu kendini. Oğlanın onun mikroskopu karşısında büyülenmiş olması Charles'ı yakasını hepten ümitsizliğe kaptırmaktan kurtardı. Delikanlıyla birlikte hayal edilemeyecek, hayatla dolu mikroskopik bir dünyaya dalıyordu. Benzer bir aygıtta ona da satın almış, bir anlamda onun bilimselbabası olmuştu.²¹ Doktor'un pratiğini devam ettiriyor, babasının ona yaptığı gibi bilgece rehberlik ediyordu.

Rahatsız edici korkular ve takıntılı bir çalışma süreciyle geçen dokuz ayın bedeli ağır olmuş, Charles kronik bunalıma sürüklenmişti. Bulantı ve keder dalgalarının altında kalmıştı. Kış ayları boyunca her hafta korukutucu bulantı nöbetleri geçirdi. Elleri titremeye başlamıştı, "üç günden birinde, hiçbir şey yapamayacak durumda oluyordu." Huzursuzluk verici yeni semptomlar da ortaya çıkmıştı: istemsiz seğirmeler, bayılma hissi, gözlerinin önünde beliren siyah noktacıklar. Hayatında ilk kez "bütün canlı varlıkların gideceği yola doğru hızla ilerlemekte olduğuna" kani oldu. Melankoliye gömülmüş kız kardeşleri Susan ile Catherine kalmaya geldiklerinde onlardan kaçındı ve ortak kayıpları hakkında hiç konuşmadı. İçini uyuşturan korkuyu onlara açmaya, sırada kendisinin olduğunu söylemeye dayanamayacaktı.

Onu rahatlatma konusunda Emma tek başına kalmıştı. Emma kız kardeşi Fanny'nin 26 yaşındaki trajik ölümünden beri, kutsal metinlerde derin bir teselli bulmuştu. Şimdi de içindeki güce dayanarak Charles'ı kendisine sevgilarıyla bağlıyor, onun günlük ihtiyaçlarını karşılıyor, onun için dua ediyordu. Ebedi hayat konusunda tam anlamlı hemfikir olamıyorlardı, Yuhanna İncili aralarına giriyordu. Aslına bakılırsa Charles, Emma'nın bildiginden çok daha fazla dini tereddütlerle uğraşıyordu. Ama Emma bu sıkıntılı dönemin Hıristiyan tanığı olmaya dayanabilir, onun rahat etmesini sağlayabilirdi.

Doktor'un ölümünü izleyen, kederle dolu üç ayın ardından Darwin, aşırı derecede duygusallaşmış bir halde Harriet Martineau'nun yeni kitabına

gömüldü. O ve Eras, Martineau'nun bilimsel açıdan safdilliği karşısında sa-bırsızlığa kapılıyorlardı. Darwin'in hanımların her şeye inanmalarını öfkey-le kinamasına yol açan şey Martineau'nun hipnotizma "manyaklısı" olmuştu. Şimdi Martineau kendini kurtarıyordu. *Eastern Life, Past and Present* [Doğu'da Hayat, Geçmiş ve Bugün] adlı kitabı kutsal topraklara ilişkin kutsal olmayan bir rehber içeriyordu. John Murray'in "din karşıtı eğilimi"ne itiraz edip onu bir kenara fırlatıp atacağı kadar kutsallıktan uzaktı.²² Martineau şimdilik, hanımların bildik inanma biçimlerinden uzaklaşmıştır.

Bu kitap, seyahatname kisvesiyle hafifçe örtülülmüş eleştirel bir din tarihiydi, Darwin'in damak zevkine de daha uygundu. Baskın nota ölümdü, metin mezarlarda doluydu. "Unutuşun kasvetli havası" onu Mısır'dan Sina Çölü'ne, oradan Filistin'e dek izlemiştir. Martineau burada Paskalya'da Lazarus'un mezarını, Ölü Deniz'i, Zeytin Dağı'nda peygamberlerin mezarlarını; "solucanların ölmemiş, ateşin hiç sönmediği" Cehennem Vadisi'ni ziyaret etmiştir. Bütün bunlar Kutsal Kabir Kilisesi'nde Paskalya ve silesiyle gerçekleştirilen bir "kukla gösterisi" çerçevesinde yapılmıştır. Martineau'nun mesajı, Hristiyanların ödül ve ceza ile ilgili inançlarının putperestçe batıl itikatlara dayandığı yolundaki görüşü Darwin'in ilgisini çekmiştir. Dünya o noktadan ileri bir arpa boyu yol kat etmiştir. Martineau zengin bir Mısırlı'ya ait olan, üzerine adamın ailesine, yaptıklarına ve sonrasında beklediklerine ilişkin sahnelerin resmedilmiş olduğu, hiç el deg-memiş bir mezar karşısında hayrete kapılmıştır. "Onun hayatı ve ölümü de bizimkine ne kadar benziyor! Bu zamanda donanma subayılarından emek-li olup bir taşra beyefendisi olarak hayatını sürdürün biriyle kıyaslayın; uyuşmaları bir tarafa, farklı düştükleri noktalar ne kadar azdır!"²³

Fakat bazı taşra beyefendileri yol almışlardır. Darwin batıl itikatları bir tarafa bırakmıştır, Martineau'nun konu dışına çıkararak sarf ettiği sözlerden de keyif alıyordu. Gelgelelim hal böyleyken dahi ölümle ilgili düşünceler onu önseziyle dolduruyor; bir hafta sonraki kırkinci doğum günü de bu kasvetin dağılacığını haber vermiyordu. Toplumdan o kadar uzun süre-dir uzak duruyordu ki mektupları cevaplamakta, çaba gerektiren bir şey yapmakta gerçekten zorluk çekiyordu. Owen'a, sülükayaklılarla işinin bu kadar uzun sürmesini "kesintisiz kusuyor olmasıyla" açıklayabileceğini söylemiştir. "Son dört beş aydır vaktimin en az 4/5'ini böyle kaybettim," diye ekliyordu. Ayan beyan ortadaydı, her şeyin bir sınırı vardı.²⁴ Bir şey-ler yapılması gerekiyordu.

24. Bölüm

Su Doktorum

Dostları onun için kaygılanıyorlardı. Üç yıldır izinde olup şimdi de ailesiyle birlikte Falkland Adaları'na doğru yola çıkmaya hazırlanan, *Beagle*'dan eski arkadaşı Kaptan Sulivan veda etmek için uğramış, Charles'ı ürkütücü bir vaziyette bulmuştu: Zayıftı, solgundu ve yürümekte epeyce zorlanıyordu. Sulivan, "Filozof" a başkalarının işine yaramış olan, Dr. James Gully'nin Su Tedavisi Tesisi'ni denemesi tavsiyesinde bulundu.

Charles bu fikri kafasında evirip çevirdi. Fox, Gully'nin güzelliklerle dolu Malvern Tepeleri'ndeki son moda hidropatik evi hakkında iyi şeyler duymuştu. Açıları yedi yıl olmuş, o zamandan beri de gut hastalığından mustarip zenginlerin başlıca uğrak yeri olan bir kaplıca haline gelmişti. Çekici, bilgili bir insan olan Gully yaz aylarında hazırlıksızlık çeken yüzü aşıkın hastayı kabul ediyordu. Edebiyatçılar da, diğer misafirler de ilaç için haftada iki gine ödüyordu: Tennyson denemişti; onu Carlyle, Macaulay ve Dickens izleyecekti. Charles Gully'nin buradan bir servet kazandığını görebiliyordu, bunun da ona tam bir inanç aşıladıği söylenemezdi. Ayrıca tedaviye dair de kuşkuları vardı ve bunları şarlatanlık addedip bir kenara bırakma eğilimindeydi. Londra'daki danışmanı Dr. Henry Holland da bunu onaylamayacaktı. Aslında Darwin'in durumu Holland'ı şaşırtmıştı. Hiç böyle bir vakayla karşılaşmamıştı ve hastalığa bir tür "bastırılmış gut" teşhisi koymuştur.¹ Babasındaki gutun tersine Charles'taki içeren faaliyet gösteriyor, mide üzerinde etkili oluyordu. Holland buna, kalitımla geçmiş bazı şeyleri tetikleyen kandaki zehirlerin neden olduğunu düşündürüyordu.

Charles'ın durumu uzmanları şaşırtıyor olsa da babasının ölmeden önce söylediğ gibi, kaybedecek bir şey de yoktu. Charles tedavi hakkında bilgilenecek için Gully'nin *The Water Cure in Chronic Disease [Kronik Hastalıklarda Su Tedavisi]* adlı kitabını okudu. Kan dolaşımını hızlandırmak

ve kan akışını midenin yanın sinirlerinden uzaklaştırmak için bedenin soğuk suya sokulması yöntemine başvuruluyordu. Fakat Gully hazırlıksızlık tedavisinin vakit aldığı uyarısında bulunup iki ay boyunca merkezde kalmasını tavsiye ediyor, bir mucizelerin de garanti olmadığını söylüyordu. Emma Gully'nin akı baþında bir insana benzediðini düşünmüþtu. Charles biraz ürpererek bu maceraya atılmaya karar verdi. Her zamanki deneyci tavriyla ancak tecrübe etmenin "Gully'nin söylediklerinde ve su tedavisinde doğruluk payı olup olmadığını" kanıtlayacağı sonucuna varmıştı. "Sülükkayaklılarla ilgili çalışmadı üzücü bir ertelemeye yol açacak; ama kendimi yarı iyi hissettiðimde, şimdiki halimle iki yılda yapabileceðimden fazlasını altı ayda yapabilirim," diyordu.² Bu ertelenenin ne kadar uzayaðagini pek fark edebilmiş degildi.

Bütün ev halkın taþınması gerekiyordu; altı çocuðun, "valizlerin, çantaların" Malvern'a kadar götürülecek olması Emma'nın gözünü korkutuyordu. "Büyük bir sıkıntı bu... ama Charles Dr. Gully'nin tedavisini altı hafta ya da iki aydan az bir sürede layıkıyla deneyemeyeceðini düşünüyor, bu da çocukları teyzelerine bile bırakamayacaðımız kadar uzun bir süre." Çocuklar yeni dadıları Miss Thorley'nin gözetimi altında, Charles ile Emma bebek Francis'le birlikte 8 Mart 1849'da ayrı ayrı sisli Worcestershire'a doğru yola koyuldular. 240 kilometrelük yolculuk iki gün sürdü ve Francis de bütün yol boyunca ağlayıp durdu. Büyük Malvern, demiryolu şirketlerinin hatlarını Güney Galler'e uzatmak için uğruna rekabete girdiği az gelişmiş, issız topraklar üzerinde yükseliyordu. Londra'dan Gloucester'a kadar Cheltenham ve Büyük Batı hattıyla gelmişler, buradan özel bir arabaya ücretli bir yoldan sinir bozucu üç saatlik bir yolculuðun ardından kaplıcaya varmışlardı. Geldiklerinde, bütün ailenin dinlenmeye ihtiyacı vardı. Köyün birkaç bin sakini vardı; Worcester Feneri'nin altında kalan dik yamacı dağınık olan beyaz taþ binalarsa temiz, kibar görünümlüydü; burada "barışçıl bir yalnzılık" havası esiyordu.³ Darwinler Worcester Yolu üzerinde, köye yarım kilometre uzakta bir evi, Lodge'u kiraladılar. Burada çocuklar North Hill'in ağaçlıklı yamaçlarında hoplaya ziplaya oynayabileceklerdi. Charles da Dr. Gully'yle bağlantısını koparmadan alışıþmış olduğu mahremiyeti koruyabilecekti. Keyfi yerine gelmeye başlamıştı.

Charles ile Dr. Gully enteresan bir karışım oldular. Neredeyse akrallardı. İkisi de 1825'te Edinburg'da öğrenci olmuşlardı. Gerçi Gully daha sonra Paris'e gitmiş, 1829'da oradan mezun olmuştu. O sıralarda Edin-

burg'un çıkardığı birçok tipçi radikal gibi o da kendini heterodoks bilim anlayışına adamıştı; evrimci fikirlere de yakınlık duyuyordu. Ortodoks olmayan pratiklerin hepsine –homoeopati, hidropati, hipnotizmayla tedavi– radikal bir inanç duyuyordu, Charles ise bu inancı zerrece paylaşmıyordu. Charles homoeopatiye güvensizliğini hiçbir zaman yenememişti, diğerleri için de söyleyecek fazla bir şeyi yoktu. "Her şeye inanması," Gully'nin karakterinde "üzüntü verici bir kusurdu."⁴ Ama bütün bunlara rağmen, Gully teşhislerinde temkinliydi. Aynı zamanda özenliydi; basını kaybetmiş, sinirleri bozulmuş Charles bunu her şeyden fazla takdir ediyordu.

Böylece soğuk su tedavisine başladı. Uygulanan rejimi kız kardeşi Susan'a anbean aktarmıştı:

Yediye çeyrek kala kalkıyorum ve iki üç dakika boyunca soğuk suda sert bir havluyla ovuluyorum, ilk birkaç günden sonra bu iş beni bir istakoza çevirdi, çeviriyor; beni yıkayan bir adam var, çok hoş bir insan, o arkamı ovarken, ben de önmü ovuyorum; bir bardak su içip, olabildiğince çabuk giyinip 20 dakika yürüyorum. Ayrıca su geçirmez bir bezle kaplı, geniş, ıslak, birkaç kere katlanmış bir kuşak sarıyorum üstüme; "tazeleniyor," yani iki saatte bir soğuk suya daldırılıyorum ve bunu her gün bedenime sarıyorum.

Şekerden, tuzdan, salamdan ve uyarıcı maddelerden, aslında "iyi olan her şeyden" uzak tutuluyordu; gerçi kurallara rağmen o bir tutam enfiyeyi çekmesine izin veriliyordu. Gully ona homoeopatik ilaçlar vermişti, Charles bunları bir "nebze bile inanç duymaksızın" alıyordu. Aile Gully'yi sevmiştir, Charles da onun Doktor'a çok benzediğini düşünmüştü; otoriterdi ama iyiydi. Aralarındaki bağ çabucak gelişti, hatta sonraları onu "sevgili Dr. Gully'm," diye anacaktı. Charles daha en baştan onun hakkında "Çok iyi ve özenli," diye not almıştı; Doktor onun "durumu karşısında şaşkınlığa kapılmış olsa da" Charles tedaviye iyi cevap veriyordu.⁵

Başka herkes de öyle. Köyün her yerinde inmeli beyefendiler, elden ayaktan düşmüş hanımlar, bir deri bir kemik çocukların görülmüyordu. Büyük bir sıkıntı ve masraf pahasına bir derman bulmayı umarak buraya gelmişlerdi ve çoğu da aradıkları dermanı bulduklarına inanıyordu. O dönemde yaşamış biri "Malvern her zaman neşelidir," diye yazmıştı. "Hastalara gennellikle, tabii ki çakırkeyif olsunlar diye suyla birlikte sarhoş edici mad-

deler verilir.” Bunun aileleri üzerinde iyi bir etkisi oluyordu, Darwinler de istisna değildi. Baharda her yerin çiçeklenmesiyle birlikte, tatillerine de muhteşem bir hava geldi. Bu günleri her zaman mutlu oldukları bir dönemde olarak hatırladılar. Charles dört yaşındaki Georgy’yi oyuncak pazarına götürüp ona bir müzik enstrümanı almıştı. Emma alışverişe çıkıp hediyeler alıyor, Annie ve Willy’yle birlikte tepelerde yürüyüse çıkyordu. Annie geniş legorn şapkası ve siyah polka ceketiyle dans dersleri almaya başlamış, kadril düeti yapmayı öğrenmişti. Francis, Priory Kilisesi’nde vaftiz edilmişti. Bu bayram havası Charles’ı daha bir keyiflendiriyordu. Sinirleri yatışmaya başlamıştı. Kendisini tembel bir hoşnutluk içinde görüyordu. “Eski zamanlardaki gibi” böcek avlamaya gidiyordu; Henslow’a bataklıklardaki botanik gezilerini hatırlatmıştı. Hatta bir at satın almış, o “tatlı günleri” yeniden yaşamıştı.⁶ Hastalığı gerilemiş, titremeleri kaybolmuş, sağlığını yeniden kazanmış ve kilo almıştı. Emma da kısa süre sonra yine doğuracaktı.

Midesindeki sıkıntının sınırsız olduğu teşhis konmuştu; aşırı derecede zihinsel çaba sarf etmiş olmasının bir sonucuydu bu; buna mukabil kan dolaşımında meydana gelen bozukluk soğuk kompreslerle tedavi edilmişti. Hindistan’dı ter dökmekte olan Hooker’a, “ispirto lambasıyla ter dökmeye başlayıncaya kadar ısıtıldığını, sonra birden üstünden soğuk sular damlayan havlularla sert bir şekilde ovulduğunu, iki kez soğuk suyla ayak banyosu yaptırdığını, sonra bütün gün midesinin üstüne soğuk kompres sardığını” anlatmıştı. Nisan ayına gelindiğinde bir aydır hastalık çekmiyordu ve günde 11 kilometre yürüyordu. Mayıs başında Gully tam bir iyileşmenin sağlanacağına kani oldu. Kendini iyi hissededen Charles suyla tedavinin hiç de şarlatanlık olmadığını kabul etmek zorunda kaldı. Bu tedavi rejimi, başardığı diğer şeyler bir tarafa, onu çalışmaktan alıkoymuş, aşırı yüklü zihnini zulme uğramayla ve ölümle ilgili kaygılarından uzaklaştırmıştı. Şarlatanlık olsun olmasın, bu hiç de azımsanacak bir başarı degildi; gerçi birkaç aylık sıkı tembellik kendini başka biçimlerde göstermeye başlamıştı. Çok geçmeden Darwin zihninin teklediğinden şikayet etmeye başladı.⁷ Down’ı ve “sevgili sülükayaklılarını” hatırladı, eve gitmeye can atıyordu.

Darwin ailesi nihayet 30 Haziran’dı evlerine geri döndü. Charles niyetlendiginden daha uzun süre evden uzak kalmıştı; bundan sonra Down’dan bu kadar uzun süre ayrı kalmayacaktı. Fox’a, “Altı hafta ye-

rine on altı hafta kaldık,” diye anlatmıştı. Ama buna değildi; bulantısı geçmişti, kafası daha açıktı, elleri daha hızlıydı; teşrif iğnelerini yeniden eline almaya hazırıldı.

Tedaviye evde devam etti; “ama bir kriz başlatmaktan sakınmak için biraz daha gevşek bir düzenle.” Köyün marangozuna, bahçeye, 100 metre derinliğindeki görkemli su kuyusunun yanına kilise şeklinde minyatür bir kulübe yaptırmıştı; içinde bir platform ve küvet, üstünde de yaklaşık üç ton su alma kapasitesine sahip bir sarnıç vardı. Marangozun oğlu John Lewis hatırlıyordu:

Sarnıcı her gün pompalayarak doldurmam gerekiyordu. Mr. Darwin üzerinde pek az kiyafetle dışarı çıkyor, platforma geliyor, ipi çekiyordu; su beş santimlik bir boru- dan üstüne akıyordu. Buna duş diyorlardı.

O sıralarda 15 yaşında olan genç Lewis, Darwin'in diğer rejimine, sabah banyosuna da yardımcı oluyordu.

Sabahları yedide kalkardı; büyük küveti çalışma odasının dışına, çimenlerin üstüne çıkmış olmam gerekiyordu. Mr. Darwin küvetine girer, bir ispirto lambasıyla birlikte sandalyesine oturur, her tarafına battaniyeler sarardı, başına salladığında teri yağmur gibi akıncaya dek... Onun Parslow'a, “Elini çabuk tutmazsan, eriyip gideceğim!” diye bağırdığını duydurdum. Sonra açık havada küvetteki buz gibi soğuk suyun içine girdi.

Baş uşak Parslow tellak olarak hizmet veriyor, Darwin'i kırkırmızı olup derisi yüzülünceye dek ovuyordu. Darwin kendini “tamamen tedavi olmuş” addediyorodu, ama emin adımlar atması daha iyi olurdu. Böylece günbegün ilerlemesini kaydetmek üzere bir sağlık günlüğü açtı. Hidropatinin “büyük bir keşif” olduğuna hiç kuşku yoktu; keşke “beş-altı yıl” önce denemiş olsaydı.⁸

Yerleşme sonrasında, gündeminin ilk sırasında sülükayaklıları geliyor- du. Numuneler için talepte bulunmayı sürdürdüyordu. Malvern'da bulunduğu sırada bile, artık New South Wales'de bulunan Beagle'daki eski uşa- ğı Covington'a yazmış, oradan sülükayaklı toplamasını istemişti; o da bu işi bir uzman gibi halletmişti. Fakat sülükayaklıların işlenmesi, o “tedavinin kölesi oldukça” ağır ilerleyecekti. Gully günde en fazla iki ya da üç saat entelektüel faaliyyette bulunmasına izin vermişti, onu da yalnız-

ca minimum düzeyde bir “zihinsel heyecanla” sürdürdü. Hastasını ga-yet iyi anlamıştı.

Yine de verdiği bazı sözler bastırıyordu, British Association’ın eylül ayında Birmingham’da yapacağı toplantı gibi. Başkan yardımcılarından biri ola-rak seçildiği için buna katılmaması zordu; yine de Darwin Albany Hancock’un oyuklar açan sülükayaklılarla ilgili makalesi hakkında yorumda bulunmak istiyordu. Ona göz kulak olmak için Emma da onunla gelecekti. Ama top-lanti “parlak” geçmedi. “Bütün o uzun konuşmalardan” içine fenalık gel-di, “Sir H. Delabechenin sert, yüksek sesi ve gürültülü boş konuşmaların-dan” da rahatsız oldu. Mekân “çok geniş ve çirkindi,” bu da yetmezmiş gibi heyecanla birlikte mide bulantısı da başlamıştı. Çaresizlik içinde Mal-vern’da, Dr. Gully’ye koştu uçarcasına. Sonra eve döndüğünde, bir günü ya-takta, korku içinde geçirdi. Belli ki tedavi ancak “münzevi hayatı” sürdür-ğu sürece işe yarayacaktı. İki hafta sonra midesi hâlâ iyileşmemiştir. Dersi-ni almıştı: Birkaç hafta sonra Kraliyet Cemiyeti’ne konsey üyesi olarak se-çildiyse de, bir sonraki yılın toplantılarına utanmazca yalnızca bir defa ka-tılacaktı.⁹ Cemiyetin genç reformcuları, bu şekilde görevden uzak durma-ya göz yumamazlardı; o yüzden de ertesi sene aynı görevde seçilmedi.

Bütün bunlar olup biterken Darwin, “Mr. Arthrobalanus” karşısında büyülenmeye devam ediyordu. “Şekli bozuk bu küçük canavar” sıkıntı verici teşrih çalışmalarına girmesine neden olmuştu, aradan geçen üç yıla rağmen hâlâ sürprizlerle doluydu. Aslında “Mr.” demek yanlıştı; çünkü numunelerinin, kabuklarına asılmış minnacık erkekler taşıyan dişiler ol-duğu anlaşılmıştı. *Ibla* ve *Scalpellum*’da olduğu gibi. Bunda da indirgen-me diğerlerindeki kadar büyktü: erkek “bir göz, antenler ve devasa bir cinsel organı kapsayan, birkaç kasla çevrelenmiş bir torbadan ibaretti.” Darwin’e göre, önce uzuv geliyor, onu erkek izliyordu. “Mr. Arthroba-lanus,” “kırılmış devasa bir penisin” tepesindeki kafa kalıntısından baş-ka bir şey değildi pek; normal bir sülükayaklıının bedenindeki diğer on dört parçadan hiçbir kalıntı bulunmuyordu.¹⁰

Bu bölümlenmeyi incelemiş olduğundan, sülükayaklıların yengece ben-zeyen akrabalarından nasıl farklılığıını öğrenmişti. 1840'larda karşılaştırmalı çalışmalar yürüten diğer anatomi uzmanları gibi o da bütün hay-vanların yapısının birkaç temel örüntüye uygunluk gösterdiğini kabul edi-yordu. Bunlar hayat “arketipleriydi.” Zoologlar bu örüntülerini inceleye-rek farklı yaratıklar arasındaki benzerlikleri inceleyebiliyorlardı. Örneğin

memeliler ve kuşlarda kollar, kanatlar ve yüzgeçler benzeşıyordu: Örütününün aynı kısmından kaynaklanıyorlardı. Richard Owen bu yaklaşımın başını çekiyordu. Darwin, Edinburg'da Grant'la birlikte çalıştığı günlerden beri benzerliklerle uğraşıyordu; ama bunları Owen'dan farklı bir tarzda yorumluyordu.

Darwin Owen'ın çalışmalarını takdir etse de, ona mahcup bir tavırla kendisinin de “çok küçük ölçekte” benzerliklerin şifresini çözdüğünü söylese de bu konuda kendi özel yorumunu öğrenmesine hiç izin vermedi. Bu yorumu Owen'ın yeni kitabı *On the Nature of Limbs*'in [Uzuvların Dogası Üzerine] içine şöyle karalamıştı:

Owen'in Arketiplerini idealin ötesinde bir yere koyuyorum, onları mükemmel bir biceri, çok yüce bir genellemeyle omurgalıların atasının biçimini temsil edebilecek kadar asıl uygundır bir temsil olarak görüyorum; sınıfının atası olan, yaratılmış bir arke tip olduğu konusunda Owen'i izliyorum.

Owen gibi Darwin de bir Yaratıcı olduğuna inanıyordu. Ama Owen Coleridge yanlısı bir idealistti; onun “arketipi” yalnızca ilahi Akıl'da vardı. Darwin ise bu anlayışa rakip, maddi olaylara dayanan Üniteryen bir geleneğin mirasçısıydı. Gerçek, tarihsel ataları düşünüyordu.¹¹ Ona göre benzerlikler kan bağlarını gösteriyordu, o da bu benzerlikleri sülükayaklıların aslında yengeçler ve istakozlarla nasıl bir ilişkisi olduğunu incelerken kullanıyordu.

Paris'te Henri Milne-Edwards arketip niteliği taşıyan kabuklunun yirmi bir segmenti olduğunu göstermişti. Darwin, karidese benzeyen bu ilkel yaratığın çeşitli yengeçlerin, istakozlarının ve sülükayaklıların ortak atasına dair bir fikir verdiğine inanıyordu. Darwin, Milne-Edwards'ın modelini kullanarak bu canlıların nasıl birbirinden farklılaştığını gösterebilirdi. Sülükayaklılarda dışarıdan görünebilir olan her şeyin bir yengecen kafasını oluşturan üç parçaya denk olduğu fakat “harika bir biçimde değişip bedenin geri kalanını içine alacak kadar genişlediği” çıkarımında bulunuyordu.¹² On dört parça –son dördü tamamen ortadan kaybolup gitmişti– bu kabığın içine tıktırmıştı ve yalnızca hayvanın tüysü bacakları zaman zaman suyu tarayıp yiyecek bulmak için kabuktan dışarı çıkyordu. Mini mini erkeklerde bu beden parçaları bile küçülüp bir kalıntı haline gelmişti.

Darwin bu ilişkiyi çözdüğü için sevinçten yerinde duramıyordu. Bu bulgu, onun sülükayaklıların hayat döngüsü üzerinde çalışmasını da sağlıyordu. Louis Agassiz'ye sülükayaklıların metamorfozunun tek kelimeyle tuhaf olduğunu söylemişti. Serbestçe yüzen larvalarda yumurtalık tüپü “değişiyor, bezsi bir hal alıyor ve bir tutkal salgılıyordu.” Daha da tuhafi bu kanallar başka bir yer yokmuş gibi antenlerin ucunda açılıyordu. Larva kafasından tutkal salıyor, kendisini kayaya yapıştırıyor ve böylece yerlesik yetişkin hayatına ters dönmüş bir halde başlıyordu. Bunların hepsi kuşağı “son derece ihtimal dışı” geliyordu. Darwin bunu kabul eden ilk kişi olacaktı; ama sülükayaklılar zaten ihtimal dışı hayvanlardı.¹³ Bir yengeçin yumurta kanalından bir tutkal bezine: Bu durum ayakların besin yakalayan ağlara dönüşmesinden çok daha şaşırtıcıydı. Darwin'e bir organın, hayvan yeni koşullara girdikçe işlev değiştirmesi yönündeki en büyük kanıtı sağlıyordu.

Darwin seyahatlerini anlattığı *Jurnal* sayesinde artık uluslararası bir üne sahipti ve isminin semeresini topluyordu. Uzaklara mektuplar göndereyordu. Amerikalıların cevabı cömertçe oldu. Agassiz ona bir sandık dolusu sülükayaklı gönderdi. Agassiz'le birlikte aynı kitapta imzası olan Dr. Augustus Gould asıl uzmandı ve o sıralarda Birleşik Devletler Keşif Gezisi'nde toplanan deniz kabuklarını tanımlıyordu; o da bir sandık gönderdi. Buna karşılık ikisi de ilave erkekler ve tutkal bezleriyle ilgili son haberleri aldılar. Sonbahara gelindiğinde, Avrupa'daki başlıca koleksiyonlar Down'a geliyordu. Milne-Edwards Darwin'in Paris Müzesi'nden numune almasını sağlamıştı, fizyolog Johannes Müller de Berlin'den biraz numune göndermişti. Müller'de, Sir James Ross'un kutuplardan getirdiği numuneler bulunuyordu. Diğer numuneler kita Avrupası'ndan gelmişti. Biri ulaşamamıştı ama: Profesör Johan Forchhammer'in Kopenhag Üniversitesi'nden gönderdiği sandık Manş Denizi'ni aşarken yolda kaybolmuştu. Darwin artık ümitsizliğe kapılmak üzereydi, “iğrenç derecede yorucu bir iş olan” tanımlar derleme işi ayağına bağlanmıştı. İçini Hooker'a döküyordu. Hooker, sülükayaklılarla ilgili haberlerle dolu, peş peşe gelen mektuplara dayandıkça dayandı; ama artık onun da tahammülü kırılmaya başlamıştı. Düşünunce gerçekten de evrimle ilgili spekulasyonları dinlemeyi tercih ediyordu nihayetinde. Darwin buradaki ironiyi kaçırılmamıştı. “Bak bu çok kötü!” diye kahkahayı patlatmış; çünkü “en başta türlerle ilgili makalemi ertelememe neden olan şey senin sülükayaklılarla ilgili sade çalışmamı kararlı bir biçimde onaylayan oldu,” diye yazmıştı.¹⁴

***

Yaklaşan kişi, bu yeni bulduğu hevesin de sinandığı bir dönem oldu. Ölümcul semptomlarının –kas spazmları, bayılma hissi, gözlerinin önünde uçuşan noktacıklar– hepsi kaybolup gitti, kusması da öyle. Gerçekten de Etty ile Willy'nin yaz aylarında geçirdiği kısa süreli havalenin ardından bütün aile “çiçek açıyordu.” Ama Charles'in su işkencesine devam etmesi gerekiyordu. “Haftada beş kez lamba, arkasından beş dakika banyo; her gün beş dakika duş ve ıslak bez,” diye karalamiştı. Kişi başlamasıyla birlikte su da soğudu. “Zor iş, banyolarım 4 derecenin altında beş dakika,” diyordu. Ama banyolar ona muhteşem bir zindelik veriyordu ve başka yararları da vardı. Bir bahane yaratıyorlardı ve bu bahane de yalnızca işini azaltmaya yaramıyordu. “Gazete okumak dışında, okumayı” bırakmıştı. Artık kişisel temaslardan kaçınacak tıbbi bir otoriteye de sahip olmuştu. Dağdaki açık hava karargâhından Hooker’ı, “Bilimle ilgilenen arkadaşlarından hiç bu kadar mahrum kalmamıştım,” diye teselli etmişti.¹⁵

Mahrum kalmak doğru kelime değildi. Ama en azından Darwin özgürdü. Hooker ise o sırada esaret altındaydı. Darwin bir gün “tembel tembel gazeteyi karıştırırken,” dostunun kaçırıldığını okudu, yüreği ağızına geldi. 7 Kasım'da Hooker ile Sikkim'deki hükümet görevlisi, Himalayalar'daki bir geçit üzerinden Tibet'ten dönerlerken yöredeki Britanya karşıtı bir yönetici tarafından esir alınmışlardı. Bu Britanya yönetimiyle ilgili şikayetleri ifade etmek, taviz koparmak için başvurulan olağan bir yöntemdi, Hooker da kötü muamele görmüyordu. Yine de Darwin, önceliklerinin bilincindeydi ve “koleksiyonunun mahvolacağından korkuyordu.” Aslında gayet komik bir biçimde aksi geçerliydi: Güneye doğru ilerlerken, Hooker'in rodendron tohumu toplamasına izin verilmişti. Grup altı hafıta boyunca esir tutuldu, sonra Lord Dalhousie'nin tehditler savurup Darjeeling'e bir tabur göndermesini takiben Noel öncesinde serbest bırakıldı. Hooker'in tabiriyle bu haydutluğa son vermek ve racalara “Britanya tabiyeti taşıyan birine karşı böylesi davranışlarda bulunulamayacağını” göstermek için Güney Sikkim çabucak İngiltere Tacı tarafından ilhak edildi, seferi düzenleyen güce Hooker danışmanlık yaptı. Gelecekte Himalayalar'da botanikle uğraşmak güvenli bir iş olacaktı. Darwin'e göre bu macera neredeyse içine soğuk su serpmişi. Sırdaşını kaybetmekten korkmuştu. Lyell, Hooker'in meslektaşlarından dördünün bu yolculukta olduğunu öğrendiğinde, “Tanrı, zavallı Joseph Hooker'ı korusun,” diye dua et-

miş; Darwin de arkasından “Amin,” diye eklemiştir. Darwin bu dalavelerin en azından iyi bir sonuca hizmet edeceğini umuyordu; açıkçası “Sir William ve Lady Hooker, eve dönmen için israr edecekler,” diyordu.¹⁶

Hooker’ın esir düşmesi, Darwin’ın yaşadığı endişelerin sonucusu olmadı. 1849 yılı son bulurken, huzursuzluk sebepleri de uğursuzca artıyordu. Kasım ayında önce Annie, sonra Etty ve iki yaşındaki Elizabeth –Lizzy– kızla yakalanıp yataklara düştüler. Forchhammer’ın gönderdiği fosiller hâlâ gelmemiştir, Charles diken üstündeydi. Nihayetinde geldiler; ama endişeyle geçen birkaç haftanın ardından Charles Norwichli bir eczacı ve amatör jeolog olan Robert Fitch’ten de ender bulunan fosilleşmiş bazı sülfükkayaklıları almaya can atıyordu. Ama Fitch’ın gönderdiği paket yeni yılın ilk günlerinde eline ulaştığında, numunelerden birinin on üç parçaya bölünmüş olduğunu gördü. Darwin uğraşıp didinip parçaları birbirine yapıştırdı, bu kazanın onun üstüne kalacağından, Fitch’i işbirliği yapmaktan soğutacağından korkuyordu. Bu arada Darwin fosiller ve kızıl konusunda kaygılar yaşarken, mercan resifleriyle ilgili teorisi Birleşik Devletler’de “Macaulay gibi ‘g... kalkık’ bir jeolog” tarafından inceleniyordu. Yale’deki James Dwight Dana’nın onunla pek az görüş ayrılığı taşıdığını öğrenmek Darwin’ın keyfini yerine getirdi. Ama kendisinin “teorileri hakkında çocukların içi için olduğu kadar hassas olduğunu” itiraf eden birine göre Dana’nın *Geology’sini* [Jeoloji] okumak duygusal anlamda ateşten bir gömlekti. Bu onu heyecanlandırmıştı, çalışmalarının önemsenmediğini düşündüğünde kapıldığı türden bir heyecandı bu.

Bütün bunlar yetmiyormuş gibi, Emma yine doğum yapmaya hazırlanıyordu; sekizinci çocuğunu doğuracaktı. 15 Ocak’ta Charles Fitch’ın fosillerini ayıklamakla uğraşırken, Emma’nın da sancıları başladı. Charles doktoru çağrırdı, ama doktor gecikti; “Emma’nın ağrıları o kadar hızlı ve o kadar şiddetli geliyordu ki,” diye anlatmıştı Fox’a, “onun kloroform isteklerine yetişememeye başladım.” Doğumu onun gerçekleştirmesi gerekiyordu, “bu sinir bozucu bir ihti, ne görerek öğrenmişti ne de ebelikten anlıyordu.” Emma’nın burnuna kloroforma batırılmış bir bez yerleştirdi, kloroform etkisini derhal gösterdi. Darwin prosedürü bilmemişinden, Emma’yi tehlikeli denebilecek kadar uzunca bir süre, bir buçuk saat boyunca bilinçsiz bir halde tuttu. Doktor o uyanmadan 10 dakika önce geldi; Emma uyandığında ona bir oğlu olduğu dışında neler yaşandığına dair hiçbir şey söylemeden. Bebeğe, Henslow’un ilk çocuğu ile Peder Jenyns ha-

tırına Leonard adı kondu. Darwin Henslow'a kloroformun "en büyük ve en kutsal keşiflerden biri olduğunu" söylüyordu.¹⁷ Su tedavisi nasıl kendisi üzerinde etkili oluyorsa, kloroform da Emma üzerinde öyle etkili oluyordu. Tıp bilimi sağ olsun, bunlar sayesinde kış aylarının en korkunç felaketlerini neredeyse hiç acısız atlatmışlardı. Darwin artık aylardır hissetmediği kadar iyi hissediyordu.

Leonard'ın doğumundan birkaç gün sonra Darwin, fosilleri tanımlamaya başladı. Fosilleşmiş sülükayaklılar genellikle kopmuş kabuklardan fazla bir şey içermiyordu; kabuklar hayvanın ölümünden kısa süre sonra ayrılmış oluyordu. Fakat birkaçı, çok çok azı, bir şeyler ortaya koyma vaadinde bulunuyordu. Fitch "rakipsiz koleksiyonunu" yaklaşık yirmi yılda oluşturmuştu; bütün bu süre zarfında da yalnızca iki tane sağlam (fosilleşmeden önce parçalarına aynılmamış) fosil bulabilmişti. Darwin, Fitch'in Norfolk Chalk'ta bulduğu, ender rastlanan *Pollicipes* fosili karşısında sevinçle haykırdı; kabuklar sapasağlamdı, bu da hayvanın bir parçasının içinde olduğu anlamına geliyordu. Ağızının suyu akiyordu: Fitch, o zamana dek gördüğü "en iyi numunelere" sahipti; "ikincil bir kayadan çıktıığını gördüğü," başka örneklerle "karşılaştırılamayacak derecede iyi" numunelerdi bunlar.¹⁸

Darwin, James Bowerbank'ın sapasağlam fosillerinden birinin içini incelemek için yüzeydeki kabuğu da çıkardı; bu işlem fosili "yüz kat daha öğretici" kılmıştı. Bowerbank'ın mesleği içki imalatydı, ama kendisi aynı zamanda amatör bir sünger uzmanıydı. Bowerbank & Co. adlı bir içki imalathanesi vardı, ama zamanının çoğunu doğa tarihine harciyordu; *Fossil Fruits of the London Clay* [Londra Kilinin Fosil Meyveleri] adlı kitabı mükemmel bir çalışmaya değildi. Bowerbank'ın artık Darwin'in elinde olan mükemmel bir sülükayaklı koleksiyonu vardı. Daha da önemlisi kendisi, İngiltere'deki fosiller üzerine monografiler yayınlamayı hedefleyen yeni bir uzman cemiyeti, Paleontografi Cemiyeti'ni yönetiyordu. Bowerbank şubatta Darwin'le anlaşma yapmıştır ve cemiyet Darwin'in çizeri James de Carle Sowerby'ye baskı plakalarının oyulması için ödemede bulunmuştur. Her zaman tutumlu olan Darwin, bu masraftan kurtarıldığı için minnettardı. (Sowerby'nin kardeşi George'a, teşrihlerini çizdiği ve tanımlarını Latinçeye çevirdiği için ödemede bulunuyordu zaten.)

Darwin'in elinde iki yayıncı bulunuyordu –Ray Cemiyeti de en başta canlı türlerle ilgili monografisini yayımlamayı kabul etmişti– ama hâlâ

alacak yolu vardı. Bütün hafta boyunca fosil kutuları gelmeye devam etti, o da titreye titreye onları açıp durdu. Fitch'e "üzülerken ve utanarak" iki numunenin daha "biraz kırıldığını, ama mükemmel bir biçimde tamir edilebileceğini, bir üçüncüün biraz hasar görmüş olduğunu" ilettili. Sonra her türlü en ince ayrıntısına dek tanımlamaya başladı. Nihayetinde bir rutin oturtmuştu: Dondurucu suda beş dakika kadar kalıyor, sonra iki saat boyunca sülükayaklılarla uğraşıyordu. Ama iki saat –doktorun koyduğu sınır buydu– işin aksayacağı anlamına geliyordu. Vakit geçikçe Fitch telaşlanıyordu. Darwin üst üste yazdığı mektuplarda eziliip büzüldü ve salyangoz hızıyla çalıştığı için özür diledi. Nihayet, "Daha hızlı çalışamam," diyerek patladı ve fosilleri olabildiğince kısa sürede geri göndereceğine söz verdi.¹⁹

Sülükayaklılar üzerindeki çalışmasına başlayalı dört yıl olmuştu; ama bu iş ebediyen devam edecekmiş gibi görünmüyordu. Bazı günler, kendisini devam etmeye zorlaması gerekiyordu, tür tür bu alt sınıfla uğraşıyordu. Lyell'e, "Aldığım işin altında homurdanıyorum," diye iç geçiriyordu. Ne zaman bitireceğini "Tanrı biliyordu." İş sonu gelmeyecek bir işti. O yıla elinde kırk ya da elli fosille girmişi, şimdi iki yüz fosili vardı. Down Konağı bir müze gibi görünümeye başlamıştı. Biraz korkuya seziyordu ki bir ciltlik bir monografi artık uygun değildi. Fosiller ve halihazırda yaşamakta olan sülükayaklılarla ilgili kitapların her biri iki cilt olmalıydı. Hemen basılacak olan ilki, saplı sülükayaklılara odaklanacaktı; bunlar derimsi bir sapla sürüklenen odun parçalarına ya da gemilerin teknelerine yapışan sülükayaklılardı. Bu tipler jeolojik bakımdan en yaşlı tiplerdi; bilinen en eski tip *Pollicipes* Jura ve Kretase devrinin denizlerinde yaşamıştı, dinozorlarla aynı devrin hayvaniydi.²⁰ Darwin Haziran 1850'de bu cilde girecek tanımları hemen hemen tamamlamıştı, fakat James Sowerby gravürler konusunda ayak sürüyordu.

O ay Charles Malvern'a geri döndü. Emma vaktini onunla bebek arasındaböldüğünde, sülükayaklıların yarattığı baskı onu altüst etmişti. Çalışacağı koca günleri kaybetmeye, yine "heyecan ve yorgunluktan" yakınmaya, Londra gezilerini iptal etmeye başlamıştı. Tedavisini değiştirmesi, lambayla ısınma ve duş saatleri arasında değişiklik yapılması biraz farklılık yaratmıştı, artık hiç kusmuyordu. Ağırlığı 77 kiloya çıkmıştı. Ama hâlâ eksik olan bir şeyler vardı. Emma'yla birlikte geçireceği, Dr. Gully'nin iyimserliğiyle neşelenenecek bir hafta, içinde ne varsa temizleyecekti. Charles "Su

doktorum bana ümit vermeye devam ediyor,” diye sevinç gösteriyordu; Malvern’da herkes de ona “piril piril ve güzel” görünüşünü söylüyordu.²¹ Kaplıcada geçirdiği tazeleyici bir hafta, düşünmesi, geri çekilib sınıfılandırma macerasını değerlendirmesi için de vakit yaratmıştı. Bu kadar çok numuneyi inceledikten sonra verdiği en büyük sonuç ne olmuştu? Kendisini esir alanların elinden sağ salim kurtarılmış olan Hooker bu soruyu soruyordu. Kendisini ıslak havlularla döven Darwin’ın buna cevabıysa, sülükayaklıların sonsuz derecede çeşitli olduğuydu.

O sıralarda Hooker aslında Himalayalar’da Darwin’ın fikirlerini sınımaaya çalışıyordu. Darwin’ın jeoloji kitaplarını rehber alarak teraslar ve paralel yollar arıyordu; Darwin’ın evcil hayvan yetiştirmeye merakını bildiğinden ona köpekler, filler ve sığırlarla ilgili bir yiğin ayrıntılı bilgi gönderiyordu. Buna karşılık bir dizi yeni talimat alıyordu: Gelirken ipek böceği getir, oralara özgü bir arı kovanı getirmeyi de unutma. Fakat Darwin daha ince bir etki de bırakıyordu. Hooker Darwin’ın evrimle ilgili fikirlerinin kendisini “değiştiriyor olmasa da ele geçirdiğini” artık kabul ediyordu. Aslında Hindistan’dan toplanan kanıtlar cesaret verici değildi. Tropikler’den ılıman tepelere, oradan karlı Himalaya zirvelerine doğru ilerlerken bitki örtüsünde de tedrici bir dizi arıyordu.²² Fakat bunda başarı sağlayamamıştı; bu yüzden de Darwin’e sülükayaklılarla ilgili çalışmanın teorilerini değiştirmesine yol açıp açmadığını sormuştur. Bu çalışmanın Darwin’ı daha temkinli hale getirmiş olmasını bekliyordu.

Ama hayır. Bu çalışma teorisini baltalamaktan çok, Darwin’e varyasyonun her yerde olduğunu göstermişti. Darwin, on yıl önce varyasyonun doğada istisna olduğunu düşünmekteydi; ama sülükayaklılar onun bu düşüncesini değiştirmiştir. Geniş bir yelpazede yer alan sülükayaklı türleri “ziyadesiyle çeşitlilik gösteriyordu.” “Her türün” her parçası değişime tabiydi; ne kadar yakından bakarsa istikrar o kadar yanilsama gibi görünüyordu. Birçok küratör varyasyonların doğal olarak ortaya çıkmış olduğunu kabul etse de Darwin biraz daha ileri gidip bunları başlangıç aşamasında türler olarak görüyordu. Fakat bütün bunlar bir açıdan ne kadar güven verici olsa da bütün bu varyasyon onun her türlü tam anlamıyla, eksiksiz tanımlama çabasıyla alay eder gibiydi. Varyasyonlar nerede son bulunuyor, yeni türler nerede başlıyordu? Çoğu zaman bu sorunun cevabını vermenin imkânsız olduğunu düşünüyordu. Hooker’a, burnunu içine biraz daha gömdüğü bu “şasıkın varyasyonun” bazen bir lütuf bazen bir ceza

olduğunu söylemişti. “Fikren mütalaa etmek hoşuna gidiyordu, ama sistem kurmaya çalışan biri olarak nefretini uyandırıyordu.”²³

Gerçekten de seke seke ilerliyordu. Numuneleri ayrı türler olarak tanımladığı, sonra başka fikirlere kapılıp hepsini bir tek türün varyasyonları olarak tanımladığı, sonra fikrini değiştirdiği, kâğıdını yırtıp attığı, her şeye yeniden başladığı o kadar sık olmuştu ki. Her seferinde de “dişleri mi gıcırdatıyorum, türlere lanet ediyorum ve böyle cezalandırılmak için nasıl bir günah işlediğimi soruyorum,” diyordu.²⁴ Bugünün türleri, dünnün varyasyonları olduğu için Gordion düğümünü, bütün varyasyonları kabul edilmiş türler altında toplayarak kesip atmaya varıyordu. Mutlak, değişmez biçimler yoktu, bu yüzden de tam bir sınıflandırma her halükarda imkânsızdı.

Yine de bu konuda neşesini koruyordu. Yıllarca önce Waterhouse'a sınıflandırma hakkında nutuk atmıştı, ona bunun “mantıklı bir süreç,” yani bir şecere işi olduğunu; “varlıklarını gerçek ilişkilerine, yani akrabalıklarına, yani aynı atanın soyundan geliyor olmalarına göre gruplandırma” işi olduğunu söylemişti. Ama söylemek yapmaktan kolaydı; her halükarda *Vestiges* de onu ağaca benzer bir hedef sunması konusunda uyarıyordu. Monografide müşküle düştüğünde alışıldık bir yol izleyerek her sülükayaklı ailesinin cinslerini listeliyordu. İlişkileri metnin içinde tartışıyordu, ama bir şecere ağacı resmetme gibi bir çaba sarf etmedi hiç.²⁵ Bu bir ifşaattı olurdu.

Malvern'a yaptığı ikinci ziyaret Charles'in neşesini yerine getirmiştir. Su alışkanlıklarından çok hoşlanmaya başladığını kabul ediyordu; “giymek ve soyunmak dışında.” Midesi yine “24 saat boyunca doğru düğün çalışmıyordu,” “duş almak vs. vs.” için bir hastanın teslimiyetiyle bahçedeki banyoyu kullanıyordu. Covington'a yazdığı mektupta salamurlananmış numunelerinin çok zengin olduğunu teslim ederken, “Yeniden sağlam bir adam olma konusunda bütün ümidi kaybettim,” diye biraz sızlanmıştır. Ama en azından Zalim Azrail'in öne kesilmişti. “Harika su kürü” neresinden bakılırsa bakılsın ucuz görünüyordu. Kısamen sağlıklı olması bile “iki yıl önceki durumuna kıyasla, paha biçilemeyecek bir değerdediydi.”²⁶

25. Bölüm

İnsafsızca Gelen Acı Kaybımız

Charles'in Malvern'dan dönmesinin ertesinde evin üzerine bir kez daha soğuk bir gölge çöktü. Hastalığının kalıtımsal bir kusur olduğundan korkuyordu. Şimdi de bunun bir emaresini çocukların arasında görebileceğini düşünüyordu.

1850 yılının haziran ayının sonlarında, oturmuş fosillerini kazırken bir grup Wedgwood kuzen geldi; o sırалarda 12 yaşın altında on dört tane Wedgwood vardı, bunların yanı sıra bir de Charles'la Emma'nın yedi çocuğu. Çocuklar hep birlikte hoplayıp zıpladılar, yakınlardaki Sevenoaks'ta Knole Park'a gitmenin keyfini çıkardılar. Ama Annie, Darwin'in büyük kızı, kendini iyi hissetmediğinden yakındı. Annie'ye dokuz yaşında, ilgi çekmeyi bekleyen akıllı bir çocuk denemezdı. Diğerleri gittikten sonra da haftalar boyunca hali iç açıcı olmadı. Dersleri hem onun için hem de dası Miss Thorley için bir dayanıklılık sınavı haline gelmişti. Bazen ortada belirgin hiçbir sebep yokken gözyaşlarına boğuluyor, genellikle de geceleri insanın içini parçalayan çılgınlarla uyanıyordu. Charles sorunun yeni bir "berbat sindirim sistemi" vakası olmasından korkuyordu.¹ Gayet açık-tı ki çocuk artık kendinde değildi.

Annie son iki yıl içinde babasının kalbini çok özel bir biçimde kazanmıştı. Doktor'un gözde kızı Susan gibi olmuştu; Susan sonuna kadar başıyla ilgilenemişti. Kısa süre sonra öleceğinden korkan Charles da doğal olarak aynı sebepten en büyük kızına bağlanmıştı. Ayrıca Annie ona Emma'yı hatırlatıyordu. Yaşına göre uzun boyuyla, kahverengi uzun saçları, griye çalan gözleriyle aydınlichkeit, şefkatli bir mızacı vardı. Charles'la birlikte Sandwalk'ta yürüyüse çıkmadan önce onun kıyafetlerini düzeltmekten, saçlarını tarayıp "güzelleştirmekten" zevk alıyordu. Öpülmeyi seviyordu, başkalarının duygularına karşı da muhteşem bir hassasiyet gösteriyordu, bu da onu babasının gözbebeği haline getiriyordu. Bir yıl önce

Malvern'da Miss Thorley'ye su tedavisinin şiddetiyile ilgili küçük bir ders vermiş, "Babamı öyle öfkelenirdi ki," diyerek nasıl olduğunu suratını asarak göstermiş, orada bulunan babası da tedavinin bazen kendisini öfkelenirdiğini kabul etmek zorunda kalmıştı.²

Artık bütün bunların yerinde yeller esiyordu. Annie'nin parlak ruh kırlırmaya başlamıştı. Dorking yakınlarında Leith Hill'de Jos ve Caroline Wedgwood'un kızlarıyla birlikte yabanmersini toplamıştı; ama ağustos ayında güzel geçen bu birkaç gün onu kendine getirememiştir. Ekim ayında Miss Thorley onu diğer çocukların birlikte üç haftalığına deniz kenağına, Ramsgate'e götürdü. Son günlere doğru Charles ile Emma da birkaç günlüğüne onlara katıldılar, ama Annie o kadar ateşlendi, başı o kadar ağrıdı ki diğerleri döndükten sonra da Emma'nın onunla kalması gerekti. Kasım ayında ve sonra yine aralık ayında, Emma onu Londra'ya Dr. Holland'a götürdü; Dr. Holland Charles'in mide sorunlarının kalıtsal olduğunu düşünüyordu. Anne ve babasına giderek daha bağımlı hale gelen çocuk için çok az şey yapabildi. Annie'nin geceleri daha da kötüleşti; ağlıyor, sizlanıyordu; evden ayrılmak onu üzüyordu.³ Dr. Holland su tedavisinden önce Charles'in hep son çaresi olmuştu; Annie'nin durumu daha kötüleşirse, Charles onu da Malvern'a götürecekti.

Bu sıralarda Emma yine hamileydi. Charles "perişan bir köle gibi çalıyor," kendinden geçmiş bir halde sülükayaklıları tanımlıyordu; "ilgi duyduğu bir çalışmaya başlayacak gönlü yoktu." Durumu olabileceği kadar iyiydi, gerçi Annie onu epeyce kaygılandırıyordu. Sabahları yaşadığı olağan mide bulantılarını geride bırakan Emma Charles'la birlikte East Sussex'te, Hartfield'deki kız kardeşlerine gitmenin keyfini çıkardı.⁴ Evde hayatları, dakik bir biçimde akıyor; sadık hizmetçileri işlerini kolaylaştırıyordu. Charles'in odasına kapanıp kırılgan hayvanlarının üstüne eğilmediği zamanlarda, Emma ile birlikte kitap okumaya bol bol vakti oluyordu. Charles dini kitaplara gömülmeye devam ediyordu. Bu tür son okumalarını yaptığı zamanlardan bu yana sağlığı ciddi biçimde düzelmişti; ölüm korkusu yatışmıştı. Yine de bu aralar uzaktan yakından Ortodoks olan hiçbir şeye yüz vermeyecekti. Hıristiyanlığın ötesine bilmaya başlamıştı.

Yüzünü University College'daki Latince profesörü Francis Newman'dan yana dönmüştü. Newman Üniteryenler ve özgür düşünürler arasında dönemin adamıydı; *Vestiges*'in izinden giden bir evrimciydi, yeni bir post-Hıristiyan senteze gidilmesi çağrısında bulunuyordu. Charles *The Soul*'u

[Ruh] okumuştu. Emma'nın dindar teyzelerinden biri, kitabın son bölümülerinin "şok banyosu" gibi geldiğinden yakınmıştı; ama Charles bu bölgümleri her gün aldığı duşlar kadar canlandırıcı bulmuş olsa gerek. Kitapta Newman insanın ölümsüzlüğünü Kitabı Mukaddes'e dayanarak kanıtlamaktan vazgeçiyordu. Böyle bir kanıt, kurtuluşları buna bağlı sayılıan "insanoğlunun kitlesel olarak büyük bir bölümü" için erişilemez olacaktı. Newman o ürkütücü "Ebedi Cehennem doktrinini" de reddediyordu. Bundan sonra kutsanmış olma yolunda gerçek teminatın ancak "ruhumuzun Tanrı'nın ruhuna tam bir yakınlık duymasıyla" geldigini savunuyordu.

Emma da böyle hissediyordu; ama Newman'ın sezgisel maneviyatı Charles'i huzursuz ediyordu. Leith Hill'den döndükten sonra Newman'ın *History of the Hebrew Monarchy* [İbrani Krallığı'nın Tarihi] adlı kitabını açtığında şüpheleri doğrulandı. Kitap gelişmiş Alman akademik yaklaşımına dayanarak Eski Ahit tarihini eleştiriyormasına rağmen, "ilahi olanla insan zihni arasındaki ilişkileri... her zaman olduğu haliyle bırakıyordu." Peki bu nasıl olabilirdi? Ölüm, açlık ve Sami kabileler arasındaki savaşların ortasında "Tanrı'nın kutsallığına" inanç nasıl doğmuş olabilirdi? Hayır, diye ısrar ediyordu Charles; dini içgüdüler toplumla birlikte evrim geçirerek oluşmuştu. Kıyımlarıyla "Hıristiyanlık âleminde cehennem ateşleri yakan" ilkel Yahudi Tanrısı, barbar bir tirandan başka bir şey olamazdı.

Newman, Charles'in kuşkularını pekiştirmek istiyordu. İngiltere'de Katolik piskoposluk bölgelerinin 1850'de yeniden kurulmasıyla, birçok kişi dini barbarlığın geri döndüğünü düşünüyordu. Charles'in, Newman'ın da yardımıyla aslında neye inandığını değerlendirmesi için elverişli bir dönemdi bu. Eski defterlerinde ahlak ve ahiret hayatıyla ilgili karalamalarında dini bir baskının etkisi olduğunu Down'in mahremiyeti içinde en azından kendi kendisine kabul edebilirdi. Kuşkusuz, babasının ölümünün üstünden iki yıl geçmişken, inanmayanların akibetini düşündüğünde artık kaygılarla kapılıp işkence çekmiyordu. Okumaları ve su tedavisi onu yatıştırmıştı, Newman'ın özgür düşünme örneği de güvenlik duygusunun tazelemesini sağlamıştı.⁵

Fakat Annie tehlikeyi hâlâ atlatabilmiş değildi. Noel gelip geçti, midesiyle ilgili belirsiz şikayetleri pek dinmemişti. Hooker'in dönmekte olduğu haberiley keyfi yerine gelen Charles ilaçlarla deney yapabilecek kadar

kendinden emin hissediyordu. Yeni yılda, 1851'de karnına kefekili kus turucu merhem sürmeye başladı, muhtemelen Annie'ye de sürüyordu. Mart ayına gelindiğinde Annie dışında oynayacak, ilk kez at sırtına binecek kadar iyi hissediyordu. Bu arada Charles ödünc aldığı sülükayaklıları iade etmeye başlamıştı. Sonunda Fitch'in sülükayaklılarını göndermiş, fosillerle ilgili kitabının ilk cildinin de matbaadan çıktığını görmüştü. Ardından, Annie'nin onuncu doğum gününden kısa bir süre sonra evde grip hüküm sürmeye başladı. Annie de o da yataklara düştüler. Annie yataktta Emma'nın yanında yatıyordu; zayıf, halsizdi. Charles kıvrılmış kanepesinde uzanıyor, kendi kendine ilaçlar alıyor; bir yandan da Newman'ın güçlü bir dille yazılmış, istirap verici, spiritüel otobiyografisi *Phases of Faith*'ı [Inancın Evreleri] okuyordu.⁶

Charles burada da kendinden gölgeler görüyordu: Newman'ın arayışı yazısını Kilise'ye bağlamıştı; kendisi Otuz Dokuz Şart konusunda şüpheler yaşamış, cehennemi reddetmiş, Üniteryenlikten geçmiş ("yarım saatlik bir dinlenme yeri bile sunamayacağını bilerek"), sonunda özgür dinin kıyılarına vurmuştu. Güçlü, duygusal tonu Charles'ı o anda vurmuştu. Kişi Ebedi bir Varlık'a saldırdığı için ebedi bir cezayı hak ediyorsa, diye akıl yürütüyordu Newman, "Bir çocuğun huysuzluğu ebedi bir kötülüktür!" Charles'in bakışları zavallı Annie'ye dönmüştü.

Dini açıdan ileriye gitmişti, Newman'ın yaptığı gibi; Kitabı Mukaddes elinde çözülüp kalmıştı; Eski Ahit Yaratılış efsaneleri ve ahlaki canavarlıklarla, Yeni Ahit ise tutarsızlıklar ve mitlerle dolu olduğu için. Newman'ın deyişyle Hıristiyanlığın "zaptedilemez kalesi" olan Yuhanna İncili, İsa'nın orada kendisine atfedilen sözleri hiç sarf etmemiş olabileceği yolunda kanıtlarla çöküp gitmiş; o basit Yahudi rabbi "eriyip donuklaşmış," Newman'ın inancından silinip gitmişti; Charles'in inancından da. Newman "Zihnimde bir bükülme, ruhumda bir boşluk, içimde pratik bir değişiklik hissetmedim," diye hatırlıyordu.⁷ Hıristiyanlık erdemlerini modern bilimin gücüyle birleştiren tümüyle teistik bir dine doğru kayıp gitmek eksiksiz olduğu kadar yatıştırıcıydı da.

Charles *Phases of Faith*'ı bitirip kapağını kapattı. Defterine "muhtesem" diye karalamıştı; pazar günü Emma kilisedeyken okunacak kitaptı tam. Bir sorunun cevabını sonuna kadar araştırma cesaretine sahip olan bir beyefendinin hikâyesiydi. Hıristiyanlığa duygusal bağlılık yeterli değildi; inancın akılla, ahlakla ve tarihsel kanıtlarla uyuşması gerekiyordu.

Üniteryenlikte, Charles'in büyükbabasının deyişiyle “düşmekte olan bir Hıristiyan’ı tutan o kuştüyü yataktı” durmak yoktu. Hıristiyanlığın tümden reddedilmesi gerekiyordu. Ebedi cezayı kınayan ahlaki mantık, canavarca bir doktrinin öğretildiği Yeni Ahit’le uyuşmuyordu. Evrim –yeni “İncil”– aklı, ahlaklı ve dini inançları insan türünün sosyal gelişiminin bir parçası olarak açıklıyordu.

Charles iyileşme evresinde, sırtüstü yatıp birkaç gün bu düşüncelerde gezinme fırsatı buldu. Fakat o kendini güçlenmiş gibi hissetse de Annie hâlâ kederliydi. Görünüşe bakılırsa Emma'nın yaptığı hiçbir şey işe yaramdı; bu yüzden de onu Dr. Gully'ye götürmeye karar verdiler. 24 Mart Pazartesi günü Annie kanepede Emma'nın yanına oturmuş ağlıyordu. Çantaları hazırlanmıştı, araba hazırıldı, yola çıkma vakti gelmişti. Etty de ona eşlik etmek için yanında gidiyordu, bakıcıları Brodie de. Ama Annie ağlayarak annesine yapıştı. Malvern'da onsuz geçireceği bir ay, çok yalnız olacaktı.⁸ Evet, annesinin kısa süre sonra bir bebeği olacaktı; ama babaşı da onu emin ellere teslim etmiş olacaktı. Charles Annie'yi Sydenham İstasyonu'na gidecek arabaya bindirirken, Annie sonsuza dek gidiyormuş gibi hissetti.

Büyük Batı arabası ücretli yollardan geçerek Severn Vadisi'ni aşıp Malvern Tepeleri'ne doğru yol alırken Charles da rahatlادığını hissedebiliyor- du. Yanında dinlenen Annie ile Etty çok geçmeden güvendiği doktorunun, kendi hayatını kurtarmış olan adamın bakımında güvende olacaklardı. Bahar tarlaları, sıra sıra çalıkları ve ağaçları rengârenk yapmıştı; Charles'a yalnızca iki yıl önce Malvern'a yaptığı yolculuğu hatırlatıyordu. İnsanın varoluşu yine ne kadar da tehlikeli görünüyordu.

Malvern'a sağ salim varan Charleslarındakiler köye ve Worcester Vadisi'ne bakan Montreal Konağı'nda Eliza Partington'in yanına yerleştirildi. Annie iyileşikçe, o ve Etty Emma'nın onları eskiden yürüyüse çıkarıldığı tepelerde oynayabılırlerdi. Dr. Gully Annie'yi tetkik ettikten sonra, onun duru gözü sahibi biri tarafından incelenmesi tavsiyesinde bulundu. Charles son derece şüpheciydı; ama bu masrafi hoş görüyle karşıladı. Ni- hayetinde hidropati de başlangıçta ona şarlatanlık olarak görünmüştü; ayrıca bir keresinde Dr. Gully de kızı ağır hastayken, duru gözü sahibi bir kadına para verip kızının iç durumu hakkında bilgi almış, kızı bir şekilde iyileşmişti. Ama Charles önce Annie'ye bakacak kadını sınamaya çalıdı. Ona bir zarfin içinde bir banknot uzatıp numarasını bilmesini iste-

di. Kadın profesyonel itibarının altında addettiği bu numaraya burun kıvırıp bunu “evdeki hizmetçisinin bile yapabileceğini” söyledi. Sonra döndü, uzun uzun baktı ve Annie’nin içerisinde gördüğü dehşeti ayrıntılı bir biçimde anlattı. Charles onun Gully’den aldığı “bazı bilinçdışı ipuçlarını” izlediği varsayımda bulunmuştı.⁹

Yine de sorunun kökeninde, Annie’nin midesinin bulunduğuna hiç şüphe yoktu; bunu iyileştirebilecek biri varsa o da Gully’ydı. Charles her şeyin yolunda gittiğini görene dek Malvern’da kaldı. Ayın 28’inde cuma günü, kızlara Miss Thorley’nin kısa süre sonra geleceğine söz verip bir aylığına veda ederek Londra’ya doğru yola çıktı. Ertesi sabah Harley Street’tे Lyell’i aradı. Duyduğuna göre Hooker şehrə dönmüştü. Darwin kardeşler pazar günü Hensleigh ile Fanny Wedgwood’un Regent’s Park’a bakan evlerinde saraylara yakışır bir debdebe içinde kahvaltı ettiler. Hazırlıksız bir buluşma olmuştu bu; Carlyle da gelmiş, Emma’nın yetmiş yaşındaki evde kalmış teyzesi Fanny Allen ve din adamı bir dostları da onlara katılmıştı. Eski çevrelerinden bir tek Harriet Martineau eksikti. İyi olmuştu, çünkü Fanny Teyze akşam yemeği niyetine onu pişirebilirdi. Martineau’nun Henry Atkinson adında boşboğaz, kendinden menkul bir bilimadamıyla yazışmaları daha yeni yayınlanmıştı. *Letters on the Laws of Man’s Nature and Development* [İnsanın Doğası ve Gelişiminin Kanunları Üzerine Mektuplar] adlı bu kitap Londra’nın okuryazar çevrelerinde bir infial yaratmıştı bile. Martineau artık hipnotizmacı, evrimci bir ateist olarak kendisyle övünüyordu. “Sefil” kitaplarıyla bu “iki suçlunun” cesareti karşısında Fanny Teyze’nin beti benzi atmıştı. Charles merak etmişti. Kitabı Erasmus’tan kesinlikle ödünç alacaktı.¹⁰

Pazartesi günü Down'a döndüğünde işler yolunda gitmeye başladı, sağlığı da normale döndü. Annie, onun satın alabileceği en iyi tıbbi bakımı görüyordu. Değerli sülükayaklı koleksiyonları, uzun zamandır eziyet çeken sahiplerine geri gönderiliyordu. Beş yıllık çalışmanın ilk meyveleri, fosilleşmiş sülükayaklılar hakkındaki monografisinin Paleontografi Cemiyeti tarafından basılmış ilk cildi de postayla geldi. Daha da güzel, Hooker gerçekten de sağ salım, epeyce numune ve Hindistan'daki türler hakkında olgular yüklenmiş bir vaziyette geri dönmüştü.¹¹ Elbette ki kısa süre sonra evlenecekti; hayatının başköşesine artık Fanny Henslow oturacaktı. Yine de Kew’da, eve döndüğünü; Down'a gelebileceğini bilmek rahatlatıcıydı. Charles duruldu ve haftalar boyunca ona hazır olmayı bekledi.

Ama olmayacağı. 15 Nisan Salı günü geç saatlere doğru, acil bir haber geldi: Annie çökmüştü, durumu ciddiydi. Ateşlenmişti ve kusuyordu. Brodie yanındaydı. Miss Thorley paramparça olmuştu. Evden birinin gelmesi gerekiyordu, Dr. Gully de Charles'ı çağırıyordu. Haberler, Down Konağı'nda bir fırtına yarattı. Sekiz aylık hamile olan Emma gitmeyi düşünmeye cesaret edemiyordu, Charles da buna kulak asamayacaktı. Emma en kötüsüne hazırlanıyor, herkese duygusal olarak destek çıkıyordu. Fanny Wedgewood'dan Malvern'da Charles'la buluşmasını rica etti. Fanny'nin altı çocuğu ve Etty ne olacaktı? Hepsini birlikte Leith Hill'e götürmeleri için kuzenler Jos ve Caroline'ı ayarladı. Peki ya bebek? Erken doğum olacakmış gibi görünmüyordu, ama Emma şimdiden aşırı yüklenmiş gibi hissetmeye başlamıştı. Gerek olursa diye, Fanny Teyze'den Londra'dan gelmesini iste ve kız kardeşin Elizabeth'e de Jersey'den "kalkacak ilk düzgün buharlı gemiye" binmesini ve kloroform getirmesini söyle, diye düşünüyordu.¹²

Charles eşyalarını topladı; kafasını dağıtmak için birkaç kitap ve bir yiğin acılı düşünce aldı yanına. Ertesi gün de yola çıktı. Daha önce Severn Vadisi'nden geçen bu yola telaşla düştüğünde, bir cenazeye yetişmemişti. Sonra da öleceğinden korkarak Malvern Tepeleri'ne koşmuştu. Araba ücretli yolda hızlanırken tepeler, trilobitlerle, nesli tükenmiş kabuklarla dolu kayalar uzakta bir hayal gibi beliriyordu. O vardığında Paskalya'dan önceki perşembe günüydü.

Montreal Konağı duygusal bir hezeyan içindeydi. Annie birazcık iyileşmiş görünüyordu, ama Brodie ile Miss Thorley elliğini ovaşturup duduyorlardı. Seksen sekiz hastası olan Dr. Gully'nin pek kaybedecek vakti yoktu. Ablası hakkında söylenip durmasın diye Etty'nin eğlendirilmesi gerekiyordu. Herkes gergindi ve yorgundu. Umutların ayakta tutulması, kimsenin aslında neler olup bittiğini bilmediği anlamına geliyordu. Charles Annie'nin başucundaki kasırganın ortasına daldı. Kabaca yontulmuş tıp bilgisinin, Doktor Darwin olabilme becerisinin yıkım noktasına varınca dek sınanacağı bir dönemeçi bu. Annie'yi ilk gördüğünde tamamen çöktü, istiraba boğulmuş ve yapayalnız hissederek kendini kanepeye attı. Annie'nin acı içindeki yüzü, solgun bedeni, kâfur ve amonyak kokusu... Burada daha önce de bulunmuştu.¹³ Edinburg'da işkence çeken bir çocuğun yanından dehşet içinde fırlayıp çıkmıştı. Bu sefer çocuk kendi çocuğuydu. Kendisini toplaması, herkesi kendisine getirmesi, gereği gibi dav-

ranması, bakması ve tedavi etmesi gerekiyordu. Kısa süre sonra doğum yapacak olan Emma'nın da bilgilendirilmesi gerekiyordu; ama sükûnetle, hiçbir şey belli etmeden; birden fazla hayat tehlikedediydi. Charles tipki Shrewsbury'de babasının başucunda olduğu gibi Emma'nın koruyucu varlığına ihtiyaç duyduğu gibi, onun umutlarını da canlandırmalıydı. Emma zavallı çocukların hakkında duyması gerekenleri duyacaktı; ama onun ne kadar fazla acı çektiğini hiç bilmeyecekti.

O gece kriz derinleşti. En iyisiyle karşılaşmayı uman Charles Gully'nin en baştaki iyimserliğine kapılmıştı. Artık şiddetli bir çöküş içindeydi. Annie'nin nabızı düzensizleşti ve yarı bilinçsiz bir hale girdi. Gully onun yanına koştu; ölüm öncesinde gelen huzursuzluğu ve titremeyi endişeyle izliyordu. Muhtemelen her şeyin sabah olmadan biteceğini düşünüyordu, gece de kalmayı kabul etti bu yüzden. Sabah saat 06.00'da Annie kustu, bu durum gücünün hâlâ yerinde olduğunu gösteriyordu. Charles perişan bir haldeydi. Gözyaşlarını tutmaya çalışarak "hayat ve ölüm arasındaki mücadeleyi" saatbesaat Emma'ya anlattı. "Ah, Tanrımdan gerçekten çok acı," sözleri kaçtı ağızından, sonra telaşla ekledi: "Tanrı seni korusun ve aziz tutsun." Annie gün boyunca, kendisine içirdikleri brendiyi ve yedirdikleri yulaf lapasını midesinde tutmakta zorluk çekti. Bir keresinde de safra kesesindeki "açık yeşil" safrayı kusarak onları telaşlandırdı. Akşama doğru çocuk "feci yorulmuştu," ama Gully durumunun daha kötüleşmediğini söylüyordu. Hayırlı Cuma günü güneş doğarken Charles Emma'ya sevinçle, "Gully hâlâ umutlu, *şükürler olsun, umutlu*," diyordu: "Canım benim, şükret."¹⁴

Ertesi sabah Emma Charles'in mektubunu telaşla okuyup yapabildiğince rahatlamaya çalışırken, Fanny Etty'yi kuzenlerinin yanına götürecek bir uşakla birlikte Malvern'a geldi. Etty ile Annie birbirlerine veda ettiler, bunun son vedaları olacağı akıllarından geçmiyordu bile. Annie gece canlanmış; Gully'nin tabiriyle "köşeyi dönmüştü." Charles da "sevgili, şefkat dolu, ışılıtlı yüzüyle" eski Annie'sini hayal etmeye cesaret edebiliyordu. Emma'ya telgrafla haber gönderdi. Haber öğleden sonra, Emma dışarıda Annie'nin çiçek bahçesi için çiçek bakarken ulaştı. "Çok mutluyum! Tanrı'ya nasıl teşekkür etsem!" diye cevap gönderdi Emma telaşla. Artık bir sonraki haberi için gelecek pazartesiye kadar "pekâla bekleyebilirdi."

O bunları yazarken Annie'nin durumu düzeliyordu. Charles ve Fanny umutla bütün gün onu izliyorlardı. Ateşi düşmüştü, nabız hızlanıyordu;

yedikleri midesinde kahiyordu. Sakin sakın yatıyordu –belki de çok sakince– ve her geçen saat daha rahatlamaş görünüyordu. Fanny Emma'ya Charles'in “üzüntü verici derecede yorgun ve sarsılmış” göründüğünü, ama hasta olmadığını anlatmıştı. Charles çocuğunun yanından ayrılmak istemiyordu, gerçi o gün iki kez Fanny'nin ona bakacağından emin, yalnız başına çıkip tepelerde dolaşmıştı. Rüzgâr, manzara, her yeri sarmış olan tazelik hayatın yeniden başladığı hissi uyandırıyordu insanda. Emma kili-sede Tanrı'ya şükrediyor olmalıydı. Döndüğünde Doktor Gully geldi. Annie biraz kusmuştu, ama Doktor “konuşmasında belirgin bir düzelmeye var,” diye haber verdi; “çok önemli” bir noktaydı bu.¹⁵

Fanny ile Charles gece boyunca Annie'nin başını beklediler. “Sevgili sadık Miss Thorleycik” ilk kez deliksiz bir uykuya çıktı. Annie bir kez daha hafifçe kustu ve yulaf lapasından daha az çıkardı. Brodie, Annie'nin yüzünü ve ellerini süngerle yıkarken, Annie kollarını bakıcısının boynuna dolayıp onu öptü. Sonra huzurlu bir uykuya daldı. Gecenin ilerleyen saatlerinde Charles mum ışığında oturmuş Emma'ya içini açıyordu. “Sana yazarken ağlayabiliyorum; sükünetle,” diye itiraf ediyordu. Aksi takdirde, “Sürekli bir yükseliyorum, bir düşüyorum; yerimde duramıyorum,” diyordu. Sabahleyin ilk iş Dr. Gully'nin gelmesi oldu. Annie yine bir ağız dolusu kustu, ama Gully hemen durumun daha kötüye gitmediğini söyleyerek onları teskin etti. İki gün daha dayanabilseydi kurtulması artık şansa bağlı olmayacağındı. Fakat Paskalya günü Priory Kilisesi'nin çanları çalarken, Annie yine kusmaya başladı. Mesanesi artık paralize olmuştu, kateter kullanılması gerekiyordu; gerçi Annie acınesi bir mücadele veriyordu. Sonra bitap düşmüş bir halde biraz brendi ve su içti. Nefes nefese, “Size çok teşekkür ederim,” dedi. Gully onu tetkik edip nabzının “daha iyiye gittiğini, kesinlikle daha kötü olmadığını” bildirdi. Doktor akşam saatlerinde Annie'nin “kesinlikle daha iyiye gittiğini” söyledi. Charles artık ne düşüneceğini bilemiyordu. “Umutsuzluk ve umut arasında bu gidip gelmeler insanın ruhunu hasta ediyor,” diye homurdanıyordu Emma'ya.

Pazartesi günü bir parça rahatlama getirdi beraberinde. Sabahın erken saatlerinde Annie'nin mesanesi ve bağırsakları kendiliğinden hareketlen-di; Charles bunun mükemmel bir işaret olduğu kanısındaydı. “Sevinçten sersemlemiştii,” Annie'yi Down'in bahçesinde neşe içinde dönüp dururken getiriyordu gözünün önüne; “süt ve yumurta çırkıyorum,” derdi. Charles Annie'ye iyileşeceği kanısında olduğunu söyledi. “Teşekkür ederim,”

diye cevapladı Annie onu uysalca. Ama Gully saat 08.00'de geldi ve bütün ümitlerini yaktı. İshal uğursuz bir haberciydi, Annie'nin nabzı da zayıflıyordu. Sonra posta geldi ve Charles birden çok ağır bir yük altında hissetti kendini. Emma'nın bir çiceğe bakmak için Annie'nin bahçesine gitliğini okuduğunda gözyaşlarına boğuldu. Karısına ağlayarak, "Keşke onu görebilseydin," diye yazdı; "mükemmel bir nezaket, sabır ve minnettarlık örneği; işittiklerini işitmek onun için gerçekten acı verici olsa da zavalı sevgili küçük ruh şükran dolu." Öğleden sonra Annie zayıf düştü, anlaşılmaz şeyler mırıldanıyordu, sonra uyuyakaldı. Uyandığında, "Küçük Etty nerede?" diye sordu. Akşam yemeğinden sonra bir kaşık çay için Fanny'ye güclü bir sesle, "Çok güzel olmuş," diyerek teşekkür etti. Doktor, bu şekilde bir gün daha geçirirse Annie'nin düzeye çıkacağını söylüyor du. Charles Emma'yı Annie'nin "gayet iyi gittiği" sözleriyle teskin etti.

Down'da Emma kendi içindeki hayatı korumak dışında, çaresizdi. Telgraf mesajındaki kelimelelere sarılıyor ve dua ediyordu. Pazartesi günü, posta vakti geldiğinde, Emma kendisini çaresiz hissetti. Charles ile Fanny'nin gönderdiği mektupları yırtarcasına açtı; ama bu haberleri neye yoracağını hiç bilmiyordu. Annie'nin iniş çıkışları bir yere gidiyormuş gibi görünmüyordu. Umutlu hissetmeye çalışıyor, Charles'a kendisinin ve bebeğin durumunun iyi olduğunu söylüyordu. "Kısa süre sonra doğum yapabileceğimi düşünerek her şeyi hesapladım, ama bunu beklemiyorum bile," diyordu. Salı günü daha iyi haberler geldi. Artık Charles'in mektuplarında "bir iyiye doğru gitme" işaretini sezmiş ve daha fazla umut eder olmuştu. Çarşamba sabahı posta vaktinden hemen önce kendisini bıraktı; "Annie için yapabilecek bir şey olduğunu hayal etmenin hazzıyla" neşelenmişti. Charles'a Annie'nin "biraz olsun yiyebilir hale geldiği" zamanlar için bazı basit tarifler gönderdi. Sonra Fanny'den Emma'yı yıkıp dağıtan bir mektup geldi. "Heyhat! Tanrıım buna nasıl dayanacağız. Çok acı," diye ekledi tariflerine.¹⁶

Salı günü, Gully'nin de tahmin ettiği gibi dönüm noktası olmuştu. Ama Annie'nin durumu iyiyeye gitmemişti. Şiddetli bir ishal başlamış, Annie her nöbette gücünü yitirmiştir. Fanny Emma'ya gerçeği söylemekten kaçınarak Charles'in çok yorgun olduğunu anlatmıştı. Annie çaresizce kıvrılanırken, Charles'in midesi de altüst olmuş; sarsılıp örürerek odadan çıkmıştı. Nöbet bütün gün sürmüştü. Akşam olduğunda baba-kız ikisi de harap ve bitap düşmüşlerdi. Charles'in kendisini toplayıp Emma'ya bir tek saat bile yazacak hali yoktu. Dr. Gully bile bunu kabul etmişti.¹⁷

Emma, evde bu haberler üzerine ümitleri yıkılmış hüngür hüngür ağlarken, Malvern'daki mücadele son buluyordu. Annie gece boyunca çökmeye devam etmişti, bilinci ara sıra yerine geliyordu. Bu geliş gidişler sırasında iki kez acınesi bir şekilde şarkı söylemeye çalışmıştı. Güneyden gelen rüzgârlar tepelere doğru fırtına bulutları sürüyordu; hava mevsim normallerinin üzerinde sızcaktı. 23 Nisan Çarşamba günü sabah olduğunda Annie sükünet içinde uzanıyordu; soluk alıp verişleri yumuşak ve hafifti, tükenmiş bedeninin hatları çarşafların altında belli oluyordu. Rüzgâr açık pencerenin yanındaki perdelerle oynadı. Charles hareketsiz, tükenmiş duruyor, sessizce bekleyip ağlıyordu. Yatağın kenarından Worcester Feneri'nin altındaki gri kütleye baktı. Düşünceleri hızla akiyordu, paramparça olmuştu; tıpkı Ozan Laureate'in Emma'nın en sevdiği şiir olan *In Memoriam*'da dediği gibi:

Tanrı ve Doğa bir çekişme içinde mi ki
Doğa böyle kötücül rüyalar doğuruyor?
Çok özenliymiş gibi görünüyor.
Tek bir hayat var, O bu kadar özensiz.

Annie'nin soluk alıp verisi daha da hafiflemişti. Fanny, Brodie ve Miss Thorley'le birlikte geldi. Rüzgâr hızlandı. Charles ile Fanny yatağın yanına yaklaştılar. Annie hareketsiz, bilincsiz bir halde yatıyordu. Saat daha on ikiydi, öğle vakti. Fırtınanın gürültüsü duyuldu, üstlerinde gök gürlemdi, Doğa'nın kudretli matem çanı. Yatağın yanına biraz daha yaklaştılar ve Annie'nin soluk alıp verişlerinin kesildiğini duydular. Ölmüştü.¹⁸

Brodie paramparça oldu. Miss Thorley bir kriz geçirip yığıldı. Fanny kendisini hayli toparlamış bir halde onlara yardım etmeye koştı, Charles ise çökmüş küçük yüzü son bir kez öperek pencerenin arkasına saklandı. Yağmur yağıyordu bardaktan boşanırcasına. Sular altında kalmış manzara, nesli tükenmiş hayatın mezarılığı, onun acı gözyaşlarıyla alay eder gibiydi:

“Çok özenli bir tip?” Ama hayır.
Dik inen uçurumlardan, açılan taşocaklarından
Haykırıyor, “Binlerce tür gitti:
Umursamam hiç, hepsi gidecek.”

Yolun sonuna gelmişti, ümitleri çarmıha gerilmişti. Emma'nın inandığı gibi inanamazdı o; onun inandığı şeye de inanamazdı. Tutunacak bir dal, vaat edilmiş bir yeniden diriliş yoktu. Hıristiyan inancı bir yere çıkmıyordu.

Kendisini odasına sürükledi, ıstırab içinde yattı saatlerce, midesi dönüp duruyordu. Dr. Gully'yi görebilecek kadar ara verdi ağlamasına; Doktor ölüm sebebinin "safra kesesinden kaynaklanan tifo karakterinde ateşlilik" olduğunu söyledi. Ama Charles Emma'ya yazarken yeniden çözülüp kaldı. Annie, "son uykusuna" gitmişti, "gök bile çıkmadan." Onun "sammı, cana yakın tavırlarını" düşünmek insanı nasıl da ipissiz bırakıyordu. "Sevgili çocuğun yaramazlık yaptığını" hatırlamak imkânsızdı. "Tanrı onu korusun," diye içini çekti sonunda. "Birbirimize daha bağlı olmalıyız, canım karıcığım." Saat altıya doğru Fanny geldi odasına, Charles'ı hâlâ acı acı ağlar halde buldu. Ağlamak bulantısını bastırıyordu, böyle söyledi Charles. Ama ona iştikçe eden başka bir şey daha vardı. Emma'nın yanında olmaya özlem duyuyordu; peki, ama daha sevgili çocuğu gömülmemişken nasıl gidecekti? Ayinler, mezarlık, onu tümüyle parçalayarak edecekti. Fanny ona gitmesini söyledi. Sabah olur olmaz, ilk arabaya binip gitmeliydi.¹⁹ Cenazeyle o ilgilenecekti.

Charles'ın duymak istediği de buydu. Perşembe sabahı erkenden kalktı, hâlâ hastaydı, talimat verdi: Brodie yıkama işiyle uğraşacaktı, Miss Thoreley kitapları getirecekti, Fanny ateist "Miss Martineau" nun yazmış olduğu kitabı Erasmus'a verecekti. "Bir kez daha teşekkür ederim Fannycığım, Tanrı seni korusun," diyordu. Sonra sırtını onca hatırayla dolu Malvern'a döndü; Annie'nin değerli, mahvolmuş yüzünü bir kez daha gözünün önüne getirdi; uçarcasına yola çıktı. Hiç erteleme yapmaksızın doğruca Down'a gitti, akşamın erken saatlerinde eve vardi.²⁰

Çarşamba günü hiç haber gelmeyince, Emma mücadelenin son bulduğunu anlamış; "sanki her şey çok önceden olup bitmiş" gibi hissetmişti. Darbeyi "nazikçe ve tatlılıkla" karşılamış, "şiddet göstermeden" ağlamıştı. "Tek teselli umudu" Charles'in geri dönmesiydi; ama umut etme gücü de tümüyle kaybolup gitmiş gibi görünüyordu. Onun hastalanacağını, muhtemelen de durumunun ciddi olacağını biliyordu. Korku içinde, düşünülemez olanı, onun da ölebileceğini düşünmeye başladı. Ama bunlar mantıksız korkulardı, böylec söyleyerek azarlıyordu kendi kendisini; Charles hiç beklenmedik bir biçimde kapıda belirince ışığın bir parçası da geri geldi. Birbirlerine sarılıp ağladılar.²¹

Ertesi sabah saat 09.00'da Annie Priory Kilisesi'nin mezarlığına gömüldü. Son istirahatgâhını Fanny seçmişti; kilisenin kuzey kanadında bulunan, Meryem'in neşesinin resmedildiği devasa pencereden çok da uzak olmayan bir noktada bir Lübnan sedirinin altına gömüldü Annie. Rahip son görevini yerine getirdi; Fanny'ye mezarlıkta Hensleigh de katıldı; Brodie ve Miss Thorley'ye destek verdi. Fanny Charles ve Emma'ya "Tatlı ve mutlu Annie'niz dışında, çevrede bundan daha gerçek bir kederle toprağa verilmiş bir başka çocuk daha yoktur," diyordu. Sonra Charles ile Emma'nın nasıl olduğunu sormak için Dr. Gully de mezarlığa gelmişti.²²

Aile yeniden bir araya geldiğinde, çocukların akı erenler kayıplarının ağırlığını fark ettiler. On bir yaşındaki Willy günlerce üzüntü çekti. Yedi yaşındaki Etty'nin taşıması gereken özel bir yükü vardı; eski oyun arkadaşını, kız kardeşini görmek istiyordu. Açı haber kendisine Leith Hill'deyken verilmişti; ama geri döndüğünde, Annie'nin sonu gelmeden iki gün önce onu nasıl çagırıldığı kendisine anlatıldığında, sanki kalbi yerinden fırlayıp çıkacakmış gibi ağladı. Bu deneyim çocukçağız üzerinde hayatı boyunca devam edecek bir etki bıraktı, Emma'nın ablasının ölümünden etkilenmiş olmasına çok benziyordu bu durum. Çok geçmeden Etty Annie'yi bir daha görüp göremeyeceği konusunda sıkıntı çekmeye başladı. Bir keresinde Miss Thorley piyanoya oturmuş şarkı söyleyken, "Ama anneciğim," diye ağladı, "bütün melekler erkekse, kadınlar nereye gidiyor?" Onun üzgün olduğunu gören Emma, Annie'yi mi düşünüyorsun, diye sordu. Etty gözyaşlarına boğuldu. Annie'nin "iyi" bir çocuk olarak tanınıp sevildiğini biliyordu, hiç cezalandırılması gerekmemişti; şimdi o da onun kadar iyi olmak istiyordu. Emma neden bu kadar kaygılı olduğunu sordu. Etty bir gece, yatma vakti, "Cehenneme gitmekten korkuyorum," diye cevapladi onu. Emma ona, "Annie'nin cennette güvende olduğu" güvencesi verdi. Ertesi gün Etty sordu: "Sen de benimle birlikte cennete gelecek misin?" "Evet," diye iç geçirdi Emma, "Öyle umuyorum, böylece Annie'ye kavuşmuş olacağız."²³

Gerçek şu ki, Emma da Charles da ciddi biçimde sarsılmışlardı. Bir çocuğu dini açıdan teskin etmek, insanın kendi kendisini teskin etmesinden daha kolaydı. Charles Londra'daki Eras'a, "Zavallı Emma iyi ve bedenen sağlığı yerinde," diye yazdı; ondan *The Times*'a ve "tirajı fazla olan bir-iki gazeteye" ölüm ilanı vermesini rica ediyordu. Ama Emma'nın "kederli" olduğunu söylüyor, "Tanrı biliyor ya, iki tarafta da huzur yüzü

göremeyeceğiz,” diye ekliyordu. Emma açısından bu yara hiç iyileşmedi. “Tanrı’nın iradesine rıza göstermek gibi bir his kazanmayı” umuyordu, ama bunu başarıp başaramayacağı şüpheliydi.²⁴ Yillardır sakladığı, aziz tuttuğu küçük yadigarlar –çocuklu notlar, yarılmış örgüler, saç bukleleri– Paskalya’da aralarından ayrılan gözde kızını hatırlatıyordu ona sürekli.

Charles’ın tepkisi daha kararlıydı. Fox’a 29 Nisan’da anlattığı üzere “insafsızca gelen acı” kayıpları ona ağır bir darbe indirmiştir. “Aşağılık, korutucu bir havalenin” kurbanını almasına çaresizce seyirci kalmıştı. Malvern Tepeleri’nde, o berbat açıklı sahneye seyirci olmuş, Annie’nin “küçük bir melek gibi sükünet içinde sönüp gitmesine” tanıklık etmişti. Ona göre ölüm bir çıkmaz, yeni bir başlangıç anlamına geliyordu. Ölümüslüğün Hıristiyanlıktaki anlamı üzerine üç yıl süren derin düşünme sürecine bir son vermişti; doğanın trajik rastlantısallığına yeni bir pencere açmıştı. Fox’a yazdığı günün ertesinde, Annie’nin ölmesinden tam bir hafıta sonra, yalnızca kendisi ve Emma için “eğer yaşarlarsa ileriki yıllarda” okumaları için çocuklarına dair kısa bir hatırlat kaleme aldı. Çektiği acıdan hiçbir iz taşımayan bu satırlar, yazdığı en güzel ve kuşkusuz duygusal olarak en yoğun satırlardı.

Annie’yi insan doğasındaki en yüksek ve en iyi şeylerin bir örneği olarak resmetmişti. Fiziksel olarak, entelektüel olarak, ahlaken Annie yalnızca mükemmelidi: Hareketleri “esnek, hayat dolu ve kuvvetliydi;” akı “saf ve şeffaftı;” tavırları “cömert, sık ve şüpheden uzaktı; imrenme ve kıskançlık izleri taşımıyordu; iyi huyluydu, hiç hırslı değildi.” “Onda kusur bulmayı gerektirecek bir yönü yoktu pek; ne olursa olsun hiçbir biçimde hiç cezalandırılmamıştı,” diye yazmıştı tekrar tekrar. “Gözümüzdeki bir tek bakış, hoşnutsuzluk değil (Tanrı’ya şükürler olsun, ona pek öyle bakmadım), yakınlık isteyen bir bakış birkaç dakika sonra bütün cehresini değiştirdi.” “Kısapık bir süre için bile olsa Emma’yla bir yere gidecek olduklarında, onun acı acı ağlamasına,” daha küçükükken, “Anneciğim, sen ölecek olursan biz ne yaparız?” demesine neden olan işte bu ince duyarlılığı. Annie’nin karakterinin mükemmellığı, fiziksel olarak şefkat gösterme tarzında da ortaya çıkıyordu. Bebekliğinden beri, annesini babasınıbagrına basar, bu da onların çok hoşuna giderdi. “Öpülmeyi de severdi.” Gerçekte de “cehresinin her ifadesi şefkat ve iyilikle işildardı; bütün alışkanlıklar onun sevgi dolu mızacının etkisi altındaydı.” Charles her şeyden

fazla Annie'nin yüzünü, gözyaşlarını ve öpüçüklerini, "ışılıtlı gözlerini, yüzünü çizgi çizgi yapan gülümsemesini" ve "sevgili dudaklarını" hatırlıyordu. Bu masum çizgileri tekrar tekrar gözünün önüne getiriyor, onları iki yıl önce çekilmiş dagerreyotiple karşılaştırıyordu. "Ah, onun sevgili neseli yüzünü ne kadar derinden, ne kadar şefkatle hâlâ sevdığımızı ve seveceğimizi artık bilebilir," diye bitirmiştir satırlarını: "Tanrı onu korusun."²⁵

Annie ölmeyi hak etmiyordu, bırakın öte dünyayı, bu dünyada cezalandırılmayı bile hak etmemiştir. Charles'in sözlereyle "Mutlu bir hayat sürecekti," ama sağlıksızlığa toslamıştı ve doğanın denetimi onu yakalayıp acımasızca ezmiştir. Karşı saldırırda bulunma ihtimali olmayan bu mücadele yeterince "acı ve insafsızdı." Fakat bütün tersliklere rağmen Charles hâlâ onun hayatta kalabileceğini düşünüyordu. Onun yüzü, sevgi dolu öpüçükleri, Emma'dan ayrıılırken döktüğü gözyaşları hâlâ aklındaydı. Niha-yetinde kendisinin de Emma'dan ayrılması gerekecekti.

Tam da o gün Emma'nın doğum sancıları başladı. Çocuk doğurmak, kloroformun yardımıyla bile olsa riskli bir iştı; hele ki 43'üncü doğum gününe iki gün kalmış bir anne için. Yanlış alarmdi ama bu. Onca şeye dayanmış olan Emma'nın bir on beş gün daha beklemesi gerekiyordu. Doğumu iple çekiyordu. Bir bebeğin bakımıyla uğraşmanın "çok yarıştırıcı bir iş" olacağını söylüyordu. Fakat 13 Mayıs'ta Horace sağ salim dünyaya geldiğinde, Emma üzüntüsünün azalmadığını gördü. Down Konağı'na yeni bir hayat gelmişti, ama o yardımçı olacak bir çift eli kaybetmişti. Bu bebeğin onun sonuncu bebeği olması gerekiyordu.

Annie'nin insafsız bir darbe gibi gelen ölümü, Charles'in ahlaki, adil bir evrene duyduğu inançtan geriye kalan ne varsa hepsini yok etmiştir. Charles daha sonraları bu dönemin, uzun süren, uzatılan bir çürüme süreci olsada onun Hıristiyanlığı için son ölüm çanlarını çaldığını söyleyecekti. Evde de inançlarını korumakta daha özgürdü artık. Her zaman zorlu ve tehlikeli geçmiş dokuz doğumun ardından Emma ebediyen birbirlerine ait olduklarını düşünmenin güvencesine ihtiyaç duyuyordu.²⁶ Başka bebeklerinin olmaması, ayrılma tehdidinin de ortadan kalkması demekti. Gelecek yıllarda kesinlikle birlikte olacaklardı. Charles artık inanmayan birinin duruşunu alıyordu.

1851 - 1860

26. Bölüm

Sermaye Sahibi Bir Beyefendi

1 851 yazının güneşı, Victoria İngilteresi üzerine güven verici pırıltılar saçıyor, dünyanın en zengin imparatorluğu için bir barış ve ilerleme vaat ediyordu. Avustralya'da altın bulunmuştu, Livingstone Zambezi'ye daha yeni ulaşmış, Manş Denizi'nin iki yakasını birleştirecek ilk kablo başarılı bir biçimde döşenmişti. Emperyal vaatlerle işildayan yeni bir çağ doğuyordu; ülkenin yakınlarındaki emareler de en az bunlar kadar hayırlıydı. Sermest ticaret ve "bırakınız yapsınlar" yaklaşımı pek az kişiye rakipsiz bir zenginlik getirmiş, geri kalanlar için de yükselme umudu yaratmıştı. Eski siyasi bağlılıklar çatırdıyordu, eski Whiglerden yeni bir liberal parti doğmuştu. Avrupa'daki hükümetlerin yarısını silip süpuren firtınalar, zararsızca Britanya Adaları'na geçmiş; ülke içinde çatışmalar yaşanacağı yönünde duyuulan son korku kalıntıları sabah çığı gibi dağılıp gitmişti. "İngiltere'de bir devrim olması ihtimali, ayın düşmesi ihtimalinden fazla değildi."¹

Büyük Sergi, Britanya'nın kendi başarısıyla böbürlenmesiydi. Londra'da Hyde Park'ta düzenlenen sergi, ilk uluslararası zanaat ve imalat sergisi olmuştu. 1 Mayıs'ta açılan sergi cam ve demirden yapılmış koskoca yeni bir esere, Kristal Saray'a ev sahipliği yapıyordu. Joseph Paxton'ın kuvvetli ama kolay kırılır, geniş ama yanabilir (1936'da yanmış) şaheseri İngiltere'nin ekonomik üstünlüğünün sembolüydü. Kule gibi yükselen uzun ve dar orta kısmı ile kanatları, insanda bir huşu uyandırıyordu. Kocaman bir serayı andıran iç kısmında serpilmekte olan serbest girişimin ilk meyveleri, devasa makineler ve yerli topraklarında zorla imal edilmiş birçok mal sergilenyordu. Burada Lunar Cemiyeti'nin –Boulton, Wedgwood, Priestley ve Erasmus Darwin– sanayiyle ilgili hayalleri son derece gerçek bir hal almıştı. Sergilenenlerin yarısı İngiltere fabrikalarından geliyordu. Kraliçe'nin eşi Prens Albert bunları serginin açılış gününde Kraliçe'ye bir hediye, "modern bilimin desteklediği" toplumsal uyumun ürünü olarak sunmuştu.²

Victoria'nın ulusu bir bütün olarak bu göz kamaştırıcı sergiye koştı. Açılıştan üç hafta sonra, hafta içi giriş ücretleri bir şiline indirildi. Demir-yolları sergiye gidenlere özel ayrı bir tarife uygulamaya başladı ve günübirlik sergi ziyaretleri moda haline geldi. 1851'de o zamana kadar trenle yolculuk yapmış olan insan sayısından çok daha fazla sayıda insan ilk tren yolculuklarını yaptı. Toprak sahipleri, hisse sahipleri, iş adamları ve kitleler ortak bir zeminde buluşuyordu. Hepsi de "görünmez bir etkiyle yönetiliyormuş, görünmez bir etkiye tabiymış" gibi görünüyordu: "Tek bir yüksek ses bile duyulmuyor, tek bir düzensiz hareket bile görülmüyor; canlı dalga sessizce yol alıyordu."³ Bilime dayalı bir sanayiden yeni bir hümet ve saygınlık duygusu doğuyordu.

Dini yobazlar bu sergi için Tanrı'ya övgüler yağıdırırken, okumuş yazmış çevrelerden özgür düşünürler de başka türlü ilhamlar alıyordu. Birçokları, daha dünyevi bir ihtiyaç için, bir iş bulmak için Londra'ya çekilmişti: Şairler, profesörler, doktorlar, avukatlar, yazarlar, doğabilimciler, gazeteciler, siyasetçiler. Bazıları bağımsız olarak geçinebiliyordu, ama birçoğu ayakta kalma mücadeleşi veriyordu. Çoğu otuzlarında ya da kırklarının başındaydı ve yeni yeni isim yapıyorlardı. Hepsi de Kristal Saray'la gelen yeni çağın liberal, ilericî reformlar gerektirdiğine; doğanın tercümanlarının da Anglikan müessesesinin sahip olduğu statü ve ödüllerde hak sahibi olduğuna inanıyordu. Pozitivizm, Cumhuriyetçilik, Sekülerlik, Materializm ve hatta inançsızlığın daha aşırıya kaçan "-izm"lerini kapsayan bir itikatlar yelpazesinde huzursuz bir koalisyon oluşturmuşlardı. Bu entelektüel elit doğayı rekabetin hâkim olduğu bir piyasa olarak resmetmeye başlamıştı. Evrimin hitap ettiği yeni kitleydi bu; ilerlemeye, teknolojiye, ahlakin ve insanın doğallaştırılmasına bağlıydılar. Değişimin başını çeken grup olarak dünyayı Darwin için daha güvenli bir yer haline getiriyorlardı.

İttifaklarının odak noktası, John Chapman'ın Strand Caddesi 142 numaradaki eviydi. Chapman aldığı eğitim itibarıyla tıbbiyeliydi –aslında bir zamanlar Dr. Gully'nin homoeopatisti olmuştu– mesleği itibarıyla da yarındı. Henüz otuz yaşında bile değişti ama son dönemde ortağı dağıtan kitaplarla etkileyici bir yayın listesi oluşturmuştu; yayinallyigi kitaplar arasında Newman'ın kitapları, Atkinson ile Martineau'nun *Letters'*; Darwin'in öğrenci arkadaşı, emekli dejirmen sahibi W. R. Greg'in sağanak halinde gelen ilk kitapları, Herbert Spencer adında çiçeği burnunda

bir gazetecinin kitapları da bulunuyordu. Bu katalog, Chapman ile karışının tuhaftır *aile ilişkisini* paylaştığı parlak ama tanınmamış bir isim olan Marian Evans –sonraları George Eliot olarak tanınacaktı– tarafından hazırlanmıştı. Chapman zor durumdaki *Westminster Review*'u satın almıştı, gazeteyi yazarları için bir platform haline getiriyordu. Yazarlar, Chapman'ın o yaz cuma akşamları verdiği, yeni özgür düşünce ve reform bayraktarlığının bolca desteklendiği yemeklerde bir araya geliyordu. Onlara, Evans'ın tabiriyle “dünyanın öncüsüne” başka muhalifler de katılıyordu: aralarında filozof John Stuart Mill, Üniteryen fizyolog William Carpenter, *Vestiges*'in yazarı Robert Chambers, ilımlı bir hareket olarak “Sekülerizm”i başlatmaya hazırlanan, giderek olgunlaşmış ateist Holyoake de bulunuyordu.⁴ Kısa süre sonra genç, öfkeli bir gemi cerrahı da onlara katılacaktı: Thomas Henry Huxley.

Sıcak haftalar geçip giderken Evans yeni gazetenin görüşlerini özetleyecek bir broşür üzerinde çalışıyordu. Chapman'ın içinde bulunduğu çevrenin ortak inançlarını layıkıyla ifade edecek bir belgeye ihtiyacı vardı; ilerlemeye, bozuklukların İslahına, yeteneklerin ödüllendirilmesine duyulan inancı ifade edecek bir belgeye. Dört sayfalık broşür ağustos ayı sonunda entelijansiyaya ulaştı. Hayati önem taşıyan bir andı bu. İllerlemeci evrim ilk kez orta sınıf tarafından kolektif olarak destekleniyordu. İşçi sınıfından kışkırtıcıların dile getirmek için zindana atılma riskini göze aldığı şey artık ülkenin onde gelen okuryazar çevrelerinden birinin çıkardığı yayının “temel ilkesi” haline gelmişti. Chapman ve Evans buna “Gelişme Yasası” diyordu. Gazetenin editörleri “insanın yarattığı kurumların, tedrici bir gelişimin sonucu oldukları ölçüde en az doğanın ürünleri kadar sağlam ve kalıcı olduğunu” ilan ediyorlardı.⁵

Peki ama *Westminster Review* yazarlarının her bakımdan desteklediği gelişme ne tür bir gelişmeydi? Evrimin mükemmel derecede doğal, kesintisiz bir süreç olduğu inancının ötesine geçen bir ittifak söz konusu değildi. *Vestiges* bu görüşe uyuyordu, Newman ile Chapman da ağırlıklarını bu kitaptan yana koymuşlardı. Fakat *Vestiges* hâlâ ucuz ve kusurlu bir çalısmaydı. Chapman'ın çevresinden kimse artık kitabı yeterli bulmuyordu; onuncu basım için esaslı bir gözden geçirme çalışmasına girişen Chambers'ın da öyle bulmadığı kesindi. Zekice düşünülmüş, sofistik ve bilimsel olarak saygın bir evrim mefhumuna acilen ihtiyaç duyuluyordu, muhalifler de böyle bir kavrayış oluşturmaya çalışıyordu. Chapman Richard Owen'a rica-

da bulundu, ama bir yere varamadılar. Owen'ın gelişme fikri Platoncu bir idealdi, ilahi Akıl'da mevcut olan bir şeydi. Evrim "kanununun" insan hayatı biraz daha somut bir biçimde açıklaması gerekiyordu. Kristal Saray'ın muhteşem görünümünü, sanayi alanındaki başarıları, İngilizlerin üstünlüğünü, her şeyden de önce ilerlemeyi dikkate alması gerekiyordu.⁶ Chapman'ın dostlarından yalnızca biri bu ısrangotunu tutabiliyordu.

Herbert Spencer çalışmakta olduğu *The Economist*'in bürosunda ucuza kalıyordu. Burası Chapman'ın evinin tam karşısında, Strand'ın "hiç bitmeyen patırtısının" ortasındaydı. Evans broşür için yaz aylarında Spencer'a danışmıştı. Spencer Derby'den, Metodist ve Üniteryen bir aileden geliyordu; Chapman tarafından bir önceki yıl yayınlanan *Social Statistics* [Sosyal İstatistik] adlı kitabı Kilise'ye muhalif dindarların ahlaki evrenini yararlı bir doğal süreç olarak resmetme girişimiymişti. Spencer uzunca bir süredir evrimi kabul ediyor, onu her bireyin edindiği ve sonraya aktardığı değişikliklerin bir toplamı olarak görüyordu. İlerleme bir zorunluluktu. "Bütün organik yaratılışın altında yatan kanundu;" medeniyet "doğanın bir parçasıydı; hepsi de embriyonun gelişimiyle ya da bir çiçeğin açılmasıyla bir bütündü." Kötülüğün nihayetinde kaybolup gideceğinin, insanın "mükemmelleşeceğini" garantisiydi.⁷

Büyük Sergi'nin düzenlendiği yaz Spencer ilerlemenin biraz daha fazlasını ifade ettiğini fark etmişti. Chapman'ın çevresinde yer alan bir başka isim, George Lewes, onu Fransız zoolog Henri Milne-Edwards'ın "fizyolojik işbölümü" kavramıyla tanıtmıştı. Carpenter da Spencer'i evrimin "genel" olandan "özel" olana doğru sürekli bir değişim olduğuna ikna etmişti; evrim organizmaları, içinde bulundukları ortama uygun olarak yontuyor, Milne-Edwards'ın sanayiyle ilgili benzetmesinde olduğu gibi her birini görevine uygun hale getiriyordu. Spencer artık hayvanlar açısından geçerli olan şeyin, toplum açısından da geçerli olduğuna inanıyordu: İlerleme uzmanlaşmayla birlikte geliyordu. "Medeniyeti harekete geçiren gúcun" o "büyük işbölümü ilkesi" olduğunu söyleyen Prens Albert değil miydi? Büyük Sergi, "bütün insanlığın ulaştığı gelişme noktasının canlı bir tablosu" değil miydi?⁸

Fakat hâlâ aşılması gereken büyük bir engel bulunuyordu; insanın mükemmelliğine duyulan inancı yarınlık yüzyıldır küllendiren bir engel. Her zaman doyurulacak çok sayıda boğaz olacaktı, ama etrafta hiç yeterli yiyecek olmayacağı: varoluş için acılı bir mücadele verilmesi kaçınılmaz-

di. Malthusçu “nüfus ilkesi” böyle diyordu, çoğu liberale göre de bu ilkenin kutsal bir yeri vardı. İnsanlığın tek umudu her çift çocuklarına bakacak maddi gücü erişinceye kadar seksten kaçınmakta yatıyordu. Fakat Peder Malthus'un deyişile böyle bir “ahlaki dizginleme” insanlığın geniş kitleleri tarafından hiç uygulanmamıştı.⁹ Geçmişteki deneyimler sayılınmıyor idiyse, Spencer'in ilerlemeci inancının sonu felaketti.

Aslına bakılırsa *Westminster* çevresi Malthus konusunda derinden bir bölünme içindeydi. Holyaeke gibi işçi sınıfına sempati duyanlara göre, Malthus'un ilkesi şeytan icadıydı. İşliklerin ideolojisiydi, yoksullğun kabahatini yoksulların sırtına atıyor, zenginleri kutsuyordu. Fakat pamuk krallarından ve onların savunucularından yana olanlar için –Greg ve Martineau gibi– Malthusçu ilke doğanın yararlı bir ilkesiydi, sorumluluğu ve kendi kendini geliştirmeyi teşvik ediyordu. Chapman bu konuda bir ittifak sağlanmış olmamasından yana o kadar kaygılıydı ki *Review*'u aldığında Spencer'dan ilk sayıda nüfus hakkında bir makale yazmasını istedi.

Spencer'in “Hayvanların doğurganlığıyla ilgili genel kanundan çıkarılmış nüfus teorisi” başlıklı makalesi ikinci sayıda yayınlandı. Makale herkese bir şey sunuyordu, ama aslan payı hali vakti yerinde olanlara gidiyordu. Spencer'in bakış açısına göre acı verici Malthusçu ilke hem doğrudydu, hem de kendi kendini düzeltiyordu. Maddi durumlarının kaldırılabileceğinden fazla üreyen insanlar “doğruca soylarının tükenmesine giden yolu” tutmuş oluyorlardı; “kısa süre önce İrlanda'da tanık olduğumuz üzere birer birer ölüp gidiyorlar,” diyordu Spencer. Geride kalanlar “kendi kuşaklarının seçilmişleri” oluyordu. Ahlaki bir dizginlemeye başvurdukları, ileri görüşlü oldukları için “kendi kendini koruma” güçlerini sonraki kuşaklara aktarıyorlardı. İlerleme sağlanıyordu; nihayetinde insanın istekleri ve ihtiyaçları mükemmel bir biçimde dengeleneneceği: yiyecekten fazla doyuracak boğaz olmayacağı.¹⁰

Darwin ailesi sergiye gitmeyi iki ay bekledi. Charles saplı sülükayaklılar hakkında yazdığı kitabı bitirmek, yayıncılarına elden teslim etmek istiyordu. Emma'nın da Horace'in doğumunu sonrası kendisini toplamak için epey zamana ihtiyacı vardı. Hepsi birlikte, Erasmus'un sık bir semt olan Mayfair'de Park Street'teki evine 30 Temmuz'da, hafta ortasında ulaştılar. Kristal Saray neyse ki arabayla kısa bir mesafedeydi. Bütün sergileri gezebilmek için birkaç kere gitmek gerekiyordu. Sekiz yaşındaki Etty ile

altı yaşındaki Georgy sıkıldılar; Ras Amca onları şekere boğunca evde kalarılar. Charles ile Emma hayatlarında böyle bir şey görmemişlerdi. Ancak doğa –bir deprem, bir yağmur ormanı, Tierra del Fuegolu bir vahşi– bu kadar huşu uyandırabilirdi. Dönüp duran kocaman pompalar ve baskı makineleri, gürültüyle takırdayan dokuma tezgâhları, heybetli kazanlar, tıslayan motorlar; üstleri camla örtülmüş, altın ve gümüş süslerle dolu kadife kaplı sehpalar; bir kraliçenin fidyesi olabilecek mücevherleri barındıran yakından koruma altına alınmış küçük kutular, hepsi de başka dün-yalardan geliyordu. Ama Charles çabucak yoruldu. Hava sıcaktı, büyük cam ev tıklım tıklımı; eve döndüğünde başı ağrııyordu. Sonra midesi patladı ve günlerce canını sıktı.¹¹

Hooker’ı özlüyordu. Hooker da Lyell gibi sergi jürisinde bulunuyordu; sergiler hakkında raporlar kaleme alması istenen bilim insanlarından biriydi; bu işi itibar toplamak için olduğu kadar getireceği 100 sterlin için de üstlenmişti. Charles Londra’ya geldiğinde Hooker geliniyle birlikte Paris’teydi; diğer juri üyeleriyle birlikte Louis Napoleon’un cebinden yiyp içiyordu. Charles Londra’da, sülükayaklılarla ilgili devasa el yazmasını bir uşakla Ray Cemiyeti’ne gönderdi. Beş yıllık bir çalışmanın ürünü bu ve Charles’ın da onu “postanın cılız insafına emanet etmeye hiç niyeti” yoktu. Cemiyetin de el yazmasının aynı özenle yerine ulaşlığını sağladığını görmeden Down’a dönemeyecekti. Cemiyeti, “güvenilir bir ulakla matbaaya gönderin,” diye uyardı, “ulaşıp ulaşmadığını da kontrol edin.” Anlaşılır bir kaygıyla “Aptalca hassasiyetimi affedin,” diye eklemiştir.¹²

Downe’da* hayat devam ediyordu, günler aynı minvalde akıp gidiyordu. Charles sabahları erkenden kahvaltı yapıyordu; sonra posta gelinceye dek sülükayaklılarla uğraşıyordu; postadan sonra bir süre daha sülükayaklılarla haşır neşir oluyor, canlanmak için biraz yürüyüse çıkyor, sonra da öğle yemeğine oturuyordu; öğleden sonralarını dirlenerek, okuyarak, mektup yazarak ve şekerleme yaparak geçiriyordu; sonra çay vaktine kadar biraz daha sülükayaklılarla uğraşıyor, arkasından tavla oynuyor, sonra da yatıyordu. Geceler Charles için “hep zor” geçiyordu. Zihnini hiç

* Köy İrlanda'daki Down bölgesiyle karıştırılmasını önlemek üzere adının yazılışının yüzünlör arasında Downe olarak değiştirdi. Down Konağı'ya adını olduğu gibi koyrdu.

netleştiremiyordu. Düşünceler, gördüğü şeyler yakasına yapışıyordu: tuhaf bir teşrih işlemi, toplumsal bir haksızlık, sıkıntılı bir mektup. Evde güven içinde olsa da sergi yüzünden hâlâ kendini kötü hissediyordu.¹³ Gelecek de onu kaygılandırıyordu. Bir beyefendinin geleceği planlaması gerekiyordı. Sağduyulu ileri görüşlülük ona özlem duyduğu güvenliği sağlamıştı ve buna ilmlî bir servet de dahildi. Ama doyuracak yedi küçük boğaz olduğundan sorumlulukları hiçbir zaman olmadığı kadar büyülüktü. Ailesi artık tamamlanmıştı; Fox'a bir çocuk daha gelirse eğer "taziyelerini bilir," diye yazmıştı. Uzun vadeli planlar yapması gerekiyordu.

Kızlar uygun müreibbiyelerin gözetimi altında, Emma'yi örnek alarak kendi başlarının çaresine bakarlardı. Onu asıl kaygılandıran oğlanlardı; beş oğlu. Alışıkları biçimde yaşamalarını sağlayacak, sağlam, öne çıkan mesleklerde sahip olmaları gerekiyordu. Charles bu "umacı" hakkında şamatadan fazlasını koparıyordu. Ailenin serveti gelecekte onların ellerinde olacaktı; gerçekten de kalacak bir miras olacaksa tabii.¹⁴

Sorunun kökeninde para vardı. kâğıt üzerinde Charles ve Emma'nın durumu iyiydi. Ortak yıllık gelirleri 3000 sterlini aşıyordu ki bu da onları, ülke çapında en üst düzeyde yer alan, yüzde iki-üçlük rantiyeci dilimine sokuyordu. Miras alındıkları sermayenin dirayetli yatırımlarda kullanımla elde ettikleri bir gelirdi bu. Lincolnshire'daki 14.000 sterlin değerindeki Beesby çiftliğinin yanı sıra, Charles babasının ölümünden sonra 40.000 sterlin değerinde mal varlığına sahip olmuştu. Doktor ona Lincolnshire'da Sutterton Fen'de başka bir çiftlik, Powis Dükü'ne 13.000 sterlin değerinde ipotek ve Britanya ile Amerika sanayilerine büyük yatırımlarda bulunmasını sağlayacak miktarda kaynak bırakmıştı. Emma'ya da babasının vasiyetinden iyi bir pay düşmüştü. Onun mal varlığı ağabeyi Josiah ile Erasmus Darwin'in gözetiminde bulunuyordu; bu, kadını kocasının alacaklılarından korumak için alınan güncel bir önlemdi. Wedgwoodlardan gelen bu zenginlik 25.000 sterlini aşmıştı; buna aile şirketine yapılmış bir yatırım, kanal ve demiryolu hisseleri, Shropshireli bir esnafın oğluna kesilmiş büyük bir ipotek bedeli de dahildi.¹⁵ Toplamda Emma ve Charles'in yatırımları 80.000 sterlini aşıyordu.

Bu servetin büyük ve giderek de büyüyen bir bölümü menkul kıymetlerden, çoğunlukla da demiryolu hisselerinden oluşuyordu. Charles yeni demir ve buhar çağını finanse ediyordu. 1851'de Britanya'da demiryollarının uzunluğu 10.880 kilometreydi; yani Batı Avrupa'daki beş ülkenin

demiryolu ağlarının toplam uzunluğundan yedi kat daha fazlaydı. Piramitlerin ya da Çin Seddi'nin inşasına benzeyen bu başarı pahaliya mal olmuştu. Demiryolu patlaması vahşice spekülasyonlarla kamçılanmış, "bir rakiniz yapsınlar" ilkesinin izniyle herkes için serbest bir alan haline gelmişti. İnsanlar bir gecede servet kazanıp kaybediyorlardı; aynı şey hayatlar için de geçerliydi. Bilginler British Association'ın toplantılarına saatte yaklaşık 100 kilometre hız yapan ekspreslerle gidiyor olabilirlerdi; ama gidecekleri yere hızla ulaşmak için rekabet halinde olan denetimde tabi tutulmayan şirketler yüzünden kiyım da berbat oluyordu. Kazalar o kadar olağan bir hal almıştı ki gazeteler yalnızca büyük kazaları haber veriyordu. Bazen kazaların sorumlusu dikkatsizlik oluyordu. Charles'in dostu Hugh Strickland, 1853'te British Association'ın Hull'daki toplantısına giderken Retford İstasyonu yakınlarında ölmüştü.¹⁶ Yolda demiryollarının kesişme noktalarında jeoloji çalışmaları yaparak ilerleyen Strickland bir yönden gelen kömür treninin geçip gitmesini izlerken diğer yönden gelen bir ekspresin altında kalmıştı.

Charles demiryollarında vurgun yapmayacak kadar temkinliydi. O ve Emma, patlama yarışırken mirasa konmuşlardı; ama Charles hâlâ vakit kolluyordu, piyasa duraklığında hisse almış, düşük riskli kredilerle piyasaya girmiştir. 1847'de bahar aylarında yaşanan paniğin ve faiz oranlarındaki yükselişin ardından Leeds ve Bradford Railway'e binlerce sterlin akıtmaya başlamıştı. Birkaç yıl sonra da çok geç kalmış olarak Londra ve Kuzey Batı hisselerinden çıktı, 800 sterlin kaybetti; ama 1854'te Great Northern Railway'e 20.000 sterlin yatırdı ve bunun getirileriyle yıllarca yaşadı. Dirayetli bir finansör olup çıkmıştı. O sıralarda onun için başka bir çiftlik araştırmakta olan Lincolnshireli emlakçısıyla şöyle akıl yürütüyordu:

Garantili demiryolu hisselerinin düşük olması, bu tür hisselere yatırım yaparsam daha akıllıca hareket etmiş olacağımı düşündürdü; yaklaşık yüzde 5 alacağımı varsayırsam araziden kazanacak olduğumu aşan faiz oranı, hayatımın geri kalanı boyunca (gelirim tamamını harcamadığımdan), altın fiyatlarındaki herhangi bir düşüşü teflafi edebilecek bileşik faizli bir amortisman fonu oluşturacak.

O yıl geliri toplam 4600 sterlin arttı, bunun yarısı yeniden yatırıma harcandı.¹⁷

Fakat Charles bu mali bilgiyi kolay edinmemiştir. Yıllarca haberleri okumuş, piyasaları izlemiş, uzmanların tavsiyelerine başvurmuştur. Genelde çok da gergindi. O ve Emma, kâğıt üzerinde hayatlarını kurtarmışlardı, ama pratikte gelecekleri –ve çocukların geleceği– bir darbede tehlikeye girebilirdi. Gelirlerinin büyük bir bölümü borsadaki dalgalanmalara duyarlıydı. Hisse senedi fiyatları gerilediğinde, şirketler –korkunç demiryolu şirketleri– çöküyor; yatırımcılarını da kendileriyle birlikte aşağı çekiyordları. Bir panik, bir başka paniğe yol açabilir, demiryolu balonu patlayabilirdi. Darwin araziye yatırım yapmanın daha güvenli olduğunu düşünmeye başladı. Emlakçısına 5000 sterlin değerinde bir arazi bakması ricasında bulunurken, “Ailem geniş ve büyüyor, bu durum da güvenli ve akıllıca yatırımlarda bulunmak için elimden geleni yapmamı gerektiriyor,” diyordu.¹⁸

Köyde güvenceye ihtiyacı olan tek büyük aile Darwinler değildi. Bol çocuklu aileleriyle köylülerin sayısı, “büyük adamların” sayısını bir hayatı aşıyordu ve Charles da “hamisi” Henslow’u örnek alarak onlara ekonomide bir pay veriyordu. Charles artık yöredeki Kömür ve Giysi Kulübü’nün hazinedarlığını yürütüyordu, Peder Innes ondan bu işi üstlenmesini rica etmişti. İyi kalpli rahip Down Konağı’nın düzenli bir ziyaretçisiydi, bir gün enfiye değişim tokuş ederlerken Charles bir yardım derneği kurmayı önermişti. “Himbillara” tasarruf etmeyi öğretecek, onları hastalığa, yaşlılığa ve ölüme karşı kenara üç-beş kuruş koymaya teşvik edecekti. Küçük bir aylık prim onlara geçimleri için her hafta birkaç şilin, gömülmeли için de 5 sterlin kazandıracaktı. Innes planı beğendi, 1850’de Down Dostluk Derneği usulüne uygun olarak kuruldu; “kulübü” köy kilisesinin karşısındaki George and Dragon Inn’de bulunuyordu. Henslow onlara kurralların ve düzenlemelerin belirlenmesinde yardımcı oldu; kulüpte küfretmenin cezası 2 şilin 6 metelikti, sarhoşluk ve kavga etmenin cezası 5 şilin ve içki, kumar, çalışırken sosyal yardım almanın cezası da dernekten atılmaktı. Darwin koruyucu ve hazinedar oldu, adamların penilerini İngiltere Merkez Bankası’na yatırıyordu.¹⁹ Babalık sorumlulukları artık evin çok ötesine ulaşmıştı.

Hesapları titizlikle tutuyordu. Kamunun önünde küçük düşmeye ve belirsizlik dönemlerinde yoksulluğa karşı onun sigortası da buydu. Gerçekten de 1850’lerin başında işaretler kötüye gidiyordu. Ona musallat olan bir başka “umacı” da altındı. Altın kitlesel göçlere neden oluyordu. Bu

pırıltılı madde 1849'da California'da bulunmuş; iki yıl sonra da Avustralya'ya sıra gelmişti. İnsanlar servetlerini aramaya koşuyordu; sırıf 1852'de İngiltere'den Avustralya'ya 80.000'i aşkın insan göç etmişti; sermayenin de onları takip edeceğini korkuluyordu. Altın fiyatları yükseldiğinden, bunu hisse satışlarında bir yükseliş izleyecekti. Hükum başladığında, artık çok geç olacaktı. Onun ve Emma'nın portföyleri silinip gidecek, aile mahvolacaktı. Oğlanların taşınması gerekecekti, o da "kesinlikle" onlarla birlikte göç edecekti. Rahatça yaşamalarını sağlayacak bir miras olmaksızın, İngiltere'de gelecek umutları hiç yoktu. "Bir meslekte bir kuruş kazanmaksızın yıllarca kölelik yapabilirlerdi."

Uzun zamandır Avustralya'da yerleşik olan, *Beagle*'daki eski uşağı Covington'a, "Zengin bir adam olsam da geleceği düşündüğümde genellikle sömürgelerimden birine yerleşmiş olmayı diliyorum gayretle," diye yazmıştı. "Şöyle bana, sence sermaye sahibi bir beyefendi New South Wales'de ne kadar ilerleyebilir? Güvenli bir yatırım yaptığında ne kadar faiz alabiliyorsun? Yiyerek ne kadar pahalı? Ne kadar arazin var?" Aslında Charles'in "en beğendiğini" söylediği yer Kuzey Amerika'nın orta eyaletleri idi. İmparatorluk da hâlâ ümit vaat ediyordu; ekonominin çökmesi halinde bir sübap olacaktı. "İngilizler kesinlikle soylu bir millet," diye ekliyor du, "Avustralya ile Yeni Zelanda'yı güvenle elde tutuyor olmamız da büyük bir nimet." Covington'ın yazdığı mektup onu gayrete getirdi; çok geç meden yine düzenli olarak yazışıyorlardı. Charles altın hakkında haberler almak istiyordu. Madenlerin işletilmesiyle ilgili "bütün büyük ve yeni planların" Amerikalı göçmenler tarafından "tasarlanıp yürütüldüğünü" öğrenmek onu hayrete düşürmüştü. Covington "koloninin artık belirgin bir biçimde cumhuriyetçi" olduğunu aktarıyordu. Bu durum Charles'i çok etkiledi; burası iki dünya arasında en iyisiydi. Çok geçmeden Avustralya hakkında okuyabileceği her kitabı okumaya başlamıştı.²⁰

Göç etmesi için başka bir sebep daha vardı. 2 Aralık 1851'de Louis Napoleon bir *darbeyle* iktidarı ele geçirmiştir. Yeni bir Napoleoncu imparatorluğun hayaleti, vatansever İngilizleri bir girdaba sokmuştu. Emma'nın Jessie Teyzesi "Fransa'nın düşmesi Tanrı'nın emriymiş gibi görünüyor," diye düşünüyordu. "Artık her şeyin, bir işgalin bile mümkün olduğunu düşünüyorum." Downe'da akşam yemeğinde Kaptan Sulivan, Fransızların İngiltere'ye çıkıp işgal etmesiyle ilgili bir senaryoya herkesi korkuttu. Fransız ordusunun bir kıskaç harekatıyla "Westerham ve Sevenoaks yol-

larını” alıp Downe’ı çevirmesi Charles’ın kâbusu haline geldi. Köyun Napoleon –Jessie’nin kişisel tanışıklıktan ileri gelen tabiriyle “Hayvan” – tarafından kuşatıldığını görmek yalnızca bir paranoya değildi. Charles’ın dostları da aynı derecede ateşliydi. Katolik karşıtı Lyell diktatöre, “muhafiz kitalarına ve Cizvitlere” lanet okuyordu. İngiltere’nin “eski paslı tüfekleri” temizlemeye başlaması için yeterince büyük bir tehdit söz konusuydu. Prens Albert de kardeşine bir “Prusya tüfeği” için yalvarıyordu. Lord Palmerston’un zorla başlattığı yerel mi yoksa ulusal milisler mi diriltilemedi tartışmasının ardından yeni yılda hükümet düştü.²¹

Elbette ki Fransızlar İngiltere’yi işgal etmedi, Darwinler de Downe’da güvenlik içinde yaşadılar. Aile servetleri katlanarak büyüyor, oğlanlar servetin denetimini almaya hazırlıyorlardı. Oğlanların eğitimi başka her şey kadar Darwin’ın yerinde durmasına neden oluyordu, “umacılar” hakkındaki homurdanmaları da kısa süre içinde bir ritüel halini aldı. “Ah şu meslek sahibi olma meselesi, ah şu altın, ah şu Fransızlar,” diye açlıyor du Fox’a. Aslında varlığını sürdürün bir tek belirsizlik vardı.²² “Umacılarımın en kötüsü, kalitsal zayıflık,” diyordu.

On iki yaşındaki Willy, geleceğin aile reisi, “yaşına göre geriydi.” Darwin oğlanın eğitimi konusunda ıstırap çekiyordu. Londra’nın kuzeyinde, Tottenham’daki Bruce Castle School’a gönderme seçeneğini değerlendirdi bir ara. Bir penilik pulla gönderilen postanın mucidi Rowland Hill tarafından kurulmuş olan bu okul, sınıf ayrımlarını güçlendiriyor, katı disiplini vurguluyor, modern diller ve bilime de yer veriyordu. Okul, kelebek toplama hevesiyle “kalıtım ilkesini” zaten göstermiş olan Willy için iyi olabilirdi. Charles okulu ziyaret etti. İyi görünüyordu, yılda “80 sterlini bulan ekstralara ucuzdu.” Fakat aynı zamanda insanın en büyük oğlu üzerinde kalkışacağı “berbat bir deney” gibi de görünüyordu. Charles, Surrey’de Mitcham Vaizi Henry Wharton’a, Willy’ye sırıf “Latince gramer” çalıştırınsın diye bir dönemde 75 sterlin ödüyordu zaten. Willy kolayca ilerliyordu. Latincenin hakkından gelen bir delikanlı her şeyin hakkından geldi Charles’ın inancına göre; bu süreci niye kesintiye uğratayım, diyor du. Bruce Castle’da “çok fazla yenilik”vardı, sonucun ne olacağını kim tahmin edebilirdi ki?

Güvenli bir adım atması ve önde gelen komşusu Sir John Lubbock’u örnek alması en iyisiydi. O en büyük oğlunu Eton’a, “en büyük okullardan birine” göndermişti; 17 yaşındaki delikanlı, babasıyla banka orta-

ğıydı; şehrin finans merkezine giden treni yakalamak üzere her sabah onunla birlikte High Elms'ten yola çıkarken görülebiliyordu. İlk çocuğun başına çok kötü talihsizlikler gelebilirdi. Genç John Lubbock da mükemmel bir doğabilimci oluyordu. Charles teşrihlerde ona yardım ediyor; onu "dikkat çekici derecede sevimli, hoş bir genç adam" olarak görüyordu. Hayır, William devlet okullarından birine gidecekti. İstırap verici bir kardarı bu. Charles Shrewsbury günlerinden gayet iyi hatırladığı "eski moda aptalca eğitim"den nefret ediyordu.²³ O kadar nefret ediyordu ki Ray Cemiyeti'ne verdiği monografisinin ikinci cildinde palamut kabuklu sülükayaklılarla ilgili berbat Latince tanımlamalar yapmaktan vazgeçmişti. Fakat güvende olmak, özgür olmaktan daha iyiydi: Willy Wedgwood dayıları gibi Rugby'ye gidecekti. Her şey dahil yıllık 120 sterlinlik ücret, hocasına ödenen öğrenim ücretinden daha ucuzdu. Willy Şubat 1852'de öğrenimine başladı.

Gayet mükemmel bir uyum gösterdi. Peder Wharton'la birlikte ergenlik tuhaftıklarını aşmayı; "ciddi ve huysuz tavırları" ve tanıştığı "*herkesi memnun etme*" çabasını bir kenara bırakmayı öğrenmişti. Charles onu orta sınıfların devam ettiği bu eski okula gönderdiğine hiç pişman olmadı. Okul Rugby Anglikanlığını koruyordu: Müdürün halefi de selefî de Canterbury Piskoposu oldular. Fakat bir kuşak önce Thomas Arnold'in başlattığı reformlar meyvesini vermeye başlamıştı; okul artık geleceğin bankacılarını, sanayicilerini, siyasetçilerini, bir imparatorluk oligarşisini yetiştiriyordu. Karakter oluşumu, ahlak duygusunun ve görev duygusunun geliştirilmesi, hepsi de müfredata dahildi; Charles da bunu gönülden onaylıyordu. Rugby'nin insanın karakterini geliştirmek için daha fazlasını yapmasını diliyordu. Bir bütün olarak değerlendirdiğiNEYSE bir delikanlı "büyük bir okulun ilimli sıkıntılarını atlattıktan sonra" onu "dünyanın cazibesine" açma riskinin azalmış olacağına emindi. Tek pişmanlığı Willy'yi bu kadar hassas olduğu bir yaşta "ailede göreceği şefkatten" koparmış olmactı. Oğlunu özlüyordu. Çok geçmeden de Willy'nin "klasiklere duyduğu kesintisiz ilginin" zihni üzerinde "büyüstürücü bir etkisi" olduğunu not aldı; "akıl yürütme ve gözlemin öne çıktıığı şeylere olan ilgisini kontrol altına alıyordu." Öbür oğullarını eve daha yakın, "daha farklı çalışmaların yapıldığı, daha küçük okullara" göndermeye yemin etti.²⁴

Willy yaz tatili için eve geldiğinde herkes harika vakit geçirdi. Başlıca çekim noktası, haftalarca onlarla birlikte kalan çeteçi Ras Amca'ydı. Co-

cuklar Londra'ya gittiklerinde, onu hiç birkaç günden fazla görmemişlerdi. Ras şimdi hep onlarla birlikteydi; onu kolundan çekip bahçede gezmeye çıkarıyor, bitkin düşüp sırtüstü devrilene kadar onunla yumruklaşyorlardı. Eras böyle bir heyecana hiç mi hiç alışık değildi. Uşakları sayılmazsa yapayalnız yaşayan 47 yaşında müzmin bir bekârdı. Tavırlarından isteksizlik akıyordu, melankolik bir hali vardı, sanki kendisini ağıza alınamaz bir yazgıya bağlamış gibiydi. Ama yemekli partilerde ışıl ışıl parlıyor, oyuncu zekâsı onu “evrensel çözücü” haline getiriyor, yeğenleriyle birlikte olmaktan zevk alıyordu. Onları candan seviyordu; özellikle de Hens-leigh ile Fanny Wedgwood'un altı çocuğunu; tipki kendi ailesini kurmaya özlem duyan bir adamın sevebileceği gibi. Çocuklar da ona bayılıyordu. Onlarla hoplayıp ziplarken bezginliğinden kurtuluyordu. Elleri ve dizleri üstüne çöküp oyun arkadaşları oluveriyordu.²⁵ Küçük Darwinler bu eğlenceyi hiç unutmayacaklardı.

Çocukların üçünün o aylarda doğum günü vardı; Georgy ile Lizzy'nin doğum günleri temmuz ayında peş peşeydi ve hep birlikte kutladılar. Ama ne okul arkadaşları geldi ne köyden arkadaşları. Çocukların hayatı içe kapanıktı, yalnızca Ras Amcaları, bir de evde görebilecekleri hizmetliler vardı. Charles çocukların en az birini her gün Sandwalk'ta yürüyüse götürüyordu; ama sonra saatlerce sülükkayaklılarıyla baş başa kalyordu. Oğlanlar çalışma odasını “gerçekten acil bir sebep olmaksızın” girilmeyecek “kutsal bir yer” olarak görmeye başlamışlardı. İçlerinden biri nihayet rüşvette başvurmuş, çıkış onlarla oynarsa altı peni kazanacağını söylemişti; işlere yardım etsinler diye Emma'nın başvurduğu bir oyundu bu.²⁶ Charles elbette ki direnmemiştir. Fakat yine de Ras Amca'nın şehrde geri dönmesiyle sıkıntı içinde kalan çocukların olağan oyunculuklarını yeniden keşfetmesi gerekiyordu.

Horace yeni bakıcısının –Brodie Annie'nin ölümü sonrasında bir daha kendisine gelememiştir– gözetimi altında oyun odasında oyuncakları fırlatıp atıyordu; iki yaşındaki Lenny ise yalpalaya yalpalaya yürüyor, hatırlı sayılır ağırlığını etrafıta hissettiyordu. Yaşı büyük olanlar birbirlerinden ayrılmıyorlardı. Burnunu kitaplarına gömmüş değilse elebaşları Willy oluyordu. Georgy ile dört yaşındaki Franky ona ayak uydurmaya çabalarlardı. Üst kattaki merdivenin tırabzanından kayıyor, tavana asılmış bir trapezde tehlikeli bir biçimde sallanıyor, “bir sürü gürültü patırtı çikarıp bağırıp çağrıyordular.” Bahçede iki porsuk ağacının arasına bir sa-

lincak kurulmuştu, tam kızlara göreydi. İki türlü sırikları vardı, kısa olanlarla “kızların bile yürüyebildiği biliniyordu;” bir de Ras Amca kadar uzun boylu bir delikanlı için yapılmış sıriklar vardı. Bunlar babalarının Himalayalar'a gitmiş arkadaşı Mr. Hooker'in yaptığı gibi arazide tümsekli yolları aşarken kullanmak için yapılmıştı.²⁷

Etty ve Lizzy genellikle evin yakınılarında oluyorlardı. Dört yıl arayla doğmuşlardı, Emma da bu açığı kapatmak için pek bir şey yapmamıştı. Charles'la ilgilenmesi, arada bebeklere bakması gerekiyordu; bu yüzden kızlar sırayla, aşçıya, dadiya ya da bakıcılarına bağlanmış, Etty izin verildiğinde annesine yardım etmişti. Bazen büyük halaları Sarah Wedgwood'un köydeki evine gidiyorlardı yürüyerek. Sarah'nın büyük evi, Petleylerin göletinin tam karşısında yer alıyordu, tarlaların arasından geçerek yalnızca yarımetre uzaktaydı. Sarah oraya 1847'de yerleşmişti, yetmiş yaşlarında ölmeyi bekleyen bir kız kurusuydu. Onunla görüşmeleri “ender, ama biraz sıkıntı verici” oluyordu. Ama uşakları gerçek bir çekim merkeziydi. Kızlar arka kapıyı çaldıklarında her zaman neşeye karşılaşıyorlardı. Martha Hemmings onlara neşeli havalar öğretiyor, Mrs. Morrey de çok güzel zencefilli çörekler ikram ediyordu. Kızlar çiçeklerin “gizemli bir büyüsünün” olduğu bahçede dolaşıyor, sonbaharda erik topluyorlardı.²⁸

Ama bunların hiçbiri evde, onları harekete geçirecek bir şeyden yoksun olmalarını telafi etmiyordu. Bir yanda işleri başlarını aşmış yetişkinler, diğer yanda bebekler ile erkek kardeşler çetesi arasında kaldıklarından kendi başlarının çaresine bakmaları gerekiyordu; genellikle de birbirlerinden ayrı oluyorlardı. Jos ile Caroline'in Surrey'de Leith Hill'deki evlerine nadiren yaptıkları ziyaretlerin biraz faydası oluyordu; orada da kuşenleri, üç genç kız vardı. Aile eylül ayında bir haftalığına Leith Hill'e gitti. Etty eski dostlukları tazeledi, ama küçük olan Lizzy yabancı gibi durdu. Artık beş yaşındaydı, yalıtlımsılığı kendini göstermeye başlamıştı. Dili kolayca dolanıveriyordu; Lizzy sözcükleri tuhaf bir biçimde kullanıyordu ve giderek kendi içine kapanmış gibi görünüyordu. Bir şeye konsantr olmaya çalışırken, “Charles'in yaptığı gibi parmaklarıyla oynamaya başlamıştı;” ama şimdi de “bir saat boyunca kendi kendine konuşma alışkanlığı geliştirmiştir.” Kaygılı annesinin yazdığı satırlara göre de “rahatsız edilmekten hoşlanmıyordu.” Charles “küçük maymun titriyor ve olağandışı bir biçimde yüzünü buruşturuyor,” gözleminde bulunmuştu. “Zavallı küçüküm.”²⁹

Hep birlikte yaptıkları şeylerden biri de köy kilisesine gitmekti. Lizzy, Lenny ve Horace burada vaftiz edilmişlerdi; Emma düzenli olarak özel ayinlere katılırdı. Pazar günleri, oğlanlar en güzel ceketlerini, Etty ile Lizzy de roblarını giyer, hep birlikte Luxter Yolu'nu yürü, Sarah Hala'nın evinin yanından geçip köy merkezine inerlerdi. Bazen Charles da onlara katılırdı; ama artık onları kilise avlusuna açılan kapıda bırakıyor, kendisi de gezintiye çıkyordu. Peder Innes onu gayet iyi anlıyordu. Charles'ın kilise işlerinde ona destek olmasından hoşlanıyordu; ama kiliseye yalnızca Mrs. Darwin ile çocukların gelmesini beklemesi gerekiyordu. Emma çocuklarını, ön tarafta, kilise kürsüsünün hemen altında duran geniş aile sırasına doğru sürerdi. Kürsünün yeşil keçe örtüsü, kilisenin beyaz badanalı duvarları, eskisinden daha iyi ses veren org, bunların hepsi Charles'in cömertliğine bir şeyler borçluydu. Fakat sıra Amentü'nün okunmasına geldiğinde, Emma, mirasına sadık kalındı; cemaat yüzünü altara doğru dönerken, o Teslisçiliğe taviz vermeyi reddeder, ileriye doğru bakardı.

Dışarısı, her hafta yeni yüzler görmeleri için tek fırsatlarıydı. Çocuklar mel mel etrafa bakar; ama diğerleriyle nadiren kaynaşırlardı. İş gömlekleri içinde –bazıları cumartesi gecesi için oldukça kötü– işçiler olurdu avluda, karları yanlarında, bebekleri kollarında, çocukların iyice ovulmuş; aileleriyle dostane bir dedikoduya gömülmüş tüccarlar olurdu ve bir de muhteşem Sir John Lubbock: Kilise kapısından peşinde sekiz ogluya birlikte çıkan Kent Şerifi.³⁰ Darwinler farklılıklarını gözetir, ayrı dururlardı; pazar günleri dahi.

Spencer gibi, yükselmekte olan eski bir Metodist için Darwinlerinki gibi hali vakti yerinde aileler, ilerlemeninvardığı son noktayı, "kendi kuşaklarının seçilmişlerini" temsil ediyorlardı. Onun kuramının öngördüğü şey buydu; insanın yükselişiyle ilgili olarak Darwin'in kuramına yaklaşan bir kuramdı bu. İllerleme, nüfus, evrimle ilgili fikirler Londra'da okumuş yazmış çevrelerde rağbet göründü. Sosyal bir ağ oluşuyordu, bir gün bu çevre Darwin'e de hizmet edecekти.

Spencer, Owen'in Cerrahlar Koleji'nde verdiği derslerde evrimle ilgili kanıt avına çıkyordu. Ama Owen transmutasyondan nefret ediyordu, Kilise'nin yüksek "sürüğenleri," kendisini panteist olmakla ve aslında hoş Görüşüz bir tavırla reddettiği bu din dışı öğretiyi teşvik etmekle suçladığı için daha da şiddetle nefret ediyordu. Spencer Owen'ı insan nüfusuna dair yeni teorisiyle denedi. Daha doğrusu Chapman denedi. Bu büyük kar-

şılaştırmalı anatomi uzmanı, ağırlığını kilise içindeki muhaliflerden yana koyar mıydı acaba? Owen Spencer'in *Westminster*'daki makalesini okumuştu, Chapman'a böyle söyledi; ama hayır, makalenin meziyetleri hakkında nutuk atmayacaktı. Owen'in "yeni görüşler karşısındaki gayet iyi bilinen temkinli tavrını" dikkate alan Spencer teselli bulup destek arayışını sürdürdü.³¹

Spencer'in kaleme aldığı makalenin kopyaları "önde gelen insanlara" gönderilmişti, onlar da bunu nezaketle kabul etmişlerdi. Biri tulumlular konusunda bir dizi teknik çalışmayla adını duyurmaya başlamış olan kara gözlü, zeki, genç bir doğabilimciye gitmişti. Thomas Huxley'di bu genç. Yirmi yedi yaşında, hayli hırslı bir genç olan Huxley araştırma gemisi *HMS Rattlesnake*'te dört yıl süren görevinden Büyük Sergi'den hemen önce dönmüştü. Kızgındı; talihine çatıyor, meteliğe kurşun atıyor, iki yakasını zar zor bir araya getiriyor, beyhude bir çabayla iş arıyordu. Üniversiteler onu geri çevirmiştir; Amirallik gemide yaptığı araştırmaları kaleme alması için para ödemeye yanaşmamıştı; Kraliyet Cemiyeti de bunu yapmayacağından emindi. Huxley, bir tavsiye mektubu yazması için (bir kez daha) Owen'in başının etini yeme noktasına gelmişti; bu kez mektubu Dışişleri Bakanı'na gönderecekti.

Huxley'nin kan beynine sıçramıştı: İngiltere bilim alanında bedelini ödemeksizin bütün itibara sahip olmayı istiyordu. İnsanın bilimi meslek edinebilmesi için bağımsız bir beyefendi olması gerekiyordu. Onun durumu ortadaydı, Kraliyet Cemiyeti'ne yeni seçilmişti, St. John's Wood'da ucuz, zevksiz bir hayat sürüyordu. Üç yıl önce ayrıldığı nişanlısını Avustralya'dan getirmeyi bırak, doğru düzgün bir ev tutamıyordu. Malthusçu "ahlaki dizginleme" laflarını saçma buluyordu; "deli" ediyyordu bu sözler onu. Aylar boyunca konferanslarla uğraşmak, kâr getirmeyen başka işler peşinde koşmak onu çaresizliğe sürüklemiştir. Bir yıl önce British Association'da, Kew Bahçeleri'nin yönetici olarak babasının yerini almayı aday, Profesör Henslow'un kızıyla nişanlı olan, nişanlısının yanında oturan Hooker'i nasıl da kıskanmıştır. Huxley'nin annesi daha yeni ölmüştü; babası elden ayaktan düşmüş zihinsel bir enkaz olarak geride kalmıştı.³² Eylül ayında Spencer'in makalesi eline ulaştığında, Huxley sinir krizinin eşiğinde bulunuyordu.

Aralarında bir şeyler alevlenmişti. Belki Spencer'in ümit vaat eden teorisiydi bu, belki de makalesine eşlik eden dâhiyane bir tonla yazılmış notu.

Huxley doğruba onu aramıştı ve hemen arkadaş olmuşlardı. Ondan beş yaş büyük olan Spencer, onun gibi bir okul müdürüne oğluydu ve başarıyı tatmıştı. En azından kalemiyle geçimini sağlayabiliyordu. İkişi de hanımlarla derdi olan bekârlardı; gerçi Spencer'inki biraz daha farklıydı: O kendisine abayı yakmış olan Marian Evans'tan kurtulamıyordu. Huxley ile Spencer ögleden sonralarını hayvanat bahçesinde, akşamları Covent Garden'da geçiriyorlardı; Spencer da buluşmalarını kolaylaştırınmak için St. John's Wood'a taşınmıştı. Didişme arkadaşı da olmuşlardı. Huxley de Westminster ekibindekiler gibi bir özgür düşünürdü, ama onun doğa tarihine yaklaşımı biraz özeldi. Owen'in göksel "arketiplerini" –omurgalıların yapısıyla ilgili şu mitsel ideali– kabul etmiyordu; fakat evrime de yaklaşmıyordu pek. *Vestiges*'in yazarını çat�ak diye niteleyerek bir kenara bırakıyor, Spencer'ın, en iyi bildiği evrimcinin de bir nebze uzman tavsiyesine ihtiyacı olduğunu düşünüyordu. Kötü bilim bu, diye uyarıyordu onu Huxley, insanın kariyerine zarar verebilirdi. Doğada değişmez bir yüksel yoktu. "Varlıklar zinciri" fikriyle oynayanlar her zaman paramparça olup kalmışlardı. Spencer, Lewes'in Kensington'daki evinden dönüş yolunda, Kristal Saray'ın önünden geçerken onu sert bir dille cevaplamış; kendisinin de bu sembolü en az onun kadar reddettiğini söylemişti. "Doğru sembol" bir ağaç olmalıydı.³³

27. Bölüm

Çırkin Gerçekler

Darwin'ın sağlığı iyiydi; şimdilik. Hâlâ kayıt tutuyordu. Her gün sabah, akşam 33 santime 40 santimlik kâğıtlara şifreli notlar alıyordu. Minicik harflerle yazıyor; bu yüzden de okunması mümkün olmayan bir sayfa, koca bir ayın notlarıyla doluyordu. Su tedavisi için şifreli kelimeleri vardı, nasıl hissettiğini özel terimlerle anlatıyordu, hoşnutsuzluk yaratılan semptomlar arasında da boşluk bırakıyordu. Takıntılı bir ihti bu. Altı iki kere çizilmiş "Çok iyi," üç saat boyunca yalnızca sülükayaklılarla uğraşacak kadar rahat olduğu anlamına geliyordu. "Zayıf" ise bir ağrı ya da siz yüzünden ya da midesi başına bela olduğu için verimli olamadığı anlamına geliyordu. 1852 yılının sonlarına doğru, zinde olduğu "çift çizgili" günlerin sayısı artış gösterdi. Her ay bu günlerin sayısını topluyor; böylece sağlığıyla ilgili kaba bir endeks oluşturuyordu. Bir yılı aşkan bir süredir endeks 10-20 civarında dolanıp durmuştu; yarı yaria vakit kaybetmişti; ama aralık ayına gelindiğinde 24 tane çift çizgi bulunuyordu, iyi geçen ikinci ayı olmuştu bu ay. Geceleri hâlâ kötü geçiyordu, "uykusuz" diye niteliyordu.¹ Fakat gündüzler, hoşuna gidecek kadar verimli oluyordu artık. Sağlığı çok iyidi ve o da bir riske girmeye karar verdi.

Su tedavisini kesti. Su ritüeli, Annie ölünceye kadar neredeyse dini bir ibadet gibi kesintisiz uygulanmıştı. Sabahları bahçedeki küvette yaptığı vafiz törenleri onun kurtuluşuydu; evden ayrı olduğunda bile gününe soğuk bir duşla ya da ıslak bir çarşafla başlıyordu. Fakat Malvern'a yaptığı son seyahatin travması bu rituelle bağlantılı her şeyde bir iz bırakmıştı; Gully'nin kullanmasına izin verdiği, Annie'nin getirdiği enfiyeye kadar. Kızını kurtaramamış olan Gully de artık onun için koruyucu bir aziz değildi. Charles çubukla su aramaya ara ara devam etti; inancı sarsılıyordu. Başka ilaçları denedi; bunlara pirinç ve çinko tellerden yapılmış "elektrik telleri" de dahildi. Telleri boynuna ve bileklerine bağlıyor, sonra derisine sirke sürüyordu. Karıncalandırmak ve görünmez işaretler bırakmaktan başka bir

işe yaramıyorlardı. Nihayetinde sağlık endeksinin az çok suya dirençli olduğunu karar verdi ve Kasım ayı sonunda musluğunu kapattı. Hidropati yalnızca zihnini yataştırmamasını sağlıyordu, gerçekten hareketlenmiş olduğunda hiçbir faydası yoktu.

Onu gerçekten harekete geçiren şeyse hâlâ Londra'ydı. Şehre yaptığı bir günlük bir ziyaret, şiddetli biçimde kusmasına yol açmıştı. Şehre gitme ihtimali bile kendisini kötü hissetmesine yol açıyordu. Nerede olursa olsun, kiminle olursa olsun acı verici ve yoğun düşüncelerin de benzer bir etkisi oluyordu. Hooker bir haftalığına Down'a geldiğinde, Charles bu sürenin yarısını hasta geçirdi. Türler hakkında tartışmışlar, tartışmanın stresi kanepeye serilmesine neden olmuştu. 18 Kasım'da Wellington Dükü'nün St. Paul Katedrali'nde düzenlenecek cenaze törenine katılmak için buluşacaklardı. O gün kendi babasının cenazesinin dördüncü yıldönümüydü; babasının cenaze törenini hastalığı yüzünden kaçırılmıştı ve bunu hatırlamak geceyi iki büklüm geçirmesine neden oldu. Düşünceleriyle baş başa kalmıştı, haftalardır ilk kez kendisini bu kadar sefil hissediyordu.² Ama ertesi gün, devletin düzenlediği tören odak nokaları oldu, şasaayı beğen Charles kendisini yine iyi hissetti.

On binlerce kişi "Demir Dük" e son bir defa saygı duruşunda bulunmak için soğuk ve yağışlı havaya göğüs germişti, aralarında genç Huxley de bulunuyordu. Katedrale erken saatlerde varan Huxley ön sıralarda güzel bir sıra buldu ve saat sekizden üçe kadar kırıdamañan orada oturdu. Darwin onu tanımadı olsa gerek; hiç karşılaşmamışlardı; ama Huxley ona bilimsel makalelerinin bir-ikisini göndermişti ve artık yazıyorlardı. Darwin bir referans mektubu yazmıştı ama Huxley'nin Toronto Üniversitesi'ndeki bir işi almasını sağlayamamıştı; Huxley hâlâ tuhaf işlerle uğraşıyordu; British Museum'daki tulumluları kataloglamak gibi. Denizlerdeki diğer omurgasızlara karşı da bir ilgi geliştirmiştir. Darwin ona sülküyaklılar hakkındaki kitabıñ ilk cildini göndermemiştir. (Kitabın fiyatı –Ray Cemiyeti'ne kaydolmak– Huxley'nin bütçesini aşıyordu.) Teknik tartışmalar bir yana, Huxley bu monografinin türünün "en güzel ve eksiksiz" örneklerinden biri olduğunu, "*meslek itibarıyla* bir anatomistin değil" seçkin bir jeologun elinden çıktı¤ı için "daha bir dikkat çekici olduğunu" düşünüyordu.³ I Iuxley ile Darwin nihayet Nisan 1853'te Jeoloji Cemiyeti'nde yüz yüze geldiklerinde, Huxley kitap hakkında bir değerlendirmeye yazısı kaleme almayı düşünüyordu.

Darwin hayli açık gözdü. Sülükayaklılar hakkında yıllar süren yüze gülen yazışmalar –biraz babasından para koparmaya benziyordu bu– ona istedğini nasıl alacağını öğretmiş; şimdi de istediği şey başında çıkacak iyi bir yazdı. Bu yüzden de Huxley'yi yemledi.⁴ Raflarında, alkol içinde birkaç tulumlu vardı; “Alıp incelemeyi istemeniz, benim için *gerçek bir zevk olur*,” diyordu. Peki ya Johannes Müller'in derisidikenli deniz hayvanları hakkındaki Almanca kitabına ne derdi? “Bende kalması gerçekten de ziyan olması demek, değerini bilecek birinin işine yarayabilir.” Bu arada, “Çalışmalarımın sizin gibi yetkin biri tarafından değerlendirildiğini görmek, benim için büyük bir zevk olur,” diye ekliyordu. “Şerefim üzerine yemin ederim ki... bir insandan bir değerlendirme istemek gibi bir şey yapmadım hiç. Ama...” Bunu da söylediğinden sonra belirtmesini istediği “en ilginç noktaları” sıralıyordu: tutkal bezleri, benzerlikler, “cinsel tuhaftıklar.” Yarı özür diler bir havayla “İlginçliklerini çok fazla abarttığını söyleme curetinde bulunabilirim,” diyordu: “Çünkü bir tek düşüncençle ilgilenen bir insan olup çıktım, sabah kalkıyorum sülükayaklılar, akşam yatıyorum sülükayaklılar.”

Huxley bu yemi yutmadı ama kurulan bu temas, ileride referans olma açısından iyiydi. İşte karşısında onun desteğini isteyen oturaklı bir beyefendi, bir doğabilimci bulunuyordu. Himayenin değişik kisveleri vardı. Burada ikisi için de bir şey olabilirdi.

Darwin kitabıının ilk cildinin baskından çıktığını gördüğünə memnun olmuş, bu gelişmeyi “küçük dostlarım, tamamlayıcı erkekler” sözleriyle duyurmuştu. Albany Hancock'a, “Hiç kimse onlara inanmayacağın dan çok korktum,” diyordu; “ama şimdi, Owen, Dana ve sizin inandığınız biliyoruz, içten bir memnuniyet duyuyorum.” Ayrıca palamut kabuklu sülükayaklılarıyla ilgili olarak ikinci ciltte bahsedeceği bazı ilginç keşifler de vardı. Bu hayvanların hiçbir biçimde öngörülemez olması Darwin'i çileden çıkarmıştı; saplı kuzenleri de öyle. Hancock'un *Alcippe'si* gibi anormal bir tiple karşılaştığı her seferinde, “neredeyse deliye dönüyordu.” Bu asalak sülükayaklıının mini mini erkeklerin varlığına rağmen *Arthrobalanus'a* hiç benzemediğini görmüşü şaşkınlıkla. Ortaya çalışma girişiminde bulunduğu “en zor yaratıklardan biriydi.” Dişilerin çok sevimsiz bir hayatı vardı, muhtemelen Darwin'in kötü günlerinde hissettiği gibi hissediyorlardı: “İyi bir yemeğin ardından, içlerinde kalan ne varsa kusmaları gerekiyor, çünkü başka bir çıkış noktası yok!” Tabii erkekler daha

da tuhaf, diye kışkırtıyordu Lyell'i: "Dünyanın en olumsuz yaratıkları; ağızları yok, mideleri yok, torakları (göğüs bölgesi) yok, uzuvları yok, karınları yok, yalnızca bir kese içinde erkek üreme organlarından oluşuyorlar." Bu canlı yoklukların on iki tanesinin "bir dişije *kalıcı bir biçimde* yapıştığına" tanık olmuştu.⁵

Fakat bütün cinsel cazibelerine rağmen, sülükayaklılar hâlâ onun için bir görevdi. Darwin "hiçbir insanın, ağır ilerleyen bir gemideki bir denizcinin bile hissetmeyeceği kadar büyük" bir nefret besliyordu onlara karşı. "Bir köle gibi çalışıyordu;" masasına bağlanmış, oymacı Sowerby dışında hiç kimseyi görmeden, Londra'ya ayda bir kez ya da daha az ve ancak mecbur kaldığında giderek yaşıyordu. İslî yetiştirmek için verdiği son tarihleri kaçırıyordu; sağlık endeksi gerilemişti ve yolculuğunun yedinci yılı da hızla devam ediyordu. Küçük çocukları bunu hayatının işi olarak görüyordular; babalarını başka bir şey yaparken görmemişlerdi hiç. Hatta bütün yetişkinlerin benzer bir işe sahip olması gerektiğini düşünüyorlardı; içlerinden biri bir komşuya "Baban sülükayaklılarıyla nerede uğraşıyor?" diye sormuştur. Fakat artık ipin ucu görünmüştü. Sonbaharda "ezelden beridir devam eden sülükayaklıların" neredeyse tamamına yakını tamamlanmıştır.⁶ Darwin sessiz bir gurur içindeydi; ama hiçbir şey, onu kasım ayında işini bitirmeye yaklaştığı sıralarda aldığı haberlere hazırlamamıştı.

Londra'ya çağrırlı. Kraliyet Cemiyeti ona "Felsefe Şövalyesi" unvanı vermemeyi, Kraliyet madalyası takmayı istiyordu. Geleneksel olarak cemiyetin dergisinde makalesi yayınlanmış doğabilimcilerden birine verilen bu ödül, o yıl ilk kez herkese açılmıştı. Baştı Darwin'in *Beagle* seyahati sonrasında kaleme aldığı üç ciltlik jeoloji kitabının ve omurgasızlarla ilgili araştırmasının ödüllendirilmesi isteniyordu; ama konseyin son toplantılarında Hooker'in kendinden geçerek anlattığı üzere "sülükayaklılar için öyle büyük bir teşekkür çığlığı koptu ki duysan ezilirdin." Bu haber Darwin'in gözlerini yaşarttı. Ve bu haberi "sevdiği birinden" aldığı için de "mutluluktan ışıl ışıl ışıldamış, kalbi yerinden çıkacakmış gibi atmıştı." Elbette ki her zamanki gibi kendini geri planda tutarak ödül konusunda rakibi olan botanikçi John Lindley'nin madalyayı "kendisinden çok önce" almasının "saçma" olduğunu düşünmüştü. (Sonraki yıllarda Lindley'i aday göstermeye de özen göstermişti.) Fakat bu ödül birden, onun müthiş projesini çektiği zahmetlere değer kılmıştı. Hooker'a sevinçle "İşler kötüye giderken, insan her şeyin boş olduğunu düşünürken başkalarının onun eme-

ği hakkında bir şeyler düşündüğüne dair somut bir kanıt sunulması çok hoş,” diye anlatmıştı.⁷

Darwin madalyayı Kraliyet Cemiyeti'nin 30 Kasım 1853'teki yıldönü mü toplantılarında şahsen aldı. Sıkı sıkı sıralar oluşturmış bilginlerin karşısında durup birkaç teşekkür sözü sarf etmek için sahneye çıkmak, her zamanki gibi travmatik bir deneyimdi onun için. Cemiyetin iki sekreteri iki yanında duruyor, başkan arkasında oturuyordu; tepesinde süslü tavan dan sarkan kocaman bir avize sallanıyordu, etrafındaki duvarlarda ise Britanya'da iki asırdır bilime damgasını vurmuş beyefendilerin yağlıboya tabloları ona bakıyordu. Altın madalyanın büyük bir “parça” olduğunu söyleyerek Avustralya'da altın madenlerinde bunu zor yoldan kazarak çığ ran Covington'a övündü; “40 hanedan altını ağırlığında.” Ama mecburen katıldığı bu tören bir yıllık aradan sonra yeniden bir süreliğine banyoya dönmesine neden oldu. Su işe yaradı, sağlık endeksi düzeldi ve *ibadetii* son buldu. Sonra kocaman, uzun, rahat bir nefes alarak 900 sayfalık ikinci sülükayaklı elyazmasını tamamladı.

1846'da garip, can sıkıcı bir sülükayaklı üzerinde birkaç aylık bir iş diye başlayan şey, sekiz yıl sonra, bütün bir alt sınıfı kapsayan iki teknik çalışmanın ortaya çıkmasıyla son bulmuştu. Bu altına girip gireceği en uzun süreli araştırmayıdı; tahammül edebileceğİ en kötü hastalıkla, trajediyle, üzüntüyle kesintiye uğramıştı. Bu noktada “bütün canlı yaratıkların” yolundan gitmiş olsayı tropikleri gezmiş, sonra da kabukluların en küçük arketipini ortaya çıkarmak için tek başına kabuğuna çekilmiş bir seyyah ve beyefendi bir jeolog olarak hatırlanacaktı. (Aslında yazar Bulwer-Lytton onu hükümet hesabına çalışan, at gözlüğü takmış, denizminareleri hakkında iki büyük kitap yazmış “Profesör Long”un kimliğinde ölümsüzleşti.) Darwin, sülükayaklılar hakkında dünyanın onde gelen otoritelerinden biri olmak için Eyüp misali bir sabır göstermişti. Onun kitabı abidevi, tanımlayıcı bir çalışmydı; fosilleşmiş biçimler hakkında yüz sayfa ile yaşayanlar üzerine bini aşkın sayfadan oluşuyordu. Onun yalnızca bir jeoloji uzmanı değil, bir zooloji uzmanı olarak da tanınmasını sağlamıştı. Daha da önemseli türler hakkında konuşmasını sağlayacak izin belgesiydi.⁸ Yıllarca önce Hooker'in sözünü dinlemiş ve bu hakkı kazanmıştı. Hiç kimse bunu daha fazla hak etmiyordu.

Bileklerini ağritan, gözlerini yoran onca çalışmanın ardından, Darwin bir süre eski aşkı jeolojiye özlem duydu. Yeknesak bir hayatı seviyordu,

ama dostlarının ziyaretlerinde hâlâ gipta etmenin ıstırabını yaşıyordu. Amerika'dan dönmüş olan Lyell, "Karbonifer tabakasından üç sürüngen iskeleti" kazıp çıkarttığını anlatarak onu morartmıştı. Aralık ayında yine Madeira'ya doğru yelken açacaktı. Darwin ise Downe'da büyük hayaller kuruyordu: "O dik vadilerden inip çıktığını düşündüğümde seni gerçekten de bir hayli kışkıranıyorum. Sık sık, volkanik adaları incelerken duyduğum hazırlığı düşünüyorum; çekiciğim bazı kayaları, sıcak, siyah, maden cürüflarıyla kaplı dik yamaçları hâlâ hatırlayabiliyorum." Daha egzotik yerlerin hayalini kuruyordu: "Son karargâhim Tazmania oldu," demişti; oradaki sömürge hükümetinin Hooker'in *Flora Tasmania* adlı kitabını finanse ettiğini duyduktan sonra: "Evlat edinildiğim bu ülkeyle gurur duyuyorum."

Hooker'in *Himalayan Journals* adlı kitabı, tehlikeli dağlık araziye dair canlı betimlemeleriyle insana hayal ederek duyulacak bir haz veriyordu; "İnsan sanki görmüş gibi hissedebiliyor," demişti Darwin kitabı yutarcasına okuduktan sonra: "Bazı köprülerden geçerken çaresiz bir rahatsızlık duydum." Ona armagan edilen kopya Şubat 1854'te eline geçti, kitapla birlikte yeni bir şok yaşadı: Ona ithaf edilmişti. Antarktika seyahatinden beri Hooker dostunu bir kitapla onurlandırmak istemişti, "senin 'Journal'ına duydugum sevgiden ötürü," diyordu. Onun bu konuda neler düşündüğünü de gayet şeytanca bir oyunla anlamaya çalışmış; Darwin'e, *Lyell'in* bu kitabın kendisine ithaf edilmesini nasıl karşılayacağını sormuştı. Darwin kitabı incelediğinde "Seni gidi kötü adam," diye gülmüştü, "böyle bir şeytanlık yapacağın kimin aklına gelirdi?"⁹

Seyahatleri bitmiş, seyahat tutkusunu dinmiş olan Hooker artık evde olmaktan, "hayatının sonuna kadar botanik alanında tırıs gitmekten" memnundu. Artık nihayet durulup oturuyordu: "30 yıllık açlık dindi." Olgunlaşmış bir aile babası olmuştu; bir oğlu vardı artık, 1853'te doğmuştu; bir de Haziran 1854'te tombul bir kızı –doğduğunda 5 kiloydu– olmuştu. Eski kulağı kesiklerden Darwin, "Kloroform kullandın mı?" diye sormuştı; "hem hasta için hem de insanın kendisi için çok rahatlatıcı." Hooker'in yıldızı yükseliyor ve daha da parlıyordu. Darwin bir tanıdığını ondan bahsedip, "Bir gün onu Avrupa'nın ilk sıradaki botanikçisi olarak göreceğiz," dediğinde, "Efendim, kendisi zaten şimdiden Avrupa'nın ilk sıradaki botanikçisi," diye keskin bir cevap almıştı. Avrupa'nın ilk sıradaki botanikçisi yakın dostuydu, Darwin'in bütün umudu bu. Emma'ya

yazdığı, on yıllık denemesinin 400 sterlin karşılığında düzenlenmesiyle ilgili gizli mektubu ayrıntılarıyla incelemiş ve mektubun başına kararlı bir dille, "Hooker, türlerle ilgili kitabı düzenleyecek en iyi isim olacaktır," diye yazmıştı.¹⁰

Editörlüğünü yapabilecek başka bir isim hızla yükseliyordu. Darwin o yıl Londra'da yine neşeli bir kişilik olan Edward Forbes'la karşılaştı; Forbes iyi görünüyordu. Edinburg'da doğa tarihi kursusune gelmeyi umuyordu. Artık çok yaşılmış olan, ayakta durmakta zorlanan Jameson uzunca bir süre, elli yıl, bu kursuya yapışıp kalmıştı; tabii zalimce bazı yaralar da almıştı. Onun sıkıcı derslerini hiç affetmeyen Darwin, onu, "ihtiyar, kahverengi, kuru sopa" diye tanımlıyordu, başkaları da "kurutulmuş mumya" diyordu.¹¹ Forbes uzunca bir süredir bu kursuyu istiyordu; Jameson nisan ayında öldüğünde de yerine geçti.

Darwin o zamana kadar nispeten sağlıklı olmuştu. Kendisini garantiye almak için limon emiyordu; günde iki kere birer tane. Limonun mideye iyi geldiği söyleniyordu, Darwin de limon yediğinde kendisini insan içine çıkacak kadar güvende hissediyordu. Nihayet 1854 yılının bahar ayında, Kraliyet Cemiyeti'nin elit Felsefe Kulübü'ne katılma davetini kabul etti. Sonraki yıllarda burası evrimci bilim güç santrali olacaktı, ama o sıralarda Darwin'in genç muhafizlerla bir arada bulunması gerekiyordu: Kadronun tamamı –Huxley, iyi dostları George Busk ve kavgacı bir kişilik olan İrlandalı doktor John Tyndall da aralarındaydı– bir sonraki yıl seçildi. Kulüp Darwin'e çok uygundu. Mart ayında Hooker'a "Yalnızca iki-üç gün önce, neredeyse bütün dostlarımıyla ilişkimin kopmasına izin verdiğim için karıma yakınıyor, Londra'ya daha sık gitmeyi göze almam gerektiğini söylüyordum," demişti. Şimdi artık yeni yüzler görebilecek, odak noktası olabilecek, yeni insanlar –türlerle ilgili çalışmasının peşine takılmalarını umduğu insanlar– arasındaki dedikoduları dinleyebilecekti. Şehre inmekten aslında hoşlandığını görmek onu şaşırtıyordu. Mayıs ayında, "Mideme takdire şayan denecek kadar uyuyor," diye kabul etmişti. "Bu zihin dağınıklığının, lüks hayatın, bol bol kırmızı şarabın istediğim şey olduğunu düşünmeye başladım; geçen ziyaretimde de bunlar vardı. Aynı ilkeyle hareket edeceğim; çok uçarı bir havaya kapılıp Kraliçe'yi Kristal Saray'ın açılışında görmek için biletlerimizi aldık."¹²

Paxton'ın devasa demir çerçeveli, cam perdeli binası sökülmüş, Londra'nın güneyinde Sydenham'da yeniden kurulmuştu; burada çok geniş

bir alanı işgal ediyordu; etrafında güzel bahçeler, yapay göller, hatta gerçek hayatı boyutlarıyla Owen'in dinozorları da bulunuyordu. Hookerlar Downe'ı ziyaret ediyor, sonra eve dönerken Kristal Sarayı geziyorlardı. Bir hafta sonu ziyaretlerinin ardından, "Cennette gibiydik," demişlerdi; "evlendiğimizden beri bu kadar mutlu olduğumuz beş gün daha geçirmedik." Kraliçe Kristal Sarayı tekrar tekrar ziyaret etmişti; hatta bir kezresinde Charles ile avanesi de oradayken burayı Louis Napoleon'a gezdirmişti; gerçi bu gezintide "Elizabeth Teyze bayılıp kendinden geçmiş," bu da hepsini "biraz korkutmuş, keyiflerini kaçırmıştı."¹³

Charles genelde bu sosyal faaliyetleri seviyordu. Kristal Saray'ın çevresinde gezinmeyi Kraliyet Cemiyeti'nin toplantılarına tercih ediyordu; tercih etmesi gerekiğinde aynen böyle yapıyordu; "Yalvarım bu skandalı gizle," talimatı vermişti Huxley'ye. Cemiyetin eski amatör ruhunu ezip geçmeye niyetli olan Huxley, bunu açması gereken en son kişiydi. Fakat Charles, gönülden bir taşra beyefendisiydi hâlâ; mesleki reformlar için bağıriп çağırın, yükselmekte olan kuşaktan çok farklıydı. Birçok bakımdan her iki ayağı da eski ekoldeydi. Huxley "bilimle uğraşan genç İngiltere"den bahsederken yeni standartlar, yeni statüler, yeni ödüller hayal ediyordu; yaşlı din adamlarının ellerinden çekiliп alınmış, yenilenmiş –doğallaştırılmış– ve yeni tüccar efendilerin hizmetine sunulmuş bir bilim. Örümcek doldurucuların, "yaşlı geri kafalıların," taşra rahiplerinin, hepsinin gitmesi gerekiyordu.¹⁴ Ama profesyonellerin Anglikan Oxford-Cambridge himayeciliği yerine hâlâ meşrulaştıracı bir felsefeye, yeni rekabetçi, kapitalist bir düzene ihtiyacı vardı; eskinin durağan, yaratıcı hiyerarşisinin yerini alacak, dinamik, biyolojiye dayalı bir bilime. Bu aşamada da Huxley'nin bu bilimi kimin sağlayacağına dair hiçbir fikri yoktu.

Dernekler hızla değişiyordu; Kraliyet Cemiyeti'nde, hatta Darwin'in 1854'te yeni bir devrin başlaması umuduyla katıldığı, insanın uykusunu getiren Linneaus Cemiyeti'nde dahi büyük çalkantılar yaşanıyordu. Kraliyet Cemiyeti artık taze kanla yakanıyordu, madalyaların dağıtılmasında da bu durum kendisini gösteriyordu. Kraliyet madalyasını 1852'de Huxley aldı; 1853'te Tyndall, Darwin'le birlikte aldı; 1854'te Hooker "bitkilerin köken ve dağılımları"ındaki çalışmasıyla madalyaya layık görüldü. Darwin'in bastırması ve teşvikleri, Hooker için de meyvesini vermişti. Darwin bu taze kanların hepsinin de "bilim devleri" olacağı kehanetinde bulunuyor, genç adamların teşvik edilmesi için övgülere boğulmasını da haklı buluyordu.¹⁵

Aslında Oxford ile Cambridge'in dışında kalan bu hızlı ekip, çoktan güç sahibi olacakları konumlara doğru kaymaya başlamıştı. Huxley, Kasım 1854'te şeytanın bacağını kırmış ve Piccadilly'de Jermin Street'te Kraliyet Madencilik Okulu'nda düzenli olarak ders vermeye başlamıştı. Bir yıl sonra da "amatör zevklerle uğraşan orta sınıfın yaka silkip" işçilere yönelik ünlü konferanslarına başlamıştı. Tyndall ise 1853'te Kraliyet Enstitüsü'nde doğa tarihi kursuna getirilmişti, kısa süre sonra da Huxley'nin *Westminster Review*'un bilim bölümünü yönetmesine yardımcı olacaktı. Babasının ayak izlerini takip eden Hooker kısa süre sonra Kew Bahçeleri'ne kapanacaktı. Hepsi de Londra'ya, "dünyanın merkezine" gönül vermişti.¹⁶ Burada kalacaklar ve isimlerini duyuracaklardı.

Toplumun yanı sıra biyoloji de özgürleştiriciydi. İçeriden de bakılsa, dışarıdan da bakılsa gerçek bir değişim söz konusuydu. Bir cüppeli, Oxford'da geometri profesörü olan Peder Baden Powell bile evrime yaklaşılık duyuyordu. Kendisinin de kabul ettiği üzere aşırı bir liberaldi ve argümanı da teologikti: Tanrı bir kanun koyucudur; mucizeler Yaratılış sırasında konmuş kanuna uygunluğu bozarlar, dolayısıyla mucizelere inanmak ateistliktir. Mucizelerin ispatı gereklidir. Bu mucize satıcılığı yapan Yaratılışçılara verilmiş akıllıca bir cevaptı. Powell nevi şahsına münhasır bir Anglikanlık savunucusuydu. Hooker, "Şu taşra rahipleri, öğretmenlerinin soyutlamasıyla uğraşma işini öyle bir alışkanlık haline getirmişler ki sanki onlar için önlerine geleni bilimin yoluna fırlatmakta bir zorluk yok... sanki bizler sıralarda oturuyoruz da onlar kursude. Şu Baden Powell'ın özgüvenli tarzına bir bakın," diye yakınıyordu.¹⁷

Hooker razı olmak üzereydi. Darwin'ın yeni İncili'ni başına basmamıştı; ama Harvard Botanik Bahçesi'nde botanikçi Asa Gray'e, "Ah ah, zihnim türleri *en başta* yaratılmış oluşumlar olarak tam anlamıyla, inançla, şüphe duymaksızın kabul edemiyor," demişti. Aslında Yaratılış'ın "laf kabalığı" olduğunu görebiliyordu. "Bir türün yaratılmasından bahsetmek çok kolay," diyerek Darwin'e katılıyordu; "ama bu fikir Teslis'ten daha somut değil ve bir batıl itikattan öteye geçen yanı da yok, geri kalır yanı da yok; insan zihninin kavrayamayacağı bir şeye duyulan inanç," diyordu.

Hooker'in hâlâ karşı karşıya olduğu yaygın bir sorundu: Hayatın kökeni. "Hayati kırılcımı buluncaya dek" Darwin'ın peşinden gidebilirdi, peki sonra ne olacaktı? Kuşkusuz *bu* "bir vis creatrix (gerçek varoluşun

onsuz olamayacağı fikir) ya da her ne dersen onu" gerektiriyordu; "ama bu da bir türün tam anlamıyla ortaya çıkıvermesi kadar anlaşılmaz bir olguydu." Fakat Anglikan Yaratılışçılığına kimyasal bir çorbanın içinde bir alternatif arayan ateistlerin tersine Darwin nihai kökenleri tablonun dışında tutuyordu. Hayatın yeryüzünde ilk belirmesi anlaşılamazdı, Hooker'a bunu ima etmişti. Doğabilimciyi ilgilendirmesi gereken tek şeysse, hayatın sonrasında nasıl bir değişim gösterdiği idi. İlk canlı küreciğin kökeni, maddenin kökeninin "kimyasal çekim kanunlarıyla" ilgisiz olması kadar konuya uzaktı. Sorulabilecek tek sorunun en sade haliyle, "bir türler grubunun ortak bir atası olup olmadığı" sorusu olacağını söylüyordu.¹⁸

Bu dar odak noktası, projesinin biraz daha profesyonel, daha az ideolojik görünmesine neden oluyordu. Eğer bilimde bir *darbe* yapacaksa, öyle de olması gerekiyordu. Çalışması ile Kilise'nin akıl hocalarının, öfkeden ağızlarından köpükler saçmasına neden olan darmadağın kozmolojik çalışmalar arasına mesafe koyuyordu. Rakip evrimcilerin hepsi de reformcu, Anglikan karşıtı niyetlerine ihanet etmişlerdi. Herbert Spencer'in *Social Statistics*'te yayınlanan ilerleme "kanunu," 1852'de, hiç itibarı olmayan *Leader* adlı ucuz bir yayında "gelişme varsayımları" olarak genelleştirilmişti. Robert Chambers'ın *Vestiges*'i bir yıl sonra düzgün bir biçimde onuncu basıma ulaşmıştı. Artık melankolik bir altmışlık olan, Huxley ile Forbes'un gündüğü Robert Grant hâlâ bir türün diğerinden "doğrudan doğduğunda" ısrar ediyordu. Yine o sıralarda, 1854'te, bir köşe başında durup ya da Fleet Street'te bir gazete bayiine girip bir peniye ağzı bozuk *London Investigator*'ı aldiğinizda gazetenin "insanın kökeni"yle ilgili şok ediçi açıklamalarını okuyabiliyordunuz.¹⁹ Bu mücadaleci ateist gazetede de uygun olanlar ve zenginlerin zayıfları ve solgunları öldürmesinden çok işbirliği vurguluyordu. Bunların hepsi de "Yaratılış"ın karşısına kozmik bir alternatif çıkarıyordu: Yukarıya doğru çıkan, aşağıdan güç alan, katı kanunlarla belirlenmiş bir ilerleme. Hepsinde doğalcılık paketinin bir parçası olarak hayatın atomik kökenleri olduğu fikrini destekliyordu. İleriçi demokratik çalışmaları düzeltten bir etkileri vardı.

Lyell'in kanını dondurda buydu. İnsan "yüksek mevkii," yaratılıştaki özel statüsünü kaybedecekti. Ucuz bir düzeye indirgenecekti. Lyell hâlâ insan onurunu destekliyor; onu alçaltıcı, radikal küçültmelerden koruyordu. Hayatın tarihinde herhangi bir ilerlemeyi (dolayısıyla transmutasyonu) hâlâ reddediyordu. Bırakın hepsinin en soylusu olan, Tanrı'nın

ölümsüzlük bağışlamış olduğu türü, hiçbir türün şeceresi yoktu. Lyell 1851 gibi geç bir tarihte, Jeoloji Cemiyeti'ne “insanın örgütlenmesine benzeyen, daha mükemmel bir örgütlenmeye doğru ağır ve tedrici bir ilerleme olmadığını” tescil ettirmiştir.²⁰

Sir Charles Lyell, inanışı itibarıyla Üniteryen, miras yoluyla zengin, şehirli bir Whig'di. Kita Avrupası'nda seyahat ediyor olmadığından ya da İşkoç aile koltuğunda oturmadığında Harley Street'e evi derdi. Ona göre siyaset dinin bir parçasıydı ve din de bilimle birlikte gidiyordu. İnsanın “yüksek mevkii” ona aitti, o da burayı kıskançılıkla koruyordu. Madeira'dan döndüklerinde o ve Lady Lyell, Hooker ve eşile birlikte birkaç haftayı Downe'da geçirmişlerdi. Gündemde türler vardı ve bu parti Darwin'in iki gecesini uykusuz geçirmesine mal oldu. Lyell Darwin'in “çırkin gerçekleri” karşısında korkuya kapılmıştı. Sonrasında kayınbiraderini, “Charles Darwin'in ‘Türler’ hakkındaki kitabında boy gösterecek şeylerin” bu anomal olgular olduğu konusunda uyarmıştı.²¹ Lyell, geleceği görmüş ve yine değişebilirlik üzerine düşünmeye başlamıştı; insanın doğadaki yeri konusunda bir kez daha kaygıya kapılmıştı.

Darwin'in defterleri kadar eski olan stratejisi, türlere yapışmak, Yaratılış'ın kendiliğinden çökmesine izin vermekti. Onun Malthusçu, kapitalist, rekabetçi mekanizması rakip evrim teorilerinin hiçbirine pek benzemiyordu. Liberterlerin ve sosyalistlerin Malthus'un “en mantıklı yazılarına” karşı saldırısını alaya alıyordu. Birçok kişi daha fazla yiyeceğin daha fazla hayvana yol açacağından, bu yüzden bu kadar çok hayvanın mücadele etmeye yazılı olacağından şüphe duyuyordu. Bazıları tam aksini iddia ediyorlardı: Bitkileri zengin toprağa dikmenin verimliliklerini azalttığını söylüyorlardı. Darwin bunun saçma olduğunu düşünüyordu, düşüncesini kanıtlamak için de tohum yatakları ve kompostla deneyler yapmıştır.²² Yaşlı William Godwin'in toplumun doğal olarak ilerleyip iyileşeceğini savunan iyimserliği ona göre değildi. Darwin'in evrim versiyonu, ütopyacı bir işbirliğine dayalı, kaçınılmaz olarak gül bahçesine dönüsen bir ilerleme vaadinde bulunmuyordu. Öte yandan birçok reformcunun taleplerini de sağlaması alıyordu: ticaretin serbest, rekabetin sınırsız olması taleplerini; eski “gayritabii” tekeller ve ayrıcalıkların yıkılması taleplerini. Doğa'yı orta sınıfların bir müttefiki haline getiriyordu.

Peki ama kalabalıkları ayaklandırmayı, evrimci kazanı kaynatanları hor gören Huxley gibi bir acemi çaylağın fikrini de değiştirebilir miydi? Hux-

ley, “insanı küçültmekten zevk alan siniklere” tepeden bakıyordu. Grant’ın mesleğini iskaladığını, Spencer’ın da bilimi yanlış anladığını düşünüyordu. *Westminster Review*’daki yazar dostları iyileştirici bir evrime yakınlık duysalar da Huxley duymuyordu. *Vestiges*’e o kadar şiddetle saldırmıştı ki sonradan vicdan azabı çekmişti. İleriye doğru yönelmiş bir transmutasyonun “gösterişli bir yalan” olduğunu ilan etmişti o atılgan tarzıyla. Bu hinc kısmen kendi önyargılarından kaynaklanıyordu: Bir yazarın kendi “şarlatanlılarından” bir şeyle yumurtladığını görmek onu tiksindiriyordu. Huxley kitaptan nefret etti, çünkü kitabı hiçbir şey açıklamıyordu. Ona göre *Vestiges*’in teması –“kanuna uygun yaratılış”– saçmayıdi. Hayatın gelişimine yol açan ilahi bir eser gibi düşünülen doğa kanunun “aslında hiç akılla kavranabilir bir anlamı” yoktu. İşi Yaratılış’ın “düzenli bir mucize” olduğunu söylemeye kadar vardırmıyordu; ama “Yaratılış’a dair hiçbir açıklama” da sunmuyordu.²³

Darwin, “Kanunla ilgili kavrayışını ne kadar mükemmel analiz etmişsin,” diyerek şakıyordu; bu tür okların kendisine önemeyeceğini biliyordu. Ama analizin geri kalan kısmı için karmaşık duygular besliyordu ve nihayetinde Huxley’nin talihsiz kitabı çok sert yüklediğini düşünüyordu. “Muhtemelen adil bir yargılama değilim,” diye dalga geçiyordu; “çünkü türlerle ilgili olarak ortodoks bir tavırdan neredeyse *Vestiges* kadar uzagım, gerçi felsefedeki o kadar uzak olmadığını umuyorum.” Huxley’nin değerlendirme yazısı akıllicaydı, bu konuda Hooker’a katılıyordu; hayır, “zavallı *Vestiges* hakkında gördüğüm” en iyi değerlendirme diyordu Darwin; “ama bence çok acımasız, ‘benzerler birbirini bulur’ diyebilirsin, bu yüzden de yazara yakınlık duyuyorum.”²⁴ Belki duyuyordu; belki de birkaç yıl sonra kendisinin de aynı teknede olacağını düşünüyordu. Huxley’nin kazanılması gerekiyordu.

Eylül 1854’te, Huxley’nin değerlendirmesini okuduğu sıralarda, Darwin’ın yaşayan sülükkayaklılarla ilgili monografisinin 684 sayfayı bulmuş devasa ikinci cildi baskından çıkmıştı ve o da arkadaşlarına birer kopya dağıtmakla meşguldü. Alman ve Fransız zoologisine hâkim olan Huxley–Darwin’ın çalışmasının işğında o da kendi başına sülükkayaklıları teşrih etmişti—salamuralanmış fazla numunelerle birlikte kitabı bir kopyasını alması gereken otoritelerin adreslerini bulmuştu. Darwin 7 Eylül’de Hooker’a, “son birkaç haftadır zamanını usandırıcı bir biçimde, kısmen tembellikle, tuhaf işlerle, dünyanın dört bir yanına on binlerce sülükkayaklı gönder-

mekle boş geçirdiğini” söylemişti. “Ama bir-iki gün içinde türler hakkındaki eski notlarımı bakmaya başlayacağım.”

Sonunda doğal seçimle ilgili çalışmasına devam etmek için önyü açılmıştı. Bu çalışmaya başlamasının vakti gelmişti; genç reformcular yükselişlerdi, Westminster reformcuları da yerlerini almışlardı; bilimin toplumsal temeli gözle görülür bir biçimde değişiyordu. Darwin de artık geçiş iznini almıştı. İki gün sonra cep günlüğüne şunları karaladı: “Türler kuralıyla ilgili notlarımı ayıklamaya başladım.”²⁵

Ertesi ay Lyell ve Hooker Darwin’ın “çırkin gerçeklerle” neler yaptığıni görmek için geldiler. Lyell sarsıldı, Hooker sendeledi, Darwin de adımlarına dikkat etti. Temkinli olmak hâlâ bir zorunluluktu; bu mesele başka her şeyden daha önemliydi. Defterlerini kapatmasının üstünden on beş yıl geçmiş olsa da, yaratılışın doğaüstü dokusu etrafına paramparça serilmiş olsa da o Hooker'a hâlâ “her iki tarafın da argümanlarını” vereceği söylüyordu; yalnızca “değişebilirlik tarafını” desteklemeyecekti. Bu kadar hassas bir konuda, en yakınlarından bile emin değilken kendisini, kendi kendine vazgeçmenin düğümleriyle bağlıyordu. Din adamı kuzeni Fox'a söylediğine göre,

onlara, doğa tarihinde üzerinde çalıştığın tüm olguları (coğrafi dağılım, paleontoloji, melezlerin sınıflandırılması, evcil hayvanlar ve bitkiler vs. vs. vs.) (he he, ne kadar da cahilim) göstereceğim ve onların vahşi türlerin değişebilirliği ya da değişemezlik mefhumunu desteklemekte ya da bunlara karşı çıkmakta ne kadar ileri gittiğini vereceğim. Yani: Her iki tarafın da bütün argümanlarını ve olgularını en güçlü biçimde verebilmeyi kast ediyorum. Bana her bakımdan yardım eden, çok değerli yardımlarda bulunan birkaç kişi var; ama sık sık bu konunun benim boyumu bir hayatı aştığından kuşkuluyorum.²⁶

Denge ve şüphe insanların karşısında takındığı maskelerdi. Görüntüye rağmen, ne yaptığıni kesinlikle biliyordu. On beş yıl boyunca kendisini su götürmez bir biçimde tek bir tarafa bağlamıştı.

Eve gelen kitaplar, teorisinin bunlardaki verileri nasıl açıkladığını görmek için düzenli olarak sinanacaktı. Bu konuda, karakterine özgü bir ilmlilik gösteriyordu. Hooker'ın denemelerini okuması hakkında ona şöyle homurdanmıştı: Bu antrenmanda “dişlerimi giçirdatıp, birbirine bu kadar ters düşen birçok olguya bu kadar sağlam bir biçimde bir araya getirerek

seni hırpalayacağım.” Burada bir “yandaşlık ya da karşılık” yoktu; ters düşmeyi kendi bakış açısına göre öne çıkarıyordu. Hooker’ın, kendi deyişiyle “esnek teori” konusunda botanikle ilgili hâlâ bazı şüpheleri vardı. Darwin bunların hepsini çenesine atılmış bir yumruk olarak alıyordu: “Esnek teorime keyfi saldırlılar düzenlediğin için ne kadar hainsin; kendisinden yana olanlara kucak açan bir teorinin erdemine dediğin gibi, bir hanımın erdemine de esnek diyebilirsin.” Ama sonra bundan pişmanlık duyarak her zamanki gibi özür diliyordu: “Ölecekmişim gibi hasta ve kesinlikle de az gelişmiş bir hayvan gibi hissediyorum.” O hafta ev konuklarla dolu olduğundan, özel rahatsızlığı da köpürmüştü. “Türler meselesiyle ilgili uyarlarının beni kafa karışıklığına ve utanca sürükleme ge-rekiyor,” diye Hooker’a sitem etmişti bir seferinde, “kendimi rahatsız his-setmemeye yol açıyor.”²⁷

Kafa karışıklığı ve utanç: eski düşünceler yerli yerinde duruyordu, ama kelimeler havada asılı kalmıştı. Darwin rahatsız –aslında hasta– olabiliirdi, ama sülükayaklılarıyla ve kuşağında Kraliyet madalyasıyla kendisini daha güvende hissediyordu. *Journal’ı* ve jeoloji kitaplarıyla uluslararası bir üne kavuşmuştu; sülükayaklıları da Profesör Asa Gray’ın –ona Amerika’daki bitkilerle ilgili bilgi gönderiyordu– onu Harvard’a davet etmesine yetmişti; bütün masrafları karşılaşacaktı. (Tabii ki Darwin bu daveti sağlık gereğiyle geri çevirmiştir.) Hooker’ın ona doğru attığı her adım cesareti artırıyordu. Hooker da adımlarını hızlandırıyordu; Gray’e, “ken-di cinsleri ve türlerinin istikrarı konusunda tam bir inançsızlık duyduğunu” haber vermiştı. Başka bir deyişle Darwin’e teslim ettiği üzere, türlerin “hepsi de bir kök tipin yavrusuymuş ya da değilmiş” artık bir nebze olsun umurunda değildi.²⁸

28. Bölüm

Savaş Gemileri ve Grog Dükkanları

Darwin tam sülükayaklıları bir kenara bırakmıştı ki büyük Kırım Savaşı başladı. Savaş hazırlıkları 1853 yılı boyunca hızla devam etmişti. Kasım ayında o madalyasını alırken, Osmanlı İmparatorluğu'nda güçlü bir mevki kazanmak isteyen Rusya, Karadeniz'in Sinop Limanı'nda Türk gemilerini havaya uçuruyordu. Uğruna mücadele edilen şey yalnızca, Hristiyanlara ait kutsal mekânların himayesi –bu görev Fransızlara verilmişti– değildi; Akdeniz'in, Hindistan ve Yakın Doğu'ya uzanan ticaret yollarının denetim altına alınması için de mücadele ediliyordu. İngilizler buraları kaybetmeyi göze alamayacaklardı. Majestelerinin filosu yaz ayları boyunca Çanakkale Boğazı'nın dışına demir atıp beklemişti. Sonbaharda ise hareket edip İstanbul'un karşısına demirlemiş, emirlerin gelmesini beklemeye başlamıştı.

Ülke savaş hazırlığı içindeydi, Downe'in büyük adamlarının da geri kalır yanı yoktu. Charles sayesinde artık kitabı yayınlanmış bir doğabilimci olan genç John Lubbock, Kent Topçu Milisleri'yle eğitim yapmak üzere Dover'a gitmişti. Darwin ailesi, manevraları izlemek üzere Harry Wedgwoodlarla birlikte Chobham ordu karargâhını ziyaret etmişti. Ekipte 12 küçük kuzen vardı, sekizi oğlandı; onlara etrafi gezdirenen de Falklandlar'dan daha yeni dönmüş olan Kaptan Sulivan'dan başkası değildi. 10.000'i aşının adamın insanın kanını dondurucu çığlıklarını ve fırtına gibi kopan gürültülerini eşliğinde savaş çoktan başlamıştı: Barış döneminde, bir Britanya ordusu tarafından gerçekleştirilen en büyük savaş tatbikatıydı bu. Aslında bir an her şey çok gerçek bir hal aldı. Darwin-Wedgwood grubu kendilerini 13. Hafif Ejderler'in ateş yağmuru altında buldu ve canlarını kurtarmak için kaçmaları gerekti. O üç mutlu günü unutulmaz kılan ürperinin bir parçasıydı bu da. İçlerinde en fazla eğlenen de Charles olmuştu.¹

Filo yeniden denize indirilirken, ülkede ruh hali değişmişti. Charles Covington'a, "Hepimiz Rusya'yla savaşa girmekten çok korkuyoruz, Tanrı yardımıcımız olsun ve bu savaşın öünü alınsın," diye yazmıştı. Alınamayacaktı. Gazeteler Çar'dan intikam alınması için gürlerlerken Karadeniz'i Rus gemilerinden temizleme emrini alan filo Boğazlar'dan geçti. İngilizlere Fransızlar da katıldılar ve 28 Mart 1854'te müttefikler savaş ilan etti. Charles HMS *Lightning*'in komutasında Baltık Denizi'nde faal hizmete geri dönen Sulivan'la temas halindeydi.² Ürkütücü bir kıyım yaşandı – yalnızca müttefik kuvvetlerden 15.000 kişi öldü– Rusya'nın Sivastopol'deki donanma üssüyle hâlâ sapasağlam yerinde duruyordu.

Genç Darwinları savaş böceği isirmıştı, Emma da piyanonun başında "dörtnalı koşan melodilerle" onlara cesaret veriyordu. William okulda olduğundan, artık işler Georgy'den soruluyordu. Wellington Dükü'nü yedi yaşında bir ufaklığın soğukkanlılığıyla bir kenara bırakmıştı; belki de komik, telografi andıran satırları karalamasına sebep olan babasının ölüm-süzlük hakkındaki açıklamalarıydı: "Dük öldü. Dodolar dünyadan gidiyor mu?" Ama artık Chobham manevralarının ardından o da kızgın bir küçük asker olup çıkmıştı. O çavuş, Franky er oluyor, birlikte savaş saatlarında ustalık kazanıyorlardı.

Adam isimleri almışlar, kendilerini de adam ölçülerine getirmişlerdi. Georgy küçük bir cetvel yapmıştı, böylece merdivenin altında bulunan vestiyer duvarında kendi boyunu, yaşına ve rütbesine uygun olarak dikkatlice 1,82 olarak kaydetmişti; Franky'nin boyu onunkinden biraz daha kısaydı. Tüfek parçalarını öğrenmişlerdi; egzersiz yapıyorlar, sonra sırt çantalarını yüklenip oyuncak tüfeklerini kapıp kamp kurmak için Sandwalk'u arşınlıyorlardı. Georgy zencefilli çörek ve süt isitmak için ağaç kavalarıyla ateş yakıyor; Franky ağabeyinin borusuyla serbest bırakılıncaya kadar nöbet tutuyordu. Kimse onlara müdahale etmeye kalkmıyordu. Babaları her günde yürüyüşü için dışarı çıkıştı; nöbetçiyi öpmeye geldiğinde, Franky'nin tüyleri diken diken oluyor, evde yapılmış süngüsünü çıkarıyordu. Fantazileri evin içinde de devam ediyordu. Teneke askerlerle çok oynuyorlardı; kılıçlarını havaya kaldırmış vahşi askerler ile Emma'nın çalışkanlık yapıp ceketlerini mühür için kullanılan balmumuyla iyice kırmızıya boyadığı, böylece iyice İngiliz gibi görünen Fransız ağır süvarileri. Üst kattaki uzun koridorda oğlanlar kurşun ağırlıklar bağlanmış oklarla birbirlerine saldırıyorlar, oklar onlara hiç zarar vermeden tahta kalkanları-

na çarpıp düşüyordu. Kız kardeşleri bu durum karşısında hayretler içindeydi, utangaç Lizzy bile. "Georgy askere o kadar benzeyen bir çocuk ki tek bir kızla bile konuşmuyor," diye yüzünü buruşturuyordu.³

Sivastopol'da kuşatma başlamıştı. Ardından Balaklava ve Inkerman geldi; katliam haberleri savaş meydanında bulunan savaş muhabirleri tarafından ilk kez telgrafla geçiliyordu. Ülke 3000 İngiliz'in öldüğü haberini göğüslemeye çalışırken, bir başka kayıp haberi geldi: Forbes, Hooker'a koca bir kitanın nasıl bulunacağını göstermiş olan o cana yakın ruh, böbrek yetmezliği yüzünden 18 Kasım 1854'te öldü. Duyguların yükselmiş olduğu bu dönemde Darwin ile arkadaşları şaşkınlığa uğramışlardı. Huxley'yi "hicbir şey daha önce bu kadar çarpmamıştı." Ramsay bunu "pek idrak" etmemişi: "Üzüntüm kısa nöbetler halinde baş gösteriyor, sonra işaretlerini bastırmak için mücadele ediyorum." Zalimce, ironik bir dönemeç olmuştu bu; Forbes ömrü boyunca istemiş olduğu şeyi gerçekleştirmiş, Edinburgh'daki kürsüyü almış, yedi ay sonra da ölmüştü. Lyell "bilimle faal olarak uğraşan arkadaşlarından birini kaybettiğini, bunun o zamana kadar başına gelen en büyük kayıp olduğunu, Forbes'un daha 39 yaşında olduğunu" söylüyordu. Darwin, "Korkutucu," diyerek yas tutuyor, aynı yaşlardayken kendisinin yaşadığı ölüm korkusunu hatırlıyordu.⁴ "Çok sayıdaki müstesna arkadaşları ve doğabilimi için ne kadar büyük bir kayıp!" "Zavallı karısına bütün kalbimle acıyorum; ben de bir çocuğumu kaybettim, bu yüzden en kötü haliyle ölümü bir derece idrak edebiliyorum."⁵

Darwin bu savaşa paralel olarak doğada yaşanan savaşı düşünüyor; deniz yoluyla taşınan işgalcilerin, tohumların ve meyvelerin, kurbağaların ve salyangozların yabancı topraklarda nasıl olup da bir çıkışma noktası inşa edip oranın sakinlerini dışlayabileceği üzerine fikir yürütüyordu. Mücadele fikrine, mücadelenin nasıl gerçekleştiği, hangi sonuçları doğurduğu sorularına giderek daha fazla yoğunlaşıyordu.

Teoriyi son bir kez geniş çaplı olarak yeniden düşünmeye başlamıştı. Kırım'dan gelen kasvetli haberler ve Forbes'un trajik ölüm haberi karşısında, Kasım ayını rahatsız bir halde Downe'da geçirdi; o ay yalnızca 15 tane çift çizgi çekmiş, bir haftayı "uykusuz" geçirmiştir; hayvanların çeşitliliği ve nesillerinin tükenmesi sorunu üzerine düşünmüştü. Sapma gösteren, şu yumurtlayan tuhaf platipus gibi, yaratılmış olanların geri kalan kısmından çok uzaklara düşmüş olup da tek başlarına birer dal oluşturan

türleri incelemiştir. Bunlar yanlış bir biçimde mi uyarlanmışlardı, sonunda ölüp gidiyorlar mıydı? Onları normal hayvanlara bağlayan ara türlerin, nesilleri çoktan tükenmiş mıydı?⁶ Bu durum, beraberinde birçok yeni soru getiriyordu. Hayvanlar düşünülebilecek her şekle nasıl giriyorlardı? Nasıl oluyor da kuluçkaya yatan, ördek gagalı bir memeli olup çıkışıyorlardı? Bir türün ikiye ayrılmasına ne sebep oluyordu? *Seçilim*, bu dallanan hayat “ağaç”ını nasıl oluşturuyordu? 1837 tarihli defterlerinden birine çizdiği ağacı? Hayvanlar farklılaşıp birbirlerinden uzaklaşıp yan dalar oluşturuyorlarsa doğadaki “yüksek” ve “alçak”la ilgili eski kavramlara ne oluyordu?

Ağaç, anahtar niteliğindeydi. 1850'lere gelindiğinde doğabilimciler arasında kabul gören metafor buydu: Dallar budaklanıyor, çatallanıyor ve yaylıyordu. Kalkuta'da Asiatic Society'nin müze müdürü Edward Blythe –Hindistan'daki evcil hayvanlarla ilgili olarak Darwin'e sayfalar dolusu not gönderen “çok akıllı, tuhaf, çılgın adam” – hayatı “dallanıp budaklanmış, dalları hâlâ dallanan, o dallardan da dallar çıkan, onlardan da dallar çıkan” bir ağaca benzetiyordu. Bu tam da Darwin'in kafasındaki görüntüyüdü: Uzun zamandır doğayı “*düzensizce dallanmış*” bir halde resmediyordu kafasında. Peki ama neden yavruların ebeveynlerinden ayrılip başka bir yöne gitmesi gerekiyordu? Bu çatallanma nasıl açıklanacaktı?

“Yolda giderken, arabamda, beni sevince boğan o çözümün,” çatallanmanın sebebinin, “kafamda tam olarak hangi noktada belirdiğini hatırlıyorum,” diye anlatacaktı sonraları. Belki bu bir evreka anıydı; fakat artık bundan sonraki üç yılını bulduğu çözümün inceltip uygulanmasına adayacaktı.⁷

Tıpkı Malthusçu kavrayışının nüfus teorisinden gelmesinde olduğu gibi, çeşitlilik yaratma mekanizması da sanayi gelişim için bir yol haritasına benzıyordu. Darwin sanayiye büyük paralar akıtan bir yatırımcıydı. Wedgwood kuzenleri fabrika örgütlenmesinin öncülerini arasında yer alıyordu. İşgünün belirgin bir biçimde işbölümü yapmasına dayalı bir üretim hatı zihniyeti geliştirmiş; her işçiye, uzmanlaştiği tek bir işlev vererek üretkenliği artırılmışlardı.⁸ İşgünün bu şekilde mekanikleşmesi ve bunun üretim üzerindeki etkisi, Darwin'in tümüyle aşina olduğu şeylerdi. Genç bir adamken Jos Dayısı'nın evine sayılamayacak kadar çok kereeler gitmesi sayesinde bu aşinalığı kazanmıştı; Darwinlerin kütüphanesi de ekonomi ve imalat hakkında kitaplarla doluydu.

Sanayide hissesi olan bütün beyefendiler “işbölmünü” anlıyordu. “İşbölmü” buhardan güç alan bir toplumda uzmanlaşma ve hız anlamına geliyor; zenginlik ve piyasaların hızla büyümesi vaadinde bulunuyordu. Sanayi metaforu doğayı da kapsayacak şekilde genişletilebilmiş gibi görünüyor. İşbölmü o devrin en gözde tabiriyydi; Prens Albert buna medeniyetin motoru diyordu; “bilimin, sanayinin ve sanatın” her yönünde gümbür gümbür gürüyordu.⁹ Kendi dalında gümbür gümbür gelen, سابق demiryolu araştırmacısı Herbert Spencer bunu bilime aktarma konusunda yalnız değildi.

Darwin bunun farkına varmıştı; típkı işçilerin uzmanlaşmasıyla birlikte sanayinin genişlemesi gibi, aynı şey hayat için de geçerliydi. Fakat doğanın “çok daha verimli ışıkları” vardı. Darwin doğal seçilimin rekabet haline sıkışık kalmış hayvanlar arasında “fizyolojik işbölmünü” otomatik olarak artıracığını savunuyordu. Aşırı derecede kalabalık alanlarda gerilimli rekabet –Darwin buna doğanın “türler imal etmesi” diyordu– serbest yaşam alanlarından yararlanabilecek varyasyonların işine yarıyordu. Bu bireyler yeni fırsatlardan yararlanacaklar, o yerdeki elverişli açılımları kullanacaklardı.¹⁰ Adalarda yalıtılmış olmak, muhtemelen sandığı kadar önemli değildi. Rekabet yoğun yerel nüfusları yerlerinden hareket ettiriyor, onları önüne katıp sürüyor, çok sayıda bireyi kendilerine baskısız bir yaşam ortamı bulup bu yarıştan kaçmaya zorluyordu. Yeni varyasyonlar, faal olarak ebeveynlerden uzaklara sürüyor, bu da çapraz döllenmenin karıştırma etkisini hafifletiyordu. Típkı Londra gibi kalabalık metropollerin her türden becerikli, yetenekli işçiyi barındırabilmesinde, bunların aralarında doğrudan rekabet olmaksızın yan yana çalışabilmesinde olduğu gibi, türler de Doğa'nın piyasasında işgal edilmemiş yerler bularak baskından kaçıyorlardı. Hayvanların işlevsel çeşitliliği ne kadar fazla olursa, bir alan onları o kadar destekleyebiliyordu.

Bu metaforik genişletme eksiksizdi. Doğa kendi kendine gelişen bir “ışlığı,” evrim ise hayatın dinamik ekonomisiydi. Zenginliğin yaratılması ve türlerin üretilmesi benzer yasalar uyarınca gelişiyordu. İşbölmü insanın olduğu kadar, doğanın da izlediği bir yoldu. Fakat Britanya'da ekonomik doktrin ayrım gözetmeksizin partizan siyasetle karışıyordu; Darwin de konuyu ekonomistler yerine, “işbölmü” terimini zoolog Milne-Edwards'ın kullandığı biçimde atıfta bulunarak gündeme getirdi.¹¹ Siyasi bir leke doğal seçilimi çok fazla hedef haline getirecekti. Başarılı ol-

mak için evrimin sağlam bir bilim kayası üzerindeymiş gibi görülmesi gerekiyordu.

Doğa'nın işliğinde ilerleme, Jos Dayi'ninkinde olduğu kadar güvence altında olduğundan Darwin'in kendi kendisine gelişen Doğası Kilise'ye muhalif pamuk kralları ve çömlekçilik üstatlarının genişleyen, çeşitlilik göstermeye başlamış imparatorluklarına benzıyordu. Gerçekten de 1850'ler üretimin hızlandığı bir dönem olmuştu; ekonomi kanunlarının Doğa'nın kanunları gibi değişmez, bozulmaz gibi göründüğü patlama yıllarıydı bunlar. Fakat efendilerin görüşleri, aşağıda gündelik hayatın içinde olanların görüşlerine hiç benzemiyordu. Darwin fabrika patronlarının ve kendisi gibi yatırımcıların yanında duruyordu, başka kimseyle de alakası olmayacağından emindi.

Makineleşmenin işgünü dilenci haline getirdiğini düşünen eleştireliler bir kenara bırakıyordu, bunlara Emma'nın dayısı ekonomist Jean Sismondi de dahildi. Acımasızca bir rekabet, insanı insanlıktan çıkaran bir işbölümü, kârin "gayri adil" bir biçimde dağıtılması: Sismondi bunların hepsini "felaket" diye niteleyerek kınamıştı.¹² Dolayısıyla Darwin'in önünde alternatif modeller *vardı*. Fakat bunları reddediyordu. Doğa'nın mücadeleisinin tipki ülkesinin Kırım'da verdiği mücadele gibi korkunç bir kayba mal olduğunu kabul ediyordu. İlerlemenin ve çeşitlenmenin bedeli bıdu ve buna karşı çıkmak söz konusu olamazdı. Sismondi'yle aralarındaki bu görüş ayrılığı daha derinlere, toprak sahipliğine kadar uzanıyordu. Sismondi toprağı işleyenlerin ona sahip olması gerekiği görüşündeydi. Darwin'in kendisi Lincolnshire'da başında bulunmadığı toprakların sahibiyken, bu teorileri reddetmiş olması pek şaşırtıcı değildi.

Evrim ve faydacı ekonomi mükemmel bir uyum gösteriyordu; kilise karıştı birçok sanayiciye de bu doğal görünüyordu. Fakat aralarında Darwin gibi her iki alana da ağırlıklı bir biçimde yatırım yapan pek azdı. Ekonomistler, işgünün uzmanlaşması, piyasaların serbestleşmesi ve nakliye maliyetlerinin azaltılması için bir demiryolu ağı oluşturulması çağrısında bulunuyorlardı. Onların faydacı ethosları *bırakınız yapsımlar, bırakınız geçsinler* diyen bir Doğa kadar demiryolu çılgınlığını da beraberinde getirmişti. Darwin, parası nerdedeyse ağını da oradan yana açıyordu. Demiryolu şirketlerine on binlerce sterlin; Doğa'nın "ışıklarının" rekabetçi, uzmanlaşmış ve işgücü yoğun yönünü açıklamaya da hayatının yirmi yılını harcamıştı. Doğa'yı sanayinin yanına koyuyordu.

***

O yıl Noel kasvetli geçti. Franky ile Lenny ateşlendi; ayın 22'sinde Franky havale nöbeti geçirdi. Charles ev ahalisini canlandırmak için, bir değişiklik rüzgârı estirmeye ve bir ayı şehirde geçirmeye karar verdi. 18 Ocak 1855'te Baker Street'te bir ev tuttular, fakat onların gelmesinden hemen sonra hava kapadı. O "korkunç Kırım kişi" yaşanıyordu; hava insanın canını yakacak kadar soğuktu, sıcaklık sıfırın altında seyrediyordu, Thames Nehri bile donmuştu. Charles da tipki Emma gibi soğuğu keskin bir biçimde hissediyordu ve "pis, karlı" Londra'ya ayak bastığı için de pişmandı.¹³

Onlar Londra'dayken Lord Aberdeen'in hükümeti düştü; Aberdeen sa-vaşı yanlış yönetmekle kınanmış, eleştirilmişti; bu fiyaskoya neden olan Palmerston da başbakan olmuştu. Britanya toplumu ağıt yakıyordu. Toplam 30.000 adam kaybetmişler, bunların yarısı hastalıktan ve soğuktan ölmüştü. Wedgwood kadınları askerler için giysi topluyor, sonra her ga-zete sayfasından kendilerine bakan "hayatın katı gerçekliğini" sarsmak için kendilerini Sydney Smith'in *Memoirs*'ının "oyuncu şenliği"ne bırakı-yorlardı. Ama bunun hiçbir yararı yoktu; Londra ahalisi "soylu Florence Nightingale"in nelere katlanıyor olduğunu bilmekle daha memnun olmuş da görünmüyordu. Hornerların ve Lyellerin evinde partiler düzenleyordu; ama bu partilerde her iki tarafın da yarı milyon kayıp verdiği konuşuluyordu.¹⁴ Darwin ailesi 15 Şubat'ta Downe'a döndü ve evle-rinde kardan mahsur kalarak rahatladi.

Britanya filosu Sivastopol'u kuşatırken Darwin de türlerin denizle ta-sınarak yayılması konusunda kaygılar taşıyordu: Nasıl göç ediyorlardı? Sahile vurduklarında orada bulunan bitkilerle başarılı bir biçimde rekabet edebiliyorlar mıydı? Hâlâ Hooker'ın devasa kıtlarını batırmanın bir yolunu arıyordu. Hooker'a göre Tierra del Fuego'da Avustralya ile Güney Afrika arasında kalan Kerguelen Adası ile Tazmania'dakilere benzer bitkiler bulunuyordu. Bu benzerlikler "bilinen göç kanunlarıyla açıklana-mayacak kadar fazlaydı;" "güneydeki bitki örtüsünün bir bütünüń parçası olması, güneydeki büyük bir kıtadan geride kalmış olması olasılığına yavaş yavaş daha fazla ikna oluyorum." Darwin varsayımsal kıtlar-dan, diğer alternatif olan, Tanrı'nın farklı yerlerde benzer hayatlar yarat-tığı, yani "yaratılışın birçok merkezi bulunduğu" varsayıımı kadar nefret ediyordu. Bitkiler yeni topraklar fethetmek için okyanuslar aşabilirdi ve o da bunu kanıtlayacaktı.

Adalar ve akıntıyla sürüklənmiş olanların Darwin için önemli olmasının başka bir gerekçesi daha vardı: her biri bulunduğu adaya özgü olan Galapagos ispinozları ve kaplumbağalar gibi türleri başka nasıl açıklayacaktı?¹⁵ Adalar ve kıtalar her zaman, en azından milyonlarca yıldır bulundukları yerde olmuşlarsa geriye kalan tek soru hayvanlar ve bitkilerin buralarda nasıl koloniler oluşturduğuydu.

Darwin birbirinden farklı iki görüşü savunmuyordu: bitkiler, tohumlar, yumurtalar ve hayvanlar bu yolculuğu kazayla gerçekleştiriyordu; rüzgârla, suyla ve sallarla taşınıyorlardı. Fakat bunu göstermek için kanıt ihtiyacı vardı. Böylece mektuplar göndermeye başladı; her zaman olduğu gibi en tuhaf yerlere gönderiyordu mektuplarını. Bir gemi kazası sonrası Kerguelen Adası'na çıkışmış bir denizcinin izini sürdürdü, sahilde denizle sürüklənmiş odun parçaları görüp görmediğini soracaktı; koloni leşmeye dair bir fikir verebilirdi bu. Başka yollar da denedi, doğabilimcile ördeklerin midesinde hiç tohumu rastlayıp rastlamadıklarını ya da Hudson Körfezi'nden birinin ona anlattığı üzere tohumların büyük buz kütleleri üzerinde denize açılıp açılmadığını sordu. Fakat hâlâ Hooker'in elindeki olguların "varlıkların yeryüzündeki dağılımıyla ilgili bilinen en büyük anomaliler" olduğunu söyleyip homurdanıyordu.¹⁶ Sorun şuydu ki herkes –Hooker dahil– deniz suyunun tohumları öldürecekini varsayıyordu. Ama ölüyorlar mıydı acaba?

Darwin, Mart 1835 sonlarında bunu bulmaya karar verdi. Zamanı, sabrı ve ufak tefek işlerle uğraşmaya hevesi olan bir taşra papazı gibi sıradan, bir o kadar da parlak bir dizi deney gerçekleştirdi. Bir eczacıdan deniz tuzu aldı. Mutfak bahçesinden tohum topladı; tere, turp, lahana, marul, havuç ve sap kerevizi küçük şişelerde salamuraya yatırıldı. Topladıklarının bazılarını bahçede bıraktı, diğerlerini kilerde içi kar dolu bir deponun içine yerleştirdi, soğğun bir değişiklik yaratıp yaratmadığını kontrol edecekti. Arada şişelerin her birinden birkaç tohum alıyor, onları çalışma odasının çalışma rafındaki cam tabakların içine dikiyordu; böylece hayat işaretlerini izleyebiliyordu. İşe yaradı, deniz suyunda geçirdikleri bir haftanın ardından neredeyse her şey boy attı; Hooker'a anlatmaktan keyif aldığı bir gerçek oldu bu. Adamçağızı alaya almış, ona "en çabuk ölmesini beklediği" tohumları göndermesini, ne kadar hayatı kalacaklarını tahmin etmesini söylemişti.¹⁷ İki hafta sonra, tohumlar hâlâ filiz veriyordu.

Hooker bu durumu, Kew Bahçeleri'nin yeni müdür yardımcısına yaraşır bir tavırla, "iyi bir Hıristiyan" gibi karşılamıştı. Darwin'e geniş ölüçaklı bir deney yürütmesi önerisinde bulunmuş, bu amaç uğruna onu egzotik tohum yağmuruna tutmuştu. Fakat Down Konağı Kew Bahçeleri'ndeki tesislerden yoksundu. Darwin halihazırda kırk-elli şişeyle uğraşıyordu. Daha fazlasıyla uğraşamıyordu; çünkü şöminenin rafı tamamen dolmuştu ve tohumların suyunun da her gün değiştirilmesi gerekiyordu, aksi takdirde "çok kötü kokmaya başlıyordu." Tuzlu tohumlarıyla "ilgilenmesi gereken" günlere denk gelen randevularını da iptal etmesi gerekiyordu.¹⁸

Bu iş tam bir taşra rahipliği sektörü haline geldi. Darwin'in isteği üzerine Peder Henslow her seferinde altı peni karşılığında kız çocuklara tohum toplatıyordu; *Beagle*'ın getirmiş olduğu mantarları tanımlamış olan Northamptonshire Papazı Miles Berkeley, Manş Denizi'nin sularına bırakılsın diye Ramsgate'e torbalar dolusu tohum gönderiyordu. Bu arada iri yapılı Peder Fox oğlanları timsah ve yılan yumurtası bulmaya teşvik etmek için ödül notları asmaya başlamıştı; Darwin'in ne kadar gülünç olursa olsun denemeyeceği bir şey yoktu. Başka hangi nesnelerle deney yaptığı söylemiyordu. Hooker'a "Bilseydin, alay etmekte yerden göye haklı olurdun; çünkü benim düşünceme göre bile o kadar saçmalar ki ne oluklarını sana söyleme cesareti bulamıyorum."¹⁹

Gardener's Chronicle'da tere, marul, havuç ve sap kerevizinin kırk iki gün suya basılı kaldiktan sonra dahi filizlenmeyi sürdürdüğünü, turpun biraz daha az dayandığını, lahananın zor dayandığını açıklamıştı. Neden deney yaptığını da açıklamıştı; Forbes'un Atlantis'ini "bir gazete gibi geçici bir yayında" cüretkârca reddetmiş olmak umurunda değildi. Bunu çabucak gerçekleştirdiği bir hesaplama izliyordu. Elindeki atlas, Atlantik'teki ortalama akıntı hızını günde 33 deniz mili (yaklaşık 60 kilometre) olarak veriyordu; dolayısıyla kırk iki gün içinde bir tohum 1400 mil (2520 kilometre) yol alabilirdi. Bu son derece uygundu; çünkü Atlantik'in ortasındaki adalara, Azur adalarına uzaklık bu kadardı. Denizin tabanından bir Atlantis'in yükselmesi gerekmiyordu. Böyle bir şeyi öne sürmek pervasızlığıktı: "Düğümleri çözmek yerine kesiyordu." O ise düğümü ağır ağır, kararlı bir tavırla çözüyordu. Avrupa kökenli bitkilerin tohumları sürüklendiğinde Azurlar'ı işgal etmiş olabilirdi. En azından, mesafe sorun değildi. Darwin bir adım daha attı. "Asıl ilginç şey, Azur'daki bitkilerin bir listesini çıkarmak, olabildiğince fazla tohum bulup bunları denemek olacak, ger-

çekten de yapacağım!”²⁰ Ve yaptı da. Azurlar'daki Britanya Konsolosu'na yazıp sahile hangi tohumların vurduğunu sordu, Henslow'un öğrenci kızları da Britanya'da bu tohumları topladı.

Tohum kapsüllerinin bu mesafeleri aşabildiği, tropik bölgelere özgü tohumların golfstrim akıntısıyla Norveç kıyılarına vurmasıyla da kanıtlanıyordu. Britanya Konsolosu Darwin'e iki tip tohum göndermişti. Hooker bunların Karayıpler'deki bitkilerden geldiği tanısı koymuştu; bu tohumları Kew'a dikmiş ve filizlenmeleri sırasında “dile getiremeyeceği derecede küçük düşmüştü.” Hâlâ kayıt tutuluyordu. Bazı sap kerevizi ve soğan tohumları seksen beş gün sonra filiz veriyordu. Daha da tuhafı bazı sap kerevizleri, tohumların bu denemeyi atlattığından daha hızlı boy veriyordu. Fakat ödül, şartlıcıdır ki soğuk tuzlu suda neredeyse beş ay geçirdikten sonra filizlenen hassas biber bitkisine gitti. İşte yine Darwin'in çok basit deneyleri, açık seçik bir biçimde gösteriyordu. Darwin'in *American Journal of Science*'ta çıkan makalesini yeniden yayınlayan, Harvard'daki Gray kendi kendine dövünüyor; bu deneyler neden daha önce kimseinin aklına gelmedi diye merak ediyordu.

Ama Darwin'in sunduğu biçimyle asıl sorun, tohumların dağılması değildi. *Gardener's Chronicle*'da yayınlanan, tohumların hayatı kalma süresiyle ilgili çeteleyi kasten ortaya attığı bir yemle noktalamıştı. “Asıl sıkıntının tohumlar yeni evlerine ulaştığında başladığını” söylüyordu. Tohumlar kumsalda bir çırkma noktası oluşturmayı başarabiliyor muydu? “Toprakların eski sakinleri, büyük hayat mücadeleinde yeni ve yalnız göçmene yer açıp ayakta kalmasına izin verecekler mi?”²¹ Britanya filosunun Sivastopol'daki mücadele konuya fazlaıyla ilgili olmuş olsa gerek: Sanki savaş doğa ve toplum üzerinden veriliyordu ve sömürgeler oluşturmak da hep aynı kapıya çıkıyordu. Fakat Darwin aslında teorisinin başlıca temalarından birini buradan alıyordu ve bu konu gelecek yıllarda bahçıvanlar ve masa başı amiralleri dışındakilerin de canını sıkacaktı.

Savaş sürüncemedeydi. Ülke uzayıp giden bir mücadele değil, büyük zaferler kazanılmasını bekliyordu; Charles'a da çatışma “çok kötü” yonetiliyormuş gibi geliyordu. Fakat Kaptan Sulivan ülkeye eteği kahramanca hikâyelerle dolu dönmüştü ve yeni bir komuta göreviyle Baltık Denizi'ne gitmeye hazırlanıyordu. Charles onu uğurladı. “Askerler ve subaylar çok soylu davrandılar ve İngilizlerin adının hiç olmadığı kadar gururla anılmasını sağladılar,” diye sevinçle yazmıştı Covington'a. Dışarıda “kil-

den kalesi”nde Georgy de aynı şeyleri hissediyordu. Sivastopol, sonunda Eylül 1855’tे düştüğünde, kutlamak için yapılan top atışları ülkenin dört bir yanında gümbürdedi. Charles bu sesi hiç unutmayacaktı.²²

Mücadele ve seçim; Darwin’ın sisteminde kılavuz temalar bunlardı. Fakat doğayı, dallara ayrılmış bir biçimde gören bu bakış açısını desteklemek için hâlâ örnekler bulmak gerekiyordu, Darwin’ın uzmanlaşmaya ilgili olarak çizdiği tablo da yeni sorular doğurmaya devam ediyordu. Örneğin memeliler, sürüngenler ve balıklar ne kadar büyük bir çeşitlilik gösterirlerse göstersinler, embriyolarının geriye doğru izi sürüldüğünde, görünüm bakımından çok açık bir şekilde yakınlaştıkları görülmüyordu. Darwin bunun “aynı soydan gelen bir topluluğa” dair harika bir kanıt olduğuna inanıyordu ama bunu doğal seçimle nasıl açıklayacaktı?²³

En başında, bu tür embriyolojik kanıtları ele almayı ve işine yaramasını sağlamayı istemişti. Ama alışılmış, kabul edilmiş doğrulardan ayrılaşı çok oluyordu. Tıpla uğraşanlar her zaman ucubelerin rahimde olduğunu, varyasyonların bütün kökeninin bu olduğunu varsayımlardı. Ama gerçekten öyle miydi? Ya bazı durumlarda değişimi beraberinde getirecek özellikler miras alınıyor da asıl varyasyonlar daha sonra yavruda ya da yetişkinde ortaya çıkıyorduysa? Seçim ancak sonradan faaliyete geçebilirdi; varyasyonlar ortaya çıktığında onları ayakta tutarak ya da ortadan kaldırarak. Nihayetinde insanlar hastalıklarla ilgili olarak kalıtım-la geçen özelliklere sahip oluyorlar; bunlar belli bir yaşta kendini gösteriyordu. Bu durumda seçimle değişmeden kalan embriyolar yetişkinlerden daha fazla birbirlerine benzer görünecekti: Değişiklikler –farklılaşmabirey büyümeye başlayıncaya kadar gizli kalacaktı. Annie’nin ölümü sonrasında Darwin giderek kendi hastalığının kalitsal olduğuna, hatta şimdiden bile çocuklarınuda uyur durumda bulunduğuna ikna olmaya başlamıştı. Fox'a, “Korkum sağıksızlığın kalitsal olması,” demişti. “Onlar için ölüm bile daha iyi.”²⁴ Bu onun doğru yolda olduğunun ölümcül bir biçimde doğrulanması olacaktı.

Bu embriyonik benzerliklerin ve ortaya çıkan varyasyonların seçiminin grafik olarak gösterilmesine ihtiyacı vardı. Yüzünü evcil hayvanlardan yana döndü. Hayvan yetiştiricileri doğayı taklit ederek sürülerinin en iyilerini döllüyor, yeni soylar oluşturuyorlardı. Nasıl çalışıyorlardı? Bunu öğrenmenin bir tek yolu vardı: Defter tuttuğu günlerden beri ıslah etme hakkında okuyordu. Artık teslim olacak ve evcil hayvanları ilk el-

den inceleyecekti. Bir yıl kadar önce evrimle ilgili makalesinin üzerine, "Yavru güvercinler bul," diye karalamıştı.²⁵ İnsanın biçimlendirdiği döllerin –tek bir atadan türeyen türlerin– cıcvıcları arasındaki benzerlikleri gösterirsin ve böylece doğanın modeli eksiksiz bir biçimde ortaya çıkar.

Mart 1855'te tohumlarla deneyler yapmaya başladığı sıralarda, etrafı da kolaçan etmeye başladı. Fox'u köşeye sıkıştırdı: "Sende Nuh'un gemisi bulunduğuandan, hiç kuşkum yok ki elinde güvercin de vardır; "(yelpaze kuyruk olsalar keşke, ne kadar isterim!) Şimdi, öğrenmek istedigim şey yavru güvercilerin kuyruk tüylerinin hangi yaşıta, sayılabilcek kadar büyümüş olduğu. Yavru bir güvercin görmüş olduğumu sanmıyorum bile." İlk başta yalnızca bilgi istiyordu, çok yakından dahil olmak gibi bir niyeti yoktu. "Farklılıkların ne kadar küçükken, ne derece belirdiğini" görmek için yavrulara ihtiyacı vardı. Onları ya kendi yetiştirecekti, ki bu "korkunç derecede can sıkıcı bir iş olacaktı" ya da küçük güverciler alacaktır, ki bu da bir alt sınıf hobisiydi. "Ağır cehaletimi ortaya sermemek, dolayısıyla aldatılıp dolandırılmaya aşırı derecede açık olmamak için" parasını yatarmadan önce bilgi sahibi olmayı istiyordu.²⁶

İslah transmutasyoncuları her zaman büyülemiştir. Paris'te ve Edinburg'da bunun potansiyelini görmüşlerdi; karşı çıkip eleştirenler bile bunun "doğanın esnekliğine" en iyi kanıt olduğu inancındaydı. Fakat sadece bir-iki masa başı bilmadamı ellerini pisletmiş, bu konunun kanıtlanmasını hırsız bir karakter olan Patrick Matthew gibi ağaç yetiştircilerine bırakmışlardı. Öte yandan Darwin bilgi kirintıları ve olgular toplamaktan hiç vazgeçmemiştir. İstisnai özelliklerini tazalar, ipek böcekleri, melezlenmiş kazalar, kolonilerdeki vahşi hayvanlar ve çiftlik hayvanlarına dair oradan buradan duyduğu hikâyelerin –asılına bakarsanız seçilim, kalitim ve çiftleştirmeyle ilgili her şeyin– izini sürmüştü. On beş yıl boyunca domuzlar ve kümes hayvanları hakkında el kitabı üzerine el kitabı devirmiştir; tuhaf tipleri ne kadar incelerse "şimdide dek hiçbir zoologun varyasyonların gerçek yapısının incelemeye değer olduğunu düşünmemiş olması" ona o kadar tuhaf geliyordu.²⁷

Bu hamlesindeki yeniliği anlamak güçtü. Birçok doğabilimci güvercileri ve kümes hayvanlarını hor görmüştü. Bilim çiftlikte yapılmıyordu. Orta sınıflar avlaklarında süs ördekleri yetiştirebilirlerdi. Britanya'nın doğa üzçindeki sömürgeci denetimini kutlamak için zooloji bahçeleri inşa edebilirlerdi. Ama bu şekilde hayvan yetiştirmek düşünen felsefeden dünyalar

kadar uzaktı. Filozofun dikkatine hükmeden şey, bu yüksek uğraştı; vahşi türlerin, onların düzeninin ve Tanrı'nın Yaratımı'nın anlamını izlemek. Bilimadamının horgörüsü de buradan kaynaklanıyordu: Hiç kimse domuzların ve güvercinlerin gizemlerin anahtarını sunmasını beklemiyordu.²⁸

Fakat alışıldık, bildik suların dışındaki bilim, alışındık, bildik destegin ötesinde bir destek gerektiriyordu; Darwin de normal sınırların bir hayatı ötesine açılmıştı. Avlakçıların olağan geçim kaynağına yeni bir gözle bakıyordu; tarım sergileri, hayvan yetiştirciliği, çiftlik bilgileri ve *Poultry Chronicle*. Çiftleştirme ve kalıtım hakkında en bilgili olanları soru yağmuruna tutmaya başlamıştı: süs hayvanı yetiştircileri ile fidanlık bahçevanlarını.

Daha 1854 Noeli öncesinde, vahşi ve evcil ördekleri, iskeletlerini incelemek için kaynatmaya başlamıştı, gerçi bu kimi zaman içini sizlatan gastronomik bir ilgiye de dönüşüyordu: "Ah o iyice haşlanmış, ulu Ördek'in kokusu!" Ama 1855'in yaz ayında güvercinler tutkusu haline gelmişti. Sülükkayaklılar, tohumlar ve daha başka birçok şey gibi bu iş de kendi başına gelişmeye başlamıştı. Dolandırıcı tüccarlarla ilgili laflar kesilmişti. Bu "merak" in içine daldığında yetiştircilerle birlikte içmeye, kulüplerine katılmaya, bilgi birikimlerini ve dedikoduları toplamaya başladı. Ne büyük bir değişiklikti bu: Bahçeye bir güvercin evi kurup çifti bir sterline seçilmiş yelpaze kuyruklar ve göğsünü şişiren güvercinlerden satın aldı ve bunların "kendisi için bir eğlence, Etty içinse bir haz kaynağı" olduğunu ilan etti. Taklacı güvercinler ve cüce güvercinler sipariş etti; kısa süre sonra bir kuşhanesi olmuştu. Lyell'e, gel de güvercinleri gör, diyordu, "Bir insana sunulabilecek en büyük eğlence."²⁹ Bu "sanat" hakkında kitaplar toplamıştı; oranlara, taşımaya ve gagaya nasıl karar verileceği, istenen kombinasyonu gösteren yavrular arasından hangilerinin seçili çifleştirileceği üzerine kitaplardı bunlar.

Şevki sayesinde kısa süre sonra en iyisini çıkarmaya başlamıştı. Haşlamak ve ölçmek, artık her gün yaptığı işler olup çıkmıştı; çifleştirilen güvercinler ve yavruları konusunda karar vermekte de ustalaşmıştı. Mektuplarında bir mezar hırsızı havası göze çarpıyordu: "Onları dışında izliyorum," diyordu kuşlarına bakıp "sonra iskeletlerini çıkarıp içlerine bakağım." Yalnızca güvercinlerle de uğraşmıyordu. Fox onu ölü ördek yavrularına ve piliçlere boğmuş, mastı ve hindi göndermek için de talip olmuş-

tu. "Teklifin için çok teşekkür ederim," diye cevaplamıştı onu Darwin. "Salamura buldog ve tazı yavrularım var. Araba atı ve yarış atı taylarını da dikkatle ölçmüştür bulunuyorum." Atlar, köpekler, ördek yavruları; "boyumu aşıyorum," diyordu. Güvercinlerini öldürmek için her yolu deniyordu: Kloroformla öldürmek çok vakit alıyordu, o da görüntü karşısında kıvraniyordu. Bir şىşeye konmuş potasyum siyanür daha iyi sonuç veriyordu; yayılan asit prusik gazı hızla ve acısız öldürüyordu. Fakat ne kadar hızla ölseler de güvercinlerinin ölümü onu etkiliyordu: "Onları, öldürmeye dayanamayacak, iskeletlerini çıkaramayacak kadar çok seviyorum," diye hayıflanmıştı Hooker'a. Komik hantal piliçlerinin bilinçlerini kaybettigini görmek her zaman üzüntü vericiydi. "Şu karanlık işi yaptım: 10 günlük, melek gibi bir yelpaze kuyrukla, bir balon güverciniini öldürdüm." Ceesetler dağ gibi yükseliyordu; iskeletler, incelenmişleri, incelenmemişleri her yere saçılımış bir haldeydi; postayla kadavralar geliyordu; kutular parçalanarak açılıyor, iç organlar dışarı sarkıyordu. O bile buranın bir "koru odası" haline geldiğini kabul etmişti.³⁰

Etty kuşlardan büyülenmiş olabilirdi; ama Emma'nın kalıntıları, potasyum hidrat ve gümüş oksit dolu bir cadı kazanında kaynatılırken çıkan berbat koku hakkında ne düşündüğünü kimse bilmiyor. Charles başta yenic düşmüştü; çürümüş et "uşağımı ve beni (bu işlerde fazla tecrübeim yok) öyle şiddetli kusturdu ki vazgeçmek zorunda kaldık." Bunun "çok berbat bir iş" olduğunu kabul etti ve uzmanların tavsiyesine uyarak ertesi yıl, iskeletlerinin profesyonel bir biçimde çıkarılması için kuşları dışarıya gönderdi.³¹

Fox –"katillerin en naziği"– elindeki bütün ördek yavrularını gönderiyordu ve komşu arazilerden de çiftlik hayvanları aşırmaya başlamıştı. Fosil toplamakla uğraşan Sir Philip Egerton'ın malikânesi Fox'un rahip evinin hemen yanındaydı ve kendisi de yardım etmeye her zaman hazırıldı. Fakat Egerton meraklanmıştı. British Association'ın Eylül 1855'te Glasgow'da düzenlediği toplantıda Darwin'le karşılaşan Egerton, ona neden "Fox'u onun bahçesindeki kümesi soymaya teşvik ettiğini" sormuştur, Darwin'in Fox'a anlattığına göre.³² Taşralı bir Tory meclis üyesi, Richard Owen'in hamisi ve saygın Anglikan biliminin sözcüsü olarak Egerton, doğru cevaptañ hoşlanmamış olsa gerek.

Darwin, doğanın, deneyimli hayvan yetiştircileri dışında kimsenin göremeyeceği birçok küçük varyasyondan meydana geldiğini göstermek is-

tiyordu. Bu meraklılar bir santimin on altıda birini bile görebilirlerdi. Ve yalnızca onların fark edebileceği değişiklikler, seçici çiftleştirme yoluyla kuşaklar boyunca üzerinde çalışılacak hammaddeyi oluşturuyordu. Yetiştiriciler böyle minicik sapmalardan muazzam değişiklikler yontmuşlar; bunlar da bugünün kümes hayvanlarını, yelpaze kuyruklarını, cüce güvercinerini ve taklacılarını meydana getirmiştir. Aslında bunlar o kadar muazzam değişikliklerdi ki bu kuşlar vahşi kuşlar olsalardı zoologlar onları farklı türler, muhtemelen de farklı cinsler olarak sınıflandırırdı. Lyell hayrete düşmüş bir halde, "Darwin kendisinin on beş sıradan güvercin varyasyonu içinde, üç tane cinsin ve yaklaşık on beş türün eşdeğerini bulmuş," diye anlatıyordu. Bir uzmana kan örneklerini inceleten Darwin'in keşfettiği üzere kan hücreleri bile birbirinden farklı şekillere sahipti. Aynı çeşitlilik başka evcil türlerde de belirgindi. Evcil tavşan iskeletlerindeki varyasyonları British Museum'da Waterhouse'a göstermiş ve aralarındaki farklılıkların "türler arasındaki farklılıklar kadar büyük olup olmadığını" sormuştur. Çok daha fazla diye cevap vermiş Waterhouse.³³ O halde bura da tek bir tür vardı; o kadar değişmişti ki en iyi zoologları bile aldatıyordu. Son derece küçük varyasyonlarla, sıradan tavşanlar ve güverciner yep-yeni cinsleri taklit edecek kadar değiştirilebiliyordu.

Darwin, benzer aylananamayacak değişkenliklerin Doğa'daki Malthusçu seçimin anahtarını elinde tuttuğuna inanıyordu. Zayıf, yeterince uyarlanmamış varyasyonlar Doğa tarafından bir kenara atılıyordu; hayvan yetiştircisinin yaptığı gibi. İyi olanlar hayatlarını sürdürüyorlardı ve belli eğilimler kuşaklar boyunca teşvik ediliyordu. Uyarlanmaya yönelik özelikler, sanki görünmez bir hayvan yetiştircisi tarafından ön plana çıkarılıyordu. "Yapay seçim" zanaatkârların doğayı nasıl yonttuğunu gösteriyordu; Doğa'nın "seçen" eli çok daha üstündü.

"Seçen eli" görmüştü, ama bu biraz kirli bir eldi. Hayran olduğu tüylər büyük ölçüde işçilerin elinden çıkmıştı. İşçiler her zaman güvercinlereyle gurur duymuşlar, gün boyunca süren ağır ve sıkıcı işlerin ardından güvercinliklerinde huzur bulmuşlardır. Darwin, "Her türden meraklı hayvan yetiştircisiyle, Spitalfield'in dokumacılarıyla, insan türünün her türden tuhaf numunesiyle içli dışlıyım," diyordu.³⁴ Elbette ki aslında içli dışlı değildi; aralarında her zaman belli bir mesafe vardı. Onu bilgi bombardımanına tutan eğitimli yetiştirciler ve kümes hayvanlarıyla ilgilenen gazetecilerin bile masrafları karşılanıyordu. Hepsi ücretli teknisyen muame-

lesi görüyor; Charles'ın bulduğu olguları kontrol etmek, elyazmalarını okumak için para alıyorlardı. Bilimsel çevrelerin kayıtsızlığına hayret eden bu yetişiriciler onun, çok beğenilen türlerine gösterdiği ilgiyi memnuniyetle karşılıyorlardı. Charles'ın nazik himayeciliği onların arka bahçe hobilerine bir damga vuruyordu. Fakat sonunda Charles yine de işçi sınıfından meraklılar arasında orta sınıftan vakur bir şahıs olmayı sürdürdü.

Bu durum en sevdiği kulüpte de kendini gösteriyordu. Şehirde Freemason's Tavern'da toplanan özel Philoperisteron kulübü en kolay dahil olduğu kulüptü. Bir Piccadilly kulübünün bütün züppece cazibesine sahip olan bu kulübün gösterileri sonunda ödül verilmese de yüzlerce kişiyi çekiyordu. "Philo" sözü, "süs"ün karartıcı çağrımlarından kaçmaya yönelik bir girişimdi. Böylece birkaç tüy kabartılmış oluyor, kaba sabalar bunun yalnızca "Lordlar Kamarası'ndaki ökselere" uygun olduğunu düşünüyordu.³⁵ Kadife ceketliler sıradan yetişiricilerle görüşmüyordu. Londra'nın güneyinde City ve Borough'daki ucuz kulüpleri tercih ediyorlardı. Darwin Borough Kulübü'ne katılmıştı. Aslında burada tanıdığı sıfatıyla "eşraftan gelen adam" bir antropolojik görev duyusuyla yüksek, düşük bütün kulüpleri ziyaret etmişti: Spitalfields'teki kalabalık bira salonlarından West End'in son moda semtlerine kadar doğayı yerlilerin gözüyle görme girişiminde bulunuyordu.

Grog dükkanları normalde onun av sahası değildi; ama buradaydı işte, kulak misafiri oluyordu:

Bir akşam Borough'da bir cin salonunda bir grup güvercin yetişiriciyle birlikte oturdum; Mr. Bult'un, balon güvercinlerini ebatları büyüsün diye azmanlarla çitleştirdiği anlatıldığından, bütün yetişiricilerin bu skandal gelişmeyi başlarını ağırlaşılı, gizemli ve beter bir biçimde sallayarak karşısadığını görseydin çaprazlamaların türleri geliştirmekle ne kadar az ilgisi olduğunu anlardın.³⁶

Darwin, meraklı hayvan yetişiricilerle sıkı fıkı olmanın yerine geçebilecek bir şey bilmiyordu. Bilgi toplamanın tek yolu yolu bu.

Bilgiyle birlikte topluluğa kabul de geliyordu. William'a Borough Kulübü'nün Rugby'den dünyalar kadar uzak olduğunu, "tuhaftır bir insanlar grubunun" devam ettiği bir yer olduğunu anlatmıştı. Bir akşam yemekten sonra biri,

bana kilden bir pipo verip, "İşte pipon," dedi, sanki mutlaka içmem gerekiyormuş gibi. Ufak tefek başka bir adam da (bütün güvercin yetiştircilerinin ufak tefek adam-ılar olduğunu düşünmeye başladım) bana zavallı, ufak tefek bir Polonya horozu gösterip onu 50 sterline satmayıcağını, tepesinde siyah bir saçak olduğu için 200 sterlin kazanmayı umduğunu söyledi.³⁷

Fakat bu ufak tefek dokumacılar ve seyyar satıcılar güvercinleri istenilen ölçülere getirme konusunda becerikliydiler. Kuşları zayıflatabiliyor, kabartabiliyor ve taçlandırmaktı; değişen kadın modasından pek de geri kalmayan biçimler yaratıyorlardı. Bu eşraftan adama, yapay seçimin işleyişini ilk gösteren onlar olmuştu.

Öte yandan, Darwin'ın sanat ve doğa karşılaşmasını bu kadar yetkin kılan da kendini bu meraka adaması olmuştu; birahaneleri ziyaret ediyor, *Poultry Chronicle*'yı satın alıyor, kendi güvercinlerini yetiştiriyordu. Çok pis, hiç beklenmeyecek bir çevrede, seçici transmutasyonun benzerleriyle karşılaşımıştı.

29. Bölüm

Benim Gibi Berbat Zavallılar

1 1856'ya gelindiğinde genç muhafizler örgütlenmeye başlamıştı. Huxley, Hooker, Tyndall ve yol arkadaşları stratejiyi tartışıyor; düşmanları belirliyorlardı. Listelerinin ilk sıralarında öncelik verdikleri meseleler arasında bilim konferanslarına daha büyük bir güç kazandırılması ve “kamuoyu” ve “devlet kesesi üzerinde” daha büyük bir hâkimiyet sağlanması yer alıyordu.¹ Cambridge’teki din adamı doğabilimcilere kıyasla kendilerinin ciddi biçimde az ücret aldılarını düşünüyor, buna da içерliyorlardı.

Huxley hızla yükseliyordu: Yumuşakçalar, denizanaları ve diğer deniz yaratıkları hakkında bir uzman olmuştu, Madencilik Okulu’nda öğretmendi ve şimdi de –1856’dı– Kraliyet Enstitüsü’nde Fuller Profesörü’ydü (bunu 100 sterlinlik ücret karşılığında kabul etmişti). O yıl Darwin’ın ve Sir John Lubbock’un yardımıyla Carpenter’ın izinden gitmiş ve Londra Üniversitesi’nde tetekeçi olmuştu. Bir din adamının geçimliğini topladığı gibi o da mevki topluyordu, iş yüküyle birlikte ücreti de artıyordu. Huxley son derece kesindi; Darwin “çok akıllı bir adam,” diyordu onun için; inançlarını çabucak değiştirebileceğine güvendiği türden bir insandi. Hooker’ın bakış açısına göreysse Huxley, insanı korkutacak kadar akıllıydı. Hooker, Huxley’nin konferanslarını “ağır,” sunduğu olguları “devrimci” buluyordu; o kadar ki kendisi bunların yarısına bile hâkim olamazdı. Darwin konferanslara katılmamıştı, ama bir o kadar gözü korkmuştu; kendisinin Huxley’nin yumuşakçalarından “yalnızca istiridye panesi yemiş bir adam” kadar anladığını söylüyordu.²

Huxley’nin Londra’daki hocaları, bilim çevrelerinin dışında kalan, Cambridge’ın manastır mantığına ve ayrıcalıklı ihtarolar ağına tepeden bakan insanlardı. Fakat işte hiç de bu duruma uygun düşmeyecek bir biçimde Darwin buradaydı; Huxley’nin “günah çıkardığı rahibi” oynuyordu. Grup, bir zamanlar cüppe giymek için eğitilmiş olan Downe münzevisinin, he-

veslerine uygun düşecek olan put kırıcı bilimi besleyeceğini pek farkında değildi.

O sıralarda kendilerine özgü bir stratejileri vardı; bu da sıkı bağlara sahip, son derece düzenli bir “meslek” yaratılmasını gerektiriyordu. Stratejileri kendilerini kamuoyuna “bilimadamı” olarak, bir kamu yararı sağladıkları için –gerçi o sıralarda bilgi yeni yeni bir mal olarak görülmüyordu– düzgün bir ücret alması gereken saygın bir beyaz yakalı olarak satmaları anlamına geliyordu. Mesleklerinin kendi değerini kendi biçen bir meslek olması gerekiyordu. Bilimin teolojiye hiçbir bağıllık borcu yoktu; Huxley ortalıkta koşturuyor, piskoposlara çatıyor, kamunun gözleri önünde bir ayrılık gösterisi yapıyordu. Düzgün ücretlendirme, bu mesleği yeteneklilerin benimsemesini, heveskârların ayrılip gitmesini de sağlayacaktı. *Westminster*'nın bilim bölümünün çok sıkış tepiş olduğu anlaşılmıştı; bu ekip kısa süre sonra ayrı bir dergi çıkarılması, kendi kulüplerinin kurulması için etrafı harekete geçirmeye çalışacaktı; bilim alışverişinde bulunanların “aşağılık beceriksizler” tarafından rahatsız edilmeksızın yemek yiyecek planlar kurabileceği “entelektüel bir mekân” olacaktı bu kulüp.³

Aralarındaki bağlar hep güçleniyordu. Artık düzenli bir iş sahip olan Huxley, 1855'te nişanlısı *Henrietta*'yı Avustralya'dan getirmiştir. Çift altı yıllık ayrılığın ardından Hooker, Tyndall ve Carpenter'in huzurunda evlendi. Darwin iyi dileklerini göndermişti, gerçi “Korkarım mutluluk çalışmaya iyi gelmiyor,” uyarısında da bulunmuştu. Tatillerini birlikte geçiriyorlardı; erkeksi merakları dağlara tırmanmaktı. Hayran oldukları, halleri âlemine ait kuleler Oxford'un değil, Tyrol'un kuleleriyydi. Huxley Alpler'de Tyndall'a katılıyor ya da Noel'i Hooker ve onun dostu donanma cerrahı George Busk'la birlikte Snowdon'da, muhteşem manzarayı izleyerek geçriyordu. Kavgacı, atılgan bir karakteri olan; nefret etti mi çok sıkı nefret eden, çok da hızlı dostluk kuran Huxley Hooker, Tyndall ve Darwin gibi adamların değerini biliyor; onlara “Gerektiğinde bana saldırın,” nasihatinde bulunuyordu.⁴

Taze kanlar, 1856'da British Museum'da doğa tarihi koleksiyonlarının yeni müdüru olarak görevde attanan Owen gibi eski kulağı kesiklere saldırmaya başlamıştı bile. Oxford ve Cambridge ilahiyatlarının sevgilisi olan Owen, onların horgörüdüğü her şeyi temsil ediyordu. Eskinin göstereşine saygı göstermeye değil, yeni standartlara ihtiyaç vardı; insanın üst-

lerine karşı yeni bir biçimde hesap verebilir olması gerekiyordu. Ekip Owen'in saygı uyandıran mistisizmi karşısında siniyor, kişisel acayıplıklarını takmıyordu. Huxley "şu inancını kaybetmiş Cumhuriyetçi," çakmak çakmak gözleri, iğneleyici alaycılığıyla Owen'ı fiziksel ve zihinsel olarak inceliyordu. Omurgalı uzmanına "acayıp" diyordu: "insan zihninin bilden bir 'arketipine' bağlanabilir gibi değil." Sıkı dostlar "Zooloji Otokratı"nı sürekli saldırısında tutuyorlardı. Zaman zaman neredeyse tam anlamıyla böyle oluyordu: Owen Huxley'nin "körlüğüne" saldırıldığından, Carpenter Huxley'ye görme gücünün yerinde olduğunu kanıtlamak için düşmanının "etli kısmına bir kurşun saplamasını" söylemişti. Aceiler saygınlık yönünden eksikliklerini kabadayılıklarıyla kapatıyorlardı. Owen, hepsinin yaptığı toplam yayın sayısından daha fazla kitap yayınlamış olabilirdi; ama onlar Müdür'ün müdürlük etmesini istiyordu. Carpenter, "onun bilimadamlarından oluşan, yaptığı işlemleri değerlendirip eleştirebilecek yetkinlikte bir kuruma" cevap vermesini sağlayın uyarısında bulunuyordu.⁵ Elbette ki Huxley'nin liderliğinde olacak ve hiç kimse ye karşı sorumlu olmayacak bir kuruma. Eski düzenin üzerinde profesyonelligin soğuk rüzgârları esmeye başlamıştı.

Nisan 1856'da, Darwin'in Downe'da bir toplantı düzenlemeye çağrısında bulunduğu sıralarda bütün bunlar mayalanmaya başlamıştı. Hooker Huxley'ye "Darwinlerde buluşacağımız için çok memnunum," diye yazmıştı. "Umarım orada, bilimi ilerletme çabalarımız açısından daha fazla birleşmemizi sağlayacak bir planı tartışabiliriz."⁶

Darwin başka sebepler yüzünden çaresizce Huxley'nin Downe'a gelmesini istiyordu. Huxley'nin anatomisi parlaklıktı; ama yanlış yöne sapmış gibi görünüyordu. Evrimden nefret ediyor, ilerlemeyi imleyen fosil kayıtlarından laf açılmasını kınıyordu. Herkes gibi o da *Vestiges*'in hayatın kesintisiz bir biçimde yükseldiğini söyleyen vurgusunu bir kenara fırlatıp atıyordu. Ama Owen'in ilerlemeyle ilgili görüşünü de reddediyordu ki bu da Darwin'i şaşırtıyordu. Owen'in tahayyülüne göre, fosilleşmiş hayvanlar bugünkü hayvanlar kadar uzmanlaşmış değildi. Soyların her birinin izi geriye doğru sürüldüğünde, hayvanlar daha genelleşiyordu. Nihayetinde orijinal arketipe varmamız gerekiyordu; bütün hayvanların döküldüğü ideal kalıba. Owen klasikleşecek bir örnek veriyordu: Bugünün safkan atlari tek bir parmağının ucunda –tek bir parmak üzerinde– duruyordu, ama ondan önce gelen daha küçük, nesli tükenmiş *Hipparrison*'un her ayağın-

da fazladan iki küçük parmak daha vardı, biraz daha geriye gidildiğinde ise tapire benzeyen *Palaeotherium*'un tam üç parmaklı bir ayağı olduğu görülmüyordu. Owen bu tür bir uzmanlaşmanın hayatın yükselişine tipik bir örnek olduğuna inanıyordu.⁷ Darwin de öyle.

Huxley ise inanmıyordu. Owen'dan nefret ediyordu, onun "metaforik mistifikasyonlarından" nefret ediyordu ve bütün ilerlemeci tayfayı reddediyordu. Daha da kötüsü at örneği ilk kez Owen'in Lyell'in ilerlemeci olmayan jeolojisine saldırısı sırasında sahneye çıkmıştı. Owen o kadar kötüdü ki Hooker'ı hasta etmişti. Lyell'e ve onun bilimine büyük saygıları olan Huxley'yi biraz daha fazla öfkelendirmiştir. Darwin de Owen'in mistisizminden yaka silkiyordu ve onun kasvetli Platoncu düşünme biçiminden "hoşlanmıyordu."⁸ Fakat bu büyük adamın fosillerle ilgili olarak çizdiği çerçeveyi takdir ediyordu. Owen'in, karakterden yoksun bütün o akıl-cilaştırmalarına rağmen basitçe atların soyunun izini sürdüğünü fark etmişti. Onun bütün planı evrimci terimlerle tercüme edilebilirdi; çıkardığı şerefe mükemmelidi. Darwin bunun el değmeden kalmış olduğuna seviniyordu; çünkü bu kendisinin yeni bir açıklama getirmesini bekliyordu. Huxley'nin şen şakrak girişi yıkım tasvip edilmiyordu.

Huxley'nin görüşleri rahatsız ediciydi, hatta anlaşılmazdı. Türlerle ilgili tuhaf bir düşünme biçimini vardı. Türlerin sanki bir kürenin yüzeyine yayılmışlar gibi dağılmış olduğunu düşünüyordu, her biri merkezdeki arketipe aynı uzaklıktaydı. Ara türlere yer yoktu, daha yüksek ve alçak biçimlerin var olması mümkün değildi. Darwin'in eli kolu bağlanmıştı; bu yine tümüyle geometriydi, şerefe değil. "Söylediklerine şaşardım," diyor du. Huxley'nin her türlü ilerlemeyi reddetmesi karşısında hayrete düşmüştü, arketipi, merkez soyutlaması da onu şaşırtmıştı. Bu soyutlama, kabaliğıyla; eğilip büükümez, değişmez biçimyle Batlamyus sistemini andırıyordu. Bunun Darwin'in kafasından geçirdiği atayla bir ilişkisi olmadığı, onun, "Tahayül edilen arketipin değişme yetisi olduğunu ve *genel olarak gelişmenin sürmekte olduğunu* düşünmem gerekiirdi," şeklindeki satırlarından anlaşıliyordu.⁹ Ama Darwin inanmıyor olsa da Huxley *evrilen* bir arketipi çok saçma bulmuş olsa gerek.

Darwin, Huxley'nin değerlendirmelerini notlarla açıklıyor, onun evrim karşıtı argümanının gücünü tartmaya çalışıyordu.¹⁰ Daha fazla araştırması gerekiyordu. Huxley'yi Downe'daki toplantıya davet etmesinin sebebi buydu, itirazlarını ilk elden almak istiyordu.

Hooker ile karısı 22 Nisan Salı günü geleceklerdi. Teşrifatta titiz bir insan olan T. Vernon Wollaston da davet edilmişti; sessiz, kültürlü bir Cambridgeydi Wollaston; bir böcek uzmanıydı, “üstelik çok hoş, tatlı bir insandı.” Darwin’ın kalbini çarptıran biriydi. Wollaston o sıralarda British Museum’da onun böceklerini düzenliyordu. *On the Variation of Species* [Türlerin Çeşitlenmesi Üzerine] adlı kitabını Darwin’e ithaf etmişti; böceklerde “kendiliğinden uyarlanmanın meşru gücü”yle ilgili; böceklerin “belirli değişmez sınırlar içinde” değişme eğilimiyle ilgili en güçlü savunu-yu getirmiştir.¹¹ Darwin’le ilgi alanları ortaktı, sağlık durumları da benzziyordu. Madeira’yla ilgili çalışmasında (buraya sağlığını yeniden kazan-maya gitmişti) adalarda yalıtılmış olmanın ve iklim değişikliğinin böcek-lerde varyasyonun başlıca sebebi olduğunu göstermiş; bu noktayı kanıt-lamak için tekrar tekrar Darwin’ın *Journal*’ından alıntılar yapmıştır. Doğ-ru yöne meylediymuş gibi görünmüyordu.

Darwin ekibi tamamlamak için dinden çıkışmış Hewett Watson’ı da davet etmişti. Bu ateşi ateist ve frenologla önceki ağustos tanışmış, onu “bi-raz sarkastik” bulmuştu. Watson’ın bu yönü onu biraz şüphelendirmiştir, çünkü hep radikallerden olmuştu. Fakat Watson onu bitkilerle ilgili istatiklere boğdukça Darwin onun “zihninin açıklığına ve keskin zekâ-sına” değer vermeye başladı; kısa süre sonra onun hakkında “çok iyi dü-şünüür” olmuştu. Watson da açılmış, evrimle ilgili görüşlerinden bahse-der olmuştu.

Anlaşıldığı üzere Watson o hafta gelemeyecekti. Huxley’nin durumu da şüpheliydi. Yorgunu; karısı da hastaydı, sabahları midesi bulanıyor-du; bir yere gitmeyi istemiyordu pek. Ayrıca salı günleri ders veriyordu. Darwin pek ümitli değildi; ama “küçük bir değişikliğin” ikisine de iyi ge-lebileceğini öne sürüyordu. Emma, Henrietta’nın “istediği gibi sakın bir ortamda bulunabileceğini, odasında rahat bir koltuk olacağını, böylece eğer isterse yukarıda kalabileceğini” söylüyordu.¹² Nihayetinde Huxley-ler cumartesi günü geldiler; bu onların Downe’a yaptıkları ilk ziyaretti; muhtemelen Sydenham’a giden trene binmişler, burada Darwin’ın gönder-diği araba onları karşılamıştı.

Hooker’ın neşeye karşıladığı buluşmalardan biriydi bu; “uzun yürü-yüşlere çıkışmışlar, çocukların ellerinin, dizlerinin üstünde gürültülü oyun-lar oynamışlar,” bahçede gezintiler yapmışlardı. Sandwalk’ta avare ava-re gezinmişlerdi; Hooker ile Huxley, bilimin nasıl reform geçireceğine dair

planlar yapmıştı, Wollaston ise böceklerle doluydu. Darwin, üstünde gri av paltosu, elinde malzemeleri “içten tavrıyla” yol gösteriyor; güvercileri işaret ediyordu. Yeni evlenmiş olan John Lubbock ve eşi de ayın 26’sında Huxleylerin Downe’ a vardıkları akşam, yemekte onlara katılmışlardı. Sabahleyin kahvaltı sonrasında çalışma odasında, tíkki bir cerrahın muayenehanesinde olduğu gibi hepsi tek tek “görüşmeye” alınmış; Darwin cevap bekleyen soruların yazıldığı kâğıt parçaları çıkarmıştı. Huxley’ye verecek kâğıtlar da artık hazırdı.

Lyell o hafta sonu olup bitenleri duydugunda hayrete kapılmıştı. Bal dizinin botanikçi eşi Charles Bunbury’ye “Huxley, Hooker ve Wollaston geçen hafta Darwinlerdeyken dördü de türlerin değişmezliğine, bilincli olarak hazır olduklarına inandığımdan daha da ileri giderek saldırılmışlar. İçlerinde ortodoks yaklaşıma en az karşı çıkan Wollaston’muş. Nasıl hem bu kadar ileri gidip hem de Lamarckçi doktrine kucak açmadıklarını görmekte zorlanıyorum.”¹³ Aslında, saldırısı Darwin ile Hooker’dan gelmiş, Wollaston’ın katılması beklenmişti. Wollaston’ın “meşru varyasyonlar” gibi sözlerine bakan Darwin onun görüşlerini değiştirmenin olası olduğunu düşünmüştü. Ama hayır. “Ortodoks görüşlere en az karşı çıkan” tabiri, onun bu konudaki durusunu tanımlamakta yetersizdi. Wollaston’ın fikirleri en az türleri kadar sabitti: Yalnızca küçük varyasyonlar için istisnalar yapıyordu.

Darwin Wollaston’ın istisnalarının nihayetinde onu en iyisine götüreceğini umuyordu. Wollaston’ı acımasızca azarlama, büyükbabası Erasmus’un vecizelerini onun yüzüne vurmuştu:

Üniteryenlige düşmekte olan bir Hıristiyan’ı tutan kuştüyü bir yatak dendığını dum, sanırım sen de şimdı böyle bir kuştüyü yataktasın; ama çok çok daha aşağılara düşeceğine inanıyorum. “Küçük istisnalarının” sayıca giderek çoğaldığını görmüyorum musun? Benim (ve benim gibi başka berbat zavallıların) haklı olabileceği yolundaki argümanın komik, çünkü çok zayıf bir azınlığı! Yine de *başka bazılارının* kısa süre sonra bana katılacağına inanmak bir rahatlık!

Wollaston’ın “komik argümanı” –azınlığın nihayetinde haklı olabileceği– alaycı bir taviz anlamına geliyordu. Matta İncili’nden alınmıştı: “Hayata açılan kapı dardır, yol dardır, onu bulabilecek pek az kişi olacaktır.” Fakat böyle bir metne ters anlam vermek doğrudan Darwin’ın Hıristiyan-

lık sonrası eline oynuyordu. Evrime inanan o ve “onun gibi berbat zavallılar” böyle bir azınlıkla belki de hayata çıkan yolu bulmuşlardı; kaçamaklı bir dil kullanan Wollaston gibilerse lanetlenmişlerdi.¹⁴ Belki de Darwin, “*başka bazalarını*” kurtardığı için takdire layık görülebilirdi; Hooker ile Huxley’i kurtarmış olmayı umuyordu.

Fakat zengin bir din adamının oğlu olarak Wollaston, bu tür açılımlar karşısında şok olmuştu. Böceklerin, çöguna kıyasla “çok daha büyük bir ölçekte” farklılık göstermesine izin verse de değişim güçlerinin “çok sınırlı olduğunda” ısrar ediyordu. Darwin’e her türün “ancak belli sınırlar dahilinde farklılık gösterdiğini, bunun ötesine geçemediğini” söylemişti. Bu “hiçbir tehlike” yaratmıyor diye de bastırmıştı; “çünkü *geniş* anlamda, gelişme meselesine dokunmuyor.” Wollaston’a göre transmutasyon fikri “canavarcaydı.” Darwin’e karşı çıkalıyordu. O da “Wollaston’ın ileri gidenleri ‘çok zarar verici’, ‘saçma’, ‘geçersiz’ diye kinamakta ne kadar ileri gittiği düşünülürse teorim bir hayli zengin. Bu söylediklerinin bir bölümünün dibinde teoloji var. Ona dinden çıkışmış birini yakan Calvin’e benzediğini söyledi,” diye söyleniyordu.¹⁵

Huxley’nin itirazlarının gerisindeyse teoloji hiç olmamıştı. Huxley, *Vestiges*’e doğalı “düzenli bir mucize”ye çevirdiği için çatmamış mıydı? Fakat transmutasyonun ilerlemeci olmasının tehlikeli bir saçmalık olduğu konusunda Huxley’nin Wollaston’a göre çok daha sert bir tavrı vardı. Huxley daha sonraları Darwin’le yaptığı “ilk görüşmeyi” hatırlayacaktı; “genç-liğin verdiği kendinden emin tavır içinde geleneksel biçimlerin bulunmadığım” ileri sürmüş, türlerin “belirginliğini” savunmuş; Darwin’ın gülümseyerek verdiği “aslında görüşünün bütünüyle böyle olmadığı” cevabı karşısında şaşkınlığa uğramıştı. Darwin elbette ki Huxley’nin nerede durduğunu biliyordu; onun değerlendirmelerini ve konuşmalarını notlar alarak okumuş, bunları “üzüntüyle karşılamıştı.” Sürüden ayrı düşmüş bu parlak zekâ karşısında samimiyle dehşete kapılmıştı.¹⁶ Şimdi de onu soru yağmuruna tutuyordu, gerçi elini doğal seçilime dokundurmadan yapıyordu bunu.

Çalışma odasında, Huxley onun itirazlarına cevap verdi. Antik dönemlerde yaşamış fosilleşmiş hayvanların bile, yaşamakta olan çok az değişim geçirmiş akrabaları olduğuna, kabaklıların balığa dönüşemeyeceğine, ara biçimlerin ortada bulunmadığına, fosil tarihinin bireyin embriyonik gelişmesini yansıtamayacağına dikkat çekti. Huxley çıkış gittikten sonra Dar-

win bir dizi not aldı; bu notlarda Huxley'nin baştan savma cevaplarına işaret ediyor, hatalı akıl yürütmesini ortaya seriyor; onun doğayı açıklarken kullandığı durağan küre imgesini dinamik, dallanıp budaklanan bir ağaç olarak yeniden kavramsallaştıryordu: Kısacası itirazlarını bir bir yere seriyordu.¹⁷

Daha stratejik görüş ayrılıkları da doğuyordu. Darwin bilimde kansız bir darbe gerçekleştirmeye çalışırken, Huxley'nin başka fikirleri vardı. Bir ölçüde kavgacıydı. Ve put kırıcıydı; bilimin şatolarına dalıyor, imparatorları –Cuvier, Owen ve Agassiz– kılıçtan geçiriyor, dalkavuklarına meydan okuyordu. Hooker Huxley'nin Athenaeum'a seçilmesini sağlamaya çalışıyordu; tıpkı kendisinin beş yıl önce seçildiği gibi; fakat Darwin Huxley'nin utanmazlığından yana kaygı duyuyordu. Bilimi ne kadar güçlü olursa olsun, ses tonu "çok şiddetliydi." Toplanmalarından iki hafta sonra Darwin, Huxley'nin aday gösterilmemesi kararına vardi, Owen'in her halükârda karşı çıkacağı tahmininde bulunuyordu: "Gözünün önüne getiremiyor musun? Yüzü kızarmış, korkutucu bir gülümsemeyle, yavaş ve ince bir sesle, 'Söyler misiniz bana, Mr. Huxley bu onura layık olmak için ne yaptı? Benim bildiğim kadarıyla yalnızca Cuvier, Ehrenberg ve Agassiz'nin otoritesine ters düşüp onlara karşı çıkıyor,' diyecek." Darwin Hooker'a, "Biraz duralım," uyarısında bulunmuştu; "büyük bir doğabilimciyi Athenaeum'a sokmak için samimiyetle çaba harcayıp başarısız olmak, hiçbir şey yapmamış olmaktan çok daha kötü."¹⁸ Huxley birkaç yıla kadar olgunlaşıp yumuşayacaktı, öyle tahmin ediyorlardı.

Yeni adamlar safları sıklaştırıyorlardı, bir kadronun yapacağı gibi: dışarıdaki "saldırganları" tanımlıyorlar, birleşmeyi zorluyorlar, bir ortak politika, ortak düşmanlar belirlenmesi için bastırıyorlardı. Hepsи de Darwin'e onun teknik olarak mükemmel, dinle zehirlenmemiş bilimine yakınlık duyuyordu. Owen idealist karşı görüşleri kadar kibri yüzünden de yabancı olarak görülüyor, dışlanıyordu. İşin içine ahlak da girmiştir, Huxley söz konusu olduğunda her zaman olduğu gibi. Owen 1856-57 döneminde Huxley'nin ders verdiği Madencilik Okulu'nda konuk öğretim görevlisi olarak ders vermişti. Bu dersler her bakımdan ses getiren bir başarı kazanmış, kaymak tabakayı oluşturan bir beyefendiler ve hanımfenidiler grubu tarafından izlenmişti. Katılımcılara derslerde "Tanrı'nın Yaratısı'ndaki güç" gösterilmişti. Argyll Dükü (posta genel müdürü) bu derslerden bir tanesini bile kaçırلمamıştı, Afrika'dan yeni dönmüş olan Dr. Li-

vingstone da. Sırf buraiget bile, sosyetenin düşmanını alkışlamak için kendi binasında yürüüp gitmelerini seyretmek zorunda kalan Huxley'nin tepesini attırmış olsa gerek. Fakat Owen becerikli bir tavırla kendisini "Profesör" olarak da lanse etmiş, Huxley'nin okuldaki konumunu gasp etmiştir. Bu da Huxley için bardağı taşıran son damla olmuştu. "Elbette ki onunla şahsen işim bitmiş bulunuyor. Asılsız iddialarla benim paramı almaya kalkan bir adamı hemen tanırım," demişti.¹⁹

Fakat Owen aldığı kadarını veriyordu. Hatta bazen daha fazlasını veriyordu; Hooker bile Huxley'nin öfkесinin ayağına dolanabileceğini fark etmişti. Darwin'e son haberleri soluğu kesilircesine anlatıyordu:

Owen'in Jeoloji Cemiyeti'nde Huxley'nin uyarlanmayla ilgili görüşlerine kestirip atan, canlı canlı derisini yzen bir saldırda bulunduğu; sözlerini serinkanlı bir kararlılık ve vurguya, amansız bir düşmanın iğneli tonlaması ve bakışıyla okuduğunu iştittim. Korkarım Huxley kendini iyi savunamamış (gerçi öfkelenmiş) ve Carpenter da popüler bir ses olarak ona destek olmamış, mızrağının ucuna takip sallamış. Bu yanlış anlamalar gerçekten de çok kötü ve Huxley'yi insafsızca denecek derecede kötü etkilemiş olsa gerek.

Huxley'nin tuhaftıkları karşısında suçlulukla karışık bir parça hazzıyan Darwin yine de onu bir kez daha uyarmıştı: "Tanrı aşkına (ne olursa olsun) Owen'in karşısına nazik Hintli'yi çıkarma; günah çıkartan rabbin senin için titriyor."²⁰

Downe'daki toplantıdan kısa bir süre sonra Darwin teorisini sunmaya yönelik bir strateji geliştirmek için çalışmaya başlamıştı. Darwin'in speküasyonları karşısında meraka kapılan Lyell (bunların çapını fark etmemiş olsa da) birinin ondan önce davranışlarından korkarak onu yazmaya ve yayınlamaya teşvik ediyordu.

Lyell'i telaşa düşüren şey, sıradan bir yayın olan *Annals and Magazine of Natural History*'de yayınlanan, türlerin "başlangıcı" hakkında şifreli ve üstü kapalı bir dille yazılmış olan bir makale olmuştu. Lyell Darwin'i uyarmıştı, makaleyi görüp coşkuyla, "Güzel! Bütün üzerine!" diye haykıran Edward Blythe gibi. Kendi imkânlarıyla dünyayı dolaşan –geçimini kuş derileri, böcekler ve egzotik kelebekler satarak kazanan– Alfred Russell Wallace, bu makaleyi Borneo'da, tropik bölgelere özgü bir muson yüzünden içinde kapalı kalıp vakit geçirmeye çalışırken yazmıştı.

Blythe'ın sözleriyle "dost Wallace meseleyi gayet iyi" ve "çeşitli evcil hayvan ırklarının hayli gelişip türe dönüştüğünü" ileri sürecek şekilde kaleme almıştı.

Bu gelişme Darwin'in huzurunu kaçırılmış olsa gerek. Fakat Wallace'ın üstü kapalı dili onu dışarı fırlatıp atıyordu: "*Her türün*" zaman ve mekân içinde, daha önce yakından ilişkili bir türle birlikte "*varlık bulduğu*" şeklindeki ifadesi Owen'in "mukadder kılınmış sürekli oluş"ıyla ilgili olabilirdi ya da Yaratıcı süreklilik hakkında şifreli bir açıklama olabilirdi. Darwin bunun önemini gözden kaçırmıştı, diğerleri gibi. Elindeki *Annals* nüshasına "çok yeni bir şey değil" diye karalamıştı. "Benim ağaç temsilimi kullanıyor," ama "bütün yaratılış ona katlıyormuş gibi görünüyor."²¹ Darwin Wallace'ın şifreli sözlerini yanlış okumuş, onu genç ve uyanık bir başka Yaratılışçı olarak niteleyip bir kenara bırakmıştı.

Lyell ise bunu yapmamıştı. Hatırı sayılır bir sarsıntı geçirmiştir, türler hakkında bir defter açmasına yol açacak bir sarsıntıydı bu; defterine bu düşüncenin insanlık açısından sonuçlarını yazmıştı, dünyanın yeniden transmutasyona doğru yuvarlanacağından korkuyordu. Lyell konuyu tekrar tekrar incelemiş, onu her açıdan ele almıştı. "Doğanın Yazarı" yeryüzünde türleri nasıl başlatmıştır? Yeni türler "*Her Şeye Kadir Olan*" belli koşullara uygun olduğu için mi kendilerinden önce gelenlere benziyordu?²² Lyell artık meseleleri doğrudan kavramaya başlamıştı.

Darwin Downe'da, Lyell'e güvenebileceğini içten içe bilerek, onun yaprak gibi titremesini izleye nihayet doğal seçiliimi bütün ayrıntılarıyla dilinin altından çıkardı. Lyell Darwin'in güvercin evini gezdi, o sıralarda İngiltere'de bilinen neredeyse bütün türler arasında cüceler ve taklaklıara hayran kaldı.. Kalbinde Darwin'e içtenlikle katılmamıştı; ama ona önceliği bir başkasına kaptırmaması adına teorisini yaynlaması uyarısında bulundu, aksi takdirde geç kalacaktı.

Lyell Downe'dan sarsılmış bir halde ayrıldı. Her zaman olduğu gibi, teorinin en çarpıcı açıklımlarını görmüştü. Eve geldiğinde seçilerek çiftleştirilmiş güvercinler üzerine düşüncelere dalıp insanın kökeninin "bir Orangutan" dan seçilerek geldiği sonucuna vardı. Meselenin özünü yakalamıştı; hayvanlar sorun değildi, ama *insan* sadece biraz daha iyi bir hayvan türü müdü? Eski Dünya'ya ait bir maymundan mı "gelmişti?" Bu düşünülemezmiş gibi görünyordu, insanlar tür bakımından farklılık gösteriyordular. Fakat eğer Darwin haklıysa "yerkürenin bütün jeoloji tari-

hi insanın tarihiydi.” Bu ulvi ve insanın aklını başına getiren bir düşünceydi. Çeyrek yüzyıl önce Lamarck’ı çürütmüş olan akıl hocası Lyell, ateşle oynuyordu; tereddütlüydü fakat hipnotize olmuş gibiydi, Darwin’ın “türler oluşturma” mekanizması karşısında hayal kırıklığına uğramıştı. Meseleyi Felsefe Kulübü’nde gündeme getirdiğinde şüpheleri daha da artmıştı. Taze kanlara konuşurken değişmez olmanın geçmişe ait bir şey olduğu, elde “bunun yerine koyacak çok açık bir kaide” olmasa bile açıklık kazanmıştı. Doğal seçim olgunlaşmıştı, ellerine düşecekti, Lyell farına varmıştı; Hooker’a, “Darwin seni ve beni türlere duyduğumuz inançtan vazgeçmeye ikna etsin etmesin, birçok kişinin sonsuz bir değiştirilebilirlik doktrinine doğru koşacağını şimdiden görebiliyorum,” kehanetinde bulunmuştu.²³

Darwin, Lyell’İN iteklemesiyle notlarını karşılaştırmaya başladı. Orta sınıfından başka doğabilimciler onu teşvik ediyor, bunun ne gibi sonuçlar doğuracağını fark edemiyorlardı. Lyell’İN bacanağı Bunbury, Darwin’IN “türler hakkındaki spekulasyonları” karşısında meraka kapılmıştı; onun, bunların yaylanması için bastırmaya niyetli olmasına da memnun olmuştu. Darwin’IN birçok kişiden daha ileri gittiğini biliyordu; ama onun bile “sınırsız bir değişim yelpazesi öne süremeyeceğinde” ısrar ediyordu; “... bir yosunun manolyaya, bir istiridyenin de belediye meclisi üyesine dönüştürmeyi zor kanıtlar,” diyordu. İstiridye panelerini gövdeye indiren birçok belediye meclisi üyesi de bu ihtimal karşısında dilini yutardı. Bunburry, Darwin’E “temkinli ve samimi” olması; “çoklu yaratılış ve transmutasyon” tartışmalarına kolayca sızan dogmatiklikten kaçınması tavsiyesinde bulunmuştu. “Bütün tarafların olgularını ve argümanlarını ver,” diyordu.²⁴ Elbette ki Darwin’IN yapmayı planladığı şey de buydu.

Fakat yapmaya geldiğinde iş boyundan büyük bir hal almıştı. Darwin ilk kez lojistik sorunuyla ve kendisinin tarafgırlığıyle karşı karşıya kalmıştı. Olguların karışıklığı yüzünden “adil bir tablo çizmek kesinlikle imkânsız” olacaktı. Belki de yalnızca “değişimin başlıca amilinden, seçimden bahsetmesi” gerekiyordu. Fakat yarı yamalak bir makale bilimin şatosunda, gerçekten ikna etmeyi istediği insanlar arasında bir *darbenin* kılavicimini zar zor çakabilirdi. Yalnızca hükmeci bir cilt –kallavi, anlaşılması güç ve referanslarla dolu bir cilt– onların inançlarını değiştirme şansına sahipti. Fakat bunu ilk yapan olmazsa, yirmi yılı boş gitmiş olabilirdi. Transmutasyon hakkında bu kadar konuşuluyorken –*Vestiges*’de, ucuz

basının tamamında, *Westminster* güruhunda – vakit giderek daralıyordu. Darwin heyecana kapılmıştı: “Ne düşüneğimi bilmiyorum: İlk sıraya yerleşmek için yazma fikrinden nefret ediyorum, fakat benim doktrinlerimi benden önce birinin yayınıaması da kesinlikle canımı sıkar,” diyordu.

Peki, sonra ne olacaktı, bunları nerede yayınlayacaktı? “Kendimi kesinlikle bir editöre ya da konseye açacak değilim,” diyordu; dolayısıyla akademik bir dergi seçeneğinden vazgeçmişti. Belki de en iyisi orta karar bir monografiydi. Hooker’da “Bir şey yayınlayacaksam, görüşlerimin ve çektiğim zorlukların bir tablosunu çizen çok ince, küçük bir cilt olması gerekiyor,” diyor; onun tavsiyesini istiyordu: “Fakat yayınlanmamış bir çalışmanın özetini, tam referansları göstermeden sunmak, gerçekten de feci bir düşüncesizlik olacak.”²⁵ Hem sonra bunu nasıl yapacaktı? “Başka biri yapsa kücümserdi.”

Nihayetinde mülkiyetle ilgili korkuları galip geldi ve 14 Mayıs 1856’da, yayinallyıp yayınlamama kararını sonraya bırakarak bir taslak kaleme almaya başladı. Hooker bir “ön deneme” çıkarmanın yararını görbiliyordu; ama bunun o kocaman cildin etkisine zarar verip vermeyeceği merak ediyordu. Fox da çok açık bir dille ince bir çalışma yayinallyaması tavsiyesinde bulunmuştu. Watson ise hayır, demişti, hayır, devam et, şimdi yayınla, sonra mükemmelleştirirsin. Darwin, “Bunu yapmaya başladım,” diye haber vermişti; “ama çalışmam ürkütücü derecede kuşsurlu olacak.” Kendisiyle ilgili kuşkuları yeniden devreye girmişi: İnsanı travmaya uğratan o duygusu, onun deyişiyle “saçma sapanlıklar.” “Lyell’in, bir deneme yazma fikrini kafama hiç sokmamış olmasını *büyük bir içtenlikle dilemeye başladım*,” diyordu.²⁶

Başlamak için güzel bir dönemdi. Kırım Savaşı sonunda bitmişti; iki hafta sonra da, 29 Mayıs gecesi Charles Kraliyet Cemiyeti’nin toplantısı için şehrde indiğinde, barış antlaşmasının imzalanmasını kutlamak için aynı anda 10.000 adet renkli fişek fırlatıldığını gördü. Rusya yenilgiye uğratılmış, doğudaki ticaret yolları güvenceye alınmıştı. Britanya’nın geleceği parlak görünüyordu; gelecek sterlinin, emperyalizmin ve Pax Britannica’nın (Britanya Barışı) devri olacaktı. Taze kanlar da “dini dogmalarla ölü kesilmemiş, saf ve özgür yeni bir bilimi” Britanya’nın başarı hikâyesinin bir parçası yapmaya kararlıydı.²⁷

30. Bölüm

Düşük ve Uçarı Bir Doğa

Başta zihnini tümüyle kitabı vermiş değildi. Emma artık 48 yaşındaydı, dokuz çocuk doğurmuştu ve daha fazlasını beklemediğine de emindi. Sonra 1856'da, tam Darwin yazmaya başlarken, Emma yine hamile olduğunu fark etti. Bu onlar için tam bir sürpriz olmuştu. Emma son bebeği Horace'ı beş yıl önce doğurmuştu. Şimdi bir kez daha "her seferinde olduğu gibi berbat" durumdaydı. Mayıs ve haziran aylarında hastaydı, temmuza gelindiğinde "genel sıkıntılı hali" yerini mide bulantısına bırakmıştı.¹

Darwin de daha fazla doğabilimci trene atladıkça yine büyük kitalardan yana dertleniyordu. Wollaston Madeira'yı anakaraya bağlıyordu; diğerleri de Pasifik'te kayıp bir kara parçasıyla ilgili hayaller kuruyor, eski Atlantis'in hâlâ dalgaların altında olduğunu söylüyorlardı. Darwin bu konuyu "hayli büyük bir patlamayla" karşılıyordu: "Kanım tutkuyla alev alıyor, arkasından da soğuyuveriyor." Çok saçmayıdi. Bütün kayıp kitaları birbirine eklediğinizde "mevcut okyanusların yarısının, canlı organizmaların varlık gösterdiği süre zarfında karayla dolu olduğunu" görüyordunuz. Peki, bu doldurmaların bir faydası oluyor muydu? Avustralya ile Yeni Zelanda eskiden birbirlerine bağlı idiyse neden Avustralya'da bulunan Banksia bitkisi Yeni Zelanda'da bulunmuyordu? Peki, hayvanları ve bitkileri Kuzey Kutbu'ndan aşağıya doğru iten buz tabakaları, Amerika ve Avrupa'da rastlanan sıradan biçimleri açıklayamaz mıydı? Eski kıta tabakaları neden okyanusun ortasındaki adalarda bulunmuyordu? Artık bu mesele onu "adamatıllı *kudurtuyordu*"; kendi kendisine daha "mütevazı" olmayı, "bir aşçının kolayca krep yapabildiği gibi" vicdansızların da "kıta yapıvermesine" göz yummayı telkin ediyordu.²

Temmuz ayının ortalarına gelindiğinde Kuzey Kutbu'ndaki türlerin göçüyle ilgili kırk sayfalık bir taslak kaleme almış bulunuyordu. kâğıt üz-

rinde fikirleri iyi görünüyordu; “ama Tanrı biliyor ya, bunların hepsi hâlinasyon da olabilir,” diyordu. Sonunda kitabın büyülüğüyle ilgili olarak tereddüde kapılmayı kesmişti. Yarım yamalak bir özet işe yaramayacaktı; eksiksiz bir çalışma olması gerekiyordu; gerçi ne kadar eksiksiz olması gerektiğini henüz görebilmemiş değildi. Kitabı Lyell’e atfetmek için onun iznini aldı. Sir Charles –eskiden Lamarck’a karşı beslediği nefret dikkate alınırsa– yola geliyordu; Darwin Hooker’a, “Lyell, türlerin değişebilirliğiyle ilgili olarak bir tren hızıyla yola geliyor,” demişti, “ve önsözümde bu kafa hakkında bazı cümleler yazmama izin veriyor.”³

İnsan içinde durum böyleydi; ama Lyell kendi kendisine kaldığında hâlâ işkence çekiyordu. Onu perişan eden şey, Darwin’ı hiç sıkıntıya sokmayış bir konuydu: İnsanın alçaltılması tehdidiydi. 1856’ya gelindiğinde Lyell, çaresizce kendi kendisine insanın atasının bir hayvan olmasının yalnızca ölümden sonraki hayatı reddeden insanlar için bayağılık, ya da “alçaltıcı” olduğunu söyleyip duruyordu. Kendi kendisini geçmişin değil geleceğin önemli olduğuna ikna etmeye çalışıyordu. “Yüz milyonlarca vahşinin ya da yarı barbar ırkın” ve “milyonlarca aptalin ve delinin” hayvan seviyesinden yalnızca bir adım ötede doğduğu düşünündüğünde insanın onuru nereye gidiyordu? “Kapasitesi çok düşük olan bir barbarlar ırkı 1000 yıl boyunca ilerlemeden var olabiliyorsa, onlarla şempanzeler arasında kalan bir ırk neden var olmamış olsun?” diye soruyordu.

Lyell bu meseleyi defterinde evirip çevirip durmuş, bunun ahlaki sonuçlarıyla ilgili fazlasıyla işkence çekmişti. Bütün çevirmelerine ve dönmelebine karşın, hâlâ insanlığın soylu “mevkii” kaybedeceğini ve hayvan doğasına inceğinden korkuyordu. Doğa “akıldışı olandan çıkip akılçı olana doğru evrim geçirebilir miydi?” Meselenin özü buydu. “Ahlaki tıksıntı” duygularıyla mücadele ederek insanın atasının maymun olduğu fikri ni akılçilaştırmaya çalıştı. “İki aptal ebeveynden doğan akıllı bir insan düşünün.” Hiç kuşku yok ki bunun bir vahşinin hayvanlar tarafından dünyaya getirilmesinden bir farkı yoktu. Shakespeare’ın sıradan ölümlülerden doğduğunu düşünün. Kendi terimleriyle, dehanın, büyülüğün ortaya çıkışını gündeme getirerek bu konu üzerinde çalışmayı sürdürdü. Peki, bu yükselmiş varlığın –insanın– dünyaya gelişini haber veren ne olmuştu? Kimse “cennet kapısının ateşten şekillerle dolu olduğuna” inanmıyordu. Ama Lyell insanın sessizce dünyaya girdiğini düşünmeye çalışıkça, “sorumlu bir ruhun” ilk kez belirdiği mucizevi bir ahlaki an olmasını istiyordu.⁴

Vahşilikten Shakespeare'e özgü bir soyluluğa yükseliş, Victoria döneminin nezih kesimleri için rahatlatıcı bir kırichtıydı. Fakat bir süredir Darwin'in kulağına çalınan küçük düşürücü ırkçı sözlerden ancak bir parça geri kalıyordu. Nezih Anglosaksonların siyah baş uşaklarından üstün olduğunu söyleyen sofra bilgeliği dikkate alındığında evrim, soyların saf, karışmamış olduğu fikri üzerine gölge düşürüyordu. Lyell ister istemez bu temanının içine çekiliyordu: Onlarca kuşak geri gidelim, siyahlar ile beyazlar ortak bir ata bulabilirler mi? Bir maymunun soyundan gelen bir ata? Bu fikir “neredeyse bütün insanları şoka uğratacak bir fikirdi.” Hiçbir üniversite bunu onaylamazdı; bu fikri öğretmek bile “mevki sahibi olmuş bir profesörün atılması anlamına gelirdi.” 1850'li yıllarda ırk patlayıcı duygusal bir meseleydi. Bildiğini okuyan bir kişilik olan Robert Knox'un adı (Burke ve Hare skandalına karışmışlığı) ırk savaşlarının yaklaşmakta olduğu konusunda kıyamet tellallığı yaptığı için bir kez daha kötüye çıkmıştı. Knox ırkları ayrı türler haline getirmiştir. Louis Agassiz gibi diğerleriyye onları ayrı Yaratılar yapmıştır; Darwin'in bağlantıda olduğu kişilerden biri “atalarımıza saygı duyan, zenci kanının getirdiği kirlenmeyi bile kabul etmeyeceklerimiz için Agassiz'in varlığını sürdürmesi, transmutasyon yanlılarıyla savaşıması bir şanstır,” diye düşünüyordu. Darwin hemen evrimci “din karşıtlığını” bir paylamayla itiraf etmiş, kendisini “en kötüsü kadar kötü” ilan etmiştir. Fakat bu derinlere işlemiş ırkçılık, evrimin bir den fazla kültürel tabuyu tehdit ettiğine kuşku bırakmıyordu. Darwin, Agassiz'in kendisine “bir kaya parçası fırlatacağından, başka birçoklarının da onu topa tutacağından” emindi.⁵

Harekete geçmiş olan yalnızca Lyell değildi. Diğerleri de temkinli bir tavırla etrafına toplandılar. “Son birkaç yılda Hookerların ve Huxley'nin türler hakkındaki görüşlerinde meydana gelen değişiklik” Darwin'i çarpmıştı. Lyell gibi Hooker da hâlâ itirazlar ileri sürüyordu, neden benzer koşullarda evrimle ikiz türler ortaya çıkmayacağını merak ediyordu; fakat Darwin bu itirazların hepsini “iklimin doğrudan etkili olmasına çok az önem atfettiğini” tekrarlayarak bir kenara itiyordu. Şimdiye dek radikal kallerin çevreciliğiyle hiç ilgisi olmamıştı; hayat kendisini yükseltmediği gibi çevresindekiler tarafından da kaliba dökülmüyordu. Onun rekabetçi evrimi, eğer bilseler Hookerlara ve Huxleylere cazip gelmeyecekti. Darwin hâlâ huzursuzdu, sınırları uyuşmuştu; bu korkutucu bir duyguydu, Anglikan elitle yollarını ayırıp insan içine çıkmak üzere olduğunu biliyordu.

Hooker'a bütün yardımları için teşekkür etmeyi bırakmış değildi: "Kitabım berbat olabilir, ama sen o kadar berbat olmaması için elinden gelemi yaptın. Kimi zaman keyfim çok yerinde oluyor, ama bazen de çok geriliyor. Zihnim, türlerin kökeni meselesi hakkında bir karara vardı; ama Tanrı'ım, bunun değeri ne kadar az."⁶

Yine en baştaki hedef kitlesine odaklanıyordu: Bu kitap baştan savma bir çalışma olmayacağı, her şeyi açıkça ortaya serdiği bir makale de olmayacağı, *Vestiges* gibi hiçbir referans göstermeden geçim derdiyle yazılmış bir kitap da olmayacağı. Yalnızca teknik bir makale işe yarardı, birikmiş kanıt katmanlarını derleyen bir makale. Kraliyet Cemiyeti merdiveninde yükseklere tırmanan reformcu çaylakların inançlarını bundan daha azı değiştiremezdi.

Bütün bu süre zarfında dişlerini yoktan kita var edicilere, özellikle de bundan hiç pişmanlık duymayan Hooker'a geçirmiştir. "Konuya kafasından çıkaramıyor," bu yüzden de söylenilip duruyordu. Kıtalar yükselp batarken, ister istemez, "dağılım yolları hakkında pek bir şey bilinmiyordu." Dağılımla ilgili bölüm üzerinde çalışırken karşı deneyler yürütmeye başladı. Kurbağa yumurtalarını tuzlamaktan, ne kadar başarısız da olsa salyangoz yumurtalarını yüzdürmekten vazgeçmemiştir. Nihayetinde kuluçkada ki salyangozların ölü bir ördeğin ayağına sürünebileceklerini, burada suyun dışında bir ya da iki gün yaşayabileceklerini fark etti. Böylece yeni bir deneyler dizisi başladı. Salyangozlar yüzmüyordular, öyle tahmin ediyordu; kuşlar uçarak onları gittikleri adalara taşıyordu. Bitkilere gelince; Darwin hâlâ Hooker'in *Edwardsia*'sı ile diğer türlerin nasıl olup da başka bir yerde değil de yalnızca Yeni Zelanda ile Güney Amerika'ya vardığını göstermeye çalışıyordu. Hooker onu egzotik tohumlara boğuyordu, zaman zaman da teşvik ediyordu: "Sanırım bana olgunlaşmış bir *Edwardsia* tohum kesesi göndermeye korkuyorsun," diye onu avlamaya çalışıyordu; "onu Yeni Zelanda'dan Şili'ye doğru yüzdürmemden korkuyorsun!!!"⁷

Fakat her yerde zorluklar üst üste geliyordu. Tuzlu su deneyleri çoktan ciddi bir engele carpmıştı. Birçok tohum hayatı kalsa da neredeyse hepsi batmıştı. Üzer halde kalmadıkça, uzak kıylara varamazlardı. Bu başa çıkmaz bir engel gibi görünyordu, Darwin "korkunç tohumlara" lanet okuyordu. "Bu nankör çakalları tuzlu suya bastırma sıkıntısına boş yere katlandım," diyordu. Daha çekinik bir pozisyon benimsemişti; yüzler dalların nehirlere çıktıığı, oradan da meyveler ve tohum keseleri saye-

sinde adalara ulaştığı varsayımda bulunuyordu. Bu varsayımda kısır süre sonra paramparça oldu. Meyvelerle dolu bitkileri deniz suyuna bıraktığında, "üzücü sonuçlar aldı."⁸ Bir aya kalmadan, hazırladığı deponun dibinde çürümeye başlamışlardı. Charles teselli edilemez bir ruh haline giriyyordu.

Başka bir mekanizma aramayı sürdürdü; dağılm belki de buz kütleleri sayesinde gerçekleşiyordu. Ya da yine ördeklerin ayaklarına dönmesi gerekiyordu; kulağa gülünç geliyordu, ama bir gölden aldığı "bir kaşık çamurda"²⁹ 29 tane bitki yetiştirmiştir. Bu söz yayılır yayılmaz postayla çok ilginç şeyler gelmeye başladı. "İyice çamura bulanmış bir kutu keklik ayağı aldım!!!" diye haber veriyordu, muzaffer bir hava içinde. Sekiz yaşındaki Franky biraz canı bir tavırla ölmüş şışman bir kuşu yüzdürmeye çalışmasını önerdi. "Söyler söylemez yaptım; bir güvercin otuz gün boyunca tuzlu suda yüzdü, tohumlar filizlendi, muhteşem bir büyümeye gösterdiler." Elbette ki leşçilerin kuşun cesedini "binde 999 yiyeceğini" kabul ediyordu, "ama kurtulan da olabilir; denizin sürüklendiği ölü kara kuşları gördüm," diyordu. Doğa o kadar da inatçıymış gibi görünüyordu.

Tohumcul kuşlar sıradışı bir başka deneyler dizisini akla getiriyordu. Charles kuşların pisliklerini toplamaya başladı. Bunları mikroskopik olarak inceliyor, hazmedilmemiş tohumları cımbızla alıyor ve onları çimlendiriyordu. Bir yerden diğerine taşınmanın, araştırılması gereken daha zorlu yolları vardı hâlâ. Balıklara yulaf taneleri yediriyor, balıkçılının avlayıyla birlikte uzak adalara uçtuğunu tahayyül ediyordu. Birçok test iyi gitmiş olmasına rağmen, bazıları fiyaskoyla sonuçlandı. Bir seferinde, "Her şey ters gidiyor," diye feryat etti: "Sepet kuyruklar eve dönüş yolculuğunda balon güvercinlerin tüylerini çekip alıyor; zooloji bahçelerindeki balıklar tohumları yedikten sonra hepsini tüketiyor; tohumlar tuzlu suda batıyor; bütün doğa ters, benim istedigim gibi davranışmıyorum."⁹

Kitabının çiftleştirme ve yapay seçilimle ilgili ilk bölümünü incelemelere ve deneylere devam ettiği için tamamlanmadan kalmıştı. Güvercin almayı sürdürdü; iskenderunlar, polonyalar, kahkahacılar (kahkaha atmıyorlardı), artık elinde 90'a yakın çeşit vardı. Büttün kıtalardan deriler geliyordu, bazen kuş da gönderiliyordu: "Gambia'dan gönderilmiş canlı güvercinlerim ve kümes hayvanlarım var!" diye haber vermişti, hayret içindeki Fox'a. "Kutsal güvercinler" çok değerliydi, ona türemeyle ilgili harika benzerlikler kurma olanağı sunuyorlardı. Charles "soyların tedrici de-

ğışiminin izini sürmek için” çok sayıda kaydı tariyor, aslında meraklı yetişiricinin kendi “fosil” kayıtlarını arıyor, ırkların izini sürüp vahşi atalarına ulaşmaya çalışıyordu.

Bir sonraki bölüm evcilleştirme hakkındaydı ve 13 Ekim’de tamamlandı. Tohumların dağılımıyla ilgili bölüm de hazırıldı; “seni gidi talihsiz sefil” dediği Hooker’ı uyardı, kısa süre sonra bu bölüm kucağına düşecekti. Üç gün sonra Kraliyet Cemiyeti’nin bir toplantısında ilk iki bölümü Hooker’a teslim etti; insanın savunmasını yerle bir eden tarzıyla dile getirdiği üzere yazdıklarının “ne kadar feci” olduğunu bilmek istiyordu; çünkü kesinlikle “çok uzun, sıkıcı ve varsayımsaldı.”¹⁰ Sonunda oyalanmalarının semeresini alıp alamayacağını, fikirlerinin “Şüphecilerin Kralı”nı tattırmadı edemeyeceğini öğrenecekti.

Şehre inmişken, tohumların dağılmasıyla ilgili dehşet verici başka bazı fikirlerini hayvanat bahçesinde deneme fırsatı buldu. Birkaç küçük serçe getirmiştir, kursakları yulafla doluydu; bunları bir bateleur kartalıyla bir kar baykuşuna yedirdi; sonra da kustukları peletleri eve götürdü. Hooker’da “Şahinler beyefendi gibi davrandılar,” diye haber vermiştir, kartalın mide sıvısında da birkaç tohum sağ kalmıştı. Bir baykuş peletini bütün bir halde ektikten sonra, “Yaşasın!” diye bağırmıştı; “bir tohum midede 21,5 saat kaldıkten sonra filizlendi.” Olağan titiz ölçümlerinden bir parça sa-parak, “bunun tohumun Tanrı bilir kaç kilometre öteye taşınacağı anlamına geldiğini,” haber veriyordu. O halde burada “herhangi bir kuş tarafından yenilen herhangi bir tohumun dağılmasının etkili bir aracı” bulunuyordu. Tohumların efsanevi bir kara kütlesinin üzerinde savrulması gerekmiyordu, ölümcül bir biçimde bir yerden diğerine taşınabilirlerdi de.

Hooker elyazmasını okurken titreyip sarsıldı, “haz duyup öğrendi;” bir den Darwin’ın meseleyi nereye çektiğini anladı ve gözünün önünde “değişimle ilgili” daha açık bir tablo belirdi. Nihayetinde, “Türler hakkında daha önce hiç bu kadar sarsılmamıştım,” diye itiraf etti. Kurşunkalemle yorumlarını yazmış, bazı yerlerin “biraz sıkı bir okuma gerektirdiğini” düşünmüştü; ama Darwin’ın korktuğu gibi makalenin yakılması gerekiğine ileri sürmüyordu. Buz Devri’ndeki göçler konusunda emin değildi, ama tohumların buzlarla taşınabileceğini kabul ediyordu. Bu hüküm Darwin’ın beklediğiyle “*kriyaslanamayacak kadar* beğeni doluydu.” Kitap hakkında biraz daha konuşabilmek amacıyla bir gün öğle yemeği için şehrde indi; daha uzun kalamazdı, Emma kısa süre sonra doğuracaktı. Hooker’ın hâlâ kav-

ramamış olduğu noktaları vurgulamayı sürdürdü. Bunlar arasında en kritik önem taşıyan nokta “diş koşulların etkisinin *son derece* az olduğunu.” Oluşan varyasyonların “*sans*” sonucu seçilmesi yeni bir türün oluşmasına yol açıyordu. Nüfusun yoğun olduğu ortamlarda mücadele, çevre koşullarından çok “dostlar” arasındaki rekabete dayanıyordu.¹¹

Kitap ilerliyordu, ama bunun zihinsel açıdan bir bedeli de oluyordu. Koca bir cilt yazmaya soyunan Charles, şimdi bu işe homurdanarak bakıyordu. “Üzülderek anlıyorum ki hayli büyük bir kitap olacak.” Usanıyor; çalışmanın onu “bir hayli yorduğundan, nabzının hızlanması yol açtığinden” yakınıyordu. Çalışmanın ağırlığı altında sendelerken, eski semptomlar kendilerini yeniden göstermeye başladı. Emma’nın uzun zaman önce fark ettiği gibi “Charles’ın sağlığı her zaman zihninin etkisi altında olmuştu;” zihni de karmakarışıkçıtı.¹² Çalışmaya bogulup sinirsel bir çöküş yaşayacağından korkuyordu. Bıçak sırtında yaşıyordu ve su tedavisine ihtiyacı vardı.

Fakat artık bir mektup yazmayı bile “hatırı sayılır bir çaba” olarak gören Emma her şeyden önce geliyordu, en azından bebek doğana kadar. Başka görevler de bastırıyordu. Emma’nın hâlâ köydeki evine kapanmış yaşayan seksen yaşındaki halası Sarah (Josiah Wedgwood’un çocukların en sonucusu) eylül ayında baldırını kırdıktan sonra topallar olmuştu. Sarah Hala 6 Kasım’da ansızın ölüp gitti; cenaze törenini düzenleme, bir ev dolusu amcayla başa çıkma işi de Charles’ın omuzlarına kaldı. Charles’ın üzüntüyle belirttiği üzere mezarlıkta Peder Innes “etkileyici cenaze töreni vaazını pek iyi okumamıştı” ve yaşlı uşaklar da çok ağlamışlardı. Sonra herkes vasiyetin okunması için Petleylerin evine gitmişti. Sarah Hala’nın mülkü satılacak, müzayedeye Charles yönetecekti. 22 Kasım’da, halen Rugby’de bulunan William dışında bütün çocuklar, son bir veda için düzenlenen çay partisine katılmak üzere son bir kez eski büyük evin yolunu tuttular. Burayı ne çok özleyeceklerdi; Mrs. Morrey’nin zencefilli çöreklerini, Martha Hemmings’in şarkılarını. Özellikle Etty kendini mahrum kalmış hissediyordu; Annie’den bu yana yaşadığı ilk büyük duygusal kayıptı bu. Artık on üç yaşında olan Etty o hafta sonu üzüttü ve durumu daha da kötüleşti. Doktor “hafif bir havale” geçirdiğini söylemiş, bir süre kahvaltısını yataktaki yapmasını salık vermişti.¹³

İki hafta sonra, müzayededen hemen önce Emma altıncı oğlu Charles Waring’i dünyaya getirdi. Kız kardeşi Elizabeth yine doğum sırasında ya-

nında olmuştu ve doğum her zamanki gibi gergin geçmişti. Artık her yerde kloroformun tehlikelerinden bahsedildiğinden, Charles Emma'ya her zamankinden daha az kloroform vermişti; ilk başta verdiği gibi bir büyük saat baygınlamasını sağlayacak miktarda değildi. Aslında birkaç ay sonra Hooker'ın dördüncü çocuğunun doğumu sırasında alınan notlarla karşılaşışır yazdığını göre, "Emma çığlık atıp kloroform isteyinceye kadar" vermemişi. Wollaston Darwin'i "akvaryumuna yeni bir erkeğin ♂ katılması" vesilesiyle kutlamıştı. Çocuğun "zekâdan yana nasibini tam olarak almadığı" anlaşılıkça Darwin gerçekten de kaprisli doğanın kapanına, onun verimlilik ve kısırlıkla ilgili canavarca deneylerinden birinin içine kışılmış gibi hissetmiş olsa gerek.¹⁴

Sarah Hala'nın mülkünün satılacağı müzayedede 9-10 Aralık'ta düzelendi, katılmak için bilet almak gerekiyordu. Charles, Sarah Hala'nın arabaşının 11 sterline, "Amerikan saatinin" aldığı fiyatın iki katına; sonra vazolarının, koltuğunun, bir ömür boyu değer verdiği eşyalarının bir bir satılmasına tanıklık etti. Sarah Hala "güçlüklere göğüs gererek, sadelek" içinde yaşamış, servetini ihtiyacı olanlara dağıtmış, böylece ölüp gitmişti. Anısına bir mezar taşı dikilmesine gerek yoktu; *cömertliği* hatırlasını ebedi kilacaktı. Josiah Wedgwood'un zenginliğinden arta kalanlar, İngiltere'nin ilk büyük sanayicisinin son mirası çok sayıda yardım derneğine gececekti, bir kısmı da uşaklara verilecekti. Zenginlerin eskiden beri uyguladıkları yükümlülükleri buydu: Doğa'da israfın zorunlu olduğunu dikkate almaksızın hayatın kayıplarını telafi ediyorlardı.¹⁵

Doğular, ölümler ve hastalık arasında Darwin üçüncü bölümünü yazmaya devam etti. O sıralarda "yazmanın verdiği tatmin duygusu," metnin "insanı yoracak derecede" uzun olması yüzünden yerle yeksan olmuştu. Fakat ne kadar zalmecə kesip sıkıştırırsa da metin ümitsizce uzayıp giidiyordu. "Doğurganlık ve kısırlık" hakkındaki bu son bölümün "100 sayfayı bulduğunu ve hiç de lüzumsuz bir şey koymamış olduğunu" homurdanmıştı Hooker'a. Koymuştu. Huxley'nin hermafrodit denizanalarından tutun arıllara ve çapraz polenlenmeye her şeyi koymuştu metne; örnek ardına örnek sıralamıştı; metnin tamamı direnişi yıpratarak kırma amacıyla, birbirine akraba olmayan eşlerden doğan yavruların "acımasız varoluş mücadeleinde" çok daha iyi yol aldığı kanıtlamak üzere kaleme alınmıştı.¹⁶ Gönülden ilgilendiği bir meseleydi bu.

Aile içi evlilikler uzun zamandır onu kaygılandıryordu. Darwinler ile Wedgwoodlar arasında o zamana dek birinci dereceden kuzenler arasın-

da dört evlilik gerçekleştirilmişti, bunlara Emma ile kendisinin evliliği de dahildi. Darwinlerin on çocuğundan ikisi küçük yaşta doğal sebeplerden ölmüştü, geri kalanlar da hayra alamet olmayan emareler gösteriyordu. George hastaydı ve okuldan eve alınmıştı; Etty her sabah yatağında halsiz, kederli ve baygınlı oluyordu; Lizzy hâlâ tuhaf davranışlar gösteriyordu; bebekleri de normal değildi. Charles temel sorunun kalitsal olduğu inancındaydı; kendi bünyesindeki zayıflığın çocuklarına geçtiğini, Emma'nın Wedgwood kanının da bunu güçlendirdiğini düşünüyordu. Varoluş mücadeleleri çoktan başlamıştı, Charles da çocukların sağlığını her an bozuluvermesini bekliyordu. Dokuz yaş kritik bir dönemeçti; bu Annie'nin hastalandığı yaşıtı. Onun ölümünden beri bu düşünce ona istirap veriyordu. Darwin doğanın, bu ölümcül kusuru gözler önüne sermesini bekliyordu. 17 yaşına girmeye yaklaşan William hariç hepsi olası kurbanlardı.

Darwin kitabında akrabalar arası çitleşmenin “kötücul” etkileri ile çaprazlamanın iyi etkilerine ağırlık veriyordu. Her zaman olduğu gibi ahlaki bir anlam arayışı içindeydi: Doğum, ölüm, kronik hastalıklar, hepsi bir mantık gerektiriyordu ve Doğa da bu mantığı sunuyordu. “Akrabalar birleştiğinde,” “genel kuvvette bir azalma oluyor” ve yavrularda “zayıflık” gözlenmesi ihtimali artıyordu. Bu durumda varoluş mücadeleleri kaçınılmaz olarak kurbanlarını alıyordu, Darwin ailesinin çocukları da bundan muaf değildi. Genellikle iyi görmek zordu, ama Doğa daha iyi bir dünya için çalışıyordu. “Ayakta kalanlar daha kuvvetli ve sağlıklı olup hayatın tadını en fazla çıkarabilecek olanlardı.” Müzayededen sonraki hafta üçüncü bölümünü bitirmiş; radikallerin iyimser nüfus araştırmalarının kirli çamaşırlarını ortaya döküp, Malthus'un karamsar çalışmalarının haklılığını kanıtlamaya çalışarak satırlarını noktalamıştı.¹⁷ Doğanın acımasız tırpanından kaçış yoktu, böyle bir girişimde bulunmanın bir erdemii de yoktu.

Darwin aşırı çalıştığını biliyordu. Sinirleri gerilmişti, nabzı da hâlâ çok hızlı atıyordu. Fox birkaç ay önce lumbagosu için Gully'nin su tedavisini denemiş, orada bulunduğu sırada Annie'nin mezarını da ziyaret etmiştir. Charles “zavallı sevgili çocukların” mezarını hiç görmemiştir; Malvern'i düşünmek bile öyle acı hatırlar uyandırıyordu ki su tedavisini kesmişti. Alternatif tedaviler deniyor, mide sıvılarını güçlendirebileceği düşüncesiyle asit karışımı içiyordu. Fakat hâlâ ağır bir yükün altındaydı. Kitap her bakımdan büyümeye halindeydi; “dünyanın her yerinden güvercin de-

rileri akın ediyordu” ve salyangozlar da.¹⁸ Darwin ne kadar dayanacağını merak ediyordu.

Noel'den hemen önce yirmi yıllık transmutasyon defterlerinin başına geçti; sayfaları otuz-kırk büyük portföye ayırip yeniden incelenmeye hazır hale getirdi. Gerçekten de bir tefekkür mevsimiymiidi; sessiz, sakin bir dönemdi ayrıca. Lady Lubbock, bebeğin doğumunun ardından gürültücü, küçük oğlanları almayı önermişti; ama hizmetçiler çocukların başa çıkmayı başarmış, Emma'nın logusa dönemini huzur içinde geçirmesini sağlamışlardı. Etty sabahları yatağından çıkmıyordu, Lizzy ise bir fare kadar sessizdi. William ile George, Noel'i Londra'da Fanny ve Hensleigh'in oğullarıyla birlikte geçirip ayın 27'sinde William'ın doğum günü için döndüler. George Clapham Gramer Okulu'nda geçirdiği ilk dönemden bahsedip duruyordu; ağustosta Peder Charles Pritchard'tan (Cambridge'te babasıyla aynı dönemde okumuştu) matematik ve bilim konusunda sağlam bir temel kazanması için buraya gönderilmişti. 1856 geçip giderken müreffehiyeleri Miss Thorley'ye de veda ettiler, bu onunla birlikte geçirdikleri son tatil oldu.¹⁹

Darwin 1857'de çalışmasını sürdürdü; Hooker, Watson ve Gray'in bitkilerle ilgili olarak sunduğu verileri analiz etti. Geniş ölçekli, birçok türü kapsayan “büyük cinslerin” yayıldıklarını ve değişkenliklerin “imal edildiği” yerler olduklarını kanıtlamak için 33'e 40 santim ebadında 300 sayfayı cetvellerle doldurdu. Ocak ayı sonunda tamamlanan varyasyonlarla ilgili bölüm bol bol örnek vererek ağır darbeler indirmenin başka bir örneği idi. Fakat Charles da “olgu bakımından zenginliğinin altında kalmış Karun gibiydi,” bu eziciliğin de aktarılması gerekiyordu.²⁰

Aradan bir hafta daha geçti, Charles “var olma mücadelesi”ne iyice dalmıştı. Bu bölümde varyasyonların nasıl yabani otlar gibi yayıldığını, sayılamayacak kadar çok neferin “Doğanın Savaşı”nda nasıl yenik düşüşünü gösterecekti. Farklılaşmayla ilgili yeni teorisi korkutucu bir imge yaratıyordu. Doğayı kımil kımil kaynaşıp duran bir kenar mahalle haline getirmiştir; herkes dışarı çıkmaya, bu sürüden kopmaya çabalıyordu. Yalnızca birkaçı ayakta kalabiliyor, yeni hanedanlıklar yaratarak durumlarını iyileştiriyordu. Çoğu parasız yemek kuyruğuna sıkışıp kalıyor, beyhude bir biçimde mücadele etmeye yazgılı oluyordu; akrabalar buradan çıkılmak için birbirlerine dirsek atıyor, zayıflar ayaklar altında eziliyorlardı. Kıyım ve israf yaygındı, gerçekten de gerekliydi. Doğa eksiklikler

yaratıyordu; müsrifti, uçarıydi. Onun başarısızlıklarını tipki hayvan yetişticisinin yetiştirdiği çelimsiz hayvanlar gibi bir çöplükte çürümek üzere fırlatılıp atılıyordu. Yoksullar Yasası'nın geçerli olduğu Victoria dönemi toplumunda bu tablo gereğinden fazla kasvetliymiş gibi görünmüyordu.

Bütün bunlarda bir alçaklık vardı. Bir noktada Darwin, hermafrodit denizanasının kendi kendini döllemek yerine çapraz döllenliğini kanıtlamaya çalışıyordu. Türün kuvvetli olması için böyle olması gerektiğine inanıyordu; tipki insanlar açısından çapraz döllenmenin iyi olması gibi. Denizanalarının ağızlarından içeri giren suda sperm bulunduğu ileri surerek Huxley'yi yorup tüketmişti. Sert bir adamdan gelen yumuşak bir vuruştu bu. Huxley kendi ağızı bozuk tarzında karşılık vermişti: "Bu sürecin ahlaksızlığı, olası olma ihtimalini destekliyor, doğa bu yaratıklar söz konusu olduğunda her bakımdan çok *alçalır*." Darwin bu uçarı sözleri Hooker'la paylaşımıştı. Doğa'nın ahlaksızlığı soylu bir ilahi kudret aleyhine haykırıyordu; Darwin ne gam diye iç geçiriyordu; "Şeytan'ın Papazı doğanın sakar, müsrif, budalaca denecek kadar aşağı, korkunç derecede zalm işleri hakkında ne biçim bir kitap yazardı ama!"²¹

Ama şimdi alayçı beyaz cüppeyi sırtına giymiş olan oydu, Down Konağı'ndaki kürsüsüne tünemişti; yazdığı upuzun vaaz, kasvetli bir hükm havasındaydı: Aciyla ilerleniyor, ölümden hayat doğuyordu. Bunların hepini birinci elden görmüştü. Dürüst olmuşlarsa başkaları da görmüşlerdi. Kilise müessesesini doğanın yüzeyinin altındaki vahşiliğe inandırmak, Londra'nın kenar mahalle sakinlerinin kabalığına inandırmaktan zor olmasa gerekti. (Henry Mayhew'un anıtsal eseri *London Labour and the London Poor*'u [Londralı İşgücü ve Londralı Yoksullar] herkes, Darwin bile okumuştu.) Kırım'daki kıyıma bir bakın; nihayet kafalara dank ediyor, Londra'da sergilendirmekte olan gaz lambası ışığında çekilmiş fotoğraflar bütün canlılığıyla bu kıyımı ülkeye taşımıştı. İhtiyar Erasmus Darwin'in "Savaş halindeki dünya büyük bir mezbahanedir!" dizesinin doğruluğundan kim şüpheye düşebilirdi. Tennyson'ın, "Doğa, dişleri ve pençeleri kıpkırmızı," dizesi bile kanaatkâr inanca karşı bangır bangır bağıriyordu.²²

Bütün bunlar Diyakoz Paley'nin *Natural Theology*'de çizdiği "mutlu" doğa tablosundan ne kadar da farklıydı. Dünya elli yıl içinde baş aşağı çevrilmişti. Paley'nin pembe gözlükleriyle bakıldığından, hayat hep bir yaz öğleden sonrasıydı; papaz evinin bahçesi mutlu bir hayatla dolup taşıyordu. Ama artık öyle değildi. Genişlemekte olan sanayi toplumu, daha

fazla sayıda insanın aç ve öfkeli bir halde fabrika şehirlerine güdüleceği anlamına geliyordu. Bıçağın keskin kenarında bulunanlar Paley'nin çizdiği tabloya asırlardır darbe üstüne darbe indiriyorlardı. İşçi sınıfından kışkırtıcılar, Paley'nin statükoyu kötүcүl bir biçimde haklı çıkarmasını kınamışlardı. George Holyoake, çok önce, iki yaşındaki kızının zafiyetten ölmesi sonrasında *Paley Refuted in His Own Words*'ü [Paley Kendi Sözleriyle Çürüttü] kaleme almıştı.²³ Darwin de Down Konağı'nda doğanın “korkutucu derecede zalim” yüzünü delmeye çalışıyordu; onun da bir zamanlar sözlerini kucakladığı Paley'ye meydan okumasının zamanı gelmişti.

Malthusçu gözüklerle bakıldığından rahip evinin bahçesi bir savaş meydanına dönmüştü: “Hayatla ışıldayan pırıl pırıl bir manzaranın ya da tropik bir ormanın hoşnutluk saçan yüzüne” bakıldığından “insan pekâlâ bundan kuşkuya düşebilirdi;” Darwin bunu kabul ediyordu:

... Böyle dönemlerde sakinlerin çoğu muhtemelen tepelerinde büyük bir tehdit asılı olmaksızın genelde de bir yiyecek bolluğu içinde yaşıyorlardır. Yine de bütün doğanın savaş halinde olduğu öğretisi çoğunlukla geçerlidir. Mücadele sıklıkla yumurta ve tohumya ya da fideler, larvalar ve yavrulara düşer; ama her bireyin hayatında bir zaman yaşanmalıdır; daha da yaygın olarak gözleendiği üzere birbirini izleyen kuşaklarda aralıklarla ve sonra da son derece şiddetli bir biçimde yaşanmalıdır.²⁴

Üreme oranları toplandığında, böyle olması gerekiyordu. Bir deniz sümmüklüböceğî 600.000 yumurta bırakıyorsa (bu rakamı Falklandlar'da bulunduğu yıllarda hesaplamıştı), Güney Atlantik'in bu canlılarla kaplanması ancak topyekûn bir kıyım önleyebilirdi.

Kaptan FitzRoy ve yeni eşi öğle yemeğine geldiklerinde, o Malthusçu savunusunu kaleme almaktaydı. FitzRoy yeterince acı çekmişti –ilk eşi ölmüştü, kısa süre önce de tek kızını kaybetmişti– fakat doğanın ekonomisine hükmeden iyicil bir ilahi kudrete inanlığından, bu sert görüşe katılması pek mümkün değildi. Diğerleri Darwin'in sırrına yakınlık duyuyor olsalar da bunu onunla tamamen paylaşmışlardı. Fox, Darwin'in başlıca dayanağıydı; onu aşırı çalışmaya karşı uyarıyor, doğanın tırpanının kuzenini biçebilecegi korkusuyla ona tatile çıkması tavsiyesinde bulunuyordu. Elbette ki Darwin tuzlanmış salyangozlarını ve kurbağalarını, güvercinlerini ve tohumlarını bırakamazdı. Fox kitabı devasa olaca-

ğini duymuştu; Darwin bile kitabı basılmış halini görmeye ömrü yeter mi merak ediyordu.

Bir ikilem içindeydi: Onaylanmaya can atıyor, ama bundan korkuyor-
du; ölümden korkuyor, ama bir rahatlama yolu arıyordu. "Şimdi gelecek
olsun, öldükten sonra gelecek olsun şöhret biblosuna daha az önem ve-
rebilseydim keşke; ama eğer kendimi tanıyorsam, kitabı her daim yaza-
rı meçhul bir biçimde yayınlanacağını bilseydim de en az şimdi çalıştığım
gibi sıkı çalışırdım; gerçi bu biraz daha keyifsiz olurdu," diye mırıldanı-
yordu.²⁵ Kısacası bir görev duygusu hissediyor ve kendi kendisine biçti-
ği bu görevde içten içe inanıyordu.

31. Bölüm

Bir Şempanze Bu İşe Ne Derdi?

Yüksek bilim çevresinin etrafında dolanıp durması, korkularını pek ya-
tiştirmiyordu. Daha bir tek sözcüğü bile basılmamışken, yoluna engeller çıkmaya başlamıştı. Lyell, insanların –bir şekilde– maymunlardan doğarak dünyaya sızmasıyla uzlaşabilirdi, ama Owen bunu yapamazdı.

Richard Owen muhtemelen herkesten fazla maymun teşrih etmişti, elde ettiği sonuçları da insanın kökenleriyle ilgili haince kuramları ezmek için kullanmıştı hep. 1849'da, misyoner Thomas Savage Batı Afrika'nın kocaman ve "tarif edilemeyecek derecede korkunç," hâlâ bilinmeyen bir maymun türüne, gorile ev sahipliği yaptığıni duyurduğunda, Owen aynı tehditle bir kez daha karşılaşmıştı. O zamana dek yeni bir muhalifler grubu, Chapmanlar ve Spencerlar, bir de *Vestiges*'in yazarı canını sıkmıştı. Belki ki çok güçlü bir panzehire ihtiyaç vardı; Owen da dinleyici kitlesine, Lyell'in tabiriyle "kötüculük derecede aşağılık" maymunsu hatların –çikık kaşlar ve kesici köpek dişleri– değişebilir olmadığı güvencesini vermişti. İnsan maymunun soyundan gelmiyordu.

Owen, eski bir kaptandan kabilelere özgü kutsal işaretlerle kaplanmış dört tane goril kafatası almıştı. Barbarlığın izleri kolayca yıkanıp çıkarılmıştı, ama bunun kötücul bir karikatürde insanlıkla alay eden "çatık kaşlı bir fizyonomiye" sahip "tuhaf bir ürkütüclüğü" olan bir yaratık olduğu hissi o kadar da kolay silinmemiştir. Goril kilit önemde bir piyon haline gelmiştir. Owen'ın 1854'te British Association'da yaptığı konuşma maymunların dik durmasının ve insan sayılmasının imkânsızlığı üzerineydi. Hayvan değişemezdı, insan güvenдейdi, onuru emin durumdaydı. Fakat baskılar devam etti. Darwin bile transmutasyonla ilgili olarak Owen'ı yokladı (ve onun buna "şiddetle karşı" olduğunu öğrendi), 1857'ye gelindiğinde Owen onun bu konuda bir kitap yazıyor olduğunu biliyor olsa gerekti.¹

1850'lerin sonlarında “goril” birden evlerde kullanılan bir sözcük hâline geldi. Siyah derili bu yeni maymun türüne karşı şehvetli hikâyelerin, dehşet verici vahşet ve kadın kaçırma hikâyelerinin kamçıladığı bir ilgi dalgası doğmuştu. Esaret altında bir maymun görmek korkutucuydu. Doğu Hindistan Şirketi'nin ticareti yüzünden, Bristol rihtimlarına sürekli bebek şempanzeler ve orangutanlar geliyor, bunlar hayvanat bahçelerine kaptılıyordu. Fakat hiç goril gelmemiştir; aslında Avrupa'da hiç kimse canlı bir goril görmemiştir. Ancak 1855'e gelindiğinde kalabalıklar bu ürkütücü hayvana nihayet ağızları açık bir halde bakmaya başlayabildiler. Wombwell'in gezici hayvanat bahçesi, yıldızlara sahip olmak için rihtimlarda çok yüksek fiyatlar ödeyen bu kurum, küçük bir dişi goril edinmeyi başarmıştı.² Hayvanat bahçesi o yıl West Country'den Oxford'a, oradan da Yorkshire'a yüzlerce kilometre kat etti. Sırkin önünde fillerin borazan çaldığı bir bando yürüyor, bu gürültücü geçit alayı büyük kalabalıkları kendisine çekiyordu.

Fakat gorilin ezilen, yıkanmayan kitleler arasında sahneye çıkışını, insanların hayvanlaştırılmasıyla ilgili korkuları perçinlemekten başka bir işe yaramadı. Saygın bilimadamları bu takılmaları horgörüyor, bunun olası sonuçları hakkında kaygılanıyorlardı. Peklâ ucuz basın üzerinden fikir yürütüyor olabilirlerdi. Gayri şahsi bir evrende “insanın hiçbir şey olduğu” yönündeki feryatlarını destekleyecek her şeyin üstüne atlayan işçi sınıfı militanları, insanın kökenlerinin maymuna dayandığını muştulamaya başlamışlardı bile.³

Bu tür provokasyonlar çok sert cevaplar gerektiriyordu. Lyell gibi Owen da insanın yaratılıştan gelen yüksek statüsünü kaybedeceğini korkuyordu. Transmutasyonla uğraşan bilginler, militanları silahlandırip durumu alevlendirmekten başka bir şey yapmamışlardı. Bu ihanet demekti. Böyle hatalı bir bilimin demir ökçeler altında ezilmesi gerekiyordu, bunu yapacak olan da Owen'dı. Owen o zamana dek Avrupa'da şöhret kazanmıştır; Kraliyet Cemiyeti'nin Copley madalyasını almıştı; Oxford Üniversitesi onu fahri doktorayla, Fransa hükümeti de Legion d'Honneur'le ödüllendirmiştir. İyi bağlantıları vardı, eski başbakan Gladstone'un verdiği kahvaltlara katılıyor; piskoposlarla, düklerle Jön Türkleri öfkeden çıldırtacak kadar sıkı fıkı oluyordu. (Owen Richmond Parkı'nda, Kraliçe'nin kendisine hediye ettiği bir kraliyet konutunda oturuyordu.)⁴ 1857'de British Association'a başkan seçilmişti. Bilimin büyük isimleri doğal olarak yüz-

lerini Owen'dan, maymunlar hakkındaki güvenilir otoriteden yana döncekti. Goril konusunda bir güvence verilmesini istiyorlardı.

Owen hiç gerici biri değildi. Yaratılış'ın hep sürdürülen, devam eden bir olay olduğunu duyurmuştu. Baştan savma bir biçimde, ayrıntılara girmeksiz buna "mukadder sürekli oluş" süreci diyordu. Bu bir tür ilahi takdirle gelişen evrim gibi görünüyordu. Gelgelelim Owen bir gorilin insana dönüşmesi konusunda isteksizdi. Daha yaratıcı bir sıçrama hayal ediyyordu, ama kanıt ihtiyacı vardı. Diğerleri onun bu kanıtını nerede bulacağını merak ediyorlardı. Kaygılı ilahiyatçılar onu gorilin insana benzerliği konusunda sorgulayacaklardı. Biri "İnsanı hayvanların bu kadar üstüne çikaran nedir?" diye sormuştur. Sinirler ve kaslar insan elini ve dilini eşsiz kıliyor muydu "yoksa zihin hemen hemen aynı anatomiye bağlı olarak mı çalışıyordu?"⁵ Bu ahlaken anlam yüklü bir soruydu, Owen'in da bunu titizlikle ele alması gerekiyordu.

Owen'in, insanı ayrı bir biçimde sınıflandırmasını mümkün kılacak bir etkene ihtiyacı vardı, bunu da beyinde buluyordu. Darwin, bir nesildir maymun beyinleri üzerine çalıştığı, bu konuda "bu kadar büyük bir otorite olduğu" için onun "haklı olması gerektiğini" söyleyerek alay ediyordu. Owen 1857'de insan beyinde benzersiz bir lob bulduğunu –küçük hipokampüs– insanın beyin yarıkürelerinin başka memelilerin beyin yarıkürelerinden daha büyük olduğunu, beyinciği tamamen örttügünü açıklamıştı. Bu yüzden de insanın özel bir alt sınıfta yer alması gerekiyordu, yalnızca ona ayrılmış bir sınıfta. Bir maymun bir platipustan ne kadar farklıysa insan da bir şempanzeden o kadar farklıydı. Darwin kuşku içinde ellerini iki yana açıyordu: "İnsanın bir şempanzeden *bu kadar* farklı olmasını yutamam," diyordu. Sonra da o şen ve zeki havasıyla soruyordu: "Merak ediyorum, acaba bir şempanze bu işe ne derdi?"⁶

Darwin'in hızı artık gözle görülebilir bir biçimde kesilmişti. Hastalıklar çalışma günlerini "son derece kısaltmıştı," o da bitiremeyeceği için üzülüyordu. Ağır ağır zorla ilerleyerek altıncı bölüme, "Doğal Seçelim" başlığına devam etti. Bu bölümde rekabet eden varyasyonlardan "hangisinin yaşayacağını ve hangisinin öleceğini" inceleyecekti. Doğa, hayatın kaynağında –dünyanın her tarafına yayılan, genişleyen, engin bir çeşitlilik gösteren cinsler arasında – acımasız davranıyor, eleyip en "kârlı" olanı seçiyordu. Doğa en büyük güvercin yetiştircisi, göksel bir salyangoz ayıklayıcısıydı. Ufak tefek Spitalfields dokumacılarından sonsuz derecede üstün

olan Doğa “yalnızca dış görünüm konusunda kaygılanmakla kalmıyordu; keskin bir gözle her siniri, her aygıtı ve kası; bütün alışkanlıklarını, güdüleri, bünyenin en ince ayrıntısını dahi takip ettiği söylenebilirdi... İyi olanlar korunacak, kötü olanlar sert bir biçimde ortadan kaldırılacaktı.” Doğanın ürünleri “çok daha yüksek bir mükemmellik damgası taşıyordu.” Sonradan aklına gelen bir fikir olarak da, “Doğa derken, Tanrı’nın evreni yönetmek için mukadder kıldığı kanunları kast ediyorum,” diye eklemiştir.⁷

Çatırı işitildiğinde Darwin, varyasyonun sebepleri üzerinde çalışıyordu. Karun zenginliklerinin altında eziliyordu, onu kurtaracak kimse yoktu. Mart ayında Etty'nin şikayetleri kötüleşti; Emma deniz havası alması için onu bir aylığına Hastings'e götürdü, Darwin'i yalnız bıraktı. Ni-hayet birkaç gün sonra, o “hiç bitmeyen türler kitabı” Darwin'i boğmaya başlamıştı. Lyell'e, “Benim gücüm aşıyor,” diye yakınıyordu. Bir yıl önce Fanny Allen onu “çok saf bir su gibi temiz ve pırıltılı” görmüştü. Şimdiye bitap vaziyetteydi, berbat görünüyordu, bünyesini canlandırmak için ilaca ihtiyaç duyuyor, bedenine havlu çarpiyor, etrafa sular sıçratarak banyo yapıyordu. Maden suyuna ihtiyacı vardı (o sıralarda Malvern'da ticari amaçlarla maden suyu şişelemesine başlanmıştı). Fakat Malvern'a gitmeyi düşünemiyordu; Annie'nin düşüncesi kalbine bir bıçak gibi saplanıyordu.⁸

Dr. Edward Lane'nın daha yakınlarda bulunan tesisisinde “on beş günlük hidropati ve dinlenmeye” razı oldu. Burası Güney İngiltere'nin yamalı bir bohça gibi işlenmiş manzarası içinde, yaklaşık 65 kilometre ötede tepelik bir arazide yer alan Farnham fundalıklarında bulunuyordu. Bir zamanlar Jonathan Swift'in evi olan, yeşillikler içindeki Moor Park Mali-kânesi'nde, hastalar dinlenip gevşeyebiliyor; ilk, kumlu fundalıklar arasında dolaşabiliyorlardı. Lane de Gully gibi Edinburglu bir tipçiydi; hâlâ otuzlu yaşlarının başında olan Lane yalnızca üç yıllık bir doktordu: Darwin “çok genç” diye düşünüyordu, “ama bu onun tek kusuru.” Daha da önemlisi “o bir beyefendi ve okumuş biri.” Ayrıca Lane, “Dr. Gully'nin inandığı şeylerin hiçbirine inanmıyorum:” gözle görülmeyen şeyleri görmeye ve olmayan şeyler hakkındaki sözlere. Gerçi, Darwin'in onun daha da çılgın hastalarının bu tür meraklılarına katlanması gerekmisti. Darwin Lane'e çabucak bağlanmıştı. Doktor Lady Drysdale'in kızıyla iyi bir evlilik yapmıştı, Darwin de onlar hakkında “Şimdiye kadar tanıdığım en hoş insanlar arasındalar,” diye düşünüyordu.

Lane, Darwin'de Gully'nin gördüklerini görmüş, onun durumu karşısında şaşkınlığa kapılmıştı. "Onun çektiği kadar şiddetli bir acı çekilen bir vaka hatırlıyorum. En berbat nöbetler başladığında, istirapla ezi- liyormuş gibi görünüyordu." Fakat Darwin bu acıya büyük bir metanetle dayanıyordu, "tatlılığı ve nazikliği" de "en sıradan hizmetleri kabul edi- şti sırasında gösterdiği minnette" ortaya çıkıyordu.⁹ Lane onun enfiyeyi bırakmasını sağlamıştı; buna rağmen, evdeki baskılardan ve onu elden ayaktan düşüren iş yükünden uzakta Darwin halinden hoşnutmuş gibi görü- nüyordu. Fundalığın kenarındaki korunaklı çam ve huş ağaçları arasın- daki yürüyüşleri bir harikaydı. Darwin hastaları sıkıcı bir güruh olarak görüp bir kenara bırakıyordu. Ama Lane onun akşam sofrasında espri- lere kahkahalarla güldüğünü; geveze bir İrlandalı hanımdan ve onun ha- yalet hikâyelerinden, ekmeğiyle birlikte çimdiklemek için masa örtüsünün üzerine tuz serpmesinden hoşlandığını da hatırlıyordu.

Tedaviye başlandıktan bir hafta sonra, Darwin neşelenmeye başlamış- ti. Hooker'a, "Ne kadar iyiyim," diye mırıldanıyordu. "Hiç anlatılacak gibi değil. Sağlıklı bir Hıristiyan gibi yürüyebiliyorum, yiyebiliyorum, hat- ta gecelerim bile iyi geçiyor. Hidropatinin benim überimde kesinlikle gös- terdiği etkiyi nasıl gösterdiğini azıcık olsun anlayabilmiş değilim. İnsanın beynini muazzam bir biçimde köreltiyor, evden ayrıldığımdan beri bir tek tür hakkında bile düşünmedim." Bunu, söylediğlerini biraz yalancı çığ- ran, tüylü alpin bitkiler hakkında sıkıcı bir notlar dizisi izliyordu. Yine de biliminden emindi artık: "Bazen kendimi zavallı bir derlemeci olarak niteleyip hor görüyorum, gerçi çalışmalarımın tamamını hor görüyor de- ğilim, çünkü bilgimizin, türlerin kökeni hakkında bir tartışmanın temeli- ni atmak için yeterli olduğunu düşünüyorum."¹⁰

Başkaları da öyle düşünüyordu. Alfred Russel Wallace dünyanın öbür yakasından onunla temasa geçmişti; artık Darwin için çalışıyor, ona ev- cil kümes hayvanlarının derilerini gönderiyordu. Darwin, "Taşınması bana bir servete mal oluyor!" diye homurdanıyordu; ama Uzakdoğu'da birinci sınıf bir koleksiyoncuyla çalışmanın bedeli de buydu. Moor Park'tan Wallace'a neşeli bir mektup yazdı, ona teşvikleri için teşekkür ediyordu. "Ne kadar benzer şeyler düşündüğümüzü ve bir ölçüde benzer sonuçlara vardığımızı açıkça görebiliyorum." Bu sözler kendini biraz kenara itilmiş hissedeni, türlerin ortaya çıkışının hakkında makalesinin (Darwin o sıralar- da kısmen yeniden üstünden geçiyordu) görmezden gelinmesinden korkan

Wallace'a güven duygusu verecekti. Ama bu hoş notun daha derin bir amcası da vardı. Darwin şöyle devam ediyordu:

Bu yaz, türlerin ve varyasyonların birbirinden nasıl ve hangi yollarla farklılaştığı sorusuna üzerine çalışmak amacıyla ilk defteri açmamın yirminci yılı dolmuş olacak (...) Çalışmamı şırındı basıma hazırlıyorum, ama konu o kadar geniş kapsamlı ki (...) iki yıl daha matbaaya verileceğini sanmıyorum (...) Görüşlerimi bir mektubun sınırları içinde açıklamam gerçekten *imkânsız* (...) ama yavaş yavaş ayrı, somut bir fikir benimsememeye başladım; doğru mu yanlış mı başkalarının karar vermesi gerekiyor.¹¹

Wallace –Yaratılışçı olsun olmasın– çok nazik bir geçilmez uyarısı almıştı. Darwin akıllıca davranışarak meselesini açmadan iddiasını ileri sürmüştü.

Tıpkı kutsal kloroform gibi, sıcak fundalıklar da Darwin'in beynini uyuşturuyordu. Fakat onları başka hiçbir hastanın görmediği gibi görmeye başlamıştı. Sanatoryum, sakinliği yüzünden kasten fundalıkların arasına inşa edilmişti. Fakat başkalarına dinginlik veren şey, onun için bir savaş meydanı oluyordu. Çitlerle çevrelenmiş alanlarda uzun köknar fidanları bulunduğuunu görmüştü, açık alanlardaki fidanlarsa bodurdu, aralarında siğırlar dolanıyordu. Yine kontrol ve denge üzerine, sükünetin ardından çalkantı üzerine düşünmeye başlamıştı. İri budaklı bir fidan, yirmi altı yıldır orada olsa da (halkalarını saymıştı) yalnızca 7,5 santim uzunluğundaydı. “Ne kadar merak uyandıran bir problem bu; nasıl bir güçler oyunu, bir metrekarelik bir alan içinde bitkilerin türlerini ve oranlarını belirliyor!” Bir sanatoryum bile ölüm tarlalarından kaçmasını sağlayamıyordu. Güvenilir bir rıhtım yoktu; takıntısı etrafındaki dün-yayı dönüştürmeye başlamıştı.

Darwin eve, Mayıs ayı başında biraz üzütmüş bir halde, fakat yeni bir atağa hazır döndü. Varyasyonlar hakkındaki büyük bölüm yazmak için bastırdı; varyasyonların ortaya çıkması için bir sebep bulmaya çalışıyordu. Hayvanlardaki bir varyasyonu tartışılığında –sülükayaklılarda en değişken olmaya eğilimli organların anormal olarak gelişmiş organlar olduğunu belirtmişti– Hooker'in, aynı şeyi bitkilerde de kanıtlaması gerektiği meydan okumasıyla karşılaşıyordu.¹² Kendi çayırına da yeni gözlerle bakıyordu, deney amacıyla, birbiriley rekabet eden on altı bitki dikmişti. Bitkiler birbirini o kadar boğuyordu ki birden fazlasının çiçeklenip çiçeklenmeyeceğini merak ediyordu.

Birkaç gün sonra Emma, açıkçası “bir nebze olsun iyileşmemiş” Etty’yle birlikte Hastings’den döndü. Horace’ın altıncı doğum gününe yetişmişlerdi; ev konuklarla dolmaya başlamıştı. Wedgwoodlardan bir ordu kuzen gelecekti, Charles’ın kız kardeşleri Susan ile Catherine’i de bekliyorlardı. Bir hafta sonra Down Konağı gümbürdüyordu. Evde on çocuk, altı da yetişkin vardı; hizmetçiler ile bu kalabalığa hizmet etmesi için tutulan fazladan uşaklar bu sayıya dahil değildi. Charles “epey kalabalık” diye yakınıyordu, “zavallı sevgili Etty şimdi o kadar kayıtsız ki.” Konukların hepsi Charles’ın adaşı, kusurlu bebek Charles’ın ayın 21’inde köy kilisesinde düzenlenen vaftiz törenine katıldı. Charles’ın soğuk algınlığı “birden eskisi gibi kusmaya” dönüşmüştü; bütün gayretleri boş gitmişti. Bütün bunlar “çok cesaret kiriciydi.” İş, kaygıları ve çökmesi; bütün bunlar “Moor Park’ın ona getirdiği iyileşmeyi” bir on beş gün içinde yerle yeksan etmiştir. Charles’ın sağlığı “şimşek hızıyla” kaybolup gitmişti.¹³

Yapılması gereken tek bir şey vardı. Hastaların ikisinin birden Dr. Lane’e gitmesi gerekiyordu: Önce Etty Emma’yla birlikte ayın 29’unda gitmek, ardından Emma döndükten iki hafta sonra da Charles “nöbet değişimi yapacak,” bütün yazı orada geçirecek olan Etty’ye eşlik edecekti. Charles hâlâ bastırıyor, “çok sayıda korkunç bulmacanın” parçalarını bir araya getiriyor, “aylak bir eşraf hayatı yaşamaktansa, en kısa zamanda şimdi olduğum berbat, acınesi kötüreme dönüşürüm, daha iyi” diyordu. Kül rengi midilliler hakkında *Gardeners’ Chronicle*’a bir mektup yazmış, bu evcil atın kökenini etrafıca anlamaya çalışmış, sonra kendi kendisini yeniden sanatoryuma yollamıştı.

Burada yarı yalvaran, kendi kendisiyle alay ettiği mektuplarını kaleme almayı; hitap ettiği kişilerin fikrini değiştirmeye çalışırken bilgi edinmeyi sürdürmüştü; bir yandan hayvan yetiştircilerini güvercin sağlama konusunda yumuşatıyor, bir yandan da Harvard’ın botanik bahçesindeki Asa Gray gibi eski presbiteryenlerin gönlünü alıyordu: “Mektuplarınızın sizi çok sıkmadığını söylemeniz son derece büyük bir incelik, benim için de neredeyse inanılmaz; çünkü spekülasyonlarınızın gerçek bilimin sınırlarını aştığını bilincindeyim.” Ya da en azından o günü haliyle gerçek bilimin. Her gün Etty’yle tavla oynuyor, onun durumunu hassasiyetle izliyordu; Malvern trajedisini yeni baştan yaşamak zorunda kalacağından korkuyordu. Ama hayır, Etty gücünü geri kazanmış gibi görünüyordu; Charles da 30 Haziran’dı Downton'a daha mutlu bir halde döndü.¹⁴ Ye-

niden değirmentaşının başına döndü; eski problemiyle, varyasyon kanunlarıyla uğraşmaya başladı.

Uzun, sıcak bir yaz olacaktı; Hint İsyani günleri idi: Evde oturmayı çimenlerinin içinde güvercinlerini seyretmek, salyangozlarını tuzlamakla meşgul olması gereken bir yazdı. Nihayet temmuz ayında “varyasyon” bölgünü bitirdi ve sayfaları kontrol etmesi için Huxley’ye gönderdi. Darwin hâlâ, fetüslerin farklılaşması ile türlerin farklılığını birbirile ilişkilenmeye, teorisinin arkasına embriyolojik bir dayanak yerleştirmeye çalışıyordu. Huxley, yetişkinler ne kadar farklı olursa embriyoların da o kadar erken bir tarihte farklılaşmaya başladığı görüşüne katılmıştı. Fakat Darwin, Fransızların özelleşmiş organların önce fetüste belirdiği yönündeki görüşünü de aktarıyordu. Huxley bunların hiçbirini kabul etmeyecekti. Beden bir ev gibidir diyerek gülüyordu; yapı ustası duvarlar ve çatı kirişleriyle işe başlardi, “kornişler, dolaplar ve piyanoyla değil.” Mesele anlaşılmıştı. Darwin içini çekerek bu pasajları çıkardı, “bu konuda biraz üzülyorum, çünkü doğru olmalarını isterdim; heyhat, bir bilimadamanının hiçbir dileği, hiçbir duygusu olmaması gereklidir, yalnızca taştan bir kalbi olmalı.”¹⁵

Açıkçası bu iki adım ileri, bir adım geri gidilen bir meseleydi. Darwin, hâlâ bitkilerdeki varyasyon oranlarının tablosunu çıkarmakla meşguldü, bir hafta sonra genç Lubbock varsayımlarından birinde “çok büyük bir gaf yaptığını” işaret ettiğinde bu durum onun “iki-üç haftalık çalışmasını kaybetmesine mal olmuştu.” Bitki kataloglarını alıp her şeye yeniden başlaması gerekiyordu. “Ben İngiltere’nin en sefil, en sersem, en aptal köpeğiyim,” diye inliyordu. O tarihten itibaren Downe’in “kılı kırk yaran titizlikteki okul müdürü” Ebenezer Norman’a boş zamanlarında tablo çırkarma işiyle uğraşması karşılığında ücret ödedi.¹⁶ Hooker da büyük bir sıkıntıya girip ona yardımcı oldu.

Başkaları da yardım ediyordu. Gray, Amerika kökenli bitkilerle ilgili ayrıntılar veriyordu. Gray yalnızca “temkinli bir mantıkçı” değil, açıkça “sevilesi bir adamdı;” Darwin de “korkunç derecede bencil” görünme pahasına ona neyle uğraştığını açıkladı. Yirmi yıllık çalışmasını incelemiş şu sonuca varmıştı: “Dürüst bir insan olarak sana kabul gören dini esaslara aykırı olan bir sonuca vardığımı; bağımsız olarak yaratılmış türler olmadığı, türlerin yalnızca güclü bir biçimde tanımlanmış varyasyonlar olduğu

noktasına geldiğimi söylemeliyim. Biliyorum, bu beni küçük görmene yol açacak.” Türlerin nasıl değişip ataları olan türlerden uzaklaştığını “çiftçiler ve bahçıvanlardan” öğrendikleriyle anlamaya başlamıştı. “Doğanın türlerini değiştirmek ve onların *uyarlanması* sağlamak için başvurduğu yollarla ilgili olarak önemü gayet açık bir biçimde gördüğümé inanıyorum.” Hooker’ın, coğrafi dağılımla ilgili bölümü okuduğunu, “türlerin dağılımı konusunda hiç bu kadar şaşırmamış olduğunu” söylüyordu.¹⁷

Gray büyülenmişti, kendisinin de uzun zamandır bitkilerde varyasyonların ortaya çıkmasına neden olan “bir kanun, bitkilere içkin bir güç olduğu” inancında olduğunu kabul ediyordu. “Sanırım başlangıç noktanız bu,” diye devam ediyordu Gray, sonra da “Varyasyon *kanununa* ulaşabildiniz mi?” diye soruyordu. Darwin’ın başlama işaretini bu oldu. Gray’ın yeterince yumuşatılmadığını biliyordu; benzer ilgi alanları vardı, ama ayrı çizgilerde çalışıyorlardı. 5 Eylül’de, bir mektubunda Wallace’a imkânsız olduğunu söyledişi şeyi yaptı. Görüşlerini Gray’e ayrıntılı bir biçimde yazdı; karşılaştığı zorlukları açıklıyor, embriyolojinin “korkutucu” problemlerinden bahsediyor, uzun süre boyunca dini inançlarına sadık kalmasına yol açan olguları ve bunları “iklimle ya da Lamarckçi alışkanlıkla” açıklamanın imkânsızlığını anlatıyordu. *Natural Selection* [Doğal Seçelim] adını vermemi düşündüğü kitabı, okul müdürü tarafından okunaklı bir yazıyla kaleme alınmış bir özeti de göndermişti. Gray bunu yutarcasına okuyup onu “Doğal Seçelim”i kişileştirmemesi; nedensel bir amil, Doğa’nın Yönlendirici Eli haline getirmemesi uyarısında bulundu. Doğal seçelim yalnızca hayat yarısını kazanmanın yollarını betimliyordu.¹⁸

Darwin, Gray’den sırrını tutacağına yemin etmesini istedi; *Vestiges*’in yazarı gibi birinin görüşlerini duyup ‘işlemesinden’ korkuyordu.” Transmutasyon artık hırsızlık yapılacak topraklar olmayıabilirdi; ama o hâlâ bir hırsızlamanın, doğal seçelim atışının iyi olabilecek etkisini bozmasından korkuyordu. Darwin’ın bunu uygun biçimde sunması gerekiyordu. Bilimin liderlerine orijinal, yetkin bir ciltle hitap etmeliydi. Bu artık, her zamankinden daha büyük bir önem taşıyordu; çünkü “yaratılış hali” ilk kez onların da gündemine girmiş bulunuyordu: Broşürler ortaya çıkıyor, sorular soruluyordu. Bu konu, Jeoloji Cemiyeti’nin toplantılarında bile gündeme geliyordu; sessizce oluyordu belki bu, ama oradaydı işte. Liberal başkanlar hayatın yeni kökenlerine karşı önyargısız tutumlar alınması çağrısında bulunuyordu: Biri 1857 gibi erken bir tarihte “bu çok yük-

sek zekâların üzerinde talim yapmasına değer bir spekülaysondur,” demişti; “ama bilimsel araştırmaların sonuçlarını dini inançların akideleriyle karıştırmaktan kaçınalım.” “Yaratılış hali”nin bir zamanlar “araştırılması yasak” olarak görüldüğünü kabul etmişti.¹⁹ Ama herhalde artık durum böyle değildi. Bir zamanlar Oxford ve Cambridge dogmatizminin kalesi olan Jeoloji Cemiyeti’nden gümbürtüler duyuluyorsa o zaman işler gerçekten de değişiyor demekti.

Darwin, kendisinin de bu muhterem kuruma hitap etmesi gerektiğini biliyordu. Meslektaşlarını “doğal seçimin” evrimin hali olduğuna ikna etmesi gerekiyordu. Bunu yapabilecek bilimsel duruşa sahipti, sözlerinin ağırlığı vardı. Gerçekten de statüsü yükseliyordu; Alman Doğabilimciler Akademisi o sonbahar onu üyeliğe seçen ilk Avrupa cemiyeti olmuştu. Bu durum Darwin’ın işini hem kolaylaştırmış, hem zorlaştırmıştı: Sözleri elitlerin dikkatini çekecekti. Hocası Grant’a yaptıkları gibi, onun sabit fikirli biri olduğunu söyleyip çalışmasını es geçemezlerdi; ya da *Vestiges*’e yaptıkları gibi gaflarına işaret edemezlerdi. Fakat bu durum aslında onu bâzılarının gözünde daha tehlikeli kılıyordu. Büyük kitabı yeni uzmanları hedef alıyordu. Eskilerin kusursuz destegine sahip bir köstebek gibi hâince yeni isimleri kendi saflarına katıyordu. Başkaları ona bu gözle bakacaktı: “Sevgili eski dostum Falconer bana çok sert saldırdı; ama çok nazik bir tavırla bana ‘On tane doğabilimcinin yaptığı iyilikten daha büyük bir zarar vereceksin, Hooker’ı çoktan yozlaştırıp yarı yarıya bozmuş olduğunu görebiliyorum(!!)’ dedi.” Darwin, Gray’e, “Eski dostlarımda bu tür güçlü duygulara rastladığında, görüşlerimin hoşnutsuzlukla karşılaşacağını beklememe şaşmaman gereklidir,” diyordu.²⁰

Öte yandan genç muhafizler –onu destekleyecek olanlar– başına bir güç haline geliyorlardı. Hooker’ın ateşlemesiyle Linneaus Cemiyeti’ne yeni bir enerji veriyorlardı. Cemiyet Piccadilly’de Burlington House’da, Kraliyet Cemiyeti’yle aynı binaya yeni taşınmıştı. Huxley, Tyndall ve Hooker hâlâ kendi dergilerini çıkarmayı planlıyorlardı; ayrıca Huxley onlara *Saturday Review*’da bir köşe ayıratmakla meşguldü. Darwin bütün grup tarafından büyük saygı göründü. Huxley’nin, onun sülükayaklılar hakkında kitaplarına karşı hayranlığı sınır tanımıyordu: 1857’de verdiği derslerde, Darwin’ın bu kitaplarının o zamana dek yayınlanmış en “takdire şayan” monografiler arasında yer aldığı söyledi. Bu ona verilmiş en güzel destekti; Darwin, “Başımı döndüreceksin,” diye şakiyordu.²¹

Huxley doğal seçimin ayrıntılarını bilmiyordu; ama Darwin soylarla ilgili yaklaşımını ileri sürmek için hiçbir fırsatı kaçırımyordu. Huxley'nin doğanın simetrisiyle ilgili tuhaf görüşleri vardı; taksonomik bir Çin bulmacası gibi çemberler içine çemberler yerleştirmiyoordu; ama Darwin ona doğal sınıflandırma sisteminin "sadece şecereyle ilgili" olduğunu anlatıyordu. Ve ekliyordu: "Kabul gören yerleşik dogmalara aykırı görüşler, kabul görüp yerleşmeye başladığında, idrak, karakterlerin degeriyle ilgili muazzam mikarda çöpü temizleyip atacak... Ben göremeyecek olsam da inanıyorum ki bir zaman gelecek, doğanın bütün büyük krallıklarıyla ilgili hayli doğru soykütüklerine ulaşmış olacağız." Fakat kavgacı Huxley'nin gözleri başka bir tarafa bakıyordu. Hâlâ Owen'in işini bitirmeye çalışıyordu, bir kava-ga fırsatı kolluyordu. Huxley'nin "alçak" Owen'in bilim perdesi aralanmadan, sağlam bir zoolojinin mümkün olabileceğine dair kuşkuları vardı. Ancak bundan sonra "eski karşılaşmalı anatominin küllerinden" yeni bir anka kuşu yükselebilirdi. Sınıflandırmaya ilgili olarak önemli olan noktayı tümüyle gözden kaçırıyoordu. "Soykütüğü işinin" "çok ilginç" olabileceğini teslim ediyordu, "fakat benim kafama göre, saf zoolojiyle ilgisi, insanın soykütüğünün nüfus sayımıyla ilgisinden öteye geçmiyor," diyordu.²² Sınıflandırma canlıların sayımıydı, ölülerin soyağacının çıkarılması değil.

Hint yazı sırasında hayvan cesetleri gelmeye devam etti (artık bütün tutkusu tavşanlardı), iskelet çıkarma işi de her zaman olduğu gibi devam etti. Fakat Darwin'in güvercinlerle işi artık bitiyordu. Hatta ertesi sene kuşlarını verebileceğini bile düşünmüştü. Artık yeni tutkusu tohumlardı. "Yapılarını kırmaya" çalışıyor, onları renkli camların altına dikip "canavarlar" yaratmaya çabalıyordu. Küçük canavarlardı –yalnızca çeşitler– bunlar; Fransa'da Geoffroy ile oğlu Isidore'un hedeflediği kadar önemli, deform olmuş yaratıklar değildi. Darwin Hooker'a, botanikçi arkadaşlarının bitkilerle oynayarak "çeşitler geliştirmeyi" hiç deneyip denemediklerini soruyordu; "vahşi türleri gübrelemek, birkaç yıl boyunca bütün çiçeklerini koparmak, budamak, vs." gibi oyunlardan bahsediyordu. Yeşil çiçekli bir bitki yetiştirmesinin ardından Darwin, "dört-beş nesil içinde herhangi bir çiçeği, bir ölçüde canavarlaştıracak" fark etmişti.²³

Genç kuşak da bu işe dahil olmuştu. Babalarının boş vakitlerinde oğlanlar, onun çiçeklerin arkadaşlarının, yabanarlarının izini sürmesine ve onlarla oyunlar oynamasına yardımcı oluyorlardı. Charles Sandwalk'ta

yaptığı yürüyüşlerde arıların fundalıklar arasında belli yerlerde yolculuklarına ara verip bir anlığına vizildadığını fark etmişti. Hangi uçuş yollarını izlediklerini ve neden vizildamak için durduklarını merak ediyordu. Çocuklarla birlikte gözlemlerde bulunduğu dördüncü yazdı bu. Havanın sıcak olduğu günlerde, öğle vakitleri en iyi fırsatı. Oğlanlar eğitim gören askerler gibi karınlarının üstünde sürünyor, engellerin altından, böğürtlenlerin arasından geçerek arıları izliyorlardı. Vizildama yerlerinin haritalarını çıkarmışlardı, uçuş yolu üzerine yerleşiyorlar, bir arı gezerken “Arı geçiyor!” diye bağıriyorlardı. Arı Charles'a ulaşıcaya dek, bu bağırlılar o hat üzerinde devam ediyordu. Charles yıllar geçse de uçuş rotalarının aynı kaldığını, arıların vizildiği yerlerde “bir santimlik bile değişiklik” olmadığını fark etmişti. Az boy atmış çalışmaları çekip almak ya da buralara beyaz un serpmek de bir değişiklik yaratmıyordu.²⁴ Arılar yollarını değiştirmiyordu. Charles arıların neden değişmeyen uçuş rotaları izlediğini hiçbir zaman etrafıca anlayamadı.

Oğlanlar büyüyorlardı. Franky babasının gölgesiydi; derisi yüzülmüş hayvanlar ve deneysel bitkilerle dolu bir evde her türden tuhaf iş için bıçılık kaftandı. George, Clapham'dan dönmüştü, sila hasreti canına okumamış olsaydı mühendis olacağı kesindi. William ise bir din adımıyla yeni bir eğitim için Cambridge'in yolunu tutmuştu. Charles onun bir avukat olacağını, “ilerde İngiltere Başbakanı” koltuğuna oturacağını düşünüyordu. William'ın yıllık 40 sterlinlik harçlığı –“neredeyse Parslow'un ücreti kadar”– yalnızca temel harcamalarını karşılamaya yetiyordu. Sanat gezileri, kırtasiye harcamaları, evde geliştirdiği son hobi evin maliye bakanının fazladan para çıkarmasını gerektiriyordu. O yazın çılgınlığı fotoğrafçılıktı ve hiç de ucuz bir hobi değildi. William temmuz ayında Rugby'den döndüğünde Charles teçhizatı satın almıştı. Üst katta bir oda bu işe ayrılmıştı; çok geçmeden William “evin içinde aşağı yukarı koşuşturmay,” “kirli ellerinde” cam plakalar tutmaya ya da kavanozlardaki kimyasalları incelemeye başlamıştı.²⁵ Sonbaharda yeniden resme dönecekti.

Etty'nin evde olmamasına rağmen, Emma'nın da işi başını aşıyordu. Horace okumayı öğreniyor, Emma'nın Maer'deki pazar okulu için yazdığı hikâye kitabını okuyordu. Çocukların hepsi de Jane'nin Sally için bir iyilik yaptığını, Mary ile annesinin pazara gittiğini, yalan söyleyen çocuğun Tanrı'nın affediciliğine sigindığını öğrenmişlerdi. Emma tek tek çocukların hepsinin başında oturmuş, onlara görev duygusu aşılamış, oku-

ma-yazmayı öğretmişti. Fakat öyle görünüyor ki Horace bunu yaptığı son çocuğu olacaktı, çünkü bebek Charles geriydi; hiçbir yürüme ve konuşma belirtisi göstermiyordu. "Dikkat çekici bir tatlılığı" ve sevimliliği, "yaramazca bir gülümseyişi" olsa da tümüyle hareketsizdi; "heyecanlandığında tuhaf bir biçimde surat asıp titriyordu." "Parslow'a tutkuyla bağlıydı;" annesini de özellikle yanında istiyordu.²⁶

Emma'nın iyiliği çevrede iyi biliniyordu ancak son derece dürüst olmasıyla herkesten farklı bir yere sahipti. Köy ahalisi ona güvenebileceklerini hissediyordu. Emma bir köy rahibinin eşiymiş gibi onlara hizmet ediyor, açlara ekmek parası veriyor, "yaşlılara küçük bağışlarda bulunuyor, hastalara lezzetli şeyler ikram ediyor, ufak tefek ilaçlar sunuyor, sağlıklarına ihtimam gösteriyordu." Kız kardeşi Fanny'yi kaybetmiş, yatalak annesinin bakımını üstlenmiş, sağıksız bir beyefendiyle evlenmiş ve kırklu yaşlarının ortalarına dek neredeyse sürekli hamile kalmış olduğundan, acı çekmek nedir biliyordu. Gerçekten de Annie'nin ölümünden beri hastalık bir hayat tarzı olup çıkmıştı, hastalıklar normaldi. Emma başkalarını rahat ettirmek, acılarını dindirmek için yaşıyordu. Down Konağı, sakinleri için bir hastane, köy ahalisi için de bir dispanser gibiydi; başhemşire de Emma'ydı. Emma Dr. Darwin'in eski reçete defterini kullanıyordu; bunu Charles'in yardımıyla çevirmiştir; krup hastalığına, "kanser ağrularına" ve "15-16 yaşlarındaki zayıf kızlara" kendi geliştirdiği ilaçları veriyordu. Yapımına çocukların yardımcı olduğu ilaçları uşaklar dağıtıyordu; Emma'nın kapıdan uğradığı herkes onu "yaslanılacak bir kaya" gibi görüyordu.²⁷

Charles da yörede adını duyurmuştu ve yeni görevler üstleniyordu. Emma afyon ve likör reçete ederken, o da adalet dağıtmaya hazırlanıyordu. Kent Bölgesi Asayiş Komisyonu kendisiyle temas kurup koltuk sahibi eşraf ve taşra rahipleri arasına katılması çağrısında bulunmuştu. Kaldırmakta zorlanacağı bir zaman ve enerji sarfına mal olacaksa da teklifi kabul etti. (İroniktir daha önce tek bir dava için, "yorgunluğu kaldırılamayacağını" söyleyerek jüri görevi üstlenmekten kaçınmıştı.) Asayiş Yargıcı olmak değerli olduğu hissini pekiştirmiştir, sorumluluk duygusunu belagatle ortaya koyuyordu. Kraliyet Madalyası'nın bilimi açısından yaptığı şeyi, bu görev toplumsal statüsü açısından yapıyordu. Peder Innes ve eski Şerif Sir John Lubbock'un ifadeleriyle yargış oldu. 3 Temmuz'da Kitabı Mukades üzerine "Söz konusu bölgede Kraliçe'nin barışını koruyacağına; aynı topraklarda işlenen çeşitli ağır suçları, ihlalleri ve başka kabahatleri din-

leyecek ve belirleyeceğine” yemin etti.²⁸ Bu şekilde yemin eden bir “evrimciyi” kim “hor görebilirdi?”

Fazlasıyla yayılmış bir ailesi bulunan, fazlasıyla gerilimli bir adam için bu kadarı yetmezmiş gibi, eylül ayında da evi genişletme çalışmaları başladı. Kuzenler geldiğinde yaşanan patırtı bir tarafa, çocukların gürültüsü böyle bir genişlemeyi zorunlu kılıyordu. İşçiler kocaman geniş bir yemek odası inşa etmeye başladı, üst katta da bir yatak odası olacaktı; aslında eve bir kuzey kanadı inşa edilecek, bütün bunlar “güzel ve büyük” olacaktır. Herkese “Gösterişimden sık sık beter bir utanç duyuyorum,” diyordu; ama bu sahte bir alçakgönüllülükü. O yılki yatırımlarından elde ettiği 4200 sterlinlik gelir 500 sterlinlik bu harcamayı rahatça karşılıyordu. Charles kitabı üzerinde çalışmayı sürdürürken, işçilerin çalışma odasının dışında fazla gürültü çıkarmaması gerekiyordu. Hooker’ın dikkatini çok önemli bir noktaya çekmeye çalışarak “Organik varlıkların mükemmel olmadığını, yalnızca rakipleriyle rekabet edebilecek derecede mükemmel olduğunu göstermek için cüretkâr küçük bir tartışma kaleme alıyorum,” diyordu.²⁹ “Mükemmel uyarlanmanın” üzerindeki sis perdesi temizleneli çok olmuştu; o da bu fikri açıkça reddetmişti. Eski teologların öğrettiği gibi yeni uyarlanmalar mükemmel olamazdı; aksi takdirde hiç rekabet, hiç seçim ve dolayısıyla hiç ilerleme olmazdı. Doğa’nın kuralı kusurluluğu; bu artık iyice belirginlik kazanmıştı.

Ve bunu unutmasın diye Doğa onu şiddetle sarstı. Birkaç gün sonra “tuğlaların ve çöpün ortasında,” her yerin işçilerle dolu olduğu günlerde, yedi yaşındaki Lenny bayılıverdi. Emma onu aceleye yukarı yatak odasına taşıdı. Charles nabzını yokladı ve “son derece düzensiz ve zayıf” olduğunu gördü. Kendisinin “kalp çarpıntısı” olarak yaşadığı o berbat kalıtım yeniden harekete geçmişti. Hooker, “Sevgili ufaklığımız, tam da daha önceki üç çocuğumuz gibi sendeliyor” haberini aldı. Charles bunun “geçici bir şey olduğunu” umuyordu, ama Doğa’nın kusurları ne kadar acımasızca hedef aldığından haftalar boyunca “acı” çekti.³⁰

Sanatoryum, çocukların sağlığı, cetvel çıkarma işi, tohumlar, iskelet çikarma derken, iki bölümü tamamlaması altı ayını almıştı: Geleceğe baklığında, “Manzara çok hoş!” diyordu. Evin içi harabeye dönmişken, işi kolaylaşacak gibi de değildi. Melezler hakkındaki bölümün yarısına geldiğinde sıvacıların işi bitti ve yapı iskelesi indirildi. Etty de geri döndü, iyiydi ama hâlâ zayıftı; Lenny artık ara sıra “nöbet” geçirdiğinden Charles

biraz lükse düştü. Kasım ayında bir haftalık bir dinlence için Moor Park'a gitti. Hooker'a "Yalnızca dinlenmek istiyorum," demişti ve bol bol da dinlendi. "Bir hayli uzun yürüyüşlere çıkıyor, tam bir beyefendi gibi manzaranın tadını çıkarıyordu."³¹ Çocuklardan, işten ve kaygılarından uzakta kırarda dolaşıp yalnızlığının keyfini sürdürdü.

1857 yılının Noeli'nde *Natural Selection*'ın elyazması tamamlanmak üzereydi. Charles Hooker'a, "Muazzam bir işi, melezlenmeyle ilgili bölümü yeni bitirdim; toplanan bütün olguları bir araya getirip yazmak üç ayımı aldı," diye yazmıştı. Fakat ürkütücü bir his vardı içinde, Lyell bunu gayet iyi anladı. İmparatorluğun öbür ucunda olmasına rağmen Wallace da öyle. Wallace Malay Takımadaları'ndan bir mektup yazıp *Natural Selection*'in insanın kökenleri meselesine girip girmeyeceğini sormuştu. Darwin açısından bu konuda susmak bir zorunluluktu. Lyell'in insanın hayvanlaştırılmasıyla ilgili korkularına duyarlıydı. Owen'in beynle uğraştığıını, insanı zapt edilemez bir kaleye çevirdiğini, ölümsüz bir ruha uygun bir kalıp haline getirdiğini görebiliyordu. Darwin Wallace'a, "Sanırım bu konudan tamamıyla kaçınacağım; çünkü çok fazla önyargıyla çevrili, gerçi bunun bir doğabilimci için en önemli ve ilginç sorun olduğunu tam anlamıyla kabul ediyorum," cevabını verdi. Başkaları bu konudan kolayca sıyrılmanın mümkün olmadığını biliyorlardı. Lyell defterinde önemli sorular soruyordu: "İnsanın aklı ve ruhunun, hayvan içgüdülerinin gelişmiş hali olduğu mu bulunacak?" Darwin bile insanı bu işin dışında tutmaka zorlanıyordu. Yazmaya yeni başladığı "İçgüdüler" bölümünde insanlar yavru köpekler, arılar ve asalak eşekarılarıyla aynı karmaşanın içine fırlatılmıştı. Bebeklik alışkanlıklarını, hapşırmak, yaşı hanımların ilmek atlayarak öremesi, içgüdüler olarak piyano çalmak, bunların hepsi de neredeyse hiç istemeden konuya dahil olmuştu.³² Fakat bu bölümde aynı tema sürdürülüyordu: İçgüdüler seçim yoluya miras alınıyor ve değiştiriliyor. Verilen örnekler bunu açıklıyorsa bunun insanlar açısından sonuçları da ortada olacaktı.

Darwin, Wallace'ın Uzakdoğu'da sürdürdüğü toplama işine övgüler yağdıryordu. Onun teoriler kurma çabasını da teşvik ediyordu, "çünkü speküasyon olmaksızın iyi ve orijinal gözlem olamazdı." Fakat Wallace'ın ne rede ayrıldığını gerçekten yakalayamıyor ve, "Senden daha ileriye gidiyorum," varsayımda bulunuyordu. Kuramı kendisine mal eden tavrı da hâlâ belirgindi. Yirmi yıldır türler üzerine çalışıyordu; "yarısı yazılmış olan ki-

tabı, belirgin bir amaca yönelik geniş bir olgular koleksiyonu” içerecekti, fakat “spekulatif görüşlerini giremeyeceği kadar uzun bir konuydu.” Rakipsiz bir konuma yerleştiğinden emin olan Darwin, rahat bir tavırla ekliyordu: “Birkaç yıldan evvel yayinallyabileceğimi sanmıyorum.” Sonra da sıcak duygularla bitiriyordu satırlarını: “Umarım bütün kuramların başarılı olur.”³³ Hiç şaşırtıcı değil; ama Wallace artık onu yakın biri, konuya ilgili speküasyonlarını duymaya can atan bir kulak olarak görüyordu.

İmparatorluk ve ilerleme çağında kapsamlı ve cesur kitaplara ihtiyaç vardı. Darwin, 1858 başında Britanya’nın geri kalan kesimleri gibi Henry Buckle’ın *History and Civilization in England* [İngiltere’de Tarih ve Medeniyet] adlı nefes kesici kitabıyla uçuyordu. Dipnotlarla dolu 500 sayfadan oluşan ilk cilt, büyük bir sansasyon yaratmıştı. Darwin, “Son derece akıllıca ve orijinal” diye düşünüyordu. Zengin bir tacirin oğlu olan Buckle Londra’ya, Darwin’ın Downe’a bağlı olduğu kadar bağlıydı. Buckle tarihi, başkentin yüzyl ortasındaki halet-i ruhiyesine iliştiriyordu. Barbarlık, rahiplik, batıl inançlar hepsi silinip gitme yolundaydı; Buckle “Devrin bütün işaretleri her yerde görülüyor,” diyordu. Gerçek bilim fiziksel bilimlerin öğrettiği “evrensel ve şasız düzenlilik ilkesine” inanmaktı.³⁴ Bütün bunlar onu *Westminster*’in gönlüne göre biri yapıyordu. Toplumsal gelişme ve ahlak, ilahi arzuya başvurmaksızın istatistiksel ve bilimsel olarak açıklanabilirdi. Bu laiklerin uzun zamandır söylediği bir şarkısıydı, simdi de *Vestiges*’in yaptığı gibi Buckle’ın *History*’si sokaklarda büyük satış rakamlarına ulaşıyordu.

Erasmus kitabı harika olduğunu düşünüyordu: “Açık, akıcı, rahat okunur bir üslubu vardı,” *Natural Selection*’da tutturulması gereken bir üsluptu bu. Darwin *History*’yi iki kez okumuştu, “büyük Buckle”la da bir kez Hensleigh’inevinde karşılaşmıştı. Açık ve rahat bir tavrı olan, gevezelik eden, bütün sohbeti eline aliveren adamdan pek etkilenmemiştir. Kitapta “şasırtıcı sayıda dipnot bulunmasını” tartışıyorlardı ki Darwin hoş ve genç Effie Wedgewood’un şarkısını dinlemek için atılmış, bunun üzere Buckle “Eh, Mr. Darwin’ın kitapları sohbetinden daha iyi,” diye fısıldadığında, Darwin, “Aslında sohbetinin kıymetini yeterince bilemediğimi söylemek istiyor,” diyerek üste çıkmıştı.³⁵

Bilimin yeni parlayan bütün isimleri Buckle’ı duymuşlardı ya da tanıyorlardı. Buckle pazar öğleden sonraları yaptıkları yürüyüşlerde Spencer ile Hux-

ley'ye katılıyor, Tyndall'la ahlakın ortaya çıkışını tartışıyordu. Spencer'a göre hayatın ve medeniyetin evrimi aynı bütünü parçalarıydı. Spencer, *Principles of Psychology* [Psikolojinin İlkeleri] adlı ikinci kitabında “bütün biçimleriyle, insanda ve insan-altı türlerde aklın doğuşunu” konu almıştı. Şimdi de geri kalan her şeyi kapsayacak on ciltlik bir kitap yazmayı tasarlıyordu; bütün bilgiler “evrimci bir bakış açısıyla” sistemli hale getirilecekti.³⁶

Gelgelelim Buckle'in rağbet görmesi geri tepme yaratmamış değildi. Lyell'in fark ettiği üzere “insanları düşünmeye sevk etmenin” rahatsız edici bir bedeli vardı. Yeni sekülerlikten korkan eski kafalılar “silahlara sarılıyorlardı.” Hooker ocak ayında Huxley'nin Athenaeum'a girmesini sağlamıştı; ikili şimdi de geri kalanların, Tyndall, Busk ve Buckle'in cemiyete girmesi için çalışıyordu. Fakat Buckle'i düşünmek bile yaşı beyefendilerin benzini attırıyordu; ona karşı oy kullanma tehdidi savuruyorlardı.³⁷

Dönemin ruhundaki bu değişiklik Darwin'i rahatlatmış olsa da kendisinin yazdığı cesur satırların daha büyük bir gürültüyle karşılaşacağıni düşünüyordu. Buckle'in tamamlanmamış destanı da bu kadar kallaviydi, fakat tartışmalı olmaktan uzaktı. Hiç kimseyle arasını bozmak zorunda kalmamış tozlu bir meraklıının çalışmasıydı. *Natural Selection* ise bir Kraliyet Madalyası sahibinin, bir taşra hâkiminin, bir zamanlar Kilise mensubu olmak için yetiştirilen eşraftan birinin imzasını taşıyacaktı. Mart ayında da hemen hemen tamamlanmış olacaktı. Yirmi üç ayın ardından Darwin onuncu bölümü tamamlamıştı. Böylece çeyrek milyon kelime kullanarak kitabın üçte ikisini bitirmiş olacaktı.³⁸ Tamamlanmış kitap Spencer'in kurşun kadar ağır çalışmalarından daha ağır çekecek, Buckle'in şen kitaplarından da üstün gelecekti; kendisine uygun tek rakibi yalnızca Lyell'in birçok ciltten oluşan *Principles of Geology*'sinde bulacaktı.

Toplumsal hatlar başka yerlerde de keskinleşiyordu. Maymunlar ve atalar konusunda ilerde başrolü üstlenecek olan isimler yerlerini alıyorlardı. Mart ayında Huxley, Owen'in insan-altı sınıflarla ilgili görüşlerine saldırdı. Owen bu meseleyle ilgili olarak çarmıha gerilebilirdi, Huxley bunu biliyordu ve bir propaganda zaferi kazanmış olmanın coşkusunu yaşıyordu. Owen insanlar ve maymunlar hakkında Kraliyet Enstitüsü'nde bir konuşma yapmıştı. Spencer, Owen'in 1855'te verdiği bu konferansı dinlemiştir; konferansın “mantıklı olmaktan başka her şey olduğunu” söylüyor du. Şimdi de Huxley aynı platformda tamamen karıştır bir çizgiyi savun-

maya geçmişti. Huxley Mart 1858'de Kraliyet Enstitüsü'nde yaptığı "İnsana Özgü Tuhaftıklar" başlıklı konuşmada babunları, gorilleri ve insanları karşılaştırıp tam bir süreklilik gösterdiklerini vurguladı. Yapısal olarak ifade etmek gerekirse, goril babundan ne kadar ileriye insan da gorilden o kadar ileriydi. "Elimizde babun ile goril arasındaki bağlantı halkalarının bulunduğu, goril ile insan arasındaki halkaların bulunmadığı doğru, ama bu soruyu etkilemiyor. İki ayrı yol olsun, kimse bunlardan birinin üzerinde köşe taşları var diye diğerinden kısa olduğunu söyleyemez." Huxley daha da ileri gitmeye hazırlanmıştı, ne kadar ilerleyebileceğini merak ediyordu: "Zihinsel ve ahlaki yetilerin hayvanlarda ve bizde esasen, temelde aynı olduğuna daha fazla inanıyorum. İçgündüsel eylemle akılçılık eylem arasına bir sınır çizgisi çekemem," diye devam ediyordu. Geriye varılacak bir tek sonuç kalmıştı: "Doğasının kökeninde ve temelinde, insan, organik dünyyanın geri kalanıyla birdir."

Elbette ki başka bir anlamda, arada "sonsuz" bir uçurum vardı. İnsan konuşabiliyordu, bu yüzden de geleneğe sahipti; bu da onu "sınırsız gelişmenin, doğasına zorunlu koşul olarak yerleştirilmiş olduğu tek organik varlık" haline getiriyordu. Fakat Huxley bunu kabul etse de yerleşik genenklere karşı çıkmaya niyetli olduğunu hiçbir biçimde gizlemiyordu; Owen'la bir çarpışma yaşamaya doğru gidiyordu. İnsan, ilerleme ve evrim tablosuna kendine özgü polemikçi tarzıyla giriyordu.

Kısasa kısacası bu husumet, *Natural Selection*'ın hislere kapılmadan değerlendirilmesi açısından iyi bir başlangıç olmamıştı. Fakat yaklaşan tartışmada, gorilin merkezi bir rol oynaması sağlanmış oluyordu. Huxley ile Owen birbirlerinin gırtlaklarına yapışmış haldeyken, maymunlar ve ahlak da patlayıcı bir biçimde iç içe geçmiş olacaktı. Huxley'nin Owen'a karşı duyduğu nefretle beslenen yerleşik dogma karşılığı, onun evrime yönelmesini kolaylaştırıyordu. Gerçekten de Huxley bir sonraki Kraliyet Enstitüsü konferansında, türler meselesini hiç olmadığı kadar açık bir biçimde ortaya koydu. Hâlâ "halihazırda meselenin çözülemez" olduğunu inanıyordu. Fakat bir çözüm mümkünse bunun "sonsuz değişebilirlik tarafından gelmesi gerekiyordu."³⁹ Daha önce hiç bu kadarını kabul etmemiştir.

Huxley doğal seçilim hakkında neredeyse hiçbir şey bilmiyordu; ama Darwin'in büyük kitabıyla uğraşmakta olduğunu biliyordu. Kendisinin yanlış bir konum benimsediğini de anlamaya başlamıştı. "Teoloji ile Taş-

ra Rahipliğinin bilimin amansız düşmanları olduğunu” savundukça evrimin belli bir biçiminin amacına iyi hizmet edebileceğini daha fazla anlıyordu.⁴⁰ Gerçekten de Owen’ın işini bitirip onun, salamuralanmış bir beyin üzerinde ayağının kaydığını gördüğünde, akıl ve ahlakla ilgili düşmanca bir tavır benimsemiş olmanın ödülünü almaya başladığını düşünmüştü. Bu gladyatörce tavrı, en nihayetinde onu Darwin’ın önüne doğru itiyordu.

Huxley konuşurken, Darwin de hâlâ “büyük cinslerle” ilgili hesaplamalarını sonuçlandırmaya çalışıyordu, bazı sıkıntılar da yaşamıyor değildi. Hooker’a şikayet ediyordu: “Çalışmam kötüye gidiyor. Kalbim de rahatsız.” Yine başına vuruyordu, nisan ayında midesi de “berbat bir hal alınca,” Moor Park’a döndü. Burada dinlenip gevşedi; Emma’ya içi rahatlaşın diye şunları yazmıştı:

Hava bir hayli güzel. Dün ormanın içindeki açılığın ötesinde bir buçuk saat kadar gezindim. Nihayet çimlerin üstünde uykuya dalmışım, etrafımda şakıyan kuşların, ağaçlara tırmanan sincapların, kahkahalar atan ağaçkakanların sesine uyandım; hayatımda gördüğüm en hoş kır manzarasıydı, hayvanların ya da kuşların nasıl olduğu sorusunu da bir gram olsun umursamadım.

İçerdeyse bilardosunu mükemmelleştiriyor, romanlar deviriyor, Napoleon'a karşı suikast girişimi hakkında *The Times*'ta çıkan haberleri okuyordu. Ayrıca, Christ's College'da onun eski odasında kalan William'a da tavsiyelerde bulunuyor; onu, “Cambridge’te insanı aylaklığa sürükleyecek, baştan çıkarıcı şeylere karşı” uyarıyordu; gayet iyi hatırlıyordu bunları. Askeri tatbikatları sevdiginden yakınlarda, Aldershot'ta bulunan kişmayı ziyaret etmiş; Kraliçe Victoria'nın askeri birlikleri teftiş edişini izlemiştir. Moor Park'ta geçirdiği günler onu yeniden hayatı döndürmüştü, Mayıs başında eve döndüğünde her şeyi yapmaya hazırıldı. Tedavi “kısa zamanda beni adam etti” diyordu, bundan yararlanmaya kararlıydı.⁴¹

Kendini bir kez daha çalışmaya verdi. *Natural Selection*'dan bazı kısımları “zor ve anlaşılmaz” olduğu uyarısında bulunarak Hooker'a gönderdi. Her zamanki gibi Hooker’ın “saçmalık” demesini bekliyordu, ama tabii Hooker hiç de böyle demedi.⁴² Darwin her gün çalışmayı sürdürdü; türlere lanet ediyor, metni sıkılaştırılmaya çalışıyordu. Sonra 18 Haziran'da postacı kapıyı çaldığında, dünyası başına yıkıldı.

Bütün o yıllar, o insanı ürküten eziyetli iş, saygınlığı bir kenara, ala-
ağı tepkiyi düşünüp kaygılanarak yaşadığı zihinsel yıkım... Hastalanma-
sına yol açan gecikmeler, dokunulamaz olana dokunduğunda ruhunda ya-
şadığı arayış hissi ve nihayet yirmi yıl sonra çalışmasını basıma vermeye
bu kadar yaklaşmış olması... Ve şimdi sakin bir cuma sabahı dünyanın
öbür ucundan bir paket geliyordu. İçinde Wallace'ın gönderdiği sayfalar
vardı, ironik bir biçimde Darwin'in teşviklerine cevap vermişti.

Darwin hayatını adadığı çalışmanın “paramparça olduğunu” düşünü-
yordu. “Sözlerin büyük bir şiddetle gerçekleşti,” dedi Lyell'e. “Atlatıldım.”⁴³

32. Bölüm

Açığa Çıkmak

Darwin'in titizlikle düzenlenmiş dünyası çatırdamaya başlamıştı. Etty difteriye yakalanmış, ciddi biçimde hastalanmıştı. *The Times*, Dr. Lane'in zina davası hakkında her geçen gün daha korkutucu bir hal alan haberler yayınlıyordu. Darwin'in sağlığı bir kez daha geriliyordu ve çok sevdiği hidropati terapistini kaybetmek üzereydi; bu kötü olay ona zarar vermişti. (İfade veren diğer doktorlar gibi o da davalıyı savunmuştu; hanım hastanın ilişkileri hakkındaki sansasyonel ifadesinin erotik kuruntuların öne çıktıgı tatsız bir vaka olduğu kanısındaydı.) Ciddi biçimde zekâ geriliği yaşayan bebek Charles Waring sürekli bir endişe kaynağıydı; 23 Haziran 1858 gecesi, köyü pençesine almış olan kızıl hastalığına yakalanmıştı. Darwin'in Wallace'ın mektubunu düşünmeye başlaması için bu duygusal düğümlerle mücadele etmesi gerekiyordu.

Doğru, çizdikleri evrim mekanizmaları aynımı givi görünyordu. Darwin Lyell'e, sıkıntıyla, neredeyse inanmaz bir tonla "Wallace benim elyazmamın 1842'de kaleme aldığım taslağını görmüş olsayıdı, daha iyi bir özet çıkaramazdım," diye yazmıştı.¹ Kâğıt üzerinde göremese de aralarında önemli görüş ayrılıkları olduğundan habersizdi.

Alfred Russel Wallace başka bir dünyanın insانydı, numune pazarlamacılığı yoluna sapmış sosyalist kökenli biriydi. Bağımsız hareket etme imkânına sahip zengin eşraftan bir doğabilimci değildi, Huxley'nin yetiştiirdiği öğretmenler gibi de değildi; yoksul bir avukatın oğluydu, Galler'in sınır bölgelerinde doğmuş, on dört yaşında Londra'da bir inşaat ustasının yanında çıraklığa başlamıştı. Gecelerini Tottenham Court Road üzerinde sosyalistlere ait olan "Bilim Salonu"nda geçirirdi. Burada kahve be davaydı, "sosyal misyonerler" de özel mülkiyet ve din karşıtı tiratlarıyla insanı canlandırırırdı. Wallace burada hayatı boyunca bağlı kalacağı siyasi değerleri edinmişti. Yaptığı işler de bu değerlerin birçoğunu pekiştirmiştir. 1840'ların başında Galler'de tapu memuru olarak eğitim aldığı sırada,

Çitleme Yasası sonrası ortak arazilerin çitlerle çevrelenip eşrafa dağıtılmısının ardından mülklerin sınırlarını yeniden çizmesi için maaş almıştı. Daha sonraları bu işin “yoksulların soyulmasının yasallaştırılması” olduğunu söyleyecekti.

Wallace kendi kendini yetiştirmiş bir sosyalist olarak insanlığı doğa kanunlarının hükmettiği, ilerleyen bir dünyanın bir parçası olarak görüyordu; Bilim Salonu’nda da ahlaki, her ırk için aynı ölçüde geçerli olan kültürel bir ürün olarak görmeyi öğrenmişti. Onun birikimine sahip birçok kişi gibi, o da *Vestiges*’in “dehasına” tutulmuş, doğanın yükselmeye eğilimli olarak resmedilmesinden haz duymuştu. Kitap onu türler meselesi ni incelemeye yöneltmişti. 21 yaşındaki genç “doğadaki güzellik, uyum ve çeşitliliği yoğun hislerle takdir ediyor, insanla insan arasındaki adalete de aynı derecede büyük bir tutku besliyordu.”²

Humboldt’un *Narrative*’i ve Darwin’ın *Journal*’ıyla ateşlenen Wallace, *Vestiges*’i sınamasını sağlayacak numuneler toplamak amacıyla tutumluluk etmiş, tropik bölgelere gitmek için para biriktirmiştir. 1848’de Amazonlar’da gitmiş (1852-54 döneminde Londra’da geçirdiği iki yılın ardından) ekvator bölgesinde bulunan geniş bir adalar grubu olan Malay Takımadaları’na, orangutanların vatanı Borneo’ya seyahat etmiştir; Wallace burada insanın atalarına dair ipuçları bulmayı umuyordu. Londra’da bir aracıya gönderdiği böcekler, kelebekler ve kuş derileriyle seyahat masraflarını karşılamıştı. Her kutuda bin adet etiketlenmiş böcek göndermesi gerekiyordu, ama hayatını böyle kazanıyordu. Buradan Darwin’e uzun mektuplar ve numuneler gönderdi. Şubat tarihli son mektubu volkanik Ternate Adası’ndan postalanmıştır. Wallace Yeni Gine yoluya üzerinde Molukka Takımadaları’na, Bharat Adaları’na ulaşmış bulunuyordu.

Burada bir sıtmacı nöbeti sırasında evrim teorisini gözden geçirmiştir. Düzeninin bozulduğu yönündeki tek işaret sıtmacı değildi, dünya sosyalistler açısından tersine dönüyordu. Malthus uğraşıkları ölü olmuştı, ama 1850’lerin sonlarına gelindiğinde Malthus’un nüfusla ilgili denemesi o kadar da tabu değildi artık. Yeni bir kuşak doğum kontrolü ihtiyacını vurgulamak için (bu da sosyalistlerin yeni bir uğraşısı olacaktı) Malthus’un nüfusun aşırı boyutlara varmasıyla ilgili kanıtlarına başvuruyordu.³ Wallace, Malthus’un altıncı basımını okumuştu ve Bharat Adaları’nda bir öğleden sonra terleyip üşümeye nöbetleri arasında yatağa düşmüşken, o da mantığını insan nüfusunun aşırı artmasından hayvanlara doğru kaydirmiştir.

Yine de bu mantığı izleyen kuram Darwin'in kuramından farklıydı. Wallace'ın seçimle ilgili düşüncesi, bireyler arasında kırın kıvana bir rekabetten çok, doğanın uygun olmayanı bertaraf etmesini öngörüyor. Ayrıca yerli Dyakları, Darwin'in hayvansı Tierra del Fuego yerlilerine baktığı ışıkta değil, eşitlikçi sosyalist bir ışıkta görüyordu. Wallace Darwin'in bir kenara bıraktığı soruyu soruyordu: Doğal seçimin *amacı* nedir? Evrim güçleri adil bir toplum yönünde, "mükemmel insan idealini gerçekleştirmeye" yönünde işliyordu, asıl mesele buydu.⁴

Darwin bu kadar ütopiyacı bir görüşü kabul etmiyordu. Ama o sıralarda, 1858'de önünde olan tek şey Wallace'ın yirmi kusur sayfalık mektubu ve o da *Natural Selection*'ın özeti çok benziyordu. "Varyasyonlarım" bir "varoluş mücadeleyle" ebeveyn türlerden daha "uzaklara" itildiğini tartışıyordu. Burada nüfusun aşırı boyutlara varmasından bahsediyordu: Bir çift kuşun denetim altına alınmazlarsa on beş yıl içinde nasıl on milyon kat artacağı, zayıfların "sağlık ve kuvvet bakımından en mükemmel olanların" gerisinde kalarak nasıl yenildiği anlatılıyordu. Wallace bu sistemin "buhar makinesinde herhangi bir hatayı belirgin hale gelmeden önce kontrol edip düzeltten bir santrfij regülatörü gibi işlediğini" söylüyor. Fakat doğa kendi kendine ilerleyen bir buhar makinesiydi; varyasyonlar üst üste ekleniyor, üstün çeşitleri ebeveynlerini geçmeye zorluyordu.

Darwin "hiç bundan daha çarpıcı bir tesadüfle karşılaşmamıştı;" kısmen bu satırlarda kendi düşüncelerini okuduğu için bu hisse kapılmıştı. Wallace ondan bu mektubu Lyell'e göndermesini rica ediyordu, Darwin de sizlanan bir notla birlikte bu isteği yerine getirmiştir. Wallace makalesinin yayınlanmasıyla ilgili bir şey söylememiordu, ama Darwin "tabii ki hemen" Wallace'ın tercih ettiği "bir dergiye yapıp makaleyi göndermeyi önererecekti." Fakat "bütün orijinalliğim, nereye varıyorsa artık, yerle bir olacak," diyor. Lyell bu sorun üzerine kafa yordu ve bir çözüm üretti; keşiflerini birlikte açıklayacaktı. Darwin, bunun şüphe uyandıracağı, sanki Wallace'ın itibarından çalmaya çalışıyordu gibi görüneceği konusunda içini kemiren korkuyu bastırmaya çalışarak buna razı oldu. Hooker Darwin'ın 1844'te kaleme aldığı makaleyi görmüştü, Harvard'da Asa Gray makalenin uzun bir özeti okumuştu:

Dolayısıyla çok haklı olarak Wallace'tan hiçbir şey almadığımı söyleyebilir ve kaniyalayabilirim. Genel görüşlerimin bir özetinin on-on iki sayfa halinde basımasından şim-

di son derece memnun olacağım. Fakat kendimi bunu onurlu bir biçimde yapmış ola-
cağıma ikna edemiyorum. Wallace ya da başka birinin kıymetsiz bir ruh gibi davranış-
lığımlı düşünmesi yerine, kitabımın tamamını yakmayı tercih ederim.

Lyell kehanette bulunmuş olsa da üstüne bundan daha beter bir bilim-
sel talihsizlik çökemezdi.

Köyde üç çocuk kızıl yüzünden öldüğünden, Charles bebek Charles'la
uğraşıyordu. Lyell'den Hooker'ın fikrini öğrenmesini istedi, içerden bilgi
sahibi olduğu dikkate alınırsa önceden hazırlanmış bir makaleyi yayınla-
manın etik dışı olduğu kanısındaydı. Fakat kaygılanmanın ötesine geçmiş
bir haldeydi. İki gün sonra bebek Charles öldü. Ayın 29'unda Hooker ce-
vap gönderdi, ama Darwin, "Şimdi düşünemiyorum," diye karşılık verdi
ona. O gece Hooker'ı cevaplama bir daha denedi: "Hiç takatim yok, bir
şey yapamıyorum, ama Wallace'a Asa Gray'e yazdığım mektubun özeti-
ni gönderdim. Pek umurumda değil (...) Her şeyi yapabilirim. Tanrı seni
korusun." Böylece bütün meseleyi Hooker ile Lyell'in ellerine bıraktı.⁶

Ortak bir makale yayınlanması konusunda anlaştılar. Nereye sunula-
cağı meselesi hemen halledildi: Jeoloji Cemiyeti ne uygundu ne de kuram-
sal; Zooloji Cemiyeti'nde Owen'ın borusu ötüyordu; geriye yalnızca Pic-
cadilly'deki yerine yeni taşınmış olan Linneaus Cemiyeti kalıyordu.
Hooker hâlâ bu saygıdeğer yaşlı hanımı canlandırmaya çalışıyordu; Dar-
win ile Wallace'ın sunacağı tartışma yaratması muhtemel bir bildiri de or-
tamı hareketlendirecekti. Derneğin yeni başkanı Thomas Bell'in (*Beagle*'la
gelen sürüngenleri tanımlamıştı) yönetiminde toplantılar daha canlı geçi-
yordu. Artık bir dergi de yayınlanyordu ve sunumlar beton suratlı bir din-
leyici kitlesine okunmak yerine artık toplantılarında tartışılıyordu.

Peki, yaz tatili yaklaşırken bu sunum cemiyetin programına nasıl so-
kulacaktı? Haziranın bu kasvetli günlerinde sıkıntı verici bir rüzgâr niha-
yet biraz iyi esintiler getirdi. Cemiyet konseyi Darwin'in eski utangaç dos-
tu Robert Brown'ın ölümü yüzünden ertelenen bir toplantıyı telafi etmek
için, tatile girilmeden önce 1 Temmuz Perşembe günü programına fazla-
dan bir toplantı almıştı. Hooker ile Lyell son dakikada –30 Haziran'da-
Darwin ve Wallace'ın makalelerinin gündeme girmesini sağladı. Ertesi ak-
şam cemiyet sekreteri bunları otuz küsür cemiyet mensubuna okudu: Dar-
win'in 1844'te kaleme aldığı makaleden parçalar, 1857'de Asa Gray'e yaz-

düğü mektubun bir kısmı ve Wallace'ın makalesi; bunları ertelenmiş toplantıda sunulması tasarlanan altı makale izledi, toplantı Angola'nın bitki örtüsü hakkında bir sunumla son buldu. (Cemiyetin varoluş amacı hâlâ yeni teorilerden çok “yeni olguların” sunulmasını sağlamaktı.)⁷ Darwin evde kaldı, acı içindeydi, hastaydı; ama aynı zamanda, fırtınalı gececek sonraki on yılda benimseyeceği bir eğilime girmiş bulunuyordu; toplantılar katılmayacak, olması gereği yerde hazır bulunmayacaktı.

Nihayet insanlara kendini göstermişti. Yirmi yıl üzüntü, sıkıntı ve halal kırıklığı yaşamıştı; ama artık kendini ortaya koymuştu. Fakat hiç hava fişek patlatılmadı; yalnızca fitili ıslanmış bir maytap ateşlendi. Toplantı aşırı derecede uzun sürdü, konuşmalar aceleye getirildi, hepsi de sessizlikle karşılandı; gerçi dinleyiciler “nefeslerini tutmuş” mırıldanıyorlardı. Bell hasmane bir tavır içindeydi; fakat cemiyet üyeleri Hooker ile Lyell'in üstü örtülü onayı karşısında belli ki şaşırılmışlardı.

Darwin'in zihinsel huzuru açısından, sunumlara karşılık verilmemiş olması muhtemelen en iyisiydi. Fakat bu soğuk bir rahatlaklıktı. Başkan toplantıdan hayıflanarak ayrılmıştı; daha sonraları hayıflanmasının sebebini “tabiri caizse, derneğin bilim bölümünde devrim yaratacak çarpıcı bir keşfin o yıla damgasını vurmamış olması” olarak açıklamıştı.⁸ (Gerçi çok manidar bir şey yaşanmış, cemiyetin başkan yardımcısı sırada okunmayı bekleyen kendi sunumundan, değişmezlikle ilgili bütün paragrafları çıkarmıştı.)

Bunlar Charles'ın umurunda değildi. Linneaus Cemiyeti'nin toplantısı devam ederken, o ve Emma kilisenin mezarlığında, Peder Innes'in tesiselli edici sözleri eşliğinde oğullarını gömüyordu. O sıralarda bir salgın yaşanacağı yönündeki korkuları “çektileri acıyı neredeyse tamamen silmişti.” Charles ertesi sabah Etty dışında bütün çocukları evden alıp Sussex'teki baldızının evine taşıdı. Dört gün sonra kafasını toplantıda Hooker'a haber verdi:

aile o kadar panik içinde değil artık, çocukları evden göndermiş bulunuyoruz, Henrietta'yı da hareket eder hale gelir gelmez taşıyacağiz. Mürebbiyeleri girtlak ülseri ve bademcik yüzünden hastalanmıştı, bakıcıları da kızıla yakalandı; ama Tanrı'ya şükürler olsun artık iyileşiyor. Ne kadar korktuğumuzu tahmin edersiniz [sonunda köyde altı çocuk birden kızıldan ölecekti]. Çok acılı bir on beş gün geçirdik.

Yalnızca on beş gün de değildi. Büyük ablası Marianne 18 Temmuz'da, altmış yaşında öldü; onun beş yetişkin çocuğu Catherine evlat edinecek, hep birlikte Mount'ta yaşayacaklardı. Charles Marianne'ı "takdire layık bir kadın" olarak hatırlıyordu, ama hiç yakın olmamışlardı. "Uzun süredir çektiği, son zamanlarda çok şiddetli bir hal alan eziyetin" ardından huzura erdiği için "Tanrı'ya şükredebildirdi."⁹

Linneaus Cemiyeti'ndeki toplantıdan hâlâ "tatmin olmanın ötesinde bir hoşnutluk" duyuyordu. O şaşkınlıksızlık, teorisini daha eksiksiz bir biçimde ifade etmesi için iyi bir başlangıç sunuyordu; kitabı tamamlamadan baskiya yetiştirmesi gerekiyordu. Hasta çocukların ve midesini deniz havası almak için Wight Adası'na götürdü; burada Sandown'da King's Head Hotel'da 20 Temmuz'da *Natural Selection*'ın "özetini" yazmaya konuldu. Başta, yalnızca "olabildiğince" sıkıştırılmış, cemiyetin dergisinde yayınlanmaya uygun bir makale yazmayı umuyordu. Ama yine aynı hikâyeye karşılaştı: Sıkıştırma oransız bir biçimde uzayıp gidiyordu. Ağustos başında yalnızca evcil hayvanlarla ilgili olarak kırk dört folyo doldurmuş bulunuyordu, bu süre zarfında hep deniz kenarında olmuştu. Ekim ayına gelindiğinde el yazması "haddinden fazla uzamıştı" ve kaçınılmaz olarak yine bir kitaba dönüşmüştü. Hazımsızlık yakasını bırakmadı. Kitabı baharda bitirmeyi amaçlıyordu, gerilim de midesinde firtınalar estiriyordu. Sonunda Moor Park'a ve su tedavisine geri döndü. Sızlanmaları eski haline dönmüştü, kulağa ürkütücü gelen bildik tonuyla yakınıyordu: "Bir insanın, herhangi bir konuya, benim kendi konumuma gömülüdürüm kadar gömülmesi bir lanet gibi savrulmuş bir kötülük," diyordu.¹⁰

Wallace'ın bütün bu gelişmeleri onayladığını bildiren cevabı Ocak 1859'da geldi. Cana yakın bir tavır göstermekle kalmıyordu; Darwin'i hârekete geçirmiş olmaktan da büyük bir memnuniyet duymuştu. Hooker'a yalnızca kendisinin makalesini yayınlamış olsalar "çok acı ve pişmanlık" duyacağını aktarmıştı. Hâlâ mahcup olan Darwin onu temin etmişti: "Lyell ile Hooker'ı adil olduğunu düşündükleri şeyi yapmaları konusunda yönlendirecek bir şey yapmış değilim kesinlikle." Wallace, Lyell'in evrim hakkında ne düşündüğünü merak ediyordu. Darwin, "Biraz sarsılmış olduğumu sanıyorum; ama pes etmiyor, korka korka eğer 'yoldan çıkışmış olursam' 'The Principles'ın sonraki basımında ne büyük bir işe uğraşacağım kim bilir diyor. Ama çok samimi ve dürüst, sanırım sonunda yoldan çıkacak," cevabını vermişti.

Darwin, Lyell'in çektiği zorluğun derinliğini hiçbir zaman kavrayamamıştı. Transmutasyon yüzünden acı çeken hocası, hâlâ ölümsüz insanın kökenlerini hayvana dayandırmayı akılçilaştırma mücadelesi içindeydi. Akrabalık "insanın hayvanı doğasıyla" mı sınırlıydı, yoksa insanın "ahlaki, entelektüel ve ilerici" kısmı benzersiz olarak mı yaratılmıştı? Lyell bunu Huxley ve Tyndall'la tartışırmış, sonuçta onların bedensel ve zihinsel transmutasyondan yana olduklarını öğrenmişti. Türlerin doğumuya ilgili "ahlaki" bir başlangıç kıvılcımı istiyordu; ölümsüzlük armağanının lütfedildiği kutsal bir an. Eski kuşaktan, şövalyelik payesine sahip bir jeolog olduğu düşünülürse zor bir durumdaydı. Darwin yine de memnundu. "Yaşı, eski görüşleri ve toplumdaki konumu dikkate alınırsa bu konuya ilgili olarak benimsediği tutumun kahramanca olduğunu düşüneniyorum," diyordu.¹¹

Delikanlılarsa hızlı hareket ediyorlardı. Owen'i ezmeyi yenice bitiren Huxley, şimdi de bilimi teolojiden ayıracak sağlam bir takoz niyetine transmutasyona sarılıyordu. Transmutasyon, onun düzgün maaşlar alan bir bilim memurluğu kurulması, emperyal ülkeye hizmet edecek yeni bir profesyonel otorite oluşturulması yönündeki seferberliğine gayet iyi uyuyordu. Otoritenin tek bir sesi vardı, bu mesaja din adamları tarafından su kalıtması ise tiksintiyle karşılanıyordu.

Huxley'nin din adamlarına karşı beslediği nefret zirveye tırmanmıştı. "İnsanın kökeni" sorusu onun seküler bir biyolojinin "önüne çıkma cüretini gösteren her şeyi" ve "değişmiş bir maymun olmanın değişmiş bir pislik olmak kadar saygı değer olduğundan" şüphe duyan herkesi şise geçirmesini mümkün kıliyordu. Bu militanlık onu Darwin'in saflarına biraz daha yaklaştırmıştı. Din adamlarıyla uzlaşmak *istemiyordu*. Böyle bir uzlaşma onun amacına ters düşüyordu: Bu yüzden de tartışmayı alevlenmesi daha mümkün yönlere taşıyordu. O yılın ocak ayında ortodoks kesimin Kitabı Mukaddes'in Yaratılış bölümünün jeolojiyle uyumlu olduğunu kanıtlamasına izin verilirse "Ben de kendi adıma tecavüz, cinayet ve kundaklamadan Mısır'dan çıkış bölümünde emredildiğini kanıtlamak için davranışacağım," diyordu: "Emin olun, yeni şarabı eski şiselere doldurmak hiç güvenli bir iş değildir." Huxley yaşı rahipleri rahatsız etmek, onları kişىşlayıp yerlerine yeni uzmanları oturtmak istiyordu. "Yeni bir Reform" gününe doğuyordu, kilise ayrıcalıklarına karşı yeni bir isyanın bayrağı çekiliyordu. "Otuz yıl daha yaşamayı dilersem, bu, bilimin ayaklarını onun

düşmanlarının boynunda görmek içindir,” diyordu.¹² Tutumlu davranış mücadele etmiş, iki yakasını bir araya getirmeye çalışmış, Cambridgeli din adamlarının yılda bin sterlin kazanmakta olduğunu gören bir adam konuşuyordu.

Huxley Spencer, Chapman ve çoğu evrime inanan *Westminster* tayfasıyla aynı çizgide salınıyordu. Bu kesim başka konularda da aynı saflarda yer alıyordu. Spencer, Richard Owen’ın ideal arketiplere, ilahi düşünceleerin canlanması, kelimelerin hayvanların hayatının çağlar boyunca devam eden gösterişli işleyişinde ete kemiğe bürünmesine dayanan rakip bilim anlayışını paylıyordu. Bu anlayışı “Korkunç derecede boş” diye niteliyordu, rahiplerin ağızına bir parmak bal çalınıyordu; bunu “feci bir biçimde yerle bir etmeye” hazırlanıyordu. Daha basit, maddi açıklamalara ihtiyaç vardı. Hayvanlar tedricen, “*uyarlanmaların üst üste*” birikmesiyle gelişmişti.

Huxley yıllardır karşılaşılmalı anatomiye başvurarak Owen’ın felsefesini yerle bir etmeye çalışıyordu. Haziran 1858’de saygın bir kurum olan Kraliyet Cemiyeti’nde bir darbe gerçekleştirmiştir, Owen bizzat başkan koltuğunda otururken onun heybetli göksel arketipini yerle bir etmiştir. Darwin’ın Wallace’ın makalesini aldığı sabah Huxley, Hooker’a mükellef bir ziyafet çekiyordu: “Anatomi Kralı’nın bu sabah nasıl hissettiğini merak ediyorum. Benim üstümde berbat bir keyifsizlik var; ama bu bizim gibi ‘demokratlar’ için adil bir ceza.”¹³ Owen yabancılaştırılıyordu, mahvediliyordu; geleceğin Darwinci generalleri Darwin’ın bu eski dostunun yaşammasını imkânsız hale getirmiştir. Nefret duygusu çoktan azlığı; evrim hakkında kamuya açık bir tartışma yaşanacağı kesindi. Bu durum, kitabını yazma istirabı içindeki Darwin’ın durumunu daha da kötüleştiriyordu.

Darwin “eskisi gibi kötü bir biçimde kusmaya” başlamıştı, başı da dönyordu. Şubat ayında yine bir Moor Park ziyareti sırasında ıslak havlu kürü ellinci doğum günü öncesinde neşesini yerine getirmiştir; ama mart ayına gelindiğinde yine keyfi kaçtı. Hooker, yazdığı “özetin” bölümlerini bir bir kontrol ediyordu. Bölümlerden birini 15 Mart’ta geri alan Darwin, “Korktuğum kadar bile saldırmadın,” diyerek seviniyordu. “Görünüşe bakılırsa çok fazla hata tespit etmemişsin. Neredeyse tamamını hafızama güvenerek yazdım. Bu yüzden özellikle korkuyordum. NOT: Son bölümümü yarın bitireceğim (özet hariç).” Hooker’ın çocukları da bu çalışmayı zorlaştıryordu. Teselli edilemez bir halde olan babaları Huxley’ye şunları anlatmıştır:

Haftayı Darwin'in elyazmasını bitirerek sona erdirmeyi tasarlıyordum ki, dehşet içinde çocukların elyazmasının dörtte birini mahvettiğini fark ettim. İnsana çıraklıklar attıracak bir kaza eseri, geldiğinde bir kilodan fazla çeken kâğıt rulosu (Darwin 2 kilo için pul göndermişti), karının çocukların resim yapması için kâğıt sakladığı çekmeceye kaldırılmış; çocukların da o zamandan beri bir resim çizme tutkusunu alıp yürümuş. Hayvanlaşmadıysam da vahşileştim, zavallı Darwin o kadar kötü durumda ki yaptığı işi bittirmek için zar zor güç toplayabilecek. Keşke bunu munisçe karşılamak yerine bana esip üfürse.

Aile bu dönemde Charles'ın neşesini yerine getirmek için her numarayı denemişti. Charles babasının altın saatini ve Wedgwood çömleklerini satıp bir bilardo masası bile almıştı; masa çalışma odasının yanındaki odaya yerleştirilmişti. Her gün "korkunç türleri kafasından atmak için" bu masanın başına gidiyordu.¹⁴

Nisan ayı boyunca uğraştı; referansları attı, metni yumuşattı, anlaşılması zor noktalarla ilgili verdiği çok sayıda örneği kaldırdı. Nihayetinde *Natural Selection*'da teorisinin özünü 155.000 kelimeye indirmeyi başardı. O dönem açısından hiç de alışık olmayan bir bilim kitabıydı; hacimliydi, ama satılabilir bir kitaptı.

Lyell kitabın mümessiliğini yapıyor, bu fikri John Murray'e satmaya çalışıyordu. Murray Londra'nın en iyi yayın kataloglarından birine sahipti; *Principles of Geology*, Hooker'in *Himalayan Journals*'sı, Darwin'in *Journal*'ı, Layard'ın *Nineveh*'si, Grote'nin *Greece*'i, hatta çiftçilere hitaben yazılmış *Muck Manual* [Gübre Kılavuzu] onun yayinevinden basılmıştı; Murray o sonbahar yayınlanacak başlıklarını tasarlamaya başlamıştı. Sir John Franklin'ın kaybedilen keşif ekibini aramasının hikâyesi, Wellington'in denemeleri, Samuel Smiles'in *Self-Help*'ı bunlar arasındaydı. Darwin, "Kitabın konusunu biliyor mu?" diye sormuştı. Biraz kaygılanıyordu; ne de olsa Murray Martineau'nun *Eastern Life* [Doğu'nun Hayatı] adlı kitabı "din karşıtı eğilimleri" olduğu gereklüğüyle reddetmişti. Darwin, Lyell'e bir not göndermişti: "Murray'e, kitabımlın yerleşik dini öğretilere konunun kaçınılmaz kıldığından daha fazla aykırı olmadığını söylememi tavsiye eder misin?" Bununla kast ettiği şey şuydu: "İnsanın kökenini tartışıyorum. Kitabı Mukaddes'in Yaratılış bölümyle ilgili herhangi bir tartışma açmıyorum, vs. vs." Murray Lyell tarafından rahatlattı, hatta en büyük kuralını kırdı ve elyazmasını görmeden yayınlamayı kabul etti; Darwin'e de net gelirin ücste ikisini öneriyordu.

Pratik bir insan olan Murray başlık konusunda daha kaygılıydı. Darwin başlığı *An Abstract of an Essay on the Origin of Species and Varieties through Natural Selection* [Doğal Seçilim Yoluyla Türlerin ve Çeşitlerin Kökeni Üzerine Bir Deneme Özeti] koyacaktı, ama Murray, Victoria dönemi insanların ağır başlıklara olan eğilimiyle baktığında bile, yapacağı kârın eriyip gittiğini görüyordu. Murray'e örnek bölmeler gönderilmişti, aralarında Hooker'in çocukların eğlencesi olan, türlerin dağılımı hakkındaki "kuru ve sıkıcı" bölüm de vardı. Bir vaveyla eşliğinde gönderilen bu bölüm için Darwin, "Okumaya kalkarsa Tanrı yardımcı olsun," diyordu. Darwin kitabın "bilimsel ve yarı bilimsel çevrelerde bir ölçüde popülerlik kazanacağını" düşünüyordu; ama edebiyat çevrelerinde böyle olmayacağındı; ayrıca yeniliklere sarılan orta sınıfta *Vestiges* benzeri bir fırtına yaratamayacak kadar "hoş görülemez bir kuruluğu ve kafa karıştırıcılığı" vardı.¹⁵ Murray yalnızca 500 adet basılmasını öngördüğü için anlaşmayı kabul etmiş olsa gerekti.

Mayıs sonunda Darwin'ın sağlığı yine bozuldu, ama bir haftalık bir hidropati kürü taslaqları inceleyecek kadar güçlenmesini sağladı. Buna ihtiyacı vardı; metin basılı hale geldiğinde onu şaşırtmıştı, o da ciddi düzeltmeler yapmış, sayfaları karalamalarla doldurmuş, bu boğucu karmaşa notlar iliştirmiş, buna karşılık bu değişikliklerin maliyetini üstlenmeyi önermişti. Haziran ayının son günleri boyunca metni kesmeye ve değiştirmeye devam etti: Lyell'e "Düzeltmeler korkutucu derecede ağır," diyordu. Hooker'a bu "sefil" çamurdan yakınıyordu; ama adamcagız zaten kendi taslaqlarının "batağında derinlere" gömülmüş vaziyetteydi: Darwin'in en sevdiği sömürge topraklarının, Tazmania'nın bitki örtüsünü kaleme alıyordu. Hooker burada açıkça Darwin'i desteklediği yönünde işaret veriyordu. Gösterdiği çabayı *Türlerin Kökeni*'yle karşılaşıyor değildi. Hooker bunun "kralliyet bayrağının yanına pespaye bir mendil" koymaya benzeyeceğini söylüyordu.

Huxley de çok cömertti. Bir tek çekincesi vardı: Tek bir soydan gelen evcil türler (örneğin aynı vahşi köpeğin soyundan gelen buldoglar ile tazilar) çaprazlandıklarında ayrı vahşi türlerde olduğu gibi kısır yavrular dünyaya getirmiyorlardı. Hayvan yetiştircileri bu derecede bir ayrılık sağlayana dek –yani aslında tek bir türden yeni bir tür üretene dek– doğal seleçimle hayvan yetiştirciler arasında kurulan benzerlik eksik kalıyordu. Darwin ona kızıyordu: "Varsayımda bir kusur bulduğundan bahsediyor-

sun ve bu da onun doğasını anlamadığını gösteriyor. O sadece, sağlam tarafları kadar kusurlu tarafları ve delikleri de olan bir hipotez parçası. Ama düzgün bir yolda, kısa bir mesafede onunla pazara meyve götürürebilirim; senin bu paçavrayı şöyle şeytanca sallayıp atomlarına ayıracağından da korkmam; bir paçavra, insanın pazara meyvelerini taşıyacak hiçbir şeyi olmamasından daha iyidir.”¹⁶

Eylül ayına gelindiğinde Darwin “bir çocuk kadar zayıflamıştı,” ne kadar hassasiyetle olsun pek bir şey taşıyamıyordu. Her şey bitliğinde bir kaplıcada uzunca bir süre kalmayı düşünmüştü; muhtemelen Yorkshire kırlarının hemen yakınında Ilkley’de bulunan, her yere yete-rince uzak kaplıcaya gidecekti. Hastalık ve can sıkıntısı nöbetleri arasında zahmetle işine devam ediyor, gözden geçirilmiş sayfalar üzerinde sü-rüne sürüne ilerliyor, “lanetli kitabını bitirip bütün konuyu kafasından silip atmak gibi delicesine güçlü bir istekle” hareket ediyordu. Murray düzeltmeler için çıkarılan 72 sterlinlik faturayı yutmuş, Köken’İN satış yapmasını beklediği rakamı yükseltmiş; baskı adedini 1250, basım tari-hini de kasım ayı olarak belirlemiştir. Kitabın başlığı Murray’İN seçici bas-kısı altında evriliyordu: *On the Origin of Species and Varieties by Me-ans of Natural Selection* [Doğal Seçimle Türlerin ve Çeşitlerin Kökeni Üzerine] haline gelmiş, Darwin *and Varieties’i* [*ve Çeşitlerin*] keserek iş-leri biraz daha düzeltmiştir.¹⁷

“Tiksinti uyandıran cildin” temiz yaprakları Lyell’e gönderildi. Dar-win onun varacağı karar hakkında “aptalca bir telaş” içindeydi, onun “kendisinden yana olmasını” başka “on kişinin” olmasından daha faz-la istiyordu. Lyell Darwin’E gerçekten de “çok yüksek puan” vermişti ve başkaları da “Charles Lyell’IN Darwin’IN türler hakkında yakında çığ-cağ kitabı için ne kadar hevesli olduğunu” dikkat çekiyorlardı. Ama o sıralarda Lyell’IN akrabası Bunburry’nin kabul ettiği üzere “uzak atala-rımlızın denizanaları olduğunu düşünmek ne kadar küçük düşürücü olsa da kitabı çok ilginç ve önemli olacağı kesindi.” Lyell hâlâ ölçülemeye-cek, tartılamayacak işlerle uğraşmayı sürdürüyor, hâlâ “insanın onuru-nun söz konusu” olduğunu düşünüyordu. İnsanın yüzü kurtarılmaya çal-ışılırken, nasıl olacaktı da ruhsuz bir maymun insanın atası olarak kabul edilecekti? Darwin pek yakınlık duymuyordu. “İnsanın onuruyla il-gili olarak ‘teselli edici bir görüşe’ sahip olmadığını söylediğim için üz-günüm. İnsanın muhtemelen ilerleyeceğinden memnuniyet duyuyorum

ve uzak bir gelecekte yalnızca vahşiler olarak görünecek olmamız beni pek de kaygılandırmıyor.”¹⁸

1 Ekim’de Charles taslakları incelemeyi kusma nöbetleri arasında tamamladığında, dehşet verici bir on beş ay da son bulmuş oldu. Bütün bu süre zarfında mide ağrısı çekmeden yirmi dakikadan fazladan yazabildiği pek az olmuştu. Ertesi gün bardaktan boşanırcasına yağan yağmurun altında Ilkley’ye gitti, burada fırtına öncesi sessizliği içinde kütewinde oturdu. Bu yeni hidropati tesisinde yalnız olmak istemediği için eğlenceli Miss Butler’ı (Moor Park’ta tanıtışı, hayalet hikâyeleri anlatıp duran yaşı İrlandalı hanım) da kendisine eşlik etmesi için kandırılmıştı. O da orada olursa ortamın “güvenli ve evden farksız” olacağını itiraf ediyordu.

Ilkley Kuyuları Konağı, Rumbold Çayı'nın kıyısında rengârenk bir manzaranın ortasına kurulmuş bir saray yavrusuydu; köye ve ormanlık Wharfedale yöresine tepeden bakıyordu. Üç yıl önce açılan bu tesis, medeni bir inziva ortamında bovling alanları, bilardo masaları ve kibarlara özgü her tür kaprısı karşılamaya hazır bir danışmanlar ekibiyle her tür rahatlığı sunuyordu. Banyolar kaynağın başında, yapraklarını döken ağaçlarla dolu yakınlardaki bir tepenin üzerine kurulmuş kalın tuğlalardan bir terasın içindeydi. Eli ayağı tutmayan insanlar, konaktan buraya eşek sırtında, yirmi dakikalık bir yürüyüşle çıkarılıyordı. Charles daracık tozlu yolda sarsılarak ilerlerken katırtırnakları ve süpürgeotları kuzeybatı rüzgârında hissediyor, onu daha suya dalmadan üşütüyordu. O yıl kiş erken gelmişti; ailesi 17 Ekim’de ona katıldığında, onlar da hazırlıksızdı. Herkes bu dönemi “dondurucu bir eziyet” dönemi olarak hatırlayacaktı.¹⁹

Ilkley’de geçirdiği iki ay, fenalaşmalar ve iyileşmelerle dolu, zaman zaman berbat derinliklere indiği bir dönemdi. Taslakların bağlanmasıyla yalnızca on gün kala Hooker'a yakınıyordu: “Son zamanlarda çok kötü bir durumdaydım. Bir bacağım fil hastalığı olmuş gibi şitti; –gözlerim neredeyse kapandı–, döküntü ve ateşli bir çibanlarla kaplandı; ama bunun kesinlikle büyük yararı olacağı söylendi; cehennemde yaşamaktan hiçbir farkı yoktu.” Eyüp misali bir işkence çeken Charles dostlarının onu rahatlmasını bekliyordu. Hooker’ı, Lyell’i ve Huxley’yi doğal seçilime ikna ederse “konunun güvence altına alınmış” olacağına inanıyordu. Bu yakın çevresinin dışında zorlu bir koşuya çıkmayı bekliyordu; en azından alay konusu olacak, en kötü ihtimalle “bir ateist olarak görülp lanetlenecek,” bunun lanetleyici sonucu da toplumsal sorumsuzluk olacaktı.

2 Kasım'da Murray örnek bir kopya gönderdi, parlak yeşil bez ciltli kitap ağır, parlak hamur kâğıda basılmıştı, fiyatı 15 şilindi, "çocuğunun görünümü" Darwin'in içini kıpırdatmıştı. 11 ve 12 Kasım'da, kitabın çıkışından iki hafta önce Darwin yirmi yıldır korktuğu anla yüz yüze geldi: Kaplıcada bulunduğu sıradaarmağan olarak gönderilecek kopyalara notlar yazmıştı. Hepsi de karşı tarafın süngüsünü düşüren, kendi kendini yerdiği ifadelerle süslüydü: Biri Louis Agassiz'ye ("bir kabadayılık ve meydan okuma ruhuyla gönderilmeli") biri Gray'e ("zorluk çikaran birçok nokta bulunuyor") iki kopya Harvard'a gönderildi; diğerleri Henslow'a ("korkarım öğrencinizi onaylamayacaksınız"), Jenyns'e ("kötülük denecek derecede hatalı olabilirim"), De Candolle'a ("tamamen karşı çıkacaksınız"), Oxford'da bulunan jeolog John Phillips'e ("lanetler püsküreceksiniz"), Falconer'a ("Tanrı'nm ne kadar vahşileşeceksin, beni nasıl da canlı canlı çarmıha germeyi isteyeceksin") ve Owen'a ("bu 'nefret uyandırıcı bir şey' olarak görünecek") postalandı.

Kötü hava koşullarına karşı kendi kendini saran Darwin "içinden bir kez daha soğuk bir ürperti geçtiğini" hissediyordu. Uğuldayan rüzgâr kendi kendisinden duyduğu kuşku fırtınalarının, içini kemirip duran "Hayatımı bir fanteziye, hem de tehlikeli bir fanteziye adadım," korkusunun yanında hiçbir şeydi. Geceleri Hooker'ın şevkini ve Lyell'in açıklığını düşünüyor; böylece "huzur içinde dinlenmeyi" başarabiliyordu. Fakat yine de Uzakdoğu'da bulunan Wallace'a *Türlerin Kökeni*'nin bir kopyasını gönderirken "Halkın ne düşüneceğini Tanrı bilir," diye yazıyordu.²⁰

İlk sürprizler hoştu. Kaplıcasında güven içinde olan Darwin, kitap 22 Kasım'da piyasaya çıktığında, 1250 kopyalık ilk stoktan fazlasının talep edildiğini duymuştu. Franklin'in bombası 7600, *Self-Help* 3200 satmış olabilirdi, ama *Kökenler*'in 1500 adet sipariş edilmesi karşısında sarsılmıştı. Kitap öyle başarılı olmuştu ki Darwin Ilkley'de bulunduğu sırada hemen ikinci basımın düzeltilerini yapmaya başlamıştı. Tam o sıralarda romantik bir taşra rahibinden bir mektup geldi. Roman yazarı olarak ün kazanmış olan, Hıristiyan bir sosyalist olduğu için yerilen Charles Kingsley kitaba övgüler yağıdıyordu. "Bende huşu uyandırırdı," diye şevkle yazıyordu: "Eğer haklısanız, şimdiye dek inandıklarımın büyük bölümünden vazgeçmem gerekecek." Öyle görüneıyordu ki bunu yapmaya da can atıyordu. "Tanrı'nın kendi kendisine gelişme yetisine sahip ilk biçimleri yarattığına inanmak, kendisinin yarattığı boşlukları doldurmak için yeni bir

müdahalede bulunmasının gerekli olduğuna inanmak kadar soylu bir İlahi Kudret kavrayışıdır,” diyordu. Darwin mest olmuştu, bu satırları “ünlü bir yazar ve ilahiyatçıya” atfederek kitabının son bölümünü sокtu.²¹

Değerlendirmeler başka bir âlemdi. Kingsley’nin mektubundan bir gün sonra çıkan *Athenaeum* –Londra’nın okuryazar kesiminin mutlaka okuması gereken bir yayındı– değerlendirmelerin tonunu belirliyordu, kitabıın bamteline dokunduğuna hiç kuşku yoktu. Kitapta “İnsan”dan pek bahsedilmese de basında bundan kaçınıldığı nadirdi. *Athenaeum*, insanların maymundan geldiği konusunda duygusalı; ilahiyatçıları da küçümüyor. Jürinin toplanacağını biliyor. Darwin “İlahiyat Salonu’nda, Kolej’de, Konferans Odası’nda ve Müze’de yargılanacaktı.” *Saturday Review*, çok geç, diye yazıyordu: Kitap çoktan akademik sınırlarını aşmış ve “oturma odalarına girmenin, sokaklara çıkışmanın” yolunu bulmuştu. Muhofazakârlar kitabıın yanlış ellere düştüğünü düşünüyorlardı, hatta Darwin bile Waterloo İstasyonu’nda işlerine gitmek için bekleyenlerin kitabı kapış kapış satın aldığıni duyduğunda hayret içinde kalmıştı. *Athenaeum*, “amentüsünü” biraz kaba bir biçimde özetliyordu: “İnsan dün doğdu, yarın kaybolup gidecek.” Artık ölümsüz olmadıından rastlanıtlara bağlıydı. Bu satırlar Emma’yı zayıf noktasından yakalamiş, Charles’ı öfkeden çıldırtmıştı. “Değerlendirme yazarının ölümsüzlüğü araya sokuşturması, rahipleri benim aleyhime çevirmesi, beni onların insafına terk etmesi alçakça,” diye homurdanıyordu. “Her halükârdâ beni yakaklıtı, ama odunları o hazırladı, sonra da kara hayvanlara (rahiplere) beni nasıl yakalayacaklarını söyledi.”²²

Ama umurunda değildi. 9 Aralık’ta Ilkley’den eve dönmeden önce Murray’ın 3000 adetlik ikinci basım için hazırlandığını, Freiburg’dan Profesör Heinrich Bronn’ın da kitabıın Almancaya çevrilmesini tasarladığını duymuştu (anlaşıldığı üzere sansürlenecekti). “Dinini değiştirmeyi” umdukları onun saflarına katılıyorlardı. Hooker gemideydi, Lyell kitabıın “başına gelenleri kesinlikle zevkle seyrediyordu;” Huxley ise “öyle muazzam bir övgü kaleme almıştı ki” Darwin utancından yerin dibine geçmişti. Huxley tipki Carlyle’ın kahramanı, doğa güçlerinin onun üzerinden konuştuğu Peygamber Muhammed gibi “gagasını ve pençelerini” keskinleştiriyor, “havlayacak köpeklerin” bağırsaklarını deşmeye hazırlanıyordu.²³ Owen’ın küfürlerini havlayacak olan din adamı köpeklerdi bunlar tabii. Huxley kavgaya hazırlanıyor, Köken de bu kavganın bahanesini yaratı-

yordu. Darwin bu açık tartışmalara doğrudan katılmayacaktı (her zaman “çok hastaydı,” kamuya açık hiçbir tartışmaya katılamayacak durumdaydı). Ama çömezlerine Downe'in güvenliği içinde ilham veriyor, onları teşvik ediyordu.

Büyük soru işaretini Owen'in başının üzerinde sallanıyordu. Londra'nın önde gelen karşılaştırmalı anatomicisinin, içindeki duyarlılığı maskeleyen bir küstahlığı vardı; gerçi Darwin'e karşı her zaman nazik olmuştu. Kitabınarmağan edilen kopyalarına ilk cevap veren kişi olan Owen büyülüyiciydi, uzun zamandır türlerin “mukadder” doğumundan “mevcut etkilerin” sorumlu olduğuna inandığını iddia ediyordu. Köken'i asla “yerleşik öğreti karışıtı” olarak göremezdi. Bu son derece cesaret vericiydi. Aralık ayı başında Darwin Owen'la uzun uzun sohbet etti; Owen kitabın “türlerin oluşum tarzına ilişkin, şimdije kadar basılmış” en iyi açıklamayı sunduğunu doğruluyordu. Hal böyleyken dahi çok büyük kuşkulardı; transmutasyonu hâlâ insanın hayvanlaştırılması olarak görüyordu. Onun yaklaşımı ilahi kudrete yaslanan, transmutasyon karışıtı bir yaklaşımıydı. 1858'de British Association'ın başkanı olarak jeolojik zaman zarfında “Yaratıcı gücün sürekli işliyor olduğu” hakkında bir konușma yapmıştır. Başkan bir tür “Bilimin Kraliçesi konuşması” yaptığından söyledikleri yükselen yerleşik öğretiyi açıkça ortaya koyuyordu. Hayvan türleri gezegen üzerinde “peş peşe ve sürekli gösteren bir tarzda” ortaya çıkmıştı. Fakat birinin yavaş yavaş bir sonrakine dönüşmesi gibi bir şey söz konusu değildi; türler sıçramalarla belirmiştir; bir Yaratılış kanununa göre her biri kendisinden öncekinin rahminden çıkmıştı.

Owen transmutasyondan nefret ediyorsa bu cömertliği neden gösteriyordu peki? Muhtemelen Darwin ona, “her şeye tasarlanmış kanunların bir sonucu olarak bakma eğiliminde olduğunu” söylemişti (birkaç ay sonra Asa Gray'e söyleyeceği üzere). Bu sözlerle Tanrı'nın hayatın evrilmesi konusunda bizzat müdahalede bulunmak yerine doğa kanunlarını bu işe atamış olduğunu kast ediyordu; fakat “tasarlanmış kanunlar” sözüne sarılan Owen, ortak bir ideolojik zemini paylaştıkları, ikisinin de hazır bulunan bir “Yaratıcı Güç”e inandığı varsayımda bulunuyordu. Kibarlığın sebebi buydu, Darwin'in “Ruhunun gizli derinliklerine en az benim kadar iniyor,” izlenimini edinmesinin sebebi de buydu.²⁴

Fakat Darwin'in bahsettiği “tasarım,” Owen'in “mukadder” doğasından çok çok uzaktı. Carpenter, Southwood Smith ve başka Üniteryenler

gibi Darwin de doğayı maddi nedenler ve etkilerden oluşan değişmez bir zincir haline getirmiştir. Burada İlahi kudretten yana bir bakışa yer yoktu; doğal nedenler Tanrı'nın inayetinin "süreklik gösteren işleyişini" ifade etmiyordu. Sedgwick'in savunduğu, Yaratıcı'nın her bir yusufchuğu şahsen tasarlayıp yenilediği yönündeki Anglikan görüşe hiç yer yoktu. Darwin Lyell'e, evrimdeki her adımın ilahi kudret tarafından tasarlanmış olması halinde, bütün bir sürecin bir mucize olacağını, doğal seçimin de gereksiz kaçacağını söylemiştir. Gray'e göre Darwin "tasarlanmış kanunları" tartışıyordu, ama "ayrıntıları, ister iyi olsunlar ister kötü, şans diye bileyeceğimiz şeyin işleyişine" bırakıyordu. İyi bir Üniteryen gibi Darwin de akılçılardır, kanunlara uygun olarak işleyen bir doğanın kötülük sorununa bir çözüm önerdiğini düşünüyordu. Darwin Gray'e, peki her şey takdir edilmişse neden "sefalet" çekiliyor, diye soruyordu. "İyi ve her şeye kadir bir Tanrı'nın *Ichneumonidae*'yi (asalak eşekarları) canlı tırtılların bedenleri içinde beslenmeleri gibi açık bir niyetle tasarlayarak yaratmış olduğuna kendimi ikna edemiyorum." Bu tür uyarlanmacı kazalar yalnızca kanunlarla yönetilen bir dünyada ortaya çıktı; bunlar Tanrı'nın sorumluluğunda değillerdi.²⁵

Kuştüyü yataktan düşmüş bir Üniteryen konuşuyordu işte. Darwin yarı saygın bir teizme tutunuyor, bunu Owenlar ve Grayler için bir tasarım etiketiyle paketliyordu. Fakat onun Tanrısı topraklarının başında bulunmayan bir toprak sahibiydi, doğa da kendi kendine yeterliydi.

Carpenter, beklenmedik denemeyecek bir biçimde öne çıktı; yalnızca "düzen, süreklilik ve ilerleme"nin geçerli olduğu bir dünyanın her şeye kadir bir Tanrı'ya uygun olduğu kanısındaydı. Carpenter aralık ayında Üniteryen *National Review* için *Köken* hakkında bir makale kaleme almıştı. Bir köpek ırkının ya da bir sümüklüböcek türünün bir başkasından türediğine getirilecek "teolojik bir itirazın," "sadece saçma" olduğunu ilan etmiş, en katı hizipçi kurumlarla bu meselelerde ileri sürdükleri dogmalar dan ötürü alay etmişti. İnsanın evrimi bir engel değildi, gerçi bu meseleyi rafa kaldırılmıştı. Varoluş mücadeleisinin "ona dahil olan ırkların ilerleyerek yükselmesi yönünde kaçınılmaz bir eğilim" göstermesi yeterliydi.²⁶

Bu noktada, Darwin'in Owen'la arasında titizlikle inşa etmiş olduğu köprü dinamitlenmiş oluyordu ve elbette ki bu Huxley'nin başının altın dan çıkmıştı. Boxing Day'de *The Times*'ta çıkan isimsiz değerlendirme Darwin'i sevindirmiştir. "Bilim hakkında bir şeyler bilmek konusunda bir be-

bek kadar masum olan” değerlendirmeye yazarı, kitabı Huxley’ye havale etmişti. “Olimpos’un Jüpiter’ini etkileyip saf bilime üç buçuk sütun ayırmasını nasıl sağlarsınız? Eski kafalılar dünyanın sonunun geldiğini düşünecektir,” diyordu. Darwin bu makaleyi, “sıradan dergilerde çıkan onlarca makaleden” çok daha fazla beğenmişti. Ama makale her zamanki gibi “hızırca” Owen’ı hedef alıyordu; ki bundan geri durmaya Huxley’nin bünüyesi müsait değildi:

Hayatım üzerine yemin ederim ki, Owen için üzgünüm; lanet bir vahşi olacak; çünkü kuvvetle kuşkuluyorum ki başka birinin itibar kazanması, onun gözünde onun itibarının elinden alınması anlamına geliyor. Bilim o kadar dar bir alan ki yürüyüşün bir tek liderinin olması gereği açık!²⁷

Lanetli bir vahşi olsun ya da olmasın Owen, Londra’da bilimin hakeimiymi ve kitap hakkında bir dizi şikayet almıştı. Cambridge’ten Sedgwick, Sudan’dan Livingstone, hükümetten Argyll Dükü, Harvard’dan Jeffries Wyman onunla bağlantı kurmuşlardı. Livingstone Afrika düzleklerinde bir varoluş mücadelesi görmemişti, Sedgwick ilahi kudretin olmadığı bir dünyada bir anlam göremiyordu. Argyll, Darwin’ın “birkaç hakikat *parçası*” yakalamış olabileceği düşünüyordu; ama Wyman bunların şans eseri ortaya çıkan varyasyonları kesinlikle içermeydiğini biliyordu.²⁸

Huxley’nin değerlendirmesinin ardından *Gardener’s Chronicle*’da Hooker’ın değerlendirmesi yayınlanmıştı. Darwin derginin okurları tarafından gayet iyi tanınıyordu, makale de toprakla uğraşan insanlar için titizlikle kaleme alınmıştı. Hooker, *Köken*’i bahçivanıklıkla ilgili bilgi birikiminin bir uzantısı olarak ele alıyordu. “Bahçivanın becerisiyle” yaratılan çilek çeşitleri gibi çok istenilen türler de doğa tarafından seçiliyordu; Hooker kitabı ilk meyvelerini ziraatçilerin zihninde vereceği yönündeki şovenist görüşü de eklemiştir.

Hooker, kitabı kolay bir lokma gibi görünmesini sağlamıştı. Ama onun bile birkaç hafta boyunca bu lokmayı çiğnemesi gerekmisti. Hooker Darwin’ı önce *Köken*’i yayınladığı için takdir etmişti, “çünkü üç ciltlik doğal seçim, böyle bir girizgâh olmaksızın 19. yüzyılın bilimadamlarını boğardı.”²⁹ Aslında kitabı sertliği, ona daha büyük bir saygı uyandıran bilimsel bir hava katıyor, onu çok düşük beğenilere muhabbet tellallığı yapan uçarı *Vestiges*’den bir adım uzaklaştırıyordu.

Fakat asıl şevkli kesim Hewett Watson ve yaşlı Robert Grant gibi radikal ateistler, tabii ki transmutasyoncular ve Darwin'in eserlerinin ölçügi ve gücüyle, öngördüğü mekanizmadan daha fazla ilgilenenlerdi. Watson Darwin'i, "doğa tarihinde bu yüzyılın en büyük devrimcisi" sözleriyle göklere çıkarıyordu (ilk kez biri bu sözleri kullanıyordu). Artık 68 yaşında olan, University College'da hâlâ her hafta evrim hakkında ders veren Grant sınıflandırma hakkında incecik bir kitap yazmış, bunu büyük bir şevkle eski yol arkadaşına ithaf etmişti: "Hakikat değneğinin bir dokunuşuya, 'tür tellallarının' topladığı sıkıcı buguyu rüzgârlarla dağıttı."³⁰

1860 - 1871

33. Bölüm

Takdirden Çok Tenkit

Darwin'in teorisi, oluşturulmaya başlanmasından yirmi yıl sonra basılmıştı. Bazlarına Reform dönemine ait geç kalmış bir iş gibi görünüyor. Teorinin hayatta kalmaya yaptığı kasvetli, affetmez vurgu, iyimserlik havasının estiği 1860'lardan çok, Yoksullar Yasası'nın damgasını vurduğu 1830'lara daha uygunmuş gibiydi. İroniktir, Malthus moda olmaktan çıktı. Dolayısıyla evrim kabul edildiğinde dahi, doğal seçilim –Herschel'in sözleriyle "karman-çormanlık kanunu" – genellikle kabul edilmeyordu.

Malthus'tan hoşlanmayan Marx ile Engels, Köken'in insan ve doğa hakkında "acı bir alay" olduğunu söylüyordu. Darwin'in seküler, mücadele içindeki doğası Marx için "tarihte sınıf mücadelesi açısından doğal bilime bir temel" sunuyor olabilirdi; ama Marx Darwin'in "hayvanlar ve bitkiler arasında, içinde bulunduğu İngiliz toplumunu görme" biçimine güdüyordu. Bu, işbölmüyle, imalathanelerle, işleklerin kaybedenleriyle teknoloji çağının doğasıydı. En kötüsü de Hobbes'un dediği gibi "*bellum omnium contra omnes*"¹ (herkesin herkesle savaş halinde olduğunu) gösteriyordu. Başka bazı kesimler bu *herkesin herkese karşı savaşı* altında yatan mesaj karşısında şaşkınlığa kapılmışlardı. Bırakınız yapsınlar anlayışı ölüm koşusundaydı, kıran kırana bir rekabet yaşıyordu; hicivler kaleme alan bir basın mensubu Darwin'in "kuvvetin haklı olduğunu" kanıtladığını, dolayısıyla "Napoleon'un haklı olduğunu, bütün açık göz tüccarların da haklı olduğunu" kanıtladığını yazmıştı. Bir başkası Köken'in "insan düşüncesi ve eylemleriyle ilgili bütün kanunları, alışkanlık gereği en alçak ve sefil dürtülere indirgeyen" serbest piyasa fanatiklerini yücelteceğini biliyordu.¹

Fakat memlekette 1830'ların eski Malthusçu çevresi kendinden geçmiş durumdaydı. Erasmus kitabın "o zamana dek okuduğu en ilginç kitap olduğunu" düşünüyordu; bir kopyasını eski aşkı Harriet Martineau'ya pos-

talamişti. Artık 58 yaşında olan Martineau Lake District'te yaşıyordu; hâlâ değerlendirmeye yazıları kaleme alıyordu ve meçhul hayranlarının şampan-ya armağan edeceğî kadar da neşeliydi. Ocak 1860'da *Köken*'i okumaya ayıracak bol bol vakti vardı. Kuzeydoğu'dan esen soğuk rüzgârlar Sibir-ya'dan şiddetli kar yağışı getirmiş, tüm ülkenin şömine başlarında bir araya toplanmasına neden olmuştu. Martineau "kar manzarasına" karşı oturmuş kitabı tadını çıkarıyordu; Eras'a ne kadar teşekkür etse azdı: "İnsan ne büyük bir yükümlülük hissi altında olduğuna dair bir fikir veremeden bütün ömrü boyunca teşekkür edebilir," diyordu.

Kardeşinin aklının niteliğini ve işleyişini her zaman takdir etti; ama burada onun böyle bir olgu birikimini toplamasını, olguları böyle zekice işleyerek böyle harikulade bir bilgiye dönüştürmesini sağlayan ciddiyetinin, sadeliğinin, zekâsının, çalışkanlığının, kuvvetli sabrının tam anlamıyla ortaya konmasını görmek söyle dökülemeyecek bir tattım duygusu yaratıyor. Bilimadamlarımızın ne kadar geniş bir kesiminin onun sağlam bir yol bulduğu inancında olduğunu bilmeyi çok isterim... Fazla fark etmez aslında; çünkü bu tür kitaplardan verimli bir biçimde yararlanan bir sonraki kuşak olur.

Martineau *The Times*'ta yayınlanan değerlendirmeyi kimin kaleme aldığı, Owen'in *Köken* hakkında ne düşündüğünü soruyordu. "Owen'in bu tür durumlarda takındığı tavırlar ya da yaptığı konuşmalar güven uyandırmadığından değil, onun ne düşündüğü insanda biraz merak uyandırıldığından" soruyordu bu soruyu.²

Harriet kitabı bir ateistin gözleriyle okumuş, seferberlik yoldaşı George Holyoake'ye basitçe şu sözlerle özetlemiştir: "Ne kitap ama! Bir yanda (eger doğrusa) vahyedilen dini, diğer yanda (nihai nedenler ve tasarımlarla ilgili olduğu ölçüde) Doğal dini alaşağı ediyor. Bilgi yelpazesи ve birikimi insanın nefesini kesiyor." Başka akılçilar da aynı derecede etkilenmişlerdi. Darwin kıkırıyordu: "Büyük Buckley büyük bir onay gösterdi." John Chapman da *Köken* için "bu yüzyılın, büyük bir zihinsel devrim başlatması muhtemel, en önemli kitaplarından biri. Bu çalışmada ortaya konan zekâ, bilgi ve samimiyet olağandışı denecek kadar büyük ve muhteşem," dediğinde, birçokları adına konuşuyordu.³

Martineau yalnızca bir tek noktaya itiraz ediyordu. Darwin kadim zamanlardaki "atalarına" dek bütün hayvanların ve bitkilerin izini sürdürmüştü. Bu sürecin kendiliğinden bir ortaya çıkışla başladığını söyleyerek ikin-

ci bir fırtına koparmaktan kaçınmak için, kadim ataların “yaratıldığından,” hayatın “ilk kez onlara üflendiğinden” bahsetmişti. Harriet “İki-üç ifade-nin teolojik görünmesi çok yazık,” diye şikayet ediyordu. Harriet bu ifa-delerin konuşma dili içinde “ilk anımlarına atıfta bulunmaksızın” kul-lanıldığı varsayımda bulunuyordu. “Eğer böyleyse kullanılmamaları ge-rekirdi: Ama kuram bir yaratılış mefhumunu gerektirmiyor; benim kanım da Charles’ın böyle bir mef huma tutunmadığı yönünde.”⁴

Martineau aynı noktayı vurgulamak için Fanny Wedgwood'a bir not göndermişti:

Charles Darwin'in bir-iki kez yoldan çıkışından, popüler kavrayıştaki İlk Neden anlamında “Yaratıcı”dan bahsetmesinden biraz üzüntü duydum... Onun görüşlerine katılacak olanların sırf görüşleri “teolojiden kaynaklandığı” ya da “teolojiye dayandığı” gerekçesiyle ondan nasıl yüz çevireceklerini görmek ilginç. Bana öyle geliyor ki, bizi ilk biçimler grubuna ya da tek ilkel biçimde taşıyor diye, onun ya da görüşlerinin bu bi-çimin ya da şu biçimim oraya nasıl geldiğile bir ilgisi olacak değil. Onun konusu “tür-lerin kökeni,” örgütlenmenin kökeni değil; ikinci konuda speküasyonları açmış olma-sı gereksiz, yanlış yöne çekilecek bir davranış gibi görünüyor. İşte böyle! Akımdan ge-çenleri döktüm.⁵

Üniteryenlerin gösterdiği onay, sekülerlerin coşkulu neşesi ve Jön Türk ekinin iyimserliği Darwin'in Cambridge'teki hocalarının hissettiği sıkıntıdan dünyalar kadar uzaktı. Yaşılı Anglikan ruhbanları hâlâ doğayı ayak-ta tutan şeyin Tanrı'nın Kelamı olmadığı yolunda bir kavrayışın uğursuz-luk işaretini olduğundan; her şeyin serbest olduğu kapitalizmin, ataerkil-hi-mayeci bir toplumun uyumuna zarar verdiği gibi komuta yapısını da tehdit edecekinden korkuyordu. Sedgwick açık konuşuyordu. Yaşlandığından artık Londra'daki bilim dünyasının kıyısında kalıyordu, ama sahiden de istirap çekiyordu. Kitabın kendisine gönderilen kopyasını eline aldığında

memnuniyetten çok acı duydum. Bazı bölümlerini büyük bir hayranlıkla takdir ettim, bazlarınıysa o kadar güldüm ki yanlarım acıdı; bazı bölümleri de kesin bir acı-yı okudum; çünkü bunların ciddi biçimde yanlış olduğunu, acı verici derecede yanlış yönlendirici olduğunu düşünüyorum. Gerçek tümevarım yöntemini terketmişsin ve sa-nırmı Piskopos Wilkins'in bizi aya götürecek olan lokomotifi gibi vahşi bir makineleş-tirmeye girişmişsin.

Üniversitenin disiplin sorumlusu olduğu eski günlerden kalma dikenlerini çıkarmıştı; Darwin’ı maddi dünya ile ahlaki anlamı arasındaki bağı koparmakla suçluyordu. Ancak bu ilahi sevgi işaretü toplumsal dokunun güvence altında olmasını sağlayabildi. “Bu bağı koparmak mümkün olursa bence insanlık, onu hayvanlaştıracak ve insan ırkını çöp çukurunun dibine gönderecek bir hasar görür,” diyordu. Kendisine “bir maymunun oğlu ve eski dostunuz” diyordu; ama mektubunu bitirirken Emma’nın canını yakan bir not düşmüştü. Charles’a “Siz ve ben, Tanrı’nın doğadaki ve Kitabı Mukaddes’teki vahyini kabul ediyorsak, cennette buluşacağız,” diyordu. Charles’ın gelecekteki hayatının bu biçimde sorgulanması Emma’yı üzmemiş; Emma mektubu Henrietta’ya göstermeye ya-naşmamıştı.⁶

Henslow daha yüce gönüllüydü, bacanağı muhterem Jenyns’e “Kitap olguları ve gözlemleri muhteşem bir biçimde bir araya getiriyor; kuşkusuz çok meşru çıkışmalar içeriyor, fakat *hipotezi* (çünkü gerçek bir *kuram* değil) çok ileriye götürüyor. Bana astronomide birçok şeyin daireler üzerinde dairelerle açıklandığı, her yeni zorluk için yeni bir dairenin icat edildiği çağrıları hatırlattı,” demişti. Sedgwick’ten daha zarif davranışmıştı, ama nihayetinde o da memnun değildi: “Darwin İnsan'a bahsedilenden fazlasına căret ediyor, tipki insanların Kötülüğün kökenini açıklamasında olduğu gibi; cevabını bulup çıkaramayacağımız bir soru bu da.”⁷ Köken'in “doğru yönde bir yalpalama” olduğunu açıkça kabul ediyordu; ama adı Darwin’ı destekleyenlerle ilişkilendirildiğinde gazetelerde bu durumu protesto etmişti.

Anglikan cephesindeki bu sansürün daha kişisel sonuçlar doğuran olumsuz etkileri de oluyordu. Darwin bu yüzden şövalyelik payesini bile kaçırdı. Haziran 1859’da göreve başlayan liberal Başbakan Lord Palmerston şeref payesi adayı olarak Darwin’ın ismini Kraliçe Victoria’ya fısıldamıştı. Prens Albert razi olmuştu; kendisi bir bilim dostuydu, Eylül 1859’da Lyell’in Darwin’ın yayınlanacak olan çalışması hakkında bir konuşma yaptığı British Association’ın başkanı olan Owen’ın arkadaşıydı, Sir Charles Lyell’in de aynı biçimde onurlandırıldığına tanık olmuştu. Ama sonra Köken yayınlandı. Kraliçe’nin kilise çevresinden danışmanları, Oxford Piskoposu Samuel Wilberforce da dahil olmak üzere bu önerİYE takoz koydular. Bu şeref payesi, kitabı onaylandığı anlamına gelecekti; böylece Palmerston’un önerisi geri çevrildi.⁸

Bütün Anglikanlar da karşı değildi. Chartistlerin yanında yer almış olduğu kadar evrimci *avanguardın* da saflarına katılmaya can atan Charles Kingsley, Huxley ile diyalog kurmuştu. Huxley Şubat 1860'ta Kingsley hakkında şunları söylemişti:

Kingsley çok sahici, mert, sağduyu sahibi bir rahip; ama genel olarak baktığında onun benim itikadımı değiştirmekten çok, benim onun itikadını değiştirmeye niyetli olduğunu düşünmeye meylediyorum. Başlangıç adımı olarak mükemmel bir Darwinci; onun böyle bir din karşılığını desteklemesi karşısında şaşkınlığını ifade eden Lady Aylesbury'ye nasıl cevap verdiği anlatıldı bana: "Lady Aylesbury, bana, sizin hanımlığınızla benim aynı zehirli mantardan türedığımızı bilmekten daha fazla haz verecek şey ne olabilir ki?" Saçma sapan konuşan ihtiyar hanım bu sözler üzerine, alay konusu mu yoksa takdir konusu mu olduğunu bilemeden, şüphe içinde suspus olmuş.⁹

Fakat genel olarak genç muhafizlerin rahiplere ayıracak vakti yoktu; stratejileri çatışmayı, iki yöne de gidebilecek adamları yenilgiye uğratmayı gerektiriyordu.

Huxley'nin bu gladyatörce tutumu fark ediliyordu. Şubat ayında Kraliyet Enstitüsü'nde Darwin'in "Türler ve Irklar ile Kökenleri" hakkında kuramı üzerine bir konuşma yapmıştı. Salona Darwin'in çizimleri, balon güvercin ve taklacı güvercin kafatasları, *Natural Selection* el yazmasından sayfalarla donanmış bir halde girmiştir. Adil davranışmaya çalıştığından herkesi "hayal kırıklığına uğratıp hoşnutsuzluk içinde bıraktığı" için kendisini "kaynar bir okyanus" içinde bulmuştur. Ya da kendisi böyle olduğunu söylüyordu. Aslında hayal kırıklığını kısmen bilinçli olarak yaratmıştır. "Dinleyiciler arasında bir Piskopos ve katedral başrahibi vardı; onları memnun etmek için, sözlerimi Rahipliğe *karşı* Bilimi, onların kulaklarına ulaşabilecek şekilde çok yüzleşmeci bir tavırla takdir ederek bitirdim."¹⁰

Huxley, yüksek rütbeli din adamlarına açıkça sataşıyor; *Köken'i*, bilimi kilise çevrelerinin denetiminden burup koparmak için kullanıyor; dinleyiciler arasında yer alan Owen gibilerini hırs küpüne çeviriyordu. Sermayesindeki metaforları mükemmelştirmiştir; din adamlarının muhalefetinin Galileo'nun zamanından beri "ezilip sakat bırakıldığını," "devrin Canute'lerinin ağırlaşmış bir edayla tahta oturup dev gibi bir dalgaya yrende durmasını emrettiklerini," *Köken'in* "yeni bir reformun" haberci-

si olduğunu söylüyordu. Dindar “ortalık bulandırıcıları” lanetliyor, sözlerini bir soruya noktalıyordu: “İngiltere bu düşünce ‘devriminde’ soylu bir rol üstlenecek miydi?”

Bu sizin, kamuoyunun bilimle nasıl ilgilendiğine bağlı. Onu aziz tutun, ona saygı gösterin, yöntemlerinin insan düşüncesinin her dalına uygulanmasını inançla ve belki etmeden izleyin ki bu halkın geleceği geçmişinden daha büyük olsun. Onu susturup ezenlere bir kulak verin; korkarım, çocukların İngiltere'nin şanının Arthur'un sisler içinde kaybolup gitmesi gibi kaybolup gittiğini görecek.

Seküler uzmanlık Britanya'nın teknolojik ve emperyal kurtuluşuyla ilişkilendiriliyordu. Ülkenin sağlığı profesyonel bilimadamının sağlığına bağlıyordu. Tasmalı dogmatikten bir kol boyu uzakta duran yeni beyaz yakalı uzman adına yazılmış bir arzu haldi bu. Huxley *Köken* hakkında verdiği, kamuya açık ilk konferansta geleceğin zeminini hazırlamıştı. Beyaz yakalı olmaktan başka her şey olan Downe eşrafından Darwin, aslında bunu takdir ediyor değildi. Göz alıcı retorikle “çok fazla zaman harcadığını” düşünüyordu.¹¹ Konuşmanın Canute ve Arthur hakkında değil, *Köken*'in sırrı hakkında olması gerekiyordu.

Fakat mart ayına gelindiğinde Darwin de her zaman olduğu gibi kendisini destekleyenlerin listesini çıkarmaya başlamıştı. Onun da olaylara bakışı kutuplaştıryıcıydı: İnsanlar ya ondan yanaydı ya da ona karşıydı; ya “onun tarafindaydilar” ya da “dişaridaydilar.” Huxley ‘İncili’nin –yani şeytanın İncili’nin– yayılması konusunda onun iyi ve nazik aracı haline gelmişti. Huxley, Hooker ve Darwin arasındaki kafadarlık kendisini alaycı dini metaforlarda ortaya koyan hizipçi bir ruhla beslenerek güçleniyordu; Şeytan’ın hangi tarafta olduğuna dair bazı şüpheler bulunsa da Huxley Hooker'a “bizim gibi yüksek basınçlı tüplü kazan üzerinde oturanlar için diğer seçenek sessiz olmak ve şeytanın kendi yoluna gitmesine izin vermek. Bunu görmeden evvel, kırk yaşına varmadan parçalarıma ayrılmış olacağım.”¹²

Owen'sa bir bilinmeyendi. *Köken* hakkında kamuoyu nezdinde vereceği hükmü tedirginlikle bekleniyordu. Hatta British Museum'daki doğa tarihi koleksiyonlarının genel müdüru kitapla güreş tutmak zorunda bırakılıyordu. Owen koleksiyonların korunması için bir doğa tarihi müzesi inşa edilmesinin uygun olup olmadığını araştıran bir parlamento komis-

yonuna “doğa tarihi felsefesinin halihazırda içinde bulunduğu aşamada” genişlemenin hiç olmadığı kadar gerekli olduğunu söylemiştir:

Bu yıl entelektüel âlem türlerin kökeni hakkında bir kitapla heyecanlandı; peki bunun sonucunda ne oldu? British Museum'a gelen ziyaretçiler “Hadi bütün güvercin çeşitlerini görelim,” diyor, “Taklacı güvercin nerede, balon güvercin nerede?” diye soruyor. Ben de onlara “Size bunların hiçbirini gösteremem,” demek zorunda kalıyorum. Bu türlerin çeşitlerini göstermeye ya da insanın gizemlerin gizemini, türlerin kökenini kavramasına yardımcı olacak olguları göstermeye yerimiz müsait değil; ama kuşkusuz bir yer olmalı; iyi de, burası British Museum'da olmayacaksız nerede olacak?

Köken hükümetin kasasını açmaya yarayan bir manivela olarak ne kadar yararlı olmuş olursa olsun, Owen, kitabın yanlış ellerde tehlikeli bir silah olacağını düşünüyordu. Huxley'nin dinle ilgili kıskırtmaları ve maymunlar hakkındaki sözleri bunu doğruluyordu. Owen'in *Köken* hakkında *Edinburg Review* için kaleme aldığı değerlendirme yazısı nisan ayında yayınlandığında Darwin, bu konuda aşırı bir duyarlılık gösterdiğinden öyle büyük bir şok yaşamıştı ki bir gece uyuyamamıştı. Yazıyı “kinci” diye niteliyordu; “son derece kötücül, akıllıca ve hasar verici...”¹³

Huxley'nin kavgacı duruşu yüzünden yabancılaştırılmış olan Owen artık ateş püskürüyordu. Değerlendirme yazısı *Köken*'in çizdiği kaba “yatılışçı” karikatürüne öfke kusuyor, Darwin'in “Sanki temel atomlar bir den canlı dokulara dönüşmüş gibi, hayvanların hiç yoktan yaratıldığına gerçekten inanıyor musunuz?” şeklindeki sorusunu hiddetle karşılıyordu. (Özellikle Darwin'in *kendisi* ilk “atanın” yaratılmış olduğunu yazdığı için, bu soruya “akıl almaz ve degersiz” olarak niteliyordu. Nasıl yaratılmıştı? Owen patlatıyordu: “Temel atomlardan mı?”) Huxley'nin iğneleyip durduğu Owen, Darwin'in “peşin fikirlerin körlüğü”nden laf açısını ciddiye almıştı. Darwin'i hayali düşmanlar yaratmakla suçluyordu. Owen'in o çirkin “canlı şeylerin mukadder oluşuının sürekli işleyişinden bahseden aksiyomu” görmezden mi gelinecekti? Modern jeologların çoğu, gizemlerin gizeminin doğal bir açıklaması olduğuna inanmıyordu? Kimse nin transmutasyonu kabul etmemesi gibi bir şey söz konusu değildi. Darwin seçilimin mümkün olan tek Yaratıcı kanun olduğunu varsayma yarlılığına düşmüştü.¹⁴ Daha tanrısal, şansa daha az bağlı bir alternatif daha vardı: Yeni türler bir hamlede, doğal doğumla ortaya çıkıyordu.

Bu yıpratma savaşına başkaları da katılıp sancaklarını Owen'ın bayrak direğine çekmeye başladı. Huxley'nin öfkelendirdiği birçok oturaklı beyefendi, bilimi saygın bir yöne sokmayı görevleri olarak görüyordu. Palmerston'un kabinesinde Ferman Mührü Emini olan, o sıralarda gazete vergisinin kaldırılmasını öngören yeni bütçe tasarısını savunan Argyll Dükü Owen'in çizdiği ayrimı önemli buluyordu. Doğal seçilimle yaratılış düşünülemezdi; kanlı, müsrifçe ve kaotikti. Oysa "Doğumla Yaratılış" tecrübelere uygundu; üreme süreci "Yaratma' yetisine sahip olduğunu bildiğimiz "tek kanunu."¹⁵ Elbette ki Huxley ile Hooker seküler mesleki ihtiyaçları yüzünden bu ayrimı kötücül buluyorlardı. Bu ayrim, onların bilimadamlı koalisyonunu parçalama tehdidi yaratıyor; rahiplerin ve prenslerin yeniden bu koalisyona dahil olmasını mümkün kılıyordu.

Huxley'nin, "İnsan transmutasyon geçirmiş bir maymun olabilir," sönücuna varması, Owen'in içerde hislerini şiddetlendirmiştir. Owen kaleme aldığı değerlendirme yazısında Darwin'in "müritlerine" "ileriyi göremeyen" bakışlarından ötürü çatıyordu. Owen yazısında Hooker'ı hırpalamıştı. Sonra Huxley'nin Kraliyet Enstitüsü'nde yaptığı, kendisinin büyük bir tiksinti içinde sonuna kadar dinlediği konuşmaya geri dönmüştü. İngiltere "büyülüğünü" *Türlerin Kökeni* gibi kitaplara borçluydu! Owen kitabın "komşu bir ülkenin yetmiş yıldan beridir geçici olarak gerilemesini borçlu olduğu bilimin kötüye kullanılmasının" iyi bir örneği olduğunu düşünüyordu. Devrimci Fransa, Darwin'in önüne son kez fırlatılmıyordu.

Müritler, ekibi korunmak için bir araya toplanmıştı. Darwin değerlendirmeyi okuduktan sonra "Huxley'nin konferansı konusunda zalim bir sertlik göstermiş, Hooker hakkında da çok acı sözler sarf etmiş. Böylece üçümüz birlikte yazının *keyfini çıkardık*," diye hayıflanmıştı. Huxley iyi bir hesap yapmıştı. Owen yok sayılış ve karikatürize edilmişti; bu onun kendinden emin gururlu mızacının taşıyabileceğinden ağır bir yükü. Herkes onun neden karşılık verdienen gerektiğini biliyordu. Hayranlarından biri Huxley'ye şöyle demişti: "Owen'i iyice benzettiğinizde göre, sanırım neler olacağını biraz olsun öngörmüştünüz." Darwin'in farklı, biraz düşünmeden getirilmiş bir açıklaması vardı. Henslow'a "Londralılar Owen'in kıskançlıktan delirdiğini; çünkü benim kitabı hakkında konuşduğumu söyleyecek," demişti. "Owen'in benden nefret ettiği kadar yoğun bir nefrete maruz kalmak acı verici."¹⁶

Müritleri iddialarda bulunmayı sürdürdüyordu. Nisan ayında *Westminster Review* için bir değerlendirme yazısı kaleme alan Huxley, bu makaleyle herkesi “Darwincilik” çatısı altında toplamaya yönelik ilk çığılığı atmıştı. Darwin onlara gölgesinde yürüyecekleri bir bayrak vermişti; artık devletsiz bir ulus olmayacaklardı; bilimsel Britanya’yi fethetmek üzere yola çıkmışlardı. Huxley Owen’ı kılıçtan geçiriyor, Köken’i “liberalizmin cephaneliğindeki Whitworth tüfeği” nitelemesiyle övüyor; kitabın, “Bilimin henüz zar zor girmiş olduğu düşünce alanlarında hâkim olacağı” öngörüsünde bulunuyordu. Nisan ayına gelindiğinde Huxley ile Darwin’ın kaderlerinin artık geri dönenlemez bir biçimde iç içe geçtiği açıklık kazanmıştı. Darwin Huxley’nin değerlendirmesinin “parlak bir yazı” olduğunu teslim ediyordu, “ağır vuruşlar gerçekleştirmiştir.” Konuyu “pek ilerletmemiş olması” artık fark etmiyordu.¹⁷

Darwin gelen yumrukları çok şahsi alıyordu. Değerlendirme yazarlarının çoğu, bilim eşrafından birinin dinden çıkma yoluna girmesi karşısında hayrete düşmüş olsalar da kitaptan büyük bir saygıyla bahsetmişlerdi. Fakat Darwin’ın eski dostları genellikle olumsuz bir tutum içindeydi. Wollaston, Coleridge’le birlikte Doğa’nın “zehirli bir soyutlama” olduğunda, hiçbir şey seçemeyeceğinde ısrar ediyordu. Tenkitler Darwin’ı bunalttıyordu. Saldırılar “ateşten ağır” bir yağmur halini almıştı. Eleştirenlere pek azı doğal seçiliyi kavrayabilmişti; o da buna “İş açıklamaya gelince çok kötü olmaliyım,” diyerek lanetler yağıdıyordu. Seçilim birçokları için bir Seçen olması gerektiği anlamına geliyordu ve Darwin’ın bunu neden görmemiş olduğunu hayretle karlıyorlardı. Darwin kabul ediyordu: “Sanırım ‘doğal seçim’ kötü bir terim.” “Doğal korunum” daha az insanbiçimci olurdu. Darwin bu terimi Lyell’de denedi. Fakat Lyell onun berbat elyazısını okumakta zorlanıp terimi “Doğal zulüm” olarak okudu; içinde bulunulan koşulların hayli gergin olduğu dikkate alınırsa bu durum Downe’da kahkahalarla karşılandı.¹⁸

Sevsin ya da nefret etsin, en azından kimse Köken’i görmezden gelemedi. Amerika’da üç yayinevi kitabın korsan baskısını yapmaya çabalıtı (o sıralarda uluslararası bir telif koruması yoktu); fakat Harvard’da Gray işe el attı ve ikisinin geri çekilmesini sağladı, New York’ta Appleton’dan da yüzde 5’lik bir pay kaptı, deyim yerindeyse tam bir kolay kazanç olmuştu bu. Darwin Gray’ın *American Journal of Science*’ta yayınlanan değerlendirme yazısının, kitabı başına eklenebileceğini umuyordu,

böylece ortak bir yayın çıkarmış olacaktı (ayrıca muhalefet de yumuşatılacaktı). Botanikçi Gray'ın *Köken'i* "ister istemez vaftiz etmesini" sağlamak onu mutlu edecekti, bu kitabın "kurtuluşu olacaktı." Ama böyle olmayacaktı. *Köken'in* ABD baskısı, mayısta kendi başına, 2500 adet basıldı. Fakat Darwin bir hayli sevinmişti. 22 sterlinlik gelirden Gray'ın bir pay almasını önerirken, Yankee okurlara dephinip "Kitabımın bu kadar başarılı olacağını hayal bile etmemiştim," diye kıkırıyordu. "Oysa sayfaları Amerika'ya gönderme fikrine önceden olsa gülerdim."¹⁹

Olası her zafer artık koyu Darwinciler tarafından sohbet konusu oluyordu. Kuşatma altında oldukları hissine kapıldıkları için görünür kazanımlara ihtiyaç duyuyorlardı. 30 Haziran 1860 Cumartesi günü Britanya Bilimin İllerlemesi Cemiyeti'nde yapılan bir bölüm toplantılarında yapılan zarif nüktelerle dolu bir konuşma, Waterloo bir yana, her bakımdan 19. yüzyılın en bilinen "zaferi" haline gelecekti.

1860'ta bu toplantıların düzenlendiği yer, Yüksek Anglikanlığın merkezi olan, Piskopos Samuel Wilberforce'un diyakozluğu Oxford'du. Darwincilik hakkında bir tartışma açılması planlanmamıştı, ama New York Üniversitesi'nden John William Draper, Darwin ve sosyal ilerleme hakkında konuşacaktı; bu yüzden de eğer davet edilirse piskoposun da garezini ortaya dökeceğine kimse'nin kuşkusunu yoktu. Fakat 1847'de düzenlenen, Yağcı Sam'in *Vestiges* yüzünden Chambers'ı yere serdiği son Oxford toplantılarından bu yana çok şey değişmişti; Londra'nın bilimle ilgili muhalif çevreleri iktidar dizginlerini ele alıyorlardı, Wilberforce'un herkesin desteğini alacağı artık garanti değildi. Her şeyden önce toplantı artık St. Mary Kilisesi'nde değil, yepyeni bir müzedeydi; Oxford'da bile olsa bilimin artık kendi evi vardı. Öte yandan burası yine de Oxford'du, gotik diriliş müzesi doğanın Tanrı'sı için bir tapınaktı. Giriş kapısının önünde bir melek dikiliydi. Profesörler buradan geçtikten sonra cam tavanlı avluya çıktılar. Burada kendilerinin bir "bilim tapınağında" olduğunu hayal ediyorlar; "Evrenin yazarının onlar üzerinden kendini yarattıklarına gösterdiği" doğanın bütün tasarımlarını övüyorlardı.²⁰

O cumartesi rutin bir "Botanik ve Zooloji" toplantısı yapılacaktı; ama Draper ile Piskopos en azından yedi yüz kişilik geniş bir kalabalık çekmişlerdi. Din adamları ortada, lisans öğrencileri arka sıralarda toplanmışlardı; Oxford'un din adamı profesörleri, bilimle uğraşan öğretim görevlileri ve hanımfendiler de sıralara dağılmışlardı. Bu kalabalık Darwin kar-

şiti bir fikir birliği oluşturabilirdi; ama devir belirsizlik devriydi. Londra-lıların bazıları 1847 toplantılarında olduğu gibi buradaydı, ama aradan 13 yıl geçmişti. Birçoğu sivri kulelerin arasında yerlerinin olmadığı, din adamı profesörlerle uyuşmadıkları hissi içindeydi.

Jeoloji Araştırmaları'nın müfrezelerini ele alalım. Bunlar orta sınıftan maaşlı genç profesyonellerdi, özerkliklerini kıskançlıkla koruyorlardı. Andrew Ramsay Jeoloji Araştırmaları'nın kariyerist isimlerinden biriydi. 1847'de Sam'in speküasyonlar yürütmenin "aptalca cazibesine" teslim olanlara indirdiği darbeye alkış tutmuştu. Fakat Ramsay yıllardır Huxley ve Hooker ile birlikte dersler veriyordu. Birlikte görev yaptıkları Madencilik Okulu'nun duvarlarındaki tahtalara, şecereleri göstermek üzere antik dönemlerden kalma dizi dizi kabulkular yapıştırılmıştı. Ramsay Darwin'e "peş peşe gelen küçük mucizelerle" işinin uzun süre önce bitmiş olduğunu, kendisinin transmutasyona varmış olduğunu söylemişti.²¹ Bu Ramsay, 1847'deki Ramsay değildi. 1860'da Ramsay özellikle Darwin'in jeolojik kanıtlarındaki yüz kızartıcı açıkları kapatmaya çalışıyordu.

Londra'daki dinleyici kitlesi değişmiş olabilirdi, ama Wilberforce yine aynı ağızı bol laf yapan, yüksekten uçan Wilberforce'tu. Uysal Kingsley'ye benzer bir yan yoktu; Darwin'i "habis hilebazlıklara başvurarak bir argümanı çekip götürebileceği beklenmedik canlılıklar ve bataklıklara" dek takip etmeye hazırıldı. Liberal *Daily Telegraph*, Piskopos'u "eski moda Torylerden," "kadim kavrayışlarından bir arpa boyu olsun uzaklaşmamış adamlardan biri" sözleriyle yeriyordu.²² Toplantıdan bir gece önce Wilberforce'un evinde kalan Owen'in ona ne söyleyeceğini öğrettiğinden şüpheleniliyordu. Muhtemelen de öyle olmuştu; porto şaraplarını yudumladıkları sırada sohbet kuşkusuz Darwin'in kitabına gelmişti. Fakat Owen hâyatın "sürekli bir yaratım" içinde olduğuna inanıyordu, bu yüzden de muhtemelen Sam'i Yaratılış mucizelerinin ötesine, Darwinci değil, ama gelenekse de olmayan daha aydınlanmış bir bakış açısına doğru itiyordu.

Huxley bir kavga kopsa diye aranıyordu. Kılıç gibi kesindi, ama sarıcı öfkesi hâlâ etkisini azaltabiliyordu, Owen'in ona üstün çıktığı durumlar olmuştu. Hooker o kadar keskin olmasa da daha serinkanlı ve açıktı. Sonraları anlatılan efsanelerde Wilberforce'un kılıçtan geçirilmeliyse bile hafifçe yaralandığı kanlı bir çatışma resmedilecekti. Fakat Darwin'in dinlediği, gelişmelerin hamle hamle anlatıldığı ilk değerlendirmede, çok farklı bir tablo resmediliyordu.

Darwin Dr. Lane'in Richmond'da Sudbrook Park'taki yeni hidropati tesisine yerleşmişti (Lane zina suçlamasından beraat etmiş, tesisini başka bir yere taşıdı). Darwin burada oturmuş, "hayattan büsbütün bezmiş bir halde" Hooker'in mektubunu okuyordu. Hooker, British Association'ın birlikte katıldıkları son Oxford toplantısını hatırlıyordu, o da değişiklikleri fark etmişti. Ruhani Oxford artık eski cazibesini korumuyordu: "Sen ve karım yokken öyle sıkılıyorum ki hendekte birikmiş bulanık bir su gibiyim; bir zamanlar tanıdık olan sokaklarda sudan çıkış balık gibi dolanıyorum. Yemin ederim Bölüm'lerden birinin kapısına bile yaklaşmayacağım." Gerçekten de iki gün boyunca bir toplantı odasına girmeden, onun yerine kolejler çevresinde aylaklı yapıp bahçelere övgüler düzdü.

Besbelli ki o cumartesi neler olacağı hiçbir şekilde tasarlanmamıştı. Bir gün öncesinde o kalabalığın içinde Robert Chambers sokakta Huxley'ye rastlayıp "onlardan ayrılacağım" için serzenişte bulunmasaydı, Huxley toplantıya bile kalmayacaktı.²³ Bir zamanlar törensel bir biçimde yerin dibine sokulmuş olan Chambers elbette, bir başkasının hesabından kendi intikamını almayı umuyordu. Hooker'in ise uyuşukluğu üstündeydi. Darwin'e anlattığına göre, sallana sallana toplantı salonunun kapısına kadar gelmişti, ama pek keyfi yoktu: "Yemin ederim, her zaman yaptığım gibi içeri girmeyecektim; ama bir şey yapmamaktan da aynı ölçüde sıkıldığım dan girdim işte." Mektubunda kavga sahnesini şu sözlerle anlatıyordu:

Draper denilen Yankee eşeklerinden birinin "Darwinci hipoteze göre medeniyet" ya da bunun gibi bir başlığı olan bir makalesi okundu, keyfim yerine gelmedi; çünkü bütün o şişirilmiş malzeme, bütün o kendinden menkul dolgular arasında bunlar en iyileridi; hepsi hepsi Herbert Spencer ile Buckle'dan birer parça gibiydi, birinin ya da öbürünün akıl yürütmesi olmaksızın üstelik.

Aslında Draper İngiltere doğumluydu; eğitimini Londra Üniversitesi'nde tamamlamış, ama 28 yıl boyunca Amerika'da yaşamıştı. Çekici bir yıldızdı, çünkü Darwin'in teorisini topluma uyguluyordu. Fakat insanı uyuşturan konuşması bir saat boyunca aynı perdeden devam edip durmuştu; gerçi kendisi "büyük bir dikkatle dinlenmiş, kimse dışarı çıkmadığı gibi kimse de canlanmamıştı."²⁴ Hooker şöyle devam ediyordu:

Fakat Yağcı Sam'in cevap vereceğini duydugumda sonuna kadar dinlemek için kaldım. Toplantı salonu o kadar kalabalıktı ki salon 700'le 1000 arası insanın dolu olduğu Kütüphane'yle birleştirilmişti, bütün dünya Öküz Sam'ı dinlemek için oraya gelmişti. Neyse, Öküz Sam kalktı ve bir buçuk saat boyunca taklit edilemez bir ruhla, inanılmaz bir çırkinlik, boşluk, haksızlıkla ağızından sözler fışkırtıp durdu. Owen'in ona hocalık yaptığına gördüm; hiçbir şey bilmiyordu, *Review*'da çıkanlardan bir harf daha fazla bir şey söylemedi. (Wilberforce'un Köken hakkında *Quarterly Review* için kalerme aldığı küçültücü tenkit yeni yayınlanmıştı.) Seni çok kötü alaya aldı, Huxley'le vahşice eğlendi.

Hooker'ın söylemediği şey, piskoposun sıkış tepiş bir salonda iki saat süren sıkıcı konuşmaların ardından oturumun havasını, amacını açıkça aşan bir şakayla hafifletmeye çalışmış olmasıydı. Wilberforce Huxley'ye dönüp büyüğbabası tarafından mı yoksa büyükannesi tarafından mı soyunun bir maymuna dayandığını sormuştı.²⁵ Bunun üzerine de Huxley "vahşiliğe" başvurmuştu:

meseleyi tersine çevirdi; ama sesini bu kadar geniş bir kalabalığa duyuramadı, dinleyicilere hâkim de olamadı; Sam'ın zayıf noktalarını işaret edemediği gibi, meseleyi dinleyicilerin ilgisini çekerek bir biçimde de ortaya koyamadı. Savaş ortamı kızıştı. Lady Brewster bayıldı, başkaları da konuşmaya başladıkça heyecan arttı.

Hooker isim vermemiştir, ama "gri saçlı, Romalılara özgü bir burnu olan, yaşlıca bir adam" dinleyicilerin ortasında ayağa kalkıp "Mr. Darwin'ın kitabını" ve "Profesör Huxley'nin ifadelerini" protesto etmiştir. Bu adam, artık hükümetin Meteoroloji Dairesi'nin başkanı olan, fırtınalar hakkında bir sunum yapmak üzere Oxford'da bulunan FitzRoy'du. Askeri bir ağırlığı olan Amiral "önce iki eliyle sonra tek eliyle kocaman bir Kitabı Mukaddes'i başına üzerinde tutarak vakur bir tavırla dinleyicilere insana değil Tanrı'ya inanmaları ricasında bulunmuştur."²⁶ *Türlerin Kökeni*'nin ona "şiddetli bir acı" verdiği teslim etmiştir. Kalabalığın onu oturtmak için bağırıp çağırması üzüntü verici bir görüntüyüdü. Hooker devam ediyordu:

Kanım kaynamaya başladı, kendimi alçakmışım gibi hissettim; şimdi nerede yarar sağlayabileceğimi görüyordum; kendi kendime kalbim ağızmdan fırlayacak olsa da şu Amalek soyundan^{*} Sam'ı kalçasından ve bacağından vuracağıma yemin ettim

* Eski Ahit'in çeşitli bölmelerinde adı geçen bu kabile acımasızlık ve zorbalıklarıyla tanınırı ve İsrailoğullarının ezeli düşmanları olarak bilinirdi. —ç.n.

ve adımı başkana (Henslow) yazdırıldım, sopayı indirmeye hazırladım. Söylemem gerekir ki Henslow kullanacak argümanları olanlar dışında kimseyi konuşturmadı; dört kişi dinleyiciler ve başkan tarafından sadece bağıր çağırıldılar için susturuldu; da-hası her konuşmacının platforma çıkması gerekiyordu, böylece ben de çıktım, sağ dir-seğimin yanında Sam dikiliyordu, ben de alkışlar arasında ona darbe üstüne darbe indirmeye başladım; ilk darbede o çirkin ağızından çıkan on kelimeyle vurdum onu, sonra birincisi kitabını hiç okumamış olduğunu, ikincisi botanik biliminin ilkeleri konusunda tam bir kör cahil olduğunu göstermeye giriştim. Kendi deneyimlerime dayanarak konu hakkında birkaç söz daha sarf ettim, değişme hakkında bir şeyler söyledim, yeni ve eski hipotezlerin görelî konumları hakkında bir-iki gözleme devam edip dinleyicilere bir-iki ikazda bulundum. Sam sus pus oldu; cevaben söyleyecek bir kelime bile bulamadı, toplantı dört saat süren bir savaşın ardından *birdenbire dağıldı*, sen de bu alanın üstadı olarak kabul edildin. Savaşta önceden bütün darbeleri almış olan, daha önce (Tanrı'ya şükürler olsun ki) yüzüme karşı beni hiç övmemiş olan Huxley muhtesem olduğumu söyledi, hangi hamurdan yapılmışın bu zamana dek bilmeyormuşum dedi. Oxford'un en siyah cüppelileri, en beyaz çoraplıları beni tebrik edip teşekkürlerini sundu.²⁷

Bu kesinlikle 1847'deki o eski Hooker değildi. Muhteşem bir davranış sergilemiş, bir Piskopos'u kendi diyakozluğunda yerle bir etmişti. Darwin bu satırları okurken tırtırıyordu; Sudbrook Park'ta güven içindi; orada hazır bulunmayan bedeninin şuraya buraya çektiştirildiğini dinliyordu. "Çok bitkindim," diye cevap yazdı: "48 saatir neredeyse kesintisiz baş ağrısı çekiyordum, o kadar düşmüştüm ki hem kendime hem de başkalarına ne kadar yararsız bir yük olduğumu düşünüyordum; mektubun geldi." "İnsanın kalabalık içinde hatipler gibi tartışması benim için anlaşılmayacak bir şey... Oxford'da olmadığım için memnunum, olsaydım boğulurdum."

Günü Huxley değil de Hooker kurtarmış gibi görünüyordu. Darwin o "berbat savaşta" neler olduğunu bir de Huxley'den dinlemek istemişti. "Sık sık dostlarımın (hepsinden de fazla senin) benden nefret etmek için iyi bir sebebi olduğunu düşünüyorum; çamura o kadar fazla çomak soktum ki... Cesaretinden onur duyduğum; Piskopos'u öyle bir toplantıda cevaplamaya çalışsaydım tez elden ecelim gelirdi."²⁸

Huxley'nin anlattığı hikâye ise Hooker'inkinden bir hayli farklıydı. Huxley ataları hakkındaki soru üzerine şunların yaşandığını anlatıyordu: "Bü-

yükbabamın bir maymun *olmasının* ahlaki sorumluluk açısından ne tür bir farklılık yaratacağını göremediğini söyledi. Hooker’ın da dediği gibi bu açık bir cevaptı; “yağcı Sam bunun bir bilgine takılmak için iyi bir fırsat olduğunu düşünmüştür” ve Huxley’nin üstüne atılmıştı.

Fakat bu işi çok kaba saba bir biçimde gerçekleştirdi, ben de onu cezalandırma-ya karar verdim; kısmen bu yüzden, kısmen de gösterişli saçmalıklar parçaladığı için. Bu yüzden de ayağa kalktığında büyük ölçüde böyle bir niyetle konuştım; Sayın Piskopos’un sözlerini büyük bir dikkatle dinlediğimi, fakat atalarımla ilgili hangi taraftan soyumun maymuna dayandığı sorusunu dışında ne yeni bir olgu ne de yeni bir argüman istedim söyledim. Böyle bir konuyu tartışmaya açmanın hiç akılma gelmediğini, fakat Muhterem Piskopos’la bu konuda bile karşı karşıya gelmeye hazır olduğumu söyledim. Bana, yükbabamın sefil bir maymun mu yoksa doğanın büyük yetenekler bahsettiği, büyük bir zenginliğe ve nüfusa sahip, fakat bu melekeleri ve nüfuzu yalnızca ciddi bir bilimsel tartışmayı saçılığa boğmak amacıyla kullanan bir adam mı olmasını tercih ettiğimi sorulsaydı, hiç tereddüt etmeden tercihimi maymundan yana kullanacağımı söyledim.

Bunun üstüne insanlar arasında bastırılamayacak bir kahkaha koptu, ardından dinleyiciler argümanımın geri kalan bölümünü pür dikkat kulak verdi. Benden sonra Lubbock ile Hooker güçlü konuşmalar yaptılar ve biz de piskoposla şürekâsını susturduk.

Huxley ısrarla, “söylediklerimi son derece sakin bir biçimde söyledim,” diyordu; fakat görgü tanıkları “öfkeden betinin benzinin attığını,” “etkili bir konuşma yapamayacak” kadar gergin olduğunu söylüyorlardı. Öfkesi yine yoldan çıkışmasına neden olmuştu.

Yağcı Sam, bilimi kınamak için “mevkiiinden güç alan” bu Tory Piskopos, yeni adamların hor gördüğü her şeyi taşıyordu. Huxley, “adamın yuvarlak ağızından dökülen, yapmacık mazeret safsataları” karşısında “hic dimmeyen bir horgörüye” kapılıyordu. Her nasılsa, Hooker gibi Huxley de “toplantıdan sonraki yirmi dört saat boyunca Oxford’da en popüler adamın” kendisi olduğu inancına kapılmıştı. Birbirileyle çelişen propagandacı iddialarla karşı karşıya kalan Darwin kimin kesin olarak zafer kazandığını bilemiyor, yalnızca “bizim tarafın” kazanmış olması gerektiğini biliyordu. (Öte yandan Wilberforce da Huxley’yi fena dürrtüğü için toplantıdan memnun ayrılmıştı, kalabalıkta birçok kişi bunun eğlenceli bir çekişme olduğu hükmüne varmıştı.)²⁹

Bir büyükannenin maymun olmasını tartışmak çok riskli bir kumara kalkışmak, Victoria döneminin dişi cinsiyetin kutsallığıyla ilgili duyarlılıklarla oynamak demekti. Bu kadar akıllıca olmasaydı sarsıcı bir tat bırakabilirdi. Sedgwick “gösterişli genç kızlarımızı” böyle bir yoksunluktan kurtararak, *Vestiges*'e karşı buna paralel bir taktik izlemeye çalışmıştı. Genç kızlar alçak evrimcilere karşı Kilise'yi ve iffeti temsil ediyorlardı. Wilberforce Huxley'nin haklılık payı içeren karşı hamlesi olmasaydı kumpasında başarılı olabilirdi. Huxley meseleyi, lafı dürüstlüğe getirerek yeniden formüle etmişti. Yeni model bilimadamları ordusu için, Darwin'in tertemiz, lekesiz “hakikatinden” yanaydı. Konuşmalara piskoposun yoksun olduğu bir ciddiyet getirmiştir; fakat tabii ki “hiç kimse Püriten evangelik duruşun ahlaki zanlarını daha fazla ortaya koymamıştı.”³⁰

Huxley'nin stratejisi, ahlaken kendini yenileyen bir bilimi yozlaşmış bir kiliseyle mücadele halinde resmetmekteydi. Eski bir radikal oyunu almıştı ve bunu bilimi meslek olarak seçmiş insanların davalarına katkıda bulunmak için kullanıyordu. Bu yüzden de iki yönlü bir duruşu olan hiç kimseye kulak asılmaması gerekiyordu. Hooker, Sedgwick gibi din adamı jeologları “samان demetleri arasına sıkışmış merkeplere” benzetiyordu.³¹ Wilberforce bundan da kötüsüydü. Merkeplerin kendi yalakalarını seçmesi gerekiyordu, ya bilime ya teolojiye gideceklerdi. Bilimsel gücün sınırları yeni profesyoneller tarafından çiziliyordu.

Darwin, Sudbrook Park'tayken Hooker'in değerlendirmesini “sonsuz bir haz” duyarak yalayıp yutmuştu. Huxley'nin mektubunu tekrar tekrar okumuş; sonra eve Emma'ya göndermiş, “eve döndüğünde bir daha okuyacağını” söylemişti. “Takdirden çok tenkit” aldığı için kendisini savunanlara ve ağızı laf yapanlara müteşekkirdi; fakat yine de balon güvercinleri ile kümes hayvancılığı hakkında sakin bir tartışmayı yeğlerdi. Richmond'daki dinlenme tesisinden Huxley'ye şöyle takılmıştı: “Canlı bir piskoposa bu biçimde saldırmaya nasıl căret edersin? Senden utanıyorum! Keten manşetlere hiç mi saygın yok?”³² Fakat kahramanlıklarla bütün alaylarına rağmen, zarın atılmış olduğunu, eski hocalarıyla artık uzlaşılamayacağını biliyordu.

Bu olayı efsaneleştirten daha renkli hikâyeler etrafta dolaşmaya başlamıştı. William Darwin –Christ's College'da babasının izinden gidiyordu– hocalarının birinden şu hikâyeyi dinlemiştir: Kör Henry Fawcett (Darwin'e yakınlık duyan bu isim kısa süre sonra Cambridge'te siyasal ekonomi pro-

fesörü olacaktı) ile Cambridge’ten başka biri, toplantı sonrasında nasilsa Oxford Piskoposu’nun yakınında bir yerdedirler; Cambridgeli, Fawcett’a, “Sence Piskopos Köken’i okumuş mudur?” diye sorar, Fawcett da bağıra bağıra “Ah hayır, yemin ederim bir kelimesini bile okumamıştır,” der. Piskopos bunun üstüne arkasına döner, kaşları berbat bir biçimde çatıkır, tam saldıracaktır ki adamın kör olduğunu görüp bir şey demez.³³

İnsan Sam’ın Köken’i okumuş olmasını umuyor, çünkü Tory *Quarterly* kitap hakkında yazdığı bir değerlendirme için kendisine 60 sterlin ödenmişti. Bu makaleyle ağır toplar tarafından, üç değerlendirme kaleme alınmış oluyordu. Owen *Edinburg Review* için, Huxley *Westminster Review* için yazmıştı; Darwin temmuz ayı sonunda da Wilberforce’un değerlendirmesine yakalandı. Hilebaz bir işti. Piskopos, büyüğbaba Erasmus’un evrimci yazılarını hedef alan 60 yıllık bir parodiyi bile çıkarıp Darwin’ın durduğu yeri hiç değiştirmedigini göstermek için kullanmıştı. (Buradaki siyasi mesaj apaçıktı; bu parodi, hükümetin desteklediği, Fransız Devrimi sonrasında alaşağı edilen gerici *Anti-Jacobin*’den alınmıştı.) Fakat hâkem sıfatıyla karar veren Tory piskoposların devri geçmişti artık. Darwin kalemini sempati duygusundan tamamen uzaklaşarak makaleye dokundurmuştu. Wilberforce “Transmutasyon gerçekten meydana geliyorsa bugün hızla üreyen omurgasızlarda da görmemiz gereklidir; görmediğimize göre neden uygun şalgam çeşitlerinin insana dönüşmeye eğilimli olduğuna inanılmı ki?” diye yazmıştı. Darwin sütunun üstüne “çöp” diye yazdı. Bu, hakikatin kaygan bir üslup uğruna feda edilmesi demekti; típkı Yağcı Sam’ın Huxley’ye saldırısında olduğu gibi. Piskopos’un hayvanların sınıflandırılmasına ilişkin açıklaması Darwin’ı daha büyük bir hiddete sürüklemeşti: “Bütün yaratılanlar En Yüce olanın zihinde ezelden beri var olan ve ebediyen var olacak fikirlerin maddeye yazılmasıdır!” “Lafügüza! Lafügüza!” diye karaledi Darwin; Owen’ın yumurtladığı cinsten laflardı bunlar ve yere ayakları üzerine düşmüş Üniteryenlere okunmuş lanetlerdi.³⁴

34. Bölüm

Kuyruksuz Maymun Soyundan

Darwin üzerine bir fırtına kopmuştu kopmasına, ama liberal teologlar kendi dünyalarında çok daha şiddetli hırslar büyütüyorlardı. Yediler – ”İsa’ya karşı yediler” – *Türlerin Kökeni*’nin yayınlanmasıından yalnızca üç ay sonra, zararsızmış gibi görünen *Essays and Reviews* [Denebeler ve Değerlendirmeler] başlığıyla bir manifesto yayınlayarak Wilberforce gibilere cevap verdi. Yediler’in arasında kimler yoktu ki: Oxford profesörleri, kırsal kesimden din adamları, Rugby Okulu’nun başmüdüürü, hasta din adamı olmayan biri bile vardı. Fakat mucizeleri akıldışı ilan eden bu Anglikan din adamları, Alman İncil eleştirilerinden hâlâ pek etkilenmemiş bir ülkede eşि görülmemiş bir öfkenin kişkirticisi oldular. *Essays* iki yıl içinde 22.000 sattı (*Türlerin Kökeni*’nin 20 yılda sattığı kadar) ve yırtıcı bir kalem savaşının kılvcımını çaktı. Beş yıl boyunca yayınlanan 400 kitap ve broşürle meseleler tartışılp savunulurken her iki tarafın da tutumları sertleşti.¹

Essays and Reviews’un kilise zihniyetinden sapıyor olması yüzünden, *Türlerin Kökeni* perdenin gerisinde kaldı. Bazıları iki kitabı birbirine ilişkilendiriyorlardı. Yedilerin en bilimsel olanı Baden Powell, *Essays*’deki yazlarına “Darwin’ın usta işi eseri” yorumunda bulunan bir cümle sokuşturken mucizelere inanmanın tanrıtanımadık olduğu yönündeki argümanını tekrarlamıştı. Powell’a göre kesintisiz bir nedensellik zinciri Yaratıcı niyetin kanıtıydı, *Türlerin Kökeni* de işte bu yüzden inancı destekleyen bir nimetti: “Kısa süre içinde, doğanın kendi kendisine evrilme gücüne sahip olduğu ilkesinin, o büyük ilkenin kabul görmesi yönünde kafalarda tam bir devrim başlatması gerekiyordu.” Darwin’e karşı çıkanlar bu kez Powell’ı hedef aldı. Sedgwick, Powell’la böyle bir saçılılığı “ağzızlülükle” kabul ettiği için çattı. Tory kesimin değerlendirmelerinde ise Powell “inançsızların partisi”ne katılmakla suçlandı. (Powell’ın bu şansı kul-

lanmasına zaman yetmedi; kendisi British Association'da Haziran 1860'taki münazaradan iki hafta önce kalp krizinden öldü; ölmeseydi Oxford'da platformda Başpiskopos'un karşısına çıkacaktı.) Wilberforce ise Darwin'i hedef alan tenkitlerinden sonra *Quarterly*'nin dikkatini *Essays*'e çevirdi. Demir yumruğunu, *The Times*'a yazdığı, Canterbury Başpiskoposu ile 25 piskoposun daha imzaladığı, dini doktrinlere karşı gelenleri kilise mahkemelerinde yargılanmakla tehdit eden bir mektupla indirdi.²

Bu kadar çok din adamina hiç güven olmazdı. Darwin en sevdiği atasözünü yapıştırıverdi: "Bir avuç piskopos şeytanın çiçek bahçesidir." Sonra da elinde bir şişe kloroform kendi çiçek bahçesine geri dönüp etobur güneş güllerini kloroformladı en son şeytani deneyine devam etti. Lubbock, Busk, Lyell, Carpenter ve diğerleriyle birlikte (aralarında Kraliçe'nin matbaacısı matematikçi William Spottiswoode da vardı) "dini öğretileri daha sağlam ve geniş kapsamlı bir temele oturtmaya" çalıştığından dolayı *Essays*'i destekleyen bir karşı mektup kaleme aldı. Hooker (Huxley'nin de yaptığı gibi), imzacıların "*Türlerin Kökeni*" gibi konularda ağırlıklı olarak aynı düşünme biçimine sahip insanlar olması halinde," dini inançlarını "bilimin dikte ettiği" gibi bir izlenim doğacağını savunarak geri çekildi.³ Fakat *Türlerin Kökeni* yanlışlı bilimadamlarının –Üniteryenlerden oluşan güçlü bir kanatla birlikte– liberal din adamlarıyla aynı safları tutmaya başladığı gözlerden gizlenecek gibi değildi. Bunun bir yararı olacağından değildi. 1862'ye gelindiğinde *Essays* yazarlarından ikisi dini doktrinlere karşı gelmekten hüküm giyip işten atılmıştı.

Bilim cephesinde de saflar keskinleşiyordu, Huxley yine Owen'a yüklenmişti. Suçlama yalancı şahitlik, mesele kuyruksuz maymunların beyniydi, ağız dalaşıysa her bakımdan *Essays* tartışması kadar yırtıcıydı. Owen, British Association'da insan ve kuyruksuz maymun beyinlerinin iki açıdan farklı olduğu yönündeki görüşünü tekrarlamıştı. İnsanların beyinde tuhaf bir lob vardı: Küçük hipokampüs. Ayrıca muazzam büyülükteki beyin yarıküreleri de benzersiz bir biçimde, en alttaki beyinciğin üstünü örtyordu. Huxley her iki farklılığı da karşı çıkıp itirazını kanıtlama sözü verdi. Elde edilen sonucun evrimle hiçbir ilgisi olmayabilirdi; ama işin içinde bu iki isim olunca kavganın Darwin'in "ortada bulunmayan bedeni" üzerine yapıldığına hiç kimsenin kuşkusunu yoktu.⁴

Kan dökme, Huxley'nin yeni çıkardığı, Owen'i hedef tahtasına yerlesiren *Natural History Review*'da başladı. Burası Darwinci cephennin ilk ya-

yin organiydi; Huxley, Lubbock, Busk ve “kafaları her şekle girebilen diğer genç adamlar” (Darwin’ın adamlarına böyle deniyordu) tarafından satın alınıp yenilenmişti. Huxley hinlik dolu bir sevinçle Hooker’a derginin tonunun “bir parça piskoposça” olacağını söylemiş, “Sen, Darwin ve Lyell muhaliflerinizi kılıçtan geçirmek için güzel bir fırsat bulmuş olacaksınız,” diye eklemiştir. Ocak 1861’de yayınlanan ilk sayıda, Huxley’nin kuyruksuz maymunlarla insanların ilişkisi hakkında kaleme aldığı makaleyle perde açıldı. (Huxley kaba kuvvet gösterisi yaparak makaleyi Wilberforce’ɑ postalamayı da ihmali etmemiştir.) Darwin sevindi: “Owen için ne kadar da eksiksiz ve müthiş bir vuruş (hem de ‘tereyağından kıl çeker gibi’)! O büyük, o sıkı mantıkçı, derginin tamamında nasıl da teşhir edilmiş!”⁵

Darwin bu heyecanla, evinde sessizce, tamamlanmamış “büyük kitabı” *Doğal Seçilim*’in ilk bölümlerini bitirmeye koyuldu. Downton’da hiçbir şey israf edilmeyordu, her şey yeniden kullanılıyordu; yerlerdeki halların çiğnenmekten yıprandığı gibi, eski elyazmaları da sürekli tekrar okunuyor, en önemsiz olgu bile bir yerde yeniden kullanılıyordu. Güvercincilere ve kümes hayvanlarına geri dönülmüştü, bu sayfalar üzerinde yeniden çalışılıp yetiştircilerin hayvanları ehlileştirmesi üzerine ayrı bir kitap yazılacaktı. Hiç olmadığı kadar gereklidi bu. Lyell ile Gray varyasyonların Tanrı’nın inayetiyle planlandığına, doğanın rotasına yön verildiğine inanıyorlardı hâlâ. Oysa sîrf güvercînler bile bu inanca son vermeye yeterdi. Saçakları ve paçaları doğaüstü bir biçimde seçilmemişti, o halde neden vahşi bir kuş için durum böyle olsundu ki? Darwin Gray’e şöyle bir açıklama yapmıştır:

“Varyasyonun yarar sağlayacak yönler doğrultusunda ilerlediğine” inanıyorsun. Ben buna inanamıyorum; bu durumda sanırım yelpaze kuyruğun kuyruğundaki tüylerin sayısı ve yönlerinin birkaç adamın kaprislerini giderip gönüllerini hoş tutmak için çeşitlendirildiğine de inanman gerekiyor. Ama yelpaze kuyruk vahşi bir kuş olsaydı da o sıradışı kuyruğunu özel bir amaç için, mesela rüzgârin önünde uçmak için kullandı... o zaman herkes, “Ne kadar güzel tasarlanmış bir uyarlanma,” diyecekti.

Darwin Lyell’e de, “Burnumun şekli tasarlanmış mı?” diye sormuştı. “Eğer tasarlanmışsa üstüne edecek bir lafım yok. Değilse, İslahçıların güvercînlerin burun kemiklerinde tek tek farklılıklarını seçerek neler yaptığıni gördükten sonra” doğadaki varyasyonların planlanmış olduğunu var-

saymak, "mantıksızlıktır," demişti. Yeni kitap taşı gedidine koyacaktı: Çiftliklerde ve ormanlarda "ne kadar muazzam büyülükle bir tasaranılmış çeşitlilik alanı" olduğunu gösterecekti.⁶

Yine de Darwin, "benim tanrım" dediği "Doğal Seçilim"in Gray tarafından Tanrı'nın inayetine dayanarak savunulmasından istifade etmenin ötesine geçmiş değildi. Kışın güvercinleri bırakıp *Türlerin Kökeni*'nin üçüncü basımını düzenlemeye koyuldu. Formalite icabı tarihsel bir taslak çıkardı, "haberci işaretler"in çalakalem bir listesini hazırladı ve akıllıca bir dille kendi kendisini methettiği bir önsöz kaleme aldı. Asa Gray, *Atlantic Monthly*'de destekleyici nitelikte üç makale yayınlamıştı. Darwin onu bu makaleleri broşür olarak yeniden basmaya, hatta makalelerdeki Tanrı'nın inayeti vurgusunu kitapçığın başlığını da yansitmaya ikna etti. Gray'in "Doğal Seçilim Doğal Teolojiyle Tutarlılık Teşkil Etmez" şeklinde bir başlık atması Darwin'i gayet memnun etti, maliyetin yarısını ödeyiip kitapçıkta İngiltere'ye 250 adet gönderilmesini istedi. Dini kaçınlara merhem sürüyordu. Dergilerde kitapçığın reklamını yaptı; 100 adet de bilim insanlarına, eleştirmenlere ve din adamlarına gönderdi; Wilberforce'u da unutmadı tabii. Kitabının yeni basımında, "Tarihsel Taslak"tan önce kaleme aldığı satırlarda dini konularda titiz olanolara broşürün Paternoster Row'daki Trübner'den 1,6 şiline satın alınması tavsiyesinde bulunmuştu. Gelgelelim bu dini teşebbüse kalkmış olmaktan mutluluk duymakla birlikte, sonrasında ıslah edilmiş hayvanlarla ilgili kitabı üzerinde "yavaş yavaş ilerlemeyi," bu dünyanın Graylerini doğal seçimin ashında kendi kendine yeterli olduğuna ikna etmeye çalışmayı sürdürdü.⁷

Bu yıllarda Huxleyler ile Darwinler daha da yakınlaştı. Down Konağı'nın kapısı her zaman açıktı, Emma da her zaman yardıma hazırıldı. Huxleyler British Association'daki toplantıdan üç ay sonra büyük oğulları Noel'i kızıldan kaybetmişlerdi. Noel dört yaşına girmek üzereydi, onun ani ölümü altı aylık hamile olan Henrietta'yı bitkin düşürmüşt, kocasını da ruhen çökmenin eşiğine sürüklemiştir. Huxley, altın sarısı saçları karışmış, mavi gözleri açık kalmış cesedin başında dikilirken "kutsal veda"yı akıl cilaştırmaya çalışmış; ama bu trajedi onda derin bir yara açmıştır. Cenaze, "aklımda, tartışmadan başka bir şey yoktu," diyordu:

Ayını yöneten papaz, görevi gereği "Ölüler yeniden dirilmeyecekse yiyp içelim, çünkü yarın öleceğiz," sözlerini okudu. Bu kelimelerin beni ne kadar sarstığını anla-

tamam. Papazın ne karısı ne de çocuğu vardı; olsaydı sunduğu alternatifin insan doğasındaki iyi ve soylu her şeye karşı küfür anlamına geldiğini biliyor olurdu. Horgörüyle kahkahalar atmama ramak kaldı. Ne yani! Telafi edilemez bir kayıpla karşı karşıya olduğum için insanlığımı, feryadımı inkâr mı edeceğim, vahşice kendimi alçaltacak mıymış? Nedenmiş? Kuyruksuz maymunlar gayet iyi biliyor işte, yavrularını vurdunuzda zavallı hayvanlar yaslarını tutuyor, hemen oburluğa dalıp kafalarını dağıtmaya çalışmıyor.

Perisan haldeki Henrietta Huxley, Mart 1861'de üç çocuğuyla on beş günlüğüne Down'a geldi, Emma onları teselliye boğdu. Huxley ise Madencilik Okulu'nda işçilere verdiği derslere başlamak için şehirde kaldı. İnsanlar ve kuyruksuz maymunlar konulu konuşmalarıyla, bu konuşmaları begeniyle karşılayan kumaş kasketli kalabalıkla ilgili haberler gönderiyordu. Kendisini toplamaya çalışan karısını, "İşçilerim bana o kadar sadık ki konut her zamankinden daha dolu," diye eğlendirmeye çalışıyordu. "Gelecek cuma akşamına kadar hepsi de maymun olduğuna ikna olacak."⁸

Birkaç gün sonra Owen'la Huxley'nin ağız dalaşları *Athenaeum*'da çarşaf çarşaf yayınlandı. "Kılıçtan geçirilmişin kılıçtan geçirilmesi," duygusal bakımdan zorlayıcı geçen bu dönemde haftalarca devam etti; ölüünün her canlandırılışında Huxley'nin Owen'in iddialarını çürüten sözleri daha da haşin bir hal aldı. Darwinci cephenin tamamı da Huxley'nin yanında saf tutmuş, Owen'in iddialarını çürütmeyi âdet haline getirmiştir. Bazıları onun kuyruksuz maymunların beyinleriyle ilgili hatasını, koruyucu eriyikler içinde deform olmuş beyinler kullanmasıyla, bazıları da kesici aletlerinin kötü olmasıyla ilişkilendiriyordu. Huxley'ye arka çikan Hıristiyanlara beyinle ilgili farklılıkların psikolojiyle ya da insanların ataları hakkında tartışımla hiçbir ilişkisi olmadığını vurguluyorlardı. Owen ise Huxley'yi "insanın şekil değiştirmiş bir kuyruksuz maymundan geldiğini" savunan biri olarak damgalayıp sempati kazanmaya çalışıyordu. Öyle ki nihayetinde *Athenaeum* Owen'in zekice cevaplarından birini "Beyin Üzerinden Sınandığı Kadarıyla İnsanın Kuyruksuz Maymun Kökenleri" başlığıyla yayınladı. Bu oyuncu geri tepti. Huxley, özel sohbetlerinde "pithecoid insan"dan –maymunsu insan– kişkırıcı bir dille bahsetmiş, bundan hoşlanan Darwin terimi "kendi başına koca bir makale ve kuram" diye nitelemiştir. (Ama o sıralarda yirmi yıldır gizlidenden gizliye "maymunlar"ı tartışıyordu.) Artık Huxley, Owen'in münazara koşullarını ka-

bul ederek açık açık konuşabilirdi.⁹ Owen, beynin yapısıyla ilgili bir meseleyi insanın atalarıyla ilgili bir meseleye dönüştürmüştür, Huxley'nin ona galebe çaldığını ilan etmesini sağlamıştı; bu, Darwinçılığın en hassas yönüyle doğrulanması olacaktı.

Darwin her cumartesi *Athenaeum*'un başına oturup hoşnutluk nidalarıyla Huxley'nin alaylı cevaplarını okuyordu; böyle bir cevabın ardından neşeye "Aferin, ama pek bir medeni olmuş," diye yazmıştı ona. "Owen bana saldırdığından beri kendimi pek de iyi bir nasihat kapısı olarak görmedigim, insanları tutup uzun uzadıya nutuk atmak yerine sırtlarını sıvazlamaya meylettigim iyi bir espri olmuş! Acaba sana cevap verecek mi, merak ediyorum. Tanrıım, ne biçim bir dikensin, adamçağıza nasıl da batıyorsun kim bilir!"¹⁰ Müstehzi bir kaygıydı bu tabii; paramparça edilmiş bu adama karşı artık bir nebze bile sempati belirtisi göstermiyordu. Darwin'in Owen'a karşı beslediği "kötüculü ruhlara özgü" nefret giderek köpürüyor, Huxley'yi kıskırtmasıyla patlak veriyordu.

Bu histerik atmosferde, Huxley'nin anatomist silah arkadaşları ümitsiz bir çaba içinde meselelerin düğümünü çözmeye çalışiyorlardı. Oxford'daki tilmizlerinden biri "yüksek ve ilahi hayatımız yalnızca beynimizdeki kıvrımların bolluğundan kaynaklanmamaktır," açıklamasında bulundu.¹¹ Fakat Huxley'ye göre asıl mesele bu değildi. Owen yalancı tanıklıkla suçlanıyordu ve bu suçlama da yalancı tanıklığın bir araz olarak görülmesi için yapılmıştı. Owen'in dalkavukluk ideolojisi sanık sandalyesine oturtulmuştu. "Ahır kapısına çiğnenmiş bir uçurtma gibi mihlayıp bırakmadan onunla işim bitmeyecek, kötülük edenlere ibret olacak," diye ahdeden Huxley seyirlik bir vaka yaratmaya niyetliydi. Başsavcı olarak suçlayıcı delilleri ortaya seriyordu: Owen'in körlüğüne ve kötücul işlerine dini mikroplar sebep olmuştu. Rahipler gibi o da "Bilimi kötüye kullanıyordu." Darwin'in yeni profesyonelleri Doğa'nın çok daha inançlı takipçileriydi.

Güçlü bir çağrıydı bu: Owen ile Wilberforce'un itham edilmesi, Anglikan *ancien régime*'den tiksinen, mevki ve unvanların ortaya konmuş yeteneklere, beceriye dayanarak elde edilmesini savunan ümitvar kesimleri cezbelmek üzere tasarlanmıştı. Eskinin şövalyevarı ruhlarının gözünde Huxley müناسip lisan sınırlarını bir hayli aşmıştı ve "saldırgan tavrı" bu kesim tarafından nefretle karşılaşıyordu. Fakat Huxley, gayretini kasten bu yönde yoğunlaştırıyordu; "bir yalanın yalan olduğunu kabul edilmesi"ni amaçlıyordu. Ahlakçılık, grubunun işine yaradı. "Barış yap

ve işleri hoş tut partisine” yapışıp kalmanın bir getirişi yoktu. “Onların kâinatının Başkomutanı olsayıdı eğer,” bu uzlaşmacıları “aşağı bölgelerde sıcak bir yerlere yollayıverirdi.”¹²

Bu seferberlik yıkıcı derecede etkili oldu, her “kılıçtan geçİRme” sonrasında Darwinci cepheden bir adam kazanma hamlesi geldi. Bu atışma iki yıl sürdü ve geride ömür boyu sürecek iltihaplı bir kanser bıraktı. Huxley 1861’de Zooloji Derneği Konseyi’ne katıldığında Owen ayrıldı. Bundan bir yıl sonra Huxley Owen’ın Royal Society Konseyi’ne seçilmesini durdurmak için harekete geçti, “Beyefendilerden oluşan hiçbir kurulun kasti ve iradi olarak yalan söylemekle suçlu birini” üye olarak kabul etmemesi gerektiği gerekçesine yaslanıyordu.

Huxley’nin kavgacılığı Lyell’ı kaygilandırıyordu. Lyell için Huxley’nin savunmakta olduğu şey, insanın kuyruksuz maymundan geldiği iddiası da, aynı ölçüde sıkıntı vericiydi. Yıllar boyunca ailede böyle kötü bir kan olduğunu reddetmişti, ama şimdi bu sorunla hiç kaçamaksız yüzleşmek zorunda bırakılmıştı. Meseleyle bir kitapta yüzleşmeye karar verdi; insanın kadim soyunu kanıtlayan eserler ve fosillerle –bir şekilde– ulaşacaktı. Darwin, insanlık “onuru”nun kaybedildiği kanısına pek sempati duymuyor, eski dostyla dalga geçiyordu: “Atamız, su soluyan bir hayvandı, bir yüzme kesesi, yüzmesini sağlayan kocaman bir kuyruğu ve yamuk yumuk bir iskeleti vardı; hermafrodit olduğuna da hiç kuşku yok! İşte insanoğluna yaraşır güzel bir soykütüğü.” Daha da güzel, “insanlık ilerleyip öyle bir noktaya” varacaktı ki 19. yüzyıl beyefendilerine muhtemelen “basit Barbarlar” gözüyle bakılacaktı.¹³

Onur ve tasarım konusunda Huxley bu kadar bile yardımcı olmuyordu. Tanrı İnayetinin “insanbîcîmîliği”ni, seküler Darwinçılere hükmeden doktrin haline gelmekte olan “bilinmeyen ve bilinemez tutkusuz gayri-sâhsiliğe” karşı karşıya getirdiği için büyük bir mutluluk duyuyordu. İnsanları ve kuyruksuz maymunları çözmeyecekti. Lyell’e “Büyükük bakımından insanların beyinleri arasındaki farkın, küçük beyinli insanlarla gorillerin beyni arasındaki farktan daha fazla olduğunu” söyledi. “Bu koşullar altında [türleri birbirinden ayırmadan bir yolu olacak] kafayı bir kenara bırakmak kesinlikle iyi olacaktır, gerçi korkarım ayağa yapışmak da işleri pek düzeltmeyecektir.”¹⁴

Lyell, Nisan 1861’e gelindiğinde, taş aletlerin nesli tükenmiş sırtlanlarla birlikte bulunduğu doğrulamak amacıyla İngiltere ve Fransa’daki ar-

keologik alanları dolaşmıştı. İnsanların böyle bir geçmişi olduğunu otuz yıl boyunca inkâr etmişti, ama artık kanıtlar boyunu aşmıştı. Falconer, 1858'de Devon sahilinde bir balıkçı köyü olan Brixham'da bir mağara da Buz Devri öncesine ait kazıycı aletler bulmuştu; Lyell 1859'da Fransa'da Abbeville çakmaktaşı mevkiiini gezdikten sonra fikirlerinden dönceğinin işaretlerini verdi. Bedford'da bir çakıl höyükündeki çakmaktaşlarını incelemesinin ardından antik insanın Buz Devri öncesindeki tarihine dair kafasında daha net bir tablo oluşmuştu. Darwin mest olmuştu. "Muh- teşem. İnsan soyuna ne kadar uzun, güzel bir soykütüğü çıkarmışsin." Baziları bu soykütüğünü daha da ötelere götürüyordu. Yeni bir insan fosili tam zamanında sahneye çıkmıştı, Düsseldorf yakınlarında bir mağara da bulunan bir Neanderthal kafatası anatominist Hermann Schaaffhausen tarafından 1858'de tanımlanmıştı. Kafatasının geriye doğru basık bir alnı, ileriye çıkışmış kaş çıkıntıları ve genel olarak vahşi bir görünümü vardı. Lyell bu konuda Huxley'yi soru yağmuruna tutup onun da meraklılığını uyandırdı. Busk Schaaffhausen'ın makalesini *Natural History Review*'un nisan sayısı için çevirdi ve Huxley de "daha alt bir dereceye yerleştirilmiş" bu kafatasının yapısını Cerrahlar Koleji'nde incelemeye koyuldu.¹⁵ Artık kafasında bu insan fosiliyle ilgili yeni bir makaleler dizisi vardı.

O bahar Henslow kalp hastalığı yüzünden ölüm döşeğine düştü. Hooker kayınpederinin başını bekliyor, onun "dostlarına, kilise cemaatine, botanik okulundan küçük çocuklara teker teker veda etmesini" izliyordu. Hooker iki ay boyunca Henslow'un çöküşüyle ilgili, insanın içini burkan haberler gönderdi. Bu haberler, Darwin'i istirap verici bir kararsızlığa sürüklemişti, nihayet 23 Nisan'da, ziyarete gelemediği için özür diledi. Melankolik bir andı. Annie on yıl önce o gün hayata gözlerini yummuştı. Darwin her şey için Henslow'a şükran borçluydu: *Beagle* seyahati, aldığı burslar, gördüğü destek, taşra papazlığı konusunda verdiği tavsiyeler; Annie, George ve Leonard bile onun çocukların isimlerini taşıyorlardı. Fakat Darwin son bir ziyaretten kaçındı: "Orada olmak istemedim (beni tutmayı başarsanız bile) istifram son derece gürültülü olacaktı." Kendi sağlığı da istikrarsızdı, o ay Linneaus Cemiyeti'nde yaptığı konuşma "24 saat boyunca kusması"na yol açmıştı. Bu karar onu suçluluk duygusuyla mahvetmişti: "Zayıflığımın bu kadar büyük bir kötülük olacağını hiç düşünmemiştir."¹⁶ Henslow'u bir daha görmedи. Onun 18 Mayıs'taki ölümünün ardından Darwin ailenin hatırlatı için kısa, bilimsel bir not kaleme aldı; ama bu satırlar hislerini yataştıramadı.

Çocukları için kaygılanarak hasta hasta yoluna devam etti. En küçükleri Horace, Annie'nin öldüğü yaşındaydı, Charles kalıtsal zayıflığın onda da kendini göstermesini bekliyordu. 11 yaşındaki Lenny ise yöredeki bir papazdan ders alıyordu ve derslerinde “ağır ve geri” olduğu görülmüyordu. Charles onun bu kusurunun “ancak kısmen, sağılıksızlığın getirdiği zaman kaybindan kaynaklanıyor” olduğundan korkuyordu. 16 yaşındaki George ise çürüyen dişinin ameliyat edilmesi için öğrenim görmekte olduğu Clapham School'dan eve gelmişti. George, ölüm anına benzer bir etki yaratan kloroformla kendinden geçerken, Charles eski hatırlarını yeniden yaşadı ve bulantıya yenik düştü.

Onu en fazla Henrietta'nın durumu üzüyordu. Hâlâ zayıf ve solgundu, 18 yaşında hastalıklı bir insandı. Önceki yıl geçirdiği bir tifo enfeksiyonu onu tehlikeli bir biçimde ölümle burun buruna getirmiştir; aylarca üç refakatçının hep yanında bulunması gerekmisti. Henrietta'nın havaletleri ve hazırlıksızlığı Charles'i “sürekli bir kaygı”ya sürüklüyor. o kadar ki bazen gösterdiği “şefkatli yakınlık ve heyecan” Henrietta için fazla “altüst edici” oluyor; kızı, Charles'in “odada bulunmasına zor dayanıyordu.” Bu bir türlü sağlığa kavuşamama durumu Emma'yı da çözümsüzlük içinde bırakmıştır. Emma, “Kendi kendime ümitsizliğe kapılمامayı öğretmekte gayet başarılı oldum,” diye iç geçiriyordu, ama ancak “günlük” yaşayabiliyordu.¹⁷

Kaybedilen çocuklar, kaybedilen dostlar; bu acı verici düşüncelerin ortasında Emma evlenmelerinden sonra kaleme aldığı satırları hatırlatan bir başka dokunaklı mektupla Charles'a içini döktü. Yakarışının gücü yaşadığı istirap verici tecrübeleri yansıtıyor: İçini “rahatlatan tek şey,” dertleri “Tanrı'nın elinden gelmiş gibi” kabul etmek ve “bütün istirapların ve hastalıkların aklımızı daha yüksek bir seviyeye çıkarmamamızı, ümitle geleceği beklememizi sağlayacağına inanmaya çalışmak”tı.

Sabrını, başkalarına gösterdiğin derin şefkatı, kendi kendine hâkimiyetini, hepsinden de önemlisi sana yardım etmek için yapılan en küçük şey karşısındaki minnetini gördüğünde, bu kıymetli duyguların gündelik mutluluğumuz adına Tanrı'ya sunulması gerektiğini düşünüp bunu çok istemekten başka bir şey gelmiyor elimden... Sık sık, “Aklı sende olanı, tam bir huzur içinde tutacaksın,” sözlerini düşünüyorum. İnsanı dua etmeye yönelik şey akıl değil hisler.

Charles Hıristiyanlıkla işini bitirmiştir, cehennem azabına söyleyip saymıştı; ama şimdi Emma gelecekteki istıraplardan korunmak için değil, o anki mutluluğu için dua etmesi çağrısında bulunuyordu. Emma, ondan acılarının anlamını, ölümden sonraki bir hayatı bulmasını dilemişti, orada aşkları sonsuza dek sürecekti. Ama cennet umudu pek soluktu. Charles notun dibine “Tanrı seni korusun” diye karalamakla yetindi. Nihayetinde istirabı ile unutuşa çağırın düşünceleri arasında duran tek şey Emma'nın sarılmaz inancydı. Emma onu ne zaman yalnız bıraksa huzursuz oluyordu.¹⁸

Huxley'nin bahar aylarında, işçilere ve esnafa insanlar ve kuyruksuz maymunlar hakkında verdiği konferanslar gümbür gümbür bir başarı kazandı. Kitabı üzerinde çalışan Lyell kumaş kasketli kalabalığın arasında oturuyordu, “dinleyicilerin sayısı ve dikkati karşısında hayrete düşmüştü.” Bu sahne, koskoca bir sıradan insanlar kitlesine goril ataların öğretilemesi, en korktuğu şeyin başına gelmesiydi belki de; yine de Lyell arabacılar ve sürücülerin kibar oldukları, “insansı kuyruksuz maymunla ilgili bütün meseleleri yutarcasına öğretendikleri,” sonucuna varmıştı.

Konferans son derece büyük bir sevinçle karşılandı, çünkü radikal basın yıllardır insanın kökeninin izini sürüyordu. (Hatta Huxley konuşmalarını sürdürürken, seküler *Reasoner*, “İnsanın Kökenleriyle İlgili Teolojik Teoriler”le savaşan bir evrim dizisi yayınlamış, inançsız savaşçıların cephanetine insan fosilleri ve Darwin'in kitabını yüklemiştir.) Radikal işçiler, onlara nutuk atan acemiden çok daha önce evrimci olmuşlardı. Kışkırtıcı kitapçıklar, insanın atalarına dair materyalist açıklamalarla din adamlarının iktidarını sarsmaya çalışmıştı. *Türlerin Kökeni* ekmeklerine yağ sürmüştü, tipki ondan önceki *Vestiges* ve Fransız Devrimi döneminin bilimi gibi. Bir terzi, imzalı bir kitap karşılığında Darwin'e elbise dikmeyi önermiş; bir fırıncıysa kitabı değerlendiren koca bir elyazmasıyla yakasına yapışmıştı. Bu dinleyici kitlesi bir anatomistin onlarla aynı ortamda bulunup “insanı ‘hayatın öbür yüzüyle’ ilişkilendirmesini” dinlemeye hazırıldı. Ucuz basının ucuz yazılar kaleme alan neferleri de Huxley'nin “heyecan verici, hatta ulvi” sözlerini haberleştirmek için ellerinde not defterleri nesleye ortaya çıkmışlardı.¹⁹

Huxley, Darwin'i destekleyecek yeni bir kitleyi ele geçiriyordu. Konuşmaların her biri titizlikle hazırlanıyordu. Huxley, inançsız savaşçılarından biri gibi, yerleşik gelenekleri alaşağı eder bir üslupla söze başlayıp

“saf şüphecilik ruhuyla lanetlenmiş olanlara” övgüler yağdırıyor, cılık çıkmış geleneklere itirazlar yöneltiyordu. Radikal gazetelerin birçoğunda olduğu gibi, insanın kuyruksuz maymun görünümünde yaratıldığını ima ediyordu. Şempanzelerle, “kendisinin bu bulanık kopyalarıyla yüz yüze getirildiğinde insanların en düşüncesizi bir şok yaşadığının bilincine varır,” diyordu. Huxley, gorilin tuttuğu aynadan bahsederken şöyle diyor: “Sanki doğa, insanın küstahlığını bizatıhi öngörmüş de Romalılara özgü bir acımasızlıkla, insan zekâsının elde ettiği zaferlerle köleleri öne çıkarmasını ve fethedeni ‘Tozdan başka bir şey degilsin,’ diye uyarmasıını sağlamış.”

Yine de insanoğlunu alçaltmaya meyleden ucuz siniklerle arasına bir mesafe koyuyordu. İnsan hayvanlardan gelmiş olabilirdi; ama “kesinlikle *onlardan* biri” değildi. Ortak bir kökenden bahsetmek hiçbir şekilde “hayvanlaştırma” anlamına gelmiyordu; Huxley, Lyell’İN arabacıların arasında oturduğunu hatırlarak “hayvani bir vahşi”nin soyundan gelmesinin insanı “bulunduğu yüksek mertebeden” düşürüyor olmadığını savunuyordu.

Huxley evrimi daha çok bir kendi kendini iyileştirme biçimini olarak sunuyor, mazlum kitlelerin “geleneksel önyargıların kör edici etkilerinden kurtulduğunda, insanların içinden çıktıığı aşağı soylarda, kendi yeteneklerinin ihtişamını gösteren en güzel kanıtı göreceğini ve geçmişten bu yana ileri doğru uzun yürüyüşünde, insanların daha soylu bir geleceğe erişeceği inancının makul bir gerekçeye dayandığını sezeceğini” israrla anlatıyordu. Bu “aşağı-köken, soylu-gelecek” tablosu porto şarabı yudumlayan aristokrasının işine gelmiyor olabilirdi; ama mertebede terfi olacağı fikri gözü yükseklerde olan baca temizleyicileri ve girişken esnaf arasında tutuluyordu. Diğerleri ise Huxley’İN amacını anlamıştı. Bir muhabir şecereyi ayrıntılı olarak ortaya koydu: “İnsanın soyu hukukçu lordların soykürügüne çok benziyor: Fatih William zamanında yaşamış uzak bir ata. Yetmiş dört göbek sonra bir peruk yapımıçı, sonra da bir Başbakan ya da Adalet Bakanı.”²⁰ Kesinlikle öyledi; evrim aşağı mertebelerin ebeveynliğine bilimsel bir onur bahsedip daha iyi şeyler vaat ediyordu.

Darwin’IN fikri böyle olmayabilirdi; Huxley katı bir rekabetten, alta kalmaktan bahsetmiyordu. Fakat konferanslar bir amaca hizmet etti; yakıcı bir sorun olan insanların kökenleri sorunundan tüten dumanları bir tarafa üfürdü. Bir zamanlar tabu sayılan bu konu artık söz edilmesi zorun-

lu bir konu olarak görülmeye, mesele her yönüyle parçalarına ayrılmıyor. Lyell, insanın eski devirleri üzerine çalışıyor; Lubbock Danimarka'daki istiridye tepecikleri hakkında yayınlar yapıyor; Falconer ise Brixham'da yeni aletler buluyordu; bunlar arasında nesli tükenmiş bir ayının kemiğinden oyulmuş bir çubuk da vardı. Darwin'in grubu, insanın geçmişinin fosillerin gösterdiği tarihe götürülebileceğine; Huxley'nin mızrakla dinozor avlayan *Homo ooliticus*'u biraz zorlayıcı bir iddia olsa da insanın nesli tükenmiş suaygırlarıyla yan yana yaşadığına hiç kuşku duymuyordu.²¹

Bu heyecanla, Darwin'in kaynatılmış tavşan kemikleri konusunda devam eden takıntısı da sıradan olana yönelmişti. Evcilleştirme hakkında kitabına gömülüştü artık, kümeste yetiştirilen tavşanlara ait kafatası koleksiyonları alıyor, yeni hayvan lesleri için rica mektupları gönderiyordu: "Yapabilirsen bana bir tane daha yaşlı beyaz Angora tavşanı numunesi bul," diye yazmıştı bir yetiştirciye. "Ölü olsun, iskeleti lazım; ama kafasına vurulmamış olsun."

Charles, Henrietta'yı Devon sahilinde Brixham'ın karşısında kalan balıkçı köyü Torquay'e götürdüğü için çalışmasına temmuz ve ağustos aylarında ara verdi. Torquay'de, ilk güneşin altında yere diz çöküp saatlerce böceklerin vahşi orkidelere yaptığı ziyaretleri izledi. Tuhaf taç yaprakları arıları ayartıp nektar bezlerine yöneltiyordu. Sonra polen kesecikleri arıların hortumlarına, tam da başka bir çiçeğin stigması tarafından alınabileceği bir yere yapışıyordu. Darwin, 1830'ların sonlarından beri Maer ve Mount'taki bahçelerde arıların çaprazlamaları hakkında fikir yürütmüştü, bu tür melez çiçeklerin daha güçlü filizler verdiği yolundaki kuramına ikna olmuştu. Orkideler bu amaca ulaşmak için en mükemmel oyunları sergiliyordu. Darwin Torquay'den eve döndüğünde Downe civarındaki tepeciklerde küçük orkideler aradı. Kırları ısıtan tatlı gün ışığına bakılırsa bu iş güvercinleri kaynatmaya kıyasla son derece tercih edilir görünüyordu. Kapıldığı çağrı çok güclüydü; "baş belası horozları, tavukları ve ördekleri" bir tarafa bırakıp makas değiştirdi.²² Bir kez daha yan yola geçmişti.

Victoria dönemi Britanyası'nda bir orkide çılgınlığı gelişmekteydi. Ama öyle kenar mahalle, meyhane hobisi değildi bu; seçkinlere özgü bir mevkidi. Zengin orkide meraklıları, bu fantastik çiçeklere seralar ayırıyor; tropik bölgelere orkide avcıları gönderiyorlardı. Darwin dokunaçlarını etrafı yöneliktiğinde ender bulunan numunelere boguldu. Orkidelerin ni-

hai sınama olacağı anlaşıldı. Bitkilerin kaprislerine bundan daha güzel bir örnek var mıydı ki? Huxley bir keresinde “Çiçeklerin renklerinde ve biçimlerinde yararcı bir amaç bulmayı kim hayal etmiştir acaba?” diye sormuştı inanmaz bir tavırla. Tabii ki Darwin. En zor örneği ele almış ve çözmüştü. Orkidelerin taçyaprakları arıları ve pervaneleri polen yüklemek ya da boşaltmak için belli noktalara yönlendiren mükemmel aygıtları. Bütün çıktınlar, bütün borular bu amaca hizmet ediyordu. Doğal seçim yararsız, önemsiz ya da hoş çiçekleri açıklayamazdı; ama işlevsel olanları *açıklayabilirdi*.

Darwin, çiçeklerin şaşırtıcı karmaşası içinde kaybolup gitmiş, en acazip olanın hazzına dalmıştı. Üç çiçekli –erkek, dışı ve hermafrodit (Darwin’ın yaptığı çalışmaya dek farklı türler olarak biliniyorlardı)– fazlasıyla tuhaf olan *Catasetum* orkidesi böceklerle duyarlıydı ve sürüp geçirlerken onlara yapışkan polenleri olan oklar atıyordu. Darwin, bu akla hale siğmaz mekanizmayı Huxley’ye anlattığında “Bütün bunlara inanacağımı mı sanıyorsun sahiden?” sözleriyle karşılaşmıştı.²³

Bu konu incelikli bir konuydu, aynı zamanda tam bir tuzaktı. Darwin bütün çiçeklerin benzer kısımlarını inceleyip bunların “aynı organın soyundan gelen, değişiklik geçirip farklı biçimler almış” kısımlar olduğu sonucuna vardı. Sülükayaklılarda olduğu gibi, benzer organların her biri değişim farklı bir rol üstlenmiş, ihtiyaç doğdukça taktik değiştirmiş, polen paketini korumak için her olasılığa uyum sağlamıştı. Murray’le bir kitap hazırlamayı, sonra da bunu son moda bir konunun evrimci gözlerden görünüşü olarak lanse edip satmayı konuştu. Bu yeterince ayartıcı değilse kitap eski kafalılara yönelik yeni bir “*Bridgewater*” kitabı da olabilirdi. Ama çifteli bir *Bridgewater* kitabı: Tanrı’ya değil bir dizi kazaya işaret eden, tasarım hakkında gösterişli bir hiciv. Gray’e “düşmanın üzerine doğru ‘kanatlardan hamle’ yapılmış olacak,” diye çitlatmıştı. Darwin yine büyüğbabasının izinden gidiyordu. Fakat bu kitap bir *Loves of the Plants* [Bitkilerin Aşkları] olmayacağı, onun gibi müstehcen bir kitap olmayacağı; “bir kadın rahatlıkla okuyabilecekti” ve Murray de birçoğunu böyle yapacağını görecek kadar akıllıydı. *Köken* Almanca ve Flemenkçeye çevrilmişti, Fransızca baskısı matbaadaydı; Darwin liste başı olmaya doğru gitmekteydi.

Fakat Darwin yine de kendi kendisine bu işin baştan sona “çok saçma bir şey” olup olmadığını soruyordu. Bu fikri eylül ayında satmasının

üstünden çok geçmeden yine hastalandı; işler birikmiş, metnin okunaksız olduğu anlaşılmış, midesi patlamıştı; o da dişlerini gıcırdatarak “İmha edilmem gerekiirdi,” diye sizlaniyordu.²⁴

Dostların hem iyi hem kötü yönleri olduğu anlaşılmıştı, buldoglar çok öfkeliyiler. Huxley kısrılık hakkında itirazlarda bulunmaya devam etti: Hayvan yetiştircileri süs türlerini çaprazlayarak kısrı melezler üretmiş degillerdi. Huxley, onlar bunu yapınca, aslında ayrı türler üretinceye dek, yapay ve doğal seçim arasındaki benzerliğin tamamlanmamış; *Köken’*in ortaya koyduğu kuramın kanıtlanmamış olacağını savunuyordu. Böylece Darwin deney yapmaya, yüzlerce saatini bitkileri polenlemeye ve tohumları ayıklamaya harcamaya başladı. Çuha çiçekleri hakkında verdiği sonuçları Ocak 1862’de karşılaştırmaya başladı, Huxley’yi de eleştirenilere kesmeye ikna etme çabasındaydı. Yapısal olarak neredeyse birbirinin aynı olan ve uzun zamandır aynı türün birer çeşidi olduğu düşünen çuhaçıkları ile altıntoplarının kısrı melezler ürettiğini gösterdi.²⁵ Kısrılığın, bunlar gibi yakın türlerin farklılaşmasını mümkün kılmak için evrildiğini öne sürüyordu. Bu her iki bitkinin de karışıp uyarlanmaya uygun olmayan arada bir yere geri dönmesini engellemeye yönelik bir mekanizmaydı. Huxley yarı yarıya ikna olmuştu.

Darwin tohumları ayırırken, mektupları da Edinburg’da bulunan Huxley’yi takip ediyordu; itikadı koyu Huxley burada “insanın İskoç presbyterianlere uygulanması kadar saf ve basit bir Darwincilik vaaz ediyordu.” “Dahası onların dinlemelerini sağlıyordu.”

Huxley Londra’dı olduğu gibi, “Azizler şehri Edinburg”ta da yeteri kadar günahkâr bulmuştu.” Fakat o sıralarda tabloid gazeteler, Fransız-Amerikalı gezgin Paul du Chaillu sağ olsun, baştan aşağı maymunlara dair müstehcen hikâyelerle doluydu. Du Chaillu ürkütücü goril avlarını *Explorations and Adventures in Equatorial Africa* [Ekvator Afrikasında Keşifler ve Maceralar] adlı kitabında heyecan uyandırıcı bir tarzda anlatmıştı. Du Chaillu İngiltere’deydi; konferanslar veriyor, konuşmalar yapıyor, Owen’ı ziyaret ediyor, deri ve iskelet sergiliyordu. Gorillerin kadın kaçırımlarıyla, kurşun yağmuru altında kalan dişi gorillerin çığlıklar içinde beklerine yapışmalarıyla ilgili yüksekten uçan hikâyeler ucuz basının diline dolanmıştı; herkes gorillerden bahsediyordu; *Punch*’ta yayınlanan karikatürlerde İrlandalıların hepsi ya “Mr. G. O’rilla”ydı ya da “Mrs. O’Ranganutan.” Huxley’nin ciddi konuşmalarına daha fazla dinleyici akıyordu; *Free*

Church Witness'da yazıldığı üzere dinleyiciler kendilerinin "çirkin bir tavırla aptal yerine konulduklarının" farkına varmaksızın bu konuşmaları yutuyorlardı. *Witness*'in satırlarında şaşkın bir tonla "Hayvanların yaratılışına benzerlikleri çok güçlü bir biçimde iddia edildiğinde, daha kuvvetli alkışlar kopuyor," deniyordu. Amerikan İç Savaşı sırasında kölelik karşıtı bir hezeyan yaşandığını dikkat çeken *Witness*, gözü boyanmış işçilerin bir "Gorillere Özgürlik Derneği" kurmalarını bekliyordu. "Gerek kadim gerek modern devirlerde, gerek paganlar gerek Hıristiyanlar arasında açığa çıkışmış en alçakça, en hayvancı paradoks," sözleri en yumuşak hakaretti.²⁶

Huxley'nin planladığı da buydu. Bu kıskırtıcı sözlerden gurur duyuyor, Hooker'a ve Darwin'e haber kupürleri gönderiyordu. "İnsanın maymunla aynı kökenden geldiğine hiçbir kuşkum olmadığını onlara çok fazla anlattım," diyordu. Darwinci taraftarlık onu çok neşelendiriyordu: Darwin'e "Herkes taşlanıp şehir kapılarına asılacağım kehanetinde bulunuyordu," demişti; "ama hiç dinmeyen alkışlarla karşılaştım." Bu şevkli ruh hali bulasıçıydı. Darwin, "İlahi! Yobazlığa kalesinde saldırdın. Linç edileceksin sandım," diye cevap yazmıştı.²⁷

Darwin hâlâ orkide dikiyor, yeni bir gösteriye girmeye yanaşmıyordu. Kanatlardan çevreleme harekâti, yazdığı kitap 15 Mayıs'ta, hiç de ümit verici görünmeyen *On the Various Contrivances by which British and Foreign Orchids are fertilised by Insects* [İngiliz ve Yabancı Orkidelerin Böcekler Tarafından Döllenmesinin Çeşitli Mekanizmaları Üzerine] başlığıyla yayınlanlığında belirgin hale geldi. Kitap, güzellik ve tuhaftılıkla, açıklanamaz olanın evrimiyle ilgili kaleme aldığı kitapların ilkiydi. Ayrıca çaprazlaşmanın yararını ortaya koyuyordu; orkideler polen taşıyan böcekleri çekmek üzere inşa edilmişlerdi; yalnızca tuhaf arı orkidesi bunun dışında kalıyordu. Kendi kendini döllüyormuş gibi görünen bu orkide türü de tükenip gitmeye mahkûmdu. Yeryüzünde, sîrf arı orkidesinin akibetini görmek için bin yıl yaşamayı istemiş tek insan Darwin olmuş olsa gerek.

Orchids öyle uygun bir zamanlamayla yayınlanmıştı ki İngiltere'ye yeni dönmüş olan Wallace'a da bir armağan kopyası gönderilebilecekti. Wallace İngiltere'ye döndüğünü, Timor'dan getirdiği bir yabani bal peteğini hediye göndererek haber vermişti. Doğu'da geçirdiği sekiz yılın ardından nihayet memleketine dönmüştü; Londra'da West End civarında kalıyordu; burada "tedavi görebilecek," geçmiş değerlendirmeleri okuyacak ve

dinlenecekti. Yaz aylarında altı yıl boyunca topladığı 125.660 numune-nin bulunduğu yükünü ayırip organize etti; Darwin aynı işi, çok uzun zaman önce çok daha sağlıklı bir çevrede halletmişti.²⁸

Huxley maymunlarla, kökenleriyle ve Neandertallerle ilgili konuşmalarını *Man's Place in Nature* [İnsanın Doğadaki Yeri] başlıklı ince bir kitapta toplamıştı. Ona göre şıkın olmayan, iki ciltlik bir kitaptı bu; ama etkisi yıkıcı olmuştu. Ağustos 1862'de taslakları okumak Lyell için "muh-teşem bir zevk" olduysa da Lyell bazı kısımlar konusunda kaygılıydı ve bunların "pek lezzetli olmadığı, bir işe yaramayacağı" uyarısında bulunuyordu. Fakat Huxley'ye "eski fikirlere karşı çıkmayıormuşsun gibi yaz," tavsiyesinde bulunmanın bir züccaciye dükkânındaki fili dışarı çıkarmaya çalışmaktan farkı yoktu. Huxley Owen'in ilahi kudretle ilgili iddialarını ezip geçmeye, onu her adımda aşağılamaya can atıyordu. Her halükarda, genç doğabilimcilerin militan stratejisi yüzünden, Lyell'in dile getirdiği bu önemli ikaza kulak asılmıyordu.

Huxley ile Darwin, gündemi maymunlar ve kökenlerine doğru itmişler; daha fazla sayıda Ortodoks Anglikan'ın huzurunu kaçırmışlardı; bu kesimler bir cevap vermesi için Owen'a bakıyorlardı. *Athenaeum* bile Owen'ı dürütülüyordu. Onların tarafındaki Darwinciler "kanlarını donduracak kadar" konuşmuşlardı. Darwin konuşmuş ve "Profesör Huxley'de cesur ve muktedir bir savunucu bulmuştı. Bu durumda Profesör Owen sessiz mi kalacaktı?"²⁹

Owen ise çok farklı bir yaklaşım benimsiyordu. Farklı biçimlerde karmaşık hayat döngülerinden geçen, her biri "bir diğerini doğuran" denizanaları, karaciğer kurtçukları ve benzerlerinin anahtarını elinde tuttuğuna inanıyordu. Anı sıçramalar olması için bastırıyordu, bir türün doğrudan diğerinden benzer bir biçimde doğmuş olduğunda ısrar ediyordu. Peki bu, insan açısından ne anlama geliyordu? *Replies to "Essays and Reviews"* ["Denemeler ve Değerlendirmeler"e Cevaplar] için Kitabı Mukaddes'teki Yaratılış bölümünde bahsi geçen "yaratılışın gerçekleştiği hafta" hakkında dogma yanlısı makalesini kaleme almakta olan İskoç Piskoposluk Vekili Peder Gilbert Rorison bu sorunun cevabını merak ediyordu. Owen insanın "Yaratılış Kanunu'yla daha aşağı olandan yaratıldığına, örneğin bir maymunun rahminden çıktığına" inanıyor muydu? "Özel Yaratıcı Enerji" gorilin üreme sistemi üzerinde işlemi de ilk insan böyle mi yaratılmıştı?

Owen insanın doğuşu için ancak önceden takdir edilmiş doğal bir sebebi kabul edecek; maymun rahminin aracı organ olup olmamasının, daha doğrusu “ilk günah”ın “transmutasyon geçirmemiş maymunun hâlâ bün-yemizde varlığını sürdürür bir kalıtsısından ibaret olduğunu” anlaşılma-sının dini açıdan önemli olmadığını şartsız bir biçimde ima etmişti. “Tanrı’nın elçileri”nin doğal sebepler olması, görevlerimizi ve sorumlulukları-mızı eksiltmezdi. Rorison, Owen’ın mektubunun Kitabı Mukaddes’i har-fiyen yorumlayanlara sataştığını göremeyerek bu yazıyı *Replies*’da yayınladı.³⁰ Fakat yazının gerici bir yayın olan *Replies*’da çıkması –kitabı ya-yına Piskopos Wilberforce hazırlamıştı– Rorison’ın “teolojik tartışması-na” katkıda bulunması, Owen’ı Darwin ile Huxley’nin gözünde biraz daha düşürmekten başka bir işe yaramadı tabii.

Owen, insanın değişim能力和unu reddetmiyordu, hatta “düşünülemeyecek kadar uzak bir tarihte” *Homo sapiens*’in yerini daha yüksek bir tü-rün alabileceğini de reddetmiyordu, sadece bu mekanizmanın transmutasyon olduğuna karşı çıkyordu. Yine de Darwinciler tarafından kitlesel ola-rak dışlandı, bir kenara atıldı; Darwinciler bu tavırlarıyla tarihin Owen’ı es geçmesini sağlıyorlardı. Darwin, “Owen dürüstlükten o kadar uzak ki artık ne dediğini gerçekten pek umursamıyorum,” diye düşünüyordu; ni-hayetinde Huxley’ye, “Ona karşı, seninkinden daha büyük bir nefret duyduğuma inanıyorum,” itirafında bulunmuştu.³¹

Downe’da çalışmalar devam ediyordu, o yaz Darwin, “ördek ve güver-cin kemiklerinin kölesi oldu.” Huxley’nin itirazlarını unutamamıştı, sağ-liği giderek kötüleştiği için dışarıya iş havale ediyor, hayvan yetiştircile-rinden 5 sterlin karşılığında, tavukların doğurganlığını sinamak için İspan-yol horozlarını, beyaz ipek tavuklarıyla çiftleştirmelerini istiyordu. Süs için yetiştirmeye yolunun tersine hareket ediyor, hayvan yetiştircilerini kısır me-lezler üreterek çeşitleri bozmaya zorluyordu. Sonucu düşünmeyin diye tem-in ediyordu onları; her zaman “para kazanacaklardı.” O sıralarda Kew ve Edinburg botanik bahçelerinde bahçıvanlara deneyler yapıyor, süs için hayvan yetiştirenler ve arıcılardan kovanlar ve hayvan leşleri alıyor, hayvan ve bitki yetiştircilerinden kavundan, mastiya kadar bütün çapraz-lamaları denemelerini istiyordu.

Sullivan ile Wickham, bir *Beagle* mürettebatı buluşması için onu 21 Ekim’de ziyaret ettiklerinde filozofun orkidelere, güneş güllerine, sonu gel-mez tohum tepsilerine gark olduğunu; çiftlik hayvanlarına ait kemiklerin

her yere yayıldığını; süs hayvanı leslerinin berbat kokular saçan alkol içinde kaynamakta olduğunu gördüler. Eski hazırlıksız, fena yaşılmıştı. Dibe vurmuş olduğu bir zamana denk gelmişlerdi, Emma ile Lenny'nin yazın geçirdiği kızıl nöbeti sonrasıydı; Darwin her zamanki gibi şarlatanlık eseri son ilacı deniyordu: "Condy'nin Ozonlu Su Tedavisi."

Orkidelere o kadar gömülüştü ki Sir John Lubbock'un bahçevanına kışın bir sera yaptırmış, Kew'a da buraya dikilecek bitkilerin yerleştirilmesi için ödemeli bir araba göndermişti. Bir güvercin macerası daha başlıyordu: Hooker'a, "Bitkilerinin bana nasıl bir mutluluk verdieneni tahmin edemezsin," diye teşekkür etmişti. Henrietta ve "ben gidip onları zevkle seyrediyoruz." Bir kişi daha rahatsızlıklar içinde geçirirken, tek tesellisi bu sera olmuştu. Deri yangısı yüzünden bir sürüngen gibi deri döküyordu. Dostu Falconer'a, egzemanın "derisini nasıl onlarca defa temizlediği ni" anlatmıştı.³²

Londra'da Owen'a rakip çakabilecek tek fosil uzmanı olan Falconer, Ocak 1863'te Almanya'da Solenhofen'da "yanlış doğmuş kuşsu bir yaratık," kısmen sürüngen olan tüülü bir fosil bulduğu sırrını vererek onu sevindirdi; neresinden bakılırsa bakılsın kucağına bir ödül düşecekti. Owen sıradışı bir biçimde korunmuş bu kuşu British Museum için satın almıştı. Darwin'in eski dostu George Waterhouse, duyulmamış bir rakam olan 450 sterlinlik bir ödeme yapması için Bavyera'da Pappenheim'a gönderilmişti (bu rakam fosilin kötü şöhretini artırmıştı). Darwin bir gün kanat parmakları birbirine yapışmamış bir ilk kuşun bulunacağı tahmininde bulunmuştu; ama bu bütün beklentileri aşıyordu. "Bu harika kuş hakkında" daha fazla bilgi almak için Falconer'ı sıkıştırmıştı.³³ Haberler peş peşe akarken, Darwin parçaları birleştirerek hayret verici bir tablo ortaya çıkarıyordu. Bu hayvan dinozorlar kadar eskiydi, uzun, timsahenkine benzer bir kuyruğu vardı; Owen her kanatta, tırnakları olan dört tane serbest parmak tespit etmişti.

"Bu fosilleşmiş kuş benim için çok büyük bir vaka," diye teslim ediyordu. Diğerleri de onun kadar korkuyor, onu engellemeye çalışıyorlardı. Münih Doğa Tarihi Müzesi'nde görev yapan, yașını başını almış Andreas Wagner, Darwin'in "fantastik hayalleri" içinde kaybolduğundan bu fosili kuşların atası olarak göklere çıkaracağı tahmininde bulunuyordu. Normalden farklı bir sürüngenin "Darwinci yanlış yorumları" savuşturacağı yolunda duyduklarını bir kenara bırakmıştı. Owen da kaygılıydı. Fosili res-

mi olarak tanımlamış, Kraliyet Cemiyeti’nde okunan bir sunumda ona *Archaeopteryx* ismini takmıştı. Bunun bir kuş olduğunu hiç kuşku olmadığı; ama ilkel bir kuş olduğunu, parmakları ve kuyruğundan dolayı ilk omurgalı arketipine yakın bir yerde durduğunu söylüyordu.³⁴

Darwinciler inisiyatifi yeniden kazanmak için harekete geçtiler. Taşta gaga da tespit edildi, en fazla tartışma yaratılan şey de, dört, belki de beş dişte minenin parlaklığının hâlâ görülebiliyor olmasıydı. *Natural History Review*’da duyurulduğu üzere, dişlerin keşfedilmesi, bu arkaik kuşun *Türlerin Kökeni*’ne dair o büyük soruya” bir ilgisi olduğuna kuşku bırakmıyordu. Hooker burada başka bir büyük ders göründü. Owen’ın sunumunun bir bölümünü bulmuş; ansızın bir litografi avı başlatan bu fosilin Darwin’ın, fosil kayıtlarının eksik olduğu yolundaki sözlerini doğruladığını fark etmişti. Evinde “Ozonlu Suyu”nu yudumlayarak çilek çeşitlerini ayıklayan Darwin ise “uzun bir kuyruğu ve parmakları olan bu harika kuşu yaratık” karşısında seviniyordu. Köken’in bir sonraki basımı için bir not dosyalandı.³⁵

Huxley’nin o kış işçilere verdiği konferanslar Darwinciliği popüler hale getirmiştir. Bunun peşi sıra, dört penilik altı adet broşürü bir araya getirerek oluşturduğu küçük kitabı Aralık ayında yayınladı (dinleyiciler arasında oturup notlar alan girişimci bir korsan tarafından basılmıştı). Darwin övgüler yağdıryordu; kitap “büyük bir eserdi,” “tek kelimeyle mükemmel.” Aslına bakılırsa o kadar iyi idi ki “Dükkânı tamamen kapatabilirim,” diyordu. İşin özüne gelince konuşmalar inişli çıkışlıydı. Huxley Mr. Darwin’ın “modern kara sanatlardan biri” olmayan bilimini savunup haklı çıkarıyor; Köken’in spekulatif bir yöntemi olduğu yolundaki yalanların önüne geçiyor olabilirdi.³⁶ Fakat *hâlâ* kısırlık konusundaki itirazını tekrarlıyordu. Darwin araştırmacı gazetecilerin vahşice davranışını bekliyordu; ama dost bir buldogun durmadan çımdıklemesi beklemediği bir şeydi.

Ona göre, dostlarının hiçbir yeterince uzağa ya da yeterince hızlı ilerleyemiyordu. Kamuoyunun onlara takdirle yaklaşmasına gıpta ediyor, kendisinin daimi korkularını dağıtmak için onların duygusal destegine ihtiyaç duyuyordu. 4 Şubat 1863’tে Lyell’İN *Antiquity of Man* [İnsanın Eski Devirleri] adlı kitabı yayınlandı. Darwin “bu büyük kitabı” neşeye karşıladı, ardından Eraslara götürüp on günde okudu. Sir Charles’ın onayı, o zamana dek aldığı en önemli onay olacaktı; eski hocasının “türlerin de-

gişimi konusunu” müthiş bir biçimde desteklemesini bekliyordu. Fakat bu altmışlık adam maymunlar ve ölümsüzlüğü diline pelesenk etmişti, Hooker da Lyell’İN “eski jeolojisİ ve biyolojisİ işlerin yeni durumuna uyarlamak için büyük bir işe giriştİğini” biliyordu. Hal böyle olsa da “kitabın satışı müthiş olacaktı.” “Ne satış ama!” diye haykıryordu Darwin; basıldığı gün kitapçılara 4000 adet dağıtılmıştı. Hooker haklıydı, “Lyell kumuoyunu duyabiliyordu.”³⁷

Antiquity of Man, yumuşatılmış bir çalışmaydı ve kitap çarpıcı bir etki yaratmış olsa da Lyell’İN utangaçlığı Darwin’I hayal kırıklığına uğratmıştır. Çok fazla şey söylemişti, ama çok fazla şey de atlanmıştı. Kitabın bir kısmı bayat bir tartışmaydı, Lyell’İN oyunda kendisinin çok önünde olan arkeologlardan yaptığı bir “derlemeYdi;” gerçi Lyell ayak izlerini “o gözleinceye kadar hiçbir şeye güvenilmemesi gerektiğini” söyleyerek kapatmıştır. Kitabın bir bölümyle –küçük bir bölüm– transmutasyonla ilgili kanıtların zayıf bir özetiNden oluşuyordu. Lyell, Owen’IN beyin hakkında yaptığı çalışmalarla saldırıyordu (Huxley bunları sufle vermişİ); ama hiçbir yerde “türlerin değişimine inandığını, buna bağlı olarak insanın maymuna benzer bir atadan geldiğine inandığını açıkça” söylemiyordu. Lyell gözle görürler biçimde uğraşıyordu, ama hareket edemiyordu. İnsanın tarihini çok eskilere götürmüştü, ama insan doğasının manevi yönünü açıklamak için “yeni ve güçlü sebeplere” başvurarak onu alçaltmayı reddetmiştir.³⁸

Downe’da Darwin’IN sabrı tükenmişİ. Lyeller birkaç günlüğüne kalmaya geleceklerdi, o da kendini bir karşılaşmaya hazırladı. Hooker’A “Korkuyorum,” demişti, “ama türler hakkında açıkça konuşmaması, insan hakkında o kadarını bile söylememesi karşısında ne kadar büyük bir hayal kırıklığı yaşadığımı söylemem gerekiyor. Bu fikranın en güzel tarafı, Lyell’İN eski zamanlardan bir şehidin cesaretiyle davranışmış olduğuna inanması.” Fakat Lyell mücadele etmişİ, hiçbir şehit de insanı “mahvolmuş bir baş melek” olarak kabul etmekten çıkış yükselsİ bir hayvan kadar görecek kadar ileri gitmemiştir. Durumunu Darwin’E “İnsanın kesintisiz bir biçimde hayvanların soyundan gelmesiyle ilgili olarak halihazırdaNki kanıtları tam anlamıyla dile getirdim, hatta *hissiyatımın* ötesine geçtim,” diye açıklıyor. Lyell’İN; onun gibi, otuz yılını ve *Principles of Geology*’nin dokuz basımını hayvanların transmutasyon geçirdiğini çürütmeye adamış birinin “orangutanlara girişmesini” beklemek gerçekçi değildi. Darwin, “Senin hükmün bu konuda yeni bir devir açabilirdi,” diye homurdanıyordu;

“şimdi benim açımdan her şey bitti.”³⁹ Kendini o kadar hasta hissediyordu ki Lyell’erin ziyaretini iptal etti.

Huxley’nin *Man’s Place in Nature* adlı kitabı şubat ayının sonlarında çıktığında, “Yaşasın, Maymun Kitabı çıktı,” diye bağırdığına hiç kuşku yok. Onun zevkine daha uygundu bu kitap, Hooker’inkine de; Hooker bu kitap için “inanılmaz derecede akıllica,” demişti. Kitabın başındaki resimli sayfa metinden daha yüksek sesle konuşuyordu. Resimde bir iskelet dizisi görünüyordu; sanki bir tramvay durağında sıralanmış gibiydiler; arkada kuyruksuz ve uzun kollu bir şebek vardı, ortada kambur duran kuyruksuz maymunlar, grubun en başında da bir insan duruyordu. Argyll Dükü, beyinlerinin benzer biçimde sıralanamamış olmasına müteşekkir “Çirkin ve garip bir sıralama,” diye söylemişti. Bu “anlaşılmaz biçimde konuşan, kendisini alçaltan kuyruksuz maymun” sürüsü, *Athenaeum*’un da dışlerini gücürdürmesine neden olmuştu. Dergi Lyell ile Huxley’yi insanın haysiyetini sinikçe alçalttıkları gerekçesiyle aynı kefeye koymuştu; biri insanı “yüz bin yaşına” getirmiştir, öbürü “yüz bin maymunu” insanın atası ilan etmiştir.⁴⁰

Man’s Place, Owen tartışmasına son noktayı koyuyordu. Owen kendi kendisinin en büyük düşmanydı; lafi çevirdiği ifadeleri parodiyi davet ediyordu. “Canlı varlıkların mukadder varoluşunun sürekli işleyışı” ifadesi basitçe Tanrı’nın, türleri (yne bir tür ilahi emir olan) doğa kanunları yoluyla sürekli yeniden doğaya uygun hale getiren, “tahmin eden bir Zekâ” olduğu anlamına geliyordu. Fakat Huxley bu ifadeyi bir tür semantik kargaşa olarak ele almıştı. İlahi kudretle ilgili bu tür yavan sözler kabarmakta olan akılçi Darwinci saflarını kızdırıyordu. Hatta Owen’ın sözleri kulağa baştan savma geliyordu, *Man’s Place*’te bunları sermayeye çeviren de Huxley oldu:

“Organik biçimlerin mukadder sürekli varoluşuna” değinen bir formülü ilan edildiğini işitmış olsam da açıkta ki bir hipotezin ilk görevi anlaşılır olmaktadır; oysa bu hipotez tamamen aynı anlama gelecek şekilde, geriye doğru, ileriye doğru ya da yanlara doğru okunabiliyor.

Darwin bu “lezzetli sataşmayı” beğenmişti. Owen’ı mihlarken sahneye konulan oyun satışları artırmış, *Man’s Place*’in satış rakamı hızla bine ulaşmış, kitabın birkaç hafta sonra yeniden basılması gerekmisti.⁴¹

***

Fakat Darwin'in Lyell'le ilgili olarak yaşadığı hayal kırıklığını hiçbir şey telafi edemiyordu. *Antiquity of Man*'i okurken yeniden kusmaya başladı; o kadar fena kusuyordu ki Emma ağır önlemlere başvurdu. Charles, "İçimi burkuyor," diye Hooker'a iç geçirmiştir, "ama Emma, iki aylığına hep birlikte Malvern'a gitmemiz gerektiğini söylüyor." Kaplıcaya on iki yıldır adım atmamıştı, hatırları çok derin izler açmıştı. Şimdi bile "sert bir egzema nöbeti beni bu travmadan kurtarır" diye düşünüyordu. Ama hayır, ilimli bir nöbet takatini kesip yola çıkış tarihlerinin ertelenmesine neden oldu. Charles, ümitsizlik içinde ailesini ziyaret etmeye çalıştı, bu değişikliğin ona iyi geleceğini umuyordu. Fakat durumu daha kötüleşti, hazırlan ayına gelindiğinde koltuğuna mahkûm olmuştu, ancak ve ancak filizlenen bitkilerini seyredebiliyor. Gray, bir paket yabani salatalık tohumu göndererek onu şaşırtmıştı, tohumlar filizlenmiş, hastamıza çengel atar olmuşlardı. Hasta yatağından gece gündüz, uzun, kemende benzer filizlerin büyümесini; bir halka şeklini almasını; önce bir yöne, sonra diğerine doğru ilerlemesini izliyordu. Hooker'a, "Filizlerim beni çok eğlendiriyor," diye anlatıyordu; izlemek için biraz daha egzotik tohum göndermesini rica ediyor, "tam da bana yaraşır cinsten bir ayrintılara takılma işi," diyordu.⁴²

Egzeması geçti, ama tam da o sıralarda Dr. Gully'nin hasta olduğu haber geldi ve Malvern gezisi bir kez daha ertelendi. Charles bütün yaz boyunca "hiç olmadığı kadar münzevi bir hayat" yaşadı. "Şeytanca baş ağrıları" başlamıştı, ağustos ayına gelindiğinde yine her sabah kusuyordu. Küçük bir şeye doldurduğu kusmuğunu analize gönderdi, ama bir sonuç çıkmadı. Eylül ayında av mevsimi açılınca, Emma nihayet yola çıkışmanın bir yolunu buldu. Charles'i, onlara "eski zamanları" hatırlatan silah seslerinden uzak yerlere götürdü. Malvern'a gittiklerinde, eskiden kaldıkları yerde kalmaktan kaçındılar; ama kasabanın çağrıştırdığı üzüntülerden kaçınmanın bir yolu yoktu. Charles ile Emma, Annie'nin mezarnı hiç görmemişlerdi. Mezarlıkta dolaşmak Emma için epey zor olmuştu, fakat mezar taşını bulamamaları içlerini paramparça etti. Charles hemen iğrenç bir vandallık sonucu mezar taşının çalıldığı sonucuna vardı. Mezar taşını bir kez görmüş olan Fox'la temas kurdular ve onun sayesinde Emma üstünü otlar bürümüş mezarı buldu.⁴³

Çok yıkıcı bir tesadüf eseri, birkaç gün sonra, 29 Eylül Salı günü Hooker'dan bir not aldılar; "çok sevgili küçük ikinci kızım burada bir saat önce öldü." Hooker'ın altı yaşındaki Minnie'si "birkaç saat süren tehlikeli bir hastalığa" yenik düşmüştü. Doktor, Minnie'nin ölümünden üç dakika önce haber vermiş; Hooker da bu değerli dakikaları kızının başucunda geçirmiştir. Birkaç gün sonra, "Sevgili küçük kızımı biraz önce gömdüm," diye yazacaktı.

O herkesin gözünde benim sürümün çiçeğiydi, yürüyüşlerimde yol arkadaşımdı, çocukların arasında müziğe ve çiçeklere karşı ilgi gösteren ilk çocuğumdu; tanıdığım en tatlı huylu, şefkatli şeydi. Sesinin kulaklarımдан gitmesi uzun zaman alacak; şömine başında ve bahçede elimin içine sokuluveren o küçük elinin bıraktığı hissin silinmesi de öyle, nereye gitsem benimle.

Malvern'daki hatırlalar sel olup aktı. Charles yasla cevapladı onu: "Sözlerini çok iyi anlıyorum: 'Nereye gitsem benimle.' Tanrı seni korusun en iyi dostum." Mektubu tekrar tekrar okuyan Charles "zavallı küçüğü" için tekrar tekrar gözyaşı döktü. Fakat zaman iyileştiriyordu, gözyaşları da "eski günlerin o dayanılamaz acılığını yitirmiştir."⁴⁴

35. Bölüm

Canlı Canlı Mezarda

Güller altı ay dinlenmesi talimatı vermişti ama Charles'in yapıp yapabıldiği altı ay hasta yatmak oldu. O kadar zayıf düşmüştü ki kalem bile tutamıyordu; o söylüyor, Emma yazıyordu. İyi haberler, Köken'in İtalyancaya çevrilmesi onu hareketlendirmeye yetmemiştir. Aileyle ilgili haberler de yeterince sarsamıyordu; oysa dul kalmış Charles Langton'ın Darwin'in zayıf, 53 yaşındaki kız kardeşi Catherine'le evlenmesini herkes abes bulmuştu. Darwin her gün koltuğa kollarını ayaklarını yayarak uzanıyor, "hızla bayır aşağı sürüklendiyor;" bir gün ölmüş olmayı diliyor, ertesi gün "birazcık daha iş çıkarabilecek için yaşamayı" istiyordu. Ziyaretçilere yer yoktu; dostlara ve özgür düşüncenin haccına çıkanlara kapısı kapalıydı. Harley Street'ten doktorlar gelip idrar dolu şişelerle gidiyorlardı. Hiçbir şey işe yaramıyordu; hiç kimse "beyninde ya da kalbinde" bir soruna rastlamamıştı. Daha da dibe batıyordu, 100 metre yürüyüp seraya gitmeye bile dermanı yoktu, hatta *The Times*'a bile ayak uyduramıyordu; Emma'nın "çöpten" romanlara geçmesi gerekmisti. Charles her yemekten sonra kusuyordu, geceleri birkaç kez çıkarıyordu; bir keresinde 27 gün boyunca böyle devam etti. Bitip tükenmiş bir halde, "hayati çok kısa sürmezse," "birazcık daha yukarı doğru sürünebilecek" olmayı diliyordu.¹

Onu elden ayaktan düşüren bu hastalık 1864 baharına kadar devam etti. Nisan ayı insaflıydı, durumu düzelmeye başladı, artık serada oturabiliyordu. Yıllar boyunca aralıklı olarak eflatun altın kamışlar (*Lythrum*) yetiştirmiştir, her zaman doğanın tuhaflıklarına vurulmuştu, ama üç cinsiyetten daha tuhaf bir şey yoktu.² Cinsellikle ilgili muammaları seviyordu; çünkü kısırlık ve evrime çok yaklaşıyorlardı, ayrıca çiçek yetiştirmek için mükemmel bir bahane sunuyorlardı. Darwin tuhaf çiçeklerinin gerisindeki sebebi belirleme çabasıyla *Lythrum*'lar arasında her tür "gayrimesru evliliği" gerçekleştirmeye soyundu. Biraz güç kazandıkça tohumları ayıklıyor, yeni nesiller dikiyordu.

Lythrum'un üç çeşit çiçeği vardı. Dişi olan (polen alan) stigma uzun, orta boy ya da kısa olabiliyordu; bunun boyu ne olursa olsun iki eril (polen üreten) stamen çiçeğin üzerinde geri kalan iki oyuga yerleşmiş oluyordu; dişi stigma uzunsa, eril stamenler orta ve kısa boylu oluyordu; stigma orta boyluysa stamenler uzun ve kısa; kısayla stamenler uzun ve orta boylu oluyordu. Kimse doğanın neden böyle tuhaf bir düzenlemeye başverdiğini sormamıştı ve kimse bunu işlevsel açıdan değerlendirmemişti. Darwin olası 18 cinsel kombinasyonu gerçekleştirdiğine seviniyordu, her boyutta stamenden her boyutta stigmaya polen sürmüşt, tohumları saymış ve kısırlık olup olmadıklarını test etmek için onları onlarca saksıya dikmişti.

O yıl nisan ayında yüzlerce tohum ayıklamış, sonuçları tablo haline getirip Linneaus Cemiyeti için bir makale kaleme almıştı. Yalnızca altı “evliliğin” “meşru” olduğu, bunların her birinde de stamenlerle stigmaların saplarının aynı uzunlukta olduğu görülmüyordu. Darwin'in çıkardığı tablolar boyalar arasında uyumsuzluk ne kadar fazlaysa “gayrimeşruluk” ve kısırlık sıklığının o kadar fazla olduğunu açıkça ortaya koyuyordu. Uzun stamenler ve kısa stigmalar (aynı bitkide bulunan) kısırlık tohumlar üretiyordu: bu doğanın çapraz döllenmeyi sağlamaya yönelik fiili mekanizmlarından biriydi.

Gayrimeşruluktan bahsedilmesi, en azından Erasmus Darwin'in torunundan bu lafların iştilmesi hanımları şaşkınlığa uğratmıştı belki de. (Büyükbabanın gayrimeşru çocukların yaratma deneyleri hâlâ dedikodu malzemesi oluyordu. Darwin tam da o sıralarda botanikçi dostu Francis Bott'un dul eşinin, ihtiyar Erasmus'un gayrimeşru torunu olabileceğinden kuşkuluyordu.) Fakat Darwin çok duygusuz ve yöntemciydi; bitkilerin aşkıını soğuk, klinik hesaplamlara indiriveriyordu. Kısırlık tohumları saymak bir şekilde, romantik olmayan, veri toplayan bir çağ'a gayet uygun düşüyordu. Erasmus'un çiçekleri ete kemiğe büründürmesi, dişi saplarla stamenleri öpücüklere kucaklaştırması ona göre değildi:

İki şövalye mis kokulu sunağının önünde eğildi
Tapınılışı Melissa! Ve iki emir eri refakat etti.

Yine de hâlâ alay edebiliyordu. Mrs. Becker'in, başkanlık ettiği hanımlar edebiyat cemiyetine bir şey öğretmesi ricasını kırmayan Darwin onla-

ra “*Lythrum salicaria*’nın üç biçiminin cinsel ilişkileri üzerine” başlıklı makalesini gönderdi. “Doğa çok karmaşık bir evlilik düzenlemesini mukadder kılmıştır; daha açık bir deyişle, üç hermafrodit arasında üçlü bir birlikteşlik gerçekleşir; hermafroditlerin her biri dışı organları itibarıyla diğer iki hermafroditten çok farklıdır, erkek organları itibarıyla kısmen farklıdır ve her birinde iki ayrı erkek kümesi bulunur,” sözlerini işittiğinde kim bilir kaç kişinin yüzü kıpkırmızı olmuştu.³

Darwin *Lythrum*’la işini bitirdiğinde yatak odası, çalışma odası ve servalar tırmanan, sarmalanan sarmaşıklarla dolup taşıyordu. Her yer Hooker’ın egzotik bitkileriyle ve ticareti yapılan sürüngen asmalarıyla kaplanmıştı: Queensland’den balmumu çiçekleri, Seylan’dan *Cerepegias*, çarkıfelek çiçekleri ve şeytan şalgamları. Elbette ki sadece tek bir tür değil, yedi tür yabanasma, sekiz tür Hint teresi... Darwin, sürünen filizler hakkında kısa bir makale kaleme almak için Mayıs ayında masasının başına otururken, başkaları da insan çeşitlerine biraz daha korkutucu bir biçimde eğilmekteydi.

Lyell’İN *Antiquity*’SI ve Spencer’İN *Social Statistics*’I Wallace’I insanın evrimi konusunda açıkça konuşma noktasına getirmiştir. O ay Darwin, Wallace’IN, çırkin denecek derecede aşırı ırkçı, kölelik yanlısı Antropoloji Cemiyeti’nde yaptığı ilk sunumu hatmetti.

Cemiyet kendisi bir tiksinti kaynağıydı ve Amerikan İç Savaşı Darwin’IN tiksintisini daha da artırmıştı. Gray’IN Vahşet Savaşı sırasında yaşanan “korkutucu kıyım” hakkında verdiği haberlere rağmen, Darwin kararlı bir tavırla “köleliğin yıkılması uğruna pekâlâ onlarca yıl savaş verilebileceği ni” savunuyordu. Köleliği haklı çikaran bilimsel bir gerekçe yoktu, rakip Etnoloji Cemiyeti de buna tamamen katılıyordu. Londralı partizanlar artık biyolojinin vazgeçilemez hakikatlerine yaslanarak ırk meselesi konusunda siperlerini kazmakla meşguldü. Beyazların üstünlüğünü savunan Antropoloji Cemiyeti üyeleri, köleliğin lağvedilmesini savunan Etnoloji Cemiyeti üyelerinin (bunların başını Huxley, Busk, Lubbock, Galton ve Wallace çekiyordu; Darwin onur üyesiydi, Eras da konseyde yer alıyordu) girtlagına çöküyordu, değerlendirmeye yazıları da sözlü suikastlerin üstünü örtüyordu.⁴ İşbirliğine yatkın ara bulucu Wallace, gruplar arasında, evrim konusunda cüretkâr bir uzlaşmaya dayalı bir ateşkes sağlamaya çalışıyordu. Irkların uzun zamandır ayrı olduğu (bu sözlerle Antropoloji Cemiyeti üyeleri memnun ediyordu), fakat maymun aşamasından hemen son-

ra tek bir türden ortaya çıkışmış olduğu (bu sözlerle de Etnoloji Cemiyeti üyesi Darwincileri memnun ediyordu) varsayımini ortaya atmıştı.

İyi –daha doğrusu o sıralarda biraz tereddütlü– bir sosyalist olarak Wallace insanlarla hayvanlar arasındaki farklılıklarını hareket noktası olarak benimsemiştir. İlkel toplumlarda bile “işbölmü” vardı: Bir kabilenin üyeleri avcılık ya da balıkçılık yapıyor, diğerleri de toplayıcılık ya da ekim dikim yapıyordular. Hepsinden önemlisi “karşılıklı yardımdı”: hastalara bakıyor, yiyecekler paylaşılıyor, grubun iyiliği için grup içi rekabet azaltılıyordu. Toplumsal örgütlenme güçlendikçe, bu paylaşılan “ahlaki” nitelikler doğal seçilimle bilenip mükemmel hale getirilecekti.

Rekabet bireyler arasında değil, gruplar arasındaydı. En büyük dehayı ve işbirliğini sergileyen en dayanıklı ırklar galip çıkarken, bu mücadele “Avrupalıların temas kurduğu bütün aşağı ve zihinsel olarak az gelişmiş ırkların neslinin tükenmesine yol açacaktı.” Darwin bu fikre katılabiliyordu; bu paragrafın altın koyu bir biçimde çizmişti. Kuzeyden gelen emperyal genişleme yerli kabileleri silip geçiyordu. *Beagle* seyahati ona bu kadarını göstermişti. Sayfanın başına şu notu düştü: “Doğal seçilim daha aşağı ırklar üzerinde işliyor artık; Yeni Zelandalılarla rekabete girdiklerinde, yükseklerdeki Yeni Zelandalılar Maori ırkının yöreye özgü fareler gibi ölüp gittiğini söylüyorlar.”⁵ Avrupalı sömürgeci, fare ve çiftçi sürüleri, sömürge sahillerinde firtinalar estiriyorlardı.

Wallace’ın siyasi bakış açısından göre, şimdidiye dek işbirliğine yatkın bir etik Darwincilikle uyumlu olmuştu; hatta karşılıklı yardım doğal seçilimin bir yan ürünüydü. Fakat Wallace daha sonra yön değiştirdi: İnsaatın, ateşin, giyim kuşamın ve tarımın ilerlemesi insanı kendi ortamının efendisi haline getirmiştir. İnsan fizigi temel ırksal farklılıklar yüzünden artık doğanın güçlerine tabi değildi; zekâ seçilime baskın çıkmıştı. Deri rengi ve saçlar dışında, insan bedeninin evrimi durmuştu; yüzlerce asırdır devam etmeyecekti. Zihinsel ilerleme ise hızı hiç eksilmeden devam ediyordu; insanlar dik durabilen bir kuyruksuz maymunun bedenine, ama bir ütop yayı tasavvur edebilecek bir zihne sahipti.

Wallace’ın doğal seçilime dayalı grup ahlaklı, toplumu hiç de Darwinçi olmayan bir yöne doğru sürüklüyor. Yaşlı sosyalist bu moral rejimin geçerli olduğu bin yıla iyimser gözlerle bakıyordu: herkes “kendi mutluluğu için çalışacaktı;” izleyip denetlemek gereksiz olacaktır, günün düzene özgürlük olacaktır; “çünkü iyi dengelenmiş ahlaki melekeler kimse-

başkalarının eşit özgürlüğünü ihlal etmesine izin vermeyecekti;” zorlayıcı hükümetler kaybolup gidecekti (“herkes kendi kendisini nasıl yöneteceğini bilecekti”), hepsinin yerini “tümüyle kamunun yararını amaç edinmiş gönüllü birlikler” alacaktı.⁶ Wallace sözlerini bu iyimser, zeki seçili min eşitlikçi toplumu doğurduğu, tuhaf bir anarşist notla bitiriyordu.

Darwin ütopyaya giden, kendi bilimiyle döşenmiş yolu bulduğuna muhtemelen şaşırmamıştı. Wallace'a beyin/beden ikiliginin “çok iyi ve çok belagatlı bir biçimde işlendiğini” söylemişti; fakat seçimimin devam ediyor olduğu noktasına itiraz etmiş, siyasetle ilgili sözlere de kulaklarını tıkamıştı. Onun akıl yürütmesine göre, Avustralyalı vahşiler, “sürekli savaştıkları” dikkate alınırsa seçilime tabi olmuşlardı. İngiliz toplumu da ancak kesintisiz rekabetle canlılığını koruyacak ve ileriye doğru gidecekti. Hastalık ve bozulmuş olanın tırpanla biçilmesi gerekiyordu; kendi himayeci düzenini ayakta tutmak için Downe'daki yardım cemiyetlerine aidat gönderip oğullarının doğuştan gelen zayıflıklarından ötürü kaygılanıp dururken bile buna inanıyordu. Lubbock'un, en büyük oğlu William'ı bankacılık sektörüne yerleştirmesini sağlıyor olsa da “doğal seçiliimi ortadan kaldırıldığı için ilk evlat hakkını” kınıyordu.

Wallace başını iki yana sallıyordu. Savaşlar uygun olanları seçmiyordu, çünkü “en güçlü ve cesur olanlar” önce ölüyordu. “Cinsel seçiliimi” de pek etkili bulmuyordu; çünkü her ırk eşlerini kendi güzellik standartlarına göre seçiyordu; ayrıca Darwin'in Avrupa aristokrasisinin orta sınıflardan daha yakışıklı olduğu yolundaki iddiasını da kabul edemiyordu. Aristokrat sınıfların yalnızca “tavırları” ve incelikleri güzellikle “karıştırılıyordu.”⁷ İki adam arasında siyaset baş göstermeye başlamıştı.

Wallace'in zihni fikirlerle dolup taşıyordu. Lyell'i Borneo'daki mağaraların “atalarımızı” ortaya çıkarabileceğine ikna etmişti. Erasmus kardeşine Lyell'in bir keşif gezisi başlatmaktan yana olduğu, Brixham Mağarası'na inenlerin desteğini kazanmaya çalıştığı haberini vermişti. Hatta Lyell hükümetin atadığı Saravak Racı Sir James Brooke'la bir toplantı bile düzenlemiş, “kayıp halkayı olmasa bile, nesli tükenmekte olan orangutanlar bulabilecekleri” fikrini ortaya atarak onu teşvik etmeye çalışmıştı.⁸ Fakat bunun için para verilmiyordu, Britanya Konsolosu da devasa mağaraları bizzat keşfetmeyi kabul etti.

Orada ne tür mağara fosillerinin bulunduğu meselesi, öyle görünüyor ki işleri karıştırmıştı. Neanderthal insanı bir oraya bir buraya çektiştirili-

yordu. Bazlarına göre “zavallı aptalın” biriydi; bazlarına göreyse hayvanca “düşünceleri ve arzuları” olan ilk insandı, *Homo neanderthalensis* akıllı olmayan ilk insandı. Tufan öncesi devirlere ait aletlerin üstünde bulunan fosil üst-kafatasları, dini basını uzun yorumlarda bulunmaya sürüklüyordu. Quaker yayın organı *Friend*, “Âdem öncesi” bir insan olduğu kabul edilse dahi bu insanın “Âdemin soyundan gelenlere, Ay’ın muhtemel sakinlerine olduğundan daha yakın olduğunu” söylememizi sağlayacak bir kanıt bulunmadığı şeklinde akıl yürütüyordu. Aşağı Kilise* cemaatinin yayın organı *Morning Advertiser*, Neandertal insanının, “Kitabı Mukaddes’in Yaratılış bölümünde bahsedilen ‘yaşayan bir ruhu’ olmayan ‘insan’ olup olmadığı” sorusunu yöneltiyordu. Muhtemelen hayvani bir insandı, “bir hayvandan ibaretti, çok geride kalmış o devirlerin yarasaları ve kertenkelelerinden daha fazla dikkate alınacak bir yönü yoktu.” Bu speküasyonlar ve Huxley’nin ahlaken mevcut düzeni yerle yeksan etme yönündeki girişimleri Kardinal Wiseman’ın bir mektup yayılmasına neden oldu; Wiseman “sırf bir kafatasının ya da eski devirlerden kalma bir balık kılçığının Kitabı Mukaddes’teki öğretilerin karşısına konabilmesine” hayret etmişti. Erkeğin bir babunun “olgunlaşmış zekâsına,” kadınınca babunun “olgunlaşmış zerafetine” sahip olduğunu öğreten profesörleri kınıyordu. *The Times*’ın açıklamasında da, “Ahlaki ve manevi hakikate inancımızı bilimsel hakikatin anahtarını elinde tuttuklarını iddia edenlerin yargılara tabi mi kılacağız?” diye soruluyordu.⁹

Bütün bunlar olup biterken *Essays and Reviews* tartışması da devam edip durdu; bu tartışmanın liberal Anglikancılığı ulusal bir skandal haline almıştı. Yüksek rütbeli din adamları yazarların dinamik, mucizeleri dışlayan Hıristiyanlığına ateş püskürüyordu. Buna hoşgörüyle yaklaşılırsa, Otuz Dokuz Şart’ın hiçbir anlamı kalmayacaktı; dini müessesese tümüyle tehlike altında olacaktı. Kitabı Mukaddes ve ebedi cezalandırılma hakkında gevşek görüşlere sahip oldukları gerekçesiyle dinden çıkışmış olmakla suçlu bulunan din adamı iki yazar Devlet Danışma Meclisi’nin Yargı Komisyonu’na temyiz başvurusunda bulunmuşlar; komisyon “cehennem kararını reddederek” haklarında verilmiş hükmü bozmuştu. Wilberforce köprüyüordu, Canterbury ve York Piskoposlarına komisyon aleyhinde oy kullandıkları için yazılmış bir teşekkür mektubunu imzalamış olan, dini

---

* Yüksek Kilise ritüelcilik ve Anglo-Katoliklik'e eğilimi, Aşağı Kilise evanjeliklige eğilimi ifade eder. -ç.n.

kurumlar dışından 137.000 kişi de öyle. Hukuki yollar tüketildiğinden, din adamları birleşip halka açık bir protesto gösterisi düzenlemişlerdi; evangelikler ile Yüksek Kilise din adamları düşmanlıklarını gömüp el sıkışmışlardı. Oxford'da Kitabı Mukaddes'in esinlendirmesini ve ebedi işkenceleri savunan bir bildirge hazırlanmış, 24.800 din adamına dağıtılmıştı. 11.000 imzacayı arkasına almış olan Wilberforce, Canterbury Meclisi'ne gitmiş; haziran ayında *Essays and Reviews* hakkında bir "kilise meclisi kınaması" çıkarmayı başarmıştı.¹⁰ Bir geri tepme mayalandırdı, evrim açısından hayra alamet değildi bunlar.

Darwin bunları pek dikkate alıyor değildi. Toplum, ölçülemeyecek olanlarla uğraşırken o sarmaşık dikip duruyor; sarmaşıkların nasıl evrildiğini anlamaya çalışıyordu. Masalar ve pencere pervazları birbirine dolanmış bir sarmaşık ve filiz kütlesiyle doluydu; Darwin her çıktıya saksılar yerleştiriyor, bitkilerin yayılmasının zamanını tutuyor, ışığın etkisini sinyordu. Sıcak yaz günlerini, şerbetçiotu tarlalarında, bitkilerin sırkıla-ra sarılmasını izleyerek geçiriyordu. Şerbetçiotlarını eve taşıyıp büyümelerini yavaşlatmak için uçlarına ağırlık bağıladı; hasta yatağına oturup izliyordu. Evin etrafındaki bağlar, asmaların sarılma hareketlerinin zamanını işaretlediği boyalarla surreel bir görünüme bürünmüştü.

Yabanasmaşı da kancalarını kullanarak sıkıca sarılıyordu, Darwin, araştırmaları hiç olmazsa kapsayıcı olsun diye bu yapraklı tırmanıcıları da incelemeye başladı. Bu asmaların, gövdeleriyle sarılanlar ile filizleriyle sarılan bitkiler arasında evrim halkaları olduğunu düşünüyordu. Bu bitkiler onun amacına hizmet ediyordu: Kancaların değişim geçirmiş yaprak sapları olduğunu, filizlerin de zorla kement halini almış yapraklar ya da çiçek sapları olduğunu düşünüyordu. Bu değişiklikler bir bitkinin tutunarak, helezonlar yaratarak bir varoluş mücadeleci vermesine yardımcı oluyordu. Orkidelerin üreme aygıtları gibi, bu değişiklikler de türün hayatı kalmasını sağlıyordu. Eğlencesi her zaman olduğu gibi büyük bir projeye dönüştü. Yazın dört ay boyunca Gray'in yabani salatalık tohumları yüzünden işinden geri kalmıştı; 13 Eylül'de tamamladığı makale ise o kadar genişlemiştir ki Linneaus Cemiyeti bunu "Tırmanan Bitkilerin Hareketleri ve Alışkanlıklar" başlıklı 118 sayfalık bir monografi olarak bastı.

Makaleyi bitirdiğinin ertesi günü evcil ördeklerine ve kazlarına geri döndü sürüne sürüne. Tamamen iyileşmiş sayılmazdı: en küçük bir telaş bile onu yere sermeye yetiyordu. Ekim ayında Lyellerle birlikte geçirdiği 10

dakikanın ardından “kusup durarak berbat” bir gün geçirmiş, kendisini “canlı canlı bir mezarın içine sıkışmış” gibi hissetmişti; bu durum Lyell’in transmutasyonu desteklememesinden hâlâ ne kadar büyük bir rahatsızlık duyduğunu gösteriyordu. Mezarından, süs hayvanı yetiştircilerinin yüzunge gülmeye, ihsan dağıtmaya devam ediyordu. Dara düşmüş yetiştircilere destek veriyordu; bir bahçivanın Hindistan biletini almasına yardımcı oldu, hayranlarına da imza dağıttı.¹¹ Bu can sıkıcı varoluş biçimine ihtiyacı vardı, dünyayla posta yoluyla başa çıkmayı tercih ediyordu.

Mektuplarla yaşıyordu; özellikle de oğullarından gelen mektuplarla. Cambridge’ın yeni öğrencilerinden George ona üniversite hayatı hakkında taze haberler veriyordu; Clapham Okulu’ndaki Frank ise okul müdürü Peder Wrigley’nin verdiği usandırıcı “logaritmik hesaplardan” yakınıyor; ona matematik yüzünden çektiği ıstırabı hatırlatıyordu. Ağırkanlı ve zayıf olan Lenny ile Horace hâlâ evdeydiler, yörenin din adamlarından ders alıyorlardı. Herkes onların üstüne titriyor, bir çöküş yaşamalarından korkuyordu. Downe’ın eski papazı Peder Innes uygun okullarla ilgili sağlam tavsiyelerde bulunmuş olsa da Charles onların geleceğinden korkuyordu.

Innes de artık yazıştığı isimlerden biriydi, yeni bir ismi vardı: Brodie Innes. İskoçya’nın dağlık bölgelerinden araziler kendisine miras kaldığında ismini değiştirmiş, karısı ve netameli oğluyla buraya yerleşmiş, kiliseyi Vaiz Peder Thomas Stephens’ın şaibeli ellerine bırakmıştı. Bir papaz evi olmadan, güçlü bir rahibi Downe’ a çekmenin imkânsız olduğu anlaşılmıştı. Hâlâ kilisenin başında olan Brodie Innes, vekili ve habercisi olarak Darwin’e sırtını dayamıştı. Yillardır ikisi Kömür ve Kılık Kıyafet Kulübü ile Dostluk Derneği’nin sütunları olmuşlar; Innes giderayak Darwin’ı köy okulunun hazinedarı yapmıştır. Peder Henslow’ un eski tilmizi, kendi işlerine rağmen bu görevi memnuniyetle kabul etmiştir. Yoksul komşuların gelip geçici ihtiyaçlarını karşılamak da manevi ihtiyaçlarını karşılamak kadar bir görevdi; Stephens dini meseleler hakkında haberler verirken Darwin de yöredeki kilise siyasetiyle Innes’i bunaltıyordu. Darwin ile Stephens iyi bir bileşim olmuşlardı. Biri liberal biri Tory olabilirdi; ama toprak sahibi olarak Darwin ile Brodie Innes çıkarlarının kesiştiğini görüyorlardı. Innes, kiracılarının ahlakından ötürü kederlenirken, Darwin’ı Elgin’ in el değimemiş doğasında geçen av hikâyeleriyle eğlendiriyordu. “Kesinlikle dürrüst olmaktan uzaklar; fakat hepsi de dindar bir İngiliz kilise muhalifi gibi dindarca sözlerle dolu. Daha ne diyebilirim ki?”¹²

***

Huxley'nin çemberi Darwin'i savunmacı bir biçimde çevrelerken, o da kendini daha rahat hissetmeye başlamıştı. Çember 1864'te ciddi biçimde daraldı, ama o sıralarda bütün taraflarda militan bir kalkışma gözle görülür bir hal almıştı. Anglikan Meclisi'nde evangelik bilimadamları Tanrı'nın Kelamı ile İşlerinin uyum içinde olduğuna inançlarını yeniden ortaya koyan bir bildirge sunmuşlardı; bunu İngiltere Kilisesi'nin "Kırkinci Şartı" haline getirmeye çalışıiyorlardı. Meseleyi British Association'a taşımışlardı; Huxley'nin "tehlikeli kliği" burada "yetki sahibi Hristiyan vazırler arasında bile son yıllarda kendine müritler bulan şüpheciliğe dayanak olarak" yerleşik öğreti karşılığını yayıyordu.¹³ Delegeleri kendi taraflarına çektiğçe kurumun yıllardır varlığını koruyan dini tarafsızlık yaldızı sökülüyor, bölünme ve ayırmalar baş gösteriyordu.

Darwinciler ile radikal Kilise muhalifleri karşı tarafa sıkışmışlardı. "Yeni reform sürecini" ezip geçecek at gözlüğü takmış bir Toryciliğe isyan eden bu kesim evrimci doğalcılığın savunmasında birleşmişti. Huxley, Hooker, Tyndall, Busk, Spencer, Lubbock ve başka iki kişi daha 3 Kasım'da, Albemarle Street'teki St. George's Oteli'nde kendi aralarında, dışarıdan bakanların göremeyeceği, masonlarındakine benzer Darwinci bir loca kurduklar: Kendisini hiçbir teolojinin "ket vurmadığı" bilime adamış, yemekli toplantılarında bir araya gelen bir kulüp olacakları. Spottiswoode da onlara katılmış, böylece sayıları dokuza çıkmıştı; ama sonraları "X Kulübü" olarak anılacak bu oluşuma asla onuncu bir isim almadılar. Doğayı gerici bir teologiden, bilimi aristokrat kesimin himayesinden kurtaracaklar; İngiliz kültürünün başına entelektüel bir rahiþ geçireceklerdi. Kraliyet Cemiyeti'nin içinde yaptıkları hamlelerle, kendi müttefiklerinin seçilmesi için seçim usullerini değiştirdiler; kısa süre sonra da başkanlığın dizginlerini elliñine alacaklardı.¹⁴

X Kulübü'nün ilk işi, "Kraliyet Cemiyeti'nin zeytin dallarından yapılmış kadim tacını," Copley Madalyası'nı Darwin'e takmak oldu. Busk ile Falconer onu aday göstermişlerdi; şiddetli siyasi ayak oyunlarına, Cambridge'lilerin ihtiyar Sedgwick'i aday olarak karşısına çıkarmasına rağmen Darwin 8'e karşı 10 oyla kazandı. Lyell'in verdiği habere göre, bu durum "'Köken' kadar yerleşik öğreti karşıtı bir eseri taçlandırmaktan" korkan bazı eski üyeleri sarsmıştı. Bunun bir göstergesi olarak Başkan 30 Kasım'da yaptığı başkanlık konuşmasına kuvvetten düşürücü bir not ilüstrerek konseyin Köken'i "açıkçası ödüllendirilecek eserler alanında saymadığını" du-

yurdu. Bu gelişme infiale neden oldu; Lubbock, Hooker, Huxley ve Busk durumdan yakındılar (bu gelişme, duyduğunda Darwin'i de güçendirmişti). Huxley Konsey'in böyle bir kanya varmadığını kanıtlamak için tutanakları istedî; bu rencide edici ifadenin kayıtlardan çıkarılması için çaba gösterdi. Kitabın yok sayılması Lyell tarafından bir parça yumuşatıldı; Lyell konuşmasında "yeni bir inanca doğru giden bir yol görememiş olsa da" türlerin sabit olduğu konusunda duyduğu "eski inançtan vazgeçmek zorunda kaldığını" belirtmişti. Madalya Darwin'i canlandırmış, X Kulübü'nü güçlendirmiş, evanjelik Anglikanları da öfkelendirmiştir; Huxley'nin Darwin'e "bu ödülün dostlar meclisine yaşadığı tatminden" bahsettiği-ne hiç kuşku yok.

Darwin uzak durdu; sîrf tantanayı ve ödül törenini düşünmek bile misafisini kaldırmaya yetiyordu. Madalyayı Busk aldı ve Eraslara bıraktı. Darwin, "bu gibi şeyle pek fazla şeyi değiştirmese de" onun gibi "ihtiyarlanmış perişan bir köpeğin o kadar da unutulmamış olmasına" şaşırılmış görünyordu. "Benim için asıl madalya şu yuvarlak altın parçası değil; Huxley ile Hooker'in tebrikleri," diyordu. Eras da kardeşinin mükâfatı hakkında son sözü söyleyerek onun mahcubiyetinin üstesinden geldi. Madalyanın geldiğini haber verirken, "Yüzüne bakılamayacak kadar çirkin, şamdana çevrilemeyecek kadar da hafif," demiştir.¹⁵

The Natural History Review, Huxley'nin umduğu gibi, "kitlelere hitap etmeyi başaramamıştı;" bu yüzden de X Kulübü üyeleri enerjilerini ve paralarını –hissedar başına 100 sterlin düşüyordu– yeni bir haftalık dergiye, *The Reader'a* akıtmışlardı. Darwin onay vermişti; ama Spencer daha fazlasını istiyordu, o tuhaf yayınlanabilir mektup en azından dergiyi yerinden kaldıracaktı. *The Reader* buna karşılık Darwin'i destekleyecek, Copley'nin başkanlık konuşmasını (rencide edici ibare hariç) yayınlayacaktı. *The Reader*, muhtemelen Victoria dönemi İngilteresi'nde liberal bilimadamlarını, teologları, kitap ehlini bir arada tutma yönünde son girişim olmuştu. Galton editörlüğü üstlenmişti; 1864 yılının son sayısında "Bilim ve Kilise Politikası" konulu ezici bir başyazı kaleme alan Huxley de öyle. Huxley derin bir din duygusunun teolojinin büsbütün yokluğuyla uyumlu olduğu yoldaki ünlü sözünü bu yazısında sarf etmiştir. Din önemliydi; Huxley sekülerlik yanlılarına da "hamamböceklerinden kurtulmak için gemiyi yakmamaları" uyarısında bulunmuştur. Fakat yine de kiliseye bağlı baş belalarının silinip temizlenmesi gerekiyordu. Huxley azarlayıcı ve kışkırtıcı bir

dille bilimin “eski hasmıyla bir barış anlaşması imzalamaya da, mutlak zafferden ve teoloji üzerinde denetim altına alınmamış bir hâkimiyetten daha azıyla yetinmeye de niyeti olmadığı” uyarısında bulundu.¹⁶

Sarkastik bir Tory muhalif, meselelerin kutuplaştırılmasında Huxley’yi bile geride bırakmıştı. Kilisenin Yahudi savunucusu Benjamin Disraeli; *Tancred* adlı romanında *Vestiges*’i alaya alan nüktedan edebiyatçı, o tuhaf siyah kadife av ceketi sırtında, uyanıklık şapkası başında Oxford Diyakozlar Cemiyeti’nde kürsüye çıkmış, Wilberforce’u şöyle uyarmıştı: “Sorun şudur: İnsan bir maymun mudur yoksa bir melek midir? Tanrıım, ben meleklerin saflarındayım.” Bu gelişmeyle birlikte düşüncesiz Torycilik nerede durduğunu göstermiş oluyordu. Darwin edebiyatçı Torylerden hoşlanmıyordu; Yahudilerin esprilerine o kadar bile sempatisi yoktu, *Tancred*’i de küçümsüyordu. Kitabın sonradan görme yazارının –“Eski Ahit ile Yeni Ahit arasındaki o boş sayfanın”– kendisini Mr. *Punch*’ın ellerine teslim etmesine, Mr. *Punch*’in da onu uygun bir Yahudi meleğine çevirmesine memnun olmuştu.¹⁷

Üç hafta sonra muhalefet daha ciddi bir ton kazandı. Papa IX. Pius Katolik Kilisesi’nin, yeni İngiliz’in sevip saygı her şeye –“ilerleme, liberalizm ve modern medeniyet...” – husumet duyduğunu belirten bir genelgeyle birlikte, yanında ek bir Hatalar Özeti yayınladı. Bu, papalığın yanlışlığının ilan edilmesi yönünde atılmış ilk adımdı. Huxley bu gelişmeye *Reader*’da yayınlanan rakip bir “genelgeyle” karşılık verdi; gazetenin geniş cemaatinde tam bir katliama sebep olan “keskin bir dille” kaleme alınmış bir cevaptı bu.¹⁸ Editörlerin yetersizliğiyle birlikte bu militanlık yâncılık girişimi de nihayete erdi ve görüşlerini yaymaya çalışan Darwiniler partizan bir yayın arayışı içinde kendi yollarını tuttular.

X Kulübü’nün Papa’ya verdiği cevapla birlikte Darwin ihtiyacı olan bütün birlilkere kavuşmuştu. Eski uzlaştırıcı müttefiklerinden vazgeçmeyi göze alabilirdi. Tasarım konusunda Gray’le bir çıkmaza girmiş, Kôken’in içinde onun kaleme aldığı broşürün reklamını yapmaya son vermişti. Lyell onu hayal kırıklığına uğratmayı sürdürdüyordu. Seçilimin gerçek “yaratılış kanunu” olmadığı konusunda onun Argyll Dükü’yle aynı fikirde olduğunu iştirmek çıldırtıcıydı. Dük hazretlerinin gayet iyi hazırlanmış bir konuşmada, hayatın yukarıdanindiği, sinekkuşlarının yanardöner renklerinin Darwin’ın doğanın yararlılığına ilişkin kaba saba görüşlerini yerle yeksan ettiği yönünde laflar sarf ettiğini iştirmek daha da rahatsız ediciydi. Muh-

teşem güzellikler, böyle alçakça bir açıklamaya ters düşüyordu. Owen aynı fikirdeydi; Darwin'in karamsar Malthusçuluğu sayesinde Doğa'nın hedefinin saf ışığını algılayabiliyordu. Argyll'e, "Tek bir gerçek ruh, büyüyen tek bir misir tohumu ve gelişen tek bir balık yumurtası gibi, ender rastlanan bir istisna olabilir; çünkü kapı dardır," demişti. Ama bu dolambaçlı yoldan bir ahlaki düzeni başlatmak, "o Büyük İlk Nedeni memnun edecekse" o halde bırakın olsundu. Herkes aynı fikirdeydi; seçim yolnendiriliyordu; doğa kör, tesadüflere bağlı bir sakat değildi.

Darwin'in cesareti kırılmıştı. Dük Hazretleri'nin güzellik için güzellikten bahsetmesi, başka siyasetçiler gibi durmadan konuştuğunu, hiç dinlemediğini gösteriyordu. Lyell'e, "Orkideler hakkındaki kitabı gayet iyi bilen Dük oradan bir temkinlilik dersi almış olmalıydı," diye yakınımıştı. Gaga ve kanatlarda ortaya çıkan, pratikte hiçbir değişiklik yaratmayan ufak tefek değişkenlikler söz konusu olduğunda Dük'ün sözleri mantığa aykırıyordu. Darwin, Argyll'in türlerin dramatik bir biçimde ortaya çıktığı yolundaki inancına, yani türlere "yeni doğumlar" demesine karşı çıkyordu. "Bu çok iyi bir kuram olabilir; ama normalde olduğundan, bir santi-min 100'de biri kadar uzun bir gagayla doğan bir kuşa 'yeni bir doğum' demediği sürece benim kuramım değil."¹⁹ Darwin'in varyasyonları ileriye doğru, yanlara doğru gözle görülemeyecek kadar küçük adımlarla ilerliyordu; fakat bunları fark edebilmek için siyasetçi değil, güvercin yetişticisi olmak gerekiyordu.

Bütün bu itirazların gerisinde insanla ilgili sorular pusuda bekliyordu. Neandertaller, maymunlar, siyahı atalar; bu soru duygusal olarak yüklü ve birçokları açısından korkutucu bir soruydu. Eski kesinlikler, asırlardır davranışları yönlendirmiş kurallar tehdit altındaydı. Huxley'nin bilim dışı çevrelere verdiği konferanslarda dini emirlerin yerine Doğa kanunlarını geçirmesinin; bilime itaatin aynı amaca, toplumsal düzen ve doğru ahlaklılığı çiktigını düşünmesinin sebebi buydu. Fakat bu travmatik altüst olustan, daha doğrusu Mesihçi materyalizmin dirilişinden kaçmanın bir yolu yoktu. Kenar mahallelerden Saray'a, insanın doğadaki yeri asıl meseleydi. Lyell, Berlin'e yaptığı üç haftalık bir seyahat sonrasında Ocak 1865'te Prusya Prensesi'yle "Darwincilik hakkında nasıl canlı bir sohbette giriştiğini," onu "'Köken' ve Huxley'nin kitabı 'Antiquity' vs. vs. hakkında çok yetkin" bulduğunu anlatmıştı. "Rütbeye içgüdüşel bir saygı duyan" Darwin bunu beğenileyle karşılamıştı.²⁰

***

Şubat ayına gelindiğinde Darwin o kadar zayıf düşmüştü ki Lyell'in yeni çıkan *Elements of Geology* [Jeolojinin Unsurları] adlı kitabının ağırlığına yatacta bile tahammül edemiyordu. Kitabı ikiye ayırip kapaklarını sökümüştü. Yatacta, parçalara ayrılmış sayfalar kargaşasının ortasında yatıyordu, Falconer'in ateşli romatizma yüzünden can çekiştiği haberlerinin getirdiği ölümcül düşünceler arasında kaybolmuştu. Hugh Falconer yıllarca önce Downe'da yapılan toplantıların gediklilerinden biri olmuştu. Daha birkaç hafta önce Copley Madalyası'nın Darwin'e verilmesini sağlamak için çalışmıştı. Darwin, varoluşla ilgili bir kâbuslar selinin altında kalmıştı. Hooker da, "daha iyi bir dünyada buluşmak" gibi anlaşılmaz laflar sarf ederek bütün bunların üstüne tuz biber ekiyordu. Darwin iğneleyici bir dille onu cevaplarken, "kişinin yok olmasının," "en gözde korkum" dediği, bütün gezegenin buzlar altında kalarak yok olması ihtimali karşısında önesizlik halesi içinde kaybolduğunu söylemişti. Fizikçi Sir William Thomson'ın güneşin soğuması hakkında, yeryüzünün belirlenebilecek bir tarihte kaçınılmaz olarak donup gideceği hakkında söylediklerine kulak verseydi ya! İlahi bir topluma inanmayan insanlar nerede teselli bulacaktı? İnsanlığın yavaş yavaş evrim geçirmesi o kadar da önemli değil, diye ekliyordu Darwin; "güneş bir gün soğuyacak ve hepimiz donacağız. Milyonlarca yıllık ilerlemenin, iyi ve aydınlanmış insanların dolu her kıtanın bu sona varacağını düşünmek... Dünyanın debdebesi büyük bir şiddetle geçip gidecek!"²¹

Nisan ayına gelindiğinde yine korkutucu biçimde hastaydı. Ördeklerden ve kazlardan vazgeçmişti, evcilleştirme kitabını bitirip bitiremeyeeceğini düşünüyordu. Harley Street'teki danışmanını işten çıkarmıştı, daha iyi birini arıyordu. Busk, "gutla ilgili şikayetleri" konusunda yardımcı olabilecek bir uzman önermişti, ama aslında hiçbiri "bastırılmış gut" hakkında bir şey yapabileceğini gibi görünümüyordu. En kötüsü, tip mesleğine inancı sarsılıyordu ve Hooker da hiç yardımcı olmuyordu. Darwin ona "Doktorların ne olduğunu çıkaramadıkları her hastalığın üstüne yapıştırıverdikleri bu 'bastırılmış gut' da neyin nesi?" diye soruyordu. "Bastırılmışsa gut olduğunu nereden biliyorlar? Belirginse neden buna *bastırılmış* diyorlar?"²² Edinburg'da tip eğitimi almış birinden geldiği için pek güven verici değildi bu sözler.

Aslında gülünecek bir mesele de değildi. Darwin artık, sekiz ay sürecek dehşet verici bir hastalık döneminin içine gömülmüştü. Emma'nın tey-

zesi “Ne acılı bir hayat onunkisi,” diye yazıklanıyordu. “Ah! Pırıl pırıl gün ışığı doğuverse hayatlarına!” Fakat yaz güneşi parlamiyordu; yarı gölgeliydi, ölüm yine bir rahatlama gibi görünüyordu. Darwin haftalarca yataktan çıkmadı, Emma ona kitap okuyordu: Londra Kütüphane-si’nden romanlar, tabii sonları mutlu bitiyorsa ve eğer postadan çıkar-sa ezoterik kitaplar. Emma, Fritz Müller’in *Für Darwin* başlıklı güçlü sa-vunma yazısı ile Friedrich Rolle’nin, insan ırkının kökenlerini Güney Af-rikalı yerli kabilelere götürün *Der Mensch* adlı kitabını hızla Almanca-dan tercüme etmişti. Charles’ın *Darwinismus* denilen fikirleri, uzun bir Kitabı Mukaddes eleştirisini ve utanmaz materyalizm geleneğine sahip Al-mania’da hızla yayılıyordu.

Darwin, Lubbock’un siyasete atıldığı, West Kent seçim bölgesinde Liberal cephe'den adaylığını koyduğunu duyduğunda yeniden battı; bu şa-şılacak zihinsel israf karşısında “Aman Tanrım, aman Tanrım,” diye in-liyordu. Siyaset yalnızca *The Times*’in “acınası kısa vadeli bakış açısıyla,” bilimden daha ilginçti. Emma, Lubbock’un *Prehistoric Times* [Tarihöncesi Zamanlar] adlı kitabıyla onu canlandırmaya çalışıyordu; vahşilerden söz açılması Darwin’ı canlandırmıştı. Lubbock’un, halihazırda koltuğun sahibi Tory meclis üyesi tarafından yenilgiye uğratıldığını işittiğinde daha bir sevindi, bilime yatkın büyük bir beyin korunmuştu. Fakat Lubbock’un mahvına da bilim sebep olmuştu. *Prehistoric Times* seçim kampanyasının ortasında yayınlanmış, Kent bölgesinin isyançı seçmenlerinin cesaretini kırmıştı; seçmenler taş devri vahşileri konusunda uzman olmanın Maidstone’un trafik sorunlarını çözmeye yetmeyeceğini düşünmüştelerdi.²³

Kurtulmayı istediği şu günlerde, FitzRoy’un kaçip gitmesine hazır de-gildi. Mayıs ayının ilk günlerinde amiralin akibetile ilgili haberler aldı. FitzRoy Meteoroloji Bakanlığı’nda baskı altında kalmış, hava tahminle-ri alaya alınmıştı; bunun üzerine halet-i ruhiyesi en karanlık dönemlerinden birine girmiştir. Darwin, onun bu hallerini, isyanlarını, zihnen çöküp gitmesini *Beagle*’da görmüştü. Her şey bir komploydu: FitzRoy’un üstünden atlanmış; astı Sulivan Denizcilik Bakanlığı’nda onun can attığı görevi, Baş Donanma Subayı’na getirilmişti. FitzRoy Köken hakkında de-rin düşüncelere dalmış, bunalım nöbetleri geçirmiştir, çok yoğun çalışmış-tı; sağlığı teklemeye başlamıştı, işitme duyusunu yitiriyordu, böylece çal-kantılı firtınalarından birine kapılmıştı. 30 Nisan Pazar günü bir melan-koli nöbeti sırasında banyoya girmiş, boğazını kesmişti.

Bu haberler Darwin’ı şiddetli bir biçimde sarsmıştı. “Hayatımda bu kadar karışık başka bir karakter tanımadım. Her zaman çok sevilecek bir insan oldu ve bir zamanlar onu samimiyle sevdim; ama mızacı o kadar tersti ki, saldırmaya o kadar yatkındı ki yavaş yavaş ona duyduğum sevgiyi yitirdim ve yalnızca ondan uzak durmayı ister hale geldim. Benim tarafımdan haklı bir kışkırtma olmaksızın, benimle iki kez çok şiddetli kavuya tutuştu. Fakat karakterinde kesinlikle çok soylu, çok yüksek bir şeyleyler vardı.”²⁴

Darwin birkaç gün sonra *Westminster’ı* çkaran yayıncı John Chapman’la görüştü; Chapman artık hazırlıksızlık, bulantı ve psikolojik ilaçlar konusunda vasıflı bir uzman olmuştu. Chapman Spencer’ın ve Huxley’nin yakın dostuydu, nevrozun hâkim olduğu bir muhalifler çevresinin ortasında yer alıyordu. Hepsinin de akılcı iddialarını hasmane bir topluma dayatmaları sonucu, şu ya da bu zaman “yere serildiğine” şahit olmuştu. “Zihinleri çok beslenmiş ve gelişmiş, yükseklerde asılmış olanların, sıkılıkla yoğunluk ve ağırlıklarını değerlendirmenin zor olduğu, anlaşılması güç psikolojinin etkisiyle karışmış, değişmiş ve bu etkilerin hâkimiyetine girmiş fiziksel hastalıkları” konusunda uzmandı. Evrimci kahraman Darwin en zor vakaydı. Chapman önceden *Sea-Sickness* [Deniz Tutması] adlı kitabı Darwin’e göndermiş, onun önceden bir fikir sahibi olmasını istemişti. Önerdiği tedavi –sırt boşluğununa buz torbaları yerleştirilmesi– sınırsel şikayetlerin omuriliğin dondurulması ve uyuşturulmasıyla etkilenebileceği varsayımasına dayanıyordu.

Darwin Chapman’ı Downe’a davet etti; kendisinde görülen semptomları enince ayrıntısına dek sıraladı:

Yaş 56-57. 25 yıldır, gündüzleri ve geceleri birden gelip geçen gaz hali; yeryer kusma; kusmalar iki kez aylar boyunca devam etti. Kusma öncesi titreme, hysterik ağlama, ölüm hissi ya da yarı bayığın düşme, bol miktarda çok soluk renkli idrar. Şimdi kusmalar devam ediyor; her gaz hali öncesi kulak çınlaması, yoğun bir sevinç hissi ve hayaller. Odaklanma ve siyah noktalar. Hava değişimlerinde yorgunluk; özellikle riskli; başımdaki semptomlar ortaya çıkıyor; Emma yanından ayrıldığında sınırlılık.

Liste devam edip gidiyordu. Dr. Chapman kendisinden önce gelenler gibi şaşırılmış olsa gerek: Hasta yükseklerde asılmış olmakla kalmıyordu, çok da gerilmişti. Darwin’e bir omurilik torbası verdi; bir seferde doksan da-

kikalığına günde üç kez donduruyordu.²⁵ Darwin başta daha canlandığıni hissetmişti; Emma'nın teyzesinin dualarında istediği umut ışığı da gelince evcil hayvanlarla ilgili kitabının en fazla tartışma yaratacak bölümünü kaleme aldı.

Sırtı donmuş bir halde, kalıtımla ilgili yeni hipotezi konusunda kırk sayfa yazıp bitirdi. Bütün bu sayfaları heyecan içinde kaleme almıştı. Kuranıma isim vermesi bile evin içinde tüyleri kabartmıştı: Vücuttaki bütün hücrelerin kendisini temsil eden bir parça doğurduğu yönündeki düşüncesini aktarma çabası içinde, hipoteze "pangenesis" ismini vermişti. "Pan" ekinin, bu parçaların –yani küçük tomurcukların, gemmülerin– bütün bedenden geldiği ve üreme organlarında toplandığı fikrini aktaracağını düşünmüştü; ama karısı, bunun "kulağa kötüçül geldiğini, panteizmi çağrıştırdığını söylüyordu." Buz işe yaramış gibi görünüyordu; Darwin "pangenesis'i taslağın halinde Huxley'ye gönderdi. Hipotezi yalnızca Huxley'ye gösterdi, sonra da hipotezini "gözüpek ve incelikten yoksun" bulduğu için korkuya olduğu yere sindi. Sevdigi bütün şapkalarını asabilecegi, kabaca yontulmuş bir vestiyerdi bu hipotez. *Pangenesis* bir bitkinin üzerindeki tomurcukları ya da bir kelerin kopmuş ayağının yerine yenisini geliştirmesini ya da organların kullanılıp kullanılmamalarına bağlı olarak güçlenmelerini ya da kuruyup büzüşmelerini ya da eşeyli üremeyi açıklıyordu; Londra günlerinde, atalarla ilgili olarak geliştirdiği birleştirici düşünelerin her amaca hizmet eden bir devamıydı. Hiç olmazsa seçilimle değişmiş dokuların nasıl aktarılabileceğini açıklaması gerekiyordu. Balon güvercinler –bahçe yetiştircilerinin süsleyip donattığı güvercinler– neden küçük balon güvercinler çıkarmak için kuluçkaya yatıyordu?

Meselenin özü şuydu: "Her hücre içeriğinden bir atom ya da bir tomurcuk çıkarıyor, bütün bunlar birleşiklerinde gerçek tohum taslağını ya da tomurcuğu oluşturuyor." Bedenin her bölgesi, yumurtada demokratik olarak temsil ediliyordu. Aslında Darwin bütün bedeni bir koloniye benzettiyor, her uzuv "üretici protoplazmanın" temsil edici bir parçasını tomurcuk veriyordu.²⁶ Öğrencilik günlerinde polenleri ve yumurtaları oluşturan granüller karşısında duyduğu büyulenme, kırk yıl sonra hâlâ yerinde duruyordu.

Günde dört saat boyunca buz torbası taşıyarak geçirdiği bir ayın arından, her anlamda yorulup canından bezmişti. Pangenesis ellerinden çıkıp gitmişti; halsizlik içinde serilmiş, Huxley'nin bebeği Pan'a hassasi-

yetle davranışmasını umuyordu. Huxley “en keskin gözlüklerini, en iyi düşünme şapkasını” takmış, sözlerini tartıyordu. Şüphe içindeydi, fakat Köken konusunda tongaya bastığından, Darwin’ın henüz bir nüve halindeki Tanrısının boğazını sıkıtmak için temkinli davranışını. “Yarım asır sonra kâğıtlarının altını üstüne getiren biri *Pangenesis*’i bulacak ve ‘Görüyor musunuz, bizim modern teorilerimizin harika bir habercisi, Huxley denen salak da bunların yayılmasını engellemiş,’ diyecek.”²⁷ Ama mesajı yeterince açıktı: Sakın yayılama.

Darwin yine köpek gibi hastaydı; Huxley’nin tanrı katliamının da bir faydası olmamıştı. Kederli bir halde, temmuz ayında Chapman’dan ve buz torbalarından vazgeçti, hiçbir şeyin işe yaramadığını anlamıştı; yılın geri kalanını geçirmek üzere de yatağına geri döndü.

Buradan dünyanın dönüp durmasını ve eski dostlarının devrilmesini izledi. Lyell şiddetli bir kargaşanın içine çekilmişti. *Antiquity of Man*’de Lubbock’un Danimarka arkeolojisiyle ilgili sunumundan koca paragraflar alıntılmıştı. Bu tür bir “derleme,” Darwin’ın gözünde bile tiksinti vericiydi. “Lyell Lubbock’tan koca koca cümleler almış ve bunu unutmuş,” diye teslim ediyordu. “Korkunç.” Hooker, bütün bu garezin arasında aslında neyin yattığını açıklıyordu. “Şimdi sevgili D. Sana bunun dibinde ne yiyor söyleyeyim mi? Belki de inanmayacaksın ama bunun sebebi sırf Lady Lyell’in Mrs. Busk’ı da Busk ailesini de verdiği partilere davet etmesi. Lubbocklar ve Huxleylerin gücenikliğinin altında bu var.” Lyell sürekli “Busk’ın kuyusundan bilgi çekiyordu” (aynı caddede oturuyorlardı) ama alt sınıflardan gelen eşि küçümsemiyyordu. Bu durum X Kulübü’nün bütün üyelerinin (espri konusu olduğu üzere en azından karıックlarının) eski sosyal programlara uygun olmadıklarının işaretiydi.

Fakat devir değişiyordu; devirle birlikte resmi bilim üzerindeki denetim de değişiyordu. X Kulübü üyeleri British Association’a sızmaya, onun Bizans’ı andıran siyasi mekanizmasını yönlendirmeye devam ediyordu. İktidar mevkilerine bu kez onlar tırmanıyordu. Hooker babasının ölümünün ardından Kew Bahçeleri’nin yöneticiliğine atanmıştı, Lubbock’un parlamento kariyeri de rayına oturmuş gibi görünüyordu.²⁸

Huxley’nin gücü büyük kalabalıkları çekme becerisinden ileri geliyor- du. Ocak 1866’da, St. Martin Hall onun “Halk için Pazar Akşamları” toplantılarını başlatmasını bekleyen Londralılarla dolup taşmış; iki bin kişi toplamıştı. Karl Marx’ın kızı Jenny Marx araya sıkışmış, salonun “insanı bo-

ğacak kadar kalabalık” olduğunu görmüştü. Birinci Enternasyonal’ın yıl dönümünde bu salonda vals yapmıştı; ama burada “sahiden ilerici” bir konferans dinlemek gerçekten yeni bir şeydi, özellikle de “sürünün Tanrı’nın evinde otlaması beklenen bir dönemde.” Huxley’nin konuşması maddi kurtuluşa davet eden bir ilahiydi. İnsanlığın “kilisenin ince ince örülmüş aqlarından” kurtulup Tyndall’ın belirlenimci fiziğinin, Buckle’ın ilerici tarihinin ve Darwin’ın evrim geçirmekte olan hayatının pırıl pırıl yepyeni dünyasına çıkışını sağlamıştı. Burası artık durağan olmayan bir dünyaydı; Turner’ın *Rain, Steam and Speed*’i [Yağmur, Akıntı ve Hız] gibi Heraklitçi bir akışın, bir hareket bulanıklığının yaşandığı, “buhar makinesinin yönlendirici hareketiyle odağını kaybetmiş bir dünyaydı.”²⁹

Parlak bir retorikti bu, dışarıdan bakan gözlere göre kavgacıydı. Owen, Huxley’nin aşırıya kaçan, salonda “her iki cinsiyetin de gençlerine” azar azar satılan görüşleri karşısında sinirinden mosmor kesilmişti. İşçilere gorillerin çocukları olduklarını söyleyerek gözlerini boyayan Huxley şimdi de, “inançların ortak temeline saldırarak” onları ateşlendiriyordu. Lyell de, Carpenter’ın ertesi pazar yaptığı, Kalvinist öğretileri “vahşice doğrulan” konuşma sırasında en az bu kadar büyük bir hayrete kapılmıştı. Şabat günü din dışı vaazlar verilmesi skandalı o kadar sarsıcıydı ki, Tanrı’nın Gününü Gözetme Cemiyeti salonu kapattı. Huxley can sıkıcı bir tarzda, ateizm suçlamalarını def etmeye çalıştı, “doğanın imkânları sınırsızken” böyle bir konum benimsemeyi absürd olduğundan yakınıyordu. Fakat her geçen yıl, kanıtların yokluğu karşısında şüphe duymayı meşrulaştıracak, inancı “ahlaksızlığın” hükmettiği alanda bırakacak yeni bir etikete, yeni bir “-izm”e ihtiyaç duyuyordu.³⁰

Darwin’ın yapıp yapabildiği uzaktan bakıp hayret etmekti. Şimdi yeni bir doktorun talimatları doğrultusunda hazırlanmış son derece sıkı bir diyet (çok az miktarda “et ve ekmek”) yüzünden “yarı yarıya açlıktan ölmeye” noktasına gelmişti. En ufak bir okuma çabası, başının “şiddetli bir biçimde çınlamasına” neden oluyordu. Bu yüzden de “iyi hanımı” görevini yine getiriyor, ona “ileri” kitaplar okuyarak gururunu okşuyordu. Emma’nın fedakârlığı Lecky’nin *Rise of Rationalism*’ini [Akılçılığın Yükselişi], Tylor’ın *The Early History of Mankind* [İnsanlığın Erken Dönem Tarihi] adlı eserinde kültür ve dinin evrimi konusunda yaptığı değerlendirmeyi okurken sınandı. On beş dakikalığına kendi başına bırakılan Charles’ın eğlenceden anladığı, sıradan bir zevke hitap eden *Annals and Magazine*

of Natural History'nin eski sayılarını karıştırmaktı. Diyet işe yaramış gibi görünüyordu: 7 kilo kaybetmişti, doktor onu yerinden kaldırıp yürütmüştü. Aslında sıçratmıştı; Darwin yargı şapkasını takmış ve komşu bir toprak sahibini atlarının pisliği konusunda bir şeyler yapmazsa hakkında işlem yapmakla tehdit etmişti.³¹

Fakat harap ve bitap düşüğü aylar verecekleri hasarı vermişti: Darwin'in yeni fotoğrafında bitkin bir adam görülmüyordu; bügülü, yorgun. Bir yıl önce kuvvetli, saygı uyandıran bir görünümü vardı; Hooker'a göre Lordlar Kamarası'ndaki Musa freskini andırıyordu. Eras'in, en son denemeyle ilgili tavsiyesinin de hiç faydası olmadı: "Yak bunu ve yeniden dene." "Kartlar" (fotoğraflı kartvizitler) çok revaçtáydı, Darwin'in yüzünün nasıl berbat bir çöküş içinde olduğu da yıl be yıl kayıt altına alınmıştı. Kartvizitleri hevesle biriktiriyor, solgun fizyonomisini gösteren bu kayıtları İngiliz ve Alman bilimadamlarına postaliyordu. Görünümünü değiştirmek için fazla bir şey yapamamışlardı belki; ama Almanya'da o korkunç *Darwinismus*'a keskin hatlara sahip bir yüz giydirmişlerdi.³² Bu yüz hızla evrimin yüzü haline gelecekti; kartviziti bir dükkânın vitrininde satışa çıkarıldığından gayet de iyi tanınacaktı.

Düşüncelerinde de soğuk bir üzüntü vardı. Hâlâ Mount'ta oturan, Marianne'in öksüzlerine bakan kız kardeşi Susan bayılma nöbetleri geçiriyordu. Ocak 1866'da Catherine onun veda ettiğini yazdı, ölmekte olduğunu biliyordu. Ölüm birkaç hafta sonra kolayca geldi. Doktor'un uzun zaman önce dile getirdiği gibi Susan'inki "büyük bir ruhtu;" ama hayatı heveslerinin tadını çıkaramadan, rahatsızlık içinde geçip gitmişti. Göçüp gitmesi "bir lütfuftu, çünkü çektiği eziyetin uzayıp çoğalmasından çok korkuyordu." Emma'nın teyzesi, "Kederli, kederli, kederli Shrewsbury! Bir zamanlar ne kadar parlak ve güneşli göründü halbuki," diyerek yas tutuyordu; Charles ile Eras da Catherine'in malvarlığını düzenleyip kendi vasiyetlerini değiştirmek için bir araya geldiklerinde böyle hissetmişlerdi.³³

Doktorun verdiği yürüme ve diyet rejimi, en azından Charles'ı ayağa kaldırmış; Charles çalıya dönmuş bir sakalın ardına saklanarak yeniden toplum içine çıkabilmişti. Yaşı yüzü, killi bir maskenin arasında kaybolmuştu. Bahanesi modaydı; Huxley bile siyah bir sakal bırakmıştı (çoğuş meden hata ettiğini anlayacaktı). Fakat artık Köken'in yazarı tanınmadan gezebilirdi; yabancılar onu Kristal Saray'daki kalabalığın arasında tanıracak diye telaşa kapılmayacaktı artık. Maalesef dostları da aynı derecede şaşıriyordu. 27 Nisan'da Kraliyet Cemiyeti'nin bir akşam toplantısın-

da boy gösterecek kadar neşesi yerindeydi; dağdan inmiş Musa gibi görünüyordu. Hooker şaşırdı. Onun kim olduğunu fark eden başka herkes de. Yüz hatları solgun, sakallı beyefendi kendini dostlarına da yabancılara da tanıtmak zorunda kaldı; bu kişiler arasında Galler Prensi de vardı. Genç Prens *alçak sesle* bir şeyle söyledi, Darwin ne dediğini anlayamadı. Telaşa kapılıp “eğilebileceği kadar eğildi” ve sonra da kaçip gitti.³⁴

Bedeni sarsılıyor olabilirdi; ama bilimsel körlüğü yüzünden saldırıyla uğruyor olması inciticiydi. Grayler, Lyelller, Owenlar ve Argylller, hepsi de doğal seçimin en az çiftçilerin seçimi kadar düşünce ve yönlendirme gerektirdiğini görememiş olmasına hayret ediyordu. Darwin’ın Doğası “tercih ediyor” ve “destekliyor,” yazılarında ileri sürdüğü iddia buydu. Seçen el zekiydi ve ancak Tanrı’nın uzun bir eli olduğunu kanıtlıyor olabilirdi. Darwin kendi kazdığı kuyuya acıyla kendisi düşmüştü.

Spencer kolay bir kaçış yolu sunuyordu; Wallace da Darwin’ı bu konuda uyarmıştı. Sosyalist Wallace, artık Spencer’ın kozmik iyimserlik dalgalarına kapılmıştı; oğluna Herbert Spencer Wallace ismini vererek de bunu göstermişti. Darwin şaşırımış; “Umarım babasının tarzını taklit eder, adasının değil,” diye kibarca karşılık vermişti. Spencer, *Principles of Biology* [Biyolojinin İlkeleri] adlı kitabında “doğal seçim” yerine “en uygun olanın hayatı kalması” terimini geliştirmiştir. Bu terimle “seçim” ve “kayırmama” terimlerindeki insanbiçimcilikten kaçınılmış oluyordu; Wallace da Köken’in kendisindeki kopyasının üzerinden geçmiş, “seçim” yerine “hayatta kalma” terimini yerleştirmiştir; bunun yararlarını savunuyordu.

Darwin bu kalın cildi okurken ağır bir mücadele vermiş, kitabın “tiksindirici üslubundan” gözü yılmış; Spencer’ın “çok akıllı” olması gerektiğini, kendisinin ise artık akıllı olmadığı için çok kalın kafalı olduğunu düşünmüştü. Spencer biraz daha gözleyip biraz daha az düşünmüş olsaydı, söyleyebilecek bir şeyi olurdu. Hooker, Spencer’ın insanı uyuşturan *Synthetic Philosophy* [Sentetik Felsefe] adlı kitabını “gürültücü bir boşluk” olarak tanımlamıştı. Darwin bitip tükenmek bilmeyen bu ciltleri okumuştu, ama onunla hemfikir olmak zorunda kalmıştı. Wallace'a “en uygun olanın hayatı kalması” teriminin, doğanın seçimiyle, hayvan yetiştircisinin seçimi arasındaki benzerliği gözden kaçırduğunu söylemiştir.³⁵ Yine de bu söz kaba eleştirilere son verebilir, onu insanbiçimci çengelden kurtarabilirdi; o da *Variation under Domestication* [Evcilleştirmeyle Varyasyon] başlıklı kitabında sağıduyulu davranışını bu terimi kullanmayı tasarlıyordu.

36. Bölüm

Zümrüt Güzelliği

Darwincilik –ya da her yönyle türeme– 1866'da ilk olarak British Association'ın Nottingham'daki toplantısına damgasını vurdu. Gazeteler bu toplantının haberleriyle dolup taşıyordu. Anglikan *Guardian* gazetesi Darwin'in kuramının “her yerde yükselişte olduğunu” yazıyordu: “Bu görüşlerin bilimsel zihne ne kadar derinden işlediğini görmeksizin, toplantıdaki bölgülerin birinden diğerine geçmek imkânsız.” Kurumun başkanı fizikçi ve avukat W. R. Grove, doğanın sürekli bir yapısal değişim içinde olduğu yönünde sağduyulu bir bakış benimsemiştir. Kısa süre sonra yargıç koltuğuna oturacak olan Grove, cüppe giyip peruk takarak hüküm verme provası yapmış; bilimsel jüriye evrimin tahtın çıkarlarına dengeli bir hizmet verdiği yönünde görüş bildirmiştir. Bir mikroskop levhası üzerinde kaynaşan lekelerden en büyük galaksilere her şeyin anahtarları süreklilikti ve bunu “kendi ırkımızın tarihinde görmeye de hazırlıklı olmalıydık.”

...insanın sözüm ona doğal haklarıyla ilgili devrimci fikirler, değişen koşullardan, değişen isteklerden, değişen alışkanlıklardan kaynaklanan, tedrici değişimlerin incelenmesinden çok daha çürüktür. Dilimiz, sosyal kurumlarımız, kanunlarımız, gurur duyduğumuz anayasamız zamanın ilerlemesidir; sürekli devam eden mücadeleler sonucu yavaş yavaş gerçekleşen uyarlanmaların ürünüdürler. Ne mutlu ki bu ülkede uyulamadaki deneyimler bize şeklin değiştirilmesinden çok geliştirmeyi öğretmiştir; doğanın kanunlarını izler, afetlerden kaçınırız.¹

İngiltere, Doğa'nın, işlerini kendi usulunce yaptığıni anlamıştı. Wilberforcelar ve Sedgwickler baş aşağı çevrilmişti: evrim Akıl Tanrıçası'nın tahta çıkarılması karşısında kan dondurucu çığlıklar atılması tehdidi yaratmıştır, yalnızca ilerici bir reformun emniyeti ve huzuru söz konusuydu.

Darwin, doğal ilerleme ve toplumsal düzen hakkındaki bu konuşma “bu tür genelliklerle uğraştığı için” kendisini dolandırılmış gibi hissediyordu. Fakat Grove birtakım düzenlemeler yaparak Köken'e deşinmekten kaçınmıştı. Önceden Hooker'ı kırsuya çağırmış ve “Darwinciliği düşman safalarına taşıma” konusunu ona havale etmişti. Huxley biyoloji bölümünün başkanıydı, Hooker adalardaki kolonileşme ve “lütufkâr doğal seçlim” hakkında konuşacaktı, Wallace yeni açılan antropoloji alt bölümünün başkanıydı; bu durumda en iyi konuşmalar Darwin'in lehine olacaktı.

Hooker'ın konuşması vahşice bir alegoriyle son buluyordu; Hooker, British Association'ın 1860'ta Oxford'da yaptığı toplantıda evrim karşıtı bir konum benimseyen bilginleri, “her ay çıkan ayı, tanrılarının yeni bir eseri” olarak gören medeniyetten uzak bir kabileye benzeterek alaya almıştı. Ayın gerçek hareketlerini açıkladıkları için “çok aydınlanmış bir ulusun misyonerlerini” hatmediyorlardı. “Rahipler önce yeni öğretiye saldırdılar, sonra bir çılgınlıkla tapınakları eski inançlarının sembolleriley süslendi; ardından dini ilahileri ve törenlerinde sarf ettikleri sözler, izledikleri usuller de buna uygun olarak düzenlenendi.” “Fakat tipçilar misyonerlerden yana çıktı; birçoğu rahiplere garezinden, ama görebildiğim kadariyla birkaçı da ikna olduklarından.” Şimdi bu altı yıl, altı asır gibi idi; yaşlılar gereği gibi bu inanç doğrultusunda vaftiz edilmişlerdi, kendilerine vahşılıkten çekme yolunu gösteren “başlarındaki Reis”i de (Grove) alkışlıyorlardı. Hooker'in Darwin'e böbürlene böbürlene anlattığına göre iki bin kişi bütün bunları can kulağıyla dinlemiş, “son sözlere gelindiğinde kahkaha nöbetine girmişlerdi.” Darwin bundan daha fazlasını işitmisti; Fanny Wedgwood da oradaydı ve konferansın başlangıcındaki şaşkınlıktan sessizliği, ardından kopan “kahkaha tufanını” Darwin'e canlı bir biçimde resmetmişti.²

Ne var ki bu gelişmeler dinci basında gürültülü kahkahalarla karşılaşmamıştı. *Methodist Recorder* Grove'un konuşmasını “şarkınlık ve üzüntüyle” karşılamıştı. Owen da öyle, ama bu konuşma onu tablonun dışında bırakıyordu. Owen, o toplantıda alay ve istihzanın “revaçta olduğundan” yakınış; yüksektan atmanın ve saçmalamanın Darwinciliğin cephaneliğindeki silahlar olduğunu söylemişti. Tasarımla ilgili argümanlar da “hor görüyle aşağıya çeken” bir tavır içine giriyorlar ve kasten yüksek duyguları ayaklar altına alıyorlardı. Bu durum, Downe'daki doğabilimci üzerine gölge düşürüyordu: Owen “Darwin büyükbabası kadar iyi bir ruh ve onun kadar büyük bir geyik,” sonucuna varmıştı.³

İroniktir, Huxley ile Tyndall'ın işçilere hitaben taşıra rahiplerine indirdiği darbeler materyalist bir zirveye ulaşırken radikal dinleyiciler de kendi aralarında bölünüyorlar; hizipler tümüyle farklı yönlere sürüklüyorlardı. Chartism'in çöküşü sonrasında orta yaşı birçok kişkirtici spiritüalizm dalgasına kapılmışlardı. Amerika'da alıp başını yürüyen masa çevirmeler ve ruh çağrımları 1860'larda moda olmuştu; odalarda ışıklar söndürülüyor, el ele tutuşuluyor, ölünen işaret vermesi bekleniyordu. "Bilimlerin" hiçbirini, frenoloji bile daha popüler değildi ya da bu kadar doğrudan ulaşılabilir değildi. Robert Chambers da bu saflara katılmış, *Vestiges*'i daha manevi bir ışıkta yenilemeye başlamıştı. Yaşı hanımlara göre değilse de yaşı radikalere göre *Vestiges* demokratik bir boşalma noktasıydı, muhalif saflarda yer alan yeni bir iyileştirici dindi; insan ruhunun toplumu işbirlikçi bir sonuca doğru götüren ilerici eğilimleri vardı.⁴ Görünmez güçler kapitalizmi baltalıyor ve yeni binyılın kapısını arıyorlardı. Sosyalistlerin duayeni Robert Owen da bu cepheye kazanılmıştı, 1839'da Galler'deki Chartist isyanın cezası ertelenmiş lideri John Frost bile ışığı görmüştü.

Başkentin kibar oturma odalarında da seanslar düzenlenmeye başlamıştı; bu gelişmeler, rahiplerden arınmış bir yoldan burunlarının dikine Yeni Kudüs'e doğru giden bilimadamlarını huzursuz ediyordu. Huxley'nin evrimci olasılıklarının artık mekanik enstitülerindeki manevi kesinliklerle uğraşması gerekiyordu. 1864'te *The Reader* "Bilim ve Ruh Çatışıyor" başlıklı, yazarın kimliği konusunda Darwin'in meraklısı uyandıran, keskin bir dille kaleme alınmış bir makale yayınladı. (Hooker bu makalenin Tyndall tarafından bir toplantıya cevaben kaleme alındığını doğrulamıştı.) Huxley kardeşi George'un evinde bir medyumla karşılaşmıştı çoktan gerçi spiritüalizmin intihar oranlarının düşürülmesinde yararlı olabileceğini kabul ediyordu: "Bir kaldırım süpürücüsünün yaşaması, ölüp de bir *seanstı* bir gineye kiralanın bir 'medyum' aracılığıyla saçma sapan konuşmasından iyidir," diye gülüyordu.⁵

Fakat Wallace –bilimsel kaldırım süpürücülerin en iyisi– onlardan ayrılmıyordu. Frenolog, hipnotizmacı ve eski bir sosyalist olan Wallace'in o bin yıla özgü fikirlerle şekillenmiş bir "kendi işini kendin gör" zihniyeti vardı. 1865'te İngiltere'nin en ünlü medyumu Mrs. Marshall'ın bir seansına katılmıştı. Darwin'in kuzeni Hensleigh'in bundan haberi vardı, Wallace yüce bir manevi gerçekliğin varlığını teslim ettiğinde birkaç yıl içinde herkes de

onun yaptığıni yaptı. Evde masası eğilmiş, masanın öbür tarafından onu süsleyen taze çiçekler belirmişti (o da her zaman yaptığı gibi kaynaklarını öğrenebilmek için onları analiz etmişti: "15 krizantem, altı tane farklı anemon çiçeği, dört tane lale..."). *The Scientific Aspect of the Supernatural* [Doğaüstüün Bilimsel Veçhesi] başlıklı bir broşür bastırmış, görüşlerinde israr etmeye başlamıştı. Huxley onun seanslarına katılmayı reddediyor, "cisimsiz dedikodularla" canının sıkılmasını istemiyordu.⁶ Rahiplerin elindeki gücü almış olan Huxley, bunun budala hanımların eline geçtiğini görmekten tiksiniyordu. Bu spiritüel el çabukluğu, yeni ahlaki otoritenin akı başında bilimadamları olduğu yolundaki ciddi mesajı sulandırıyordu. Fakat en kötüsü henüz başına gelmemiştir. Wallace evrim teorisini, bu görünmeyen ruhları dikkate alacak şekilde iyileştirip geliştirme çabasındaydı.

Ekim ayında Darwinler Charles'in en yüksekte uçan, en fazla iş çikan Alman hayraniyla, nihayetinde "Alman Darwin" diye anılacak olan zoolog Ernst Haeckel'la tanıştılar. Tam bir zıtların buluşmasıydı. 32 yaşındaki Haeckel, Prusyalı bir memur ailesinin çocuğuuydu. Evanjelik yetişme tarzı ve Goethe'nin panteist felsefesine duyduğu hayranlık, Würzburg Üniversitesi'nde okuduğu sıralarda mistik bir Doğa tapıncına yönelikmesine yol açmıştı. Bir dizi kitap yazmış olan, saha çalışmaları yapan çok başarılı bir doğabilimciydi; fakat o ve Darwin ayrı dünyaların insanlarıydı.

Haeckel yıllarca Darwinciliğin Almanya'daki ilerlemesiyle –*Darwinismus*– ilgili, koltuk kabartan uzun değerlendirmelerle birlikte, görüşlerini değiştirenlerin listesini göndermişti. Huxley, Jena'daki yeni olağanüstü Zooloji Profesörü'ne kefil oluyor; onun "Almanya'nın en becerikli genç zoologlarından biri olduğunu" doğruluyordu. Haeckel liberal Jena'yı, Goethe'nin üniversitesini "Darwinciliğin kalelerinden birine" çeviriyordu. Darwin'in duyduğuna göre Haeckel burada *Darwinismus* hakkında konferansları için 150 öğrenciyi alacak büyük sınıflar inşa ettirmiştir. Öğrencileri Downe'daki doğabilimciye saygı duymayı öğreniyordu. İçlerinden biri Anton Dohrn, sülükayaklıların larvalarını incelemeye gömülmüşti, Darwin'den gelen bir mektubu kendisine "bilimsel şövalyelik" bahsedildiği şeklinde yorumluyordu. Bu öğrenciler 1859 yılını, yüzyılın anlamını veren bir yıl olarak görüyorlardı; Lombardiya'yla yapılan savaş, Papalık devletlerinin son bulması Köken'in yayınlanmasının yanında sönük kalıyor-

du. Darwin'in, Bonn'da ders veren (kısa süre sonra da Jena'da kürsü sahibi olacak olan) İngiliz fizyolog William Preyer'a "Almanya'nın verdiği cevap görüşlerimizin nihayetinde baskın çıkacağı umuduna kapılmamızı sağlayan başlıca gerekçe," dediğine şaşmamak gerek.⁷

Köken, Haeckel'ı da "derinden etkilemişti." Haeckel, Darwin'in ayak basmaya çekindiği yerlere dalmıştı. Seçilim ve mücadeleyi topluma taşıyarak, bunun "insanları karşı konulamaz bir biçimde ileri, daha yüksek kültürel aşamalara yönelttiğini düşünerek" Almanya'daki tartışmayı başlatan kişi Haeckel'di. İllerleme "tiranın silahlarının da rahibin aforozlarının da" ortadan kaldırılamayacağı bir doğa kanunuuydu. Haeckel'a göre *Köken*, herkesin "kişisel, bilimsel ve toplumsal görüşlerini" etkileyen siyasi bir belgeydi ve o da bunu kanıtlıyordu. Genç karısının (insanın içini buran bir tavırla fotoğrafını Darwin'e göndermişti) 1864'teki ölümünün ardından üzüntüsünü boğmak için kendisini kahramanca, bütün biyolojik bilginin Darwinci çizgiler doğrultusunda sistematik bir biçimde yeniden düzenlenmesine vermişti.⁸ *Generelle Morphologie* [Genel Morfolojil], şartlıcı bir biçimde bir yıl içinde yazılmış bir kitaptı, ilk taslaç Darwin'in eline Ağustos 1866'da geçmişti.

Down Konağı'ndaki buluşmaları, Haeckel için dini bir deneyimdi. Darwin elini sıklığı andan itibaren kalbinin "bir fırtınaya" kapıldığını hissetmişti. Ona göre Darwin,

uzun boyluydu ve saygı uyandıran bir havası vardı... bir düşünce dünyasını yüklenmiş Atlas'ın geniş omuzlarına sahip: Goethe'de gördüğümüz gibi Jüpiter'inkine benzer bir alnı var, entelektüel çalışmanın sabanıyla açılmış derin kırışıklarla dolu yüksek ve geniş bir aln çatısı. Hassasiyet ve dostlukla bakan gözleri, öne çıkan kaşlarının oluşturduğu büyük çatıyla gölgeleniyor. Soylu ağız ise uzun, gümüşümsü beyaz bir sakala çevreleniyor.

Huşuya kapılıp hareket edemez hale gelen Haeckel, kırık dökük İngilizcesiyle bir şeyler parçalamaya başlamıştı. Darwin bir şeyler söylemiş ve Haeckel'in onu anlamadığını görmüştü. Bir an birbirlerine bakakalmışlar, ardından kahkahayı patlatmışlardır. Yavaş yavaş konuşmak harika lar yaratmış, sonunda öğle yemeğinde iyice anlaşabilir hale gelmişlerdi; Haeckel bir daha heyecanlanıncaya dek. Haeckel elini kolunu sallaya salla ya "evrim teorisinin ışıklı hakikatine karşı çıkan inatçı ve peruklu profe-

sörlere” verip veriştirmiştir. Neler dediğini tam olarak kimse anlayamamıştı, Emma da sabırsızlığa kapılmış gibi görünüyordu. Darwin elini Haeckel'in geniş omzuna koymuş, başını sallayıp gülümsemiştir. Haeckel için bu takdis edilmek dernekti.

Darwin'in “bu kadar hoş, dostane ve samimi bir adamla karşılaşlığı” nadirdi. Haeckel ile grubun tamamı arasında hızla bağlar kuruldu: Lubbock Haeckel'la tanışmak için High Elms'ten geldi, Darwin Haeckel'ı Hooker'la da tanıttırdı. Bol bol birbirlerinin sırtını sıvazladılar; Haeckel Huxley'i “İngiltere'nin en onde gelen zoologu” sözleriyle övüyordu; buna karşılık Alman doğabilimcilerin *Coryphaeus*'u (şefi) olduğu söylenerek baş tacı ediliyordu.⁹

Variation under Domestication üzerinde hâlâ ağır ağır ilerleyen Darwin birkaç hafta içinde pangenesisle ilgili bölüm bir şekilde sotku. Bu kuram onun sınırlarını bozuyordu; “delice bir hayal” olarak sınıflandırıla caktı, belki başına daha beteri gelecekti. “Herbert Spencer'in bile değer vereceği” bütün o varsayımsal tomurcuklar karşısında karışmış kafasını kaşıyan Hooker'a kuramının “çılginca, iğrenç denebilecek kadar spekulatif” olduğunu söylüyordu.

Spencer'in spekülaysyonları yararlı olmuyor değildi. Spencer *Synthetic Philosophy* adlı kitabında evrimi evreni açıklayacak şekilde genişletmiş, X Kulübü'ndeki dostlarının sosyal hırslarını kozmik ölçüye yansıtmıştı. Siyasi açıdan bakıldığından güvenilir biriydi. Kasım ayında Darwin'i, o sırarda İngiliz aydınları gerip onlara işkence eden Vali Eyre tartışmasının içine çekmişti. Bir yıl önce bu Jamaika Valisi'nin birlikleri bir çiftçi isyanını zalimce bastırılmışlardı; 400 siyah infaz edilmiş, 600'ü kamçılanmış, şüphelenilen 1000 eve baskın düzenlenmişti. Kölelik karşıtı radikal ve liberal siyasetçiler Eyre'i adalet karşısına çıkarmak için Jamaika Komisyonu'nu kurmuşlardır; Wallace, Lyell, Huxley ve Spencer bu komisyon'a katılmıştı; şimdi de Darwin 10 sterlinlik bir bağışla birlikte ismini Vali hakkında soruşturma açılmasını isteyenler arasına yazdırılmıştı. Eyre Savunma ve Yardım Komisyonu'nun da bir fonu vardı: Din adamlarını, silahlı kuvvetler mensuplarını ve üst rütbelileri saflarına katıyorlardı. Tyndall katılmıştı, Peder Kingsley de bu trene atlampatı, hatta Hooker bile yakınlık duyar görünyordu. Darwin'e, Vali Eyre hakkında soruşturma açılmasını isteyenlerin yaslandığı ilkelerin “saçmalık” olduğunu söylemiştir.¹⁰

Pall Mall Gazette'nin, Huxley ile Lyell'in "türlerin gelişimi" hakkındaki görüşlerinin "onları etkileyerek 'bir insan ve bir kardeş' olarak maymunlara kadar genişletmek istedikleri sempatik kabulu zencilere de göstermelerine yol açtığı" şeklindeki çırkin yakıştırmasıyla körklenen Darwinci duygular alev almıştı. Huxley hemen sert bir karşılık vermiş, meseleni "İngiliz hukukunun bu tür iyi insanlara, bu tür kötü insanları boğazlama izni veren bir anayasal kuralı olmadığı" noktasına indirmiştir. Eğer böyle bir kural varsa, "Teksas'a ya da sessiz sakin başka bir yere göç etme fırsatından yararlanan ilk kendisi olacaktı." Darwin açısından mesele daha derinlere iniyordu. Zalimliğin her biçiminden nefret ediyordu; Eyre'i savunanların siyahlara karşı takındığı tavır ona FitzRoy'un köleliği savunmasını hatırlatıyordu. Küstahlıklar tepesini attırıyor, bazı dostlarının da onlarla aynı fikirde olup olmadığını merak ediyordu. Hatta bir keresinde bir Eyre heyeti evine geldiğinde, bu mesele karşısındaki hisleri epey coştu.

26 yaşındaki William, artık Southampton'da bir bankanın ortağıydı; ağustos ayında Eyre'in şerefine şehirde verilen bir yemeğe katılanlar arasında "kazara" onun da ismi yayınlandıktan beri, bu cepheye yakınlık duyduğundan şüpheleniliyordu. Charles o kadar öfkelenmişti ki bu hatanın düzeltilmesi için Lordlar Kamarası Başkanı'na yazmıştı. Fakat artık hakikat ortaya çıkmıştı. Kasım ayında Ras'ın evinde oldukları bir gün, William, Jamaika Komisyonu'nun yemekli toplantılar düzenlemek için topladığı paradan harcadığı yönünde kötüleyici bir ifade kullandı. Charles öfkeden köpürmüştür bir halde ona dönüp kükurercesine, böyle düşünüyorsa "Southampton'a gitmesinin daha iyi olacağını" söyledi. William bir gece daha kaldı, ertesi sabah saat yedidebabası gelip yatağının kenarına oturdu. Gözünü bile kırmamıştı; zalimce bir öfke göstermişti, üzgündü.¹¹

Susan'ın ekim ayındaki ölümü sonrasında, Charles'in Ras'a yaptığı ilk ziyaretti bu. O yıl iki kız kardeşlerini kaybetmişlerdi ve duygusal bir dönen geçiyorlardı. Susan'ın malları dağıtıliyordu; Hint satranç takımı konusunda ilk onay hakkı Charles'taydı. Ras satışa çıkarılmış olan Mount'tan yeni dönmüştü. Charles müzayedede haberlerini, oraya gitmiş olan Hooker'dan almıştı. Hooker fanatik bir Wedgwood işi koleksiyoncusuydu; Londra'nın kir pas içindeki antikacı dükkânlarında dolaşıp Wedgwood parçaları ararken görülebilirdi. Birkaç madalyon satın alabilme umuduyla Mount'a gitmişti; Darwinlerin "ihtiyar Josiah W.'un dejener torun-

ları” olduğunu biliyordu; bu sözleri Charles’ı güldürmüştü. Hooker eve eli boş dönmüşti.¹² Mount tam takırdı, Shrewsbury ile son bağlar koparılmıştı ve bu bağlar koparken Hooker da orada bulunmuştu.

Downe’da, Haeckel’ın kaleme aldığı 500’er sayfalık iki ciltlik *Generelle Morphologie* Darwin’ın posta kutusuna düştü. İnsanın cesaretini kıryorlardı; Darwin de altlarında ezildi. Bir gayret ilerlemeye çalıştı, şecere ağaçlarının bolluğu arasında yolunu kaybediyor, yeni isimlerin ağırlığı altında eziliyordu. “Yeni kelimelerin sayısı, benim gibi Yunancası zayıf bir adam için korkutucu bir şey.” Fetüsün büyümeye evresi için “ontojeni,” ırkın evrimsel tarihi için “filojeni,” sonra bir de “ekoloji.” Almancası da daha iyi değildi. Dişi çekiliyormuş gibi bir acıyla, sözlük kullanarak kelime kelime ilerliyordu. “Hiç gramer bilmiyordu;” bu yüzden de bütün cümleleri anlamaları kafasında aydınlanıncaya kadar tekrar tekrar okuyordu. (Bileşik kelimeler onu öfkelenirdiyordu: “İsteselerdi, Almanlar daha basit yazabilirlerdi,” sonucuna varmıştı.)

Böyle sebatkâr bir biçimde ilerleyerek Haeckel’ın hevesini, evrimi meşru sınırlarının ötesine doğru ittiğini acıyla fark etti. Haeckel’la göre seçim yalnızca “bütün enginliğiyle insan bilgisinin tamamını kapsayan evrensel bir gelişim teorisinin” bir parçasıydı. Darwin’ın özlü İngiliz ışığı –Paley’nin tasarıminın, Malthus’un karamsarlığının, güvercin yetiştirmeye ilminin ve denizlerdeki hayatın akkoru– çarpitıcı bir mercekten yansıyordu. Almanya’daki *Darwinismus*, Bismarck’ın ülkeyi birleştirmesine uygun düşecek bir tarzda şekillendirilmişti. Rahipleri tartaklayan bir vatanseverlik, anatomi ve embriyolojinin perde arkasında yer alıyordu ve bütün de birleştirici bir evrimci kozmoloji çerçevesinde harmanlanmıştı. Zorlayıcı ve kısırtıcıydı; Darwin’ın bakış açısına göre gereksiz yere böyledi.¹³

Fakat o sıralarda Haeckel’ın kitaplarının indirdiği siyasi bir darbe devardı. Haeckel’ın liberal *Darwinismus’u*, ifade özgürlüğünü ve ticaret serbestisini garanti altına alacak bir ulus-devlet çağrısıyla ilişkiliydi. En kaba yorumuya insanın atalarının maymunlara uzanması, ayrıcalıklı aristokrasiyi yerinden oynatabilirdi; Haeckel bir keresinde, soyluların ve köpeklilerin, hepsinin de rahimde aynı olduğu yorumunda bulunmuştu. Başka bir düzeyde biyolojik ve ulusal evrim kanunları birleşmiş bir Almanya’daki Tötonların yeni bir üstünlüğe sahip olması yönünde bir umut ışığı yakıyordu. Haeckel’ın Alman *Volk’u* hakkında neredeyse Mesihçi bir fikri vardı; Alman *Volk’unu* herkesi anavatana bağlayan ruh olarak görüyordu ve

bunu vurgulamakla meşguldü. Bismarck’ı Jena’da ağırlarken “1866’da Königgratz Savaşı’nda topların patlaması eski Federal Alman Diyeti’nin dağılmasını ve Alman Reich’ının tarihinde göz kamaştırıcı bir dönemin başladığını duyuruyordu; burada, Jena’daysa filumun tarihi doğdu,” diye konuşmuştu.¹⁴ O *filum*, ırksal bütünlüğü evrimle açıklanan yüksek grup, yeni Prusya devletiyle aynı mücadele ve seçilimin içinden geçerek gelişmişdi.

Polemikçi bir tonu olan *Morphologie*, etkileyici ve öfkelendiriciydi. Darwin haftalarca bu kitapla uğraştı. Huxley’ye, “Görüyorum ki sık sık övgüyle ikimizden de alıntı yapmış,” diyordu. “Her cümlede homurdanıp küfretmek yerine doğru düzgün okuyabilseydim eminim kitabı daha çok severdim.” Noel geldiğinde, “şurasından burasından bir-iki sayfanın” hakkında gelmişti. Tek umudu kitabın çevrilmesiydi; fakat Huxley, Haeckel’İN “biyolojiyi Darwinci çizgiler doğrultusunda sistemleştirme” girişimine ne kadar sevindiye de “çok büyük bir harcama yapılmaksızın” bunu gerçekleştirmeye umudu olmadığını düşünüyordu.

Asıl sorun Haeckel’İN *Darwinismus*’unun din adamı karışıtı bir pakete sarmalanmış olmasıydı, paket kâğıtlarının sökülpük çıkarılması gerekiyordu. Türlerin değişmezliği “otoriteye duyulan kör inançtan güç alan devasa bir dogmaydı.” Hıristiyan otorite; Yaratıcı Tanrı “gazsı bir omurgalı” olan çiğ, geri bir dindi. Hiçbir şey bu kadar tüyler ürpertici olamazdı. Huxley kitabı “polemikçi sapmasından” dolaylı bir tatmin duyuyor; “İnsanın arada bir her tür yalan dolan ve sahtekârlığa karşı halka açık bir savaş dansına kalkışması iyi bir şeydir,” diyerek yakınlık gösteriyor. Fakat çabucak korkuya kapılmanın İngiliz âdetlerinden olduğunu da biliyordu.

Doğu, Haeckel Darwin’İN diğer hayranı sosyalist Carl Vogt’tan daha küfürbazdı. 1848 devrimi sonrasında Cenevre’ye sürgüne giden (ve burada *Vestiges*’i çeviren) Vogt şimdi de *Variation*’ı çevirmeye talip olmuştu; fakat Darwin bu işte tercihini Huxley’nin adamı, *Man’s Place in Nature*’ı çevirmiş olan Leipzigli profesör Victor Carus’tan yana kullanacak kadar bilgiliydi. Carus Darwin’ı, Vogt gibi kiliseyi tartaklayan bir devrimcinin bu işi üstlenmesine izin vermemesi konusunda uyarmıştı. Gerçekten de Vogt’UN dili ciddi bir kaygı uyandırıyordu. İngiltere’de ucuz basın erbabı dışında kimse, Karanlık Çağlar’dan kalma bazı “maymunsu” kafataslarına, tenzilirütbe edilmiş Hıristiyan misyonerlere ait oldukları varsayımlına dayanarak “havarilerin kafatasları” deme curetinde bulunmazdı.

Carus da Haeckel'dan tam anlamıyla memnun sayılmazdı; Haeckel "dini engizisyonu" kozmosun ahlaki düzenden yoksun olmasına kanıt olarak gösterebilecek bir adamdı. Carus, yalnızca Darwin'in böyle bir yanılıgına son verebileceği kanısındaydı; Haeckel başka kimseyi takmıyordu. Darwin Haeckel'ı dizginlemeye çalışmış, ona teolojik kazana kepçe sokmanın "öfke uyandıracağı, bu öfkenin de herkesi tamamen kör edeceği" uyarısında bulunmuştu: "Gereksiz yere düşman edinme, çünkü dünyada yeteri kadar acı ve kızgınlık var."¹⁶ Fakat Haeckel uzlaşmaz bir tutum içindeydi, yalnızca şiddetli bir saldırının önyargıları yenebileceği ve radikal bir reform başlatabileceği cevabını vermişti.

Noel'den hemen önce Darwin *Variation'*ı matbaaya gönderdi; son bölüm haricinde kitabın tamamını. Gray için özel bir hediyesi olmuştu; onun varyasyonların ilahi bir biçimde yönlendirildiği şeklindeki kavrayışını mat edecek bir argümandı bu. Gray'in öncü fikrine o kadar çok kişi sarılmıştı ki (kısmen de Köken'in içinde broşürünün reklamı yapıldığı için) "artık onu oradan çıkarmak kötüçül bir davranış" olacakmış gibi görünüyordu.

Darwin, yillardır mükemmelleştirmeye çalıştığı bir benzetme sunuyordu. Bir vadinin dibindeki taşları düşünün: Hepsi doğal yollarla yerinden kopmuştur; bir mimarın bir ev yapmak için bunları kullandığını varsayıñ. "Yaratıcı'nın, bazı kaya parçalarının, mimarın eserini ortaya çıkarabilmesi için belli bazı şekiller almasını kasten emretmiş olduğu makul bir biçimde ortaya konabilir mi?" Besbelli ki konamazdı. Bu yüzden de Darwin soruyordu: "Yaratıcı'nın hayvan yetiştiricilerinin süs ırklarını ortaya çıkarmak için işledikleri minicik varyasyonları 'özel olarak takdir ettiği, daha büyük bir olasılıkla ortaya konabilir mi?'" Hayır. Bu durumda doğada da takdir edilmiş degillerdir. Varyasyonlar "genel kanunlarla" ortaya çıktı ve bazıları yararlı *oluyordu*. Doğal seçim –mimar– bitkileri ve "insan da dahil" hayvanları geliştirmek için bunları seçiyordu.¹⁷

"İnsan da dahil" sözü, insanoğlunun doğuşunu müjdelemek için hiçbir cennetin açılmadığını söyleyen bir ipucuydu. İnsan da en az diğerleri kadar doğal, en az onlar kadar tesadüfyidi. Darwin bu konuya ilgili olarak *Variation'a* bir bölüm eklemek istemiþti; fakat kitap "o kadar korkutucu, tiksindirici derecede büyümüşü ki" Murray çoktan onu her biri 400 sayfayı aşќın iki cilt haline getirmiþti. Bu koca kitabın hazmedilemez olduğu kanısındaydı, 750 adet basmayı planlıyordu. Mart 1867'de, matbaa

çalışanlarının daha iyi bir başlık oluşturmalarını takiben (*The Variation of Animals and Plants under Domestication*) [Ehlileştirilen Hayvanlar ve Bitkilerin Varyasyonları] Murray baskı adedini iki katına çıkardı, fakat o sıralarda Darwin insanlarındaki bölümünü, maymun atalarına, cinsel seçilime ve insanın yüz ifadesine odaklanan ayrı bir “kısa makaleye” dönüştürme kararına varmıştı. İnsanın kökenlerine “dair görüşlerini gizlediği için alaya alınmaktan” yorgun düşmüştü, nihayet aklından geçenleri söyleyecekti.¹⁸

Çeviriler çabucak toparlandı. Almanca çeviriyi Carus, Rusça çeviriyi Vladimir Kovalevsky yapacaktı. Köken'in yabancı dillerdeki basımlarının polemikçi bir tarzda paketlenmesinden çıktı eziyeti dikkate alan Darwin Kovalevsky'ye biraz inanç duyuyordu. Bronn'un çevirisi, Almancaya yapılan ilk çeviri, eleştirel bazı notlar ve bir ekle yayınlanmıştı; Clemente Royer Fransızca çevirinin önsözünde din adamı karşısına uzun ve şiddetli bir tirat atmış, üstüne bir de başlığı değiştirerek yarayı tacize çevirmişti. Ateşli bir karakteri olan, daha 25 yaşındaki Kovalevsky Huxley ile Lyell'i uygun bir biçimde çeviriyyordu; bu yüzden de sorun çıkmasa gerekti. Öte yandan evrimi, Rus Ortodoks aristokrasisine açtığı Nihilist savaşta kullanıyordu. Darwin matbaadan yeni çıkışmış taslaqları St. Petersburg'a gönderdi; Kovalevsky ise her ne kadar çeviri yapıyor olsa da var gücüyle çalışarak Murray'in verdiği basım tarihini geride bıraktı. Böylece *Variation*'nın ilk basımı Rusça yapıldı.¹⁹

Darwin o bahar cinsel seçimin uğraşmış; “en başta gelen *evcilleşmiş hayvanda*,” insanda varyasyonun sebeplerini açıklamaya çalışmıştı. İrkler neden fiziksel ve duygusal özellikleri itibarıyla farklılık gösteriyor da buna rağmen tek bir türe ait olabiliyorlardı? Neden erkekler ve kadınların tüyleri ve fiziksel görünümleri birbirinden farklıydı? Sakallara, büyük dudaklara ve geniş kalçalara sahip olmakta evrim açısından bir avantaj; doğal seçimin işleyebileceği bir şey göremiyordu; dolayısıyla bunları çiftleşme oyunuyla ilişkilendiriyordu. Doğa seçmiyordu, bireyler seçiyordu; ırksal ve cinsel farklılıklar eş kazanmakta, koca çekmekte neyin başarılı olduğunu gösteriyordu. Estetik tercihler anatomiye tercüme ediliyordu.

Yumuşakçalardan maymunlara kanıt arayışı içindeydi; ama kuşların rengârenk tüyleri ile çiftleşme ritüellerine yoğunlaşmıştı. Londra Hayvanat Bahçesi'ndeki çardak kuşlarına, renk tercihlerini görmek için kumaş parçaları göstermişti; bozup değiştirmenin oyun horozlarının eş bulma

başarısını nasıl etkileyeceğini görmek için hayvan yetiştircilerinden onları süslemelerini, çamura bulamalarını istemişti; erkek güvercinleri kırmızımsı toprak rengine boyamış; bunun “başka güvercinleri, özellikle de dişileri nasıl etkilediğini, hayranlık mı yoksa tiksinti mi uyandırdığını” anlamaya çalışmıştı. Benzetme yoluyla ilerleyen Darwin böceklerin renklerinin de cinsel olarak seçildiğine inanıyordu, hatta bir keresinde bir “yusufçuk böceği muhteşem renklerde boyamıştı;” fakat bu denek yerden havalandamamıştı.²⁰

Argyll Dükü'nün kaleme aldığı *Reign of Law* [Hukukun Hükümlanlığı] cinsel seçim hakkında bir kitaba ihtiyaç duyulduğunu kuvvetle hatırlatıyordu. Dük, ya da Huxley'nin tenzilirütbe eden tabiriyle “Dükçük” (Darwin ona, “Yaşayan gerçek bir dük hakkında nasıl böyle konuşursun?” diye soruyordu) *Köken* hakkında ilahiyata dayalı bütün eleştirileri toplamış, bunları geçim derdiyle yazılmış ucuz bir kitapta bir araya getirmişti. Darwin biraz gerilmişti. “Dük’ün kitabı çok iyi yazılmış, çok ilginç, dürüst, akıllica ve çok küstahça bir kitap olması itibarıyla beni çarptı,” demişti Kingsley'ye. Kitabı yontmuş yontmuş, Lyell'e kitap hakkında bir mektup yazmış, William'a da dert yanmıştı.²¹ Açıkça ortadaydı ki kendi kitabının bu amatörce saçmalıkları ezip geçmesi, Argyll'in kaleminin her akıllica dokunuşu için binlerce karşı örnek ortaya sermesi gerekiyordu.

Argyll'in entelektüel mirası kendini gösteriyordu. Owen'in konferanslarına katılmış, dersini iyice öğrenmişti. Doğal seçim “yeni biçimlerin doğumlarının ardından başarısını, yerleşmesini ve yayılmasını” açıklıyordu, ama kökenlerine dair bir ipucu sunmuyordu. *Köken* yanlış bir isim olmuştu, kitabın adına *The Selection of Species* denmesi gerekiyordu. Peki, varyasyonlara neden olan şey neydi? Argyll, tasarım hakkında yeni oluşan, türlerin önceden takdir edildiğini, doğa kanunlarının da Tanrı'nın kanun yapma iradesinin bir sonucu olduğunu söyleyen fikir birliğini yakalamıştı. *Reign of Law*'da kanun kurallarının hâlâ geçerli olduğunu, kaos ve anarşinin doğaya gökten inmediğini; arka sokaklardaki kenar mahalle kabalıklarının şatoyu ele geçirmediğini yazmıştı.

Dük, 1866'da çeşitli ayak oyunlarıyla Gladstone'un yeni Reform Yasa'sını Avam Kamarası'ndan geçirmeye çalıştığı sırada bu bölümleri peş peşe eklemiştir. Doğa'nın da benzer bir biçimde kılavuzluk edilen, yukarıdan düzenlenmiş ıslah edici bir reformla kontrol edildiğini hayal ediyor- du. Owen gibi o da ilerlemenin kaynağında rasgele varyasyonların bulun-

duğunu asla kabul edemeyecekti. Bilinmeyen bir sebebin, “varyasyonları belli bir yöne ittiğinden” bahsediyordu. Lyell de aynı fikirdeydi, Gray de Owen da... Aslında *Reign of Law*'da bir kuvvetin hayatı kılavuzluk ettiğinden, “düzenlemeye çalıştığından, yönlendirilmeye tabi olduğundan, bu yönün öngörüyle belirlendiğinden” bahsededen Argyll'in ağızından konuşan Owen olabilirdi.²²

Fakat kitabın asıl zehirli iğnesi Argyll'in sinekkuşları hakkındaki tartışmasında ortaya çıkıyordu. Argyll o müşkül soruyu, Darwin'in dokunmaktan kaçınmasına neden olan soruyu soruyordu. Titreşen sinekkuşlarında neden safir rengi değil de topaz rengi bir ibiğin seçilmesi gerekiyordu? Ya da neden yakut kırmızısı değil de zümrüt yeşili pulların ucunda saçaklar oluyordu? Bu Tanrı namına güzellikti; hiçbir dünyevi sebebi yoktu, hiçbir mücadele bunu açıklayamazdı.

Argyll Darwin'i, akılsız doğal seçilime itibar kazandırmakla suçluyordu. Fakat Darwin'e göre seçim yaratıcıydı. Dük hazretleri,

doğal seçimimin önemini küçümser; ama iyileştirilmiş siğır soylarımızın bir anlamda hayvan yetiştirmekte ehil olanların elinden çıktığını, tabii ilk varyasyonların doğal olarak ortaya çıkışının reddetmeyecektir sanırım; gelgelelim seçilinceye dek bu varyasyonlar önemsiz olmuştur, tam da bu anlamda doğal seçim bana çok önemli görünüyor.

Darwin boş yere protesto ediyordu. Argyll'in ileri sürdüğü tarzda Yaratıcı evrim, Darwinci olmayanlar için son derece çekiciydi. Bu kesim Owen'la birlikte Dük'ün “sağlıklı” müdahalesini, Darwin'in “yanlış yöne götüren hatalarına” karşı “zamanında ve eksiksiz bir panzehir” olarak nitelendirmektedir. Darwin'in ve Huxley'nin her şeyin, “doğal ya da doğaüstü hiçbir irade kuvvetinin müdahale edemeyeceği değişmez kanunlarla yönetildiği” yönündeki inancını çürütebilecek kadar iyi bir konumda bulunan başka biri daha yoktu.²³

Huxley *Reign of Law*'u okumak zahmetine bile katlanmamıştı. Hooke, “büyük bir tiksinti ve kontrol edilemez haklı bir öfkeyle” kitabın söyle bir üstünden geçmişti. Düşünün, diye köpürüyordu, “Tanrı, *görünümleri korumak için* körelmiş organları hafifçe çakmak zorunda kalıyor,” ilahi mimar Owen'in planlarına uyması için yararsız parçalar ekliyordu. Darwin de aynı fikirdeydi, Argyll'in Tanrı'yı “bizden biraz daha akıllı bir in-

san” olarak resmetmesini küçük görüyordu. Fakat bunları yazan “sıradan bir ölümlü değil,” bir Dük’tü. Belki de hakkında “sıradan kurallara yaslanarak hükmeye varılmaması gerekiyordu.”²⁴

Wallace, keskin bir dille kaleme alınmış, sinekkuşlarının gösterişliliğine dalan bir değerlendirmeyle Argyll'in tam ve kesin bilgilerine karşı çıktı. İşi Tanrı'nın güzelliğine bağlamakta bir tuzak vardı; koku saçan böcekler ve yılanlar nasıl açıklanacaktı? Dük Hazretleri'nin dikkatini süslü püslü orkidelere de çekmişti; bu süsler püsler araları çekmeye yarıyordu: Wallace, Dük hazretlerine sürekli müdahalenin Yaratıcı öngörü eksikliği anlamına geldiğini hatırlatıyordu. Ufak tefek onarımlar reform yasalarında işe yarayabilirdi, ama doğa en başından beri doğruydu.

Doğanın *nasıl* doğru olduğu ayrı bir meseleydi. Wallace ile Darwin giderek daha büyük bir görüş ayrılığına düşüyorlardı. Darwin cinsel seçilimi sanatçı Tanrı'nın yerine geçirmiştir; tipki doğal seçimin mimar Tanrı'yi kapı dışarı etmesi gibi. Hayvanlar kendi kendilerinin yetiştiricileriydi; süslü çeşitler oluşturuyorlardı; insanlar eşlerini seçerek kendilerini şekillendiriyorlardı. Fakat Darwin'in cinsel seçime örnek gösterdiği her parlak kuş için, Wallace, doğal seçimden kaynaklanan başka bir kuş tanımıyordu. Donuk renkli dişi kuşlar, açık bir yuvada otururken kamufla oluyor, böylece hayatı kalyorlardı. Avcıların tadından hazzetmediği süslü püslü güveler uyarıcı renklere bürünyorlardı; başkaları da onları taklit ediyordu.

Wallace, cinsel seçimin insan ırklarını oluşturan “başlıca amil” olduğunu görüşünü reddediyordu. Doğal seçim bu iş için aynı ölçüde geçerliydi. Darwin'e göre bu “olabilecek en ağır darbeydi.” Kuşlar ve böceklerle ilgili ne kadar fazla kanıt toplarsa toplasın Wallace'in fikrini değiştiremeyecekti. Darwin şimdi din değiştirmiş şeytanı oynuyor, hayatı boyunca desteklediği kurama karşı argümanlar geliştiriyordu. Wallace ise doğal seçimin daha samimi bir yandaşı olup olmuştu, Darwin'den daha Darwinciyydi.²⁵

Wallace'in Argyll'e verdiği her cevap için yeni bir eleştiriler destesi açılıyordu, en kötüsü de bir kenarda bekliyordu. Darwin'in en saygın karşılıkları, Glasgowlu profesör Sir William Thomson'la (daha sonra Lord Kelvin olacaktı) yakın arkadaşa sahip fizikçilerdi. Thomson dünyanın yașını yeniden hesaplıyor; hantal, müsrif bir doğal seçimin işlemesi gereken süreye engelleyici sınırlar getiriyordu. Deniz altına kablo döşeme işindeki ortağı mühendis Fleeming Jenkin hazırlan ayında daha da acımasız bir man-

tik uygulamaya kalkmıştı. Hiçbir varyasyonun, normal çeşitlerin okyanusunda onlarla harmanlanıp yok olmaktan yakayı sıyıramayacağını göstermemişti. Kan her zaman karışıyordu; siyah bir eşi olan beyaz bir denizcinin "mulatto" çocukları oluyordu. Afrika kıyılarına vurmuş hiçbir deniz kurduğun, ne kadar becerikli ve üstün olursa olsun, "bir zenciler ulusunu ağartması" söz konusu olamazdı. Bunun için gemiler dolusu beyaza ihtiyaç vardı. Jenkin'in de dediği gibi, ancak ve ancak eşzamanlı birçok "değişikliğinin" ya da mutasyonun ortaya çıkıp doğru bir biçimde eşleşmesi sayesinde bir tür değişebiliyordu.

Fakat bu "peş peşe gelen bir yaratılmışlar kuramına" varıyordu ya da en azından evrimin ilahi bir biçimde yönlendirilmiş olduğu teorisine. Jenkin her şeyi altüst etmişti. Darwin'ı "ucube" varyasyonlarının hayatı kalamayacağına, ancak böyle bir dalganın eşzamanlı olarak belirebileceği ne ikna etmişti.²⁶ Başka isimler müşkülü kesip atmışlar ve Argyll'in ileri sürdüğü, her türün önceden planlandığı ve değişmez kaldığı "doğumla yaratılış" kavrayışına sığınmışlardı. Bütün cephelerde bir geri çekilme söz konusuydu.

Temmuz ayında Lyell ümitsizlik içindeydi; *Principles of Geology*'nin onuncu basımı üzerinde çalışıyor, Lamarck karşıtı bu eseri nafile bir çabayla Darwin yanlısı bir saçmalığa çevirmeye gayret ediyordu. Darwin her zamankinden daha umutlu bir halde, Lyell'in ilk kez "türler hakkında açıkça konuşacağını" düşünerek seviniyordu; "kendi benliği hakkında çok fazla düşünen" insan hakkında yazdığı ilk bölüm başarısızlık olsa bile. "Çok uzundu ve maaşlı makam sahibi din adamlarına göre böyle olmasa da yerlesik öğretilelere çok sadık." 70 yaşındaki Lyell'i rahatlatacagi kesin olmayan bir ifadeydi bu.

Lyell ise, Darwin'in egzotik güvercinler ve tavşanlardan, yeni nesillerin vahşi atalarından yavaş yavaş uzaklaşmasından bahsettiği *Variation* taslaqlarını sevmiştir. Yüce gönüllü bir ifadeyle bütün bunların "gerçek doğabilimciler için çok ikna edici olacağı," onları *Türlerin Kökeni*'ne biraz daha yaklaşıracağı cevabını vermiştir.²⁷

Darwin'in böyle bir güvenceye ihtiyacı vardı; *Variation* en büyük kitabıydı, taslaqlar da onu öldürüyordu; her sayfada "büyük değişiklikler yapıliyordu." O yaz iki kere kalemi bir kenara bırakıp bir haftalığına Eras'a gitti, ama bir faydası olmadı. Downe'a döndüğünde verdiği molaları tefali etmek için aşırı çalışıyordu. Carus ile Kovalevsky'nin gönderdiği sonu

gelmez mektuplar vardı uğraşması gereken; endeks hakkında olağan sorular, düzeltilmiş taslak yiğinları, cinsel seçim ve insan hakkında her zaman takıntılı bir biçimde sürdürdüğü o olgu bulup olgu derleme işi.

Darwin'in bütün korkularına ve fobilerine, Lyell'in ertelemelerine, Argyll'in öfkeliendirmelerine rağmen dünya dönüyordu. Kingsley dünyasının gülünç eliptik yörüğesini sembolleştirmiştir. İşte burada, Tanrı'nın güzelliği güzellik adına yarattığını vazeden; ama Cambridge'teki "en iyi ve güçlü adamların, dünyanın Darwincilik dediği, senin, benim ve başkalarının oglular ve bilim dediği şeye doğru yöneldiğini" sevinçle haykıran bir taşra rahibi vardı.

Genç yüksek lisans öğrencileri söyleyeceklerini dinlemekle kalmıyorlar, buna açılar; yaşılırsa (elbette ki bunlar daha fazla aşılması gereken eski kavramla dolu) bu koca soruyu üç yıl önce yaptıklarından hayli farklı bir tonla karşılıyorlar. Dürüst fakat "dehşet verici" bir dünya görüşü değişim aşamasında olan adamları tehlkiye atmaktan korktuğumdan isim vermeyeceğim: Fakat geçen kişstan bu yana gerçekleşmekte olan değişime hayret ediyorum.

Evrim sevgisi Cambridge'te alıp yürümüştü! Kingsley Darwin'in insanın atalarını "kılıcı hayvanlara" çevirdiğini biliyordu; başka kimse yapmış mıydı bunu? Yani bu fikir sekülerler arasında istenir olduğu kadar, artık Oxford ile Cambridge'te tartışılabılır hale mi gelmişti? Bir zamanlar Darwin'in en büyük kâbusu Holyoake'nin seküler broşürü *Half Hours with Freethinkers* gibi sabıkâlı albümlerinde boy göstermekti. Şimdiyse gizlediği biyografisi orada Emma Martin'in, Robert Owen'in ve Luciferius'unkilerle yan yana yer alıyordu; bu arada Cambridge'in modern tarih profesörü Peder Kingsley de ona övgüler yağdırıyordu.²⁸

Darwin, *Variation*'a ite kaka devam etti. Yedi ay boyunca satırların üstünü çizip düzeltmesi sonrasında taslaklarla işi 15 Kasım'da sona erdi. Emma, artık dinlenmesini, "piro tüttürmesini ya da inekler gibi derin düşüncelere dalmasını" umuyordu, ama "tembelliğin tadını çıkarmak" zor işti. Darwin, o devasa cildi okuyan biri çıkacak mı merak ediyordu. Yine de içini çekip Hooker'a doğru rahat bir nefes salarak ona bu iki cildin altından nasıl kalkacağını anlattı: "Birinci cildin *tamamını* atla, son bölüm dışında (ona da şöyle bir göz gezdir); ikinci cildin de büyük bölümünü geç; sonunda çok iyi bir kitap olduğunu söyleyeceksin."²⁹

37. Bölüm

Cinsellik, Siyaset ve X Kulübü

Kitap, ilk balon güvercinlerini üretip kaynatmasından on üç yıl sonra büyük kitapçıların raflarında boy göstermiş; türlerin gerçekten şekillendirilebilir olduğunu vurgulayan kitap: *The Variation of Animals and Plants under Domestication* [Ehlileştirilen Hayvanlar ve Bitkilerin Varyasyonları]. Elbette ki kitabın artık başka birçok işlevi vardı: “Akrabaların çitleşmesiyle gerçekleşen üremenin yol açtığı olumsuz durumlara” dikkat çekiyor; Darwin’ın son tanrısını, “büyük Tanrı Pan’ı” sahneye çıkarıyor; varyasyonun sebebi olarak Gray’ın ilahi tasarımcısının hakkını veriyordu.

Kitabın yayınlandığı gün, 30 Ocak 1868’de Darwin, Fritz Müller’e “Senin de göreceğin gibi kitabın büyük bir bölümü okunmak için yazılmadı,” diye tavsiyede bulunmuş; “Ama ‘Pangenesis’ hakkında neler düşünüdügünü duymayı çok isterim doğrusu,” diye eklemiştir. Kitabın gönderildiği herkes bu şekilde teşvik edilmişti, ama aldığı cevaplar Darwin’ın gururunu kırmıştı. Hooker, “küçük tomurcukların” (gemmül) ya da artık her neye onun, gizem içinde bırakılmasının daha iyi olacağını düşünüyordu. “Atalarının sonsuz sayıda tanımlanamaz özelliğinin potansiyelinin bir tek hücreye sıkıştırılmış olmasının gücü, atomlar, etik, zaman, kütle çekimi ya da Tanrı kadar anlama yetimizin ötesinde.” Darwin bu fikirleri benimsemeye başlamıştı. Hâlâ Huxley’nin “bir darbe indirmesini” bekliyordu, Huxley pangenesi, Yaratılış’la aynı kategoriye koyuyordu. Bir den kitabın görüntüsü midesini bulandırmaya başladı; eski güvensizlikleri, reddedilme ve statüsünü kaybetme korkuları su yüzüne çıktı: “Birkaç sayfa okumaya kalktığmda epey midem bulanıyor,” diyordu. Pan’a karşı koruyucuydu, ama geri kalan kısım için “Şeytan koca kitabı alıp götürsün,” diyordu.¹

Kamuoyu kitabın hakkında daha olumlu düşünüyordu. Murray bile talebe ilişkin tahminlerinde yanılmıştı. 1500 adet bir hafta içinde eriyip git-

mişti. Talep o kadar yüksekti ki matbaalar 11 gün boyunca yeniden basım yapmışlardı. O öğleden sonra *Pall Mall Gazette*'de George Lewes kitabı hakkında harika bir pas atmış, olguların yan yana getirilişindeki "soylu serinkanlılığı" övmüştü. "Polemikçi kıskırtmaların kızışmışlığından rahatsız olmaksızın" kendisi hakkında yazılmış satırlar okumak Darwin'i güldürmüştü; bu değerlendirmeye yüzünden sonunda "kabına sığamaz" olmuştu. *Athenaeum* her zaman olduğu gibi bir tenkitle ortaya atılmıştı; ama bu beklenen bir şeydi; Darwin de zaten cumartesi sabahı hakaretlere pişkinlikle bakıyor değilse bile, alışmıştı. Çekinen, kimliğinden yarı yarıya şüphelenen bir dille, "Yazar beni hor görüyor, benden nefret ediyor," diyordu.² "Bir tek kişi bana bu kadar sert bir darbe indirebilir," diyordu, o da Owen'dı.

Yine de pangenesis hakkında kaygıları vardı. Bu kurama "çok sevdiği bir çocuğu" gibi düğündü, bir tanrıymış gibi inanıyordu. Bereketli hayal dünyasının bir üründü; kalitim olgusunu açıklayacak *deus ex machina*'ydı. Dünya tarafından "lanetlenmeden ve kutsanmadan miadının dolacağı" korkusuyla, teorisine "dört elle sarılmaya" kararlıydı; ama nasıl ki çocukların sağlığı da Tanrı da onu sürekli kuşku içinde bırakıyorsa bu teorinin durumu da aynı kuşkuyu uyandırıyordu. Tereddüt içindeydi. Hooker'ın ve Huxley'nin tepkileri "ölü doğmuş bir tanrı olduğu gerekçeyle büyük Tanrı Pan'dan vazgeçmeyi" istemesine neden olmuştu. Sonra Wallace'ın sevgi onu yeniden gayretlendirdi. Gray teoriye yakınlık gösterdiğinde Darwin, "bebeğin uzun bir ömür süreceği" hayalini kurdu. "Ebeveynlikten gelen tahmin gücü bu!" diyordu.³

Ebeveynlikten gelen tahmin gücü yükselişteydi. Yıllar boyunca, hasatalıklı çocukların hayat mücadelelerinde başarılı olup olamayacağından hiç emin olamamıştı. İçlerinde en sağlam olanı William, bankasını yönetmekte başarılıydı; güvenli bir masa başı işıydi bu. Peki diğerlerini ne bekliyordu? Babalarının peşinden gidip bilime mi yöneleceklerdi, yoksa ailenden gelen zayıflık geri kalmalarına mı yol açacaktı? Clapham Okulu'na devam etmekte olan Horace'a göz kulak olan 18 yaşındaki Leonard kısa süre önce Sandhurst'ün listesinde üst sıralara yerleşmiş, Woolwich'teki Kraliyet Askeri Akademisi'nin yolunu tutmuştu; buraya giriş sınavlarında da ikinci olmuştu. Darwin, "Sevgili Lenny'cığımızın bu kadar muhteşem bir derece alacağını kim düşünebilirdi ki?" diyerek sevinmişti, bunun öneminden kuşku duyarak. "Kaç kişisinin denediğini merak ediyorum."

Lenny sağlam bir mühendislik eğitimi alacaktı, fakat başarılı olması ihtimali sınırlıydı. Aslında bu meslek Lenny'ye, "koleksiyon yapma merakının, zayıf bir biçimde, posta pulu koleksiyonu yapma şeklinde ortaya çıktığı" oğluna uyuyordu.

Lenny'den bir yaşı küçük olan Horace, hâlâ bir muammaydı. Mekanıge eğilimliydi; sağlığı elverirse Frank'in ardından o da Cambridge'e gidebilir, doğabilimleri eğitimi alabilirdi. George takatsız bir Darwin'in orada neler yapabileceğini gösteriyordu ve şimdi de babasının gözleri onun üzerindeydi. 23 yaşındaydı, ama şimdilik yalnızca matematik dalında lisans eğitimini tamamlamak üzereydi. Bir yol ayrimına gelmişti. Pangenesis, değerlendirme yazarlarının eline ulaştığı sırada bir telgraf geldi: George müthiş bir başarı kazanmış, sınıfının ikincisi olmuştu. Tebrik sözleri kaleme alırken Charles'in eli titriyordu: "Hiç böyle parlak bir başarı beklememiştim." Peder Wrigley'nin yeni İkinci Münazara hazırlıklarını yaptığı Clapham'da "olağan bir bayram havası esiyordu." Herkese yarım gün tatil verilmiş, Kristal Saray'ın yakınlarına gidilmişti. George'a Eton'da bilim alanında yüksek lisans yapması önerilmişti, ama o baro sınavlarına hazırlanacağı gereklisiyle bu teklifi geri çevirmiştir. Ras Amcası'nın "yer yüzündeki en imrenilesi konum" olduğunu düşündüğü Trinity College bursunu ise reddetmeye zorlandı.⁴

Darwin de ödüller topluyordu. Köken altı dile çevrilmişti. Her yerde doğabilimciler kitabın argümanlarıyla uğraşıyor, entelektüeller açılımlarını tartışıyordu. Sevinler sevmesinler, kitap dâhiyane bir çalışmıyordu. George'un telgrafından birkaç gün sonra, daha tebriklerin arkası kesilmemişken, Prusya Kralı'nın ona *Pour le Mérite* nişanı verdienenini öğrendi, bundan birkaç hafta sonra St. Petersburg'daki Kraliyet Bilimler Akademisi onu fahişi üyeliğe seçti. Darwin, *Variation*'ın Rusça baskısının giriş sayfasını tumturaklı sözlerle bezeme umuduyla devrimci Kovalevsky'ye alelacele bir not yazdı. Epeyce zaman vardı, Kovalevsky geçici olarak çeviriye ara vermişti; Rusya'nın tarım sorunlarıyla ilgilenen bir yardım komisyonunda görevli olarak haftada 1600 km seyahat ediyordu.⁵

Darwin, Prusya Büyükelçiliği'nden haber aldığı günün ertesinde yine cinsel seçimle ilgilenmeye başladı. Normalde günde sekiz ila on mektup kaleme alıyor, bilgi toplamaya çalışıyor, bir tuhaf olgular hazinesi oluşturuyordu: makak maymunlarının yeleleri, geyiklerin boynuzları, kırmızı aynakların ürerken bezendikleri tüyler ya da bir tukanın gagasının ren-

gi gibi; bir eşin beğenebileceği hiçbir saçaklı tüy ya da leke kaybolup gitmiyordu. Hatta Darwin cesaretini toplayıp Harvard'daki Agassiz'yle de temas kurdu. Agassiz Amazon'dan yeni dönmüştü; buraya Buz Devri'nin küresel olarak yaşandığı, dolayısıyla eski Yaratılış'la yenisinin arasında bir kopuş gerçekleştiği yönündeki iddiasını destekleyecek kanıtlar, eski buz dağları bulmak için gitmişti. Herkes onun kıyametsi buz örtüsünün "Darwinci görüşleri" boğmayı amaçladığını, bu iddianın çok "çılginca bir saçmalık" olduğunu biliyordu. Darwin onun bir "buzul delisi" olduğunu düşünüyordu. Fakat bu Agassiz'in yumurta döken Amazon balıkları hakkında çalışmalarını pohpolamasını engellemiyordu; adamçağızın Darwincilik karşıtı kazanımlarını sofraya konabilir bir ganimete çeviriyor, onu o kadar kibarca cepliyordu ki bunu yapmanın daha akıllıca bir yolunu bulamazdı.

Darwin'in cinsel seçilimle ilgili çalışmaları, típkı balıklar gibi transmutasyon geçiriyor ve kendi başına bir yola giriyordu. Bu çalışmalar "devasa bir konuya" dönüşmüştü. Darwin, Krallık'ın en aşağı sakinlerini izlemek için dizlerinin üstüne çöküyordu. Eskiden, sülükayaklılarla uğraştığı günlerde ona yardımcı olanlar yeniden harekete geçirilmişti: Albany Hancock süslü deniz sümüklüböcekleri hakkında sayfalarca bilgi göndermişti; başkaları da yengeçlerin üremeleri, kör böceklerin birbirlerine kur yapmaları, sadist örümcekler ve parlak kelebekler hakkında bilgiler göndermişlerdi. İşler gelip şu soruya dayanmıştı: "Cinsel farklılıklar ne derece aşağıda ortaya çıkar ki erkeklerde bir ölçüde öz bilinçlilik gerektirir?" Yalnızca onun sorabileceğii sorular vardı: Çekirgelerin ötüşü de cinsel seçilime tabi miydi? "Dilsiz" *ağustosböcekleri* üreyebiliyorlar mıydı?⁶

Darwin ticari amaçlarla hayvan yetiştirenleri sıkıştırmağa başladı; kısa süre sonra onlara değerli numuneleri lekelettirmeye, zarar verdirmeye, kesitmeye başlamıştı; güvercinler boyanıyor, dövüş horozlarının kuyruklarındaki tüyler kesiliyordu; Darwin bir şakrak kuşunun gül pembesi göğsünü boyayacak ve cinsel gücüyle ilgili gözlemlerde bulunacak bir hayvan yetiştircisi aramaya başlamıştı. Ve hâlâ bir tavus kuşunun kuyruğunda bulunan göz şeklindeki renkleri kesip çıkarmayı isteyecek zengin bir bey arıyordu; "Ama kim bir doğabilimciyi memnun etmek uğruna bütün bir mevsim boyunca kuşlarının güzelliğini feda edebilir ki?"

Kaygılar içinde, takıntılı bir biçimde çalışırken hayatında başka bir şeye pek yer bırakmıyordu. Bir gün Hooker'dan, Handel'in "Mesih"ini din-

ledikten sonra uçtuğunu işittiğinden sonra ruhunun “hiçbir şeyi eski günlerde olduğu gibi takdir edemeyecek kadar kuruduğunu” söylemişti. Orkideeler onu, borulu orgdan daha fazla etkiliyordu; mercanlar içine Hallelujah Korosu’ndan daha fazla dokunuyordu. “Bilim dışındaki konular için solgun bir yaprağım ben,” diyordu.⁷ Ama tam bir memuriyet hayatına yetecek kadar kâğıt üzerine bilim dökmüştü. Tek kişilik derleme-karşılaştırma birimi, her zaman olduğu gibi kontrolden çıkmıştı. Mart ayına gelindiğinde, hayvan yetiştircilerinden, çiftçilerden, balıkçılık uzmanlarından, sayımlı istatistikçilerinden, koleksiyonculardan ve sömürge yerleşimcilerinden her gün gelen mektuplara gark olmuştu.

Onu süslü sinekkuşlarını açıklamaya iten kısmen Argyll olmuş; Dük hazretlerinin “yalnızca süs ya da güzellik kendi başına bir amaçtır, bir nesnedir, varılacak son noktadır,” insانı memnun etmeye yönelik Yaratıcı bir kapristir yönündeki açıklamasının gündümünde kendisine bir yön çizmişti. Wallace da pullarla ve tüylerle, yaprağa benzer güvelerin ya da kendini kamufla ederek kuluçkaya yatmış kuşların nasıl seçildiğiyle; geri kalanların, parlak yılanların ya da yanardöner böceklerin zehirlerini nasıl gösterdikleriyle ya da böyle yapanları nasıl taklit ettikleriyle ilgileniyordu. Fakat topaz ve zümrüt nektar içiciler bu alanın dışında kalmayı, burası Darwin’ın alanıydı. Bir tırtılın üzerindeki göz göz lekeler bir yılanın yüzünü taklit ediyor olabilirdi, ama bir tavus kuşunun kuyruğundaki göz göz lekeler erkek kuşu meftun ediyordu. Bunlar bilinçli bir tercihin sonucu olsa gerekti.

Ufak tefek varyasyonlar şanssız hayranlar açısından bir farklılık yaratıyor muydu? Wallace bu konuda şüpheliydi. “Tavus kuşunun kuyruğundaki 2,5 santim ya da cennet kuşunun kuyruğundaki yarı santim dışı tarafından fark edilip tercih mi ediliyordu? Darwin buna emindi.

Bir kız yakışıklı bir adam görür, burnu ya da sakalları başka bir adamın burnu ya da sakallarından iki milim kadar uzunmuş, kısaymış diye düşünmeden onun görünümünü beğenip onunla evleneceğini söyler. Sanırım aynı şey dışı tavuskuşlarında da geçerli.

Fazladan bir leke etkiyi artırıyordu; ama takdir edilen şey “güzel görünümdür.” Eşler seçiliyordu; güzellik, gören dışı tavuskuşunun gözündeydi. “Bir tavus kuşunun kuyruğunun bu şekilde oluştuğuna inanmak ber-

bat bir dayanak; ama buna inandığım için, aynı ilkenin biraz değişmiş bir biçiminin insan için de geçerli olduğuna inanıyorum.”⁸

Darwin, Emma ile kızlar onu mart ayında dört haftalık bir tatil için Londra'ya alıp götürdüğünde, çalışmalarını da yanına aldı. Bahçevanı onu anlıyordu: Bir ay uzak kalması deneyleri açısından kesinlikle “korkunç bir şeydi.” Yine de Eras'in yanında geçirdikleri bir haftanın ardından Elizabeth Wedgwood'un Regent's Park yakınlarında bulunan, hayvanat bahçesine yürüyerek on dakika uzaktaki evine yerleştiler. Burada, Darwin'in zamanı, eğlenceli yemekler ve insanoğlunun soyunu özgür düşünceli feminist Frances Power Cobbe ile tartışmak için “geçerken” Hensleighlere uğrayıvermek dışında hayvanat bahçesinde geçiyordu; bekçilerle kafayı çekiyor, filleri bağırtıyor (gözyaşı oluşup olmadığını görmek için), sütlünlerin kurum satmasını seyrediyordu. Dahası eski metafizik defterlerinde attığı adımların izlerini yeniden takip etmeye başlamıştı; maymunların sosyal içgüdülerini araştırıyordu; ya da en azından topluluk olarak verecekleri tepkiyi görmek için kafeslerine yılan koyuyordu.

Hiç de doğal olmayan bu koşturmalı seyahat sağlığının düzeldiğine de işaret ediyordu. Piccadilly'de Kraliyet Enstitüsü'nde çalışan Grove'a George'un hukuk çalışmak üzere Lincoln's Inn'e girmesine yardımcı olduğu için teşekkür ediyor, British Museum'da laflıyor, X Kulübü'nün bir toplantısına katılıyor, arkasından Kew Bahçeleri'ne zar zor yetişiyordu.⁹

Belki de yeni tanıtım planıyla ilgili olarak John Murray'le sohbet etmişti. Darwin kendi başına yayınlar yapma konusunda ustalaşmıştı; fakat Gray'in broşürünü kitabına koymak, şimdi aklından geçen plana kıyasla ufak bir ihtişi. Almanya'da *Darwinismus* atılgan olmuştu ama İngiltere'de Darwincilerin tarafını destekleyecek tek bir tatmin edici kitap yılanmamıştı. Uğuldayan bir sessizlikle karşılanmıştı. Lyell'in *Antiquity of Man*'ı takır tukur ve yanlışlarla doluydu; Huxley'nin işçi sınıfına hitaben kaleme aldığı broşürler az satmış, Darwinciliği hatalarla çevrelemişti; *Man's Place in Nature* maymunlarla ilgili harika şeyler söylüyordu, ama doğal seçelim konusunda sessiz kalıyordu. Argyll'in o berbat *Reign of Law*'u şöhret kazanmaya devam ederken ağır önlemlere ihtiyaç duyuluyordu.

Darwin'in gerçekten tam ve kesin bilgilere dayanan bir mürit yakalayabilmek için ağını geniş atmıştı, Amazon'a dek uzatması gerekiyordu. Fritz Müller'in *Für Darwin* [Darwin İçin] adlı kitabının çevrilmesi için Murray'in ilgisini çekmeye çalıştı. Müller, altüst edici 1848 devrimi sonrasında sür-

göne giden başka bir radikaldi; ama Brezilya'ya gitmiş, burada karides ve sülükkayaklılar üzerine çalışmış, bir öğretmen olarak yer edinmişti. Murray mali risklerden korkuyordu; bu yüzden de Darwin bu kitabın sorumluluğunu üstlendi, 100 sterline kadar mali destek verecekti. Çevirmeni ayarladı, süreci yönetti, reklam etiketlerini seçti, basılan kitapların gözden geçirilip sunulmasını örgütledi. Kitaba ne isim verelecekti? Çevirmen münaşebetsizce *A Lift for Darwin* [Darwin'i Yukseltmek] başlığını önerdi, kemiğe fazla dayanan bir espriyidi bu. Lyell *Facts and Arguments for Darwin* [Darwin'i Destekleyen Olgular ve Argümanlar] başlığını ortaya attı, kazanan bu oldu; matbaacılar baş sayfada "Darwin" ismini, Müller isminden daha büyük harflerle basma işini üstlendi. Murray tanesi altı şiline 1000 adet bastı ve hem yayıncı, hem patron bu işten iyi kazandı.¹⁰

Bahar aylarında Huxley'nin himayesi altında olan biri, Darwin'i sukelelerinin üremesi hakkında ezoterik notlara boğdu. St. George Mivart zooloji alanında çok bilgili biriydi ve din değiştirdip Katoliklige geçeli 25 yıl olmuştu. Tatlı dilli bir Harrow mezunu ydu;* tavırları gösterişliydi; babasının Grosvenor Meydanı'ndaki (daha sonraları Claridge's) "Mivart Oteli"ne akan züppeler arasında yetişmişti. Lincoln's Inn'de avukat olarak isim yapmıştı, ama yan kapıda Cerrahlar Koleji'nde Owen'in konferanslarını dinledikten sonra hukuk kariyerinden vazgeçmişti. Fakat hayatının asıl dönüm noktası, 1859'da Huxley'le karşılaşması olmuştu. Can sıkıcı, sessiz, suskun Owen'in tersine Huxley samimi, heyecan verici, zoolojile ilgili olarak uyanıktı. "Derinlere bakan siyah gözleri," hazırlıcevaplığı Mivart'ı büyülemiş; kirli çamaşırları amansızca ortaya dökmesi hayrete düşürmüştü. Kendisini Davud ile Golyat'ın ortasında bulmuştu; hem Owen'dan hem Huxley'den bir tavsiye mektubu alması, 1862'de Paddington'da St. Mary Hastanesi'nde zooloji dersleri verebilir olması için yeterli olmuştu. Madencilik Okulu'nda Huxley'nin derslerine katılmaya devam ediyor, aileyi ziyaret ediyordu.¹¹ Huxley'nin vesayeti, Darwin'in de ona kulak vermesini sağlamıştı.

* Londra'nın kuzeybatısındaki Harrow'da bulunan bağımsız bir erkek yatalı okulu; 1243'ten beri eğitim veren okul, 1572'de Kraliçe I. Elizabeth'in kraliyet fermanıyla John Lyon tarafından resmen kurulmuştur; 1868 tarihli Devlet Okulları Yasası'nda yer verilen dokuz devlet okulundan biridir, çok sayıda devlet adamı, çeşitli kraliyet ailelerinin mensuplarını, Lordlar ve Avam Kamarası üyelerini yetiştirmek olmakla ünlüdür. —ç.n.

Darwin ona bir dizi soru yöneltti; üreyen sukelerlerinin renkleri, ibikleri ve kurlaşma süreçleri hakkında kafasında ne varsa dökmesini istedi. Mivart da yardımcı olmak için eğildi. Parlak bir teknik anatomisti, sukelerlerinin kasları ya da maymunların uzuvları hakkında konuşabilirdi. Fakat iş daha büyük meselelere, insan ve ahlaka gelince, konumu giderek daha belirsiz bir hal alıyordu. "Samimi" bir Darwinci olmuştu ya da öyle olduğunu söylüyordu. Huxley'nin *Man's Place*'ının ardından maymunları ve lemurları incelemiş, hayatı ve zihni tartışmıştı. Darwin'e "Doğal seçilime" gelince, onu tümüyle kabul ediyorum," demişti. Fakat bu sözlerle, insanın "ölüsü" ile bir gorilin ölüsü arasındaki benzerlik ne olursa olsun, "bizim zihinsel, ahlaki ve dini doğamızın" insanı "insansı bir maymundan, bu maymunun bir granit parçasına olduğundan" daha da uzaklara koyduğunu ekleyebilecek biri, Huxley'nin sınıfında uzun süre uslu uslu oturamazdı.

Mivart'ın görüşlerini değiştirmesi ve hükmünü yitirmesi muhtemelen kiliseye körce bir bağlılık duymasıyla ilgili değildi. Kendisini ortaya koymuş, kiliseye inancını korumuştu. Derinlerde bir yerde, Owen'in bilimine karşı beslediği sevgi, insanlığın alçaltılmasından duyduğu korkularla birlikte varlığını sürdürüyordu;asnâa bakılırsa Darwin'e, "şüpheleri ve müşküllerinin ilk olarak, Profesör Huxley'nin konferanslarına katıldığında uyandığını" itiraf etmişti.¹² Mivart 1868'de Darwin'in çevresi hakkında kararsızlık içindeydi.

O sıralarda Darwin, kitabını yazarken Argyll'in bamteline vurmaya yaklaşımıştı: Göz kamaştırıcı kuşlar. Meraklılar hâlâ onun için şakrak kuşlarını boyuyor, beyaz güvercinleri renklendiriyor, dişilerin şevkini son noktaya dek sinyordu. Argyll'in eleştirileri basında bir çığ halini aldığından, durum yeni bir aciliyet kazanmıştı. *Edinburg Review Variation*'ı alaya alarak, "cilalı tavuskuşunu ve Bohemya sülününü ortaya çıkaramazsa" Darwin'in çok övdüğü seçim ne olacak diye soruyordu. Seçim yararlı olmayı gerektiriyordu, ama süslü olmanın bir yararı yoktu. Kutsal bir Tuhafîye'nin ortaya çıkışmasını engellemek için Darwin'in kuşların eşlerinin hoş tüylerini seçebildiğini kanıtlaması gerekiyordu.

Hooker, Argyll'in *Reign of Law*'unu tartıyordu; British Association'ın o yılki başkanı olarak kitabına üzerine atılmaya hazırıldı. Dük'ün kendisine fazla güvenmesi onda "tam bir tiksinti" uyandırılmıştı. "Bir adamın kötülük ve kıskançlık yüzünden bana dudak bükmesinden hoşlanabilirim;

ama koca bir atın tepesinden bakıp dudak bükmesine dayanamam,” diyordu. Bütün bu laflarla Owen'a imada bulunuyor; Argyll'in körelmiş organlarla ilgili “çok sıkıcı” olan çalımlı sözlerine saldırıyordu. Owen'in körelmiş organların bir hayvanı bir atadan çok bir planla ilişkilendirdiği yönündeki inancı Darwinçiler tarafından bir intikam duygusuyla ezilip geçilmişti. Bir eleştirmenin gülerek bahsettiği üzere, Darwin maymunu parçacıklarımız olarak “kulaklarımıza varlığını sürdürmen sivri uçları” işaret ettiğinde, düşmanlarını milyonlarca olgu ileri sürerek rahatsız edebileceğinden daha fazla rahatsız ediyordu. Körelmiş organlar kolaydı; asıl sorun, yanardönerliğin ve göz şeklindeki gösterişli lekelerin Yaratıcı kaprisin benzer parçaları olmadığını kanıtlamaktı.

Darwin'in Hooker'la konuşa konuşa, değerlendirmeleri takip ede ede, Lubbock ve Tylor gibileri okuya okuya *İnsanın Türeyişi* [*The Descent of Man*] adını vermeyi uygun gördüğü yeni kitabının cinsel seçim ve maymun atalarдан, ahlakin ve dinin evrimine çok geniş bir yelpazeyi kapsayaceği açıklık kazandı. Eski defterleri bu meseleleri kapsıyordu. Hatta Hooker, “ahlak ve siyasetin, doğa tarihinin herhangi bir dalı gibi tartışmasının çok ilginç olacağını” düşünüyordu. Bu alanları doğal seçim ışığında görenler, yalnızca o ve Darwin değildi. Toplumu Darwinci bakışla incelemek, gelişmekte olan yeni bir entelektüel iş halini almıştı.¹³

Nitelikli dergiler, önerilerle şşıyordu. Darwin kurşunkalemi elinde bunları okuyor, kitabı için fikir topluyordu. Eski sosyalist Wallace, işbirliğinin grupları sıkılaştırıldığını ve onları hayat mücadeleinde ayakta kalma-ya uygun kıldığını savunan ilk isim olmuştu. Bu Darwin için sorgulanabilir bir besindi; fakat en azından ahlaki vasıfların kalıtımıla miras alındığı yönünde bir kanitti. Kuzeni Francis Galton ise daha zengin içerikli yemekler sunuyordu. Quaker bir aileden gelen, bir silah imalatçısı ile Birminghamlı bir bankacının mirasçısı olan Galton, Darwin gibi zenginleşmiş; tıp öğrenimini yarıda bıraktıktan sonra Cambridge'te matematik derecesi almış, ardından bir seyahat ve bilimsel tembellilik hayatı sürdürmeye başlamıştı. “Kalitsal Yetenek ve Karakter” asıl marifetiydi, *Macmillan Magazine*'de yayınlanan makalesi de Darwin'i heyecanlandırmıştı. İçkicilik ve aptallıktan, ayıklık ve dehaya dek bütün ahlaki ve zihinsel özelliklerin kalıtım yoluyla miras alındığını vurguluyordu. Irklar ve sınıflar mensuplarının karakterini alıyordu; Galton da “insanoğlunun soylu çeşitlerinin” takatsız olanlara baskın çıkışmasını sağlamak için “atlar ve sı-

ğırlarda olduğu gibi” daha iyi üreme çağrısında bulunuyordu. Her şeyden önce ilerleyen medeniyetin, “entelektüel anarşinin” elinden kurtarılması için “üstün bilimsel akıllar” iktidara gelmeliydi.¹⁴

Galton’ın çizgisini Darwin’ın eski Plinius Cemiyeti’nden dostu, artık Lancashire’da emekli bir dejirmen sahibi olan W. R. Greg de paylaşıyor- du. Greg’ın toplumda doğal seçim hakkında *Fraser’s Magazine*’de yayınlanan makalesi “uygun olmayanlarla” ilgili kötülük korkulara neden olmuştu. Darwin bu makaleyi kendisini vererek, üst orta sınıfların –mad- di durumları bir aile geçindirmeye elverir hale gelene kadar evlenmeye er- teleyenlerin– içinde bulunduğu müşkül durum üzerine düşünerek okumuş- tu. Aylak zenginlerin onlardan daha fazla çocuğu oluyordu, çünkü mad- den kaldırabiliyorlardı; tembel yoksullar da aynısını yapabiliyorlardı; çün- kü Malthus’un bahsettiği “ahlaki dizginlerden” yoksunlardı.

Özensiz, sefil, hevessiz İrlandalı, tavşanlar gibi ürer: Sade, ileriye gören, kendine saygılı, hırslıiskoç, ahlaklıyla kuvvetli, inancıyla manen güçlü, zekâsıyla anlayışlı ve disiplinli en güzel yıllarını hayat mücadelesi ve bekârlılıkla geçirir; geç evlenir ve arkasında bir-iki çocuk bırakır. En başta bin Sakson ve bin Kelt’in bulunduğu bir toprak parçasını düşünelim; birkaç nesil sonra nüfusun altında beşi Keltlerden oluşacaktır; ama mülkün, iktidarın, zekâının altında beşi altında birlik bir kesimi oluşturan Saksonlara ait olacaktır. Ebedi “varoluş mücadeleinde,” baskın olmuş olan aşağı ve o kadar da gözde olma- yan ırk olacaktır ve iyi vasıfları sayesinde değil, hataları sayesinde baskın olacaktır.

Peki, toplum genetik olarak kuruyup giderken ilerleme nereye gidecekti? Nüfusun dinamik, rekabetçi, gelişen kesimi kendi başarısıyla engelle- niyordu. Doğal seçim onları yeniyordu. Darwin keskin bir biçimde ni- hai Malthusçu ikilemle karşı karşıya kalmıştı.

Walter Bagehot’ın *Fortnightly Review*’da yayınlanan “Fizik ve Siya- set” üzerine denemeleriyle askeri yardım imdadına yetişti. Darwin kurşun- kalemini yine çıkardı. Rahat bir hayat süren bir bankacı ve *The Econo- mist* editörü olan Bagehot’a göre ilerleme bir toplumun komuta yapısına bağlıydı. Medeniyet itaatle, kanuna duyulan saygıyla ve “askeri bir bağı- la” başlamıştı. Bir kabilenin disiplinli bütünlüğü ne kadar fazlaysa savaş- tan galip çıkma ve başarısını devam ettirme şansı da o kadar yükseldi. Em- peryal savaşlar yoluyla, seçim sayesinde bilenmiş ve yükselenmiş yeni ırk- sal ve ulusal tipler ortaya çıkıyordu; bu bir ahlaki lütfuftu. “Savaşta ka-

zanan karakterler, savaşta kazanmasını isteyeceğimiz karakterlerdir.” Darwin büyülenmişti. Hiç kuşkusuz sömurge dönemi İngilteresi’ni düşünerek “*dolaşan* ve çaprazlanan ulusların değişmesi ihtimali daha fazladır,” önermesini kaleme almıştı; çünkü kesintisiz bir rekabetle karşı karşıya kalaçaklardı. Fakat Bagehot’un “tarihöncesi siyaset” analizine katılıyordu ve bunu Hooker’a da tavsiye etmişti.¹⁵

Hooker, British Association’ın başkanlığına getirilen ilk Darwinci olmuştu. En azından “Bilimin Parlamentosunda” Darwin’ın devlet adamlarının hükümet sıralarına oturmaya başladığı yönünde su götürmez bir işaretti bu. Hooker, “Kraliçe konuşması” yapacağı için feryat figan ediyordu. Önemli bir konuşmayıdı, ucuz basın “sanki Mr. Gladstone’un yapacağı bir bütçe konuşmasımış” gibi (Gladstone’un konuşması ancak burun farkıyla biraz daha şamataya sebep olmuştu) haber yapma peşindeydi. Darwin daha da etkilenmişti: “Konuşmayla ilgili olarak sana ruhumun derinlerinden acıyorum: Bedenim büzüşüyor düşündükçe.” Hooker’ın bedeniye kararsızdı: “Bittiğinde, başarısız da olsa, fiyaskoya da sonuçlanسا, daha bile kötüsü olsa 100 gine dağıtabileceğim,” diyordu. Başta “doğal seçilimin kabul edilmemesi” hakkında konuşacağını düşünmüştü. Darwin ona ipucu vermiş, Newton’ın kütle çekim teorisinin de “olağanüstü derecede yetkin Leibniz” tarafından reddedildiğini hatırlatmıştı. Konuşmanın bir parti duyurusu olacağı yönünde laflar çıkmıştı, Wallace da bu konuşmanın “Darwinciliği” saf ve sade bir biçimde ilan edeceğini umuyordu.¹⁶ X Kulübü üyeleri bu fırsatı kaçırılmamışlardı; parti karargâhında bir düzenleme yapılmış, Huxley’nin teşekkür oylaması açması Tyndall’ın da onu desteklemesi kararlaştırılmıştı.

Parti hazırlanır, Hooker da provalarını sürdürürken, Darwinlar tatile çıkmışlardı. Trene binmiş, ardından feribotla Wight Adası’na geçmişlerdi; Eras ile Charles’ın devasa atı yaşlı Tommy de yanlarındaydı. Charles perişan haldeydi, ama deniz havası ona iyi geldi. Evden ayrılmak, deneylerinden uzaklaşmak onu sıkmıştı; “bal yapmayan bir arının hayatını” yaşamak zorunda kaldığı için homurdanıyordu. Freshwater’da fotoğrafçı Julia Cameron’dan altı haftalık bir kulübe kiraladılar. Yabanı görünenlü bu evrimci, Cameron’ın canla başla sürdürdüğü doğal ve manik seyya çalışmaları için mükemmel bir portre konusuydu (Darwinler fotoğrafı “mükemmel” bulmuşlardı.) Cameron’ın daha şiirsel

“konu”ları Darwin’ın kapısında belirmiştir; Tennyson birkaç kere ziyaret etmiştir; Amerikalı Longfellow ve Thomas Appleton da. İrlandalı şair William Allingham da şunları yazmıştır:

... Darwinlere... Alt kattaki odada Dr. Hooker konuşmasını kaleme alıyor; “Peter Bell'in” çuhaçığından de bahsedeyecek ve tam olarak ifade edecek kelimeleri arıyor. Yukarı katta Mrs. Darwin, Miss D. (Henrietta) ve Mr. Charles Darwin var; solgun, hastalı, çok sessiz. Kendi belirlediği zamanlarda yemek yiyor, insanları isterse görür ya da görmüyor; elden ayaktan düşmüşlerin ayrıcalıklarına tam anlamıyla sahip; çalışkan bir adam için büyük bir yardım.¹⁷

Onlara Hooker da katılmıştı; konuşmasını üst kattaki solgun, hastalıklı ruha daha büyük bir şan getirecek şekilde hazırlıyordu.

Darwin hariç Darwinciler, derneğin eğlencesi için Norwich’tे toplanmışlardı. Uzak yerlerden gelmişlerdi. Her kanaatten evrimci hacıların bir toplantısıydı bu. Sıkı materyalist Carl Vogt Cenevre’den gelmiş, arkadası sosyalist Wallace'a *Variation* sayesinde “Almanların hepsinin kanaatlerini değiştirdiğini” söylemişti. Victor Carus Leipzig’den gelmişti, daha sonra Downe’ı ziyaret etmeyi düşünüyordu. Her biri Köken'i baştacı eden bu kadar çok hizip bir araya geldiğinde, sürtüşme de kaçınılmazdı. Mivart, günah çıkartıcısı Rahip Roberts’la birlikte gelmişti; Roberts o sırarda Drury Lane’ın gecekondularından birinde sofu bir hayat sürüyor, St. George'u etkile ilgili Darwinci açıklamalarдан vazgeçirmeye çalışıyordu. Eskisi daha yürürlüğe girmemişken Huxley’nin “yeni reformu” nasıl bir umut doğurabilirdi ki? Huxley Norwich Katedrali’nin salonunda bu ikiliye rastlamış ve göz kirparak onları uyarmıştı: “Ah! Kral’ın yeniden başına buyruk olacağı zamanlar için.”

Hooker’ın konuşması X Kulübü üyeleri için çok büyük bir başarı olmuştu; son dönemde harareti tartışmalara sebep olan konuların hepsi Darwinci bir tencerede kaynatılıyordu: orkideler, asma filizleri, kökenler ve “Tom Tiddler’ın kalesi.”* Antik adının yükselişinin, arkaik teolojinin çözülmesinin gözlemlendiği tarihöncesi bir diyoramaydı bu. Hooker Lyell’İN kahramanlığını övüyordu; Darwin’inkini daha da fazla övüyor, “çift yüzlü silahların en tehlikeli, doğal teolojiyi” de kınıyordu. *Variation* bol bol

* Eski zamanlara ait kovalamacalı bir çocuk oyunu. —e.n.

alkışlandı, *Athenaeum* kötülendi ve doğal seçim de her “felsefi doğabilimcinin” zihinsel teçhizatının bir parçası haline getirildi.¹⁸ Hiçbir başkan bundan fazlasını söyleyemezdı.

Darwin tatilden eve 21 Ağustos'ta döndü; o günkü *Times*, *Telegraph*, *Spectator*, *Athenaeum* da yanındaydı; bu yayınların hepsi de konuşmayı haber yapmıştı. Hepsini hırsla bir solukta okuyan Darwin bir gazete demeti daha sipariş etti. Tory basın teolojiyle ilgili olarak büyük bir yaygara kopardı. *John Bull*, Hooker'in “Mr. Darwin'in son halüsinsasyonlarını üfürmesine” isyan ediyor; konuşmayı, “boş laflarla yücelere çıkışmış bir vasatlığın melankolik bir gösterisi” olduğu sözleriyle kesip atıyordu; bu Hooker'ı hiç etkilememiştir. Hooker Darwin'e, “Hogarth'ın tablosunda, Kilise'nin penceresinden, dışarıda toplanmış dini bir heyecanla coşan insanlara bakarken sessizce piposunu tüttüren o Türk gibi hissediyorum kendimi,” demişti.

Peki, kim Kilise'nin içindeydi, kim dışındaydı? Darwinciler, bilim killisini Hooker'la birlikte işgal ederlerken parti ruhu yükselmişti. Wallace Darwin'e, “Darwinciliğin” “yükseleşte olduğunu” söylemişti sevinçle. “En kötüsü doğa tarihi bilen bir muhalif kalmamış; bu yüzden de eskiden olduğu gibi iyi tartışmalar olmuyor.” Liberal *Telegraph* Hooker'a tam anlamıyla destek veriyor, Anglikan *Guardian* Darwinciliğin “hükümrانlığının muzaffer çıktığını” teslim ediyordu; hırçın *English Churchman* bile “rütbeli sadakatsızlığın” artık bilimsel norm olduğu sonucuna varıyordu.¹⁹

Her yerde basın organları Darwin'in çömezlerinin “başlarına gelecek olanlara rağmen, üstün kendisinden daha korkusuz bir tavırla bastırma-ya” hazır olduğuna dikkat çekiyorlardı. Huxley Darwin'e bir not yazarak bu konuya dikkat çekmişti:

Tek hata, biyoloji bölümüne yayılan, hiç beklenmediğin bir anda, Fergusson'un “Buddist Tapınaklar”larındaki konferansında bile boy gösteren o korkunç “Darwinismus.” Fikirlerinin sen hayattayken galebe çaldığını görmek gibi ender rastlanan bir mutluluğa sahip olacaksın.

Fizik bölümünden Tyndall bile nihayetinde bilimin akıl ile beyin arasındaki ilişkinin “gizemini,” bunların birbirinin aynı olduğunu ortaya koymak çözüceğinden umutluydu. Tyndall Huxley'ye göre fazla gayretliydi; Huxley, Tyndall'ın geleceğin fiziği ne olacak sorusunu gülümseyerek

şöyledi: "Bir koyun pirzolasındaki moleküller kuvvetleri dikka-te alarak buradan Hamlet ya da Faust'a varın."²⁰

Fakat Darwin Tyndall'ın konuşmasını sevinçle karşılamıştı. Tyndall ile Huxley yeni yıldız performansçıların başını çekiyordu; konferansları dinleyicileri kendilerinden geçiriyor, dini basının ağzını köpürtüyordu. (Hooker Darwin'e biçimde sadık kalan Huxley'nin "din adamlarına bir sebep olmaksızın ya da istenmeksızın iki kez saldırdığını" anlatmıştı kıkırdayarak.) Bu ikili ikna ediciydi, hayal güçleri kuvvetliydi; ayrıcalık ve meşraklı amatörlük kalıntılarını ezip geçerek hâkimiyet kurma konusunda azimliydiler. Bilim sınırlarını yitiriyordu; Oxford ile Cambridge'in eski zamanlardaki sınırlamaları sarsılıyordu. Bileyecek evrimci bir baltaları olan X Kulübü üyeleri "jeoloji spekülasyonlarının üzerinden sürekli olarak bir soğuk su kaynağının akmasından ötürü" keder duyuyorlardı. Tyndall "bilimsel alanda faaliyet gösteren, hayal gücünü korkulacak bir meleke gibi gören Torylerden" hiç hoşlanmıyordu. Onların mücadelesi Darwinci yeni doğalcılığa karşı yaptrımların kaldırılmasını amaçlıyordu; Tyndall "el çeken" talebinde bulunurken, bilimadamlarına "Darwin'in entelektüel ufkunu sınırlarken temkinli olmaları" uyarısında bulunuyordu.

Tyndall evrensel bir çağrıda bulunuyordu, bu da onu tehlikeli kıliyordu. O savaş yıllarında British Association'ın işçi sınıfına hitap eden konuşmalarını başlatmıştı; bunu da çok saldırganca bir tavırla yapmıştı. Kimyasallardan yapılan bebekler, robotların düşünme kapasiteleri hakkında alaycı konuşmalar yüzleri güldürmüştü. Tyndall'ın parlak bir belirlenimciliği olan kozmolojik sistemi bütün rahipler ve yoksulları ateşten bir ruh, güneşin çocuğu yapıp bırakmıştı. Hepsi de varlıklarını aynı ısrarlı zorunluluğa borçluydu. Tyndall o zorunluluğun güzelliğini ve kaçınılmazlığını yakalamıştı, "içinde bulunduğu anın, bütün şíirimizin, bütün bilimi- mizin, bütün sanatımızın –Platon, Shakespeare, Newton ve Raffaello– güneşimde potansiyel olarak var olmasını" coşkuyla karşılıyordu.

Darwin'in Yeni Model Ordusu evanjeliklerin etik katılımını miras almıştı. Kısmen pozitivistlerdi, gönülden Darwincilerdi ve son neferlerine dek X Kulübü üyesiydiler; ama ateist ya da materyalist degillerdi ve aslında tanımlayıcı bir etiketten yoksunlardı. Kitabı Mukaddes'te geçen metaforları kullanıyorlardı, ama teoloji karşıtlıydılar. Ahlaki pozitif olguların toplanmasına dönüştürüyor; düşmanlarını da "inanç günahı" yüzünden çarpmıha geriyorlardı. "Nihayetinde nedamet getirmeyenlerin, yeni fiziksel in-

cili reddetmekte ısrar edenlerin çarptırılacağı bilimsel bir cehennemin” kaptısını tutuyor; Darwinci bilimadamını Reform döneminin gerçek mirasçısı olarak resmediyorlardı; bunların hepsi de Mivart’ın, Tyndall’ın “yeni itikadını” iki kat hor görmesine yol açıyordu. Tyndall “Tek bir kuvete inanıyorum,” diyordu. “Korkunç ‘Darwinismus’” panteist bir üst yayağa bağlanmıştı ve saldırgan orta sınıf yandaşları da onu garanti altına almışlardı.²¹ Darwin olup bitenleri ancak hayretle izleyebiliyor.

Haeckel’ın çalışmalarında *Darwinismus*, daha korkunç derecede kapsayıcı bir hal almış; hayatı, aklı, toplumu, siyaseti ve bilgiyi kapsamıştı. Darwin hâlâ Haeckel’ın *Generelle Morphologie* adlı kitabının sansürden geçmemiş bir çevirisinin yapılması için bastırıyordu. Maliyetin bir kısmını üstlenmeyi önermiş; Norwich’ta Ray Cemiyeti de kitabı “saldırgan yerleşik öğreti karşıtı” tonun düşürülmesi şartıyla yayımlamayı kabul etmişti. Huxley kitapta ciddi kesintiler yapılması gerektiğinde ısrar ediyor du; gaz-olarak-Tanrı lafları gitmeli ve kitap “olabildiğince sıkıştırılmış bir hal almaliydi.” “Burada yerleşik öğreti karşılığını, böyle açıkça ilan edilmediği sürece pek umursamıyoruz,” diye münasebetsiz bir uyarida bulunmuştu; bu sözleri İngiltere’de inançsızlığın kibar olması gerektiği anlamına geliyordu. Haeckel aslında kitabın kırpılmış bir versyonunu hazırlamıştı; çevrilmeyi bekliyordu. Fakat yine de başa çıkılamayacak kadar büyük sorunlarla karşılaşmış ve plan nihayetinde yattı. Kitap “çok ağır ve çok uzundu.”²²

Haeckel’in *History of Creation* [Yaratılış Tarihi] adlı kitabı diğerini gölgede bırakmıştı. Darwin kocaman başka bir cildin kapısına dayanmasına şaşıp kalmıştı; Herbert Spencer’ın hızıyla kitaplar doğurabilen “yılmaz işçiye” hayret ediyordu. Haeckel bir kez daha ataların şecerelerine dair bir dolu bilgiyle söyle dalmıştı; Darwin’ın hiç dalmak istemediği bir konuydu bu. Kitabın nefes kesici bir tonu vardı, ışıltılı spekulasyonlar da çok fazlaydı. Huxley, “İnsan ona katılsa da katılmasa da olduğu yerde durmasındansa hata yapması daha kârlıdır,” sonucuna varmıştı. Huxley nihayetinde kaçınılmazı kabul etmiş ve Haeckel’in yaklaşımını benimsemişti. Zooloji Cemiyeti’nde, bir zamanlar Darwin’e imkânsız ve yanlış olduğunu söyledişi şeyi yapıp av kuşları ve güvercinlerle ilgili, hanedan armalarını andıran bir şeccere çıkarmıştı. “Bütün canlıların birinden diğerine evrilme” biçimini gösteren “genetik bir sınıflandırma” ortaya karışmıştı. Çalışmalarını sürdürmüş, kuşları daha da gerilere götürmüştü, devekuşuna ben-

zer atalarını dinozorlara kadar uzatmıştı.²³ Yıllarca süren itirazlar ve uyarıların ardından nihayet Darwin'in konumuna razı olmuştu.

Hiç kuşkusuz bu Haeckel'in işiydi, Huxley de ona borcunu ödememişti. İlksel yapışkan yaratıklardan birine *Bathybius Haeckelii* adını vermişti; transatlantik kablolarını yerleştirmeye hazırlanan, iskandil atan bir gemi tarafından derinlerden taranarak çıkarılmış, nüve halinde bir organizmaydı bu. Maalesef bir yaratıktan çok, koruyucu sıvının bir eseri olduğu anlaşılmıştı; fakat yine de gösterilen saygının bir işaretiydi, Almanların hedefe onlardan önce ulaştığı yolunda üstü örtülü bir kabuldü. Huxley, "Mr. Darwin'in" ya da bir çizimde elinde buhurdan sallayan bir rahip yardımıcısıyla birlikte görüldüğü üzere, "Papa Darwin'in türbesine sadakatlerini" sunmak isteyen Alman hacılar için de bir izleyici kitlesi arıyordu. Downe'da Parslow profesörleri çalışma odasına yönetiliyor; bilimadamları burada *Darwinismus*'un Alman üniversitelerindeki ilerleyişini ateşlenip zevk duyarak izliyorlardı. Haeckel'in ders verdiği Jena, hızla bu konunun merkezi haline geliyordu. Bonn'da Wilhelm Preyer, Haeckel'i bile geride bırakmıştı, konferanslarına yaklaşık 500 öğrenci çekiyordu. Huxley tarafından Papalık tahtına oturtulmasından günler sonra Darwin daha büyük bir onur kazandı: Preyer'in üniversitesinden fahri doktor unvanı aldı.²⁴

O sonbahar çelenklerle, dünyanın bir ucundan diğerine dokunaklı atıflarla unutulmayacak bir sonbahardı. Fransızların fosillerle ilgili, geniş şeherelerin yer aldığı ciltleri; Smithson Enstitüsü'nün Amazonlar'a düzenlediği bir keşif gezisinin hikâyesi; Wallace'ın *Malay Archipelago* adlı kitabı; hepsi de Darwin'e ithaf edilmişti.²⁵ Darwin'in *Orchids* adlı kitabı Fransızcaya çevrilmek üzereydi; Hooker Fransız Bilimler Akademisi'nin bile nihayet teslim olup onu üye seçeceğini düşünüyordu.

Bunlar çocukların hatırlayabildiği en sosyal aylardı. Harvard'ın botanik bahçesinde fazlasıyla ağır bir yükün altında kalmış ve "ağır ve sıkıcı işlerden dolayı yarı ölü" bir halde olan Asa Gray eylül ortasında uzunca bir tatil için, hızlı buhar gemisiyle iki hafta süren bir yolculuğun ardından karısıyla birlikte İngiltere'ye gelmişti. Vaktini Kew seralarında Hooker'la birlikte geçirmiştir; Hooker Grayları Downe'yi ziyaret etmeye götürmüştü, Darwin bir keresinde Tyndall'ı da kandırmıştı. Bu hafta sonu gezilerinde Grayler Darwinlerin ev halini görmüştü: gündelik doğańıklılığı, eskimiş mobil-yaları, hiç değişimyeni rutinleri. Emma ile Charles'in akşamları yaptığı savaşlarla izleyicilerin eğlencesi olup çıkmıştı; Mrs. Gray Emma'nın kazanmasına seviniyor, kocası da kaybedeni teselli ediyordu. (Charles şaka-

cıktan bir öfkeyle karısına “Kemiklerini kıracağım!” diyordu.) Darwin “son derece büyüleyici” havasıyla, boylu poslu görünümü, keskin yüz hatları, “üstdudağına kadar kare kesilmiş sakalıyla” Mrs. Gray’i etkilemişti. Fakat “en tatlı gülücü, en tatlı ses tonu, en neşeli kahkaha” bile tahribatı gizleyemiyordu. “Yüzü çektiği acı ve hastalığın izlerini gösteriyordu... Bize zimle hiç uzun süre oturmadı, çok konuştuğunda gidip dinlenmesi gerektiğini söyledi, özellikle de çok güdüyordu,”

Eski toplantılar gibi idi. Gray’ın dostu *North American Review* editörü Charles Eliot Norton, yakınlardaki Keston mintika papazlığında kalıyordu, öğle yemekleri için eşi ve onun 19 yaşındaki kız kardeşi Sara Sedgwick’le birlikte Downe’ya geliyordu. (Sara William’ın dikkatini çekmişti.) Bir keresinde de Wallace ile Edward Blythe ziyarete gelmişlerdi; ikisi de Tropikler’i seyahat etmiş, sinekkuşları ve parlak kelebekler hakkında ağızları aranabilecek gezginlerdi. Down Konağı on yıldır bu kadar sık geliş gidişe tanık olmamıştı. Darwin bir akşam yemeği öncesi “Öldürmezse bundan büyük zevk alacağım,” diye kıkırdamıştı.

Gray yerlilerin arasında, Hooker, Huxley ve Tyndall yüzünden müşküle saplanmış bir halde bulmuştı kendini. *Variation* yüzünden teolojik olarak kırıdayamaz hale gelmişti, Köken’in de telafi edilemez bir biçimde X Kulübü’nün maiyetinde olduğunu görmüştü. Hooker’ın konuşmasını ya da Tyndall’ın fantazilerini zar zor engelliyordu; bir İngiliz modasını Harvard'a götürürken (“saygideğer bir beyaz sakal”) “Darwinci tartışmalara” girme konusunda içinde kalan arzuları geride bırakmıştı, “nihayetinde Huxley takımına ‘karışmayı’ pek istemiyordu.”²⁶

İlk kez oy kullanan bir milyon seçmen Kasım ayındaki genel seçimde Toryler'in bozguna uğratılmasını ve yeni liberal lider William Gladstone'un Downing Street 10 numaraya yerleşmesini sağlamıştı. X Kulübü'nün de parlamentoya bir temsilci sokmasına ramak kalmıştı. Yine Batı Kent'ten adaylığını koyan, Darwin'den moral destek (aynı zamanda arabasının dizginlerini) alan Lubbock neredeyse parlamentoda koltuk sahibi Tory adayı yerinden ediyordu. Bu durum Downe'in eski rahibi Brodie Innes'i bir parça rahatlatmıştı; Innes, Birmingham vekili ve işçi sınıfı kahramanı John Bright'i “diktatör yapmaya” çalıştığı gerekçesiyle Darwin'i suçlamıştı. Fakat Innes'in o sırada biraz daha aciliyet taşıyan yerel siyasi meselelerle ilgilenmesi gerekiyordu. İskoçya'daki aile malikânesinden Darwin'le elbirliği yaparak Downe'da görev yapan rahibi görevden almaya çalışıyordu.

Mesele hatalı ödenmiş bir “yoksulluk yardımıyla” ilgili üzüntü verici bir hikâyeydi. Brodie Innes'in görevi teslim ettiği Peder Stephens önceki yıl ayrılmış, Innes de kendini canlıların sorumluluğundan kurtarmaya həvesli olmuştu. Downe'in rahibini atama hakkını Darwin'e satmayı bile önermişti. (Darwin buna “Benim tarzım olmaz,” diye cevap vermişti.) Stephens'in yerine gelenler daha da kötü çıkmış, Brodie Innes Darwin'i bunların yapıp ettikleriyle ilgili gerilimli mektuplara boğmuştu. Peder Samuel Horsman ancak üç ay çalışabilmişti. Bir dizi borca girmiş, Darwin yanlışlıkla hazinedarın ödentilerini onunla paylaşınca okulun parasını da alıp gitmişti. Darwin, “Horsman bir hilekâr olmaktan çok tam bir aptal,” diye açıklamıştı, Innes de onun ancak “deli olabileceğini” düşünüyordu. Fakat Horsman'ın dava açma tehditlerini buharlaştırarak zorla atılmasının üstünden çok geçmeden, selefî Peder John Robinson “geceleri kızlarla yürüyüse çıkarak” kendini alçaltmaya başlamıştı.²⁷

Ya da o sonbahar Brodie Innes'in Down Konağı'ndaki gözleri ve kulaklarına göre böyle rivayet ediliyordu. Darwin şöyle yazmıştı:

Karım Mrs. Allen'in, Mr. R'nin, hizmetçilerinden biriyle olan ilişkisi hakkında çok öfkelidir olduğunu görmüş. Gerçek bir suç işlendiğine dair bir kanıt bulunduğu sanmıyorum. Bu bilgisi ikinci elden verdığım için benim adım geçmemeli. Hizmetçilerimiz karıma, bundan sonra insanların kiliseye zor gideceklerini sanmadıklarını söylemiş...

Brodie Innes buna rahiqlik bölgesinde dolaştırılması gereken yazılı bir “meydan okumayla” karşılık verdi; Robinson'ı suçlayanların öne çıkışmasını istiyordu. Bu gelişme Darwin'i bir kargaşanın içine sokuyordu; belgeyi dolaştırmak onu “iftira niteliği taşıyan bir eylemde” bulunmuş durumuna düşürecekti. Fakat yine de bir şeyler yapılması gerekiyordu.

“Mr. R. hakkındaki söylentiler artık olgunlaşmıştır.” Darwin biraz daha derinlere indi, köy civarında bir av köpeği gibi davranışıyordu. Brodie Innes Noel'den hemen önce bizim yargıcı kararını öğrendi:

Mr. Allen gözlemlerine dayanarak bildiği bir şey olmadığını söylüyor. Kızın adı Esther West. Mr. Allen'in aşçısı evin yakınındaki yolda Mr. R'nin kızla konuştuğunu görmüş. Mrs. Allen'dan duydugu göre kızın annesi (Mr. Allen'i terk etmiş) Mr. R.'ye kızı evinde ziyaret etmesini yasakladığını yazmış; ayrıca Mr. R. kötü karakterli olduğu sanılan bir kızın yaşadığı bir eve girerken görülmüş. Mr. Allen bu ikinci hikâyeyinin

Mrs. Engleheart'tan geldiğine, kızın annesiyle ilgili hikâyeninse şerif yardımcısının karesi Mrs. Buckle'dan duyulduğuna inandığını söylüyor.

Bunların hepsi de kulaktan dolma kanıtlardı. Bu yüzden de Darwin hikâyeyi başlatan Mrs. Allen'ı çapraz sorguya çekip duygularını deneyimli bir gözle izledi:

Haline tavrına bakılırsa bu konuda epey bilgisi var; ama gergin olduğunu, bir kara rara varamayacağını söyledi; buna uygun olarak da kendisine kimin ne söylediğini ya da köydeki kızın ismini hatırlamadığını beyan etti; ayrıca aşçısının da emin olmadığını, konuşmak istemediğini ve Mr. R.'nin kızla gündüz vakti mi yoksa karanlık bastırıldıktan sonra mı konuştuğu söylemek istemediğini bildirdi.

Darwin, “İşe yarar tek kanıt kızın annesinden alınabilir,” fakat “muhtemelen o da açılmayacaktır,” diye meseleyi toplayıp “bütün bu üzüntü ve sıkıntı için samimiyetle özür dilerim,” diyerek genelgeyi geri gönderdi. Brodie Innes “eski bir dostunun çok sıkıntı verici bir ikilemden çıkışmasına” yardımcı olduğu için ona teşekkür üstüne teşekkür etti. Robinson'ın günleri sayılıydi. “Umarım kısa süre sonra orada yerleşik bir rahiç olacak.”²⁸

Evde başka tür bir cinsel kovalamacaya hız kazanıyordu. Down Konağı imparatorluk çapında bir yazışma ağının merkezi haline gelmişti; dokunaçları küçük İngilterelerin hepsine uzanıyordu. Posta çuvalı her gün cinsel seçim teorisine yardımcı olacak mücevherler getiriyordu. Seylan'dan Kalküta'ya, botanikçiler maymunların yeleleri ve sakallı Hintliler hakkında haberler gönderiyor; Molukka'dan Nikaragua'ya maden mühendisleri yerlilerin âdetlerini anlatıyor; Cebelitarık'taki tekstil imalatçıları merinos koyunlarından bahsediyor; Portekiz'deki şarap ihracatçıları yörenedeki kuyruksuz köpekleri izliyor; Laponlar ren geyiklerinin boynuzlarını ölüyor; Yeni Zelandalılar kahramanca Maorilerin güzellik anlayışını izliyor; Queensland'den Victoria'ya misyonerler ve hâkimler din değiştirmeyi ve hapse atmayı bırakmış yerlilerin âdetlerini gözlüyorlardı. Hatta *Beagle* mürettebatından eski arkadaşı Phillip King bile ona yardımcı oluyordu.²⁹ İşte Darwin'in mükemmel olduğu iş buydu: Toplamak ve bir araya getirmek; ogluların izini sürmek; eski defterlerindeki spekulasyonları tüm küreyi kapsayacak şekilde doğrulayıp genişletmek.

38. Bölüm

Parçalayan Spekülasyonlar

Evrim, giderek daha fazla takdir ediliyor olsa da Darwin'in körlemesi-Ene, sendeleye sendeleye ilerleyen, kazalara açık mekanizmasına dostları da düşmanları da karşı çıktıyordu: Lyell ve Gray, Owen ve Argyll'le aynı konumu paylaşıyorlardı; hiçbiri razi olmuyordu. İskoç fizikçiler dünyanın yaşından milyonları kesip atarken Darwin'in "karman çorman" sürecinde insanın evrilmesi için gerekli süreye ne oluyordu peki? Kaza eseri ortaya çıkan on bin varyasyondan yalnızca biri kullanılabiliyordu. Şans eseri ortaya çıkacak varyasyonları beklemek vakit öldürücüydü ve zaman da daramıyordu. Lyell bir keresinde kaynakların neredeyse sonsuz olması gerektiğini söylemişti; Darwin ise 1859'da dinazorların hükümlanlığının üstünden yalnızca 300 milyon yıl geçtiğini düşünmüştü. Fakat William Thomson'ın, dünyanın soğuyan bir küre olduğunu temel alan hesaplamaları yerkabığının yoğunlaşlığı devirlerden beri 100 milyon yıl geçtiğini ileri sürüyordu; bu süre Darwin'in yavaş ilerleyen, tesadüfi yöntemi söz konusu olduğunda "mantıksız denecek kadar yetersizdi."¹ Elbette ki ilahi kudretten yana olanlar için böyle bir şey söz konusu değildi; onlar sürecin hızlandığını görmekten memnunlardı: "Rasgele" varyasyonlar yerine "yönlendirilmiş" varyasyonlara başvuruyor; böylece akışın Yaratıcı denetim altında kalmasını sağlıyorlardı. Fizikçiler Darwin'in başına büyük bir bela sarmıştı.

Thomson, Wallace'ın seanslarının birinden fırlamış "nefret uyandırıcı bir hayalete" benziyordu. Darwin, hayatın evrimi için mevcut zamanın bu şekilde kısaltılması karşısında hayretler içindeydi. Matematiksel jeolojisi sallantıda olduğundan, Cambridge'ten matematik derecesi alarak yeni mezun olmuş George'a Thomson'ın verdiği rakamları kontrol etmesini söylemiştii; "dünyanın bu kadar kısa süredir var olduğundan" kuşkuluydu. Silüren döneme ait ilk deniz canlılarının ortaya çıkması öncesinde sayılamayacak kadar çok asır geçmiş olması gerekiyordu, "yoksa görüşlerim-

de yanılıyor olacağım ki bu da imkânsız; kanıtlanması gerekiyor.” Binlerce metre kalınlığındaki çökeltiler nasıl bu kadar kısa bir süre içinde oluşmuş olabilirdi? Yoksa eski tabakalar silinip gitmiş miydi? Saçmayıdı bu.

Yine de eleştirileri, 1868-69 kişisinde *Köken*'in yeni (beşinci) basımına kozmetik cerrahi uygulayarak karşılamıştı. Kimi zamanlar kesim işlemi biraz daha derinlere iniyordu. Çevreyi, daha fazla sayıda yararlı varyasyonun ortaya çıkma sebebi olarak göstermişti. Çevre, süreci hızlandırıyor; yeni çeşitlerin çaprazlanma yoluyla harmanlanıp bir nüfus oluşturması riskini azaltıyordu. Darwin bir organın aşırı derecede kullanılmasının büyümesine neden olduğu, bu değişikliğin de aktarılabilceği (“kullanılan-kalitim”) yönündeki eski kavrayışı da yeniden canlandırmıştı (bir nalgantın kolunun üst kısmındaki kaslarda söz konusu olduğu gibi).² Bütün bunlar varyasyonların daha odaklı bir yönelim kazanmasını sağlıyor, evrimi hızlandırıyor, hayatın muhteşem zenginliğinin yalnızca 100 milyon yılın eseri olmasını mümkün kılıyor. Darwin 10 Şubat 1869'da, 60. doğum gününde iki gün kala düzeltmeleri tamamladı.

Bir hafta sonra Huxley “başsavcısı” oldu ve başkanlığına getirildiği Zooloji Cemiyeti'ne zaman sorunuyla ilgili olarak tavsiyede bulundu. Konuşması ortamı canlandırmayı amaçlıyordu, hiç olmazsa Darwin'in keyfini yerine getirecekti. Huxley, evrimci lobi adına konuşarak “Biyoloji zamanını jeolojiden alır,” demişti: “Jeolojik saat yanlışsa doğabilimcinin yapması gereken tek şey değişimin hızıyla ilgili kavramlarını buna uygun olarak değiştirmektir.” Güneşin ısıtması ve toprağın soğumasıyla ilgili değişikliklerlarındaki konuşmasını bitirdikten sonra, koca bir “eğer” boy göstermişti.

Darwin bu konuşmanın müthiş “parlak” olduğunu düşünüyordu; fakat Huxley bilimlerin kraliçesi olan fizigi tehlkeye attığı gereklisiyle ok yağmuruna tutuldu. Thomson'ın bir başka çalışma arkadaşı, Huxley'nin konferans verdiği o berbat “Sendikacıları”na benzediğini yazmıştı; fizikçilerce sağlanmış gelişmiş makina, biyolojik angaryayı gereksiz kılacaktı. “Şu eğitimli bilimadamlarının el dokumaclarının berbat safsatlarına kapılması kesinlikle çok eşsiz bir psikolojik fenomen; aklin ve beynin gizemli hastalıklarıyla ilgilenen sansasyonel yazarların dikkatini çekmeye değer.” Hiçbir şey yapmadıysa bile Thomson bu biyolojik azmanlara çok cömert davranmıştı, yeryüzünün *gerçek* yaşı “on ya da on beş milyondu.” Bu rakam doğrusa eğer, evrimle ilgili her tür düzene son verecekti.

Darwin bunu okuyunca “kendini çok küçük hissetti,” dünyası daha da küçüldü. Doğrusunu söylemek gerekirse bir an bu rakama inanamadı. Bu değerlendirmeyi yazısının Hooker'a “sert bir laf sokuşturması,” Huxley hakkında budalaca sözler etmesi, yalnız olmadığını düşündürdüğü için onu rahatlatmıştı. “Bu değerlendirmeye bana Huxley'nin ne kadar da cin gibi akıllı biri olduğunu gösterdi –görmem için göstermesi gerekmeyordu tabii– yazar onun becerilerini övmekten kendini alamamış.” George bu son tahminin, Thomson'ın çalışma arkadaşlarından, Edinburglu doğa fel-sesesi profesörü, Kitabı Mukaddes taşıyıcısı P. G. Tait tarafından yapıldığı tahmininde bulunuyordu. Babasını Thomson vakasının ciddiyeti konusunda da etkilemişti. Hooker ona “George'a benim adıma de ki matematigiyle senin üstüne oturmasın,” sözleriyle takılıyordu. “Bir doz daha Huxley al... Nutuk çek, George'u okula geri gönder.”³

O bahar Darwin'in rahatsızlığı bilimsel olmanın ötesine geçti. Nisan ayında Keston arazisinde Tommy'ye binerken, gözdesi olan bu yaşlı atın ayağı sürctü; Tommy onu sırtından fırlattı ve üzerine yuvarlandı. Darwin ağır yaralanmıştı, doktorlar da birkaç ay boyunca dinlenmesini tavsiye ettiler. Darwin birkaç hafta içinde kendisini topladı ve Emma'nın özenli gözetimi altında çalışmalarını sürdürdü; fakat Tommy'nin güvenilmez olduğu konusunda hemfikirlerdi.⁴ 60 yaşındaydı; Charles'in artık emniyetli bir binek hayvanına ihtiyacı vardı, ne var ki böyle bir hayvan bulamadı ve binicilik günleri sona erdi.

Haeckel'a metafizik dürüstlük dersi veren Huxley, Edinburg'da “hayatın fiziksel temelleri” hakkında verdiği bir “kilise dışı pazar ayininin” ardından kendisini yerleşik dini öğretilelere karşı çıkmakla suçlanır buldu. Sözleri kulağa materyalizm gibi geliyordu –hayat ve zihin yükselmiş bir kim-yevi süreçti– gerçi o materyalizmin de nihayetinde spiritüalizm kadar saçma olduğunda ısrar ediyordu. *Fortnightly Review*'da yayınlanan konferansı sansasyon yarattı; derginin o sayısı hiç duyulmamış bir biçimde yedi baskı yaptı. Dinci ucuz basın köprüyüordu. Huxley Darwinciliğin kişilessmiş hali, yeni seküler inancın başrahibi değil miydi? “Halk için Pazar akşamı toplantıları” düzenlemiyor, “bilimsel Pazar okulları” için kapı kapı dolaşmıyor, Londra'nın “Pazar konferansları cemiyetine” başkanlık etmiyor muydu?⁵ Onu ruhsuz bir maddiyatçı, bir ateist ve bir ahlaksız gibi resmediyorlardı.

Kim olduğuyla ilgili bir anlaşmazlık olsa da Huxley bunların hiçbiriydi. Nisan ayında, bir grup liberal kilise görevlisi, ülkenin birbirine düş-

müş aydınları arasında dini bir fikir birliği sağlanması için son bir girişimde bulunduğu, Huxley de temize çıktı. Bu liberal din adamlarının kurduğu, her ay toplanan tartışma grubu "Metafizik Cemiyeti," bir inanç ve yerleşik dini öğreti konusunu bahçesiydi; piskoposlar ve başpiskopolar pozitivistlerle, deistlerle, Üniteryenlerle karişıyorlardı, bu garip ateist de tuzları biberleri olmuştu. Huxley, Tyndall ve Lubbock'la birlikte, Darwinci hizbi temsilen bu gruba katıldı; fakat daha kimse onu mıhlayamadan o tanımlayıcı yeni bir etiket çıkardı: "Agnostik" terimini gelişti. Bir agnostik Tanrı'nın varlığını reddetmiyor ya da onaylamıyor; dünyanın maddeden mi ruhtan mı yoksa neden yapıldığını öğrenmeye çalışıyordu. "Ay siyaseti" gibi bu konu da sonu gelmez bir biçimde, hiçbir yere varmadan tartışılabilir. Darwin'in bilimi bu tür kavgaların üstüne çıkmıştı, bilinebilir dünyaya uğraşıyordu. Huxley'ye göre Darwincilik "hizipçi olmamakla" kalmıyordu, tümüyle de 'sekülerdi.'⁶

Huxley askeri meseleleri seviyordu ve gerici bir düşmana ihtiyacı vardı. Katoliklik bu işe yarıyordu. "En büyük düşmanımız" dediği, başlıca engel olarak gördüğü Katolik Kilisesi'ni dur durak bilmeden yeriyor. Kiliseyi bir Cizvit milis birliği gibi resmediyordu; bilimsel değişimle savaşma eğitimi alan rahipler tipki "Napoleon'un Yaşı Muhafiz ordusunun eğitimli gazileri" gibi Baba'nın Muhalifler Ordusuna yakın duruyorlardı. Bu stratejik saldırular Katolik hayranı St. George Mivart'ı kırılma noktasına getirmiştir. "Pithecid İnsanı"nı dinlemek sıkıntı vericiydi; Katolik Kilisesi'nin "bir ölüm kalım meselesi olarak bilim ve modern medeniyetin ilerlemesine direnmesi gerektiği" sözleri çok ileri gidiyordu; son dönemde Papalık'tan gelen kınamalar bunu ima ediyor olsa bile. (Mivart IX. Pius'un "Hatalar Özeti"ni ciddiye almayacak kadar liberaldi.) Vogt'un ateşli kitabı *Lectures on Man* ile Haeckel'in *Generelle Morphologie*'si gibi kita Avrupası'nda yapılan çalışmalara haçlı seferi açmanın da bir faydası olmuyordu. Mivart paramparça olmuştu; Darwin'e yazdığı mektuplar bir hayal kırıklığının hoşbeşe dökülmüş haliydi:

Kendi adıma "doğal seçimin" yazarına karşı minnet ve samimi bir saygıdan başka bir şey hissedemem; fakat bu kuramı yalnızca yüksek çıkarlara saldırmak için bir silah, "kökeni" ne olursa olsun İnsan'ın "sonuna" doğru ilerlemesini engelleyecek bir araç olarak kullanan bazılarını gönülden lanetliyorum.

Bu sözleri Huxley'yi düşünerek yazmıştı. "İtalya'da dolaştığı sırada" Huxley'nin *Man's Place in Nature* adlı kitabının "demiryolu istasyonlarının çoğunda bir müstehcenlik kalabalığı arasında" satıldığını gördüğünde "şAŞıRMış ve üzÜlmÜSTÜ."⁷ Huxley'nin saldırgan duruşu yüzünden Darwin takipçilerini kaybediyordu.

Darwin, Wallace'la ilgili olarak da sıkıntılı bir durumun kaynamakta olduğunu biliyor; Wallace'ın, Lyell'in *Principles of Geology*'sinin onuncu basımı hakkında kaleme alacağı değerlendirme yazısını titreye titreye bekliyordu. Yüksek Kilise cemaatinin gazetesi *Guardian* Lyell'in ilimli Darwinciliğine gülümsemişti. Wallace, "Gerçekten de Toryler Radikal Reform Yasaları'nı geçiriyorlarsa, Kilise Darwinciliği savunuyorsa binyıl elinizde demektir," diyordu. Fakat Darwin'i kaygilandıran Wallace'ın ruhların gündümündeki evrimiydi. "Değerlendirme yazısını merakla bekliyorum. Umarım kendi çocuğunuza da, benimkini de tam anlamıyla öldürmemişsinizdir." Zehirli, gergin sözlerdi bunlar. Değerlendirme yazısı nisan ayında yayınlandı; Darwin, uğradığı parçalayıcı bir işkence karşısında dehşete kapılarak çocuğun cesedini teşhis etti. Wallace'ın metnine ünlem işaretleri çakıp üç kez de satırların kenarına "Hayır" diye not düştü.⁸

Wallace insanoğlunun genişleyen bilincini seçilimin alanından tümden çıkarmıştı. Vahşiler, ihtiyaçlarının çok ötesine geçen bir zihinsel kapasiteye sahipti. Goril beyninden biraz daha fazlası yeterli olacakken; bir İngiliz kafasına sahiplerdi; bu da entelektüel bir kapasite fazlası anlamına geliyordu. Hemen yararı dokunacak olanla ilgilenen seçilim onlara bunu vermiyor olabilirdi, ama manevi güçler veriyordu. Amazonlar ve Uzak-doğu'da koleksiyonculuk yaparken yerlileşen bu sosyalist, vahşilere karşı büyük bir saygı besliyordu. Darwin'in hileci, yamyam karakterli Fuego yerlilerine dayanan lekeleyici bakış açısını paylaşmıyordu. Wallace Borneo'da Dyaklarla birlikte yaşarken "Medenileşmemiş insanları daha fazla gördükçe insan doğası hakkında daha iyi düşünmeye başladım," demişti. Beyin fazladan bir donanımdı; fakat bazı kabileler bunu onları imha etmeye çalışan sömürgecilerinkine kıyasla daha yüksek bir ahlak geliştirmek için kullanmıştı.

Büyük beyin medeniyetin gelişmesi için temel bir önkoşuldu. Fakat seçilimin bir öngörüsü yoktu; gündelik varoluşu besliyordu, gelecekteki ihtiyaçları değil. Boğazlayıcı bir kapitalizmle ahlaken sakat bırakılmış Victoria dönemi İngilteresi'nin "sosyal barbarlığı" odak noktası alınarak yar-

gıda bulunulduğunda, seçilimin medeniyeti destekleyecek gücü olmadığı görülmüyordu. Hayır, Wallace'a göre insanın kaderini daha yüksek manevi güçler yönlendiriyordu. Beyinden bunlar sorumluydu; insanın kurtuluşu da bu güçler olacaktı, onu binyılın yoluna yerleştireceklerdi.

Darwin, "Sizinle üzüntü verici bir görüş ayrılığı içindeyim," diye yazmıştı, "bunun için de çok üzgünüm." Üzüntü vericiydi, en sağlam savunucusu öbür dünyanın zekâlarını görev'e çağırıyordu. Aynı zamanda "inanılmaz derecede tuhaftı." Bilmese, Darwin beyinle ilgili paragrafların "bir başkası tarafından yerleştirildiğine yemin edebilirdi." Wallace verdiği cevapta bunu görülmez manevi bir el olarak açıklamıştı; "bilimin henüz tanımadığı güçlerin ve etkilerin varlığını inceledikten sonra" görüşlerinin değiştiğini itiraf ediyordu.⁹

Yandaşların çekilmesiyle geçen bahar, hayal kırıklığıyla dolu bir yaza dönüştü. Mivart 3 Haziran'da Huxley'nin yardımıyla Kraliyet Cemiyeti mensubu oldu. Maymunlar konusunda yaptığı çalışmaları taçlandıran bir törendi bu, çok yakında inecek olan zalimce darbeye dair hiçbir işaret vermiyordu. 12 gün sonra Mivart ihanet etti. Huxley'nin yüzüne karşı, insan doğası ve ahlaklıyla ilgili Darwinci görüşlere itirazlarını yayinallyayacağını söyledi. Mivart bu sahneyi, "Ne demek istedigimi açıkça ortaya koymaz çehresi değişti, daha önce hiç görmedigim bir hal aldı," diye hatırlayacaktı. "Fakat hiçbir şeye olmadığı kadar üzülmüş ve şaşırılmış görünyordu. İyi ve nazik bir tavırla, kederli, fakat sert bir biçimde insanları bu sorular kadar birleştiren ya da uzaklaştıran bir şey daha olamayacağını söyledi." Mivart giyinip kuşanmıştı, büyülü iç çembere geçmeye hazırlanmıştı. Onun ayrılması bir ihanet olarak görüldü; bir acı ve karşılıklı iftira dönemi başlarken Darwinciler de safları sıklaştırdılar.

Mivart'ın Katolik Month'ta doğal seçilimi eleştiren, isimsiz makaleler yayinallyasıyla birlikte gedik açılmıştı. Bir dizi müşkül ortaya atıyordu: Seçilim plasentalı bir köpeğin ve keseli bir kurdun böyle mucizevi bir biçimde yakınlaşmasını nasıl açıklayabilirdi? Tam gelişmemiş bir kanadı açıklayabilir miydi? Seçilimin her aşamada hayvanı işlevsel kılacağı varsayıyorsa yarınlı bir kanadın yararı neydi? Bunlar bilmeceydi. Wallace Month'u okuduktan sonra Darwin'e yazdığı satırlarda "Tam gelişmemiş organların nasıl yararlı olabileceği sorusu gerçek bir müşkül," diye kabul etmişti, "benzer karmaşık organların bağımsız kökenleri de öyle." Darwin yazarı meçhul bu yazının kenarına epeyce açıklama düşmüştü. Mivart'ın bel-

li bir amaç doğrultusunda çalışan iç gücünü kabul edemezdi. Lyell, Gray ve Argyll'lin de fazlaıyla hemfikir olacağı, hayatın Tanrı'nın inayeti doğrultusunda bir dalga üzerinde ilerlediği düşüncesini de kabul edemiyordu.¹⁰

Mivart ile Wallace suları bulandırırken, Argyll çökeltiyi karıştırıyordu. Sonuçta ortaya, satış rakamları çok daha fazla olan bir köpük çıktı. Yeni Hindistan Bakanı, Gladstone'un İrlanda siyasetini itekleme, Hindistan demiryollarını düzenleme ve başka herkes gibi insan hakkında yayınlar yapma fırsatı bulmuştu. *Primeval Man* [İlk İnsan] Whitehall'da bir masa başından Hindistan'ı yönetmekte görevli liberal bir dükten beklenemeyecek olandan fazlasını sunmuyordu; ama halk böyle şeyleri seviyordu.

Argyll Lubbock'a sizlaniyordu; tarihöncesinin uzun sürdüğünü kabul ediyordu, ama başlangıçta hayvanlık olduğuna dair hiçbir işaret görmemişti. İnsanoğlu "tam bir barbarlıktan" hiç yardım almadan çıkamazdı. Fakat daha yüksek bir yerden düşüp batabilirdi. Modern vahşiler, Taş Devri kalıntıları değil; daha uygun ırklar tarafından dünyanın en kötü bölgelerine sürülmüş olan dejenerelerdi. Atalarımız ahlaken barbar da değildi. Seçilim bütün bunları nasıl yaratabilirdi? İnsanın pembe tenine ve çelimsiz bedenine bakın; akıl gibi dengeleyici bir armağan en başta lütfedilmiş olmasayı seçilim bundan daha büyük bir zayıflığı nasıl evrime tabi tutabilirdi? Böyle çaresiz bir vahşi varoluş mücadeleinde nerede dururdu? Bir gazete cevabı kesinlikle biliyordu: "British Association'ın üst düzey oturaklı isimlerinden birini, M. De Chaillu'nun gorillerinden birinin yanına çırılıçılık bırakın ve mücadelenin ne kadar keskin, ne kadar kısa süreceğini gözleyin."¹¹

Argyll kararlıydı: "İnsan, bedenin hayvani oranlarını yitirmeden önce insani oranlarda akla sahip olmuş olmalı." Sir John'un vahşisinin metal hakkında hiçbir bilgisinin olmaması, "sorumluluklarından da Tanrı'dan da bihaber olduğu" anlamına gelmiyordu. Darwin bütün bunları son derece akıllıca, biraz da usandırıcı bulmuştı. Gerçek *İnsanın Türeyişi*'nde ilerlemeye devam ediyor, ataların yokluğunda, kimsenin bizim "daha küçük ve zayıf olduğumuz" varsayımda bulunamayacağına işaret ediyordu. Yine de Argyll'i baş aşağı çevirerek insanın hassasiyetinin ve savunmasızlığının toplumsal bütünlüşmeyi, onunla birlikte ahlak duygusunu teşvik ettiğini ekliyordu. Lubbock bu meseleyi British Association'da yeniden gündeme getirmeye hazırlıyordu; vahşilerin âdetlerinin "eski bir barbarlık hikâyesi anlatan" taş devri kalıntıları olduğunu ortaya koyacaktı.¹²

Fuego yerlileri konusunda Darwin tarafından silahlandırılan Lubbock, *Prehistoric Times*'ın ikinci basımında meseleyi üstüne basa basa vurguladı.

Lubbock telaşe içindeki Association için hazırlıklarını sürdürürken Darwin, "hanımları" tarafından gizlice tatil gönderildi; at kazasından kalıp iyileştiği şu günlerde söylenilip sizlaniyordu. 10 Haziran'da Barmouth Vadisi'nde bulunan Caerdon'a doğru yola çıktılar; yol üstündeki Shrewsbury'de de kaldılar. Darwin Mount'u da ziyaret etti, buranın yeni sahipleri saygılı bir biçimde onun etrafta dolaşmasını izledi. Darwin melankolik bir tavırla iç geçirerek, "O serada beş dakika tek başıma bırakılsaydım, biliyorum, babamı tekerlekli sandalyesinde, sanki karşısında duruyormuş gibi capcanlı görebilecektim," diyordu. Kuzey Galler'in eflatun süpürge otlarıyla kaplanmış, eski hatırlalarla dolu tepeleri onu boğuyordu. Öğrenci olduğu zamanlardaki gibi tepelere tırmanma özlemi duyuyordu, ama evden yarım mil öteye zor gidiyordu. Diğer çocukları bir grup fotoğrafı için cümbür cemaat poz verirken o "İnsanın rahat bir mezarada sessizlik içinde olmayı dileyebilmesi yeterli," diye mırıldanıp hasta yatan George'a eşlik etti.

Bu sayfiye başka tanınmış isimleri de çekmişti. Bir öğleden sonra küçük bir bayırı yavaş yavaş tırmanırken bir haykırışla durduruldu. "İçine girilemeyecek böğürtlen çalılarının" arasından bakınca, 20 metre ötede, yolda heybetli Miss Cobbe'u gördü; kadın ve hayvan hakları savunucusu bu hanım, Mr. Mill'in *On the Subjection of Women* [Kadınların İtaati Üzerine] başlıklı özgürlükçü kitabını anlatmak için ona doğru geliyordu. İnsanın soyularındaki çalışması için mükemmel bir kitaptı, özellikle de cinsel seçilimle ilgili bölümleri. Darwin bağırarak, Mill'in biyolojiden "bir şeyler öğrenebileceğini" söyledi. Erkeklerin üstünlüğü "varoluş mücadeleсинin" bir ürünüydü; özel "kuvvetleri ve cesareleri" "kadınlara sahip olmak için çalışmalarından" ileri geliyordu. Bunu duyan Cobbe, onun gayet açık etik sorunlarını halletmek için Kant'ın "ahlak duygusu"larındaki, yanında bulunan kitabını vermek istedî. Ama Darwin bu teklifi kibarca geri çevirdi.¹³

Kasım ayında *Nature*'ın kurulmasıyla birlikte X Kulübü de kalıcı bir yayın organına kavuştu. Hooker bu yayını değerlendirme yazıları kaleme almak, Huxley Goethe'yi yüceltmek için kullanırken, Darwin *Nature*'yı destekleyen başka bir ismi, Francis Galton'ın *Hereditary Genius*'ını [Kalıtsal Deha] okuyordu. Kuzenine bu kitaptan övgüyle bahseden bir

mektup yazmıştı: “Bir anlamda bir muhalifin itikadını değiştirdin: Çünkü her zaman söylemişimdir, aptallar dışında insanlar zekâ bakımından büyük farklılıklar göstermezler, ancak gayretleri ve çalışkanlıklarıyla birbirlerinden ayrırlılar; hâlâ bunun başta gelen önemli farklılıklardan biri olduğuna inanıyorum.”¹⁴

Darwin o yılın sonunu bileği taşında “çirkin cümleleri biraz daha düzgün hale getirerek” ve “sonu gelmeyen erkekler ve dişilerden, erkek kuşlardan ve dişi kuşlardan yaka silker bir halde” cinsel seçimle ilgili bölüm bitirmeye çalışarak getirdi. Nihayetinde “bir ördek kadar aptallaşmıştır.” Sömürge yerleşimlerinde yaşayanlar ve imparatorluk kurucuları yine onu bilgi kırrıtı yağımuruna tutuyordu; Çin'e giden evlatlar gözü kulağı oluyor; Cape Town'daki Sömürge Bürosu Afrika güveleri hakkında bilgi veriyor; Hindistan'dan Sierra Leone'ye yerliler onun basılmış “Yüz ifadesi hakkında araştırmalar” yazısı doğrultusunda izleniyordu. *İnsanın Türeyisi*, hiçbir şey değilse, imparatorluğun damgasını taşıyacaktı.

Bütün gözler Darwin'e çevrilmişti. Onun dışında herkes insanın yükselişi ya da düşüşü hakkında konuşmuştu. Kesin bir açıklamayla bu çamuru temizlemesi bekleniyordu. Murray'in yeni çıkardığı aylık edebiyat dergisi *The Academy*, ilk sayısında kitabının izini sürüyordu. Her zaman olduğu gibi Almanlar start alır almadız hızlı bir çıkış yapmışlar, *İnsanın Türeyisi*'ni çevirmek için yarışa başlamışlardı. Darwin Carus'tan emindi, fakat ateşli bir karakter olan Vogt da kitabın haklarını alma teklifinde bulunmuş, Darwin'i korkutmuştur. Darwin, Eras'in evinde Frances Cobbe'ye Vogt'un Londra'da “bir konferans verdiğini; konuşmasında ekmek ve şarabin takdis ayininin cesaretini almak için bir insanın yalnızca kalbini ya da gözlerini yemeye tedricen dönüşen *yamyamlığın* son kalıntısı olarak ele alındığını” anlatmıştı. Darwin'in bu sözlere yaptığı tek yorum, “İngiltere'de bu gibi konulardan söz açıldığında, daha *namuslu* konuşulur,” olmuştu. *Türeyiş*'in böyle alaycı bir siniğin eline düşmesine izin veremezdı.

Bu çekişmeli mesele hakkında konuşacak olması Darwin'i korkuya dolduruyordu. Bu sefer eleştirmenleri pusuya yatmış bekliyorlardı; önceden silahlanmışlardı. Mivart'a yarı suçlar bir tonda “Kitabımı yayıldığında infaz değilse bile, evrensel bir tenkitle karşılaşacağımı biliyorum,” demişti.¹⁵

Charles çalışma odasındaki şömineyi canlı tutup uzun ve sert geçen kış ayları boyunca yazmayı sürdürdü; insanın “zihinsel güçleri” ve “ahlak duyu-

gusu”larındaki bölümleri bağladı. Bunları Cannes'a gönderdi; evlenme çağına gelmiş 27 yaşındaki Henrietta bir araştırma için buraya süzülmüşti. Üslupçu ve küçük bir ahlaklı olarak onun metnine dokunuyor, âdetleri gözetiyordu. Darwin bazı kısımların çok evanjelik olduğundan korkuyordu; vaazı andırıyorlardı: “Kim derdi ki bir rahip olup çıkacağım?”

Argümanın ateistçe tonu dikkate alındığında, dine küfreden bir rahip ti. Onun düşüncesine göre, “dini sadakat duyguları” temelde bir maymunun bakıcısına beslediği şefkatten ya da Henrietta'nın köpeği Polly'nin ona karşı beslediği “derin sevgi”den farklı değildi. “Tanrı'ya duyulan soylu inanç” doğuştan geliyordu, evrensel de değildi; bu yalnızca toplumu düzen içinde tutmaya yönelik en yüksek yaptırmıştı. Bütün inançlar ve ahlaki duyguların kaynağı hayvani içgüdüler ve vahşi batıl itikatlardı. Bular Charles'in defter tuttuğu günlerden kalma eski görüşlerdi. Fakat şimdidi, Köken'in yarattığı heyecan dalgasından on yıl sonra bile yayınlanmaları ailesini yaralayabilirdi; Henrietta'nın, yanlış çıkarımlarda bulunulumasını sağlaması gerekiyordu. Henrietta metni düzeltirken, koruyucu meleği Emma da onu dürtüp duruyordu. Emma ahlakın ve dinin ele alınmasının “çok ilginç” olabileceğini yazmıştı; fakat yine de “bundan hiç hoşlanmayacaktı sanki Tanrı biraz daha öteye itilmiş gibiydi.”¹⁶

Kısa süre sonra Darwin bitap düştü, Emma da onun ara vermesi için “zorunlu bir hava değişimi” sürgünüyü uygulamaya koydu. Darwin bu kez gönüllü olarak Cambridge'e gitti. Frank matematikten iyi bir derecede mezun oluyordu; Horace da Trinity'de ona katılmıştı. Mayıs ortasında, kolejlerin arka tarafları cennetten farksızdı. Otuz yılı aşkın bir süre sonra eski şehri ziyaret etmek için bundan daha iyi bir zamanlama olabilir miydi? Horace'in sağlığını yoklamak üzere Henrietta da kız kardeşi Bessy'yle birlikte gelmişti; hep birlikte Bull Oteli'nde kaldılar. Koşuşturmanın hükmü sürdürdüğü pazaryeri ile dolup taşan dükkanlar dışında, St. John'da yeni bir şapel yapılmış; Büyük St. Mary Kilisesi'nde yenilemeler yapılmış, bir zamanlar eski Botanik Bahçesi'nin bulunduğu yerde de müzeler ve konferans salonları açılmıştı. Öğrencilik günlerindeki gezintilerini hatırlayan Charles, baktığı her yerde “sevgili Henslow'u” görüyordu. Cambridge on-suz Cambridge değildi.

Ayrımlarından bir gün önce yolda Profesör Sedgwick'le karşılaştılar. Yaşlanmış, “neşeden yoksun bir yalnızlık içinde yaşayan” Sedgwick, Charles'i “sevgili aile efrادıyla” birlikte görünce “neşeden coştu” ve oturup

onunla uzun uzun sohbet etti. Sanki *Türlerin Kökeni* hiç yayınlanmamış gibi konuşuyordu; kibarlıktan muhtemelen, ama Charles onun beyinin “zayıf düşüğünü” düşünmüştü. Sedgwick daha sonra gurur ve neşe kaynağını, fosiller ve kayalarla dolup taşan Woodward Müzesi’ni göstermek istemişti. Vakit geç olmuştı, ama onu reddetmek düşünülecek şey değildi; sonunda Cambridge’ın eski disiplin görevlisi, uçusan cüppesinin içinde elindeki bastonla sendeleye sendeleye bu jeoloji gezisi için onu caddeerde sürüklemiştir. Gezinin sonuna geldiklerinde Charles “tam anlamıyla bitkin düşmüştü;” ertesi sabah trene neredeyse sürünerek gitmiştir. “86 yaşında, beni öldürüyor olduğunu aklından hayalinden bile geçirmeyen bir adam tarafından bu şekilde öldürülmek aşağılayıcı değil mi?” diye iç geçiriyordu.¹⁷

Eve sağ salim döndüğünde, Sedgwick’ın ilahi kudret tarafından yaratılmış insanının tabutuna çivi çakmayı sürdürdü. Bazıları onun neye kalkıtığını idrak etmemiştir. Oxford’ın yeni Tory Şansolyesi Lord Salisbury, onu hazırlan ayında kendisine fahri medeni hukuk doktoru unvanının vereileceği toplantıya katılmaya davet etmiştir. Cambridge’e gücü ancak yeten Darwin, sağlık durumunu gerekçe gösterip bu daveti geri çevirdi. Yüksek Kilise cemaatinin kalesinde verilecek bir şeref payesi en iyi ihtimalle güvenilmezdi; ayrıca her halükarda Huxley’nin de itiraf ettiği üzere Darwin üzerinde uzlaşılan bir aday olmuştu. Kraliyet tarafından atanmış İbranice Profesörü saygıdeğer Peder Edward Pusey oradaki adaylıklarla ilgili olarak “çok büyük bir arbede” koptuğunu artçı sarsıntılarından anlamıştı. Pusey, onun “doktorluğunun,” sırf “ilkinden daha beter yedi şeytanı bu işin dışında bırakmak” için kabul edildiği konusunda hemfikirdi. Huxley müstehzi müstehzi sırtıp “Keşke gitseydin, kendin için değil, öbürleri için... ah *Coryphaeus diabolicus* (şeytanlar korosunun başı),” diyordu.¹⁸

Başka unvanlar ona daha çok yakışıyordu. Moskova Emperyal Doğa bilimciler Cemiyeti onu onur üyeliğine getirmiştir; Güney Amerika Misyonerlik Cemiyeti ise aynı unvanı teklif etmiştir. Sırılışklam Jemmy Button’ı son görüşü, vahşi Fuego yerlilerinin asla ehlileştirilemeyeceğini gönülden kabul etmesine yol açmıştır; FitzRoy’un başarısız olması da vahşilerin alışkanlıklarını kırmayanın imkânsız olduğunu gösteriyordu. Fakat hiçbir insanın “İncil’in basit mesajını anlayamayacak kadar alçak olmadığını” inanan Sulivan’ın, cemiyetin sicilini teklemeden anlatması Darwin’ın ned-

met getirmesine neden olmuştu. Cemiyet Tierra del Fuego'da bir Anglikan ileri karakolu kurmuştu; yerlilerin dinleri değiştirilmiş, üstleri başları giydirilmişti; stratejik Ümit Burnu mevkii de İngilizlerin taşımacılık faaliyetleri için güvence altına alınmıştı. Bunun bir kanıtı olarak Sulivan, Jemmy'nin dimdik bakan oğlunun bir fotoğrafını göndermişti. Medeni yetin lütfularını yaymaya can atan Darwin, birkaç yıl boyunca misyoner küçük bağışlarda bulunmuştu. Evet, onur üyesi olmaktan gurur duyacaktı. Ama Sulivan'ı uyarmıştı: "Kısmen insanı konu alan, yeni bir kitap yayınlayacağım; birçoklarının çok bayağı bulup kınayacağını söyleme cüretinde bulunabilirim."¹⁹

Onu en sevindiren seçim Lubbock'un seçilmesi olmuştu. Komşusu, Şubat 1870'de Maidstone'dan seçilmiş; 100 oy alarak Avam Kamarası'na sızmıştı; Darwin onu işe koşmak için hiç vakit kaybetmemiştir. Downe'a telgraf hizmeti yetersizdi; "bütün yöre sakinleri" yeni vekillerinin iyileştirmeler yapmak üzere Posta Ofisi'ne yüklenmesini istiyordu. Ayrıca nüfus sayımı yaklaşıyordu. Eskiden himayesi altında olan Lubbock'un yardımıyla bu sayım antropolojik bir sorgulamaya dönüştürdü. Darwin yıllar içinde çok sayıda basılı soru göndermişti; çiftçileri, cerrahları, misyonerleri, sömürgelere giden seyyahları ilk elden raporlar almak için sıkıştırmıştı. Şimdi de bütün ulusu, o can sıkıcı aile içi çifteleşme ve üreme sorunuyla ilgili bir bilgi ağına çevirme şansı çıkmıştı karşısına.

Darwin güvercinleri *sonsuz sayıda* çifteştirmiştir; şimdi bile çaprazlanmış ve kendi kendilerine döllenmiş bitkiler yetiştirmeye denemeleri yapıyor. Fakat insanlarla ilgili olarak boş bir çizgi çekmiştir; *İnsanın Türeyışı* için yeterince kanıt yoktu. Ülkede her gün deneyler yapılıyordu, nüfus patlıyordu; fakat hiç kimse aile içi evlenmelerin olduğu ailelerde doğurganlığı araştırmamıştı. Kendi kuşağında Darwinler ile Wedgwoodlar arasında dört tane birinci dereceden kuzen evliliği olduğundan bu kişisel bir meseleydi. Kendi kırılgan çocukları bu evliliklerin kurbanı oldularsa bu durumda bütün ülkenin benzer bir sıkıntı çektiği kesindi. "Sağlıklık, aptallık, körlük vs." gibi kusurların yakın akraba evlilikleriyle ilgili olup olmadığını öğrenmek için bunu araştırmaya değmez miydi?²⁰

Mesele şuydu: Birbiriyle evlenmiş kuzenlerin hayatı kalan çocuklarının sayısı, akraba olmayan ebeveynlerin hayatı kalan çocukların sayısı kadar mıydı? Büyük ailelerin daha uygun olduğu yönünde akıl yürütüştü; büyülü konuşturacaktı. Lubbock 22 Temmuz'da Avam Kamarası'nda,

Nüfus Sayım Yasası'nın ikinci okunması sırasında bu meseleyi açtı: doğabilimciler "aynı kandan evliliklerin bütün bitki ve hayvan krallıklarında zararlı olduğu" kanısınavardılarından, "insan soyu açısından da aynı şeyin geçerli olup olmadığıının kesinleştirilmesi istenen bir şey olmaz mıydı?" Tasarı komisyon aşamasındayken, Lubbock söz konusu sayımlarına "birinci dereceden kuzenle evli olup olmadığı" sözcüklerinin eklenmesi için bir teklif verdi. Böylece hararetli bir tartışma patlak verdi. Muhalafet, "Engizisyon sorgularını andırıyor," diye kükrüyordu; "düşünülebilecek en büyük zalimlik." "Filozoflar" bir yolunu bulursa, böyle bir soru doğal olarak "çocukların sayısı, sağlığı, zihinsel durumu gibi başka soruları da beraberinde getirecekti." Parlamento, birinci dereceden kuzenlerin evlenip evlenmeyecekleri konusunda karar almaya bile davet edilebilirdi ki bu da evli çiftler için "zihinsel bir işkence" olurdu.²¹ Bu ek, iki oya karşılık bir oy farkla reddedildi.

Charles dışını sıkmış, kitabını bitirmek için bastırıyordu; bu arada parlamento unutulmuştu, artık yalnızca Fransa ile Prusya arasındaki savaştan bahsediliyordu. Her gün on binlerce kişi ölüyordu. Ağustos ayına gelindiğinde aile bundan başka bir şey düşünemez hale gelmişti. Woolwich'teki Leonard kendisini tam bir Prusyalı ilan etmişti; savaşmak için kaçınan asker arkadaşlarıyla Fransızları destekliyorlardı; Fransızlar kazanırlarsa İngiltere ile savaşlarının daha muhtemel olduğunu biliyorlardı. Emma Prusya'dan yana şevkini I. Napoleon'un tuhaftıkları hakkında bir şeyler okuyarak körülüyordu. Fransa'da, "hakikate ulusal bir değer" verildiğini görmemişti. "Ne muazzam bir çöküş," diyordu; kendi kendisini aldatan bir ulus "düşmanın kudretinin nelere yetebileceğini kavramaksızın, burnunun dikine savaşa doğru yuvarlanıyordu!" Charles da kınama korusuna katılmıştı, fakat müttefikleri Haeckel, Preyer ve Carus için kaygılanıyordu. "Savaş, bütün bilimin uzunca bir süre boyunca tamamen durmasına yol açacaktı."²²

Downe'da Kırım Savaşı sırasında olduğu gibi, savaş oyunları başlamıştı; ama yeni bir tabur vardı artık. Yedi küçük Huxley on beş günlüğüne onlara gelmişti; böylece "General" –baba Huxley böyle biliniyordu– British Association'ın Liverpool'daki toplantısına katılabilecekti. Halkın bilimadamlı, epeyce siyasi ayak oyunu sonrasında, *The Times* isyan etse de kurumun başkanlığını almıştı. Popüler basın "gümbürtücüyü" yuhaliyordu; onu taklit ederek böğürüyorlardı: "Mr. Huxley o kadar dü-

şüncesizce konuşuyor ki, keşke böyle düşüncesizce konuşan bir Piskoposumuz olsaydı!” Tabloid gazetelerin “düshüncesizce konuşan bir başkan” ve biraz da eğlence umduğunu unutuyorlardı. Ama akılda başına gelmiş Huxley, herkese agnostiğin bir kargaşacı olmadığı güvencesi vermiş, hayatın kökeni hakkında sakınımlı bir konuşma yapmıştı; öyle ki tabloidler “yeterince münasebetsiz” bulmadıkları için onu ıslıklarla yuhalamışlardı. Darwin, “lanetli” taslakları üzerinde can çekişip dururken, birden o eski hâşayı özledi. Gerçi Tyndall hâlâ performans gösteriyor, bilimde hipotez ve metafor kullanımını haklı çıkarmaya çalışıp Darwin’ı epeyce memnun ediyordu.²³

Savaş, Darwin’ın aklını karıştırmıştı. O sıralarda, eylül sonuna gelindiğinde, Napoleon Sedan’da teslim olmuştu. Kuşatma altındaki Paris’té kargaşa hâkimdi, Strasbourg düşmüştü. Berbat bir katliam yaşanmıştı, ülke istila altındaydı; fakat Fransızlar Prusya’nın barış koşullarını elle-rinin tersiyle geri çevirmişlerdi; zafer için çarpışmaya devam ediyorlardı. Darwin, Brezilya’da bulunan Fritz Müller’e “İngiltere’de Almanya’nın Fransa karşısında kazandığı zaferde sevinmeyen bir tek kişi bile karşımıza çıkmadı daha,” diye övünüyordu. “Şu mağrur, savaşı seven ulusa verilmiş çok adil bir karşılık bu.” Leipzig’de bulunan Carus, tartışmaların ağırlaştığı bir dönemde, *İnsanın Türeyisi*’ni çevirmeye hazır olduğunu açıklayarak onu şaşırtmıştı. Carus, savaşın satışlara zarar vermeyeceğini bildirmiştir; gerçi “Roman” ve “Töton” ırklar arasındaki mücadelenin biraz daha az ilkel bir biçimde sürdürülmesini diliyordu. Aynı hisleri paylaşan Darwin, taslakları düzeltir düzeltmez ona göndereceğine söz vermiştir. Kovalevsky daha önce Berlin’den yazdığı mektupta, İngiltere’nin Prusya’ya gösterdiği yakınılıktan yakınılmıştı; şimdi taslakları eline ulaşmadığından, düşündüklerini açıkça dile getirmekle siyaseten uygunsuz bir iş yapmış olmaktan korkuyordu. Darwin’e söylediğine göre çeviriyyi çabucak bitirmesi gerekiyordu; çünkü kuşatma altındaki Paris’té bulunan baldızına gitmek istiyordu.²⁴

Darwin “korkutucu” düzeltmeler üzerinde çalışmayı sürdürdü; kitabıın rencide edici olmaması konusunda duyarlıydı. Kasım ayında taslakların son sayfasına geldiğinde Wallace’a, “Beni yorgunluktan yarı yarıya öldürdü; sizin güzel fikirlerinizin iyice öldürecekinden korkuyorum,” diye yazmıştır. Ailesi ve dostları daha kötü hissediyorlardı. Henrietta’nın bütün kesip budamasına rağmen Darwin, *Türeyiş*’in onları rencide edeceğini bi-

liyordu. Fox daha şimdiden kitap hakkında kulaktan kulağa dolaşan “üzüntü verici hikâyeler” duymuş, aile şeceresinde gayrimeşru maymunlar bulduğunu reddetmişti. Ve Sulivan: O ve misyon ayağa kalkacaklardı. Darwin Noel’de “keyifsiz keyifsiz homurdanarak” Sulivan’ı *İnsanın Türeyiş'i*'nin “onu ve daha birçok kişiyi tiksindireceği” yolunda uyardı. 25 Fırınaya karşı yelkenleri hazırlıyordu.

Taslaklar 15 Ocak 1871'de elinden çıktı. Darwin kitabı “basmaya değer olup olmadığı”ndan kuşkuluydu; duygusal yüz ifadeleriyle ilgili olarak elinde kalan malzemeleri kullanarak derhal yeni kitabına başladı. Başkaları da aynı kuşkuyu taşıyordu. Bir hafta sonra Mivart'ın akıllıca bir dille kaleme aldığı *On the Genesis of Species* [Türlerin Yaratılışı Üzerine] başlıklı eleştirisini eline ulaştı; Darwin'ın yaşadığı süre zarfında, doğal seçiliyi hedef alan en yıkıcı topyekün saldırısıydı bu. Aynı zamanda *İnsanın Türeyiş'i*'ne de düzenlenmiş erken bir saldırısıydi ve iç çembere yakın birinden geldiği için de Darwin'i fena “sarsmıştı.” Darwin o kadar öfkelenmişti ki konuşmakta zorlanıyordu.

Lincoln's Inn'de eğitim görmüş olan Mivart, típkı bir Old Bailey avukatı gibi kurnazca Darwinciliği “saf ve basit” doğal seçim olarak karikatürize etmişti. Darwinciliği sanık kürsüsüne oturmuş, jüriyi boğmak için bir karşı kanıt kargaşası üretmişti. O tarihlerde, bunların büyük bölümü aleyhine söylenebilecek bir şey yoktu; kitabı satışlarına bakılırsa da kesinlikle ikna edici olmuştu. Mivart bir birikim etkisi yaratmayı umarak çürütmeye üzerine çürütmeye ileri sürmüştü; Thomson'ın zaman hayaletini dirtmiş, pangenesise çamur atmış, yarı gelişmiş bir kanat kavrayışını hicevetmiş, birbirine yaklaşan türler sorununu gündeme getirmiştir; Darwin, Huxley ve Wallace arasındaki farklılıklarını kullanmış, Darwincileri metafiziğe bulaştıkları gerekçesiyle kılıçtan geçirerek satırlarına son vermiştir. Asıl amacı buydu; seçiliimin yanlış olmakla kalmayıp ahlak ve dine uygulandığında tehlikeli olduğunu göstermekti; Darwin'ın seçiliimi ahlak ve dine uygulamak üzere olduğunu biliyordu.

Mivart, özel sohbetlerinde Darwin'e karşı “yakınlık ve saygıdan” başka bir şey göstermemiştir. Ciddi, samimi satırlar kaleme almıştı; onunla sohbet etmeyi istiyordu. Darwinciliğin pervasızca başka alanlara uzanmasının kabahatini aşırı bağınaz destekçilerinde bulmuştur; gerçi Darwin'in “onların din dışı gereksiz çıkarımlarını daha fazla protesto etmemiş olmasından” üzüntü duyuyordu:

...görüşlerinin kabul edilmesi birçokları için Tanrı'ya ve ruhun ölümsüzlüğüne, gelecekteki ödüller ve cezalara inancın terk edilmesi anlamına geliyor... Sanırım bu tür inançların yıkılması, insanoğlunun geçici mutluluğu açısından bakıldığından çok daha önemli... Tanrı lütfetsin de biz İngiltere'dekiler 18. yüzyılın ortalarında Fransa'da yaşanan, Fransızların bedelini bugün kan ve gözyaşlarıyla ödediğine çok benzer bir dini çürümeye yaklaşıyor olmayağım!

Ateizm, anarşi ve ulusun mahvolması; Darwin bu eski denklemden ürküp çekinirken, Paris kuşatma altındaydı. Kediler ve köpekler yeniyor, açlıktan kırılan sokaklarda farelerin tanesi bir frank getiriyordu. Mivart'ın çevresinden bazı isimler kuşatmadan doğrudan etkilenmişlerdi. Londra hayvanat bahçesi örnek alınarak inşa edilen *Jardin d'Acclimatation*'a yatırımda bulunan Owen, egzotik memeliler, o çok sevdiği filler bile vatanداşları beslemek için kesilirken hisselerinin silinip gitmesine tanık oluyordu. Darwin'in eski kâbusları yeniden boy göstermeye başlamıştı. Bu hysterik ortamda bir geri tepme yaşamayı bekliyordu. "Sarkaç doğal seçim aleyhine sallanmakla" kalmayacak, *İnsanın Türeyişi*'nın yazarı siyah pelekinli bir anarşist olarak resmedilecekti.²⁶

Mivart, Wallace, Cobbe ve başka birçok eleştirmene ön baskilar gönderildi. Darwin değerlendirme yazılarını görmeyi beklerken başka bir kepazelikle karşı karşıya kaldı. Kilise bölgesi artık Peder Henry Powell'ın iyi ellerindeydi; fakat yakınlardaki bir kilise bölgesine gönderilmiş olan selefi Robinson önceki vaiz Horsman'la ittifak kurmuştu; Horsman okulun parasını alıp ortadan kaybolduğu yönünde iftira ettiği gerekçesiyle Darwin'e dava açma noktasına gelmişti. Görünüşe bakılırsa bu konuda kendisine haber veren Robinson olmuştu. Darwin Brodie Innes'e "Gerçekten de, mahkemeye çıkmak beni yarı yarıya öldürür kanısındayım," diye sızlanıyordu; rahibinin dostluğuna hiç olmadığı kadar değer veriyordu. Innes dava "hic mahkereye düşmeyecek," güvencesi verdi. Yatıştırıcı ittifaklarının aykırılığı Innes'i çarpmıştı: "Şu başımıza gelene bak! Senin doğabilimcilerin, benim ayinci dostlarım iki çift medeni laf ettiğimizi duyacak olsalar havanın değişeceğini ya da Paris'in kurtulacağını söyleylerlerdi; umarım ikisi de gerçekleşir!"

Fakat güzel Paris düşüp Prusya askerlerinin akınına uğradı. Charles ile Emma, Paris'le ilgili eski hatırlarlarına kapılmış, insanları düşünüyorlardı. Emma Alman bir konuğa bir şeyler söylemiş, konuk buna içerlemiştir. Olup

biteni Fanny Teyze'ye "İkimiz de garezimizi tükürdük, sonra da bariştik," diye anlatmıştı. Kıtadaki dostlardan gelen mektuplar nefese açılıyordu. Carus Almanca basıma devam ediyordu; kitap yalnızca bir hastalık nöbeti yüzünden ertelenmişti. Haeckel bir kızı olduğunu haber veriyordu, adını Emma koymuşlardı. Kovalevsky ile karısı *İnsanın Türeyişi*'nin taslaklarını Prusya hattından 40 kilometre içeriye, Paris'e kadar götürmüştür; yolda yalnızca birkaç sayfa kaybetmişlerdi. Kovalevsky Rusya İçişleri Bakanı'nın bu "materyalist" kitabı yasakladığını, basıldığından toplatma tehdidinde bulunduğu bile bile çeviriye devam ediyordu. Darwin, "Ürkütücü bir zorbalık," diye köprüyüordu.²⁷

İnsanın Türeyişi öyle bir zamanda satışa çıktı ki 450 sayfalık ciltlerin her biri 24 şilinden satışa sunuldu. Üç hafta sonra ikinci basımın yapılması gerekti; mart sonuna gelindiğinde Darwin neredeyse 1500 sterlin kara geçmişti; Henrietta'ya "çok büyük bir rakam" diye övünüyordu; emeği nın karşılığında ona 30 sterlinlik bir hatıra vermeyi önerdi. Kitaba aldığı ilk cevaplar hayret vericiydi. "Herkes, hiç sarsılmadan kitap hakkında konuşuyor." Suistimal ettiği yönünde bir-iki uluma, Darwincilik karşıtı bir-iki büyük söz, o kadar; durum o kadar kafa karıştırıcıydı ki Murray'den "alışılmışın dışında olan, özellikle de dini gazetelerde" çikan değerlendirme yazılarını not almasını istedi; en beter korkularını doğrulamak istiyordu. Hiçbir şey çıkmadı. Birçok değerlendirme yazarı alçak sesle sizlannmıştı, hepsi o kadar. Edinburg gazetesinin eleştirmeni gibi onlar da kitabın halk arasında "öfke, hayret ve hayranlıkla karışık bir fırtına uyandırıldığı" sonucuna varmıştı. Bir tür evrimi istemeye istemeye kabul ediyorlardı; ama insanın "manevi güçlerinin" hayvansı içgüdülerden seçildiğini red dediyorlardı; aksi takdirde "ciddiyet sahibi insanlar, soylu ve erdemli hayatlar sürme girişiminde bulunmalarına neden olan saiklerden vazgeçmek zorunda kalacaklardı."

Huxley ile Tyndall tarafından maymun insanlar ile materyalizme alıştırılmış; Galton, Greg ve Bagehot tarafından medeniyet mücadeleşi hakkında bilgilendirilmiş insanlar *Türeyişi*'i sırif üzerinde "Darwin" ismi var diye kapışmışa benziyordu. Konusu kötü haberlerden çok, eski haberlerdi. Büyük bir rahatlama duyan Darwin'e göre bu durum "İngiltere'nin giderek liberalleştiğinin bir işaretiydi."²⁸

Hem öyleydi hem daha fazlası. Birçok bakımdan kitap Darwin'in ta kendisiydi: tıknaz ve rahat, üstünlüğüyle sakin, anekdotlarla dolu ve bi-

raz da eski kafalıydı. Ateşli bir dili, gösterişli bir üslubu yoktu; Huxley, Haeckel ya da Vogt'ta rastlananların hiçbiri yoktu. Bunamakta olan bir amcaya benziyordu; ne eğlendiriciydi ne de hoşgörü sınırlarını zorluyordu. Koltuğuna oturmuş, İngilizlerin evrim geçirme, maymunluktan çıkış ayağa kalkma, vahşileri fethetme, çoğalıp dünyanın dört bir yanına yayılma hikâyesini anlatıyordu. Darwin'in önceki yıllarda kaleme aldığı gerilimli notlarda, böyle bir hikâye tehlikeli derecede mantıksız görünüyordu; insanın atalarına yönelik gizli saldırısı yalnızca radikaller ile onların türünden olanlara uygun, arsızca gerçekleştirilmiş bir inanç eylemi olmuştu. Fakat artık maddi ilerlemeye, sosyal merdivenlerde yükselmeye, empereal maceralara alışmış, *yeni zengin* okur sınıflar kitabı yالayıp yutmustular. Romantik bir şecere onlara uyuyordu, epik bir şecere. Birçoklarının yaptığı gibi maymunları görmezden gelerek *Türeyiş*'in muazzam bir aile destanı olduğunu düşünmüştelerdi.

Victoria dönemi İngilteresi'nin bütün hayatı buradaydı; Fuego yerliyi York Minster'dan "büyük filozofumuz Herbert Spencer'a" dek. Bütün ırklar doğal seçimin itici kuvvetiyle, kullanılan kalitimin yardımıyla; bencil içgüdülerin yerini akla, ahlaka ve İngiliz göreneklerine bırakmasıyla medeniyet merdivenini tırmanıyordu. Sadakat ve cesaret yükselişteydi; kadınların iffeti, erkeklerin itidali artıyordu; kölelik, batılı inançlar, anlamsız çatışmalar kaybolup gidiyordu; öyle ki "erdem muzaffer çıkacaktır." Fakat bu, inkâr edilemeyecek bir Malthusçu mücadele hikâyesiydi. Her zaman kahramanlar ve bahtsızlar, muzaffer medeniyetler ve yenilgiye uğratılmış "barbarlar," genişleyen uluslar ve ortadan kaldırılan uluslar, geniş aileler ve küçük aileler olmuştu. "Zekâ bakımından üstün olanlar" aşağı olanlardan fazla üremiştir; iyi sınıflar "taşkınlı, uçarı, suça eğilmeli sınıflardan" daha uzaklara gitmişlerdi; hatta zenginler geride kalanlık yoksullar kitlesinden daha fazla çocuk bırakıyor; yoksullar daha bebekken ölüp gidiyorlardı. Fakat bütün bunlar olup biterken ulvi bir insancılık baskın çıkyordu. İnsan doğasının "en soylu yanı," "toplumun aşağı mensupları" için yakınlığı dikte ediyordu. "Zayıfların ayakta kalmasının ve türlerini devam ettirmesinin kötü etkilerine, sıkâyet etmeksinizin" katlanılmalıydı.²⁹

Darwinler bu tabloya mükemmel bir biçimde uyuyorlardı. *Türeyiş*, aslında onların hikâyesiydi. Doğal ve cinsel seçim onları ortaya karışmış ve sakat bırakmıştır. Charles "kendi kuyruğuna hayran bir tavus kuşu gibi

çalışın satmış,” Emma’ya kur yapmıştı. Nazlı ve duyarlı Emma, bir dün- ya seyahati sonrasında “cesaretine, sebatına ve kararlı enerjisine” hayran olarak onu tercih etmişti. “Annelik iç güdüleri” ve kadını sezgileri evliliklerinin başlıca dayanağı olmuştu (kısmen, “geçmişte kalmış daha aşa- ğı bir medeniyet halinin” kalıntısı olsalar bile). Zenginliklerle donanmış olduklarından mücadelede iyi bir başlangıç yapmışlardı; medeni Batılılar’ın yayılıp aşağı ırklara boyun eğdirmesi için bir “sermaye birikimi” şarttı. “Gündelik ekmeklerini çıkarmak için çalışmak zorunda olmayan” zenginler toplum açısından hayatı önemdeydi. “Bütün yüksek entelektüel işler onlar tarafından gerçekleştiriliyor; her tür maddi ilerleme de temelde böy- le bir çalışmaya dayanır.” Fakat oğulları, doğanın işaretini taşıyan rekabe maruz kalmışlardı ve “içlerinde en muktedir olanın en başarılı olma- sı, geride en fazla sayıda çocuk bırakması kanunlar ve âdetler tarafından engellenmemeliydi.”

Darwin kitabı kişisel bir notla bitiriyordu, hâlâ masallar anlatıyor; ger- çek kahramanlara, hayvanlara hâlâ övgüler yağıdıyordu. “Bakıcısının ha- yatını kurtarmak için korkulu düşmanına cesaretle göğüs geren kahraman küçük maymunun hikâyesini,” “genç yoldaşını azgın köpekler kalabalı- ğından kurtaran” ihtiyar babunu anlatıyordu. “Kendi adıma,” diyordu, çıplak, alçalmış vahşiler kadar “onların soyundan da gelmiş olmamış.”³⁰

Paris’e barış gelmiş, Prusya birlikleri gitmişti. Fakat bir isyan patlak vermişti; öfkeli yurttaşlar orduya saldırıyorlardı. Sosyalistlerin ve cumhu- riyetçilerin başını çektüğü yurttaşlar, askerleri şehirden çıkarmış, ulusal hü- kümeti tanımayı reddetmiş, 26 Mart’ta kendi hükümetlerini, Komün’ü seç- mişlerdi. Bir hafta sonra Paris bir kez daha, bu sefer Fransız birlikleri ta- rafından kuşatma altına alınmış, kasaplık bir kez daha başlamıştı. İngiliz gazeteleri komüncülere karşı, *The Times* Darwin’e karşı ayağa kalk- mistı. Darwin’ın ahlaki gelişmeyle ilgili görüşleri kabul edilecek olursa doğ- ru ile yanlış dair ebedi ilkeler kuvvetlerini yitirecekti. Vicdan “en cani- ce devrimleri” kontrol altına alamayacaktı. Fransa’da “gevşek felsefe” ahlaki ilkeleri çürütmüş, korkunç sonuçlar doğurmuştu. “Bir adam, hak edil- mis bir şöhretin ağırlığıyla, böyle bir zamanda bu kitaptaki gibi çözülmeye neden olan speküasyonlar ileri sürüyorsa ağır bir sorumluluk altına giriyor demektir.”³¹

Darwin ucuz yazarı, “metafizik ve klasiklerle dolu bir dilli dündük” ola- rak niteleyip kulak arkası etmişti; bu arada bu lafların satışı etkileyeye-

ceğinden de endişelenmemiyor değildi. "Gümbürtücü"den, ona "kılı bir yüzü olan ihtiyar bir maymun" diyen Gal'e kadar sabit fikirli huysuzlar artık onu incitemeyecekti. Brodie Innes de öyle: İhtiyar Tory "İnsan, insan olarak yaratılmıştır," diye meydan okuyordu; "ve çalıştırılması gereken zencilerle, onları çalıştıracak iyi insanlar olarak ayrılmıştır," yani radikal-ler işe burunlarını sokup engellemeden önce Tanrı'nın planı budydu. Darwin cevap vermişti: "Kendimi, sizin epeyce ilerinizde görüyorum, gide-bildiği yere kadar." Tirajı 200.000'i bulan, düşük piyasaya hitap eden *Family Herald*'ın "Darwincilik haklısa, toplumun parçalarına ayrılma-sı gerekir," şeklindeki haykırışları bile ona dokunamıyordu. O kadar çok alkış patlatılıyor, o kadar ağır tartışmalar dönüyordu ki bu tür aptalca laflar önemsiz kalıyordu. Ciddi dergiler artık "Darwincilik ve din, Darwincilik ve ahlak, felsefe ve Darwincilik" konulu denemelerle dolup ta-şıyor, Darwin hepsini bir solukta okuyordu.³²

Doğaüstü vicdanın basitçe savunulması dışında, Cobbe cinsi tiplere omuz silkiyordu. *Fortnightly Review*'un parlak editörü John Morley'yi "ahla-kin temellerinin, doğru ile yanlış ayrımlarının toplumsal varoluş koşulla-rına derinden işlemiş olduğu" fikrine katıldığı için övüyordu. Wallace'ın *Academy*'de yayınlanan değerlendirme yazısının pek bir etkisi olmamış-tı; itirazları o sırada "neredeyse klişeleşmiş" görünüyordu. Fakat Eras'ın deyişiyle karşı görüşleri ifade eden "son derece güzel" bir makaleydi bu; cömert ve nazikti. "Gelecekte kaleme alınacak bilim tarihlerinde Walla-ce-Darwin dönemi bir-iki parlak dönemden birini oluşturacak," tahmi-ninde bulunuyordu; beyefendilerin anlaşmazlıklarını nasıl hallettiklerini gösteren parlak bir örnek olacaktı.³³

Oysa tersine Mivart'ın yarattığı velvele, Darwin'in fazlasıyla kişiselleş-tirdiği, Mivart'ın da çok rahat karşılaşacağı bayağı bir hikâyeydi. Mivart'ın mektubu ulaştığında, Darwin kendini ürpertiyle aynada izliyor; yüz ifa-deleri hakkındaki makalesiyle boğuşuyordu. Takip ediliyordu. Mivart an-laşma koşullarını ileri sürmüştü; "bütün kalbimle diliyorum ki, görüşle-rimizde büyük bir farklılık yoktur," diyordu. Metafizik hakkında, bilimin temel varsayımları üzerine tartışacaklardı. Ve yine tekrarlıyordu: "Benim-sediginiz mevzilere karşı savaşsam da (görev bilinci beni bunu yapmaya zorluyor) bilimsel çalışmalarınızla görüşlerine ek bir geçerlilik kazandır-dıklarınızın yaptığı kadar sizi çalışma almıyorum."

Darwin rahatsız edici derecede hedef alındığını hissediyordu, hem de bir dönek tarafından. Mivart, bir dilli dük olduğu gerekçesiyle bir ke-

nara bırakılamazdı, gerçi teoloji yüzünden meseleleri ahlakileştirmeye başlamıştı. Birkaç gün sonra Darwin yüz ifadeleriyle ilgili makalesini, kabaca tamamlanmış taslağı bir kenara fırlatıp Köken'in yeni bir basımını tasarlamaya başladı. Ucuz bir basım olacağını söyledi Murray'e; Lancashire'daki işçiler beşinci basımı 15 şiline almak için aralarında para katıştırıyorlardı.³⁴ O, hepsinin elinde birer kopya bulunsun istiyordu. Altıncı basımda Mivart'ı hedef alacaktı. Kitap, onun yarı evrilmiş bir kanadın bir saçmalık olduğu, seçilimin keseli ve plasentalı kurtlar arasındaki benzerliği açıklayamayacağı yolundaki varsayımlarına meydan okuyacaktı. Derinliği bilinmeyen bir iç gücün evrimi hedefine götürdüğü yönündeki iddiasını yerle bir edecekti.

Mayıs ve Haziran ayları akıp geçti; Darwin bir hızla yaz aylarına girdi; eski notlarını karıştırıyor, savunmasını güçlendiriyor, itibarını destekleyecek payandalar çakıyordu. Paris harabeye dönmüş, Komüncüler ezilmişti. Darwin'in Kovalevsky'ye yazdığı üzere onlar "adlarını ebediyen kötüye çıkarırken," Mivart'ın o berbat *Genesis of Species*'i "doğal seçime karşı," özellikle de ona karşı, "büyük bir etki yaratıyordu." Kendini savunmaya, mevzilerini terk etmemeye, felsefi bakımdan destekleyici kanıtların ortaya çıkmasını beklemeye kararlıydı. Mivart'ın *ancien régime*'i diriltilemeyecekti.

Haziran ayında Eras'ın yanında bir hafta geçirdi ve bu süre zarfında ABD'den haberler aldı. Ras'ın akşam yemeğine davet ettiği Edward Youmans, Amerika'nın başlıca bilim pazarlamacısıydı. Büyük isimlerin, Huxley, Tyndall, Spencer ve Lubbock'un "Uluslararası Bilim Dizisi" başlıklı yeni popüler kitaplığı için kitaplar kaleme almasını sağlamak üzere New York'tan gelmişti. Darwin, Youman'ın planlarının British Association'in ağustos ayında Edinburg'da yapacağı bir yan toplantıda tartışılmasında ısrar ediyordu. O yaz George ile Frank'i tatil göndereceği Birleşik Devletler'de bilimsel ilerlemeler konusunda "tepeden tırnağa merak kesilmişti." Youmans ona Brooklyn'de bir "din adamları kulübüne" insanın soyu hakkında verilen bir konferanstan bahsetmişti. Konferansın konusu, dinleyici kitlesi kadar şaşırtıcı değildi. "Nee!" diye patlamıştı Darwin. "Farklı mezheplerden din adamları bir arada mıydı? Onları burada bir araya toplasanız, aralarında nasıl da bir kavga patlak verirdi ama!"³⁵

Downe'da bir başka Amerikalı onu karşılamıştı. Gray'in öğrencilerinden, utangaç, genç bir filozof olan, Denizcilik Almanası'nı derleyerek iki

yakasını bir araya zor getiren Chauncey Wright Mivart'ın *Genesis of Species*'inin kınayıcı bir analizini göndermişti. Makale *North American Review*'da yayınlanacaktı; Darwin de ülkesindeki en güçlü eleştirmenini susturmakta bu makalenin işe yarayabileceğini fark etmişti. Darwin, ülke dışından destek çekme konusunda yumuşaktı. "Benimle kıyaslanamayacak kadar iyi bir eleştirmen," dediği Wallace'a, makaleyi alması gerekir mi gerektmez mi diye sordu; ama Wallace yazının ağır ve bulanık olduğu cevabını verdi. Darwin bu fikri Henrietta'ya da açtı; ama o da makalenin sa dece "ilginç" olduğunu düşünmüştü.³⁶ Darwin telaşa kapılmıştı.

O sırada, Mivart'ın *İnsanın Türeyişi*'yle ilgili değerlendirme yazısı yayınladı. Uzun, öldürücü bir kesim-biçim işlemiydi bu; "dogmatiklik" suçlamalarında bulunan, kanıt isteyen, düzmece metafizikle dolu bir makaleydi. Bunun da yazarı belirsizdi; ama Darwin bu yazının, onu neşterle parçalara ayıran "son derece akıllı" anatomistin elinden çıktığını biliyordu. Köken'in yeni basımı üzerine çalışmaları "her şeyden hastalanmasına" yol açmıştı; buysa onu ümitsizliğe düşürmüştü.

İşte, bu din değiştirmiş Katolik, *Quarterly Review*'da "Darwinciliğin mantıken varabileceği sonuçlarla ilgili eksiksiz ve çıplak gerçeği" ortaya seriyordu. Mivart uyuşuk Toryleri eski akıl hocasına karşı uyandırıyordu. *İnsanın Türeyişi*'nin, "eğitimli zihinlerin çoğunuğu tarafından paylaşılan," geçerlilikleri zaman içinde ortaya çıkışmış kanıllara çomak sokması hesaplanmıştı. "Yarı eğitimli sınıflarımızı" rahatsız edecekti. Ahlak, "hayvani içgüdülerin gelişmesi" değildi; eğer böyle olsaydı, toplumun "doğru mu yanlış mı olduğunu," hatta "topluma uymamız gerekip gerekmemiğini" kim bilebilirdi ki? İnsanlar canlarının istediğini yaparlar, kanunları ve âdetleri canlarının istediği gibi bozarlardı. Hayır, insan "özgür ahlaki bir amildi," doğaüstü bir ruhla yaratılmıştı. "Meşru bir biçimde itaat bekleyen mutlak ve değişmez kanuna tabi bir vicdanı" vardi.³⁷

Darwin kendisini bir saldırgan, bir cani gibi görüyordu. "Fazla uzun sürmez, çok yakında insanların en iğrençi olarak görüleceğim," diye patlıyordu; "gelmiş geçmiş en küstah, en nefret verici hayvan." Mivart'ın "bağnazlığı, küstahlığı, liberalikten uzaklığını ve başka birçok hoş özelliği" onu öfkeden kudurtuyordu; içinde biriken safra da bağırşaklarına vuruyordu. Wright'ın Mivart'la ilgili değerlendirmesi birden gözüne mükemmel göründü. Değerlendirme her şeyi tersine çeviriyor; doğal seçilimi iyi bilimin bir örneği, Mivart'ı da kötü bir metafizik vakası olarak ele alı-

yordu. Mivart'ın varlığını ileri sürdürdüğü, yönlendirici iç güç evrimi hiçbir yere götürmezdi.³⁸ Wright'in yardımıyla Darwin bu meselenin icabına bakacaktı.

Darwin alelacele Wright'a bir mektup karaayıp makalesini broşür halinde yayılmak için iznini istedi. Sonra Emma, Darwin'i kendini toplaması için bir aylığına bütün bunlardan uzaklaştırdı. Darwin, Croydon İstasyonu'nda o kadar kargaşa içindeydi, kendisini o kadar "sersemlemiş ve kötü" hissediyordu ki Emma bir an olsun yanından ayrılamadı. Kuzey Downs'ta, eğrelti otlarıyla kaplı kumlu tepelere ve çam ormanlarına bakan Albury Köyü'ne çekildiler (Malthus bir zamanlar burada rahiplik yapmıştı). Güneşli bir ağustos ayıydı; oturmaktan ve yürüyüse çıkmaktan başka yapacak bir şey yoktu. Fakat Charles'in kafası hâlâ "zayıf ve perişandı." Biraz okudu: Lubbock'un böceklerle ilgili son çalışmasını; Thomson'ın British Association'da yaptığı, doğal seçiliyi hiçe sayan konuşmasını. Ama zihni sürekli Mivart'a dönüp duruyordu. Wright'in izin verdiği belirten mektubu geldi ve Darwin, Murray'e broşürün 750 adet basılmasını isteyen bir mektup yazdı. Hasar sınırlama çalışmaları başlamıştı. "200 adet" bütün bilimsel dergilere ve cemiyetlere, bunların yanı sıra düşününebildiği "bütün bireylere ve kulüplere" gönderilecekti.³⁹ Bu durumda halka da epeyce kalıyordu.

Emma ile Charles, Henrietta'nın ayın 31'inde yapılacak düğünü için Downe'a döndüler. Henrietta'nın kurlaşması rüzgâr gibi geçmişti. Nişanlısı Richard Litchfield, Kilise Komisyonu için çalışan iriyarı, ileriyi göremeyen bir avukattı; Kilise mülkünü yönetmekte uğraşıyordu; iş dışında da Londra'da İşçiler Koleji'nde müzik, matematik ve bilim dersleri veriyordu. Tutkusunu şarkı söylemekti; başlıca *hünerini* göstermiş ve Henrietta da onun içindeki sanatçıya âşık olmuştu; "tatlı" gülüşünden, "uzun, kalın, kahverengi sakalından" bahsetmiyoruz bile. Tören sadeydi, sonrasında da bir parti düzenlenmedi. Dostlar ve akrabalar da davet edilmemişti, çünkü Charles'in sakin tutulması gerekiyordu. Fakat Darwin ihtiyar kâhyası Parslow'la birlikte geldiğinde, kilise sıralarında yabancıların oturduğu görmüştü. Her zamankinden daha koruyucu kesilen Parslow yıldırmış çarpmış gibiydi; köydeki "bütün yüzleri" tanadığını düşünüyordu. Litchfield'in işçilerinden bir grup törenin saatini öğrenmiş, Londra'dan trene binmiş, Orpington İstasyonu'ndan yaklaşık altı kilometre yürümüşlerdi; onu şaşırtmak istemişlerdi.

Ceyizini alıp Londra'ya giden Henrietta, foksteriyeri Polly'yi geride bırakmıştı. Bundan sonra Polly uslu uslu Charles'in peşi sıra yürüyecekti.⁴⁰

Murray broşürün kopyalarını eylül ayında postaladı. Broşüre *Darwinism* başlığı konmuştu; Wright'in satış yapacağına düşündüğü "biraz sansasyonel bir başlığı" bu. Bu kelime Darwin tarafından takdis edilmişti; metafiziğin ve dini laf salatalarının üstüne çıkan güvenli bir bilim kavrayışına onun mührünü basacaktı. Huxley broşürü, İskoçya'da tatildeyken aldı. "İşe yarayacağı" kanısındaydı, ama tesadüfe bakın ki çoktan daha iyisini yapmıştı; golf oynamaya birkaç günlüğüne ara verip Mivart'ın *Genesis of Species'i* ile *Quarterly*'de çıkan makalesinin defterini bir değerlendirmeye yazısında dörmüştü. Mivart, "fena bir tip" olmasa da "lanetli papalık sistemi ve kendi ruhu için duyduğu korkularla" zehirlenmişti ve "Darwin'e karşı küstahlaşarak" affedilemez bir günah işlemiştir. Daha da kötüsü, argümanları aslında insanları etkiliyordu." Huxley cezalandırılması gerekiyordu, diye hırlamış; "şeytan beni bu cezayı vermem için dürttü," diye eklemiştir.⁴¹

Kederli ve hasta bir halde, Köken'e kölelik eden Darwin, Huxley'den bu haberleri alınca hayatı döndü. "Sarkaç bize karşı salınıyor, fakat çok kısa süre sonra ters yöne doğru salınacağı yönünde olumlu hislerim var; hiçbir ölümlü doğru yöne salınması için sarkaca yön vermekte senin yapığının yarısı kadarını bile yapamayacak." Huxley'nin taslakları bir hafta sonra eline ulaştı ve onu biraz daha güçlendirdi.

Huxley en sevdiği şeye gömülmüştü: Dini tefsire. Etkili bir biçimde bilimden kaçınmış, Katolik Kilisesi'ni ezmeye girişmiş; Mivart'ın benimsemdiği konumun bilimsel açıdan bir felaket olduğu kadar teologik açıdan da tehlikeli olduğunu gösteriyordu. Mivart evrimin Katolik babalarla, Augustinus'la, Aquinolu Thomas'la ve son büyük skolastik Suarez'le uzlaştırılabilceğini ileri sürüyordu. Huxley buna itiraz ediyor ve Mivart'ın önüne kılı kırk yaran Latince tefsirler koyuyor; yoldan çıkışlı öğrencisinin skolastik felsefedeni, Darwin'in anladığından fazlasını anlamadığını kanıtlıyordu.

Suarez, Katoliklik öğretisini doğru bir biçimde ortaya koymuşsa, bu durumda evrim kesinlikle yerlesik dini öğretilere karşıdır. Ve ben böyle olduğuna inanıyorum... Hatta, benim gözümde evrimin en büyük meziyetlerinden biri, insanoğlunun entelektüel, ahlaki ve sosyal açıdan en yüksek hayatı sürmesinin o katı ve sürekli düşmanına, Katolik Kilisesi'ne eksiksiz ve uzlaşmaz bir biçimde karşı çıkan bir konuma yerleşmiş olmasıdır.

Huxley, bu askeri meselelerle, Kilise'yi evrimin karşısına dikmekle nesleniyordu; *Genesis* de gem vurulmamış başka bir fırsat sunuyordu. Mivart'a, yoldan çıkışmış bu çömeze, "hem Kilise'nin gerçek bir oğlu hem bilimin sadık bir neferi" olamayacağı söylemişti.⁴² Yüz yüze getiren bu darbe zalimce indirilmiş bir darbeydi; Mivart'a tavşanlarla koşup tazırlarla avlanmayı kesmesi emrediliyordu.

Huxley, eskiden Owen'in yaptığı gibi *yanılmazlık tahtından* konuşuyordu. Dünya böyle değişmişti. Darwin, "Mivart'ın teolojisini nasıl da ezmışsin," diye sevinçle haykırmıştı. "Hiçbir şey, değerlendirmenin o bölüm kadar onu kızdırılamaz... En berbat şeyleri yazabilir, ama bir daha beni küçük düşüremeyecek." Annesinin sağlığı yüzünden gözlerden irak olan Hooker'a göre, bu makale "Tanrı'nın bir lütfu," Huxley de "inançlıların savunucusuydu." Gerçi Downe'daki dostuna "Eminim, Mivart'ın aşağılanması karşısında sen benden daha mutlu değilsindir," diye yazmıştı. Darwin ise "Sandığın kadar iyi bir Hıristiyan değilim," diye geri püskürtmüştü onu; "çünkü intikamımın tadını çıkarıyorum."⁴³

Fakat istiraptan kurtulmuş değildi. Bilim bir kenara itilmişti; doğal seleşimin savunulması ihmäl edilmişti. Huxley yalnızca Mivart'ın metafiziğinin dayanaklarını yontmuş, her zamanki becerikliliğiyle Amaleklileri hela etmişti. "Mivart'ın kitabının yarattığı etki dikkate alınırsa" doğal seleşimin bir şekilde desteklenmesi gerekiyordu. Ve işaretler de kaygı veriydi. Wright'ın broşürleri durumu değiştirmemişti; ekim sonuna kadar sadece 14 broşür satılmıştı.⁴⁴ İlerisi göz korkutucu görünüyordu.

1871 - 1882

39. Bölüm

Bekle, Bekle, Bekle

Hâlâ Sandwalk'ta yürüyordu. Aradan geçen çeyrek yüzyıl burayı, göge yükselen ağaçların altında kalan, şahsına mahsus bu yolu düzleştirmiştir; bu yol aklını dile getirilmeyen yönlere çıkarmıştı. 1871'de sonbahar son demlerini sürer, kayın ağaçları yapraklarını dökerken o yine burada yürüyordu; bir yandan düşünüyor, bir yandan da kendini toplamaya çalışıyordu.

O yıl onu biraz daha yaşılandırmıştı. Kamburu çıkmış, ürkütücü bir hal almıştı; kendisini 62 yaşında değilmiş de daha yaşlımış gibi hissediyordu. Çocukları büyümüş, onu ve Emma'yı Bessy'yle bırakıp gitmişlerdi. William Southampton'da bir bankanın ortağıydı, George baroya hazırlanıyor, Frank Londra'da tıp öğrenimi görüyor, Leo Kraliyet Mühendisler Birliği'nde eğitim alıyor, Horace Cambridge'te Little Go'ya giriyyordu; hepsi de büyük işler yapmaya yazgılıydı. Tabii sağlıklarını elverirse; çünkü sık sık bakım görmek için eve geliyorlardı. Henrietta gelmiyordu ama. Onu ağırbaşlı zuppe Richard Litchfield'e kaptırmak "berbat ve hayret vericiydi," hayatları hiçbir zaman eskisi gibi olmayacağındı. Charles'ı şimartacak bir tek Emma kalmıştı geride. Charles kızına "Onu örnek al," diye tavsiye ediyordu, "o zaman Litchfield ileriki yıllarda seni sevmekle kalmaz, tipki benim sevgili ihtiyar annemize taptığım gibi sana tapar."¹

Onu en fazla midesi yaşılandırmıştı. Şimdi bile, Sandwalk'ta attığı her tur iç organlarının dönmesine neden oluyordu. Emma onun ilgisini başka yönlere çekiyordu belki; ama düşüncelerini durduramıyordu, Mivart'ın meydan okuması ilerledikçe derin düşünceleri hep kusmasına neden olmuştu. Darwin hassas olduğunu biliyordu. Evrim galip çıkmıştı, ama doğal seçelim konusunda kararı zaman verecekti. Peki ya, "kalenin kendisine," insan zihni ve ahlakına ne olmuştı? Darwin *İnsanın Türeyişi*'nde, bu son dini şüpheye karşı fırtına olup esmiş, insanın en kutsal özelliklerini açık-

lamıştı. Fakat kale düşmemişi; Mivart'ın savunması altındaki insan gurla ve zapt edilemez bir biçimde ayakta duruyordu. Darwin için bu her şeyin üstüne tüy diken bir hayal kırıklığıydı. Maymunlardan insan yaptı diye adının kötüye çıkarılmasına bir de yenilgi mi eklenecekti? Belki de en berbat, yerleşik dini öğreti karşılığını kendisine saklaması gerekiyordu. *Türeyiş'i* yayınlaması muhtemelen bir hata olmuştu.²

Fakat kötücül sır açığa çıkmıştı, onun da bu sırrı savunması gerekiyordu. Atması gereken bir tur daha vardı. *Köken'i* gözden geçirip yenilemeyi tamamlamak için çalışma odasına döndü. Aralık ayına gelindiğinde, ayalar süren düzensiz ilerlemeler sonrası, nihayet bu devasa işe son noktayı koyuyordu. 2000'i aşık cümle eklenmiş ya da yeniden kaleme alınmıştı; Mivart'a karşı yeni bir bölüm yazılmıştı. "Evrim" kelimesi ilk kez kullanılmıştı. Yararlı bir sözlükçe de eklenmişti. Hepsinde de cesaret verici gelişme, Murray'in halka yönelik yarı fiyatına basıma dayanarak bir satış hamlesinde bulunmayı planlamasıydı.³ Bu Darwin'in Mivart'ı cevaplamak için son şansı olacaktı; o da bunun farkındaydı.

Tam bir virtüözlük işiydi. Mivart'ın *Genesis of Species*'inde akan en güçlü damara darbe indirmiş; Argyller ve Owenların güvende olduğunu düşündüğü, gücü Wallace'ı bile kaygilandıran düğümü kesmişti. Kısmen evrim geçirmiş yapılar; yarınlı bir kanat, tam gelişmemiş bir göz işlevsel saçmalıklar mıydı? Bütün bu yapılar yalnızca tek bir Yaratıcı hamlede ortaya çıkmış olabilirler miydi? Darwin çaba gerektirmeyen bir utanmazlıkla olgu üstüne olgu toplamıştı. Bazı organların işlevlerinin değiştiğini göstererek sorunun önüne geçmişti: Yüzgeçler ikiyaşamlı akciğerlerine dönüşüyor, nefes boruları genişleyip böceklerin dantelsi kanatları haline geliyor. Mivart asıl meseleyi gözden kaçırılmıştı: Tam gelişmemiş ciğerlerin nefes alması, gözlerin görmesi, kanatların çırپılması gerekmiyordu. Darwin her zaman olduğu gibi doğanın tuhaftıkları arasında dolaşıyordu: balinaların baleni, yassı balıkların göç eden gözleri, sarılıp kavrayabilen kuyruklar, denizyıldızının üzerindeki ağrı ve acı veren dikenler. Darwin, bunların her birinin nasıl yavaş yavaş geliştiğini gösteriyordu. Mivart'ı bir ayrıntılar denizinin altına gömmüştü. Kendisine gelince: bazen kendisini sarıp kuşatıyor, bazen de işin içinden sıyrılıveriyordu; bazı durumlarda doğal seçilimi olduğundan önemsiz gösteriyor, bazı durumlarda geri adım atıp "doğru yöndeki kendiliğinden varyasyonları" ya da bazlarında kullanımın artması yüzünden büyümeyi kabul etme noktasına geliyordu. Hiçbir şekilde

kabul etmediği şeyse kuvvetini kesen Mivart'ın, varlığını ileri sürdüğü o iç güçtü; ismarlama kanatlar ve ciğerlerin üstüne canavarca atlamasıydı.

Bahisler yüksekti; Mivart da kutsal kaleyi savunmak için aynı deniz-yıldızlarını ve balinaları görev başına çağırıyordu: o kutsal kale “entelek-tüel güçler” ile insanın ahlaki donanımıydı. Darwin'in kılıcı hasmının metafizik kalbini de hedef almıştı. Milyonlarca tuhaf olgu, sırı doğal seçili-min haklılığını kanıtlamak için değil, aynı zamanda Mivart'ın teolojiye olan bağlılığının itibarını sarsmak için de kullanılmıştı. Mivart'ın hocasiyla iyi giden ilişkisi, zehirli bir acılık kazanmıştı; Darwin bunun kökeninde Katolik bağnazlığı olduğu kanısındaydı. Mivart nedenini hiç anlamıyordu: onun “doğal kanunları” ilahi eserlerdi; Owen'inkiler, Argyll'inkiler, Gray'inkiler gibi; rehberlik edip yönlendiren İradi Kuvvet'in ifade-leriydiler. Evrende uygun bir bilimsel düzeni koruyor, hayatı koordine bir dalga boyuna doğru ileri itiyorlardı. Fakat Darwin'e göre, Mivart'ın gü-zel bir biçimde koordine edilmiş bir balık ya da kurbağadan diğerine yön-lendirilmiş, kılavuzluk edilmiş sıçramaları gayritabiyydi ve hoş görülemezdi: Bilim “mucizenin alanına” girmiş oluyordu.⁴

Tartışma Darwin'i bir zamanlar tabu olan alanlara biraz daha itekle-di. Köken taslaqları üzerinde ilerlerken, güvenli bir mesafe, ABD'de bulunan onde gelen özgür düşünülerden birine etkili bir onay gönderdi.

Francis Abbot, soğumuş Üniteryenler ve felsefi inançsızlardan oluşan canlı bir grup olan Özgür Dini Birlik'in radikal kanadının haftalık sesi olan *The Index*'in editörüydü. Özgür Dini Birlik, “Kitabı Mukaddes'in, Kili-se'nin ya da İsa'nın yetkesine uygunluk” göstermeksizin “reform ruhunu” körückleyecek katılımcılar arıyordu. Downe'da öğle yemeği davetlisи olmuş Charles Eliot Norton bu birliğin kurucusuydu; Abbot da Darwin'e *Truths for the Times* [Dönemin Hakikatleri] başlıklı manifestosunu gönderip bir makale göndermesini istemişti. Darwin bu isteğe “Din hakkında, herhangi bir yayın yapmayı haklı çıkaracak kadar derin düşündüğümü sanmı-yorum,” şeklinde özürlü bir cevap vermişti. Fakat *The Index*'e abone olmuş, sayıları yutarcasına okumuş, Abbot'ın manifestosunu onaylamıştı. Elli tane sert önermeyle “Hıristiyanlık İtikadı'na imanın sönüp gitmesi-ni” ve “bireyin manevi mükemmelliği, ırkın manevi birliği yolunda tek ümit ışığı” olan insancıl bir “Özgür Din”in gelişmesini kutluyordu. Bun-
lar evrimci “hakikatlerdi” ve Darwin sıcak bir cevap verdi: “Bütün kal-bimle takdir ediyorum ve neredeyse her kelimesine katılıyorum.”

“Neredeyse” bir ekti, sonradan gelmiş bir düşünceydi. Cambridge’ten mezun olurken Otuz Dokuz Şart’ı ilgisizce kabul etmesinde olduğu gibi, şimdi de evrim hakkında son kelimeleri öfkeyle kaleme alırken Hıristiyanlık sonrası bir inancın elli önermesine bağlıydı. Olağanın dışında bir tavır sergileyerek Abbot’ın bu destekleyici satırları *The Index*’te yayılmasına izin verdi. Yazı derginin Noel sayısında, İngiliz okurların gözünden bir okyanus ötede çıktı. Darwin dergiye desteğini hiç kesmedi; birkaç yıl sonra *The Index* zor zamanlar geçirirken Charles ile William, William’ın bankasının izniyle cömert bir hediye gönderdiler; özgür din için verdikleri “soylu ve kararlı mücadeleye” duyukları derin yakınlığın bir nişanesiydi bu.⁵

Charles, yurtdışındaki bir başka din karşıtı destekçinin, bir zamanlar din adamı karşıtı abartılı sözleriyle onu huzursuz eden Ernst Haeckel’İN varlığıyla da neşeleniyordu. Bunlar uzun zaman önce olmuştu, artık durum değişmişti. Haeckel’İN savunduğu şylerin çoğu, *İnsanın Türeyişi*’nde sunulabilir bir paket içine konmuştu. Darwin yavaş yavaş her şeyden elini ayağını çekiyor, özgürlük meşalesini başka ellere devrediyordu. Zoológ Haeckel’A “Güçümün daha fazla ciddi iş çıkarmama yetip yetmeyeceğinden kuşkuyum,” itirafında bulunmuştu. “Yapabildiğim kadar çalışmaya devam edeceğim, ama durduğumda, bunun bir önemi olmayacak, çünkü çalışmalarımızı devam ettirme konusunda benim kadar, belki de benden çok daha yetkin birçok iyi adam olacak; bunlar arasında da sen başta geliyorsun.”⁶

Darwin bir açmaza varmıştı. Dini tartışmalar havasını kaçırmıştı, o da bundan nefret ediyordu. Aradan on yıl geçmişti, artık elindeki cevaplar tükeniyordu, kendi kendini tekrarlamaktan yorulmuştu. Köken’İN son düzeltmeleri sonrasında geriye söylenecek ne kaliyordu ki? Bütün dünya, görüşleri hakkında bilinmesi gereken her şeyi biliyordu. Biraz daha açık konuşması, daha fazla suistimal edilmesine neden olabilir, Emma’YI incitebilirdi. Emma din konusunda hâlâ ondan fena halde farklı düşünüyordu. Gelecekte fikirlerini kendine saklayacaktı.

Köken üzerinde yapılan değişiklikler eline ulaşlığında Murray planını uygulamaya koydu. Kitabı küçük harflerle dizdi. Bu yüzden yeni basım hatalarla dolu oldu; ama kitap 142 sayfa eksildi, böylece yalnızca kâğıttan adet başına altı peni tasarruf edildi. Murray plakaları New York’taki Appleton’a 50 sterline sattı, sonuçta kapak fiyatını altı şilin olarak belirledi; böylece işçiler kitabı satın alabilecekti.⁷

Tartışmalar son bulmuş, doğal seçelim savunulmuştu; Darwin Ocak 1872'de, yarılm kalmış işine geri döndü. Hiçbir şey onu yolundan döndürmezdi. Mivart bir kez daha onu kıskırtmayı denedi. Canlı bir havayla "büyük bir samimiyetle mutlu bir yeni yıl dileyerek" *İnsanın Türeyişi*'nde ki "temel entelektüel hatalardan" vazgeçildiği yolunda bir söz istedi. Mektupları artık gerilim yüklüydü; hoşbeşleri hiçbir zaman olmadığı kadar vahimdi; kötü niyet gütmedikleri yolunda sözlerle doluydu, ama güvensizlik aşılıyordu. Darwin'ın gırtlağına kadar gelmişti. Kesip attı. Daha fazla yazışmaları verimsiz olacaktı; hayat çok kısaydı. Kendi yollarına gittiler. Mivart Yaratılışın en yüksek mensubu için kaygılanıyordu, Darwin ise en düşüğünü, solucanı inceliyordu. "Geride kalan azıcık gücüyle" çekişme konusu olmayan meselelere dönmüştü.⁸

Mektup arkadaşları isteğini yerine getirdi ve posta yiğinında solucanlarla ilgili anekdotlar su yüzüne çıkmaya başladı. Herkes sorularını cevaplıyordu: yalnızca üç kıtada bulunan meslektaşları değil, Wedgwoodlar, Darwinler, hatta Frank'in Gal kız arkadaşı Amy Ruck bile. Toprağın geri dönüşümünü sağlayan bu hayvanlar, Mount'ta ilk kez balıkçılık yaptığı, Maer'de flört ettiği günlerden beri Darwin'in yumuşak karnı olmuştu. Darwin, şimdi eski bir dosayı notlarla dolduruyordu; yeni bir kitabın girizgâhiydi bunlar. Kıtalar hakkında speküasyonlar yaparak başladığı jeoloji kariyerine son noktayı bahçesini eşleyerek koyacaktı. Evrimci, çalışma çalışma solucanlara kadar inmişti.

Kendisi de solucan gibi ağır ağır hareket ediyordu; yazmak sonu gelmez bir biçimde zamanını alıyordu. Şimdi bile elinde bitmemiş başka bir kitap vardı; *İnsanın Türeyişi*'nden toplayarak ortaya çıkardığı bu kitap Mivart krizi yüzünden dokuz ay ertelenmişti. Bir molanın ardından, *The Expression of the Emotions in Man and Animals* [İnsan ve Hayvanlarda Duyguların İfadesi] onun ilk önceliği olacaktı. Londra'da beş hafta geçirdi; Erasmus'u ziyaret etti, *Türlerin Kökeni*'nin yeni basımının Mivart'ın *Genesis*'iyle birlikte olumlu bir şekilde değerlendirilmesini ayarladı. Yeni basım 19 Şubat'ta çıkmıştı; düzeltmelerin sebep olduğu işkence kapak fiyatının 7,6 şiline çıkışmasına neden olduysa da satışlar ayda 60'tan 250'ye yükselişti. *Emotions*'ı yazmaya geri döndü, daha geniş bir kitleye ulaşlığını biliyordu.⁹

Bu kitap *Türeyiş'in* kesilmiş ve yaşamaya devam eden başydı. Ve tip-kı onun gibi popüler olacaktı. Irkların sevinci ve üzüntüyü, hazzı ve acı-

yı nasıl ifade ettiğine ilişkin sorularına misyonerliklerden, girişimcilerden, hükümetin sömürge görevlilerinden gelen cevaplar sel olup akmişti. Bombaylıların sakalları ve gauchoların tavırları, Aborjinlerin alışkanlıklarını ve Seylanlıları işaretleriyle ilgili fasikülleri toplamıştı. Eski bir frenolog gibi gündelik hayatı insanın soyuna ilişkin kanıtlar gösteriyordu. Özellikle de Sir Charles Bell'in dindar bir dille kaleme aldığı *Anatomy and Physiology of Expression* [İfadenin Anatomisi ve Fizyolojisi] 45 yıl önce Edinburg'daki Pliniusçu frenologlar gibi onun da başlıca hedefiydi. İnsanın yüz kasları ince duygularını yansıtmak üzere ilahi bir biçimde yaratılmamıştı. Evrim geçirmişlerdi; bunların sosyal kökenlerini görmek için doğaya, maymunların yüzlerine; vahşilere, aptallara ve delire bakmak yeterliydi. Yakından bakan bir gözlemci insan ile hayvanların yalnızca duyguları değil, bunları ifade etme araçlarını paylaştığını da görebildi.

Uzun zaman önce orangutan Jenny insan tarafını göstermiş, "tam yaramaz bir çocuk gibi" davranışmıştı. Şempanzelerin korkuları, isyanları ve sessiz kahkahalarıyla ilgili çalışmaları, kendi bebekleri karşısında baba-ca bir büyülenmeye kapılmasına yol açmıştı. Çok sayıda beşigin başında beklemiş, bütün yan bakışları ve vaveylaları maymun atalara tanıklık eden gülüşlerin, tehditkâr bakışlarının, aşağı sarkılmış dudakların bir devamı olarak not almıştı. Sonraları bu görüntüleri yakalamak için son teknolojiyi kullanmıştı. Down Konağı'na yüzlerce fotoğraf yağmıştı; korkuya bir kenara sinmiş aktörlerin, sizlanan bebeklerin, Yorshire'da bir tımarhanede bulunan "korkutucu embesillerin" fotoğrafları; bunların "alçalmış" hatları maymuna benzer bir ilkselliği akla getiriyordu.¹⁰

Metin kanıtlarla kaynıyordu. Zor anlaşılır yazım biçimine lanetler okuyup paragraflarını silip yeniden kurarken, elinde olmaksızın kendisini yazıyordu. Bir çocuk "birden ortaya çıkan ve ezici bir tehlikeye maruz kaldığında," kendi korku duygusunu, aileden biri öldüğünde hissettiği "çılginca acayı" ve "ümitsizliği," bunun arkasından gelen "uzun zaman öncesinde kalmış mutlu günlerin asla geri dönmeyeceği" yönündeki üzücü düşüncesini hatırlıyordu. "Keskin bir acının baskısı altında kaldıkları zamanlar hariç İngilizler nadiren ağlar," diye kabul ediyordu. Fakat bu duyguyu biliyordu, kendisini ağlarken izlemiştir ve yabancıların yüzlerini okumayı öğrenmiştir.

Bir demiryolu arabasında, rahat fakat dalgın bir ifadesi olan yaşlı bir hanım karşısındaki yanına oturdu. Ona bakarken *depressores anguli oris*'n [ağzın kenarındaki kaslar] hafifçe, fakat kararlı bir biçimde kasıldığını gördüm: Fakat çehresi her zamanki gibi sakin olduğundan, bu kasılmışın ne kadar anlamsız olduğunu, insanın ne kadar kolayca aldanabileceğini düşündüm. Gözlerinin birden, neredeyse akıp gidecek gözyaşlarıyla dolduğunu, bütün çehresinin düşüğünü görene kadar, böyle bir şey olacağı aklıma gelmemişi bile. Açı bir hatırlanın, belki de uzun zaman önce kaybedilmiş bir çocuğun hatırlasının akından geçmeye olduğuna hiç kuşku olamazdı artık.¹¹

Darwin, kopuk, duygusuz bir gözlemci değildi. Uzun zaman önce kaybettiği çocuğunun hâlâ kendisini gözyaşlarına boğan düşüncesiyle, bu hatırlanın onda uyandırdığı merhamet hissiyle algılıyordu. Hayattayken olduğu gibi ölümyle de Annie kalbini açıyordu.

Bütün bahar kitabıyla boğuştu, Hollanda ve Macaristan'da ulusal akademilere seçildiği haberleriyle sevindi. Taslakların da kâbus haline gelmekte yazım sürecinden geri kalan yanı yoktu; kozmetik değişiklikler yapmaları talimatıyla Leo ile Henrietta'ya paylaştırıldılar. Her zaman olduğu gibi bunun imkânsız olduğu anlaşıldı. Kolay kolay düzeltilmeyen üslubu büyük bir ameliyat gerektiriyordu. Bu küçük düşme ve gecikme karşısında "konudan, kendisinden, dünyadan içi daralmış" homurdanıp duruyordu. *Expression*'da yedi tane heliotip baskı vardı; böylece ilk fotoğraflı kitaplardan biri olmuştu. Fakat üretim sorunları çok fazlaydı, maliyet de öyle. 1000 adet başına 75 sterlinden, 7000 adet basıldığından, heliotip baskılar "kârda korkunç bir gediğe" sebep olacaktı; Murray böyle bir uyarıda bulunmuştu.¹² Kaygılıydı, yapıp yapabileceği buydu. Bu durum Charles'in ağustos ayında kız kardeşi Caroline ve Emma'nın ağabeyi Jos ile Leith Hill'de geçirdiği bir haftalık tatili gölgelemiştir; ama en azından taslakları orada tamamlayabilmişti.

Eve döndüğünde, Wallace'tan gelen bir mektup onu bekliyordu; mektup doğal seçimin ortak yatırımcıları arasındaki uçurumun genişlediğini vurguluyordu. Wallace, Londra'nın yaklaşık 30 kilometre doğusuna taşınmış, burada ailesine yeni bir ev inşa etmek için teftiş becerilerini kullanmıştır. Hâlâ ödenekler ve değerlendirmeye yazılarından kazandığı paraya geçinen Wallace, Darwin'in desteğini almış olsa da müze yöneticisi olarak tam zamanlı bir iş edinmeyi başaramamıştı. Manevi güçler ile cinsel seçilimlarındaki görüş ayrılıkları uzlaştıramaz bir hal almıştı. İlkisi de

meselenin takipçisiydi; ama Wallace taşkın, hevesli, dizginlenemez, her zaman en son yeniliğe atlayan biriydi hâlâ.

En son yenilikse H. Charlton Bastian'ın *The Beginnings of Life*'iydi [HAYATIN BAŞLANGICI]. Victoria dönemi insanları, University College'ın patoloji profesörünün onlara sunduğu bu emek isteyen iki ciltteki sarsıcı bilimi beğenmişlerdi. Kitabın alıştırdığın dışındaki konusu mikroplar ve kökenleriyydi. Bunlar, ilk kez, arkaik yeryüzünün üzerindeki kimyasal bir çorbanın içinde belirmiş olmaliydi; evrimi başlatmışlardı; Bastian bu sürecin bugün de devam ettiğini kanıtlıyordu. (80 yaşındaki Robert Grant'in öğrencilerinden biriydi o da; kendi evrimci yollarında dur durak bilmeden kararlı bir biçimde ilerlemeyi sürdürdü.) Wallace bu kitabı, Darwin'in ilgisini uyandırma umuduyla "Senin 'Köken'inden beri daha önemli bir kitap daha çıkmadı," diye haber vermişti; kendisinin de "görüşlerini tam anlamıyla değiştirdiğini" ilan etmişti.

Darwin için durum böyle değildi. Kendiliğinden doğuşun, eğer gerçekten kanıtlanmış olsaydı "her şeyin üstünde önem taşıyan bir keşif olacağını" zarif bir biçimde kabul etmişti. Huxley o kadar kibar değildi; Bastian'ın kaynayan fosfattan oluşan kimyasal çorbاسına ve buradan kaçan böceklerde dudak bükyordu: "Doğru olduğu kanıtlanırsa ekmek ve şarabın İsa'nın eti ve kanına dönüşmesi bunun yanında solda sıfır kalacaktır," diyordu. Bir zamanlar yeryüzünde, evet; ilksel çorbalarda, evet; ama bugün, hayır. Bastian aleyhinde çok fazla olgu vardı. Darwin de onlarca yılını ciddiye alınabilecek enince ayrıntıları inceleyerek geçirmiştir. Her hâlükârdâr tartışımlı bilimden vazgeçeceğine yemin etmişti, bunun yerine güneş gülleriley birlikte oturmayı tercih ediyordu. Böcek yiyan bu canlıları didiklemek için yirmi yıl beklemiştir; şimdi de ayartılacak halde değildi. Kesin bir dille kaleme alınmış bir notla Wallace'a "Eski botanik çalışmalarımla uğraşıyorum, bütün kuramları bir kenara bırakıyorum," demiştir.¹³

Eylül ayının sonuna gelindiğinde, Darwin yine çökmek üzereydi. Çalıştığı zamanlar ya da yattığı zamanlar hariç, kendisini hiç rahat hissetmedi; uyuması da yenilenmesini sağlamıyordu. Emma bütün kabahati "yorucu ve bozuk" mikroskopta buluyordu, George, Frank ve Horace'ı yardıma çağrırmıştı. Oğlanları kalacak yer bulmaya göndermiştii; Darwin'ı berbat işinden biraz uzaklaştırabileceğini umuyordu. Horace yalnızca birkaç kilometre uzakta bulunan Sevenoaks Common'da bir ev buldu; bu arada da Darwin'i çalışma odasından çıkarmayı başardılar. Darwin, üç

hafta uzak kalmanın çok işe yaradığını kabul etmek zorunda kaldı. Birkaç ayda bir böyle bir büyü, aklının başında olmasını sağlayacak, unutuşa doğru kaymasını yavaşlatacaktı. Artık hasta değildi; yalnızca “yaşlanıyor ve zayıf düşüyor,” entelektüel güçlerinin teklemeye başlayacağı günü korkuya bekliyordu.¹⁴

Dostları onun görüşmeye elverişli olmasını bekliyordu. *Expression’ı* Rusça’ya çeviren Kovalevsky, Darwin nekahat devresinde olduğu sırada Downe’a yapacağı bir ziyareti ertelemiştir. Hooker bile bir kenarda tutuluyordu; gerçi Kew Bahçeleri’nin müdüru olarak onun uğraşması gereken kendi işleri vardı.

Hooker bir yıldır “bir bilimadamının, bir memurun ya da beyefendinin Lordum ve Efendim’le olabileceği en iğrenç” konumdaydı. Lordu ve Efendisi Gladstone hükümetinin Bayındırlık Komiseri Acton Smee Ayrton’dı; Ayrton sıvri dilli, vurdumduymaz, eli ağır bir maliyet kesiciydi. “Pervasız katılışıyla” tanınan son derece işini bilen bir popülistti; “mimarlar, heykeltıraşlar ve bahçıvanların” yayılmasını kısıtlama ve Kew’u budamayı savunması sayesinde seçilmişti. Bahçeler kamu tarafından finanse ediliyordu; Hooker da Ayrton’ın gizli amacının Britanya’nın başlıca bitki koleksiyonunu (Hookerlar bu koleksiyonu otuz yıl içinde dişleriyle tırnaklarıyla oluşturmuşlardı) kapatmak, bilimsel araştırmaları bir kenara bırakmak, emperyal ihtiyaçları göz ardı edip Kew’u ucuz bir halk parkı haline getirmek olduğuna inanıyordu.

Hooker Başbakan'a müracaat etmiş, Ayrton’ı Hazine Birinci Lordu'na şikayet etmişti; ama bir faydası olmamıştı. Bu yüzden de X Klubü, Kew'un siyasi profilini yükseltmeye kararlı bir tavırla eyleme geçmişti. Bir dilekçe hazırlanmış; Darwin ve meseleye yakınlık gösteren başka bilim insanların imzasıyla Gladstone'a sunulmuştu. Lubbock bu meseleyi Avam Kamarası'nda gündeme getirmiştir. Fakat parlamentoaya sunulan belgeler arasında, Kew hakkında, Hooker'in hiç görmemiş olduğu resmi bir rapor da vardı. Yazarın adı, oynanan oyunu ele veriyordu: Richard Owen. Rapor, Ayrton’ın ricası üzerine X Kulübü'nün başlıca *nefret odağına* yazdırılmıştı. Hooker ve şürekasından nefret eden ihtiyar otokrat, bitki koleksiyonlarını British Museum'da kendi denetimi altına almaya olta sallıyordu. Darwin hırslanmıştı: “Eskiden ondan bu kadar nefret ettiğim için utanırdım; ama artık nefretimi ve horgörümü hayatımın son günküne kadar özenle koruyup el üstünde tutacağım,” diyordu.¹⁵

Nihayetinde Hooker'ın koltuğu güvence altına alındı; ama ekim ayında Darwin'e deney için güneş gülleri ve Venüs böcek yiyan çiçekleri gönderdiğinde kendisi hâlâ Ayrton'ın ökçelerinin altında kıvrıyordu. Yeterince gururu kırılmıştı, fakat sonra, mücadeleye devam etme arzusunu zehirleyen bir darbe aldı. Yaşlanmış ve yatağa bağlanmış annesi öldü; kendisini "55 yaşında ama öksüz *kalmış* bir adam," gibi hissediyordu. Sevenoaks'ta bulunduğu sırada aldığı bu haber Darwin'e dokundu; Darwin Hooker'la empati kurmaya çalışıyordu. Annesinin ölümü sırasında kendisinin neler hissettiğini hatırlayamadığından diğer kayıplarını düşünüyordu: "Annesinin ölmesi, karısı bir istisna olmak üzere, bir adamın hayatında yaşayabileceği en büyük kayıp; gerçi Tanrı biliyor ya, insanın çocuğunu kaybetmesi de yeterince acı verici ve ezici." Darwin ile Hooker birlikte beş küçüğün ölümüne tanık olmuşlardı. Yillardır en derin duygularını paylaşımları; buna daha da devam edeceklerdi. Yaşları, birbirlerine yakın olmalarına engel değildi. Darwin giderek zayıflarken, yoluna devam edebilmek, çalışmalarına hayat verebilmek için Hooker'in güçlü "şefkatine" ihtiyaç duyuyordu.¹⁶

Darwin Kasım ayında böcek yiyan bitkileri kendi hallerine bırakıp bitkiler ve hayvanlar arasında sınırsız ve sindirimsel benzerlikler aramaya girişti. Güneş gülünün yapışkan dokunaçları avını yakalayıp tutması nasıl tuhaf bir kimyayla sağlanıyordu? Evde bulunan bütün malzemelerin özeliklerini islatarak denedi: Süt, sidik, tükürük, alkol, hatta sert çay. Peki dokunaçlar neyi hazırlayabiliyor? Onlara rozbif, sebze, haşlanmış yumurta sundu; eskiden beri hazırlıksızlık çektiği için tuhaf diyetler yapan birinin deneyemeyeceği bir şey yoktu. Bitkiler hayret verici bir biçimde gelişti. Yiyeceklerini hayvanlar gibi alıyorlar, benzer bir hazırlıcı sıvı salgılıyorlardı; bu bile başı başına "yeni ve harika bir olguyu." Darwin bu kez de onları zehirlmeye girişti. Strikinin, kinin ve nikotin az çok öldürdü; ama morfinin pek etkisi yoktu; kobra zehiri de uyarıcı bir etkiye sahipti. Sonunda güldü; bu güneş gülünün, sinir sistemine sahip "gizli bir hayvan" olmadığını kanıtlıyordu. Fakat buna rağmen, çiçeğin olağanüstü bir duyarlılığı vardı; "insan bedeninin en hassas kısmından" daha duyarlıydı. Darwin "bir zerrenin yirmi milyonda biri kadar, görülemeyecek ölçüde küçük bir miktar amonyak fosfatı" yüzünden bir dokunacın 180 derece eğilmesine hayret etmişti.¹⁷

Sinekkapanlar, sumıgfeleri, yağcanakları da benzer şekilde yiyor, içiyor, zehirleniyor. Dünyanın dört bir yanından gönderilen bu bitkiler

bahçedeki serada sorgulanmak üzere tutuluyorlardı. Saksıları içinde görünümleri, bir haydutlar galerisini andırıyordu; avlanırken avlarını yapıştırma, tuzağa düşürme ve boğma gibi her tür sapıkın yola başvuruyorlardı. Darwin'in işkencesi ve oyunları onlara uygundu. Darwin, deneyler ilerlerken *Insectivorous Plants*'i [Böcekçil Bitkiler] yazmaya başladı. Fakat kaçınılmaz olarak bu işin çok ağır olduğu anlaşıldı. *Expressions of the Emotions*'ın 5000 adetten fazla sattığı haberleri de –şok olan, kızaran, kaşlarını kaldırın Victoria kuşağını eğlendirmiştir– onu dürtmeyi başaramadı. (Derin bir nefes alan *Athenaeum* bile “*Expressions*'ı evrim teorisinin hizmetine koşma” düşüncesinin, “yazarının zekâsını ve dehasını takdire değer, parlak bir düşünce” olduğu kanısındaydı.) Darwin bitap düşmüştü, “elden ayaktan düşüğü de hiç olmadığı kadar geçerlilik kazanmıştır.” Noel öncesinde bir haftalığına Eras'in yanında kampa girmesinin ona hiçbir faydası dokunmamıştı. Sisle çevrelenmiş oturuyordu; morali bozuktu, vasiyetnamesini kaleme alıyordu. Eras, çocukların her birine mülkünün altında birlik bir parçasını bırakmasını önerdi; altında birlik bir kısmı da kızları arasında paylaştırmasını; bu “onlar için yeteri kadar iyi olacaktı.”¹⁸

Şehirde Huxley'yi görmesinin hiçbir faydası olmadı. Eski bulldog kendini perişan hissediyordu; aşırı iş yükünün altında ezilmişti ve ailesini yeni bir eve taşıma ıstırabı içindeydi. Kesintisiz olarak devam eden, hazırlıktan kaynaklanan mide bulantısı çok fazla işle uğraştığı sinyali veriyordu: Kraliyet Cemiyeti'nin sekreterliğini yürütüyor, Güney Kensington'daki yeni Normal Okul'da biyoloji dersleri veriyor, Ayrton olayında Hooker'a destek çkiyordu. Bu arada bir de kadınların tıp eğitimi alınmasına muhalefet etmesi yüzünden gelen eleştirileri karşılamakla uğraşıyordu. Kendisinin, Haeckel'in Akdeniz'de daha hoş bir iklimde bulunan öğrencisi Anton Dohrn'a anlattığı üzere doktorlar ona “bir süre verimli bir biçimde dinlenmezse her türlü acayıp şeyin başına gelebileceği” uyarısında bulunmuşlardı. Bütün bunların üstüne tuz biber eken şey de Aberdeen Üniversitesi'ne rektör seçilmesi olmuştu (Darwin bu konumu geri çevirmiştir); ama ikili buluşuklarında buna kadeh kaldırmadılar. Huxley “son derece katı çileci ilkelerle” ayakta kalma mücadelesi veriyor, yalnızca su içiyordu. Zaten kutlama havasında da değildi; komşularından biri rutubetli bodrum katı yüzünden ona dava açmaya hazırlanıyordu; onu tazminat masrafıyla mahvedeceği tehdidine bulunmuştu.¹⁹

Charles da kendi sorunlarıyla cebelleşiyordu. George ile Horace hastayı ve bakım görmek için eve gelmişlerdi. Charles kendi sağlığını korumak için böcek yiyenler hakkında yazmayı bırakmış ve daha rahat bir iş olan tırmanan bitkiler hakkındaki eski monografisini güncellemeye girişmişti. Görünüşe bakılırsa aileleri lanetlenmişti, biyoloji hastalığına yakalanmışlardı. Charles ancak Galton “kalıtımsal gelişmeyle” ilgili son fikirlerini gönderdiğinde biraz canlandı. Kuzen Galton, toplumun “doğal olarak tanrı vergisi yeteneklere sahip olanlar arasında bir tür kast hissi” yaratıp bedendeki ve zihindeki zayıflıkları temizlemesi gerektiğini ileri süryordu. Ailelerini kaydet, çocukların evlenmesini sağla, üremeleri için teşvik et; genetik sizıntı duracak ve ülkenin soyu mutlaka iyileşecekti. Charles böylesi ırksal bir süperinsan yaratmanın uygulamada mümkün olup olmadığını düşündü. Yetiştiriciler yalnızca her “geniş üstün ailede” farklı çocuğu tercih edecekti; típkı damızlık güvercin gibi; Darwinlerden yalnızca William’ın sağlığı iyiydi. Bunlar doğal olarak listeye alınmayı reddecek ve “kendi ailelerine tutunacaklardı;” böylece bütün müessese tehdikeye girecekti. Bunun alternatifi, zorunlu kayıt ise Charles’ı siyasi bakımdan çok rahatsız ediyordu. Liberallikten uzak “ütopiyacı” bir kocakarlı ilacıydı bu; “insan ırkının iyileştirilmesi” için “tek uygun” ilaç olsa da. “Her şeyin ötesinde önem taşıyan kalitim ilkesi” hakkında yasalar yapmak ve insanların bu “büyük” amacı kendi başlarına gütmesini sağlamak en iyisiydi.

Galton’ın planı Darwinler için çok geç gelmemiştir. Onların ihtiyaç duyduğu şey kısa vadeli bir rahatlama değildi. Mart 1873’e gelindiğinde Charles yine rahatsızlanmıştı. “Ona kalsa evde kalırdı; ama yerini biliyor, itaat ediyor;” Emma telaş içinde onu, ara vermesi için şehirde, West End’de bulunan bir eve doğru çektiştirdi. Şehirde korkulacak bir şey yoktu; şımartılır, güven içinde tutulursa eğer. Litchfieldler ve Hensleigh Wedgwoodlar güvenli arkadaşları, her zaman sağlığını düşünürlerdi. O sırarda Huxley’nin gerileyen sağlığıyla ilgili taze haberler vardı. Hakkında açılan dava onu her bakımdan yıkıyordu. X Kulübü erkeklerinin karıçıkları aralarında para toplamalarını önermiş, Emma da bu fikri Charles’a açmıştı. Charles *Expressions of the Emotions*’dan kendine düşen bin ginenlik paydan 300 sterlini buraya harcadı. X Kulübü üyelerine, Hooker, Tyndall, Spencer ve Spottiswoode’ya haber saldı; ona verdikleri şapka çok güzel bir silindir şapkaya dönüştü. 18 meslektaştan 2000 sterlin toplan-

di. Darwin parayı Lubbock'un bankası aracılığıyla doğruba Huxley'nin hesabına yatırdı. 23 Nisan'da Huxley'e haber verdi; bu para "onurlu ve çok sevilen bir kardeşin" "tam anlamıyla dinlenmesini" sağlayacaktı. "Kamunun yararına hareket ettigimiz kanısındayız."²⁰

Kader bu kardeşlikle alay ediyordu, ertesi gün elliinden bir şey aldı. Lyell'in eşi tifoya yenik düşmüştü. Kocasından 12 yaş küçüktü; 75 yaşındaki Lyell ondan daha uzun yaşayacağını ummuyordu. Erasmus haberİ Emma'ya vermiş, Charles'a nazikçe iletme işini ona bırakmıştı. Hooker, "Onun o çok güzel yüzü tabutta çiçeklerle çevrelenmiş, o kadar sakin ve güzel görünüyordu ki," sözleriyle Darwin'in acisini deşmişti. Darwin onu gözünde canlandırabilirdi; neredeyse otuz yıl önce erkeklerin jeoloji hakkındaki konuşmalarını dinleyen bir sabır örneği. Duyguları kabarmıştı, ama konuşmayıordu. Bir taziye mektubu yazmış, beğenmemiş yeniden yazmış; sonunda eski dostuna, "Bu dünyada bir adamın dayanabileceği en büyük felaketi yaşıyorsun. Tanrı sana acına dayanacak güç versin," diyebilmişti.²¹

Mayıs ayının sonunda, Fanny ile Hensleigh'in kızları Effie uzun zaman- dır kendisine kur yapan Thomas Farrer ile ('Theta') Londra'da Little Port- land Street Üniteryen Şapeli'nde evlendi; Lyeller de burada hazır bulun- müşlardı. Thomas Effie'den yirmi yaş büyüğü, Ticaret Odası Sekreteri'ydı, botanikçi bir avukattı, Charles'a bilgi veren isimlerden biriydi ve Huxley için kurulan fonun katılımcıları arasında yer alıyordu. Çift, Leith Hill'de bulunan Wedgwoodlardan çok da uzak olmayan Abinger Hall'a yerleş- mişlerdi; burası Darwirlere uygun başka bir sayfiye merkeziydi.

Charles hazırlanan ayında güneş gülleriyle ilgili çalışmasına devam etti; çalışması bölünmüyor değildi. Huxley masrafları ödenen tatiline çıkmadan önce bütün çocuklarını Downe'a getirmiştir. Emma, "kamunun çıka- rına" hizmet etmiş; Huxley'nin eşi biraz dirlensin diye yedi çocuğun bakımını üstlenmiştir. Huxley, Hooker'la birlikte Avrupa seyahati için yola çıkar çıkmaz ufaklıklar seraların hepsine dalıp çıkmaya, bütün deneyleri incelemeye başladılar.

1850'lerdeki yazlar gibiydi; çocuklar her yere tırmanıyorlardı. Eski oyuncaklar çıkarıldı, eski oyunlar oynandı, Emma hatıralara daldı. 6 Temmuz Pazar günü, Down Konağı Litchfield'in İşçiler Koleji'ndeki şarkı sınıfına ev sahipliği yaptığıda Küçük Huxleyler daha büyük bir bayram etme fırsatı buldular. "Güllerin katmer katmer açmış olduğu, çayırların yeme-

şil olduğu parlak bir gündü;” Charles ile Emma da hiç olmadıkları kadar formdaydılar. Yaklaşık 70 kişi gelmişti; bazı işçiler Orpington İstasyonu’ndan oraya kadar yürümüşlerdi, bazıları Henrietta ve kocasıyla birlikte at arabalarında gelmişlerdi. Hepsi de oturma odasına kabul edilmiş; Charles’ın gururu ve neşesi olan yeni verandaya çıkarılmışlardı. “Uzun masalar vardı... üstlerinde çay ve çilek, ihlamur ağaçlarının altında şarkı söylendi, kırlarda dans edildi, bahçede oyun oynandı.” Ev sahiplerinin “samimiyeti ve sıcaklığıyla” canlanan herkes katılmıştı.²²

Huxleyler uslu duruyorlardı; Mr. Darwin kahvaltıda kivircık kafalarını karıştırıyor, onlara “ağızlarını iyice doldurmalarını” söylüyordu. Sonra Sandwalk'a çıkyorlar; “güvercin evinin arkasında, bahçivanın sırik deposundan aldıkları fındık ağacından sopalarla silahlanıp Kızıldırılıcılık” oynuyorlardı. Öğle yemeğinden hemen önce Mr. Darwin onlara katılıyordu; Polly paçasının dibinde seğırtirken burada turladığında “mavi gözleri parlıyordu.” Çay zamanında Huxleyler “gerçek bir Çingene ateşinin közleri içinde patates pişirirken” aynı uzun boylu adam bu kez geniş siyah bir pelerine bürünmüş, yumuşak bir şapka takmış yanlarında beliriyor; her zaman “neşeli bir-iki söz sarf ediyordu.” Akşamları sakin geçiyordu. “Beyaz saçlı ve ablak yüzlü” heybetli Parslow çocukların ihtiyaçlarını karşılıyor, Mr. ve Mrs. Darwin de oturma odasında parlak ışıklı bir lambanın altında ritüel halini almış tavla maçlarını yapıyor oluyorlardı.²³

Down Konağı bir cennetti, ama kilise bölgesi istirap çekilen bir arafdı. Kasım 1871'de yeni bir rahip, Peder George Sketchley Ffinden görevde başlamıştı. Yüksek Kilise cemaatinden reform yanlısı bir isimdi; Brodie Innes gibi yumuşatıcı bir tip değildi. Mimari yeniliklere, liturjik inceliklere, rahiplerin yetkesinin yeniden güçlenmesine inanıyordu. Teolojisi, kilise bölgesini komuta bölgesi haline çevirmiştir; durum biraz Fitz-Roy'un *Beagle*'a komuta etmesini hatırlatıyordu; bu mesele Ffinden'in daha tanışmadan önce Darwinlerle ters düşmesine yol açmıştır. Aslında ayrı dünyaların insanlarıydılar. Ffinden 1861'de Piskopos Wilberforce tarafından takdis edilmiş, Lord Carington'ın konutunda rahip olarak hizmet vermiştir. Üst düzey Torylerle, Kilise'nin kaymak tabakasıyla birlikte olmuştu ve yeni rahip evi ile kilisede yapılacak restorasyonlar için onlardan mali yardım alıyordu.²⁴

Downe'in büyük aileleri Ffinden'le olabildiğince iyi geçiniyorlardı. Darwinler önceki yıl kiliseye 50 sterlin vermişler, papaz evi için de 35 sterlin

bağışta bulunmuşlardı. Charles kışın, Ffinden'a Emma'nın artık Trowmer Lodge'da oturmakta olan kız kardeşi Elizabeth'ten bir otlak satın alması için tavsiyelerde bulunmaya zaman ayirmıştı. Fakat rahip dolap çeviriyyordu. Önce restorasyon çalışmaları kilise yönetim kurulunun canını sıkmış, Brodie Innes'in –talihsiz hamisinin– Darwin'e bunun sebebini sorup öğrenmesi gerekmisti. Sonra Ffinden köy okulunun yönetimine el koymustu. Okul yıllardır Darwin, Lubbock ve atanmış rahiptyen oluşan gayriresmi bir komisyon tarafından kilise bölgesinin yokşulları için yönetilmiştir. Desteği artıran, hükümet müfettişlerinin sayısını çoğaltan 1870 tarihli Eğitim Yasası sonrasında bile, komisyon bağımsızlığını büyük oranda korumuştı. Komisyon çocukları Anglikan öğretilerinin aşılanmasından koruyan bir "vicdan maddesi" konmasında hâlâ ısrar ediyordu. Ffinden buna son vermişti. Artık komisyonun başkanı ve muhasebecisi oydu, müfredatla ilgili de tasarıları vardı. Downe'daki seksen afacan, ilerde rahiptyen Otuz Dokuz Şart'la ilgili dersler alacaktı.

Ffinden yetkisi dahilinde davranıyordu; ama haddinden fazla adım atmisti, Anglikan öğretisinin aşılanması da gerçekten bardağı taşıran son damla olmuştu. Darwin okul komisyonundan ayrıldı ve kiliseye bağışlaşlığı yıllık meblağda indirim yaptı. Dostluk Derneği dışında kilise bölgesiyle ilgili sorumluluklarına son veriyordu, tíkí kamuoyunda yaşadığı tartışmalı durumlarda yaptığı gibi; ve kendisini *Insectivorous Plants*'le "yarı yarıya öldürdüyordu."²⁵

Darwinler, yeni evlenmiş Farrerlara katılmak üzere 5 Ağustos'ta birkaç günlüğüne Abinger'a gittiler. Bu başlı başına bir dönem noktasıydı; Charles yirmi beş yıldır ilk kez kendi yakın çevresinin, ailesinin dışında birinin evine konuk oluyordu. Bekledikleri en son şey bir morgdu ya da Effie ile Theta'nın onları tüyler ürpertici bir biçimde karşılaşmasıydı. Anlatıldığına göre, iki hafta önce uşakları bir kaza mahalline çağrılmıştı. Gitmeklerinde, Lordların lideri Granville Dükü'nü üzüntüden çığına dönmiş bir halde, yere yiğilip kalmış bir cesedin üzerinde iki büklüm bulmuşlardı. Dük'ün yol arkadaşı tam biniciliğiyle övünürken atı tökezlemiş, adam fırlayıp kafa üstü düşmüştü. Ceset oturmakta oldukları oturma odasında bulunuyordu. Samuel Wilberforce'tu. Piskopos buradaydı işte, yerde dümdüz yatıyordu; görev cüppesi giydirilmiş, dizbağı nişanı takılmıştı; mücevherli haçının yerinde güllerle çizilmiş bir haç bulunuyordu. İki gün boyunca bu halde yattı; bu arada resmi bir soruşturma yapıldı ve onde ge-

len isimler de gelip taziyelerini bildirdiler. Gladstone, dostunun soğuk mütebessim yüzünün yanına diz çöküp duyulacak şekilde ağladı. Sonra köy kilisesinin çanları çaldı ve Piskopos taşındı.

Wilberforce, evrim karşısında nasıl bir yeise kapılmış olursa olsun, her zaman Darwin'in "önemli bir adam" olduğunu düşünmüştü; üstelik böyle bir akibetin insanı tatmin edecek bir yanı yoktu. Huxley ise tabii ki tim-sah gözüşleri döktü ve Tyndall'a nüktedan bir tavırla, "Bir kerecik olsun beyni gerçeklikle temas etti, ama sonuç ölümcül oldu," dedi.²⁶ Ama başkaları başka binicilik kazaları da biliyorlardı. Charles 1869'da kendi düşüşünü hatırlamıştı; o kazada Tommy üstüne yuvarlanmıştı. O ve Emma Piskopos'un akibeti konusunda taziyelerini bildirip on günlüğüne Southampton'daki William'ın yanına gittiler.

Eve döndüklerinde, Hooker damladı; Huxley'nin nekâhat devresiyle ilgili havadisler kaynatıyordu; ayrıca Darwin'in son hobisi hakkında, bazı bitkilerin yapraklarında bulunan balmumsu "bugü"yla ilgili olarak soruya çekilmeyi bekliyordu. Darwin bu bugünün, doğrudan gün ışığı altında sulandıklarında onları koruyacağından emindi, ayrıca Kew Bahçeleri yöneticisinin –şimdi Kraliyet Cemiyeti Başkanı'nın– otoritesini de yanında görmek istiyordu. Konuyu öyle bir çekicelerdi ki Darwin'in takati kalmadı. Beyninde "sürekli devam eden ciddi bir şokla" yataktaki istirap çekiyordu; hafızası gitmişti; Hooker'in söylediği hiçbir şeyi hatırlamıyordu. Başına hiç böyle bir şey gelmemiştir, Emma onun bir sara nöbeti geçiriyor olmasından korkuyordu. Huxley'nin doktoru Andrew Clark'ı çağrırdılar; Clark onu "tiksindirici bir diyete" bağladı ve "beyninin ikincil derecede etkilendiğini" açıkladı. Eylül ayı ortasına gelindiğinde Charles böcek yiyenlere geri dönmüştü. Hooker'a, "Tanrı'ya şükürler olsun," diye iç geçiriyordu; "aklımı kaybetmekten bir an önce ölmeyi yeğlerdim."²⁷

Zihni gerçekten de hâlâ açıktı ve aşırı çalışıyordu. Seraya yaptığı ziyaretler arasında, *Nature* dergisine sülükayaklılar hakkında bir makale kaleme aldı, Anton Dohrn'un Napoli'de bir deniz biyolojisi istasyonu kurmasına 75 sterlin katkıda bulundu ve sayılamayacak kadar çok hediye kabul etti. Karl Marx, "samimi hayranınız" imzasıyla *Kapital*'in yeni basımını gönderdi. İlk birkaç düzine sayfayı kesip açtığından bunun "büyük bir eser" olduğunu fark etmişti, fakat Alman dili onu sersemletiyordu; kitabı alan da kendisininkinden "çok farklı" görünüyordu. Marx'a kasvetli bir havayla "bunu almaya daha değer bir insan olmayı," "derin

ve önemli bir konu olan ekonomi politikten daha fazla anlar olmayı” dilediğini yazdı. Fakat hiç kuşkusuz “bilginin genişlemesi yönündeki” çabaları “uzun vadede... insanoğlunun mutluluğuna katkıda bulunacaktı.”²⁸

Haeckel’ın *History of Creation’ı* daha farklıydı. Charles Almanca kitabın daha büyük bir bölümünü hatmetmiş, yeni basımı fazlasıyla takdir etmişti; kitabı “evrim öğretisinin yayılmasına muhteşem derecede yararı dokunacağından” emindi. Fakat Köken’in hitap ettiği devrin “genç ve yükselen doğabilimcilerinin,” her tür teşvike ihtiyacı vardı.

Darwin de cesaretlendirme konusunda mahirdi; kendi oğullarını itekleyip dürtüklemekle deneyim kazanmıştı. Böyleyken bile Frank’ın tip çalışmaları gevşemişti. Frank, ona amatörlük kültürünü bulaştıran Ras Amcası’yla birlikte yaşıyordu (Charles da tip konusunda oğluna daha iyi örnek olmuş değildi). Frank’ın hayvan dokularıyla ilgili tezini bitirmesi, sonra da Downe’da bitki dokuları konusundaki çalışmalara yardımcı olması gereği konusunda anlaşmışlardı. Birinci katta bulunan eski bebek odası, hazırlık olsun diye laboratuvar olarak gereği gibi döşendi.²⁹

George da debelenip duruyordu. Gerginliği, midesinin düğüm düşüm olması yüzünden son iki yılın büyük bölümünü kaplıcalarda dolaşıp hukuk kariyerini katlederek geçirmiştir. Ekim başı Cambridge’e döndüğünde kendini gösterme çabası içinde konulu denemeler yazmaya girişmişti. Biri *Contemporary Review’da* çıkmıştı; Galton’ın soyaçekimle ilgili ailevi kayıtlar tutulması yönündeki önerilerini destekliyor; hepsi de kalıtsal kusurlar olan delilik, suça eğilim ya da kötülük gerekçesiyle boşanmaya izin veren hukuki değişiklikler yapılmasını savunuyordu. Babası bunu alkışlamıştı, ama son sunumu ayrı bir meseleydi.

George ibadeti, ilahi ahlaklı, “gelecekteki ödülleri ve cezaları” alaya alıyordu; bunların hepsi de babasının insan içinde kaçınmaya özen gösterdiği meseleler olmuştu. Sorun stratejiydi.

Bunu *en erken* birkaç ay sonra yayinallyan uyarısında bulunacağım, o zaman bu konuda tonlarca yayın yapılmış olduğunu akında tutarak kötülükleri dengeleyecek kadar yeni ve önemli olup olmadığını bir daha değerlendire. Başlarına acı, kendi gücüne zarar vermenin kötülük ve gereksizliği.

Voltaire, “Hıristiyanlığı hedef alan doğrudan saldırının pek az kalıcı etki doğurduğunu,” “iyinin ancak ağır ve sessiz yan saldırılardan doğ-

duğunu” anlamamış mıydı? Ya da George Lyell’e baksayıdı: “Kitabı Mu-kaddes hakkında tek bir kelime bile söylemeksizin Tufan’a duyulan inancı hiç olmadığı kadar sarsmıştı.” İngiltere’nin en büyük felsefi inançsızı John Stuart Mill bile “dini eleştirilerini” dile getirmeyerek yazılarının “Oxford’da ders kitabı” olduğunu görmüştü. *Türlerin Kökeni*’nin yazarı da ihtiyyatlı olmuştu.

Genç bir yazar için her şeyden de önemlisi, ancak çok iyi ve yeni bir şeyi yayına-
maktır (kendi adını kullanacaksın); bu benim için çok eski bir öğretidir; böylece kamuoyu ona inanç duyar ve yazdıklarını okur... Kanaatlerini gösterdiğin bir-iki pasajı işaret-
ledim: unutma bir düşman, bu adam kim, yaşı kaç, özel olarak hangi alanlarda çalış-
mış da en derin konularda dünyaya görüşlerini açıklıyor diye soracaktır. Bu hakaret-
ten kolayca kaçınılabilir... ama benim tavsiyem: Bekle, bekle, bekle.

Charles bir gözü “düşmanda,” onlarca yıldır ertelemiştir. George’un da
düşünmeden hareket etmemesi, kamuoyunun karşısına aileyi zor duruma
düşürecek zarar verici görüşlerle çıkmaması gerekiyordu. “Umarım bir-
kaç yıl boyunca hakkında hiçbir şey yayılmamayı ummayacağın bir araş-
tırmaya bağlanırsın.”³⁰

Din hakkında açıkça konuşmaktaki “ahlaki sorunun,” “ürkütücü bir
zorluğu” vardı; Darwin de bu konuda hiçbir zaman kendi kendisini ikna
edememişti. *Köken*’de teologik dili serbestçe kullanmış, *İnsanın Türeyiş*’nde
dinin evrimini tartışmış olsa da kişisel kanaatlerini ancak büyük bir dik-
katle tartışıyordu. Şimdi bile Hollanda’da bulunan öğrenci bir hayranına
söyleyip söyleyebileceği şey Tanrı’nın varlığı sorununun “insan zekâsının
kavrayabileceği erimin” dışında kaldıydı.³¹

Hayranlarının birçoğu aynı sonuca varmıştı. O yılın kasım ayında, eti-
ne dolgun kozmik teist John Fiske, sonradan hatip olmuş bu güleryüzlü
Harvard filozofu, kahramanlarına bir bakmak için Avrupa’yı dolaşırken
ona da rüzgâr gibi geçen bir ziyarette bulunmuştu. Gençliğinde New En-
gland Cemaatçılığı’ne isyan eden, *Outlines of Cosmic Philosophy* [Koz-
mik Felsefenin Ana Hatları] adlı kitabını tamamlayan Fiske, Spencer’ın
tapınağında Bilinemeyen ve Düşünülemyen önünde diz çöküyordu. Bu-
laşıcı mizah duygusuyla, Tyndall’ı bile kahkahaya boğarak kendisini X
Kulübü’ne sevdirmiştir. Fiske evine yazdığı mektupta “O kadar uzun za-

man onları gölgeler içinde tanıldıktan sonra bu insanları *görmek* kadar güzel bir şey yok,” diyordu: “Kitaplarını okumak, ete kemiğe bürünmüş halerine dair bir fikir vermiyor.”

Bu incelikten yoksun New Englandlı et ve kemik peşindehydi. New York’ta yaşayan bir Londralı onu Huxley konusunda uyarmıştı. Fiske aksanını Londra aksanına yaklaştırmaya çalışarak bu olayı kahkahalar içinde anlatmıştı: “O dinden çıkışmış Huxley’de ne var?” “Neden? İngiltere’de onun hakkında hiçbir şey düşünmeyiz! Onun korkunç olduğunu düşünürüz.” Büyük ve küçük Huxleyler elebaşıının bir “yamyam” olduğunu duymaya alışmışlarsa da Fiske insan yiyen bu devin insanların “en çekicisi ve tatlısı” olduğunu ve “bir kadın kadar hassas” olduğunu bildirmekten memnuniyet duyuyordu.

Huxley için deliriyorum. Apollo kadar yakışıklı... Hayatımda bu kadar muhteşem gözler görmemiştim. Gözleri siyah, yüzünde de hevesle tutuşmuş bir yoğunluk ifadeyi var... Çok ciddi –son derece ciddi– görünüyor; çok da samimi, içten ve alçakgönüllü. Jüpiter üzerine yemin ederim ki böyle temiz bir zihinle karşılaşmak ne büyük mutluluk! Salahaddin'in minder kesen kılıcı gibi!

Bahsettiği başlıca konu Downe'a yaptığı ziyaretti. Coşkuyla dolup taşan Fiske şunları anlatmıştı:

İhtiyar Darwin her zaman olduğu gibi, çok sevgili, çok tatlı, çok sevimli bir büyük-baba. Genel olarak baktığında, beni, şimdije kadar tanıdığım herkesten çok etkiledi. Onda ve yaptığı her şeye insanı çeken, sessiz bir kuvvet var. Huxley gibi yanıp tutuşmuyor, ateşli değil. Yumuşak bakan mavi gözleriyle, ihtiyanların en naziği.

Fiske onu Galilei'nin kalıbına oturtmuştu; “uzun beyaz saçları ve mazzam beyaz sakalı” onu “çok gösterişli” kılıyordu. Her şeyin ötesinde önemli olan da toplumdan elini eteğini çekmiş bu bilginin “riyadan uzak sadeliği”ydı. “Korkarım onu bir daha göremeyeceğim, sağlığı çok kötüye gidiyor... İngiltere'de geçirdiğim günlerden en çok bugünü değerli buluyorum.”³² Darwin ile Emma Downe'dan esip geçen bu rüzgârı –Emma'yı şaşırtmış, Charles'ı da uyandırmış olmalıydı– almışlarsa da şen şakrak John Fiske'in, Amerika'nın lonca çağının tipik bir örneği olan bu Spencercinin yanlarından mutlu ayrıldığına hiç kuşku yoktu.

***

Darwin iyileşerek, renk vermeyen *İnsanın Türeyişi*'nin yeni basımıyla uğraşmaya koyuldu. İki-uç kitabı birden pişirdiğinden, çalışmasının bir kere daha bölünmesini nefretle karşılaşacaktı; yardım almadırsa değişikliklerin sonsuza dek süreceğini düşünüyordu. Wallace aklına geldi; kendi ayakları üzerinde durmaya çalışan bir yazardı ve işe ihtiyacı vardı.

Darwin ona kasım ayında biraz mahcup bir tavırla yanaştı; meslektaşlarının alçakça kiralık ellere dönüştüğünü görmekten nefret ediyordu (gerçi Londra'da geçirdiği süre zarfında teşrihçi ve teknik ressam kiralama ya almıştı). Wallace ona saatine yedi şilin alacağını bildirdi; Lyell'in *Principles*'in yayına hazırlanması için yaptığı teklifi saatı beş şiline kabul etmişti; ama "işin sınıfına" göre bu düşük bir ücretti. Epeyce düzeltme yapmak gerekebilirdi, Darwin'in yerir yutulur tarafı olmayan elyazı da iş yükünü iki katına çıkaracaktı. Çalıştığı saatlerin kaydını tutacak, işin özüne dair "eleştiri sunmayı" aklına bile getirmeyecekti. Bu sosyalist için emek para demekti ve emeğini iyi bir dava için satıyordu. Darwin'e "Belki de siyasete daldığımı düşünüyorsundur?" diye soruyordu. Aslında siyasete batmıştı; *Daily News*'da ülkenin kömür rezervlerinin ya ulusal bir tröst haline getirilmesi gerektiğini ya da özel sektörden tümüyle alınması gerektiğini savunuyordu.

Emma, Charles'ın pazarlığına bir nokta koydu. İşi George'a vermişti; George'un edebi yönelik dışında bir eksigi yoktu ve bu işi bedavaya yapacaktı. Charles kabul etti; konunun teknik olmasını, George'un alanı dışında kalmasını görmezden geldi. Daha da mahcup bir tavırla Wallace'a, "Oğlum altından kalkamazsa sana yine yapıp teklifini minnettارlıkla kabul edeceğim," diye yazdı. Fakat bu arada "siyasetin doğabilimin yerini almamasını" diliyordu.³³

Darwinler kilise bölgesindeki siyasetten kendilerini uzak tutabiliyor değillerdi. Charles gece yarısı kalkıp Hint telgraf bitkisinin seğirmelerini – "canlılıkla oyunlar oynayan küçük kulaklıkları dışında tümüyle uykuda" – izlerken Emma uzandığı yerden yöredeki işçilerin kışın kullanacağı bir okuma odası açmayı planlıyordu. Uyku halindeki binlerce köyde uygulanan türden, sessiz sedasız kilise bölgesi himayeciliğinin bir örneğiyidiler. "Saygın gazeteler ve birkaç kitap bulundu; saygın bir ev sahibi her akşam dekoru hazırlayacak." Adamlar "bir hana gitmek zorunda kalmaksızın" bir peniye üye olacaklar, tütün için oyun oynamaya geleceklerdi. Okul ide-

al bir mekândı ve Lubbock da buraya kredi vermeye hazırıldı. Emma okul komisyonuna yazdıkları dilekçede rahibin de onlara katılacağını umuyordu.³⁴

Ffinden okuma odasına daha uzun değil, ancak iki kiş boyunca göz yumdu. "Kahve içmeye, bagatele (bilardo ya benzer bir oyun) ve diğer oyulara izin vardi" ama "tütün içmenin ve tükürmenin etkileri" sabah çocukların okula geldiğinde belli oluyordu. "Binanın kötüye kullanılmasıydı" bu; Ffinden bu gereklilikle karşı çıktı. Emma hıssız bir Tory tarafından alt edilmemek için Charles'in Londra'daki eğitim müfettişine müracaat etmesini istedi. Charles olumlu bir cevap aldı, yalnızca sınıfın ertesi günde derli toplu bırakılması şart koşulmuştu. Darwinler ile Lubbocklar –Elizabeth Wedgwood da– bunu komisyonun gündemine getirmişler, onarım masraflarını karşılamayı önermişlerdi.

Çatışma Noel'den hemen önce yaşandı. Emma komisyona Charles'in da imzaladığı nihai bir dilekçe sundu. "İşçi sınıfına kendilerini geliştirmeleri ve eğlenmeleri için mümkün olan her fırsatın sunulmasına" temel önemde olduğuna inanıyorlardı. Gerçekten de "bu ülkenin işçilerinin hayvanca bir eğlence olan içmek dışında o kadar az eğlencesi vardı ki Okuma Odası'nın yalnızca bir eğlence mekânı olarak görülmeli bile," onlara bu tesisin "verilmesini istenebilir bir şey kılmaya yeterli bir gerekçeydi." Komisyon Emma'nın lehine karar verdi; Ffinden da çok kısa ve ters bir notla rapor vermekle yükümlü kılındı. Darwin'in onun arkasından eğitim bakanlığıyla temas kurmasına ateş püskürüyordu: "1871 Yasası'nın 15. maddesi gereği okul adına tanınan tek muhatap ben olduğum için, özellikle de bakanlıkla yazışma işini ben üstlendiğim için böyle bir girişimi son derece kural dışı buluyorum."³⁵

Mevkii istismar etmek, Darwin'in konumunda bir adama kolay gelmiştii. Ayrton olayında Başbakan hakkında önerge verilmesi sonrasında basit bir meseleydi bu. Yine de kilise bölgesi hassas bir siyasi dünyaydı ve hasar verilmişti. Din adamları ile ileri gelenler omuz omuza duramayacaksa kırsal kesimde nasıl sağlanacaktı? Bu huzursuzluğa bakılrsa, hareket eden bitkiler onu hâlâ hypnotize ediyor, zihnini Ffinden'in küçük hesaplarından uzaklaştırıyor da olabilirdi.

40. Bölüm

Berbat Bir Bağnaz

Kendisini “ihtiyar ve çaresiz” hissededen Charles, 10 Ocak 1874’té Dr. Andrew Clark'a muayene olmak üzere Emma'yla birlikte Londra'ya giden trene bindi. Londra'da yayıncıları dolaştı, Murray'le *İnsanın Türeyisi* hakkında, Smith Elder'la *Coral Reefs*'in yeni basımı hakkında görüştü, kendisini tüketti. Erasmus'la birlikte geçirdiği öğleden sonralarında dinleniyor olması gerekiyordu. Ama hayır, Ras da ruh çağırma seanslarının büyüsüne kapılmıştı.

Londra'da kibarların salonlarında on yılı aşkın bir süredir, ruh çağırıcı parmakların sesleri işitiliyordu. Soylu hanımlar “tezahürlere” evsahipliği yapıyor, son eğlenceye düşkün toplumun kaymak tabakası bu toplantılarla geliyordu. Kendisinden bekleneceği gibi Huxley, ruhların doğrudu fenomenlere dair üst düzey bir araştırmaya önlerine koca bir duvar dikmişti. Fakat Wallace hâlâ doğanın ilerici bir ruh sergilediğini düşünüyordu; önde gelen bir kimyager olan (talyum elementini keşfeden) William Crookes da “psişik kuvvetin” gücünü kanıtlamak için deneysel seanslar düzenliyordu. Francis Galton, bu seanslardan birine katılmış; olup bitenler “kafasını karıştırmıştı.” Galton, Charles'a hiç de öyle “kaba bir el çabukluğu” olmadığını, tuhaf bir şeyler olup bittiğini anlatmıştı.¹

Darwin, Wallace'in eğitsiz safdilliğini elinin tersiyle bir kenara itebilirdi; ama Galton'a aynısını yapamazdı. Şimdi de görünüşe bakılırsa ağabeyi ruhlara yakayı kaptırmış, dostların önünde aldatılıyordu. Bir öğleden sonra Eras'in yemek masasının çevresinde toplandılar: Galton ve Litchfieldlar, Hensleigh ve Fanny Wedgwood ile büyük kızları Snow, George Lewes ve Marian Evans (George Eliot) –Snow'un edebi akıl hocalarıydı bu ikili– *Middlemarch*'ın yazarıyla tanışmaya can atan Charles ve Emma ile medyum Charles Williams'la anlaşan oğulları George. Zincirde el tu-

tuşan başka biri daha vardı: Huxley. Darwin'ın talebi üzerine "medyumu rahatsız etmemek için ismini değiştirerek katılmıştı." George ile Hensleigh Williams'in iki yanına yerleşmişler, ellerini ve ayaklarını izlemeye almışlardı. Perdeler çekilmiş, kapılar kapatılmıştı. İki de bir esprili yapan Lewis dışında herkes karanlıkta sessiz sakin oturuyor, ruhların hareket etmesini bekliyordu.

Yirmi dört göz ve kulak gerilmiş kendini zorlarken, odanın havası ağırlaşıyor; nefes almak zorlaşıyordu. Charles ortamı "o kadar sıcak ve yorucu" buldu ki halkayı bozdu, özür dileyip kendisini üst kata sürüklendi; uzanacaktı. Gösteri de onsuz başladı. "Hepsinin nefesi kesildi;" bir çan çaldı, bir mumun alevi sıçradı; rüzgârin sesi uğulduyor, kıvılcımlar çakıyordu; sonra masa hareket etmeye başladı. Charles döndüğünde, masanın havalandı başlarının tepesine yükseldiğini duydı; görebildiği kadarıyla sandalyeler de yükseliş tepeye çıkmıştı. Williams'ın bu "şAŞıRTıcı mücizeleri, yani hokkabaklılığı" nasıl gerçekleştirdiğini anlamak onu aşılıyor. Galton bunun "iyi bir seans" olduğunu söylemişti; ama Charles hiçbir yakınlık duymuyordu. Downe'ın güvenli ortamından Hooker'a, "Böyle bir saçmalığa inanmamız gerekecekse Tanrı bize merhamet etsin," diye homurdanıyordu.²

Erasmus "ruh fotoğraflarıyla" uğraşmaya kendini kaptırırken, Huxley Darwin'ın sallantıda olan inancını desteklemeye koştı. Williams'la başka bir seansın düzenlenmesinde George'la elbirliği yapmıştı. Williams'ın yanına oturmuşlardı ve hafif hareketler tespit etmişlerdi; bu da onun "dolandırıcıdan" başka bir şey olmadığını kanıtlıyordu; Darwin'i epeyce rahatlatmıştı bu haber. Emma'ya, Raslarda olup bitenin "tam bir sahtekârlık" olduğunu söylemiş bulunuyordu zaten. Onu aksi yönde ikna etmek "muazzam miktarda kanıt" gerektirecekti. Emma kapanmakta olan bir zihnin gıcırtısını duymuştu. Psişik bir açıklama konusunda tarafsız bir tutum benimseyen Emma, Snow'a, "Charles'in buna *inanmayacağımı*, düşüncesinden bile fazlasıyla nefret ettiğini" söylemişti. Gözü açılmış Snow ise, hatırladığı kadarıyla Charles Amcası'nın "temenninin inancı etkilemesine izin verilmesini büyük bir zayıflık diye niteleyip küçük gördüğünü" aktarmıştı. "Evet," diye başını sallamıştı Emma, "ama kendisi ilkelerine uygun hareket etmiyor," diye eklemiştir. Snow, "Eh, bağınazlıkla kastedilen buymuş gibi geliyor bana," diye karşılık vermiştir. Emma "Ah evet," diye gülümsemiştir; "kendisi şaşmaz bir bağınazdır."³

***

Kış, uğruna cümbüse değer pek az şeyle birlikte bastırdı. Darwin onca yıldır kiraladığı Sandwalk'u ona satması için Lubbock'la görüştü; ama Lubbock çok yüksek bir fiyat çekince, aralarına kara kedi girdi. Darwin bunun dışında yeknesak bir varoluş içinde ağır aksak ilerliyor, bitki deneyleri ile kitap düzeltmeleri arasında gidip geliyordu. Henrietta *Coral Reefs*'te ona yardımcı olmuştu; ama son bölümlerin ciddi biçimde yeniden yazılması gerekiyordu. Darwin zamana karşı yanında hiçbir yere varmamış gibi görüniyordu. Botanik kitaplarının takati kesiliyordu, onun da. Dr. Clark'ın koyduğu düzen ayakta tutulamıyordu. Diyetin işe yaramasının imkânsız olduğu anlaşılmıştı, hazırladığı "striknin" reçetesi de Charles'a "dokunmuştu." Güneş güllerini öldürmüş olmasında pek şaşılacak bir şey yoktu.⁴

Türeyiş de elden geçiriliyordu; bu işlem *Türlerin Kökeni*'nde olduğu kadar kapsamlı değildi, ama o derecede acı vericiydi. George elyazmasının parçalarını bir araya getirip yeni bir endeks hazırlarken Charles birkaç ekleme –vahşiler arasında intihar, kelebeklerde flört, kastrasyonun koynular üzerindeki etkisi gibi– kaleme almıştı. Yazıştığı insanların aktardığı anekdotlar kitabına girebilmek için dergilerden kesilmiş ufak parçalarla yarışıyordu; istiflediği başvuru kaynakları da zaten bol olan notlarını süslüyordu. Cinsel seçim kuvvetini koruyordu, ama doğal seçimim biraz kesilmişti. Charles iyimser bir tonla "Son derece medenileşmiş ulusların sürekli ilerlemesi daha aşağı bir derecede doğal seçilime dayandığından, bu tür uluslar vahşi kabileler gibi birbirlerinin ayağını kaydırma ya da birbirlerini ortadan kaldırma çalısmaz," diye karalamıştı. Gelgelim eleme, muhtemelen şiddeti azalmış; ama etkisinden hiçbir şey kaybetmemiş bir biçimde hâlâ devam ediyordu. "Aynı topluluk içindeki daha zeki üyeleri uzun vadede aşağı olandan daha başarılı olacaklar ve daha fazla sayıda torun bırakacaklardır, bu da doğal seçimin bir biçimidir." İllerleme artık "gençlikte, beyin henüz şekillendirilebilirken alınmış," "en yetkin ve iyi insanların aşılıdığı yüksek bir mükemmellikle" birleşmiş "iyi bir eğitime" dayanıyordu.⁵

Darwin'in beyni eski hesapları kapatma konusunda iyiydi. Son maskaralıkları işittikten sonra Hooker'a, "Şu Owen da yeryüzüne inmiş bir şeytan. Ondan nefret ediyorum," diye atıp tutmuştı. Linneaus Cemiyeti'nin görevinde eskimiş Darwinci başkanı botanikçi George Bentham'ı kapı dışarı etmeye yönelik bir komplonun fikir babasının, British Muse-

um'un Owen tarafından kışkırtılmış botanik sorumlusu olduğu sanılıyordu. Bentham Hooker'ın desteğini aldığından, Owen'in Kew koleksiyonlarını denetimi altına almaktı başarısız olması bir garez doğurmuş gibi görünüyordu. Huxley'nin kamçı darbelerinin ardından iltihaplanmaya bırakılmış eski yaralar, on yıl içinde iyileşmemiştir. Bir kere Tyndall aralıculuk yapmaya çalışmış, fakat Owen önce "aşağılık ve kavgacı" Huxley'nin yalan yere yemin suçlamasını geri alması talebinde bulunarak bu girişimi durdurmuştur.

Bu yeni ikiyüzlülük üzerine Darwin, duyduğu acayı abartmaya yetecek söz bulamıyordu. Katılın son bir kere daha katledilmesi için maymun beyni tartışmasını yeniden isitti. *Türeyiş*'in son basımında bu tartışmayı güncelleştirmesi, Owen'in yenilgisini taçlandıracak; son eleştirilere cevap verecekti. Huxley bu yayından memnun, eski görüşlerini ikna edici bir biçimde yeniden ortaya koydu. "İndirdiği darbelerle düşmanı pelteye çeviriyyor," diye çalım atıyordu, ama "anatomiciler dışında kimse" bunu anlamayacaktı.⁶

Darwin *Türeyiş*'in el yazmasını nisan ayında elinden bıraktı. *Köken*'in ucuz baskısının elde ettiği başarıyla ateşlenen Murray, yarı fiyatına, 12 şiline bir baskı yapmayı tasarlıyordu. Bu kadardı; Charles evrimden nihayet kurtulmuştu; taslaklara bile bakamayacaktı, bu yüzden de George'a gönderdi. Artık Wight Adası'na çekilmiş olan Fox'a bu konuda başka kitap yazmayıcağı söyledi. Geri kalan gücünü böcek yiyen bitkilerinin soylu vahşiliğine adayacaktı.

Herkesi bağlamıştı: Kew'da Hooker ile yardımcısı William Thistelton-Dyer; University College'da bitkilerin sindirim salgıları üzerine laboratuvar testleri yapan fizyolog John Burdon Sanderson; Harvard'ın botanik bahçesinde görevli, hâlâ onu teologlar karşısında koruyan Asa Gray; ender bulunan bir keseli bitki gönderen Shrewsburyli ihtiyar John Price bile. Bahar ayları boyunca numuneler geldi; seralar dolup taştı; bitkiler sofra dan toplanan kırıntılarla beslenecekti. Darwin bilgi çekip çıkarmaktaki ustalığını kaybetmemiştir. *Nature* dergisine, çuhaçıklarının nektar bezlerini kesip alan floryalarla ilgili bir not karalaması bir dizi yeni posta alması için yeterli olmuştu.⁷ En azından artık Frank ona yardımcı oluyordu, bu da yükünü hafiflettiyordu.

Diğer oğullarıysa uzaktaydı, kendi başarılarına imza atıyorlardı. Horace üniversiteyi bitirmiş, mühendislik stajına başlamıştı; Leo da Venüs'ün

geçişini izlemek üzere Kraliyet Mühendis Birliği'yle Yeni Zelanda'ya gönderilmişti. Frank başlıca dayanağıydı; köyde Brodie Innes'in eski evine yerleşmiş, Amy Ruck'la evlenmeye hazırlanıyordu. Düğün 23 Temmuz'da yapıldı; bu sırada uzun süre önce Lubbock'un katıldığı gibi aileye yeni bir "bilimsel evlat" daha katılıyordu. Bu yeni oğul, Burdon Sanderson'ın öğrencilerinden, Cambridge'te Frank'le birlikte eğitim görmüş George Romanes'ti. Bir zamanlar istikbalî Kilise'ye bağlanmış, 26 yaşındaki bu varlıklı adamın deniz omurgasızlarına karşı bir merakı ve araştırmacı bir zihni vardı; bütün bunlar hayli tanıdıktı.⁸

Hâlâ netameli bir hali olan George burnunu taslaklı gömmüş, birinci derece kuzen evlilikleriyle ilgili istatistikî analizler yapıyordu. (Bu tür evliliklere "bizim sınıfımızda" daha aşağı sınıflara göre üç kat daha sık rastlandığını görmüştü.) Galton'ın çıkardığı insanların çitleşme şemاسını benimsemiş, "evliliğe getirilecek yararlı kısıtlamalarla" ilgili bir makale yayınlamıştı. Mivart bu satırları telaş içinde okumuştu. Darwin'le dargın olduklarından George'un denemesini *İnsanın Türeyışı*'ne yeniden saldırmak için biçilmiş kaftan bir gerekçe olarak görmüştü. Mivart, *Quarterly Review*'un temmuz sayısına verdiği isimsiz makalede, Darwinci sosyal eğilimlere, George'un daha iyi çocukların doğurmak için evlilik bağlarının gevşetilmesi –boşanma gerekçelerinin artırılması– önerisinden daha iyi bir kanıt gösterilebilir mi diye soruyordu. Bu ahlaki anarşî demekti. Mivart bu makaleyi Dresden'de aceleyle kaleme aldığı notlardan, yanlış yorumladığı düşüncelerden hareketle kaleme almıştı. George suça eğilimli olma ya da kötülük gibi durumlarda boşanmayı savunuyordu; fakat Mivart bunu çarpıtarak onu hesap veremeyeceği bir biçimde "nüfusu kontrol altına almak için, en baskıcı kanunları desteklemek ve kötülüğü teşvik etmekle" suçluyordu. Ulusal soysuzlaşmanın, devrimci Fransa'nın, pagan Roma'nın gölgeleriydi bunlar. Gerçekten de "Paganlık günlerinde kalmış, bu yazarın ait olduğu ekolün ilkelerine yaslanarak savunulamayacak hiçbir çirkin bir cinsel suç yoktu."

"Kötülük," "cinsel suçlara eğilim," "baskıcı kanunlar;" bütün bunlar iftirayıdı. George'un babasına kara çalıyor, ailennin saygınlığını zedeliyor, koca bir Darwinci ekolü ahlaki bir çöplüğe fırlatıyordu. Charles bu makaleyi kimin yazdığını bile bilmeden burnundan soluyordu. *Quarterly*'nın yayıcısı John Murray'i sıkıştırırken George'a da hukuki danışmanlık almasını söyledi. "İşin kavgaya dökülmesi korkutucu derecede fena

olacaktı;" ama ya *Quarterly*'nin sonraki sayısında George'un cevabı yollandacaktı ya da o bu işi başka bir mecraya sürükleyecekti.⁹

Bu mesele ağustos ayında Southampton'da geçirdiği tatilे gölge düşürmüştü; her ne kadar William mertçe davranışmış olsa da. Charles, George adına bir cevap yazısı kaleme aldı, bir yandan da "Orange"lardan olan John Tyndall'ın o ay Belfast'ta British Association'in toplantısında yapacağı konuşmanın taslaqlarıyla kafasını dağıtmaya çalıştı. Toplantı tam bir X Kulübü cümbüsü olacaktı; *Quarterly*'nin kınadığı ekolün yarısı, Huxley, Hooker, Lubbock ve Tyndall konuşmalar yapacaktı. Tyndall'ın açık çığlığı her iki tarafta da militanlığın ne kadar kabardığını vurgulamaktan başka bir şeye hizmet etmemiştir: İrlanda aksanıyla "Bütün bir kozmolojik teori alanını teolojinin elinden söküp alacağız, bu alanda hak iddia ediyoruz," diyordu; bu sözleri dine küfür yüzünden yargılanması taleplerini beraberinde getirmiştir. Bu yeni "Darwinci evrimci tarikatının" evanjelik talepleriyle karşı karşıya kalan Mivart'ın duruşu, tehdit edici olmaktan çok savunmacı görünüyordu. Değerlendirme yazarları, Darwincilerin dini dogmatikliğini, "misyoner hevesini" ve Püriten gayretini kınamaya başlamışlardı: Darwincilerin şevki "kibarlıktan çıkmaya meylediyordu" ve "gizli bir hoşgörüsülük ruhu" da "hizipçi bir acılığa" bulanıyordu. Darwin hıziplere bölünmeye meyilli Belfast'ta reform geçirmiş bir biyolojinin liderliğine atandı. Charles kendisi hakkında kaleme alınmış satırları okuyordu: "Konunun üzerinden bir buzulun tutkusuz kuvvetiyle geçiyor; kalyaların öğütülmesi de itiraz edenlerin mantıksal olarak ezilip un ufak edilmesinde her zaman karşılığını buluyor."¹⁰

Gerçekten de öyledi; Katolik Mivart bunu yakında anlayacaktı. Geçim kapısı olan bir yazarı kaybetmenin endişesini taşıyan Murray, *Quarterly*'nin yayın yönetmenine baskı yaptı ve derginin ekim sayısında George'un, hakkındaki iddiaları yalanladığı yazısı, kendisine iftira atan kişinin "özrünen" yanında yayınlandı. Özür yazısı Mivart'ın samimiyetle sırttan bıçaklılama tarzının bütün izlerini taşıyordu. Yazı, genç Darwin'in "kabul etmek istemediği bir şeyi onaylamış olduğunu" ima etmeksizsin, "yne de onun savunduğu öğretmenlerin çok tehlikeli ve öldürücü olduğunu teslim etmeliyiz," sözleriyle bitiyordu. Bu tam bir safsataydı; günahı kınıyor, günahkârı kınamıyordu. Darwin'ın kani beynine çıkmıştı; bunu şahsına yöneltilmiş bir hamle olarak alıyordu. "Bana acı vererek amacına ulaştı; ah ulu Tanrım, bana söylediğî o üstünden yağ damlayan, neredeyse dalka-

vukça sözleri hatırlıyorum da!” Mivart Hıristiyanlık adına ne kadar da dibe düşmüştü.

Hincinden kudursa bile Lyell aklına geldiğinde dine duyduğu antipati yumuşuyordu. Artık neredeyse kör olmuş, sağlığı kötülemiş olan Lyell “korkusuzca açık konuşmakla” ilgili bütün şüphelerine rağmen Tyndall’ın onu ve “evrim teorisini” teşvik etmesine cömertçe alkış tutmuştu. Lyell ölümden sonraki hayat meselesine hiç olmadığı kadar gömülmüştü ve bunun görünmesine de izin veriyordu. Darwin onu pek az rahatlatabiliyordu. Birçok kişi ölümden sonra hayatın varlığını sezgileriyle kabul ediyor du “ve sanırım ben bu kişilerden farklı bir yerde duruyor olmalıyım.” Bu kişilere Emma da dahildi. “Çünkü içten gelen kuvvetli bir hissim yok bu konuda.” Yine de Lyell’in “içinde bulunduğu durumda olmak” dehşet verici bir düşünceydi. Darwin kör olsaydı, yanında Emma olmasaydı, sonuyla yüz yüze kalmış olsaydı ölümden sonra hayat meselesinin “gecenin bir yarısı acı verici bir kuvvetle tekrar kendini göstereceğini” biliyordu.

Gündüzleri mikroskopun başına döndüğünde bu konuyu aklından çıkarıyordu. Bitkilerinin arasında kendini kaybediyor, Mivart’ı aşağı etmeyi planlıyordu. Ne tür bir ceza kesileceğini Huxley ile Hooker daha iyi bilirlerdi. Bu arada Peder Ffinden’ a hiddetini kustu ve sağlık gereklilikle okul komisyonundan resmen istifa etti.¹¹

13 Kasım’da *İnsanın Türeyişi*’nin yeni basımı matbaadan çıktığında fiyatı dokuz şilin olarak belirlendi; gerçi Murray bu fiyatın kârı asgari seviyeye indireceğini kabul etmişti.

O gün Hooker’ın eşi Fanny hiç beklenmedik bir biçimde öldü. Hooker kariyerinin zirvesindeydi ve fazlasıyla gerilmiş durumdaydı. Kraliyet Cemiyeti’nden on beş komisyona üyeydi ve Kew’un bütçesini artırmak için yeni Disraeli hükümetiyle mücadele ediyordu. Evde üçü küçük, altı çocuğu vardı. Fanny evi çekip çeviriyor, onun yazıp taslakları gözden geçirmesine yardımcı oluyor, kendisi de botanikçi bir Henslow olduğundan önde gelen isimlere Kew’u gezdiriyordu. Hooker’ın Doğu’dan dönmesinden bu yana, 23 yıldır mükemmel bir eş olmuştu. Hooker şimdi yine kendini Himalayalar’da dolanıormuş gibi hissediyordu; herkesten uzakta, çaresiz bir yalnızlık içindeydi. “Bir tür transa” girmiştir, bu felaketi etrafında anlayabilmiş değildi. Cenazeden sonra eve donecek olmak onu sarılmış, Downe’ a sığınmıştı. Ev sık sık olduğu gibi bir misafirhaneye döndü; Hooker

birkaç gün kalıp çocukları da Emma'ya bıraktı. Eve döndüğünde hiç iş göremedi. Kew'daki evinden içeri adım attığında "tam bir perişanlık" onu sarıp sarmaladı, ilk aklına gelen de Darwinlere geri dönmek oldu. Charles ona kendi ilacından sundu; "çok çalışarak" asap bozucu düşüncelerden kurtulmaya teşvik etti onu.¹²

Fakat Hooker, "hatıra tuzakları arasında sendeliyordu." Darwin birkaç hafta bekleyip Mivart'ın yaptığı haksızlığı ona açtı. Hooker da şu söyle özür yazısının yenir yutulur cinsten olmadığını düşünüyordu; Mivart'ı, yazarı meçhul makaleyi üstlenip sözlerini geri almaya zorlamalarını önerdi. X Kulübü üyelerinin kaleme alacakları ortak bir mektup kolunu kanaadını kırdı. Huxley'ye göreysse bu durum eski öğrencisinin sadakat duygusunun evrimle Kilise arasında bölünmesine darbe indirmek için yeni bir bahaneydi ve o da bu fırsatı, bir değerlendirme yazısında kullandı. "Yanılmıyorum," diye öfke kusuyordu, "*Quarterly Review*'da yayınlanan makalenin yazarı speküasyonlarıyla Roma İmparatorluğu'nun büyük ahlaksızlıklarını geri getirecek olan ekolün üyeleri arasında beni de sayacak kadar iyi." Amaleklilere şiddetli darbeler indirmekten duyduğu her zamanı duyusal zevkle Huxley şimdi Darwin'in hiç de tebessüm etmeyen ciddiyetinin karşısında tuhaf bir biçimde oturuyor, hizipçi temasını işleme-ye devam ediyordu: "Çarpitmanın ve düzmece sunumun Cizvit Romasının en gözde silahları" olduğunu, "fail-i meçhul katliamın Neron ya da Commodus'un ahlaksızlığında değil, Papa Borgias'nın gizli zehirleme-rende zirveye çıktığını" söylüyordu.

X Kulübü safları sıklaştırıyor, koruyucu bir çevre oluşturuyordu. Huxley Noel öncesinde Darwin'e "Sen Elysium'un kutsal tanrılarından biri gibi davranışmalı ve daha aşağı tanrıların cehennemin güçleriyle savaşmasına izin vermelisin," tavsiyesinde bulunuyordu. Kendisi Mivart'a Katolik bir rahip aracılığıyla haber göndermiş, böyle bir ağız bozukluğunun kabul edilemez olduğunu iletmişti. Mivart kendisinden önceki Owen gibi çivilenecekti, bunu biliyordu. Özürler ve protestolarla patlamış, Huxley'ye de gizlice durumu nasıl düzeltebileceğini sormuştı.

Huxley, Mivart'ın bilim kilisesinden aforoz edilmesini Darwin'le birlikte planlamıştı: "Bu tür bir ahlaki suikaste verilebilecek en katı ve etkili ceza, suçluyu sessizce görmezden gelmek ve ona soğuk davranıştır." Noel ruhuyla dolup taşmayan Darwin parmaklarını tıkırdatıyordu. Emma, X Kulübü arkadaşları, George bile Huxley'nin tavsiyesine arka

çıkıyorlardı; fakat o “erkekçe” davranışın kafasından geçenleri söylemek için kaçınıyordu. Gerçekin kötücül bir biçimde çarptırılması ve aileye darbe indirilmesi affedilemez bir şeydi. 12 Ocak 1875’té başka bir özür gelmeyince Darwin harekete geçti. Buz gibi bir resmiyetle, bir daha onunla asla temas kurmayacağına yemin eden bir not gönderdi.¹³ Mivart’ın solucanı Darwinci kancada kıvrandı ve uygunsuzlukları sebebiyle öldü. Affetme ruhunun esamısı okunmuyordu; yıllar sonra Huxley ile Hooker Mivart’ın Athenaeum Kulübü’ne katılma girişimine hâlâ taş koymaya çalışacaklardı.

Darwin hızla *Insectivorous Plants*’e devam etmeye koyuldu, bitip tükenmek bilmez el yazması başına bela olmuştu. Yazı çamur gibiydı, şubat ayına gelindiğinde Darwin bataklığa saplanmış, nefesi tükenmişti. George’ın keyifsizliğine dert ortaklığı etmesinin de pek faydası olmuyordu. Darwin, “Hayatın amaçsız olması, her şeyin bomboş olması hissini çok iyi biliyorum,” diyordu. Hooker, onun “intihar etmeye bile hazır olduğunu” işitmış; şaşkına dönmüştü. İhtiyar, üzgün Lyell’in 22 Şubat’ta ölmesi de Darwin’de “sanki hepimiz kısa süre sonra gidivereceğiz,” hissi uyandırılmıştı. Lyell’in Köken’e arka çekmaması sonrasında ahbablıklar soğumuştu. Bir zamanlar mükemmel giden bir arkadaşlık için acı bir sondu bu. Hooker Westminster Abbey’de Lyell’in yerini ayarlamıştı, ama Darwin tabutu taşıyanlar arasında yer almayı kabul etmedi. “Çok muhtemel ki törenin ortasında yığılıp kalırım, başım omuzlarımın üstünde dönüp durur,” demişti.

Mart ayında bataklıktan sürünen çıktı, bitirmiş olduğu kitabını bir kenara bıraktı; böcek yiyen dostlarından bezmişti. Walter Ouless’ın elinden çıkışmış yağlıboya tablosuna baktı, doğum günü hediyesiydi. “Çok saygıdeğer, zeki, melankolik, ihtiyar bir köpeği gösteriyor,” kanısına vardi; bu sözler ruh halini epeyce yansıtıyordu. Fakat ihtiyar köpeğin gömeceği bir iki kemik daha vardi. Elyazmasını Murray’e götürüp şehirde Eras ve Henrietta’yla on beş gün geçirdi. Lyell göçüp gittiğinden Hensleigh Wedgwoodlarda düzenlenecek bir 1 Nisan seansı düşünsüzce görünmüyordu; çok tatsız değilse bile trajik bir şakayıdı; modanın hazır komutlarına uymaya yönelik bir yığın “çöptü” bunlar.¹⁴

Hayat birçok cepheden usandırıcı bir biçimde akıp gidiyordu. Ffinden fiyaskosu hakkında mırıldılar yüks尔irken, kilise bölgesi üzüntüsüne üzüntü ekliyordu. Peder bir yıldır ailenin bütün üyeleriyle bağlantıyi kesmiş-

ti; Darwin'e onun Mivart'a davranışlığı gibi davranıyordu. Darwin, tek bir kelimenin bile aracılıar üzerinden yerine ulaşacak olması karşısında "büyük bir rencide edilmişlik" duygusu hissediyordu. Lubbock, Darwin adına derslik için verilen kredinin, haftanın iki akşamı köyde verilecek konferanslar için de geçerli olmasını istemişti. Okul komisyonu kabul etmiş, fakat Ffinden bu teklife karşı çıkmıştı. Otoritesini tanımayan bir din karşısında işbirliği yapmaya yanaşmıyordu, tatlı ama zehirli bir tebessüm takınıyordu:

Mr. Darwin'ın görüşlerinin gözler önüne serdiği dini itikat yüzünden doğabilecek zarlı eğilimlerden uzun zamandır haberdardım; fakat bu kilise bölgesine geldiğimde, sahip olduğum yetkiler dahilinde kaldığı müddetçe, görüş ayrılığımızın komşular olarak dostane hislerimize karışmaması konusunda tam anımlıyla kararlıydım; Tanrı'nın İnayeti'nin böyle büyük bir yeteneği zamanla zihnen ve ahlaken daha iyi bir zihniyete taşıyacağına güveniyorum.

Sir John derslik kavgasını hale yola koymaya çalışırken, diplomatik olarak kenara çekildi. Charles din adamlarının bir kez daha geri çekilmesini sağlamak amacıyla, Henrietta'yı da arkasına alarak dolambaçlı bir dille suçsuzluğunu kanıtlayacak satırlar kaleme aldı: "Mr. Ffinden, Mrs. Darwin ve bana selam verecek olursa ona karşılığını veririz," diyerek tenezzül gösteriyor; Yüksek Kilise cemaatinden Torylerin gurur üzerinde bir tekeli olmadığını gösteriyordu. X Kulübü'nun huzuru tesis eden bir özür koparması hiçbir kilise bölgesinde "güç ve tehlikeli bir iş" olmayacağından emindi.

Kabalığı aşıkârdı. Kamuoyu karşısında bir çatışmaya girmemeye yeminli olan Darwin, Hıristiyanlığa karşı özelde beslediği husumetin giderek artmakta olduğunu görüyordu. Ffinden ile Mivart hoş Görüşünü kırılma noktasına getirmişlerdi.¹⁵ Onlarındaki gibi bir dogmatikliğin bir nebze liberal insancılığa ihtiyacı vardı; kapanmış zihinlerin reform geçiren bilimin hücumuyla açılması gerekiyordu.

Londra'da geçirdiği bu bahar tatilinde diğer uğraşı da bilimsel ilerlemeydi. Yükselmekte olan teşrif karşıtı hareketi hedef alan bir artçı saldırının fikir babalığını yürütüyordu. Hastalık hastası olduğu doğrulanın Henrietta da bu teşrif karşıtı trene atlamıştı. Victoria döneminin kapalı kapılar arasındaki birçok hanım aile reisi gibi o da eziyet çeken hayatlarla kendisini özdeşleştirmektedir. Victoria'nın genç hanımları, teşrif karşıtı cep-

henin çekirdeğini oluşturuyor; “teşrihçinin kurbanlarında kendi çektiğleri acıları” görüyorlardı. Henrietta kadınlar arasında bu kampanyayı düzenleyen Frances Power Cobbe'nin kaleme aldığı dilekçeyi desteklemiştir. Cobbe, canlı hayvanlarla yapılan deneylerin son bulmasını destekleyenleri bir araya getirmeye çalışıyordu. Kaleme aldığı dilekçe –piskoposlar, şairler ve siyasetçiler tarafından imzalanmıştı– ahlaki kararları deneyleri yapanların elliinden almaya yönelik bir yasanın çıkarılması yönünde bir tehdit yaratıyordu. Darwin tipik bir İngiliz değildi; meslektaşlarının özerk olmasını hayvanlardan daha fazla seven bir hayvan severdi. Henrietta'ya “Fizyoloji yalnızca canlı hayvanlar üzerinde yapılan deneylerle ilerleyebilir,” uyarısında bulunmuştur. Bu tür deneylerin, “mutlak hakikat arayışı içinde” serbestçe gerçekleştirilebilmesi gerekiyordu. Suiistimaller, “insancıl duyguların geliştirilmesiyle” düzeltilmeliydi. Başka bir deyişle bu konuda bir yasa çıkarılmasının ölümcül etkileri olacaktı. Avam Kamarası'nın tavşan peşinde koşan ikiyüzlü üyeleri Cobbe'nin “çocuksu” yasasını geçirirlerse İngiltere'de fizyolojinin “gücü kesilecek, daha doğrusu fizyoloji durma noktasına gelecekti.”¹⁶

Darwin ne kadar düşünürse o kadar kaygılanıyordu. Cobbe'nin işe karışmasının bir şekilde önüne geçilmesi gerekiyordu. Darwin bir karşı dilekçe hazırlama fikrini kafasında evirip çevirdi; fakat tilki avında vakit geçiren Avam Kamarası mensuplarının kendi başlarına geleceklerden korukup bilimi kurtarması gerektiğini fark eden Huxley oldu. “Fizyolojik deneyler yasaya engellenerekse bunu kısa süre sonra, haklarında çok daha iyi bir karşı argümanın geliştirilebileceği avcılık ve balıkçılık izleyecektir.” Özgürlüklerin her yerde varlığını sürdürmesini korumak için, fizyologların kendi yasalarını oluşturmalarına izin verin. Darwin Londra'da çılğınca bir çaba sarf ederek karşı taraftan daha önce atılacak bir adımla hazırlanacak bir yasa için destek topladı. Hazırladığı “Teşrihçi Yasası”nın –karşıtları bu isimle anıyordu yasayı– parlamentonun devam etmekte olan oturum döneminde sunulması için “kaybedilecek bir gün bile yoktu.”

Darwin de Huxley de canlı hayvanlar üzerinde deneyler yapmamışlardır; fakat Burdon Sanderson gibi bu tür deneyler yapan dostlarını kolayca yanlarına çektiler. Darwin, Henrietta'yı bile etkiledi ve Henrietta'nın avukatı kocası bir yasa tasarısı hazırlanmasına yardımcı oldu. Yasanın amacı kısıtlamak değil, düzenlemekti. Deney yapanlara izin verilmesi, onların özgür olmasını sağlayacak; hayvanların çektiği eziyeti asgari düzeye

indirecekti. Darwin taslağı onaylaması için Hooker'a gönderdi, böylece "Kraliyet Cemiyeti'nin başkanı olarak onun onayını aldığı" söyleyebilicekti. Sonra da tasarıyı Dışişleri Bakanı Lord Derby'nin önüne koyup ona "bilime karşı alelacele hazırlanmış bir yasa tasarısını" engellemek için Tory kabine üyelerine iki çift laf etmesi uyarısında bulundu.¹⁷

Bu, göz kamaştırıcı bir lobilik örneği olmuştu. Derby ona, bilimadamlarının hazırladığı yasa tasarısını İçişleri Bakanı'nın masasına koyduğunu anlatmıştı. Downe'da Ffinden bir gergedanın sırtındaki bir tatarcık misali "bir işe karışması istenmeden" bir iş yapıyormuş gibi ortada dolanıyordu; böcek yiyan bitkilerle çevrelenmiş Darwin ise bir işe karışmanın neler yapabileceğini gösteriyordu. Darwin'in yeni tilmizi Romanes ile Huxley 17 Nisan'da geldiklerinde geriye yalnızca yasa tasarısının işleyişini, kimin ve ne zaman mali destek vereceğini düzenleme işi kalmıştı. Evde bu konu, yalnızca beylere mahsus bir konuydu. Darwin, burnu büyük Romanes'e ilk ziyaretinde "Hanımlarımın yanında hayvanlar hakkındaki deneylerden bahsetme," uyarısında bulunmuştu.

Bir hanım onlardan erken davrandı. Cobbe'nin yasa tasarısı 4 Mayıs'ta Lordlar Kamarası'na sunuldu. Bilimadamlarının, Darwin'in sözleriyle "daha insancıl bir yönü olan" yasa tasarısı ise bundan sekiz gün sonra Avam Kamarası'na ulaştı. İçişleri Bakanı bu duruma bir Kraliyet Komisyonu'nun "canlı hayvanları bilimsel amaçlarla deneye tabi tutma uygulaması" konusunda araştırma yapacağını duyurarak tepki verdi. Her hâlükârdı bu uygun bir karardı, çünkü fizyologlar kendi yasa tasarılarının amacı konusunda anlaşmazlık içindeydi. Darwin umutlarını, Komisyon'a atanan Huxley'ye bağlamıştı; "halihazırda çılglılığın dibe çökmesini bekliyorlardı."¹⁸

Darwin, edebi bir mengeneye sıkışıp kalmış, günbegün daha hızlanarak mezara doğru ilerleyen bir adamdı. Bir kitap diğerini doğurmuştu; sıkılacak olursa arka tarafta pişmekte olan bir-iki kitap her zaman hazır bulunmuştu. *Insectivorous Plants* çabucak tüketindi, temmuz ayında yapılan 1000 adetlik bir yeni basım da on beş gün içinde eridi. Konu ne kadar tuhaf olursa olsun, "Darwin" ismi artıkraigbet görüyordu. Bitki deneyleriyle ilgili 450 sayfalık bir katalogun *Türlerin Kökeni*'nden daha hızla satılıp tüketeceğini kim tahmin edebilirdi?¹⁹ Onu *Variation of Animals and Plants*'in yeni bir basımı izledi; kitaba yapılan ekler yedi yıldır Downe'a akan yüzlerce mektuptan, çok sayıda monografiden derlenip toplan-

mıştı. Bu bilimsel çalışma çok daha özele iniyordu; Darwin keçilerin tüylü girtlaklarıyla ilgili olarak fikir değiştirmiş, Sung Hanedanı döneminde japonbalıklarının seçilimiyle ilgili parçalar eklemiş, Robert Chambers'ın alınan fazladan altıncı parmağın yerine yenisinin çıktıığının gözlendiği kızını da çıkarmıştı. (Bir keresinde altı parmaklı Chambers, "Sürüngen tipe geri dönme eğilimi gösteriyoruz," diye espri yapmış; Darwin de onun bu sözlerini kelimesi kelimesine ilk baskiya almıştı.)²⁰

Darwin daha sonra "büyük tanrı Pan'ı" görünümünü değiştirip güçlerini yerli yerinde bırakarak yeniden tahta çıkarmıştı. Romanes onu sunakta bizzat tanıtmış olsa da bu Tanrı'ya tapınan pek çıkmamıştı. Darwin'in çizdiği baba figürü karşısında eli ayağı tutulan Romanes deniznalarını bir kenara bırakmış, sebzeleri aşılamaya başlamıştı; hem aşılan filizlerin, hem de aşçı yapılan bitkinin özelliklerini taşıyacak bir melez ortaya çıkarmak için "tomurcukları" (ya da öyle olduğunu umduklarını) melezlemek amacıyla karıştırıyordu. Darwin "dünyanın hayvanlar üzerindeki deneylerden çok daha fazla etkileneceğini" biliyordu, ama bitkilerde elde edilen başarı başlangıç noktası olacaktı.

Galton'ın deneyip başarılı olamadığını da biliyordu. Galton "pangenesis"ten esinlenerek kan nakli deneyleri yaptığı sırada evi tavşanlarla dolup taşımıştı. Fakat sıradan tavşanların kanının nakledildiği safkan gümüş gri erkek ve dişi tavşanlar hâlâ safkan yavrular doğuruyordu; 13 batında doğan 88 yavruda hiçbir karmaşma görülmemişti. Darwin, kanda "gemmül" (tomurcuk) bulunduğundan hiç bahsetmediğini söyleyerek ona itiraz etmişti; fakat yiğitçe direnişi biraz sertleşiyordu. Galton, kalitimın demokratik bir süreç olmadığından kuşkuluyordu: Gemmüler vücutun her tarafından gelip yumurta ve spermde toplanıyor değildi. Aksine üreme hücrelerinde bulunanlar bağımsızdı, hepsini yönetiyordu. Yavrular bu hücrelerin genetik yapısıyla belirleniyordu, ebeveynlerinin bedenlerindeki değişikliklerle değil.²¹

Fakat Darwin'in çok kullanılmış ve güçlenen bir organın kalıtımıla miras alınacağı yönündeki kavrayışı bırakmaya gönlü yoktu. Onlarca yıldır zanaatkârların fiziğinin çocuklarına geçmesiyle ilgili kanıtlar toplamıştı; nalbantların çocuklarla kolun üst kısmında çekiçlemeye yarayacak kaslarla dünyaya geliyordu ya da ebeveynlerdeki yaralar bebeklerde de ortaya çıkıyordu. Bu konunun üstüne giderek daha fazla düşüyor, "pangenesis"i aslı önemde bir mesele haline getiriyordu. *Türeyiş*'te böyle bir ka-

İtüm mirası insanın evriminde güçlü bir etken olarak sunulmuştu. Hiçbir şey onu Huxley'yi taklit etmeye ve bebek tanrısını boğmaya yöneltemedi. Bu yüzden Pan'ı esasen değişmeden bırakmış, organizmaların kelimenin tam anlamıyla kalıtımla miras aldıkları gemmülerden çıkış büyümeyi mümkün kılmıştı. Açı deneyimleri ona çocukların onun zayıflıklarını paylaştığını göstermişti. Onun zihinsel gücünü de paylaştıkları, kendisinin aşırı çalışmış genç beyinin değişmiş gemmülerinin onun tuhaf psikolojik özelliklerini de aktardığını düşünmek daha hoştu.²²

Kanıtı Frank'tı. Frank'in doğa tarihine sevgisi, Charles'in aynı yaşlarında hissettiklerine benzıyordu. Frank çoğu zaman köyden geliyor, serada oyalanıyor, bitkilerin aşılanmasıyla ilgili deneyler yapıyor ya da yukarıda laboratuvara vakit geçiriyordu. Yeni asistanından gurur duyan Charles onu Linneaus Cemiyeti'ne üyeliğe adayı göstermişti.

Darwin'in şöhreti yüzünden, fikri olan her budala canını sıkar olmuştu. Vaaz verenler ve ruhları kurtaranlar, makalelerinin yayılmasını isteyen yabancılarda ya da sırif *yayınlarını bastırmak* için onun onayını isteyenler, kürsü isteyen hocalar, burs isteyen bilimadamları yakasına yapışmıştı. Çoguna zarafetle davranışlıyor; birkaçı isteksizce muamele görürdü. Bunların bazıları vazgeçmeye yanaşmıyordu. Son günlerde Birminghamlı yüzsüz cerrah Robert Lawson Tait, Darwin'in kapısına dayanmıştı. Daha otuz yaşında olan Tait, rahim ve yumurtalık alma konusunda uzmanlaşmıştı, ayrıca bitki fizyolojisi üzerine çalışıyordu. Ünү giderek artıyordu, o da jinekoloji pratığını süslerek için Kraliyet Cemiyeti'ne üye olmak istiyordu. Aylar süren utanmazca bir dalkavukluk faslı sonrasında zorla, Darwin'in ekim ayında, yaprakları ibrik şeklinde olan bitkiler hakkındaki makalesini yayına olması için Kraliyet Cemiyeti'ne göndermesini sağladı. Darwin pek dikkatli okumamıştı ama “bilime önemli bir katkılımış” gibi görünüyor. ²³

Darwin'in kendi yayınları, ulyanık olduğu her dakikayı dolduruyordu. Fiyatlar, baskı adetleri ve telif hakları konusunda Murray'le sonu gelmez görüşmeler yapıyordu. Çevirmenleri; Leipzig'de Victor Carus ve Padua'da Giovanni Canestrini ona yetişmek için kendilerini geriyor, aynı anda birkaç kitabı üzerinde birden çalışıyorlardı. Ve bu yarısı kaybediyorlardı. *Variation of Animals* matbaadaydı; eski bir botanik makalesi de –*The Movements and Habits of Climbing Plants* [Tırmanan Bitkilerin Hareketleri ve Alışkanlıklar]– oğlu “George'un yaptığı çizimlerle” Kasım ayında

çıkacaktı. Charles *The Effects of Cross and Self Fertilization in the Vegetable Kingdom* [Bitkiler Âleminde Çapraz ve Kendi Kendine Döllenmenin Etkileri] hakkında “alçakça” biktirici tenkitler kaleme almaya başlamıştı bile. Ancak Londra'da soylu çevrelerden gelen bir davet onu engelleyebilmişti; Lord Cardwell Kraliyet Komisyonu'na teşrih hakkında ifade vermesi ricasında bulunmuştu.²⁴

Huxley ondan bu davete icabet etmesini istemişti. Genç Avusturyalı doktor Edward Klein, kırık dökük İngilizcesiyle “hayvanların acı çekmesine tümüyle kayıtsız olduğunu” anlatarak komisyonun tadını fena kaçırılmıştı. Huxley, “Hayvanlar sessiz olsun diye yalnızca anestezi yapıyormuş,” diye silleyi indirmiştir. Klein herkesi aynı kefeye koymuş, kasti incelemeleri ve iştikcelerini anlatarak komisyonun midesini bulandırılmıştı. “Bütün fanatikleri bir araya toplasan veremeyecekleri kadar büyük bir zarar verdi,” diyordu Huxley; “ama ihtiyatlı Darwin Krallığı dışında bunun lafini etmemeliydi.” Klein'in ifadesine karşı çıkacak yüksek bir otoriteye ihtiyaç vardı; “şAŞıRMıŞ ve içİni tıksıntı basmıŞ” Darwin ifade vermeyi kabul etmişti. 3 Kasım'da Londra'ya uçarcasına bir ziyarette bulundu. Cardwell onu kapıda karşıladı; onu özel olarak yapılmış, boyutları fazlaca büyük bir koltuğa oturttu ve ona “bir Dük” muamelesi yaptı. Fizyolojinin önemi ve “insanlığın hayvanlara karşı görevi” hakkında “inancını ikrar etmesini” istiyorlardı, hepsi buydu. Onun yapacağı on dakikalık bir konuşma, teşrihçilerin yapacağı iki saatlik riskli savunmalara bedeldi. Acişız bir sahne olacaktı, fakat o akşam araba onu Ras'in evine bıraktığında “kendini iyi hissetmiyordu.”²⁵

Bu Downe'da Parslow'suz geçirecekleri ilk Noel olacaktı. Darwin 36 yıl boyunca kesintisiz olarak verdiği hizmetin ödülu olarak 50 sterlin emekli maaşı ve Back Lane'deki çiftlik evinin kirاسını bağlayarak Parslow'u köye yerleştirmiştir. Onun yerini “yanakları kırmızı... yan sakallarından lüleler sarkan” komik, ufak tefek bir adam olan Jackson almıştı; ama kimse saygideğer eski baş uşağın yerini dolduramazdı. Başka uşaklar da gelip gitmişlerdi; her zaman bir arabacı ve ayak işlerine bakan biri, bir-iki hizmetçi, en az iki tane de bahçivan olmuştu. Aşçı Mrs. Evans kıdem bakımından Parslow'dan sonra geliyordu, ama Charles'a göre aşçılığı oldukça yetersizdi. Fakat Mrs. Evans ucuzdu, üç aylığı 8 sterlinden azdı. Aslında Jackson da bir gidim fazla alıyor değildi; o yıl uşakların toplam ücreti ancak 86 sterlini bulmuştı.

Bu, giderlerinin yalnızca bir bölümüydü. Noel'de Emma hesapların bilançosunu çekti. Charles her zaman olduğu gibi "kasvetli tahminlerle" doluydu; yoksulluğa düşüp mahvolacakları öngörüsünde bulunuyordu. Kabarık büyüse bile servetinden yana endişeliydi ve evde yapılan harcamaların bir kuruşunu bile çok görüyordu. Çocuklar gittiğinden, en büyük harcama kalemi olan etin 221 sterline düşmesi sayesinde masrafları son beş yılın en düşük seviyesine inmişti. Toplamda yalnızca 900 sterlindi, yani gelirlerinin ve kazandıkları faizin onda biri kadar. Mülk vergisi ve gelir vergisi ihmal edilebilir düzeydeydi; uşaklara ödenen ücretten bile azdı; bira ve brendi, tatlı ve şampanya kesintileri ile oğlanların harçlıklarını çıkarıldık- tan sonra bile bütçe fazlaları olan 4658 sterlin, o zamana dek verdikleri, yeniden yatırımda kullanılabilecek ikinci büyük fazlaydı.²⁶

Evde alışıldık uygulama, üç sterlinlik yağ kaplarından köydeki Dostluk Derneği'nin ödentisine kadar her şeyin listelenip hesap cetvelinin çıkarılmasıydı. Dakik bir şekilde akan hayatları, hesaplamalarla yürüyordu; bilançolar sürekli toplanıyordu. Oyunları bile bir görev gibi kayıt altına alınıyordu. Charles bu hesabı salonda bir yere tıkitırılmış bir defterde tutuyordu. Her akşam tam olarak iki el tavlanın ardından o ve Emma skorlarını yazıyorlardı; misafirlerini hayrete düşürüp eğlendiren bir işti bu. Yıllar önce kocasıyla birlikte yaptıkları ziyarette Mrs. Asa Gray'ı güldürmüştü bu durum; Charles da 28 Ocak 1876'da ona halihazırkı çeteleyi gönderdi, ne de olsa "erkeklerin çalım sattığını duymayı seviyordu; çalım satmak onları öyle bir tazeliyordu ki." Emma, "zavalılıcık, sadece 2490 oyunu kazandı; bense, oley oley, 2795 oyun kazandım!" diye yazmıştı.²⁷

Fakat bu defter tutma işi yeni bir şey değildi. Maer'deki avcılık günlerinden beri hayatının her yönü, bir listeye dönüşüyordu. Cambridge'teki böcekleri, *Beagle*'daki kuşları, okunacak kitapları ve sağlık günlüğündeki "çift çizgili" günleri sayıp sınıflandırmış; eleyip ayıklamıştı. 1866'dan beri, tohum aşamasındayken dikilip yetiştirilen binlerce bitkinin kaydını tutuyordu; polenleme deneyleri de *Cross and Self Fertilization*'da zirve noktasına ulaşmıştı.

Evrimlarındaki ilk karalamalarında, kendi kendisine döllenenden bitkilerin sürgünlerinin daha zayıf olacağı tahmininde bulunmuştu. Köken'de bu noktayı vurgulamıştı, ama o zamanlar bu ona fazla kişisel görünmüştü. Bitkilerde olsun, evlenmekte olsun, dışarıdan çiftleşmek en iyisiydi. Kendi kendilerine polenlenenler ve birinci derece kuzen evlilikleri hayat mü-

cadelesinde zorlanıyordu. *Orchids* adlı kitabı, arıların yalnızca çapraz polenleyebilmesini sağlayan tuhaf uyarlanmaları gösteriyordu; Darwin on yıldır kontrollü koşullarda bitkileri çaprazlamış, bunun yararlı olduğunu istatistikî olarak kanıtlamaya çalışmıştı.²⁸

En olağanüstü, en meşakkatli deney dizisi bu olmuştu. Bitkilerin tül parçalarıyla böceklerden korunması gerekmisti. Darwin bazılarını çapraz döllemiş, bir kısmının da kendi kendisine döllenmesini sağlamıştı. Tohumlar titizlikle toplanıyor, etiketleniyor, aynı koşullarda olgunlaşana kadar yetiştiriliyorlardı. Bunlar kısırlığı test etmek için büyütülmüşlerdi: Çaprazlanmış bitkilerin yeniden çaprazlanması, diğerlerinin kendi kendilerine polenlenmeleri gerekiyordu. On kuşak boyunca böyle devam etti; her aşamada bitkilerin boyu, çiçek açma zamanları, tohum keselerinin sayısı ve ağırlığı, her birindeki tohum sayısı kaydediliyordu. Bu iş yalnızca tuhaf türleri kapsıyor da değildi; gündüzsefaları, yüksükotları, menekşeler, yaban patlicanları, petunyalar ve başka onlarca bitki eşzamanlı olarak sızanmış; sera dolup taşmıştı. Yer o kadar sınırlıydı ki birçok bitki aynı saklıya sıkıştırılmıştı. Sonra Çin çuhaçıçekleri, Fransız gelincikleri ve egzotik sera bitkileri denenmişti.

Boya fırçasıyla binlerce polenlendirme işlemi yapılmış, on binlerce tohum sayılmıştı. Takıntılı bir ihti bu: Tohumların her biri “yanlış yiğina karışarak ya da mikroskopun altından sıçrayarak onu aldatmaya çalışan küçük bir canavar haline geliveriyordu.” Şimdi kelebek gözlüklerinin üstünden baktığında önünde defterler dolusu veri uzanıyor, o da sonuçları cettel haline getirmeye çalışıyordu. Galton hazırladığı istatistikleri kontrol etmişti; rakamlar çiçeklerin değişmesinde iş başında olan “seçici gücü” niceliksel olarak belirtiyordu. Çaprazlanmış bitkilerin boy, ağırlık, kuvvet ve üreme kapasitesi bakımından kendi kendilerine döllenenden dikkat çekici bir biçimde üstün olduğu görülmüyordu. Darwin sonunda neden diye soruyordu, neden? Çünkü doğa “meşru evlilikleri,” farklı çevrelerden gelenler arasındaki evlilikleri kutsuyordu.

İnsanlar olsun bitkiler olsun, hepsinde de durum aynıydı; işin kişisel boyutu da çok belirgindi. Kuzen evlilikleri hakkında nüfus sayımına bir soru ekletme yönündeki girişimin meyve vermemesi sonrasında, George akıl hastanelerinden toplanan veriler ve *Pall Mall Gazette*'de yayınlanan evlilik ilanlarının analiziyle bu çalışmayı sürdürmüştü. Onun hazırladığı, Darwin'in de alıntı yaptığı istatistiklere göre birinci dereceden

kuzen evliliklerinin sebep olduğu kötülükler “küçük” olabilirdi, ama “üst sınıflar arasında,” zengin bir farklılık gösteren ortamlarda yetişmiş kıbarlar arasında bunlara göz yumulabiliyordu.²⁹ Peki ya Charles ile Emma? Onlarındaki hastalıklı fideler üreten verimli bir birlilik olmuştı. Belli ki, Maer Hall ile Mount’taki tohum yatakları çok benzerdi. Çift iyi çaprazlanmamıştı.

Öyle görünüyordu ki *Cross and Self Fertilisation* onun bitkilerle ilgili en büyük kitabı olacaktı; yazma işi yaz aylarında da devam etti. Charles kısa molalar vererek –daha doğrusu Emma ona mola verdirdi– hız kazanıyor, zamanını en iyi şekilde değerlendiriyor; “hayattaki tek zevkiyle,” çalışmaya eğleniyordu.

Aksilikler bile bu hazzı bozamıyordu. Haeckel “pangenesis”e karşı çıkmıştı. Tait’ın makalesinin Kraliyet Cemiyeti tarafından reddedilmesi bir rezalet olmuştu. Darwin kendisinin “bu konuda berbat bir bağınaz” olduğunu itiraf etmiş olsa da Romanes spiritüalizmle ilgili gizli araştırmalara başlamıştı. Ayrıca Parlamento’ya da komisyonun tavsiyelerinin çok ötesine geçen, tam da Cobbe’nin istediği gibi bir “hayvanlara karşı zalimlik” yasası sunulmuştu. Darwin garezini, “kalplerinin yumuşaklığını ve derin cehaletleri yüzünden” hayvanlarla yapılan bütün deneylere karşı çıkan kadınları hedef alan o eski asilzadeye, *The Times*’a kusmuştu.

Bunların hiçbirinin onu düşürmesine izin vermiyordu. Mayıs ayına gelindiğinde döllenmeyeyle ilgili kitabının ilk taslağı tamamlanmıştı; Darwin bir an olsun dinlenemeden hemen kendisini *Orchids*’in yeni basımı üzereine çalışmaya verdi.³⁰

Daha çalışmaya yenice başlamıştı ki Emma onu sürükleyip götürdü. Hensleigh ile Fanny, Surrey kırlarında bir ev yaptırmışlardı; Charles ile Emma da onların davetini kabul etti; iyi haberleri vermeye can atıyorlardı.

41. Bölüm

Asla Bir Ateist Değilim

Büyükanne ve büyükbaşa olacaklardı! Frank'in eşi Amy beş aylık hamiyeyleydi. Charles ile Emma bu haberi bekliyorlardı; ne de olsa Frank ile Amy evleneli iki yıl olmuştu; Hensleigh ile Fanny de bu kutlama havasına katıldı. Yetmişlerindeki Hensleighler de torun özlemi çekiyorlardı; Darwinlerle birlikte oldukları haftaları geleceği düşünerek geçirdiler.

Charles'a göre vakit akıp geçiyordu, yapılacak o kadar çok şey vardı ki. *Orchids*'i yeniden düzenlemesi gerekiyordu; bitkilerle ilgili iki kitap daha yoldaydı. Solucanlar hâlâ ilgisini çekiyordu; Charles solucanların arasına katılmadan önce onların özellikleriyle ilgili bir şeyler yazmayı umuyordu. Onun gömülügünü görecek bir torunu olacaktır. Peki ya sonra? Kendisini "başka bir dünyaya göçmüş," geri dönüp bakan "ölü bir adam" olarak gözünde canlandırdı. Bebeğin büyüdügünü hayal etti: Darwin adı yakasına yapışmıştı, *Türlerin Kökeni*'nin yazarını merak ediyordu. O da kendi büyükbabası Erasmus hakkında daha fazla şey biliyor olmayı istememiş miydi?

Güneşin altına uzanmış, yepyeni bir hayat etrafında kaynaşıyorken, aileye hitaben ölümünden sonra okunacak bir mesaj yazmaya karar verdi. 28 Mayıs 1876 Pazar günü başladı: 33'e 41'lik bembeяз bir kâğıdın üzerine "Zihnimin ve karakterimin gelişimine dair hatırlar" başlığını karaladı. Paragraflar çabuk çabuk döküldü, yaramaz çocukluk günlerini, aylaklıyla geçen okul yıllarını, Edinburg'da Dr. Grant'ın tilmizi olduğu dönemi, Cambridge'te ders dışı ilgilerini ve Profesör Henslow'la yaptığı yürüyüşleri, *Beagle*'da FitzRoy'la didişmelerini ve bilim aşkıının serpilip gelişmesini hızla kaleme alıp bitirdi. Bu satırların hiçbirini yayınlanmayacaktı: Eski dostları hakkında birçok rasgele yorumda bulunuyordu; sahîmîyeti ve ılımlı özeleştirilerinden bahsetmiyoruz bile. Bu satırlar ailenin gözleri içindi.

Uçarcasına yaptığı bu başlangıcın ardından, Downe'da çoğu öğleden sonra bir saat kadar yazdı. Metin, kahvaltı sonrasında uğraştığı *Cross and Self Fertilisation*'ın saç baş yolduran düzeltmelerinin tersine kolayca akiyordu. Hikâyesinde Londra günlerine ulaştığında –jeoloji, *Journal* ve Lyell—anlatısını keserek “Dini İnanç” başlıklı bir bölüm açtı. Kronolojik olarak evliliğinin eşiğinde duruyordu, ama Charles bunun çok ötesine uzanıyordu. Amy'nin loğusa dönemine birkaç hafta kala, Charles Emma'yla uzun zamandır devam eden anlaşmazlıklarını halletmeye girişmişti.

Hiçbir şey açık kalpliliğini eksiltemiyordu, bunlar mahrem sayfalardı. Başta, inancından vazgeçmeye gönülsüz olmuştu; hatta İnciller'i destekleyecek “kanıtlar icat etmeye” bile çalışmıştı ki bu kararsızlığını uzatmıştır. Fakat din adamlığı kariyeri yavaş “doğal bir ölüme” doğru giderken “ilahi bir vahiy olarak Hıristiyanlığa” beslediği inanç da yavaş yavaş solup bozulmuştu. Ölümün soluğu deðgiñinde geri dönüş olmamıştı. Kararsızlığı billurlaþıp çok sert bir ahlaki kanaate dönüþmüştü; öyle ki “insanların Hıristiyanlığın doğru olmasını nasıl temenni edebileceğini” anlayamıyordu. Hıristiyanlık doğruya Yeni Ahit'in “açık dili, göründüğü kadarıyla, inanmayanların, ki bunlara babam, ağabeyim, en iyi dostlarımın neredeyse tamamı da dahildir, ebediyen cezalandırılacaðını ortaya koymaktadır. Ve bu lanetli bir öğretidir.”¹

Kalbinden kopup gelen bu sözler Doktor'un ölümünü izleyen acı dolu ayları ve yılları hatırlatıyordu. Peki ya daha geniş kapsamlı meselelere ne diyeceği? Kanıtların birbiriyle çatıştığı dikkate alındığında, Tanrı'ya ve ölümsüzlüğe duyulan inanç nasıl haklı çıkarılacaktı? “Manevi kanaatler ve hisler” güvenilmezdi; çünkü insan zihni evrim geçirmiþti. Kör doğa bu kanaatler ve hislere, başka diğer içgüdülere olduğu gibi, bir hayatı kalsa değeri vermiþti. Bu yüzden bırakın başkalarının hislerini kimi zaman kendisini bir teist gibi hissetmekle birlikte, kimi zaman hislerine güvensizlik duyuyordu.

Genel olarak bakıldığından bu, Emma'nın duygusal, İncil'e dayanan inancı hakkında kesilmiş kasvetli bir hükümdü. Darwin'in yazdığı satırlarda ki kötülük kendi kendisini sarstı. Mahrem çatışmalarını ortaya döküyor, ailinin gözleri önüne seriyordu. Yazmaya devam ederken duyduğu sevgi gözyaşlarına dönüþtü: “Annенizi iyi bilirsiniz,” diye ekliyordu, “bütün ahlaki vasıflar bakımından benden sonsuz derecede üstündür... benim akılı danışmanım, neşeli rahatlatıcımdır.” Charles, Emma'nın evlenmelerin-

den hemen sonra yazdığı “güzel mektubu;” Emma'nın, onun ebedi yazgısı karşısında duyduğu korkuyu hatırlıyordu. Bu da hikâyenin Emma'nın tarafından görülen kısmydı ve Charles ailenin bunu da bilmesini istiyordu. Sonra melankolik düşünceleri Annie'ye yöneliyordu; şimdi “nasıl tatlı bir kadın olacağını...” düşünüyordu: “Onun tatlı hallerini düşündüğümde bazen gözlerime yaşlar dolar.”

Kaygılı, gergin günlerin hatıraları sel gibi boşanıyordu. İki kere doğum beklerken, ölmekte olan sevdiklerinin de başını beklemiştir: babası Frank'in doğmasından birkaç ay önce, Annie de Horace'in doğmasından hemen önce ölmüştü. Şimdi de Amy doğum yapmaya hazırlanırken, o “ölü bir adam” gibi geri dönmüş kendi hayatına bakıyordu.

Temmuz ayı boyunca otobiyografisine devam etti. Gower Street yillardan anekdotlar derleyip *Türlerin Kökeni* ile diğer kitaplarını yazdığı günleri yeniden yaşadı. *Cross and Self Fertilization* yayınlandıktan sonra “gicum... muhtemelen tükenmiş olacak,” diyerek satırlarını sona erdiriyordu. Bebek Isa'yı gören ihtiyar sofу rahip Simeon* gibi “Ben de ‘Nunc Dimittis’i söylemeye hazır olacağım,” diyordu.²

Elyazmasını 3 Ağustos'ta tamamladı, torunuunu karşılamaya hazırlıdı; yillardır devam eden *Orchids*'e ve kilise bölgesindeki sorumluluklarına dönüdü. Peder Ffinden'in kurduğu “rahip evi vakıf fonu”na, Lubbock'un katmasına hemen hemen eşit bir miktarda, 25 sterlin katkıda bulundu.³ Downe eşrafının ikinci sıradaki gelen ismine göre sağlam bir saygınlık, geleceği inşa ediyordu. Bebek 7 Eylül'de evde doğdu, adı Bernard kondu. İyi durumdaydı, ama annesi ateşlendi ve ateşlenmesi kasılmaya dönüştü. Amy bilincini yitirmiş yatıyordu, doğumu izleyen üçüncü gün durumu hiç iç açıcı görünmüyordu. Frank geceyi onun yanında geçirdi; kuzguni siyah saçlarını, zarif yüzünü okşuyordu. Ayın 11'inde, sabah yedi sularında Charles içeri girdi ve onun ölümünü izlediler. Amy yalnızca 26 yaşındaydı.

Frank şoka girdi. Bessy dağılıp çıktı, Emma da neredeyse yenilgiye uğramıştı. Charles'a göre bu, o zamana kadar olmuş “en korkutucu şeydi.” Ona göre Frank'in durumu, “Annie'nin ölmesinden” daha kötüydü. Amy'nin “sevgili kocasından ebediyen ayrıldığını hiç bilmemiğini” bilmek

* Luka İncili'ne göre dindar bir Yahudi olan Simeon, Kutsal Ruh'tan Mesih'i görmeden olmeyeceği yolunda söz almıştır. Isa'yı gördükten sonra söyledişi, Kutsal Ruh'a artık canını alabileceğini ifade ettiği Nunc Dimittis, Simeon'un şarkısı olarak da bilinir. —ç.n.

insanı rahatlatıyordu; ama bu “berbat bir teselliydi.” Oğlu kendisinin en korktuğu şeye dayanıyordu. Charles, Emma'nın ölümünden sonra kendisinin yaşadığını düşünemiyordu.⁴

Normal hayat denilebilecek bir şeye devam edebilir hale geldiklerinde aradan aylar geçmişti. Acısı yüzünden darmadağın olmuş Frank, bebekle birlikte Down Konağı'na taşınmıştı. Babası için mekanik bazı işler yapıyordu; otobiyografisini temize çekmek, *Orchids*'in taslaklarını düzeltmek gibi. Charles evi onun için genişletmişti; bu da ortalığın bir daha ayağa kalkması anlamına gelmişti. İnşaatçılar, gündelik rutin akışı bozmak için ağlayan bir çocukla yarışmaya yirmi yıl olmuştı. Evin kuzey cephesine iki katlı bir ek bina inşa edildi; alt katta amaçlarına uygun bir bilar-do odası, üst katta ise Frank için bir yatak odası ve giyinme odası bulunu-yordu. Eski bilardo odası Frank'in çalışma odası olmuştu; babasının çalışma odasının hemen yanındaydı; koridorun sonuna da işçiler yeni bir ön kapı yapmışlardı.⁵

Ekim ayında Charles ve Emma kendilerini Haeckel'in rüzgâr gibi ziyaretlerinden birine bıraktılar; bu rüzgâr gibi geçip giden ziyaretler Emma'ya korkutucu gelirdi. Haeckel yine evin içine fırtına gibi daldı; “kötü İngilizcesiyle” onları “neredeyse sağır bırakacak” kadar bağıriп kükredi; fakat bütün bunlara rağmen Emma onu “içten ve şefkatli” buluyordu. Charles verdiği tuhaf haberlerle Haeckel'i canlandırdı. Huxley'nin fosil balıklardan iyi anlayan, o sıralarda da University College'da Grant'in halefi olan, asi bir karakter sahibi tilmizi Ray Lankester *The Times*'ta çapulculuk eden Amerikalı bir medyumu ifşa etmişti. Sonuçta Henry Slade, üç aylık hapis ve ağır iş cezasına çarptırılmıştı; savunma makamının Wallace'ı tanık olarak çağrımasına rağmen hem de! Emma bu rezalet karşısında mahcup olmuştu; safdilin aldatılmayı hak ettiğine inanıyordu. Ama Charles olmamıştı; bu olay “kamunun yararınaydı” ve iddia makamının masraflarının karşılanması için gizlice 10 sterlin göndermişti.⁶

Kilise bölgesindeki siyasi gelişmeler de hâlâ onları çileden çıkarıyordu; bazı başarılar kazanıyor olsalar bile. Noel öncesinde bir okuma odası açılmıştı; bu gelişme Emma'yı sevindirmişti, çünkü Ffinden buna karşı çıkmak için elinden geleni yapmıştı. Çiçekler hakkındaki bir sonraki kitabı na devam eden Charles *Orchids* ile *Cross and Self Fertilization*'ın yayınılandığını görmüş, Şubat 1877'de de küçük bir zafer kazanmıştı. Çiftliklerin çöküşü sırasında, ücretler gerileyip istihdam imkânları tehlikeye gir-

diğerinde köylü işçiler Dostluk Derneği'nin dağıtılmasını ve hasılatın paylaştırılmasını talep etmişlerdi. Yalnızca hazinedar sıfatıyla Mr. Darwin öllerinde dikiliyordu. Usulüne uygun olarak bir heyet Down Konağı'na davet edilmiş ve Mr. Darwin'in bir konuşma yapacağı olağanüstü bir genel toplantı düzenlenmişti.

Siyah paltosunu giyen, yumuşak şapkasını başına geçiren Charles, dondurucu bir cumartesi akşamı George and Dragon Inn'e doğru ağır ağır yürüdü; kesif bir tütün kokusunun sinmiş olduğu odada çakırkeyif rençberlerin arasına oturdu. Onlara, derneğin lağvedilmesi halinde ne tür kayıplara uğrayacakları hakkında, tasarruf hakkında, uzun vadede güvençeyi ele geçecek birkaç sterline feda etmek hakkında bir nutuk çekti. Dernek olmasaydı ailelerine kim bakacaktı? Odada kavgalar patlak verdi ve Charles incecik mavi bir dumanın altında kaldı; attığı "bomba" müsrifleri yıkıp geçmişti.⁷ Adamlar uzlaşmaya varmışlar; o zamana kadar birikmiş fonların dağıtılmasına, ama defterlerin de kapanmamasına karar vermişlerdi.

Bir kilise bölgesi hamisi olarak Charles, kendisi gibi Murray'in yazarları arasında yer alan Samuel Smiles'in kendi kendine yeterlilikle ilgili değerlerini teşvik ediyordu. Darwin *Self-Help* başlıklı kitaptan çok etkilenmişti; sonraları Samuels'in kendi kendisini yetiştirmiş insanlarla ilgili hikâyelerini de baş tacı edecek; kahramanca bir basiret, çalışkanlık ve girişimci becerisiyle ilgili bu hikâyeler Martineau'nun Yoksullar Yasası döneminde yayınlanan efsanevi hikâyelerinden aşağı kalmıyordu. Smilesçi değerler İngiltere'yi ve evrimi çok büyük kılıyordu. Kısıtlayıcı bağlardan kurtulmuş olan, serbestçe rekabet edilen bir toplumda kendi çıkarlarının peşinden giden birey yarımyüzyıldır, radikal Whiglerin ve serbest ticaret yanlılarının günlerinden beri siyasi bir ideal olmuştu. *İnsanın Türeyişi*'nde Darwin'in manifesto suyu ve o da "sıkı bir Liberal" olarak kalmıştı.⁸

Bu, onun sıkı bir Gladstonecu olduğu anlamına geliyordu. Darwin, muhalefetteyken yürüttüğü dış siyasette bile bu Ulu İhtiyar'ın izinden gitmişti. Aralık ayında, kanlı "Bulgar dehşetine," 15.000 Bulgar isyancının Türk birlikleri tarafından katledilmesine karşı St. James Hall'da yapılan büyük gösteriyi düzenleyenlerden biri olarak imza vermişti. Ayrıca yardım faaliyetlerine de katkıda bulunmuş –toplam 50 sterlin– Gladstone'un Ruslar'a hitaben yaptığı, Müslüman Türk'lere karşı Hıristiyan Bulgaristan'ın güvence altına alınması çağrısını da desteklemiştir. Bu kötü körüne destek fark edil-

memiş değildi. Özgür düşünürler, Gladstone'u Türk yanlısı Torylere karşı dinci halk yığınlarını ayağa kaldırın bir fırsatçı olarak damgalamışlardı. Marx'a göre Gladstone ikiyüzlünün biriydi, Hıristiyanlığını liberalliğinin önüne koyan bir Yüksek Anglikan'dı; Türk Sultanı'nın zulmü yerine Ortodoks Çarlığı'nın zulmünü yeğliyordu. Marx, Darwin'den daha fazlasını beklerdi; bu yüzden de onun bu "pis gösteriyi" desteklemesini kınıyordu.

Fakat bu siyasi sadakatin bedeli ödendi; Victoria liberalizminin Olympos tanrıları kısa bir süreliğine uykudaki Downe Köyü'nün üzerine indi. Gladstone kıdemsız parlamento üyelerini ziyaret ediyordu ve bir hafta sonunu da High Elms'te Lubbock'la birlikte geçirdi. Yanlarında bilimin savunuculuğunu yapan ve teşrih yasa tasarısını destekleyen parlamenter Lyon Playfair; *Fortnightly*'den *İnsanın Türeyişi* hakkındaki övgüleriyle yararı dokunmuş olan John Morley, hatta Gladstone'un Kitabı Mukaddes'le ilgili abartılı sözlerini kara gözlerinde horgörü kıvılcımlarıyla karşılayan Huxley bile vardı. Tanrılar 10 Mart Cumartesi günü Darwin'in eşliğinde belli oldu ve oturma odasına alındılar. Ulu İhtiyar, ev sahibinin Türk terörüyle ilgili olduğundan emin görünüyordu; çıktıgı son broşürden okuduğu üzere tıpkı Zeus gibi "tükenmek bilmez bir heyecanla yıldırımlarını ile ri doğru savuruyordu." Darwin şaşkınlık, öylece kalakalmıştı; neredeyse iki saat boyunca aklı karışmış bir halde, sessizlik içinde oturdu. Gladstone hızla çıkış gitmeden önce, evrimin torbasında neler olduğunu sordu. Doğu medeniyetleri çürüyüp giderken gelecek Amerika'nın mıydı? Disraeli'ye sorulması daha uygun bir soruydu belki, ama Darwin derin derin düşünen taşındıktan sonra "Evet," diye cevapladı onu. Gladstone'un köye doğru yürüyen "dimdik, tetikte siluetini" izlerken Morley'ye "Boyle büyük bir adamın gelip beni ziyaret etmesi ne büyük bir onur!" diye mırıldandı. Gladstone ise o gece günlüğüne yalnızca ev sahibinin "hoş ve dikkat çekici" bir görünümü olduğunu yazacaktı.⁹

Toryler bile Darwincilere takdirlerini sunuyorlardı; gerçi gayet anlaşılır bir biçimde bunun sebebi Darwincilikleri değildi. Argyll Dükü, "Darwinci olmasından hoşlanmadığı için" Kew Bahçeleri'nin başkanı olarak Hooker'a şeref payesi vermemiş olsa da Disraeli'nin kabinesindeki yeni Hindistan Bakanı, sıkı Anglikanlardan Lord Salisbury, Hooker'in Himalaya bitkileri üzerinde on yıllar süren abidevi çalışmasının önemini teslim ederek onu şövalyelik payesine; çok özel, taltif edici bir şeref payesi olan "Hindistan Yıldızı" payesine aday göstermişti. Hooker Darwin'e, "çocuk-

larına Kraliyet'in sunabileceği başka şeref payeleri yerine 'Hindistan Yıldızı' payesini bırakmayı tercih edeceğini" söylemiş, bu nişanı kabul etmiştir.¹⁰ Kraliyet Cemiyeti'nin başkanı Sir Joseph, Darwinciliğin artık sosyal bir engel olmadığını gösteriyordu.

Tilmizleri yüksek çevrelerde doğru meylederken, Darwin itibarı olmayan radikallerle karışmaya daha bir isteksiz olmuştu. Nafile yere onun destegini almaya çalışiyorlardı. Londra'da East End'den iriyarı gürültücü bir savcı kâtibi olan Charles Bradlaugh dönemin onde gelen sekülerlik yarılılarından biriydi. Militan bir ateist olarak 1868'den beri her seçimde Northampton'dan gayiresmi liberal bir aday olarak seçime giriyyordu; başarısız oluyordu; ama sendikaların dışında kalan bir radikalın sahip olabileceği en iyi siyasi makine ondaydı. Seçimlerde reform yapılması yönünde ağır darbeler indiren taleplerine doğum kontrolüne sıkı sıkıya bağlı olması da eşlik ediyordu: Doğum kontrolü işçileri Malthusçu yoksulluk tuzağından kurtaracak, onları evlerinin kölesi olmaktan çıkaracaktı. Gladstone'un ziyaretinden iki hafta sonra Bradlaugh, James Knowlton adlı Amerikalı bir doktordan aldığı, insanların kendi başlarına uygulayabileceği, doğum kontrolüyle ilgili tavsiyeleri yayinallyarak kibar toplumu bozmuştu. *Fruits of Philosophy* [Felsefenin Meyveleri] başlığını taşıyan bu altı penilik broşür, kötücül bir müstehcenlik örneği olarak damgalanmıştı. Bradlaugh ile ortak yayıncısı Annie Besant (devrin Emma Martin'i, rahip kasını terk etmiş iki çocuk annesi bir ateistti) 18 Haziran'da Old Bailey'de, Londra'nın Merkez Ceza Mahkemesi'nde yargıldırılar; aynı gün Darwin Hooker'in şeref payesi alacağından haberdar olmuştu.

Dava bütün basın organlarında heyecan uyandırmıştı. Otuz yıl önceki Holyoake davasından beri, manşetlere taşınan bu kadar çirkin bir şey olmamıştı. Dava, radikallerin kendi aralarında bölünmelerine de yol açmıştı; ihtiyarlamış, puro tüttüren Holyoake bile, bu davanın kendilerini, bu tür "neo-Malthusçu" saçmalıkları ahlaksız ve sapıkın bulan Hıristiyan bir halk karşısında tehlikeye attığını düşünüyordu. Doğum kontrolü "kötüdü;" nüfusu kontrol altında tutma yolu olarak Malthus bile doğum kontrolünü lanetlemiştir. Kim doğrucu bir akılla, seks ile bebek yapmayı ayrı tutup kadınları şehvet düşkünu olmaya, erkekleri yozlaşmaya, aileyi yıkisma davet edecekti? Davalılar, tıp ve bilim otoritelerini "ailenin sınırlanması öğretisinin" başka kaynlarda serbestçe tartışıldığı yönünde ifade vermeye davet ediyordu.¹¹

Darwin, duruşmadan iki hafta önce mahkemeye davet edildiğinde hayrete düştü. Kendilerini savunan Bradlaugh ile Besant devasa bir hesap hâtası yapmışlar ve *İnsanın Türeyişi*'nın yazarının kendilerine arka çakacığını varsayımlardı. İnsanoğlunu batıl inançlardan kurtaran o değil miydi? Darwin hemen cevap yazdı; hastalıkla geçen yıllarını, kendisini "toplumdan ve kamusal toplantılarından" mecburen çekmek zorunda kaldığını, mahkemeye çıkışmasının "büyük bir eziyet" vereceğini söyleyerek itiraz ediyordu. Bütün bu satırların gerisinde eski korkuları, ailesi, itibarı, barış ve huzurun adil savunucusu olarak mevkiilarındaki korkuları depreşmişti. Sözlerini, ifade vermeye zorlanırsa davalıları kınamak zorunda kalacağını, çünkü "uzunca bir zamandır doğum kontrolü hakkında karşılık bir görüşe sahip olduğunu" belirterek noktalıyordu.

Bunun bir kanıtı olarak *İnsanın Türeyişi*'nden bir alıntı göndermişti: "Doğal artış oranımız, birçok ve belirgin kötülüğe yol açmış olsa da hiçbir şekilde büyük ölçüde azaltılmamalıdır." Açık bir dille ifade edilecek olursa bu "hiçbir şekilde" ifadesi, "doğumu engellemeye yönelik yapay yollarla" anlamına geliyordu. Aksi takdirde bunun kâbustan farkı olmayan ne tür sonuçlara yol açacağını da sıralamıştı: Bu tür uygulamalar "evlenmemiş kadınlar arasında da yaygınlaşacak ve aile bağlarının dayanıldığı ifseti yıkacaktı; bu bağın zayıflaması da insanoğlunun başına gelebilecek kötülüklerin en büyüğü olacaktı." Aralarında hiçbir uzlaşma sağlanamazdı: "Benim hükmüm, sizinkiyle güçlü bir karşılık içinde olacak." Davetin yenilenmesi halinde, o ay tatil için gideceği Leith Hill ve Southampton'daki adreslerini veriyordu. Fakat yeniden davet edilmeyeceğini umuyor ve bu konuda hemen bilgilendirilmek istiyordu; "çünkü bu konuda ilerde sarf edeceğim gayretin vesvesesine kapılmam, çok yararı dokunmasına ihtiyaç duyduğum istirahatimi engelleyeceğ," diyordu.

"İstirahat" elbette ki evden uzakta, deli gibi çalışmak anlamına geliyor. Şükürler olsun ki ateistler davetlerini geri çektiler ve onu solucanlarıyla baş başa bıraktılar.

Yine yerlerde sürünyör; mütevazı olanı kendi tuhaf tarzıyla yüceltiyordu. Bütün çalışmalarında olduğu gibi, gözle görülmez mini mini değişimlerden bunların genel sonuçlarına doğru ilerliyordu. Solucanlar şataları gömüyor; depremler, And Dağları'nı yukarı kaldırıyor; lekeler ve benekler birbirine eklenip bir göz ya da kanat oluşturuyordu: Biriken ve yaratıcı bir etkisi olan küçük etkileri arıyordu. William'ın evinden Stonehen-

ge'e günübirlik bir ziyarette –bu ilk ziyaretiydi– bulunmuştu; solucanların döküntülerinin kadim, yekpare taş sütunları nasıl gömdüğünü görmek istiyordu. Emma iki saat süren tren yolculuğunun, arkasından yaklaşık 40 kilometrelük araba yolculuğunun onu “yarı yarıya öldüreceğini” düşünmüştü; ama Darwin kavurucu güneşin altında kazma salladıktan sonra bile harika durumdaydı.¹²

Bitkilerin cinsel hayatıyla ilgili on beş yıl süren uğraşısı, temmuz ortasında yayınlanan *The Different Forms of Flowers on Plants of the Same Species*'de [Aynı Türden Bitkilerde Farklı Çiçek Biçimleri] toplanmıştı; kitabı memnuniyet verici, ender rastlanacak bir notla Asa Gray'e ithaf etmişti. Bu kitapta eski bir temayı, güvenli seks ve verimli üreme stratejilerini devam ettiriyordu. Hiçbir “küçük keşif” ona, iki ve üç cinsiyetli bitkilerin varoluş sebebinizi çözmek kadar “büyük bir haz” vermemiştir; tipik sülükayaklıların “ilave erkeklerini” bulmanın heyecanı gibiydi: Heterostil bitkilerde her dişi, aynı büyülükteki erkeklerle daha verimliydi; bu erkekler de her zaman başka bir çiçekte bulunuyordu.

Forms of Flowers, doğanın karmaşık “evlilik düzenlemeleriyle” ilgili çalışmasını taçlandırmıştı. Kitap bir botanik gözlemcisinin günlüğüdür. Darwin, çiçekleri büyüteciyle izleyip aralarındaki her tür ilişkisi üzerine düşünmüştü. Eliyle yaptığı sonsuz sayıda polenlemenin, mikroskopik boyutlarda çok sayıda tohumu saymasının ardından verdiği sonuçları, gereğini yansıtın bir hassasiyetle aktarıyor; “meşruluğun” çapraz döllenme yoluyla nasıl aktarıldığı gösteriyordu.¹³ Daha kitap hakkında ilk değerlendirmeler yayınlanmadan o bitkilerin hareketiyle ilgili bir sonraki kitabına gömülmüştü. Kaybedecek vakti yoktu, “aylak olmaya da dayanamayacaktı.”

Gerçi aylaklı kartlarda görünmüyordu. Tohum ve numune toplamayı, Kew'daki Hooker ile Thistelton-Dyer'dan olabildiğince otlanmayı sürdürdü. Solucanlarla ilgili bilgi dağarcığından tutun kelebeklere ve sarhoş maymunlara, her şey hakkında kapsamlı bir yazışma yürütüyordu. Hatta ekim ayında Gladstone'un yıldırımlarını bertaraf edip onu Homeros'un Yunanındaki renk duygusuyla ilgili olarak eleştirmeye cesaretini bile gösterdi. Gerçi siyaseten onunla aynı noktada duruyordu. Genç bir Rus botanikçi, Kliment Timiriazev bir öğleden sonra uğramış ve Darwin'in Çarlık Rusyası'nın Türkiye'ye karşı yürüttüğü savaşa kayıtsız şartsız destek verdığını dinlemiştir. Fakat aylar sonra Rusya sınırlarını aşıp da İngiliz çi-

karlarına tecavüz etme tehdidi yarattığında Darwin Gladstone'un tarafsız çizgisini benimsemişti: "Savaş Karşılıtı Bildiri"ye arka çıkmış, imza toplanması için ismini ileri sürmüşü.¹⁴

Her ay ya da iki ayda bir Emma, mola vermesi için çalışma odasının kapısından ona göz kırpıyordu; gerçi mola vermesi giderek güçleşiyordu. O sonbahar Southampton'a yaptıkları olağan ziyareti yapamamışlardı; yeni nişanlanmış olan William yalnızca 300 sterlin hediye almıştı; fakat kırsal kesimde, Kuzey Downs'taki Abinger'da geçirdikleri bir hafta bu eksikliği kapattı. Wallace birkaç kilometre ötede Dorking'de yaşıyordu; fakat kır havası taşıyan yeni evini satması gerekiyordu. Darwin onu görmekten kaçınıyordu. Spirituel Slade davası sonrası artık telden çalmıyorlardı, cinsel seçimle ilgili olarak da vahim bir uyumsuzluk içindeydiler. Wallace da Mivart kadar iflah olmaz görünecekti, gerçi onunla kıyaslanamayacak kadar hoş bir insandı. Onunla "zor bir konuda" tartışmanın hiçbir faydası yoktu. Bir araya gelmeleri bu tatili mahvedebilirdi, gerçi Darwin bunu daha kibar bir dille ifade etmişti: "Seni görmeye gelmeyi isterdim, ama araba beni o kadar yoruyor ki cesaretim kırıldı."¹⁵

Darwin Kasım ayında Cambridge'e yürüyerek gitti, şeref payesi almak için. O tarihe gelindiğinde eğitim gördüğü okul bile fikrini değiştirmiştir. Burada cüppeli Darwinciler ders veriyor, yeni laboratuvar çalışmaları düzenliyor, tilmizlerini mevki sahibi yapıyorlardı; Hooker ile sınav görevlisi arkadaşları da öğrencileri doğal seçim konusunda soru yağmuruna tutuyorlardı. Geriye kalan tek yapılmadık şey, teslim olup Darwin'in fahri doktor payesiyle şeref lendirilmesiydi. Törenin yapılacak 17 Kasım Cumartesi günü senato salonu tıklım tıklımıtı. Herkes bu sakallı bilgeyi göz ucuyla da olsa görmek istiyordu. Lisans öğrencileri galerilerden taşmış, heykellerin üzerine tünemiş, pencere pervazlarına dikilmişlerdi. Salona bir ip gerip bekleyen kalabalığın üzerinde bir maymun kuklası sallandırılmışlardı. Disiplin görevlilerinden biri yukarı çııp karşılıklı yuhalamalar ve homurdanmalar arasında kuklayı indirmiştir. Sonra gerçek bir "kayıp halka" belirmiş, cicili bicili kurdelelerle süslenmiş kalınca bir halka, tören boyunca havada asılı kalmıştı. Kırmızı bir cüppe giymiş olan Darwin içeri girdiğinde, öğrencilerden güçlü bir haykırış kopmuştu. O da buna bir sevinç gösterisiyle cevap vermişti. Arkasından rektör yardımcısı kırmızı ve siyah benekli beyaz kürküyle içeri girmiştir; tören asası taşıyan iki kişiyle birlikte onu, ellî yıl önce mezuniyeti sırasında olgunluk yeminini ettiği sahne-

nin ön kısmına doğru getirmiştir. Sonra hatip öne çıkip yer yer kopan “haykırışlar ve alaylar” arasında methiyesini okumaya başlamıştı. Bessy ve oğlanlarla birlikte dinleyicilerin arasında oturan Emma, “can sıkıcı bir nutuk” olsa da bu tepkiler karşısında “Ne kabalık!” diye tıslamıştı. Mercan resifleri, güvercinler, sinekkapanlar, sülükayaklılar, tırmanıcı bitkiler ve volkanlar; ağdalu Latince metin Darwin’le ilgili her şeyle süslenmişti. Hatip nefes almak için durakladığında kalabalığın içinden “Teşekkürler, zahmet oldu,” diyen canlı bir ses çınladı ve salon kahkahadan yıkıldı. Burası yine aynı Cambridge’ti, kargaşa içinde ama saygın; şevkli disiplin görevlisi gibi hatip de diyalektiği korumuş, mevki sahiplerini “sevimsiz maymun sürüsünden” ayırmıştı: “Kendisi de büyük bir filozof olan Romalı hatiple birlikte ‘Mores in utroques dispare’ (iki ırkın ahlaki doğası farklıdır) demekte teselli bulabiliriz.”¹⁶

Bunu şeref payesinin takdim töreni, arkasından da ziyafetler ve kutlamalar izlemiştir. Emma’nın başı ağıriyordu; bu yüzden de Charles şeref konuğu kendisi olmasına rağmen, Cambridge Felsefe Cemiyeti’nin verdiği yemeğe katılmadı. Hooker yemeğe katılamamıştı, fakat yeni eşi Kew’dan muz göndererek herkesi güldürmüştü. William dışında Darwin’ın bütün oğulları ile Romanes yemekte hazır bulunmuşlar; Huxley’nin şerefe ka-deh kaldırıp Darwin’ı yirmi yıl önce bu şekilde ödüllendirmediği için üniversitede latif bir biçimde saldırmamasını dinlemişlerdi. Charles ile Emma, pazar günü Trinity College’daki George’la birlikte “mükellef bir öğle yemeği” yemişler; ardından rehber eşliğinde yeni üniversite binalarını gezmişlerdi. Emma, “ipek cüppesi içindeki fahri doktoruya gezinirken başı göklerde” hissetmişti. Gözleri fal taşı gibi açılmış öğretim görevlilerinin ünlü münzeviyle tanışmalarını hayretle izlemiştir. Darwin’ı atölyesinde gezdirenen mühendislik profesörü James Stuart “Saçları demir gri-si, güçlü görünümülü bir adam...” diye hayret etmiştir. Darwin, “Bir kaya-dan ağır bir çekiçle kabaca yontulmuş” gibi görünüyordu. Kadim devir-lerden kalma bir taş sütun gibi, kendine özgü bir havası vardı; Huxley’yi ve diğer meşhur isimleri “gölgede bırakıyordu.” Bu adam “bir dahiydi,” “aslında ‘sayılı insanlardan’ biriydi.”¹⁷

Amy’nin ölümü hâlâ Darwin’ın içine dert oluyordu. William’ın nişanlısı Sara Sedgwick’e “İnsanın bütün ruhuyla seveceği sevgili bir eşi olmasa hayat canından bezdirici bir boşluk olabilir,” demişti. William ile Sa-ra’nın Kasım ayı sonunda yapılan düğünleri, Darwin’ın geçmişi gömme-

sini sağladı. Sara utangaçlıkla “çok Amerikalı” olduğunu söylemiş ama Darwinler onu yine de sevmişler; Bostonlu eniştesi Charles Eliot Norton’dan da hoşlanmışlardı. Sara’nın, Charles’ın Amerikalılarda her zaman takdir ettiği bir açılığının vardı; “güvenmeye ve sır vermeye hazırız,” bu da onun varlığını bir merheme çeviriyordu.

Aile sessiz geçecek bir kişi hazırlıyordu, Frank’ın bebeği Bernard –“Abbadubba”– herkesin gözdesiydi. Aile bebeği o kadar sahipleniyordu ki Charles Bernard’ı yeterince göremediginden yakınıyordu. Çocukları zaman zaman görünüp kayboluyorlardı. George, matematiksel astronomi eğitimi alıyordu; gerçi babasının aklı bunu almadı; Leo, Chatham’da Kraliyet Mühendisleri’ne kimya dersleri veriyordu; kocası apandisit ameliyatı sonrası nekâhat devresinde olan Henrietta ise, Noel sonrasında da onlarla birlikte kalmıştı. Litchfield, oturma odasında Emma’nın piyanoda çaldığı bütün eserleri kataloglamıştı; minnet duyulacak “bir aşk işiydi” bu; koridorun öbür tarafında Charles ile Frank de sabahın akşamına kadar çalışıyor, hareket eden bitkileri inceliyorlardı.¹⁸

Bu da bir aşk işiydi. Baharla birlikte çalışma odası da keskin kokulu bir ormana dönmüştü; şöminenin üstünde bisküvi tenekeleri içine dikilmiş tohumlar filizleniyordu; lahanalar ve çalıfasulyeleri yerdeki saksılarla konmuştu; Latin çiçekleri, sıklamenler, kaktüsler ve telgraf bitkileri masaların üzerine dağılmışlardı. Charles’ın keyfi yerindeydi, incecik her kök teline, her çiçeğe kapılıyordu. Bütün bunlar onun yoldaşıydı; onların “canlı olduklarını” hissediyordu. Hiç farkında olmadan onlarla konuşuyordu; dehalarını övüyor ya da “yapmamalarını istediği şeyi yaptıkları için” “küçük dilencileri” azarlıyordu. Bazen bir çiçek gözüne çarpıyor, “çiçeğin kırılgan biçimine ve rengine duyduğu” çocuksu bir sevgiyle hafifçe ona vuruyordu. Bitkiler onu duygulandırıyordu, tipki Emma’nın öğleden sonrası yüksek sesle okuduğu aşk hikâyeleri gibi; bitkiler hareket ettiklerinde onu her şeyden çok şaşırtıyorlardı.¹⁹

Bunu nasıl yapıyorlardı? Brezilya’da ormanda tek başına otururken etrafında kaynaşan hayatı hissetmişti; sarmaşık filizlerinin burulduğunu, palmiyelerin titreştiğini, kancaların asıldığını. Çalışma odasında da bitkiler kement atıyor, birbirlerine sarılıyorlardı: Ama burada o ve Frank onları bunu yaptıkları sıradı yakalayabiliyorlardı. Bitkilerin hareketlerinin haritasını çıkarmak, hatta onların bunları gerçekleştirmesini sağlamak için yeni yollar geliştirmişlerdi. Tohumları baş aşağı yetiştiriyor, sonra da kök-

lerinin uçlarıyla yaptıkları hareketleri, toprağa yönelik çizdikleri küçük zikzakları saatbesaat izliyorlardı. Engellerle karşılaşan kökler ileri geri hareket ediyor, yollarını arıyordu. Charles ve Frank filizleri birbirine bağlıyor, rahatsız ediyor, onlara eziyet çektiler; ama onların kör karanlıkta bile yukarıya doğru spiraller çizerek büyümekte ısrar ettilerine tanık oluyorlardı. Darwin başta bu zikzakların titreşime karşı verilmiş bir cevap olabileceğini düşünmüştü. Fakat Frank'in masaya vurması, kapılırı çarpması, basonuyla onlara serenat yapması bu fikrin yanlış olduğunu gösterdi. Her bitkinin her kısmı, sürekli ve kendiliğinden hareket halindeydi; sürekli ritmik bir dönüş ya da onların deyişiyle "kendi çevresinde büükülme" içindeydi.

Geceleri onların uyuma hareketlerini izliyorlardı; bitkilerin yapraklarını sarkıtmalarını ya da katlamalarını yakalıyorlardı. Bu hareketlerin hatta kalmak için gerekli olduğunu kanıtlamışlardı. Mart 1878'e gelindiğinde Charles ve Frank, geceleri açılmasınlar ya da kapanmasınlar diye yapraklarını bağlamak suretiyle onlarca bitkiyi öldürmüş bulunuyorlardı. Ev bitkilerini gözlemişlerdi; bunlar yalnızca gün içinde dışarıya bırağıldıklarında uyuyorlardı; tropikal bitkilerin uyumaya ihtiyacı yoktu. Bir dizi incelikli deney sayesinde gün ışığına çıkışının kritik bir etken olduğu sonucuna varmışlardı. Her durumda yapraklar kendiliğinden düzeliyor, üst yüzeylerini koruyordu.²⁰

Çalışmaları hiç ara vermemesizin devam ediyordu. Charles "aptalca" bir başka deneyin hayalini kurduğunu söyleyken, "Bunu denemeden rahat etmeyeceğim," diyordu. Frank'e bakılırsa, "dışarıdan bir güç onu zorluyormuş gibi" görünyordu. Söylemeye gerek bile yok, bu gerilim çok ağır geldi ve eski hastalığı sahneye çıktı. Darwin mart ayında Londra'da Dr. Clark'a göründü; bulantı nöbetleri "kaldırılamaz bir sıkıntı" haline gelmişti. Clark'ın "kuru diyeti" onu "bir bardak suya" hasret bırakmıştı; ama işe yaramış gibi görünüyordu. Clark bu meşhur hastasından ücret almayı kabul etmemiştir; Darwin de her zamanki mahcubiyetiyle mantara dayanıklı İrlanda patatesleri yetiştirmesi için ona 100 sterlin göndermiş, her şeyden önce de söz konusu Belfastli patates yetiştircisinin "son derece saygın" olduğunu güvencesi vermiştir.

Eski gemi arkadaşı Sulivan, artık Donanma Amirali'ydı; saygınla o kadar ilgilenmiyor, daha çok vahşileri dert ediyordu. Bir öksüze yardım eli uzatılmasını istemişti, *Beagle*'nın bütün subayları maddi katkıda bulu-

nuyordu. Darwin her zamanki gibi mecbur kalmıştı; Güney Amerika misyonunun medenileştirme konusundaki başarıları karşısında hayretten ağızı açık kalmıştı. Çocuk, Jemmy Button'ın torunuuydu.²¹

Romanes artık Darwin'in en önde gelen tilmiziymiidi. Tam bir Darwinci kesilen Romanes, Kew'da Hooker'la birlikte çalışmış; teşrih konusunda Huxley'ye destek vermiş; hatta denizanalarının sınırsız tepkileri hakkında yaptığı çalışmayla, huysuz Spencer'i bile etkilemişti. Huxley, Hooker ve Darwin onun Linneaus ve Kralliyet cemiyetlerine seçilmesini sağlamışlardı. Yüksekten uçan biri olmanın ötesine geçen Romanes, diz çöküp secde ederek dininden çıktı; bunda da hayret edecek fazla bir şey yoktu. Cambridge'teyken açıktan açığa ateşli bir taraftar olmuştu. Lisans öğrencisiyken yazdıığı, ödül kazanan *Christian Prayer and General Laws* [Hıristiyan İbadeti ve Genel Kanunlar] başlıklı denemesinin bütün coşkusunu artık evrim sunağına bırakmıştı. Yeni ilahı Darwin'dı.

Romanes efendisinin gölgesiydi; uzun mektuplarını yazıyor, ona yatkınıyordu. "Saygısı ve sevgisi" o kadar samimiymiidi ki Darwin'in elinden "bütün yüzeysel kusurlarına" rağmen ondan hoşlanmaktan başka bir şey gelmiyordu. Romanes'in girişkenliğini, ümitsiz hipotezleri sınamaktaki kararlılığını takdir ediyor; "Tazı gibi peşinden koşacaksın!" düsturuyla onu teşvik ediyordu. Pangenesis deneyleri başarısız olmuştu, fakat Darwin soğan aşılama deneyleri için hâlâ mutfak bahçesini sunuyordu. Spiritüalizm başka bir çıkmaz sokaktı; Romanes "Ruhlarla kazların" arasını bulamamıştı. Darwin onun "aklılı dolandırıcı" Williams dahil medyumlardan olumsuz sonuç almasını hoş karşılamıştı; medyumların aldatıcılığının "aşagilık ve rezilce" olduğuna inanıyordu.²²

Fakat özelde Romanes'in yeni inancı da sarsılıyordu. O bahar kız kardeşi ölüm döşeğinde hezeyan geçirdiğinde, Romanes onunla yine karşılaşacaklarına dair bir teminata aćlık duymuştu. Önde gelen spiritüalistlerden birini, Slade davasında savunma kurulunda yer alanlardan birini aramıştı. Acınesi bir buluşma olmuştu bu. "Çok hasta, çok sarsılmış" görünen Romanes korkunç şüphelerini kusmuştu. İkna olmak istiyordu, kesin kanıtlar gösterilmesi için yalvarıyordu; ama onun yanından eli boş ayrıldı. Birkaç gün sonra da kız kardeşi öldü.²³ Darwin bu haberin alındığında Romanes'i Downe'a çağırıldı.

Durum duygusal olarak yüklüydi. Romanes Darwinci ekibe dört yıl önce katıldığından beri kendisini gerçekçi olmayan bir şüpheciliğe kaptır-

mıştı. Kafası evrimdeydi, ama kalbi onunla işbirliği yapmıyordu. Ayaklı bir paradokstu; Charles ile Emma'nın yaşadığı iki kutuplu çelişmenin vücut bulmuş haliydi. Darwin ebedi mahkûmiyete kendisinin ahlaken nasıl isyan ettiğini açıkça anlattı. Hıristiyanlık artık ikisi için de bir seçenek değildi; fakat ne kadar çabalarsa çabalasın Romanes, Tanrı'ya da ölümsüzliğe de inanamıyordu. İşleri daha da kötüleştiren bir şey daha vardı; böyle flört ediyordu ve kısa süre sonra dindar bir eşi olacaktı. Darwin'in yardımını istiyordu.

Mesele, "korkunç derecede zor" olan o eski sorundu: "Din hakkında açıkça konuşmak." Romanes birkaç yıl önce evrimci şevkin dalgalarına ilk kapıldığında, teizmi keskin bir dille çürüten bir makale kaleme almış; fakat sonra Darwin'in beklemesi yönündeki tavsiyesine kulak vermişti. Şimdi bunu yayılmak zorunda olduğunu hissediyordu; kanaatlerinden emindi; üzgündü belki, ama okunmaya can atıyordu. Típkı bir zamanlar Doktor'un, Charles'ı Emma'ya kalbini açmaması konusunda durduramadığı gibi, onu durdurmak da mümkün değildi. Darwin ona makalesini isimsiz yayılmasını tavsiyesinde bulundu, argümanını olumlu olumsuz yönleriyle değerlendirmeye açmış olurdu. Ayrıca bildiği kadarıyla, dini akıl yürütmenin nasıl geliştiğini düşünmenin de faydası oluyordu. Darwin notlarını ve *Natural Selection*'da güdüler hakkında kaleme alıp kullanmadığı bölümü Romanes'e vererek onu karşılaşmalı psikoloji çalışmalarına yönlendirdi.²⁴

Darwin'in teşviki meyvelerini verdi ve Romanes ağustos ayında British Association'da zihinsel evrim hakkında yaptığı konuşma sonrasında ayakta alkışlandı. *The Times*'ın haberine göre, Romanes, gerçek atalar ortada olmadığı için onların yerine "vahşiler, küçük çocuklar, ahmaklar ve eğitimsiz sağır-dilsizlerden" oluşan çirkin bir topluluk geçirmiştir. Görünüşe bakılırsa bu şaibeli muadiller, "insan ile hayvanın zihinsel ve belki de ahlaken hayal edilenden daha fazla ortak yönü olduğunu" gösteriyorlardı. Her biri aşağı bir seviyede "yakalanmıştı." Darwin bütün bunlardan tat almıştı, özellikle de "büyük final"deki methiyeden. "Küçük bir maymun besle, böylece zihnini gözleyebilirsin," tavsiyesinde bulunmuþtu. Frank'in o kadar pratik olmayan bir tavsiyesi vardı: "Frankevinde bir geri zekâlı, bir sağır-dilsiz, bir maymun ve bir bebek beslemen gerektiğini söylüyor!"

Geri zekâlılara gerek yoktu, çünkü aile kendi gerilerini sunuyordu. Hensleigh, eylül ayında gözde medyumu Williams'in bir şarlatan olarak ifşa

edilmesi sonrasında, spiritüalizme delice sarılmaya devam ediyordu. Daha da aptalca olansa, artık, Williams'ın doğaüstü güçlere sahip bir şarlatan olduğunu söylemesiydi; bir keresinde, Williams'ın seanslarından birinde kirli pis giysiler içinde bir ruh gördüğünü bile iddia ediyordu. Darwin, "Şimdi bu psikolojik olarak ilginç bir durum değil mi?" diye hayret ediyordu. Hikâyeyin bir çığ gibi büyüyeceği umuduyla Williams'ı basına ifşa etmeye çalışmıştı. Medyumlardan, aşkın olanla oynayanlardan nefret ediyordu. İnsanların korkusu ve acısının bir avuç bozukluk uğruna yönlendirildiğini düşünün!²⁵

Romanes Kasım ayında, yeni kitabı elinde, Charles ile Emma'nın o sırada kalmakta olduğu Litchfieldlara doğru yola koyuldu. Nişanlısını tanıtırdı ve onlara "Physicus" tarafından kaleme alınmış *A Candid Examination of Theism'i* [Teizmin Samimi Bir İncelemesi] sundu. Darwin ümitli değildi. İnsan ha metafiziğin üzerine aklın ışığını düşürmeye çalışmış, ha gece yarısı gökyüzünü mum ışığıyla aydınlatmaya çalışmış, arada bir fark yoktu. Fakat kitabı şöyle bir karıştırmayı kabul etti, eve geldiğindeyse elinden bırakamayacağını anladı. Romanes trajik bir ruhtu. "Yapayalnız varoluş gizemini," "büyük bir üzüntüyle" kucaklamıştı; Darwin'in hiç olmadığı kadar dinden çıkmıştı. Tanrı'sız evren "sevimli ruhunu yitirmisti;" Kitabı Mukaddes'in "gün aydınlıkken çalış" hükmü, kitabın bitişinde sarf ettiği "kimse çalışmamadığında gece iner," sözleriyle ürkütücü bir güç kazanıyordu. Felsefe, "yalnızca ölüm değil, ortadan kalkma üzerine bir meditasyon" haline gelmişti.

Darwin alelacele Romanes'e bir not karaledi. Dini literatüre hoşgörüsü azdı, fakat *Candid Examination'*ı "çok büyük bir ilgiyle" okumuştı. İkna olmuş değildi. Romanes'in argümanları, Tanrı'nın evrenin başlangıcında örgütleme ve gelişme eğilimiyle madde ve enerjiyi yaratmış olduğunu reddetmiyordu. Tanrı'nın varlığından kuşkulanan mutlaka "daha insanca" da değildi; sırı bu daha "akılçi" göründüğü için böyle bakıyor du. Teizm doğrusa "akıl onun doğruluğunu araştıracak tek araç olmayabilirdi." İçgüdüsel hislerimiz cennete işaret ediyor olabilirdi, ama bunun böyle olduğunu kim söyleyebilirdi? Fakat yeni nişanlanmış olan Romanes "geri zekâlıca" bir kafadaydı, tartılamayacak olanları tartmaya hazır değildi. Mektuba "müstakbel Mrs. Romanes" için bir fotoğrafını iliştiren Darwin özür diliyordu: "Canını sıktığım için, yüzünü şeytan gör-sün diyeceksin."²⁶

***

Bütün dünya Darwin'in dini görüşlerini öğrenmek istiyordu. Şeref palyeleri üzerine yağarken, Darwin, Delfi Kâhini devresine girdi. Vaaz verenlerin, evanjeliklerin, spiritüel röntgencilerin küstahlığı ona ıstırap veriyordu. "Avrupa'daki aptalların yarısı en aptalca soruları cevaplamam için bana yazdı," diye homurdanıyordu. Arada veciz cevaplar vermeyi başardığı oluyordu: "Kitabı Mukaddes'in ilahi bir vahiy olduğuna inanmadığımı, dolayısıyla Hz. İsa'nın da Tanrı'nın Oğlu olduğuna inanmadığımı size bildirmekten üzüntü duyuyorum." Nadiren de daha üstü kapalı cevaplar veriyordu, özellikle de muhatabı onde gelen isimlerden biriyse.²⁷

Haeckel'la birlikte çalışan genç bir konta "herhangi bir dönemde bir vahiy geldiğine inanmadığı" cevabını vermişti: "Gelecekteki hayatla ilgili olarak da herkes birbirileyle çelişen belirsiz olasılıklar arasında kendi adına bir karar vermek zorundadır." Önde gelen din adamlarından E. B. Pusey'in vaazına, "Hayır, Köken'in Teoloji'yle hiçbir ilgisi yok," diye cevap vermiş, fakat kitabı yazdığı sıralarda "şahsi bir Tanrı denilen şeye inancının Dr. Pusey'nin inancı kadar sağlam olduğunu" söylemişti. Canterbury Piskoposu'na, hayır, diye karşı koymuştu; dindar bilimadamlarının bilim ile dini uyumlu kılmak üzere Lambeth Sarayı'nda düzenleyeceği "özel konferans" katılmayacaktı; çünkü "bundan herhangi bir yarar sağlanacağı" düşünemiyordu.

Kaçamaklar ve ret cevapları, açık beyanlardan daha güvenliydi. Şuraya buraya çekiştirilmeye ya da açıkça ortaya dökülmeye niyeti yoktu. Huxley piskoposları tartaklayabilir, Tyndall panteistik işlere girebilir, o da onları bu yüzden alkışlıyor olabilirdi. Fakat huzurunu ve rahibinin alkışlarını korumaya niyetliydi. Brodie Innes (Pusey'in vaazını o göndermişti), eşrafın bu sevilesi, hastalıkla ismine yapılan "akılsızca ve vahşi" saldırılardan dolayı üzgündü. Kilise bölgesi dışında çoğu konuda birbirlerine ters düşüyorlardı, Innes dostunun Hıristiyanlığı horgördüğünü de hafiften sezmişti. Yine de, "Diğerleri Darwin ve Brodie Innes gibi olsalar işler ne kadar iyi olur," diyerek gülümşüyordu.²⁸

Charles'in aslında neye inandığı, "kendisinden başka kimse için önemli değildi." Down Konağı dışında bunu yalnızca Eras ve yakın çevresinden birkaç kişi biliyordu. Yalnızca Amerika'da yayınlanan *The Index* bir itikada sahip olduğunu yazmıştı. Fakat Darwin 1879 başlarında, aile tarihine yeniden el attığında biraz daha açıldı.

Her şey, büyüğbabası Erasmus hakkında kaleme alınmış pırıltılı bir makaleyle başladı. Bu makale Almanya'da yayınlanan *Kosmos* adlı bilimsel dergide Charles'in yetmişinci doğum günü vesilesiyle bir armağan olarak yayınlanmıştı. Mart ayında Darwin yazarla, Ernst Krause'yle anlaştı; makale çevrilip kitap halinde basılacak, böylece o da biyografik bir önsöz kaleme alabilecekti. Büyükbabasının sicilini doğru düzgün ortaya koymak artık acil bir meseleydi; Samuel Butler'ın, ihtiyan Erasmus'u Darwinci pantheonun tepesine yerleştirip *Köken*'i "entelektüel bir el sürçmesi" olarak niteleyerek bir kenara bıraktığı o berbat *Evolution Old and New* [Evrim: Eskisi ve Yenisi] adlı kitabı yeni yayınlanmıştı. Charles, Butler'ın kitabı Krause'ye göndermiş; ona Butler bilimden hiç anlamadığı için kitabı "çok fazla barut ve saçma harcamaması" uyarısında bulunmuştı.

Charles büyük bir hevesle biyografinin başına oturmuştu. Tozlu mektupları ve elyazmalarını karıştırırken, neredeyse "ölülerle hasbihal kurmuştu." Mayıs ayına gelindiğinde ihtiyan Erasmus önünde elle tutulur bir halde belirmişti. Bilimi çok işe yarar değildi, çok teoriki. Fakat o ve Erasmus daha geniş kapsamlı, sosyal ve evrimci bir dünya görüşünü paylaşıyorlardı. Erasmus insancıl bir liberaldi; kendisini eğitim reformlarına ve teknolojik ilerlemeye adamıştı. Entelektüel ve ahlaki vasıfları göz alıcıydı; o da radikal bir ateist olarak görülp karanmıştı. Bütün bunlar güven vericiydi.²⁹

Güçlenmiş olan Charles, üç yıldır boşladığı kendi biyografisinin başına döndü. Babası hakkında hoş notlar karaladı: Onun müthiş gözlem ve hafıza gücünden, girişimci hislerinin harika olduğundan dem vurdu. Doktor'un zihni katı bir biçimde bilimsel olmasa da "neredeyse her şey için bir teori oluşturmuştu;" yakınlığı ve zekâsı onu oğulları için ahlaken bir fener haline getirmiştir. Charles özellikle babasının kadınlara karşı tavrını hatırlıyordu; onların duygularını nasıl ele aldığı; evlenmeden önce kendisine yaptığı, dini şüphelerini gizli tutması yönündeki tavsiyesi. Bunun iyi bir tavsiye olduğu anlaşılmıştı. Hanımlar, sıklıkla, özgür düşünen kocalarının kurtuluşunu düşünüp istirap çekiyor; bu durum kocalara da eziyet çekтирirdi.

Charles hiçbir kurtuluş göremiyor ve bu yüzden de acı çekiyordu. Artık kendisini kâğıda dökmeye başlamıştı. "Şahsi bir tanrıının varlığına ya da gelecekte bir ceza ve ödülün varlığından hiç emin olmayan ve bunlara hiç inanç duymayan biri olarak" ilahi gazaba uğrama korkusu içinde

yaşamamıştı. Bunun yerine miras aldığı “toplumsal güdülere” temiz bir vicdanla uymuştu. Özgür düşünen bir Darwin atası olması onu ne ahlaken yoldan çıkarıyor ne de kendisini suçlu hissetmesine neden oluyordu. Emma'ya ve aileye, “Büyük bir günah işlemekten dolayı bir pişmanlık duyuyorum,” güvencesi veriyordu. “Durmak bilmeksizin bilimin yolundan gitmekle ve hayatı bilime adamakla doğrusunu yaptığımı inanıyorum.”

O bu satırları yazarken, sorup soruşturma amaçlı bir başka mektup geldi. Tanrı'ya inanıyor muydu? Teizm ve evrim birbirine uygun düşüyor muydu? Hiç kuşkusuz bir insanın “ateşli bir Teist ve evrimci” olabileceği cevabını verdi; Charles Kingsley'ye, Asa Gray'e bakın. Ona gelince, “bir Tanrı’nın varlığını reddetmek anlamında bir ateist olmamıştı hiç;” ama hâlâ hiç emin değildi. Ille de bir etiket taşımı gerekiyorsa Huxley'ninki daha çok yakışıyordu: “Genel olarak (yaşlandıkça daha da fazla), ama her zaman değil, agnostik, düşünme biçimimle ilgili en doğru tanım olurdu diye düşünüyorum.”³⁰ İyice düşündüğü kafa karışıklığı içinde, zaman zaman agnostikliği konusunda agnostik olsa da on yıl içinde bu hatırlı sayılır bir şey haline gelmişti.

Biyografi onun *hüneri* değildi. Büyükbabası hakkında bu taslağı kaleme almak onu yeterince zorlamıştı. İnsanı sıkıntıdan öldürecek gibi idi; bütün yaz taslakları kesip biçmekle uğraştı. Henrietta durumun çok daha kötü olduğunu söyledi; çok uzundu, çok samimiymişti. Krause Almanca metinle uğraşırken o babasının metnini makasladı; dinen uygunsuz kaçan kısimları çıkardı. Sonuçta ortaya çıkan işten memnun olan tek kişi John Murray oldu; *Erasmus Darwin*'den 1000 adet basmayı ve kârı paylaşmayı önerdi. Bu işi üstlendiği için “tam bir aptal” gibi hissedeni Charles “bir daha asla,” “baştan çıkışın asıl işini bırakmayacağın” yemin etti.³¹

42. Bölüm

Aşağıda Solucanların Arasında

Artık daha çabuk yoruluyor ve bu duruma teslim oluyordu; gerçi hâlâ günde birkaç saat boyunca filizler ve kökler üzerine sıkı çalışıyordu. *Beagle*'dan eski arkadaşı Amiral Sulivan'a, "Başka yapacak bir şeyim yok," diye iç geçirmiştir; "insan bir-iki yıl önce ya da sonra parçalanıp gitmiş, o kadar önemli değil." Her zamanki gibi zinde olan Emma'nın bir gözü ondaydı. Onun gözetimi olmasa Charles ölümüne çalışacaktı.

Emma, Haziran 1879'da bir hafta sonu için onu Dorking'e sürükledi; ağustos ayında da Litchfieldlarla güçlerini birleştirerek bir aylığına Lake District'e çekip götürdü.¹ Evden ayrılrken yaşadığı "o ürkütücü çöküp batma hissini" üzerinden atan Charles, halinden memnundu. Corniston Water'daki Waterhead Hotel'i mesken tutmuşlar, Furness Abbey ve Grasmere'e geziler yapmışlardır. Birkaç kere de gölü aşip Litchfield'in İşçiler Koleji'nden arkadaşı John Ruskin'le buluşmaya gitmişlerdi.

Ruskin, Oxford'da Slade Profesörlüğü'nden^{*} emekli olmuş; sanat çalışmalarına yoğunlaşmak üzere Brantwood Cottage'a yerleşmişti. Darwincilik ona göre saçmayı, sebepsiz yere çok fazla çalışma yaşıyordu; fakat Ruskin "Sir Charles"ı kibarca karşılamış ve onu gezdirip yatak odasındaki Turner'ları göstermiştir. Darwin ilgisini yoğunlaştırabilmek için elinden geleni yapmıştır. Ruskin'in tablolarda "neler gördüğünə kesinlikle anlam verememişti;" ama ev sahibinin "çok gurur duyduğu" bir Titian'ı beğenmemiştir. Sonra yatak odasındaki sohbet yavaşça cinsel seçilime doğru kaymış, tavuskuşlarından, primatlardan ve kur yapmadan laf açılmıştı. Grup evden ayrıldığında, Ruskin, tavuskuşu tüylerini konu alan sanat çalışmalarıyla arkalarından gelmiştir; bu tür nesneler konusunda taşkınlığa kapılmanın konuğunu ne kadar hastalandırdığını bilememiştir. Ama di-

* 1869'da sanat koleksiyoncusu Felix Slade'in ricası üzerine Cambridge, Oxford ve Londra üniversitelerinde açılmış sanat profesörlüğü. —ç.n.

kenler her ikisine de batmıştı. Ruskin'in yaşadığı cinsel zorluklar –hayret verici bir keşifte bulunarak, genç gelinin genital bölgesinde kıllar bulunduğu göremesinin ardından evliliğinin gereklerini yerine getirememiştir– Darwinlarındaki gözlemlerine çeşni katmış, onun "bazı maymunların parlak renkli arka kısımlarına derin ve hassas bir ilgi duyduğu" sonucuna varmıştı. Haklıydı, Darwin bunu duyunca gülmüştü.²

Downe'a döndüklerinde, Haeckel geldi ve bir saat boyunca bilimin özgürlüğü hakkında "*kükreyerek*" Darwin'i iyip bitirdi. Zuppe Litchfield bile "onun bu taşın enerjikliğinde hoş bir şeyler..." görmüş olsa bile, Emma o kadar emin değildi. Charles kutsanmış sessiz bitkilerinin başına döndü. Bir bahçevan daha tutmuştu ve önceki yıl 100 sterlin döktüğü Belfast patatesi yetiştirmeye denemeleri onu üzüyordu. Yetiştirici şimdi "çok büyük sıkıntı" içindeydi, bütün işi tehlikeye girmiştir. Belki de Ticaret Odası İrlandalıları beslemek için para çıkarırdı. Daimi Sekreter "Theta" Farrer'la –Effie Wedgwood'un kocası– temas kurdu, ama faydası olmadı. Theta "Bu gibi durumlarda bakanların ne yapılacağına karar vermesi çok zordur," diye kaçamak bir cevap vermişti; Avam Kamarası'nda hep "itirazlarla karşılaşıyorlardı." Charles siyasetçilerin "hırgürle vakit kaybedip iyi bir şeyle yapmayı ihmali etmesine" öfkeleniyordu.³

Aslında Farrer'in kafası başka bir yerdeydi. Bir tek kızı olduğundan (ilk evliliğindendi) onun iyi bir izdivaç yaptığıni görmeye kararlıydı. Ida, Horace'a, Darwin'in en küçük ve nazenin oğluna âşık olmuştu. Horace'in mekanige eğilimi vardı, ama bir mesleği yoktu; hâlâ makine mağazalarında dolanıyor, babasının verdiği harçlıkla yaşıyordu. İstikbalî karanlık görünyordu ya da Horace ile Ida nişanlanmayı düşündükleri ilk andan itibaren Theta gürültüyle böyle fisildamıştı. Ida, Horace için fazla iyidi. Babası dünyevi işlerle ilgilenen bir adam olarak –Eton, Balliol, Lincoln's Inn– bir bankacı ya da avukatla evlenmesini umuyordu. Hastalık, başarısız bir Darwin işe yaramazdı.

Emma ile Charles "berbat" hissettiler, Hensleighler mahcup olmuşlardır; başları bulutlarda olan çiftse kararlıydı. Yollarını buldular ve Noel öncesinde evlilik konusunda bir anlaşmaya varıldı. Darwin Farrer'a, oğlunun rahatça geçimini sağlayacak bir miras alacağı güvencesini vermiş; bunun kanıtı olarak da Horace'a 5000 sterlinlik demiryolu hissesi vermişti. Düğün 3 Ocak 1880'de Londra'da Bryanston Meydanı'nda, Litchfield'ların hemen yan kapısı olan St. Mary Kilisesi'nde gerçekleşti. Ama iki aile

arasındaki ilişkiler hep soğuk oldu; düğün sonrası verilen resepsiyonda aileler birbirleriyle hâlâ konuşmuyorlardı.⁴

Onları bekleyen küçük fırtınalar çıktı. Downe okulu komisyonunda hizmet veren Frank, Ffinden'in başkanlığından uzaklaştırılması için bastırıyordu. Rahip sessizce çekip gitmeyecekti. Frank, "kilise bölgesinin *hukuk*-*ken* yetkili kılınmış başkanı" olarak Ffinden'in başka birinin otoritesi altında hizmet vermeye tenezzül etmeyeceğini işitti. "Yüksek Kilise mensuplarından biri olarak ne demek istediğimi anladınız mı bilmiyorum, ama masalara hizmet etmek için Rahip Ofisi'nin bir parçası da olmayacağım," diyordu. Demokrasi Ffinden'a fazla geliyordu, o da komisyona istifasını sundu. Garezinden bu notu Frank'in babasına gönderdi.⁵ Bu herkesi sınırlendirmiştir; ama Emma ile Bessy zaten uzun zamandır komşu Keston Kilisesi'nde ibadet ediyordu.

Rahipler Herkül'ün besığının yanında boğulmuş yılanlar gibi yatıyor olabilirlerdi; ama ejderin dışlarından dökülmüş gibi yeni düşmanlar ortaya çıkyordu. Darwin'i en fazla din değiştirenler kaygılandıryordu; düşman kesilen tilmizler: Mivart ve şimdi de Samuel Butler. Hele ilişğini kestiği bu evrimcilerin birbirleriyle içli dışlı olduğunu düşünmenin hiçbir faydası olmuyordu. Mivart Owen'a "Samuel Butler'in *Evolution Old & New*'unu okudun mu?" diye sormuştur. "Deliliğinin bir yöntemi var ve fazla şıyrılmış 'Doğal Seçilim' balonunun patlatılmasını sağlayacak."⁶ Owen, Mivart ve Butler şimdi Şeytan Teslisi'ni oluşturuyorlardı.

Samuel Butler, Darwin'in Shrewsbury'deki eski okul müdürenin torunuuydu. Babası Cambridge'te Darwin'le birlikte okumuş, rahiplik görevi için hazırlanmış, onunla böcek avlama seferlerine katılmıştı. Kendisinin istikbalinde de Kilise yatan Butler, Köken'i okuyup dindar bir Darwinci ve imansız kesilmişti. İsmini kullanmadan yazdığı romanları, Hıristiyanlık karşıtı bir hiciv olan *Erewhon* ile Diriliş'e yöneltilmiş kurnazca bir saldırısı olan *The Fair Heaven* [Adil Cennet] Darwin'in takdirini kazanmıştır. Butler, Downe'i iki kere ziyaret etmiş; Londra'da Charles ve Eras'la yemek yemiş, hatta *Expression*'ın çizimlerine yardımcı olmuştı. Fakat Mivart'ın muhalif eseri *Genesis of Species* onu doğal seçilimden soğutmuş, materyalistlerin suiistimalleri de konuya iyice yabancılataştırmıştı: "Korktuğum piskoposlar ve haşpiskoposlar değil," diye teslim ediyordu: "Huxley ve Tyndall gibi adamlar benim doğal düşmanlarım." Köken'i yeniden okuyup kitaptan hızla uzaklaşmış, Darwin'in evrimci seleflerini görmez-

den gelerek dünyayı aldattığı kanaatine varmıştı; *Evolution Old and New*'da bu kesimin davasını üstüne almıştı. Kitap bu konudaki sicili doğrultacak, Erasmus Darwin'i dejenere torununun üstüne çıkaracak, doğadaki hareket ettirici gücün madde değil akıl olduğunu ileri sürecekti. Butler, hayatın doğal seçim yoluyla mekanik bir biçimde değil; alışkanlıkların değişmesi yoluyla bilinçli olarak değiştiğinde ısrar ediyordu.⁷

Butler, *Erasmus Darwin*'i şahsen ele almaya hazırıldı. Şaşırıcı olmayan bir biçimde, Darwin kitabın önsözünde Krause'nin kaleme aldığı makalenin çevirisinin hatasız olduğunu doğruluyordu. Makalenin Almancada, *Evolution Old and New*'un yayınlanmasından önce yayınlandığını belirtmişti. Fakat Butler, çeviride ancak kendi kitabının çıkışmasından sonra yازılmış olabilecek paragraflar bulunduğuuna işaret ediyordu; Erasmus'u "kimsenin imrenmeyeceği bir düşünce zayıflığı ve zihinsel bir tarih hatası" olarak gösterip islah etme yönündeki girişimlerin bertaraf edilmesi de buna dahildi. Darwin, Krause'nin Almanca metni çeviriden önce düzelttiğini kabul etmişti; ama "bu o kadar yaygın bir uygulamaydı" ki belirtmeye değer görmemişti. Butler bu sözleri, hakaretin kasti olduğu anlamına çekmişti. Bir zamanlar iğneleyici Darwincilik karşıtlarının merkezi olan *Athenaeum*'a Darwin'in *Evolution Old and New*'a dair kınayıcı sözlerini örtüp gizlediği, kendi laflarını "tarafsız" bir üçüncü şahsin ağzından dile getirdiği şıkâyetinde bulunmuştu.⁸

Emma, Butler'in kaleme aldığı "kin dolu tiksindirici mektup" üzerine patladı. Charles mektubu nefretle karşıladı. Cahilce teolojik saldıruları kaldırabilirdi; ama okuryazar dünyasının karşısında "sahtekârlık ve yalancılıkla" suçlanmak fazla ileri gitmek oluyordu. Çok geçmeden bir ateist ya da neo-Malthusçu olarak tanınacaktı. Bu gelişmeler onu kendi kendisini aklamaya çalışarak kendisine işkence ettiği bir ruhi bunalıma sürüklendi. Şubat ayında bir hafta boyunca cevap mektupları yazıp tavsiyelerini almak üzere aile bireylerine postaladı. İlkini kimse beğenmedi, ikinciği görüş ayrılığına yol açtı, Litchfield'in bir hukukçu olarak tavsiyesi de Butler'ı tümüyle unutması oldu: "Aksi takdirde *tam da* onun istediği sonuç doğacak... Fransızların dediği gibi bir 'Butler-Darwin vakası' olacak." Huxley bu görüşe katılıyor, Mivart'ın "Butler'ı ısırıp ona Darwin fobisi bulaştırmış olduğundan" şüpheleniyordu: "Ürkütücü bir hastalıktır, buna yakalanıp da elini kolunu sallaya sallaya ortada dolaştığını gördüğüm bütün piç kurularını öldürecekim."

Cevap sessizlikle boğmak oldu. Darwin Huxley'nin tavsiyesine kulak vermişti, kendisini savunmanın ıstırabına düşmediği için müteşekkirdi. "İdama mahkûm edilmiş de cezası tecil edilmiş biri gibi hissediyorum," diye soluyordu canından bezmiş bir halde. Butler doğal olarak kendisini Darwin'den önceki evrimcilerden biri gibi hissediyordu, kasten görmezden gelmemiştir. Ona göre Darwin'in suskulugu suçunu üstü örtülü olarak kabul etmesinden ileri geliyordu.⁹

Bahar 1880, bir kuşağın göçüp gitmekte olduğunu üzücü bir biçimde hatırlattı. Josiah'nın öldüğü haberi geldi. Emma'nın ağabeyi 85 yaşındaydı. Charles Hensleigh'i "dünyaya böyle iyi huylu biri gelmemiştir," diye teselli ediyordu. Emma, Charles kendisini pek iyi hissetmediği için ağabeyinin cenazesine gidemedi. Charles, Fox'un gömüldüğünü görecek kadar da iyi hissetmemiştir. Yıllardır birbirlerinden ayrı düşmüşlerdi, ama canlı hatırlalar dostluklarını ayakta tutmuştu. Charles, başını *Movement in Plants*'in taslaqlarından kaldırılmış; gözlerini kapamış, elli yıl geriye gitmiştir. Christ's College'da yaptıkları kahvaltlarda Fox'un "zekâyla dopdolu görünen parlak yüzü" gözünün önüne geliyordu; kuzeninin sesini bile "sanrı çalışma odasındaymış gibi açıkça" duyabiliyordu.¹⁰

Huxley Kraliyet Enstitüsü'nde yapacağı konuşmaya "Türlerin Kökeni'nin olgunlaşması" başlığını verdiği zaman geçiyor olmaliydi. Köken'in yayınlanmasından bu yana 21 yıl mı geçmiştii? Emma ona ipucu verene dek Darwin başlığın "konunun olgunlaşmasını" ifade ettiğini düşünüyordu. Tabii ki Huxley, Darwin'e bilim kapısının anahtarını sunuyordu. Konuşması bir propagandaydı; böyle olduğu için de Köken'den önce 1859'da "büyük ve ani fiziksel devrimlerin, toptan yaratımların ve yok oluşların" devrin geçer akçesi olduğunu savunan bir çarpitmaydı. (Durum hiç de konuşmada savunulduğu gibi değildi; Owen tek tip sürekli yaratılış teorisile 1850'lerde dünyayı ciddi biçimde ilerletmişti.) Bulldog elinden geleni yapıyordu. Charles konuşmaya ilgili haberleri, Abinger'da Farmerlarla yaptığı tatilde okudu. Aileler birbiriyle yeniden konuşmaya başladığından Theta'ya kıkırdayarak basındaki haberlerden bahsetti. Sonra konuşmanın metnini okudu. Çok sinsi yollardan ilerleyen bir çarpitmadı bu. Başı çeken büyük düşüncesinden –doğal seçim– ömrünün yarısını verdiği bu kuramdan bahsedilmemişti bile.

Huxley seçim konusunda her zaman tarafsız olmuştu. Şimdi artık Mivart ile diğer eleştirmenler kazanıyordu. Doğal seçim, tehlike altında ge-

miyi hafifletmek için alçakça denize atlıvermişti; gerçek “evrim olgusuna” duyulacak inancın önünde bir engelmiş gibi. Bulldogun kuyruğu bacaklarının arasına sıkışmış olmaliydi. Darwin, bazen doğal seçilimi “hayli ikincil önemde” gördüğünü kabul etmişti. Başka bazı zamanlarda, bir bitkinin bazı “yararsız” parçalarının hayatı kalma açısından değerini keşfettiğinde doğal seçilimin her yere yayıldığını anlamıştı. Ama “tanrısı ‘Doğal Seçilim’in” var olup olmadığından bir an olsun kuşku duymamıştı. Gerçek inananların bu kadar az olduğuna üzgündü. Dünyanın yüzünü evrime çevirmiştir; ama aslında kimsenin, en yakın destekçilerinin bile yüzünü doğal seçilime çevirememiştir.¹¹

Nisan ayındaki iyi haberlerin büyük bölümünü, Gladstone'un sürdürdüğü parlak seçim kampanyası sonrasında Torylerin ezici bir yenilgiye uğraması oluşturuyordu. 70 yaşındaki Gladstone ahlaki bir haçlı seferiyle ikinci kez başbakanlık koltuğuna oturdu; İngiliz bayrağı bütün insanlığın üzerinde, Mısır'da ve Transvaal'de, İrlanda'da ve Ortadoğu'da dalgalandı. “Merhamet ve kârlar bir araya gelmiş, ekonomi ve barış öpüşmüştü.” Oğlanların inatçılığına rağmen Emma ile Charles kendilerinden geçmişti. Frank “peki umursamıyor” diye Emma omuz silkiyordu. George “yanlış bir biçimde biraz umursuyordu;” Litchfieldların görüşü ise “tam aksi yöndeysi.” Fakat Emma ve Charles bütün ülkeyi arkalarına almışlardı ve köydeki Elizabeth Teyze de onların patlattığı “zihinsel şampanyayı” paylaşıyordu. Liberal dalgayla suyun üstüne çıkan Charles, Abbott'a “iyi bir dava olan hakikat davası adına takdire şayan çabalarında büyük bir içtenlikle” başarı dileyerek “mükemmel dergisi” *The Index*'e büyük bir katkıda bulunmuştu.¹² Darwin'in itikadı hâlâ “özgür dindi.”

Fakat liberalizmin de bir sınırı vardı. Partinin aşırı ucunda yer alan Bradlaugh nihayet Northampton'dan parlamentoya seçilmişti. Knowlton davasını kaybetmesinin ardından hukuki prosedürlerdeki ustalığı onu ve Besant'ı hapse düşmekten alikoymuştu, ama şöhretini geri kazanmasına hiçbir faydası olmamıştı. Hristiyan ulusu artık, yeminli bir ateist ve hüküm giymiş bir müstehcenlik tellalının Avam Kamarası'na girebilmek için İncil üzerinde el basıp yemin etmesi ihtimaliyle karşı karşıyaydı. Parlamenteler bu çirkinlik karşısında patladı. Bradlaugh'u devre dışı bırakmak için parlementer prosedürün bütün numaralarına başvuruldu. Tanrı'ya atıfta bulunan bağlılık yeminini etmesi yasaklandı, Quakerların yaptığı gibi “onay vermesi” engellendi. Ateistler doğaları gereği ahlaksızdı; kelimelerinin hiçbir anlamı

yoktu, Avam Kamarası mensupları onlara kucak açamazdı. Northampton'ın yeniden seçime gitmesi gerekiyordu, sorumluluk gösterilmesi lazımdı.

Mayıs ayının sonuna gelindiğinde ateizm yakıcı bir konuydu. Seçim komisyonları için için yanıyordu; basın, alevleri körükleyordu ve “Bradlaugh” da her evde duyulan bir kelimeydi. Sekülerler kargaşanın içine atılmışlardı. Genç bir anatomi hocası olan, evrimi popülerleştiriren isimlerden Edward Aveling, Besant’la birlik olmuştı (ikisi de evli olmalarına rağmen, başka biçimlerde de birlik olmuşlardı); ülkeyi dolaşıp konuşmalar yapıyor, kalabalıklara Hıristiyanlığın ikiyüzlülüğü ve sivil özgürlüklerin askıya alınmasıyla ilgili nutuklar atıyorlardı. Aveling, Bradlaugh’un gazetesi *National Reformer*’a yazıyordu. Aslında parlamentodaki mücadele başladığında, iki yıl önce bir öğrenci dergisinde yayınladığı makalelerin devamı niteliğinde “Darwin ve Eserleri” başlıklı bir diziye devam ediyordu. Darwin, Aveling’e yazıp öğrenci dergisindeki ilk sunumları için teşekkür etmiş, ilerde yapacağı yayınları da görme ricasında bulunmuştu.¹³

Ama bu iki yıl önceydi. Darwin artık yeni yeni öne çıkan Aveling’e yazdığı o mektubun geri dönüp başına musallat olacağı kaygısı taşıyordu; ahlaki şaibeli paçoz din karşıtları, özel yazışmaları yayımlamayacak kadar yüce gönüllü degillerdi. Taşra kilisesi mensubu bir beyefendinin bu tür sefillerle kamusal ilişkiler kurması hoş görülemezdi. Darwin risk almıyordu. *Movement of Plants*’i Murray’e gönderdi ve haziran ayı başında Southampton'a William ile Sara'nın yanına gitti. William'la özgür düşünüleli *Index* hakkında konuştu; derginin Amerika'da İngilizlerin meraklı gözlerinden uzakta güvende olduğunu sanıyordu. İkisi de *Index*'i yutarcasına okuyorlardı; fakat İngiliz gazetelerinin o sıralarda ateizm hakkında kopardığı şamataya bakılırsa, dokuz yıl sonra Charles'in Abbot'in *Truths for the Times*'na verdiği desteği temizlenmesi gerekecekti. İngiliz manşet yağmacıları bunun üstüne atlayıp İngiltere'de yayinallyabilirlerdi. Abbot'a daha yenice cömert bir katkıda bulunmuş olan Charles biraz mahcubiyet duydugundan işi William üstlendi. William samimi sözlerle süslü bir mektup gönderdi, fakat patavatsızca “Babamın... sözlerinin bu amaçla kullanılması gibi bir niyeti olmamıştı,” diye yazdı. Oysa sözler elbette tanıtım kopyası için gönderilmişti; kanıtlar Abbot'taydı.¹⁴ Ama Abbot yine de bu istege uydı.

Downe'da işler birikiyordu, ama Charles da zaten böyle olmasını seviyordu. Solucanlar yine başlıca meşgalesi olmuştu, bütün aileyi bu işe ko-

şuyordu; Theta'ya bile Abinger'daki Roma kalıntılarından toprak örnekleri göndertmişti; eh, attığı çamuru telafi etsindi. Darwin tavsiye, kredi ve dinleyici ricalarına gark olmuştu. Birmingham'daki bir komisyona, yerel araştırmaların teşvik edilmesinin ödülü olarak 25 sterlin bağışlamak ya da Lewisham ve Blackheath Bilim Derneği'ni Down Konağı'nda ağırlamak bir şey değildi. Fakat işleri önce geliyordu, Emma da bu konuda onu temin ediyordu. Kırk yılın ardından Charles'in öncelikleri onun öncelikleri haline gelmişti ve "yaşamasının koşulu hiç çalışmaması olduğunda," Emma "onun ölmesini dileyebilirdi."¹⁵

Darwin ağustos ayında bir mola vermeye ihtiyaç duydu; Cambridge'te yerleşmiş olan Horace ile Ida da onları davet etti. İhtiyar bir adam için bu yolculuk göz korkutuydu. Onu harekete geçirecek bir komut, hazır bekleyen bir ipek cüppe olmadığından yaklaşık 110 kilometrelilik yol hakkında mızmızlanmaya başladı. Londra'nın karman çorman tren istasyonlarında bulunma ihtimali yüzünden içinde bir panik baş gösterdi. Bu yüzden de Emma bir parça katıksız lüks planladı. O ve oğlanlar, Charles'in rahat seyahat edebilmesi için özel bir trende yer ayırttılar. Tıpkı ülkeyi dolaştığında Kraliçe'nin yaptığı gibi, yerini değiştirmeden maiyetiyle kalabilirdi. Yolculuk günü geldiğinde Darwin kraliyet mensupları gibi yaklaşık 10 kilometre ötedeki Bromley'den yola çıktı; tren, Londra'nın Victoria İstasyonu'nda yolunu değiştirip şehrin içinden King's Cross'tan çıkış Cambridge hattına girdi. Lüks, birinci sınıf bir rahatlık içinde oturmuş geride bıraktıkları gecekonuları ve gaz doldurma duraklarını izliyorlardı. Emma şehrə o kadar yabancı kalmıştı ki "küçük bir kiliseyi" St. Paul Katedrali zannetti.

Gezileri Cambridge'te gevşek, rahat bir haftayla başladı; Horace ile "çekici eşi" onlara görülmesi gereken yeni yerleri gösterdiler. Emma Trinity Şapeli'nde org dinledi, gezilerinin duraklarında ona özel sunumlar yapıldı. Charles koluna girip onu St. John's College'in avlularında gezirdi, King's College Şapeli'nin "görkemini" hayranlıkla izlediler; burası Charles'a utançla eski zamanları, Herbert'i ve Glütonları hatırlatıyordu. Cambridge'te hâlâ sıkı oynanıyor, uzun saatler boyunca içiliyor ve disiplin görevlileri atlatılıyordu; kadınlar için açılmış yeni kolejlerin de geri kalır yanları yoktu. Charles her yerde, "hayatının ilk yıllarından sahnelerle" arzuyla bakıyor; içinde bu sahneleri son görüşü olduğu şüphesi taşıyordu.

Eylülde eve döndüklerinde *Movement in Plants*'ın taslağını cilalama ya koyuldu, devasa bir iştı bu. 600 sayfa, 196 ahşap baskından oluşan ki-

tap onun en büyük botanik kitabıydı; Charles hendekteki su birikintisi kadar da can sıkıcı olduğundan şüpheleniyordu. "Olguları gözleyip öğüterek sonuç çkarın bir tür makineye dönüştüm," dediği duyuluyordu iç çekerek. Boş verecekti; Almanca çeviriyi ayarlamıştı nasıl olsa, solucanlarla ilgili bir sonraki kitabını yazmaya koyuldu. Bu arada postadan gelenler birikmişti; dosyalanacak olgular, kabul edilecek şeref payeleri, geri çevrilecek davetler; çoğu öğleden sonra şöminenin yamacında, döşemesi at kilindan devasa bir sandalyeye oturup yarım düzine kadar cevap kaleme alıyordu.¹⁶

13 Ekim'de Aveling'den korktuğu mektup geldi. Darwin'in teşviklerini unutmamıştı. Aveling *National Reformer*'da yayınlanan evrimci makalelerini bir kitapta topluyordu; kitabı Darwin'e ithaf etmek için de izni istiyordu. Kitap "dostları Mrs. Annie Besant ve parlementer Charles Bradlaugh'ın editörlüğünde" "Uluslararası Bilim ve Özgür Düşünce Kitaplığı"ndan çıkacaktı. Zarfın içinde Alman doktor Ludwig Büchner'in (sert materyalist kitapları Darwin'in raflarında bulunuyordu) hazırladığı bir broşürün Besant'ın yaptığı bir çevirisi ile Kitaplık'ın İngiliz "okur kitleleri" arasında "din karşıtlığı" yaymayı amaçladığını belirten açıklayıcı bir not da bulunuyordu.

Din karşıtlığı yeni bir şey değildi. *Köken* ile *Türeyiş*, bunu yillardır kibar bir biçimde yayiyorlardı. Darwin'i asıl titreten, çevresinde kimlerin bulunacağıydı. Aveling'e dört sayfalık, dikkat çekici bir biçimde "özel" ibaresi taşıyan bir mektupla karşılık verdi. Hayır, ithafa izin vermiyordu; "gerçi beni şerefleştirmeye niyet ettiğiniz için teşekkür ederim." Darwin, ithafin "bir ölçüde genel olarak yayını," Uluslararası Kitaplığı, "onayladığı anlamına geleceğini" söylüyordu; oysa Kitaplık "hakkında hiçbir şey bilmiyordu," editörleri gayet iyi bilmesine rağmen bu gerekçenin ardına gizlenmişti.

Üstelik, bütün konularda özgür düşüncenin güçlü bir savunucusu olsam da bana öyle geliyor ki (doğru da olabilir yanlış da) Hıristiyanlığı ve teizmi doğrudan hedef alan argümanlar halkı pek etkilemiyor, düşünce özgürlüğünü teşvik etmenin en iyi yolu, insanların zihinlerinin yavaş yavaş aydınlanmasıdır ki bu da bilimin ilerlemesinin bir sonucudur. Dolayısıyla benim amacım her zaman din hakkında yazmaktan kaçınmak olmuştur, kendimi bilimle sınırlıyorum. Fakat dine yönelik doğrudan saldırılara herhangi bir biçimde yardım etmem halinde ailemin bazı mensuplarına vermiş olacağım acı yüzünden aşırı derecede taraflı davranış yapmış olabilirim.

Bu satırlarda hayatı boyunca Hıristiyanlarla içli dışlı olmuş, bütün huzuru dindar karısı ve kızlarına bağlı olan bir adam konuşuyordu. "Yavaş yavaş aydınlanma" her zaman onun lüksü olmuştu, din konusunda ketum olmak da pratiği. Şimdi Aveling'in gönderdiği taslaklar bile dokunamayacağı kadar kızgındı. "Yaşlıyım, gücüm de çok az, taslaklara bakmak (deneyimlerimden bildiğim kadarıyla) beni çok yoruyor." Hâlâ kendi yoldaydı.¹⁷

O sonbahar hayat, akrabalarının teklemelerine tanık olmasıyla başladı. Leith Hill'deki kız kardeşi Caroline kalbinden yana sıkıntılıydı, artrit yüzünden de aksiyordu. Charles ve Emma'yı davet etmiş ama onlara ayak uydurmakta zorlanmıştı. Fanny Wedgwood da kalbinden rahatsızızdı; gerçi Ras'ı ziyaret ettiklerinde, Fanny çay saatinde onun elini tutmak için tekerlekli sandalyesinin tekerlerini çevire çevire Queen Anne Street'ten inmişti. Ras'ın durumu pek iyi değildi. Uzun zamandır böyle bitkin bir hali vardı. Zaman ve afyon onu harap etmişti; sürekli bir acı içindeydi, evden nadiren ayrılabilirdi. Emma'nın son kız kardeşi, ufak tefek Elizabeth de eve kapanmıştı; kördü ve çoğulukla da yatağa bağlıydı. Elinde bastonu sendeleyen eğri görünümüyle, on yılı aşkin bir süredir Downe'in demirbaşı olmuştu; ama artık Trowmer Lodge'da kahiyordu; canı çekilmiş, kimi kimsesi kalmamıştı; uşakları Wedgwood zenginliğinden nasiplenmeye çalışan "dilencileri ve sahtekârları" kovuyordu. 7 Kasım Pazar günü öldü, 85 yaşındaydı. Aile çevresinden küçük bir grup kilisenin avlusunda Peder Ffinden'in yönettiği cenaze törenine katıldı. Emma bu ölümü sakin karşıladı, Elizabeth'in huzura kavuşması karşısında "sevinçten başka bir şey" duymuyordu.

Doğal seçelim bir eleştiri barajı altında devam ediyordu; Mivart'ın haleti de hükümetin düzenlediği, Sir Wyville Thomson tarafından gerçekleştirilen bilimsel amaçlı son dünya seyahatinde hazırlanan zooloji raporunun üzerinde dolanıyordu. *HMS Challenger*'daki çabalarından ötürü kendisine şövalye payesi verilen Thomson (bu Darwin'in seveceği bir unvanı), küçümser bir dile, evrim teorisi için "türlerin evrimini, yalnızca doğal seçelim rehberliğinde son derece büyük bir çeşitlenmeye bağlayan kuram" diyordu. Darwin yaralanmış, yarasını da göstermişti. *Nature*'da yayınlanmak üzere kaleme aldığı bir mektupta "Sir Wyville Thomson türlerin evriminin yalnızca doğal seçilime dayandığını söyleyen bir kişi gösterebilir mi acaba?" diye hırsla soruyordu. Kendisinin *Variation of Ani-*

mals'ta yaptığı gibi çok sayıda ek sebebi peş peşe sıralayarak bir geçit töreni yapan olmamıştı hiç; sıraladığı sebepler arasında "uzuvların kullanılıp kullanılmamasının etkileri" ve "diş koşulların doğrudan etkinliği" de yer alıyordu. Evrim birçok sebebi olan bir ihti; bunu kabul etmişti. Bu kaba karikatürlerin hiçbir yararı yoktu. Thomson'inki, "teologlar ve metafizikçilerin bilimsel konular üzerine yazdıkları sıklıkla standart bir eleştiriyydi." Darwin "saygısız bir dil" kullanmaya can atıyordu, ancak Huxley onun küfretmesinin önüne geçebildi.¹⁸

Kusur bulma ve yersiz itirazlarda bulunma çabaları arasında, Darwin himayesini sunmaya devam ediyordu. Wallace'ın hâlâ işi yoktu. Yetersiz yatırımları bunalım döneminde suyunu çekmişti, o da iki çocuğuna gündüz devam edebilecekleri bir okul bulabilmek için Croydon'a taşınmıştı. Yıllık 60 sterlini bulan sabit geliri ve yazılarından kazandığı ufak tefek ilave gelirlerle, ailesini "en ekonomik biçimde" destekleyemeyecek durumdaydı. Bu onun için "giderek büyüyen bir endişe kaynağıydı" ve 50'lerini süren bir doğabilimci için de biraz utanç verici bir durumdu. Bir yıl önce Epping Ormanı müdürlüğü onu Darwin, Hooker ve Lubbock'un destegine rağmen işten çıkardığında Wallace o kadar büyük bir sıkıntıya düşmüştü ki dostu Arabella Buckley, Lyell'in eski sekreteri, onun için ricacı olmuştu. Darwin'e, "orta karar bir iş" bulunup bulunamayacağını sormuştı.

Darwin, Wallace'ın doğa tarihine hizmetlerine karşılık Kraliyet tarafından kendisine emekli maaşı bağlanabileceğini düşünmüştü. Hooker bu fikri alaya alıyordu. Wallace "bu mertebeye layık olma vasfını korkunç derecede" yitirmiştir; hem spirİüalizme yakınlığı yüzünden hem de gelegenin küre biçiminde olduğunu, dünyanın düz olduğunu savunan zengin bir fanatiğe kanıtlaması sonrasında kazandığı bahis bedelini onursuzca cebine indirdiği için. (Bu vakayla ilgili dava on yıl sürmüştü; Wallace'a bahis miktarı olan 500 sterlinin tamamına, daha da fazlasına mal olmuştu.) Yine de Hooker noktayı koydu: "Kat'i bir yoksulluk içinde olmayan birinin hiç şansı yoktu ve Wallace'ın iddiası da ihtiyaç içinde olmasından çok iş bulamamasıydı." Darwin teslim oldu –Wallace'ın kabahatleri "bir kere bile olsun" aklına gelmemiştir– ve Buckley'ye durumun ümitsiz olduğunu bildirdi.¹⁹

Darwin, Wallace'ın safdilliği karşısında köşesine siniyor; bilimsel olarak aklının başında olup olmadığından "hayli kuşku duyuyor" olabiliridir –Romanes Wallace'a yaptığı ilk ziyaretten "astroloji hakkında biraz..."

acayıp olmasına” gülerek dönmüştü– fakat onun doğal seçim konusundaki âlicenaplığını hiç unutmamıştı. O sıralarda, Kasım ayında, emeklilik meselesini yeniden açması için bir sebep daha vardı. Wallace’ın o zamanına kadar kaleme aldığı en iyi kitap olan *Island Life* [Ada Hayatı] eleştirmenler tarafından ayakta alkışlanmıştı. Bu bağdaşmazlık Hooker’ı çarpmıştı: “Böyle bir adamın spiritüalist olması, bütün bitkilerin bütün hareketlerinden daha inanılmaz bir olay,” diyordu. Hooker kitabı “muhtesem” olduğunu düşünüyordu; ona ithaf edilmişti, pekâlâ böyle düşünebilirdi. Darwin bu anı yakaladı. Lubbock’un ondan yana olduğunu biliyordu; o da Wallace’ın “karakterinin başlıca özelliği olan diğerkâmlığının” bir başka hayranıydı. Darwin Huxley’yi de yanına aldı ve Hooker’ın bileğinibüktü. Huxley meseleyi X Kulübü’nden dostu, Kraliyet Cemiyyeti Başkanı William Spottiswoode’ya açtı; Spottiswoode Gladstone’ya hitaben bir teklif kaleme aldı. Gladstone’u Downe’da ağırlamış olan Darwin, bu şerefin iade edilmesini bekliyordu. Bu emekli maaşının bağlanması “kadar çok istediği bir şey pek olmamıştı” ve dilekçeyi Downing Street 10 Número’ya bizzat sunmak için “Londra’ya memnuniyetle gelebilirdi.”²⁰

Kendisi de dokunaklı bir önerge kaleme aldı; Wallace’ın “doğa tarihi sevgisi”ne, işsiz olmasına, yatırımlarının başarısız olmasına, yayınlarının acıacak düzeyde gelir getirmesine, “Tropikler’e açıldığı için” –Tanrı’nın lütfu ve aile serveti sayesinde oralara Charles da gitmişti– sağlığının zayıflığına işaret ediyordu. Nihai taslak Noel’den önce hazırlanmıştı, Darwin alelacele imza toplamaya girişti. Emma “onun Wallace meselesiyle dolu olduğunu, o kadar ki kendisine hiç zaman ayırmadığını” düşünüyordu; solucan kitabını kastediyordu. Bu önerinin o yıl parlamento yeniden açılmadan önce Gladstone’a ulaşması gerekiyordu. Emma tatillerde o yılın muhasebesini çıkarırken, Charles “güzellik” meselesiyle ilgili eski ağız dalaşı muhatabı Hindistan Eski Bakanı Argyll Dükü’nün yardımını aldı. Dük hazretleri Başbakan'a teklifi kabul etmesi çağrısında bulundu ve dilekçe de Ocak 1881'in ilk haftasında Koca İhtiyar Adam'a ulaştırıldı. 12 tane hakikatli Darwinci'nin imzasını taşıyordu.

Kraliçe'nin ayın 6'sında yapacağı konuşma öncesinde Gladstone Darwin'e, Wallace'ı altı ay gecikmiş olan, yıllık 200 sterlinlik orta karar bir emeklilik maaşı listesine önereceğini yazdı. Buna çok sevinen Darwin, haberİ Wallace'a 58'inci doğum gününde verdi; ayrıca ona teşekkürlerini sunmanın yolu yordamıyla ilgili akıl hocası yaptı.

Wallace 200 sterlinini alırken Emma da aile hesaplarının muhasebesini tamamlamış, Charles'in o yılki 8000 sterlinlik yatırım gelirlerinden artan miktarı çocuklara dağıtmamasına izin vermişti.²¹

Eski tartışmalar, uyuşmazlıklar hâlâ Darwin'in başına musallat oluyordu. Butler tipki Huxley gibi tarihi yeniden yazmakla meşguldü; ama kendisini ve diğer evrimcileri Darwinci bir komplonun kurbanları gibi gösteriyordu. *Unconscious Memory* [Bilinçdışı Hatıra] adlı kitabında Darwin hakkındaki suçlamaları –sahtekârlık ve yalancılık– tekrarlıyor, ihtiyar Erasmus'un biyografisi hakkında özel yazışmalarını yayinallyarak açtığı yarıyı derinleştiriyordu.

Mesele aile içinde münakaşaşa dökülmüştu, Darwin ise debelenip duruyordu. Oğulları, *Erasmus Darwin*'ın satılmamış kopyalarının içine Almanca metnin çeviride değiştirildiği yönünde açıklayıcı bir not konmasını istiyorlardı. (Krause'nin o paragrafları Butler'dan alıntıladığını anlamışlardı.) Fakat Litchfield'lar sessizlik telkin ediyordu. Dostları Leslie Stephen, *Cornhill Magazine*'in editörü, Köken'in ardından inancını yitiren şimdiden “Tanrı olarak Darwin'e hayranlık besleyen,” papaz cüppesini çıkarmış bu din adamı araya girip meseleyi halletti: Sessizlik tam da Butler'in “suratına yemeyi hak ettiği tokattı.” Fakat “bilimsel oğullarından biri” ailenin tereddütleriyle kendini bağlamayacaktı. Darwin'in hislerini bilen Romanes, herkesin ortasında gürültülü bir tokat ayarladı. Butler, Darwin'e göre “psikolojik olarak ilginç bir vakayıdı;” ama Romanes'e göre “her tür horgörünün az geleceği bir çılğın – kötücül bir damarı olmasa acıma konusu olacak bir adamdı.” “Cezayı” hak etmişti ve o da *Nature*'da Butler'ın kusurunu suikastçı karakterinde bularak bu ağır cezayı kesiverdi.²²

Charles daha ağırbaşlı konulara dönmüştü; başa çıkması daha kolay olan solucanlara ve domuzlara. Domuzlarda rastlanan bir çeşit suçiçeği hastalığı köy civarında çok sık görülyordu ve bu yüzden sıkı bir kuantantina uygulanıyordu. Downe kardan mahsur kaldığından, Charles'in çiftçilerin hayvanlarını yolun öte yakasına geçirmelerine izin vermek için her gün yargıcı olarak talimat çıkarması gerekiyordu. Günler akıp giderken, Charles kamusal sorumluluğun yükünü omuzlarında hiç olmadığı kadar fazla hissediyordu. Kovalevsky'ye koca bir kutu Rus çayı için teşekkür ederken, “Hayatım bir saat gibi düzenli ve yeknesak akıyor,” diye Mizıldanmıştı: “Yeni kitabımda kesin, ama keder verecek kadar yavaş ilerleme kaydediyorum.”²³

Alacakaranlık yılları tuhaf hatırları canlandırmıştı. Şubat sonunda Charles Emma'yla birlikte şehrə indi, Litchfieldlarda kaldılar. Charles, Woodhouse'da geçirdiği gençlik günlerindeki bir Owen'dan, Sarah'dan, kız kardeşi Fanny'nin Londra'da bulunduğuunu duydu; Fanny şimdi 70 yaşındaydı ve duldu. Kısa bir görüşme umuyordu, belki de son kez görüşeceklerdi. Londra'ya bu gezilerinde, onun için kıymetli olan başka ilk görüşmeler de ayarladı. Onca yıldır onu eleştiren Argyll Dükü'nü aradı. Argyll Malikânesi'nde baş uşak tarafından içeriye buyur edilen Charles'ı sıcak bir biçimde karşılayan Dük, Wallace'a yardım ettiği için Charles'in gönülden teşekkürlerini kabul etti. Siyasi sohbet konuları boldu; Transvaal'deki çatışma, İrlanda'da toprak reformu, Downing Street'te düşmesinin ardından Gladstone'un sağlık durumu; uzun ve "son derece dostane" bir sohbetleri oldu. Dük Darwin'in korktuğu gibi, "hiç de kendini beğenmiş biri değildi;" ama sohbet kaçınılmaz olarak din meselesine gelip takıldı.

Argyll'in karşısında İngiliz bilimini sarsan, insanları hayvana çeviren, doğadan Akıl'ı çıkaran adam oturuyordu. Herkes gibi Argyll de Downe bilgesinin aslında neye inandığını öğrenmek istiyordu. Geride kalmış onca yılı çağırıyordu; tartışmalarından parçalar çekip çıkardı. Orkideler ve harika tasarımları: Darwin gerçekten de bunların şans eseri bir evrim olduğuna mı inanıyordu? Argyll, "bunlara bakıp da onları Akıl'ın etkisi ve ifadesi olarak görmemenin imkânsız" olduğunu ima ediyordu. Darwin cevap vermeden önce ona "çok sert" baktı. Evet bu görüşün "nasıl ezici bir güce" sahip olabileceğini görüyordu.²⁴ Ama ciddiyetle başını iki yana salladı, bu görüşü artık kabul edemiyordu.

Darwin Downe'a geri döndüğünde, bir milyon bireysel aklı iş başında gördü; daha kesin bir dille yaklaşık yarım hektar başına 53.767 aklı. Solucanlar akıllı yaratıklardı, o da onların nasıl akıllı olduklarını anlamaya başlamıştı. Evin içinde, artık daha fazla yeri olması için çalışma odasına çevrilmiş bilardo odasında deneyler yapıyordu. Solucanlar odanın her yerine dağılmıştı, cam saksılar içinde toprağı ezip toz haline getiriyorlardı. Darwin geceleri başlarına dikiliyor, üstlerine ışık tutuyordu: mumlar, parafin lambaları, hatta kırmızı ve mavi camlı lambalar. Yalnızca güçlü bir ışık huzmesi bir reflekse sebep oluyor, solucanlar Bernard'ın peltekçe söyleyişiyle "tavşan gibi" fırlayıp yuvalarının içine dalıyorlardı. Isı küçük bir farklılık yaratıyordu, yakınılarında tutulan kızgın bir şömine kariştıracısı bile. Sese duyarlı değildilerdi. Bernard ışıklık çalmış, Frank basonu-

nu çalmış, Emma piyanosunu tıngırdatmış, Bessy çığlık atmıştı; ama solucanların hiçbiri de tepki vermemiştir. Dokunma farklı bir etki yaratıyordu; üzerlerine üflenmiş bir nefes paldır küldür geri çekilmelerine yol açıyordu. Charles tütün çiğneyip ya da kokulu ham pamuk emip nefesini hafifçe saksıların içine üfleyerek solucanların koklama duyularını da sınamıştı. Damak zevkleri de araştırılmış, tercihleri belirlenmişti; yeşil lahanayı kırmızı lahanaya tercih ediyorlardı; sap kerevizini bu ikisinden de fazla seviyorlardı ve her şeyden çok çiğ havuca bayılıyorlardı.

Charles'ı en fazla şaşırtan solucanların zihniyeti olmuştu. "Bazı yiyeceklerle karşı hevesleri" dikkate alındığında "yemenin hazzına varıyorum" gibi görünüyorlardı; cinsel tutkuları da "ışık korkusunu yenecek kadar güçlündü." Charles bir "sosyallik hissinin izlerine" bile rastlamıştı; çünkü "birbirlerinin bedenleri üzerinde sürünmeyi" ve dokunmayı kaldırabiliyorlardı. Yaprakları nasıl çeve çeve yuvalarına götürdüklerini izlemişti. Bu içgüdüsel bir alışkanlığı, peki ya nasıl bir teknikleri vardı? Her tür yaprak denenmiş, sonunda üçgen sert kâğıt parçalarının işe yaradığı görülmüştü. Yuvaları oyup içindeki nesneleri dışarı çıkararak Charles bunların çoğunun en kolay biçimde, en dar yerlerinden ya da uçlarından içeri sokulduğunu görmüştü. Bu kesinlikle deneme-yanılma yoluyla öğrenilen bir süreç değildi. Solucanlar "bir nesnenin şekline dair, ne kadar kabaca da olsa" bir şekilde, muhtemelen bedenlerini nesneye "birçok noktada değerlendirerek" "bir kavrayış" sahibi oluyorlardı. Bu yükselman duyum, "kör ve sağır bir adamın" duyumuna benziyordu. Onların geometrik problemleri çözmesciğini saglıyordu. Burada zekâ vardı.²⁵

Bu akıl, Argyll'in semavi akıl kavrayışındaki gibi değildi pek; ama o sıralarda Darwin 50 yıldır daha dünyevi meselelerle uğraşıyordu. *The Formation of Vegetable Mould through the Action of Worms*'un [Solucanların Hareketleriyle Sebze Küfürünün Oluşması] son bölümlerini yazmak için köşesine çekilmişti. Mart ortasında Victor Carus'a, kitabın "küçük hareketlerle ilgili küçük bir kitap" olacağını söylemişti; son kitabı olacağı da kesindi: "Güçüm az ve kendimi çok yaşlı hissediyorum."

Kitabı bitirmesine yakın, teşrih tartışması yeniden isındı ve Charles *The Times*'a mektuplar gönderdi. Cobbe şiddetli bir mücadelein ortasındaydı, bildiği kadariyla kadınlar hep böyle olmuşlardı. "Fizyolojinin ilerlemesini geciktirerek insanlığa karşı bir suç işlemişlerdi." İş acı çekmeye gelince çok yumuşaklardı, ölüme gelince çabucak tıksınip uzaklaşırıveriyorlar-

di. Charles pislikle dolu saksılarına bakarken, düşüncelerine artık ölüm giriıyordu. O, dünyanın yüzeyinin çok sayıda minicik, yarı akıllı varlıklar tarafından sonu gelmez bir biçimde şekillendirilmesi üzerine düşünürken, yaşlı solucan dönüp duruyordu. Solucanlar geçmişimizi gömüyor, koruyorlardı; Theta'nın Abinger'daki harabelerinde olduğu gibi. Çiftçilerin talarlarını sürüyorlardı; Jos Dayısı'nın Maer'de ona bu konuyu ilk kez açtığında söylediği gibi. Onlara "minnettar olmamız gerekiyordu." Ve orada "Down"da bile, toprağın 1,5-2 metre derininde yaşıyorlardı; kısa süre sonra kendisinin de tükenip gideceğini umduğu derinlikte.²⁶

Darwin el yazmasını Paskalya'dan önceki hafta sonu tamamladı ve kendisini bir boşluk içinde buldu. "Yıllarca sürecek bir araştırmaya başlamaya isteği de gücü de kalmamıştı," oysa tek zevk aldığı şey buydu. "Çalıştığı zamanlar dışında hiç mutlu olmayan" Charles, 25 yıldır ilk kez tamamlaması gereken bir yazı olmadan geçirilecek bir on beş günle karşı karşıyaydı.

Sonra otobiyografisini hatırladı. Ida ile Horace bebek beklediklerinden, iyi bir sicil bırakması için bir gerekçesi daha var demekti. Paskalya sonrasında parçaları birleştirdi, babasıyla ilgili notlar ekledi, dinle ilgili paragraflar üzerinde yeniden çalıştı. Emma ile arasındaki dini görüş ayrılıkları üzerine düşünüyordu. Emma'nın "ebediyen birbirlerine ait olamayanacaklar" diye çektiği endişe, tipki Doktor'un tahmin ettiği gibi onun da acı çekmesine neden olmuştu ve şimdi de üzgündü. Son satırlarına Emma'ya yönelik şifreli bir hatırlatma koydu; bir tarihi bu. Babasının, dini şüphelerini gizlemesiyle ilgili tavsiyelerinden bahsettiği paragrafın yanına da "22 Nisan 1881'de kopyası alındı," diye karaladı.²⁷

Paskalya haftasının cuma günüydü, Annie'nin Malvern'da Priory Mesarlığı'na gömülmesinin üstünden tam otuz yıl geçmişti. Charles ne zaman onun işildayan yüzünü, "çakmak çakmak gözlerini, incecik bir çizgi gibi tebessümünü," "sevgili dudaklarını" ve öpüçüklerini, "Emma'dan ayrılrken acı acı ağlayışını" gözünün önüne getirse hisleri sel olup akıyordu.²⁸ Şimdi, otobiyografisine son bir kez bakarken, Annie'nin dagerreyotipi yanında duruyordu. "Akıllı danışmanı ve neşeli rahatlatıcısı" Emma hakkında, onun evlenmelerinin ardından yazdığı o "güzel mektup" hakkında, acıları ve Annie'nin "tatlı halleri" hakkında yazdıklarını okudu. Bu kelimeleri "sanki ölmüş de geriye bakan bir adam gibi" yazmıştı. Emma ardından kalacak, yeniden birleşmelerinin hasretini çekiyor olacaktı. Onu temin edemediği, acısını dindiremediği için kendisini çaresiz hissediyordu.

43. Bölüm

Son Deney

Yasamak için bir sebebi kalmamıştı. Fethedeceği yepyeni bir olgular dağı, yelken açacağı yeni bir deneysel macera olmadan hiçbir şeyin değeri yokmuş gibi görünmüyordu. *Worms*'un taslaklarına şöyle bir bakıp yiğini Frank'in önüne koydu; düzeltmelerle kendisi başa çıkamayacaktı. Gladstone'un British Museum'un mütevelli heyetinde yer alması için ona yaptığı teklifi geri çevirdi. Emma'nın piyanosunda Hans Richter'i dinledi, ama Londra'dan rüzgâr gibi gelip geçen Viyana Operası'nın şefinin ziyareti bile onu ancak bir saatliğine canlandırıldı. Charles dışlerini gıcırdatıyor, bitkileri söküp köklerindeki hücre yapısını inceliyordu. Sülük-ayaklılarla, türlerle ve çiçeklerle kıyaslandığında kıymetsiz bir iştı; ama ümitsizliğini savuşturmasını sağlıyordu.

Haziran ayı başında Emma ve Litchfieldlar onu Lake District'e götürdüler. Bernard ve William da yanlarındaydı; Ullswater'da kocaman bir evde, sıcak bir ortamda ailecek mutlu saatler geçireceklerdi. Fakat Charles sıkıntılarını da getirmişti. Bernard'ın sıçrayıp oynamasının da, Emma'yla göl kenarında yaptıkları yürüyüşlerin de, insanın aklını başından alan manzaranın da pek faydası olmadı. Hava çok kapalıydı, gökyüzü "kurşun gibi"ydı, göl de "murekkep kadar karaydı." Tırmanma girişiminde bulunması, gözlerinin önünde siyah benekler belirmesine yol açtı; neredeyse bayılıp kaçaktı; yalpalaya yalpalaya geri döndü, bir doktor çağrırdılar. Doktor anjin teşhisini koydu, kalbinin durumunun tehlikeli olduğunu söyledi; dağlara tırmanmaması, istirahat etmesi talimatını verdi. Darwin Hooker'a, "Aylaklı benim için tam bir eziyet demek," diye homurdanıyordu; "rahatsızlığımı bir saat olsun unutamıyorum, Down mezarlığına dünyadan en güzel yerimiş gibi bakmam gerekiyor."¹

İrlandalı filozof William Graham'ın kaleme aldığı 400 sayfalık cilt, *The Creed of Science* [Bilim İtikadı] onu epeyce şenlendirdi. Eve kapanmış bir

halde, bir kapaktan diğer kapağa okuyup bitirdiği kitabı Romanes'e abartılı sözlerle övdü. Graham insana güven veriyordu; birçok geleneksel inancın –Tanrı'ya, özgür iradeye, ahlaka ve ölümsüzlüğe duyulan– materyalizm çılgınlığını aşabileceği konusunda kesin sözlerle konuşuyordu. Darwin, Graham'ınvardığı sonuçların birçoğundan şüphe duymuştu; gerçi bunlardan biri onu alıp götürmüştü, Graham'a "İçimdeki bir kanaati, Evren'in şans eseri olmadığını ifade etmişsiniz," demişti. Fakat bunun üzerine bile "korkunç bir şüphe" her zaman olduğu gibi, sürüne sürüne gelip içine yerleşmişti. Eğer akıl evrim geçirmişse böyle bir inancın ne değeri vardı? "Bir maymun zihninin kanaatlerine güvenecek olan çıkar mı bu zihinde kanaatler olsa bile?" diye soruyordu. Mesele çözümsüzdü, o da bu çözümsüzlüğü duruş noktası olarak benimsemişti.

Graham'ın toplumsal ilerlemenin motoru olarak doğal seçiliyi önemli görmemesini o kadar hoş karşılamamıştı. Darwin hâlâ bu uğurda mücadele ediyordu. İspanyollar ile Güney Amerikalı Kızılderililer, İngiliz yerleşimciler ile Avustralyalı Aborjinler, her yerde sömürgeciler ile sömürgeleştirilenler arasında nasıl bir mücadele yaşanmıştı ama. "Avrupa uluslarının, çok uzun asırlar önce değil yakın zamanda, Türkler tarafından ezilme tehlikesi altında kaldığını, böyle bir fikrin şimdi ne kadar saçma göründüğünü unutmayın! Daha medeni, yaygın deyişle beyaz ırklar kof Türkleri varoluş mücadeleinde yenilgiye uğrattı." Eve dönmek için hazırlanırken, Graham'a, Malthusçu mücadele insanoğlunu daha ileriye doğru ittiğe, "daha aşağı ırkların" "son derece medenileşmiş ırklar" tarafından bertaraf edilmesinin kaçınılmaz olduğu teminatını verecekti.²

Downe'da Wallace'ın Ternate'ten gönderdiği bir mektup onun da sonuna kadar sosyal bir misyoner olarak kalacağını gösteriyordu; gerçi aralarında artık kocaman bir uçurum vardı. Wallace, Amerikalı Henry George'un sosyalist denemesi *Progress and Poverty*'yi [İlerleme ve Yoksulluk] destekliyordu. Darwin'e şevkle, "Son yirmi yılın en şaşırtıcı romani, en orijinal kitabı," diye yazmıştı; etkisi muhtemelen, "Adam Smith'in bir asır önce yarattığı etkiye eşit" olacaktı. Arazi Kamulaştırma Cemiyeti Başkanı Wallace, George'un kronik yoksulluk ve zenginliğin eşitsiz dağılımına önerdiği çözüme hazırıldı: "Araziyi ortak mal yapın." Özel arazilerin dayandığı "nihai savunu" olan mücadelenin kaçınılmaz olduğu kavrayışı yanlıştı; "bazlarının var olmaya diğerlerinden daha fazla hakkı olduğunu" inancı ahaksızdı. Malthus hayvanlara uygulanabildi ama insan-

lara uygulanamazdı. Wallace'la aralarında siyasi bir mesafe vardı. Onunla Darwin arasında bir uçurum vardı; 1858'de, üç kısımdan oluşan o mektubunun geldiği o tarihi günde olduğu gibi.

Lincolnshire'da arazi sahibi eşraf Darwin, Wallace'ı kibarca başından savıyor; fakat tenkit edilmeye yanaşmıyor, bu tür kitapların zihni üzerinde “feci bir etkisi olduğundan” yakınıyordu. Elbette ki topraklar ve yok-sulluk konusunda “bir şeyler yapılması gerekiyordu,” fakat Wallace'ın “doğa tarihinden yüz çevirmemesini” umuyordu. Birbirlerine çok yakın gibi görünen iki adam, bir ömür boyunca birbirlerinin ne demek istedigini anlamamışlardı. Darwin geçmişle uğraşan, dalgın, yaşı bir doğabilimciydi; dirayetli eski sosyaliste düşüncesizce “Beni mutlu ve hoşnut kılacak her şeyim var,” diyerek durumunu kabul ediyordu.³

Düzene girmiş midesinin de yardımıyla sakin bir hatırlama devresinden geçiyordu. Hooker'a, “Uzun zaman öncesinde kalmış geçmiş günlerin hoş hatırlalarından,” “epeyce tartışıkları, sıkı kavga ettikleri zamanlardan” bahsediyordu. Hooker dünyanın bitkileriyle ilgilenmeyi sürdürüyordu; en eski meslektaşına yaslanmaktan, “öğrencisiymiş gibi” onun eleştirilerine aç olmaktan hâlâ gurur duymuyordu. Darwin turnsol kâğıdı olmaya devam ediyordu; olguları eksiksizce aktarabiliyor, açıkları bula-bilitiyor, “aylakça ürettiği birçok fikri dökebiliyordu.” Olgunlaşıp yumuşamışlardı, ama ikisi de üstünlüklerini yitirmemişti. “Demirin demiri bilemesi gibi,” çok zorlu bir dostluk kurmuşlardı. “Resmi hayatın ayağına doladığı engellerden kurtulmaya” ve Kew'dan emekli olmaya can atan Hooker, Darwin'in “üzerine çalışacak” hiçbir projesi olmamasının verdiği eziyeti anlayabiliyordu. Artık 60'lı yaşlarını süren Hooker da faydalı dönemlerinin sonuna gelmişti ve “yaratılışla ilgili karamsar görüşe direnmekte zorlanıyordu.” Fakat “geri dönüp sen ve senin görüşlerinle etkileşim halinde geçirdiğim günlere baktığında, bu düşüncenin kanatları çıkıyor ve uçup gidiyor,” diyerek “sevgili dostunu” rahatlatıyordu.⁴

Darwin'inki alacakaranlık bir hoşnuttuktu, günleri yalnızca bitki kökleriyle geçmiyordu. Litchfieldlarla birlikte Downe'da ıhlamur ağaçlarının altında oturuyor, öğleden sonraları böylece vakit öldürüyordu. “Çok mutlu bir havası” vardı ve saatlerce “tatlı tatlı” sohbet ediyordu. Akşamları kanepeye boylu boyunca uzanıp tekrar tekrar Bach ve Handel çalınmasını istiyordu. Romanes arada eşi ve yeni doğmuş bebeğiyle uğruyordu; ihtiyan adamı “her zamanki gibi ulvi, iyi ve parlak bir halde” bırakıp ayrı-

liyordu. Fakat gecenin ilerleyen saatlerinde, Emma yanında yumuşak yumuşak nefes alıp verirken, Darwin içindeki çürümeyi hissediyordu.

Zaman akıp gidiyordu ve o da tabii ki *Worms*'dan yana kaygılıydı. Murray'e yayın tarihinin öne alınması uyarısında bulundu, bu zarar etmeleri anlamına gelse bile.⁵ Hazırlanması kırk yılı bulan kitap kasvetli bir hava gibi üstüne çökmüştü.

Düşkünlüğünü şeref payeleri taçlandırıyordu. Linneaus Cemiyeti yağlıboya bir tablosunu sipariş etti. Ağustos ayının ilk haftasında Londra'ya gidip Huxley'nin kayınbiraderi John Collier'nin önüne oturdu, hep birlikte tablonun ona "çok benzedidine" karar verdiler. Melankolik ve tükenmiş bir halde olan Eras'ta kaldı; Eras eski dostu Thomas Carlyle'in ölümü üzerine düşündürüdü. Charles ayın 3'ünde Galler Prensi, Almanya Veliaht Prensi ve önde gelen doktorlarla birlikte, 7. Uluslararası Tıp Kongresi'nin açılışında verilen yemeğe katıldı.

O, dönemin kraliyet erkânıyla porto şarabı yudumlarken, gerçek ateistler –ona musallat olanlar, her zaman kendileriyle ilişkilendirilmekten korktuğu insanlar– kelimenin tam anlamıyla sokağa dökülmüşlerdi. Koltuğunun boş olduğunu ilan edilmesi sonrasında Northampton'dan bir kez daha parlamentoaya seçilen Bradlaugh, Aveling ve Besant'la birlikte Avam Kamarası'na gitmiş; gelgelelim haberciler, polisler ve Tory parlamenterlerden oluşan bir çete tarafından lobi merdivenlerinden sürükle尼ip saray avlusuna savrulmuştu. Darwin bu tür insanlarla, uyandırdıkları önyargıların farkında olarak tehlikeli sularda ilerlemiştir. Bir hafta sonra Aveling ona *The Student's Darwin* [Öğrencinin Darwin'i] başlıklı makaleler deremesini gönderdi; ithaf yoktu; ateistçe tahminler yürüttüğü için de özür diliyordu. Darwin soğuk bir teşekkürle cevap verdi; yazarların onun görüşlerini, ona "güvenli göründüğünden çok daha uzaklara taşımاسını" pek engelleyemediğini kabul ediyordu.⁶

Birkaç gün sonra Erasmus ağır hastalandı. Litchfieldlar koşup geldiler. "Hayatının gerçek aşkı" Fanny Wedgwood da öyle; Fanny sonuna kadar başucunda kaldı. Erasmus ayın 26'sında sessizce ölüp gitti. Emma'ya bir telgraf geldi; o da haberi Charles'a verdi. Charles, Ras'ın "yillardır" ağır ağır öldüğüne tanık olmuştu. "Mutlu bir adam" değildi; ama her zaman iyi kalpli, açık kafalı ve şefkatli olmuştu. Bir tesellisi yoktu. Hatta Hooker, böyle ömr boyu var olan bir dostu kaybetmenin, kendisinin başına geldiği gibi bir kardeşi küçük yaşıta kaybetmekten daha kötü oldu-

günü düşünüyordu. Hayır, diye cevapladı Darwin onu; asıl meseleyi gözden kaçırıyordu. Bir çوغun, “önünde parlak bir gelecek uzanıorken ölmesi, hiçbir zaman tam anlamıyla silinemeyecek bir aciya neden oluyordu.” Her zaman Annie’yi düşünüyordu.

Cenaze töreni 1 Eylül’de Downe Kilisesi’nde bütün ailenin katılımıyla gerçekleştirildi. Ffinden bir kenarda durup Charles ile Emma’yı evlendirmiş olan, Emma’nın 85 yaşındaki kuzeni John Allen Wedgwood'a yerini verdi. Hava feci soğuktu; Wedgwood soluk sabah aydınlığında son görevi gerçekleştirirken, dondurucu soğuk yüzünden mezarın başına toz zerreçikleri yağıyordu. “Yaşlı ve hasta” görünen Charles uzun siyah bir cenaze paltosuna sarılmıştı; tabut aşağı inerken “üzüntü verici” bir hale gömülümüştü. Mermer mezar taşının üzerinde Carlyle’ın kelimeleri yer alacaktı: “İnsanların en samimilerinden, en hakikatlilerinden, en alçakgönüllülerinden biri.”⁷

Londra hiçbir zaman aynı Londra olmayacağındı. Queen Anne Cadde’sindeki ev bir hafta içinde satıldı ve içindekiler de çabucak dağıtıldı. Bu “ağır kayıpla” sarsılan Charles kendi ölümünü bekliyordu. Hayret içindeki William’ın haber verdiği üzere, Ras’ın malvarlığının yarısı ve kendi yatırımlarıyla birlikte çeyrek milyon sterlin değerinde bir servetin sahibi olmuştu; üstelik buna “annenin serveti” dahil değildi. Charles vasiyetini yeniden düzenledi. Kızların her birine 34.000, oğlanların her birine de 53.000 sterlin bırakmayı tasarlıyordu. Sağlıklıları bozulacak olursa bu meblağ onların “istediklerinden fazlasına” sahip olmasını sağlayacaktı. Charles başkalarını, zor zamanlarında yanında olan meslektaşlarını, Köken yıldızlığında onu koruyan eski dostlarını da düşünmüştü: Hooker ile Huxley “ömrü boyunca onlara beslediği sevgi ve saygının küçük bir hatırlığı olarak” 1000’er sterlin alacaklardı. Vasiyet ayın 7’sinde, baş uşak Jackson’ın şahitliğinde imzalandı. Sonrasında sessiz sedasız bir parti düzenlendi. Bernard’ın beşinci doğum günüydü.

Charles Caroline’ya, Eras’ın malvarlığının ona düşen yarısıyla ilgili bir not gönderdi. Çocukluk günlerini anacak bir tek ikisi kalmıştı. Charles zarfa annesinin bir minyatürüne de koymuştu. Minyatürde “çok tatlı bir ifade” görünyordu; keşke annesinin yüzünü de babasının kini hatırladığı kadar canlı hatırlıyor olsaydı. Onun “siyah kadife elbiselerini” ve “ölüm sahnesini,” birlikte nasıl ağladıklarını hatırlıyordu; ama biraz daha fazlasını hatırlıyor olsayıdı keşke. Belki de bu değerli yüzü unutmasının se-

bebi, "böyle ürkütücü bir kayıp hakkında kimsenin konuşmaya dayanamayacak olmasydı."⁸

Daldığı hayaller şifreli bir telgrafla kesintiye uğradı:

Almanya'dan Doktor Ludwig Büchner Londra'da. Çarşamba ya da perşembe günü size en uygun saatte sizinle görüşme şerefine erişebilir mi? Cuma günü ayrılıyor. Bu telaştan ve ricanın cüretinden ötürü özürler.

Telgraf aileyi bir kargaşaaya sürükledi. Başkentte Uluslararası Özgür Düşünürler Federasyonu'nun Kongresi'ne katılmakta olan Aveling'den geliyordu. Kongre'nin başkanı olan Büchner 57 yaşında, tanınmış bir isimdi; Aveling ise 30 yaşında ve kötü şöhret kazanmış bir isim. Büchner, arazilerin kamulaştırılması savunucusu ve işçi hareketi liderleri olarak Wallace'a yanaşabilirdi; şevkli bir materyalist olarak Tyndall'ı öne çıkarabilirdi. Ama hayır, Alman doktorlar için Darwin, hararetli bir mücadele veren *Darwinismus*'la bir kahraman mertebesine çıkmıştı. Büchner soylu bir müttefikle bir araya geleceğini düşünüyordu. Downe'in kibar eşrafıyla böyle kaba bir yanlış anlaşılmadan her zaman korkmuştu.

Charles Emma'ya sordu: Ateist olsun olmasın, seçkin Büchner'i nasıl geri çevirebilirdi? Aveling de ona karşı her zaman medeni bir tavır sergilemişti. Öğle yemeğine gelebilir, bir saat kadar kalabilirlerdi; her şey de bu kadarla hallolmuş olurdu. Adı kötüye olmuş ateistlere ev sahipliği yapması beklenen afallamış Emma, daha iyi bir çözüm ileri sürdü: Brodie Innes yakınında olduğundan, o da davet edilemez miydi? Ayrıca Herr Büchner'in "İngilizce konuştuğundan ve dinle ilgili çok güçlü görüşlerini dile getirmekten kaçınacağından" emindi.⁹

Ertesi gün öğleden sonra, 28 Eylül Perşembe günü, Jackson saat birde herkesi yemek odasına davet etti. (Gergin olan Bessy üst katta kalmıştı.) Sofranın başında oturan Emma'nın sakin yüzü, sıcak yaz günlerinden kalma bir gün ışığıyla çevrelenmişti. Onun karşısında, uşakların ellerinde bugusu tüten tabaklarla çıktıığı kapının yanında Frank oturuyordu, onun yanında da Bernard ve bazı arkadaşları vardı. Çocukların tam karşısına etkileyici bir sıra halinde Charles ile ateistler oturmuşlardı. Aveling ile Emma'nın arasında, sanki onun için kalkan vazifesi görüyormuş gibi ak saçlı Peder Brodie Innes, sevimli ve dimdik oturuyordu. Sofra, Charles'ın ömrü boyunca süregelen ikileminin somutlaşmış hali olup çıkmıştı. Bir öğle ye-

meğinden çok, son yemeğe benziyordu; sevdiği herkes, korktuğu her şey, meslek hayatı boyunca karşısına çıkan her paradoks sondan bir önceki adımda bir araya gelmişti. İşte hepsi buradaydı: Onu onaylamayan evangelik eşi, iyi kalpli Tory rahibi, genetik olarak zayıf çocuklar ve ateist tilmizleri. Büchner yanında, Aveling de solunda oturuyordu; Aveling fiziksel iticiliğinden zevk alıyordu; varlığından “şeytani bir varlık kaynağın dan” yayılmışçasına kötücüllük yayılıyordu. Ortalarında ise taşralı doğabilimci, rahip olarak atanamamış Şeytan’ın Papazı, bütün bekentilere sövüp sayarak, meydan okuyarak duruyordu.

Besbelli ki rahibin sofradaki varlığına bir açıklama getirmek gerekiyordu. Sofradaki topluluğun karma nitelğini dikkate alan Charles, bu gerekligi becerikli bir biçimde ortaya koydu: “Brodie Innes ve ben otuz yıldır sıkı dostuz. Hiçbir konuda tam anlamıyla anlaşamamışızdır; bir sefer haric, o zaman da birbirimize dikkatle bakıp içimizden birinin çok hasta olması gerek diye düşündük.”¹⁰ Sinirler gerilmişti, durum tehlikeliydi. İşler bir kâbusa dönüşebilirdi, ama komik bir dönüş olmuştu.

İlk yemek sırasında solucanlardan laf açıldı. Aveling *Köken*’in yazarının “bu kadar ömensiz bir konuya” eğilmesi karşısında sofuya bir dehşete kapıldığıni ifade etti. Özgür düşünen misyonerlerin kafasında, Victoria döneminin büyük sosyal sorunları dolanıyordu. Hiçbiri de kahramanlarını, toprağın oğulları yerine otlarına takılmış bir halde bulmayı beklemiyordu. Charles ciddi bir tavırla ona doğru dönerek, “Solucanların alışkanlıklarını kırk yıldır izliyorum,” diye cevap verdi. Ona göre mütevazi olan büyük olanı açıklıyordu; ama Aveling’in –kısa süre sonra Marx’ın “damadı” olacak bu ismin– takdir edebileceği bir biçimde değil. Kendisine yasaklanmış olmasına rağmen yediği tatlinin ardından Charles, Frank ve misafirlerle birlikte sigara odasına, *Köken*’i kaleme almış olduğu eski çalışma odasına geçti.

Sigaralarını yaktılar ve Darwin karakterine tümüyle ters düşen bir tavırla konuyu açtı: “Neden kendinize ateist diyorsunuz?” Düşkünlüğü içinde, gizli defterlerini açmasının üstünden geçen 40 yılın ardından nihayet meseleyi ortaya döküyordu. Kendisinin agnostik terimini tercih ettiğini söyledi. Aveling ortak bir zemin bulma çabası içinde, “‘Agnostik’ ‘ateist’in saygın yazımıdır, ‘ateist’ de ‘agnostik’ teriminin saldırgan yazımı,” cevabını verdi. Ama, diye karşı çıktı Darwin, “Neden bu kadar saldırgan olmanız gerekiyor?” Yeni fikirleri insanlara dayatarak kazanılabilecek bir

şey var mıydı? Özgür düşünce eğitimliler için “çok uygundu;” ama sıradan insanlar “buna hazır mıydı?” Bu sözleri, sosyal dengeyi bozmamaya çalışan rahat eşraf sarf ediyordu.

Ateistler bunun farkına vardılar ve Aveling onu kuşatma altına aldı. Peki ya “devrim yaratan gerçekler olan doğal seçim ve cinsel seçim” yalnızca “sağduyulu birkaç kişiye” hitaben kaleme alınmış olsaydı? Peki ya o Köken'in yayılanmasını vakti “erinceye” dek ertelemiş olsaydı? “Sessizliğini korumuş olsayıdı,” dünya 1881'de nerede olurdu? Hiç kuşku yok ki “onun şanlı örnek davranışları” bütün özgür düşünürleri “evlerin damına çıkıp” hakikati ortaya dökmeye teşvik etmişti! Hâlâ gerçek Darwin'i gözden kaçırıyorlardı. Evrimi yirmi yıl boyunca *gömmüştü*, saygınığını yitirmekten korkmuştu, açıkça konuşmak zorunda kalınca dek himayeçi düzeni bir kuşak boyunca savunmuştu.

Üzerinde fikir birliğine varabilecekleri bir tek konu vardı: Hıristiyanlık. Darwin Hıristiyanlığın kanıtlarla desteklenmediğini kabul ediyordu. Ama konuklarına laf çarparcasına söylediği üzere, bu sonuca ağır ağır varmıştı. Yeni fikirleri kendisine bile dayatmamış, vaktin ermesini beklemiştir. Aslında onlara açıkça “40'ıma gelene dek Hıristiyanlıktan vazgeçmedim,” diyordu.¹¹ Son kalıntıları silkinip üstünden atması için babasının ve Annie'nin ölümlerini yaşaması gerekmisti. Ama o zaman bile, açıkça konuşmaya ya da şiddetli bir biçimde insanların inancına saldırmaya yanaşmamıştı. Hiçbir zaman onların silah arkadaşı olmamıştı.

Worms ekim ayında çıktı ve görülmedik bir satışa ulaştı, birkaç hafta içinde binlerce satıldı. Fakat mektuplar da “gülünecek” sayıdaydı, özellikle de “budalaca” olanlar! Herkesin bir sorusu, bir teorisi, ufak tefek bir gözlemi vardı. Sonuçta solucanlar hayvanların en sıradanlarıydı. “Tükenmiş bir halde” Emma'yla birlikte Cambridge'e kaçtı, talimatlara uyup dinkelermeye çalışacaktı. Horace ve kısa bir süre sonra doğum yapacak olan Ida'yla –minik oğlanın adını Erasmus koyacaklardı– birlikte “mutlu bir hafta” geçirdiler. Bu gezi Darwin'in keyfini “hayli yerine getirdi,” eve dönüşünde köklerini kesmeye hazırıldı.

Darwin bitki köklerini amonyak çözeltisine bastırılmıştı. Bu ortamda hücreler arasında bir varoluş mücadeleşi yaşanıyor muydu? “Verimsiz madde”yle engellenmiş hücreler “uygunsuz” hale mi geliyordu yoksa işlerini (bir kökte “fizyolojik bir işbölmü” bulunduğuunu kanıtlıyordu bu) yapmaya devam mı ediyorlardı? “Artık hiç olmadığı kadar sıkı” çalışıyor, do-

ğal seçiliyi en küçük canlı varlıklarını kapsayacak hale getiriyor, hayatının eserini tamamlıyordu. Bir saniyesini bile boş harcamıyordu; başına mikroskoptan kaldırdığında notlarına gömüyordu. El yordamıyla gözlüklerini arıyor, "şiddetli söylenmelerle" yeleğini yokluyordu.¹² Amonyakergusunda saatlerce kendisini kaybediyordu. Kalbinı bile unutmuştu.

Charles ile Emma Noel öncesinde Londra'da Henrietta'da kaldılar, Ras'ın ölümünden sonra şehrde ilk gelişleriydi bu. Alışverişle, hediyelerle geçmesi beklenen bir zamandı. Tuhaftır, bayram telaşına rağmen West End boş, sessiz görünüyordu. Charles ayın 15'inde haber vermeden Romanes'in Regent's Park'ın tam karşısında Cornwall Terrace'taki evine gitti. Romanes evde değildi. Baş uşak kapıdaki yaşlı beyefendinin sıkıntı çektiğini fark etti. Yüzü solgun ve çarplılmıştı; göğsünü sıkıca kavramıştı. Darwin içeri girip dinlenmesi için yapılan daveti geri çevirdi ve Emma'nın yanına gitmek için araba tutmak üzere ağır aksak uzaklaştı. Karşıya geçip Baker Street'e doğru sendeleye sendeleye yürümeye başladı, Romanes'in baş sağrı onu kaygıyla izliyordu. Darwin birkaç yüz metre ötede köşeye yaklaşırken tökezledi ve parkın parmaklıklarına tutundu. Dönüp geriye doğru yürümeye başladığında, baş uşak da ona doğru koştu; sonra Darwin durdu, yeniden döndü ve bir arabaya el etti.

Ertesi sabah Emma'nın çağrısısı üzerine Dr. Clark geldi; fakat Charles iyiye gitmiş gibi görünüyordu, doktor da durumunun iyi olduğunu söyledi. Emma işi hiç şansa bırakmadı; Charles'ı evde, dikkatli bir gözetim altında tuttu. Onu dışarı çıkarmak yerine davetler gönderildi ve bir bilim yıldızları galaksisi saygılarını sunmaya geldiler: Romanes, Hooker, Huxley, Galton, Burdon Sanderson ve jeolog John Judd. Darwin parlak ve canlı görünüyordu, "belki biraz zorlanmıştı." Yine de Judd'a "uyarısını aldığı" söyledi.¹³

Bu uyarı, başını hücrelere gömmüş bir adam tarafından kolayca unutluverdi. Charles evde, durmak dinlenmek bilmeden kendisini 1882'ye doğru sürdü. Sabahları erken kalkıyor, Bernard'la kahvaltı yapıyor; günde hızını, Sandwalk'ta yaptığı yürüyüşle belirliyor. Artık daha az ve daha ağır yürüyüşler yapıyor, ucu demir kaplı bastonu çakmaktaşlarına çarpıp ses çıkarıyor. Sabahları amonyum karbonatın kökler ve yapraklar üzerindeki etkileriyle ilgili teknik makaleler kaleme alıyordu. Öğle yemeğine bazen konukları oluyordu; bunlar arasında dinle ilgili kitabına hâlâ göz attığı Graham da vardı. Sonra sıra, sonu gelmemiş gibi görünen mek-

tuplara geliyordu: Amerikalı bir feministle, kadınların “entelektüel bakım-dan geri” olduğunu tartıyor, August Weismann’ın kaleme aldığı *Studies in the Theory of Descent*’in [Türeyiş Kuramıyla İncelemeler] çevirisini madden destekliyor, Hooker’a bilinen bütün bitkilerin yer alacağı bir katalog, o büyük *Index Kewensis* için yıllık 250 sterlin söz veriyordu. Sonra saat üçte, Emma ona kitabı okurken bir sigara tüttürüyor, saat altıda çaydan önce bir sigara daha içiyor, belki bir parça enfiyeyle birlikte iki el tavlanın ardından yatmaya hazır oluyordu. Yeni çalışma odası, giyme odasıydı. Gece tam on buçukta, burnunu gürültüyle temizledikten sonra, “ağır yorgun adımlarla” merdivenleri çıkıyordu.¹⁴

Şubat ayında bir öksürük nöbeti “ona tuhaf denecek derecede eziyet vermişti.” Emma kinin vermiş; faydası olmuştu, ama 73 yaşına girmesinden bir hafta sonra feci şekilde kusmaya başladı ve göğsünü yeniden ağrı tuttu. Bu durum bir süre yürümesini engelledi. Ama bu işkenceyi çekerken, doğanın garip hallerini ortaya sermeye beslediği güçlü ilgi hiç sarsılmadı. Biri ona, üstüne bir çift midyenin yapışık olduğu bir su böceği gönderdi. Kendini iyi hissettiğinde tanımlanması için böceği British Museum'a götürmeyi planlıyordu; bu otostopörneğini, türlerin suya dalarak dağılması yöntemine dahil etmişti. Darwin'e göre, eski tahta atlar ölümüne sürülüyorlardı.

7 Mart'ta Sandwalk'ta yürüken bir spazm daha geçirdi. Yalnızdı ve korkmuştı, evden yaklaşık 400 metre uzaktaydı. Bir şekilde ağaçtan ağaç tutunarak geri döndü ve Emma'nın kollarına yığılıp kaldı. Dr. Clark anjini olduğunu doğruladı ve ağrısı için morfin hapları yazdı. Charles donup kalmıştı. Lanetlenmiş gibi hissediyordu; bedeninin mahkumu olmuştu, asılmayı bekleyen bir masumdu. Kedere teslim oldu. Günlerce oturma odasındaki kanepenin üzerinde, aile yadigarı bir porselene, “Henrietta'nın sunağına” boş boş bakarak yattı. Ölümcul hastaydı. Zihni dönüp duruyor, midesi çalkalanıyordu. Ayağa kalkacak olduğunda, ağrısı bastırıyor, “bayılacakmış gibi hissediyordu.” Emma yanına koşuyordu. Verandada oturmasını önermiş, ama Charles reddetmişti. Aileyle birlikte sofraya oturmaya da yanaşmıyor, yemeğini yatağında tek başına yemeyi tercih ediyordu. Takati yoktu, zar zor uyuyordu.¹⁵

Genç ve yıldızı parlayan bir doktor olan Dr. Norman Moore, kalbinin yalnızca zayıf düştüğünü söyleyerek onu temin etmişti. Charles birkaç gün içinde akşam yemeklerine katılmaya, tavla oynamaya, yazışmalarını sur-

dürmeye başladı. Londra ziyareti iptal edildi; onun yerine midyenin yapışık olduğu böceği postaya verdi. *Nature* dergisine de böceklerin o gölleten bu gölete uçarak üstlerine sıkıca yapmış otostopçu bir çift midyenin dağılmasına nasıl katkıda bulunduğu anlatan bir makale yazdı. Böcek eski hatırlarını canlandırmış; Cambridge’te böcek topladığı günleri, tohum yüzdürme deneylerini aklına getirmiştir. Belki biraz daha zamanı vardı. Bu düşünce, adımlarına bir bahar havası getirdi. Bir gün kendisini unuttu ve hızlıca yukarı çıktı, hiç ağrı çekmemiştir.

Etrafında insanların bulunması da onu cesaretlendiriyordu. Leo, 23 Mart’ta nişanlısıyla birlikte geldi; nişanlısının “ne kadar mutlu” olduğunu gören Darwin, nazik şakalarla ona takıldı. Sonra arkadaşı Laura Forster (genç E. M. Forster’ın halası) ile birlikte Henrietta geldi; Laura da bir hastalık sonrası nekâhat devresindeydi. Laura’nın hızla iyileşmesi Charles’ı ümitlendirdi. Günbegün, ona semptomlarını anlatıyor; içini döküyordu. Bu durum Emma’nın yükünü hafifletiyor, “ona karşı çok daha neşeli ve pırıltılı olmasını” sağlıyordu. Mükemmel bahar havasının da faydası olmuştu. Emma ile Henrietta Laura’ya dil döküp kandırılmışlar, güvercin evini geçip mutfak bahçesine çıkmışlar, oradan da büyük duvardaki kapıdan geçip meyve bahçesine geçmişlerdi. Güneşin altında etraflarında safran rengi bir pırıltıyla ağaçlara yaslanmış otururlarken Charles gelmiş, kendisini çimlerin üzerine atmıştı. Kollarını Emma’nın boynuna dolamış; onu kendine çekip “Ah Laura, bu sevgili hanım olmasayı, ne sefil bir adam olurdum, bir bilsen,” diye mirıldanmıştı.¹⁶ Ebedi bir andı, sağlığını geri kazanmakta olduğunu müjdeliyordu.

Charles daha iyi biliyor ve değişiklikleri neredeyse saatine hissediyordu. Bedenini ölümcül bir ilgiyle gözlüyordu, emin değildi ama sakindi. Bir öğleden sonra çalışma odasından çıkıp oturma odasındaki kanepeye uzanmak için geldiğinde, Laura’yı şöminenin başında oturmuş gördü. “Saatler bugün ürkütücü bir yavaşlıkta akıyor,” diye homurdandı, “buradaki saatte zamanın çalışma odasından daha hızlı akıp akmadığını görmeye geldim.”

Laura ile Henrietta 4 Nisan Salı günü ayrıldılar; çünkü Emma Charles’la baş başa sakin bir Paskalya geçirmek istemişti. O gün ve ertesi gün Charles ürkütücü nöbetler geçirdi. Alışkanlık halini almış soğukkanlı bir titizlikle notlar almaya başladı. Klinik bir dille “ağrı çok” diye karaladı. Emma, Dr. Moore’u ve yöredeki bir doktoru, Dr. Allfrey’i çağrırdı; Allfrey

rey Emma'ya Charles'ı yukarı taşımak için özel bir sandalye bulunması uyarısında bulundu. Ayın 6'sında Charles çok yorgundu, akşam ağrısı oldu ve iki tane spazm çözümü amil nitrat kapsülü aldı. Hafta sonu biraz rahatladi. Pazartesi günü, ayın 10'unda George geldi ve Frank ile Jackson'a, Charles'in yatak odasına getirilip götürülmesinde yardımcı oldu. Charles evde biri daha olduğu için memnundu, ama uzun konuşmaya nefesi yetmiyordu. Sonraki iki gece istirap vericiydi. Perşembe günü "mide aşırı derecede kötü; saat 2'de yattım, ama ağrım yoktu, ilaç da almadım," diye karamıştı. Cuma günü de "1 nöbet, hafif ağrı, 1 kapsül," diye. Son deneyi yapıyordu.¹⁷

15 Nisan Cumartesi günü Litchfieldlar yemeğe geldiler. Herkes sofradaydı, Bernard da yüksek sandalyesine kurulmuştu. Et servisi yapıldıktan sonra Charles, başına şiddetli bir sızının saplandığını hissetti. "O kadar sersemledim ki uzanmam gerek," diye sizlanıp ağır aksak oturma odasına yöneldi. Bir an şömine rafına tutunup oradan güç aldı ve ardından yüzüstü kanepeye yiğildi. Yalnızca bir dakika kadar bilincini yitirmiş bir halde kaldı. George ona azıcık brendi verip çalışma odasına geçmesine yardım etti, Emma da uşakları kışkırladı. Charles yatmadan önce "düştü" diye karaladı, sanki kendisi geceleri yapraklarını düşüren bir bitkiyimmiş gibi.

"Sakin ve kendisine hâkim" Emma, doktorları çağırılmaya yanaşmadı; Charles'i telaşlandıracaklardı. Charles "birkaç kez çok hafif ağrı çekerek" ve hiç ilaç almadan pazar gününde çıktı. "Sen bakacaksın diye hasta olmaya değer diyeceğim neredeyse," diyerek Emma'nın gururunu okşuyordu. Pazartesi günü biraz daha iyileşti. Hatta her iki tarafından destek alarak meyve bahçesine kadar yürüdü, "ortalama haline tam anlamıyla erişmiş" gibi görünüyordu; bu yüzden ertesi gün Litchfieldlar ayrıldılar ve George da Cambridge'e dönmek üzere yola çıktı. Charles sorunsuz yemeye devam ediyordu, akşam da oturma odasında her zaman olduğundan daha geç saatlere kadar kalıp Bessy'yle lafladı.¹⁸

Ağrısı gece yarısından hemen önce bastırdı. Çok şiddetliydi, onu her dakika daha da sıkılan kötükür bir pençe gibi kavramıştı. Charles Emma'yı uyandırdı ve yalvarırcasına çalışma odasından amil nitrat getirmesini istedi. Emma yatak odasından fırladı, kafası karışmıştı, nihayet Bessy'yi çağırdı. Kapsülleri bulmaları birkaç dakikalarını aldı. Charles istirap içinde, ölmekte olduğunu hissediyor; ama bağıramıyordu. Yatağın üzerine ken-

dinden geçmiş bir halde yiğiliп kalmıştı ki Emma ile Bessy döndüler. Bir uşak çağrırdılar ve Charles'ı biraz kaldırıp brendi içirmeye çalışılar. Brendi sakalına, oradan geceliğine ve çarşafa döküldü. Bir çaba içinde Charles'ın başını geriye atıp ağızından içeri brendi döktüler. Emma'nın akı başından gitmişti, sonun geldiğini düşünüyordu.

Birkaç saniye sonra Charles karmakarışık bir şeyler mirıldanıp öğürdü; gözleri titreyerek açıldı. Emma ona iyice yaklaşmıştı, yüzünde onu tanığına dair bir işaret arıyordu. Charles "Aşkım, kıymetli aşkım," diye fısıldadı, söyledikleri zar zor duyuluyordu: "Çocuklarımın hepsine söyle, bana karşı her zaman ne kadar iyi davrandıklarını hep hatırlasınlar." Charles'ın nefesi kesildi, yüzü buruştu. Emma elini sıkıca tutmuştu; her şey o kadar feciydi ki söyleyecek kelime bulamıyordu. Charles yeniden konuşmaya başladı; bu sefer bilinci tamamen yerindeydi, Emma'nın gözlerinin içine bakarak, "Ölmekten azıcık olsun korkmuyorum," dedi. Sonra sakinleşti.

Emma Dr. Allfrey'i çağrırttı; Allfrey saat ikide geldi. Charles'ın göğsüne hardal bandı yapıştırdı, bu biraz olsun rahatlamasını sağladı. Saat yedi bir şege geçmişti ki uşaklar kahvaltısını getirdiler; Charles birkaç lokma bir şey yemeyi başarıp uykuya daldı. Charles'ın nabzının güçlendiğini gören Allfrey yeniden kendisine gelip gelmeyeceğini merak ediyordu. Doktor saat sekizde ayrıldı.

O ayrılır ayrılmaz Charles kusmaya başladı. Şiddetliydi ve uzun sürdü. İçinde bir şey kalmayınca, bulantı dalgaları halinde devam etti; bu durum onu çok etkiledi. Bedeni dışarıdan bir güç tarafından ele geçirilmiş gibi kabarıp titriyordu. Aradan bir saat geçti, sonra iki saat. Charles hâlâ öğürüp kusuyordu. Soluk soluğa, "Keşke ölebilsem," diyordu durmadan, "Keşke ölebilsem." Yeni bir spazm başlığında Emma ona sarılmış titriyordu. Charles soğuk, nemliydi; teni grileşmişti, hortlaklı bir görünümü vardı. Charles'ın ağızından kan geldi, sakalından akmaya başladı. Emma onu hiç bu kadar acı içinde görmemişti.

Saat 10'u bulmamıştı ki Frank Londra'dan döndü. Bessy Henrietta'yı getirmesi için Jackson'ı gönderdi, Henrietta saat birde geldi. Koşup yukarı çıktığında babasının uyumakta olduğunu, Emma'nın da çökmek üzere olduğunu gördü, Frank'ı rahatlatmaya çalışıyordu. Henrietta bir afyon hapi alıp dinlenmesi için Emma'ya ısrar etti; Emma hiç mızıldanmadan söylediğini yaptı. Son 24 saat içinde iki saatten az uyumuştu.

Charles yarı şuursuz uyanıp kaldırılmayı istedî. Çocuklarını tanıdı, göz yaşıları içinde onları kucakladı. Henrietta hafif hafif göğsünü ovuştururken, Frank de ona kaşıkla çorba ve brendi içirdi. Sonra yine bulantı gelip saplandı ve onu iki büklüm yaptı. "Tanrım," diye bağıriyordu çare sizce, "Aman Tanrım;" sonra kendisinden geber gibi oldu. Henrietta ona kokulu tuzlar verdi, Charles hevesle bunları koklayıp tükenmiş bir halde yatağa serildi. Zayıf, titrek bir sesle "Annecik nerede?" diye sordu. Dînlenmekte olduğunu söylediler. "*Memnun* oldum," diye içini çekti. "Siz, iki canım, hemşirelerin en iyisisiniz." Sersemler gibi oldu. Kafası karışmıştı; kendisini yatağa gömülmüş gibi hissediyordu, "takatsız, titrek bir hareketle" tutmaları için ellerini uzattı. Fakat Frank onu kaldırırken yine ağrısı başladı. Charles yalvarırcasına bir parça viski istedi; hatırlıyordu, Dr. Allfrey öyle salık vermişti.

Henrietta için zaman durmuştu. Ara ara babasının nabzını yoklayan Frank, vaktin yaklaştığını anlamıştı. Charles, saat üçü yirmi beş gece, oturur vaziyetteyken, "Bayılacakmışım gibi hissediyorum," dedi. Emma'yi çağırıldılar, Emma hemen gelip onu tuttu. Charles'ın yüzü sarkmıştı, ama birkâç çay kaşığı viskinin ardından yeniden canlandı, Emma onun uzanmasına yardımçı oldu. Fakat ağrısı hangi pozisyonu alırsa alınsın istirap veriyordu. Doğruldu, yine kendisinden geber gibi oldu. Kapı çaldı, doktorlar gelmişti. Henrietta onları karşılamak için aşağı koşarken Charles Emma'ya yapıştı. Frank bağırıp hemen gelmelerini söyledi, arkasından da Bessy.

Charles bilincini yitirmiştir. Durumunun ümitsiz olduğunu görüyorlardı. Yalnızca ölüm öncesindeki o hırsız nefes duyuluyordu. Emma, Charles'ın başını göğsüne yasladı; hafif hafif sallıyordu ki Charles gözlerini yumdu. Charles'ın hayatı 19 Nisan 1882 günü öğleden sonra saat dörtte son buldu.¹⁹

Acıdan boğulur gibi olan Frank, Bernard'ı anaokulundan aldı. Bahçede el ele tutuşup ağır ağır yürüdüler, oturma odasının penceresinin önünden geçtiler, Bernard halalarını gördü. "Bessy ile Etty niye ağlıyorlar?" diye sordu; "Büyükbabâ çok hasta olduğu için mi?" Frank konuşabilecek gibi olduğunda mutfak bahçesine varmışlardı: "Büyükbabâ o kadar hastalandı ki bir daha hiç hastalanmayacak." Sandwalk'a geldiklerinde Bernard bir demet zambak topladı.²⁰

44. Bölüm

Abbey'de Bir Agnostik

Ertesi gün gazeteler Darwin'in Downe'da St. Mary Kilisesi'nin mezarlığına gömüleceğini duyurdu. Defin töreni ertesi pazartesi ya da salı "aile kabristanında" gerçekleştirilecekti. Darwin, mezarlığın girişinde altı asırdır gözcülük yapan büyük porsuk ağacının altında yatacaktı; bebekken ölmüş çocukların ve Erasmus'un yanında. Bir önceki yaz, öleceği günleri gözünün önüne getirerek buraya gömülmeyi istemişti, ailenin ve köy ahalisinin dileği de açıkçası buydu.

Brodie Innes, cenaze törenini yönetmeyi önerdi. William, George, Leo ve Horace diğerlerine katılmak için alelacele eve koştular. Delikanlılığında, Darwin'in bahçeye kurduğu soğuk banyoya yardım eden köyen mangozu John Lewis tabut üzerinde çalışmaya başlamıştı bile; naas "eksiksiz ve neredeyse canlı görünümyle" tabutun iç kısmına yerleştirilmişti. Aile etrafında bir araya toplandı. Emma oğullarının acısının "öyle şiddetli ve iç parçalayıcı" olduğunu gördü ki sonunda o da dağılıp ağladı.¹

O sıralarda çok zor bir iş olsa da mektuplar yazılması gerekiyordu. Bu bir görevdi ve bir tür boşalma da sağlıyordu. Emma ile Henrietta kadın dostlarına ve akrabalarına dokunaklı satırlar kaleme alıp mahrem ayrıntıları, Charles'in son sözlerini aktardılar. Frank ile George babalarının bilim camiasındaki meslektaşlarıyla temas kurup kalp krizine dair haberleri biraz daha klinik bir üslupla anlattılar.

Galton ile Huxley kara haberi perşembe günü öğleden sonra aldılar. İkisi de tam birer halkla ilişkiler uzmanıydı. Eski dostlarına duydukları sevgi ve sadakatle derhal harekete geçtiler. Huxley acı haberi Athenaeum'a duyurmadan önce *Nature* dergisine kısa bir anma yazısı kaleme almak için saatlerce istirap çekti. Galton, o gün toplanan Kralliyet Cemiyeti'ne gitti.

İkisi de cemiyet içinde, din adamlarının rollerini ellerinden almaya çalan etkili bir gruba mensuptu. Galton, vazifeleriyle "ulusun sağlığını

ve refahını” etkileyen, artan sosyal saygınlıkları da bu etkiyi yansitan bu yeni profesyoneller için “yeni bilim rahipleri” diyordu. Rahiplerin en önemli işlevlerinden birinin “evrim öğretisinin dini önemini” vurgulamak olduğuna inanıyordu; bunu yapmanın Darwin’ın ölümüyle ilgili uygun bir anma töreni düzenlemekten daha görkemli bir yolu var mıydı? Bilim rahipliği büyük bir doğabilimciyi kaybetmişti; o doğabilimci aynı zamanda Galton’ın birinci derece kuzeni ve manevi babası oluyordu. Galton, George Darwin’ı, “Manen ondan daha fazla saygı duyduğum, daha fazla şey borçlu olduğum biri daha yoktur,” sözleriyle teselli etmişti. “Tabiri caizse beni ilk kez doğayla uyumlu kıلان şey *Türlerin Kökeni*’ydi.”² Böyle bir adam, “muazzam bir karakter” için son bir anma töreni gereklidi.

Galton, Kraliyet Cemiyeti’nin Başkanı William Spottiswoode’u kafakola aldı ve onun, cenazenin Westminster Abbey’e gömülmesine rıza gösterip göstermeyeceklerini öğrenmek için Darwinlere telgraf çekmesini sağladı. Bilimin “ekabirleri arasında yer alan bir isimden” gelmesi bu ricayı daha bir resmi kılıyordu, ayrıca aileyle akrabalık ilişkisi olmayan bir bilimadamı tarafından dile getirilmesi de daha uygundu. Spottiswoode mevkii ve Majesteleri’nin matbaacısı olması sebebiyle etkili bir isimdi. Atheneum’un üyelerinden biriydi ve X Kulübü’nde yer alıyordu; Huxley-Galton grubundaki isimlerden biriydi ve planın çabucak gerçekleşmesini sağlayacak mükemmel bir konumda bulunuyordu. Her şeyin gereği gibi, toplumun uygun gördüğü kurallara ters düşme riskine girmeksiz halde düşmesi gerekiyordu. Doğru çevrelerde dikkatlice sarf edilecek bir tek söz, gerekli etkiyi uyandıracaktı. George ile Frank’ı Cambridge’e hazırlamış olan, Kraliyet Cemiyeti mensuplarından Peder Charles Pritchard ailinin rızasını isteyen bir mektup yazabilir miydi acaba? Belki biri de *The Standard* gibi onde gelen muhafazakâr bir gazetenin, cenazenin Abbey’de yapılması için bağımsız bir çağrıda bulunmasını sağlayabilirdi?³

Huxley, Hooker ve Lubbock’a haber verildi; bilim camiasına ve X üyelerine mesele çitlatıldı. Darwin’ın 40 yıllık dostu Hooker acı içindeydi, bu naima girmişti. Günlerdir kendisi de anjin ağrısı çekiyordu ve şimdi de “kafası büsbütün dağılmıştı;” hiçbir iş yapamayacak durumdaydı. Hooker başta itiraz etti, “bu tür törenlerin acı tadından hiç hazzetmiyordu.” Fakat Huxley ile Lubbock çok hevesliydiler. Darwin’ın, 1875’tে Lyell’in Abbey’ye defnedilmesine ne kadar sevindiğini biliyorlardı.

Ertesi gün, cuma günü, Huxley ile Spottiswoode Galton'ın planını Athenaeum'da tartıştılar. Onlara Westminster kilise heyeti üyesi ve Marlborough Okulu eski müdürü Peder Frederic Farrar da katıldı. Farrar 1860'larda British Association'ın devlet okullarında eğitim komisyonuna başkanlık yapmış, Huxley de bu komisyona hizmet vermişti. Spottiswoode ile Huxley yeni bilimlerin dostu ve klasik müfredatı eleştiren isimlerden biri olarak Farrar'a saygı duyarlardı. Klasiklerden hiç hazzetmeyen Darwin'in de kani Farrar'a kaynamış, onun dilin kökeni hakkında yaptığı çalışmalarını takdirle karşılamış, Kraliyet Cemiyeti'ne adaylığının başarılı olmasını desteklemiştir. Farrar bilimadamlarının, Darwin'in Abbey'ye gömülmesi ricasını neden Westminster'in en yüksek rütbeli din adamı Peder George Granville Bradley'ye götürmediklerini sordu.

Bir özgür düşünürü Abbey'ye sokmak kolay değildi. Birkaç yıl önce Huxley, Bradley'nin liberal selefine George Eliot'in Abbey'ye gömülmesi ricasında bulunmayı reddetmişti; "şiddetli bir saldırıyla yol açacağı çok kesin olan bir şey için" ona baskın yapmanın haksızlık olacağını düşünmüştü. Fakat Darwin Eliot gibi açıkça günah içinde yaşamamıştı. Huxley bu sefer Bradley'nin ikna edilebileceğini kabul etti; nasıl bir yol izleneceğini de biliyordu. Böyle bir ricada bulunmanın abes olacağını, cünkü kesinlikle geri çevrileceğini ima ederek Farrar'ı dürtükledi. Şeytanca bir ikiyüzlülük vardı bunda. Nihayetinde Huxley Bradley'yi gayet iyi tanıydı. Hatta Oxford University College müdürlüğü mevkii, geçen kasım Bradley, Westminster'da bulunduğu mevkie geldiğinde kendisine sunulmuştu. Bradley'nin bilime güçlü bir ilgi duyduğundan haberdardı, Oxford bilim burslarını onunla tartışmıştı. Aslında bu ilgi yüzünden Galton, Huxley ve Spottiswoode Bradley'nin 1873'te Athenaeum'a seçilmesini desteklemişlerdi. Huxley, doğru uvertürler yapıldığında, Bradley'nin bu tekli kabul edeceğini emindi.⁴

Huxley'nin kurduğu düzen işe yaradı. Farrar onları, bir dilekçe gönderilecek olursa Bradley'nin kuşkusuz nazikçe ilgileneceği yolunda bilgilendirdi ve bunu sağlamak için kolları sıvadı. Bu arada Spottiswoode, Athenaeum'daki kırtasiye işleriyle ilgili olarak artık ailenin reisi olan William Darwin'e bir not gönderdi:

Huxley'ye, bir piskoposa, iki kilise mütevelli heyeti üyesine (içerinden birinin üst düzey din adamları ile diğerleri arasında çok tanıdığı var), bir devlet okulu müdürü

rüne danıştım. Hepsi de önerinin gerçekleştirilmesini gönülden destekledi. Lord Şansölye^{*} ile de görüştüm, kendisi doğal olarak biraz daha temkinli bakıyor. Lord Aberdare hem kendi adına hem Coğrafya Cemiyeti adına bir şeyler yapılması gerektiği konusunda çok bastırıyor ve ailenizin rıza göstereceği yolunda samimi umudu-nu iletiyor.

Lyell'in yanında, babanızın gömülebileceği bir yer bulunuyor; şimdiden kadar olduğu gibi Londra'da halledilebilecek düzenlemeler gelecek çarşamba gününe kadar kolayca tamamlanacaktır.

Huxley cuma akşamı dereyi görmeden paçaları sıvamış, Hooker'a, "Sanırım Westminster Abbey işi halloldu, gerçi Bradley'nin şehir dışında olması talihsizlik," diyordu.⁵

Spottiswoode aileyle, Farrar ise Westminster'in en yüksek rütbeli din görevlisiyle görüşürken, Lubbock da iktidar koridorlarında destek topluyordu. Lubbock Linneaus Cemiyeti'nin başkanıydı; Darwin'in göçüp gittiği haberi perşembe günü kendisine ulaştığında bir saygı gösterisi olarak cemiyetin faaliyetlerini askıya aldı. Darwin'in dileği yörende, dostları ve komşularının arasına gömülmek olmuştu. Ama görev önce geliyordu. Huxley'nin *Nature* methiyesinde söyledişi üzere "ulusun zekâsının iradesi" önünde eğildi; bir bankacı, liberal bir parlementer olarak zaten uzun zamandır profesyonel orta sınıf görüşüne teslim olmuş haldeydi.⁶ Cuma günü, bir dilekçeye ihtiyaç olabileceğini duyduğunda Avam Kamarası'na gitti. Avam Kamarası'ndaki tartışmalara İrlanda meselesi hâkimdi. Fenianların kıyımları sürüyordu, Liberal Parti kendi içinde bölünmüştü; Gladstone da öne-receği İrlanda Toprak Yasası'na derinden gömülümüştü. O cuma 150 parlementerin hazır bulunduğu Avam Kamarası'nda, Lubbock meslektaşları arasında dolaşıp imza topladı ve İrlanda meselesi bir süreliğine, Darwin ve İngiliz onuru adına bir kenara bırakıldı. Lubbock parlementodan "Bütün sınıflardan ve görüşlerden çok sayıda vatandaşımıza göre, şanlı vatan-داşımız Mr. Darwin'in Westminster Abbey'ye gömülmesi kabul edilebilir olacaktır,"⁷ ifadesini taşıyan bir dilekçeyle ayrıldı.

* İngiltere'de üst düzey bir devlet makamıdır; bu makamın sahibi Başbakan'ın tavsiyesi üzerine Kral ya da Kraliçe tarafından atanır; 19. yüzyılda görevi devlet mührünün muhafizliği, Lordlar Kamarası başkanlığı ve mahkemelerin bağımsız işlemesinin sağlanmasıydı; 2005 tarihli Anayasa Reformu Yasası'yla ikinci görev Lordlar Kamarası sözcüsüne, üçüncüsü de Adalet Bakanı'na bırakılmıştır. —ç.n.

Ertesi sabah dilekçeyi Abbey'nin en yetkili dini görevlisi Bradley'ye göndermesinin ardından Frank, Darwin'e, "Çok nüfuzlu isimler tarafından imzalandı," diyerek bilgi verdi. Esasen liberal olan bu belgeyi imzalayan 28 kişinin başında, aralarında eğitim bakanı ile Avam Kamarası Sözcüsü Vekili Lyon Playfair'in de bulunduğu dört Kraliyet Cemiyeti mensubu geliyordu. Belgede, Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı ile Amirallik Sekreteri Sir G.O. Trevelyan'ın imzaları da bulunuyordu. Adalet Bakanlığı müsteşarı, bir Deniz Lordu ve Avam Kamarası sözcüsü de imzalayanlar arasındaydı. O yıllarda okul çağında olan Bertrand Russell isimli bir çوغun kuzeni olan, Avam Kamarası'nın sessiz üyelerinden Arthur Russell da. Dilekçeye imza verenlerden biri olan Henry Campbell-Bannerman bir gün başbakan olacaktı. Lubbock "Zaman olsaydı, başka birçok imza eklenmiş olurdu," diyordu. William Darwin'e söylediğü üzere Darwin'in "Abbey'ye gömülmesi çok doğru olacaktı."⁸

Spottiswoode'nin telgrafı ve mektubunun ardından aileye, rıza göstermeleri ricasında bulunan mektuplar yağıdı. Cumartesi günü *The Standard* sıradan insanlar adına, Emma ve çocuklara hitaben dokunaklı bir rica yayınladı.

Darwin, tipki yaşadığı gibi, sevdigi kir evinin sunduğu sessiz bir inziva ortamında öldü; içinde *Türlerin Kökeni*'nın muazzam muammasını çözmesini sağlayan basit bitkiler ve hayvanları bulduğu orman manzarası, belki de dostlarının birçoğuna onun son istirahat yeri olmaya en uygun yer olarak görünyordur. Fakat "İngiliz" namına bu kadar onur kazandıran, ölümü üzerine medeni dünyanın günün birçok yakıcı siyasi ve sosyal meselesini bir süreliğine kenara bırakıp yas tuttuğu biri, nispeten belirsiz bir mezar gömülmemelidir. Ona yaraşan yer, isimleriyle halkın tarihinde köşetaşı haline gelmiş diğer kıymetli insanların arasındadır; eğer kendisinin ifade ettiği dileklere ve ailesinin dini duygularına ters düşmüyorsa, ondan kalanları Westminster Abbey'ye, bu soylu mabedi dünyada rakipsiz kılan şerelli ölüler arasında yerleştirmeyi gelecek kuşaklarla borçluyuz.⁹

Diğer gazeteler de bu mücadeleye dört elle sarıldı. Vatanseverlik en öne çıkan temayıdı. Abbey'nin kutsanmış toprakları, Britanya'nın büyük olmasını sağlayan, imparatorluğunu genişleten, ülke içindeki ve dışındaki yeni dünyaları medenileştirenler için değilse kimin içindi? David Livingstone ile Hindistan Ayaklanması'nın kahramanları burada, başarılarıyla

Victoria döneminin demir zırhlısının yolunu hazırlayan mühendisler Stephenson ve Telford'la yan yana yatıyordu. Yanlarında doğanın güçlerini deren başkalarının anıt mezarlari vardı: Watt, Trevithick ve Brunel. Hepsinin üzerinde bir kule gibi Sir Isaac Newton yükseliyordu; Newton hâlâ başka herkesin karşısında ölçü olarak alınıyordu ve onun ölçüsüne göre de Darwin eksik kalıyordu. "Newton'dan bu yana gelmiş geçmiş en büyük İngiliz" o değil miydi? "Locke ve Newton'ın 18. yüzyılda yaptığı gibi, 19. yüzyılın entelektüel enerjisine en fazla damgasını vuran şeylere aynı etkiyi, aynı yönü vermedi mi?"¹⁰

Sırf anma yazıları kaleme alanlar bile, Darwin'in Abbey'ye gömülmesini onu Newton'la kıyaslayarak mümkün hale getiriyordu. Yabancıların saygı gösterileri de akmaya başladığında bu talep iyice belirgin hale geldi. Prusya, Fransız ve Amerikan gazeteleri övgüler yağdırıyor; Britanya'nın kendi bağlarından çıkan dehayı ihmal ettiğini gün ışığına çıkarıyorlardı. *Telegraph*'ın işaret ettiği üzere Prusya Kralı tam 15 yıl önce Darwin'i "Üstün Hizmet" Nişanı'yla onurlandırmıştı, ama İngiltere kendi oğlunu haksızca görmezden gelmişti. Ona bir unvan vererek "kendi kendisini şeref-lendirmeyi" başaramamıştı. Lyelller, Herscheller ve Newtonların tersine Darwin mezarına, çamur içindeki mühendisler gibi sadece "Mr." olarak girecekti. İş işten geçmeden durumun düzeltilmesi gerekiyordu. Britanya yabancı rakiplerinin gerisinde kalmamalıydı. Ölünsüz Newton'la yapılan kıyaslamalar, bunlara dayanarak harekete geçirilmediği sürece bomboş birer yankı olacaktı; Newton'in onuru Darwin'in olmaliydi.¹¹ Devlet onun naaşını alıp kutsamalıydı.

Abbey Kilise Heyeti üyesi Farrar iyi bir iş çıkarmıştı. O sırada Fransa'da bulunan, Abbey'nin en üst düzey dini görevlisi Bradley daha parlamento dilekçesi kendisine ulaşmadan, talebi içtenlikle onayladığını belirten bir telgraf çekmişti. Aileye haber verildi. Cumartesi öğleden sonra olduğunda hepsinin de bu teklife razı olmaktan, Charles'in Westminster'da eski hocası Lyell'in yanına gömülmeye yazgılı olduğunu kabul etmekten başka çaresi kalmamıştı. Yine de "herhangi bir muhalefet ya da tartışma" olsaydı rıza göstermeyeceklerini açıkça ortaya koymuşlardır.¹² Bu teklifin onlardan geldiği düşünülecek diye de kendilerini tedirgin hissediyorlardı. X Kulübü üyelerinin bildiği üzere bu işe önyak olan gerçekten de akrabaları olan Galton olsa bile, korkuları yatışmıştı.

Düzenlemelerdeki bu ani değişiklik yas tutmaya pek vakit bırakmadı. Tabutu taşıyacak olanların seçilmesi, konukların davet edilmesi, törenle ilgili eski düzenlemelerin iptal edilmesi gerekiyordu. Yeni levazimatçılar ayarlandı; St. James Street 27 numaradaki T. ile W. Banting, Wellington Dükü'nün cenaze törenini hazırlamışlardı. Naaşı toplayacak, çarşamba günü defnedilmeye hazırlayacaklardı. William ile George tabutu taşıyacak kişileri ayarladılar. Lord Derby ile Devonshire ve Argyll dükleri devleti temsil edeceklerdi; Devonshire, Darwin'in okulu Cambridge Üniversitesi'nin başkanıydı. Amerika Büyükelçisi James Russell Lowell da "Amerikalıların Mr. Darwin'in çalışmalarına gösterdiği ilginin minnettar bir nişanesi" olarak onlara katılacaktı. İngiliz bilimindense X Kulübü'nün yığitleri Spottiswoode, Lubbock, Huxley ve Hooker'in tabutun yüklenilmesine yardım edecekti. İşin bu kadar kolaylaşmasına çok emeği geçen Kilise Heyeti üyesi Farrar da onlara eşlik edecekti. Huxley'nin gaflet anına denk gelmiş, Wallace'a sormayı unutmuştu. Darwin hikâyesinde her zaman akla sonradan gelen Wallace'la hemen temas geçildi ve onun sırasının en sonunda gelmesi kararlaştırıldı. Levazimatçılar katılım biletlerini dağıttılar. Mrs. Huxley ve oğulları biletlerini aldı; şimdi 20'lerinde olan Leonard ne de olsa Darwin'in vaftiz oğluydu. Herbert Spencer'la ilgili bir problem çıktı, kendisi bilimin seçkin isimlerinden ziyade dostlarıyla oturmak istiyordu. Fakat Huxley'nin, Spencer'in kilise karşıtı görüşlerinin törene katılmasını engelleyebileceği yolundaki imasının ardından, ona da din görevlileri ve koro arasında seçtiği yer ayrıldı.¹³

Bütün bu koşturmaca sırasında Emma dışarıdan bakınca sakindi, Henrietta ile Bessy yanındaydı. Fakat Emma geleceği, artık "bu kadar boş ve issız olan" dünyaya nasıl ayak uyduracağını düşünüyordu. Hislerini Fanny ile Hensleigh'e açıyordu:

Westminster Abbey meselesini duyacaksınız, neredeyse halolmuş gözüyle bakıyorum. Onun sessizce Eras'in yanına görmülmemesi hepimizin içine sancı oldu; ama William, onun zarif ve hoş mızacı, yapmış olduklarının takdirini kabuletmeyiisterdi diye kuvvetli bir hisse kapıldı; düşününce ben de aynı sonuca vardım. Çok sevgili Fanny, Londra'da olsan katılmak isterdin, eminim; ama uzun ve insanın içine dokunan bir tören olacak; hava da muhtemelen soğuk olacak; hatırlı sayılır bir risk; eminim bu durum Hensleigh için de geçerlidir.

Nihayetinde, 79 yaşındaki Hensleigh çarşamba günü soğuğa ve hislerine göğüs gerip diğerleriyle birlikte törende yürüdü.¹⁴ Emma Down Konağı'nda tek başına kaldı. Orada kendisini Charles'a daha yakın hissediyordu.

Açıkçası köylülerin hiçbiri de Westminster Abbey'ye gitmediler. Sadece ihtiyar Parslow gitti. Ama o daaslında Gower Street zamanlarından beri sadakatle hizmet ettiği ailennin bir parçası haline gelmişti. "Büyük adam-lara" yakın olan bir alt kat insanı olarak yöre insanların ve ailennin hisleri onda harmanlanmıştı. Çok geçmeden, Darwin'in köyde defnedilmesinin Downe halkı arasında yarattığı "büyük hayal kırıklığını" hatırlayacaktı.

Esnaf bu işe sinirlenmişti. George and Dragon Inn'in sahibi, düzenbaz siyasetçileri yöre halkın işine çomak sokmakla suçluyordu: "Herkes Mr. Darwin'in Downe'a gömülmesini istiyordu, ama hükümet buna izin vermedi. Downe'a gömülmesinin buraya o kadar çok yararı dokunurdu ki; bir sürü insan mezarnı görmeye gelirdi." St. Mary mezarlığı bir mabet haline gelebilir, yolun hemen karşısındaki barına da sürekli müşteri akardı. Marangoz John Lewis de bir o kadar bozulmuştu. Onun ödülü, mali olmanın ötesine geçecekti; şerefli komşusu Mr. Darwin'in ölümlü kalıntılarının onun yaptığı tabutta saklandığı bilinecekti. Fakat kaba meşeden tabut yapılmış, naaş bir gün boyunca içinde yatırılmıştı ki Piccadilly'den sık bir levazimatçı göz alıcı, pahalı bir tabutla çıkagelmişti. Devlet cenasesi için bundan daha aşağısının kurtarmayacağını söylemişti. Lewis, "Tabutunu tam Darwin'in istediği gibi yapmıştım," diye yas tutuyordu, "Kabaydı, keresteden nasıl ayrıldıysa öyle; ne bir cila sürdüm ne başka bir şey yaptım." Ama Darwin'i Westminster'e göndermeye karar verdiklerinde, onun yaptığı "tabut istenmedi, geri gönderdiler." Yerini alan "tabuta bakarak tiraş olabilirdiniz." Lewis bunun alçakça olduğunu düşünmüştü. "Onu Westminster Abbey'ye gömdüler; ama o hep buraya gömulkmek istemişti, bence bundan hoşlanmazdı."¹⁵

Gazetelerin hiçbiri Darwin'in Abbey'ye gömülmesinin önünde bir engel göremiyordu. *The Standard* bu şeref payesini önerirken "gerçek Hristiyanların, daha eski ve aziz tutulan inançların ön yargısına kapılmadan típkí Astronomi ve Jeolojinin temel bilimsel olgularını kabul ettikleri gibi, Evrim'in başlıca bilimsel olgularını da kabul edebileceklerini," yazmıştı. *The Times* cuma günü, 1860'ta Huxley ile Piskopos Wilberforce ara-

sında yaşanan çatışmanın “eski devirlerde” kaldığını ilan etmişti; liberal *Daily News* da bu sözlere Darwin'in öğretisinin “güçlü dini inançlar ve umutla” hayli tutarlı olduğunu eklemiştir.¹⁶ Pazar günü vaizler, ucuz basını haklı çıkarmak için birbirleriyle yarışmışlardı.

Sabah, öğle ve akşam vaazlarında Darwin'e övgüler yankılanıyordu. Abbey'de Kilise Heyeti üyesi ve Kraliçe'nin Başvaizi George Prothero her zaman olduğu gibi, Geniş Kilise çizgisini izleyip aşırılık yanlılarına ve batıl inançlara çattı.* İnsan yeni bilime nasıl bakıyor olursa olsun, bu bilimin Mr. Darwin'in ilmliliği, tarafsızlığı ve hakikati arama çabası içinde sabırla çalışmasından doğduğuna kuşku yoktu. “İsa'nın hakiki ruhunun özü olan yardımseverlik” onun gibi âlimlerde yaşamıştı. Abbey'de o akşam, Kilise Heyeti üyesi Alfred Barry de geçen sonbahar siyaset ve girişimcilik üzerine verdiği ağır vaazları tekrarlamıştı. Bu vaazlar, Darwincilik'te örtülü olarak mevcut olan, uzun zamandır kabul gören varsayımları onaylıyordu. Darwin gayritabii, “imkânsız bir fantezi” olduğu gerekçesiyle eşitliği bir kenara bırakmış; her bireyin, “bütün insanlığın” ilerlemesi adına İngiltere'nin Tanrı'yla birlikte çalışmasına yardımcı olması amacıyla bulunduğu yerde –serbest meslek sahibi, tüccar ya da işçi olarak– bulunduğu ortaya koymuştu. Herkes yine bulunduğu yerdeydi ve Darwin'in ölmü de bunun daha özel bir biçimde takdir edilmesi için bir gerekçe yaratıyordu. Doğal seçim “hicbir biçimde Hıristiyanlık dinine yabancı değildi;” tabii doğru bir biçimde anlaşılması halinde, yani seçimimin “İlahi akla bağlı olarak hareket ediyor” ve “her insanın bundan sonraki hayatı manen uygunluğuya” yönetiliyor olarak görülmESİ halinde.¹⁷

O pazar öğleden sonrasıının yıldızı, St. Paul'de Kilise Heyeti üyesi olan H. P. Liddon'dı; Liddon Darwin'e “ayrintılı olguları tek tek sabır ve titizlikle gözleyip kayda geçirdiği” için övgüler düzdü. Darwin böylelikle modern düşüncede bir “devrim” yaratmış ve “İngiliz bilimine üstün bir ayırsı nitelik” kazandırmıştı. Belli etmiyordu; ama Liddon'ın vaazı derinlere gömülmüş bir tedirginliği maskeliyordu. Kendisi hafif bir bulantı hissetmiş, defin töreninin kendisini “biraz rahatsız ve diken üstünde” hissetmesine neden olduğunu teslim etmişti. Yine de Darwin'in olgularına

* Yüksek Kilise ritüelciliğe ve Anglo-Katoliklik'e eğilimi, aşağı kilise evanjeliklige eğilimi ifade ederken, kilise otoritesine çok çeşitli biçimlerde uyulabileceğini savunan Anglikanlar “geniş” olarak anılagelmiştir. Geniş Kilise, Anglikanlığın formüllerini geniş ve liberal anlamda yorumlamaya yatkın bir anlayışı ifade eder. —ç.n.

yapılan tuhaf bir vurgu bile, ancak ve ancak Abbey'ye gömülmesi talebi ni dile getiren koronun sesini yükseltmeye yarıyordu. Liddon'ın Yüksek Kilise camiasının sesi olan *Guardian* onun otoritesini teslim etmiş, "Abbey'nin kutsal yolu, İnancın gizli bir düşmanını örtecek diye duyulan te dirginlikleri" bir kenara bırakmıştı. Abbey'de yapılacak tören "İnanç ile Bilim arasındaki uzlaşmanın" gözle görülür bir işaret olacaktı. Bu noktada, St. Paul'deki Anglo-Katolikler ile Westminster'daki dinen geniş düşünenler bir olmuştu. Biyolojinin "yeni hakikatleri" "zararsızdı," onları keşfeden de seküler bir azizdi.¹⁸

Darwin'in aziz mertebesine çıkarılması sağlanmış, gazeteler bu meselede üstlerine düşen rolü oynamıştı. *The Standard*, "Cumartesi günü ortaya attığımız teklif üzerine harekete geçildi," diyerek kendi kendisini kutluyordu. Belli ki hoşgörü, "din adamlarının düşünme biçiminin, en son gelişen, fakat tatmin ediciliği hiç de az olmayan bir yönüydü." Düşünen kamuoyu "kendi bireysel aklının damgasını çaga vurmuş olan" bir adamın hatırlasını şeref lendirebilecekti. Meslek sahibi beyefendiler ile aileleri, cenaze için kabul kartlarını kolayca temin edebileceklerdi. Gazeteler bu kartların Bantinglerin St. James Street'teki dükkânından salı günü mesai saatleri içinde kolayca termin edilebileceğini yazıyordu.¹⁹

O kadar çok kişi başvurdu ki levazimatçılar cenaze hazırlıklarını erte si sabah erken saatlerde ancak tamamlayabildiler. Dört atın çektiği cenaze arabası, salı günü, gün boyunca Downe'dan Westminster'a doğru 25 kilometrelik yolda ağır ağır ilerleyip durdu. Hava berbattı, yağmur çise liyordu, sıcaklık dört dereceye kadar düşmüştü. Cenaze arabasının arkasından gelen Frank, Leo ve Horace hem manen hem bedenen üşümüşlerdi. William ile George bütün gün şehirde son düzenlemelerle uğraşmışlardır. Kardeşleriyle tam vaktinde buluşmak için aceleyle Abbey'ye gittiler. Geç olmuştı, akşamın sekiziymişti, tabutu yüklenip kemerli yol boyunca taşıdılardı. Kortej St. Faith Şapeli'ne girdi; burası iki eski lambanın aydınlatıldığı, çıplak, resmi bir odaydı. Bu soğuk, kasvetli odada insanın üstüne ölüm hissi çöküyordu. Muhafizler gece boyunca naaşı korumak için duracakları yerleri aldılar.²⁰

26 Nisan Çarşamba günü, Kraliçe Victoria Windsor Şatosu'nda Prens Leopold'un ertesi gün yapılacak düğün törenine hazırlanıyordu. Gladstone Downing Street'te İrlanda siyasetine gömülümüştü. İkişi de cenaze törenine katılmayacaktı; ikisi de *Türlerin Kökeni*'nin hevesli bir okuru ol-

mamıştı. Ama başka yerlerde komisyonlar tatil edildi; hâkimler yas giyilerini giydiler; parlementerler yollara döküldüklerinden Parlamento boşaldı. Büyükelçiliklerden, bilim cemiyetlerinden, sayılamayacak kadar çok sıradan evden insanlar aktı. Kurşunu bir gökyüzünün altında Abbey'de toplandılar; huşu uyandıracak, seyre değer bir devlet töreni bekliyorlardı. Darwinler ve Wedgwoodlar, Galton da dahil toplam 33 kişi Kudüs Odası'nda sıralanmıştı. Başlarında cenaze sahibi Williamvardı, Parslow ile Jackson ailinin arkasında duruyorlardı. Bir zamanlar Parlamento'nun toplandığı Chapter House'da ise bilimin, devletin, kilisenin büyükleri, doğumla ve yetenekle soylu olanlar, tabutun arkasından kemerli yolu yürümek için bekliyorlardı. Biri bu topluluk için "aklin, ülkemizde şimdije dek gerçekleşmiş en büyük buluşması" demişti. Kilisenin iki kanadı dostlar ve akrabalarla doluydu; yüksekte kalan uzun ve dar orta kısımda, siyah kenarlı kabul kartlarının sahipleri duruyordu. Londra Belediye Başkanı mihrapta, sunağın önünde aile mensuplarıyla birlikte yerini almıştı. Koronun bulunduğu yerde, seçkin hanımlarla birlikte ümitsizce oturan Spencer, şimdi de "sadece bir izleyici olarak" kaldığı için pişmanlık duyuyordu. Ni-hayetinde bilet olmayan çok sayıda insana da kapılar açıldı.²¹ Kalabalıklar gaz lambasıyla aydınlanan, rutubetli binaya dolmuş kilisenin kuzeybatı kısmında kalan, pek istenmeyen sıralara oturdular.

Sonra öğle saatlerinde o an geldi. Abbey'nin çanı çalarken, Kilise Hetheti üyesi Prothero batıya bakan kapıdan girip töreni yönetmeye başladı; koro "Ben dirilişim" ilahisini söylüyordu. Aile ve seçkinler, ünlülerin mezarlarının yanından geçip mumla aydınlatılmış koro bölümünden mihrabin ortasına doğru ağır ağır ilerlediler. Burada, siyah kadifeye sarılmış ve beyaz çiçeklerle süslenmiş tabut, bir fenerin altına yerleştirildi. Günün öne-mini belirten bir konuşmanın ardından özel olarak hazırlanmış bir ilahi söylendi. Abbey'nin yardımcı orgucusu tarafından bestelenen bu ilahi, güne uygun düşüyordu. Sözleri Süleyman'in Meselleri kitabından alınmıştı. Açılış dizesi, "Bilgeliği bulan ve anlayışa ulaşan insan mutludur," Darwin'in hayatı boyunca sürdürdüğü çalışmalara bir saygı duruşuydu. Koroda, cüppe giymiş oğlan çocukları tarafından söylenen kapanış nameleriyse, hürmtsizlik edercesine, doğaya dair hiç de Darwinci olmayan bir görüntü yansıtıyordu: "Onun yolları hoşnutluk yoludur ve bütün yolları huzura çıkar." Ön sırada oturan William, çıplak başına üzerinde bir esinti hissetmişti. Bütün Darwinlerin yaptığı gibi sağlığının bozulacağından korka-

rák siyah eldivenlerini başının üstüne yerleştirdi ve tören bitinceye dek, bütün ulusun gözleri üzerinde, öyle uygunsuzca oturdu. Sonra aile, tabutu yüklenenlerin ardından, Schubert ve Beethoven eşliğinde kilisenin kuzey-doğu ucuna doğru yürüdü.²²

Sonunda, uygun düşecek olsa da Darwin Lyell'in yanına değil, koro odası kafesinin kuzey ucunda kalan Newton anıtnın altına, başka bir hocaşının, Sir John Herschel'in yanına gömüldü. Zemin siyah kumaşla kaplanmıştı; kumaş kuru, kumlu mezarın içine düştü. Henrietta, Bessy ve hanımlar otururken, diğerleri etrafına toplandılar. Amerikalı özgür düşünüler tutucu din adamlarıyla omuz omuza duruyorlardı; Romanes ile agnostik X Kulübü üyeleri Kraliyet Cemiyeti'nin yaşlı, dindar mensuplarıyla yan yanaydılar; Liberal Lordlar Tory liderler Sir Stafford Northcote ve Lord Salisbury'yle safları sıklaştırmışlardı. Tabut aşağıya indirildi, koro "Bedeni huzur içinde gömüldü, ama adı ebediyen yaşayacak" ilahisini söylemeye başladı. Yas tutanlar daha sonra, *Saul*'den "Ölüm Yürüyüşü" eşliğinde, demiryolunun öncüleri George ve Robert Stephenson'ı anmak üzere yerleştirilmiş buzlu cam panellerden düşen renkli ışıkla aydınlanan, matem elbisesi giymiş kasvetli figürlerin yanından geçti.²³ Dışarıda gökyüzü aydınlanıyordu.

Galton, bu yeni bilim rahiplerine gösterilen saygıdan tatmin olmuştu. Ülkenin yöneticilerinin, doğanın bir yöneticisini şeref lendirdiği görülmüştü ve bu ritüel evrimin "dini öneminin" gözle görülür bir hatırlatıcısı olmuştu. Fakat hâlâ yapılacak işler vardı. Galton ertesi gün *Pall Mall Gazette*'de, ertesi pazar kilisede yapılacak ayinlerde "Te Deum"un* yerini "Benedicite" in** almasını önerdi. İlahinin takdir duası (Tanrı'nın bütün işleri/Tanrı sizi kutsasın/Tanrı onu takdir et ve ebediyen yücelt) din adamlarının "ilahiden sonra Darwin'le ilgili olarak kursüden söylemek isteyebileceğİ şeylerin" altını çiziyordu. Galton, Kilise Heyeti üyesi Farrar'ı Abbey'deki pazar akşamı ayinine arabasıyla bırakırken belki de ona bu konuyu doğrudan açmıştı. Fakat bu onun anma planının son noktası değildi. Bir büst yapılmasını, Abbey'ye yeni bir buzlu cam yerleştirilmesini önerdi. Buzlu camın panellerinde Benedicite'de takdir edilen doğanın işleri –kayalar, bitkiler, balıklar, kuşlar ve hayvanlar– görülecekti; panellerin her biri Darwin'in anısına başka bir ülke tarafından hazırlanacaktı.²⁴

* Tanrı'yı öven bir ilahi –ç.n.

** "Yaratılış ilahisi" olarak da bilinen Tanrı'nın yaratımını öven bir ilahi –ç.n.

Bilimin ve devletin seçkinleri, bütün dünyanın İngiliz bir doğabilimciye saygı gösterisinde bulunması fikrini beğendiler. İçlerinden biri Carlisle Piskoposu'na bütün bu şaşalı törenin “onu anavatanına müteşekkir kıldığını” söyledi. Piskopos o pazar günü yapılan ayinde, Abbey'deki cemaate, bu büyük bilimadamının “ülkenin en akıllı adamlarının hükmü doğrultusunda” oraya defnedildiği güvencesi verecekti. Ve aynı vatanserver vurguyu yapacaktı: “Eğer Fransa'da ölmüş olsaydı, cenazesine bir tek rahip bile katılmazdı; onlar katılsa, bir tek bilimadamı bile hazır bulunmazdı.” Bu tam da Galton'ın düşüncesiydi. Darwin'in böyle kutsanmış bir yere gömülmesinin kültürel önemini kavrayan ilk o olmuştı. Piskopos “törenin uyandırıldığı yüksek duygulardan,” “ulusal şan ve şerefin” uyanındırıldığı heyecandan bahsetti. Bilimadamlarının insanın evrimini ilerletmeye üstlendiği ahlaki görevin en iyi biçimde, “toplumsal dokunun dayandığı” eski dini ideallerle uyum içinde icra edildiği anlaşılmıştı.²⁵

Evrim panelinden bir sonuç çıkmadı. Ama büst fikri hemen kök saldı ve bilimadamlarının cumartesi günü Burlington House'da yaptığı bir toplantıda bir fon oluşturulması kararlaştırıldı. Kraliyet Cemiyeti'nde de iki hafta sonra, Spottiswoode başkanlığında geçici bir komite atandı.²⁶ Abbey'de bronz bir plaket yapılması kararlaştırıldı. Fakat komite, bilimin o yeni büyük Romanesk katedralinin, Güney Kensington'daki Doğa Tarihi Müzesi'nin merkezindeki merdivenin başında yer alacak bir heykel siparişi de verdi.

1883'te Spottiswoode'nin ölümü ve onun da Abbey'ye defnedilmesinin ardından Anma Komitesi'nin başkanlığını Huxley üstlendi. Galton, Lubbock ve Hooker, 61 kişilik Kraliyet Cemiyeti üyesi topluluğu, Adalet Bakanı, beş parlamenter ve Canterbury Başpiskoposu'nun başını çektiği bir piskoposlar gürühu ona yardım ediyordu. Yüksek Kilise cemaati yaygara koparıyordu; Kilise Heyeti üyesi Liddon Darwin'e karşı çıkan üstü, yaşı E. B. Pusey'ye boyun eğip katılmayı reddetmişti. Yokluğuya göze batan bir başka isimse Wallace'tı. Wallace fona da katkıda bulunmadı. Para akmaya başlamıştı; bilimadamları yurt dışındaki meslektaşlarını da dörtüklemişler, onlar da benzer komiteler kurmuşlar, bu işi gerçekten empuryal bir girişim haline getirmişlerdi. Ülke içinde en büyük bireysel katkılar, 100'er sterlin olmak üzere Abbey'deki cenaze törenine önyak olanların, Galton, Spottiswoode ve Lubbock'un cebinden çıkmıştı. Emma ile aile 200 sterlin vermiş, X Kulübü üyeleri şahsen destek olmuştı; her zaman cimrilik eden Spencer bile 2 sterlin katkıda bulunmuştu.

Toplam 4500 sterlin toplandı; bunun yarısı Doğa Tarihi Müzesi'ne dilecek heykele harcandı. *The Times*'ın ifadesiyle bu "Doğa Tapınağı" ancak 1880'de tamamlanmıştı. Binanın girişinde bir Adem figürü yükseliyordu (II. Dünya Savaşı sırasında devrildi) ve onaylamaz tavrıyla Richard Owen da en tepede yerini almıştı. Darwin heykelinin açılmasının 1885'i, Owen'in emekliye ayrılması sonrası beklemesi gerekti. Bu açılış da bir debdebe ve tören vesilesi olmuştu. Tören Galler Prensi katılmış; Darwin'in ailesi –Emma dışında– yakın dostları Hooker, Galton, Romanes, Theta Farrer ve Amiral Sulivan açılışa hazır bulunmuşlardı. Fakat bu kez kürsüyü işgal eden "Papa," Huxley'nin şahsında bilimadamları olmuştu.²⁷ Topluluğun en arkasındaysa zar zor seçilen ihtiyar bir adam, Parslow duruyordu.

Abbey'deki cenaze töreni, kamuoyunun, Darwin'in hayatı ve çalışmalarıyla, İngiltere'nin Victoria'nın uzun süren hükümlanlığı boyunca yer kürenin medenileştirilmesi ve doğanın fethedilmesinde gösterdiği başarıının bir sembolü olduğu yolundaki hissinin somut bir ifadesi olmuştu.

Çeşitli kanaatlerden dini yazarlar, artık Darwin'in "soylu karakterine ve yılmadan hakikatin peşinden gittigine" tanıklık ediyorlardı. *Church Times* sıfatlar arasında kaybolmuştu: sabır, deha, sükünet, çalışkanlık, ağırbaşılık. Diğer gazeteler bunlara St. Paul'e özgü dirayet ve inanç vasıflarını ekliyor, onu "tam bir Hıristiyan beyefendi" olarak resmediyordu. Defin töreni konusunda temkinli bir tavır sergileyen evanjelik *Record* bile Darwin'in misyonerleri medeniyetin habercisi olarak savunduğunu fark etmişti. Ayrıca gazete, Derry Piskopos'unun Güney Amerika Misyonerlik Cemiyeti'nin yıllık toplantısında yaptığı, fısıltı gazetesine bakılırsa Darwin'in cemiyete düzenli olarak katkıda bulunduğu açıkladığı konuşmasını haber yapmıştır. *Nonconformist and Independent* ise Darwin'in sergilediği örneğin "ahlaki etkisini" tekrar tekrar yazıp duruyordu.

Fakat en yorulmaz destekçiler Üniteryenlerle özgür din yanlılarıydı; Darwin'in, kendilerinin Kilise muhalifi akıcı gelenekleri içinde yetiştirilmiş olmasından gurur duyuyor; onun doğalcı görüşlerini her zaman takdir ediyorlardı. Darwin'in güvenilir dostu William Carpenter "İlahi Hükümetin değişmez kanunlarını" ortaya çıkardığı ve "insanlığın ilerlemesine ışık tuttuğu" için Darwin'i alkışlayan kararını İngiliz ve Yabancı Üniteryenler Birliği'ne kabul ettirmiştir. Carpenter bir Wedgwood'un onaylayacağını düşünerek bu kararı Emma'ya göndermişti. Darwinciliğin "en kuvvetli der-

sinı,” “sonsuz ilerlemenin İncili’ni” diğerleri de hoş karşılamışlardı. Darwin'in “hayat ve düşünmeye düzel... ve huzur” getirmiş olan öğretisinin “evrensel olarak uygulanabilir” olmasını büyük bir övünçle karşılıyorlardı. New York'tan Üniteryen vaiz John Chadwick Abbey'deki o önemli günü bayağı kaçan Mesihçi bir dille şöyle anlatıyordu: “Ülkenin en büyük din tapınağı kapılarını açıp daima kapalı olan perdelerini çekerek bilimin kralını içeri buyur etti.”²⁸

Ağitlar, Darwin'in örnek karakterini, basit “gündelik erdemlerini” ve zengin saygınlığını vurguluyordu. *Saturday Review*'a göre Mr. Darwin'in hayatı “ideal bir hayatı”: Kendisine ait bir serveti vardı, *Beagle*'a yatırılan büyük bir fırsat olmuştu bu; “Darwin çok yoğun çalışmış; çalışmalara akıllıca planlanmış, hızla hayatı geçirilmiştir.” Bütün bunlar “sessiz, mutlu bir ev ortamında” gerçekleşmiş, “mükemmellik çiçeği açan tatlı ve nazik bir doğa tarafından” taçlandırılmıştı. Birçokları Darwin'in evcilliğini özellikle çekici buluyordu. “Onun Kent'teki evinde, sadık bir aile tarafından çevrelenmiş bir halde, insanlık için paha biçilemezarmağanlar olduğu teslim edilen o büyük kitaplar üzerinde çalışırken sergilediği tablodan daha güzel bir mutluluk tablosu düşünmek zordu.”

Hatta bazıları, resmi cenaze töreninin verdiği onuru ters yüz ediyordu. Westminster, Downeli doğabilimciye şeref vermiş değildi, onun naaşı zaten kutsanmıştı. *The Times*, “Abbey'nin ona, onun Abbey'ye olduğundan daha fazla ihtiyacı vardı,” diye gürlüyordu. “Bilimin bayrağını taşımış,” bilginin sınırlarını genişletmiş, “taze ve verimli hakikatlerin sürekli yan yana getirileceği yeni merkezler kurmuş” olan bu aziz adam, Abbey'nin taşlarının arasına defnedilmekle burayı “biraz daha kutsal kilmiş, bura ya hürmet gösterilmesi için yeni bir gerekçe daha” yaratmış: “Abbey'nin gönülsüz senatoları ve yoldan çıkışmış uluslararası ikna etmiş hatipleri ve vaizleri oldu; ama hiçbir insanlar ve akılları üzerinde, son 23 yıldır, Kent'te, basit bir kır evinden yayılan güç kadar etkili olamadı.”²⁹

Hepsinden de önemlisi, basında ulusal ve emperyal marş çalınıyordu. John Morley'nin yayın yönetmenliğinde sıkı liberal olan, Londralı profesyonellerin temel gidası *Pall Mall Gazette* Büyük Britanya'nın “ismi, ülkesi için şeref kaynağı olan bir adamı kaybettiğini” yazıyordu. Gazete Darwin'in Gladstone'u desteklediğine dikkat çekiyor; onu aynı kalibrede, dünya çapında bir devlet adamı olarak resmediyordu. Özellikle liberallerin Darwin'in küresel konumuna yaptığı bu vurgu, sonunda onun siyaseten

uyumlu biliminin tanınmasına vardi. Darwin'ın çizdiği; bireysel rekabet, serbest ticaret ve adil seçilime dayanan biyolojik ve sosyal ilerleme tablosu, Victoria döneminin ortalarında Britanya'da, ona siyasi ifadesini kazanıran partiyle birlikte yükselp hâkim konuma yerleştı.

Morley'nin liberal gazetesi, cenaze töreninin yapıldığı gün, "Darwinci kaide, zamanımızın neredeyse bütün iyi düşünceleriyle kesişiyor," diye kurumlanıyordu.

Şekillenmemiş kamusal mefhumlarımızın renklendiriyor; hukuk ve tarihte ilgili çalışmalarında, siyasi konuşmalarda, dini nutuklarda, sanat teorilerinde ve belirsiz toplumsal speküasyonlarda kılık değiştirmiş bir biçimde yüzlerce kez yeniden beliriyor. Romanlarımız ve şiirlerimiz gizli Darwinci incilerle dolu. Ondan uzak olduğumuzu düşünmeye çalıştığımızda, kendimizi zamanımızdan uzak düşünmemiz gerekiyor.³⁰

Bu yüzden de Darwin'in naaşının, kiliseye özgü bir debdebeyle sahiplenilip defnedilmesi gerekmisti. Abbey'deki cenaze töreni, İngiltere'nin geçirmekte olduğu geniş kapsamlı, tamamlanmış sosyal dönüşümü kutluyordu. Yeni sömürgeler, yeni sanayiler, bunları yönetecek yeni insanlar vardı; Huxley'nin söylediğü üzere "yeni bir Doğa"nın da onlardan geri kalır yanı yoktu; yeni rahipleri aracılığıyla konuşuyor, itaat edenlere ilerleme vaat ediyordu.³¹ Darwin'in naaşı onu tutan yeni profesyonellerin daha büyük bir zafer kazanması için kutsanmıştı. Cenaze töreni onların tanrılaştırılmasıydı, yükselmekte olan bir sekülerlik için yapılmış son ayındı. Doğanın piyasasında tüccarların, siyaset ve dinde ise bilimadamları ile dal-kavuklarının iktidara yükselmesini simgeliyordu. Yükselmekte olan bu adamlar boyunlarının borcunu ödüyorlardı; çünkü Darwin Yaratılış'ı doğallaştırmış ve insanın doğası ile kaderini onların eline vermişti.

Toplum bir daha eskisi gibi olmayacağı. "Şeytan'ın Papazı" üstüne düşeni yapmıştır.

Kısaltmalar

<i>Annotated Calendar</i>	Carroll, <i>Annotated Calendar of the Letters of Charles Darwin</i> , 1976.
APS	American Philosophical Society Library [Amerika Felsefe Cemiyeti Kütüphanesi], Philadelphia.
ARW	Marchant, <i>Alfred Russel Wallace</i> , 2 cilt, 1916.
<i>Autobiography</i>	Barlow, <i>Autobiography of Charles Darwin</i> , 1958.
BL	British Library, Department of Manuscripts [Elyazmaları Bölümü].
BM(NH), OCorr./OColl.	British Museum (Natural History) [Doğa Tarihi], Owen Correspondence / Owen Collection [Owen Yazımları / Owen Koleksiyonu]
<i>Calendar</i>	Burkhardt and Smith, <i>Calendar of the Correspondence of Charles Darwin, 1821-1882</i> , 1985.
CCD	Burkhardt and Smith, <i>Correspondence of Charles Darwin</i> , 7 cilt, 1985-91
<i>Charles Darwin Companion</i>	Barlow, <i>Charles Darwin and the Voyage of the "Beagle," 1945</i> .
CP	Freeman, <i>Charles Darwin: A Companion</i> , 1978.
CUL	Barrett, <i>Collected Papers of Charles Darwin</i> , 2 cilt, 1977.
DAR	Cambridge University Library [Cambridge Üniversitesi Kütüphanesi].
<i>Darwin's Journal</i>	Darwin Archive, Cambridge University Library [Darwin Arşivi, Cambridge Üniversitesi Kütüphanesi].
Türeyiş	De Beer, "Darwin's Journal" <i>Bulletin of the British Museum (Natural History), Historical Series</i> , 2 (1959) 1-21.
Diary	Darwin, <i>İnsanın Türeyışı</i> [Descent of Man] 2 cilt, 1871 gözden geçirilmiş baskı 1. cilt, 1874.
DON	R. Keynes <i>Charles Darwin's "Beagle" Diary</i> , 1988.
Down House	Barlow, "Darwin's Ornithological Notes," <i>Bulletin of the British Museum (Natural History), Historical Series</i> , 2 (1963), 201-78
ED	Charles Darwin Museum [Charles Darwin Müzesi], Down House [Down Konağı], Downe, Kent.
EUL	Litchfield, <i>Emma Darwin</i> , 2 cilt, 1915 (ya da 1904 özel basım).
<i>Foundations Journal</i>	Edinburgh University Library [Edinburgh Üniversitesi Kütüphanesi].
KAO	F. Darwin, <i>Foundations of the "Origin of Species,"</i> 1909
LJT	Darwin, <i>Journal of Researches</i> , 1839; gözden geçirilmiş baskı 1845/60.
LLAS	Kent County Archives Office [Kent Bölgesi Arşiv Bürosu], Maidstone, Kent. (Koleksiyon Merkez Kütüphane, Bromley, Kent'e nakledildi.)
LLD	Eve and Creasey, <i>Life and Work of John Tyndall</i> , 1945. Clark and Hughes, <i>Life and Letters of the Reverend Adam Sedwick</i> , 2 cilt, 1890. F. Darwin, <i>Life and Letters of the Charles Darwin</i> , 3 cilt, 1887.

LLJH	L. Huxley, <i>Life and Letters of the Sir Joseph Dalton Hooker</i> , 2 cilt, 1918.
LLL	K. Lyell, <i>Life and Letters of the Sir Charles Lyell</i> , 2 cilt, 1881.
LLR	E. Romanes, <i>Life and Letters of the George John Romanes</i> , 1896.
LLTH	L. Huxley, <i>Life and Letters of the Thomas Henry Huxley</i> , 2 cilt, 1900.
LRO	R. S. Owen, <i>Life of Richard Owen</i> , 2 cilt, 1894.
MLD	F. Darwin and Seward, <i>More Letters of Charles Darwin</i> , 2 cilt, 1903.
Narrative	Stanbury, <i>Narrative of the Voyage of the H.M.S. "Beagle"</i> 1977.
Natural Selection	Stauffer, <i>Charles Darwin's Natural Selection</i> , 1975.
Köken	Darwin, <i>Doğal Seçilim Yoluyla Türlerin Kökeni Üzerine</i> , 1859.
Pedigrees	Freeman, <i>Darwin Pedigrees</i> , 1984.
PRO	Public Record Office [Kamu Kayıtları Bürosu], Kew ve Qualitys Court, Londra.
RBL	Litchfield, <i>Richard Buckley Litchfield</i> , 1910.
RFD	Recollections of Francis Darwin [Francis Darwin'in Hatıraları], Darwin Archive [Darwin Arşivi] 140.3, Cambridge University Library [Cambridge Üniversitesi Kütüphanesi].
TBI	Colp, <i>To Be an Invalid</i> , 1977.
THP	Thomas Huxley Papers [Thomas Huxley Belgeleri], Imperial College of Science and Technology [İmparatorluk Bilim ve Teknoloji Koleji], Londra.
UCL	University College of London.
W/M	Wedgwood-Mosley Collection [Wedgwood-Mosley Koleksiyonu], Keele University Library [Keele Üniversitesi Kütüphanesi].
Wedgewood	B. ve H. Wedgwood, <i>The Wedgwood Circle</i> , 1980.

Notlar

ŞEYTAN'IN PAPAZI MI? (Sayfa XVII-XXII)

- 1   Önceki çalışmalarla dair bir araştırma için bkz., Colp, "Charles Darwin's Past and Future Biographies."
- 2   Greene, "Reflections;" Churchill, "Darwin."
- 3   J. Moore, "Darwin's Genesis." Darwin Endüstrişenin şurada analiz edilmiştir: Ruse, "Darwin Industry" ve J. Moore, "On Revolutionizing."
- 4   Oldroyd, "How did Darwin arrive at his Theory?", 334 ve devamı; La Vergata, "Images," 953-58; R. Young, *Darwin's Metaphor*, 23 ve devamı.
- 5   Churchill, "Darwin," 62; Kohn, *Darwinian Heritage*, 4; Lenoir, "Darwin Industry," 115-16; Desmond, "Kentish Hog" ve "Darwin;" R. Young, "Darwinism;" Schweber, "Correspondence."
- 6   J. Moore, "Freethought," 293; Desmond, *Politics*, 373-414; R. Young, "Darwin," 71; Lenoir, "Darwin Industry," 117; Rudwick, "Charles Darwin," 186, n.2.
- 7   Colp, "Charles Darwin's Past and Future Biographies," 167; ED, 2:203.

1. BÖLÜM DÜŞMEKTE OLAN BİR HIRİSTİYAN'I TUTMAK (Sayfa 3-21)

- 1   Krause, *Erasmus Darwin*, 45; ayrıca bkz. *LLD*, 2:158.
- 2   Torun Charles'in kendisi gibi Üniteryenliğin ötesine geçmiş olanlarla ilgili sözleri: Darwin'den T. Wollaston'a, 6 Haziran (1856), *EUL*, Gen. 1999/1/30.
- 3   King-Hele, *Doctor*, 289 ve *Letters*, 127.
- 4   Darwin'den Reginald Darwin'e, 4 Nisan 1879, Colp, "Relationship" içinde, 11; J. Moore, "Of Love," 204-205.
- 5   *Pedigrees*, 35; King-Hele, *Doctor*; McNeill, *Under the Banner*; R. Porter, "Erasmus Darwin;" J. Browne, "Botany."
- 6   Darwin'in Krause'ye gönderdiği "Ön Not"un düzeltilmiş taslaqları, *Erasmus Darwin*, DAR 210.20; *Wedgwood*, 239; *Autobiography*, 93.
- 7   King-Hele, *Doctor*, 73, 77, 89, 100-101, 106, 130 ve *Letters*, 35-37, 54, 65, 130; McNeil, *Under the Banner*, 9-15; McKendrick, "Josiah Wedgwood," *Wedgwood*, 36, bölüm 6.
- 8   Holt, *Unitarian Contribution*, 2. Bölüm; Seed, "Theologies," 108-14; King-Hele, *Letters*, 38.

- 9 McNeil, *Under the Banner*, 83; King-Hele, *Doctor*, 93-94, 135, 142-43 ve *Letters*, 284, 286; *Wedgwood*, 8, 11, 16; *Memorable Unitarians*, 166-67; McKendrick, "Role," 297-302; Brooke, "Joseph Priestley," 12.
- 10 King-Hele, *Letters*, 8-9, 43; Rowell, *Hell*, 33-38; Willey, *Eighteenth Century Background*, 10. Bölüm; Brooke, "Sower," 439-48; Webb, "Unitarian Background," 10-13.
- 11 R. Porter, "I Live too Chaste. 'Tis Not a Common Fault," *Independent* (Londra), 28 Temmuz 1990, s. 27; King-Hele, *Letters*, 91, 297 ve *Doctor*, 121-22, 131, 134, 136, 138-40, 172; *Wedgwood*, 74; Woodall, "Charles Darwin," 9; *Pedigrees*, 35; *Autobiography*, 30.
- 12 King-Hele, *Doctor*, 123-24, 176-78 ve *Letters*, 164-65; Woodall, "Charles Darwin," 11; *LLD*, 1: 8-9.
- 13 H. Gruber, *Darwin*, 46-47; King-Hele, *Doctor*, 204, 211-13, 217, 230, 232-33 ve *Letters*, 166, 204-205, 215-16, 225-26; McNeil, Under the Banner, 79-85; *Wedgwood*, 98, 101-04.
- 14 *Wedgwood*, 102-103, 108; Keith, *Darwin*, 4; *Autobiography*, 29-30; *LLD*, 1:9; King-Hele, Doctor, 258.
- 15 D, "Death;" *LLD*, 1:9; *Companion*, 209; King-Hele, *Doctor*, 273-74, 284-85; *Pedigrees*, 10. *Wedgwood*, 132-38; *ED*, 1:26.
- 16 Colp, "Mrs. Susannah Darwin," 4-6; Woodall, "Charles Darwin," 1; *Autobiography*, 28, 40; *Pedigrees*, 34; *Wedgwood*, 116-17.
- 18 Woodall, "Charles Darwin," 12; E. Thompson, *Making*, 529-42; King-Hele, *Doctor*, 264-65, 297.
- 19 Broadbent, *Story*, 5, 9, 12; Woodall, "Charles Darwin," 11-12; *Autobiography*, 22; W. Leighton'in hatıraları, DAR 112. 1798'de bir rahip aranırken Samuel Taylor Coleridge adaylığını koymuştu, fakat o zaman Susannah'nın babası ona edebi uğraşlarına devam etmesi için yıllık 150 sterlinlik bir harcırab bağlamış, bu görev de Case'e verilmiştir.
- 20 *Autobiography*, 22-24, 26-27; CCD, 1:537, 2:438; Woodall, "Charles Darwin," 14; *Wedgwood*, 117.
- 21 Mansergh, "Charles Darwin;" Bowlby, *Charles Darwin*, 56; W. Leighton'in hatıraları, DAR 112; *Autobiography*, 23, 27; CCD, 2: 439-40.
- 22 CCD, 2:439-40; *Autobiography*, 22, 24; Colp, "Mrs. Susannah Darwin," 7-11; Colp, "Notes on Charles Darwin's Autobiography," 364; *Wedgwood*, 181.
- 23 *Autobiography*, 30, 32, 39; *ED*, 1: 60; *Charles Darwin*, 8-9.
- 24 CCD, 1:537; *Wedgwood*, 165; *ED*, 1:139-40; E. Richards, "Darwin," 82.
- 25 CCD, 2:440; Bowen, *Idea*, 213.
- 26 W. Leighton'in hatıraları, DAR 112; *Autobiography*, 27-28, 43.
- 27 E. Craddock'tan F. Darwin'e, 10 Temmuz 1882, DAR 112: 16-17; *Autobiography*, 25, 42, 44; Colp, "Notes on Charles Darwin's Autobiography," 363-64.
- 28 CCD, 1:538; 2:440-41; *Autobiography*, 44-45; Bowlby, *Charles Darwin*, 64; W. Leighton ve J. Price'in hatıraları, DAR 112.
- 29 CCD, 1:1-15; *Wedgwood*, 112; Chaldecott, "Josiah Wedgwood."
- 30 Green, *Address*, 36, 41-42.
- 31 *Autobiography*, 45-46; CCD, 1:1-15.
- 32 *Autobiography*, 44, 46; *Wedgwood*, 138, 195-96.
- 33 ED, 1:56, 61, 141-42, 160-61; *Wedgwood*, 195, 198; E. Wedgwood, *My First Reading Book*; Thackray, "Natural Knowledge," 679-80.
- 34 *Autobiography*, 28, 36, 39; CCD, 1: 14-15.

2. BÖLÜM KUZEY ATINA (Sayfa 23-33)

- 1   *Autobiography*, 47-48; *TBI*, 3-4.
- 2   CCD, 1:15-16; Shepperson, "Intellectual Background," 17-20; Audubon, *Audubon*, 1:210.
- 3   Report from the Select Committee on Medical Education ... (Seçilmiş Tıp Eğitimi Komisyonunun Raporu) (Parliamentary Papers, 13 Ağustos, 1834), 1. Kısım, 93; "Medical Education," Parry ve Parry, *Rise*, 105-107.
- 4   CCD, 1:15, 18-19; Mudie, *Modern Athens*, 23.
- 5   Mudie, *Modern Athens*, 252-53; CCD, 1:19, 28.
- 6   *Pedigrees*, 10, 31; King-Hele, *Doctor*, 123.
- 7   CCD, 1:25, 28-29, 41; *Autobiography*, 52; Audubon, *Audubon*, 1: 206.
- 8   Mudie, *Modern Athens*, 185; CCD, 1:38-40, 44.
- 9   McMenemey, "Education," 138-39; Desmond, *Politics*, 166; CCD, 1: 34.
- 10   CCD, 1:16, 39, 45; Shepperson, "Intellectual Background," 27.
- 11   CCD, 1:25; *Medico-Chirurgical Review*, 20 (1833-34), 315-19; Morrell, "Science," Mudie, *Modern Athens*, 220; A. Grant, *Story*, 2: 389-90.
- 12   1826-27'de Knox 207 tane anatomi öğrencisine ders veriyordu; Lizars'ın 104 (ondan sonra öğrenci sayısı en yüksek olan hoca), Monro'nun 78 öğrencisi vardı: Struthers, *Historical Sketch*, 92. Robert Knox hakkında: E. Richards, "Moral Anatomy."
- 13   CCD, 1: 25; *Autobiography*, 47; Audubon, *Audubon*, 1:146, 174. Knox Surgeons' Square 10 numarada, Lizars 1 numarada ders veriyordu: Cathcart, "Some of the Older Schools," 775-78.
- 14   CCD, 1: iv, 25, 36; A. Grant, *Story*, 2: 424-5; *Evidence*, 1:220-22.
- 15   *Autobiography*, 39-40, 47-48; G. Darwin'in hatırları, DAR 112; Richardson, *Death*, 41.
- 16   Morrell, "Science," 54-55; Ashworth, "Charles Darwin," 98; CCD, 1:25,29; *Autobiography*, 47.
- 17   CCD, 1:29; Freeman, "Darwin's Negro Bird-Stuffer;" *Autobiography*, 51. Waterton'in kötü şöhret kazanmaya elverişli bir havası vardı. Sansasyon yaratılan hicvedici eseri "Nondescripti" (Tanımsız) yeni yayınlamıştı; burada, Hazine Bakanı'nın yüzünün çırkin bir biçimde karikatürize edildiği havlayan bir kızıl maymun görülmüyordu: Aldington, *Strange Life*, 112-14.
- 18   CCD, 1:22, 36-39, 41.
- 19   1826 yılı günü, DAR 129; *Autobiography*, 45. White'in *Natural History of Selborne* adlı eserinin Darwin'deki kopyası (iki cilt, 1825) Darwin Kütüphanesi'nde bulunmaktadır.
- 20   R. Porter, "Erasmus Darwin," 58; *Autobiography*, 49.

3. BÖLÜM DENİZ MATLARI VE FİTNECİ BİLİM (Sayfa 35-50)

- 1   *Autobiography*, 46; Peterson, "Gentlemen," 462.
- 2   *Evidence*, 1: 146.
- 3   W. Browne, "Observations."
- 4   Plinius tutanakları MSS, 1: ve devamı. 34-36, EUL, doküman 2.53; G. Bell, *Letters*, 251; Kir-sop, "W.R. Greg," 377-83; Desmond, *Politics*, 210, Lant Carpenter'in Bristol'daki Üniteryen okulunda öğretilen, Greg'in de aldığı belirlemeli bilim ve teoloji hakkında.
- 5   *Phrenological Journal*, 5 (1829), 141; Kirsop, "W.R. Greg," 378-83; Shapin, "Phrenological Knowledge" ve Cooter, *Cultural Meaning*, frenolojinin toplumsal cazibesi hakkında.

- 6 Ainsworth, "Mr. Darwin." Oryantal bir akademisyen olarak sonradan ün kazanacak olan William F. Ainsworth Plinial cemiyetinin başkanları arasındaydı ve kimi zaman Darwin'e sahilde yaptığı yürüyüşlerde eşlik ederdi.
- 7 *Autobiography*, 48; Balfour, *Biography*.
- 8 Desmond, "Making," 163, 167; Corsi, *Age*, 3. ve 4. bölümler.
- 9 Audubon, *Audubon*, 1: 149, 223; R. Grant, "Notice of a New Zoophyte." Grant'in hayatı ilişkin ayrıntılar "Biographical Sketch of Robert Edmond Grant"tan alınmıştır, *Lancet*, 2 (1850), 686-95; Poore, "Robert Edmond Grant," 190; Desmond, "Robert E. Grant" ve *Politics*. Zoolojisi için bakınız Sloan, "Darwin's Invertebrate Program," 73-87.
- 10 Beddoe, *Memories*, 32; Godlee, "Thomas Wharton Jones," 102; Poore, "Robert Edmond Grant," 190; *Autobiography*, 49.
- 11 Werner Cemiyeti tutanakları, 1: ve devamı. 272, EUL, doküman 2.55; "Edinburgh Zoology Notebook," DAR 118, CP içinde, 2:283-91.
- 12 R. Grant, "Notice regarding the Ova." Darwin sülük yumurtalarını Plinius Cemiyeti'nin 3 Nisan'daki toplantılarında sergilemişti: Ainsworth, "Mr. Darwin." Werner Cemiyeti hakkında: *Evidence*, 1: 146; *Autobiography*, 51; Audubon, *Audubon*, 1: 186. Grant himayesine rağmen, üstünlüğünü koruyordu, bunu Grant'in bir kere Darwin'i önceliği ele geçirip onun konusuya ilgili yayın yapmaması konusunda uyarmasından anlıyoruz: Jesperson, "Charles Darwin," 164-65. Grant bilime profesyonel standartların getirilmesi öncesindeki birçok doğabilimci gibi intihalciler yüzünden çileden çıktıysa da, Desmond, *Politics*, 401-402.
- 13 "Edinburgh Zoology Notebook," DAR 118, s. 6, CP içinde, 2:288. Lamarck'la ilgili yazısı şurada bulunabilir DAR, s. 5. Ayrıca bakınız Egerton, "Darwin's Early Reading," 454-55; CCD, 1:22.
- 14 Plinius Cemiyeti tutanakları, s. 1 ve devamı. 56-57, EUL, doküman 2.53; H. Gruber, *Darwin*, 479; Desmond, *Politics*, 67-69, 402. Greg, Browne, Grant ve Ainsworth sohbetin sonundaki meydan kavgasına katılmışlardır.
- 15 McMenemey. "Education," 145; Desmond, *Politics*, 120, 264-67.
- 16 Werner Cemiyeti tutanakları, 1 ve devamı. 241-43, EUL, doküman 2.55; Desmond, *Politics* ikinci bölüm ve Desmond, Grant'in Geoffroy ile arkadaşlığı ve felsefi anatomisinin radikal temelleri hakkında, "Lamarckism." Grant, Geoffroycu ana akım içinde yer alıyordu. Appel, *Cuvier-Geoffroy Debate*, beşinci bölümde Geoffroy'un müritlerinin böcekler, kabuklular, yumuşakçalar ve omurgalılar arasındaki bütün benzerlikleri açıklaması sonrasında Paris'te yaşanan heyecan dalgası anlatılır.
- 17 Jameson, "Observations." Jameson'ın yazarlığı Secord tarafından soruşturulmuştu, "Edinburgh Lamarckians." Ayrıca bakınız: R. Grant, "Structure," 283-84; Desmond, "Robert E. Grant's Later Views," 405-406; Desmond, *Politics*, 59-81, 398-403; *Autobiography*, 49; ve bu dönemde Fransa'daki bilim hakkında Corsi, *Age*, bölüm 8.
- 18 R. Porter, "Erasmus Darwin," 39; R. Grant, *Dissertatio Physiologica*, 8; R. Grant, *Tabular View*, v; Shepperson, "Intellectual Background," 27.
- 19 Sloan, "Darwin's Invertebrate Program," 78-84; Jameson, "Observations," 295.
- 20 Matthew, *On Naval Timber*, 364-69; Dempster, *Patrick Matthew*, 98-99. Wells, "Historical Context," Matthew'un bırakıncı yapsınları radikallığını ve evrimci görüşlerini tartışır.
- 21 Hugh Miller, Hodge, "England" içinde, 11; Corsi, *Science*, 273; Balfour, *Biography*, 7-12, 39.
- 22 *Evidence*, 1: 145; Secord, "Discovery;" Mudie, *Modern Athens*, 221; ölümsüzlerden biri olarak Jameson hakkında.
- 23 *Evidence*, 1: 141-42, ek, 115-18; Secord, "Discovery."
- 24 Jameson'ın ifadesi, *Evidence*, 1: 141-42. Bu ders şurada da bulunmaktadır: "Instructions and Demonstrations as to the mode of collecting, preserving, transporting, and arranging objects of Natural History" (ek 118); bu dersin Beagle seyahati sırasında Darwin için son derece önemli olduğu anlaşılacaktır. Ayrıca bakınız Sweet, "Robert Jameson."

- 25 Ainsworth, "Present State," 271, 276; "Phrenology and Professor Jameson," *Phrenological Journal*, 1 (1824), 56; *Evidence*, 1: 142, 144-45; Chitnis, "University of Edinburgh's Natural History Museum," 86-88, 90-93.
- 26 *Evidence*, 1:223; *Autobiography*, 52. Duncan botanik profesörü Robert Graham'in rakip ve biraz da modası geçmiş Linneaus sistemine karşı çıkyordu. De Candolle'in botanığı hakkında bakınız: J. Browne, *Secular Ark*, 52-57.
- 27 Kirsop, "W.R. Greg," 377-78; Coldstream, *Sketch*, 10-11; Balfour, *Biography*, 38; Desmond, *Politics*, 81; *ED*, 1: 194.

4. BÖLÜM ANGLİKAN ŞARTLARI

(Sayfa 51-69)

- 1 CCD, 1:58, 539; *ED*, 1:198.
- 2 Brent, *Charles Darwin*, 56; *ED*, 1:183, 200-202, 208.
- 3 *ED*, 1:139-40, 227; CCD, 1:22, 24, 28, 40-41, 44.
- 4 *ED*, 1:206-10, 227; *Autobiography*, 55; *Wedgwood*, 200.
- 5 Son çare olarak böyle bir yere başvurmak eşraf Owen'in aklına da gelmişti; yıllar sonra Darwin'ın üçüncü oğlunun eğitimi için bir hoca aradığını söylemişti; oğlu "çok onurlu, çok iyi özellıklere sahipti," ama biraz çığ ve yavaştı, "daha iyi bir şey ortaya çıkmazsa, onu Kilise'ye göndermeye niyetliydi": CCD, 1: 528-29; *Autobiography*, 56-7.
- 6 Trollope, *Clergymen*, 5. Bölüm; Addison, *English Country Parson*; Hart, *Country Priest* ve *Curate's Lot*; Colloms, *Victorian Country Parsons*; Evans, "Some Reasons," 85-101; Halevy, *History*, 342-52; J. Moore, "Darwin of Down," 441-42.
- 7 *Companion*, 116, 296; karşılaşırın *Wedgwood*, 198.
- 8 *Autobiography*, 56-57; Sumner'in *Evidences of Christianity* hakkında Darwin'in notları için DAR 91:114-18. Karşılaştırın H. Gruber, *Darwin*, 125-26 ve Dell "Social and Economic Theories." Darwin'in notlarının çoğu tarihsizdir, fakat çoğunlukla "Early notes on guns and shooting" adlı yazısında kullandığı türden käğıtlara yazılmışlardır. (DAR 91:1-3), 1825 ile 1827 arasındaki notlarında tarih bulunmaktadır (*Autobiography*, 44, 54). Daha sonra tarihlendirilmiş olması da mümkündür: J. Moore, "Darwin of Down," 478, n. 3.
- 9 *Autobiography*, 58; CCD, 1:48, 51, 70-71.
- 10 *Cambridge Guide*; E. Evans, "Some Reasons;" E. Thompson, *Making*, 246 ve devamı; Hobbs-bawm ve Rudé, *Captain Swing*, dördüncü bölüm.
- 11 *Cambridge Guide*, 9-10; Brace of Cantabs, *Gradus*, 83-84; Winstanley, *Unreformed Cambridge*, 22-24; Parker, *Town and Gown*, 15. bölüm.
- 12 *Cambridge Guide*, 29-35; Brace of Cantabs, *Gradus*, 90; Winstanley, *Unreformed Cambridge*, 197-203.
- 13 *Cambridge Guide*, 18; Winstanley, *Unreformed Cambridge*, 16-33.
- 14 Parker, *Town and Gown*, 142-43; Stokes, *Cambridge Parish Workhouses*, 27; Winstanley, *Latter Victorian Cambridge*, 92-93.
- 15 LLD, 1:163; CCD, 1:1-18.
- 16 Brace of Cantabs, *Gradus*, 14, 121-31; karşılaşırın Winstanley, *Unreformed Cambridge*, 203 ve devamı.
- 17 Peacock, *Observations*, 76.
- 18 CCD, 1:3; LLAS, 1:317; Speakman, *Adam Sedgwick*, beşinci bölüm; Secord, *Controversy*, ikinci bölüm.
- 19 Spinning House tutuklamaları, 1823-36, CUL, Üniversite arşivleri, T. VIII.1, özellikle de 149-96. Karşılaştırın Marcus, *Other Victorians*, özellikle 100-103.

- 20 CCD, 1:48-49, 53-55.
- 21 Reid, *Life, Letters*, 1:75; Pope-Hennessy, *Monckton Milnes*, 10 ve devamı; Preyer, "Romantic Tide," 43-46; P. Allen, *Cambridge Apostles*, birinci bölüm; CCD, 1:112.
- 22 Gascoigne, *Cambridge*, 252-62; Reid, *Life, Letters*, 1:51; W. Carus, *Memoirs*, 641, 648 ve devamı; Smyth, *Simeon*, 98 ve devamı, 202 ve devamı, 296-98; Barclay, *Whatever Happened*, birinci bölüm; O. Chadwick, *Victorian Church*, 1: 110, 442, 449.
- 23 J. Cameron'dan F. Darwin'e, 26 Mayıs ve 12 Haziran 1882, DAR 112:50-51, 58-59; CCD, 1:58.
- 24 CCD, 1:539; D. Allen, *Naturalist*, 101-103; Barber, *Heyday*, 1-2. bölümler.
- 25 *Pedigrees*, 15, 28; LLD, 1:322; *Autobiography*, 63; RFD, 110; CCD, 1:74, 82.
- 26 CCD, 1:57, 91; Blomefield, *Chapters*, 54; *Autobiography*, 62-63.
- 27 CCD, 1:58-59 ve karşılaşırın *Autobiography*, 62; Samouelle, *Entomologist's Useful Compendium*, 160; K. Smith, "Darwin's Insects," 7 ve devamı.
- 28 CUL, Üniversite arşivleri, C.U.R., 39.16.6-7 ve O.XIV.109; [Blomefield], *Memoir*, 29-30, 49-51; Todhunter, *William Whewell*, 1: 36-37.
- 29 CCD, 1:7; *Autobiography*, 64, 66-67; CP, 2:72.

5. BÖLÜM CENNET VE CEZA (Sayfa 71-85)

- 1 CCD, 1:56, 59, 61, 72, 325, 430; J. Heaviside'dan F. Darwin'e, 15 Eylül 1882, DAR 112:56-57.
- 2 CCD, 1:59, 61; J. Herbert'in hatıraları, DAR 112; *Autobiography*, 58.
- 3 CCD, 1:62, 64-65.
- 4 CCD, 1:62-67, 70.
- 5 CCD, 1:51, 54, 66, 69, 71-72.
- 6 Cambridge Guide, 145-49; LLD, 1:165; Companion, 55; CCD, 1:70.
- 7 Cambridge Guide, 29; CCD, 1:68, 70-77, 98; TBI, 7-8.
- 8 CCD, 1:73-76, 78, 80, 539; [Blomefield], *Memoir*, 8; J. Price'in hatıraları, DAR 112; Cambridge Guide, 304. Londra'daki Entomoloji Cemiyeti hakkında: D. Allen, *Naturalist*, 103-106; Desmond, "Making," 157 ve devamı.
- 9 J. Herbert'in hatıraları, DAR 112; LLD, 1:171; CCD, 1:64, 67.
- 10 J. Price'in hatıraları, DAR 112; CCD, 1:76, 79.
- 11 CCD, 1:79, 81-82.
- 12 CCD, 1:79-82; *Autobiography*, 60.
- 13 Acta Curiae, 1822-1835, CUL, Üniversite arşivleri, V.C.Ct.I.19:146-51; Cooper, *Annals*, 561-62; CCD, 1: 82-83.
- 14 CUL, Üniversite arşivleri, UP 7.234; Cooper, *Annals*, 560-63; CCD, 1:8. Castle Hill hakkında: Cambridge Guide, 232, 235-36; Parker, *Town and Gown*, 143.
- 15 CCD, 1:79, 82, 84-85.
- 16 Cambridge and Hertford Independent Press, 9 Mayıs 1829, s. 2, sütun 1 ve 16 Mayıs 1829, s. 2, sütun 1; Joseph Romilly'nin günlüğü, 1829, CUL, ek 6810; Cooper, *Annals*, 563; Reid, *Life, Letters*, 1: 65-67; CCD, 1:85.
- 17 Royle, *Victorian Infidels*, 34-39; J. Wiener, *Radicalism*, özellikle 130 ve devamı, 463; Desmond, "Artisan Resistance," 82; Royle, "Taylor, Robert;" W. Carus, *Memoirs*, 308; Hole, *Pulpits, Politics*, 190-93, 14. bölüm.
- 18 *Lion*, 3 (24 Nisan 1829), 519 ve (29 Mayıs 1829), 673-74, 678, 682, 684. Darwin'in alımlarıyla ilgili olarak: CCD, 1:70-71; *Autobiography*, 61; RFD, 95-96; W. Darwin ve J. Herbert'in hatıraları, DAR 112.
- 19 *Lion*, 3 (29 Mayıs 1829), 674-75; J. Moore, "Freethought," 290-93.

- 20 *Lion*, 3 (29 Mayıs 1829), 673, 675, 678, 682, 686.
- 21 *Lion*, 3 (29 Mayıs 1829), 682-83; CUL, Üniversite arşivleri, UP 7.244 ve C.U.R. 124; düzenlemeler ve 1854 gibi geç bir tarihte Kızılhaç'ın barınma tesisi için; Winstanley, Early Victorian Cambridge, 59-60.
- 22 *Lion*, 3 (29 Mayıs 1829), 678, 685 ve (5 Haziran 1829), 705-707; Joseph Romilly'nin günü, 1829, CUL, ek 6810; CUL, üniversite arşivleri, UP 7.245; R. Taylor, *Devil's Pulpit* (1881 baskısı), 2:vi.

6. BÖLÜM HENSLOW'LA BİRLİKTE YÜRÜYEN ADAM (Sayfa 87-98)

- 1 Briggs, *Age*, 227 ve devamı; Hole, *Pulpits, Politics*, 16. bölüm; Cooper, *Annals*, 559-60, 563-64; Gascoigne, *Cambridge*, 236; C. Wordsworth'ten J. Brogden'a, 28 Mart 1829, CUL, Üniversite arşivleri, UP.5; LLAS, 1:341-49; Brilioth, *Anglican Revival*, 93-96; CCD, 1:85-86.
- 2 CCD, 1:88-90.
- 3 CCD, 1:90-93; *Pedigrees*, 11.
- 4 CCD, 1:90, 93-94, 96; *Autobiography*, 63; K. Smith, "Darwin's Insects," 7-9.
- 5 CCD, 1:93-94; J. Price'in hatıraları, DAR 112.
- 6 CCD, 1:95-96; "Botanik Derslerin katılanlarının İsimleri," CUL, Üniversite arşivleri, O.XIV.261; Blomefield, 10, 12 ve 23. *Chapters*; Blomefield, *Naturalist's Calendar*; Leonard Jenyns, "(ta peri ematua)" MS günü, R. G. Jenyns'teki notlar ve sıradan kitaplar, Bottisham Hall, Bottisham, Cambridgeshire; *Autobiography*, 66-67.
- 7 CCD, 1:96-97.
- 8 CCD, 1:98; CUL, Üniversite arşivleri, C.U.R. 28.11 (2 Temmuz 1829), 8; sınav kâğıtları, 1830, CUL, L952.b.1.7.
- 9 Clarke, *Paley*, 4. Bölüm; LeMahieu, *Mind*, 1. bölüm; Gascoigne, *Cambridge*, 241-44; Cole, "Doctrine, Dissent."
- 10 *Autobiography*, 59; Paley, *View*, 2:24-25, 395, 410. Paley ve vahiy hakkında: Clarke, *Paley*, sekizinci bölüm; LeMahieu, *Mind*, dördüncü bölüm.
- 11 Paley, *View*, 2:395; CCD, 1:101; ilk sınav, 1824-1843, CUL, üniversite arşivleri, sınav L.67.
- 12 CCD, 1:99-102.
- 13 CCD, 1:102; J. Rodwell ve W. Leighton'in hatıraları, DAR 112.
- 14 [Blomefield], *Memoir*, 4-7, 13, 16-21, 30-39, 46-47; *Cambridge Guide*, 13; Walters, *Shaping*, 47-58.
- 15 CP, 2:72-73; Spinning House tutuklamaları, 1823-36, CUL, üniversite arşivleri, T.VIII.1, özellikle 209-97; *Autobiography*, 64-65; CCD, 1:104.
- 16 CP, 2:72-73; [Blomefield], *Memoir*, 41; J. Rodwell'in hatıraları, DAR 112; CCD, 1:80; "Plants gathered in five herborizing expeditions," CUL, üniversite arşivleri, UP.5.
- 17 Sloan, "Darwin, Vital Matter," 373; "Names of Men who attended the Botanical Lectures...," CUL, üniversite arşivleri, O.XIV.261; [Blomefield], *Memoir*, 39; J. Rodwell ile W. Leighton'in hatıraları, DAR 112.
- 18 "Edinburgh Zoology Notebook," DAR 118, karşılaşırın 13; *Autobiography*, 66; Sloan, "Darwin, Vital Matter," 373-87, 395 ve "Darwin's Invertebrate Program," 86-87.
- 19 CCD, 1:95, 103-106, 272. Bembidiidae kınkanatları şimdi Bembidiini familyası olarak bilinmektedir (Stephens, *Systematic Catalogue*, 1:36-41).
- 20 CCD, 1:50, 100, 105-109, 115, 192-93, 208, 255, 634. Fanny'nin zarfın içine koyduğu şey "Kitabımdan bir karalamaydı." "Kendisine başka bir tane daha" yapma teklifi Charles'in bir sonraki ziyaretine kalmıştı. Fanny'nin portresi için: *Calendar*, 8917, 8926.

7. BÖLÜM HERKES KENDİ ADINA KARAR VERECEK (Sayfa 99-115)

- 1 R. Taylor, *Devil's Pulpit* (1881 basımı), 2:79; E. Thompson, *Making*, 843-44; J. Wiener, *Radicalism*, 164-70; Royle, *Victorian Infidels*, 39-40.
- 2 CCD, 1:109-11, 123, 180; *Autobiography*, 59, 64; [Blomefield], *Memoir*, 48, 57-58.
- 3 CCD, 1:110; Sedgwick, *Discourse*, 95-102; Todhunter, *William Whewell*, 2:174-78.
- 4 Gascoigne, *Cambridge*, 241-44; Paley, *Principles*, 1:217, 2:138-39, 302; Francis, "Naturalism;" Clarke, *Paley*, 5-6. bölüm.
5 [Blomefield], *Memoir*, 60-61; *Autobiography*, 65.
- 6 E. Thompson, *Making*, 7. Bölüm; E. Evans, "Some Reasons," Hobsbawm ve Rudé, *Captain Swing*, 165-67; *Cambridge Chronicle and Journal*, 3 Aralık 1830, s. [3], sütun 4; 10 Aralık 1830, s. [1], sütun 4 ve [2], sütun 5.
- 7 J. Herbert'in hatıraları, DAR 112.
- 8 CCD, 1:111-12; sınav käğıtları, 1831, CUL, L952.b.1.8; *Autobiography*, 59.
- 9 J. Herbert'in hatıraları, DAR 112; F. Watkins'den F. Darwin'e, 18 Temmuz [1882?], DAR 112:111-14; LLD, 1:169-70; CCD, 2:125-26.
- 10 J. Heaviside'dan F. Darwin'e, 15 Eylül 1882, DAR 112: 56-57; Monserrat, *Thackeray*, 42; CCD, 1:113-19.
- 11 CCD, 1:112, 124; Blomefield, *Chapters*, 54; L. Jenyns'den J. Hooker'a, 1 Mayıs 1882 (kopya), DAR 112:67-68.
- 12 "Names of Men who attended to the Botanical Lectures ...," CUL, üniversite arşivleri, O.XIV.261; CCD, 1:123.
- 13 Paley, *Natural Theology*, vii, 465, 490; Francis, "Naturalism," 212-16; Gillespie, "Divine Design;" Clarke, *Paley*, 7. bölüm; LeMahieu, *Mind*, 3. bölüm.
- 14 Paley, *Natural Theology*, 465; Herschel, *Preliminary Discourse*, 350, 353, Darwin Kütüphanesi'nde, CUL; CCD, 1:118; *Autobiography*, 68; Ruse, "Darwin's Debt," 160 ve devamı; Schweber, "John Herschel."
- 15 [Blomefield], *Memoir*, 11, 13-15; Cannon, *Science*, 86 ve devamı; CCD, 1: 539. Henslow daha sonra Darwin'e Humboldt'un kitabı hediye etmiştir: CCD, 1:120.
- 16 *Autobiography*, 67-68; CCD, 1:120, 122-23, 125, 539.
- 17 J. Wiener, *Radicalism*, 174-79; Royle, "Taylor, Robert," 469; *The Times*, 31 Mayıs 1831, s. 4, sütunlar 1-2; ED, 1:234.
- 18 CCD, 1:121-22, 147; *Autobiography*, 68; Halévy, *Triumph*, 32-33.
- 19 Cooper, *Annals*, 570; CCD, 1:122-24; LLAS, 1:374-76; Todhunter, *William Whewell*, 2:118; Gascoigne, *Cambridge*, 236.
- 20 LLAS, 1:204, 376; [Blomefield], *Memoir*, 13-14; Secord, *Controversy*, 45-47; J. Rodwell'in hatıraları, DAR 112; CCD, 1:25, 125.
21 CCD, 1:125-27.
- 22 Secord, *Controversy*, 47-53; LLAS, 1:378-80; *Autobiography*, 69; CCD, 1:540.
- 23 Secord, "Discovery," LLAS, 1:381; Barrett, "Sedgwick-Darwin Geologic Tour," 147-48, 157-58.
- 24 *Autobiography*, 69-71; LLAS, 1:381; G. Darwin'in hatıraları, DAR 112; CCD, 1:127-31; Barrett, "Sedgwick-Darwin Geologic Tour," 149, 161-62.

8. BÖLÜM NİHAYET ÇIKTIM (Sayfa 119-135)

- 1   CCD, 1:127-30; *Diary*, 3.
- 2   CCD, 1:132-35, 151, 165, 382; *Diary*, 3; Graber ve Miles, "In Defence," 99; karşılaşların *Autobiography*, 71-72.
- 3   CCD, 1:135-16, 139-41, 145; L. Jenyns'den J. Hooker'a, 1 Mayıs 1882 (kopya), DAR, 112:67-68; *Diary* 3.
- 4   CCD, 1:140-141, 144, 146; Mellersh, *FitzRoy*; Burstyn, "If Darwin wasn't;" Stanbury, "H.M.S. Beagle," 82; S. Gould, "Darwin."
- 5   CCD, 1:140, 144, 148-50, 156; Barlow, "Robert FitzRoy," 496; F. Darwin, "FitzRoy," 547.
- 6   CCD, 1:144, 146, 149; *Autobiography*, 72; Hyman, "Darwin Sidelight."
- 7   CCD, 1:154; F. Darwin, "FitzRoy," 547; Basalla, "Voyage;" Nicholas ve Nicholas, *Darwin*, 3-5.
- 8   CCD, 1:154; *Narrative*, 27-33; Barlow, "FitzRoy," 501-502; Stanbury, "H.M.S. Beagle," 76-78.
- 9   CCD, 1:154-56, 177, 553-54; B. Sulivan'dan [F.] Darwin'e, 12 Aralık 1884, DAR 112; K. Thomson, "H.M.S. Beagle," 665-66, 670-71; Stanbury, "H.M.S. Beagle," 86-92; R. Keynes, *Beagle Record*, 21, 39.
- 10   CCD, 1:155-57, 161, 167; *Autobiography*, 110. Henslow'un hediyesi, 21 Eylül 1831 tarihli, Darwin Kütüphanesi'nde, CUL.
- 11   CCD, 1: 163, 165, 168-69, 171, 192-93, 540; *Wedgwood*, 215.
- 12   J. Wiener, *Radicalism*, 176-80; "Trial of the Rev. Robert Taylor," *The Times*, 5 Temmuz 1831, s. 4, sütun 3; 9 Temmuz, s. 3, sütun 1; 21 Temmuz, s. 5, sütun 3; 23 Temmuz, s. 3 sütun 5; Halévy, *Triumph*, 40; Briggs, *Age*, 251-53; CCD, 1:172, 174-76, 393; E. Thompson, *Making*, 888 ve devamı.
- 13   Numunelerin korunmasıyla ilgili notlar, DAR 29.3:78 ve devamı; *Reports of the Council and Auditors of the Accounts of the Zoological Society of London*, 30 Nisan 1832 tarihli yıl döñümü toplantılarında okunmuştur (Londra: Taylor, 1832), 9-10; Desmond, "Making," 232; CCD, 1:146-48, 171, 173; *Autobiography*, 103.
- 14   CCD, 1:143-44, 148-50, 172, 175.
- 15   CCD, 1:172, 176-77, 180, 182; J. Gruber, "Who," 271 ve devamı; *Diary*, 4-7. Donanma cerrahının durumu o kadar berbattır ki, tutkular alev almıştır; gemi cerrahlarının görmezden gelinmesi üzerine 1831'de Londra Cerrahlar Koleji'nde bir isyan patlak vermiştir: *London Medical Gazette*, 7 (1830-31), 765.
- 16   CCD, 1:175, 177-80; *Diary*, 6-7, 133; *Narrative*, 35.
- 17   CCD, 1:163, 179-80, 183, 186; *Diary*, 8-9; *Autobiography*, 79-80; Colp, "Pre-Beagle Misery."
- 18   CCD, 1:127, 145, 168-69, 173-74, 181-84, 186; *Diary*, 9.
- 19   CCD, 1:177, 182; *Diary*, 7-8, 10-11.
- 20   CCD, 1:187, *Diary*, 11-12, 13-15.
- 21   CCD, 1:180, 190; *Diary*, 15-17; F. Darwin, "FitzRoy," 547.

9. BÖLÜM BİR HAZ KARMAŞASI (Sayfa 137-158)

- 1   *Narrative*, 40-41; *Diary*, 17-18; CCD, 1:201.
- 2   *Diary*, 19-20; CCD, 1:201-202; *Narrative*, 44-45.
- 3   *Diary*, 21-25; CCD, 1:202; *Narrative*, 46.
- 4   Secord, "Discovery;" *Diary*, 24-26, 30, 33; *Charles Darwin*, 156-57.
- 5   *Autobiography*, 81; *Diary*, 27, 34.
- 6   *Diary*, 36-37; *Narrative*, 49-52; CCD, 1:203, 240.
- 7   *Diary*, 37-41; 48; CCD, 1:206; *Charles Darwin*, 158.
- 8   *Diary*, 41-44; CCD, 1:205; Cannon, *Science*, 87; Paradis, "Darwin," 95 ve devamı.
- 9   *Diary*, 43-46; *Narrative*, 56; *Autobiography*, 73-74.
- 10   CCD, 1:192-93, 197-98, 219-20; *Diary*, 46-51.
- 11   *Diary*, 52-60, 74; *Journal* (1839), 21-28, 605; CCD, 1:247, 252; *Charles Darwin*, 164-65.
- 12   *Diary*, 61-78; CCD, 1:226.
- 13   *Diary*, 64-77; CCD, 1:227, 230, 232, 237-38, 241, 247; CP, 1:182-85; *Journal* (1839), 35, 38.
- 14   *Diary*, 71-72, 77-80; CCD, 1:225, 231-32; J. Gruber, "Who," 275-76; Burstyn, "If Darwin wasn't," 67-68.
- 15   *Diary*, 81-83; CCD, 1:247, 248, 251-52; *Autobiography*, 85; Schweber, "John Herschel," 52-55.
- 16   CCD, 1:222-23, 248-50, 261, 277; *Diary*, 78, 84, 97-91, *Narrative*, 74-78; Parodiz, *Darwin*, 76-78.
- 17   Sloan, "Darwin, Vital Matter," 388-91; CP, 1:181. Bunlarkılıçeneler, *chaetognat*'lardı.
- 18   *Journal* (1839), 117-18; Sloan, "Darwin's Invertebrate Program," 87-91; Thomson ve Rachootin, "Turning Points," 26-27.
- 19   *Diary*, 92-94, 99-101, 104-105, 121; CCD, 1:276; *Narrative*, 83; Parodiz, *Darwin*, 99-102.
- 20   CCD, 1:276, 280-81; *Narrative*, 82; *Diary*, 106-110; *Charles Darwin*, 166; *Journal*, 204; Gruber ve Gruber, "Eye," 195; H. Gruber, "Going," 18. Punta Alta fosilleri, Darwin'in Londra'ya dönmesi sonrasında Richard Owen tarafından tanımlanmıştı: Owen, *Fossil Mammalia*, 7-9, 29 (devasa kemirgen *Toxodon*), 68-69 (yer tembel hayvanı *Mylodon*), 107-108 (inek büyülüğünde bir armadillo yani glyptodon).
- 21   *Diary*, 111; Schweber, "John Herschel," 55-56; *Narrative*, 95-96; karşılaşınır Bush, *Milton*, i: 180-88.
- 22   CCD, 1:222-23, 235, 245, 255-59; *Diary*, 111-12, 117.
- 23   *Diary*, 113, 115; CCD, 1:222, 245, 257, 277-78, 281, 286.
- 24   R. Hamond'dan F. Darwin'e, 19 Eylül 1882, DAR 112:54-55; *Charles Darwin*, 167-69; *Diary*, 114, 116-18.
- 25   C. Lyell, *Principles*, 2:2, 10; Bartholomew, "Lyell;" Desmond, *Politics*, 327-30.
- 26   *Diary*, 117-18; CCD, 1:281-82, 308.

10. BÖLÜM BAŞKA BİR DÜNYANIN DERTLİ RUHLARI (Sayfa 159-178)

- 1   *Diary*, 120-25; CCD, 1:306, 397.
- 2   *Diary*, 122, 124-29, 444; CCD, 1:303, 307, 316; *Narrative*, 102—103.
- 3   *Diary*, 130-32; *Narrative*, 105-106; CCD, 1:303; Stanbury, "H.M.S. Beagle," 84.

- 4 *Diary*, 133, 138-40; *Narrative*, 115, 124-25; CCD, 1:304.
- 5 *Diary*, 135, 139, 141, 143, 224; CCD, 1:303, 305; *Narrative*, 127-28.
- 6 *Diary*, 144-45; CCD, 1:304, 307; *Narrative*, 134-36; Parodiz, *Darwin*, 85, 106-108.
- 7 *Diary*, 145-47; *Narrative*, 139-40; CCD, 1:307; *Charles Darwin*, 178-79.
- 8 Sloan, "Darwin, Vital Matter," 391-92 ve "Darwin's Invertebrate Program," 98-100; *Diary*, 149; CCD, 1:307, 399-400.
- 9 CCD, 1:247-48; *Diary*, 148-54; *Narrative*, 158-59.
- 10 *Diary*, 154-60; CCD, 1:321; *Charles Darwin*, 182-83; *Journal* (1839), 55, 69-70, 105-107.
- 11 *Diary*, 160-61; DON, 214-24; *Journal* (1839), 54 ve devamı; CCD, 1:311-12, 315, 321.
- 12 CCD, 1:288, 290-91, 299, 309, 311, 320; F. Darwin, "FitzRoy," 548; A. Mellersh'ten F. Darwin'e, 10 Haziran 1882, DAR 112:83; *Diary*, 167; *Wedgwood*, 219.
- 13 CCD, 1:266, 269, 271-72, 274-75, 291, 299, 309; ED, 1:61; *Wedgwood*, 155.
- 14 CCD, 1:311-12, 314, 316, 320-22, 398; *Diary* 162.
- 15 DON, 273; *Journal* (1839), 108; *Charles Darwin*, 199; *Diary*, 99-100, 163-71; Parodiz, *Darwin*, 103 ve devamı; CCD, 1:330-31.
- 16 CCD, 1:330-31, 343; *Diary*, 172, 175, 178-81; *Charles Darwin*, 194-98; Gruber ve Gruber, "Eye," 195-96. Uzun burunlu kafatası daha sonra Londra'da Richard Owen tarafından *Scelidotherium* devasa bir karuncayıyen-benzeri olarak tanımlandı: Owen, *Fossil Mammalia*, 73-74.
- 17 *Diary*, 182-98; *Charles Darwin*, 199, 206-13; CCD, 1:336, 342-43, 352; Parodiz, *Darwin*, 108-10, 116-17.
- 18 *Diary*, 198-99; *Narrative*, 173; CCD, 1:230, 318, 323-25, 328-30, 344-45, 351-53.
- 19 *Diary*, 203-204; CCD, 1:344, 378-79; *Journal* (1839), 180-181; LRO, 1:119-20; Owen, *Fossil Mammalia*, 16 ve devamı. Daha sonra Londra'da Owen bu fosili hipopotam boyutlarında bir kemirgen, *Toxodon* olarak tanımlayacaktı. Bu, Güney Amerika'daki kapibaranın öncülüğinden biriydi.
- 20 *Diary*, 205-209; CCD, 1:335, 354, 359. Astım hastası Earle Londra'da Aralık 1838'de öldü.
- 21 *Diary*, 208-12, 215; DON, 229, 271; *Journal* (1839), 108-109, 208-209; CCD, 1:360-70, 2:373; Owen, *Fossil Mammalia*, 35-36. Daha sonra Londra'da Owen bu fosili deve boyutlarında, lamannin atalarından *Macrauchenia* olarak tanımlayacaktı: Rachootin, "Owen and Darwin."
- 22 *Diary*, 213-22; *Narrative*, 177; CCD, 1:358, 370; *Journal* (1839), 109-10; DON, 272, 273.
- 23 *Diary*, 222-24; C. Lyell, *Principles*, 2:221.
- 24 *Diary*, 222-24; C. Lyell, *Principles*, 2:60-62; Herbert, "Place of Man, Pt 1," 227-29.
- 25 *Diary*, 226-27; *Narrative*, 182-83, 185; CCD, 1:378, 380.

11. BÖLÜM SARSILMIŞ TEMELLER (Sayfa 179-195)

- 1 *Diary*, 228; *Narrative*, 185-87; CCD, 1:378, 380.
- 2 CCD, 1:316, 327-28, 333-34, 359, 363; Morrell ve Thackray, *Gentlemen*, 165-75, Haziran 1833'te Sedgwick'in başkanlığında yapılan Cambridge BAAS toplantısı hakkında.
- 3 CCD, 1:368-371, 398; DON, 246; *Charles Darwin*, 218-19; *Diary*, 229-31; Herbert, "Darwin," 492-93; Sulloway, "Darwin's Early Intellectual Development," 132-44.
- 4 *Narrative*, 188; CCD, 1:370, 381; *Diary*, 232.
- 5 R. Keynes, *Beagle Record*, 199, 203; *Diary*, 231-33; *Narrative*, 193-96.
- 6 R. Keynes, *Beagle Record*, 202, 210; *Diary*, 232-37; *Charles Darwin*, 221-22; *Narrative*, 196 ve devamı, 369.
- 7 *Diary*, 236-40; *Narrative*, 198-200; *Charles Darwin*, 222.

- 8   CCD, 1:336-42, 345-47, 356-58, 392-93.
- 9   *LLL*, 2:33; CCD, 1:345-46, 392; Erskine, "Darwin," 261-63; H. Martineau, *Autobiography*, 1:218-19, 260-63, 327; *Diary*, 240-41; Wheatley, *Life*, 95-97.
- 10   Austin, *Memoir*, 2:383; Garrison, *Early Victorian Britain*, 23, 73, 107-12; H. Martineau, *Autobiography*, 1:211-12, 219; Hilton, age., dini Malthusçuluklarındaki üçüncü bölüm.
- 11   CCD, 1:338, 389; *Diary*, 243; *Charles Darwin*, 223.
- 12   *Diary*, 244-49; *Narrative*, 205-207; CCD, 1:392, 3:38; DON, 250-53; Gruber ve Gruber, "Eye," 193.
- 13   *Diary*, 249-50, 253-55; CCD, 1:393, 405-406, 419.
- 14   *Diary*, 257-63; *Charles Darwin*, 226; CCD, 1:396-97, 410; Parodiz, *Darwin*, 123-25.
- 15   CCD, 1:312, 397-402, 410-11, 418-20; *Narrative*, 210-11; *Diary*, 263.
- 16   *Diary*, 264-71, 274-76; *Charles Darwin*, 229; *Narrative* 216-18.
- 17   *Diary*, 275-80; *Narrative*, 221-23; *Journal* (1839), 351; CCD, 4:258, 389, 436.
- 18   *Diary*, 247, 269, 280-86; CCD, 1:432, 434, 437; Parodiz, *Darwin*, 126-27.
- 19   Hodge, "Darwin and the Laws," 18-22; Kohn, "Theories," 70-71; H. Gruber, "Going," 16-18.
- 20   Sloan, "Darwin, Vital Matter," 393-95; Hodge, "Darwin and the Laws," 22-27; *Diary*, 287; *Journal* (1839), 363-64.
- 21   CCD, 1:419, 434; *Diary*, 286-93. Karşılaştırın, *Autobiography*, 75.
- 22   *Diary*, 293-302; *Narrative*, 229-30; CCD, 1:434, 436; Parodiz, *Darwin*, 127-28; Rudwick, "Strategy," 4, 16. Karşılaştırın, Humboldt'un *Personal Narrative* adlı kitabının Darwin'deki kopyası, 2:207, Darwin Kütüphanesi'nde, CUL.

12. BÖLÜM SÖMÜRGE HAYATI (Sayfa 197-219)

- 1   *Narrative*, 235; CCD, 1:432-37.
- 2   *Diary*, 304-13; CCD, 1:440, 445-46.
- 3   *Diary*, 314-18; *Charles Darwin*, 236; CCD, 1:442; *Journal* (1839), 354-55. Vinchuca böceği, insanlarda Chagas hastalığına yol açan bir tripanazom paraziti barındırır. Fakat Darwin en başta enfeksiyon kapıldığında baş gösteren yüksek ateş yakalandığından bahsetmemiştir; hastalığının daha sonra nüksetmesine Vinchuca ısırığının sebep olup olmadığı bugün hâlâ şüphelidir: *Diary*, 315; *TBI*, 126 ve devamı. Leonard Darwin babasının, hastalığın yolculuk sırasında yaşanan bir şeye ilgili olduğunu hatırlatmıştır. L. Darwin, "Memories," 121.
- 4   CCD, 1: 440, 445; *Diary*, 321; *Charles Darwin*, 232-33.
- 5   CCD, 1:419, 435, 440, 443, 445-48; *Diary*, 318-19, 322-23; *Charles Darwin*, 237; Parodiz, *Darwin*, 119-21.
- 6   *Diary*, 324-43; *Charles Darwin*, 238-43; CCD, 1:449, 457-58.
- 7   *Diary*, 343-50; CCD, 1: 458, 462, 466; *Charles Darwin*, 244.
- 8   Stoddart, "Darwin, Lyell," 200-204; C. Lyell, *Principles*, 2:290; R. Keynes, *Beagle Record*, 350-51; *Charles Darwin*, 243-44; *Autobiography*, 98-99; CCD, 1:460, 567-68.
- 9   CCD, 1:416, 460, 462, 465-66; *Diary*, 350.
- 10   Davis İngiltere'ye döndükten sonra bunu hayvanat bahçesine sunmuştur. 4 Kasun 1836 tarihli kayda bakınız: "Occurrences in the Gardens," Londra Zooloji Cemiyeti: "J. E. Davis tarafından hediye edilen kahverengi bir koati aldı, Esq RN HMS *Beagle*, Woolwich'ten." J. Davis CCD'de sayılan güvertede görevli denizcilerden biridir, 1:549.
- 11   DON, 262; *Diary*, 354, 362-63; *Charles Darwin*, 247; *Narrative*, 270, 272; CCD, 1:489; Sulloway, "Darwin's Conversion," 339, n.23 müzenin deniz iguanasını yanlış etiketlemesi hakkında.

- 12 *Narrative*, 286; *Diary*, 351-54; *Charles Darwin*, 247-48; CCD, 1:485.
- 13 Sulloway, "Darwin's Conversion," 338-44; *Journal* (1839), 465; DON, 262.
- 14 *Narrative*, 279; *Diary*, 357-59; Sulloway, "Darwin," 19.
- 15 *Diary*, 360-63.
- 16 *Diary*, 355-57; DON, 261-62; Sulloway, "Darwin," 6-19; CCD, 1:485.
- 17 *Diary*, 360; *Narrative*, 277, 283, 286. Çok sonraları "Birbirine yalnızca birkaç kilometre uzakta bulunan, aynı fiziksel koşullar altındaki adalarda üreyenlerin birbirine benzemeyeceği hiç aklıma gelmemiştir. Bu yüzden de adalardan ayrı ayrı numuneler hazırlama girişiminde bulunmadım," diye bunu kabul edecekten: *Journal* (1839), 474-75.
- 18 Sulloway, "Darwin," 12, 19; DON, 262.
- 19 CCD, 1:471; Pennington, "Darwin," 4; *Narrative*, 295-98, 302; *Diary*, 365-73.
- 20 *Diary*, 376-79; CCD, 1:569; Stoddart, "Darwin, Lyell," 205.
- 21 *Diary*, 380-87; Pennington, "Darwin," 5-8; *Narrative*, 322.
- 22 CP, 2:20-21; 34-37; CCD, 1:472, 485, 560; *Diary*, 384-85.
- 23 *Diary*, 389-93; CCD, 1:472. FitzRoy'un koleksiyona eşlik eden mektubunun bir kopyası da dahil olmak üzere, koleksiyon hakkında verdiği bilgilere dolayı David Stanbury'ye minnettarız.
- 24 *Diary*, 395-96; Nicholas ve Nicholas, *Charles Darwin*, 20-21; CCD, 1:482, 484-85, 492.
- 25 *Diary*, 396-400; Marshall, *Darwin*, 11; Nicholas ve Nicholas, *Charles Darwin*, 22-44.
- 26 *Diary*, 401-403; CCD, 1:481; Nicholas ve Nicholas, *Charles Darwin*, 45-54. Desmond, *Politics*, 279-87.
- 27 *Diary*, 403-405, 408; Desmond, "Making," 247. n. 169; CCD, 1:483; Nicholas ve Nicholas, *Charles Darwin*, 18, 63-64.
- 28 *Diary*, 406-10; CCD, 1:485, 490; King-Hele, *Letters*, 190; Nicholas ve Nicholas, *Charles Darwin*, 83-104; Darwin, *Volcanic Islands*, 138, 158; *Journal* (1839), 583 n.
- 29 CCD, 1:490-91; Nicholas ve Nicholas, *Charles Darwin*, 86-87.
- 30 *Diary*, 410-13; *Narrative*, 339; Nicholas ve Nicholas, *Charles Darwin*, 105-17; P. Armstrong, *Charles Darwin*, 17-19, 4. Bölüm; Sloan, "Darwin's Invertebrate Program," 104-108.

13. BÖLÜM DOĞA TAPINAKLARI (Sayfa 221-232)

- 1 Sloan, "Darwin's Invertebrate Program," 108-109; P. Armstrong, *Charles Darwin*, 31; *Diary*, 413-16.
- 2 *Diary*, 416-18; CCD, 1:495, 570; R. Keynes, *Beagle Record*, 350-51; *Narrative*, 344.
- 3 CCD, 1:492-93; 495-96; *Diary*, 419-22; F. Darwin, "FitzRoy," 548.
- 4 *Autobiography*, 107; CCD, 1: 497-98, 500; Kohn, "Darwin's Ambiguity," 222; *Notebooks RN32*; Cannon, "Impact," 304-11.
- 5 CP, 1:3-16, 19, 24-25; CCD, 1:473-74, 487, 498-99; *Diary*, 422-27.
- 6 Kirby, "Introductory Address," 5; Desmond, "Making," 168. Sulloway, "Darwin's Conversion," 332-37, Darwin'in yazım biçiminden yola çıkarak ornitoloji katalogunun (DON olarak basılmıştır), Ümit Burnu ile Ascension Adası arasında, yani 18 Haziran ile 19 Temmuz 1836 tarihleri arasında kaleme alındığını savunmaktadır.
- 7 DON, 262. Sulloway'in tersine Hodge Darwin'in o sıralarda transmutasyona sıcak baktığı görüşündedir: Hodge, "Darwin, Species," 236.
- 8 CCD, 1:500, 502; *Diary*, 424-30.
- 9 Darwin en azından Mauritius'tan beri FitzRoy'un Bahia'ya demir atmaya niyetli olduğunu bildi, fakat bu darbeyi yumoşatmamıştır: CCD, 1:488, 495, 503; *Diary*, 431-32.

- 10 CCD, 1:492, 501; *Diary*, 432-42.
- 11 CCD, 1:469; *Diary*, 441-42.
- 12 Sulloway, "Darwin's Conversion," 333, n. 17; D. Porter, "Beagle Collector," 979-88; Gruber ve Gruber, "Eye," 189; *Narrative*, 286.
- 13 CCD, 1:492, 495, 499-500.
- 14 Notebooks RN18, 72; H. Gruber, "Going," 25; *Diary*, 446.
- 15 CCD, 1:469, 474-75, 503; LLL, 1:460-61; CP, 1:18.
- 16 CCD, 1:488; *Diary*, 443-47.

14. BÖLÜM KUYRUĞUNA HAYRAN BİR TAVUSKUŞU (Sayfa 235-254)

- 1 CCD, 1:504-507.
- 2 Austin, *Memoir*, 2:352; CCD, 1:506; Halevy, *Triumph*, 56; Holt, *Unitarian Contribution*, 23, 132, 217-41.
- 3 Edsall, *Anti-Poor Law Movement*, 21, 59; Garrison, *Early Victorian Britain*, 28; Berman, *Social Change*, 109-10; E. Thompson, *Making*, 904.
- 4 CCD, 1:507-509, 512.
- 5 Tristan, *London Journal*, 1-2; Garrison, *Early Victorian Britain*, 26. Darwin'in dönüşü sonrasında başlatılan metropolitan çalışmaların grafik bir resimlendirilmesi için: Jackson, *George Scharf's London*, 70-71, 100, 112-13, 131-36. Darwin'e Beagle'da bulunduğu sıralarda parlamentodaki yıkımdan bahsedilmişti: CCD, 1:413.
- 6 CCD, 1:509, 514, 516; Bunbury, *Life*, 1:147.
- 7 *Reports of the Council and Auditors of the Zoological Society of London Read at the Annual General Meeting*, 29 Nisan 1836 Londra: Taylor, (1836), 20; (1837), 15; (1838), 10; Zooloji Cemiyeti, konsey tutanakları, 4: 396-97; ; Desmond, "Making," 233 CCD, 1:522. Cemiyet 11 Haziran 1836'da, Lord Berkeley'in 33 Bruton Street'teki eski konağındaki müzeden Hunter müzesine taşındı: CCD, 1:514 n. 2. ile karşılaşırızın
- 8 CCD, 1:299, 513-14; Desmond, "Making," 224-25, 232-41; *Lancet*, 1 (1840-41), 117.
- 9 *London Medical Gazette*, 13 (1833-34), 293, 676; Desmond, "Robert E. Grant," 217; Desmond, *Politics*, 122, 149; *Report from the Select Committee on British Museum* (parlamento belgeleri, 14 Temmuz 1836), 133; Gunther, *Founders*, 8. Bölüm; CCD, 1:512.
- 10 CCD, 1:510, 534; Keith, *Darwin*, 221-22.
- 11 LLL, 2:33; CCD, 1:345-46, 2:518; Erskine, "Darwin," 261-63; H. Martineau, *Autobiography*, 1:218-19, 260-63, 327.
- 12 Erskine'de alıntı, "Darwin," 109; Martineau, *Autobiography*, 1:204-209; Desmond, *Politics*, 126-27, BMA hakkında.
- 13 CCD, 1:518-19; Erskine, "Darwin," 260-61.
- 14 CCD, 1:514, 532; LLL, 1:474-75.
- 15 Broderip, "Zoological Gardens," 321; LRO, 1:96, 102, 169; Desmond, "Making," 238, 240-41; CCD, 1:515; Bunbury, *Life*, 1:187.
- 16 R. Grant, *Study*, 17-19; Desmond, *Politics*, 126-33, 385, 402-403.
- 17 Radikalilerin onu karşıladıkları üzere: *Lancet*, 2 (1841-42), 246; LRO, 1:102.
- 18 Sloan, "Darwin, Vital Matter," 399 ve devamı.
- 19 CCD, 1:512, 520; D. Porter, "Beagle Collector," 1006-1007. Bazı poliplerden şurada bahsedilmiştir: *Journal* (1839), 552-53 ve Darwin'in *Coral Reefs* adlı kitabı, özellikle de birinci bölüm.

- 20 CCD, 1:14, 183; Herbert, "Place of Man, Pt.1," 241 ve "Place of Man. Pt. 2," 174-75; Desmond, *Politics*, 122.
- 21 CCD, 1:511-12, 514-15; D. Porter, "Beagle Collector."
- 22 ED, 1:272-74; CCD, 1:513, 519, 524, 526, 530, 533, 535, 2.2.
- 23 CCD, 1:515-16, 2:14, 23.
- 24 CCD, 1:518, 527-28, 531, 534. Darwin Owen'a fosilleşmiş kermiklerin yanı sıra elli küsur korunmuş memeli ve kuş bırakmıştır.
- 25 David'de alıntı, *Intellectual Women*, 36-37; CCD, 1:524.
- 26 H. Martineau, *Autobiography*, 1:355; CCD, 1:524, 2:1, 5; LLL, 2:34.
- 27 Tristan, *London Journal*, 7; Dickens, *Bleak House*, 1; Raumer, *England*, 1:7; Jackson, *George Scharf's London*, 75; CCD, 1:511-13.
- 28 CCD, 1:395, 421, 525; 2:8; *Journal* (1839), 69.
- 29 LLL, 2:12; Stoddart, "Darwin, Lyell," 206-207; Herbert, "Darwin," 490-94; Rudwick, "Charles Darwin," 195 ve devanı; Babbage, *Ninth Bridgewater Treatise*, 209-20; Cannon, "Impact," CCD, 1:532, 2:1; LLD, 1:278-79, 2:12; CP, 1:41-43.
- 30 Gillispie, *Genesis*, 140; Dean, "Through Science," 121; Herbert, "Darwin," 485.
- 31 CCD, 2:4, 29; Sulloway, "Darwin," 6 ve devamı; Hodge, "Darwin and the Laws," 47.
- 32 DON, 261; Sulloway, "Darwin," 6, 8-9, 13-19 ve "Darwin's Conversion," 356-57; CCD, 2:2; Zooloji Cemiyeti, *Reports* (1837), 15.
- 33 *Proceedings of the Zoological Society*, 4 (1836), 142; 5 (1837), 7; çalıkuşları hakkında cilt 4 (1836) 88-89; J. Gould, *Birds of Europe and Birds of Australia*. Gould'un müzedeği mevkii hakkında: Desmond, "Making," 231, 246, n. 164.
- 34 Zooloji Cemiyeti, bilimsel toplantı tutanakları, Ekim 1835-Ağustos 1840, 120'den sonrası. Gould'un 10 Ocak tarihli sunumu, o yıl 3 Ekim'de yayınlanması için teslim edilmiştir (*Proceedings of the Zoological Society*, 107 [1937], 79'da açıkladığı üzere) ve o zamana kadar da Gould 14 tür belirlemiştir, bu rakam sunumun basılmış versiyonunda belirtilmiştir: J. Gould, "Mr. Darwin's Collection," 4. Sulloway, Gould'un olgunlaşmaya başlayan görüşlerini, "Darwin"de gayet parlak bir biçimde çözer; 21, n. 32 ve "Darwin's Conversion," 358-61. Nihayetinde Darwin'ın yeni dünya sırاسmasının bir kaktüs ispinozu, "çalıkuşu"nun şakıyan ispinoz, "Koca gagaların" da ağır gagalı ispinoz olduğu anlaşılmıştır.
- 35 Wilson, *Charles Lyell*, 437-38; C. Lyell, "Address," 510-11; Rachootin, "Owen," 156-59. Owen, lamanın atası olan bu hayvana *Macrauchenia* adını vermiştir.
- 36 CCD, 2:4, 8; C. Lyell, "Address," 511; Sulloway, "Darwin's Conversion," 252-55.
- 37 Wilson, *Charles Lyell*, 441; R. Porter, "Gentlemen," 810, 821-24.
- 38 CCD, 1:259, 516, 2:11, 13; Rudwick, "Charles Darwin."

15. BÖLÜM REFORM GEÇİREN DOĞA (Sayfa 255-274)

15 Reform Geçiren Doğa

- 1 CCD, 2:8, 11.
- 2 LLL, 1:466, 472; *Hansard*, üçüncü dizi, 32 (1836), 162; 34 (1836), 491; CCD, 2:175. Mart 1837'de parlamentoda yürütülen, kilise vergileriyle ilgili tartışmalar bir hayli ateşliydi (Bunbury, *Life*, 1:149). Darwin akşam toplantılarına katılan bu misafirleri tanııyordu; Babbage ve Owen'la birlikte 5 Kasım 1836 gibi erken bir tarihte jeolog Roderick Murchison'ın verdiği cömert yemeklere katılmıştı: LRO, 1:103.
- 3 LLL, 1:467; "Geology and Mineralogy," *Athanaeum* (1837), 79.

- 4 Babbage, *Ninth Bridgewater Treatise*, 25, 45-47, 92; Desmond, *Archetypes*, 214-15.
- 5 C. Babbage'dan Victoria'ya, 24 Mayıs 1837, BL, ek, MSS 37,190, karşılaşırın 147; H. Holland'dan C. Babbage'a, 26 Mayıs 1837, karşılaşırın 153; C. Lyell'den C. Babbage'a, 6 Ocak, 17 Şubat, Mayıs 1837, karşılaşırın 8, 37, 185.
- 6 CCD, 2:106; Schweber, "John Herschel," 33; Cannon, "Impact," 305.
- 7 Cannon, "Impact," 305, 312; Wilson, *Charles Lyell*, 438-39. Tartışmalı bazı noktalar içerdığı için bu mektup nihayetinde 17 Mayıs 1837'de Jeoloji Cemiyeti'nde okundu; *LLL*, 2:5, 11; Babbage, *Ninth Bridgewater Treatise*, 226-27. Kraliyet Cemiyeti hakkında: MacLeod, "Whigs," 64-65; Desmond, *Politics*, 225-26. Herchelci yolla ilgili olarak: Kohn, "Darwin's Ambiguity," 222-23.
- 8 *LLL*, 1:467, 2:5; Bartholomew, "Lyell;" Cannon, "Impact," 308; CCD, 2:7, 8-9.
- 9 Erskine, "Darwin," 34; CCD, 2:13.
- 10 Wedgwood, "Grimm," 170, 175; *Notebooks*, N31, 39, Charles'in Hensleigh ile seslerin paralel evrimilarındaki tartışması hakkında.
- 11 CCD, 2:155; H. Martineau, *Autobiography*, 1:355; ED, 1:277, 284; *Autobiography*, 112-113; Erskine, "Darwin," 106.
- 12 Soutwood Smith, *Divine Government*, 109, 111. Gerçi bunalımın yaşadığı 1837 yılına gelindiğinde, Smith bile ilerlemenin kaçınılmaz olduğunu söyleyen toz pembe görüşlerini kaybediyordu. Yoksullar Yasası Komisyonu görevlilerini Londra'da East End'de yaşanan salgınlar hakkında uyarmış, Dickens'a bu kepazeligi göstermiş, onu o kadar sarsılmıştı ki yazar *Oliver Twist* ve *Kasvetli Ev*'in [Bleak House] bazı bölümlerini Smith'in raporuna dayanarak yazmıştır.
- 13 *LLL*, 2:8; *Notebooks* N36, B98; Brooke, "Relations," 46-47; Ospovat, *Development*, 30-33; Cornell, "God's Magnificent Law," 387-89.
- 14 Epps, *Church of England's Apostacy*, 3; CCD, 1:259; Austin, *Memoir*, 2:384; *Medico-Chirurgical Review*, 23 (1835), 413; Jacyna, "Immanence," 325-26.
- 15 *British and Foreign Medical Review*, 5 (1838), 86-100; Rehbock, *Philosophical Naturalists*, 56; Epps, "Elements," 100; Desmond, *Politics*, 110-17, 199.
- 16 *Medico-Chirurgical Review*, 30 (1839), 450. Gully, Edinburgh'daki tip okullarından mezun olanların çoğu gibi, Paris'te cumhuriyetçi Hotel Dieu'de çalışmıştı (1828'de). 1830'lardan ortalarında kilise karşıtı görüşler taşıyan, heterodoks bilimlerin birçoğunu destekleyen *London Medical and Surgical Journal*'nın çıkarılmasına katkıda bulunmuştu (Mann, *Collections*, 5-6, 10); Desmond, *Politics*, bölüm 4, özellikle 175.
- 17 Sulloway, "Darwin," 12, 21-22 ve "Darwin's Conversion," 359-62; Kottler, "Charles Darwin's Biological Species Concept," 281; Herbert, "Place of Man, Pt 1," 236-37; J. Gould, "Three Species."
- 18 Darwin'in kaplumbağasına ne olduğu bilinmiyor. Londra Zooloji Cemiyeti'nde tutulan "Bahçelere Gelenler" defterinde, hayvanın 1836'da ya da 1837 başlarında Zooloji Bahçeleri'ne canlı olarak sunulduğuna dair bir kayıt bulunmamaktadır; Flower'da da bahsi geçmemektedir, *List*, 3:33.
- 19 *LLL*, 2:36; C. Lyell, *Principles*, 2:20-21; Bartholomew, "Lyell;" Desmond, *Politics*, 328-29; Schweber, "Origin," 265; H. Gruber, "Going," 10.
- 20 *LLL*, 2:10-11; CP, 1:44-45; *Notebooks* B94, 126, 133. Siwalik Tepeleri'ne air olan Hint maymunu, bugünün terminolojisiyle Pliyosen ile aşağı Pleyistosen katmanları arasında bulunmuştur. Fosil, tapire benzer *Anoplotherium* ile dört dallı boynuzlarıyla devasa *Sivatherium*'un bulunduğu katmanlarda bulunmuştur. Maymunu keşfeden Bengal Tıp Hizmetleri'nden Hugh Falconer ile Bengal Topçu Taburu'ndan Yüzbaşı Proby Cautley bundan yalnızca on hafta önce Himalayalar'da yaptıkları çalışmalar sebebiyle cemiyetin Wollaston madalyasını almışlardı: D. Moore, "Geological Collectors," 404; Cautley ve Falconer, "On the Remains," 569.
- 21 *Notebooks* B126; Cautley, "Extract," 544.

- 22 Knight, London, 3:200-203; Bunbury, *Life*, 1:186; Sloan, "Darwin, Vital Matter," 405 ve devamı; Desmond, *Politics*, 346 ve devamı. Owen Müller'in *Handbuch der Physiologie* adlı eserinden yararlanıyordu.
- 23 Sloan, "Darwin, Vital Matter," 418-19, 425-30; CCD, 2:32; LRO, 1:108; Desmond, *Politics*, 291-93, 347.
- 24 Sloan, "Darwin, Vital Matter," 424, 434; Notebooks RN ön kapağın iç kısmı; Jacyna, "Immanence," 314-27; Desmond, "Artisan Resistance," 95-104 ve *Politics*, 265-66.
- 25 Notebooks RN 129-30, 133; Hodge, "Darwin on the Laws," 19-28; Kohn, "Theories," 75, 77-78; karşılaşırın C. Lyell, *Principles*, 3:85; Sloan, "Darwin, Vital Matter," 433 ve devamı; *Journal* (1839), 212.
- 26 *Journal* (1839), 212; CP, 1:45; Sloan, "Darwin, Vital Matter," 434; Notebooks RN, iç kapağın iç kısmındadır.
- 27 Notebooks RN 127; CCD, 3:14; Blomefield, *Chapters*, Jenyns'in balıkları hakkında 29; J. Gould, "New Species;" CCD, 2:11.
- 28 Notebooks B 161, RN 127, 130, 153; Herbert, *Red Notebook*, 6-12; E. Richards, "Question," 148; Kohn, "Theories," 73-76; Sulloway, "Darwin's Conversion," 371 ve devamı; Hodge, "Darwin and the Laws," 44-45, 48-49.
- 29 CCD, 2:11, 14; *Journal* (1839), 462, 475; Sulloway, "Darwin," 33.
- 30 CCD, 2:15-17, 20-21, 24, 38; Zooloji Cemiyeti, *Reports* (1832), Richardson'ın kuzey kutbunda bulduğu türler hakkında 9-10.
- 31 CCD, 2:26, 31 n.4, 37, 59; Desmond, *Politics*, 384.
- 32 CCD, 2:16-18, 27.
- 33 CCD, 1:14, 31, 2:29; CP, 1:40, 46-49; Sulloway, "Darwin," 23-29; LLL, 2:12.

16. BÖLÜM ENGELLERİ AŞMAK (Sayfa 275-287)

- 1 Notebooks B2-3; Kohn, "Theories," 81-87; Ospovat, *Development*, 40 ve devamı. Hodge, "Darwin and the Laws," 38-39, 80'de bu ilk sayfaları gizli bir "zoonomi taslağı" olarak niteler.
- 2 Notebooks B3-6, 15; Sloan, "Darwin, Vital Matter," 436-39; Kohn, "Theories," 88-92.
- 3 Notebooks B18, 169; Hodge, "Lamarck's Science," 343-45, Lamarck'in hayat asansörü hakkında. Herbert, "Place of Man, Pt 2," 196, insanın atalarının hayvan olmasının Darwin için hiç korkutucu olmadığı hakkında (fakat o sıralarda, 1830'ların sonlarında bu görüş Londra'daki birçok Üniteryen ve seküler radikal içinde korkutucu değildi).
- 4 Notebooks B21, 23, 25-26; CCD, 2:32, 41, 48; Kohn, "Theories," 109-13; Hodge, "Darwin an the Laws," 78-79; H. Gruber, *Darwin*, yedinci bölüm.
- 5 Notebooks B29, 35, 38, 39, 42; Sloan, "Darwin, Vital Matter," 442-43; Kohn, "Darwin's Ambiguity," 223-24.
- 6 Ospovat, *Development*, 33-37; Kohn, "Darwin's Ambiguity," 224; Kohn, "Theories," 86, 98-99, 104-105; Notebooks B46, 74.
- 7 CCD, 2:39; Notebooks, B82, 92, 125, 224, 248; Grinnell, "Rise," 264-71.
- 8 CCD, 2:39-40, 44-45, 49, 58.
- 9 CCD, 2:47-48, 52; TBI, 14-16.
- 10 ED, 1:216, 220, 255, 266, 273, 278-79; Companion, 293; E. Richards, "Darwin," 82-83, 87; Pedigrees, 11; Wedgwood, 221; CP, 1:49-52.
- 11 CCD, 2:55 n.1, 70; CP, 1:49-53.
- 12 CCD, 2:61-63, 86; Jenyns, Fish, v-vi; Zoology dizisinden en kalın kitapları ortaya çıkaracaktı.

- 13 *LLL*, 2:37, 39; *LRO*, 1:121; Owen, *Fossil Mammalia*, 16, 55; Freeman, *Works*, 28; Rachootin, "Owen," 166; *CCD*, 2:66.
- 14 *CCD*, 2:10, 13, 50-52, 69-70; Whewell, "Address," 643; D. Porter, "Beagle Collector," 994.
- 15 Sedgwick, "Address," 206, 305; Napier, *Selections*, 491.
- 16 *CCD*, 2:104-105, 6:344; *LLL*, 2:39-40, 43-44; *CP*, 1:53-86.
- 17 *Notebooks* B207, 215, 224, D49.
- 18 Epps, *Diary*, 61; H. Martineau, "Right and Wrong," 2, 58; *CCD*, 2:148; Halevy, *Triumph*, 239; *Notebooks* B231, C154.
- 19 Epps, "Elements," 118; Paley, *Natural Theology*, 490; Desmond, *Politics*, 184-85, 407-408.
- 20 *Notebooks* B232; Desmond, *Politics*, 184; *Notebooks* N62 n. 1; R. Richards, "Instinct," 213-16, 227 ve *Darwin*, 130-42; H. Gruber, *Darwin*, 202.

17. BÖLÜM ZİHİNSEL İSYAN (Sayfa 289-307)

- 1 *CCD*, 4:40; *Notebooks* C1-2; Ospovat, *Development*, 46-47.
- 2 *Notebooks* B90, C4, 52, 120.
- 3 *Notebooks* B142, C60, 233-34; *CCD*, 3:38, 53.
- 4 *Notebooks* C61; Kohn, "Theories," 124-25.
- 5 *Notebooks* C65-66, 119; Kohn, "Theories," 131-32; R. Richards, "Instinct," 196 ve devamı ve *Darwin*, 91 ve devamı. Fakat Richards'ın da gösterdiği üzere Darwin hâlâ kötülük etkileri olan Lamarck'la arasına mesafe koymaya çalışıyordu. Darwin hatalı bir biçimde, Lamarck'ın alışkanlıklarındaki değişimleri irade gücüne attettiğini, kendisinin ise bilinçlı güdüleri, yeni yapıların sebebi haline getirdiğini düşünüyordu.
- 6 *Notebooks* C, ön kapağın iç kısmı; *CCD*, 2:70-71; H. Gruber, *Darwin*, 424-25; Wynne, *Calendar'da Mount'in bahçevanı olarak tanıtılmıştır*, 5583.
- 7 *CCD*, 2:72, 79; *Journal* (1839), 628; *Notebooks* C54; Sulloway, "Darwin's Conversion," 345.
- 8 *CCD*, 2:69, 75, 80, 85.
- 9 *Notebooks* C76.
- 10 Scherren, *Zoological Society*, 65, 85; Flower, *List*, 1:4; *CCD*, 2:80. Hayvanat bahçesi başka orangutanlar da satın almıştı, ama hiçbirini de insanlara gösterecek kadar yaşamamıştı. Isıtma tertibatı olan yeni zürafa barınağı sayesinde Jenny, kişi geçirebilen ilk orangutan olmuştu. 1842'de Owenlerla birlikte çay içерken görülen, aynı yıl Kraliçe Victoria'ya hediye edilen "Jenny" adlı orangutan başka bir hayvandı, 13 Aralık 1839'da satın alınmıştı. Darwin'in Jenny'si ise geçirdiği bir hastalığın ardından 28 Mayıs 1839'da ölmüştü: "Occurrences at the Gardens, 1839," MS, *Zoological Society of London*; *LRO*, 1:193-94, 206.
- 11 *CCD*, 2:80; *Notebooks* C79, ayrıca M138.
- 12 *CCD*, 1:510, 2:80, 7: ek.
- 13 *CCD*, 2:105, 443.
- 14 *CCD*, 2:83; Brent, *Charles Darwin*, 17-18.
- 15 *CCD*, 2:86; *Notebooks* C100.
- 16 *Natural Selection*, 36; *Notebooks* C120, E13; Secord, "Darwin," 525; Ruse, *Darwinian Revolution*, 178.
- 17 Sebright, *Notebooks* C133 içinde; Ruse, "Charles Darwin," 344-49.
- 18 *Notebooks* C133, D107; Kohn, "Theories," 137-39; Herbert, "Darwin, Malthus," 212-13; Cor nell, "Analogy," 316-18.
- 19 *CCD*, 2:92; *Notebooks* B216-217.

- 20 CCD, 2:84, 86, 431; H. Martineau, *Autobiography*, 2:115-18.
- 21 Notebooks, C123, N19; H. Gruber, *Darwin*, 38.
- 22 Jacyna, "Immanacence;" Desmond, *Politics and "Artisan Resistance."*
- 23 R. Richards, "Instinct," 198-199 ve *Darwin*, 94-98.
- 24 Notebooks, C166; Kohn, "Darwin's Ambiguity," 224-25; Manier, *Young Darwin*, 56, 129-30; H. Gruber, *Darwin*, 10. Bölüm; karşılaşırın Ospovat, *Development*, 67.
- 25 De Morgan, *Memoir*, 325; Elliotson, "Address," 33; *London Medical Gazette*, 11 (1832-33), 213-21; *Lancet* 2 (1832-33), 341; Notebooks C166, OUN 37,
- 26 Notebooks C244, M61, OUN 39-41; Manier, *Young Darwin*, 129-31, 220-23; Erskine, "Darwin," 216 ve devamı.
- 27 Robertson, "Dr. Elliotson," 205, 256-57; Elliotson, *Human Physiology*, 39; Elliotson, "Reply," 289-90. Darwin Elliotson'ın *Physiology*'sini okumuştu: Notebooks OUN 10v.
- 28 RFD, 23; ayrıca bakınız William Darwin'in hatıraları, DAR 112.2 ve LLD, 2:114.
- 29 *Lancet*, 1 (1838-39) 561-62. Elliotson yalnız değildi. Martineau'nun Üniteryen okul arkadaşlarının hepsi de benzer sorunlara düşmüştür. W. B. Carpenter'ın, Yaratılış sırasında maddeye dayatılan "tek bir kanunun" gezegenlerin oluşumunu ve insan nüfusunun ortaya çıkmasını denetlediği iddiasında bulunmasının ardından, bunun "kamuya öğretiminin sorumluluklarına uygun olmadığı" ilan edilmiştir. Southwood Smith de "Hayat eylemliliğin örgütlenmesinden başka bir şey değildir," dediği için topa tutulmuştur. C. Bell'den T. Coates'a, 2 Eylül 1829, UCL, SDUK yazışmaları; Carpenter, *Remarks*, 1-3.
- 30 CCD, 2:85, 431; *TBI*, 16-17.
- 31 H. Martineau, *Autobiography*, 1:401; Notebooks C 220; E. Richards, "Darwin," 91. Erasmus ile Hensleigh Bedford Kadınlar Koleji'nin başkanı ve mütevelli heyeti üyesi olacakları (Kolej 1849'da Martineau'nun arkadaşı Elizabeth Reid tarafından kurulmuştur: Erskine, "Darwin," 166. Sosyalist Lamarckçılardan eğitim politikasıyla ilgili olarak: W. Thompson, "Physical Argument," 250-54).
- 32 Notebooks C196, 243.
- 33 *London Medical Gazette*, 17 (1835-36), 783; Desmond, "Artisan Resistance."
- 34 Lawrence'in *Lectures on Man* adlı kitabının Darwin'deki kopyası (Londra: Benbow, 1822), Darwin Kütüphanesi'nde bulunmaktadır, CUL; CCD 2:142, 4:535; McCalman, "Unrespectable Radicalism," Benbow'un pornografik yaklaşımı hakkında; Desmond, *Politics*, 120, Lawrence'in korsanları hakkında.
- 35 *Lancet*, 1 (1828-29), 50-52; Notebooks ES2; CCD, 2:94, 97.
- 36 CCD, 2:91; ED, 2:287; Wedgwood, 232.
- 37 CCD, 2:95-96, 432.
- 38 CCD, 2:96, 432; Rudwick, "Darwin," 114-17, 153-57, 161-65; Notebooks GR29 ve devamı.

18. BÖLÜM EVLİLİK VE MALTHUSÇU SAYGINLIK (Sayfa 309-337)

- 1 *Autobiography*, 95.
- 2 CCD, 2:444-445; MacFarlane, *Marriage*, 8-9, Malthus'un üst sınıfların bu tür hesaplamaları betimlemesi hakkında.
- 3 CCD, 2:114, 445; ED, 2:1; H. Martineau, *Autobiography*, 2:175-77.
- 4 Notebooks, M7-8; R. Richards, *Darwin*, 96-97; CCD, 2:432.
- 5 CCD, 2:95; ED, 1:5; Notebooks M54, 57; Kohn, "Darwin's Ambiguity," 225, bu notların Mather'de kaleme alındığını ortaya koymaktadır.

- 6   *Notebooks* D21; *ED*, 2:6.
- 7   *Notebooks* D26, M84; Herbert, "Place of Man Pt 2," 208; Colp, "I was born," 20; *CCD*, 2:438-41.
- 8   Brewater, "M. Comte's Course," 274-78, 80; *Notebooks* M69-70, 81, 89, 135-36, N12; *CCD*, 2:104; Manier, *Young Darwin*, 41; Schweber, "Origin," 245.
- 9   *Notebooks* D36-37; Ospovat, "Darwin," 215; Schweber, "Origin," 255; Martineau, Burrow'da, *Evolution*, 106.
- 10   *Notebooks* D37. Benzer görüşlere sahip bir Üniteryen için bakınız: Carpenter, "On the Differences" ve *Remarks*, 3.
- 11   *Notebooks* M73-74, OUN 25, n. 1.
- 12   *Notebooks* M75-76, 142, 151; R. Richards, *Darwin*, 112; Manier, *Young Darwin*, 140; Desmond, *Politics*, 182 ve "Artisan Resistance," 91 ve devamı, radikal çevrelerdeki bu ahlaki görecilik hakkında.
- 13   *Notebooks* M76, 120-21, 132, 150, N3-4.
- 14   *CCD*, 2:92, 95, 98; *Notebooks*, M107, 129, 138-40, 151, 153, N13
- 15   *Notebooks*, M122-23, 128.
- 16   *CCD*, 2:107, 432; Schweber, "Origin," 283 ve devamı.
- 17   *Notebooks* M143-44; Colp, "Charles Darwin's Dream," 287-88.
- 18   Erskine, "Darwin," 271; E. Yeo, "Christianity," 111.
- 19   *Notebooks* D134; C. Lyell, *Principles*, 2:131; J. Browne, *Secular Ark*, 52 ve devamı; Herbert, "Darwin, Malthus," 214-17; Bowler, "Malthus," 632-36.
- 20   *Notebooks* D135, E9; Hodge ve Kohn, "Immediate Origins," 195.
- 21   Örneğin, Genel Kayıt Bürosu'ndaki aktivist William Farr Yoksullar Yasası'nın Malthusçu temellerine saldırarak ve kentlerin pespayeliği, kenar mahallelerde kol gezen hastalıklar konusunda hükümeti utandırmak için 1839'daki ölüm istatistiklerini kullanmıştı: Farr, "Medical Reform;" Desmond, *Politics*, 130, 132; Kohn, "Theories," 144.
- 22   H. Martineau, *Autobiography*, 1:399; Malthus, *Essay*, 2:440-41; R. Young, *Darwin's Metaphor*, 26; Bowler, "Malthus," 637-38, 642; Erskine, "Darwin," 251-55.
- 23   H. Martineau, *Autobiography*, 1:210; Malthus, *Essay*, 1:94-95; Matthew, *Emigration Fields*, vii, 3, 6, 9; Wells, "Historical Context," 242 ve devamı. Yeni Zelanda'ya gidiş için önerilen yeni akının kullanılması ve Amerika'nın batı sahillerinin izlenmesi seyahat süresini bir ay kısaltacaktı.
- 24   Prichard, "On the Extinction," 169; *Notebooks*, TAN81, D38; E64-65; *Journal* (1839), 520.
- 25   Herbert, "Darwin, Malthus," 214; Hodge ve Kohn, "Immediate Origins," 195; *Notebooks* D135; Gallenga, "Age," 3, 4, 7; Gale, "Darwin," 327-31; Kohn, "Darwin's Ambiguity," 229; Keegan ve Gruber, "Love and Death," 17-20.
- 26   Carlyle, Harrison'da, "Early English Radicals," 206; *Notebooks* OUN30, 37.
- 27   *Notebooks* OUN32, 36. Üniteryen gelenekler hakkında: Willey, *Eighteenth Century*, 10. Bölüm; Rowell, Hell, 33-57; O. Chadwick, *Victorian Church*, 1:396-98; Brooke, "Sower," 446 ve devamı. Ayrıca bakınız Murphy, "Ethical Revolt" ve J. Moore, "1859."
- 28   *Notebooks* E49, N2-3, 5; R. Richards, *Darwin*, 118-19.
- 29   *Notebooks* M136, OUN25 n. 1; H. Gruber, *Darwin*, 409 n. 50.
- 30   *ED*, 2:5, 6, 9; *CCD*, 2:432; *Notebooks* N25-27.
- 31   *CCD*, 2:114-16, 123.
- 32   *CCD*, 2:123; Brooke, "Relations," 68.
- 33   Yuhanna 14:2-3, 5-6; 15:5-6 (AV); *CCD*, 2:126. Henslow üç hafta sonra Darwin'e düğün öncesi nazik bir tavsiyede bulunacak, "bize sunulmuş en büyük dünyevi lütufların bir anda elimizden alınabileceğini her gün hatırla," diyecekti: *CCD*, 2:141.
- 34   *CCD*, 2:116-19; *ED*, 2:12; Davidoff ve Hall, *Family Fortunes*, 209.

- 35 CCD, 2:120, 123, 125-26, 128-29; Jackson, *George Scharf's London*, 74-75.
- 36 Notebooks Mac58v, E57; Ospovat, "Darwin," 221; Kohn, "Darwin's Ambiguity," 229-32.
- 37 Notebooks Mac54v, E66-68, 89; Brooke, "Relations," 58.
- 38 Notebooks N41, 51-52.
- 39 Notebooks N42; Hodge ve Kohn, "Immediate Origins," 197-200; R. Richards, *Darwin*, 102.
- 40 Notebooks D104 n. 5, E63, 71, 75, 136; *Foundations*, 6; Hodge ve Kohn, "Immediate Origins," 199; Cornell, "Analogy," 320.
- 41 CCD, 2:131, 133, 144, 150, 432; LRO, 1:140-41; E. Richards, "Darwin," 80.
- 42 W. Buckland'dan Henry Lord Brougham'a, 14 Aralık 1838, UCL, Brougham Papers 1957. Desmond, bu olayları ayrıntılı bir biçimde yeniden kurmuştur, *Politics*, 308-18.
- 43 Notebooks B88, D62: CCD, 2:106.
- 44 Notebooks N47, E4, 95-96, TAN19. Fransa'daki fosilleşmiş maymunu bulan Edouard Lartet 1839'da halihazırda Pireneler'de yaşamakta olan benzer fosilleşmiş misk soreksi bulmuştu. Darwin, bir memelinin sayılamayacak kadar çağ boyunca hiçbir değişiklik geçirmediğini gösteren bu kanıtın "değerli" olduğunu, "çünkü türlerin için bir değişimme gücüne sahip olmadığını" gösterdiğini söylüyordu: Notebooks TAN41, Fragman 4¹.
- 45 Notebooks N62; R. Richards, *Darwin*, 135-39; Kohn, "Darwin's Ambiguity," 228; Stewart, *Brougham*, 198.
- 46 Ospovat, *Development*, 220; Brooke, "Relations," 59-60; Schweber, "Origin," 266 ve devamı; Manier, *Young Darwin*, 121.
- 47 ED, 2:16, 18; CCD, 2:147-49; Freeman, *Darwin and Gower Street*, 5.
- 48 ED, 2:30, 33, 50; CCD, 2:148-49, 151, 155, 159-60.
- 49 Notebooks N59; CCD, 2:151, 155-57, 159, 161, 165.
- 50 CCD, 2:169, 171, 433; ED, 2:17, 26, 28; Darwin'in üremeyle ilgili olarak düğün günü aldığı notlar için Notebooks E98.

19. BÖLÜM ÜRKÜTÜCÜ SAVAŞ (Sayfa 339-361)

- 1 CCD, 2:157, 169, 235; ED, 2:31.
- 2 Notebooks C244; CCD, 2:171-72; ED, 1:251, 2:29.
- 3 ED, 2:38. Emma'nın Hristiyanlığı, ki bu itikada göre İsa'ya gelecek bir hayatın vahiy edilmiş olduğu, Kitabı Mukaddes'e dayanarak kanıtlanmamış, buna yalnızca İncillerin bireyin kalbi üzerindeki dönüştürücü gücü yüzünden inanç duyuluyordu, o sıralarda Harriet'in kardeşi, Üniter-yen teolog James Martineau tarafından savunuluyordu: J. Martineau, *Bible*, 8-9, 39-44.
- 4 ED, 2:39, 55; Freeman, *Darwin and Gower Street*, 5; CCD, 2:147, 194, 296. Nicholas ve Nicholas, *Charles Darwin*, 119; Kral'a bağlı güçlü Avustralya Tarım Şirketi'nde bir katiplik işi bulan Covington hakkında.
- 5 Rudwick, "Charles Darwin," 197; CCD, 2: 174, 178; Notebooks E111-12; Hodge ve Kohn, "Immediate Origins," 200-201; Cornell, "Analogy," 323-25.
- 6 CCD, 2:179, 182, 187-89, 446-49; Vorzimmoer, "Darwin's Questions;" Freeman ve Gautrey, "Darwin's Questions."
- 7 Notebooks E114, 144, TAN51, Mac28v; CCD, 2:237-38; Hodge ve Kohn, "Immediate Origins," 201-202.
- 8 Autobiography, 55; ED, 2:42; Notebooks OUN42-55; R. Richards, *Darwin*, 114-18.
- 9 ED, 2:40-41, 45.
- 10 "Narrative of the Surveying Voyages," *Athanaeum*, no. 607 (15 Haziran 1839), 446-49; B. Hall, "Voyages," 485-86, 489; CCD, 2:178.

- 11 CCD, 2:197, 199, 236, 255; *Narrative*, 372-74.
- 12 CCD, 2:207, 214, 218-22, 230, n. 4, 372; ED, 2:67; Halevy, *Triumph*, 232. Temmuz 1839'da daha sonra transmutasyon hakkında *Torn Apart Notebook* (Yırtılmış Defter) olarak adlandırılacak olan deftere başlamıştı.
- 13 Morrell ve Thackray, *Gentlemen*, 252; Desmond, *Politics*, 331; Wells, "Historical Context," 241; *Hansard*, üçüncü dizi, 48 (1839), 33.
- 14 CCD, 2:233, 234, 236-38; H. Martineau, *Autobiography*, 2:145 ve devamı.
- 15 CCD, 2:236, 249.
- 16 Yanılıyordu. Aslında bu büyük büyüğbabası, Elston Hall'dan Robert Darwin (1682-1754) tarafından çıkarılmıştı. Robert Darwin bunun bir "insan iskeleti" olduğunu düşünmüştü. Robert Elstonlu William Darwin'in (1655-1682) oğluyu: CCD, 2:235 n. 6, 250, 269-70, 303; *Pedigrees*, 26-27; ED, 2:44; H. Gruber, *Darwin*, 465-74.
- 17 ED, 2:51; CCD, 2:253, 255, 260-61; TBI, 21.
- 18 ED, 2:52; CCD, 2:262; *Wedgwood*, 236; Carlyle, *Chartism*, 4, 12, 32. Darwin bir aşırı meraklıydı ve tıbbi yenilikleri yakından takip ediyordu. Down Konağı'nda bulunan aile yadigarı Kitabı Mukaddes'in iç kapağındaki notlara göre Willy 1840'da iki kere çiçek aşısı, 1845'te suçiçeği, 1855'te kızamık ve üç kere de kızıl aşısı olmuştu (1853-55).
- 19 CCD, 2:268, 269, 434; *Notebooks TAN55-57*, 63, 79, 177, D60.
- 20 CCD, 2:279; Herbert, "Place of Man, Pt2," 189; Rudwick, "Charles Darwin," 203. Ucuz basın gerçekten fosilleşmiş maymunları seçip rahiplerin suratına fırlatıyordu: Desmond, "Artisan Renaissance," 100.
- 21 CCD, 2:279, 289; CP, 1:145-63, Hensleigh'in okuduğu yaniltıcı kayalarlarındaki sunumla ilgili olarak.
- 22 ED, 2:56; CCD, 2:294, 315-16, 399; 5:540, 542.
- 23 CCD, 2:292-93, 306; *Notebooks TAN91-135*, 151. 22 Haziran'da nihayet türler hakkında notlar almaya son vermiş, *Torn Apart Notebook*'u kapatmıştır.
- 24 CCD, 2:292-94, 296, 298, 300 nn. 2-3, 303.
- 25 Cobbett, *Rural Rides*, 170-225; CCD, 2:304-305, 4:459.
- 26 Owen, "Report on British Fossil Reptiles," 196-99, 201-202; LRO, 1:168, 184, 188-89; Desmond, "Making," 230-41 ve *Politics*, 325-26, 333, 351-58; CCD, 2:303, 305.
- 27 Owen, "On the Osteology," 343; Knight, *London*, 3:198; Bunbury, *Life*, 1:186; CCD, 2:307.
- 28 Şerh, 26 Ocak 1842, Lyell'deki *Elements on Geology*'nin kopyası üzerinde, ikinci basım, Down Konağı; CCD, 2:299; LLL, 2:59.
- 29 CCD, 2:312-13, 318-19; ED, 2:70.
- 30 Herbert, "Place of Man, Pt 2," 191; CCD, 2:435; *Notebooks Yaz 1842*; *Foundations*, 51-52; ayrıca 3, 6-8, 17, 23-24, 27, 35-36, 38, 45-47.
- 31 Darwin'in faydacı dinleyicileri hakkında: Desmond, *Politics*, 408-11. Faydacıların Londra'da bilim çevreleri üzerindeki häkimiyeti şurada tartışılmıştır: Berman, *Social Change*, 4. Bölüm. Kavrayışlı bitki yetiştircilerinden biri de ağaç yetiştiren Patrick Matthew'du. Matthew, Malthus'a dayandırıldığı evrime ilgili görüşlerini açıkça kapitalist toplumun hizmetine sunmuştu.
- 32 *Notebooks E6*.
- 33 E. Yeo, "Christianity," 113. Militanlar Malthus'u yerin dibine sokarlarken Hensleigh, Darwinler ve Malthuslara yemek veriyordu: CCD, 2:312. Açıktır ki Darwin Adam Smith'i ve klasik ekonomistleri okumuştur; sosyalist rakiplerini ve William Thompson'ı değil. Dolayısıyla da çizdiği çerçeve her zaman, cemaatlerin işbirliği yapmasını değil bireylerin rekabet halinde olmasını öngöryordu: Schweber, "Origin" ve "Darwin."
- 34 Chilton, "Regular Gradation," *Oracle*, 19 Şubat 1842, 27 Kasım 1841 ve *Oracle of Reason*, 12 Şubat 1842; Desmond, "Artisan Resistance," 85 ve devamı.
- 35 Southwell, "Is There a God" ve Chilton, "Regular Gradation," *Oracle*, 11 Kasım 1843.

- 36 Notebooks C76; H. Gruber, *Darwin*, 202; S. Gould, "Darwin's Delay," J. Moore, "Crisis," 66.
- 37 Kohn ve diğerleri, "New Light," 424-26; CCD, 2:324, 326, 328, 332, 435; ED, 2:75.
- 38 Jenkins, *General Strike*, 19, 95-104, 165-71; *Illustrated London News*, 20 Ağustos 1842; Godwin, *London Chartism*, 106.
- 39 *The Times*, 11 Haziran 1842, s. 9; 17 Ağustos, s. 7; 18 Ağustos 1842, s. 7; Royle, *Victorian Infidels*, 80-81; Desmond, "Artisan Resistance," 85; Bunbury, *Life*, I: 220-21. Holyoake'nin editörü, sert bir yaklaşımı olan Charles Southwell Bristol'de iki yıldığına hapis yattırdı.
- 40 LRO, 1:167, 198, 321; Desmond, *Politics*, 332; CCD, 2:332.

20. BÖLÜM DÜNYANIN ÖBÜR UCU

(Sayfa 365-378)

- 1 Jenkins, *General Strike*, 10. Bölüm; CCD, 2:324, 332; Tristan, *London Journal*, 74-75; Howarth ve Howarth, *History*, 82; B. Darwin, "Kent," 83; Atkins, *Down*, 7-8, 22.
- 2 CCD, 2:324, 350, 395.
- 3 Howarth ve Howarth, *History*, 10-11, 34; J. Moore, "Darwin of Down," 477; 1851'deki dinkle ilgili nüfus sayımı, Down taşra kilisesi, PRO HO. 129/49.
- 4 Howarth ve Howarth, *History*, 48, 7. Bölüm; CCD, 2:324.
- 5 Howarth ve Howarth, *History*, 8. Bölüm; Hutchinson, *Life*, 1:2-4, 15.
- 6 CCD, 2:324; ED, 2:75.
- 7 CCD, 2:326, 332, 335-36, 345; Atkins, *Down*, 2. Bölüm; Howarth ve Howarth, *History*, 76-77.
- 8 CCD, 2:332, 334-36, 338; "Vaftiz belgesi...", KAO P123/1/10; ölüm belgesi, Mary Eleanor Darwin, Genel Kayıt Bürosu, Londra; "Gömülme belgesi...", KAO P123/1/14; ED, 1:255, 2:78.
- 9 CCD, 2:315-16, 352.
- 10 CCD, 2:345; ED, 2:80-81; B. Darwin, *World*, 19, 21.
- 11 Companion, 126; Freeman, "Darwin Family," 15; CCD, 2:345, 348, 350, 355; Monsarrat, *Thackeray*, 113-19; ED, 2:85-86.
- 12 CCD, 2:324, 336, 345, 348, 352-53; ED, 2:76; J. Moore, "Darwin of Down," 460-61.
- 13 CCD, 2:326, 332, 352, 360-61, 414; 3:248; Atkins, *Down*, 25; Freeman, "Darwin Family," 13-15.
- 14 CCD, 2:352, 360, 409, 418; 3:134, 248; Atkins, *Down*, 34.
- 15 CCD, 2:360, 387; *Historical and Descriptive Catalogue*, 21; Gay, *Bourgeois Experience*, 403-62, "benliğin güçlendirilmesi" hakkında.
- 16 CCD, 2:325; Glastonbury, "Holding," 31.
- 17 CCD, 2:285-86, 321-22, 338, 387, 435; CP, 1:163; Wilson, *Charles Lyell*, 496-502.
- 18 CCD, 2:105, 339, 341, 389-90; Darwin, *Volcanic Islands*, 36, 61-65.
- 19 CP, 1:175-82.
- 20 CCD, 3:67; 4: 466; Darwin'in 1826 yılında tuttuğu günlük, DAR 129; J. Moore, "Darwin of Down," 460.
- 21 Atkins, *Down*, 24; Trollope, *Clergymen*, 54; MLD, 1:33-36.
- 22 CCD, 1:97, 2:330-31, 351, 354, 359-60, 371, 373, 387, 395; Stearn, *Natural History Museum*, 210.
- 23 ED, 2:82-83; CCD, 2:333-34, 345, 374, 435; Freeman, "Darwin Family," 13; E. Darwin'den H. Wedgwood'a, Nisan 1837, Kohn'da, "Darwin's Ambiguity," 226.
- 24 CCD, 2:373, 375-77; Waterhouse, "Observations," 399, bu çevrelerle ilgili olarak; Desmond, "Making," 161 ve devamı, döngüsel sınıflandırmanın, Lamarckçılığa karşı bir tampon olma-şıyla ilgili olarak.

- 25 CCD, 2:378; Colp, "Confessing," 12-13.
 26 CCD, 2:377-79, 381-82.
 27 CCD, 2:387, 389, 397-99, 405, 415-16; Waterhouse, "Observations," 403, 406.

21. BÖLÜM CİNAYET (Sayfa 379-409)

- 1 CCD, 1:34, 3:394, *LLJH*, 1:20.
 2 CCD, 2:408, 3:10; *LLJH*, 1:161; D. Porter, "Darwin's Plant Collections," 520.
 3 Hooker, "Reminiscences," 187; *LLJH*, 1:41-45; *LLD*, 2:19; D. Porter, "Darwin's Plant Collections," 519. Hooker McCormick'ten adıyla bahsetmez, yalnızca bu kişinin "Rio'ya giderken *Beagle*'da Darwin'le beraber olan" mürettebattan biri olduğunu söyler. McCormick 1839'da Hooker'la ahabap olmuş ve onu *Erebus* seyahati öncesinde himayesi altına almıştır, bu da Hooker'ı Darwin'le tanıştıran kişinin McCormick olduğu konusunda şüpheye pek yer bırakmamaktadır.
 4 Hooker, "Reminiscences," 187; *LLJH*, 1:41; *LLD*, 2:19.
 5 CCD, 2:408, 410-11, 419.
 6 CCD, 3:2; Colp, "Confessing."
 7 Desmond, "Artisan Resistance," 90 n. 47.
 8 CCD, 3:2, 5, 7, 11.
 9 *Foundations*, 85, 91; Ospovat, *Development*, 82-3; Kohn ve diğerleri, "New Light," 427. Ospovat'a göre, Darwin bu istikrarlı dönemlerde türlerin "mükemmel biçimde" uyarlandığına inanıyor, hâlâ eski teolojik çerçeveden kurtulması gerekiyordu. Kohn ("Darwin's Ambiguity," 230) buna karşı çıkar, "E" defterini açtığından beri Darwin'in çalışırken kullandığı kavramın "görelî" uyarlanması olduğunu ortaya koyar. Paley'nin doğa teolojisinde doğanın gizli tertibatının "kusurluluğu" da kısa süre önce vurgulanmıştır: Francis, "Naturalism," 214.
 10 *Foundations*, xix.
 11 B. Taylor, *Eve*, 131; Martin, *First Conversation*, 5-6; *Movement*, 6 Temmuz 1844, s. 239 ve 31 Ağustos, s. 315; Royle, *Victorian Infidels*, 88.
 12 CCD, 3:43-44; *TBI*, 158.
 13 Desmond, *Politics*, 6-8. bölümler, s. 376; CCD, 3:43-44; Colp, "Confessing," 16-19.
 14 Napier, *Selections*, 492; Forbes, *Literary Papers*, 120.
 15 CCD, 3:28, 42, 47-49, 57, 79, 83, 310. Jeoloji Cemiyeti'nden John Thackray cemiyetin üye sayısı hakkında bilgi vermiştir.
 16 Darwin, *South America*, 1-4. Bölümler; D'Orbigny, "General Considerations," 367; CCD, 3:56, 59, 162, 193, 391.
 17 CCD, 3:61, 70-72, 79; *Foundations*, 183-94.
 18 CCD, 2:413-14, 3:56, 67; ED, 2:88; Raverat, *Period Piece*, 142.
 19 CCD, 3:396; Colp, "Confessing," 19-20; Kohn, "Darwin's Ambiguity," 226; *Foundations*, xvii; *LLD*, 2:12, 296; Eng., "Confrontation."
 20 Secord, "Behind the Veil," 166, 168; R. Yeo, "Science," 25-27; Desmond, *Politics*, 175-80.
 21 Secord, "Behind the Veil," 166, 173. Darwin'in bilimi ile *Vestiges* arasındaki büyük kavramsal farklılıklar Hodge'da araştırılmıştır: "Universal Gestation." Chambers ortak ata fikrine karşı çıkmış, hayatı, birbirine paralel fakat birbirine ilgisiz, her biri kendiliğinden yaratılmış bir temelden doğan bir dizi soy olarak resmetmiştir.
 22 Edinburgh'ta piskoposlukla bağlı haşin profesör James D. Forbes'un sözleri. Forbes buzdağlarının hareketi konusunda uzmandı; Darwin onun akıllı, medeni ve "bir buzdağı kadar soğuk" olduğunu düşünürdü. Shairp ve diğerleri, *Life*, 178; CCD, 3:103, 108, 166.

- 23 Gillispie, *Genesis*, 169-70; CCD, 3:184.
- 24 Chilton, "Vestiges," 9; Chilton, "Regular Gradation," *Movement*, Kasım 1844, 413; Desmond, "Artisan Resistance," 102.
- 25 Carpenter, "Vestiges," 155, 160, 180; Desmond, *Politics*, 195; CCD, 3:258.
- 26 Napier, *Selection*, 492; Epps, *Church of England's Apostacy*, 3; Desmond, *Politics*, 178-79 bağlamın daha derinlerine inmek için.
- 27 CCD, 3:253, 258, 289; Egerton, "Conjecture;" Napier, *Selections*, 494.
- 28 CCD, 3:181, 289, 4:19, 36, 152; A. Sedgwick'ten M. Napier'ye, 17 Nisan 1845, BL, ek MSS 34,625, devamı 113-19; Napier, *Selections*, 491-93; Desmond, *Archetypes*, 210.
- 29 Chambers, Secord'da, "Behind the Veil," 186. Darwin'in adı verilen türler hakkında bakınız: CCD, 3:46, 196, 232, 276; Darwin, *South America*, 92, 253; *Companion*, 82-86.
- 30 CCD, 3:65, 168.
- 31 CCD, 3:67-68, 332, 354; LLD, 3:27.
- 32 CCD, 3:85; Ospovat, "Perfect Adaptation," 39 ve devamı; Gillespie, *Charles Darwin*, 5. bölüm.
- 33 CCD, 3:164, 166, 177.
- 34 Hooker, "Reminiscences," 187-88; CCD, 3:88-90, 399-403.
- 35 Hooker, "Reminiscences," 188; CCD, 3:34-35, 62, 149, 167, 181-82, 288.
- 36 CCD, 3:140, 149, 167-68, 177, 207.
- 37 CCD, 3:139, 147, 166, 186; LLJH, 1:191, 194.
- 38 Hill, "Squire," 337, 342, 344-45; Ashwell ve Wilberforce, *Life*, 1:130; CCD, 3:68, 86, 157, 181, 214, 216, 229, 256, 260; Beesby malikanesi belgeleri, DAR 210.25.
- 39 CCD, 3:169, 176.
- 40 *Journal* (1845), 360-61, 363, 375, 376; Sulloway, "Darwin" ve "Darwin's Conversion," 345; Hooker, "Reminiscences," 187.
- 41 CCD, 3:55, 203, 213, 233, 242; *Journal* (1845), 469-70.
- 42 CCD, 3:208, 240, 339; LLJH, 1:204.
- 43 CCD, 3:211, 217, 264, 336-37; J. Browne, *Secular Ark*, 65-68, 77-80; Egerton, "Hewett C. Watson," 89, 92.
- 44 CCD, 3:274, 289.
- 45 Mills, "View," 372.
- 46 CCD, 3:71, 149, 163, 245, 250, 253, 291, 294-95, 300, 304-305; *Foundations*, 168-71; Sulloway, "Geographic Isolation," 30-49. Forbes'un bilimle ilgili olarak Rehbock, *Philosophical Naturalists*, 157-75, 186-87; J. Browne, *Secular Ark*, 114 ve devamı.
- 47 E. Forbes'tan R. Owen'a, 2 Kasım 1846, BM(NH), OCorr.; Desmond, *Politics*, 365; CCD, 3:274.
- 48 CCD, 3:282-83, 287; Mills, "View," 377; Rehbock, *Philosophical Naturalists*, 72-73.
- 49 CCD, 3:141, 285, 287, 339.
- 50 CCD, 2:346, 353, 306; Russell-Gebbett, *Henslow*, 3. bölüm; J. Moore, "Darwin of Down," 466-67.
- 51 CCD, 3:248; "Subscription towards embellishments of the Church..." ve kopya defterler, KAO P123/6/1-3.
- 52 KAO P123/2/1, 5 ve P123/5/26; Stecher, "Darwin-Innes Letters," 255; CCD, 2-406; J. Moore, "Darwin of Down," 477.
- 53 CCD, 2:406, 3:49, 192, 228, 256, 260, 321, 377; 4:256-57, 304; Barnett, "Allotments."
- 54 CCD, 3:260; Harrison, *Early Victorian Britain*, 27.
- 55 CCD, 3:248, 259-60, 347-48; ED, 2:309.
- 56 CCD, 3:228.
- 57 CCD, 3:325.
- 58 CCD, 4:290, 337; 5:94; Crouzet, *Victorian Economy*, 165. Aslina bakihrsası, Darwin 1842'de Peel, kayıp gelirleri telafi etmek için gelir vergisi koyduğunda, ilk serbest ticaret reformlarını finanse etmeye başlamıştı. Darwin'in ödediği vergi 1842'de yaklaşık 30 sterlindi.

- 59 CCD, 3:68, 84, 86, 95-96, 141-42, 166, 181, 215, 264, 311-12, 327; ED, 1:250.
- 60 CCD, 3:312, 326; ED, 2:98-99, 102-103.
- 61 CCD, 3:68, 141, 246, 277, 331, 345; Atkins, *Down*, 28 ve RFD.
- 62 CCD, 3:307, 332, 390.
- 63 CCD, 3:111-12, 164, 346, 4:127; Owen, "Notices," 66; Rehbock, *Philosophical Naturalists*, 176-84.
- 64 CCD, 3:124, 323, 345-46, 359. FitzRoy'un aykırı eylemi rahipleri sınırlendirmiştir; "her şeye de serbest ticareti" benimsenmiş, gürmük vergilerini kaldırılmış, kraliyetin toprak üzerindeki haklarından vazgeçmiş, yerleşimcilerin doğrudan Maorilerden alışveriş yapmasına izin vermiş, hükümetin aldığı harcı, dönüm başına 10 şilinden bir peniye indirmiştir. Sömürge bakanlığı buna karşı çıkmış olabilir, fakat Sulivan bile onun bu kararlı eylem tarzının Yeni Zelanda'yı kurtardığını kabul etmiştir.
- 65 CCD, 3:331, 338, 345, 356.

22. BÖLÜM ŞEKLİ BOZUK KÜÇÜK CANAVARLAR (Sayfa 411-425)

- 1 CCD, 3:346, 350.
- 2 CCD, 3:356-58, 365-66.
- 3 CCD, 3:359, 363; D. Allen, *Naturalist*, 124-31; LLL, 2:129.
- 4 J. Thompson, *Zoological Researches*, 71-73, 79; Winsor, "Barnacle Larvae," 295-98; Huxley, "Lectures," 238; CCD, 4:100, 178; Ghiselin, *Triumph*, 5. Bölüm. Darwin'in sülükayaklılar hakkında çalışmalarıyla ilgili, birçok yeni kavrayışlar içeren en iyi analizler için bkz. [M. Richmond], "Darwin's Study of Cirripedia," CCD, 4:388-409.
- 5 LLJH, 1:190; CCD, 3:251, 253, 256, 4:327. Hooker ve Darwin, Gérard'in değeri konusunda görüş ayrılığı içindeydi. Hooker, Gérard'in yüzlerce türün varyasyonuyla ilgili liste işleme çalışmasının bir felaket olduğunu düşünüyordu. Hooker, "bütün ara biçimleri ortadan kaldırma" ve onları "her zamanki" türlerin bir parçası yapmaya kararlı bir "yığınacıydı." Ama sınıflandırmadan çok değişime ilgilenen Darwin Gerard'in girişimine yakınlık duyuyordu. Bu çalışma ona ihtiyaç duyduğu bilgiyi veriyordu: Seçilimin etkili olduğu varyasyonlar.
- 6 CCD, 3:375, 4:38.
- 7 Dance'den aktarılmış, "Hugh Cuming," 477; Darwin, *Monograph on the Sub-Class*, 1: v-vi; CCD, 3:137, 231, 297, 4:98-100; *Journal* (1845), 372-73.
- 8 Jardine, *Memoirs*, clxxiv-v; Kirby, "Introductory Address," 5; Desmond, "Making," 168; Gillespie, "Preparing," 102; CCD, 4:187, 189, 192. 1842'de Darwin British Association'ın zooloji terimleri komisyonunda Strickland'le birlikte çalışmıştır: CCD, 2:311.
- 9 CCD, 4:11.
- 10 J. Hooker'dan Darwin'in oğullarından birine, 19 Şubat 1905, BL, ek MSS 58,373 (cilt siz).
- 11 Hooker, "Reminiscences," 188; LLJH, 1:213-14; CCD, 4:10-11, 25, 382.
- 12 CCD, 3:254, 4:21.
- 13 *Foundations*, 71-74, 80, 170-71; Colp, "Confessing," 30-31; CCD, 4:25.
- 14 Hooker, "Reminiscences," 187.
- 15 CCD, 4:11, 29-30; LLJH, 1:167.
- 16 *Autobiography*, 105; CCD, 4:37, 40, 44, 5:300; Secord, "Geological Survey," 233-34.
- 17 CCD, 4:71, 74; Rudwick, "Darwin," 131-45, 153-65; Barrett, "Darwin's Gigantic Blunder," 25-27.
- 18 Desmond, *Politics*, 296-97; Secord, *Controversy*, 123; Morrell, "London Institutions," 137; CCD, 4:25. Afyon ve bizmattan CCD'de bahsedilmiştir, 3:247, 325.

- 19 CCD, 4:48; Secord, "Geological Survey," 253; *LLJH*, 1:210, 221.
- 20 CCD, 4:44-45, 47, 51, 53; *LLL*, 2:130.
- 21 Geikie, *Memoir*, 103.
- 22 Andrew Ramsay, 1847 yılı günlüğü, 59. Folyo, Imperial College arşivleri, Londra, KGA Ramsay/1/8 (bize bu kaynağı verdiginden dolayı Jim Secord'a teşekkür ediyoruz); Wilberforce, *Pride*, 15-20; *Illustrated London News*, 3 Temmuz 1847, s. 10. Ramsay töreni onaylamıştı; Owenler da törenin "çok hoş" olduğunu düşünmüşteler: LRO, 1:299.
- 23 CCD, 4:152, 269; *LLL*, 2:154; Morrell ve Thackray, *Gentlemen*, BAAS'ın toplumsal ethosu hakkında.
- 24 Hooker, "Reminiscences," 188; CCD, 4:49-50.
- 25 CCD, 4:55, 61; *LLJH*, 1:129.
- 26 *LLJH*, 1:216, 219.
- 27 CCD, 4:56, 61, 87.
- 28 CCD, 4:92-93.

23. BÖLÜM ŞEYTANIN DEĞNEĞİ (Sayfa 427-440)

- 1 CCD, 4:107, 109.
- 2 CP 1:227; CCD, 4:24, 383; Geikie, *Memoir*, 130.
- 3 *LLL*, 2:139, 141. Buckland ile Owen, başbakanlık yaptığı dönemde (1841-1846) Peel'in bilimsel danışmanları olarak hareket etmişler, Tory lidere şahsen yakın olmuşlardır. Sir Robert, Owen'a 1842'de yüküce bir devlet hizmetinden emeklilik maaşı bağlamış, Buckland'ı da Westminster Dekanı olarak atamış, 1845'te görevden ayrılmadan kısa süre önce Owen'a şövalyelik payesi vermiştir: Gordon, *Life*, 220; Desmond, *Politics*, 354-58.
- 4 Desmond, *Politics*, 328, 331-32; LRO, 1:167; *LLL*, 1:291; CCD, 4:108-109.
- 5 ED, 2:115; Goodway, *London Chartism*, 68-96; Wilson ve Geikie, *Memoir*, 432.
- 6 CCD 4:151, 157; Geikie, *Memoir*, 129; Wilson ve Geikie, *Memoir*, 433; LRO, 1:320; W. Broderip'ten R. Owen'a, 13 Mart 1848, BM (NH), OCorr.
- 7 CCD, 4:128, 476-78.
- 8 CCD, 4:128; MLD, 1:370-71; Darwin, *Monograph on the Sub-Class*, 1:186, 189, 198, 202. Sülükayaklıların hermafrodit olması onları daha da tuhaf kabaklılar haline getiriyordu; yengeçler tek cinsiyetliydi: J. Thompson, *Zoological Researches*, 80-81.
- 9 CCD, 4:252-53.
- 10 CCD, 4:249; Darwin, *Monograph on the Sub-Class*, 1:205-208, 231-32; Notebooks D157, 162.
- 11 CCD, 4:140, 159.
- 12 Darwin, *Monograph on the Sub-Class*, 1:232, 291, 2:23; CCD, 4:169, 180, 204 (Darwin, *Monograph*'ında "on dördünün bir dişije eklendiğini" gördüğünü yazmıştır.); Hooker, *Himalayan Journal*, 2:206; *LLJH*, 1:270, 312.
- 13 CCD, 4:139, 142, 144-46.
- 14 CCD, 4:102, 145, 147, 154; TBI, 38.
- 15 CCD, 4:169-70, 269; *LLL*, 2:146.
- 16 Norton, *Evidences*, 1:11; CCD, 4:476; Stevens, "Darwin's Humane Reading."
- 17 CCD, 3:141, 4:384, 477; Hare, *Essays*, 1:lxxxii, cvi, cl, ccxiv.
- 18 Coleridge, *Aids*, 1:89-90, 133, 144-45, 152, 157, 194-96, 245, 281, 333 (karşılaştırın Barth, *Coleridge*, 137, 191-93); ED, 2:284; CCD, 4:477.
- 19 CCD, 4:178, 181-82, 209.

- 20 ED, 2:119; CCD, 4:183; 5:9; *Autobiography*, 117; Wedgwood, 249-50; Robert Waring Darwin'in vasiyeti, PRO 11/2084.
- 21 Hutchinson, *Life*, 1:22-25.
- 22 CCD, 3:96, 4:223, 225-27; Wheatley, *Life*, 264.
- 23 H. Martineau, *Eastern Life*, 1:67, 277, 2:9, 3:158, 162, 167.
- 24 CCD, 4:209, 219, 228, 478.

24. BÖLÜM SU DOKTORUM (Sayfa 441-454)

- 1 CCD, 4:209, 234; Mann, *Collections*, 12-21; TBI, 39.
- 2 CCD, 4:219; TBI, 39-40.
- 3 Billing, M. *Billing's Directory*, 412; B. Smith, *History*, 194; RFD, 85; CCD, 4:209, 223.
- 4 CCD, 4:354; Mann, *Collections*, 5-6, 12 ve devamı; Desmond, *Politics*, 175 n. 81.
- 5 CCD, 4:224, 354.
- 6 "Malvern Water," *Household Words*, 11 Ekim 1851, s. 67-71; E. Darwin'in Annie'yle ilgili hatırları, DAR 210.13; G. Darwin'in hatırları, DAR 112; vaftiz kayıtları, Great Malvern kilisesi, 5 Haziran 1849, Hereford ve Worcester bölgesi kayıt bürosu, Worcester; CCD, 4:234, 236, 239-40.
- 7 CCD, 4:227; TBI, 40.
- 8 CCD, 4:246, 5:78; TBI, 43; RFD, 84; "A Visit to Darwin's Village: Reminiscences of Some of His Humble Friends," *Evening News* (Londra), 12 Şubat 1909, s. 4.
- 9 CCD, 4:247, 256-57, 269, 311, 314; CP, 1:250-51; TBI, 49; Morus, "Politics of Power," Kraliyet Cemiyeti'nin reform geçirmesi hakkında (karşılaştırın MacLeod, "Whigs").
- 10 Darwin, *Monograph on the Sub-Class*, 2:26.
- 11 CCD, 4:127, 219; Ospovat, *Development*, 146, 150 ve Owen, *On the Nature of Limbs*, Darwin'in kütüphanesinde, CUL; Desmond, *Archetypes*, 50 ve *Politics*, 6. Bölüm, özellikle de 216, 267-68, Üniteren materyalistler ile Coleridgeci idealistler arasındaki bazı özel çekişmeler hakkında; Di Gregorio, "In Search," 249.
- 12 CCD, 4:179, ayrıca 156, 169; Darwin, *Monograph on the Sub-Class*, 1:2, 25-28 (karşılaştırın T. Huxley, "Lectures," 238, 241, Darwin'in sülükayaklı kökendeşliklerinin yeniden değerlendirilmesi için); Desmond, *Politics*, 8. bölüm, 1840'larda Londra'da arketiplerle ilgili düşünme biçiminin baskılılığı üzerine.
- 13 CCD, 4:179, 314; Darwin, *Monograph on the Sub-Class*, 1:34-7.
- 14 CCD, 4:270, 273.
- 15 CCD, 4:269, 272, 303, 311.
- 16 LLJH, 1:312-20; Hooker, *Himalayan Journals*, 2:206-14, 233, 247; CCD, 4:294, 310, 478; LLL, 2:153.
- 17 CCD, 4:282-83, 289, 293, 300-303; Trenn, "Charles Darwin."
- 18 Darwin, *Monograph on the Fossil Lepadidae*, cilt 1; Trenn, "Charles Darwin," 471, 479; CCD, 4:300, 305; CP, 1:251-2.
- 19 CCD, 4:304-305, 310-11; Trenn, "Charles Darwin," 481-82.
- 20 CCD, 4:319, 323, 349, 361; Darwin, *Monograph on the Fossil Lepadidae*, 3.
- 21 CCD, 4:312, 315, 319, 321, 335, 344; TBI, 44.
- 22 CCD, 4:114-15, 139, 268-69, 327-28.
- 23 CCD, 4:344; Darwin, *Monograph on the Sub-Class*, 2:155; Gillespie, "Preparing," 107-108.
- 24 CCD, 5:155-56.

- 25 CCD, 3:376; T. Huxley, "Lectures," 240, Darwin'in sınıflandırması hakkında. Ghiselin ve Jaffe, "Phylogenetic Classification," 137, Darwin'in bilinen görüşleri doğrultusunda sülükayaklılar arasındaki ilişkilere dair bir dendrogram inşa etmişlerdir. Bu tür grafikler Darwin'in zamanında yaygındı (Ospovat, *Development*, 161), fakat Darwin'in hiç böyle bir grafik hazırlamamış olması anlaşılmıştır.
- 26 CCD, 4:344, 353, 369.

25. BÖLÜM İNSAFSIZCA GELEN ACI KAYBIMIZ (Sayfa 455-469)

- 1 E. Darwin'in Annie'yle ilgili hatırları, DAR 210. 13; CCD, 4:369, 5:9.
- 2 CCD, 4:225, 5:540-41; ED, 2:184; TBI, 149.
- 3 E. Darwin'in Annie'yle ilgili hatırları, DAR 210,13; CCD 4:385-87.
- 4 CCD, 4:379-80, 386-87.
- 5 Corsi, *Science*, 262-65; Robbins, *Newman Brothers*, 107-16; CCD, 4:479; ED 2:125; Newman, *Soul*, 227, 230, 233, 258; Newman, *History*, iv, 210, 370; O. Chadwick, *Victorian Church*, 1:291-301.
- 6 TBI, 45; E. Darwin'in Annie'yle ilgili hatırları, DAR 210.13; CCD 4:479, 5:69.
- 7 Newman, *Phases*, 78, 81, 101, 141, 172, 188, 200, 233.
- 8 CCD, 4:479, 5:519; LLD 2:158; E. Darwin'in Annie'yle ilgili hatırları, DAR 210.13.
- 9 Billing, M. *Billing's Directory*, 415; CCD, 4:354; RFD, 85; Colp, *TBI*, 44-45. Francis ve George Darwin'in hatırladığı kadlarıyla Gully görücüden babaları hakkında haber vermesini istemiştir. Eğer doğrusa bu aile geleneği yalnızca hikayenin bir parçası olabilir. Mart 1851'de Charles gayet iyi hissediyordu; Gully rahatsızlığını teşhis etme konusunda başarılı olmuştu. Artık başlıca kaygıları Annie'ydı. Gully'nin kızına da duru gözü sahibi yardımcı olduğundan, Annie'nin de böyle birine görünmüştür akla yatkındır. Bu işlerle uğraşan kadınların kadın hastalarla ilgili özel bir kavrayış becerisine sahip olduğu varsayıliyordu.
- 10 M. Lyell'den F. Wedgwood'a, 28 Nisan [1851], W/M 310; LLJH, 1:332; Froude, *Carlyle*, 2:67-77; Fielding, "Froude's Second Revenge," ED, 2:128-29; CCD, 5:25. Charles Ağustos 1852'ye dek bu kitabı okuduğunu belirtmemiştir (CCD, 4:488). Fakat Erasmus ile Fanny Martineau'nun yakın arkadaşlarıydı; "rahibe" ve olay yaratan kitabı hakkında kesin görüşleri vardı (Calder, "Erasmus Darwin," 38; Arbuckle, *Harriet Martineau's Letters*, 113). Kitabın yayınlanması sonrasında Charles'in Eras ve Fanny ile bir araya geldiği ilk buluşmada, kitabı tartışmamış olmaları, birbirlerinde okuma hevesi uyandırmamış olmaları akla yatkın değildir.
- 11 CCD, 5:10, 13.
- 12 C. Thorley'den E. Darwin'e, [14 Nisan ve 15 Nisan 1851], DAR 210.13; CCD, 5:13, 16-17, 22; ED, 2:132-33.
- 13 ED, 2:132; CCD, 5:13, 16.
- 14 CCD, 5:13-15, 21.
- 15 CCD, 5:16-17; F. Wedgwood'dan E. Darwin'e [19 Nisan 1851], DAR 210.13.
- 16 CCD, 5:18-23.
- 17 CCD, 5: 23-24. F. Wedgwood'dan H. Wedgwood'a, [23 Nisan 1851], W/M 310.
- 18 F. Wedgwood'dan H. Wedgwood'a, [23 Nisan 1851] ve K. E. Wedgwood'a, 25 Nisan 1851, W/M 310; "Thunderstorms," *Barron's Worcester Journal*, 1 Mayıs 1851, s. [3]; ED, 2:286; H. Montgomery, "Emma Darwin;" Ricks, *Poems*, 910 (lv:5-8).
- 19 F. Wedgwood'dan H. Wedgwood'a, [23 Nisan 1851], W/M 310; F. Wedgwood'dan E. Darwin'e, [23 Nisan 1851], DAR 210.13; Ricks, *Poems*, 911 (lvi: 1-4); ölüm belgesi, Anne Elizabeth Darwin, genel kayıt bürosu, Londra.

- 20 CCD, 5:25; E. Darwin'den F. Wedgwood'a, [25 Nisan 1851], W/M 310.
- 21 CCD, 5:24-26; F. Allen'dan F. Wedgwood'a, 23 Nisan 1851, E. Darwin'den F. Wedgwood'a, [25 Nisan 1851], W/M 310.
- 22 CCD, 5:28-29; F. Wedgwood'dan K. E. Wedgwood'a, 25 Nisan 1851, W/M 310; defin belgesi, Great Malvern Kilisesi, 25 Nisan 1851, Hereford ve Worcester Kayıt Bürosu, Worcester.
- 23 CCD, 5:25, 542-43; S. E. Wedgwood'dan F. Wedgwood'a, [27 Nisan 1851], W/M 310.
- 24 CCD, 5:26-27; ED, 2:137, 139; E. Darwin'den F. Wedgwood'a, [24 Nisan 1851], W/M 310; Annie'den yadigar kalanlar, DAR 210.13.
- 25 CCD, 5:32, 540-42; Colp, "Charles Darwin's 'insufferable grief';" J. Moore, "Of Love."
- 26 CCD, 5:33; ED, 2:140; Darwin'den J. Hooker'a, 6 Haziran 1868, DAR 94: 69-70.

26. BÖLÜM SERMAYE SAHİBİ BİR BEYEFENDİ (Sayfa 473-489)

- 1 Best, *Mid-Victorian Britain*, 252; T. Macaulay, Golby'de, *Culture*, 3.
- 2 McNeil, *Under the Banner*; Prens Albert, Harvie ve diğerlerinde, *Industrialization*, 234-38.
- 3 Charlotte Bronte, Jennings'te, *Pandaemonium*, 262.
- 4 CCD 4:354; Haight, George Eliot, 20 ve devamı, 60; Rosenberg, "Financing," 169-72; Van Arsdel, "Westminster Review," 544-49; Heyck, *Transformation*, 17; Corsi, *Science*, 204; Holyoake, *Sixty Years*, 1:239.
- 5 Rosenberg, "Financing," 175; J. Moore, *Religion*, 432.
- 6 Corsi, *Science*, 273-76; Desmond, *Archetypes*, 29-32.
- 7 Spencer, *Autobiography*, 1:348, 349 ve devamı; Rosenberg, "Financing," 174; Spencer, *Social Statistics*, 80; J. Moore ve diğerleri, *Science*, 6 ve devamı.
- 8 Spencer, *Autobiography*, 1:377, 384; Prens Albert, Golby'de, *Culture*, 1-2.
- 9 R. Young, *Darwin's Metaphor*, 23-55.
- 10 Spencer, *Autobiography*, 1:372, 388; J. Moore, *Religion*, 406, 408; R. Young, *Darwin's Metaphor*, 51-52.
- 11 CCD, 5:49-52, 55, 538; ED, 2:142; TBI, 49.
- 12 CCD, 5:54, 57.
- 13 CCD, 5:55, 81, 83; RFD, 17, 38; TBI, 48.
- 14 CCD, 5:83; Davidoff ve Hall, *Family Fortunes*, 205-207, 360-65.
- 15 Hobsbawm, *Industry*, 156; Keith, *Darwin*, 222, 225; CCD, 3:375-77, 4:xx, 52, 62-63, 154-55, 185, 375-77; 5:119, 183-84.
- 16 Austin, *Memoir*, 2:472; Jardine, *Memoirs*, cclix; Crouzet, *Victorian Economy*, 285-87; LLL, 2:129; CCD, 3:303-304; Burn, age., 30; Schivelbusch, *Railway Journey*, 8-9. bölüm.
- 17 CCD, 4:62-63, 375; 5:99, 101, 190-91; Atkins, *Down*, 97.
- 18 CCD, 4:377, 378; 5:40, 94, 143, 191.
- 19 CCD, 4:138, 264-65; 5:222-223; "Down Coal Club: Honorary Subscriptions, 1841-1876 Inclusive," Down Konutu; J. Brodie Innes'in hatırların, DAR 112; kayıt belgesi, "no 3043 Down Friendly Society..." PRO FS1/232/643, s. 12-13, 18, 32; karşılaşırın J. Moore, "Darwin of Down," 466-69.
- 20 Briggs, age., 388; CCD, 4:362, 369; 5:85-6, 163, 174.
- 21 CCD, 5:83-84; ED, 1:144; LLL, 2:172; H. Bell, *Lord Palmerston*, 2:58.
- 22 CCD, 5:83, 100, 104, 111.
- 23 CCD, 4:353-54, 362; 5:51, 52, 55, 63, 83, 147-48; TBI, 49; Hutchinson, *Life*, 22-24, 29-30.
- 24 CCD, 5:63, 97, 100, 112, 147-48, 536; Duman, "Creation," 120-23; F. Darwin, *Rustic Sounds*, 157.

- 25 CCD, 5:96; ED, 2:146-50.
- 26 L. Huxley, "Home Life," 6; G. Darwin'in hatıraları, DAR 112; ED, 2:81.
- 27 CCD, 5:81; F. Darwin, *Springtime*, 60-62 ve *Rustic Sounds*, 154.
- 28 ED, 2:105-106, 154.
- 29 CCD, 4:425; 5:81, 141-42, 536.
- 30 ED, 2:173; Foote, *Darwin*, 20; F. Darwin, *Springtime*, 51-53; "Vaftiz kayıtları..." KAO P123/1/10; Hutchinson, *Life*, 1:32.
- 31 Duncan, *Life*, 64, 541; E. Richards, "Question;" Desmond, *Archetypes*, 30 ve devamı.
- 32 Duncan, *Life*, 62-63; Spencer, *Autobiography*, 1:402; LLTH, 1:81, 83, 90; Desmond, *Archetypes*, 25-29.
- 33 Duncan, *Life*, 65, 543; Spencer, *Autobiography*, 1:350; Schoenwald, "G. Eliot's 'Love' Letters;" LLD, 2:188; Desmond, *Archetypes*, 37 ve devamı, 99.

27. BÖLÜM ÇIRKİN GERÇEKLER (Sayfa 491-504)

- 1 ağılk günlük, Down Konağı; TBI, 43-53.
- 2 TBI, 45-46; Freeman, "Darwin Family," 17; sağlık günlüğü, Down Konağı, Nisan, Ağustos-Kasım 1852; CCD, 5:96, 98, 100, 194.
- 3 LLTH, 1:89, 102, 107; CCD, 5:49, 64, 75, 131. T. Huxley, "Lectures," 238-39 Darwin'in "çok takdire layık" monografisinin terminolojisini benimsemiş, minicik erkekler hakkındaki görüşlerini kabul etmiş, fakat tutkal vazifesi gören salgularla ilgili çekinceler ileri sürümüştür ve Darwin'in "gerçek yumurtalıkların" yeri konusunda yanıldığı düşünmüştür.
- 4 CCD, 5:130.
- 5 CCD, 5:103, 105, 108, 110, 113-15, 117-18.
- 6 CCD, 5:82, 100, 123, 147, 212; MLD, 1:38.
- 7 CCD, 5:165-66, 225, 307; 6:406. Kraliyet Madalyası, "Kraliyet Cemiyeti"nde bilimsel bir şövalyeliğe benzetilmiştir, *Lancet*, 1 (1846), 635. Reformlar hakkında: MacLeod, "Of Medals," 92; Morus, "Politics of Power."
- 8 Sağlık günlüğü, Down Konağı; CCD, 3:253, 5:157, 163, 172, 536, 539; 6:55; *Autobiography*, 117. Bulwer-Lytton What Will He Do With It? adlı eserinde huysuz "Profesör Uzun" karakterinde Darwin'in parodisini yapmıştır, 1:284-96.
- 9 CCD, 5:113, 174-75, 177, 179-81.
- 10 CCD, 3:45, 5:113, 178, 196-97, 215.
- 11 CCD, 5:174, 195; Geikie, *Memoirs*, 165.
- 12 CCD, 5:186, 194, 331.
- 13 CCD, 5:224, 321; LRO, 2:5-6.
- 14 CCD, 5:351; LLTH, 1:133; MacLeod, "Whigs," 79-80; Morus, "Politics of Power."
- 15 CCD, 5:224-25, 278, 6:408; LJT, 45-48; LLTH, 1:101 ve devamı; Gage ve Stearn, *Bicentenary History*, 53.
- 16 CCD, 5:424; LLTH, 1:85, 114-15, 119, 137-38; LJT, 4. bölüm.
- 17 LLJH, 1:477-78; Corsi, *Science*, 17. bölüm.
- 18 CCD, 5:345, 350; LLJH, 1:474.
- 19 "Origin of Man: Science versus Theology," *London Investigator*, 1 (1854-55), 8 ve devamı; Desmond, "Robert Grant's Later Views," 402, 404; Beddoe, *Memories*, 32-33; E. Forbes'tan T. Huxley'ye, 16 Kasım 1852, THP 16.170; LLTH, 1:94.
- 20 C. Lyell, "Anniversary Address," xxxiii, xxxix; Corsi, "Importance," 224, 241; Bartholomew, "Lyell" ve "Singularity."

- 21 CCD, 5:537; *LLL*, 2:199; Desmond, *Politics*, 327-30.
- 22 CCD, 5:416; *Natural Selection*, 89.
- 23 T. Huxley, "Vestiges," 425-27, 429; Huxley'nin *Vestiges* üzerine notları, THP 41.57-63; Bart holomew, "Huxley's Defence," 526-28; Desmond, *Archetypes*, 49; *LLD*, 2:188-189; *LLTH*, 1:224.
- 24 CCD, 5:213-14; Pearson, *Life*, 2:204.
- 25 CCD, 5:212-13, 215, 537.
- 26 CCD, 5:155, 294, 379.
- 27 CCD, 5:159, 186, 201; sağlık günlüğü, Down Konağı.
- 28 CCD, 5:322, 334, 348, 372; 6:196, 209; *LLJH*, 1:374.

28. BÖLÜM SAVAŞ GEMİLERİ VE GROG DÜKKANLARI (Sayfa 505-521)

- 1 Hutchinson, *Life*, 30, 36; CCD, 5:105; *ED*, 2:154; *TBI*, 49-50; G. Darwin'in hatırları, DAR 112; sağlık günlüğü, Down Konağı.
- 2 CCD, 5:164, 182, 187, 265.
- 3 F. Darwin, *Rustic Sounds*, 154-55 ve *Springtime*, 59-60; G. Darwin'in "el egzersizleri" ve günlüğü, 1852-54, DAR 210.7; CCD, 4:427.
- 4 *LLTH*, 1:116; Geikie, *Memoir*, 224; *LLL*, 2:201; CCD, 5:241.
- 5 *LLL*, 2:202.
- 6 CCD, 5:196-97, 199, 201, 230, 247-49; Ospovat, *Development*, 177-78; Kohn, "Darwin's Principle," 251; J. Browne, *Secular Ark*, 205-16.
- 7 *Autobiography*, 120-21; *Natural Selection*, 249; *Notebooks*, B21; CCD, 4:139, 5:475; Ospovat, *Development*, 171; Kohn, "Darwin's Principle," 250.
- 8 McKendrick, "Josiah Wedgwood," 30-34.
- 9 Prens Albert, Golby'de, *Culture*, 1-2; Schweber, "Wider British Context," 64-65; Schweber, "Darwin," 258-59, 265; *Autobiography*, 55.
- 10 Köken, 56, 380; *Natural Selection*, 228 ve devamı. Schweber, "Darwin," 212; Ospovat, *Development*, 181-83; Kohn, "Darwin's Principle," 250; CCD, 5:197; J. Browne, *Secular Ark*, 210-16. Bugün diliyle söyleyecek olursak Darwin bir simpatik türleşme teorisi geliştirmiştir; bu teoriye göre ebeveynler ve farklı yavrular, coğrafya tarafından yalıtılmak yerine aynı alanda yaşar.
- 11 Milne-Edwards ekonomistlere borçlu olduğunu açıkça teslim etmiştir: Schweber, "Darwin," 197, 213, 255-56, 285; *Natural Selection*, 233; karşılaşların Conry, *Introduction*, 387.
- 12 Seed, "Unitarianism," 1-3; Schweber, "Darwin and the Political Economists," 269-70; CCD, 4:473.
- 13 CCD, 5:253, 265; *ED*, 2:156.
- 14 *ED*, 2:155-56; CCD, 5:537-38; Ereira, *People's England*, 78-85.
- 15 CCD, 5:68; *LLJH*, 1:445; CP, 1:255; Sulloway, "Geographic Isolation," 41-47.
- 16 CCD, 5:237, 241, 263.
- 17 CCD, 5:299, 305, 308; CP, 1:256-57; J. Browne, *Secular Ark*, 198. Bu deneyler süper kıta tehdidine karşı bir cevap olarak geldiye de, aslında 15 yıldır kartlarda bulunuyorlardı: *Journal* (1839), 541-42; *Notebooks*, Q10, buraya şöyle karalamıştır: "Her tür tohumu bir hafta boyunca tuzlu suda beklet."
- 18 CCD, 5:305, 308, 321, 328; *LLJH*, 1:352.
- 19 CCD, 2:282, 5:320, 331, 364; CP, 1:265; D. Porter, "Beagle Collector," 1015.

- 20 CCD, 5:338-39, 364-67, 374-75; CP, 1:257.
- 21 CCD, 5:363, 370, 440-41, 477, 483, 500; 6:122; *LLJH*, 1:494; CP, 1:257-58, 261-62.
- 22 CCD, 5:265; F. Darwin, *Springtime*, 53.
- 23 Ospovat, *Development*, 153-57.
- 24 CCD, 5:84, 100, 147, 194; Ospovat, *Development*, 153 ve devamı. Bu embriyolojik bakış açısının ilk işaretini 1842 yazında写的 defterlerde vermiştir; *Notebooks*, 7; şöyle karalamıştır: "Şığırları ve koyunları boynuzlarına göre ayırt edebilirsiniz, ama danalarda hiç farklılık yoktur; güvercin, köpek ve sığır yavrularında nasıl oluyor peki? ... sanatlarda olduğu gibi, tuhaflıkların neden doğması gerektiğini bir mantığı yok... bunlar yavru ömrünü sürerken ortaya çıkabileceğ gibi, gençliğin sonraki yıllarda bir biçim kazanma ya da değişme eğilimi olarak da ortaya çıkabilirler; buna ancak olgular karar verir."
- 25 *Foundations*, 221; Ospovat, *Development*, 156.
- 26 CCD, 5:288.
- 27 CCD, 6:217, ayrıca 3:9, 4:18, 30, 63-64, 89-90, 231 ve Colp, "Darwin and Mrs. Whitby;" Wells, "Historical Context," 228-29; Desmond, *Politics*, 310; Secord, "Darwin."
- 28 Secord, "Darwin;" Desmond, "Making," 224-29.
- 29 Secord, "Nature's Fancy," 166; CCD, 5:250, 321, 337, 359; *Notebooks*, Q3, s. 493.
- 30 CCD, 5:326, 352, 386, 492, 497.
- 31 Darwin, *Expression*, 259; CCD, 5:508.
- 32 CCD, 5:415, 482.
- 33 CCD, 5:528, 6:24, 217; *LLL*, 2:213; Secord, "Nature's Fancy," 164, 170.
- 34 CCD, 6:236; Secord, "Nature's Fancy," 165, 175, 178 ve "Darwin," 537.
- 35 Secord, "Nature's Fancy," 173.
- 36 Secord, "Nature's Fancy," 177; *LLD*, 2:281-82.
- 37 CCD, 5:509; *ED*, 2:157.

29. BÖLÜM BENİM GİBİ BERBAT ZAVALLILAR (Sayfa 523-534)

- 1 *LLJH*, 1:368-69.
- 2 CCD, 5:282, 425, 6:114; *LLJH*, 1:375; *LLTH*, 1:138-39, 148.
- 3 J. Hooker'dan T. Huxley'ye, 4 Nisan 1856, THP 3.23; *LLJH*, 1:369-70, 412.
- 4 *LLTH*, 1:128-29, 144, 157; CCD, 5:442.
- 5 T. Huxley'den E. Forbes'a, 27 Kasım 1852, THP 16.72; W. Carpenter'dan T. Huxley'ye, 16 Temmuz 1855 ve 22 Ekim 1858, THP 12.78, 94; *LLTH*, 1:95; Baynes, "Darwin," 505-506; Desmond, *Archetypes*, 22, 123. Owen'in British Museum'daki işini ve karşılığında alacağı 800 sterlinlik ücreti Macaulay ayarlamıştır: LRO, 2:13-15.
- 6 J. Hooker'dan T. Huxley'ye, 4 Nisan 1856, THP 3.23.
- 7 Owen, "Lyell," 448-50; Ospovat, *Development*, 129-40; Desmond, *Archetypes*, 42-46; Bowler, *Fossils*, 101-106; E. Richards, "Question," 145-46.
- 8 CCD, 5:68, 133; Desmond, *Archetypes*, 42; Bartholomew, "Huxley's Defence," 527-29.
- 9 CCD, 5:133; T. Huxley, "Contemporary Literature," 243; Ospovat, "Darwin on Huxley;" Winsor, *Starfish*, 90-97.
- 10 Darwin W. B. Carpenter'in bu ilkeyi anması üzerine Huxley'nin saldırısı hakkında notlar almıştır (T. Huxley, "Comparative Literature," 243-46); Ospovat, "Darwin on Huxley," şuradan alınmıştır: DAR B.C.40f.
- 11 Wollaston, *Variation*, 186, 189; CCD, 5:268-70, 6:100.

- 12 CCD, 5:403, 498-99; 6:66, 74, 361.
- 13 LLD, 2:26-27; CCD, 6:87, 89; LLL, 2:212. Lyell gibi Bunburry de Leonard Horner'in kızlarından biriyile, Darwin'in Londra'da geçirdiği zamanlardan gayet iyi tanıdığı Frances'la evlenmiştir.
- 14 Darwin'den T. Wollaston'a, 6 Haziran 1856, EUL, Gen. 1999/1/30 (karşılaştırın CCD, 6:134); Matta 7:13-14 (AV); J. Moore, "Of Love," 220-23.
- 15 CCD, 5:270; 6:147; Wollaston, *Variation*, 186, 188; Darwin'in Wollaston'la ilgili notları, DAR 197.2.
- 16 LLD, 2:196 (Huxley hiç kuşku yok ki Nisan 1856'da gerçekleştirilmiş bu toplantıdan bahsediyordu; hatırlarında tarihleri birbirine karıştırılmıştır); CCD, 5:351. Darwin'in hayal kırıklığı yaşamasına Huxley'nin Nisan 1855'te Royal Institution'da yaptığı, ileriye doğru giden bir gelişme anlayışını kınadığı konuşması sebep olmuştur; konuşmanın özeti Huxley ona postalamıştır: T. Huxley, "On Certain Zoological Arguments."
- 17 Ospovat, "Darwin on Huxley," 11-16, DAR B.C.40e'nin çözümü.
- 18 CCD, 3:83, 6:103, 106, 111-12; LLTH, 1:150.
- 19 CCD, 6:147, 175-76; LLJH, 1:427; T. Huxley'den F. Dyster'e, Aralık 1856, THP 15:80, LRO, 2:60.
- 20 CCD, 6:260, 484.
- 21 CCD, 5:519, 522; Wallace, "On the Law;" Brooks, *Just Before*, 5. bölüm.
- 22 Wilson, *Sir Charles Lyell's Scientific Journals*, 6-7.
- 23 LLL, 2:213-14; CCD, 6:58, 90, 152, 236; Wilson, *Sir Charles Lyell's Scientific Journals*, 54-57, 60: Lyell Felsefe Kulübü'nün 28 Nisan toplantılarında Busk, Carpenter, Hooker, Huxley ve John Stuart Mill'le türler hakkında konuşmuştur.
- 24 CCD, 6:78; Burbury, *Life*, 2:90, 99-100.
- 25 CCD, 6:100, 106.
- 26 CCD, 6:109, 130-31, 135, 142, 238.
- 27 Jensen, "X Club," 63; CCD, 6:122-23.

30. BÖLÜM DÜŞÜK VE UÇARI BİR DOĞA (Sayfa 535-547)

- 1 CCD, 5:83, 6:87, 151-52, 191.
- 2 CCD, 6:140, 143-44, 147, 153, 155, 193; *Natural Selection*, 534-44.
- 3 CCD, 6:169, 179, 193.
- 4 Wilson, *Sir Charles Lyell's Scientific Journals*, 86-87, 102, 119-20, 153, 233, 259, 279; LLL, 2:215; CCD, 6:194; Bartholomew, "Lyell."
- 5 CCD, 6:184, 189, 236; Wilson, *Sir Charles Lyell's Scientific Journals*, 57-58, 94-95, 97-98; E. Richards, "Moral Anatomy," 391-96, 406-10; Lurie, *Louis Agassiz*, 7. bölüm; Lorimer, *Colour*, 5. bölüm; Bolt, *Victorian Attitudes*, 1. bölüm.
- 6 CCD, 6:100, 199, 201.
- 7 CCD, 6:198, 200-201, 239, 385, 408.
- 8 CP, 1:258, 262, 268; CCD, 5:329-30, 500, 6:244.
- 9 CCD, 5:326, 6:100, 174, 248, 305.
- 10 CCD, 6:152, 218, 234, 238, 247, 409.
- 11 CCD, 6:248, 250, 259, 266-67, 274, 282; LLJH, 1:449.
- 12 ED, 2:132; CCD, 6:238, 267.
- 13 CCD, 6:238, 264, 268-69, 303, 285, 301, 385; ED, 2:105, 161; Raverat, *Period Piece*, 122; Wedgwood, 260.

- 14 CCD, 6:305, 438; ED, 2:162.
- 15 ED, 2:105, 162; CCD, 6:268-69, 274-75, 286, 303; Roberts, *Paternalism*, 115-16, 151-52.
- 16 CCD, 6:304; *Natural Selection*, 73, 89.
- 17 CCD, 5:84, 100; *Natural Selection*, 35-36, 89, 208.
- 18 CCD, 6:335, 237-38, 249; TBI, 57.
- 19 *Natural Selection*, 6; CCD, 5:112, 6:218, 301, 303-304; J. Moore, "On the Education," 53-54.
- 20 CCD, 6:335; *Origin*, 57; *Autobiography*, 137; *Natural Selection*, 92-94; J. Browne, *Secular Ark*, 204-205.
- 21 *Natural Selection*, 172-75, 569; Darwin'den J. Hooker'a, 13 Temmuz 1856, DAR 114.3:169 (karşılaştırın CCD, 6:178); Colp, "Charles Darwin's Reprobation."
- 22 CCD, 4:479; LRO, 2:12; *Natural Selection*, 172; Ricks, *Poems*, 912 (lvi:15-16).
- 23 Desmond, "Artisan Resistance," Holyoake, *Sixty Years*, 1:166-70; McCabe, *Life*, 1:85-87, 95-96; Royle, *Victorian Infidels*, 80-81.
- 24 *Natural Selection*, 175-76.
- 25 CCD, 6:345-46.

31. BÖLÜM BİR ŞEMPANZE BU İŞE NE DERDİ? (Sayfa 549-569)

- 1 CCD, 3:253; Owen, "On the Anthropoid Apes" ve "Osteological Contributions," 414-17; Desmond, *Politics*, 288-94, 1830'lardaki tartışmalar hakkında. Thomas Savage gorilin keşfedilmesini Owen'a yazdığı uzun bir mektupta tartışmıştı, 24 Nisan 1847, BM (NH), OCorr. 23.103.
- 2 Flower, *List*, 1:2; Middlemiss, *Zoo*, 10-11, 23; Barnaby, *Log Book*, 36-37. Alman karşılaştırmalı anatomi uzmanı Carl Gustav Carus, canlı bir orangutani ilk kez Londra'da görmüştü; C. Carus, *King of Saxony's Journey*, 62.
- 3 Chilton, "Geological Revelations," "Origin of Man: Science versus Theology," *London Investigator*, 1 (1854-55), 8-122 passim; Desmond, "Artisan Resistance," 100.
- 4 LRO, 1:377, 2:73, 385; Argyll, *George Douglas*, 1:408-11; Desmond, *Archetypes*, 62-64.
- 5 W. Whewell'dan R. Owen'a, 3 Nisan 1859, BM (NH), OCorr. 26. 285; Owen, "Presidential Address," xlxi-li ve *Classification*, 62-63.
- 6 Owen, "On the Characters," 19-20; CCD 6:367; 419; Desmond, *Archetypes*, 74-76. Owen alkolde sertleştirilmiş maymun beyini hazırlamaya ilk 1830'da başlamıştı, bu yüzden de bu konuda son derece deneyimliydi. R. Owen, *Notebook 1* (Ekim-Aralık 1830), BM (NH), OColl. 7 *Natural Selection*, 214, 223-24; CCD, 6:366.
- 8 CCD, 6:368-69, 372-73, 377, 385-86, 394; ED 2:159.
- 9 CCD, 6:377, 385, 395, 416; TBI, 59-60.
- 10 CCD, 6:384, 389.
- 11 CCD, 6:290, 387-88, 457.
- 12 CCD, 6:395-96, 407; *Natural Selection*, 307-12, 570-71.
- 13 CCD, 6:394-95, 404, 407; "Vafız kayıtları...,," KAO P123/1/10.
- 14 CCD, 6:412, 416; CP, 1:274; ED, 2:163; LLD, 1:137; CCD, 6:524 ve Emma Darwin'in günlüğü, 9 Nisan 1857 ve devamı, o bahar yapılan seyahatlerle ilgili olarak ve DAR'da belirtilenler hakkında. (Günlük hakkında bizi uyardığı için Anne Secord'a teşekkür ederiz.)
- 15 CCD, 6:420-21, 424-28; *Natural Selection*, 275-79, 303-304; 94; ED, 2:163.
- 16 CCD, 6:429, 443; *Natural Selection*, 94; LLJH, 1:496.
- 17 CCD, 6:325, 412, 432-33.

- 18 CCD, 6:437, 445-50, 492. "Doğal Seçim Teorisile ilgili zorluklar" başlıklı 8. bölümü bu tarihlerde kaleme alıyordu. Gray'e yazdığı mektupta belirtmiş olmasa da arıların içgüdülerini Darwin'in en ağır sorunlarından biriydi. O kadar ağırdı ki Robert Richards kuramın 1840'lar ve 1850'ler boyunca yayılanmasının önündeki en büyük engelin bu mesele olduğuna inancındadır. (R. Richards, "Why" ve *Darwin*, 144-52; ayrıca Prete, "Conundrum"). Sorun kısır işçi arıları: yavrulamıyorlardı, seçilecek yavruları yoktu. Peki bu durumda içgüdüler nasıl gelişiyordu?
- Bu teknik aksaklılığın Darwin'in teorisini yayılmayı engelleyip engellemediği ayrı bir meseledir. Başlangıç aşamasında Darwin bu zorluğu ancak 1843'te Kirby ile Spence'in *Introduction to Entomology* [Entomolojiye Giriş] adlı kitabını okuduğunda fark etmişti, dolayısıyla 1842 tarihli "taslağına" girmiş olamaz. Dahası bu muammayı fark eder etmez bir cevap da bulmuştu. Arıların atalarının hepsinin işçi kralice arılar olduğu, nesiller geçikçe coğulluğun içgüdülerini koruyarak kısır işçi arılar haline geldiği tahmininde bulunmuştu. 1848'de eşek arıları ve yabanarıları açısından da bunu kabul ediyordu; fakat bunun yanı sıra bedenleri ve davranışları kraliçeninkine hiç benzemeyen kısır asker karıncalarla ilgili olarak yeni bir kavram olan "aile" seçimi (bugün akraba seçimi denir) üzerinde de oynuyordu. Askerler arasında şans eseri yeni silahlara ya da koruyucu içgüdüler belirecek olursa bütün bir koloninin seçileceğini düşünüyordu.
- Kısır kastların "en büyük özel güçlük" olduğundan şüphesi yoktu, (R. Richards *Darwin* 146. dan alıntı). Fakat bu onun verimli geçen 1850'lerde *Natural Selection'i* yazmasını engelleyecek kadar büyük bir engel oluşturmamıştı. İşin özü şuydu: Darwin 1856'da yeni bir çözüm bulmuş değildi, ama yine de "büyük kitabına" bağıladı. Kısır böcekler onun ertelemesine neden olmamışlardı, 1840'larda da böyle olması gerekmemişti. 1856'daki stratejisi, 1848'de olduğu gibi sorunu ortaya koyup ayla yatkın mekanizmalar ortaya atmaktı. Ancak 1857'de, büyük kitabı, nihayetinde akraba seçimi mekanizma olarak kitaba koyabildi.
- Stratejik sunum Darwin'in maharetiydi. Kısır böcekleri, *Köken*'de (236) sunduğu teori açısından "ölümcul" olma potansiyeline sahip oldukları gereklisiyle bir kenara ayırmış; böylece "aile" seçimi mekanizmasıylalarına çıkmadan önce eleştirmenleri silahsız bırakmıştır. Fakat her zaman aklında bir teori ya da bir başkası olmuş ve her an yayına bilerek durumda olmuştur. Böceklerin kısırlığı gerçekten ölümcul olsaydı, 1856'da *Natural Selection'i* kaleme alarak kendini ateş hattına atmazdı.
- 19 Portlock, "Address," 1858, clvii-iii; 1857, cxliv-v; CCD, 6:445-50. Portlock'ın sözleriyle: "Eğer Yaratılış doğaya kanunlar dayatan bir edimse, fiziksel koşulların kontrol edici ve değiştirici eylemine tabi olan organizmaları vücuda getiriyorsa bu koşullardaki bir değişiklik neden yaratılmış bir varlıkta aynı değişikliği ortaya çıkarmasın?"
- 20 CCD, 6:445-46.
- 21 CCD, 6:108, 454; LLTH, 1:139; Gage ve Stearn, *Bicentary History*, 53. T. Huxley, "Lectures," 238.
- 22 CCD, 6:456, 461-62.
- 23 CCD, 5:376, 6:459, 467, 489; LLJH, 1:452; Appel, *Cuvier-Geoffroy Debate*, 125-36, Geoffroy'un Paris'te canavar yaratma girişimleri hakkında.
- 24 Freeman, "Charles Darwin," karşılaşdırın CCD, 2:300-303.
- 25 CCD, 5:253, 537, 6:345-46, 394, 451, 475-76, 478.
- 26 ED (1904), 1:183-84; E. Wedgwood, *My First Reading Book*; Darwin'in Charles Waring Darwin'le ilgili hatırları, DAR 210.13.
- 27 ED, 2:45-48, 164-65; TBI, 161-64: Healey, *Wives*, 148-68.
- 28 CCD, 4:103; Marsh, "Charles Darwin;" Zangerl, "Social Composition."
- 29 CCD, 6:451-52, 460-77; Atkins, *Doum*, 28, 97; *Natural Selection*, 380; Ospovat, "Perfect Adaptation;" Ospovat, *Development*, 9. bölüm; Kohn, "Darwin's Ambiguity."

- 30 CCD, 6:460-61; TBI, 120-21; *Darwin's Journal*.
- 31 CCD, 6: 461, 475, 487; *Natural Selection*, 339.
- 32 CCD, 6:515-16; *Natural Selection*, 387, 467-68, 477, 481; Wilson, *Sir Charles Lyell's Scientific Journals*, 85; R. Richards, *Darwin*, 3. Bölüm. Alışkanlıkların, "bireyin küçük tuhaflıklarının bile aktarılma eğiliminde olduğu" gayet iyi biliniyordu. (Lewes, "Hereditary Influence," 162.) Darwin'in getirdiği yenilik, en iyi uyarlanmış olanın seçildiğini, böylece zaman içinde değişim gerçekleştiğini görmekti.
- 33 CCD, 6:514-15.
- 34 LLD, 2:110; G. Allen, *Miscellaneous and Posthumous Works*, 1:3 ve devamı; Buckle, *History*, 1:174-77; 3:481-82; Ruse, *Darwinian Revolution*, 146; Irvine, *Apes*, 166.
- 35 *Autobiography*, 110; LLD, 2:110; Bunburry, *Life*, 2:138-39.
- 36 Spencer, *Autobiography*, 2:4, 10, 15-16; LJT, 761; Duncan, *Life*, 85, 97, 550.
- 37 J. Hooker'dan T. Huxley'ye, 26 Ocak 1858, THP 3.28; LLL, 2:279-80.
- 38 *Natural Selection*, 10, 463. *Natural Selection*'ın mevcut dokuz bölümü nihayet 1975'te yayındı.
- 39 T. Huxley, Kraliyet Enstitüsü Konferansı 10, "On the Special Peculiarities of Man," 16 Mart 1858: 11. Konferans, "Modifiability of Vital Phenomena," 22 Mart 1858, THP 36.98-100, 114; Spencer, *Autobiography*, 1:462.
- 40 T. Huxley'den F. Dyster'a, 30 Ocak 1859, THP, 15.106.
- 41 LLD, 2:103, 112-14; TBI, 61-63; ED, 2:166.
- 42 MLD, 1:109; LLJH, 1:458; LLD, 2:107.
- 43 LLD, 2:116. Mektubun geliştirisiyle ilgili olarak: Brooks, *Just Before*, 251-57; Brackman, *Delicate Arrangement*, 3. Bölüm; özellikle de Kohn'un cevabıyla ilgili olarak "On the Origin."

32. BÖLÜM AÇIĞA ÇIKMAK (Sayfa 569-586)

- 1 Darwin'den J. Hooker'a, 23 [Haziran 1858], DAR 114:238; Colp, "Charles Darwin, Dr. Edward Lane," 205, 210; LLD, 2:116.
- 2 Wallace, *My Life*, 1:87, 224; Durant, "Scientific Naturalism," 35 ve devamı; Hughes, "Wallace;" Brooks, *Just Before*, 1. bölüm; Desmond, "Artisan Resistance," Bilim Salonları hakkında.
- 3 Durant, "Scientific Naturalism," 39; Brooks, *Just Before*, 4. bölüm.
- 4 R. Smith, "Alfred Russel Wallace," 178, 182, 184 ve devamı; Kottler, "Charles Darwin," 374. Kohn, "Origin," 1106, Darwin ile Wallace'ın farklılaşma hakkında 1858'de yaşadıkları görüş ayrılıklarını tartışımaktadır.
- 5 Wallace, *Natural Selection*, 27-36, 42.
- 6 LLD, 2:115-20; MLD, 1:119; Darwin'in Charles Waring Darwin'e dair hatırlatı, DAR 210:13; Calendar, 2295; Brooks, *Just Before*, 264.
- 7 LLD, 2:126; Gage ve Stearn, *Bicentary History*, 53-57.
- 8 LLJH, 2:301; Moody, "Reading;" Gage ve Stearn, *Bicentary History*, 57; LLD, 2:294.
- 9 "Görmülme kayıtları..." KAO P123/1/14; Darwin'den W. Fox'a, 2 Temmuz [1858], 21 [Temmuz 1858] ve 30 [Temmuz 1858], Christ's College Kütüphanesi, Cambridge; LLD, 2:126, 132; TBI, 63 ve devamı; Companion, 116.
- 10 LLD, 2:128, 131-32, 137-39, 143; TBI, 64.
- 11 Wilson, *Sir Charles Lyell's Scientific Journals*, 195, 198-99, 202; LLD, 2:146, 326; ARW, 1:134-35; Calendar, 2337.

- 12 T. Huxley'den F. Dyster'a, 30 Ocak 1859, THP 15.106; Desmond, *Archetypes*, 81; Turner, "Victorian Conflict," 359 ve devamı.
- 13 T. Huxley'den J. Hooker'a, 18 Haziran 1858, THP 2.153; LLTH, 1:161; Duncan, *Life*, 87; Spencer, "Owen," 415; Spencer, *Autobiography*, 1:368, 462; 2:24; Desmond, *Archetypes*, 97-98. Chapman grubundaki Pozitivist, George Eliot'in aşağı G. H. Lewes "Archetype"i bir kenara bıraktı, bakınız S. Bell, "Lewes," 288-90.
- 14 J. Hooker'dan T. Huxley'ye, [Mart 1859], THP 3.47; LLD, 2:149-50; RFD, 75; TBI, 64 ve devamı.
- 15 Peckham, *Origin*, 13-16; LLD, 2:151-54, 160; Paston, *At John Murray's*, 169-70.
- 16 LLJH, 1:510; LLD, 2:159, 160, 163; Darwin'den T. Huxley'ye, 2 Haziran [1859], THP 5.65; MLD, 1:137.
- 17 *Calendar*, 2488; LLD, 2:163-65, 171, 178.
- 18 LLD, 2:166-68, 262; Wilson, *Sir Charles Lyell's Scientific Journals*, 330-32, 335-36; Bunbury, *Life*, 2:185.
- 19 *Calendar* 2489; TBI, 66-67; Judd, *Coming*, 117; Peckham, *Origin*, 16; ED, 1:172; LLD, 2:170; RFD, 86; Denton's Ilkley Directory, 46; Shuttleworth's Popular Guide, 50-51.
- 20 Darwin'den J. Hooker'a, [27 Ekim ya da 3 Kasım 1859], DAR 115:25; *Calendar*, 2515, 2521; LLD, 2:166, 175, 215-20, 230; Peckham, *Origin*, 16-17.
- 21 Peckham, *Origin*, 17; 748; LLD, 2:287-88; MLD, 1:174.
- 22 LLD, 2:229, 266; *Calendar*, 2542; *Athanaeum*, 19 Kasım 1859, s. 659-60; Ellegard, *Darwin*, 41, 43, 294.
- 23 LLTH, 1:176; Carlyle, *On Heroes*, 96; LLD, 2:228-29, 232; LLL, 2:325; LLJH, 1:510; Himmelfarb, *Darwin*, 12. bölüm.
- 24 MLD, 1:149; *Calendar*, 2526, 2575; LLD, 2:240, 312; Owen, "Presidential Address," li; Wilson, *Sir Charles Lyell's Scientific Journals*, 227, "Antropoid türlerin yavruları" olarak, gebe kalış esnasında bir şekilde yaratılmış olan insanlar üzerine; Desmond, *Archetypes*, 60-62, Owen'in Yaratılış felsefesi hakkında; Ellegard, *Darwin*, 65.
- 25 LLD, 2:303-304, 312; karşılaşlaştırın, Southwood Smith, *Divine Government*; Gillespie, *Charles Darwin*, 5-6. bölümler.
- 26 LLD, 2:239, 262; Hull, *Darwin*, 93-94, 114; Ellegard, *Darwin*, 35-38; 362-67, Üniteryerleinin tepkisi hakkında.
- 27 Darwin'den T. Huxley'ye, 28 Aralık 1859, THP 5.92; LLD, 2:235; MLD, 1:135; LLTH, 1:176.
- 28 D. Livingstone'dan R. Owen'a, 29 Aralık 1860, BM(NH), OCorr. 17.415; A. Sedgwick'ten R. Owen'a, 1860, cilt 23.268, 308; J. Wyman'dan R. Owen'a, Haziran 1863, cilt 27.254; Argyll'den R. Owen'a, 2 Aralık 1859 ve 27 Şubat 1863, cilt 1.230.
- 29 LLD, 2:242; Hull, *Darwin*, 81-84.
- 30 R. Grant, *Tabular View*, vi; Desmond, "Robert E. Grant's Later Views;" LLD, 2:226.

33. BÖLÜM TAKDİRDEN ÇOK TENKİT (Sayfa 589-605)

- 1 Ellegard, *Darwin*, 56; LLD, 2:241, 262; Marx ve Engels, *Selected Correspondence*, 9:125-26; Engels, *Dialectics*, 19; R. Young, *Darwin's Metaphor*, 52; Durant, "Scientific Naturalism," 45, n. 75.
- 2 H. Martineau'dan E. A. Darwin'e, 2 Şubat 1860, W/M 32974-57. Fiona Erskine'e bunun ve Harriet ile Fanny arasında gidip gelen mektupların çözümlemelerini gösterdiği için teşekkür ederiz; karşılaşlaştırın Erskine, "Darwin," 92, 108 ve LLD, 2:234.

- 3 Poynter, "John Chapman," 7; *LLD*, 2:315; H. Martineau'dan G. Holyoake'ye, Cuma (1859), BL, ek MSS 42, 726, f.26.
- 4 H. Martineau'dan G. Holyoake'ye, Cuma (1859), BL, ek MSS 42,726, f.26; *Origin*, 484, 488. Darwin "yaratılış" sözcüğünü kullanarak "kamuoyuna tabi olduğu için" gerçekten de pişmanlık duymuştu, "bu sözcükle aslında, hiç bilinmeyen bir süreç sonucu 'ortaya çıkmış' demek istiyordum," diyordu; *LLD*, 3:18.
- 5 H. Martineau'dan F. Wedgwood'a, 13 Mart 1860, W/M 32975-57.
- 6 A. Sedgwick'ten Darwin'e, 24 Kasım 1859, DAR 98.2: 17-18; *LLD*, 2:250; *ED*, 2:172, 196. Sedgwick, "Objections," 335'de Mart 1860 tarihli *Spectator*'da yer alan çürütmeye adım adım verilir; yazida "insanın atalarının hayvanlara dayandığı" yönündeki lafları kınamak için "Doğa Ana'nın eski kitabı" kullanılmıştır.
- 7 J. Henslow'dan L. Jenyns'e, 26 Ocak 1860, Bath Başvuru Kütüphanesi, Muhterem L. Jenyns'e doğabilimcilerden mektuplar vs., 1826-1878, cilt 1, 1 (9); Ellegard, *Darwin*, 45.
- 8 Bunting, *Charles Darwin*, 88-89, parlamentonun tarihi araştırılırken bulunan kayıtlara dayanmaktadır. Kaynakların yeri belirlenmemiştir ve yazar da vefat etmiştir.
- 9 Huxley'den F. Dyster'a, 29 Şubat 1860, THP 15.110.
- 10 Huxley'den F. Dyster'a, 29 Şubat 1860, THP 15.110; Huxley'nin Kraliyet Enstitüsü'ndeki konferansıyla ilgili not taslaqları, THP 41.9-56; *LLD*, 2:251, 281; *MLD*, 1:130-31.
- 11 *LLD*, 2:282-4; *MLD*, 1:139-40; Desmond, *Archetypes*, 110.
- 12 *LLTH*, 1:222-23; *LLD*, 2:293, 331.
- 13 LRO, 2:39; *LLD*, 2:300.
- 14 Owen, *Paleontology*, 403 ve *Anatomy*, 3:796, Hull, *Darwin*, 176, 181, 191.
- 15 Argyll'den R. Owen'a, 27 Şubat 1863, BM(NH), OCorr. 1.230; Argyll, *George Douglas*, 2: 23. bölüm.
- 16 Hull, *Darwin*, 177, 182, 201, 202; G. Rolleston'dan T. Huxley'ye, 13 Nisan 1860, THP 25.142; *LLD*, 2:300; *MLD*, 1:149.
- 17 T. Huxley, *Darwiniana*, 23, 78, 79; *LLD*, 2:300; Barton, "Evolution."
- 18 *MLD*, 1:171-72; *LLD*, 2:316-18; *Calendar*, 2809; Hull, *Darwin*, 134; R. Young, *Darwin's Metaphor*, 4. bölüm.
- 19 *Darwin's Journal*, 15; Dupree, *Asa Gray*, 271; Loewenberg, *Calendar*, 17-25; *LLD*, 2:269-70; J. Moore, *Post Darwinian Controversies*, 270-71.
- 20 Morrell ve Thackray, *Gentlemen*, 395-96.
- 21 Wilson, *Sir Charles Lyell's Scientific Journals*, 355; Geikie, *Memoir*, 276-77; *LLD*, 2:291, 293, 366-67; *Calendar*, 2711, 2787; Secord, "Geological Survey," 260.
- 22 *Daily Telegraph*, 10 Nisan 1863, s. 4; *LLD*, 2:287; Desmond, *Archetypes*, 2. bölüm; E. Richards, "Question," 145-48.
- 23 *LLTH*, 1:187; *LLD*, 3:270.
- 24 "Recent Acquisitions of the Manuscript Division," *Quarterly Journal of the Library of Congress*, 31 (1974), 257.
- 25 Jensen, "Return," 166-67 ve *LLL*, 2:335 bu tartışmalı konu hakkında. Londra'da çıkan hafızalık yayınlarından biri, *The Press*, bu özel çekişmeyi haber yapmıştır.
- 26 G. Stoney'den F. Darwin'e, 17 Mayıs 1895, DAR 106/7: 36-39; *Athanaeum*, 14 Temmuz 1860, s. 65; Burton, "Robert FitzRoy," 151-61.
- 27 J. Hooker'dan Darwin'e, 2 Temmuz 1860, DAR 100: 141-42 ve *LLJH*, 1:525-27. Lucas, "Wilberforce"ta bu değerlendirmelerin Huxley'nin zaferine dair efsaneden nasıl farklılığı vurgulamaktadır.
- 28 *LLD*, 2:323-24.
- 29 Huxley'den F. Dyster'a, 9 Eylül 1860, THP 15.115; Tuckwell, *Reminiscences*, 54-55; Poulton, *Charles Darwin*, 155; Jensen, "Return," Huxley'nin sert yanıtının bir değerlendirmesini için ba-

kınız. Huxley'nin Darwin'e yazdığı mektubun aslı kayıptır, fakat Dyster'a yazdığı bu mektup kuşkusuz diğerinin içeriğini yansımaktadır.

- 30 Brown, *Metaphysical Society*, 139; Lucas, "Wilberforce," 327; Jensen, "Return," 166-67; karşılaştıran Gilley, "Huxley-Wilberforce," 333; J. Browne, "Charles Darwin-Joseph Hooker Correspondence," 361-62.
 31 *LLJH*, 1:520.
 32 *MLD*, 1:152, 158; *Calendar*, 2856.
 33 Darwin'den T. Huxley'ye, [Ağustos 1860?], DAR 145 ve *Calendar*, 2887.
 34 Wilberforce, "Darwin's Origin," 239, 255, 259, Darwin Yeniden Basım Koleksiyonu, R.34, CUL; *MLD*, 1:156; ARW, 1: 144.

34. BÖLÜM KUYRUKSUZ MAYMUN SOYUNDAN (Sayfa 607-629)

- 1 Ellis, *Seven*; Crowther, *Church Embattled*.
 2 Church, *Life*, 188; Corsi, *Science*, 283-84; Powell, *Essays*'de, 139; Ellis, *Seven*, 62; *MLD*, 1:174-75; *LLJH*, 1:514.
 3 RFD, 69; *LLJH*, 2:55; J. Moore, *Religion*, 425, 437; *MLD*, 2:266-67. Bu "whig-liberal" ittifakının önemi için bakınız Parry, *Democracy*, 1. bölüm.
 4 J. Hooker'dan Darwin'e, 2 Temmuz 1860, DAR 100: 141-42; *Athanaeum*, 7 Temmuz 1860, s. 26.
 5 *MLD*, 1:177-78; T. Huxley'den S. Wilberforce'a, 3 Ocak 1861, THP 227.101; *LLTH*, 1:210.
 6 *LLD*, 2:353-54; 373, 378; Dupree, *Asa Gray*, 296-97; *MLD*, 1:191.
 7 Dupree, *Asa Gray*, 298 ve devamı; Loewenberg, *Calendar*, 100, 103, 134; Peckham, *Origin*, 57; *LLD*, 2:351, 355-56, 361, 370-71, 373; *MLD*, 1:166, 169-70; *Darwin's Journal*, 15; J. Moore, *Post-Darwinian Controversies*, 270 ve devamı, 389 n. 48.
 8 *LLTH*, 1:152, 190, 220, 225; *Calendar*, 3066, 3085; *ED*, 2:177.
 9 Darwin'den T. Huxley'ye, 1 Kasım (1860), THP 5.141; *MLD*, 1:460; Owen, "Gorilla," 395-96; Owen, "Ape-Origin," 262; T. Huxley, "Man," 498; Desmond, *Archetypes*, 75. Huxley'nin Hristiyan yoldaşları arasında Oxford'dan anatomist George Rolleston ile Kraliyet Cerrahlar Koleji'nden William Henry Flower da bulunuyordu.
 10 Darwin'den T. Huxley'ye, 1 Nisan 1861, THP 5.162; *MLD*, 1:185; Huxley, "Man," 433.
 11 G. Rolleston'dan ?, 1 Ekim 1861, Wellcome Enstitüsü, Londra, AL 325619. Anatomik gerekliliklerle Owen'a saldıran Rolleston, Oxford'da Huxley'nin yardımıyla terfi ettilirmiştir; fakat Hooker'a göre çok temkinli biriydi, Hooker onun "Tanrı, insan ve maymun" korkusuyla titreyerek" yaşayan biri olduğunu düşünüyordu: *MLD*, 1:185.
 12 Huxley'den F. Dyster'a, 11 Ekim 1862, THP 15.123; *LLTH*, 1:192; "Professor Huxley on Man's Place in Nature," *Edinburgh Review*, 117 (1863), 563.
 13 T. Huxley'den W. Sharpey'ye, 13 ve 16 Kasım 1862, UCL, Sharpey Correspondence MSS ek 227 (no. 122, 124); *MLD*, 2:30; *LLD*, 2:264, 266.
 14 T. Huxley'den C. Lyell'e, 26 Haziran 1861, THP 30.35; *LLTH*, 1:239.
 15 *LLD*, 2:364; *LLL*, 2:341, 344; *LLTH*, 1:197; C. Lyell'den T. Huxley'ye, 26 Kasım 1860, THP 6.40; T. Huxley, *Man's Place*, 168, 178; Bynum, "Charles Lyell's Antiquity," 161 ve devamı; Grayson, *Establishment*, 212 vs.
 16 Darwin'den J. Hooker'a, 23 (Nisan 1861), DAR 115: 98; *LLJH*, 2:60; *Calendar*, 3101 sonraki sayfalar; *CP*, 2:72-74; *TBI*, 71.
 17 J. Moore, "On the Education," 57; *TBI*, 69; *LLD*, 1:136; *ED*, 2:176-77; *MLD*, 1:460.

- 18 E. Darwin'den C. Darwin'e, [Haziran 1861], DAR 210.10; ED, 2:174; TBI, 83; Healey, *Witnesses*, 173-74.
- 19 C. Lyell'den T. Huxley'ye, 5 Temmuz 1860 [orijinalde yanlışlıkla 1861], THP 6.36; LLTH, 1:190; T. Huxley, *Man's Place*, 81; "Professor Huxley at the Royal Institution," *Reasoner*, 25 (1860), 125; Watts, "Theological Theories," 119, 134; *Calendar*, 3466, 4464, 4468.
- 20 R. Godwin-Austen'dan T. Huxley'ye, 30 Mart 1863, THP 10.183; T. Huxley, *Man's Place*, 81, 144, 146, 152-55; LLTH, 1:224.
- 21 Bynum, "Charles Lyell's Antiquity," 161, 170-71; LLTH, 1:174; Desmond, *Archetypes*, 83-86.
- 22 MLD, 1:181, 2:270, 278; *Calendar*, 3070; Darwin, *Orchids*, 113; Allan, *Darwin*, 195 ve devamı; LLD, 3:262-63.
- 23 Basalla, "Darwin's Orchid Book," 972; LLD, 3:255; MLD, 2:280, 373; Darwin, *Orchids*, 178-79; CP, 2:63.
- 24 *Calendar*, 3662; MLD, 1:195, 202; Ghiselin, *Triumph*, 136; LLD, 2:267, 383; 3:254, 266; Darwin, *Orchids*, 233.
- 25 LLTH, 1:194-95; *Calendar*, 3386; MLD, 1:252; CP, 2:60-61. LLD, 2:384.
- 26 T. Huxley'den F. Dyster'a, [Ocak 1862], THP 15.113; Ellegard, *Darwin*, 295; LRO, 2:115-23 (Du Chaillu yine Batı Afrika'ya doğru yola çıkmıştır, amacı Owen'a canlı bir numune bulmaktadır: P. du Chaillu'dan R. Owen'a, 19 Ağustos 1864, BM (NH), OCorr. 10.173); LLJH, 2:25; LLTH, 1:192-95; *Witness*, 11 ve 14 Ocak 1862.
- 27 Darwin'den T. Huxley'ye, 14 Ocak 1862, THP 5.167; LLD, 2:384; LLTH, 1:194-95; Huxley'den J. Hooker'a, 16 Ocak 1862, THP 2.112.
- 28 LLD, 3:276; ARW, 1:143-44, 146; Brooks, *Just Before*, 69.
- 29 C. Lyell'den T. Huxley'ye, 9 Ağustos 1862, THP 6.66 (LLTH'ye cevap, 1:200); "Paleontology," *Athenaeum*, 7 Nisan 1860, s. 478-79.
- 30 G. Rorison'dan R. Owen'a, 25 Nisan 1860, BM (NH), OCorr. 22.379; Rorison, "Creative Week," 322, 517; Hull, *Darwin*, 182-83; Desmond, *Archetypes*, 78; E. Richards, "Question," 147; MLD, 2:341.
- 31 Darwin'den T. Huxley'ye, 14 Ocak ve 10 Aralık 1862, THP 5.167, 183; Ellis, *Seven*, 121-22; Owen, *Monograph on the Aye-Aye*, 62.
- 32 *Calendar*, 3728, 3741, 3763, 3775, 3809, 3972; TBI, 72; MLD, 1:200, 223-26; LLD, 3:269; Atkins, *Doum*, 29-30.
- 33 MLD, 1:228-29; *Calendar*, 3899, 3909; Owen, "On the Archaeopteryx."
- 34 Owen, "On the Archaeopteryx," 46; Wagner, "On a New Fossil Reptile," 266-67; *Calendar*, 3905, 3928.
- 35 Peckham, *Origin*, 509; MLD, 1:234, 472; LLD, 3:6; LLJH, 2:32; *Calendar*, 3926; J. Evans, "On Portions," 418, 421. *Archaeopteryx*'le ilgili ilk yorumlar hakkında: Desmond, *Archetypes*, 124-31.
- 36 T. Huxley, *On Our Knowledge*, 56; MLD, 1:216-17, 229-30; LLTH, 1:206.
- 37 *Calendar*, 3905, 3967; MLD, 1:472; LLJH, 2:32.
- 38 Bynum, "Charles Lyell's Antiquity;" MLD, 1:472; LLD, 3:8-9; C. Lyell, *Geological Evidences*, 405 ve devamı, 429.
- 39 LLD, 3:9, 12; LLL, 2:361-65, 376; TBI, 74.
- 40 "Evidence as to Man's Place in Nature," *Athenaeum*, 28 Şubat 1863, s. 287; LLTH, 1:201; LLD, 3:14; Argyll, *Reign of Law*, 265; T. Huxley, *Man's Place*, 76; LLJH, 2:32; Darwin'den T. Huxley'ye, 18 Şubat 1863, THP 5.173.
- 41 T. Huxley, *Man's Place*, 147; MLD, 1:237; Owen, "Summary," 115; Desmond, *Archetypes*, 64; Huxley'den F. Dyster'a, 12 Mart 1863, THP 15.125; LLTH, 1:201.
- 42 Darwin'den J. Hooker'a, 5 Mart [1863], DAR 115:184; *Darwin's Journal*, 16; TBI, 74-75; LLD, 3:312-13; Allan, *Darwin*, 12. bölüm.

- 43 Darwin'den J. Brodie Innes'e, 1 Eylül [1863], APS, Getz Koleksiyonu B/D25.m; Darwin'den William Fox'a, 4 Eylül [1863] ve E. Darwin'den W. Fox'a, [29 Eylül 1863], her ikisi de Christ's College Kütüphanesi'nde, Cambridge; W. Fox'tan E. Darwin'e, 7 Eylül [1863], DAR 164; TBI, 74-75.
- 44 *LLJH*, 2:62; Darwin'den J. Hooker'a, [4 Ekim] ve [22-23 Kasım 1863], DAR 115:206, 211; J. Hooker'dan Darwin'e, [28 Eylül] ve [1 Ekim 1863], DAR 101:159, 160-62.

35. BÖLÜM CANLI CANLI MEZARDA (Sayfa 631-650)

- 1 *Calendar*, 4334, 4338, 4347, 4367, 4368; *ED*, 2:180-81; *LLD*, 3:3; *MLD*, 1:247; 2:338; *TBI*, 76-77.
- 2 *CP*, 2:106; Allan, *Darwin*, 271-72.
- 3 *Calendar*, 4389, 4667, 5316, 5391; *CP*, 2:106; J. Browne, "Erasmus Darwin," 602.
- 4 Loewenberg, *Calendar*, 55; Colp, "Charles Darwin: Slavery," 487; E. Richards, "Moral Anatomy," 415-24 ve "Huxley," 261 ve devamı.
- 5 Greene, *Science*, 103.
- 6 Wallace, *Natural Selection*, 303-31; Schwartz, "Darwin, Wallace," 283-84; R. Smith, "Alfred Russel Wallace," 179-80; Durant, "Scientific Naturalism," 40-45; Kottler, "Charles Darwin," 388; Vorzimmer, *Charles Darwin*, 190; ARW, 1:150.
- 7 *MLD*, 2:31-37; *LLD*, 3:89-91; *Calendar*, 3158 sonraki sayfalar; ARW, 1:152-59.
- 8 *Calendar*, 4458; *LLL*, 2:382-83; ARW, 1:152.
- 9 *The Times*, 25 Mayıs 1864, s. 8-9; King, "Reputed Fossil Man," 92, 96; Ellegard, *Darwin*, 165; Bowler, *Theories*, 33-34.
- 10 Ellis, *Seven*, 109-11, 4. bölüm.
- 11 Allan, *Darwin*, 12. bölüm; *MLD*, 1:251; *Calendar*, 4527, 4582, 4607, 4619; *TBI* 80.
- 12 J. Moore, "On the Education," 59-60 ve "Darwin of Down," 468-69; F. Darwin, *Springtime*, 63; Stecher, "Darwin-Innes Letters," 215-17.
- 13 Brock ve MacLeod, "Scientists' Declaration," 41, 48.
- 14 Barton, "Influential Set," 61 ve devamı; Jensen, "X Club," 63; MacLeod, "X Club."
- 15 *Calendar*, 4671, 4686, 4689, 4690, 4696, 4700-712, 4719; *MLD*, 1:252-56, 258; *LLD*, 3:28, 29; *LLTH*, 1:255; *LLJH*, 2:75-76; *LLL*, 2:384; MacLeod, "Of Medals," 83; Bartholomew, "Award."
- 16 Huxley, Barton'da, "Evolution," 263-64; Roos, "Aims," 164; *Calendar*, 4817; *LLL*, 3:28; X Kulübü defteri, Tyndall'ın belgeleri, Kraliyet Enstitüsü; T. Huxley'den J. Hooker'a, 21 Temmuz 1863, THP 2.120.
- 17 *Calendar*, 4712; Ashwell ve Wilberforce, *Life*, 3:154-55; Ellis, *Seven*, 136.
- 18 T. Huxley'den F. Dyster'a, 26 Ocak 1865, THP 15.129; J. Hooker'dan Darwin'e, 1 Ocak 1865, DAR 102: 1-3; Barton, "X Club," 225; J. Moore, *Post-Darwinian Controversies*, 25; Huxley-Rolleston yazışmaları, THP 25.171-74, 180-84, liderin bölücü etkisi hakkında.
- 19 Argyll, *George Douglas*, 2:167; *LLL*, 2:384-85; *LLD*, 3:32.
- 20 *LLL*, 2:385; *LLD*, 3:32; Desmond, *Archetypes*, 159; Paradis, T. H. Huxley, 2. ve 3. bölüm.
- 21 *LLD*, 2:35; J. Hooker'dan Darwin'e, 3 Şubat [1865], DAR 102: 8-9; Darwin'den J. Hooker'a, 9 Şubat [1865], DAR 115:260; W. Thomson, *Popular Lectures*, 1:349 ve devamı.
- 22 *LLJH*, 2:72; *Calendar*, 4820.
- 23 Hutchinson, *Life*, 1: 74; *LLD*, 3:36-38, 40-41; *ED*, 2:183; *Calendar*, 4829, 4986.

- 24 J. Hooker'dan Darwin'e, 2 Mayıs 1865, DAR 102: 20-21; Darwin'den J. Hooker'a, 4 Mayıs [1865], DAR 115: 268; B. Sullivan'dan Darwin'e, 8 Mayıs 1865, DAR 177; TBI, 82; Burton, "Robert FitzRoy," 164 ve devamı; *Narrative*, 26.
- 25 TBI, 82-84; Poynter, "John Chapman," 15-17; *Calendar*, 4834, 4837, 4846; ED, 2:182.
- 26 Hodge, "Darwin as a Lifelong Generation Theorist," 227-36; Olby, "Charles Darwin's Manuscript;" MLD, 1:281; LLD, 3:43-44; *Calendar*, 4837.
- 27 LLTH, 1:267-8; *Calendar*, 4841.
- 28 Bynum, "Charles Lyell's Antiquity," 178, 182; LLD, 3:39; *Calendar*, 4858, 4860, 4883, 4892.
- 29 Paradis, T. H. Huxley, 75; *English Leader*, 13 Ocak 1866; T. Huxley, *Method*, 38. Simon Schaffer'a, Lefebvre'in Jenny Marx'a yazdığı mektubun çevirisini yaptığı için teşekkür ederiz, *Marx-Engels*.
- 30 Owen, "The Reign of Law," Sir R. Owen'in el yazmaları, BM(NH), OColl. 59.1-2; C. Lyell'den T. Huxley'ye, 22 Ocak 1866, THP 6.120; *English Leader*, 3 ve 24 Şubat 1866.
- 31 LLD, 3:39; TBI 86; Irvine, *Apes*, 166; Bowler, *Theories*, 52; *Calendar* 4963.
- 32 *Calendar*, 4529, 4942, 4971, 4973, 4985, 4990. Haeckel bunları Almanya'da dağıtmıştır.
- 33 ED, 2:184; E. C. Langton'dan (née Darwin) Charles ve Emma Darwin'e, [Ocak 1866], W/M 444; Darwin'den J. Hooker'a, 21 [Ocak 1866], DAR 115:280; *Calendar*, 5009-10; MLD, 1:477.
- 34 *Calendar*, 5089; RFD, 70; ED, 2:184-85.
- 35 Paul, "Selection," 413-16; *Calendar*, 4794; Spencer, *Autobiography*, 2:102, 484; LLD, 3:46, 56; *Calendar*, 4645, 4650; ARW, 1:170, 188, 191; MLD, 1:267-69.

36. BÖLÜM ZÜMRÜT GÜZELLİĞİ (Sayfa 651-666)

- 1 Grove, *Correlation*, 346; Morus, "Politics of Power," Ellegard, *Darwin*, 78-79.
- 2 LLJH, 2:98-99, 100-106; *Calendar*, 5165, 5167, 5201-202, 5229; LLD, 3:47-48; "British Association for the Advancement of Science," *Journal of Botany*, 5 (1867), 29-30.
- 3 Hutchinson, *Life*, 1:92; Owen, "The Reign of Law," Sir R. Owen'in el yazmaları, BM (NH), OColl. 59.7, 18, 24; Ellegard, *Darwin*, 79.
- 4 Barrow, *Independent Spirits*, 2. ve 6. Bölüm; Oppenheim, *Other World*, 276; Harrison, "Early Victorian Radicals," 198-99, 212 n. 3.
- 5 LLTH, 1:419-20; LJT, 115; *Calendar*, 4742-43; Kottler, "Alfred Russel Wallace," 170, 171-72; T. Huxley, *Report'ta*, 230.
- 6 Kottler, "Alfred Russel Wallace," 164-65, 167-72; Wallace, *My Life*, 2:277-81; ARW, 2:187-88.
- 7 *Calendar*, 4646, 4555, 4934, 6540, 6676; LLTH, 1:266; Weindling "Ernst Haeckel," 314, 317; Groeben, *Charles Darwin-Anton Dohr Correspondence*, 10, 22; LLD, 3:88.
- 8 *Calendar*, 4555, 4586, 4646, 4934, 4973, 5193; Bölsche, *Haeckel*, 133 ve devamı, 150; Corssi ve Weindling, "Darwinism," 694; Bayertz, "Darwinism," 297-98.
- 9 Bölsche, *Haeckel*, 242; RFD, 36; RBL, 159; MLD, 2:350; *Calendar*, 5252, 5257, 5262; T. Huxley, "Natural History," 13-14; Haeckel, *History*, 2:248.
- 10 LLD, 3:53, 73; *Calendar*, 5051, 5265-66, 5281; Spencer, *Autobiography*, 2:143; LLTH, 1:278; Lorimer, *Colour*, 9. bölüm; Bolt, *Victorian Attitudes*, 3. bölüm; Semmel, *Governor Eyre*, 4. ve 5. bölümler.
- 11 LLTH, 1:279-82; W. Darwin'in hatırları, DAR 112.2 (karşılaştırın LLD, 3:53).
- 12 *Darwin's Journal*, 17; Darwin'den J. Hooker'a, 25 Eylül 1866 ve 4 Ekim 1866, DAR 115:300, 302; LLJH, 2:77-79; *Calendar*, 5230, 5238, 5283-84, 5487.

- 13 MLD, 1:274; RFD, 37-39; Haeckel, *History*, 1:1-2; Haeckel, *Generelle Morphologie*, 2:451. Haeckel ve Darwin hakkında: Altner, *Charles Darwin*; Schwarz, "Darwinism;" Kelly, *Descent*; Roger, "Darwin."
- 14 Gasman, *Scientific Origins*, 17-18; Corsi ve Weindling, "Darwinism," 689; Weindling, "Ernst Haeckel," 311; Haeckel, *History*, 1:295; S. Gould, *Ontogeny*, 78.
- 15 MLD, 1:274, 277; LLTH, 1:288; Haeckel, *Generelle Morphologie*, 1:90, 173-74n; LLTH, 1:288.
- 16 Vogt, Lectures, 378; Gregory, *Scientific Materialism*, 3. bölüm; Calendar, 5256, 5269, 5489, 5495, 5499-500, 5503, 5506, 5533; W. Montgomery, "Germany," 82-83; LLD, 3:69.
- 17 LLD, 3:62; Darwin, *Variation*, 2:426-28; Loewenberg, *Calendar*, 53 ve De Beer, "Some Unpublished Letters," ilk formülatyonlar için 40-41.
- 18 MLD, 1:277, 2:40; LLD, 3:59-60, 72, 98; Calendar, 5380, 5382, 5448, 5450.
- 19 Calendar, 5443, 5446, 5464; LLD, 2:279, 3:72-73; Vucinich, *Darwin*, 62 ve devamı; Vucinich, "Russia," 249; Freeman, *Works*, 123. Royer hakkında: Miles, "Clémence Royer;" Stebbins, "France," 125-27; Conry, *Introduction*, passim.
- 20 ARW, 1:179, 181; MLD, 2:57-58, 65.
- 21 Darwin'den C. Kingsley'ye, 10 Haziran [1867], APS, Getz Koleksiyonu B/D25. 165; MLD, 1:277, 282-83; LLD, 3:65; Calendar, 5466.
- 22 Argyll, *Reign*, 219, 259-60; Mozley, "Argument of Design," 162; LLL, 2:431-2; Gillespie, *Charles Darwin*, 93-104. Bowler, Darwinci olmayan bu bakış açısının baskın çıktığını vurgulamıştır: Bowler, Charles Darwin, 9. bölüm ve *Non-Darwinian Revolution*, 90 ve devamı.
- 23 Darwin'den C. Kingsley'ye, 10 Haziran [1867], APS, Getz Koleksiyonu B/D25.165; Owen, "The Reign of Law," Sir R. Owen'in elyazmaları, BM (NH), OColl. 59.1-2, 26.
- 24 LLJH, 2:114; LLD, 3:62; MLD, 1:302.
- 25 Wallace, *Natural Selection*, 34-90, 280, 282-85; Durant, "Ascent," 298; ARW, 1:178-80, 183, 185, 189; Calendar, 5522; Kottler, "Charles Darwin," 417 ve devamı.
- 26 Russell, "Conflict Metaphor;" Burchfield, *Lord Kelvin*, 27 ve devamı, 70 ve devamı; Jenkin, "Origin," 289, 291-94; LLD, 3:107-108; MLD, 2:379; Vorzimmer, *Charles Darwin*, 27-30, 44-45.
- 27 LLD, 3:71-72; MLD, 1:272; LLL, 2:415-16.
- 28 MLD, 1:300; *Darwin's Journal*, 17; Kingsley, *Charles Kingsley*, 2:248-49; Calendar, 3427, 3439; Watts ve [Holyoake], "Charles R. Darwin."
- 29 *Darwin's Journal*, 17; ED, 2:187; Calendar, 5781; LLD, 3:74-75.

37. BÖLÜM CİNSELLİK, SIYASET VE X KULÜBÜ (Sayfa 667-685)

- 1 LLD, 3:75, 84; MLD, 1:287; LLJH, 2:113; Calendar, 6036.
- 2 Calendar, 5844, 5874, 5885, 5915, 5918, 5972; LLD, 3:76-77; ARW, 1:199. *Athanaeum*'da yayınlanan değerlendirmenin yazarı Berthold Seeman'dı: Calendar, 5931, 5951.
- 3 LLD, 3:78, 80, 84; Calendar, 5914.
- 4 Calendar, 5773, 5843, 6047, 6127, 6219, 6289, 6294; ED, 2:187-88, 190-91; Loewenberg, Calendar, 42; J. Moore, "On the Education," 63-64.
- 5 Calendar, 5836, 5938, 5976, 5979; Vucinich, *Darwin*, 62 ve devamı.
- 6 Calendar, 5198, 5217, 5852, 5864, 5870-71, 6009, 6082, 6382; LLD, 3:77, 97, 99-100, 103, 111-12; MLD, 2:68, 90, 103, 159; LLL, 2:410; Agassiz ve Agassiz, *Journey*, 15, 33, 399, 425; Lurie, *Louis Agassiz*, 353 ve devamı, 382.
- 7 MLD, 2:64-65; LLD, 3:92.

- 8 MLD, 2:63, 90; Wallace, *Natural Selection*, 3. bölüm; Ellegard, *Darwin*, 251.
- 9 LLD, 3:82; ED, 2:188-89; MLD, 2:69, 71, 99 ve *Calendar*, 5885, 6042, 6052, 6062, 6067, 6070, 6127; *Descent* (1871), 1:43; X Kulübü defteri (5 Mart 1868), Tyndall belgeleri, Kraliyet Enstitüsü.
- 10 *Calendar*, 5919, 6107, 6114, 6629, 6635; LLD, 3:86; MLD, 1:312, 2:92; W. Montgomery, "Germany," 83-85.
- 11 Mivart, "Some Reminiscences," 988-89; J. Gruber, *Conscience*, 1. ve 2. bölümler.
- 12 St. G. Mivart'tan Darwin'e, 20 Mayıs 1868, 22 Nisan 1870 ve 10 Ocak 1872, hepsi de DAR 171; *Descent* (1871), 2:24-25; J. Gruber, *Conscience*, 31 ve devamı.
- 13 Dawkins, "Darwin," 436; Durant, "Ascent," 298-99; Ellegard, *Darwin*, 284-85; LLJH, 2:114; LLD, 3:98-99.
- 14 Forrest, *Francis Galton*, 1. ve 2. bölümler; Greene, *Science*, 102-106.
- 15 Greene, *Science*, 106-11; Greg, *Descent*'te (1871), 1:174; Helmstadter, "W. R. Greg," Bagehot, *Physics*, 215.
- 16 ARW, 1:219; MLD, 1:297, 302, 305; LLJH, 2:114; Ellegard, *Darwin*, 65.
- 17 TBI, 87; ED, 2:190; ARW, 1:219; *Companion*, 276.
- 18 ARW, 2:221; *Calendar*, 6321; Mivart, "Reminiscences," 994; LLJH, 2:115-118; Hooker, "Address."
- 19 Ellegard, *Darwin*, 82-83; LLJH, 2:121; LLD, 3:100; ARW, 1:121.
- 20 "The British Association," *Guardian*, 23 (2 Eylül 1868), 977; LLTH, 1:231, 297; MLD, 1:297; LLJH, 2:119; Tyndall, "Address," 6.
- 21 *Calendar*, 6327, 6333, 6413; LLD, 3:100; Mivart, *Essays*, 228; Baynes, "Darwin," 505-506; Tyndall, *Fragments*, 92-93, 163-64, 130, 198, 441; Cockshut, *Unbelievers*, 91; Lightman, *Origins*, 5. bölüm; G. Young, *Portrait*, 116; Barton, "John Tyndall;" T. Huxley, *Discourses*, 319-20; Mivart, "Some Reminiscences," 987.
- 22 Uschmann ve Jahn, "Briefwechsel," 15, 17-19; *Calendar*, 6239; E. Haeckel'dan T. Huxley'ye, 28 Şubat 1869, THP 17.198; LLD, 3:104; MLD, 1:277-78; LLTH, 1:305; Darwin'den T. Huxley'ye, THP 5.239.
- 23 T. Huxley, *Ibis*, 4 (1868), 357-61; T. Huxley, "Natural History," 41; Foster ve Lankester, *Scientific Memoirs*, 3:303-13, 365; E. Haeckel'dan T. Huxley'ye, 27 Ocak 1868, THP 17.183; LLTH, 1:294-95, 303; LLD, 3:104-105; *Calendar*, 6450; Di Gregorio, "Dinosaur Connection," 413-17; Desmond, *Archetypes*, 127-30, 156-58.
- 24 LLTH, 1:295-96; T. Huxley'den Darwin'e, 20 Temmuz 1868, DAR 221; Weindling, "Ernst Haeckel," 317; Rehbock, "Huxley;" Rupke, "*Bathybius Haeckelii*."
- 25 *Calendar*, 6561, 6655; ARW, 1:232-33, 235; Wallace, *Malay Archipelago*, [v]; *Calendar*, 6542, James Orton'in *The Andes and the Amazon* hakkında; *Calendar* 6454 ve MLD, 2:235 Albert Gaudry'nin *Animaux fossiles et geologie de l'Attique* hakkında; Darwin, atlar, filler ve domuzlara dair geniş kapsamlı şerecleri sunan bu kitabı "türlerin bağları hakkında okuduğum en çarpıcı kitabı," sözleriyle övmüştür; Desmond, *Archetypes*, 165.
- 26 ED, 2:191, 221; *Calendar*, 6424; Dupree, *Asa Gray*, 337-41; Loewenberg, *Calendar*, 94; MLD, 1:309.
- 27 Stecher, "Darwin-Innes Letters," 219-20, 223, 226; Darwin'den J. Brodie Innes'e, 15 Haziran [1868], APS, Getz Koleksiyonu B/D25.m. Kilise'nin güncel bir sorunu olarak taşra rahipleri hakkında: Halcombe, "Curate Question."
- 28 Darwin'den J. Brodie Innes'e, 16 Aralık 1868, APS, Getz Koleksiyonu B/D25.m.; Stecher, "Darwin-Innes Letters," 227-29; J. Moore, "Darwin of Down," 470-477.
- 29 Hindistan: *Calendar*, 5872, 6080, 6160, 6184, 6285, 6295, 6420, 6514, 6815, 7030; Nikaragua: 6546; Cebelitarık, 6547, 6553; Portekiz, 6577; Laponya, 6430, 6438, 6517; Yeni Zelandia, 6520; Avustralya, 5899, 5916, 6314, 6374, 6419, 6635; Nicholas ve Nicholas, *Charles Darwin*, 136; geri kalan kısmı için bakınız: Darwin, *Expression*, 19-20.

38. BÖLÜM PARÇALAYAN SPEKÜLASYONLAR (Sayfa 687-711)

- 1 Jenkin, "Origin," 301; W. Thomson, *Popular Lectures*, 2:64; Sharlin, *Lord Kelvin*, 9. ve 10. bölmeler; Burchfield, *Lord Kelvin*, 32 ve devamı; *Origin*, 285-87.
- 2 *Calendar*, 5974, 6496; MLD, 1:312, 2:163-64, 379; LLD, 3:107, 109; Vorzimmer, *Charles Darwin*.
- 3 Tait, "Geological Time," 407, 438; *Calendar*, 6688; LLD, 3:113; T. Huxley, *Discourses*, 306, 329; MLD, 1:314-16, 2:6-7.
- 4 ED, 2:195; *Calendar*, 6705, 6716, 6718; Loewenberg, *Calendar*, 63; *Annotated Calendar*, 369.
- 5 T. Huxley, *Method*, 155; Paradis, T. H. Huxley, 100 ve devamı; Block, "T. H. Huxley's Rhetoric," 379-81; Bibby, *T. H. Huxley*, 8. bölüm.
- 6 Hutchinson, *Life*, 1:101; A. Brown, *Metaphysical Society*, 50-56; T. Huxley, *Method*, 162; T. Huxley, "On Descartes' 'Discourse,'" 79-80; Lightman, *Origins*, 10 ve devamı; R. Young, *Darwin's Metaphor*, 5. bölüm.
- 7 St. G. Mivart'tan Darwin'e, 25 Nisan 1870, DAR 171; T. Huxley, *Science*, 120.
- 8 Wallace hakkında notlar, "Principles," DAR 133; MLD, 2:39-40; LLD, 3:114, 117; ARW, 1:232-33.
- 9 R. Smith, "Alfred Russel Wallace," 181-84, 193-94; Wallace, *Natural Selection*, 335-43, 351-60; Wallace, *My Life*, 1:342; Kottler, "Alfred Russel Wallace," 150-56; Durant, "Scientific Naturalism," 46-47; ARW, 1:227, 243-44.
- 10 Mivart, "Difficulties," Darwin yeniden basım koleksiyonunda, R. 145, CUL; ARW, 1:246-47; Mivart, *On the Genesis*, 67-73; Mivart, "Reminiscences," 988-93; Root, "Catholicism," 162-70.
- 11 Ellegard, *Darwin*, 308; Argyll, *Primeval Man*, 4-5, 33, 66-68, 124 ve devamı; Argyll, *George Douglas*, 2:246-47, 272-73.
- 12 Gillespie, "Duke of Argyll," 48; *Descent* [1871], 1:65-69; Argyll, *Primeval Man*, 70, 133; *Calendar*, 6433, 7024.
- 13 LLD, 1:11, 3:106; ED, 2:195; RFD, 82; F. Darwin, *Rustic Sounds*, 162; MLD, 1:313; Cobbe, *Life*, 488-89; *Calendar*, 7145, 7149.
- 14 MLD, 1:317, 2:41; LLJH, 2:146-47.
- 15 MLD, 1:316; *Calendar*, 6897, 6900, 6947, 6954, 6956, 6960, 6995, 7022, 7030, 7036; LLD, 3:119; *Annotated Calendar*, 375; Cobbe, *Life*, 490.
- 16 *Calendar*, 7107; Darwin'den H. Darwin'e, [Mart-Haziran 1870], BL, ek MSS 58373; *Descent* (1871), 1:34, 67-68, 106; ED, 2:196.
- 17 LLD, 3:125; F. Darwin, *Springtime*, 67; *Calendar*, 7200; MLD, 2:236; LLAS, 2:402, 464.
- 18 *Calendar*, 7222, 7225, 7246; LLD, 3:126; LLTH, 1:330.
- 19 *Calendar*, 5873, 5889, 7195; LLD, 3:126-28; "Speech of His Grace the Archbishop of Canterbury...," DAR 139.12.
- 20 *Calendar*, 7057, 7117, 7182-83, 7257; LLD, 3:129.
- 21 *Calendar*, 7277 sonraki sayfalar; *Hansard Parliamentary Debates*, üçüncü dizi (22 Temmuz 1870), 817; (26 Temmuz 1870), 1006-10.
- 22 ED, 2:198-99; MLD, 2:92; Ensor, *England*, 6-7.
- 23 ED, 2:186; T. Huxley, *Discourses*, 257; MLD, 1:323; Ellegard, *Darwin*, 85.
- 24 MLD, 1:324, 2:92; *Calendar*, 7332-33, 7340, 7342, 7381, 7389, 7442, 7485.
- 25 T. Huxley, *Discourses*, 271; *Calendar*, 7374, 7376, 7400; ARW, 1:254.
- 26 *Darwin's Journal*, 18; Stecher, "Darwin-Innes Letters," 233; Mivart, *On the Genesis*, 211; St. G. Mivart'tan Darwin'e, 22 Ocak ve 24 Ocak 1871, ikisi de DAR 171; ARW, 1:258; Owen, "Fate."

- 27 Stecher, "Darwin-Innes Letters," 232-34; *ED*, 2:202; *Calendar*, 7485, 7488, 7510, 7583, 7735; Vucinich, *Darwin*, 66. *İnsanın Türeyişi'nin*'nin Rusça'ya üç çevirisi 1871-72'de yayınlanmıştır: Freeman, *Works*, 140.
- 28 Freeman, *Works*, 129; *ED*, 2:202; *LLD*, 3:138-39; Ellegard, *Darwin*, 296; Dawkins, "Darwin," 195.
- 29 *Descent* (1871), 1:67, 101, 104, 167-80, 238; G. Jones, "Social History;" Durant, "Ascent," 293 ve devamı; J. Moore, "Socializing," 46-51.
- 30 *Descent* (1871), 1:169, 2:326-27, 403-4; E. Richards, "Darwin;" Bowler, *Theories*, 7 ve devamı.
- 31 "Mr. Darwin on the Descent of Man," *The Times*, 8 Nisan 1871, s. 5, sütun 4-5.
- 32 *LLD*, 3:139; *Calendar*, 7705; *ED*, 2:203; Stecher, "Darwin-Innes Letters," 235, 237; Ellegard, *Darwin*, 101; Fiske, *Life*, 267.
- 33 Cobbe, *Life*, 489; *MLD*, 1:329; *ARW*, 1:260; *ED*, 2:202-203.
- 34 *LLD*, 3:142; *ARW*, 1:262; St. G. Mivart'tan Darwin'e, 23 Nisan 1871, DAR 171; *Darwin's Journal*, 18; *Calendar*, 7730, 7755, 7798; Peckham, *Origin*, 22.
- 35 *Calendar*, 7761, 7796; *ARW*, 1:264; *Darwin's Journal*, 18; Fiske, *Life*, 266, 276; MacLeod, "Evolutionism," 65-69.
- 36 *Calendar*, 7829; P. Wiener, *Evolution*, 3. bölüm ve ek A; *ARW*, 1:264-65, 268.
- 37 *ARW*, 1:268-69; *Calendar*, 7878; Mivart, "Descent," 47, 52, 81-90.
- 38 *ARW*, 1:269; *MLD*, 1:333; *Calendar*, 7963; Wright, *Darwinism*, 9, 13, 15, 37, 43.
- 39 *LLD*, 3:149; *ARW*, 1:265, 270; *ED*, 2:204; *MLD*, 1:329-32; H. Litchfield'den F. Darwin'e, 18 Mart 1887, DAR 112: 79-82; Darwin'den C. Wright'a, 13-14 Temmuz ve 17 Temmuz [1871] (kopyalar), her ikisi de DAR 171 içinde; *Calendar*, 7907, 7916.
- 40 Wedgwood, 299; *RBL*, 121, 124-25; *ED*, 2:210.
- 41 C. Wright'tan Darwin'e, 1 Ağustos 1871, DAR 181; *LLTH*, 1:363; T. Huxley'den Darwin'e, 20 Eylül 1871, DAR 99:39-42; T. Huxley'den J. Hooker'a, 11 Eylül 1871, THP 2.181.
- 42 *Darwin's Journal*, 19; *LLD*, 3:152; Darwin'den T. Huxley'ye, 21 Eylül [1871], THP 5.279-82; T. Huxley'den Darwin'e, 28 Eylül 1871, DAR 99:43-46; T. Huxley, *Darwiniana*, 145, 147, 149.
- 43 Darwin'den T. Huxley'ye, 30 Eylül [1871], THP 5.283-87; *LLJH*, 2:130; *MLD*, 1:333; Desmond, *Archetypes*, 141.
- 44 *LLD*, 3:148; Darwin'den T. Huxley'ye, 9 Ekim 1871, THP 5.289-90; R. Cooke'tan Darwin'e, 1 Kasım [1871], DAR 171; Bartholomew, "Huxley's Defence," 533-34.

39. BÖLÜM BEKLE, BEKLE, BEKLE (Sayfa 715-735)

- 1 *Autobiography*, 163; *ED*, 2:204-205.
- 2 H. Litchfield'den F. Darwin'e, 18 Mart 1887, DAR 112:79-82; *TBI*, 87; *Darwin's Journal*, 19; *Calendar*, 7964, 8013, 8199; *LLD*, 3:133.
- 3 Peckham, *Origin*, 22-23; Freeman, *Works*, 79-80; *MLD* 1:332.
- 4 Peckham, *Origin*, 242-67; Vorzimer, *Charles Darwin*, 246-49; *Origin* (altıncı basım), 7. bölüm. Aynı şekilde, yakınsayıyı açıklamanın imkansızlığı konusunda da Mivart'a karşı çıkmıştır. Yakınsayan bir iç gücün değil de seçiminin benzer koşullar altında benzer yapıların ortaya çıkmasına neden olduğunu göstermek için birbirile ilişkisi olmayan balıklardaki elektrik organlarından, plasentali ve keseli farelere kadar örnek üstüne örnek vermiştir (6. ve 14. bölümler).
- 5 *Calendar*, 7924, 8070, 8099, 8110, 8145, 9105; Darwin'den F. Abbot'a, 6 Eylül [1871] (kopya), DAR 139.12; *RFD*, 23; Abbot, *Truths*, 7-8; *CP*, 2:167; J. Moore, "Freethought," 303-304;

- W. Darwin'den F. Abbot'a, 20 Aralık 1875, üniversite arşivleri, Harvard Üniversitesi Kütüphanesi.
- 6 *Descent* (1871), 1:4; *MLD*, 1:335-36.
- 7 Peckham, *Köken*, 22-24; Freeman, *Works*, 79-80; *MLD* 1:332; *Calendar*, 8209.
- 8 St. G. Mivart'tan Darwin'e, 6 Ocak 1872, DAR 171; Darwin'den St. G. Mivart'a, [6-10 Ocak 1872], DAR 96:141; *MLD*, 1:335; *Calendar*, 8186.
- 9 *Darwin's Journal*, 19; *Calendar*, 8168 vs., 8209, 8212; *MLD*, 1:335; *Descent* (1871), 1:5; Peckham, *Köken*, 22-24.
- 10 Darwin, *Expression*, 15-19; *CCD*, 4:410-30; Freeman ve Gautrey, "Charles Darwin's Querieris," *Calendar*, 7698; J. Browne, "Darwin;" Ritvo, *Animal Estate*, 39-40.
- 11 Darwin, *Expression*, 80, 155, 179, 195-96, 217, 305.
- 12 *Calendar*, 8302, 8383, 8404, 8427, 8435, 8567, 8473-75; *LLD*, 3:171; *Darwin's Journal*, 19.
- 13 Wallace, *My Life*, 2:90 ve devamı; ARW, 1:273-78; *LLTH*, 1:333; Bastian, *Beginnings of Life*, 2:165-66, 584; R. Grant'tan H. Bastian'a, 26 Haziran 1872, Wellcome Enstitüsü, Londra. *Calendar*, 8533, 8585; *ED*, 2:210; *Darwin's Journal*, 19; *LLD*, 3:171.
- 14 *Calendar*, 8406, 8449, 8525, 8533, 8577; *LLJH*, 2:131, 159-77; MacLeod, "Ayrton Incident."
- 15 *Calendar*, 8542, 8586; J. Hooker'dan Darwin'e, 19 Ekim 1872, DAR 103: 124-25; Darwin'den J. Hooker'a, 22 Ekim [1872], DAR 94:231-32.
- 17 Darwin, *Insectivorous Plants*, 76-84, 92 ve devamı, 134-35, 199-209, 232-33, 272; *MLD*, 2:267; Allan, *Darwin*, 235 ve devamı; Ghiselin, *Triumph*, 198-200.
- 18 *Calendar*, 8616, 8620, 8675; *Annotated Calendar*, 425; *Darwin's Journal*, 19; "The Expressions of the Emotions," *Athanaeum*, 9 Kasım 1872, s. 591.
- 19 *Calendar*, 8606, 8682; *LLTH*, 1:367-89; E. Richards, "Huxley," 277 ve devamı. Darwin şehirden ayrılmadan önce bir toplantı yapılmış olabileceği varsayılabılır.
- 20 *MLD*, 2:43; *Darwin's Journal*, 19; *Calendar*, 8747, 8761, 8763, 8799, 8839, 8843 sonraki sayfalar., 8870; *ED*, 2:212; *LLJH*, 2:183-84; *LI.TH*, 1:366-67.
- 21 *LLL*, 2:450-51; E. A. Darwin'den E. Darwin'e, 24 Nisan [1873], DAR 105.2:88-89; *LLJH*, 2:188; Darwin'den C. Lyell'e, [27 Nisan 1873 sonrasında], DAR 96: 167.
- 22 Evlilik kayıtları, 1854-74, Little Portland caddesi Üniteryen şapeli, Dr. Williams'ın kütüphanesi, Londra: *Wedgwood*, 303; *Calendar*, 8855, 8956; *Companion*, 170; *RBL*, 139; *RFD*, 103.
- 23 L. Huxley, "Home Life," 3-4.
- 24 J. Moore, "Darwin of Down," 470, 478; "Downe Kilisesi Konut İnça Fonu," KAO 123/3/5; "Downe Kilise Bölgesi Bağış Fonu," KAO 123/3/6.
- 25 "Alınan katkılar," KAO P123/3/7; *Calendar*, 8842, 9000; S. Wedgwood'dan G. Ffinden'a, 14 Mart 1873, KAO P123/3/4; Stecher, "Darwin-Innes Letters," 238; okul kuralları ve yıllık raporlar, KAO P123/25/5; Down Kilisesi, PRO Ed. 2/234, no. 4431; *CCD*, 5:161-62; değerlendirilmeler ve mektuplar, KAO P123/57.
- 26 Ashwell, *Life*, 3:424-27; T. Huxley'den J. Tyndall'a, 30 Temmuz 1873, THP 9.73 ve Blinderman'da, "Oxford Debate," 127; *LLD*, 2:325, 3:340; *ED*, 2:214; ARW, 1:243; *Darwin's Journal*, 19.
- 27 *LLJH*, 2:152-53; *LLD*, 3:339-40; *Calendar*, 8839, 9040, 9052; H. Litchfield'den F. Darwin'e, 18 Mart 1887, DAR 112:79-82; *TBI*, 88-89.
- 28 *Calendar*, 9061, 9148; CP, 2: 177-82; Colp, "Contacts," 393; *Kapital*'in sunum kopyası, Down Konağı.
- 29 *LLD*, 3:180; *Calendar*, 9060, 9069; F. Darwin, *Springtime*, 67-68.
- 30 F. Darwin, *Rustic Sounds*, 162-63; *Calendar*, 8997, 9088; Darwin'den G. Darwin'e, 21 Ekim 1873, DAR 210.1.1.
- 31 Darwin'den G. Darwin'e, 24 Ekim 1873, DAR 210.1.1; Darwin'den N. Doedes'e, 2 Nisan 1873 (kopya), DAR 139.12 ve *LLD*, 1:306.

- 32 Fiske, *Personal Letters*, 121-22, 147-48.
- 33 *Calendar*, 9149; ARW, 1:281-84, 2:261; Wallace, *Studies*, 2:138-44.
- 34 ED, 2:216; E. Darwin'den G. Ffinden'a, [Kasım-Aralık 1873] ve Darwin'den Downe Okulu Kurulu'na, [Kasım-Aralık 1873], KAO P123/25/3.
- 35 G. Ffinden'dan Devlet Danışma Konseyi'ne, 1 Aralık [1873]; Darwin'den Downe Okulu Kurulu'na, [Kasım-Aralık 1873] ve 19 Aralık 1873; G. Ffinden'dan E. Darwin'e, 24 Aralık 1873; G. Ffinden'dan J. Lubbock'a, 8 Şubat 1875, hepsi de KAO P123/25/3 içinde; Hart, *Parson*.

40. BÖLÜM BERBAT BİR BAĞNAZ (Sayfa 737-754)

- 1 *Calendar*, 8173, 8256, 8258, 8263, 8293, 9229, 9236; Oppenheim, *Other World*, birinci bölüm, 293-94; Barrow, *Independent Spirits*, 125; Crookes, *Researches*.
- 2 Oppenheim, *Other World*, 291-92; Wedgwood, 298, 305; *Calendar*, 8831, 8832; LLTH, 1:419; ED, 2:216-17; LLD, 3:186-88.
- 3 LLTH, 1:419-23; LLD, 3:187; ED, 2:217; J. [Snow] Wedgwood'dan E. Gurney'ye, 9 Temmuz 1874, *Wedgwood*'da, 305. Snow yirmi yıl önce amcasıyla yaptığı bir sohbeti hatırlar; bu sohbette amcası, özel yaratılışın alternatif olarak evrime inandığını açıklamıştır. O da bu fikir ve geleneksel öğretiden "vazgeçişin getirdiği kayıp hissi karşısında son derece büyük bir tiksinti" duyduğunu ifade etmiştir. Amcası "Bu mesele hakkında şöyle veya böyle bir *temenniyyat* anlayışım var," cevabını vermiştir. Tavırları ve ses tonu Snow'da, "olguların sunduğu kanıtları bulanıklaştıran bir etkiye karşı çıktı" yönünde derin bir izlenim uyandırmıştır; J. Wedgwood'tan F. Darwin'e, 3 Ekim 1884, DAR 139.12.
- 4 RFD, 64-65; Atkins, *Down*, 28; *Calendar*, 9310, 9318, 9325, 9327, 9333, 9373, 9386; TBI, 89; H. Litchfield'dan F. Darwin'e, 18 Mart 1887, DAR 112:79-82.
- 5 *Descent* (1874), v-vi, 143.
- 6 *Calendar*, 9333, 9376, 9409 (karşılaştırın 9510); LLJH, 2:114; J. Hooker'dan Darwin'e, 3 Mart [1874], DAR 103: 189-92; Darwin'den J. Hooker'a, 4 Mart [1874], DAR 93:313-16; LLTH, 1:419; R. Owen'dan J. Tyndall'a, 14 Haziran 1871, BM (NH), OCorr. 21.28; *Descent* (1874), v, 199-206; Desmond, *Archetypes*, 143.
- 7 *Calendar*, 9388, 9402, 9446, 9454, 9474, 9496 vs.; CP, 2:183-87.
- 8 *Calendar*, 9234, 9227, 9417 sonraki sayfalar, 9440, 9475, 9529, 9550; ED, 2:217; *Pedigrees*, 12; Stecher, "Darwin-Innes Letters," 239; MLD, 1:352-54; LLR, 1-18.
- 9 *Calendar*, 9568, 9579, 9596, 9598; J. Gruber, *Conscience*, 99-100.
- 10 *Calendar*, 9580 sonraki sayfalar, 9597-98; Tyndall, *Address*, 44, 61; Barton, "John Tyndall;" LJT, 187; Baynes, "Darwin," 502-505.
- 11 J. Gruber, *Conscience*, 100-101; ARW, 1:292; *Calendar*, 9685, 9687, 9720; LLL, 2:455; Cobbe, *Life*, 449-50; Darwin'den C. Lyell'e, 3 Eylül [1874], APS 448 ve MLD, 2:237.
- 12 *Calendar*, 9717; LLJH, 2:139-40, 189-90; Turrill, Joseph Dalton Hooker, 191; Darwin'den J. Hooker'a, 22 Kasım [1874], DAR 95-342; J. Hooker'dan Darwin'e, 25 Kasım 1874, DAR 103: 228-29; Darwin'den J. Hooker'a, 26 Kasım [1874], DAR 95:345-46.
- 13 LLD, 2:186; LLJH, 2:191; *Darwin's Journal*, 19; J. Gruber, *Conscience*, 102-10; LLTH, 1:426; *Calendar*, 9757 sonraki sayfalar, 9785, 9807, 9809, 9812-13; ARW, 1:291-92.
- 14 LLD, 3:195, 197, 328; *Calendar*, 9851, 9869, 9911.
- 15 Grant Duff, *Life-Work*, 15; G. Ffinden'dan J. Lubbock'a, 30 Ocak, 8 Şubat, 29 Mart, 3 Nisan ve 23 Haziran 1875 (taslaklar); ve J. Lubbock'tan G. Ffinden'a, 4 Şubat, 9 Şubat, 31 Mart ve 12 Nisan 1875, hepsi de KAO P123/25/3; Darwin'den J. Lubbock'a, 8 Nisan [1875] (tas-

- lak), DAR 97.3:15-17; J. Moore, "Darwin of Down," 471-72; J. Wedgwood'dan F. Darwin'e, 3 Ekim 1884, DAR 139.12.
- 16 Lansbury, "Gynaecology," 426; RBL, 143-45; Ritvo, *Animal Estate*, 164; Rupke, *Vivisection*.
- 17 LLTH, 1:437; *Calendar*, 9923, 9933-34, 10251; LLD, 3:204; RBL, 143, 145; French, *Anti-vivisection*, 62-75.
- 18 G. Ffinden'dan J. Lubbock'a, 23 Haziran 1875 (taslak), KAO P123/25/3; *Calendar*, 9916; *Annotated Calendar*, 465; LLR, 22; French, *Antivivisection*, 69, 73, 79; LLTH, 1:438-39.
- 19 *Calendar*, 10024, 10044, 10071; TBI, 89; *Darwin's Journal*, 19.
- 20 *Calendar*, 7620, 10096-97, 10106, 10114, 10119, 10124; Darwin, *Variation*, 1:106, 312, 459; R. Chambers'tan R. Owen'a, 6 Mart 1849, BM (NH), OCorr. 17.19, Chambers'in altı parmak şakası hakkında.
- 21 MLD, 1:359-62, 2:71; LLR, 32, 39-42; LLD, 3:195; Galton, *Memories*, 294-98.
- 22 MLD, 1:360; *Calendar*, 10241, 10243; Darwin, *Variation*, 1:xiv, 2:389, 398.
- 23 MLD, 10011, 10080, 10091, 10098, 10168, 10190, 10193, 10200, 10268, 10279-80; LLR, 34; Shepherd, "Lawson Tait."
- 24 *Darwin's Journal*, 20; Darwin, *Movements*, v; *Autobiography*, 137; *Calendar*, 10231-32, 10234; Pancaldi, *Darwin*, 3. bölüm.
- 25 LLTH, 1:439-40; *Calendar*, 10231-32, 10234, 10242; ED, 2:221; *Darwin's Journal*, 20.
- 26 RFD, 71; Atkins, *Down*, 97-99.
- 27 Atkins, *Down*, 99; L. Huxley, "Horne Life," 4; ED, 2:221.
- 28 Notebooks B96; Köken, 92.
- 29 Darwin, *Effects*, 10 ve devamı, 448-49, 465-66; RFD, 7, 125; F. Darwin, "Botanical Work," xv; Allan, *Darwin*, 250-62; G. Darwin, "Marriages."
- 30 *Darwin's Journal*, 20; LLR, 50, 61; *Calendar*, 10452, 10462, 10501, 10506, 10522, 10530, 10546; *Annotated Calendar*, 488; French, *Antivivisection*, 114; F. Darwin, *Rustic Sounds*, 164; ED, 2:221; Wedgwood, 308.

41. BÖLÜM ASLA BİR ATEİST DEĞİLİM (Sayfa 755-773)

- 1 *Darwin's Journal*, 20; *Autobiography*, 21, 57, 78, 85-87, 145; Colp, "Notes on Charles Darwin's Autobiography."
- 2 *Autobiography*, 91-93, 96-98, 133; J. Moore, "Of Love," 196-97, 206-208.
- 3 Darwin'den G. Ffinden'a, 5 Eylül 1876 (taslak), DAR 202; "Downe Kilisesi Vakıf Fonu," KAO P123/3/6.
- 4 Darwin'den J. Hooker'a, 11 Eylül [1876] ve 17 Eylül [1876], DAR 95:417-20; ED, 2:255; E. Darwin'den W. Darwin'e, [13 Eylül 1876], DAR 210.6; Darwin'den E. Haeckel'a, 16 Eylül 1876, Ernst-Haeckel Haus, Friedrich-Schiller-Universitat, Jena; Darwin'den W. Darwin'e, 11 Eylül [1876], ve L. Darwin'e, 11 Eylül [1876], ikisi de DAR 210.6; Darwin'den W. Thistleton-Dyer'a, 16 Eylül 1876, Kraliyet Botanik Bahçeleri, Kew.
- 5 E. Darwin'den W. Darwin'e, [13 Eylül 1876], DAR 210.6; *Calendar*, 10611; Atkins, *Down*, 29; *Annotated Calendar*, 499-501.
- 6 *Darwin's Journal*, 20; ED, 2:223; Milner, "Darwin, Pt. 1," 29; Oppenheim, *Other World*, 23.
- 7 Stecher, "Darwin-Innes Letters," 242, 248; *Darwin's Journal*, 20; Freeman, *Works*, 157; Crouzer, *Victorian Economy*, 166 ve devamı; *Calendar*, 10853, 11057-58, 11064-65, 11079.
- 8 Vorzimmer, "Darwin Reading Notebooks," 153; *Calendar*, 10720; LLD, 3:178; W. Darwin'in hatırları, DAR 112.2; karşılaşırın Beer, *Darwin's Plots*, 23, Smiles hakkında.

- 9 Colp, "Notes on William Gladstone;" Royle, *Radicals*, 209-10; J. Morley, *Life*, 3:562; *Wedgwood*, 307.
- 10 *LLJH*, 2:147, 150.
- 11 Royle, *Radicals*, 12-24, 254 ve devamı; Bonner, *Charles Bradlaugh*, 2:23.
- 12 Darwin'den C. Bradlaugh'a, 6 Haziran [1877] (taslak), DAR 202, Peter Gautrey'nin yardımıyla çözülmüştür; *Descent* (1874), 618; J. Moore, "Freethought," 305-307; *ED*, 2:225-27; Ghiselin, *Triumph*, 201.
- 13 *LLD*, 3:295-96, 306; *Autobiography*, 128, 134; Darwin, *Different Forms*, 276; F. Darwin, "Botanical Work," xvi; Allan, *Darwin*, 263-76.
- 14 *LLD*, 3:309; *Calendar*, 11134, 11148, 11163; De Beer, "Further Unpublished Letters," 88-89; H. Gruber, *Darwin*, 53; Colp, "Notes on William Gladstone," 183; *ED*, 2:234-35.
- 15 *Darwin's Journal*, 20; *Calendar*, 11169; Wallace, *My Life*, 2:98; ARW, 1:298-300.
- 16 *Calendar*, 10822, 10958, 10974, 10991, 11211; *ED*, 2:230-31; "Speech Delivered by the Public Orator..." DAR 140.1; Ruse, *Darwinian Revolution*, 262.
- 17 *ED*, 2:231; *Calendar*, 11234, 11238; *LLTH*, 1:480; *MLD*, 1:371-72; J. Stuart'tan annesine, 18 Kasım 1877, CUL ek 8118, kutu 1, mektuplar (çözümleme için Simon Schaeffer'a teşekkürler).
- 18 *ED*, 2:226, 230; *RFD*, 56; *Calendar*, 10919, 11266, 11358; *RBL*, 151-52.
- 19 *RFD*, 105; Jordan, *Days*, 1:273; Campbell, "Nature;" Stevens, "Darwin's Humane Reading."
- 20 Allan, *Darwin*, 279-89; F. Darwin, "Botanical Work," xvii-xviii; *RFD*, 130; *LLD*, 3:330; F. Darwin, "Darwin's Work."
- 21 *RFD*, 131; *TBI*, 90; *Calendar*, 11373 sonraki sayfalar, 11459, 11481 (karşılaştırın 11501, 12258); *MLD*, 1:372-74.
- 22 *LLJH*, 2:230-31; Duncan, *Life*, 181; *Annotated Calendar*, 495, 503-504, 509, 513-14; *RFD*, 65-66; *LLR*, 46, 67-68.
- 23 *LLR*, 69-71; Oppenheim, *Other World*, 281; *Annotated Calendar*, 533.
- 24 G. Romanes, *Thoughts*, 98-99, 108, 182-83; Darwin'den G. Darwin'e, 24 Ekim 1873, DAR 210.1.1; G. Romanes, *Candid Examination*, viii; *LLR*, 71 ve devamı (karşılaştırın 128); *Natural Selection*, 463-66; R. Richards, *Darwin*, 335-42; Turner, *Between*, 6. bölüm.
- 25 *The Times*, 22 Ağustos 1878, s. 8; *LLR*, 74-76, 78; *Annotated Calendar*, 548-49.
- 26 *LLR*, 87-88; G. Romanes, *Candid Examination*, 113-14; Darwin'den G. Romanes'e, 5 Aralık [1878], APS 553; Darwin'den W. Greg'e, 31 Aralık 1878, APS 557; Darwin'in *Candid Examination*'nın sunum kopyasındaki şerhi, 112, Darwin Kütüphanesi, CUL.
- 27 *Calendar*, 11982; J. Moore, "Darwin's Genesis," 577; Darwin'den F. McDermott'a, 24 Kasım 1880, CUL'daki xerox kopya.
- 28 Darwin'den N. von Mengden'e, 5 Haziran 1879 (kopya), DAR 139.12; Darwin'den [H. Ridley'ye], 28 Kasım 1878, DAR 202 ve *LLD*, 3:235-36 (karşılaştırın Pusey, *Unscience*, 43-58); W. Browne'dan Darwin'e, 16 Aralık 1880 ve Darwin'den [W. Browne'ye], [16-21 Aralık 1880], ikisi de DAR 202'de; Stecher, "Darwin-Innes Letters," 244-45.
- 29 De Beer, "Further Unpublished Letters," 88; *Calendar*, 11918, 11920, 12052; *Autobiography*, 176; Colp, "Relationship," 11-15; Butler, *Evolution*, 346.
- 30 *Autobiography*, 29, 32, 40-42, 94-95; *Calendar*, 12040-41 ve De Beer, "Further Unpublished Letters," 88 (orijinaliyle karşılaştırılmış); J. Moore, "Of Love," 204-206.
- 31 *Calendar*, 12149, 12152-54, 12156, 12163, 12217; *LLD*, 3:220.

42. BÖLÜM AŞAĞIDA SOLUCANLARIN ARASINDA (Sayfa 775-790)

- 1 *Calendar*, 12119; *LLD*, 3:356; *Darwin's Journal*, 21.
- 2 *ED*, 2:238; *LLR*, 98; *RBL*, 153-55; *RFD*, 81, 97; *Calendar*, 12220; Darwin'den V. Marshall'a, 25 Ağustos ve 14 Eylül 1879, APS, Getz Koleksiyonu B/D25m.
- 3 *RBL*, 59; *Calendar*, 12207, 12235-36, 12241-42, 12268, 12279, 12282, 12289, 12297, 12326, 12372.
- 4 L. Forster'dan F. Darwin'e, 15 Kasım 1885, DAR 112:46-47; *Calendar*, 12125, 12253, 12256, 12280, 12294 sonraki sayfalar, 12378; Raverat, *Period Piece*, 203-206; *Pedigrees*, 12, 55; *Wedgwood*, 314.
- 5 *ED*, 2:239-40; G. Ffinden'dan F. Darwin'e, 30 Mart 1880 (taslak), G. Ffinden'dan Darwin'e, 19 Mart 1880 (taslak), ikisi de KAO P123/25/2 içinde; J. Moore, "Darwin of Down," 472.
- 6 St. G. Mivart'tan R. Owen'a, 8 Haziran 1879, BM(NH), OCorr. 29.261.
- 7 J. Moore, "Darwin of Down," 473; H. Jones, *Samuel Butler*, 1:99-100, 125, 157, 165, 186, 258, 385; Darwin, *Expression*, 26, 54-55; Butler, *Evolution*, 58, 60, 196.
- 8 H. Jones, *Samuel Butler*, 1:323-27; *Autobiography*, 177-82. Copland, "Side Light"ta Krause'nin *Erasmus Darwin*'in 135'inci sayfasında daha önceleri yazdığı bu makaleye atıfta bulunduğu na işaret eder. Butler bunu bilmektedir; metnin British Museum'da saklanan kopyasında (karşılaştırın Butler, *Unconscious Memory*, xxxvii) bu pasajın yanına "makalenin Kozmos'ta yayınlanması sonrasında yazıldığı açıktır," sözlerini karalamıştır. Fakat sonra bu sözleri silmiştir (fakat bu kelimeler iyi ışıkta yine de okunabilir durumdadır). Bu sözler, Darwin'in Krause'nin malediklerinin yeniden gözden geçirilmesini kasten engellememi anlamına varmaktadır.
- 9 *Autobiography*, 182-88, 202-11; Butler, *Evolution*, 393; Willey, *Darwin*; Pauly, "Samuel Butler." Huxley kelimeyi yazmaktansa, şirret birine dair ağırbaşlı aydınlatıcı bir tarif vermiştir.
- 10 *Calendar*, 12593; *Annotated Calendar*, 573; Milner, "Darwin Pt 2," 45-46; *Wedgwood*, 314; Darwin'den C. Fox'a, 29 Mart ve 10 Mart [düzeltilmiş hali Nisan] 1880, British Columbia Üniversitesi Kütüphanesi.
- 11 *Darwin's Journal*, 21; *LLD*, 3:216-17; T. Huxley, *Darwiniana*, 227-43; *LLD*, 2:373, 3:240-41; *LLTH*, 2:12-13; *Calendar*, 12597; *MLD*, 1:387; Bowler, *Eclipse*, 26-28.
- 12 Shannon, *Crisis*, 140; Wingfield-Stratford, *Victorian Sunset*, 169; W. Darwin'in hatıraları, DAR 112.2; *ED*, 2:240; Darwin'den F. Abbot'a, 15 Nisan 1880 (kopya), DAR 139.12.
- 13 Royle, *Radicals*, 23-25, 171, 268-71; Bonner, *Charles Bradlaugh*, 2:203 ve devamı; J. Morley, *Life*, 3:11 ve devamı; E. Aveling'den Darwin'e, 23 Eylül 1878 ve Darwin'den E. Aveling'e, [23 Eylül 1878 sonrası], ikisi de DAR 202 içinde.
- 14 *Darwin's Journal*, 21; *Calendar*, 12618; W. Darwin'den F. Abbot'a, 13 Haziran [1880], üniversiteler arşivleri, Harvard Üniversitesi Kütüphanesi (karşılaştırın *LLD*, 1:304-306 ve *RFD*, 24); J. Moore, "Freethought," 307-309.
- 15 *Calendar*, 12638 sonraki sayfalar, 12662, 12677 sonraki sayfalar, 12749, 12755; *Wedgwood*, 316; H. Litchfield'den F. Darwin'e, 18 Mart 1887, DAR 112:79-82.
- 16 *Darwin's Journal*, 21; *ED*, 2:240-41; De Beer, "Darwin Letters," 73; *Calendar*, 12697, Stecher, "Darwin-Innes Letters," 246; *LLD*, 1:119, 3:217.
- 17 E. Aveling'den Darwin'e, 12 Ekim 1880, DAR 159; Darwin'den [E. Aveling'e], 13 Ekim 1880, Feuer'de, "Is the 'Darwin-Marx Correspondence' Authentic?," 2-3; J. Moore, "Freethought," 309-11. Uzunca bir süre boyunca Darwin'in Aveling'e mektubunun Marx'a hitaben yazıldığı düşünülmüştür: Colp, "Case of the 'Darwin-Marx' Letter and 'Myth'."
- 18 *Darwin's Journal*, 21; *ED*, 2:235, 242-43; *Wedgwood*, 315-16; CP, 2:223; *LLTH*, 2:14; *LLD*, 3:242-43.

- 19 Wallace, *My Life*, 2:98, 102, 376-78; ARW, 1:303; Colp, "I will gladly do my best," 1-7.
 20 Colp, "I will gladly do my best," 7-12; *Calendar*, 11891, 12170, 12540; LLR, 97; Wallace, *My Life*, 2:311-15; ARW, 1:304, 307; LLJH, 2:244; De Beer, "Unpublished Letters," 89.
 21 Colp, "I will gladly do my best," 12-24; ED, 2:243; J. Morley, *Life*, 3:33, 567; ARW, 1:314-15; *Calendar*, 12972, 13019; Atkins, *Down*, 97.
 22 Butler, *Unconscious Memory*, 4. bölüm; *Autobiography*, 212-16; *Calendar*, 12939, 12998 sonraki sayfalar, 13032; LLR, 104-105; Pauly, "Samuel Butler," 172-73.
 23 *Annotated Calendar*, 518; *Calendar*, 13060.
 24 Darwin's *Journal*, 21; *Calendar*, 12908; ED, 2:245; J. Morley, *Life*, 3:32-38, 51 ve devamı, 566; Argyll, "What," 243-44 ve LLD, 1:316 (karşılaştırın *Autobiography*, 92-93). Huxley Dük'e bu sohbete dair hatıraları için "tam bir alçak" diyordu: T. Huxley'den F. Darwin'e, 20 Nisan 1888, DAR 107.
 25 Darwin, *Worms*, 19-35, 67 ve devamı, 97-100; Ghiselin, *Triumph*, 202; karşılaştırın *Calendar*, 13077 ve G. Romanes, *Animal Intelligence*, 24.
 26 *Calendar*, 13096; LLD, 3:205-209; Darwin, *Worms*, 31, 37, 112, 313-14; Colp, "Evolution," 201.
 27 MLD, 2:433; De Beer, "Darwin Letters," 74; *Autobiography*, 95n.
 28 Darwin 1853 ile 1881 arasında yayınlanmamış yazışmalarında en az 13 kere Annie'ye atıfta bulunmuş ya da onun ölümünü yadetmiştir: *Calendar*, 1527, 1547, 1967, 4292, 4318, 4345, 4547, 4901, 7194, 7718, 8569, 10593, 13304. Mektuplardan yalnızca ikisi (7194 ve 7718) aile dışına gönderilmiştir ve ikisisinde de Annie'nin ismi zikredilmemiştir.
 29 E. Darwin'den Darwin'e [c. Şubat 1839], DAR 210.10 ve CCD, 2:171-72. Darwin, tipki "ayrı bir zarfa" babası tarafından kaleme alınmış bazı notlar "koyduğu" gibi, serh düşülmüş bu mektubu da el yazmasına eklemiştir. Mektup Emma'nın 1896'da ölmesinin ardından Emma'nın belgeleri arasında bulunmuştur; Emma serhi kendisine saklamak için mektubu buraya kaldırılmıştır. Serh, mektup ilk olarak 1904'te basıldığından baskıya alınmıştır: *Autobiography*, 35, 235; ED (1904), 2:187-89.

43. BÖLÜM SON DENEY (Sayfa 791-804)

- 1 Darwin's *Journal*, 21; De Beer, "Further Unpublished Letters," 90; LLD, 1:124, 3:223; Companion, 242; ED, 2:246-47; *Calendar*, 13169 vs., 13184, 13194; MLD, 2:433; TBI, 92-93.
 2 Darwin'den G. Romanes'e, 27 Haziran [1881], APS, Getz koleksiyonu B/D25.m; Darwin'den G. Romanes'e, 4 Temmuz [1881], APS 494; LLR, 119; LLD, 1:316; MLD, 2:395; karşılaştırın Graham, *Creed*, 343-50 ve Darwin'i muhtemelen en fazla etkileyen paragraf için DAR 210.28 içinde William Darwin'in notları.
 3 ARW, 1:317-19; George, *Progress*, 233, 239; Wallace, *My Life*, 2:27, 34. bölüm; Durant, "Scientific Naturalism."
 4 MLD, 2:26-28; LLJH, 2:223-26, 245, 258.
 5 MLD, 2:394; ARW, 1:319; ED, 2:247; Symonds, *Recollections*, 215; LLR, 129; *Calendar*, 13255 sonraki sayfalar
 6 Darwin's *Journal*, 21; LLR, 118-20; LLD, 3:223; LLTH, 2:33; Bonner, *Charles Bradlaugh*, 2:286; Tribe, *President Charles Bradlaugh*, 209-11; Wedgwood, 317; E. Aveling'den Darwin'e, 9 Ağustos 1881, Darwin'den E. Aveling'e, 11 Ağustos [1881], ikisi de DAR 202 içinde.
 7 LLD, 1:22, 3:228; MLD, 1:395; LLJH, 2:258; Darwin'den J. Hooker'a, 30 Ağustos 1881, DAR 95:530-31; Wedgwood, 318; E. Darwin'den G. Darwin'e, 23 Ağustos 1881, DAR 210.3; H. Litchfield'den H. Wedgwood'a, [2 Eylül 1881], W/M 575; RFD, 79.

- 8 MLD, 1:395; *Wedgwood*, 318; Keith, *Darwin*, 230-31; Atkins, *Down*, 100; W. Darwin'in hataları, DAR 112.2; "Charles Darwin'in son arzusu ve vasiyetnamesi," Somerset konagi, Londra; Darwin'den C. Darwin'e, 20 Eylül [1881] (kopya), DAR 153. Darwin sonradan vasiyetini değiştirmiştir: *Calendar*, 13330, 13335, 13353, 13356.
- 9 E. Aveling'den Darwin'e, [27 Eylül 1881] (telgraf), DAR 159; E. Darwin'den G. Darwin'e, 28 Eylül 1881, DAR 210.3; Gregory, *Scientific Materialism*, 204 ve devamı.
- 10 Aveling, *Religious Views*, 3; LLD, 1:139-40; Feuer, "Marxian Tragedians," 26; Stecher, "Darwin-Innes Letters," 256; karşılaşların s. 249-51, 253, 256 ve *Calendar*, 12343, 12349 Brodie Innes'in planlanmamış ziyareti hakkında. Brodie Innes'e göre, Darwin bu sözleri onun "son ziyaretinde... akşam yemeğinde," sarf etmiştir, genelde bu yemek akşamüstü yenirdi. Zaman zaman din adamları da konuk olurdu: M. Keynes, *Leonard Darwin*, 2.
- 11 RFD, 9-14; Aveling, *Religious Views*, 4-6; karşılaşların LLD, 1:317n, görü tanığı olan Francis, Aveling'in, "babasının görüşlerine dair izlenimlerini hayli adilane bir tavırla" aktardığını doğrulamaktadır. Büchner'in yetersiz hatırları için bakınız: Büchner, *Last Words*, 147.
- 12 *Darwin's Journal*, 21; ED, 2:248-50; *Annotated Calendar*, 603; *Calendar* 13476; LLR, 127; RFD, 8, 116; CP, 2:254-56; LLD, 3:244.
- 13 *Darwin's Journal*, 21; *Calendar*, 11633, 13458, 13560; *Annotated Calendar*, 603-604, 606; LLD, 3:357; H. Litchfield'dan F. Darwin'e, 18 Mart 1887, DAR 112:79-82; Judd, *Coming*, 158.
- 14 CP, 2:236-76; *Calendar*, 13570, 13579, 13607, 13650, 13652, 13662; MLD, 1:397, 2:171, 447-48; LLJH, 2:237-39; LLD, 3:351-54; W. Graham'dan E. Darwin'e, 26 Nisan 1882, DAR 215; RFD, 8, 14.
- 15 MLD, 2:28-29, 446-47; *Calendar*, 13692, 13696; E. Darwin'den G. Darwin'e, 20 Şubat, 28 Şubat, 11 Mart 1882, hepsi de DAR 210.3 içinde; H. Litchfield MS, Down Konağı, 1-2.
- 16 TBI, 93-94; *Calendar*, 13722, 13734, 13741; CP, 2:276-78; ED, 2:251, 253 (1904 basımı 329); E. Darwin'den G. Darwin'e, 14 Mart 1882, DAR 210.3; H. Litchfield MS, Down Konağı, 3-5; L. Forster'dan F. Darwin'e, 15 Kasım 1885, DAR 112:38-47.
- 17 L. Forster'dan F. Darwin'e, 15 Kasım 1885, DAR 112:38-40; H. Litchfield MS, Down Konağı, 5; TBI, 94-95; E. Darwin'den G. Darwin'e, 6 Nisan 1882, DAR 210.3; ED, 2:253.
- 18 H. Litchfield MS, Down Konağı, 6-7; TBI, 95; LLD, 3:358; ED, 2:251, 253.
- 19 H. Litchfield MS, Down Konağı, 7-11; E. Darwin'den F. ve H. Wedgwood'a, [22 Nisan 1882] (daktiloya çekilmiş kopya), APS, Loewenberg koleksiyonu B/L 828; F. Darwin'den T. Huxley'ye, 20 Nisan 1882, THP 13.10-11; Miller, "Death;" H. Litchfield'dan F. Wedgwood'a, [19 Nisan 1882], W/M 579; kronoloji DAR 210.19 içinde; ED, 2:251-53; TBI, 95-96.
- 20 B. Darwin, *World*, 27.

44. BÖLÜM ABBEY'DE BİR AGNOSTİK (Sayfa 805-820)

- 1 "Charles Darwin," *Standard*, 21 Nisan 1882, DAR 140.5; "The Late Mr. Darwin," *Pall Mall Gazette*, 21 Nisan 1882, DAR 216; Nash, "Some Memories," 404; MLD, 2:433; LLD, 3:360-61; J. Brodie Innes'ten F. Darwin'e, 22 Nisan 1882, DAR 215; E. Darwin'den F. ve H. Wedgwood'a, [22 Nisan 1882] (daktiloya çekilmiş kopya), APS, Loewenberg koleksiyonu B/L 828.
- 2 F. Darwin'den T. Huxley'ye, 20 Nisan 1882, THP 13.10-11; Pearson, *Life*, 2:197; T. Huxley'den J. Hooker'a, 21 Nisan 1882, THP 2.240-41; LLTH, 2:38; Galton, *English Men*, 260 ve *Inquiries*, 220; F. Galton'dan G. Darwin'e, 20 Nisan 1882, DAR 215; F. Galton'dan M. Conway'ye, 24 Nisan 1882 (kopya), APS, karışık MSS 1975 578.f.ms.

- 3 Pearson, *Life*, 2:198; F. de Chaumont'dan W. Darwin'e, 22 Nisan 1882, C. Pritchard'dan G. Darwin'e, 21 Nisan 1882, ikisi de DAR 215 içinde; [başyazı], *Standard*, 22 Nisan 1882, s. 5; J. Hooker'dan T. Huxley'ye, 23 Nisan 1882, THP 3.261-62.
- 4 J. Hooker'dan T. Huxley'ye, 23 Nisan 1882, THP 3.261-62; *LLD*, 3:197; F. Farrar, *Men*, 140-48; R. Farrar, *Life*, 106-109; *LLTH*, 2:18-19; G. Bradley'den T. Huxley'ye, 24 Mart 1881, THP 121.19; Ward, *History*, s. 94'ün karşıtı; *Rules*; Cowell, *Athanaeum*, 52.
- 5 W. Spottiswoode'den W. Darwin'e, 21 Nisan 1882, DAR 215; T. Huxley'den J. Hooker'a, 21 Nisan 1882, THP 2.240-41.
- 6 RFD, 64-65; Atkins, *Doum*, 28; J. Lubbock'tan W. Darwin'e, 25 Nisan 1882, F. Darwin, 20 Nisan 1882, ikisi de DAR 215 içinde; T. Huxley, "Introductory Notice," x; *Gardeners' Chronicle*, 22 Nisan 1882, DAR 215.
- 7 Hammond, *Gladstone*, 14. ve 15. Bölümler; *Hansard Parliamentary Debates*, 268 (21 Nisan 1882), 1202-203; G. Bradley anısına, 21 Nisan 1882, DAR 215 (yirmi imzayı gösteren kopya), Hutchinson'da, *Life*, 1:184 (hatalı döküm, fakat ilave sekiz isim daha gösteriyor).
- 8 J. Lubbock'tan F. Darwin'e, 22 Nisan 1882 ve 23 Nisan 1882'de W. Darwin'e, ikisi de DAR 215 içinde.
- 9 [Başyazı], *Standard*, 22 Nisan 1882, s. 5.
- 10 A. Hall, *Abbey Scientists*; Bradley, "Introductory Chapter;" "Mr. Charles Darwin," *St. James Gazette*, 21 Nisan 1882, "The Death of Mr. Darwin," *Pall Mall Gazette*, 21 Nisan 1882, ikisi de DAR 215 içinde.
- 11 [Başyazı], *Standard*, 22 Nisan 1882, DAR 140.5; [Başyazı], *Daily Telegraph*, 22 Nisan 1882, DAR 215; [Başyazı], *The Times*, 26 Nisan 1882, DAR 140.1.
- 12 *LLD*, 3:360-61; E. Darwin'den F. ve H. Wedgwood'a, [22 Nisan 1882] (daktiloya çekilmiş kopya), APS, Loewenberg koleksiyonu B/L 828.
- 13 J. Morley. *Death*, 30, 85; *LLD*, 3:361; *Daily News*, 27 Nisan 1882; Argyll'den G. Darwin'e, 24 Nisan 1882; Devonshire'dan W. Darwin'e, 25 Nisan 1882; T. Huxley'den G. Darwin'e, 22 Nisan 1882; H. Spencer'dan G. Darwin'e, 24 Nisan (iki kere) ve 4 Mayıs 1882; ailinin cenaze ziyaretçi defteri, hepsi de DAR 215 içinde; F. Galton'dan M. Conway'e, 24 Nisan 1882 (kopya), APS, karışık MSS 1975 578.f.m.
- 14 E. Darwin'den F. ve H. Wedgwood'a, [22 Nisan 1882] (daktiloya çekilmiş kopya), APS, Loewenberg koleksiyonu B/L 828; taziye bildirenlerin listesi, DAR 140.5.
- 15 *Companion*, 228; taziye bildirenlerin listesi, DAR 140.5; Jordan, *Days*, 1:273; Colp, "Charles Darwin's Coffin;" "A Visit to Darwin's Village: Reminiscences of Some of His Humble Friends," *Evening News* (Londra), 12 Şubat 1909, s. 4.
- 16 [Başyazı], *Standard*, 22 Nisan 1882; [Başyazı], *The Times*, 21 Nisan 1882; [Başyazı], *Daily News*, 21 Nisan 1882, hepsi de DAR 140.5 içinde.
- 17 Prothero, Arthur Penrhyn Stanley, 10-11 ve *Armour*, 168 vs.; Barry, *Sermons*, 39-40, 54, 61-62; "The Late Mr. Darwin," *The Times*, 24 Nisan 1882, DAR 140.1.
- 18 Liddon, *Recovery*, 26-28; Johnston, *Life*, 275; "Charles Darwin," *Guardian*, 26 Nisan 1882, DAR 216.
- 19 [Başyazı], *Standard*, 24 Nisan 1882, DAR 140.1; [Başyazı], *Daily News*, 25 Nisan 1882, DAR 215; "Darwin's Home," *Daily News*, 24 Nisan 1882, *Morning Advertiser*, 24 Nisan 1882, ikisi de DAR 216 içinde.
- 20 "The Late Charles Darwin," *Standard*, 26 Nisan 1882; "The Funeral of Mr. Darwin," *The Times*, 26/27 Nisan 1882, hepsi de DAR 140.1 içinde; "Funeral of the Late Charles Darwin," *Standard*, 27 Nisan 1882, DAR 140.5; "Funeral of the Late Mr. Darwin," *Daily News*, 27 Nisan 1882, DAR 215.
- 21 "The Judges and Mr. Darwin's Funeral," *Pall Mall Gazette*, 25 Nisan 1882, DAR 215; Carpenter, "Science," 43; "The Funeral of Mr. Darwin... Order of Procession," teşrifatçılar, ka-

- bul kartı, hepsi de APS'de; "The Funeral of the Late Mr. Darwin... List of mourners..." ailenin geçit listesi, aileden mihraba gelenlerin listesi, kabul kartları, hepsi de DAR 140.5 içinde, 215; H. Spencer'dan G. Darwin'e, 4 Mayıs 1882, DAR 215.
- 22 Gazete değerlendirmeleri (n.20 yukarıda); Bridge, *Westminster Pilgrim*, 67, 124; "Words of Anthem composed by J. Frederick Bridge," DAR 140.5; Raverat, *Period Piece*, 176.
- 23 "Funeral of the Late Mr. Darwin," *Daily News*, 27 Nisan 1882, DAR 215; "The Funeral of Mr. Darwin," *The Times*, 27 Nisan 1882, DAR 140.5; Conway, *Autobiography*, 2:328; G. Romanes, "Work," 82.
- 24 F[rancis] G[alton], "The Late Mr. Darwin: A Suggestion," *Pall Mall Gazette*, 27 Nisan 1882, DAR 215; Pearson, *Life*, 2:199; F. Farrar'dan T. Huxley'ye, 29 Nisan 1882, THP 16.21.
- 25 Rawnsley, *Harvey Goodwin*, 222-23; Atkins, *Down*, 49-50; Goodwin, "Funeral Sermon," 301-302; "The Late Mr. Darwin," *The Times*, 1 Mayıs 1882; "The Late Mr. Charles Darwin," *Morning Post*, 1 Mayıs 1882; "Mr. Darwin's Funeral," *Guardian*, 3 Mayıs 1882, hepsi de DAR 140.5 içinde; Pearson, *Life*, 2:199; Galton, *Inquiries*, 220.
- 26 T. Huxley'den W. ve G. Darwin'e, 1 Mayıs 1882, DAR 215; Pearson, *Life*, 2:200; *Darwin Memorial Fund: Report of the Committee* (n.p., n.d.), British Library'de, basılı kitaplar bölümü.
- 27 *Darwin Memorial Fund*; Johnston, *Life*, 274-76; "The Darwin Memorial Statue," *The Times*, 10 Haziran 1885, DAR 215; Stearn, *Natural History Museum*, 47, 73; ED, 2:270-71.
- 28 Woodall, "Charles Darwin," 47; "Mr. Darwin," *Church Times*, 28 Nisan 1882, DAR 140.5; "Charles Darwin," *Liverpool Diocesan Gazette*, Mayıs 1882, DAR 215; "The Late Mr. Darwin," *Record* (ek), n.s., 1 (28 Nisan 1882), 152; "South American Missionary Society," *Record*, n.s., 1 (28 Nisan 1882), 335; "Charles Darwin," *Nonconformist and Independent*, 27 Nisan 1882; [Stopford A. Brooke], "Charles Darwin," *Inquirer*, 20 Mayıs 1882; W. Carpenter'dan E. Darwin'e, 30 Nisan 1882, hepsi de DAR 215 içinde; R. Armstrong, "Charles Darwin," 33; J. Chadwick, "Evolution," 43.
- 29 "Mr. Darwin," *Saturday Review*, 22 Nisan 1882, DAR 140.5; Miall, *Life*, 58, 62; "Charles Darwin," *British Medical Journal*, 29 Nisan 1882, DAR 216; [Başyazı], *The Times*, 26 Nisan 1882, DAR 140.1.
- 30 "The Death of Mr. Darwin," *Pall Mall Gazette*, 21 Nisan 1882, DAR 140.5; J. Morley, Hammond'da, *Gladstone*, 546; J. Morley, *Life*, 2:562; "Mr. Darwin's Influence on Modern Thought," *Pall Mall Gazette*, 26 Nisan 1882, DAR 140.5.
- 31 T. Huxley, *Method*, 51.

Bibliyografiya

Yazarı meşhul değerlendirmeler ve köşe yazıları, basında çıkan makaleler notlarda eksiksiz olarak verilmiştir. Aksi belirtildiği sürece yayın yeri Londra'dır.

AMNH	<i>Annals and Magazine of Natural History</i>
AS	<i>Annals of Science</i>
BAAS	<i>Report of the British Association for the Advancement of Science</i>
BBMNH	<i>Bulletin of the British Museum (Natural History), Historical Series</i>
BJHS	<i>British Journal for the History of Science</i>
ENPJ	<i>Edinburgh New Philosophical Journal</i>
ER	<i>Edinburgh Review</i>
HS	<i>History of Science</i>
JHB	<i>Journal of the History of Biology</i>
JHBS	<i>Journal of the History of Behavioural Sciences</i>
JHM	<i>Journal of the History of Medicine and Allied Sciences</i>
JSBNH	<i>Journal of the Society for the Bibliography of Natural History</i>
NQ	<i>Notes and Queries</i>
NR	<i>Notes and Records of the Royal Society of London</i>
PAPS	<i>Proceedings of the American Philosophical Society</i>
PGSL	<i>Proceedings of the Geological Society of London</i>
PZSL	<i>Proceedings of the Zoological Society of London</i>
QJGS	<i>Quarterly Journal of the Geological Society of London</i>
QR	<i>Quarterly Review</i>
SHB	<i>Studies in History of Biology</i>
SHPS	<i>Studies in History and Philosophy of Science</i>
U.P.	<i>University Press</i>
VS	<i>Victorian Studies</i>

Abbot, F. E., *Truths for the Times*, Ramsgate, Kent: Thomas Scott, (1872).

Addison, W., *The English Country Parson*, Dent, 1947.

Agassiz, L., "A Period in the History of Our Planet," ENPJ, 35 (1843), 1-29.

Agassiz ve Agassiz, [E]., *A Journey in Brazil*, Boston: Ticknor and Fields, 1868.

Ainsworth, W.F., "On the Present State of Science in Great Britain, No. 1, Edinburgh College Museum," *Edinburgh Journal of Natural and Geographical Science*, 1 (1830), 269-77.

Ainsworth, W.F., "Mr. Darwin," *Athanaeum*, 13 Mayıs 1882, s. 604.

Aldington, R., *The Strange Life of Charles Waterton*, 1782-1865, Evans, 1949.

Allan, M., *Darwin and His Flowers: The Key to Natural Selection*, Faber & Faber, 1977.

- Allen, D. E., *The Naturalist in Britain: A Social History*, Harmondsworth, Middx: Penguin Books, 1978.
- Allen, G. (haz.), *The Miscellaneous and Posthumous Works of Henry Thomas Buckle*, yeni kısaltılmış basım, iki cilt, Longmans vd., 1885.
- Allen, P., *The Cambridge Apostles: The Early Years*, Cambridge: Cambridge U.P., 1978.
- Altner, G., *Charles Darwin und Ernst Haeckel: Ein Vergleich nach theologischen Aspekten*, Zürih: EVZ-Verlag, 1966.
- Appel, T. A., *The Cuvier-Geoffroy Debate: French Biology in the Decades before Darwin*, New York: Oxford U.P., 1987.
- Arbuckle, E. S. (haz.), *Harriet Martineau's Letters to Fanny Wedgwood*, Stanford, California: Stanford, U.P., 1983.
- Argyll Düşesi (dül), *George Douglas, Eighth Duke of Argyll, K.G., K.T. (1823-1900): Autobiography and Memoirs*, iki cilt, Murray, 1906.
- Argyll Dükü, *The Reign of Law*, beşinci basım, Strahan, 1868.
- Argyll Dükü, *Primeval Man*, Strahan, 1869.
- Argyll Dükü, "What's Science?", *Good Words*, 26 (1885), 236-45.
- Armstrong, P., *Charles Darwin in Western Australia: A Young Scientist's Perception of an Environment*, Nedlands, W.A.: University of Western Australia Press, 1985.
- Armstrong, R. A., "Charles Darwin: A Lecture delivered at Nottingham, on 10th December, 1882," *Modern Sermons*, 23-35, Manchester: Johnson vd., (1883).
- Ashwell, A.R. ve Wilberforce, R.G., *Life of the Right Reverend Samuel Wilberforce, D.D., Lord Bishop of Oxford and afterwards of Winchester, with Selections from His Diaries and Correspondence*, üç cilt, Murray, 1880.
- Ashworth, J.H., "Charles Darwin as a Student in Edinburgh, 1825-1827," *Proceedings of the Royal Society of Edinburgh*, 55 (1935), 97-113.
- Atkins, H., *Down, the Home of the Darwins: The Story of a House and the People who lived there*, gözden geçirilmiş basım, Phillimore, İngiltere Kraliyet Cerrahlar Koleji için, 1976.
- Audubon, M. R. (haz.), *Audubon and His Journals*, iki cilt, Nimmo, 1898.
- Austin, Mrs. (haz.), *A Memoir of the Reverend Sydney Smith*, ikinci basım, iki cilt, Longmans, 1855.
- Aveling, E., *The Religious Views of Charles Darwin*, Freethought Publishing Co., 1883.
- Babbage, C., *The Ninth Bridgewater Treatise: A Fragment*, ikinci basım, Murray, 1838.
- Baghot, W., *Physics and Politics, or Thoughts on the Application of the Principles of "Natural Selection" and "Inheritance" to Political Society*, altıncı basım, Kegan Paul, 1881.
- Balfour, J. H., *Biography of Late John Coldstream, M.D., F.R.C.P.E., Secretary of the Medical Missionary Society of Edinburgh*, Nisbet, 1865.
- Barber, L., *The Heyday of Natural History, 1820-1870*, Cape, 1980.
- Barclay, O. R., *Whatever Happened to the Jesus Lane Lot?* Leicester: Inter-Varsity Press, 1977.
- Barlow, N., "Robert FitzRoy and Charles Darwin," *Cornhill Magazine*, 72 (1932), 493-510.
- Barlow, N. (haz.), *Charles Darwin and the Voyage of the "Beagle"*, Pilot Press, 1945.
- Barlow, N. (haz.), *The Autobiography of Charles Darwin, 1809-1882, with Original Omissions Restored*, Collins, 1958.
- Barlow, N. (haz.), "Darwin's Ornithological Notes," *BBMNH*, 2 (1963), 201-78.
- Barnaby, D. (haz.), *The Log Book of Wombwell's Royal No.1 Menagerie, 1848-71*, Sale, Cheshire: ZSGM Publications, 1989.
- Barnett, D. C., "Allotments and the Problem of Rural Poverty, 1780-1840," E.L. Jones ve G.E. Mingay (haz.) *Land, Labour and Population in the Industrial Revolution: Essays presented to J. D. Chambers*, 162-83.
- Barrett, P.H., "Darwin's 'Gigantic Blunder,'" *Journal of Geological Education*, 21 (1973), 19-28.
- Barrett, P.H., "The Sedgwick-Darwin Geologic Tour of North Wales," *PAPS*, 118 (1974), 146-64.

- Barrett, P.H. (haz.), *The Collected Papers of Charles Darwin*, iki cilt, Chicago: University of Chicago Press, 1977.
- Barrett, P.H., Gautrey, P.J., Herbert, S., Kohn, D. ve Smith, S. (haz.), *Charles Darwin's Notebooks, 1836-1844*, Cambridge: British Museum (Doğa Tarihi) / Cambridge U.P., 1987.
- Barrow, L., *Independent Spirits: Spiritualism and English Plebeians, 1850-1910*, Routledge & Kegan Paul, 1986.
- Barry, A., *Sermons Preached in Westminster Abbey*, Cassell, 1884.
- Barth, J.R., *Coleridge and Christian Doctrine*, Cambridge, MA: Harvard U.P., 1969.
- Bartholomew, M.J., "Lyell and Evolution: An Account of Lyell's Response to the Prospect of an Evolutionary Ancestry for Man," *BJHS*, 6 (1973), 261-303.
- Bartholomew, M.J., "Huxley's Defence of Darwin," *AS*, 32 (1975), 525-35.
- Bartholomew, M.J., "The Award of the Copley Medal to Charles Darwin," *NR*, 30 (1976), 209-18.
- Bartholomew, M.J., "The Singularity of Lyell," *HS*, 17 (1979), 276-93.
- Barton, R., "The X Club: Science, Religion, and Social Change in Victorian England," doktora tezi, Pennsylvania Üniversitesi, 1976.
- Barton, R., "Evolution: The Whitworth Gun in Huxley's War for the Liberation of Science from Theology," Oldroyd ve Langham, *Wider Domain* içinde, 261-86.
- Barton, R., "John Tyndall, Pantheist: A Rereading of the Belfast Address," *Osiris*, ikinci dizi, 3 (1987), 111-34.
- Barton, R., "An Influential Set of Chaps': The X Club and Royal Society Politics, 1864-85," *BJHS*, 23 (1990), 53-81.
- Basalla, G., "Darwin's Orchid Book," *Actes du Xe Congrès International d'Histoire des Sciences Naturelles et de la Biologie* (1962), 2:971-74.
- Basalla, G., "The Voyage of Beagle without Darwin," *Mariner's Mirror*, 59 (1963), 42-48.
- Bastian, H. C., *The Beginnings of Life: Being Some Account of the Nature, Modes of Origin and Transformations of Lower Organisms*, iki cilt, Macmillan, 1872.
- Bayertz, K. "Darwinism and Scientific Freedom: Political Aspects of the Reception of Darwinism in Germany, 1863-1878," *Scientia*, 118 (1983), 297-307.
- [Baynes, T. S.J., "Darwin on Expression," *ER*, 137 (1873), 492-508.
- Beddoe, J., *Memories of Eighty Years*, Bristol: Arrowsmith, 1910.
- Beer, G., *Darwin's Plots: Evolutionary Narrative in Darwin, George Eliot and Nineteenth Century Fiction*, Routledge & Kegan Paul, 1983.
- Bell, G.J. (haz.), *Letters of Sir Charles Bell*, Murray, 1870.
- Bell, H.C.F., *Lord Palmerston*, iki cilt, Longmans, 1936.
- Bell, S., "George Lewes: A Man of His Time," *JHB*, 14 (1981), 277-98.
- Berman, M., *Social Change and Scientific Organization: The Royal Institution, 1799-1844*, Heine-mann, 1978.
- Best, G., *Mid-Victorian Britain, 1851-75*, Fontana, 1979.
- Bibby, C.T.H., *Huxley: Scientist, Humanist, Educator*, Watts, 1959.
- [Billing, M.J. M. Billing's Directory and Gazetteer of the County of Worcester, Birmingham: M. Billing, 1855.
- Blinderman, C. S., "The Oxford Debate and After," *NQ*, 202 (1957), 126-128.
- Block, E. Jr., "T. H. Huxley's Rhetoric and the Popularization of Victorian Scientific Ideas," *VS*, 29 (1985-86), 363-86.
- [Blomefield, L.J., Jenyns, L., *Fish*, 4. Kısım; *The Zoology of the Voyage of H.M.S. 'Beagle'*, (haz.) C. Darwin, Smith, Elder, 1840-42.
- [Blomefield, L.J., Jenyns, L., *Memoir of the Rev. John Stevens Henslow*, Van Voorst, 1862.
- Jenyns, L., *Chapters in My Life, with Appendix containing Special Notices of Particular Incidents and Parsons; also Thoughts on Certain Subjects*, yeni basım, Bath; özel olarak basılmış, 1889.

- Jenyns, L., *A Naturalist's Calendar kept at Swaffham Bulbeck, Cambridgeshire*, Ed. F. Darwin, Cambridge: U.P.'de basılmış, 1903.
- Bölsche, W., *Haecel: His Life and Work*, çeviren J. McCabe, Unwin, 1906.
- Bolt, C., *Victorian Attitudes to Race*, Routledge & Kegan Paul, 1971.
- Bonner, H. B., *Charles Bradlaugh: A Record of His Life and Work*, iki cilt, Unwin, 1895.
- Bowen, D., *The Idea of the Victorian Church: A Study of the Church of England, 1833-89*, Montreal: McGill U.P., 1968.
- Bowlby, J., *Charles Darwin: A Biography*, Hutchinson, 1990.
- Bowler, P. J., *Fossils and Progress: Paleontology and the Idea of Progressive Evolution in the Nineteenth Century*, New York: Science History Publications, 1976.
- Bowler, P. J., "Malthus, Darwin and the Concept of Struggle," *Journal of the History of Ideas*, 37 (1976), 631-50.
- Bowler, P. J., *The Eclipse of Darwinism: Anti-Darwinian Evolution Theories in the Decades around 1900*, Baltimore, MD: Johns Hopkins U.P., 1983.
- Bowler, P. J., *Theories of Human Evolution: A Century of Debate, 1844-1944*, Oxford: Blackwell, 1987.
- Bowler, P. J., *The Non-Darwinian Revolution: Reinterpreting a Historical Myth*, Baltimore, MD: Johns Hopkins U.P., 1988.
- Bowler, P. J., *Charles Darwin: The Man and His Influence*, Oxford: Blackwell, 1990.
- A Brace of Cantabs. Gradus ad Cantabrigiam; or New University Guide to the Academical Customs, and Colloquial or Cant Terms Peculiar to The University of Cambridge: observing wherein it differs from Oxford... to which is affixed, A Tail-Piece; or, the Reading and Varmint Method of Proceeding to the Degree of A.B.*, John Hearne için yapılmış basım, 1824.
- Brackman, A. C., *A Delicate Arrangement: The Strange Case of Charles Darwin and Alfred Russel Wallace*, Times Books, 1980.
- [Bradley, G. G.], "Introductory Chapter," *The Popular Guide to Westminster Abbey*, "Pall Mall Gazette" Office, 1885.
- Brent, P., *Charles Darwin: A Man of Enlarged Curiosity*, Heinemann, 1981.
- [Brewster, D.] "M. Comte's Course of Positive Philosophy," *ER*, 67 (1838), 271-308.
- Bridge, F., *A Westminster Pilgrim: Being of Record of Service in Church, Cathedral and Abbey: College, University, and Concert Room; with a Few Notes on Sport*, Novello, [1919].
- Briggs, A., *The Age of Improvement, 1783-1867*, Longmans, 1959.
- Broadbent, A., *The Story of Unitarianism in Shrewsbury*, Shrewsbury: Livesey Printers, 1962.
- Brock, W. H. ve MacLeod, R. M., "The Scientists' Declaration: Reflexions on Science and Belief in the Wake of Essays and Reviews, 1864-65," *BJHS*, 9 (1976), 39-66.
- [Broderip, W.] "The Zoological Gardens – Regent's Park," *QR*, 56 (1836), 309-32.
- The Bromley Directory*, Bromley: Strong, 1880.
- Brooke, J. H., "A Sower Went Forth: Joseph Priestley and the Ministry of Reform," *Oxygen and the Conversion of Future Feedstocks: Proceedings of the Third BOC Priestley Conference* içinde, 432-60, Kraliyet Kimya Cemiyeti, 1984.
- Brooke, J. H., "The Relations Between Darwin's Science and his Religion," Durant, *Darwinism* içinde, 40-75.
- Brooke, J. H., "Joseph Priestley (1733-1804) and William Whewell (1794-1866), Apologists and Historians of Science: A Tale of Two Stereotypes," R. Anderson ve C. Lawrence (haz.), *Science, Medicine and Dissent: Joseph Priestley (1733-1804)*, 11-27. Wellcome Trust / Science Museum, 1987.
- Brooks, J. L., *Just Before the Origin: Alfred Russel Wallace's Theory of Evolution*, Columbia U. P., 1947.
- Browne, J., "The Charles Darwin – Joseph Hooker Correspondence: An Analysis of Manuscript Resources and Their Use in Biography," *JSBNH*, (1978), 351-66.

- Browne, J., *The Secular Ark: Studies in the History of Biogeography*, New Haven, CT: Yale, U. P., 1983.
- Browne, J., "Darwin an the Expression of Emotions," Kohn, *Darwinian Heritage* içinde, 307-26.
- Browne, J., "Botany for Gentlemen: Erasmus Darwin and The Loves of the Plants," *Isis*, 80 (1989), 593-621.
- Browne, W. A. F., "Observations on Religious Fanaticism," *Phrenological Journal*, 9 (1836), 288-302, 532-45, 577-603.
- Buckle, H. T., *History of Civilization in England*, yeni basım, üç cilt, Longmans vd., 1867.
- Büchner, L., *Last Words on Materialism and Kindred Subjects*, çeviri J. McCabe, Watts, 1901.
- Bunbury, F. J., (haz.), *Life, Letters and Journals of Sir Charles J. F. Bunbury*, Bart, üç cilt, özel basım, 1894.
- Bunting, James, *Charles Darwin: A Biography*, Folkestone, Kent: Bailey Brothers & Swinfen, 1974.
- Burchfield, J. D., *Lord Kelvin and the Age of the Earth*, Macmillan, 1974.
- Burkhardt, F. ve Smith, S. (haz.), *A Calendar of Charles Darwin, 1821-1882*, New York: Garland, 1985.
- Burkhardt, F. ve Smith, S. (haz.) *The Correspondence of Charles Darwin*, yedi cilt, Cambridge: Cambridge U. P., 1985-91.
- Burn, W. L., *The Age of Equipoise: A Study of Mid-Victorian Generation*, New York: Norton, 1965.
- Burrow, J. W., *Evolution and Society: A Study in Victorian Social Theory*, Cambridge: Cambridge U. P., 1966.
- Burstyn, H. L., "If Darwin wasn't the *Beagle's* Naturalist, Why was he on Board?", *BJHS*, 19 (1975), 62-69.
- Burton, J., "Robert FitzRoy and the Early History of the Meteorological Office," *BJHS*, 19 (1986), 147-76.
- Bush, D. (haz.), *Milton: Poetical Works*, Oxford: Oxford U. P., 1966.
- Butler, S., *Evolution Old and New; or, the Theories of Buffon, Dr. Erasmus Darwin, and Lamarck, as compared with that of Charles Darwin*, 1879, yeni basım, Fifield, 1911.
- Butler, S., *Unconscious Memory*, 1880, yeni basım, Fifield, 1910.
- Bynum, W. F., "Charles Lyell's Antiquity of Man and Its Critics," *JHB*, 17 (1984), 153-87.
- Calder, G. J., "Erasmus A. Darwin, Friend of Thomas and Jane Carlyle," *Modern Language Quarterly*, 20 (1959), 36-48.
- The Cambridge Guide; or, a Description of the University and Town of Cambridge*, gözden geçirilmiş basım, Cambridge: Deighton vd. için yapılmış basım, 1830.
- Campbell, J. A., "Nature, Religion and Emotional Response: A Reconsideration of Darwin's Affectionate Decline," *VS*, 18 (1974), 159-74.
- Cannon, W. F., "The Impact of Uniformitarianism: Two Letters from John Herschel to Charles Lyell, 1836-37," *PAPS*, 105 (1961), 301-14.
- Cannon, W. F., Cannon, S. F., *Science in Culture: The Early Victorian Period*, New York: Science History Publications, 1978.
- Carlyle, T., *Chartism, Past and Present*, Chapman & Hall, 1858.
- Carlyle, T., *On Heroes, Hero-Worship, and the Heroic in History*, dördüncü basım, Chapman & Hall, 1852.
- Carpenter, W. B., "On the Differences of the Laws Regulating Vital Physical Phenomena," *ENPJ*, 24 (1838), 327-53.
- Carpenter, W. B., *Remarks on Some Passages in the Review of "Principles of General and Comparative Physiology," Edinburgh Medical & Surgical Journal* içinde, Bristol: Phillip & Evans, 1840.
- Carpenter, W. B., "Vestiges of the Natural History of Creation," *British and Foreign Medical Review*, 19 (1845), 155-81.
- Carpenter, W. B., *Nature and Man: Essays Scientific and Philosophical*, Routledge & Kegan Paul, 1888.

- Carpenter, W. B., "Science and Religion," J. M. Lloyd Thomas vd., *Dogma or Doctrine? and Other Essays* içinde, 17-44, British & Foreign Unitarian Association, 1906.
- Carroll, P. T., *An Annotated Calendar of the Letters of Charles Darwin in the Library of the American Philosophical Society*, Wilmington, DE: Scholarly Resources, 1976.
- Carus, C. G., *The King of Saxony's Journey through England in the Year 1844*, Chapman & Hall, 1846.
- Carus, W. (haz.), *Memoirs of the Life of the Rev. Charles Simeon... with a Selection from His Writings and Correspondence*, ikinci basım, 1847.
- Cathcart, C. W., "Some of the Older Schools of Anatomy connected with the Royal College of Surgeons, Edinburgh," *Edinburgh Medical Journal*, 27 (1882), 769-81.
- Cautley, P., "An Extract of a Letter," *PGSL*, 2 (1837), 544-45.
- Cautley, P. ve Falconer, H., "On the Remnants of a Fossil Monkey," *PGSL*, 2 (1837), 568-69.
- Chadwick, J. W., "Evolution as related to Religious Thought," *Evolution: Popular Lectures and Discussions before the Brooklyn Ethical Association*, 317-40, Boston: West, 1889.
- Chaldecott, J. A., "Josiah Wedgwood (1730-95) – Scientist," *BJHS*, 8 (1975), 1-16.
- Chapman, R. ve Duval, C. T. (haz.), *Charles Darwin, 1809-1882: A Centennial Commemorative*, Wellington, NZ: Nova Pacifica, 1982.
- Chilton, W., "Theory of Regular Gradation," *Oracle of Reason*, 27 Kasım 1841, 19 Şubat 1842, 11 Kasım 1843.
- Chilton, W., "Geological Revelations," *Oracle of Reason*, 29 Temmuz 1843.
- Chilton, W., "Theory of Regular Gradation," *Movement*, 6 Kasım 1844, s. 413-14.
- Chilton, W., "Vestiges of the Natural History of Creation," *Movement*, 8 Ocak 1845, s. 9-12.
- Chitnis, A. C., "The University of Edinburgh's Natural History Museum and the Huttonian-Wernerian Debate," *AS*, 26 (1970), 85-94.
- Chitnis, A. C., "Medical Education in Edinburgh, 1790-1826, and Some Victorian Social Consequences," *Medical History*, 17 (1973), 173-85.
- Church, M. C., *Life and Letters of Dean Church*, Macmillan, 1894.
- Churchill, F. B., "Darwin and the Historian," *BJLS*, 17 (1982), 45-68.
- Clark, J. W. ve Hughes, T. M., *The Life and Letters of the Reverend Adam Sedgwick*, iki cilt, Cambridge: Cambridge U. P., 1890.
- Clarke, M. L., *Paley: Evidences for the Man*, SPCK, 1974.
- Cobbe, F. P., *Life of Frances Power Cobbe as told by Herself, with Additions by the Author*, Sonnenchein, 1904.
- Cobbett, W., *Rural Rides, 1830*, Harmondsworth, Middx: Penguin, 1987.
- Cockshut, A. O. J., *The Unbelievers*, Collins, 1964.
- Coldstream, J. P., *Sketch of Life o John Coldstream, M. D., F.R.C.P.E., The Founder of the Edinburgh Medical Missionary Society*, Edinburgh: Maclarens & Macniven, 1877.
- Cole, G. A., "Doctrine, Dissent and the Decline of Paley's Reputation, 1805-1825," *Enlightenment and Dissent*, no. 6 (1987), 19-30.
- Coleridge, S. T., *Aids to Reflection*, beşinci basım, iki cilt, Pickering, 1848.
- Colloms, B., *Victorian Country Parsons*, Constable, 1977.
- Colp, R. Jr., "Charles Darwin and Mrs. Whitby," *Bulletin of the New York Academy of Medicine*, 48 (1972), 870-76.
- Colp, R. Jr., "The Evolution of Charles Darwin's Thoughts about Death," *Journal of Thanatology*, 3 (1975), 191-206.
- Colp, R. Jr., "The Contacts of Charles Darwin with Edward Aveling and Karl Marx," *AS*, 33 (1976), 387-94.
- Colp, R. Jr., "Charles Darwin and the Galapagos," *New York State Journal of Medicine*, 77 (1977), 262-67.

- Colp, R. Jr., *To be an Invalid: The Illness of Charles Darwin*, Chicago: University of Chicago Press, 1977.
- Colp, R. Jr., "Charles Darwin: Slavery and the American Civil War," *Harvard Library Bulletin*, 26 (1978), 478-89.
- Colp, R. Jr., "Charles Darwin's Coffin, and Its Makers," *JHM*, 35 (1980), 59-63.
- Colp, R. Jr., "I was born a naturalist: Charles Darwin's 1838 Notes about Himself," *JHM*, 35 (1980), 8-39.
- Colp, R. Jr., "The Case of 'Darwin-Marx' Letter, Lewis Feuer, and Encounter," *Monthly Review*, 32 (1981), 58-61.
- Colp, R. Jr., "Charles Darwin, Dr. Edward Lane and the 'Singular Trial' of Robinson and Lane," *JHM*, 36 (1981), 205-13.
- Colp, R. Jr., "Charles Darwin's Reprobation of Nature: 'Clumsy, Wasteful, Blundering Low & Horribly Cruel,'" *New York State Journal of Medicine*, 81 (1981), 1116-19.
- Colp, R. Jr., "The Myth of the Darwin-Marx Letter," *History of Political Economy*, 14 (1982), 461-82.
- Colp, R. Jr., "Notes on William Gladstone, Karl Marx, Charles Darwin, Kliment Timiriazev, and the 'Eastern Question' of 1876-78," *JHM*, 38 (1983), 178-85.
- Colp, R. Jr., "The Pre-Beagle Misery of Charles Darwin," *Psychohistory Review*, 13 (1984), 4-15.
- Colp, R. Jr., "Notes on Charles Darwin's Autobiography," *JHB*, 18 (1985), 357-401.
- Colp, R. Jr., "Charles Darwin's Dream of His Double Execution," *Journal of Psychohistory*, 13 (1986), 277-92.
- Colp, R. Jr., "'Confessing a Murder': Darwin's First Revelations about Transmutation," *Isis*, 77 (1986), 9-32.
- Colp, R. Jr., "The Relationship of Charles Darwin to the Ideas of His Grandfather, Dr. Erasmus Darwin," *Biography*, 9 (1986), 1-24.
- Colp, R. Jr., "Charles Darwin's 'insufferable grief,'" *Free Associations*, no.9 (1987), 7-44.
- Colp, R. Jr., "Charles Darwin's Past and Future Biographies," *HS*, 27 (1989), 167-97.
- Colp, R. Jr., "I Will Gladly do my best: Charles Darwin's Memorial for Alfred Russel Wallace," basılmış dakte lo yazısı.
- Colp, R. Jr., "Mrs. Susannah Darwin: Mother of Charles Darwin," basılmış dakte lo yazısı.
- Conry, Y., *L'introduction du Darwinisme en France au XIXe siècle*, Paris: Vrin, 1974.
- Conway, M. D., *Autobiography, Memoirs, Experiences*, iki cilt, Cassell, 1904.
- Cooper, C. H., *Annals of Cambridge*, cilt 4, Cambridge: Metcalfe & Palmer tarafından basılmış, 1852.
- Cooter, R., *The Cultural Meaning of Popular Science: Phrenology and the Organization of Consent in Nineteenth Century Britain*, Cambridge: Cambridge U. P., 1984.
- Copland, R. A., "A Side Light on the Butler-Darwin Quarrel," *NQ*, 24 (1977), 23-24.
- Cornell, J. F., "Analogy and Technology in Darwin's Vision of Nature," *JHB*, 17 (1984), 303-44.
- Cornell, J. F., "God's Magnificent Law: The Bad Influence of Theistic Metaphysics on Darwin's Estimation of Natural Selection," *JHB*, 20 (1987), 381-412.
- Corsi, P., "The Importance of French Transformist Ideas for the Second Volume of Lyell's Principles of Geology," *BJHS*, 11 (1978), 221-44.
- Corsi, P., *The Age of Lamarck: Evolutionary Theories in France, 1790-1834*, Berkeley: University of California Press, 1988.
- Corsi, P., *Science and Religion: Baden Powell and the Anglican Debate, 1800-1860*, Cambridge: Cambridge U. P., 1988.
- Corsi P. ve Weindling, P. J., "Darwinism in Germany, France and Italy," Kohn, *Darwinian Heritage içinde*, 683-729.
- Cowell, F. R., *The Athanaeum: Club and Social Life in London, 1824-1974*, Heinemann, 1975.
- Crookes, W., *Researches in the Phenomena of Spiritualism*, Burns, tarih belirtilmemiş.

- Crouzet, F., *The Victorian Economy*, çeviren A. Forster, Methuen, 1982.
- Crowther, M. A., *Church Embattled: Religious Controversy in Mid-Victorian England*, Newton Abbott, Devon: David & Charles, 1970.
- D., "Death of Dr. Darwin," *NQ*, üçüncü dizi, 10 (1866), 343-44.
- Dance, S. P., "Hugh Cuming (1791-1865), Prince of Collectors," *JSBNH*, 9 (1980), 477-501.
- Darwin, B., "Kent," *Men Only*, 15 (1940), 81-86.
- Darwin, B., *The World That Fred Made: An Autobiography*, Chatto & Windus, 1955.
- Darwin, C., *Journal of Researches into the Geology and Natural History of the Various Countries visited by H.M.S. "Beagle,"* Henry Colburn, 1839; gözden geçirilmiş basım (1845-60), Ward, Lock & Bowden, 1894.
- Darwin, C., *The Structure and Distribution of Coral Reefs*, Smith, Elder, 1842.
- Darwin, C., *Geological Observations on the Volcanic Islands visited during the Voyage of H.M.S. "Beagle,"* Smith, Elder, 1844.
- Darwin, C., *Geological Observations on South America*, Smith, Elder, 1846.
- Darwin, C., *A Monograph on the Sub-Class Cirripedia*, iki cilt, Ray Cemiyeti, 1851-54.
- Darwin, C., *A Monograph on the Fossil Lepadidae, or, Pedunculated Cirripedes of Great Britain*, Paleontoloji Cemiyeti, 1851.
- Darwin, C., *A Monograph on the Fossil Balanidae and Verrucidae of Great Britain*, Paleontoloji Cemiyeti, 1854.
- Darwin, C., *On the Origin of Species by Means of Natural Selection, or the Preservation of Favoured Races in the Struggle for Life*, Murray, 1859.
- Darwin, C., *The Descent of Man, and Selection in relation to Sex*, iki cilt, Murray, 1871; gözden geçirilmiş ikinci basım, 1874.
- Darwin, C., *The Expression of Emotions in Man and Animals*, Murray, 1872.
- Darwin, C., *The Movements and Habits of Climbing Plants*, Murray, 1875.
- Darwin, C., *The Variation of Animals and Plants under Domestication*, gözden geçirilmiş ikinci basım, iki cilt, Murray, 1875.
- Darwin, C., *The Effects of Cross and Self-Fertilisation in the Vegetable Kingdom*, Murray, 1876.
- Darwin, C., *The Various Contrivances by which Orchids are Fertilised by Insects*, ikinci basım, Murray, 1876.
- Darwin, C., *The Different Forms of Flowers on Plants of the Same Species*, Murray, 1877.
- Darwin, C., *The Formation of Vegetable Mould, through the Action of Worms, with Observations on Their Habits*, Murray, 1881.
- Darwin, F. (haz.), *The Life and Letters of Charles Darwin, including an Autobiographical Chapter*, üç cilt, Murray, 1887.
- Darwin, F., "The Botanical Work of Darwin," *Annals of Botany*, 13 (1899), ix-xix.
- Darwin, F., "Darwin's Work on the Movements of Plants," Seward, *Darwin and Modern Science* içinde, 385-400.
- Darwin, F. (haz.), *The Foundations of the "Origin of Species": Two Essays written in 1842 and 1844*, Cambridge: U.P.'de, 1909.
- Darwin, F., "FitzRoy and Darwin, 1831-36," *Nature*, 88 (1912), 547-48.
- Darwin, F., *Rustic Sounds and Other Studies in Literature and Natural History*, Murray, 1917.
- Darwin, F., *Springtime and Other Essays*, Murray, 1920.
- Darwin, F. and Seward, A. C. (haz.), *More Letters of Charles Darwin: A Record of His Work in a Series of Hitherto Unpublished Letters*, iki cilt, Murray, 1903.
- Darwin, G., "Marriages between First Cousins in England and Their Effects," *Fortnightly Review*, yeni dizi, 18 (1875), 22-41.
- Darwin, L., "Memories of Down House," *Nineteenth Century*, 106 (1929), 118-23.
- David, D., *Intellectual Women and Victorian Patriarchy: Harriet Martineau, Elizabeth Barrett Browning*, George Eliot, Macmillan, 1987.

- Davidoff, L. ve Hall, C., *Family Fortunes: Men and Women of the English Middle Class, 1780-1850*, Hutchinson, 1987.
- [Dawkins, W. B.], "Darwin on Variation of Animals and Plants," *ER*, 128 (1868), 414-450.
- [Dawkins, W. B.], "Darwin on the Descent of Man," *ER*, 134 (1871), 195-235.
- De Beer, G., "Further Unpublished Letters of Charles Darwin," *AS*, 14 (1958), 83-115.
- De Beer, G., "Darwin's Journal," *BBMNH*, 2 (1959), 1-21.
- De Beer, G., "Some Unpublished Letters of Charles Darwin," *NR*, 14 (1959), 12-66.
- De Beer, G., *Charles Darwin: Evolution by Natural Selection*, New York: Doubleday, 1964.
- De Beer, G., "The Darwin Letters at Shrewsbury School," *NR*, 23 (1968), 68-85.
- De Morgan, S. E. (haz.), *Memoir of Augustus de Morgan*, Longmans vd., 1882.
- Dean, D. R., " 'Through Science to Despair': Geology and Victorians," *Paradis ve Postlewait, Victorian Science* içinde, 111-36.
- Dell, R. S., "Social and Economic Theories and Pastoral Concerns of a Victorian Archbishop," *Journal of Ecclesiastical History*, 16 (1965), 196-208.
- Dempster, W. J., *Patrick Matthew and Natural Selection*, Edinburgh: Harris, 1983.
- Denton's Ilkley Directory, Guide Book, and Almanac, Ilkley, Yorks.: Denton, 1871.
- D'Orbigny, A., "General Considerations regarding the Paleontology of South America compared with that of Europe," *ENPJ*, 35 (1843), 362-72.
- Desmond, A., *Archetypes and Ancestors: Paleontology in Victorian London, 1850-1875*, Blond & Briggs, 1982; Chicago: University of Chicago Press, 1984.
- Desmond, A., "Robert E. Grant: The Social Predicament of a Pre-Darwinian Transmutationist," *JHB*, 17 (1984), 189-223.
- Desmond, A., "Robert E. Grant's Later Views on Organic Development: The Swiney Lectures on 'Palaeozoology', 1853-57," *Archives of Natural History*, 11 (1984), 395-413.
- Desmond, A., "Darwin among the Gentry," *London Review of Books*, 23 Mayıs 1985, s. 9-10.
- Desmond, A., "The Making of Institutional Zoology in London, 1822-1836," *HS*, 23 (1985), 153-85, 223-50.
- Desmond, A., "Artisan Resistance and Evolution in Britain, 1819-1848," *Osiris*, 3 (1987), 77-110.
- Desmond, A., "The Kentish Dog," *London Review of Books*, 15 Ekim 1987, s. 13-14.
- Desmond, A., "Lamarckism and Democracy: Corporations, Corruption and Comparative Anatomy in the 1830s," J. Moore, *History* içinde, 99-130.
- Desmond, A., *The Politics of Evolution: Morphology, Medicine, and Reform in Radical London*, Chicago: University of Chicago Press, 1989.
- Di Gregorio, M. A., "The Dinosaur Connection: A Reinterpretation of T. H. Huxley's Evolutionary View," *JHB*, 15 (1982), 397-418.
- Dickens, C., *Bleak House*, Bradbury & Evans, 1860.
- Duman, D., "The Creation and Diffusion of a Professional Ideology in Nineteenth Century England," *Sociological Review*, yeni dizi, 27 (1979), 113-38.
- Duncan, D., *The Life and Letters of Herbert Spencer*, Williams & Norgate, 1911.
- Dupree, A. H., *Asa Gray, 1810-1888*, New York: Athanaeum, 1968.
- Durant, J., "Scientific Naturalism and Social Reform in the Thought of Alfred Russel Wallace," *BJHS*, 12 (1979), 31-58.
- Durant, J., "The Ascent of Nature in Darwin's Descent of Man," Kohn, *Darwinian Heritage* içinde, 283-306.
- Durant, J. (haz.), *Darwinism and Divinity: Essays on Evolution and Religious Belief*, Oxford: Blackwell, 1985.
- Edsall, N. C., *The Anti-Poor Law Movement, 1843-44*, Manchester: Manchester U. P., 1971.
- Egerton, F. N., "Refutation and Conjecture: Darwin's Response to Sedgwick's Attack on Chambers," *SHPS*, 1 (1970), 176-83.

- Egerton, F. N., "Darwin's Early Reading of Lamarck," *Isis*, 67 (1976), 452-56.
- Egerton, F. N., "Hewett C. Watson, Great Britain's First Phytogeographer," *Huntia*, 3 (1979), 87-102.
- Ellegard, A., *Darwin and the General Reader: The Reception of Darwin's Theory of Evolution in the British Periodical Press, 1859-1872*, Chicago: University of Chicago Press, 1990.
- Elliottson, J. "Reply to the Attacks on Phrenology," *Lancet* 1 (1831-32), 287-94.
- Elliottson, J., "Address Introductory to the Winter Medical Session," *Lancet*, 1 (1832-33), 33-41.
- Elliottson, J., *Human Physiology*, Longman vd., 1835.
- Ellis, I., *Seven against Christ: A Study of "Essays and Reviews"*, Leiden: E. J. Brill, 1980.
- Eng, E., "The Confrontation between Reason and Imagination: The Example of Darwin," *Diogenes*, 95 (1976), 58-67.
- Engels, F., *Dialectics of Nature*, New York: International Publishers, 1963.
- Ensor, R. C. K., *England, 1870-1914*, Oxford: Clarendon Press, 1936.
- [Epps, J.], "Elements of Physiology," *Medico-Chirurgical Review*, 9 (1828), 97-120.
- [Epps, J.], *The Church of England's Apostacy*, Dinnis, 1834.
- [Epps, J.], *Diary of the Late John Epps*, Kent, 1875.
- Ereira, A., *The People's England*, Routledge & Kegan Paul, 1981.
- Erskine, F., "Darwin in Context: The London Years, 1837-1842," doktora tezi, Open University, 1987.
- Essays and Reviews*, dördüncü basım, Longmans vd., 1861.
- Evans, E. J., "Some Reasons for the Growth of English Rural anti-clericalism c. 1750-c.1830," *Past and Present*, no. 66 (1975), 84-109.
- Evans, J., "On Portions of a Cranium and of a Jaw, in the Slab Containing the Fossil Remains of the Archaeopteryx," *Natural History Review*, 5 (1865), 415-21.
- Eve, A. S. Ve Creasey, C. H., *Life and Work of John Tyndall*, Macmillan, 1945.
- Evidence, Oral and Documentary, taken and received by the Commissioners appointed by His Majesty George IV, July 23d, 1826... visiting the Universities of Scotland* (Sözlü ve yazılı kanıtlar, Majesteleri IV. George'un atadığı komisyon üyeleri tarafından... 23 Temmuz 1826'da İskoçya üniversitelerini ziyaretleri sırasında alınmıştır).
- Farr, W., "Medical Reform," *Lancet*, 1 (1839-1840), 105-11.
- Farrar, F. W., *Men I Have Known*, New York: Crowell, 1897.
- Farrar, R., *The Life of Frederic William Farrar*, New York: Crowell, 1904.
- Feuer, L., "Marxian Tragedians: A Death in the Family," *Encounter*, 19 (1962), 23-32.
- Feuer, L., "Is the 'Darwin-Marx Correspondence' Authentic?," *AS*, 32 (1975), 1-12.
- Fielding, K. J., "Froude's Second Revenge: The Carlyles and the Wedgewoods," *Prose Studies*, 4 (1981), 301-16.
- Fiske, J., *Life and Letters of Edward Livingston Youmans: Comprising Correspondence with Spencer, Huxley, Tyndall and Others*, Chapman & Hall, 1894.
- Fiske, J., *The Personal Letters of John Fiske*, Cedar Rapids, IA: Torch Press, 1939.
- Flower, S. S., *List of the Vertebrated Animals exhibited in the Gardens of the Zoological Society of London, 1828-1927*, üç cilt, Zooloji Cemiyeti, 1929.
- Foote, G. W., *Darwin on God*, Progressive Publishing Co., 1889.
- [Forbes, E.], "Vestiges of the Natural History of Creation," *Lancet*, 2 (1844), 265-66.
- [Forbes, E.], *Literary Papers of the Late Professor Edward Forbes*, Reeve, 1855.
- Forrest, D. W., *Francis Galton: The Life and Work of a Victorian Genius*, Elek, 1974.
- Foster, M., ve Lankester, E. R. (haz.), *The Scientific Memoirs of Thomas Henry Huxley*, dört cilt, Macmillan, 1898.
- Francis, M., "Naturalism and William Paley," *History of European Ideas*, 10 (1989), 203-20.
- Freeman, R. B., "Charles Darwin on the Routes of Male Humble Bees," *BBMNH*, 3 (1968), 177-89.

- Freeman, R. B., *The Works of Charles Darwin: An Annotated Bibliographical Handlist*, gözden geçirilmiş ikinci basım, Folkestone, Kent: Dawson, 1977.
- Freeman, R. B., *Charles Darwin: A Companion*, Folkestone, Kent: Dawson, 1978.
- Freeman, R. B., "Darwin's Negro Bird-Stuffer," *NR*, 33 (1978), 83-85.
- Freeman, R. B., *Darwin and Gower Street*, University College of London'da basılmış, 1982.
- Freeman, R. B., "The Darwin Family," *BJLS*, 17 (1982), 9-21.
- Freeman, R. B., *Darwin Pedigrees*, özel basım, 1984.
- Freeman, R. B. ve Gautrey, P. J., "Darwin's Questions about the Breeding of Animals, with a Note on Queries about Expression," *JSBNH*, 5 (1969), 220-25.
- French, R. D., *Antivivisection and Medical Science in Victorian Society*, Princeton, NJ: Princeton U. P., 1975.
- Froude, J. A., *Thomas Carlyle: A History of His Life in London, 1834-1881*, iki cilt, Longmans vd., 1884.
- Gage, A. T. ve Stearn, W. T., *A Bicentenary History of the Linnean Society of London*, Academic Press, 1988.
- Gale, B. G., "Darwin and the Concept of a Struggle for Existence: A Study in the Extrascientific Origins of Scientific Ideas," *Isis*, 63 (1972), 321-44.
- [Gallenga, A.], "The Age We Live in," *Fraser's Magazine*, 24 (1841), 1-15.
- Galton, F., *English Men of Science: Their Nature and Nurture*, Macmillan, 1874.
- Galton, F., *Inquiries into Human Faculty and Its Development*, 1883, Everyman basımı, Dent, tarih yok.
- Galton, F., *Memories of My Life*, Methuen, 1908.
- Gascoigne, J., *Cambridge in the Age of the Enlightenment: Science, Religion and Politics from the Restoration to the French Revolution*, Cambridge: Cambridge U. P., 1989.
- Gasman, D., *The Scientific Origins of National Socialism: Social Darwinism in Ernst Haeckel and the German Monist League*, Macdonald, 1971.
- Gay, P., *The Bourgeois Experience: Victoria to Freud*, cilt 1, *The Education of the Senses*, New York: Oxford U. P., 1984.
- Geikie, A., *Memoir of Sir Andrew Crombie Ramsay*, Macmillan, 1895.
- Geison, G. L., "The Protoplasmic Theory of Life and the Vitalist-Mechanist Debate," *Isis*, 60 (1969), 273-92.
- George, H., *Progress and Poverty: An Inquiry into the Cause of Industrial Depressions, and of Increase of Want with Increase of Wealth – The Remedy*, Kegan Paul vd., 1885.
- Ghiselin, M. T., *The Triumph of the Darwinian Method*, Berkeley: University of California Press, 1969.
- Ghiselin, M. T. ve Jaffe, L. "Phylogenetic Classification in Darwin's Monograph of the Sub-Class Cirripedia," *Systematic Zoology*, 22 (1973), 132-40.
- Gillespie, N. C., "The Duke of Argyll, Evolutionary Anthropology, and the Art of Scientific Controversy," *Isis*, 68 (1977), 40-54.
- Gillespie, N. C., *Charles Darwin and the Problem of Creation*, Chicago: University of Chicago Press, 1979.
- Gillespie, N. C., "Preparing for Darwin: Conchology and Natural Theology in Anglo-American Natural History," *SHB*, 7 (1984), 93-145.
- Gillespie, N. C., "Divine Design and the Industrial Revolution: William Paley's Abortive Reform of Natural Theology," *Isis*, 81 (1990), 214-29.
- Gilley, S., "The Huxley-Wilberforce Debate: A Reconsideration," K. Robbins, haz., *Religion and Humanism içinde*, 325-40, Oxford: Blackwell, Kilise Tarihi Cemiyeti için, 1981.
- Gillispie, C. C., *Genesis and Geology: A Study in the Relations of Scientific Thought, Natural Theology, and Social Opinion in Great Britain, 1790-1850*, Cambridge, MA: Harvard U. P., 1951.

- Glastonbury, M., "Holding the Pens," *Inspiration and Drudgery: Notes on Literature and Domestic Labour in the Nineteenth Century*, 27-48, Women's Research and Resources Centre Publications, 1978.
- Glick, T. F. (haz.), *The Comparative Reception of Darwinism*, Austin: University of Texas Press, 1974.
- Godlee, R. J., "Thomas Wharton Jones," *British Journal of Ophthalmology*, 93 (1921), 97-117, 145-56.
- Golby, J. (haz.), *Culture and Society in Britain, 1850-1890*, Oxford: Oxford U. P., 1986.
- Goodway, D., *London Chartism, 1838-1848*, Cambridge: Cambridge U. P., 1982.
- Goodwin, H., "Funeral Sermon for Charles Darwin," *Walks in the Region of Science and Faith*, 297-310, Murray, 1883.
- Gordon, E. O., *The Life and Correspondence of William Buckland*, Murray, 1894.
- Gould, J., *The Birds of Europe*, yazar için yapılmış basım, 1837.
- Gould, J., "Mr. Darwin's Collection of Birds, a series of Ground Finches," *PZSL*, 5 (1837), 4-7.
- Gould, S. J., "Darwin and the Captain," *Natural History*, Ocak 1976, s. 32-34.
- Gould, S. J., "Darwin's Delay," *Ever Since Darwin*, 21-27, New York: Norton, 1977.
- Gould, S. J., *Ontogeny and Phylogeny*, Cambridge, MA: Harvard U.P., 1977.
- Graber, R. B. ve Miles, L. P., "In Defence of Darwin's Father," *HS*, 26 (1988), 97-102.
- Graham, W., *The Creed of Science: Religious, Moral and Social*, Kegan Paul, 1881.
- Grant, A., *The Story of the University of Edinburgh during its first Three Hundred Years*, iki cilt, Longmans vd., 1884.
- Grant, R. E., *Dissertatio Physiologica Inauguralis, de Circuito Sanguinis in Foetu*, Edinburgh: Ballantyne, 1814.
- Grant, R. E., "Notice of a New Zoophyte (*Cliona celata*, Gr.), from the Firth of Fort h," *ENPJ*, 1 (1826), 78-81.
- Grant, R. E., "On the Structre and Nature of the *Spongilla friabilis*," *Edinburgh Philosophical Journal*, 14 (1826), 270-84.
- Grant, R. E., "Notice regarding the Ova of the *Pontobdella muricata*, Lam.," *Edinburgh Journal of Science*, 7 (1827), 121-25.
- ? [Grant, R. E.], "Of the Changes which Life has Experienced on the Globe," *ENPJ*, 3 (1827), 298-301.
- Grant, R. E., *On the Study of Medicine*, Taylor, 1833.
- Grant, R. E., *Tabular View of the Primary Divisions of the Animal Kingdom*, Walton & Maberly, 1861.
- Grant, Duff, [U.], *The Life-Work of Lord Avebury (Sir John Lubbock)*, 1834-1913, Watts, 1924.
- Gray, A., *Natural Selection Not Inconsistent with Natural Theology: A Free Examination of Darwin's Treatise on the Origin of Species and of its American Reviewers*, Trübner, 1861.
- Grayson, D. K., *The Establishment of Human Antiquity*, New York: Academic Press, 1983.
- Green, J. H., *An Address delivered in King's College, London, at the Commencement of the Medical Session*, (Londra'da King's College'da Tıp Oturumunun Açılışında yapılan konuşma, 1 Ekim 1832), Fellowes, 1832.
- Greene, J. C., "Reflections on the Progress of Darwin Studies," *JHB*, 8 (1975), 243-73.
- Greene, J. C., *Science, Ideology and World View: Essays in the History of Evolutionary Ideas*, Berkeley: University of California Press, 1981.
- Gregory, F., *Scientific Materialism in Nineteenth Century Germany*, Dordrecht, Hollanda: Reidel, 1977.
- Grinnell, G., "The Rise and Fall of Darwin's First Theory of Transmutation," *JHB*, 7 (1974), 259-73.
- Groeben, C. (haz.), *Charles Darwin - Anton Dohrn Correspondence*, Napoli: Macchiaroli, 1982.
- Grove, W. R., *The Correlation of Physical Forces... followed by a Discourse on Continuity*, beşinci basım, Longmans vd., 1867.

- Gruber, H. E., *Darwin on Man: A Psychological Study of Scientific Creativity, together with Darwin's Early and Unpublished Notebooks*, yazıya döken ve açıklamalar getiren Paul H. Barrett, New York: Dutton, 1974.
- Gruber, H. E., "Going the Limit: Toward the Construction of Darwin's Theory (1832-1839)," Kohn, *Darwinian Heritage* içinde, 9-34.
- Gruber, H. E. ve Gruber, V., "The Eye of Reason: Darwin's Development during the Beagle Voyage," *Isis*, 53 (1962), 186-200.
- Gruber, J. W., *A Conscience in Conflict: The Life of St. George Jackson Mivart*, New York: Temple University Publications / Columbia U. P., 1960.
- Gruber, J. W., "Who was the Beagle's Naturalist?" *BJHS*, 4 (1969), 266-82.
- Günther, A. E., *The Founders of Science at the British Museum, 1753-1900*, Halesworth, Suffolk: Halesworth, 1980.
- Haeckel, E., *Generelle Morphologie der Organismen: Allgemeine Grundzüge der organischen Formenwissenschaft, mechanisch begründet durch die von Charles Darwin reformirte Descendenz-Theorie*, iki cilt, Berlin: Reimer, 1866.
- Haeckel, E., *The History of Creation; or, the Development of the Earth and Its Inhabitants by the Action of Natural Causes*, iki cilt, New York: Appleton, 1876.
- Haight, G. S., *George Eliot and John Chapman, with Chapman's Diaries*, ikinci basım, Hamden, CT: Archon, 1969.
- Halcombe, J. J., "The Curate Question," J. J. Halcombe (haz.), *The Church and Her Curates: A Series of Essays on the Need for More Clergy and the Best Means of Supporting Them*, 17-36, Gardner, 1874.
- Halevy, E., *The Triumph of Reform, 1830-1841*, Benn, 1950.
- Halevy, E., *A History of English People in 1815*, Ark, 1987.
- Hall, A. R., *The Abbey Scientists*, Nicholson, 1966.
- [Hall, B.J.], "Voyages of Captains King and Fitzroy," *ER*, 69 (1839), 467-93.
- Hammond, J. L., *Gladstone and the Irish Nation*, yeniden basım, Cass, 1964.
- Hare, J. C. (haz.), *Essays and Tales by John Sterling*, iki cilt, Parker, 1848.
- Harrison, J. F. C., *Early Victorian Britain, 1832-51*, Fontana, 1979.
- Harrison, J. F. C., "Early English Radicals and the Medical Fringe," W. F. Bynum ve R. Porter (haz.), *Medical Fringe and Medical Orthodoxy, 1750-1850* içinde, 198-215, Croom Helm, 1987.
- Hart, A. T., *The Country Priest in English History*, Phoenix House, 1959.
- Hart, A. T., *The Curate's Lot: The Story of the Unbenefited English Clergy*, Newton Abbot, Devon: Country Book Club, 1971.
- Hart, A. T., *The Parson and The Publican*, New York: Vantage Press, 1983.
- Harvie, C., Martin, G., ve Scharf, A. (haz.), *Industrialisation and Culture, 1830-1914*, Macmillan, 1970.
- Healey, E., *Wives of Fame: Mary Livingstone, Jenny Marx, Emma Darwin, Sidgwick & Jackson*, 1986.
- Helmstädter, R. J., "W. R. Greg: A Manchester Creed," Helmstädter ve Lightman, *Victorian Faith* içinde, 187-222.
- Helmstädter, R. J. ve Lightman, B. (haz.), *Victorian Faith in Crisis: Essays on Continuity and Change in Nineteenth Century Religious Belief*, Macmillan, 1990.
- Herbert, S., "Darwin, Malthus, and Selection," *JHB*, 4 (1971), 209-17.
- Herbert, S., "The Place of Man in the Development of Darwin's Theory of Transmutation. Part 1. To July 1837," *JHB*, 7 (1974), 217-58.
- Herbert, S., "The Place of Man in the Development of Darwin's Theory of Transmutation. Part 2," *JHB*, 10 (1977), 155-227.
- Herbert, S. (haz.), *The Red Notebook of Charles Darwin*, Ithaca, New York: Cornell U. P., 1980.
- Herbert, S., "Darwin the Young Geologist," Kohn, *Darwinian Heritage* içinde, 483-510.

- Herschel, J. F. W., *A Preliminary Discourse on the Study of Natural Philosophy*, yeni basım, Longman vd., 1830.
- Heyck, T. W., *The Transformation of Intellectual Life in Victorian England*, Croom Helm, 1982.
- Hill, F., "Squire and Parson in Early Victorian Lincolnshire," *History*, 58 (1973), 337-49.
- Hilton, B., *The Age of Atonement: The Influence of Evangelicalism on Social and Economic Thought, 1785 - 1865*, Oxford: Clarendon Press, 1988.
- Himmelfarb, G., *Darwin and the Darwinian Revolution*, Chatto & Windus, 1959.
- Historical and Descriptive Catalogue of the Darwin Memorial at Downe House*, Downe, Kent, Edinburgh: Livingstone, 1969.
- Hobsbawm, E. J. ve Rude, G., *Captain Swing*, Lawrence & Wishart, 1969.
- Hodge, M. J. S., "Lamarck's Science of Living Bodies," *BJHS*, 5 (1971), 323-52.
- Hodge, M. J. S., "The Universal Gestation of Nature: Chambers' *Vestiges and Explanations*," *JHB*, 5 (1972), 127-51.
- Hodge, M. J. S., "England," Glick, *Comparative Reception* içinde, 1-31.
- Hodge, M. J. S., "Darwin and the Laws of the Animate Part of the Terrestrial System (1835-37): On the Lyellian Origins of his Zoonomical Explanatory Program," *SHB*, 6 (1983), 1-106.
- Hodge, M. J. S., "Darwin, Species and the Theory of Natural Selection," S. Attan vd., *Histoire du concept d'espèce dans les sciences de la vie*, 227-52, Paris: Fondation Singer-Polignac, 1985.
- Hodge, M. J. S., "Darwin as a Lifelong Generation Theorist," Kohn, *Darwinian Heritage* içinde, 207-43.
- Hodge, M. J. S. ve Kohn, D., "The Immediate Origins of Natural Selection," Kohn, *Darwinian Heritage* içinde, 185-206.
- Hole, R., *Pulpits, Politics and Public Order in England, 1760-1832*, Cambridge: Cambridge U. P., 1989.
- Holt, R. V., *The Unitarian Contribution to Social Progress in England*, gözden geçirilmiş ikinci basım, Lindsey Press, 1952.
- Holyoake, G. J., *Sixty Years of an Agitator's Life*, üçüncü basım, iki cilt, Unwin, 1906.
- Hooker, J. D., *Himalayan Journals: Notes of a Naturalist in Bengal, the Sikkim and Nepal Himalayas, the Khasia Mountains, &c.*, ikinci basım, iki cilt, Murray, 1855.
- Hooker, J. D., "Address of Joseph D. Hooker...," BAAS (Norwich 1868), 1869, s. lviii-lxxv.
- Hooker, J. D., "Reminiscences of Darwin," *Nature*, 60 (1899), 187-88.
- Howarth, O. J. R. ve Howarth, E. K., *A History of Darwin's Parish*, Downe, Kent, Southampton: Russell, [1933].
- Hughes, R. E., "Alfred Russel Wallace: Some Notes on the Welsh Connection," *BJHS*, 22 (1989), 401-418.
- Hull, D. L., *Darwin and His Critics: The Reception of Darwin's Theory of Evolution by the Scientific Community*, Chicago: University of Chicago Press, 1983.
- Hutchinson, H. G., *Life of Sir John Lubbock, Lord Avebury*, iki cilt, Macmillan, 1914.
- Huxley, L., *Life and Letters of Sir Joseph Dalton Hooker, O. M., G.C.S.I., based on materials collected and arranged by Lady Hooker*, iki cilt, Murray, 1918.
- Huxley, L., "The Home Life of Charles Darwin," *The R. P. A. Annual for 1921*, 3-9, Watts, 1921.
- [Huxley, T. H.], "The Vestiges of Creation," *British and Foreign Medico-Chirurgical Review*, 13 (1854), 425-39.
- Huxley, T. H., "Comparative Literature: Science," *Westminster Review*, yeni dizisi, 7 (1855), 241-47.
- Huxley, T. H., "On Certain Zoological Arguments Commonly adduced in favour of the Hypothesis of the Progressive Development of Animal Life in Time," Foster ve Lankester, *Scientific Memoirs* içinde, 1:300-304.
- Huxley, T. H., "Lectures on General Natural History, Lecture XII. The Cirripedia," *Medical Times and Gazette*, 15 (1857), 238-41.

- Huxley, T. H., "Man and the Apes," *Athenaeum*, 30 Mart ve 13 Nisan 1861, s. 433, 498.
- Huxley, T. H., *On Our Knowledge of the Causes of the Phenomena of Organic Nature*, Hardwicke, 1862.
- Huxley, T. H., "Criticisms on 'The Origin of Species,'" *Natural History Review*, 4 (1864), 566-80.
- Huxley, T. H., "The Natural History of Creation," *Academy*, 1 (1869), 13-14, 40-43.
- Huxley, T. H., "On Descartes' 'Discourse Touching the Method of Using One's Reason Rightly, and of Seeking Scientific Truth,'" *Macmillan's Magazine*, 22 (1870), 69-80.
- Huxley, T. H., "Introductory Notice," T. H. Huxley vd. içinde, *Charles Darwin: Memorial Notices reprinted from 'Nature'*, [ix]-xiii. Macmillan, 1882.
- Huxley, T. H., *Darwiniana*, Macmillan, 1893.
- Huxley, T. H., *Method and Results*, Macmillan, 1893.
- Huxley, T. H., *Science and Education*, Macmillan, 1893.
- Huxley, T. H., *Discourse Biological and Geological*, Macmillan, 1894.
- Hyman, S. E., "A Darwin Sidelight: The Shape of the Young Man's Nose," *Atlantic Monthly*, 220 (1967), 96-104.
- Irvine, W., *Apes, Angels, and Victorians: Darwin, Huxley, and Evolution*, New York: McGraw-Hill, 1955.
- Jackson, P., *George Scharf's London: Sketches and Watercolours of a Changing City, 1820-1850*, Murray, 1987.
- Jacyna, L. S., "Immanence or Transcendance: Theories of Life and Organization in Britain, 1790-1835," *Isis*, 74 (1983), 311-29.
- [Jameson, R.J.], "Observations on the Nature and Importance of Geology," *ENPJ*, 1 (1826), 293-302.
- Jardine, W., *Memoirs of Hugh Edwin Strickland*, Van Voorst, 1858.
- Jenkin, H. C. Fleeming, "The Origin of Species," *North British Review*, 46 (1867), 277-318.
- Jenkins, M., *The General Strike of 1842*, Lawrence & Wishart, 1980.
- Jennings, H., *Pandaemonium, 1660-1886: The Coming of the Machine as seen by Contemporary Observers*, Ed. M. Jennings ve C. Madge, Deutsch, 1985.
- Jensen, J. V., "The X Club: Fraternity of Victorian Scientists," *BJHS*, 5 (1970), 63-72.
- Jensen, J. V., "Return to the Wilberforce-Huxley Debate," *BJHS*, 21 (1988), 161-79.
- Jenyns, Leonard, *bakiniz Blomefield*, Leonard.
- Jesperson, P. H., "Charles Darwin and Dr. Grant," *Lychnos* (1948-1949), 159-67.
- Johnston, J. O., *Life and Letters of Henry Parry Liddon*, Longmans vd., 1904.
- Jones, G., "The Social History of Darwin's Descent of Man," *Economy and Society*, 7 (1978), 1-23.
- Jones, H. F., *Samuel Butler, Author of Erewhon (1835-1902): A Memoir*, iki cilt, Macmillan, 1920.
- Jordan, D. S., *The Days of a Man: Being Memories of a Naturalist, Teacher, and Minor Prophet of Democracy*, iki cilt, Yonkers-on-Hudson, New York: World Book, 1922.
- Judd, J. W., *The Coming of Evolution: The Story of a Great Revolution in Science*, Cambridge: Cambridge U. P., 1910.
- Keegan, R. T. ve Gruber, H. E., "Love, Death, and Continuity in Darwin's Thinking," *JHBS*, 19 (1983), 15-30.
- Keith, A., "Neglected Darwin," *The R.P.A. Annual for 1923*, 3-9, Watts, 1923.
- Keith, A., *Darwin Revalued*, Watts, 1955.
- Kelly, A., *The Descent of Darwin: The Popularization of Darwinism in Germany, 1860-1914*, Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1981.
- Keynes, M., *Leonard Darwin, 1850-1943*, Cambridge: üniversitenin yayinevinde basılmış, 1943.
- Keynes, R. D. (haz.), *The Beagle Record: Selections from the Original Pictorial Records and Written Accounts of the Voyage of H.M.S. "Beagle"*, Cambridge: Cambridge U. P., 1979.
- Keynes, R. D. (haz.), *Charles Darwin's "Beagle" Diary*, Cambridge: Cambridge U. P., 1988.
- King, W., "The Reputed Fossil Man of the Neanderthal," *Quarterly Journal of Science*, 1 (1864), 88-97.

- King-Hele, D., *Doctor of Revolution: The Life and Genius of Erasmus Darwin*, Faber & Faber, 1977.
- King-Hele, D. (haz.), *The Letters of Erasmus Darwin*, Cambridge: Cambridge U. P., 1981.
- [Kingsley, F.], *Charles Kingsley: His Letters and Memories of His Life*, iki cilt, King, 1877.
- Kirby, W., "Introductory Address," *Zoological Journal*, 2 (1825), 1-8.
- Kirsop, W., "W. R. Greg and Charles Darwin in Edinburgh and After – An Antipodean Gloss," *Transactions of the Cambridge Bibliographical Society*, 7 (1979), 376-90.
- Knight, C., *London*, altı cilt, Knight, 1841-44.
- Kohn, D., "Theories to Work By: Rejected Theories, Reproduction, and Darwin's Path to Natural Selection," *SHB*, 4 (1980), 67-170.
- Kohn, D., "On the Origin of the Principle of Diversity," *Science*, 213 (1981), 1105-108.
- Kohn, D. (haz.), *The Darwinian Heritage*, Princeton, New Jersey: Princeton U. P., 1985.
- Kohn, D., "Darwin's Principle of Divergence as Internal Dialogue," Kohn, *Darwinian Heritage* içinde, 245-57.
- Kohn, D., "Darwin's Ambiguity: The Secularization of Biological Meaning," *BJHS*, 22 (1989), 215-39.
- Kohn, D., Smith, S. ve Stauffer, R. C., "New Light on The Foundations of the Origin of the Species: A Reconstruction of the Archival Record," *JHB*, 15 (1982), 419-42.
- Kottler, M. J., "Alfred Russel Wallace, the Origin of Man, and Spiritualism," *Isis*, 65 (1974), 145-92.
- Kottler, M. J., "Charles Darwin's Biological Species Concept and Theory of Geographic Speciation: The Transmutation Notebooks," *AS*, 35 (1978), 275-97.
- Kottler, M. J., "Charles Darwin and Alfred Russel Wallace: Two Decades of Debate over Natural Selection," Kohn, *Darwinian Heritage* içinde, 367-432.
- Krause, E., *Erasmus Darwin... with a Preliminary Notice by Charles Darwin*, çeviren W. S. Dallas, Murray, 1879.
- La Vergata, A., "Images of Darwin: A Historiographic Overview," Kohn, *Darwinian Heritage* içinde, 901-72.
- Lansbury, C., "Gynaecology, Pornography, and the Antivivisection Movement," *VS*, 28 (1985), 413-37.
- Lefebvre, J. P. (haz.), *Marx-Engels: Lettres sur les sciences de la nature*, Paris: Editions Sociales, 1973.
- LeMahieu, D. L., *The Mind of William Paley: A Philosopher and His Age*, Lincoln: University of Nebraska Press, 1976.
- Lenoir, T., "The Darwin Industry," *JHB*, 20 (1987), 115-30.
- Lewes, G. H., "Hereditary Influence, Animal and Human," *Westminster Review*, 66 (1856), 135-62.
- Liddon, H. P., *The Recovery of St. Thomas: A Sermon preached in St. Paul's Cathedral on the Second Sunday after Easter, April 23rd 1882, with a Prefatory Note on the Late Mr. Darwin*, Rivingstons, 1882.
- Lightman, B., *The Origins of Agnosticism: Victorian Unbelief and the Limits of Knowledge*, Baltimore, MD: Johns Hopkins U. P., 1987.
- Litchfield, H. (doğum soyadı Darwin), *Richard Buckley Litchfield: A Memoir written for His Friends*, Cambridge: Üniversitenin yayinevinde basılmış, 1910.
- Litchfield, H. (doğum soyadı Darwin), *Emma Darwin: A Century of Family Letters*, 1792-1896, iki cilt, Murray, 1915; özel basım, Cambridge: Üniversitenin yayinevinde basılmış, 1904.
- Loewenberg, B. J. (haz.), *Calendar of the Letters of Charles Robert Darwin to Asa Gray*, Wilmington, DE: Scholarly Resources, 1973.
- Lorimer, D. A., *Colour, Class and the Victorians: English Attitudes to the Negro in the Mid-Nineteenth Century*, Leicestersr U. P., 1978.
- Lucas, J. R., "Wilberforce and Huxley: A Legendary Encounter," *Historical Journal*, 22 (1979), 313-30.

- Lurie, E., *Louis Agassiz: A Life in Science*, Chicago: University of Chicago Press, 1960.
- Lyell, Charles, *Principles of Geology*, üç cilt, Murray, 1830-33.
- Lyell, Charles, "Address to the Geological Society," *PGSL*, 2 (1837), 479-523.
- Lyell, Charles, "Anniversary Address," *QJGS*, 7 (1851), xxxii-lxxvi.
- Lyell, Charles, *The Geological Evidences of the Antiquity of Man, with Remarks on the Theories of the Origin of Species by Variation*, gözden geçirilmiş ikinci basım, Murray, 1863.
- Lyell, [K. M.], *Life, Letters, and Journals of Sir Charles Lyell*, Bart, iki cilt, Murray, 1881.
- [Lytton, B.], *What Will He Do With It?*, dört cilt, Edinburgh: Blackwood, 1859.
- McCabe, J., *Life and Letters of George Jacob Holyoake*, iki cilt, Watts, 1908.
- McCalman, I., "Unrespectable Radicalism: Infidels and Pornography in Early Nineteenth Century London," *Past and Present*, 104 (1984), 74-110.
- McClachlan, H., *The Unitarian Movement in the Religious Life of England: I. Its Contribution to Thought and Learning, 1700-1900*, Allen & Unwin, 1934.
- Macfarlane, A., *Marriage and Love in England: Modes of Reproduction, 1300-1840*, Oxford: Blackwell, 1986.
- McKendrick, N., "Josiah Wedgwood and Factory Discipline," *Historical Journal*, 4 (1961), 30-55.
- McKendrick, N., "The Role of Science in the Industrial Revolution: A Study of Josiah Wedgwood as a Scientist and Industrial Chemist," M. Teich ve R. Young (haz.), *Changing Perspectives in the History of Science: Essays in Honour of Joseph Needham* içinde, 274-319, Heinemann, 1973.
- MacLeod, R. M., "The X Club: A Social Network of Science in Late-Victorian England," *NR*, 24 (1970), 305-22.
- MacLeod, R. M., "Of Medals and Men: A Reward System in Victorian Science, 1826-1914," *NR*, 26 (1971), 81-105.
- MacLeod, R. M., "The Ayrton Incident: A Commentary on the Relations of Science and Government in England, 1870-73," A. Thackray ve E. Mendelsohn (haz.), *Science and Values: Patterns of Tradition and Change* içinde, 45-78, New York: Humanities Press, 1974.
- MacLeod, R. M., "Evolutionism, Internationalism and Commercial Enterprise in Science: The International Scientific Series, 1871-1910," A. J. Meadows (haz.), *Development of Science Publishing in Europe* içinde, 63-93, Amsterdam: Elsevier, 1980.
- MacLeod, R. M., "Whigs and Savants: Reflections on the Reform Movement in the Royal Society, 1830-48," I. Inkster ve J. Morrell, *Metropolis and Province: Science in British Culture, 1780-1850* içinde, Hutchinson, 1983.
- McMenemey, W. H., "Education and the Medical Reform Movement," F. N. L. Poynter (haz.), *The Evolution of Medical Education in Britain* içinde, 135-54, Pitman, 1966.
- McNeil, M., *Under the Banner of Science: Erasmus Darwin and His Age*, Manchester: Manchester U. P., 1987.
- Malthus, T. R., *An Essay on the Principle of Population; or, a View of Its Past and Present Effects on Human Happiness, with an Inquiry into Our Prospects respecting the Future Removal or Mitigation of the Evils which it occasions*, altıncı basım, iki cilt, Murray, 1826.
- Manier, E., *The Young Darwin and His Cultural Circle: A Study of the Influences which helped shape the Language and Logic of the First Drafts of the Theory of Natural Selection*, Dordrecht, Hollanda: Reidel, 1978.
- Mann, P. G., *Collections for a Life and Background of James Manby Gully, M.D. [Malvern]*: özel olarak Bosbury Press'te basılmıştır, 1983.
- Mansergh, J. F., "Charles Darwin," *NQ*, yedinci dizi, 5 (1883), 46.
- Marchant, J., *Alfred Russel Wallace: Letters and Reminiscences*, iki cilt, Cassell, 1916.
- Marcus, S., *The Other Victorians: A Study of Sexuality and Pornography in Mid-Nineteenth Century England*, New York: Basic Books, 1966.
- Marsh, J., "Charles Darwin – Justice of the Peace in Bromley, Kent," *Justice of the Peace*, 147 (1983), 636-37.

- Marshall, A. J., *Darwin and Huxley in Australia*, Sydney: Hodder & Stoughton, 1970.
- Martin, E., *First Conversation on the Being of God*, Emma Martin tarafından basılmış, 1844.
- Martineau, H., "Right and Wrong in Boston," *London and Westminster Review*, 32 (1838 – 39), 1-59.
- Martineau, H., *Eastern Life, Present and Past*, üç cilt, Moxon, 1848.
- Martineau, H., *Harriet Martineau's Autobiography*, 1877, iki cilt, Virago, 1983.
- Martineau, J., *The Bible: What It Is, and What It Is Not; A Lecture delivered at Paradise Street Chapel, Liverpool, on Tuesday, February 19, 1839*, Liverpool: Willmer & Smith, 1839.
- Marx, K. ve Engels, F., *Selected Correspondence, 1846-1895*, Lawrence & Wishart, 1943.
- Matthew, P., *On Naval Timber and Arboriculture*, Longman, 1831.
- Matthew, P., *Emigration Fields: North America, The Cape, Australia, and New Zealand, describing these Countries, and giving a Comparative View of the Advantages they present to British Settlers*, Edinburgh: Black, 1839.
- Mellersh, H. E. L., *FitzRoy of the Beagle*, Hart-Davis, 1968.
- Memorable Unitarians: Being a Series of Brief Biographical Sketches*, British & Foreign Unitarian Association, 1906.
- Miall, L. C., *The Life and Work of Charles Darwin: A Lecture delivered to the Leeds Philosophical and Literary Society, on February 6th, 1883*, Leeds: Jackson, 1883.
- Middlemiss, J. L., *A Zoo on Wheels: Bostock and Wombwell's Menagerie*, Burton-on-Trent, Staffs.: Dalebrook, 1987.
- Miles, S. J., "Clemence Royer et De l'origine des especes: traductrice ou traîtresse?", *Revue de synthèse*, dördüncü dizi (1989), 61-83.
- Miller, G., "The Death of Charles Darwin," *JHM*, 14 (1959), 529-30.
- Mills, E. I., "A View of Edward Forbes, Naturalist," *Archives of Natural History*, 11 (1984), 365-93.
- Milner, R., "Darwin for the Prosecution, Wallace for the Defense: Part I, How Two Great Naturalists Put the Supernatural on Trial," *North Country Naturalists*, 2 (1990), 19-35.
- Milner, R., "Darwin for the Prosecution, Wallace for the Defense: Part II, Spirit of a Dead Controversy," *North Country Naturalist*, 2 (1990), 37-49.
- [Mivart, St. G.], "Difficulties of the Theory of Natural Selection," *Month*, 11 (1869), 35-53, 134-53, 274-89.
- [Mivart, St. G.], "The Descent of Man," *QR*, 131 (1871), 47-90.
- Mivart, St. G., *On the Genesis of Species*, ikinci basım, Macmillan, 1871.
- Mivart, St. G., *Essays and Criticisms*, iki cilt, Osgood, 1892.
- Mivart, St. G., "Some Reminiscences of Thomas Henry Huxley," *Nineteenth Century*, 42 (1897), 985-98.
- Monsarrat, A., *Thackeray: An Uneasy Victorian*, Cassell, 1980.
- Montgomery, H. E. L., "Emma Darwin," *The Month*, 29 (1963), 288-94.
- Montgomery, W. M., "Germany," Glick, *Comparative Reception* içinde, 81-116.
- Moody, J. W. T., "The Reading of the Darwin and Wallace Papers: An Historical 'Non-Event,'" *JSBNH*, 5 (1971), 474-76.
- Moore, D. T., "Geological Collectors and Collections of the India Museum, London, 1801-79," *Archives of Natural History*, 10 (1982), 399-427.
- Moore, J. R., "Could Darwinism be introduced in France?," *BJHS*, 10 (1977), 246-51.
- Moore, J. R., "On the Education of Darwin's Sons: The Correspondence between Charles Darwin and the Reverend G. V. Reed, 1857-1864," *NR*, 32 (1977), 41-70.
- Moore, J. R., *The Post Darwinian Controversies: A Study of the Protestant Struggle to come to terms with Darwin in Great Britain and America, 1870-1900*, Cambridge: Cambridge U. P., 1979.
- Moore, J. R., "Creation and the Problem of Charles Darwin," *BJHS*, 14 (1981), 189-200.

- Moore, J. R., "Charles Darwin Lies in Westminster Abbey," *BJLS*, 17 (1982), 97-113.
- Moore, J. R., "1859 and All That: Remaking the Story of Evolution-and-Religion," Chapman ve Duval, *Charles Darwin* içinde, 167-94.
- Moore, J. R., "On Revolutionizing the Darwin Industry: A Centennial Retrospect," *Radical Philosophy*, no. 37 (1984), 13-22.
- Moore, J. R., "Darwin of Down: The Evolutionist as Squarson-Naturalist," Kohn, *Darwinian Heritage* içinde, 435-81.
- Moore, J. R., "Darwin's Genesis and Revelations," *Isis*, 76 (1985), 570-80.
- Moore, J. R., "Evangelicals and Evolution: Henry Drummond, Herbert Spencer, and the Naturalization of the Spiritual World," *Scottish Journal of Theology*, 38 (1985), 383-417.
- Moore, J. R., "Herbert Spencer's Henchmen: The Evolution of Protestant Liberals in Late Nineteenth Century America," Durant, *Darwinism* içinde, 76-100.
- Moore, J. R., "Crisis without Revolution: The Ideological Watershed in Victorian England," *Revue de synthèse*, dördüncü dizi, (1986), 53-78.
- Moore, J. R., "Socializing Darwinism: Historiography and the Fortunes of a Phrase," L. Levidow (haz.), *Science as Politics* içinde, 38-80, Free Association, 1986.
- Moore, J. R., "Born-Again Social Darwinism," *AS*, 44 (1987), 409-17.
- Moore, J. R. (haz.), *Religion in Victorian Britain*, cilt 3, Sources, Manchester: Manchester U. P., 1988.
- Moore, J. R., "Freethought, Secularism, Agnosticism: The Case of Charles Darwin," G. Parsons (haz.), *Religion in Victorian Britain*, cilt 1, *Traditions*, 274-319, Manchester: Manchester U. P., 1988.
- Moore, J. R., "Darwinizing History: Sociobiology versus Sociology," *BJHS*, 22 (1989), 429-32.
- Moore, J. R. (haz.), *History, Humanity and Evolution: Essays for John C. Greene*, New York: Cambridge U. P., 1989.
- Moore, J. R., "Of Love and Death: Why Darwin 'gave up Christianity,'" J. Moore, *History* içinde, 195-229.
- Moore, J. R., "Theodicy and Society: The Crisis of Intelligentsia," Helmstadter ve Lightman, *Victorian Faith* içinde, 153-86.
- Moore, J. R., "Deconstructing Darwinism: The Politics of Evolution in the 1860s," *JHB*, 24 (1991), 353-408.
- Moore, J. R. vd., *Science and Metaphysics in Victorian Britain*, Milton Keynes, Bucks.: Open U. P., 1981.
- Morley, J., *The Life of William Ewart Gladstone*, üç cilt, Macmillan, 1903.
- Morley, J., *Death, Heaven, and the Victorians*, Pittsburgh, Philadelphia: University of Pittsburgh Press, 1971.
- Morrell, J. B., "Science and Scottish University Reform: Edinburgh in 1826," *BJHS*, 6 (1972), 39-56.
- Morrell, J. B., "London's Institutions and Lyell's Career, 1820-41," *BJHS*, 9 (1976), 132-46.
- Morrell, J. B. ve Thackray, A., *Gentlemen of Science: Early Years of the British Association for the Advancement of Science*, Oxford: Clarendon Press, 1981.
- Morus, I.R., "The Politics of Power: Reform and Regulation in the Work of William Robert Grove," doktora tezi, Cambridge Üniversitesi, 1989.
- Mozley, J. B., "The Argument of Design," *QR*, 127 (1869), 134-76.
- Mudie, R., *The Modern Athens: A Dissection and Demonstration of Men and Things in the Scotch Capital*, Knight & Lacey, 1825.
- Müller, J., *Handbuch der Physiologie des Menschen für Vorlesungen*, Koblenz: Hölscher, 1833-34.
- Murphy, H. R., "The Ethical Revolt against Christian Orthodoxy in Early Victorian England," *American Historical Review*, 60 (1955), 800-817.
- Napier, M., *Selection from the Correspondence of the Late Macvey Napier*, Macmillan, 1879.
- Nash, L. A., "Some Memories of Charles Darwin," *Overland Monthly*, ikinci dizi, 16 (1890), 404-408.

- [Newman, F. W.], *A History of the Hebrew Monarchy from the Administration of Samuel to the Babylonish Captivity*, Chapman, 1847.
- Newman, F. W., *The Soul, Her Sorrows and Her Aspirations: An Essay towards the Natural History of the Soul, as the True Basis of Theology*, ikinci basım, Chapman, 1849.
- Newman, F. W., *Phases of Faith; or, Passages from the History of My Creed*, Chapman, 1850.
- Nicholas, F. W. ve Nicholas, J. M., *Charles Darwin in Australia, with Illustrations and Additional Commentary from Other Members of the 'Beagle's Company, including Conrad Martens, Augustus Earle, Captain FitzRoy, Philip Gidley King, and Syms Covington*, Cambridge: Cambridge U. P., 1989.
- Norton, A., *The Evidences of the Genuineness of the Gospels*, ikinci basım, iki cilt, Chapman, 1847.
- Olby, R. C., "Charles Darwin's Manuscript of Pangenesis," *BJHS*, 1(1963), 251-63.
- Oldroyd, D. R., "How did Darwin arrive at His Theory? The Secondary Literature to 1982," *HS*, 22 (1984), 325-74.
- Oldroyd, D. R. ve Langham, I. (haz.), *The Wider Domain of Evolutionary Thought*, Dordrecht, Hollanda: Reidel, 1983.
- Oppenheim, J., *The Other World: Spiritualism and Physical Research in England, 1850-1914*, Cambridge: Cambridge U. P., 1985.
- Ospovat, D., "Perfect Adaptation and Teleological Explanation: Approaches to the Problem of the History of Life in the Mid-nineteenth Century," *SHB*, 2 (1978), 33-56.
- Ospovat, D., "Darwin after Malthus," *JHB*, 12 (1979), 211-30.
- Ospovat, D., *The Development of Darwin's Theory: Natural History, Natural Theology, and Natural Selection, 1838-1859*, Cambridge: Cambridge U.P., 1981.
- Ospovat, D., "Darwin on Huxley and Divergence: Some Darwin Notes on His Meeting with Huxley, Hooker, and Wollaston in April, 1856," yayınlanmamış daktilo edilmiş metin.
- Owen, R., "On the Osteology of the Chimpanzee and Orang Utan," *Transactions of the Zoological Society* (Londra), 1 (1835), 343-79.
- Owen, R., *Fossil Mammalia*, 1. Kısım, *The Zoology of the Voyage of H.M.S. "Beagle"* (haz.), C. Darwin, Smith, Elder, 1838-40.
- Owen, R., "Report on British Fossil Reptiles, Part 2," BAAS içinde (Plymouth 1841), 1842, s. 60-204.
- Owen, R., "Notices of Some Fossil Mammalia of South America," "Notices and Abstracts" içinde, BAAS (Southampton 1846), 1847, s. 65-66.
- Owen, R., "Osteological Contributions to the Natural History of the Chimpanzee (*Troglodytes*, *Geoffroy*), including the description of the Skull of a large species (*Troglodytes Gorilla*, *Savage*), M.D. Thomas S. Savage tarafından Batı Afrika'da Gabon bölgesinde keşfedilmiş," *Transactions of the Zoological Society* (Londra), 3 (1849), 381-422.
- [Owen, R.], "Lyell – on Life and its Successive Development," *QR*, 89 (1851), 412-51.
- Owen, R., "On the Anthropoid Apes," BAAS içinde (Liverpool 1854), 1855, kısım iki, s. 111-13.
- Owen, R., "On the Characters, Principles of Division, and Primary Groups of the Class Mammalia," *Journal of the Proceedings of the Royal Institution*, 3 (1859), 109-16.
- Owen, R., "Presidential Address," BAAS içinde (Leeds 1858), 1859, xlxi-cx.
- Owen, R., "Summary of the Succession in Time and Geographical Distribution of Recent and Fossil Mammalia," *Proceedings of the Royal Institution*, 3 (1859), 109-16.
- Owen, R., *Palaeontology; or, A Systematic Summary of Extinct Animals and Their Geological Relations*, Edinburgh: Black, 1860.
- Owen, R., "The Gorilla and the Negro," *Athenaeum*, 23 Mart 1861, s. 395-96.
- Owen, R., "Ape-Origin of Man as Tested by the Brain," *Athenaeum*, 21 Şubat 1863, s. 262-63.
- Owen, R., *Monograph on the Aye-Aye*, Taylor & Francis, 1863.
- Owen, R., "On the Archaeopteryx of Von Meyer, with a Description of the Fossil Remains of a Long-Tailed Species, from the Lithographic Slate of Solenhofen," *Philosophical Transactions of the Royal Society*, 153 (1863), 33-47.

- Owen, R., *On the Anatomy of Vertebrate*, üç cilt, Longmans vd., 1866-68.
- [Owen, R.J.], *Zoologus*, "The Fate of the 'Jardin d'Acclimatation' during the Late Sieges of Paris," *Fraser's Magazine*, yeni dizi, 5 (1872), 17-22.
- Owen, R. S. (haz.), *The Life of Richard Owen*, iki cilt, Murray, 1894.
- Paley, W., *The Principles of Moral and Political Philosophy*, 1785, 17. basım, iki cilt, J. Faulder için basılmış, 1810.
- Paley, W., *A View of the Evidences of Christianity*, üçüncü basım, iki cilt, R. Faulder için basılmış, 1795.
- Paley, W., *Natural Theology; or, Evidences of the Existence and Attributes of the Deity, collected from the Appearances of Nature*, 1802, beşinci basım, R. Faulder için basılmış, 1803.
- Pancaldi, G., *Darwin in Italia: Impresa scientifica e frontiere culturali*, Bologna: Il Mulino, 1983.
- Paradis, J. G., T. H. Huxley: *Man's Place in Nature*, Lincoln: University of Nebraska Press, 1978.
- Paradis, J. G., "Darwin and Landscape," Paradis ve Postlewait, *Victorian Science* içinde, 85-110.
- Paradis, J. G. ve Postlewait, T. (haz.), *Victorian Science and Victorian Values: Literary Perspectives*, New Brunswick, New Jersey: Rutgers U. P., 1985.
- Parker, R., *Town and Gown: The 700 Years' War in Cambridge*, Cambridge: Stephens, 1983.
- Parodiz, J. J., *Darwin in the New World*, Leiden: Brill, 1981.
- Parry, J. P., *Democracy and Religion: Gladstone and the Liberal Party, 1867-75*, Cambridge: Cambridge U. P., 1986.
- Parry, N. ve Parry, J., *The Rise of the Medical Profession: A Story of Collective Social Mobility*, Crom Helm, 1976.
- Paston, G., *At John Murray's: Records of a Literary Circle, 1843-1892*, Murray, 1932.
- Paul, D. B., "The Selection of the 'Survival of the Fittest,'" *JHB*, 21 (1988), 411-24.
- Pauly, P. J., "Samuel Butler and His Darwinian Critics," *VS*, 25 (1982), 161-80.
- Peacock, G., *Observations on the Statutes of the University of Cambridge*, Parker, 1841.
- Pearson, K., *The Life, Letters, and Labours of Francis Galton*, üç cilt, dördüncüde, Cambridge: Cambridge U. P., 1914-30.
- Peckham, M. (haz.), *The Origin of Species by Charles Darwin: A Variorum Text*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1959.
- Pennington, E. L., "Charles Darwin and Foreign Missions," *Georgia Review*, 1 (1947), 1-9.
- Peterson, M. J., "Gentleman and Medical Men: The Problem of Professional Recruitment," *Bulletin of the History of Medicine*, 58 (1984), 457-73.
- Poore, G. V., "Robert Edmont Grant," *University College Gazette*, 2/34 (Mayıs 1901), 190-91.
- Pope-Hennessy, J., *Monckton Milnes: The Years of Promise, 1809-1851*, Constable, 1949.
- Porter, D. M., "Charles Darwin's Plant Collections from the Voyage of the Beagle," *JSBNH*, 9 (1980), 515-25.
- Porter, D. M., "The Beagle Collector and His Collections," Kohn, *Darwinian Heritage* içinde, 973-1019.
- Porter, R., "Gentlemen and Geology: The Emergence of a Scientific Career, 1660-1920," *Historical Journal*, 21 (1978), 809-36.
- Porter, R., "Erasmus Darwin: Doctor of Evolution?," J. Moore, *History* içinde, 36-69.
- Portlock, J. E., "Anniversary Address of the President," *QJGS*, 13 (1857), xxvi-cxlv.
- Portlock, J. E., "Anniversary Address of the President," *QJGS*, 14 (1858), xxiv-clxiii.
- Poulton, E. B., *Charles Darwin and the Theory of Natural Selection*, Cassell, 1896.
- Poynter, F. N. L., "John Chapman (1821-1894): Publisher, Physician, and Medical Reformer," *JHM*, 5 (1950), 1-22.
- Prete, F. R., "The Conundrum of the Honey Bees: One Impediment to the Publication of Darwin's Theory," *JHB*, 23 (1990), 271-90.
- Preyer, R. O., "The Romantic Tide Reaches Trinity: Notes on the Transmission and Diffusion of New Approaches to Traditional Studies at Cambridge, 1820-1840," Paradis ve Postlewait, *Victorian Science* içinde, 39-68.

- Prichard, J. C., "On the Extinction of Human Races," *ENPJ*, 28 (1840), 166-70.
- Prothero, G., *The Arnour of Light, and Other Sermons preached before the Queen*, gözden geçirip hazırlayan Rowland E. Prothero, Rivingstons, 1888.
- Prothero, G., *Arthur Penrhyn Stanley: A Sermon*, Macmillan, 1881.
- Pusey, E. B., *Un-science, Not Science, Adverse to Faith: A Sermon preached before the University of Oxford*, Oxford: Parker, 1878.
- Rachootin, S. P., "Owen and Darwin Reading a Fossil: *Macrauchenia* in a Boney Light;" Kohn, *Darwinian Heritage* içinde, 155-83.
- Raumer, F. von, *England in 1835*, üç cilt, Murray, 1836.
- Raverat, G., *Period Piece: A Cambridge Childhood*, Faber & Faber, 1952.
- Rawnsley, H. D., *Harvey Goodwin, Bishop of Carlisle: A Biographical Memoir*, Murray, 1896.
- Rehbock, P. F., "Huxley, Haeckel, and the Oceanographers: The Case of *Bathybius Haeckelii*," *Isis*, 66 (1975), 504-33.
- Rehbock, P. F., *The Philosophical Naturalist: Themes in Early Nineteenth-Century British Biology*, Madison: University of Wisconsin Press, 1983.
- Reid, T. W., *The Life, Letters and Friendships of Richard Monckton Milnes, First Lord Houghton*, ikinci basım, iki cilt, Cassell, 1890.
- Report on Spiritualism of the Committee of the London Dialectical Society, together with the Evidence, Oral and Written, and a Selection from the Correspondence*, Longmans vd., 1871.
- Richards, E., "Darwin and the Descent of Woman;" Oldroyd ve Langham, *Wider Domain* içinde, 57-111.
- Richards, E., "A Question of Property Rights: Richard Owen's Evolutionism Reassessed," *BJHS*, 20 (1987), 129-71.
- Richards, E., "Huxley and Woman's Place in Science: The 'Woman Question' and the Control of Victorian Anthropology," J. Moore, *History* içinde, 253-84.
- Richards, E., "The 'Moral Anatomy' of Robert Knox: The Interplay between Biological and Social Thought in Victorian Scientific Naturalism," *JHB*, 22 (1989), 373-436.
- Richards, R. J., "Instinct and Intelligence in British Natural Theology: Some Contributions to Darwin's Theory of the Evolution of Behaviour," *JHB*, 14 (1981), 193-230.
- Richards, R. J., "Darwin and the Biologizing of Moral Behavior," W. R. Woodward ve M. G. Ash, *The Problematic of Science: Psychology in Nineteenth-Century Thought*, 43-64. New York: Praeger, 1982.
- Richards, R. J., "Why Darwin Delayed, or Interesting Problems and Models in the History of Science," *JHBS*, 19 (1983), 45-53.
- Richards, R. J., *Darwin and the Emergence of Evolutionary Theories of Mind and Behavior*, Chicago: University of Chicago Press, 1987.
- Richardson, R., *Death, Dissection and the Destitute*, Harmondsworth, Middlesex: Penguin, 1988.
- Ricks, C. (haz.) *The Poems of Tennyson*, Longmans, 1969.
- Ritvo, H., *The Animal Estate: The English and Other Creatures in the Victorian Age*, Harmondsworth, Middlesex: Penguin Books, 1990.
- Robbins, W., *The Neuman Brothers: An Essay in Comparative Intellectual Biography*, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1966.
- Roberts, D., *Paternalism in Early Victorian England*, New Brunswick, New Jersey: Rutgers University Press, 1979.
- Robertson, J., "Dr. Elliotson on Life and Mind," *London Medical Gazette*, 17 (1835-36), 203-10, 251-57.
- Roger, J., "Darwin, Haeckel et les Français," Y. Conry (haz.), *De Darwin au darwinisme: science et idéologie*, 149-65. Paris: J. Vrin, 1983.
- [Romanes, E.], *The Life and Letters of George John Romanes*, Longmans vd., 1896.

- [Romanes, G. J.], *Physicus, A Candid Examination of Theism*, Trübner, 1878.
- Romanes, G. J., "Work in Psychology," T. H. Huxley vd., *Charles Darwin: Memorial Notices reprinted from 'Nature'*, 65-82, Macmillan, 1882.
- Romanes, G. J., *Animal Intelligence*, altıncı basım, Kegan Paul vd., 1895.
- Romanes, G. J., *Thoughts on Religion*, Ed. C. Gore, Longmans vd., 1895.
- Roos, D. A., "The 'Aims and Intentions' of Nature," Paradis ve Postlewait, *Victorian Science içinde*, 159-80.
- Root, J. D., "Catholicism and Science in Victorian England," *Clergy Review*, 66 (1981), 138-47, 162-70.
- Rorison, G., "The Creative Week," S. Wilberforce (haz.), *Replies to "Essays and Reviews,"* 277-345, ikinci basım, Oxford: Henry & Parker, 1862.
- Rosenberg, S., "The Financing of Radical Opinion: John Chapman and the Westminster Review," J. Shattock ve M. Wolff (haz.), *The Victorian Periodical Press: Samplings and Soundings*, 167-92. Leicester: Leicester University Press, 1982.
- Rowell, G., *Hell and the Victorians: A Study of Nineteenth-Century Theological Controversies concerning Eternal Punishment and the Future Life*, Oxford: Clarendon Press, 1974.
- Royle, E., "Taylor, Robert (1784-1844)," J. O. Baylen ve N. J. Gossman (haz.), *Biographical Dictionary of Modern British Radicals*, 1 (1770-1830): 467-70. Brighton, Sussex: Harvester Press, 1979.
- Royle, E., *Victorian Infidels: The Origins of the British Secularist Movement, 1791-1866*, Manchester: Manchester University Press, 1974.
- Royle, E., *Radicals, Secularists and Republicans: Popular Freethought in Britain, 1866-1915*, Manchester: Manchester University Press, 1980.
- Rudwick, M. J. S., "The Strategy of Lyell's *Principles of Geology*," *Isis*, 61 (1970), 4-33.
- Rudwick, M. J. S., "Darwin and Glen Roy: A 'Great Failure' in Scientific Method?," *SHPS*, 5 (1974), 97-185.
- Rudwick, M. J. S., "Charles Darwin in London: The Integration of Public and Private Science," *Isis*, 73 (1982), 186-206.
- Rules and Regulations and List of Members*, Athenaeum için özel basım, 1884.
- Rupke, N., "Bathybius Haeckelii and Psychology of Scientific Discovery: Theory instead of Observed Data controlled the Late 19th Century 'Discovery' of a Primitive Form of Life," *SHPS*, 7 (1976), 53-62.
- Rupke, N., (haz.), *Vivisection in Historical Perspective*. Croom Helm, 1987.
- Ruse, M., "The Darwin Industry: A Critical Evaluation," *HS*, 12 (1974), 43-58.
- Ruse, M., "Charles Darwin and Artificial Selection" *Journal of the History of Ideas*, 36 (1975) 339-50
- Ruse, M., "Darwin's Debt to Philosophy: An Examination of the Influence of the Philosophical Ideas of John F. W. Herschel and William Whewell on the Development of Charles Darwin's Theory of Evolution," *SHPS*, 6 (1975), 159-81.
- Ruse, M., *The Darwinian Revolution*, Chicago: University of Chicago Press, 1979.
- Russell, C. A., "The Conflict of Metaphor and Its Social Origins," *Science and Christian Belief*, 1 (1989), 3-26.
- Russell-Gebbett, J., *Henslow of Hitcham: Botanist, Educationalist and Clergyman*, Lavenham, Suffolk: Dalton, 1977.
- Samouelle, G., *The Entomologist's Useful Compendium*, Longman vd., 1824.
- Scherren, H., *The Zoological Society of London*, Cassell, 1905.
- Schivelbusch, W., *The Railway Journey: The Industrialization of Time and Space in the 19th Century*, Leamington Spa, Warwickshire: Berg, 1986.
- Schoenwald, R. L., "G. Eliot's 'Love' Letters: Unpublished Letters from George Eliot to Herbert Spencer," *Bulletin of the New York Public Library*, 79 (1976), 362-71.

- Schwartz, J. S., "Darwin, Wallace, and the *Descent of Man*," *JHB*, 17 (1984), 271-89.
- Schwartz, H., "Darwinism between Kant and Haeckel," *Journal of the American Academy of Religion*, 48 (1980), 581-602.
- Schweber, S. S., "The Origin of the Origin Revisited," *JHB*, 10 (1977), 229-316.
- Schweber, S. S., "Darwin and the Political Economists: Divergence of Character," *JHB*, 13 (1980), 195-289.
- Schweber, S. S., "The Wider British Context in Darwin's Theorizing," Kohn, *Darwinian Heritage içinde*, 35-69.
- Schweber, S. S., "The Correspondence of the Young Darwin," *JHB*, 21 (1988), 501-19.
- Schweber, S. S., "John Herschel and Charles Darwin: A Study in Parallel Lives," *JHB*, 22 (1989), 1-71.
- Secord, J., "Nature's Fancy: Charles Darwin and the Breeding of Pigeons," *Isis*, 72 (1981), 163-86.
- Secord, J., "Darwin and the Breeders: A Social History," Kohn, *Darwinian Heritage içinde*, 519-42.
- Secord, J., *Controversy in Victorian Geology: The Cambrian-Silurian Dispute*, Princeton, New Jersey: Princeton U. P., 1986.
- Secord, J., "The Geological Survey of Great Britain as a Research School, 1839-1855," *HS*, 24 (1986), 223-75.
- Secord, J., "Behind the Veil: Robert Chambers and *Vestiges*," J. Moore, *History içinde*, 165-94.
- Secord, J., "The Discovery of a Vocation: Darwin's Early Geology," *BJHS*, 24 (1991), 133-57.
- Secord, J., "Edinburgh Lamarckians: Robert Jameson and Robert E. Grant," *JHB*, 24 (1991), 1-18.
- Sedgwick, A., *A Discourse on the Studies of the University*, Cambridge: Deightons & Stevenson, 1833.
- Sedgwick, A., "Address by the President," *PGSL*, 1 (1834), 187-212, 281-316.
- [Sedgwick, A.], "Objections to Mr. Darwin's Theory of the Origin of Species," *Spectator*, 24 Mart 1860, s. 285-86; 7 Nisan 1860, s. 334-35.
- Seed, J., "Theologies of Power: Unitarianism and the Social Relations of Religious Discourse, 1800-1850," R. J. Morris (haz.), *Class, Power, and Social Structure in British Nineteenth Century Towns*, 108-56, Leicester: Leicester U.P., 1986.
- Semmel, B., *The Governor Eyre Controversy*, Macgibbon & Kee, 1962.
- Seward, A. C. (haz.), *Darwin and Modern Science: Essays in Commemoration of the Centenary of the Birth of Charles Darwin and of the Fiftieth Anniversary of the Publication of "The Origin of Species"*, Cambridge: Cambridge U. P., 1909.
- Shairp, J. C., Tait, P. G. ve Adams-Reilly, A. (haz.), *Life and Letters of James David Forbes, F.R.S.*, Macmillan, 1873.
- Shannon, R., *The Crisis of Imperialism, 1865-1915*, Paladin, 1976.
- Shapin, S., "Phrenological Knowledge and the Social Structure of Early Nineteenth-Century Edinburgh," *AS*, 32 (1975), 219-43.
- Sharlin, H. I., Lord Kelvin: *The Dynamic Victorian*, University Park: Pennsylvanian State U.P., 1979.
- Shepherd, J. A., "Lawson Tait - Disciple of Charles Darwin," *British Medical Journal*, 284 (1982), 1386-87.
- Shepperson, G., "The Intellectual Background of Charles Darwin's Student Years at Edinburgh," M. Banton (haz.), *Darwinism and the Study of Society içinde*, 17-35, Tavistock, 1961.
- Shuttleworth's *Popular Guide to Ilkley and Vicinity*, sekizinci basım, Ilkley, Yorkshire: Shuttleworth, tarih belirtilmemiştir.
- Sloan, P. R., "Darwin's Invertebrate Program, 1826-1836: Preconditions for Transformism," Kohn, *Darwinian Heritage içinde*, 71-120.
- Sloan, P. R., "Darwin, Vital Matter, and the Transformism of Species," *JHB*, 19 (1986), 367-95.
- Smith, B. S., *A History of Malvern*, Malvern, Worcester: Alan Sutton & The Malvern Bookshop, 1978.
- Smith, K. G. V. (haz.), "Darwin's Insects: Charles Darwin's Entomological Notes," *BBMNH*, 14 (1987), 1-143.

- Smith, R., "Alfred Russel Wallace: Philosophy of Nature and Man," *BJHS*, 6 (1972), 177-99.
- Smith, T. Southwood, *The Divine Government*, dördüncü basım, Baldwin vd., 1826.
- Smyth, C., *Simeon and Church Order: A Study of the Origins of the Evangelical Revival in Cambridge in the Eighteenth Century*, Cambridge: Cambridge U. P., 1940.
- Southwell, C., "Is There a God?," *Oracle of Reason*, 7 Mayıs 1842.
- Speakman, C., *Adam Sedgwick, Geologist and Dalesman, 1785-1873: A Biography in Twelve Themes*, Heathfield, E. Sussex: Broad Oak Press vd., 1982.
- Spencer, H., *Social Statics; or, the Conditions Essential to Human Happiness Specified, and the First of Them Developed*, 1851, yeni basım, Williams & Norgate, 1868.
- [Spencer, H.], "Owen on the Homologies of the Vertebrate Skeleton," *British and Foreign Medico-Chirurgical Review*, 44 (1858), 400-16.
- Spencer, H., *An Autobiography*, iki cilt, Williams & Norgate, 1904.
- Stanbury, D. (haz.), *A Narrative of the Voyage of H.M.S. "Beagle": Being Passages from the "Narrative" written by Captain FitzRoy, R.N., together with Extracts from His Logs, Reports and Letters; Additional Material from the Diaries and Letters of Charles Darwin, Notes from Midshipman Philip King and Letters from Second Lieutenant Bartholomew Sulivan*, Folio Society, 1977.
- Stanbury, D., "H.M.S. Beagle and the Peculiar Service," Chapman ve Duval, *Charles Darwin* içinde, 61-82.
- Stauffer, R. C. (haz.), *Charles Darwin's Natural Selection: Being the Second Part of His Big Species Book written from 1856 to 1858*, Cambridge: Cambridge U.P., 1975.
- Stearn, W. T., *The Natural History Museum at South Kensington*, Heinemann, 1981.
- Stebbins, R. E., "France," Glick, *Comparative Reception* içinde, 117-67.
- Stecher, R. M., "The Darwin-Innes Letters: The Correspondence of an Evolutionist with His Vicar, 1848-1884," *AS*, 17 (1961), 201-58.
- Stephens, J. F., *A Systematic Catalogue of British Insects*, iki bölüm, yazar için yapılan basım, 1829.
- Stevens, L. R., "Darwin's Humane Reading: The Anaesthetic Man Reconsidered," *VS*, 26 (1982), 51-63.
- Stewart, R., *Henry Brougham, 1778-1868: His Public Career*, Bodley Head, 1986.
- Stoddart, D. R., "Darwin, Lyell, and the Geological Significance of Coral Reefs," *BJHS*, 9 (1976), 199-218.
- Stokes, H. P., *Cambridge Parish Workhouses*, [Cambridge: Cambridge Antiquarian Cemiyeti için yapılmış basım], 1911.
- Struthers, J., *Historical Sketch of the Edinburgh Anatomical School*, Edinburgh: MacLahlan & Stewart, 1867.
- Sulloway, F. J., "Geographic Isolation in Darwin's Thinking: The Vicissitudes of a Crucial Idea," *SHB*, 3 (1979), 23-65.
- Sulloway, F. J., "Darwin and His Finches: The Evolution of a Legend," *JHB*, 15 (1982), 1-53.
- Sulloway, F. J., "Darwin's Conversion: The Beagle Voyage and Its Aftermath," *JHB*, 15 (1982), 325-96.
- Sulloway, F. J., "Darwin's Early Intellectual Development: An Overview of the Beagle Voyage," Kohn, *Darwinian Heritage* içinde, 121-54.
- Sweet, J. M., "Robert Jameson and the Explorers: The Search for the North-West Passage," *AS*, 31 (1974), 21-47.
- Symonds, Mrs. J. A. (haz.), *Recollections of a Happy Life: Being the Autobiography of Marianne North*, ikinci basım, iki cilt, Macmillan, 1892.
- [Tait, P. G.], "Geological Time," *North British Review*, 11 (1869), 406-39.
- Taylor, B., *Eve and the New Jerusalem: Socialism and Feminism in the Nineteenth Century*, Vira-go, 1984.
- Taylor, R., *The Devil's Pulpit, containing Twenty-three Astronomico-Theological Discourses*, iki cilt, yeniden basım, Dugdale, 1842; Freethought Publishing Co., 1881.

- Thackray, A., "Natural Knowledge in Cultural Context: The Manchester Model," *American Historical Review*, 79 (1974), 672-709.
- Thompson, E. P., *The Making of the English Working Class*, üçüncü basım, Gollancz, 1980.
- Thompson, J. V., *Zoological Researchers, and Illustrations; or, Natural History of Nondescript or Imperfectly Known Animals... Memoir IV, On the Cirripedes or Barnacles*, Cork: King & Ridings, 1830.
- Thompson, W., "Physical Argument for the Equal Cultivation of all the Useful Faculties or Capacities, of Men and Women," *Co-Operative Magazine*, 1 (1826), 250-58.
- Thomson, K. S., "H.M.S. Beagle, 1820-1870," *American Scientist*, 63 (1975), 664-72.
- Thomson, K. S. ve Rachootin, S. P., "Turning Points in Darwin's Life," *BJLS*, 17 (1982), 23-37.
- Thomson, W., *Popular Lectures and Addresses*, üç cilt, Macmillan, 1889-94.
- Todhunter, I., *William Whewell... An Account of His Writings, with Selections from His Literary and Scientific Correspondence*, iki cilt, Macmillan, 1876.
- Trenn, T. J., "Charles Darwin, Fossil Cirripedes, and Robert Fitch: Presenting Sixteen Hitherto unpublished Darwin Letters of 1849 to 1851," *PAPS*, 118 (1974), 471-91.
- Tribe, D., President Charles Bradlaugh, M.P. Elek, 1971.
- Tristan, F., *Flora Tristan's London Journal: A Survey of London Life in the 1830s*. çeviren D. Palmer ve G. Pincetl, Prior, 1980.
- Trollope, A., *Clergymen of the Church of England*, 1866, yeniden basım, Leicester: Leicester U.P., 1974.
- Tuckwell, W., *Reminiscences of Oxford*, ikinci basım, Smith, Elder, 1907.
- Turner, F. M., *Between Science and Religion: The Reaction to Scientific Naturalism in Late Victorian England*, New Haven, CT: Yale U.P., 1974.
- Turner, F. M., "The Victorian Conflict between Science and Religion: A Professional Dimension," *Isis*, 69 (1978), 356-76.
- Turrill, W. B., *Joseph Dalton Hooker: Botanist, Explorer, and Administrator*, Nelson, 1963.
- Tyndall, J., "Address," *BAAS* (Norwich 1868), 1869, s. 1-6.
- Tyndall, J., *Fragments of Science*, ikinci basım, Longmans vd., 1871.
- Tyndall, J., *Address delivered before the British Association assembled at Belfast*, Longmans vd., 1874.
- Uschmann, G. ve Jahn, I., "Der Briefwechsel zwischen Thomas Henry Huxley und Ernst Haeckel: Ein Beitrag zum Darwin Jahr," *Wissenschaftliche Zeitschrift der Friedrich-Schiller-Universität Jena*, Mathematisch-Naturwissenschaftliche Reihe, Heft 1/2, 9 (1959-60), 7-33.
- Van Arsdel, R., "The Westminster Review, 1824-1900," W. Houghton (haz.), *The Wellesley Index to Victorian Periodicals*, 1824-1900, 3: 528-58, Toronto: University of Toronto Press, 1979.
- Vidler, A. R., *The Church in an Age of Revolution*, Harmondsworth, Middx: Penguin Books, 1961.
- Vogt, C., *Lectures on Man: His Place in Creation, and in the History of the Earth*, Longmans vd., 1864.
- Vorzimmer, P. J., "Darwin's Questions about the Breeding of Animals," *JHB*, 2 (1969), 269-81.
- Vorzimmer, P. J., *Charles Darwin, The Years of Controversy: "The Origin of Species" and Its Critics, 1859-1882*, University of London Press, 1972.
- Vorzimmer, P. J., "The Darwin Reading Notebooks (1838-1860)," *JHB*, 10 (1977), 107-153.
- Vucinich, A., "Russia: Biological Sciences," Glick, *Comparative Reception* içinde, 227-55.
- Vucinich, A., *Darwin in Russian Thought*, Berkeley: University of California Press, 1988.
- Wagner, A., "On a New Fossile Reptile supposed to be furnished with Feathers," *AMNH*, 9 (1862), 261-67.
- Wallace, A. R., "On the Law which has regulated the Introduction of New Species," *AMNH*, 16 (1855), 184-196.
- [Wallace, A. R.], "Principles of Geology," *QR*, 126 (1869), 359-94.
- Wallace, A. R., *Natural Selection*, Macmillan, 1875.

- Wallace, A. R., *Studies Scientific and Social*, iki cilt, Macmillan, 1900.
- Wallace, A. R., *My Life: A Record of Events and Opinions*. İki Cilt. Chapman & Hall, 1905.
- Ward, H., *History of Athenaeum, 1824-1925*, kulüp için yapılmış basım, 1926.
- Waterhouse, G., "Observations on the Classification of Mammals," *AMNH*, 12 (1843), 399-412.
- Watts, J., "Theological Theories of the Origin of Man," *Reasoner*, 26 (1861), 102-104, 119-21, 132-34.
- Watts, J. ve [Holyoake, G. J.], *Iconoclast* (haz.), "Charles R. Darwin," *Half-Hours with Freethinkers*, Austin, 1865.
- Webb, R. K., "The Unitarian Background," B. Smith (haz.), *Truth, Liberty, Religion: Essays celebrating Two Hundred Years of Manchester College*, 1-27, Oxford: Manchester College, 1986.
- Webb, R. K., "The Faith of Nineteenth-Century Unitarians: A Curious Incident," *Helmstädter ve Lightman, Victorian Faith* içinde, 126-49.
- Wedgwood, B. ve Wedgwood, H., *The Wedgwood Circle: Four Generations of a Family and Their Friends*, Westfield, New Jersey: Eastview, 1980.
- Wedgwood, E. (daha sonra Darwin), *My First Reading Book*, Newcastle, Staffords: [J. Smith tarafından basılmış (?)], [c. 1823]; yeniden basım, Cambridge: özel basım, 1985.
- [Wedgwood, H.], "Grimm on the Indo-European Languages," *QR*, 50 (1833), 169-89.
- Weindling, P., "Ernst Haeckel, Darwinismus, and the Secularization of Nature," J. Moore, *History içinde*, 311-27.
- Wells, K. D., "The Historical Context of Natural Selection: The Case of Patrick Matthew," *JHB*, 6 (1973), 225-58.
- Wheatley, V., *The Life and Work of Harriet Martineau*, Secker & Warburg, 1957.
- Whewell, W., "Address to the Geological Society," *PGSL*, 2 (1833-38) [1838], 624-49.
- Wiener, J. H., *Radicalism and Freethought in Nineteenth-Century Britain: The Life of Richard Carile*, Westport, CT: Greenwood, 1983.
- Wiener, P. P., *Evolution and the Founders of Pragmatism*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1972.
- Wilberforce, S., *Pride a Hindrance to True Knowledge: A Sermon preached in the Church of St. Mary the Virgin, Oxford, before the University, on Sunday, June 27, 1847* (Gurur, Gerçek Bilginin Önünde bir Engel: Oxford St. Mary Kilisesi'nde, üniversitede vaaz, 27 Haziran 1847 Pazar), Rivingstone, 1847.
- [Wilberforce, S.], "Darwin's Origin of Species," *QR*, 102 (1860), 225-64.
- Willey, B., *The Eighteenth Century Background: Studies on the Idea of Nature in the Thought of the Period*, Chatto & Windus, 1940.
- Willey, B., *Darwin and Butler: Two Versions of Evolution*, Chatto & Windus, 1960.
- Wilson, G. ve Geikie, A., *Memoir of Edward Forbes*, Cambridge: Macmillan, 1861.
- Wilson, L. G. (haz.), *Sir Charles Lyell's Scientific Journals on the Species Question*, New Haven, CT: Yale University Press, 1970.
- Wilson, L. G., Charles Lyell, *The Years to 1841: The Revolution in Geology*, New Haven, CT: Yale University Press, 1972.
- Wingfield-Stratford, E., *The Victorian Sunset*, Routledge, 1932.
- Winsor, M. P., "Barnacle Larvae in the Nineteenth Century," *JHM*, 24 (1969), 294-309.
- Winsor, M. P., *Starfish, Jellyfish, and the Order of Life: Issues of Nineteenth-Century Science*, New Haven, CT: Yale University Press, 1976.
- Winstanley, D. A., *Unreformed Cambridge: A Study of Certain Aspects of the University in the Eighteenth Century*, Cambridge: Cambridge University Press, 1935.
- Winstanley, D. A., *Early Victorian Cambridge*, Cambridge: Cambridge University Press, 1940.
- Winstanley, D. A., *Later Victorian Cambridge*, Cambridge: Cambridge University Press, 1947.

- Wollaston, T. V., *On the Variation of Species with especial reference to the Insecta; followed by an Inquiry into the Nature of Genera*, Van Voorst, 1856.
- Woodall, E., "Charles Darwin," *Transactions of the Shropshire Archaeological and Natural History Society*, 8 (1884), 1-64.
- Wright, C., *Darwinism: Being an Examination of Mr. St. George Mivart's 'Genesis of Species'*, Murray, 1871.
- Yeo, E., "Science and Intellectual Authority in Mid-Nineteenth-Century Britain: Robert Chambers and *Vestiges of the Natural History of Creation*," *VS*, 28 (1984), 5-31.
- Young, G. M., *Portrait of an Age: Victorian England*, ikinci basım, Oxford University Press, 1953.
- Young, R. M., "Darwinism is Social;" Kohn, *Darwinian Heritage* içinde, 609-38.
- Young, R. M., *Darwin's Metaphor: Nature's Place in Victorian Culture*, Cambridge: Cambridge University Press, 1985.
- Young, R. M., "Charles Darwin: Man and Metaphor," *Science as Culture*, 5 (1989), 71-86.
- Zangerl, C. H. E., "The Social Composition of the Country Magistracy in England and Wales, 1831-1887," *Journal of British Studies*, 11 (1971-72), 113-25.

Dizin

- Abbot, Francis E. 717-718, 780-781
Aberdeen Üniversitesi 725
Abinger Hall 727, 729, 764, 779, 782, 790
Aborjinler 214-215, 217-219, 322, 720, 792
Academy 695, 706
Adventure 168, 173, 183, 186, 189
Afrika 107-108, 138, 153, 223, 252-253, 276, 549, 585, 665
Agassiz, Louis 372, 413, 420, 448, 530, 537, 581, 670
Age, The 27
agnostisizm 5, 690, 700, 773, 797
Aguti 152, 181
alaycıkışlar 166, 205-08, 226, 265-66, 270, 274, 276
Albay Irvine 334
Albert (prens) 473, 476, 483, 509, 592
Alcippe, 493
algler 46, 221
Allen, [Elizabeth] Bessy (bkz. Wedgwood, [Elizabeth] Bessy)
Allen, [Frances] Fanny, (Emma Darwin'in teyzesi) 460, 552
Allen, Jessie (Emma Darwin'in teyzesi) 51, 325, 341, 386, 407, 482-483
Allfrey, C. (doktor) 801, 803-804
Allingham, William 678
Almanya 40, 68, 244, 258, 624, 644, 649, 654-55, 658, 672, 700, 772, 796
altın kamışlar (*Lythrum*) 631-33
Amazon 299, 570, 670, 672, 682, 691
American Journal of Science 514, 597
Amerika Birleşik Devletleri 124, 248, 295, 398, 450, 707
Amerikan Devrimi 9
anarşî 134, 151, 154, 201, 635, 662, 676, 702, 741
- And Dağları 168, 181-182, 187, 189-190, 197-201, 204, 231-232, 236, 250, 262, 273, 284, 344-345, 385, 762
Anglikan 7, 11-12, 15, 18, 20, 36-37, 54-57, 81-83, 87, 92, 100, 236, 249, 255, 261-63, 265-66, 269, 283, 285-87, 293, 295, 300-01, 313, 332, 336, 350, 353, 357-58, 366, 381, 384, 389, 418, 431-32, 437, 474, 498-500, 518, 537, 584, 591-93, 598, 607, 612, 622, 636, 639-40, 651, 679, 698, 729, 760
Anma Komitesi 817
Annals and Magazine of Natural History 531, 648
Antarktika 160, 375, 379, 418, 421, 496
Anti-Jacobin 605
Antropoloji Cemiyeti 633
Appleton, Thomas 678
Aquinolu Thomas 710
Arazi Kamulaştırma Cemiyeti 792
Archaeopteryx 625
Argyll Dükü 530, 585, 596, 627, 641-42, 650, 662-66, 671-72, 674-75, 687, 693, 716-717, 760, 786, 788-89, 811
anılar 106, 269, 333, 349, 351, 354, 356, 370, 374, 542, 559-60, 563, 584, 618-19, 664, 740, 753
arketip 446-47, 489, 495, 525-26, 576, 625
armadillo 152, 169, 171, 253, 268, 276, 353
Armagh Dekanı 408
Arnold, Thomas 44, 484
Artrobalanus 411-12, 446, 493
Ascension Adası 227, 372
Asteromphalus Darwinii 391
astroloji 785,
ateistler 3, 12, 44, 99, 236, 301-302, 304-305, 314-15, 324, 346, 350, 357, 381, 389, 399, 460, 466, 475, 500, 527, 580, 586, 590, 680, 689-90, 761-62, 772-73, 778, 780, 790, 796-98

- ateizm 10, 87, 107, 269, 300, 360, 389, 499, 648, 696, 702, 781, 794,
Athenaeum 231, 344, 582, 611-12, 622, 627, 668, 679, 725, 778,
Athenaeum Kulübü 305, 314, 335-36, 352, 385, 429, 530, 565, 745, 805-807
 Atkinson, Henry G. 460, 474
Atlantic Monthly 610
 Atlantis 401, 535
 atlar 270, 518, 676
 Audubon, John James 25, 27, 29, 43
 Augustinus 710
 Avam Kamarası 109, 154, 167, 238, 662, 698, 723, 747-48, 776, 780-81, 794, 808-09
 Aveling, Edward 781, 783-84, 794, 796-98
 Avestruz Petise (devekuşu) 169
 Avustralya 42, 128-29, 204, 213, 218-19, 222, 252-53, 276, 302, 321, 341, 366, 374, 473, 482, 488, 495, 511, 524, 535, 635, 792
 Ayrton, Acton Smee 723-35, 735,
 Azurlar 228, 399-400, 513-14
- Babbage, Charles 255-58, 260, 262, 315, 333
 Babington, Charles 77
 babun 267, 313, 317-18, 324, 566, 636, 705
 Bach, Johann Sebastian 793
 Baghot, Walter 676-77, 703
 Bahia 142, 146, 228
 Bahia Blanca 151-52, 165, 169-70
 Balmoral Şatosu 436
 Banting, Messrs T. ve W. (cenaze levazimatçılığı) 811, 814
 Barry, Alfred (peder) 813
 Barut Komplotu 59
 Bastian, H. Charlton 722
Bathybius Haeckelii 682
 Beagle Kanalı, 162
Beagle, 122, 125-35, 137-39, 141-42, 144, 146-48, 150-51, 153-56, 159-63, 165-66, 169-75, 177, 179, 181, 183, 185-86, 189-92, 194, 197, 200-04, 208, 210, 216-19, 222, 227, 229, 237, 246, 249, 251, 258, 270-72, 276, 292, 303, 306, 316, 322, 334, 340, 344, 354, 366, 369, 372-75, 380, 385, 397, 408-09, 421, 441, 445, 482, 494, 513, 572, 614, 623, 634, 644, 685, 728, 752, 755, 767, 775, 819
 Beaufort, F. 119, 121-22, 124-25, 395
 Beesby, Lincolnshire, 396, 403, 405, 479
 Beethoven, Ludwig van, 816
 Begnis, Giuseppe de, 89
 belirlenimcilik, 261, 284, 312, 316, 325, 333
 Bell, Charles 36-37, 304, 720
 Bell, Thomas 247, 265, 272, 572-73
 Benbow, William 305
 Bentham, George 739
 Berkeley, Miles (papaz) 513
 Berlin, 268, 345, 409, 448, 642, 700
 Besant, Annie 761-62, 780-81, 783, 794
 Bessy (hizmetçi), 368-69
 Biddulph, Fanny 52, 63, 88, 98, 144, 154, 172, 248
 Biddulph, R. M. 145, 154
 Birleşik Devletler Keşif Gezisi, 448
 Birmingham, 6-7, 9, 10, 89, 213, 346, 446, 675, 683, 750, 782
 Bligh, W. (kapitan) 209
 Blythe, Edward 508, 531-32, 683
 Bonn Üniversitesi 682
 Boot, Francis 632
 Borneo, 424, 531, 570, 635, 691
Bounty (gemi) 209
 Bowerbank, James 451
 böcekler 16, 19, 28, 31, 41-42, 45, 67-68, 71, 73, 75, 77, 81, 88, 90-91, 93, 97-98, 100, 106, 146-47, 160, 191, 198, 217, 226, 228, 230, 273, 278, 285, 315, 397, 516, 527-29, 531, 570, 618-19, 621, 640, 662, 664, 670-71, 709, 716, 722, 752-53, 801
 Bradlaugh, Charles 761-62, 780-81, 783, 794
 Bradley, George Granville (peder) 807-10
 Brezilya 128, 142, 144, 186, 228, 333, 349, 373, 398, 673, 700, 766
 Bridgewater Dükü 256-58, 263-64, 619
 Bright, John 683
 Bristol Enstitüsü 416
 British Association for the Advancement of Science (Britanya Bilimin İllerlemesi Cemiyeti) 180, 346, 353, 389, 402, 406, 408, 413, 421, 446, 480, 488, 518, 549, 550, 583, 592, 600, 608, 610, 639, 647, 651-52, 674, 677, 680, 693, 699, 707, 709, 742, 769, 807
 British Medical Association (Britanya Tıp Cemiyeti) 242
 British Museum 39, 49, 129, 154, 238, 240-41, 245, 247, 274, 328, 374, 400, 415, 430, 492, 519, 524, 527, 594-95, 624, 672, 723, 791, 800
 Brixham Mağarası 614, 635

- Broderip, William 244-45, 255, 293, 421, 430
 Brodie (hemşire) 369, 459, 461, 463, 465-67, 485
 Bronn, Heinrich G. 582, 661
 Brooke, James 635
 Brougham, Henry (başbakan) 184, 332-33,
 Brown, Capability 11
 Brown, Robert 129, 245, 269, 273, 343, 572
 Browne, William A. F. 36-38, 44, 50-51, 75
 Bruce Castle School, Tottenham 483
 Brunel, I. K. 810
 Buckland, William (peder) 247, 256, 332, 422,
     429-30
 Buckle, Henry 564-65, 590, 600, 648, 685
 Buckley, Arabella 785
 Buenos Aires 150, 155-56, 163-64, 169, 171-72,
     179, 188-89
 Bulwer-Lytton E. 424, 495
 Bunbury, Charles 239, 528, 533
 Burke ile Hare 29, 174, 537
 Busk, George 497, 524, 565, 608-09, 614, 633,
     639, 640, 643, 647
 Busk, Mrs. G. 647
 Butler, Miss 580
 Butler, Samuel [II] 772, 777-79, 787
 Butler, Samuel (rahip) 15, 19-20, 56
 Butler, Thomas 72-73
 Buz Devri 540, 614, 670
 buzdağları 162, 350, 393, 412, 428
 buzullar 162, 185, 232, 372, 420, 670, 742
 Büchner, Ludwig 783, 796-97
 Büyük Sergi (1851) 473
 Bynoe, B. 139, 181-82, 189
- Calvin, J. 529
 Cambridge Düzesi 293
 Cambridge Üniversitesi 18-19, 24, 56, 64-65, 67,
     77, 80-83, 85, 89, 91, 94, 100, 103, 110, 134,
     154-55, 180, 232, 238, 245, 254, 262, 269,
     278, 290, 294, 295, 301, 314, 332, 342, 346,
     359, 437, 498-99, 524, 544, 558, 560, 591,
     605, 638, 666, 669, 675, 680, 696-97, 715,
     731, 741, 755, 765, 777, 782, 806, 811
- Cameron, Jonathan 66, 104
 Cameron, Julia 677
 Campbell-Bannerman, Henry 809
 Canestrini, Giovanni 750
 canlı atomlar 277, 300
 Canning, G. 53
 Canterbury Piskoposları 240, 256, 423, 484, 608,
     636, 771, 817
- Cape Horn 160-61, 174
 Cape Kolonisi 321-22, 351
 Cape Town 223-25, 257-58, 695
 Cape Verde Adaları 138
 Carlile, Richard 82-84, 99, 109, 128, 302, 358
 Carlyle, Jane (Mrs T.) 305, 328
 Carlyle, Thomas 260, 299, 328, 335, 347-49, 406,
     436-37, 441, 460, 582, 794-95
 Carpenter, William B. 389, 414, 475-76, 523-25,
     531, 583-84, 608, 648, 818
 Carus, J. Victor 659-61, 665, 678, 695, 699-700,
     703, 750, 789
 Case, George 12-13
 Castlereagh Vikontu 123
 Cato Street komplosu 44
 Cavendish, William 87, 110 *ayrica bkz. Devons-hire Dükü*
 cehennem 80, 99, 248, 327, 340, 438, 457-58,
     467, 616, 636, 744
 cennet 32, 62, 64, 73, 138, 324, 327, 340, 467,
     536, 592, 616, 660, 770
 Chadwick, John W. 819
 Challenger (gemi) 784
 Chambers, Robert 387-89, 391, 422-23, 475, 500,
     598, 600, 653, 749
 Chapman, John 474-77, 487-88, 549, 576, 590,
     645, 647
 Charles II. (kral) 122
 Charles X. (kral) 99
 Chartistler 319, 346-47, 357, 359-60, 388, 430-
     31, 434, 593, 653
 Chiloé Adası 186, 190-92, 218, 269, 290
 Chilton, William 357-58
 Chonos Takımadaları 190, 273, 279
 Chopin, Frédéric 281
 Christopher, Robert 405
Church Times 818
 cinsel seçim 635, 661-62, 664, 666, 669-70, 675,
     685, 694-95, 704, 721, 739, 764, 775, 798
 Clapham Okulu 544, 560, 615, 638, 668-69
 Clark, Andrew 730, 737, 767, 799-800
 Clarke, C. C. (peder) 16
 Clive, Robert 296
 Cobbe, Frances Power 672, 694-95, 702, 706,
     747-48, 754, 789
 Cobbett, William 352
 Cocos Adaları 221
 Coldstream, John 38, 47, 50-51, 75
 Coleridge, S. T. 18, 44, 437-38, 447, 597

- Collier, John 794
 Comte, Auguste 314-15
 Concepción 194, 232, 284,
Contemporary Review 731
 Cook, J. 209
 Copiapó 200
 Coquimbo 200
Coral Reefs [Mercan Resifleri] (Darwin) 317, 345,
 347-48, 354, 356, 397, 737, 739
 Corfield, Richard 187, 189, 193, 197
 Covington, Syms 166, 171-72, 207-08, 211,
 241, 246, 274, 334, 340, 366, 374, 445, 454,
 482, 495, 506, 514
 Crookes, William 737
Cross and Self Fertilisation [Çapraz ve Kendi Kendine Döllenme] (Darwin) 751-52, 754, 756-58
 Cross, E. 76
 Cudworth, Ralph 74
 Cuming, Hugh 414-15, 432
 Cuvier, G. 530

 Çin 480, 559, 695, 753
 Çitlerme Yasası 570
 çuhaçıcekleri 620, 678, 740, 753

 D'Orbigny, Alcide 152, 254, 385
Daily News 734, 813
Daily Telegraph 599, 679, 810
 Dana, James Dwight 450, 493
 Darwin Kanalı 162
 Darwin, [Emily] Catherine (bkz. Langton, [Emily] Catherine)
 Darwin, Amy 719, 741, 755-57, 765
 Darwin, Anne Elizabeth (Charles'in kızı) 350-51,
 424, 450, 485-87, 507, 543-44
 Darwin, Bernard Richard Meirion (Charles'in torunu) 757, 766, 788, 791, 795-96, 799, 802,
 804
 Darwin, Caroline (bkz. Wedgwood, Caroline)
 Darwin, Charles (Charles'in amcası) 9, 11
 Darwin, Charles Waring (Charles'in oğlu) 541,
 555, 561, 569, 572
 Darwin, Elizabeth (Charles'in kızı) 450, 485-87,
 507, 543-44
 Darwin, Emma (Charles'in karısı) 4-5, 11, 20, 51,
 154, 168, 172, 180, 246, 260-61, 280-81,
 286, 305, 309, 311-13, 325-29, 331, 333-337,
 339-41, 343-44, 346-51, 353-54, 359, 361,
 365, 367-70, 375, 378, 384-87, 396, 404-08,
 416, 421, 424, 427-29, 434-39, 442, 444,
 446, 450-52, 455-69, 477-82, 485-87, 496,
 506, 510-11, 518, 527, 535, 540-44, 552,
 555, 560-62, 567, 573, 582, 592, 604, 610-
 11, 615-16, 624, 628, 631, 643-46, 648-49,
 656, 666, 672, 682, 689, 696, 699, 702, 705,
 709, 715, 718, 721-22, 726-30, 733-35, 737-
 38, 743-44, 752, 754-58, 763-66, 769-70,
 773, 775-80, 782, 784, 786-91, 794-96, 798-
 805, 809, 811-12, 817-18
 Darwin, Erasmus [I] (Charles'in büyükbabası) 3-
 10, 12, 26, 33, 46, 123, 275, 473, 479, 545,
 619, 632, 773, 778, 787
 Darwin, Erasmus [III] (Charles'in amcası) 8
 Darwin, Erasmus [III] (Charles'in torunu) 798
 Darwin, Erasmus Alvey (Charles'in erkek karde-
 şisi) 11, 14, 16-19, 21, 23-24, 27-29, 33, 50,
 56, 58, 60, 65-68, 71, 75-76, 78, 89, 107-10,
 123, 133, 154-55, 167, 172, 180, 184, 230,
 238, 241-42, 245, 248, 256, 259-61, 270,
 280, 294, 299, 305, 317-18, 326-28, 334-35,
 339, 347, 368, 379, 436, 438, 440, 460, 466,
 473, 477, 479, 485, 564, 589, 633, 635, 640,
 649, 677, 719, 725, 727, 737-38, 745, 771,
 794, 805
 Darwin, Francis (Charles'in oğlu) 436, 442, 444,
 485, 506, 511, 539, 560, 638, 669, 696, 707,
 715, 719, 722, 731, 740-41, 750, 755, 757-
 58, 766-67, 769, 777, 788, 791, 796-97, 802-
 06, 809, 814
 Darwin, Francis (Sir-Charles'in amcası) 125
 Darwin, George Howard (Charles'in oğlu) 396,
 478, 485, 506-07, 515, 543-44, 560, 614-15,
 638, 669, 689, 707, 715, 722, 726, 731-32,
 738-39, 741-42, 744, 753, 766, 780, 802,
 805-06, 811, 814
 Darwin, Henrietta Emma (bkz. Litchfield, Hen-
 rietta Emma)
 Darwin, Horace (Charles'in oğlu) 469, 477,
 485, 487, 535, 555, 560-61, 615, 638, 668-
 69, 696, 715, 722, 726, 740, 757, 776, 782,
 790, 798, 805, 814
 Darwin, Ida 776, 782, 790, 798
 Darwin, Leonard (Charles'in oğlu) 451, 614, 668,
 699, 715, 721, 740, 766, 801, 805, 814
 Darwin, Marianne (bkz. Parker, Marianne)
 Darwin, Mary Eleanor (Charles'in kızı) 368
 Darwin, Robert Waring (Charles'in babası) 8-12,
 18, 21, 23, 28-30, 33, 35, 53, 55, 61, 67, 74,

- 108, 120-21, 127-28, 130, 132, 143-44, 155, 167, 200, 230, 232, 235, 241, 251, 279, 296, 309, 311-13, 327, 349, 351, 366, 370, 396, 434-39, 443, 649, 756, 769, 772, 790
Darwin, Sara 683, 765-66
Darwin, Susan Elizabeth (Charles'ın kız kardeşi) 10, 14, 20, 26-27, 31-32, 43, 120, 154, 167, 230, 260, 293, 299, 354, 396, 438-39, 443, 455, 555, 649, 657
Darwin, Susannah (Charles'ın annesi) 8, 10-14, 17, 20, 32, 297, 378, 795
Darwin, William Erasmus, (Charles'ın oğlu) 348-51, 361, 367-69, 387, 405, 444, 449, 467, 483-85, 506, 520, 541, 543-44, 560, 567, 604, 635, 657, 662, 668, 683, 715, 718, 726, 730, 742, 762, 764-65, 781, 791, 795, 805, 807, 809, 811, 814-15
Darwinismus 644, 649, 654, 658-59, 672, 679, 681-82, 796
Davis, J. 204, 229
De Candolle, A. 581
De Candolle, Augustine P. 50, 320, 342, 393
De la Beche, Henry 402, 421-22, 429-30, 446
De Tocqueville, Alexis 429, 431
demokrasi 5, 44, 99, 101, 167, 248, 777
deniz kabukları 187, 191-92, 198, 200, 250, 413
deniz kalemleri 38, 41-42, 151
deniz matları 41-43, 151
denizanaları 45, 523, 542, 545, 579, 622, 749, 768
depremler 187, 193-95, 204, 243, 250, 284, 292, 478, 762
Derby Dükü 272
Derry Piskoposu 818
Devonshire Dükü 87, 811
Dickens, Charles 305, 314, 441
Dieffenbach, E. 345
dinozorlar 353, 452, 498, 618, 624, 682, 687
Discoverer (gemî) 414
Disraeli, Benjamin 404, 641, 743, 760
Doğa Tarihi Müzesi, Londra 817-18
Doğa Tarihi Müzesi, Paris 39, 51
doğal seçim 355, 383, 400, 414, 427, 503, 509, 515, 529, 532-33, 551, 557-59, 566, 571, 578, 580, 584-85, 589, 596-97, 610, 619-20, 634-35, 650, 652, 660-64, 672, 674-77, 679, 690, 692, 701, 704, 707-11, 715-17, 719, 721, 739, 764, 777-80, 784, 786, 792, 798, 813
Doğu Hindistan Şirketi 49, 184, 424, 550
doğum kontrolü 570, 761-62
Dohrn, Anton 654, 725, 730
domuzlar 15, 154, 208, 212, 221, 290, 330, 390, 516-17, 787
Dorisler (deniz sümüklüböcekleri) 41, 45
Down Konağı 367, 369, 370, 373, 386, 403-04, 452, 461, 463-64, 469, 481, 513, 545-46, 555, 561, 610-11, 655, 683-85, 720, 727-28, 758-50, 771, 782, 812
Down, Kent 359, 361, 365-68, 372, 379, 394-95, 398, 400-03, 406-08, 412, 415-17, 424-25, 427-29, 431, 434-36, 439, 444, 448, 457, 460, 466, 478, 482-83, 492, 496, 498, 501, 505, 507, 511, 523, 525-28, 531-32, 555-56, 564, 583, 594, 597, 609, 618, 623, 626, 635, 638, 643, 645, 652, 654, 658, 665, 678, 682-84, 698-99, 707, 709, 711, 717, 723, 727-29, 731, 733, 738, 743, 748, 751, 756-57, 760, 768, 776-77, 781, 784, 786, 787-88, 790-93, 795-96, 805, 812, 814, 819
Downe, *bkz.* Down, Kent
Draper, John William 598, 600
Du Chaillu, Paul B. 620, 693
Duncan, Andrew [I] 26
Duncan, Andrew [II] 30-31, 50
duru görü 459
Düsseldorf 614
Dyaklar 571, 691
Earle, Augustus 128, 146, 173, 212
Economist, The 476, 676
Edinburg 9, 24-28, 31-33, 35, 38, 40, 42, 48, 50-52, 55, 57, 75-76, 95, 108, 139, 160, 306, 326, 516, 620, 623, 689, 707, 720, 755
Edinburg Review 344, 595, 605, 674
Edinburg Tıp Misyonu Cemiyeti 50
Edinburg Üniversitesi 9, 17, 23-24, 49, 53, 67-68, 90, 96, 106, 112, 119, 151, 240, 245, 264, 304, 395, 399-400, 436, 442, 447, 461, 497, 507, 643
Edmonstone, John 31
Edward (Galler Prensi) 650, 794, 818
Edward, VI. (kral) 15
Eğitim Yasası (1870) 729
Elçilerin İşleri 91
Eliot, George 475, 737, 807
Elliotson, John 301-03, 358,
elma ağaçları, Chiloé 191-92, 218

- Emperyal Doğabilimciler Cemiyeti, Moskova** 697
Engels, Freidrich 589
English Churchman 679
Enniskillen Dükü 394
Entomoloji Cemiyeti 230, 283
Entomoloji Kulübü (Linneaus Cemiyeti) 75
Epps, John 286
Erebus (gemi) 379, 415
Eski Ahit 457-58, 641
Essays and Reviews 607, 622, 636-37
Essex (ABD gemisi) 397
eşekarısı (Ichneumon) 584
Etnoloji Cemiyeti 633
Eton Okulu 11, 39, 90, 483, 669, 776
Etruria 6, 8-11
Evans, Marian, bkz. Eliot, George
Expression of the Emotions (Darwin) 719
Eyre, E. J. 656-57
- Falconer, Hugh** 400-01, 419, 558, 581, 614, 618, 624, 639, 643
Falkland Adaları 125, 163-64, 178-81, 183, 217, 386, 408, 505, 546
Family Herald 706
Farrar, Frederic W. 807-08, 810-11, 816
Farrer [Katherine Euphemia] Effie (Darwin'in yeğeni) 564, 727, 729, 776
Farrer, [T. H.] Theta 727, 729, 776, 818
Farrer, Ida (bkz. Darwin, Ida)
Fawcett, Henry 604
Fenianlar 808
Fergusson, J. 679
Ffinden, George Sketchley (peder) 728-29, 735, 743, 745-46, 748, 757-58, 777, 784, 795
Fırtına Körfezi, Tazmanyası 217
Filipinler 415, 432
Filistin 440
Fiske, John 732-33
Fitch, Robert 450-52, 458
FitzRoy, Robert (kapitan) 119-28, 130-35, 137-41, 143-44, 148, 150-51, 154, 156, 159-62, 164-66, 168, 172-75, 177-79, 181-83, 185-87, 189-91, 197, 202, 204, 206-08, 210-13, 218, 222-25, 227, 237, 246, 274, 280, 292, 299, 317, 341, 344-45, 351, 374, 408-09, 412, 546, 601, 644, 657, 697, 755
Flustra 42-43, 151
Forbes, Edward 384-85, 400-02, 408, 423, 428-31, 436, 497, 500, 507, 513
Forchhammer, Johan 448, 450
Forms of Flowers (Darwin) 763
Forster, E. M. 801
Forster, Laura 801
Fortnightly Review 676, 689, 706, 760
fosiller, 113-14, 152-53, 156-57, 164, 172-74, 180-81, 188, 190, 192, 198-200, 204, 227, 238, 241, 244-47, 250-51, 253-54, 256, 260, 262, 264, 267-68, 270, 273, 277, 281-83, 285, 329, 332, 345, 349, 352-53, 355, 377, 381, 387, 400-01, 408, 416-17, 419, 428, 450-52, 455, 458, 460, 495, 525-26, 529, 540, 613-14, 616, 618, 624-25, 635, 636, 682, 697, 758
Fox, William Darwin 54, 66-68, 71-74, 76-81, 88-90, 93, 97, 103-05, 111-12, 132, 147, 154-55, 168, 180, 197, 203, 218, 225, 272, 281, 296, 298, 350, 352, 366, 368, 370, 374, 381, 388, 391-92, 396, 402, 437, 441, 444, 450, 468, 479, 483, 503, 513, 515, 516-18, 534, 539, 543, 546, 628, 701, 740, 779
Frankland, George 217
Franklin, J. (kapitan) 273, 395, 415, 577, 581
Fransa 10-12, 24, 39-40, 51-52, 99, 258, 429, 435, 482, 550, 559, 596, 613-14, 700, 702, 705, 741, 810, 817
Fransa-Prusya Savaşı 699
Fransız Bilimler Akademisi 682
Fransız Devrimi 8-9, 39, 321, 431, 605, 616
Fraser's Magazine 676
Free Church Witness 621
Frenoloji 26, 37, 49, 90, 286, 301, 399, 527, 653, 720,
Frost, John 653
Fuegia Basket 125, 146, 159, 162-63, 175, 178
Galapagos Adaları 204-05, 208, 222, 226, 230, 245-47, 251-53, 265, 270-272, 274, 276, 282, 292, 343, 372, 381-82, 386, 391, 394, 397, 412, 415, 512
Galileo 300, 313, 593
Galler 16, 72-73, 77, 88, 97, 99, 113-14, 140, 164, 211, 214, 217, 228, 248, 252, 347, 374, 390, 442, 569, 653, 694
Galton, Francis 633, 640, 675-76, 694, 703, 726, 731, 737-38, 741, 749, 753, 799, 805-07, 810, 815-18
Gardeners' Chronicle 373, 513-14, 555, 585
Gaucholar 152, 165, 169-71, 174, 179, 231, 280, 720

- genel grev (1842) 359, 361
 genel seçim (1831) 109, 111, 123, 128; (1832), 167; (1868), 683
Geoffroy St. Hilaire, Etienne 38, 45, 215, 283, 459
Geoffroy St. Hilaire, Isidore 559
Geological Observations on South America (Darwin) 385-86, 396, 407, 409
George, Henry 792
Gérard, Frédéric 413-14
 geyikler 152, 166, 171, 316, 350, 652, 669, 685
Gibbon, E. 78
Gladstone, W. E. 550, 662, 677, 683, 693, 723, 730, 759-61, 763-64, 780, 786, 788, 791, 808, 814, 819
Glasgow 379, 518, 664
Glen Roy 306-07, 317-18, 341, 372, 391, 420
Glptodon 253
Globe, The 435
Godwin, William 321, 43, 501
Goethe, Johann Wolfgang von 654-55, 694
Goodsir, Harry 395
 goriller 549-51, 566, 613, 616-17, 620-22, 648, 674, 691, 693
Gould, Augustus 448
Gould, John 252-53, 265, 271-72, 274, 291-92, 330, 397
Grafton Dükü 122
Graham, R. 395, 399
Graham, William 791-92, 799
Grant, Robert Edmond 38-43, 45-46, 50, 55, 67, 76, 95-96, 107, 119, 129, 138, 151, 164, 215, 222, 239-42, 244-45, 264, 266, 278, 331-33, 335, 353, 358, 417, 447, 500, 502, 558, 586, 722, 755, 758
Granville Dükü 729
Gray, Asa 499, 504, 514, 544, 555-58, 571-72, 581, 583-84, 597-98, 609-10, 619, 628, 633, 637, 650, 660, 663, 667-68, 672, 682, 687, 693, 707, 717, 740, 763, 773
Gray, J. E. 415
Gray, J. L. (Mrs. A.) 683, 752
Great Windmill Street Anatomi Okulu 56
Greg, William R. 36-38, 50, 474, 477, 676, 703
Grey, Earl 102, 108-09
Grote, G. 577
Grove, W. R. 651-52, 672
guanakolar 174, 178, 182, 253, 271, 282
Guardian, The 651, 679, 691, 814
Gully, James 264, 441-46, 452, 459-64, 466-67, 474, 491, 543, 552-53, 628
 güneş gülü 724,
Güney Afrika 204, 511, 644
Güney Amerika Misyonerlik Cemiyeti 697, 818
 güveler 16, 74, 664, 671, 695
 güvercinler 12, 289-90, 297, 299, 330, 516-21, 528, 532, 539, 543, 546, 551, 555-56, 559, 593, 595, 604, 609-10, 618, 623-24, 642, 646, 658, 662, 665, 667, 670, 674, 681, 698, 726, 728, 765
Haeckel, Ernst 654-56, 658-60, 681-82, 689-90, 699, 703-04, 718, 725, 731, 754, 758, 771, 776
Hall, Basil (kaptan) 344
Hamond, Robert 155-56, 161
Hancock, Albany 446, 493, 670
Handel, George Frideric 670, 793
Harrow Okulu 673
Hartmann, Carl 345
Harvard Üniversitesi, 413, 436, 499, 504, 514, 555, 571, 581, 585, 597, 670, 682-83, 732, 740
Hawley, R. M. 26
Haydn, Franz Joseph 297
Heathorn, Henrietta (bkz. Huxley, Henrietta)
Heaviside, James W. L. 104
Hemmings, Martha 486, 541
Henslow, Frances (bkz. Hooker, Frances)
Henslow, George 396
Henslow, John Stevens 18, 68, 81, 89-90, 94-97, 100-102, 105-108, 110-113, 115-121, 127-130, 132, 140, 146-47, 151, 157, 160, 164, 168, 172, 180-81, 190-91, 197, 200, 203, 208-09, 223, 225, 227, 230, 237-39, 241-42, 245-47, 249, 266, 268, 271, 273-74, 281-83, 292, 295-97, 346, 352, 357, 366, 370, 381, 384, 388, 396, 402-404, 411, 422-23, 432, 444, 450-51, 481, 513-14, 581, 592, 596, 602, 614, 638, 696, 755
Herhert, E. (Cherbury Lordu) 77
Herbert, John M. 66, 72-73, 76-77, 103-04, 111, 147, 150, 249, 782
hermafroditlik 431-34, 542, 545, 613, 619, 633
Herschel, John 107-108, 112, 224, 226, 257-60, 262, 351, 427-28, 589, 810, 816
Herschel, William 107
Hıristiyan Kanıtlar Cemiyeti 82
Hıristiyanlık 3-5, 46, 55, 82-83, 210-11, 269, 300, 437-38, 457-58, 468, 616, 717-18, 743, 756, 769, 777, 798, 813

- hidropati 441, 443, 445, 459, 492, 552-53, 569, 578, 580, 600
 Hill, John (peder) 98, 127
 Hill, Rowland 483
 Hindistan 296, 400, 419, 425, 433-34, 444, 453, 460, 505, 508, 638, 693, 695, 760-61, 786
 Hindistan Ayaklanması 556, 809
 hipnotizma 303, 406, 440, 443, 460, 533, 653, 735
 Hobbes, Thomas 589
 Hogarth, William 679
 Holland, Henry 51, 246, 257, 328, 348, 441, 456
 Hollanda 721
 Holyoake, George J. 360, 381, 383, 475, 546, 590, 666, 761
 Homeros 56, 103
Homo ooliticus 618
Homo sapiens 623; *H. Neanderthalensis* 636
 homoeopati 286, 443, 474
 Hooker, Frances (Mrs. J. D.) 421, 460, 488, 743
 Hooker, Joseph Dalton 379-82, 384-86, 388, 391, 393-95, 397-403, 406-08, 411-425, 427, 433-434, 436, 444, 448-50, 453, 457, 460, 478, 486, 488, 492, 494-504, 507, 511-14, 518, 523-38, 540, 542, 544-45, 553-559, 562-63, 567, 571-74, 576-78, 580-82, 585, 594, 596, 599-604, 608-609, 614, 621, 624-29, 633, 639-40, 643, 647, 649-653, 656-658, 663, 666-668, 670, 674-680, 682-83, 689, 694, 711, 723-27, 730, 738-40, 742-45, 748, 760-61, 763-65, 768, 785-86, 791, 793-95, 799-800, 806, 808, 811, 817-18
 Hooker, Mrs. W. 450
 Hooker, William 375, 424, 450
 Hope, Frederick (peder) 74-76, 88, 90, 97, 180, 273, 283
 Hope, Thomas 30-31, 48
 Horace (şair) 16
 Horner, Leonard 26-27, 243, 334, 511
 Horsman, Samuel (peder) 684, 702
 Hotantolar 224
 Humboldt, Alexander von 107-108, 112-13, 127, 130, 137, 139, 142, 345, 570
 Hunter, John 239
 Huxley, George 653
 Huxley, Henrietta 524, 527, 611, 811
 Huxley, Thomas Henry 475, 488-89, 492-93, 497-502, 507, 523-31, 537, 542, 545, 556, 558-59, 565-67, 569, 575-76, 578, 580, 582, 584-85, 593-97, 599-605, 608-27, 633, 636, 639-42, 645-49, 652-57, 659, 661-63, 667-68, 672-74, 677-83, 688-92, 694, 697, 699-701, 703-04, 707, 710-711, 722, 725-28, 730, 733, 737-38, 740, 742-45, 747-48, 750-51, 758, 760, 765, 768, 771, 773, 777-79, 785-87, 794-95, 799, 805-07, 808, 811, 812, 817, 818, 820
Ibla 432-33, 446
Ichthyosaurus 348
Icterus 208, 252
 Ilkley, Yorkshire 579-82
 Inchkeith feneri 37
Index Kewensis 800
Index, The 717-18, 771, 780-81
 Innes, John (Brodie), (peder) 403, 427, 436, 481, 487, 541, 561, 573, 638, 683-85, 702, 706, 728-29, 741, 771, 796-97, 805
Insectivorous Plants [Böcekçil Bitkiler] (Darwin) 725, 729, 745, 748
 İç Savaş (Amerikan) 621, 633
 İç Savaş (İngiliz) 256
 iguanalar 204-06, 247
 İlk Günah, 623
 İnciller 32, 55, 61, 91, 436, 756
 İngiliz ve Yabancı Ünityeriyenler Birliği 818
 İngiltere Kilisesi 53, 57, 101, 263, 639
 insanlıçılık 324, 597, 613, 650
İnsanın Türeyışı (Darwin) 675, 693, 695, 698, 700-03, 708, 715, 718-19, 732, 734, 737, 741, 743, 759-60, 762
 İrlanda, 268, 400, 404-05, 477, 620, 693, 767, 780, 788, 808, 814,
 İskoçya Kilisesi 25
 ispinozlar 205, 207, 251-53, 265, 270, 272, 274, 276, 397, 512
 İşçiler Koleji, Londra 709
 İtalya 40, 258, 429, 691
 Jackson, W. 751, 795-96, 802-03, 815
 Jamaika Komisyonu 656-57
 Jameson, Robert 35, 42, 45, 48-49, 112, 119, 497
Jardin d'Acclimatation 702
 Jemmy Button 125, 159, 267, 278, 697, 768
 Jena Üniversitesi 682
 Jenkin, Fleeming 664-65
 Jenny (orangutan) 293-94, 348, 720

- Jenyns, Leonard (peder) 69, 75, 81, 89-91, 93-94, 97, 105, 121, 271, 281-282, 296-97, 352, 357, 374, 381, 388, 392-93, 408, 450, 581, 592
- Jeoloji Araştırmaları** 400, 402, 417, 419, 421, 428, 430, 599
- John Bull* 27, 679
- Johnson, S. 6, 8
- Journal of Researches* (Darwin) 270
- Judd, John 799
- Jura devri 452
- juri hizmeti 420
- Kanarya Adaları** 108-10, 112, 115, 119
- kangurular 215, 219, 253,
- Kant, E. 694
- kapitalizm 47, 50, 359, 591, 653, 691
- kaplumbağalar 204-08, 222, 226, 230, 265-66, 270, 274, 292, 350, 397, 512
- Karbonifer tabakası, 496
- Kardinal Wolsey 421
- karıncayıyenler 169, 170, 247
- kaşalar 516, 637, 643, 768
- kediler 139, 172, 247, 256, 270, 290, 299, 350, 702
- Keeling Adası 221, 274
- Keen, Mr. 173, 247
- kelebekler 74, 96, 228, 483, 531, 570, 670, 683, 739, 753, 763
- Keltler 676
- Kent Topçu Milisleri 505
- keseliler 42, 96, 215, 331-32, 692, 707, 740
- Kew (Kraliyet Botanik Bahçeleri) 375, 385, 394, 402, 412, 423-24, 460, 499, 513-14, 623-24, 647, 672, 682, 723, 740, 743-44, 760, 763, 765, 768, 793
- Kırım Savaşı 505, 534
- Kilise Misyoner Cemiyeti 125
- King, P. (deniz yarsubayı) 126, 191, 216, 258, 685
- King, P. (kaptan) 129, 216, 245-46, 292, 341
- King's College (Londra) 247, 340
- Kingsley, Charles (peder) 581-82, 593, 599, 656, 662, 666, 773
- Kirby, William (peder) 66, 68, 226, 230, 263, 286-87, 374, 416
- Kitabı Mukaddes 32, 38, 325, 340, 344, 390, 457-58, 561, 575, 577, 592, 601, 622-23, 636-37, 644, 680, 689, 717, 732, 760, 770-71
- Klein, Edward 751
- kloroform 436, 450-51, 461, 469, 496, 518, 542, 554, 608, 615
- Knowlton, James 761, 780
- Knox, Robert 29, 46, 537
- Koati mundi (*Beagle*'daki) 204, 229
- kolera 138, 155, 384
- Konkoloji 412
- Kont Bismarck 658-59
- Kopenhag Üniversitesi 448
- Kororarika (Yeni Zelanda) 211
- Kovalevsky, Vladimir 661, 665, 669-700, 703, 707, 723, 787
- köleliğin kaldırılması 286, 398
- Königgratz Savaşı 659
- köpekbalıkları 141, 144
- köpekler 13, 67, 198, 270, 289-91, 298, 304, 311, 316, 324, 325, 329, 334, 342-43, 350, 453, 518, 549, 563, 584, 658, 685, 702, 705
- Kraliyet Akademisi 128
- Kraliyet Askeri Akademisi (Woolwich) 668
- Kraliyet Atlı Topçuları 360
- Kraliyet Bilimler Akademisi (St. Petersburg) 669
- Kraliyet Cemiyeti (Londra) 258, 318, 336, 341, 367, 420-21, 446, 488, 494-95, 497-98, 534, 538, 540, 550, 558, 576, 625, 639, 649, 692, 725, 730, 743, 748, 750, 754, 761, 768, 786, 805-07, 809, 816-17
- Kraliyet Cerrahlar Koleji 244
- Kraliyet Cerrahlar Kurumu 238
- Kraliyet Coğrafya Cemiyeti 349
- Kraliyet Donanması 148, 150, 395
- Kraliyet Enstitüsü 499, 523, 565-66, 593, 596, 672, 779
- Kraliyet Komisyonu 748, 751
- Kraliyet Madencilik Okulu 499
- Kraliyet Mühendisler Birliği 715, 741, 766
- Krause, Ernst 772, 773, 778, 787
- Kretase devri 452
- Kristal Sarayı 473-74, 476-77, 489, 497, 498, 649, 669
- Kuzey Kutbu 415, 535
- Kuzeybatı Geçidi 273, 395, 415
- küçük hipokampus 551, 608
- kümes hayvanları 45, 144, 212, 221, 350, 516, 519, 539, 553, 604, 609, 618, 633
- Lady Aylesbury 593
- Lady Brewster 601
- Lady Drysdale 552

- Lady Lubbock (I. John'un karısı) 544
 Lady Lyell 243, 336, 398, 727
 Lake District 590, 775, 791
 lamalar 174, 282, 424
 Lamarck, Jean-Baptiste; Lamarckçılık 38-40, 43, 45-46, 48, 50, 68, 76, 119, 156, 164, 176, 190, 245, 267, 276, 278, 283, 291, 299-300, 302-03, 331-32, 335, 346, 353-55, 358, 376, 381, 384, 386, 394, 528, 533, 536, 557, 665
 Lane, Edward 552-53, 555, 569, 600
 Langton, [Emily] Catherine (Charles'in kız kardeşi) 12, 14, 20, 27, 52, 80, 120, 145, 154, 167, 225, 253, 260, 305, 311, 327, 438-39, 555, 574, 631, 649
 Langton, Charles, (peder) 144, 631
 Langton, Charlotte (Charles'in kızı) 14, 20, 98, 128, 144, 147, 154, 167, 180
 Lankester, E. Ray 758
 larvalar 42-43, 147, 151, 167, 215, 333, 413, 432-34, 448, 546, 654
 Lawrence, William 304-05, 358
 Layard, A. H. 577
 Leadbeater, Benjamin 129
Leader, The 500
 Lecky, W. E. H. 648
 Leibniz, G. W. 677
 Leiden Üniversitesi 9
 Leith 38, 40
 Leith Hill 456-57, 461, 467, 486, 721, 727, 762, 784
 Leopold, G. D. A. (Albany Dükü) 814
 Leslie, John 23
 Lewes, George H. 476, 489, 668, 737-38
 Lewis, John [I] 405, 445
 Lewis, John [II] 445, 805, 812
 Liberal Parti 473, 808
 Liddon, H. P. (peder) 813-14, 817
Lightning (gemi), 506
 Lincoln's Inn 83, 244, 672-73, 701, 776
 Lindley, John 494
 Linneaus Cemiyeti 75-76, 238, 247, 273, 498, 558, 572-74, 614, 632, 637, 739, 750, 768, 794, 808
 Litchfield, Henrietta Emma (Charles'in kızı) 378, 438, 449-50, 459, 461-62, 464, 467, 477, 486-87, 517-18, 541, 543-44, 552, 555, 560, 562, 569, 573, 804
 Litchfield, Richard B. 709, 715, 726-27, 737, 766, 770, 775-76, 778, 780, 787-88, 791, 793-94, 802
 Little Portland Street Üniteryen Şapeli 727
 Livingstone, D. 473, 530, 585, 809
 Lizars, John 29
 Locke, John 103, 313, 810
London Investigator 500
 Londonderry Markisi 122
 Londra Jeoloji Cemiyeti 61, 230, 243, 247, 250-51, 253-54, 267, 270, 273, 281-83, 292, 327, 331, 341, 348, 350, 352-53, 372, 374, 385, 391, 416, 423, 427, 429, 431, 436, 492, 501, 531, 557-58, 572
 Londra Kütüphanesi 436
 Londra Üniversitesi 26, 50, 76, 273, 301, 523, 600
 Longfellow, H. W. 678
 Lord Aberdare 808
 Lord Aberdeen 511
 Lord Berkeley 129
 Lord Byron 16, 390
 Lord Cardwell 751
 Lord Carington 728
 Lord Dalhousie 425, 449
 Lord Northampton 420
 Lord Orford 297
 Lord Palmerston 102, 110, 483, 511, 592, 596
 Lord Salisbury 697, 760, 816
 Lord Yarborough 450
 Lordlar Kamarası 128, 272, 520, 649, 657, 748
 Louis Philippe (kral) 99
 Lowell, James Russell 811
 Lubbock, John [I] 367, 374, 396, 407, 439, 483, 487, 523, 561, 635
 Lubbock, John [II] 367, 439, 484, 505, 528, 556, 603, 608-09, 618, 624, 633, 639-40, 644, 647, 656, 675, 683, 690, 693-94, 698-99, 707, 709, 723, 729, 735, 739, 741-42, 746, 757, 760, 785-86, 806, 808-09, 811, 817
 Lucretius, 666
 Lunar Cemiyeti 6-7, 10, 473
 Lyell, Charles 127, 130, 138, 140, 146, 153, 156-57, 176-78, 182, 191-92, 195, 202, 208, 224, 231, 241-44, 249-51, 253-60, 262, 264, 266-67, 270, 276, 283-84, 287, 291, 296, 300, 302, 305, 317-18, 322, 325, 328, 335-36, 343-45, 348, 353-54, 358, 373, 380, 384-85, 397-99, 409, 422-23, 428-29, 432, 436, 449, 452, 460, 478, 483, 494, 496, 500-01, 503, 507, 511, 517, 519, 526, 528, 531-34, 536-37, 549-50, 552, 563, 565, 568-69, 571-75, 577-82, 584, 592, 597, 608-09, 613-14, 616-

- 18, 622, 624-28, 633, 635, 637-43, 647-48, 650, 656-57, 661-63, 665-66, 672-73, 678, 687, 691, 693, 727, 732, 734, 743, 745, 756, 785, 806, 808, 810, 816
- Macaristan** 40, 721
- Macaulay, Thomas Babington** 441, 450
- Macaw** Malikânesi 334-35, 337, 349, 365
- Macellan Boğazı** 174, 183
- Mackay, Mrs. (ev sahibi)** 24, 400
- Mackintosh, [Frances] Fanny** (*bkz. Wedgwood, [Frances] Fanny*)
- Mackintosh, Sir James** 53, 90, 154, 352
- Macmillan's Magazine** 675
- Macrauchenia** 282
- Madeira** 137, 496, 501, 527, 535
- Maer Köyü** 11, 14, 19-20, 23, 33, 50, 53-54, 68, 73, 88, 97, 120, 127, 147, 167, 246, 280, 302, 312-13, 325-27, 335-37, 343, 349, 351, 354, 369, 378, 406, 560, 618, 719, 752, 754, 790
- Maidstone (Kent)** 644, 698
- makas kuşları** 166
- Malay Takımadaları** 563, 570
- Maldonado** 165-66, 249
- Malibran, Maria** 89
- Malthus, E.** 243
- Malthus, Thomas (peder); Malthusçuluk** 184-85, 236-37, 242-43, 260-61, 319-24, 328, 330, 333, 342-43, 346, 349, 351, 357, 359, 381, 392, 404, 431, 477, 488, 501, 508, 519, 543, 546, 570, 589, 642, 658, 676, 704, 709, 761, 778, 792
- Malvern Tepeleri** 441-43, 445-46, 452-56, 459-62, 465-66, 468, 491, 543, 552, 555, 628-29, 790
- Malvinalar**, 163; *ayrıca bkz. Falkland Adaları*
- Mandril** 76
- Maoriler** 211-12, 215, 231, 294, 634, 685
- Marlborough Okulu** 807
- Marshall, Mrs. (medyum)** 653
- Martens, Conrad** 173-74
- Martin, Emma** 383, 666, 761
- Martineau, Harriet** 184-85, 242-43, 248, 259-61, 286, 294, 299, 304, 311, 315-16, 319, 324, 326, 333, 398, 406, 439-40, 460, 466, 474, 477, 577, 589-91, 759
- Marx, Jenny** 647
- Marx, Karl** 589, 647, 730, 760, 797
- mastodonlar (Güney Amerika'da)** 171, 174, 181, 192, 253
- materyalizm** 301-04, 312-13, 333, 358, 384, 474, 642, 644, 689, 703, 792
- Matta İncili** 528
- Matthew, Henry** 104-05, 132
- Matthew, Patrick** 47, 321-22, 346, 516
- Matthews, Richard** 125, 160, 162-63
- Mauritius** 222-23
- May Adası** 38
- Mayhew, Henry** 545
- maymunlar** 40, 76, 146, 156, 176-177, 258, 266-267, 269, 276, 293-294, 317-318, 324-325, 329, 350, 353, 358, 373, 400-401, 406, 486, 532, 536-537, 549-551, 565-566, 575, 579, 582, 592, 595-596, 601, 603-604, 608-609, 611, 613, 616-617, 620-623, 626-627, 629, 633-634, 641-642, 657-659, 661, 669, 672, 674-675, 685, 692, 696, 701, 703-706, 716, 720, 740, 763-65, 769, 776, 792
- McCormick, Robert** 130-31, 139, 147-48, 380
- medeniyet** 131, 170, 209, 211-12, 229, 300, 389, 476, 509, 565, 600, 641, 652, 676, 690-92, 698, 703-05, 760, 818
- megateryumlar** 153, 155-56, 170, 173, 180-81, 191-93, 230, 238, 253, 420
- melezler, melezleme** 289, 350, 618, 749
- Melville, Henry (peder)** 79
- memeliler** 45, 114, 129, 153, 170, 174, 187, 226, 239, 247, 251-53, 267, 270, 276-78, 282, 330-32, 355, 374, 377-78, 408, 447, 508, 515, 551, 702
- Mendoza** 198
- mercan resifleri** 203, 209, 218, 221, 230-32, 245, 250-51, 274, 281, 292, 393, 412, 428, 450, 765
- mercanlar** 38, 41, 139-40, 168, 180, 190, 202-204, 210-11, 218, 221-22, 230-31, 245, 250, 274, 281, 292, 352, 671,
- Mercedes** 173
- Metafizik Cemiyeti** 690
- Methodist Recorder** 652
- Metodistler** 476, 487
- Misir'dan Çıkış** 575
- Mill, John Stuart** 475, 694
- Milne, David** 420
- Milne-Edwards, Henri** 447-48, 476, 509
- Milton, John** 74, 148, 154
- misyonerler** 65, 82-83, 99, 125, 131, 134, 154, 159-60, 177, 209-13, 225, 357, 549, 569, 652, 659, 685, 698, 720, 742, 792, 797, 818

- Mivart, St. George 673-74, 678, 681, 690, 692-93, 695, 701-02, 706-11, 715-17, 719, 741-46, 764, 777-79, 784

Moluka Takımadaları 570

Monadlar 46, 276-77

Monro, Alexander [III] 29

Montevideo 150-151, 154, 156-57, 159, 165, 167, 172-73

Month, The 692

Montrose Akıl Hastanesi 36

Moor Park (Surrey) 552-53, 555, 563, 567, 574, 576, 580

Moore, Norman 800

More, Henry 74

Morley, John 706, 760, 819, 820

Morning Chronicle 27

Morning Herald 253

Morrey, Mrs. 486, 541

Mount 10-16, 19, 21, 52, 88, 97, 113, 121, 127-28, 235, 246, 312, 325, 354, 390, 435, 574, 618, 649, 657-58, 694, 719, 754

Movement in Plants (Darwin) 750, 779, 781-82

Movement, The 381

Murchison, Roderick I. 255, 420.

Murray, John 396, 399, 424, 440, 577-79, 581-82, 619, 660-61, 667, 672-73, 695, 703, 707, 709-10, 716, 718, 721, 737, 740-43, 745, 750, 759, 73, 781, 794

Musters, Charles 125, 131, 139, 147, 156, 171

Müller, Fritz 644, 667, 672-73, 700

Müller, Johannes 268, 448, 493

Münih Doğa Tarihi Müzesi 624

mürekkepbalığı 31, 329

Mylodon Darwinii 391

Napoleon I. 227, 699

Napoleon, Louis 478, 482-83, 498, 567, 589, 690, 700

Napoli Körfezi 195

National Reformer 781, 783

National Review 584

Natural History Review 608, 614

Natural Selection (Darwin) 557, 563-67, 571, 574, 577-79, 593

Nature 694, 730, 740, 784, 787, 801, 805, 808

Neandertaller 622, 642

New York 597-98, 707, 718, 733, 819

Newman, Francis 456-58, 474-75

Newton, Isaac 160, 177, 216, 677, 680, 810, 816

Niagara Şelaleleri 248

Nightingale, Florence 511

nihilizm, 661

Nonconformist and Independent 818

Normal Okul, Güney Kensington 725

Norman, Ebenezer 556

North American Review 683, 708

Northcote, Stafford 816

Norton, Andrews 436, 438

Norton, Charles Elliot 683, 717, 766

Nuh Tufanı 42, 182, 516

nüfus sayımı 184, 698-99, 753

oksolucanlar 373

Oracle of Reason 357, 360

Orchids (Darwin) 621, 682, 753-55, 757-58,

orkideler 129, 145, 618, 621

Osborne, William (eşkıya) 80

Osmanlı İmparatorluğu 505

Otuz Dokuz Şarr 18, 24, 57, 101-02, 110, 249, 458, 636, 718, 729

Ouless, Walter 745

Owen, Fanny (bkz. Biddulph, Fanny)

Owen, Richard, 244, 250, 253, 255, 268-70, 275-77, 282-83, 287, 330, 332, 344, 352, 353, 361, 374, 378, 384, 408, 412, 420, 428-29, 431, 440, 447, 475-76, 487-89, 493, 498, 518, 524-26, 530-32, 549-51, 565-66, 572, 575-76, 581-85, 590, 592-97, 599, 601, 605, 608-13, 620, 622-27, 642, 648, 650, 652-53, 662-63, 666, 668, 673-75, 687, 702, 711, 716-17, 723, 734, 740, 744, 777, 779, 788, 818

Owen, Sarah 52, 62, 130

Owen, William Mostyn 52-53, 56, 71, 73, 74-75, 88, 98, 236

Oxford Üniversitesi 18, 24, 87, 104, 247, 254, 301, 332, 359, 498-99, 524, 550, 558, 581, 598, 600-03, 607, 612, 637, 652, 666, 680, 732, 775, 807

ördekler, 291, 298, 342, 512, 516-18, 539, 618, 623, 637, 643, 695

örümcekler, 147, 498

Özgür Dini Birlik 717

Paget (kaptan) 144

Paleontografi Cemiyeti 451, 460

Paley, William (peder) 74, 91-93, 100-03, 106-07, 110, 112, 216, 263, 278, 286, 323, 356, 358, 374, 381, 438, 545-46, 658

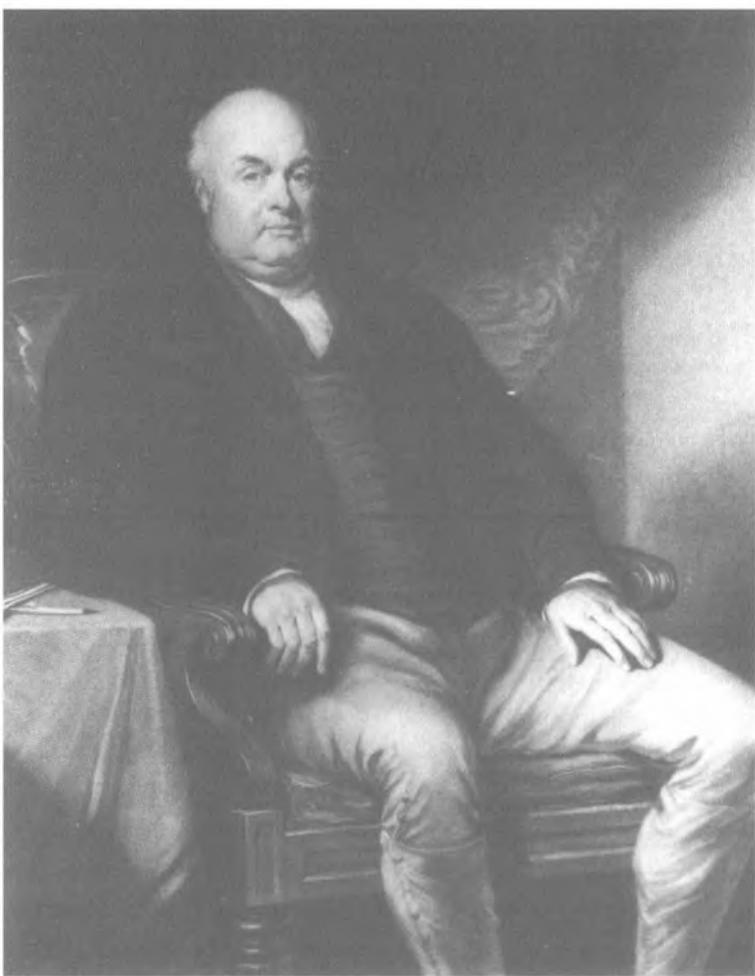
- Pall Mall Gazette* 657, 668, 753, 816, 819
 pampalar 152-53, 169, 198, 231, 235, 245-46,
 248, 250, 267, 270, 276, 282, 345, 385, 409
Pangenesis 646-47, 656, 667-69, 701, 749, 754,
 768
 pantheizm 487, 646, 654, 681, 771
Pappenheim 624
Paris 24, 39-40, 43, 45, 47, 50-52, 99, 109, 187,
 209, 215, 248, 369, 429-30, 442, 447, 478,
 516, 700, 702-03, 705, 707
Parker, Henry 88
Parker, Marianne (Charles'ın kız kardeşi) 10, 13-
 14, 88, 439, 574, 649
Parslow, Joseph 341, 369, 445, 560-61, 682, 709,
 728, 751, 812, 815, 818
Partington, E. 459
Paskalya 63-64, 66-67, 71, 80-81, 93-95, 108-09,
 343, 440, 461, 463, 468, 790, 801
Patagones 169
Patagonya 125, 127, 129, 151, 165, 174, 181,
 190, 253, 270-71, 375, 385, 391, 408
Paxton, Joseph 473, 497
Peacock, George (peder) 68, 96, 110, 115, 119-
 121
Pearson, J. (piskopos) 55
Pecten Darwinianus 391
Peel, Sir Robert 88, 110, 268, 405, 429-30
Pernambuco (Brezilya) 228, 398
Perth 218
Peru 189, 200-01, 344, 385
Peterloo katliamı 82
Phillips, John 581
Pius IX. (Papa) 641, 690
Plate Nehri 150, 154-55, 165, 168, 171, 173
Platon, Platonculuk 318, 401, 476, 526, 680
Playfair, Lyon 760, 809
Plinius Cemiyeti 35-38, 43, 47-48, 69, 75, 301-
 02, 676, 720
Polinezya 209
polipler 40-42, 44-46, 151-52, 202, 221, 245, 269,
 281
Pomare (Tahiti Krallığı) 210
pornografi 305
Port Desire 174, 271
Port Famine 175, 183-85
Port Louis (Falklandlar) 163, 179
Port Louis (Mauritius) 223
Port St. Julian 174, 192
Porter (kaptan) 397
Porto Praya (St. Jago) 139
Potoroo 215
Poultry Chronicle 517, 521
Powell, Baden (peder) 499, 607
Powell, Henry (peder) 702
Powis Dükü 296, 479
pozitivizm 314-15, 474
Preyer, William 655, 682, 699
Price, John 17, 740
Priestley, Joseph 7-8, 10, 216, 473
Pritchard, Charles (peder) 544, 806
Prothero, George (peder) 813, 815
Prusya 429, 483, 642, 654, 659, 700, 702-03, 705,
 810
Prusya Kralı 669
Punta Alta 153, 170-71, 173, 247
Pusey, Edward (peder) 697, 771, 817
Quakerlar 286, 389-90, 636, 675, 780
Quarterly Review 44, 304, 601, 605, 608, 708,
 710, 741-42, 744
Questions about the Breeding of Animals (Dar-
 win) 342
Raffaello (ressam) 680
Ramsay, Andrew 422, 428, 430, 507, 599
Ramsay, Marmaduke 113, 115, 131
Rattlesnake (gemi) 488
Ray Cemiyeti 451, 478, 484, 492, 681
Reader, The 640-41, 653
Reasoner, The 616
Record, The 818
Rhea Darwinii 271
rhealar 152, 165, 169, 171, 174-75, 230, 271-72
Rice, Thomas Spring 273
Richardson, John 273
Richardson, Samuel 90
Richter, Hans 791
Rio Aconcagua 199
Rio Colorado 169
Rio de Janeiro 144-46, 380, 398,
Rio Negro 165, 168, 175, 271
Rio Parana 171
Rio Santa Cruz 181
Rio Uruguay 173
Rivero, Antonio 179, 181
Roberts, W. W. (Rahip) 678
Robinson, John (peder) 684-85, 702
Rolle, Friedrich 644

- Romanes, E. 770, 793
 Romanes, George J. 741, 748-49, 754, 765, 768-69, 770, 785, 787, 792-93, 799, 816-18
 Rorison, Gilbert (peder) 622-23
 Rosas (general) 169-71, 322
 Ross (kaptan) 375, 379, 415, 421, 424, 448
 Rossini, Gioacchino A. 157
 Rowlett, G. 139, 186
 Royer, Clemence 661
 Ruck, Amy (*bkz.* Darwin, Amy)
 Rugby Okulu 44, 484, 520, 541, 560, 607
 Russell, Arthur 809
 Russell, Bertrand 809
 Rusya 505-06, 534, 669, 703, 763
- Saksonlar 676
 Salisbury Kayalıkları 49, 306
 Samarang (gemi) 144
 Samouelle, G. 68
 San Carlos (Chiloé) 190-91
 Sanderson, John Burdon 740-41, 747, 799
 Sandwalk 407, 455, 485, 506, 527, 559, 715, 728, 739, 799-800, 804
 Sandwich Adası 186, 290
 sansür 5, 44, 50, 304
 Santa Cruz (Tenerife) 138, 181-82
 Santa Fé 171
 Santiago 187, 197, 199
 Sappho (köpek) 67, 78
 Saravak 635
Saturday Review 558, 582, 819
 Savage, Thomas 549
Scalpellum 446
 Schaffhausen, Hermann 614
 Schubert, Franz 816
 Scott, Sir Walter 27
 Sebright, Sir John 297-98, 330
 Sedgwick, Adam (peder) 61-62, 68, 79, 94, 101, 110-14, 119, 140, 160, 164, 173, 188, 214, 231, 238, 249-50, 265-66, 283-84, 287, 291, 293, 297, 300, 328, 332, 343, 345, 357, 385, 389-91, 418, 422, 584-85, 591-92, 604, 607, 639, 651, 683, 696-97
 Sedgwick, Sara (*bkz.* Darwin, Sara)
 sekülerlik 50, 82, 102, 241, 269, 285, 290, 300-01, 324, 389, 393, 474-75, 565, 575, 589, 591, 594, 596, 613, 616, 640, 666, 689-90, 761, 781, 814, 820
 Shakespeare, William 16, 20, 66, 160, 536-37, 680
- Shrewsbury 9-12
 Shrewsbury Okulu 15, 18, 32, 56, 66, 72, 77, 91, 187, 484, 777
 sıçrırlar 165, 169-70, 217, 223, 270, 453, 554, 663
 sınıflandırma 37, 40, 43, 50, 68, 190, 222, 276, 355, 375-78, 453-54, 551, 559, 586, 681
Sidon (gemi) 425
 Sikkim Vadisi 424, 449
 Silüren Dönem 687
 Simeon, Charles (peder) 65-66, 68, 82-83, 757
 Simon Körfezi 223
 Simpson, James 436
 sinekuşları 146, 641, 663-64, 671, 683
 Sismondi, Jean 510
 Sismondi, Jessie; *bkz.* Allen
 siyahlar 31, 139, 143-45, 151, 186, 215, 223, 286, 322, 537, 642, 656-57, 665; *aynca bkz.* Zen-ciler
 skolastik felsefe 710
 Slade, Henry 758, 764, 768, 775
 Smiles, Samuel 577
 Smith Elder (yayınçı) 737
 Smith, Adam 792
 Smith, Sydney 511
 Smith, T. Southwood 261, 357-58, 583
 Smith, William (ev sahibi) 83-84
 Smithson Enstitüsü 682
 Snowdon 524
 Solenhofen 624
 Somerset Dükü 273
South African Christian Recorder 225
 Southampton 408, 657, 715, 730, 742, 762, 764, 781
 Sowerby, G. 241, 451
 Sowerby, James de Carle 241, 451-52, 494
Spectator, The 679
 Spence, William 66, 68, 374
 Spencer, Herbert 474, 476-77, 487-89, 500, 502, 509, 549, 564, 576, 600, 633, 639-40, 645, 650, 656, 704, 707, 726, 732-33, 768, 811, 815, 817
 Spottiswoode, William 608, 639, 726, 786, 806-09, 811, 817
 St. Gregory Körfezi 174
 St. Helena 226
 St. Jago 138-41, 186, 228, 372
 St. James Hall 759
 St. Mary Hastanesi (Paddington) 673
 St. Mary Kilisesi 598

- St. Michael Adaları 229
 St. Paul 286
 St. Paul Katedrali 366, 492, 782, 813-14
 St. Paul Kayaları 141
 St. Peter Kilisesi 336
 St. Petersburg 661
Standard, The 806, 809, 812, 814
 Stephen, Leslie 787
 Stephens, James F. 68, 75-76, 88, 91,
 Stephens, Thomas S. (peder) 638, 684
 Stephenson, George 816
 Stephenson, Robert 810, 816
 Sterling, John 437
 Stokes, John Lort 126, 130-31, 141, 181-82
 Stokes, Pringles (kaptan) 122, 124, 175, 189
 Stonehenge 763-64
 Strickland, Hugh 416, 480
 Stuart, James 765
 Suarez, F. 710
 Sudbrook Park (Richmond, Surrey) 600, 602, 604
 sukeleleri 673-74
 Sullivan, B. J. (kaptan) 161, 408, 441, 482, 505-
     06, 514, 623, 644, 697-98, 701, 767, 775,
     818
 Sumner, John Bird (peder) 55, 91
 Surgeons' Square (Edinburg) 29
 susamurları 178, 190, 291, 299
 Sutterton Fen (Lincolnshire) 479
 sülükayaklılar 188, 191, 411-16, 421, 427-28,
     431-35, 440, 442, 444-48, 450-54, 456, 458,
     460, 477-78, 484-85, 491-95, 502, 504-05,
     517, 554, 558, 619, 654, 670, 673, 730, 763,
     765, 791
 sülünler 57, 672, 674
 süngerler 38, 40-42, 45, 139
 sürüngenler 129, 204, 206, 208, 215, 217, 226,
     239, 241, 247, 277-78, 331-32, 353, 373,
     386, 397, 401, 408, 430, 487, 496, 515, 572,
     624, 633, 749
 Swan Nehri yerleşimi 218
 Sydney 189, 216
 şebekler 627
 şempanzeler 156, 176, 267-68, 349, 353, 389,
     536, 550-51, 553, 617, 720
 Şerefli Topçu Taburu 269
 "Şeytan'ın Papazı" 85, 100, 383, 545, 797, 820
 Şili 168, 187, 189, 194, 197, 203, 205, 226, 249-
     50, 281, 307, 385, 404, 411-12, 538
 şışe mantarı mercanı 41
 Tahiti 208-13, 225, 231, 246
 Tait, P. G. 689
 tapırler 282, 355, 526
 tavşanlar 33, 519, 559, 618, 665, 676, 711, 747,
     749, 788
 Taylor, Robert (peder) 82-85, 87, 99, 100, 109,
     128, 302, 358, 383
 tazılarda 21, 215, 289, 297, 299, 330, 333, 394, 516,
     518, 578, 711
 Tazmania 217, 322, 330, 380, 394, 423, 496,
     511, 578
 tedricilik 140, 153, 182, 231, 258, 272, 284, 382,
     387, 453, 475, 501, 539, 651
 Telford, T. 810
 tembel hayvanlar 153, 170, 173, 181, 193, 238,
     253, 260, 270, 276, 353, 391
 Tenerife 108, 110-12, 137-38
 Tennyson, Alfred 65, 441, 545, 678
 Terceira 228
Terror (gemi) 395, 415
 teşrih karşılığı 746
 Thackeray, William Makepeace 369
 Thiers, Adolphe 429, 431
 Thistleton-Dyer, William 740, 763
 Thompson, John 413
 Thomson, William 643, 664, 687-89, 701, 709
 Thomson, Wyville 784
 Thorley, C. 442, 455-56, 460-61, 463, 465-67,
     544
 Tibet 424, 449
 Ticaret Odası 727, 776
 Tiedemann, Friedrich 264
 Tierra del Fuego 125, 154, 157, 159, 162, 168,
     175, 186-87, 189, 216, 225, 232, 246, 273,
     278, 294, 302, 316-17, 321, 375, 380, 394,
     403, 423, 478, 511, 571, 698
Times, The 109 128, 319, 360, 467, 567, 569,
     584, 590, 608, 631, 636, 644, 679, 699, 705,
     754, 758, 769, 789, 812, 818-19
 Timiriazev, Kliment 763
 Tommy (at) 677, 689, 730
 Toronto Üniversitesi 492
 Toryler 25, 27-28, 39, 87, 98-100, 109-110, 123-
     24, 128, 150, 167, 185, 236-37, 241-42, 244,
     256, 296, 302, 304, 358, 384, 388, 405-06,
     429-31, 518, 599, 603, 605, 607, 638-39,
     641, 644, 679-80, 683, 691, 697, 706, 708,
     728, 735, 746, 748, 760, 780, 794, 797, 816
Toxodon 247, 282, 408

- Transvaal 780, 788
 Trevelyan, G. O. 809
 Trevithick, R. 810
 Trilobitler 430, 461
 Turner, J. M. W. 648
 Türkiye 763
Türlerin Kökeni (Darwin) 578-79, 581-84, 589, 590, 592-98, 601, 605, 607-608, 610, 616, 619-20, 625, 631, 639, 641-42, 644, 647, 649-50, 652, 654-655, 660-62, 665, 669, 678, 683, 688, 696-97, 707-08, 710, 716-19, 722, 731-32, 739-40, 745, 748, 752, 755, 757, 771-72, 777, 779, 783, 787, 795, 797, 798, 806, 809, 814
 Tylor, E. B. 648, 675
 Tyndall, John 497-99, 523-24, 558, 565, 575, 639, 648, 653, 656, 677, 679-83, 690, 700, 703, 707, 726, 730, 732, 740, 742-43, 771, 777, 796
 Ulusal Siyasi Birlik 155
 Uluslararası Bilim Dizisi 707
 Uluslararası Bilim ve Özgür Düşünce Kitaplığı 783
 Uluslararası Özgür Düşünürler Federasyonu 796
 University College (Londra) 239, 264, 301, 303, 334, 365, 456, 586, 722, 740, 758
 Ümit Burnu 223, 292
 Valdivia 192-93
 Valparaiso 168, 187-89, 197, 199
Variations of Animals and Plants (Darwin) 661, 667, 748, 750
 Victoria (kraliçe) 306, 324, 366, 380, 383, 399, 434, 436, 473-74, 537, 545, 567, 578, 592, 604, 618, 640, 685, 691, 704, 722, 725, 746, 760, 797, 810, 814, 818, 820
 Victoria (Prensese) 257
 Vinson (işçi) 371
 Virgilius 103
Virgularia 151
 Vogt, Carl 659, 678, 690, 695, 704
Volcanic Islands (Darwin) 373, 379, 397, 409
 Voltaire, François Marie Arouet de 731
 Wagner, Andreas 624
 Wale, Alexander (peder) 79
 Wallace, Alfred Russell 531-32, 553-54, 557, 563-64, 568-74, 576, 581, 621, 633-35, 650, 652-54, 656, 664, 668, 671, 675, 677-79, 682-83, 687, 691-93, 700-02, 706, 708, 716, 721-22, 734, 737, 758, 764, 785-88, 792-93, 796, 811, 817
 Wallace, H. S. 650
Warspite (gemî) 148
 Waterhouse, C. 375
 Waterhouse, George 91, 252, 272, 283, 292, 299, 375-78, 400, 454, 519, 624
 Watson, Hewett C. 399, 408, 417, 527, 534, 544, 586
 Watt, James 4, 6, 810
 Way, Alfred 67, 71
 Weber, Carl 25
 Wedgwood, [Elizabeth] Bessy 10-11, 14, 120, 375
 Wedgwood, [Ernest Hensleigh] Erny (Darwin'in yeğeni) 368
 Wedgwood, [Frances Julia] Snow (Darwin'in yeğeni) 737-38
 Wedgwood, [Frances] Fanny (Darwin'in kuzeni) 20, 51-53, 154, 167-68, 340, 439, 561
 Wedgwood, [Frances] Fanny (Mrs. H.) 109, 144, 154, 167, 260-61, 460, 485, 591, 652, 737, 784, 794
 Wedgwood, [Francis] Frank (Darwin'in kuzeni) 16, 19
 Wedgwood, [Henry Allen] Harry (Darwin'in kuzeni) 19, 51, 505
 Wedgwood, [James Mackintosh] Bro (Darwin'in yeğeni) 368
 Wedgwood, [Katherine Euphemia] Effie (bkz. Farer [Katherine Euphemia] Effie)
 Wedgwood, [Sarah] Elizabeth (Darwin'in kuzeni) 14-15, 20, 50, 168, 280, 327, 337, 348, 375, 378, 406-07, 461, 498, 541, 672, 729, 735, 780, 784
 Wedgwood, [Sophiah Marianne] Sophie (Darwin'in yeğeni) 339
 Wedgwood, Caroline (Charles'in kız kardeşi) 30, 32, 50-51, 120, 180, 183, 212, 235, 241, 247, 249, 259, 281, 325-26, 339, 456, 461, 486, 721, 784, 795
 Wedgwood, Charlotte (bkz. Langton, Charlotte)
 Wedgwood, Emma (bkz. Darwin, Emma)
 Wedgwood, Hensleigh (Darwin'in kuzeni) 16, 19, 53, 109, 120, 144, 154, 167, 172, 180, 230, 243, 246-47, 250, 259-61, 299, 302, 305, 311, 325, 331, 334-35, 343, 347, 349-50, 368, 384, 460, 467, 485, 544, 564, 653, 672, 726-27, 737-38, 745, 754, 769, 779, 811-12

- Wedgwood, John (Darwin'in dayısı) 297, 337
 Wedgwood, John Allen, Rahip (Darwin'in kuze-
 ni) 336, 795
 Wedgwood, Josiah [I] 3-7, 10, 309, 311, 326, 541-
 42, 657
 Wedgwood, Josiah [II] (Darwin'in dayısı) 10-11,
 19, 51, 53-55, 115, 120-21, 132, 167, 235,
 281, 297, 311, 325, 334, 375, 456, 508, 510,
 790
 Wedgwood, Josiah [III] (Darwin'in kuzeni) 281,
 327, 339, 461, 479, 486, 721, 779
 Wedgwood, Sarah [Elizabeth] (Emma Darwin'in
 halası) 486-87, 541-42
 Wedgwood, Susannah (*bkz.* Darwin, Susannah)
 Weismann, August 800
 Wellington Dükü 99-100, 110, 236, 268, 361,
 492, 506, 577, 811
 Werner Doğa Tarihi Cemiyeti 42, 45
 Wesley, John 286
 Westminster Abbey 745, 806-12
Westminster Review 475, 477, 488-89, 499,
 502, 513, 524, 534, 564, 576, 597, 605, 645
 Wharton, Henry (peder) 483-84
 Whately, R. (peder), *Scriptural Revelations con-
 cerning a Future State*, 183
 Whewell, William (peder) 68, 96, 101, 110,
 249, 273, 283-84, 287, 300, 314, 341
 Whigler 25-27, 53, 87, 99-100, 102, 107, 109-10,
 123-24, 128, 143, 154, 167, 184-85, 236-37,
 240, 242-43, 255, 257, 260-62, 272-73, 284,
 286, 298, 319, 323, 357, 375, 473, 501, 759
 White, Gilbert (peder) 32, 90, 373-74
 Whitley, Charles 66, 78, 80, 104, 123, 132, 294
 Wickham, John C. 141, 143, 173, 189, 623
 Wight Adası 107, 111, 281, 450, 574, 677, 740
 Wilberforce, Samuel (piskopos) 396, 422, 592,
 598-99, 601, 603-605, 607, 608-10, 612, 623,
 636-37, 641-51, 728-30, 812
 Wilkins, J. (piskopos) 591
 William IV. (kral) 110, 122, 274
 Williams, Charles 737-38, 768-70
 Willott, John (peder) 366, 368, 402-03
 Winchester Katedrali 408
 Windsor Şatosu 325, 814
 Wiseman, N. (kardinal) 636
Witness, The 621
 Wollaston Adası 175
 Wollaston Madalyası 282
 Wollaston, T. Vernon 527-29, 535, 542, 597
 Wollstonecraft, Mary 431
 Woolwich 246, 314, 668, 699
 Worms (Darwin) 789, 791, 794, 798
 Wright, Chauncey 708-711
 Wrigley, A. (peder) 638, 669
 Würzburg Üniversitesi 654
 Wyman, Jeffries 585
 Wynne, Mr. 291
 X Kulübü 639-41, 647, 656, 672, 677-78, 680,
 683, 694, 723, 726, 732, 742, 744, 746, 786,
 806, 810-11, 816-17
 Yahudiler 27, 92, 341, 404, 457-58, 641
 Yale Üniversitesi 450
 yamyamlık 123, 127, 163, 211, 212, 294
 yapay seçim 330, 418, 519, 521, 539
 yaratılış 3-4, 36, 40, 176, 208, 226, 251, 254, 259,
 265, 293, 297, 332, 342, 345, 356, 376, 387,
 389, 390, 417-18, 431-32, 458, 499-502, 532,
 551, 554, 558, 575, 577, 583, 596, 599, 622,
 636, 667, 670, 719, 820
 Yarrell, William 129, 289-91, 298
 yassisolucanlar 147, 217
 Yaşılı Kızıl Kumtaşı 113
 Yeni Ahit 56, 91-92, 316, 326, 458-59, 641, 756
 Yeni Zelanda 210-13, 222, 246, 299, 316, 321,
 374, 408, 420, 482, 535, 538, 634, 685, 741
 Yeni Zelanda Sömürgeleştirme Şirketi 345
 yılanlar 37, 166, 182, 217, 289, 349, 394, 513,
 664, 671-72
 Yoksullar Yasası 184-85, 236-37, 242, 261,
 319-20, 323, 333, 359, 545, 589, 759
 York Minster 125, 159-160, 162-63, 175, 178,
 314, 704
 York Piskoposu 636
 Youmans, Edward 707
 Yuhanı İncili 32, 326, 438-39, 458
 yumuşakçalar 42, 45, 146, 216, 256, 278, 315,
 329, 411, 413-15, 433, 523, 661
 zenci 139, 143, 224, 242-43, 537, 657, 665, 706;
 ayrıca *bkz.* Siyahlar
Zoology (Darwin) 272-73, 276, 280, 282, 292,
 295, 299, 317, 330, 353-54, 356, 361, 378
 Zooloji Cemiyeti (Londra) 216, 238-40, 244, 251-
 52, 271-72, 349, 374, 416, 572, 613, 681,
 688

1. Dr. Robert Darwin, Charles'ın babası: "Hayatımda gördüğüm... en iri adam."

2. Charles'in büyüğü The Mount; Robert Darwin burayı 1796'da evlendikten sonra yaptırmıştı.

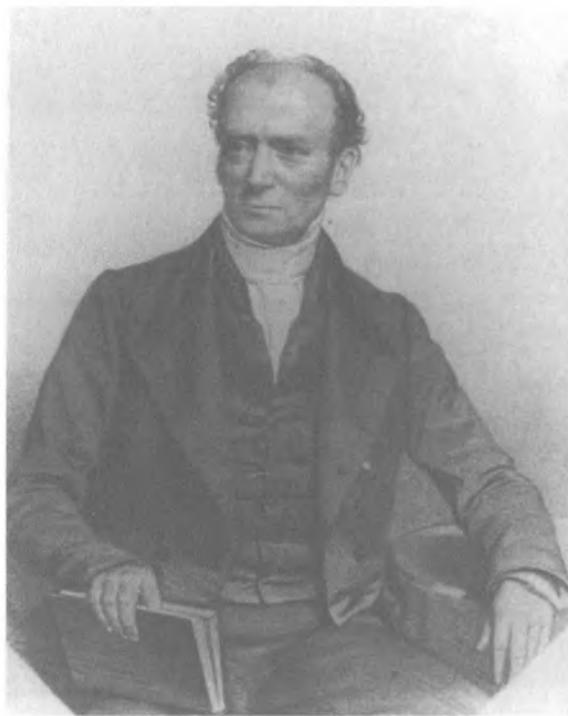
3. Doğuştan kibar: Charles ile kız kardeşi Catherine, ailenin bebekleri.

4. Charles'in öğrenim hayatına başladığı ilk okul, Shrewsbury'deki Üniteryen şapelinin vaizi Mr. Case tarafından yönetiliyordu. Okulun pencereleri bir mezarlığa baktırdı. Ağustos 1817'de, annesinin ölümünden bir ay sonra Charles'in burada bir süvari askerinin gömülmesine tanık olmuştu, üzerinde travma etkisi yaratacaktı.

5. Edinburg Üniversitesi; Darwin burada tıp öğrenimi görmüş, başarılı olamamıştı.

6. Yürüyüş arkadaşlarının en iyisi: Darwin'in Edinburg'taki akıl hocası, radikal Lamarckçi Robert E. Grant.

7. Plinius Cemiyeti'nin 27 Mart 1827 tarihli tutanaklarında, Darwin'in kısa bir konuşma yaptığı, ardından aklın maddi temellerinin tartışıldığı görülmektedir, ancak bu tartışmanın üstü çizilmişdir. Tutanakta şöyle der:

Mr. Darwin Cemiyet'e kendisinin yaptığı iki keşfi aktardı.

1. Flustra'nın [hidra benzeri dokunaçlı poliplerden oluşan bir "deniz matı"] yumurtalarında hareket etmesini sağlayan organlar vardır.
2. Şimdiye dek Fucus Lorius [bir yosun] sanılan küçük siyah zerrecek, aslında Pontobdella muricata [tırpanalara zarar veren bir tür sülük] yumurtasıdır. Cemiyet'in ricası üzerine, bu olgulara dair bir değerlendirme hazırlayıp bunu numunelerle birlikte gelecek akşam Cemiyet'e teslim edeceğini söz verdi.
Dr. Grant, Flustra'nın doğa tarihiyle ilgili birçok olgu aktardı.
Daha sonra Mr. Browne Hayat ve Akıl'a bağlantı olarak örgütlenme ile ilgili, şu önermeleri tezis etme girişi içinde bulunduğu makaleşini okudu.

[Bundan sonra dört önerme gelir ve bunlar sonuçta yerleşik dini öğretilere aykırı olan şu noktaya bağlanır:]

Ve V. *Aynı bir duyu olarak Akıl ve onunla ilişkili olarak bilinen, maddidir.*

Mr. Binn, Mr. Greg, Dr. Grant, Mr. Ainsworth ve Mr. Browne arasında bir tartışma başladı; bundan sonra cemiyet dağıldı.

Mr. Duran communicated to the Society two discoveries which he had made -

1. That the ova of the *Hæstra* possess organs of motion.
2. That the small black globular body hitherto mistaken for the young *Zenopsis* *luminosa*, is in reality the ova of the *Portobella* *mucronata*.

At the request of the Society he promised to draw up an account of the facts and to lay them it, together with specimens, before the Society next evening.

D^r. Grant detailed a number of facts regarding the Natural History of the *Hæstra*.

~~With the usual feeble account
it is hard to tell what will be
the result.~~

~~I think it is agreed
that this is probably the most perfect
thing of its class, that I
have ever seen.~~

~~It is about 12 feet long,
about 12 inches wide, and
about 12 inches thick.
The body is composed of a
thin skin, which is
about 12 inches thick.~~

~~The body is divided into four
equal parts, each of which
is about 12 inches thick.
The body is divided into four
equal parts, each of which
is about 12 inches thick.~~

~~The body is divided into four
equal parts, each of which
is about 12 inches thick.~~

~~The body is divided into four
equal parts, each of which
is about 12 inches thick.~~

The members present were. Prof.

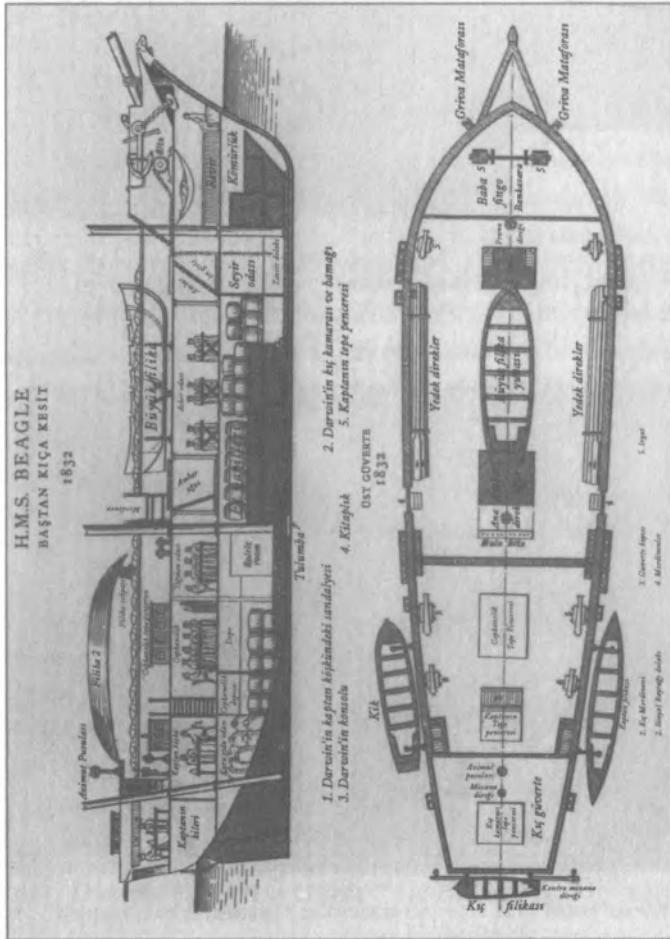
8. Christ's College, Cambridge: Darwin'in ilk zamanlarda yerlestiği tütüncü Bacon'ın yerinden görülen manzara.

9. Darwin'in Cambridge'te böcek avına başlamasına ön ayak olan ikinci dereceden kuzeni Peder William Darwin Fox.

10. Peder Robert Taylor, "Şeytan'ın Papazı." Mayıs 1829'da Hıristiyanlığın doğruluğunu tartışmak amacıyla Cambridge'teki eski hocalarına açıkça meydan okumuştu.

12. Botanikçi Peder John Stevens Henslow. Henslow *Beagle*'la denize açılıma şansını tepmiş, bu teklifi Darwin'e götürmüştü.

111. Eski şemsi arkadaşı Philip King'in bir çizimine göre Darwin'in yüz evi.

13. "Zavallı çıplak" Tierra del Fuego yerlileri; "büyümeleri durmuş... kızıl derileri pis ve yağlı... saçları karman çorman... jestleri şiddetli ve incelikten yoksun;" Christ's College'daki yüksek masalara çok uzak düşen bir görüntüyüdü bu.

14. Doğanın ayrim gözetmeyen gücü: 1835 depreminin ardından Concepcion'daki katedral; Darwin'in "o zamana dek gördüğü en büyük enkaz yığını."

15. 1839'da Charles'la evlendiği sıradaki haliyle Emma Wedgwood.

16. Charles ile Emma'nın ilk evi, "Macaw Malikânesi," 12 Upper Gower Street. Darwin evrim teorisini geliştirmeyi burada 1839'da tamamlamıştı.

17. Ağustos 1842'de Manchester'da patlak veren isyanları bastırmaya giden askerler Euston İstasyonu'nda düşmanca bir tavır sergileyen kalabalığın içinden geçiyor. Darwinlerin evinin önünden üç gün boyunca taburlar geçmişti.

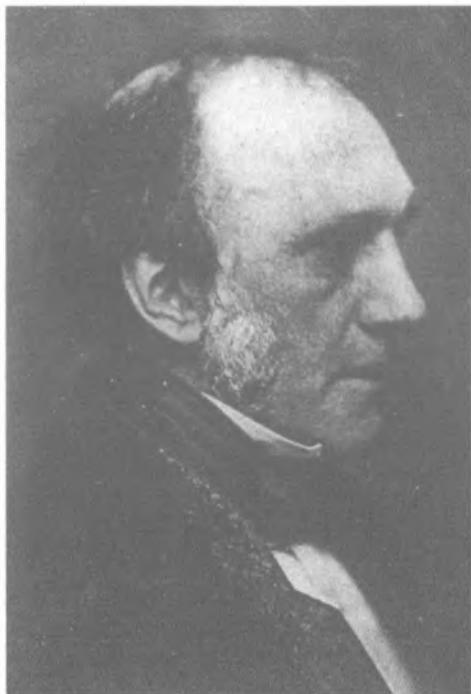
18. Charles ile büyük oğlu William 1842 tarihli bir dagerreyotipte; Darwin'in, ailesinden biriyle bilinen tek fotoğrafı.

19. Darwin'in eski çalışma odası: Sağda üzerinde çalıştığı dosyalarla dolu raflar bulunuyor, solda ise perdelenmiş özel bir odacık. Arka tarafta kitapların dizili olduğu duvar, şöminenin üzerindeki aynaya yansımış.

20. Darwin'in hayatı boyunca bakıp bakıp ağladığı fotoğraf; sevgili Annie'si (doğumu: 1841) Malvern'a ilk ziyaretinde. Annie'nin 1851 Paskalyası'nda ölümü Darwin'in Hıristiyanlığının son kalıntılarını da ortadan kaldırdı.

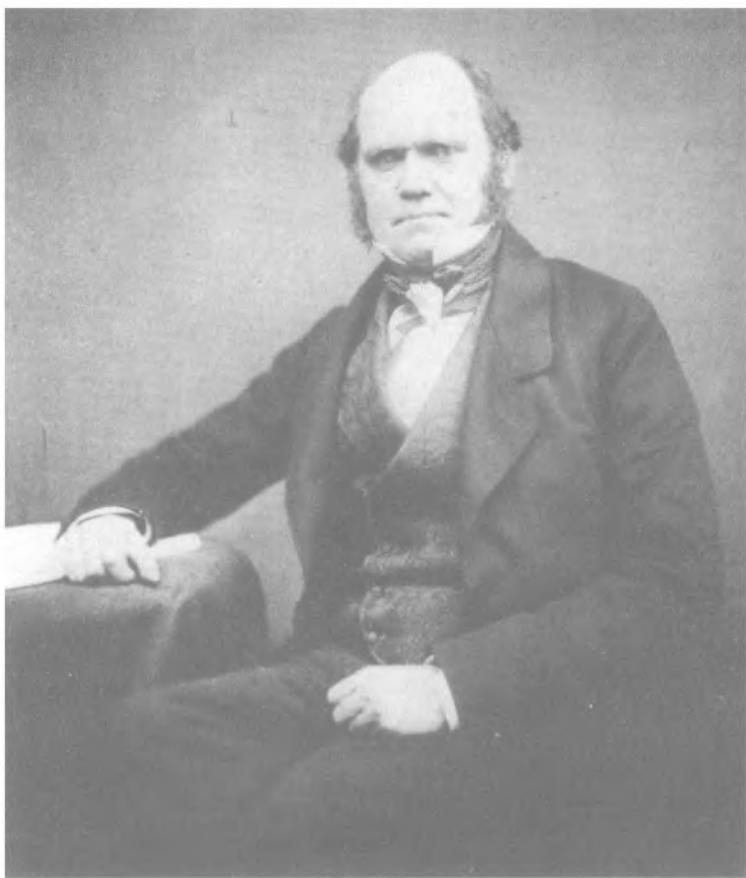
21. Charles'in özgür düşünür ağabeyi Erasmus; on yıl süren bir "edebi sefahat" ve afyon tüketimi sonrasında.

22. Emma; 50 yaşlarında, onuncu
çocuğunu doğurduktan sonra.

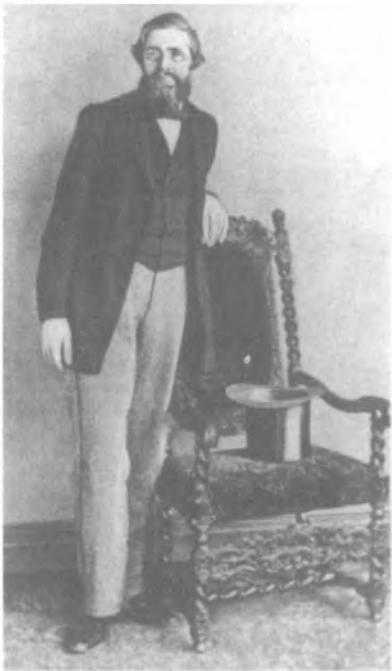
23. Peder John Brodie Innes;
Yüksek Kilise cemaati mensubu bir
Tory, Darwin'in rahibi ve sırdaşı;
“insanın görüş ayrılığına düşüp bir
nebze olsun düşmanlık
hissetmeyeceği şu ender
ölümlülerden biri.”

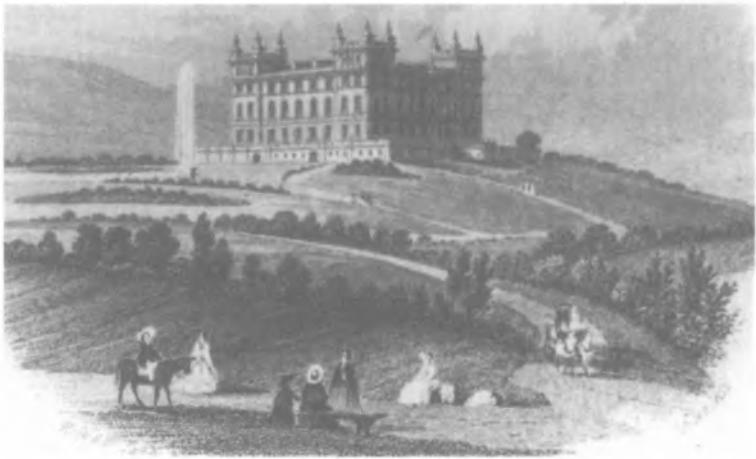
24. Darwin 1854'te; sülükayaklılarla ilgili çalışmasını nihayet tamamlamış.
Gerilim kendisini göstermeye başlamış.

25. Darwin'in fikir terazisi, botanikçi Joseph Hooker; aynı dönemde çekilmiş bir fotoğraf.

26. Alfred Russel Wallace; Malay Takımadaları'ndan genç hayvan koleksiyoncusu. Russel'in mektubu Darwin'i, *Origin of Species*'i [Türlerin Kökeni] yazmaya teşvik etmişti.

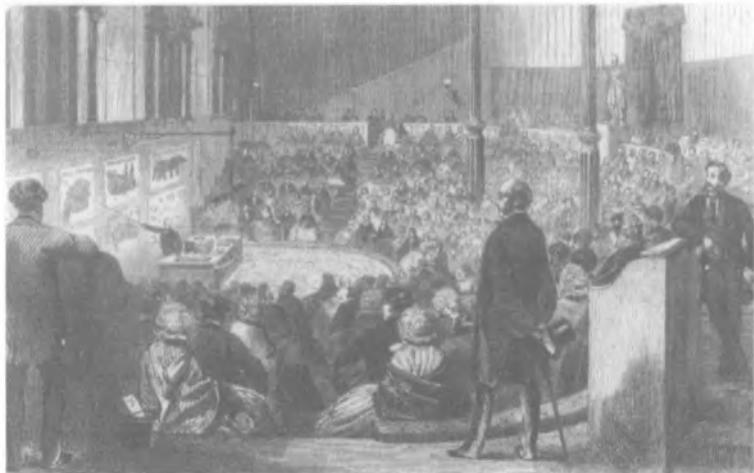
27. Kuzey Yorkshire kırlarındaki Ilkley kaplıcaları hidropati oteli; Darwin *Origin*'in [Köken] kopyalarını gönderdiği sırada, burada "cehennemi de yaşıyordu."

28. Richard Owen, Darwin'ın dostuydu, ama sonra araları limonlu oldu.

29. Bir goril kafatası; Owen hayvanı ilk olarak tanımladığı 1849'da kafatasının resmini böyle çizmişti. Maymunun yeniliği Darwinci tartışmalarda duygusal bir rol oynamasına neden olmuştur.

30. Owen 1857'de Huxley'nin Madencilik Okulu'nda ders verirken. Bu dersler ikisinin arasındaki diplomatik ilişkilerin bozulmasına yol açmıştır.

31. T. H. Huxley, goril hakkında konferans verirken. Huxley evrimi, seküler çıkarlarına hizmet eder hale getirmiştir.

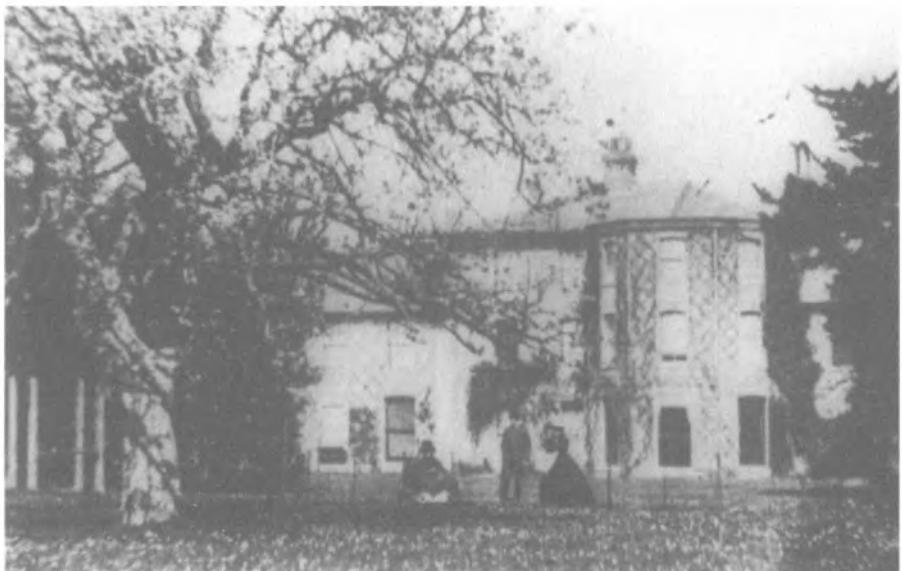
32. Papa Darwin; Huxley'nin yazdığı bir mektupta yer alan aydınlatıcı bir karalama. Huxley, İngiltere'de bulunan, "Mr. Darwin mabedine sadakatini sunmak" isteyen Alman bir doğabilimcinin kabul edilmesini sağlamaya çalışıyordu.

33. Yorgun görünümü aile babası; *Descent of Man* [*İnsanın Türeyiş*] üzerine düşünüyor.

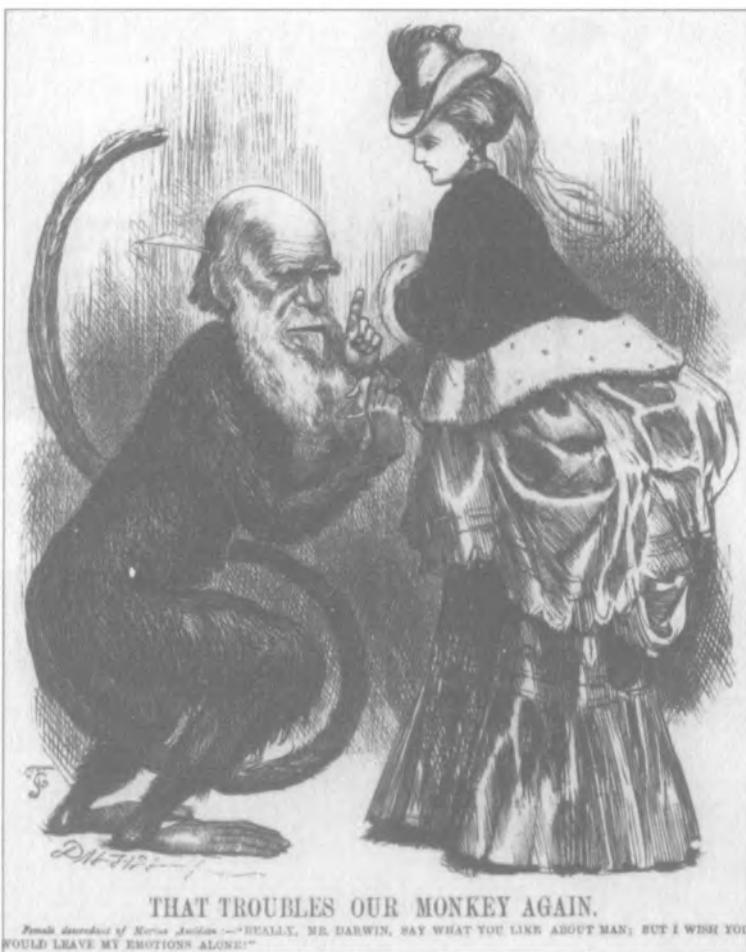
34. Darwin ailesi evlerinde, sene 1863 civarı, soldan sağa: Leonard, Henrietta, Horace, Emma, Elizabeth, Francis ve bir misafir.

35. Down Konağı'nın 1860'larda arka cepheden görünümü (bilinen en erken tarihli fotoğraf).

36. 1870'lerin sonunda Down Konağı personeli: Baş uşak Jackson ile eşi, arabacı John, seyis Fred, bahçevanı Tommy Price, aşçı Mrs. Evans, baş hizmetçi Jane ve yardımcı Harriet, bakıcı Mary Anne. Midillinin üstündeki çocuk Charles'in Down'da yaşayan torunu Bernard olabilir.

37. Darwin, parmağıyla kadınlığın nabzını tutarken. *The Expression of the Emotions in Man and Animals*'da Darwin, "hoş bir kızın, bir adam kasten ona baktığında kizardığını;" çünkü hemen bedeninin "diş ve görünür kısımlarını" düşündüğünü, bunun da "kilcal damarlardaki kan dolaşımını" değiştirdiğini yazmıştır.

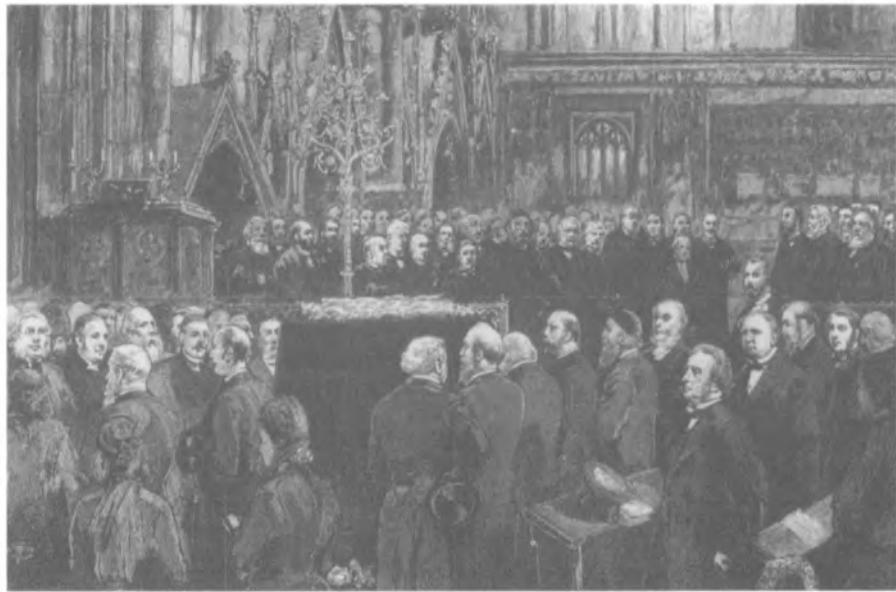
38. Charles Lyell, 1875'teki ölümünden hemen önce. O sıralarda ölümden sonraki hayat meselesine takılmış kör bir duldu. Darwin, onun yerinde olsaydı, aynı korkuların "gece yarısı, acı verici bir kuvvetle" onu da çarpacığını itiraf etmişti.

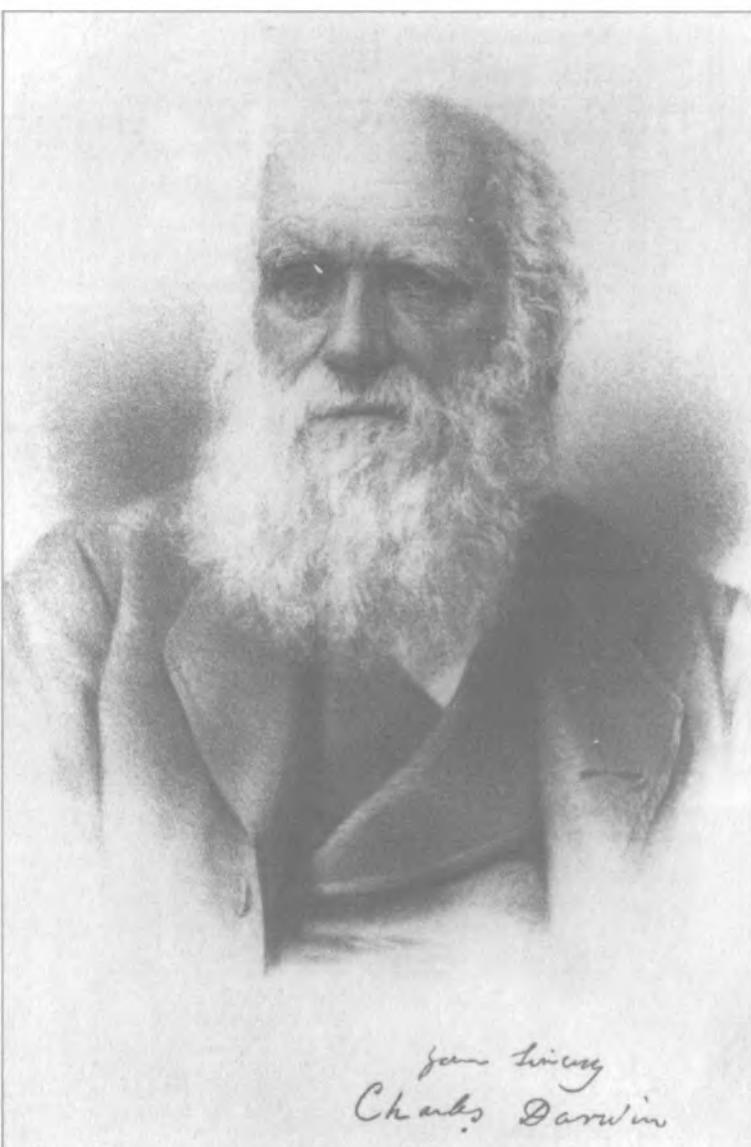
39. Darwin, Down Konağı'nın verandasında, sene 1880 civarı. Sandwalk'taki günlük yürüyüşü için giyinmiş.

40. Darwin'in komşusu ve çocukluğunda himayesi altına aldığı John Lubbock; Downe yakınlarında, High Elms'te çalışma odasında. Liberal bir parlamenter ve bilimsel olarak çok yetenekli biri olan Lubbock, Darwin'in Westminster Abbey'ye gömülmesinin ayarlanması yardımcı olmuştı.

41. Darwin ulusun kahramanları arasında girerek ölümsüzleşti: Abbey'deki defin töreni sahnesi; bilimin, devletin ve kilisenin önünde gelen isimleri bir arada.

*Jan Linné
Charles Darwin*

42. Aziz görünümünde bir Darwin ikonu; 1870'lerin başındaki bir fotoğrafa dayanıyor: Ailenin, o tedirgin "Şeytan'ın Papazı" görüntüsü yerine geçirmeye çalıştığı dingin ve sorunsuz görünüm.

Charles Robert Darwin (1809 – 1882), Cambridge'deki ilahiyat eğitimini başarıyla tamamladıktan sonra “ıssızlığın ortasında bir taşra papazı” olarak ömrünü sükünet içinde geçirme hayalleri kurarken, küçüklüğünden beri doğa bilimlerine olan merakının da etkisiyle, dünyayı dolaşarak ölçümler yapmak, haritalar çıkarmak, bilimsel keşif ve incelemelerde bulunmak amacıyla *Beagle* gemisiyle düzenlenen keşif seferine katıldı. Avrupalıların fazla aşina olmadığı coğrafyalarda rastladığı bitkiler, hayvanlar, insanlar ve yer şekilleriyle ilgilenip örnekler toplamak ve gözlemler yapmakla geçirdiği bu yıllar, sadece onun kaderini değiştirmekle kalmayacak, dünyayı dönüştürecek bilimsel bir yaklaşımın da temellerini atacaktı.

Ancak Victoria dönemi İngilteresi aykırı fikirlere izin verecek esnekliğe sahip değildi. Darwin, Kilise ve aristokrasının başını çektigi müesseses nizam tarafından kâfir olarak nitelenmemek için fikirlerini ve bunları şifreyle yazdığı defterleri tam yirmi yıl boyunca sıra gibi gizleyerek çalışmalarını sürdürdü. Hatta erdem güdüsü kadar güçlü bir hakikat duygusuna sahip olmasaydı, “bir cinayeti itiraf etmeye” benzetecek kadar huzursuzlığı teorisini açıklamayacak, *Türlerin Kökeni*'ni yayımlamayacaktı, belki de... Evrim teorisinin, hayatın çeşitlilik ve karmaşasını açıklayabilen bir teori olduğu ve Darwin'in dile getirdiği gibi doğanın kendi işini kendi usulunce yaptığı, yıllar süren tartışmaların ardından önce bilim çevreleri, sonra bütün dünya tarafından kabul gördü.

Doğa tarihinin bu kaba beyaz sakallı bilge devrimcisi ilk ve en büyük tepkiyi Kiliseden görmesine rağmen, ebedi uykusuna, kendi alanlarının kahramanlarıyla birlikte yatmak üzere İngiltere'nin en itibarlı kilisesi Westminster Abbey'e devlet töreniyle gömüllererek onurlandırıldı. İnsanlığın hayvanlarla aynı süreçler içinde evrildiği düşünülemeyecek kadar yüce bir varlık olduğuna inananlara insanı tanrısallığını arındıran evrim teorisine, günümüzde de en az Victoria dönemindeki gücle karşı çıkmaya devam ediyor.

9 786053 603658

